PRACTICES OF PERSONAL ADORNMENT IN NEOLITHIC GREECE

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΚΟΣΜΗΣΗΣ ΣΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

Fotis Ifantidis

Access Archaeology

Archaeopress Access Archaeology

About Access Archaeology

Access Archaeology offers a different publishing model for specialist academic material that might traditionally prove commercially unviable, perhaps due to its sheer extent or volume of colour content, or simply due to its relatively niche field of interest. This could apply, for example, to a PhD dissertation or a catalogue of archaeological data.

All *Access Archaeology* publications are available in open-access e-pdf format and in print format. The open-access model supports dissemination in areas of the world where budgets are more severely limited, and also allows individual academics from all over the world the opportunity to access the material privately, rather than relying solely on their university or public library. Print copies, nevertheless, remain available to individuals and institutions who need or prefer them.

The material is refereed and/or peer reviewed. Copy-editing takes place prior to submission of the work for publication and is the responsibility of the author. Academics who are able to supply print-ready material are not charged any fee to publish (including making the material available in open-access). In some instances the material is type-set in-house and in these cases a small charge is passed on for layout work.

Our principal effort goes into promoting the material, both in open-access and print, where *Access Archaeology* books get the same level of attention as all of our publications which are marketed through e-alerts, print catalogues, displays at academic conferences, and are supported by professional distribution worldwide.

Open-access allows for greater dissemination of academic work than traditional print models could ever hope to support. It is common for an open-access e-pdf to be downloaded hundreds or sometimes thousands of times when it first appears on our website. Print sales of such specialist material would take years to match this figure, if indeed they ever would.

This model may well evolve over time, but its ambition will always remain to publish archaeological material that would prove commercially unviable in traditional publishing models, without passing the expense on to the academic (author or reader).

PRACTICES OF PERSONAL ADORNMENT IN NEOLITHIC GREECE

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΚΟΣΜΗΣΗΣ ΣΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

Fotis Ifantidis

Access Archaeology

Archaeopress Access Archaeology

Archaeopress Publishing Ltd
Summertown Pavilion
18-24 Middle Way
Summertown
Oxford OX2 7LG

www.archaeopress.com

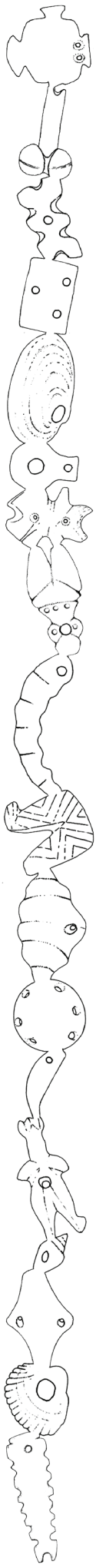
ISBN 978-1-78969-113-9
ISBN 978-1-78969-114-6 (e-Pdf)

© Archaeopress and F. Ifantidis 2019

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying or otherwise, without the prior written permission of the copyright owners.

This book is available direct from Archaeopress or from our website www.archaeopress.com

της Ελισσάβετ Υφαντίδου

Κατάλογος εικόνων / πινάκων x
Contents xiv
Catalogue of figures / plates xvii
Ευχαριστίες xxii
Summary xxvii

Εισαγωγή 1

1 ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΕΣ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΗΜΑΤΟΣ
Κόσμος και χάος 15
Διαδήματα και *Nassarius* 20

2 ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΚΟΣΜΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
Παλαιολιθικά, μεσολιθικά και νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα 28
Όψεις της έρευνας του νεολιθικού κοσμήματος στην Ελλάδα 32

3 ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΚΟΣΜΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΑΡΑΓΩΓΗ & ΧΡΗΣΗ
Μεθοδολογικά ζητήματα 45
Τεχνολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά 50
Οι πρώτες ύλες 51
Τα εργαλεία και οι τεχνολογίες 53
Το ζήτημα της εξειδίκευσης 58
Οι τυπολογίες 61
Δακτύλιοι 62
Δακτύλιοι μικρής διαμέτρου / «δαχτυλίδια» 65
Περίαπτα 67
«Ενώτια» / «Καρφιά» 72
«Περόνες» 73
«Κουμπιά» 74
«Πόρπες» 75
Χάντρες 76
Χρονολογική και χωρική κατανομή 77

4 ΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΥ ΔΙΣΠΗΛΙΟΥ
Οι ανασκαφές στο Δισπηλιό 90
Η μελέτη των κοσμημάτων Δισπηλιού 96
Ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία 98
Μεθοδολογικά ζητήματα 100
Η μέθοδος καταγραφής 103
Το *corpus* νεολιθικών κοσμημάτων του Δισπηλιού 115
Λίθινοι δακτύλιοι 105
Στοιχεία παραγωγής και χρήσης 106
Στοιχεία δευτερογενούς επεξεργασίας 110
Χρονολογική και χωρική κατανομή 117
Οστέινοι δακτύλιοι 119
Στοιχεία παραγωγής και χρήσης 119
Χρονολογική και χωρική κατανομή 127
Οστρέινοι δακτύλιοι 129
Στοιχεία παραγωγής και χρήσης 130
Στοιχεία δευτερογενούς επεξεργασίας 134

Χρονολογική και χωρική κατανομή ... 135
Περίαπτα ... 137
Λίθινα περίαπτα ... 138
Οστέινα περίαπτα ... 144
Οστρέινα περίαπτα ... 152
Πήλινα περίαπτα ... 160
«Περόνες» ... 161
«Πόρπες» ... 163
Οστέινες «πόρπες» ... 163
Οστρέινες «πόρπες» ... 165
Πήλινες «πόρπες» ... 167
Χάντρες ... 168
Λίθινες χάντρες ... 170
Οστέινες χάντρες ... 173
Οστρέινες χάντρες ... 173
Πήλινες χάντρες ... 175
Περιδέραια χαντρών ... 176
Διαχωριστικά νημάτων περιδεραίων ... 178
Συμπεράσματα ... 179

5 ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ & ΟΡΙΑ
Πρώτες ύλες, τεχνολογίες, τυπολογίες ... 189
Χρήστες, πλαίσια χρήσης / εναπόθεσης ... 192
Βιογραφίες «προσωπικής» κόσμησης ... 197

6 ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
Νησιά ΒΑ Αιγαίου ... 210
Θράκη ... 211
Μακεδονία / Ανατολική ... 214
Μακεδονία / Κεντρική ... 218
Μακεδονία / Δυτική ... 240
Νησιά Ιονίου ... 253
Θεσσαλία ... 255
Στερεά Ελλάδα ... 286
Πελοπόννησος ... 299
Κυκλάδες ... 307
Κρήτη ... 312
Μη ανασκαφικά / Ιδιωτικές συλλογές ... 316

7 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟ
Λίθινοι δακτύλιοι ... 325
Οστέινοι δακτύλιοι ... 335
Οστρέινοι δακτύλιοι ... 348
Λίθινα περίαπτα ... 362
Οστέινα περίαπτα ... 367
Οστρέινα περίαπτα ... 375
Πήλινα περίαπτα ... 392
«Περόνες» ... 394
«Πόρπες» ... 395
Λίθινες χάντρες ... 399

Οστέινες χάντρες 441
Οστρέινες χάντρες 444
Πήλινες χάντρες 460
Νότιος Τομέας 466
Βόρειος Τομέας / «Περίβολος» 468
Περισυλλογή 469

8 ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΑΣ, ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ & ΕΥΡΩΠΗΣ
Κύπρος 477
Τουρκία 479
Βουλγαρία 485
ΠΓΔΜ 490
Ρουμανία 491
Σερβία 493
Κροατία 495
Ουγγαρία 497
Αυστρία 498
Γερμανία 499
Ιταλία 501
Γαλλία 502
Ισπανία 505

9 *Spondylus gaederopus* | *Glycymeris* sp. ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΑ, ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ & ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
Κύπρος 520
Τουρκία 521
Ελλάδα 522
Βουλγαρία 525
ΠΓΔΜ 527
Σερβία 528
Κροατία 530
Βοσνία & Ερζεγοβίνη 532
Σλοβακία 533
Σλοβενία 535
Ουγγαρία 536
Ρουμανία 539
Πολωνία 541
Μολδαβία 542
Τσεχία 543
Αυστρία 545
Γερμανία 547
Ιταλία 549
Μάλτα 551
Γαλλία 552
Ισπανία 554

Βιβλιογραφία 557

Εικ. 0.1 Στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής του Δισπηλιού, 29/10/2009 ... 4

Εικ. 0.2 α. Η μετά-ανασκαφή της σακούλας των οστών της τομής Δ16β του Δυτικού Τομέα | β. Το μαρμάρινο περίαπτο Κ 1303 – Σχεδιαστική αναπαράσταση σταδίων «βιογραφίας» του περιάπτου | γ. Κοσμήματα από *Spondylus* / *Glycymeris* και μάρμαρο με ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας ... 5

Εικ. 1.1 *Ich bin schön* [Είμαι όμορφη/ος] ... 14

Εικ. 1.2 Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου, Οκτώβριος 2016 ... 15

Εικ. 1.3 Η Leni Riefenstahl φωτογραφίζοντας τους Nuba ... 16

Εικ. 1.4 Οι τρεις κατηγορίες κοσμημάτων κατά Semper (2000, 2007) [1856], *Ring*, *Behang* και *Richtungsschmuck* ... 17

Εικ. 1.5 α. Η Σοφία Εγκαστρωμένου-Schliemann φορώντας το μεγάλο διάδημα, ενώτια και περιδέραιο από τον «θησαυρό του Πριάμου» | β. Όστρεα *Nassarius kraussianus* με ίχνη ανάρτησής τους από το σπήλαιο Blombos, Νότια Αφρική ... 21

Εικ. 1.6 Αρχαιολογικές μελέτες περιπτώσεων κόσμησης ... 23

Εικ. 2.1 Παλαιολιθικά και μεσολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα ... 29

Εικ. 2.2 Νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα ... 31

Εικ. 2.3 Το νεολιθικό κόσμημα στην Ελλάδα στις δημοσιεύσεις ... 34

Εικ. 2.4 α. Οστέινες «πόρπες» από τη Σουφλί Μαγούλα, τη Νέα Νικομήδεια και το Çatalhöyük | β. Τεχνικές κατασκευής Spondylus gaederopus δακτυλίων από το Διμήνι | γ. Δακτυλιόσχημα χρυσά περίαπτα 'ring-idol' στον κατάλογο «Κοσμήματα της Ελληνικής Προϊστορίας: Ο Νεολιθικός Θησαυρός» ... 37

Εικ. 3.1 Άμεσες και έμμεσες μαρτυρίες για τη νεολιθική κόσμηση ... 43

Εικ. 3.2 Παραδείγματα εργαλείων κοσμηματοποιΐας ... 54

Εικ. 3.3 Η εγχειρηματική αλυσίδα κατασκευής *Spondylus gaederopus* κοσμημάτων ... 56

Εικ. 3.4 Δακτύλιοι από τη νεολιθική Ελλάδα ... 63

Εικ. 3.5 Δακτύλιοι μικρής διαμέτρου / «δαχτυλίδια» από τη νεολιθική Ελλάδα ... 66

Εικ. 3.6 Όστρεα με οπή από τη νεολιθική Ελλάδα ... 66

Εικ. 3.7 Οστέινα περίαπτα / πλακίδια από τη νεολιθική Ελλάδα ... 66

Εικ. 3.8 Ανθρωπόμορφα / ζωόμορφα περίαπτα από τη νεολιθική Ελλάδα ... 69

Εικ. 3.9 Φαλλόσχημα περίαπτα από τη νεολιθική Ελλάδα ... 71

Εικ. 3.10 Δακτυλιόσχημα περίαπτα 'ring-idol' από τη νεολιθική Ελλάδα ... 71

Εικ. 3.11 «Ενώτια» / «Καρφιά» από τη νεολιθική Ελλάδα ... 73

Εικ. 3.12 «Περόνες» από τη νεολιθική Ελλάδα ... 74

Εικ. 3.13 «Κουμπιά» από τη νεολιθική Ελλάδα ... 74

Εικ. 3.14 «Πόρπες» από τη νεολιθική Ελλάδα ... 75

Εικ. 3.15 Χάντρες από τη νεολιθική Ελλάδα ... 76

Εικ. 3.16 Θέσεις της Αρχαιότερης Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων ... 79

Εικ. 3.17 Θέσεις της Μέσης Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων ... 80

Εικ. 3.18 Θέσεις της Νεότερης / Τελικής Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων ... 81

Εικ. 3.19 Θέσεις της Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία δακτυλιόσχημων 'ring-idol' κοσμημάτων ... 82

Εικ. 3.20 Θέσεις της Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp. κοσμημάτων ... 83

Εικ. 4.1 α. Δισπηλιό, Ανατολικός Τομέας, ανασκαφικό τετράγωνο Δ03δ, λεπτομέρεια του Στρώματος 7 | β. Αποθήκη/εργαστήριο ανασκαφών Δισπηλιού ... 90

Εικ. 4.2 α. Η ανασκαφή του Δισπηλιού | β. Ανατολικός Τομέας | γ. Δυτικός Τομέας | δ. Νότιος Τομέας | ε. Βόρειος Τομέας / «Περίβολος» ... 93

Εικ. 4.3 Τοπογραφικό των ανασκαφών του Δισπηλιού 95

Εικ. 4.4 Οστά ψαριών | Ζωόμορφα αγγεία | Πυριτολιθικές αιχμές βέλους | Πήλινο ανθρωπόμορφο ειδώλιο από το Δισπηλιό 97

Εικ. 4.6 Λίθινα, οστέινα και οστρέινα κοσμήματα από το Δισπηλιό 97

Εικ. 4.7 Δισπηλιό, Δυτικός Τομέας, ανασκαφικό τετράγωνο Δ20γ (26/7/2005) – Ο τμηματικός *Spondylus gaederopus* δακτύλιος Κ 0716 κατά την ανεύρεσή του 101

Εικ. 4.8 Λίθινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 107

Εικ. 4.9 Διάμετρος οστρέινων και λίθινων δακτυλίων από το Δισπηλιό 108

Εικ. 4.10 α. Ο λίθινος δακτύλιος Κ 0074 από το Δισπηλιό | β. Παραδείγματα παρόμοιων μορφολογικά δακτυλίων από το Durankulak Βουλγαρίας, τη Sultana Ρουμανίας και την Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας στην Κοζάνη 109

Εικ. 4.11 Παραδείγματα επιδιόρθωσης / μεταποίησης λίθινων δακτυλίων από το Δισπηλιό 111

Εικ. 4.12 Λίθινος δακτύλιος Κ 0075 / Κ 0076 από το Δισπηλιό 112

Εικ. 4.13 Λίθινος δακτύλιος Κ 0054 από το Δισπηλιό 112

Εικ. 4.14 Λίθινος δακτύλιος Κ 0049 από το Δισπηλιό 113

Εικ. 4.15 Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό 115

Εικ. 4.16 Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό – Σχηματική ανασύσταση της παραγωγής και επιδιόρθωσης/καταστροφής του 116

Εικ. 4.17 Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό: α. Στο συνέδριο *Profils d'objets* στο Παρίσι | β. Στην έκθεση *Το ξεχασμένο παρελθόν της Ευρώπης* στην Αθήνα 116

Εικ. 4.18 Σχηματική απόδοση της διασποράς των λίθινων δακτυλίων στον Ανατολικό Τομέα των ανασκαφών Δισπηλιού και της συγκέντρωσής τους στο τετράγωνο Δ03β 118

Εικ. 4.19 Οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 120

Εικ. 4.20 Ημίεργοι οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 121

Εικ. 4.21 Κρικοειδείς και ταινιωτοί οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 123

Εικ. 4.22 Οστέινοι δακτύλιοι με πλατιά σφενδόνη από το Δισπηλιό 124

Εικ. 4.23 Οστέινοι δακτύλιοι με απολήξεις από το Δισπηλιό 124

Εικ. 4.24 α. Οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό με τριγωνική απόληξη και με δύο εξωστρεφείς απολήξεις | β. Σχεδιαστική απόδοση τρόπων χρήσης δακτυλίου τοξότη | γ. Βυζαντινά δαχτυλίδια, δαχτυλίδια του Σουλεϊμάν και η απόδοσή τους από τον χρυσοχόο Η. Λαλαούνη 126

Εικ. 4.25 Σχηματική απόδοση στρωματογραφικής κατανομής των οστέινων δακτυλίων στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής Δισπηλιού 128

Εικ. 4.26 Οστρέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 131

Εικ. 4.27 Οστρέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό – *Glycymeris* με ίχνη καύσης, *Spondylus* με ορατές τις φυσικές αυξητικές γραμμές του οστρέου και τους χρωματισμούς του περιόστρακου 132

Εικ. 4.28 Πειραματική αναπαραγωγή *Spondylus* δακτυλίου 133

Εικ. 4.29 Οστρέινοι επιδιορθωμένοι και μεταποιημένοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό 135

Εικ. 4.30 Ο *Glycymeris* δακτύλιος / περίαπτο Κ 0104 από το Δισπηλιό – Σχεδιαστική αποτύπωση «ζωής» του 136

Εικ. 4.31 Λίθινα δακτυλιόσχημα περίαπτα από το Δισπηλιό 139

Εικ. 4.32 Λίθινα «σκευομορφικά» περίαπτα από το Δισπηλιό 140

Εικ. 4.33 Λίθινα «υβριδικά» εργαλεία/περίαπτα από το Δισπηλιό 141

Εικ. 4.34 Λίθινο (ημιτελές;) περίαπτο από το Δισπηλιό 142

Εικ. 4.35 Λίθινο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0744) 143

Εικ. 4.36 Περίαπτα και περίαπτα / πλακίδια από δόντια από το Δισπηλιό 145

Εικ. 4.37 Κεράτινα περίαπτα με εγχαράξεις από το Δισπηλιό....145
Εικ. 4.38 Περίαπτα από σπονδύλους ψαριών από το Δισπηλιό....146
Εικ. 4.39 Περίαπτα από οστό χελώνας από το Δισπηλιό....146
Εικ. 4.40 Οστέινο ανθρωπόμορφο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0228)....149
Εικ. 4.41 Οστέινο ανθρωπόμορφο / σταυρόσχημο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0229)....150
Εικ. 4.42 α. Οστέινο / ελαφοκεράτινο ζωόμορφο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0227) | β. Κοσμήματα με εγκοπές από το Δισπηλιό | γ. Οστρέινο περίαπτο από το Σπήλαιο Θεόπετρα και λίθινο περίαπτο από τα Πευκάκια | δ. Πήλινη «σφραγίδα» από το Δισπηλιό....151
Εικ. 4.43 Περίαπτα *Cerastoderma glaucum* από το Δισπηλιό | Περιδέραιο από *Cerastoderma glaucum* (Κ 0200) | Πειραματική διάνοιξη οπής με τριβή....154
Εικ. 4.44 Περίαπτα *Cylope neritea* από το Δισπηλιό....155
Εικ. 4.45 Περίαπτο *Luria lurida* με ίχνη πορτοκαλέρυθρης χρωστικής από το Δισπηλιό....155
Εικ. 4.46 Περίαπτα *Glycymeris* sp. από το Δισπηλιό....156
Εικ. 4.47 α. Περίαπτα/πόρπες *Spondylus gaederopus* από το Δισπηλιό (Κ 0092 & Κ 0093) | β. Σχεδιαστική αναπαράσταση της «αλυσίδας φθοράς» του περιάπτου / πόρπης Κ 0093 | γ, δ. Σκευομορφικά περίαπτα *Spondylus gaederopus* από το Δισπηλιό (Κ 0101 & Κ 1531)....157
Εικ. 4.48 Περίαπτα *Unio* sp. από το Δισπηλιό....159
Εικ. 4.49 Πήλινα περίαπτα / δακτύλιοι από το Δισπηλιό....160
Εικ. 4.50 Πήλινα περίαπτα από το Δισπηλιό....161
Εικ. 4.51 Πήλινο ειδώλιο / περίαπτο από το Δισπηλιό....161
Εικ. 4.52 Δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol' από το Δισπηλιό....161
Εικ. 4.53 Οστέινες περόνες από το Δισπηλιό....163
Εικ. 4.54 Οστέινες «πόρπες» από το Δισπηλιό....164
Εικ. 4.55 Οστρέινα *Spondylus gaederopus* «άγκιστρα πορπών» από το Δισπηλιό....165
Εικ. 4.56 Πήλινες «πόρπες» από το Δισπηλιό....168
Εικ. 4.57 Χάντρες από το Δισπηλιό....169
Εικ. 4.58 Μαρμάρινες χάντρες από το Δισπηλιό....171
Εικ. 4.59 Χάντρες από στεατίτη από το Δισπηλιό....171
Εικ. 4.60 Οστρέινες χάντρες από το Δισπηλιό....174
Εικ. 4.61 Πήλινες «αυλακωτές» χάντρες από το Δισπηλιό....174
Εικ. 4.62 Περιδέραια χαντρών από το Δισπηλιό....177
Εικ. 4.63 Διαχωριστικά περιδεραίων από το Δισπηλιό....178
Εικ. 5.1 α. Suya (Νότια Αμερική): δισκάρια στα χείλη και τα αυτιά | β. Igbo (Νιγηρία): δισκάρια στους αστραγάλους (περισφύρια)....186
Εικ. 5.2 α. Κοσμήματα και άλλα μικροαντικείμενα από την πρώτη δημοσίευση της ανασκαφής στη Δήμητρα Σερρών | β. Σχηματική αναπαράσταση των ταφικών ενδυμάτων και κοσμημάτων από νεκροταφεία στη Γαλλία της φάσης Rubané (5100-5000 π.Χ.) | γ. Ρωμαϊκό χρυσό βραχιόλι με τη μορφή φιδιού από ανασκαφές σε βίλα έξω από την Πομπηία....186
Εικ. 5.3 Ασημένιο αντίγραφο του ανθρωπόμορφου ειδωλίου / περιάπτου Κ 0228 από το νεολιθικό Δισπηλιό....190
Εικ. 5.4 Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από το νεολιθικό Δισπηλιό – Περίαπτο από γομφίο κάτω γνάθου ενήλικα (Κ 0325) | Χάντρα / περίαπτο από νεογιλό δόντι (Κ 0621)....198
Εικ. 5.5 Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από προϊστορικές θέσεις στα Βαλκάνια, Ευρώπη και Ανατολία....199

Πίν. 1.1 Κατηγοριοποίηση της «αμφίεσης» κατά Roach-Higgins & Eicher....19
Πίν. 3.1 Παραδείγματα αριθμητικών συνόλων κοσμημάτων από νεολιθικές θέσεις της Ελλάδας....46
Πίν. 3.2 Ταξινόμηση νεολιθικών κοσμημάτων κατά Κυπαρίσση-Αποστολίκα....48
Πίν. 3.3 Ταξινόμηση νεολιθικών κοσμημάτων κατά Miller....49
Πίν. 3.4 Είδος θέσεων της νεολιθικής Ελλάδας με παρουσία κοσμημάτων....78
Πίν. 3.5 Θέσεις της νεολιθικής Ελλάδας σε σχέση με τα ποσοτικά στοιχεία των κοσμημάτων κατά χρονολογική περίοδο....78
Πίν. 4.1 Τα κοσμήματα του Δισπηλιού κατά τύπο και ανασκαφικό τομέα....99
Πίν. 4.2 Χάντρες από το Δισπηλιό κατά υλικό και ανασκαφικό τομέα....169
Πίν. 5.1 Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από προϊστορικές θέσεις στα Βαλκάνια, Ευρώπη και Ανατολία....200

Εικόνες εκτός κειμένου

Περίαπτα *Cyclope neritea* από το Δισπηλιό....xxv
Το μαρμάρινο περίαπτο Κ 1303 από το Δισπηλιό κατά την ανεύρεσή του....1
Προθήκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων....11
Σελίδα με εικονογραφημένα κοσμήματα από τις *Προϊστορικές Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου* (Χ. Τσούντας, 1908)....25
Σελίδα με αυτοκόλλητο σημείωμα παροράματος από τον κατάλογο *Νεολιθικά Τέχνεργα* (έκδοση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, 2014)....39
Σελίδα από το άρθρο *Πέρα από το χωράφι, τη λίμνη και το στάβλο* (Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, 2002)....87
Σελίδα με το ανθρώπινο δόντι / περίαπτο από το Δισπηλιό από το βιβλίο *Archaeographies: Excavating Neolithic Dispilio* (F. Ifantidis, 2013)....183
Σελίδες από τα *Προϊστορικά Κοσμήματα της Θεσσαλίας* (Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα, 2001)....203
Ανθρωπόμορφο αγγείο και περιδέραιο από μαρμάρινες χάντρες από το Δισπηλιό....319
Σελίδες από το *Der kupferzeitlichen Schmuck Bulgariens* (H. Todorova & I. Vajsov, 2001)....473
Ακέραιος *Spondylus gaederopus* δακτύλιος από το Δισπηλιό....507
Ανθρωπολογικά και αρχαιολογικά βιβλία περί κόσμησης....557

Προέλευση εικονογραφικού υλικού

Η πηγή προέλευσης των φωτογραφιών / σχεδίων αναφέρεται στην εκάστοτε λεζάντα της εικόνας με βιβλιογραφική παραπομπή ή το όνομα του φωτογράφου / σχεδιαστή. Στις περιπτώσεις των Εικ. 3.4-3.15 και του εικονογραφικού υλικού που χρησιμοποιείται στα Κεφάλαια 6, 8 & 9 γίνεται βιβλιογραφική παραπομπή των θέσεων από όπου προέρχονται οι φωτογραφίες κοσμημάτων / θέσεων.

Εικ. 2.3-2.4, 3.16-3.20, 4.5, 4.16-4.17, 5.2-5.3, Εικόνες στις σελ. xxv, 1, 11, 25, 39, 87, 183, 203, 319, 473, 507, & 557, Χάρτες στα Κεφάλαια 6, 8 & 9: Φώτης Υφαντίδης

Εικ. 0.1-0.2, 3.1α-β, 3.1δ, 4.1α, 4.3-4.4, 4.6-4.9, 4.10α, 4.11-4.15, 4.18-4.23, 4.24α, 4.25-4.63 & 5.4, Εικόνες κοσμημάτων από το Δισπηλιό στο Κεφάλαιο 7: Φώτης Υφαντίδης / Αρχείο Ανασκαφών Δισπηλιού

Εικ. 4.1β, 4.2: Αρχείο Ανασκαφών Δισπηλιού

Catalogue of figures / plates xvii
Acknowledgements xxii
Summary xxvii

Introduction 1

1 ANTHROPOLOGIES & ARCHAEOLOGIES OF PERSONAL ADORNMENT
Cosmos and chaos 15
Diadems and *Nassarius* 20

2 PERSONAL ADORNMENT IN NEOLITHIC GREECE: HISTORY OF RESEARCH
Paleolithic, Mesolithic, and neolithic personal adornment in Greece 28
Aspects of research of personal adornment in Neolithic Greece 32

3 PERSONAL ADORNMENT IN NEOLITHIC GREECE: PRODUCTION & FUNCTION
Methodological issues 45
Technological and typological characteristics 50
Raw materials 51
Tools and technologies 53
The issue of specialization 58
Typologies 61
Annulets 62
Small diameter annulets / 'finger-rings' 65
Pendants 67
'Ear-rings' / 'Studs' 72
'Pins' 73
'Buttons' 74
'Belt-buckles' 75
Beads 76
Chronological and spatial distribution 77

4 PERSONAL ADORNMENT IN NEOLITHIC DISPILIO
The excavation in Dispilio 90
The study of personal ornaments from Dispilio 96
Quantitative and qualitative data 98
Methodological issues 100
Recording method 103
The *corpus* of neolithic personal ornamnets from Dispilio 115
Stone annulets 105
Elements of production and use 106
Elements of secondary processing 110
Chronological and spatial distribution 117
Bone annulets / 'finger-rings' 119
Elements of production and use 119
Chronological and spatial distribution 127
Shell annulets 129
Elements of production and use 130
Elements of secondary processing 134
Chronological and spatial distribution 135
Pendants 137

Stone pendants ... 138
Bone pendants ... 144
Shell pendants ... 152
Clay pendants ... 160
'Pins' ... 161
'Belt-buckles' ... 163
Bone 'belt-buckles' ... 163
Shell 'belt-buckles' ... 165
Clay 'belt-buckles' ... 167
Beads ... 168
Stone beads ... 170
Bone beads ... 173
Shell beads ... 173
Clay beads ... 175
Bead necklaces ... 176
Bead necklaces' spacers ... 178
Conclusions ... 179

5 DISCUSSION: POTENTIALS AND RESTRICTIONS OF INTERPRETATION
Raw materials, technologies, typologies ... 189
Users, contexts of use and deposition ... 192
Biographies of 'personal' adornment ... 197

6 PERSONAL ORNAMENTS FROM NEOLITHIC GREECE
NE Aegean Islands ... 210
Thrace ... 211
Macedonia / Eastern ... 214
Macedonia / Central ... 218
Macedonia / Western ... 240
Ionian Islands ... 253
Thessaly ... 255
Central Greece ... 286
Peloponnese ... 299
Cyclades ... 307
Crete ... 312
Out of excavation context / Private Collections ... 316

7 CATALOGUE OF PERSONAL ORNAMENTS FROM NEOLITHIC DISPILIO
Stone annulets ... 325
Bone annulets / 'finger-rings' ... 335
Shell annulets ... 348
Stone pendants ... 362
Bone pendants ... 367
Shell pendants ... 375
Clay pendants ... 392
'Pins' ... 394
'Belt-buckles' ... 395
Stone beads ... 399
Bone beads ... 440
Shell beads ... 444

Clay beads ... 460
Southern Sector ... 466
Northern Sector ... 468
Out of context ... 469

8 PERSONAL ORNAMENTS FROM NEOLITHIC ANATOLIA, THE BALKANS & EUROPE
Cyprus ... 477
Turkey ... 479
Bulgaria ... 485
FYROM ... 490
Romania ... 491
Serbia ... 493
Croatia ... 495
Hungary ... 497
Austria ... 498
Germany ... 499
Italy ... 501
France ... 502
Spain ... 505

9 *Spondylus gaederopus* | *Glycymeris* sp. IN ANATOLIA, THE BALKANS & EUROPE
Cyprus ... 520
Turkey ... 521
Greece ... 522
Bulgaria ... 523
FYROM ... 527
Serbia ... 528
Croatia ... 530
Bosnia & Herzegovina ... 532
Slovakia ... 533
Slovenia ... 535
Hungary ... 536
Romania ... 539
Poland ... 541
Modlova ... 542
Czech Republic ... 543
Austria ... 545
Germany ... 547
Italy ... 549
Malta ... 551
France ... 552
Spain ... 554

Bibliography ... 557

Εικ. 0.1 The Eastern Sector of Dispilio excavations, 29/10/2009 4

Εικ. 0.2 α. The post-excavation of the bone bag of trench Δ16β at the Western Sector of Dispilio excavations | β. The marble pendant K 1303 – Schematic reconstruction of its 'biography' | γ. *Spondylus* / *Glycymeris* and marble ornaments tracing secondary processing 5

Εικ. 1.1 *Ich bin schön* [I am beautiful] – The main advertising slogan of a Swiss jewellery company 14

Εικ. 1.2 The Archbishop of Athens, the President of the Republic and members of the state and military leadership being guided at the opening of the exhibition *Vanity: Stories of jewelry in the Cyclades* at the Archaeological Museum of Mykonos, October 2016 15

Εικ. 1.3 Leni Riefenstahl photographing the Nuba tribe 16

Εικ. 1.4 The three categories of ornaments according to Semper: *Ring*, *Behang* & *Richtungsschmuck* 17

Εικ. 1.5 α. Sophia Engastroménou-Schliemann wearing diadem, ear-rings and necklace of the 'treasure of Priamus' | β. *Nassarius kraussianus* pendants from Blombos cave, South Africa 21

Εικ. 1.6 Archaeological studies of personal adornment: α. Distribution of personal ornaments in Early Neolithic Europe | β. Possible modes of suspension of a turtle-shaped Precolonial pendant | γ. Female burial with large pins from Hasanlu | δ. Mesolithic pendant from Star Carr 23

Εικ. 2.1 Paleolithic and Mesolithic ornaments from Greece (Kastritsa Cave, Kleidi, Kleisoura, Theopetra Cave, Franchthi Cave) 29

Εικ. 2.2 Neolithic ornaments from Greece 31

Εικ. 2.3 Publications on personal ornaments in Neolithic Greece 34

Εικ. 2.4 α. Bone 'belt-buckles' from Soufli Magoula, Nea Nikomedeia, and Çatalhöyük | β. Chain of production of *Spondylus gaederopus* annulets from Dimini | γ. Gold 'ring-idol' pendants at the exhibition catalogue '*Jewels of Greek Prehistory: The Neolithic Treasure*' 37

Εικ. 3.1 Direct and indirect evidence for neolithic personal adornment: α. Bone 'finger-ring' from Dispilio during its excavation | β. Clay 'stamps' from Dispilio | γ. Anthropomorphic figurines depicting possible body ornamentation (coiffure, belt-buckle, beaded dress) | δ. Anthropomorphic vessel from Dispilio depicting possible body decoration 43

Εικ. 3.2 Examples of ornament production tools: α. Experimental reproduction of a *Spondylus* pendant | β. Perforation of beads with a bow drill in New Guinea | γ. The toolkit of an experimental reproduction of *Cerastoderma glaucum* beads 54

Εικ. 3.3 The chain of production of *Spondylus gaederopus* ornaments: α. Production of annulets from the left valve, 'buttons' and beads from the right valve according to Tsuneki | β. Idethification of the 5 stages of annulet production in the material of Neolithic Makrygialos 56

Εικ. 3.4 Annulets from Neolithic Greece 63

Εικ. 3.5 Small diameter annulets / 'ear-rings' from Neolithic Greece 66

Εικ. 3.6 Perforated shells from Neolithic Greece 66

Εικ. 3.7 Bone pendants from Neolithic Greece 66

Εικ. 3.8 Antrhopomorphic / zoomorphic pendants from Neolithic Greece 69

Εικ. 3.9 Phallus-shaped pendants from Neolithic Greece 71

Εικ. 3.10 'Ring-idol' pendants from Neolithic Greece 71

Εικ. 3.11 'Ear-rings' / 'Studs' from Neolithic Greece 73

Εικ. 3.12 'Pins' from Neolithic Greece 74
Εικ. 3.13 'Buttons' from Neolithic Greece 74
Εικ. 3.14 'Belt-buckles' from Neolithic Greece 75
Εικ. 3.15 Beads from Neolithic Greece 76
Εικ. 3.16 Early Neolithic sites in Greece with presence of ornaments 79
Εικ. 3.17 Middle Neolithic sites in Greece with presence of ornaments 80
Εικ. 3.18 Late / Final Neolithic sites in Greece with presence of ornaments 81
Εικ. 3.19 Neolithic sites in Greece with presence of 'ring-idol' ornaments 82
Εικ. 3.20 Neolithic sites in Greece with presence of *Spondylus gaederopus* and *Glycymeris* sp. ornaments 83
Εικ. 4.1 α. Dispilio, Eastern Sector, trench Δ03δ, detail of Stratum 7 | β. Laboratory of Dispilio excavations 90
Εικ. 4.2 α. Dispilio excavations | β. Easter Sector | γ. Western Sector | δ. Southern Sector | ε. Northern Sector 93
Εικ. 4.3 Topographical diagram of the Dispilio excavations 95
Εικ. 4.4 Fish bones | Zoomorphic vessels | Flint arrow spear-heads | Clay anthropomorphic figurine from Dispilio 97
Εικ. 4.6 Stone, bone, and shell ornaments from Dispilio 97
Εικ. 4.7 Dispilio, Western Sector, trench Δ20γ (26/7/2005) – The fragment of *Spondylus gaederopus* annulet K 0716 during its discovery 101
Εικ. 4.8 Stone annulets from Dispilio 107
Εικ. 4.9 Diameters of shell and stone annulets from Dispilio 108
Εικ. 4.10 α. Stone annulet K 0074 from Dispilio | β. Examples of similar annulets from Durankulak (Bulgaria), Sultana (Romania) and Toumba Kremasti / Koilada (Kozani) 109
Εικ. 4.11 Examples of repair / alteration of stone annulets from Dispilio – Grinding of broken edges, repaired perforations, engravings and grooves 111
Εικ. 4.12 Stone annulet K 0075 / K 0076 from Dispilio – Reconstruction of the reuse of the repaired parts 112
Εικ. 4.13 Stone annulet K 0054 from Dispilio 112
Εικ. 4.14 Stone annulet K 0049 from Dispilio 113
Εικ. 4.15 Stone annulet K 0047 from Dispilio 115
Εικ. 4.16 Stone annulet K 0047 from Dispilio – Schematic reconstitution of its production and repair/destruction 116
Εικ. 4.17 The stone annulet K 0047 from Dispilio: α. At the congress *Profils d'objets* in Paris | b. At the exhibition *The lost world of Old Europe* in Athens 116
Εικ. 4.18 Schematic reconstitution of the dispersion of stone annulets at the Eastern Sector of Dispilio excavations and their concentration in trench Δ03β 118
Εικ. 4.19 Bone 'finger-rings' from Dispilio 120
Εικ. 4.20 Unfinished 'finger-rings' from Dispilio 121
Εικ. 4.21 Hooped and banded bone 'finger-rings' from Dispilio 123
Εικ. 4.22 Bone 'finger-rings' with wide bezel from Dispilio 124
Εικ. 4.23 Bone 'finger-rings' with extrovert ends from Dispilio 124
Εικ. 4.24 α. Bone 'finger-rings' with triangular end and with two extrovert ends from Dispilio | β. Schematic reconstitution of the use of archer's finger-rings | γ. Byzantine finger-rings, Suleiman the Magnificent's rings, and their reconstitution from goldsmith Lalaounis 126

Εικ. 4.25 Schematic reconstitution of the stratigraphical distribution of bone 'finger-rings' at the Eastern Sector of Dispilio excavations 128
Εικ. 4.26 Shell annulets from Dispilio 131
Εικ. 4.27 Shell annulets from Dispilio – *Glycymeris* with traces of burning, *Spondylus* with visible natural growning shell lines and colorings of the periostracum 132
Εικ. 4.28 Experimental reconstruction of a *Spondylus* annulet 133
Εικ. 4.29 Repaired and altered shell annulets from Dispilio 135
Εικ. 4.30 The *Glycymeris* annulet / pendant K 0104 from Dispilio – Schematic reconstitution of its 'life' 136
Εικ. 4.31 Stone 'ring-idol' type pendant from Dispilio 139
Εικ. 4.32 Stone 'skeuomorphic' pendant from Dispilio 140
Εικ. 4.33 Stone 'hybrid' tools/pendants from Dispilio 141
Εικ. 4.34 Stone (half-finished?) pendant from Dispilio 142
Εικ. 4.35 Stone pendant from Dispilio (K 0744) 143
Εικ. 4.36 Tooth pendants from Dispilio 145
Εικ. 4.37 Antler pendants with insicions from Dispilio – Similar motifs in Dispilio pottery 145
Εικ. 4.38 Fish vertrebae pendants from Dispilio 146
Εικ. 4.39 Turtle shell pendants from Dispilio 146
Εικ. 4.40 Bone anthropomorphic pendant from Dispilio (K 0228) 149
Εικ. 4.41 Bone anthropomorphic / zoopomorphic pendant from Dispilio (K 0229) – Reconstruction of its suspension mode 150
Εικ. 4.42 α. Antler zoomorphic pendant from Dispilio (K 0227) | β. Notched ornaments from Dispilio | γ. Shell pendant from Theopetra Cave and stone pendant from Pefkakia Magoula | δ. Clay 'stamp' from Dispilio 151
Εικ. 4.43 *Cerastoderma glaucum* pendants from Dispilio | *Cerastoderma*

Εικ. 4.60 Shell beads from Dispilio 174
Εικ. 4.61 Clay 'segmented' beads from Dispilio 174
Εικ. 4.62 Bead necklaces from Dispilio 177
Εικ. 4.63 Bead necklaces spacers from Dispilio 178
Εικ. 5.1 α. Suya tribe (South America): lip and ear disks | β. Igbo tribe (Nigeria): ankle disks 186
Εικ. 5.2 α. Ornaments and other small finds from the initial publication of the excavations at Dimitra, Serres | β. Schematic reconstruction of burial dress and ornamens from Rubané cemeteries in France (5100-5000 BC) | γ. Roman gold snake-formed bracelet found in a villa outside Pompeii 186
Εικ. 5.3 Silver copy of the anthropomorphic figurine / pendant K 0228 from Dispilio 190
Εικ. 5.4 Human teeth / ornaments from Neolithic Dispilio – Pendant made of a molar of an adult's jaw (K 0325) | Bead / pendant made of a deciduous tooth (K 0621) 198
Εικ. 5.5 Human teeth / ornaments from prehistoric sites in the Balkans, Europe & Anatolia 199

Πίν. 1.1 'Dress' classification according to Roach-Higgins & Eicher 19
Πίν. 3.1 Examples of ornament assemblages from sites in Neolithic Greece 46
Πίν. 3.2 Neolithic ornament classification according to Κυπαρίσση-Αποστολίκα 48
Πίν. 3.3 Neolithic ornament classification according to Miller 49
Πίν. 3.4 Types of sites in Neolithic Greece with presence of ornaments 78
Πίν. 3.5 Neolithic sites in Greece in relation to the quantitative elements of ornaments by chronological period 78
Πίν. 4.1 The Dispilio ornaments by type and excavation sector 99
Πίν. 4.2 The Dispilio beads by raw material and excavation sector 169
Πίν. 5.1 Human teeth / ornaments from prehistoric sites in the Balkans, Europe & Anatolia 200

Figures out of the text

Cyclope neritea pendants from Dispiio xxv
The marple pendant K 1303 from Dispilio during its excavation 1
Glass case in the Archaeological Museum of Ioannina 11
Page depicting ornaments from *Προϊστορικές Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου* (Χ. Τσούντας, 1908) 25
Page with a sticker noting *corrigenda* from the exhibition catalogue *Νεολιθικά Τέχνεργα* (Archaeological Museum of Thessaloniki publication, 2014) 39
Page from the article *Πέρα από το χωράφι, τη λίμνη και το στάβλο* (Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, 2002) 87
Page depicting a human tooth / pendant from Dispilio from the book *Archaeographies: Excavating Neolithic Dispilio* (F. Ifantidis, 2013) 183
Pages from *Προϊστορικά Κοσμήματα της Θεσσαλίας* (Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα, 2001) 203
Anthropomorphic vessel and marble bead necklace from Dispilio 319
Pages from *Der kupferzeitlichen Schmuck Bulgariens* (H. Todorova & I. Vajsov, 2001) 473
Spondylus gaederopus annulet from Dispilio 507
Anthropological and archaeological publications on personal adornment practices 557

Sources of iconographic material

The source of the pictures / drawings is credited in the legends either by a bibliographic reference and / or the name of the photographer / designer. In the cases of Εικ. 3.4-3.15, as well as the iconographic material used in Chapters 6, 8 & 9, a reference is made to each archaeological site from where the depicted ornaments / site photos originate.

Εικ. 2.3-2.4, 3.16-3.20, 4.5, 4.16-4.17, 5.2-5.3, Photos in pages xxv, 1, 11, 25, 39, 87, 183, 203, 319, 473, 507 & 557, Maps in Chapters 6, 8 & 9: Fotis Ifantidis

Εικ. 0.1-0.2, 3.1α-β, 3.1δ, 4.1α, 4.3-4.4, 4.6-4.9, 4.10α, 4.11-4.15, 4.18-4.23, 4.24α, 4.25-4.63 & 5.4, Photos of Dispilio ornaments in Chapter 7: Fotis Ifantidis / Archive of Dispilio Excavations

Εικ. 4.1β, 4.2: Archive of Dispilio Excavations

η όποια ταξινόμηση ή αιτιολόγηση των «ευχαριστώ» είναι, τις περισσότερες φορές, παραπλανητική· όπως ακριβώς η ταξινόμηση των «ορφανών» νεολιθικών χαντρών: ανεξαρτήτως πάχους, διαμέτρου οπής ή υλικού κατασκευής ίσως στοιχειοθετούσαν, πολλές μαζί, ένα, χαμένο πλέον, περιδέραιο –η αιτιολόγηση της χρήσης του οποίου, τις περισσότερες φορές, δε μας είναι ξεκάθαρη.

για αυτό το περιδέραιο, που έψαχνα όλα αυτά τα χρόνια,

τα –άνευ εισαγωγικών– ευχαριστώ μου προς:

(τον Γ.Χ.Χ.) | τις / τους καθηγήτριες / καθηγητές του Α.Π.Θ.: Αικατερίνη Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Σουλτάνα-Μαρία Βαλαμώτη, Κώστα Κωτσάκη | τις / τους αναγνώστριες / αναγνώστες: Λίτσα Βούλγαρη, Δημήτρη Νικάκη, Μαριάννα Νικολαΐδου, Νάσια Χουρμουζιάδη | τις / τους συζητήτριες / συζητήτες: Κώστα Δημάκο, Γιάννη Μανιάτη, Βασίλη Μέλφο, Δήμητρα Μυλωνά, Βανέσσα Παπαγεωργίου, Γιάννη Χαμηλάκη, Daniella Bar-Yosef, John Chapman, Alice Choyke, Scott Haddow, Roberto Micheli, Catherine Perlès, Nerissa Russell, Selena Vitezović, Arne Windler | τα καφέ της πόλης: be, (piece of) cake, defacto, tom's | τις / τους συνανασκαφείς: Κλέα Δαραβίγκα, Ειρήνη Δελιδάκη, Σοφία Δουλκερίδου, Χαρά Λιατίφη, Τάσο Σιάννο, Γιάννη Σταυριδόπουλο | την οικογένειά μου

Summary

The objective of this book is the reconsideration of the practices of personal adornment during the Neolithic period in Greece, through the assemblage, extensive bibliographic documentation, and critical evaluation of all the available data deriving from more than a hundred sites in the mainland and the Aegean islands –an archaeological archive of wide geographical and chronological scope. In addition, a thorough study of the personal ornament *corpus* from the Middle-Late Neolithic Dispilio in Kastoria, an important lakeside settlement in northwestern Greece, was conducted.

The book begins with an overview of the anthropological and archaeological literature on theoretical and methodological issues concerning practices of personal adornment. Then follows an examination of the problems and key points of study regarding personal adornment in Neolithic Greece, as well as a critical evaluation of the methodological approaches and classification schemes that have been applied in previous archaeological works. Subsequently, the technologies and processes of production, consumption, recycling, deposition, and distribution of personal ornaments in Neolithic Greece are discussed. Finally, the social correlates of personal adornment are explored, as they are reflected in the choice of different raw materials (shell, clay, bone, stone, and metal) and ornament types (beads, pendants, annulets, and so forth).

The last years have seen a large number of archaeological studies –either papers or collective volumes– on practices of personal adornment. Quite notably, the majority of these works focuses on artefacts deriving from prehistoric contexts. This increasing academic production results from an overall shift of research interest towards parts of material culture which have been so far underrepresented in archaeological writings –as compared, for example, with pottery or other well-known 'toolkits'. Equally important is the recognition that there is a rich potential for the study of such 'minor' artefacts through interdisciplinary approaches, such archaeometric analyses or in-depth reconstruction of the technological chains of production and use.

What is evident in these recent publications –most of which are not limited to mere documentation and typological catalogues– is the effort to redefine and interpret personal adornment; a practice that, seemingly at least, resonates with our contemporary experiences of ornaments as a vital and intense presence in our personal lives –in contrast, for example, to flint tools.

Additionally, it is emphasized that personal adornment –that is the means for the decoration of a human body– does not only objectify a mood for embellishment or a superficial demonstration of 'valuable' objects by an agent to the members of her/his group; nor does it necessarily signify a social privilege attached to a specific gender or a clearly defined class.

On the contrary, beads, bracelets, and pendants can be associated with various aspects of life and with many life histories in a past society, either on an individual or on a collective level. By analogy, the archaeological studies of ornament manufacture, conditions of use, destruction, repair, deposition, and/or exchange can be examined under various epistemological prisms.

Even though the ancient Greek etymological origin of jewelry, *kosmos*, states *order* (among other things), anthropological and ethnographic literature on the subject presents a rather chaotic view about what a piece of jewelry *is* and *means*. Early attempts, from the 19th century onwards, to record and classify practices of bodily adornment, were often permeated by colonialist, western, and/or romantic preconceptions. Adornment and clothing were considered as practices distinguishing the undressed from the dressed; in other words, the primitive 'wild' from the 'civilized'. During the following decades jewelry and body decoration in general would be placed in the context of non-verbal communication, a language with its own vocabulary and syntax which can potentially be decoded. The thorough anthropological field studies of later years would highlight the multiple and complex social, economic, and symbolic mechanisms that are related to personal adornment; practices which involve an inexhaustible variety of permanent and/or ephemeral transformations and attachments to the human body, including not only tangible objects –such as jewelry or dress paraphernalia– but even the management of the movements of body movements or odors. These practices were interpreted as means of individual expression, indicative of social wealth, rank, age, and gender; as political or sexual representations and connotations; as elements that facilitate ritual activities; and so on.

All this rich anthropological tradition was not automatically adopted as a theoretical and methodological tool for the archaeological study of ornaments. An obvious example are studies of Graeco-Roman jewelry as objects of 'minor' decorative arts, whereby the main interest was limited to the chronological attribution of the (almost exclusively) 'precious' –that is, gold– jewelry. With the turning points in archaeological theory –the New Archaeology and later the post-processual movement, which bring forward, respectively, the scientific approach in archaeology and the active, vital role of the individual and the material culture– came a wider range of questions concerning the study of personal adornment; for example, the association of ornaments with the

formation, promotion, and/or negotiation of the agents' individual identity, gender, and body; their interpretation as distinctive elements of cultural or even ethno-linguistic communities in space and time, or as evidence of symbolic thought and self-awareness –a field of study that is of strong interest during the last years in the paleolithic research, in the context of the identification of the earliest practices of adornment.

Despite these advances, there are still no developed and commonly accepted theoretical and methodological tools for the study of archaeological artefacts related to personal adornment – which is largely due to the fact that each jewelry assemblage has its own idiosyncrasies. Consequently, the effort of organizing (and taming) a large jewelry *corpus* of artefacts spanning considerable space and time in the Neolithic period of Greece, the case study of this book, faces many problems:

First, and most obvious, is the problem of **identification** (an act of interpretation in itself) of an artefact as a jewelry item and, consequently, its **classification** into a single –though conventional– typology for further analysis.

Second, the fact that only a **small percentage** of the original components of the prehistoric 'toolkit' of personal adornment has survived; that is, artefacts made of durable materials such as bone, stone, shell, clay, and metal. Thus, we have at our disposal only a few strands of direct evidence for the practice of adornment, to which may be added possible tools for the decoration of the body, such as stamps or color residues. On the other hand, there is also indirect evidence for ornamentation, mainly iconographic elements of clay figurines and pottery –at least as far as Neolithic Greece is concerned.

Third, the **limited excavational presence** of these generally small-sized objects –even though their representation is largely dependent on the specific excavation methods at each site–, as well as the problems concerning their statistical analysis. For example, the unitary numbering of a bead which originally belonged to a composite piece of jewelry, such as a necklace, can be rather misleading in constituting a 'safe', objective statistical sample.

Fourth, the very **heterogeneous nature** of this assemblage of objects, made from various raw materials and with different technological characteristics – qualities, that ideally, require different areas of expertise and analytical techniques for in-depth study.

Fifth, the problem of the frequently **inadequate chronological** and **contextual information** from limited sources, and the accompanying lack of iconographic documentation. The majority of publications on Neolithic personal adornment are preliminary reports, while studies of synthetic character (either monographs focusing on the assemblages from one site or inter-regional studies) are rare. In addition, much of the bibliography focuses on specific raw materials and/or ornament types, that treating them comprehensively.

Finally, the **difficulties of secure dating** and the **incomplete contextual support** due to the circumstances of recovery; the majority of Neolithic jewelry in Greece comes from excavated settlements, not from 'closed' contexts,

such as cemeteries, similar to those from the Chalcolithic Balkans.

The present study attempts, on the one hand, the comprehensive collection and critical re-interpretation of all the available data concerning the production and use of personal ornaments in Neolithic Greece; and, on the other, the thorough examination of the jewelry *corpus* excavated in the Neolithic lakeside settlement of Dispilio, Kastoria, in northwestern Greece.

As far as the first part is concerned, the effort was focused initially on the management of all the available data in order to highlight a unified –albeit conventional– typology. The assemblage of more than 27000 objects of personal adornment –beads, annulets, rings, pendants, 'pins', 'earrings', 'buttons', 'belt-buckles'– derives from more than a hundred sites dating in all phases of the Neolithic period in Greece. Both the excavation data and the documentation of the specific *corpora* were computed for each site; review and comparison of the available information led to the configuration of quantitative and qualitative patterns, which shed fresh light on the production and use of personal ornaments in each site, as well as across sites.

For the main case study in the second part, the personal ornament *corpus* from Dispilio, the level of information is more detailed and systematic, thanks to the author's participation in consecutive excavation seasons there. The construction of a comprehensive database for the ornaments and thorough correlation with contextual data and other aspects of material culture, allowed a better understanding of the production and use of jewelry at this site.

In addition, an overview of international research on adornment was deemed necessary, in order to obtain comparative information from other key Neolithic cultures Europe, the Balkans, as well as Anatolia.

Finally, a supplementary aim of the book was the re-examination of the data concerning artefacts made from the *Spondylus gaederopus* shell and –the equally important– *Glycymeris* seashell. The production, use, and distribution of these artefacts (the majority of which are personal ornaments) in prehistoric Europe, the Balkans, and Anatolia has been traditionally placed in the discussion concerning the existence of prehistoric 'trade' networks. The update of the available data upon this issue aimed to the identification of the complexity of this phenomenon –especially as it concerns directly Neolithic Greece as the Mediterranean Sea is considered the main source of the raw material of these shells.

During the **Early Neolithic** (6700/6500-5800/5600 BC) period in Greece the majority of personal ornaments are simple in terms of morphology and/or technological process; for example, pebbles, animal teeth or shells perforated for suspension. More elaborate ornaments –although fewer– are recorded as well, such as miniscule beads and (predominantly stone) pendants with anthropomorphic and/or zoomorphic characteristics. In addition, elongated bone and stone ornaments, known in the literature as 'studs' or 'earrings', as well as hook-shaped 'belt-buckles' bone –both types known from early Anatolian sites– are also found in many Greek sites during this early period.

During the **Middle Neolithic** (5800/5600-5400/5300 BC) both the variety, as well as the quantity of ornaments is increased. Stone and shell annulets appear in a larger scale, while an advanced exploitation of different kinds of shells for the construction of pendants is noted.

It is, however, during the next phases, the **Late** and **Final Neolithic** (5400/5300-4700/4500 & 4700/4500-3300/3100 BC) that ornament production reaches its peak, in terms both of quantity and variety of products. There are indications for an extensive and, in some cases, standardized production of jewelry, as in the case of annulets made from the marine seashell *Spondylus gaederopus* at several sites in Thessaly and Northern Greece; steatite beads, which were most probably thermally processed, at various sites in the Greek mainland; and marble jewelry found in Northern Greek sites, the raw material for which originated in the Cycladic islands. During the same period certain types of ornaments have a wide distribution and share common characteristics, for example the so-called 'ring-idol' pendants. Many of these ring-shaped pendants were made of metal, which began to be used as raw material for ornaments during these later phases of the Neolithic.

In this concise view of the Neolithic Greek personal ornament *corpora*, the focus in certain technological and typological characteristics of the use and the circulation of jewelry across space and time, can highlight many significant aspects, that arise discussion:

The choice of **raw materials** for the manufacture of personal ornaments bears little relation to those materials' local availability and accessibility, or to their physical properties –for example, malleability– that would lend themselves to effortless transformation into artefacts. Indeed, many raw materials originated in distant places; for example, ornaments made of the marine shell *Spondylus gaederopus* are found in sites far from the coast, and marble from the Cyclades appears to have reached the inland region of Kastoria in northwestern Greece. The rarity of these substances was perhaps felt as a connection between the producers and users of ornaments with the unknown (or indirectly known via third parties) environments of the ornaments' material origin. On the contrary, we see relatively little interest in the use of local resources such as clay or bone, which were directly available in every settlement, could be easily modified, and were intensively used to manufacture other types of artefacts.

The frequent preference for certain raw materials with an already **'predetermined' form** that required only minimal intervention, such as animal teeth and freshwater and sea shells, may reflect meaningful associations beyond the mere expediency of transformation. The gender connotations of specific shells or the emblematic value of wild fauna teeth as symbols and transmitters of power are widespread cross-culturally, although they should not be uncritically projected back to the Neolithic material. Even more compelling is the interpretation of pendants and beads made of human teeth –special, less 'wild' taxa–, of which there is a unique example from Dispilio.

Several **individual properties** of the raw materials were probably considered together for the manufacture of ornaments; hardness, gloss, transparency, luminosity, and color appear as particularly important. A plethora of ethnographic examples highlight the many possible symbolisms of such material properties; for instance, the associations of the color red with blood or of the white with purity and/or death. Such values have been proposed –albeit not always convincingly– for Neolithic ornaments as well.

The choice and supply of the raw material as much as the subsequent **stages of the manufacture (*chaînes opératoires*)** of an ornament were not merely technical procedures. Many of the manufacturing methods follow rules already known from other industries, such as grinding, knapping or drilling, while other times workmanship is more ornament-specific, as in the case of shell

annulets and beads. In either case, the crafting of objects directly associated with one's body and central to one's persona and interface with others, must have been imbued with meanings relating to individual and social identity.

The creation of new **'typologies'** determined primarily by technique, as was the case with ornaments others than those already 'pre-formed' by nature, also carried the potential for interpretative classifications by both the producers and the users. Such taxonomies would likely differ among communities and/or individuals, even among people within the same group, and could additionally change over time.

Simple pendants of geometric form, shell or stone annulets of inner diameter ranging from small to large, might be perceived and interpreted in different ways according to their various placements on the human body. For example, a bracelet worn on the right wrist might signal something completely different when worn on the left or when hung on the neck as a pendant. Such possibilities are illustrated by an anthropomorphic bone pendant from Dispilio, which was initially manufactured to be worn in a horizontal position by means of stringing holes; later on, these perforations were destroyed but the object continued to be used, aligned in a different direction and thus possibly constituting a completely 'new' ornament with its own 'meaning'.

The number of ornaments which seem, at least to us, to incorporate human or animal characteristics is small in comparison to the simple beads and pendants that make up the majority of the ornament *corpora* in most excavated Greek sites. Frogs, bears, women giving birth, isolated parts of the body such as phalluses and legs, represent an heterogeneous iconographic repertoire that does not seem bound by specific rules, if any; perhaps each one of these elements belong to its own category or categories.

The limited quantity of ornaments with human or animal semblances could be partly explained in terms of the special skills needed for their production; indeed, most of them are quite sophisticated in comparison to other types. Another possibility is that such rarer, 'figurative ornaments' had more restricted and/or regulated uses as 'special' personal belongings or as tokens and symbols reserved for specific individuals; or even, the possibility that certain social rules imposed to these ornaments a regime of common use by all the members of the group. Nevertheless, the lack of the archaeological research should not be overlooked, since similar ornaments made from other, perishable, materials may have co-existed, some of which would mimic a prototype.

The frequently documented attempt of replacing raw materials either not easily accessible or no longer available by handier resources could not be the only reason for the manufacture of ornaments imitating other artifacts or natural forms by a process of **skeuomorphism**. For example, bracelets were transformed into pendants shaped like animal teeth, while other pendants replicated tools; in a reverse process, tools were 'recycled' into items of adornment, as was the case with a flint arrowhead made of too soft a stone to be operational as such.

The detailed study of the surface is a potential mine of information about the **modes of use** of the beads and pendants, the position of the annulets on the body of the wearers or the identification of ornaments that formed elements sawn on clothing articles. For some other types, however, including the so-called 'earrings', 'nails', and 'pins', the modes of wearing can only be hypothesized by resorting to indirect evidence, that is, the possible depiction of such ornaments on human figurines of clay.

Information that can be drawn from burial contexts –ornaments as offerings or directly connected to the bodies of the deceased– is very important but unfortunately scarce for Neolithic

Greece. Even in the few documented cases, there is not adequate material to reconstruct, for example, burial 'costumes' such as those from burial sites in prehistoric Europe and the Balkans. Nevertheless, we may reasonably assume that patterns of inclusion or exclusion according to gender, age or social status found material expression in habits of personal adornment –be it in the world of the living or the dead. Anthropological and ethnographic studies provide a wealth of comparanda on the subject.

In the case of Neolithic ornaments from Greece, social and symbolic distinctions have been proposed especially for those items worn directly on the body (to be differentiated from those attached on attire), particularly the annulets/bracelets, the inner diameter of which exhibits enough variation in size to suggest **age-specific associations**; the small annulets worn by children, the larger ones by older persons. It is also possible to identify certain artefacts that their form was progressively adjusted to the biological development of the wearers' body. For example, a small (initially 'infantile') shell bracelet from Dispilio had been turned into a pendant through the opening of a suspension hole.

Alongside this view of ornaments as 'personal' possessions associated with the bodies of specific individuals, particular bodies, one might also consider the entire 'costume' or 'dress' as **'insignium'** of a community, of a larger group of neolithic 'bodies'. Attractive as this hypothesis is, it lacks enough supporting evidence such as, for example, ornament types that are exclusively present in one archaeological site. One such possible assemblage has been recorded at Dispilio, where a rather large group of small-diameter rings made of red deer antler is exclusively found in levels dating to one chronological phase of the settlement's life, while deer antler finger-rings of this type do not exist in other contemporary sites in the Aegean region. It is far from clear, however, whether these unique objects played a role as distinctive elements of communal identity at Dispilio.

Of particular interest are the clues to the possible function of these rings, which were revealed by examining the morphology and surface wear of the artefacts. It seems that they were used as protection for the fingers during archery; they were thus a necessary part of a hunting toolkit and at the same time held ornamental value. This **hybrid** type of **ornaments/tools** calls for reconsideration of the traditional view of adornment as non-practical or non-economical, and at the same time challenges the archaeological dichotomies between function and form in material culture. In addition, the practice of transforming tools, such as stone axes or bone spatulas, into ornaments by means of a simple –yet conscious and not at all fortuitous– suspension hole, brings to the fore the biographical approach to material culture; in other words, the essential obligation of the researcher to reconstruct the life cycles of non-static and continuously active objects.

Much has been said about ornaments as distinctive elements of ethnic group identity, especially with regard to the so-called 'earrings', 'studs' and/or 'belt-buckles', which are present almost exclusively during the early phases of the Neolithic throughout Greece. According to an often-held but difficult to prove view, these items were the cultural 'insignia' of certain groups from Anatolia and reached the Aegean as part of the 'neolithic package'. Instead, it would be more fruitful to think of different, not mutually exclusive ways, in which ornamentation can signal and diversify one group form another; specific dress modes, ephemeral color decorations or body transformations –elements that are rarely visible in the archaeological record– could be deployed to this effect. Moving on to the later phases of the Greek Neolithic, the existence of an **ornament 'koine'** is indicated by the wide distribution of ornaments that are typologically similar but made of different raw materials; the aforementioned 'ring-idol' pendants are a prime example of this tendency to

repeat a morphological pattern across material media.

As for the bangles/annulets made from the marine shell *Spondylus gaederopus*, they constituted an almost **'commercial' product** in circulation across Late Neolithic of Europe and the Balkans, while many of the production centers have been affirmed in the Aegean region. It would be quite simplistic to regard these ornaments as a passing 'vogue', an ephemeral fashion, since their presence extends over a period of more than two millennia.

We are on firmer grounds regarding evidence for the intense use of the *Spondylus* bangles, which suggests that they were objects fundamental to everyday life. In addition, many were repaired and/or processed after they were worn or damaged: some broken annulets were refitted by grinding their fractured edges and opening perforations for the re-connection of their fragmented parts; others were turned into pendants. In some cases, we can discern the almost agonizing attempts to repair these 'valuable' pieces. What these **repair** and **alteration practices** point to is not only the economic, social or symbolic value of these ornaments that continue their 'life' after their first destruction; but also, their **multi-temporal status**, as these artefacts may have been connected to many manufacturers / repairers / users, passing through generations as **heirlooms**.

Multi-temporality may be acknowledged as much in simple beads and pendants as in more sophisticated and technically demanding ornaments. The special morphology or raw material of the latter could even cause commotions inside a community, resulting in restricted circulation or withdrawal of these coveted artefacts. Of course, the concealment of ornaments as an important asset is not the only explanation for the practice of **'hoarding'**. Accumulations of Neolithic ornaments and other valuables are well-known in the Balkans, and some examples are documented in Greece as well:

> strands of beads (necklaces) carefully placed inside ceramic vessels,
>
> assemblages of *Spondylus gaederopus* annulets and 'buttons' at the key-site of Dimini in Thessaly, which (according to one hypothesis) were deliberately destroyed in order to control their production,
>
> or a group of marble annulet fragments from Dispilio, all found together in one place; traces of recycle and alteration on most of them indicate the operation of a 'repair workshop'.

The above assemblages are significant in their intra-site context. On an **inter-site scale**, we observe interesting similarities among the ornament *corpora* from neighboring settlements or regions, to the point of identical pieces occasionally present at different contemporary sites –especially across the Aegean islands. Two examples illustrate this commonality. First, the Late Neolithic 'ring-idols' made of metal mostly come from caves; perhaps there was a shared need to conceal individual ornaments (of special value?). Another type predominantly found in caves, the phallus-shaped pendants, may have embodied symbolisms especially associated with grottoes and cavernous environments.

However, the dominant image that has been recorded by the excavation research and publication is that of ornaments found alongside with other products of ecotechnical activities –other (tangible) aspects of sustenance and craft– in a Neolithic settlement. The careful analysis of in-

ter-and intra-site typologies and distributions promises rewarding insights into the social context of Neolithic adornment; provided that there is sufficient documentation of context –for instance, association of ornaments with excavated 'households'– and focused collecting of data for the purposes of comparative and statistical analyses.

In reality, the uneven quality of the archaeological record on ornaments blurs any desirable 'big picture' of the production and use of personal ornaments in Neolithic Greece. Whether filling variables in a database or identifying distributions on a chart assists in this effort, is of course a matter of the research queries put on each case; questions that can be approached by revisiting older data with the benefit of current analytical methods and experimental reproductions while new material has been forthcoming in a massive scale from the systematic and meticulous excavations of recent years in Greece.

The direct testimonies revealed by excavation, although ambiguous (visible yet blurred), place the practices of personal adornment in the everyday life of Neolithic communities, as an integral part in the production and reproduction of social mechanisms. From the choice and processing of the raw material to the use and wear by one or more persons, to the destruction, repair, recycling or deposition, ornaments were not only visible. As artefacts physically linked to the human body (at least according to our understanding), ornaments were also entangled in other sensory areas: pendants absorbed the body odors and fragrances of those who wore them; necklaces were 'heard' as their components jingled with the rhythmic body movements; bracelets may have felt too tight and cumbersome on the wrists, even if made from an 'exotic' and precious seashell fished in faraway seas.

The book is structured in 9 chapters:

Chapter 1, *Anthropologies and Archeologies of Personal Adornment,* reviews research on the practices of personal adornment cross-culturally.

Chapter 2, *Personal Adornment in Neolithic Greece: History of Research*, gives an overview of the archaeological data on jewelry during the Paleolithic, Mesolithic, and Neolithic periods in Greece, followed by a presentation of the main aspects of the research. A critical evaluation of the available archaeological literature highlights the problems attached to the characteristics of the Greek Neolithic period, as well as the key points that have been addressed by scholars concerning adornment; for example, the focus of the investigation either on specific ornament types, such as those deemed to be material culture elements of Anatolian origin, or on particular raw materials, such as the marine shell *Spondylus gaederopus* and metal.

Chapter 3, *Personal Adornment in Neolithic Greece: Production & Function*, consists of a detailed presentation of the characteristics regarding the manufacture and use of ornaments in Neolithic Greece. The critical evaluation of the methodological approaches of the study of ornaments in Greece and the classification schemes is followed by the presentation of their technological and typological characteristics regarding the raw material procurement, the *chaînes opératoires*, as well as their chronological and geographical distribution.

Chapter 4, *Personal Adornment in Neolithic Dispilio*, consists the detailed analysis of the *cor-*

pus of jewelry found at the lakeside settlement near Kastoria, in northwestern Greece. This Middle-Late Neolithic assemblage is characterized by a significant variety in terms of typology and quantity. The presentation of the information obtained by the study of architecture and material culture of the Neolithic site is followed by the demonstration of the elements of production and use of each ornament type (shell and bone annulets and rings, beads, pendants, 'belt-buckles', 'pins'). Apart from the analysis of their chronological and spatial distribution, emphasis is given into particular ornament types, such as the antler finger-rings or the *Spondylus* shell 'belt-buckles' (both unique types in the Neolithic of Greece), the intensive production of fired steatite beads or the annulets made of marble originating from the Cycladic islands. Furthermore, the analysis of this *corpus* enables the discussion of issues, such as the acts of hoarding, repairing, and recycling, the practices of skeuomorphism and imitation in ornament production, the recognition of hybridity and multitemporality or other possible symbolic connotations, as well as the relation of the ornaments with the human body.

Chapter 5, *Discussion: Potentials and Restrictions of Interpretation*, is a synthesis of the hermeneutical approaches concerning the production and function of personal ornaments in Neolithic Greece, emanating from the choice of raw material and the technological process, the use and wear by one (or more) bodies, to their destruction, repair, recycling, deposition or distribution. These, aforementioned in the previous chapters, technological, typological and distributional characteristics are summarized, while a sensorial and biographical approach in the study of personal ornaments is suggested, on the occasion of the discussion of the rare case of the use of human teeth as 'personal' ornaments from the Neolithic site of Dispilio.

Chapter 6, *Personal Ornaments from Neolithic Greece*, is the outcome of the attempt to systematically collect and process the available data regarding the presence of jewelry in Neolithic Greece. The *corpora* of ornaments in this catalogue, consist of more than 27000 artefacts, including beads, annulets, rings, pendants, 'belt-buckles', 'earrings', 'buttons' and 'pins' from more than a hundred sites in Greece, dating from the Early Neolithic to the Late/Final Neolithic periods. For each site the relevant excavation data, chronology, and documentation of the ornament assemblages were recorded, in order to tabulate quantitative and qualitative features of the artefacts, regarding their contextual, morphological and technological characteristics.

Chapter 7, *Catalogue of Personal Ornaments from Neolithic Dispilio*, is an abridged version of the electronic database of the Neolithic ornaments excavated at the lakeside settlement of Dispilio, Kastoria. The catalogue contains all the information regarding the contextual, morphological, and technological properties of every bead, pendant, bracelet and 'belt-buckle' from the Middle-Late Neolithic phases at the site; each catalogue entry in accompanied by photographic illustration.

Chapter 8, *Personal Ornaments from Neolithic Anatolia, the Balkans & Europe*, gathers together ornament assemblages from various prehistoric sites, most of which are referred to in the main text of the book.

Chapter 9, *Spondylus gaederopus / Glycymeris sp. in Anatolia, the Balkans & Europe*, is focused on the circulation of ornaments manufactured from the Mediterranean species *Spondylus* and *Glycymeris*. After an outline of the history of research, the data on the raw material procurement, process, and 'consumption' of these artefacts, there followed a detailed catalogue of all sites known so far, dating from the Early Neolithic to the Bronze Age.

16 P
21-7-2000

Εισαγωγή

μάρμαρο στα οστά

Τον Ιούλιο του 2009 διενεργήθηκε μία ακόμα «μετά-ανασκαφή» στην αυλή του εργαστηρίου των πανεπιστημιακών ανασκαφών του Δισπηλιού, του νεολιθικού οικισμού στις όχθες της λίμνης της Καστοριάς (Εικ. 0.1)˙ μία μικρής κλίμακας ανασκαφή στις σακούλες συγκέντρωσης των οστών των προηγούμενων ανασκαφικών περιόδων προς «αλίευση» μικροευρημάτων, που συχνά καταχωρίζονται λανθασμένα είτε λόγω των παραπλανητικών ιζημάτων της λίμνης –ικανών να αποκρύψουν τη μορφολογία, άρα και τη «σωστή» ερμηνεία ενός ευρήματος– είτε λόγω της άγνοιας, ενθουσιασμού και άγχους των φοιτητών, που αφιέρωναν δυο-τρεις εβδομάδες των θερινών διακοπών τους στις (ακόμα πιο συχνά) λασπωμένες όχθες της λίμνης προς άγραν πρακτικής εξοικείωσης στο αρχαιολογικό πεδίο.

Η σακούλα με τα «οστά της ημέρας» προερχόταν από ένα ανασκαφικό τετράγωνο του Δυτικού Τομέα της ανασκαφής, όπου μία υστερότερη νεολιθική φάση του οικισμού σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση. Το αντικείμενο, που λανθασμένα είχε περισυλλεχθεί ως ακατέργαστο οστό, ήταν ένα θραύσμα μαρμάρινου κοσμήματος, σαφώς επεξεργασμένο (Εικ. 0.2α).

Ύστερα από τον αρχικό καθαρισμό από τα (αρκετά επίμονα) ιζήματα της επίχωσης, φάνηκε καλύτερα μια ακόμη λεπτομέρεια αυτού του μαρμάρινου περιάπτου˙ τα ίχνη της προσπάθειας διάνοιξης μίας δεύτερης οπής, κάτω από την κατεστραμμένη οπή ανάρτησης (Εικ. 0.2β). Στο *corpus* κοσμημάτων του νεολιθικού Δισπηλιού είναι συχνές οι πρακτικές επιδιόρθωσης (αλλά και μεταποί-

Εικ. 0.1
Στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής του Δισπηλιού, 29/10/2009

νησής τους), είτε με τη μορφή διάνοιξης περαιτέρω οπών, είτε με άλλες, δευτερογενείς, επεξεργασίες των κατεστραμμένων κοσμημάτων με στόχο τη συνέχιση της χρήσης τους. Τέτοιες επεμβάσεις παρατηρούνται κατεξοχήν σε κοσμήματα κατασκευασμένα από «εξωτική» (σε σχέση με τη γεωγραφική θέση του οικισμού) πρώτη ύλη, όπως το μεσογειακό όστρεο *Spondylus gaederopus* αλλά και το μάρμαρο, το οποίο προερχόταν από τις Κυκλάδες, σύμφωνα με κάποιες προκαταρκτικές αρχαιομετρικές ενδείξεις (Εικ. 02γ).

Παρόμοια, αν και με πολλές μορφολογικές παραλλαγές, δακτυλιόσχημα περίαπτα με στέλεχος (όπου και η οπή / οπές ανάρτησης), έχουν βρεθεί τόσο στο Δισπηλιό, όσο και σε άλλες θέσεις της Νεολιθικής Ελλάδας, των Βαλκανίων και της Ανατολίας (πρβλ. Δημακοπούλου επιμ. 1998, Fol & Lichardus 1988, Παπαδημητρίου & Τσιρτσώνη επιμ. 2010). Στη βιβλιογραφία είναι γνωστά ως περίαπτα τύπου 'ring-idol'.

Το θραύσμα του μαρμάρινου 'ring-idol' περιάπτου κωδικοποιήθηκε, συντηρήθηκε, φωτογραφήθηκε και σκαναρίστηκε, μετρήθηκε, συμπληρώθηκαν οι ανάλογες μεταβλητές του στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων καταγραφής των κοσμημάτων, και τοποθετήθηκε στο «κατάλληλο» συρτάρι της αποθήκης των ανασκαφών. Όπως κάθε άλλο περίαπτο ή πυριτολιθικό εργαλείο, οι πολλαπλές όψεις της «ζωής» του καθώς και τα προβλήματα που σχετίζονται με τη μελέτη του –πλέον– Κ 1303 δεν περιορίζονται (πάντα) σε τρεις παραγράφους˙ πολλές είναι οι πιθανές υποσημειώσεις / «κουκκίδες» προς πρόσθεση / διερεύνηση:

Το πρόβλημα της αναγνώρισης ενός αντικειμένου ως «κοσμήματος»

> και ενδεχομένως αυτά που δημιουργεί, εντέλει, η εξοικείωσή μας με τα κοσμήματα˙ καθώς στην καθημερινότητά μας τα κοσμήματα είναι πολύ περισσότερο «ορατά» από τις πυριτολιθικές φολίδες, είναι σαφές ότι έχουμε ήδη διαμορφωμένη μία άποψη σε σχέση με το τι «οφείλει» να ερμηνευθεί ως κόσμημα. Πρόκειται για ένα «όμορφο», «πολύτιμο», «προσωπικό» εξάρτημα (επιφανειακής) ωραιοποίησης του κατόχου του ή για ένα «αξιακό» αντικείμενο (Χουρμουζιάδης 1981) που «*προορίζεται να διακοσμήσει μια επιφάνεια, όχι με μοναδικό σκοπό τον εξωραϊσμό της, αλλά πρώτα και κύρια την υπογράμμιση των χαρακτηριστικών στοιχείων που αποτελούν τη δομή και τη λειτουργία της*» (Χουρμουζιάδης 1978);

Εικ. 0.2

α. Η μετά-ανασκαφή της σακούλας των οστών της τομής Δ16β του Δυτικού Τομέα (21/7/2000, Στρώμα 1), 12/7/2009

β. Το μαρμάρινο περίαπτο Κ 1303 ύστερα από τη συντήρησή του – Σχεδιαστική αναπαράσταση σταδίων «βιογραφίας» του περιάπτου

γ. Κοσμήματα από *Spondylus gaederopus* / *Glycymeris* sp. και μάρμαρο με ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας

Τα προβλήματα αρχαιολογικής «αλίευσης» των κοσμημάτων

Λόγω των, συνήθως, μικροσκοπικών διαστάσεών τους τα κοσμήματα δεν είναι πάντοτε εύκολα ανιχνεύσιμα. Φυσικά, η εφαρμογή πιο λεπτομερειακών μεθόδων ανασκαφικής διαδικασίας μπορεί να αλλάξει τα δεδομένα αυτά (πρβλ. Γραμμένος 1997, Renfrew 1986). Ταυτόχρονα, όμως, ο αριθμός τους (αν και αποτελεί στατιστικό πρόβλημα ο υπολογισμός π.χ. των χαντρών ως μοναδικά αντικείμενα, από τη στιγμή που κατά την αρχική τους χρήση σίγουρα ομαδοποιούνταν) είναι σχεδόν πάντα πολύ μικρότερος σε σχέση με άλλες κατηγορίες υλικού πολιτισμού. Ίσως πρόκειται για μια πλασματική δυσαναλογία, καθώς ο πραγματικός αριθμός των αντικειμένων «προσωπικής κόσμησης» θα ήταν πολύ μεγαλύτερος, αν συνυπολογίσουμε και τα κοσμήματα τα οποία λόγω του φθαρτού υλικού κατασκευής τους δε σώθηκαν και, επομένως, δεν είναι εύκολα διαθέσιμα στο αρχαιολογικό αρχείο. Από την άλλη, υπάρχει και το ενδεχόμενο κάποια από τα κοσμήματα να *μην χρειαζόταν* να είναι πολλά σε αριθμό, αποτελώντας κειμήλια / μνημονικά αντικείμενα που κληροδοτούνταν από γενιά σε γενιά (πρβλ. Lillios 1999, Skeates 2010).

Τα προβλήματα της καταγραφής και της τυπολογικής προσέγγισης

Η ποικιλομορφία υλικών και τύπων ενός *corpus* κοσμημάτων μιας προϊστορικής θέσης καθιστά δύσκολη την εφαρμογή ενός κοινά αποδεκτού κώδικα συστηματικής ορολογίας και καταγραφής, αντίστοιχου με την τυπολογία των λίθινων προϊστορικών εργαλείων, για παράδειγμα. Εν μέρει αυτό οφείλεται και στην έλλειψη μιας «ακαδημαϊκής» αναγνώρισης ειδικότητας μελέτης των κοσμημάτων˙ αλλά και στο ότι ορισμένοι τύποι (αλλά και κοσμήματα κατασκευασμένα από συγκεκριμένες πρώτες ύλες, π.χ. τα θαλάσσια όστρεα και τα μέταλλα), μονοπωλούν το ερευνητικό ενδιαφέρον σε βάρος του υπόλοιπου –λιγότερο «εντυπωσιακού»;– υλικού, με αποτέλεσμα η μελέτη και παρουσίαση των κοσμημάτων να είναι συχνά συγκυριακή και εκ των πραγμάτων συνοπτική, εν είδει καταλόγου και όχι ουσιαστικής πραγματείας.

Οι πρώτες ύλες, η τεχνολογία και οι «ανταλλαγές»

Στην περίπτωση των μαρμάρινων κοσμημάτων του Δισπηλιού οι ορυκτολογικές και αρχαιομετρικές μελέτες κατέδειξαν ως πιθανότερη προέλευση της πρώτης ύλης το νησί της Νάξου (Ifantidis & Papageorgiou 2011, Υφαντίδης 2008 – μελέτη Β. Μέλφου, Τμήμα Γεωλογίας ΑΠΘ). Αντίστοιχα, στον οικισμό των Λιμεναρίων (Maniatis κ.ά. 2009) η πρώτη ύλη τμημάτων μαρμάρινων αγγείων αποδείχθηκε ότι προέρχεται επίσης από τις Κυκλάδες, παρόλο που στο νησί της Θάσου το μάρμαρο αφθονεί˙ η εικόνα επομένως των δικτύων παραγωγής και διακίνησης αντικειμένων κατά τη Νεολιθική είναι αρκετά πολύπλοκη, όπως διαφαίνεται και από το γνωστό παράδειγμα των *Spondylus* κοσμημάτων (Ifantidis & Nikolaidou επιμ. 2011, Νικολαΐδου & Υφαντίδης 2014). Αντίστοιχα πολύπλοκη αποτελεί και η προσπάθεια αναγνώρισης «εργαστηρίων» νεολιθικής κοσμηματοποιΐας, καθώς δεν είναι πάντα σαφείς οι μεταβλητές που μπορούν να καθορίσουν την ύπαρξη, τόσο μίας αυστηρής τεχνικής εξειδίκευσης (πρβλ. Costin 1991), όσο και μίας εντατικής παραγωγής κοσμημάτων.

Οι πρακτικές επιδιόρθωσης και επανάχρησης,

> πρακτικές εγγεγραμμένες στο σώμα των κοσμημάτων, στάδια της «βιογραφίας» τους και ταυτόχρονα «μικρές ιστορίες» που φωτίζουν μία «μεγάλη εικόνα» / παλίμψηστο παραγωγής, χρήσης, επανάχρησης «σωματικών» αντικειμένων / αντικειμένων που «ζουν» πάνω στο ανθρώπινο σώμα στην προϊστορία.

Το Κ 1303 βρέθηκε τρία χρόνια μετά την κατάθεση στο Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας του ΑΠΘ της μεταπτυχιακής εργασίας, η οποία αφορούσε τα κοσμήματα του νεολιθικού Δισπηλιού (Υφαντίδης 2006). Ο αριθμός των κοσμημάτων αυξήθηκε και αντιστοίχως αυξήθηκαν και τα ερωτήματα. Με αφετηρία αυτό το «επαυξημένο» υλικό του Δισπηλιού, η παρούσα εργασία έχει στόχο να επαναδιατυπώσει τη μελέτη του νεολιθικού κοσμήματος στην Ελλάδα σε δύο άξονες: αφενός, με τη δημιουργία ενός ενιαίου σώματος πληροφοριών για τις πρακτικές της νεολιθικής κόσμησης, όπως συνάγεται από τη διαθέσιμη βιβλιογραφία και, αφετέρου, να παραθέσει τα δεδομένα και τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που προκύπτουν από τη μελέτη των προϊστορικών (και μη) κοσμημάτων, γενικότερα.

Το βιβλίο αποτελείται από εννέα κεφάλαια:

Στο **Κεφάλαιο 1**, *Ανθρωπολογίες και Αρχαιολογίες του Κοσμήματος,* γίνεται μια αναδρομή της ιστορίας της έρευνας των πρακτικών «προσωπικής» κόσμησης. Από τις πρώτες προσπάθειες ταξινόμησης των κοσμημάτων και της «αμφίεσης» κατά τον 19ου αιώνα και στο πλαίσιο έρευνας των «διακοσμητικών τεχνών» των «πρωτόγονων» πολιτισμών (π.χ. Matthias 1871, Selenka 1900, Semper 2000, 2007 [1856]) έως τις ανθρωπολογικές μελέτες των Strathern & Strathern (1971) στην Παπούα-Νέα Γουινέα και τη δημοσίευση του συλλογικού τόμου *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment* (Cordwell & Schwarz επιμ. 1979) διαφαίνεται ότι οι πρακτικές της «προσωπικής» κόσμησης συνδέονται με πολύπλοκους κοινωνικούς μηχανισμούς, που δε σχετίζονται απαραίτητα με μία προσπάθεια εξωτερικής «ωραιοποίησης». Αντίστοιχα, στην περίπτωση του «αρχαιολογικού» κοσμήματος, την κυρίαρχη τάση θεώρησης της κόσμησης και της «αμφίεσης» γενικότερα –τουλάχιστον όσον αφορά τις μεταγενέστερες της προϊστορίας περιόδους– ως αντικειμενοποίηση πλούτου συχνά άμεσα συνδεδεμένη με συγκεκριμένο φύλο (π.χ. Ζερβουδάκη 2007), διαδέχονται νεότερες προσεγγίσεις (π.χ. Lee 2015). Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τελευταίες τάσεις στην αρχαιολογική έρευνα των παλαιολιθικών κυρίως κοσμημάτων: οι συμβολικές αλλά και νευροψυχολογικές προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν την κόσμηση ως στοιχείο συμβολικής σκέψης και «αυτογνωσίας» (π.χ. Bednarik 2008), αλλά και ως μέσο αναγνώρισης και τοπογράφησης «εθνογλωσσικών» παλαιολιθικών ομάδων μέσω της ταξινόμησης των κοσμημάτων τους (π.χ. Vanhaeren & d'Errico 2006).

Αδιαμφισβήτητη είναι η σημασία, αφενός, της λεπτομερούς εξέτασης των ιχνών χρήσης των κοσμημάτων (π.χ. Bonnardin 2009) και, αφετέρου, των ποικίλων αρχαιομετρικών και άλλων διεπιστημονικών αναλύσεων (προέλευσης πρώτης ύλης, τεχνολογίας, π.χ. Bar-Yosef Mayer κ.ά. 2004) που τα τελευταία χρόνια στρέφουν τη μελέτη της κόσμησης σε νέες κατευθύνσεις.

Από την άλλη πλευρά, τα κοσμήματα ως «προσωπικά» αντικείμενα θα μπορούσαν να αποτελέσουν ιδανικούς υποψήφιους προς διερεύνηση μίας αρχαιολογίας της «ταυτότητας» ή/και του «σώματος» (πρβλ. Joyce 2005), χωρίς ωστόσο να είναι εύκολη η εφαρμογή κάποιας συγκεκριμένης μεθο-

δολογικής πρότασης. Εξάλλου, και, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστωθεί και από το ανθρωπολογικό αλλά και από το αρχαιολογικό «αρχείο», τα κοσμήματα αποτελούν ένα μόνο τμήμα των –υλικών και μη– εργαλειοθηκών κόσμησης / «αμφίεσης»˙ επομένως, η μελέτη τους έχει εξαρχής ερμηνευτικούς περιορισμούς.

Στο **Κεφάλαιο 2**, *Το Νεολιθικό Κόσμημα στην Ελλάδα: Ιστορικό της Έρευνας*, σκιαγραφείται το πλαίσιο μελέτης των νεολιθικών κοσμημάτων στον ελλαδικό χώρο. Αρχικά γίνεται μία επισκόπηση των αρχαιολογικών δεδομένων για τα κοσμήματα της Παλαιολιθικής, Μεσολιθικής και Νεολιθικής στην Ελλάδα. Έπειτα περιγράφονται οι κύριες όψεις της μελέτης των νεολιθικών κοσμημάτων στην Ελλάδα, όπως διαφαίνονται από την έως τώρα βιβλιογραφία. Αναφέρονται οι κύριοι σταθμοί στη μελέτη των κοσμημάτων, και τα βασικά ζητήματα που απασχόλησαν κατά καιρούς τους μελετητές, σε σχέση πάντα με τη γενικότερη έρευνα της Νεολιθικής στην Ελλάδα: π.χ. τα κοσμήματα ως ενδείξεις μεταφοράς πολιτισμικών στοιχείων (π.χ. από την Ανατολία), καθώς και η εστίαση της μελέτης σε συγκεκριμένους «τύπους» και υλικά κατασκευής κοσμημάτων.

Στο **Κεφάλαιο 3**, *Το Νεολιθικό Κόσμημα στην Ελλάδα: Παραγωγή & Χρήση*, γίνεται εκτενέστερη παρουσίαση των χαρακτηριστικών παραγωγής και χρήσης των νεολιθικών κοσμημάτων στον ελλαδικό χώρο, με ταυτόχρονη παράθεση παραδειγμάτων από άλλες θέσεις στα Βαλκάνια, την Ευρώπη και την Ανατολία. Δίνονται τα στοιχεία που αφορούν τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις της μελέτης των κοσμημάτων στην Ελλάδα (ταξινομήσεις, τρόποι καταγραφής) και κατόπιν τα τεχνολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά τους: οι πρώτες ύλες, τα εργαλεία και οι εγχειρηματικές αλυσίδες της κοσμηματοποιΐας και οι τυπολογίες. Τέλος, γίνεται σχολιασμός της χρονικής και χωρικής κατανομής τους.

Το **Κεφάλαιο 4**, *Τα Κοσμήματα του Νεολιθικού Δισπηλιού*, αφορά το *corpus* κοσμημάτων του Δισπηλιού Καστοριάς. Την παρουσίαση των ανασκαφικών συμπερασμάτων της θέσης ακολουθεί το ιστορικό της μελέτης των νεολιθικών κοσμημάτων και δίνονται τα στοιχεία παραγωγής και χρήσης των κοσμημάτων κατά τύπο (δακτύλιοι, περίαπτα, χάντρες κτλ.). Συζητείται η χρονολογική και χωρική κατανομή τους ενώ στην παρουσίαση του υλικού δίνεται βάση στις ιδιαιτερότητες ορισμένων κατηγοριών κόσμησης: π.χ. τα ελαφοκεράτινα δαχτυλίδια (ένας τύπος που συναντάται μόνο στη θέση του Δισπηλιού, μία πιθανότατα υβριδική κατηγορία κοσμήματος / εργαλείου που σχετίζεται με συγκεκριμένες πρακτικές), οι χάντρες από στεατίτη (για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις επιτόπιας παραγωγής τους σε μεγάλη ποσότητα), η περίπτωση των μαρμάρινων δακτυλίων (για τους οποίους υπάρχουν ενδείξεις έντονης επανάχρησης και πιθανού «αποθησαυρισμού» τους), τα *Spondylus* «άγκιστρα πορπών» και γενικότερα τα οστρέινα κοσμήματα (καθώς και η θέση του Δισπηλιού στα πιθανά δίκτυα ανταλλαγών *Spondylus* κοσμημάτων), αλλά και άλλα κοσμήματα για τα οποία μπορούν να συζητηθούν τα ζητήματα της απομίμησης, του σκευομορφισμού, της τεχνολογικής «μαθητείας» της κοσμηματοποιΐας, της σχέσης με το ανθρώπινο σώμα.

Στο **Κεφάλαιο 5**, *Ερμηνευτικές Δυνατότητες & Όρια*, επιχειρείται μία σύνθεση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων όσον αφορά τις όψεις παραγωγής και χρήσης των νεολιθικών κοσμημάτων στην Ελλάδα (πρώτες ύλες, τεχνολογίες, τυπολογίες, χρήστες, πλαίσια χρήσης και εναπόθεσης). Ένα άλλο κόσμημα από το Δισπηλιό που «αλιεύθηκε» μετά-ανασκαφικά (αντίστοιχα με το μαρμάρινο περίαπτο Κ 1303 της *Εισαγωγής*), ένα ανθρώπινο δόντι που χρησιμοποιήθηκε ως περίαπτο / χάντρα, δίνει την αφορμή προς συζήτηση της στροφής από τη «μεγάλη εικόνα», το συνολικό αφήγημα για την παραγωγή και χρήση των νεολιθικών κοσμημάτων στην Ελλάδα, στη βιογραφική προσέγγιση, τις «μικρές» ιστορίες. Σκιαγραφούνται, μέσα από αυτό το παράδειγμα χρήσης μίας κυριολεκτικά «προσωπικής» πρώτης ύλης για τη δημιουργία ενός αντικειμένου «προσωπικής» κόσμησης, οι δυνατότητες αλλά και τα όρια της ερμηνείας των νεολιθικών κοσμημάτων

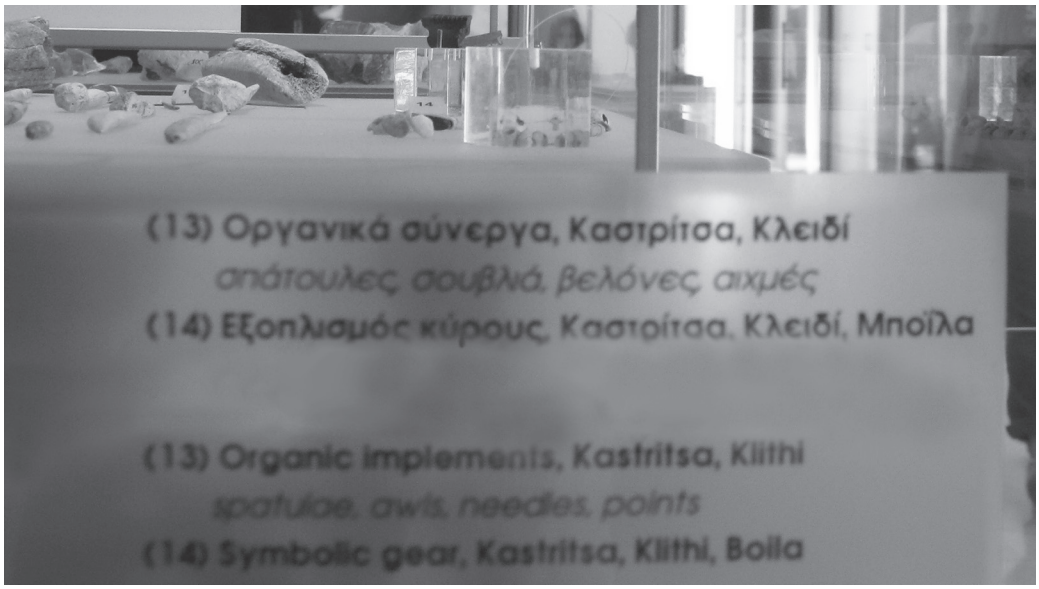
Στο **Κεφάλαιο 6**, *Κοσμήματα Νεολιθικής Ελλάδας*, γίνεται μία πρώτη προσπάθεια συστηματικής

συλλογής και επεξεργασίας των διαθέσιμων δεδομένων που αφορούν την παρουσία νεολιθικών κοσμημάτων στον χώρο της Ελλάδας. Παρουσιάζονται (κατά σύγχρονο γεωγραφικό διαμέρισμα και νομό) οι θέσεις για τις οποίες είναι γνωστή –έστω και μέσω μίας σύντομης αναφοράς– η εύρεση κοσμημάτων από την Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο έως και την Τελική Νεολιθική / Χαλκολιθική. Παρατίθενται τα στοιχεία που αφορούν το είδος και τη (σχετική ή απόλυτη) χρονολόγηση της κάθε θέσης, τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των κοσμημάτων που βρέθηκαν, με τον αντίστοιχο σχολιασμό τους.

Το **Κεφάλαιο 7**, *Κατάλογος Κοσμημάτων Νεολιθικού Δισπηλιού*, αποτελεί μια συντομευμένη εκδοχή της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων μελέτης των κοσμημάτων που βρέθηκαν στο Δισπηλιό. Δίνονται στοιχεία για τη μορφολογία, πρώτη ύλη, επεξεργασία –πρωτογενή και δευτερογενή– συνοδευομένα από εικονογραφική τεκμηρίωσή τους.

Στο **Κεφάλαιο 8**, *Κοσμήματα Νεολιθικής Ανατολίας, Βαλκανίων & Ευρώπης*, παρατίθενται σύνολα κοσμημάτων από θέσεις στην Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολία, για τα περισσότερα από τα οποία γίνεται αναφορά στο κυρίως κείμενο. Τα σύνολα επιλέχθηκαν με στόχο την παρουσίαση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών παραγωγής και χρήσης κοσμημάτων από θέσεις που δε σχετίζονται άμεσα με τη νεολιθική Ελλάδα.

Στο **Κεφάλαιο 9**, *Spondylus gaederopus / Glycymeris sp. στην Ανατολία, Βαλκάνια & Ευρώπη*, όπου γίνεται εστίαση στο ζήτημα της διασποράς κοσμημάτων κατασκευασμένα από τα «μεσογειακά» όστρεα *Spondylus gaederopus* & *Glycymeris* sp., που έχει απασχολήσει έντονα τους ερευνητές στο πλαίσιο της συζήτησης ύπαρξης δικτύων ανταλλαγών κατά τη προϊστορία. Επιχειρείται μία σύνοψη των δεδομένων: ιστορικό της έρευνας, στοιχεία για τη συλλογή, επεξεργασία, διακίνηση και «κατανάλωση» των *Spondylus* και *Glycymeris* αντικειμένων και ακολουθεί η καταλογογράφησή τους, όπου συγκεντρώνονται όλες οι –γνωστές έως τώρα– θέσεις εύρεσής τους (κατά χώρα) με την αντίστοιχη χρονολόγηση (από τις αρχές της Νεολιθικής έως και την Εποχή του Χαλκού) και βιβλιογραφική αναφορά τους.

(13) Οργανικά σύνεργα, Καστρίτσα, Κλειδί
σπάτουλες, σουβλιά, βελόνες, αιχμές
(14) Εξοπλισμός κύρους, Καστρίτσα, Κλειδί, Μποϊλα
(13) Organic implements, Kastritsa, Klithi
spatulae, awls, needles, points
(14) Symbolic gear, Kastritsa, Klithi, Boila

1

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΗΜΑΤΟΣ

εξοπλισμός κύρους / symbolic gear

Κάποια από τα πρωιμότερα αντικείμενα «κόσμησης» στην Ελλάδα –θαλάσσια όστρεα και δόντια ζώων με οπές ανάρτησης– προέρχονται από ανασκαφές σε σπήλαια και βραχοσκεπές της Ηπείρου. Τα αντικείμενα αυτά, χρονολογημένα στην Ανώτερη Παλαιολιθική περίοδο, επεξηγούνται, στη λεζάντα που συνοδεύει την αντίστοιχη προθήκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, όπου και εκτίθενται, ως «εξοπλισμός κύρους». Η απόδοση, ωστόσο, της λεζάντας στα αγγλικά (από τον αρχαιολόγο / μουσειολόγο / μεταφραστή;) αναφέρει τα ίδια αντικείμενα –πολλά από τα οποία τακτοποιημένα και αναπαριστώμενα με τη μορφή περιδεραίων– ως 'symbolic gear', δηλαδή ως «συμβολικό εξοπλισμό».

Ο λόγος αυτής της διαφορετικής απόδοσης της ίδιας λεζάντας δεν είναι σαφής. Όπως δεν είναι σαφές αν ο περίφημος «μέσος» επισκέπτης ενός αρχαιολογικού μουσείου είναι αρκετά εξοικειωμένος με μια «επιστημονική διάλεκτο» ώστε να γνωρίζει εξαρχής τι σημαίνει «εξοπλισμός κύρους» ˙ ή, πόσο μάλλον, αν έχει κάποιους προϊδεασμούς σε σχέση με το τι ακριβώς συμβολίζουν αυτά τα –κατά τα άλλα, απλά μορφολογικά– διάτρητα κογχύλια και δόντια ελαφιών, ως παραφερνάλια του παλαιολιθικού κυνηγού και τροφοσυλλέκτη.

Στο ίδιο μουσείο και σε οποιαδήποτε διπλανή της «προϊστορικής» αίθουσας, οι λεζάντες για τα κοσμήματα των υστερότερων χρονολογικά «ιστορικών» περιόδων φαίνονται μάλλον λιγότερο ασαφείς για τον «μέσο» επισκέπτη –αλλοδαπό ή μη. Τα περίτεχνα χρυσά κοκκιδωτά ενώτια, τα δα-

Εικ. 1.1
Ich bin schön [Είμαι όμορφη/ος]
Το βασικό διαφημιστικό σύνθημα ελβετικής εταιρίας παραγωγής κοσμημάτων

χτυλίδια με ένθετους ημιπολύτιμους σφραγιστικούς λίθους, τα ασημένια βραχιόλια, ίσως δεν απαιτούν περαιτέρω ερμηνευτικές επεξηγήσεις˙ ο τρόπος χρήσης, η λειτουργία και αξία τους (όχι μόνο η αρχαιολογική αλλά και η οικονομική / εμπορική) είναι, τις περισσότερες φορές, αυταπόδεικτα για το (μουσειακό) κοινό.

Το ότι επιλέχθηκε στην πρώτη περίπτωση αυτή η περισσότερο ερμηνευτικού και όχι περιγραφικού χαρακτήρα λεζάντα, ίσως τελικά να υποδηλώνει και μια αμηχανία στην προσέγγιση αυτών των «πρωτόγονων» κοσμημάτων˙ αντικείμενα τα οποία δεν παραπέμπουν άμεσα τον επισκέπτη ενός μουσείου τόσο στα λαμπερά χρυσά κοσμήματα των επόμενων αιθουσών, όσο και σε αυτά που κατακλύζουν οπτικά την καθημερινότητά του –σε αντίθεση με τους χειροπελέκεις αχελλαίας τεχνικής ή τις πυριτολιθικές φολίδες– ως τα αδιαμφησβήτητα εργαλεία ωραιοποίησης και, ταυτοχρόνως, ένδειξης πλούτου (Εικ. 1.1).

Ο χαρακτηρισμός «εξοπλισμός κύρους» ή και 'symbolic gear', ωστόσο, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με την ίδια ευκολία και για τα κτερίσματα / κοσμήματα μιας «πλούσιας» ρωμαϊκής ταφής, αλλά και για τα ποικίλα μέσα κόσμησης / αμφίεσης, τα οποία, πέραν της ωραιοποίησης, της ικανοποίησης μιας ματαιοδοξίας, έχουν ως στόχο τον διαχωρισμό και την υπογράμμιση –στο σήμερα– πολιτικών, κοινωνικών ή συμβολικών ιδιοτήτων των «φορέων» τους (Εικ. 1.2).

Κόσμος και χάος

Η υιοθέτηση ενός και μόνο ορισμού της (προσωπικής) κόσμησης, θα ήταν αρκετά δύσκολη αν ληφθεί υπόψη η ποικιλία των υλικών (αλλά και άυλων) μέσων, τα οποία μπορούν να τη στοιχειοθετούν και των ερμηνευτικών εκφάνσεών της –από τα πολύτιμα περιδέραια μαργαριταριών της Εικ. 1.1 έως τα αρχιερατικά εγκόλπια και στρατιωτικά παράσημα της Εικ. 1.2.

Εικ. 1.2
Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου, Οκτώβριος 2016
Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και μέλη της πολιτειακής και στρατιωτικής ηγεσίας ξεναγούνται στην περιοδική έκθεση με τίτλο *Vanity* [Ματαιοδοξία]: *Ιστορίες Κοσμημάτων από* τις *Κυκλάδες* [Φωτ.: Αντώνης Κιούκας]

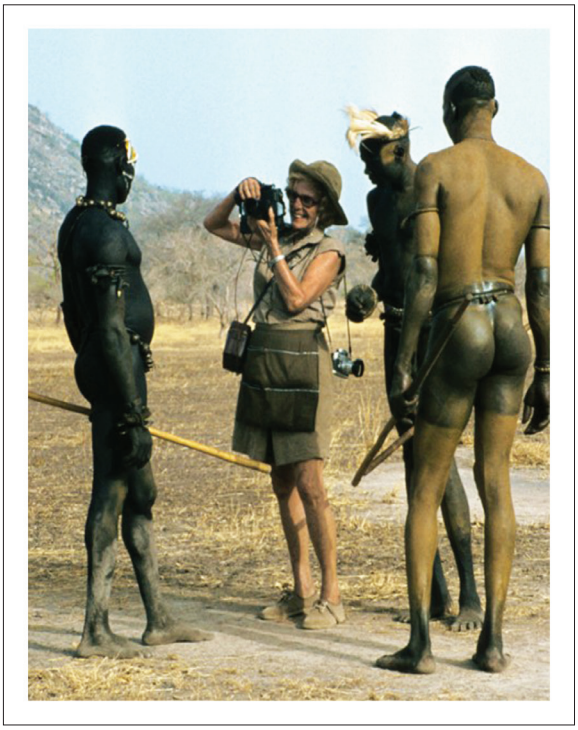
Σε αρκετά κείμενα περί κοσμημάτων από την ανθρωπολογική και αρχαιολογική βιβλιογραφία (π.χ. Dissanayake 1995, Laffineur 2012, Papapetros 2010, 2013, Power 2010, Prévost 2012) παρατίθεται η ετυμολογική προέλευση της κόσμησης˙ ο *κόσμος*[1], μία αρχαιοελληνική λέξη, η οποία δεν αναφέρεται μόνο στα μέσα κόσμησης και καλλωπισμού του σώματος, όπως π.χ. αυτά που περιγράφονται στην Ιλιάδα, όταν η Ήρα προετοιμάζεται για να αποπλανήσει τον Δία (Ξ', 187: *αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ*

[1] *Kosmos*, είναι και ο τίτλος που επιλέχθηκε για τον τόμο της αρχαιολογικής σειράς συνεδρίων Aegæum, αφιερωμένος στα κοσμήματα και την ένδυση από συμφραζόμενα κυρίως της Εποχής Χαλκού στο Αιγαίο (Nosch & Laffineur επιμ. 2012). Είναι ίσως χαρακτηριστικό το ότι προτιμήθηκε η γραφή του με k και όχι με c, καθώς η δεύτερη παραπέμπει περισσότερο στη σύγχρονη κοσμετολογία / κοσμητική (cosmetics) (πρβλ. Power 2010: 3).

πάντα περὶ χροΐ θήκατο κόσμον *βῆ ῥ᾽ ἴμεν ἐκ θαλάμοιο*), αλλά και στο σύμπαν ή, καλύτερα, στην τάξη –έναντι του χάους– του σύμπαντος.

Το αν οι πρακτικές κόσμησης αποσκοπούν σε μια «τάξη», μια (επιφανειακή) ωραιοποίηση, η οποία υπαγορεύεται από κανόνες αρμονίας και συμμετρίας, μάλλον δεν προκύπτει, αναλογιζόμενοι το «χάος» –σε αντίθεση με την «τάξη»– της ποικιλίας διακόσμησης / διαχείρισης του ανθρώπινου σώματος, όπως διαφαίνεται από πλήθος εθνογραφικών / ανθρωπολογικών / ιστορικών παραδειγμάτων.

Αυτή η μεγάλη ποικιλία εύκολα μπορεί να διαπιστωθεί, για παράδειγμα, στις ιλουστρασιόν σελίδες των εκατοντάδων 'coffee-table' βιβλίων (π.χ. Beckwith & Fisher 2002, Blauer 1999, Fisher 1984, Gröning 1998, Riefenstahl 1973, van de Star 2008) που είναι αφιερωμένα στην κόσμηση (συχνά συνοδευόμενα με τον επιθετικό προσδιορισμό 'tribal' ή 'ethnic')· ένα τεράστιο –χαοτικό– εύρος τύπων, πρώτων υλών, χρωμάτων για τα στοιχεία κόσμησης και αμφίεσης «πρωτόγονων» φυλών, μέσα από εικόνες, οι οποίες, ωστόσο, έχουν, τις περισσότερες φορές, επιδεχθεί το φιλτράρισμα των δυτικών –αποικιοκρατικών και ρομαντικών– αντιλήψεων / προκαταλήψεων (πρβλ. Negrin 2000) (Εικ. 1.3).

Εικ. 1.3
Η Leni Riefenstahl φωτογραφίζοντας τους Nuba
Το λεύκωμα *Die Nuba* (Riefenstahl 1973), όπου η πλειονότητα των φωτογραφιών αφορούσε τις πρακτικές σωματικής κόσμησης αυτής της φυλής στο Σουδάν, γνώρισε παγκόσμια εκδοτική επιτυχία και οδήγησε σε μία μεγάλη σειρά βιβλίων και ταινιών (πρβλ. κριτική του Faris, 2007) από την σκηνοθέτιδα της ναζιστικής προπαγάνδας

Οι πρώτες προσπάθειες ανάλυσης, κατανόησης και ταξινόμησης των πρακτικών της σωματικής κόσμησης τοποθετούνται στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα. Ο πρωτόγονος, μη δυτικός, «άλλος», και, κατ' επέκταση, τα πρωτόγονα «στολίδια» του, καταγράφονται από τις πρώτες εξορμήσεις στις αποικίες της Αφρικής, Νότιας Αμερικής και Ασίας. Επιπλέον, την ίδια περίοδο, η εκβιομηχάνιση του δυτικού κόσμου ανοίγει το δρόμο για έναν νέο κλάδο, αυτόν των «διακοσμητικών τεχνών», ενώ η δαρβινική θεωρία της εξέλιξης επηρεάζει αναπόφευκτα και τις ανθρωπιστικές επιστήμες.

Μία πληθώρα βιβλίων, καταλόγων, εικονογραφημένων συλλογών σε σχέση με την κόσμηση εμφανίζεται. Οι όροι *adornment*, *jewel*(le)*ry*, *ornament*, *parure*, *schmuck*, παράλληλα με την αρχαιοελληνική προέλευση του *κόσμου* της κόσμησης, στα κείμενα αυτά (πρβλ. Bassermann-Jordan 1909, Blanc 1975, Matthias 1871, Owens 1856, Selenka 1900, Smith 1908), δεν έχουν πάντα μία κοινή νοηματοδότηση· σε αρκετά από αυτά τα κείμενα, εξάλλου, συμπεριλαμβάνονται στην έννοια της κόσμησης και

II.

Grundformen des Schmuckes.

1. Der Ringschmuck.

Sämtliche Formen des Ringschmucks werden von manchen Tropenbewohnern, zumal ackerbautreibenden, zugleich am Leibe getragen, nämlich Arm- und Beinringe, Halskette, Gürtel und Kopfreif.

Die Entstehungsgeschichte dieser Schmuckarten ist vermutlich eine zweifache. Während ursprünglich der Gürtel und die Hüftschnur dienen mochten, um Waffen, kleinere Geräte und Schürzen festzuhalten, ferner das Stirnband um die Haare zu fesseln, so scheinen die übrigen Formen des Ringschmucks lediglich der Befriedigung des Schmucktragens ihre Herkunft zu verdanken. G. Semper kennzeichnete den Ringschmuck als „den proportionalen Schmuck", da er die natürliche Gliederung des

18. Ringschmuck eines Weiben, aus Puna (Vorderindien), zu den Gebirgsvölkern gehörig. — Das Brustkäckchen schützt das Tragen von Ringen am Oberarm aus.

19. Ringschmuck einer Negerin (Madi-Weib). Die auf die Brust herabhallenden Halsketten sind als „Behang" zu bezeichnen. — Man vergl. die Abbildung einer Kafferin auf Seite 9.

38. Krähen-Indianer. Der leichte Behang des Oberarmes beschreibt vertikale Linien, gegen welche die Körperformen günstig hervortreten. Nach Neuwieds Reise.

2. Der Behangschmuck.

Die ästhetische Wirkung des Behanges beruht, wie G. Semper hervorhebt, in seiner Schwere. Er zieht neben oder auf dem Körper senkrechte oder abfallende Linien, welche den welligen wechselnden Kontur der organischen Form in ihrer lebensvollen Anmut hervortreten lassen. Der Behang soll nicht steif, sondern beweglich sein, sonst wird er zum Unschmuck.

Als Beispiele des Behanges seien erwähnt: Ohrgehänge, locker oder frei hängende Ketten und Bänder, Trodel und Haarbüschel, Faltengewänder, die freien Enden einer Schärpe oder eines Gürtels u. dergl.

Das Ohrgehänge, indem es der Schwerkraft gehorchend eine Senkrechte versinnlicht, betont die zartgebogene, von der Schwerkraft unabhängige Biegung des Halses und Nackens.

39. Patagonische Häuptlinge. — Die schwere Gewandung steigt zu langsamem Bewegungen und verleiht dem Träger den Stempel der Würde.

3. Der Richtungsschmuck.

Unter diesem Namen will ich nur jene Schmucksachen verstehen, welche die Bewegung des Körpers versinnbildlichen. G. Semper fasste den Begriff viel weiter.

Zwei Grundformen des Richtungsschmucks müssen wir unterscheiden, den starren und den beweglichen.

Der starre redet eine deutliche Sprache. Er weist ausnahmslos auf eine Vorwärtsbewegung hin, wie z. B. die mit ihren Fahnen nach hinten gerichteten Flugfedern des Streitadlers, mit denen der Indianer seinen Kopfreif und sogar sein Gewand befittichte: die Federn sollen durch ihre Stellung den Anschein erwecken,

58. Götzenbild von Hawai, aus Holz geschnitzt. Der Heiligkeit stellt einen regelrechten Richtungsschmuck dar.

57. Ein Dajak (Malayo) im Kriegsschmuck; Süd-Borneo. — Armbänder, Kopftuch und das aus aufgerichten Tierzähnen gebildete Halsband sind „Ringschmuck"; das lockige herabwallende Haupthaar sowie das am Baumbast hestehende Hüftluch mit der vorn herabhängenden Schürze kann als „Behang", die nach hinten gerichtete Schwanzfeder des Nashornvogels als „Richtungsschmuck" bezeichnet werden.

Εικ. 1.4
Οι τρεις κατηγορίες κοσμημάτων κατά Semper (2000, 2007) [1856], *Ring*, *Behang* και *Richtungsschmuck*, με εικονογραφημένα παραδείγματά τους από τον Selenka (1900)

τα αρχιτεκτονικά ή άλλα διακοσμητικά μοτίβα.

Σε όσα από αυτά το πρωταρχικό πεδίο έρευνας είναι η «προσωπική», σωματική, κόσμηση ο στόχος φαίνεται ότι είναι η χρονολογική και κατά γεωγραφική περιοχή / «πολιτισμό» καταλογογράφηση των τρόπων κόσμησης και ένδυσης, αξιοποιώντας τόσο τις πληροφορίες που προέρχονται από τη νεοσύστατη εθνογραφική επιστήμη, όσο και από την αρχαία εικονογραφία. Η ένδυση και η κόσμηση άλλοτε τοποθετούνται στο πλαίσιο ενός κοινωνικού εξελικτισμού, ως πρακτικές οι οποίες διαχωρίζουν τον άνθρωπο από τα ζώα, τον πολιτισμένο από τον άγριο, άλλοτε ερμηνεύονται ως μέσα προστασίας από τα φυσικά φαινόμενα ή τα πνεύματα, ως απόρροια του αισθήματος ντροπής, ως εξωραϊστικά εργαλεία για την προσέλκυση συντρόφου ή, πιο απλά, ως διακοσμητική ανάγκη (Lee 2015: 19).

Το μεγαλύτερο ίσως ενδιαφέρον παρουσιάζει η εργασία του αρχιτέκτονα Gottfried Semper[2], η οποία επηρέασε πολλά από τα σύγχρονά του κείμενα (Matthias 1871, Selenka 1900). Στο κείμενό του, με τίτλο *Über die formelle Gesetzmässigkeit des Schmuckes und dessen Bedeutung als Kunstsymbol,* ο Semper, συνδυάζοντας τις κλασικές σπουδές και τη μελέτη των φυσικών επιστημών, αλλά και σαφώς επηρεασμένος από τις εκθέσεις «διακοσμητικών τεχνών», όπου συμπεριλαμβάνονται και παραδείγματα εκτός της σύγχρονης Ευρώπης, όπως αυτή του 1851 στο Crystal Palace του Λονδίνου, την οποία επισκέπτεται συχνά, προτείνει μία (πανανθρώπινη, *κοσμολογική*) ταξινόμηση της σωματικής κόσμησης (πρβλ. Papapetros 2010: 314-6) σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (Εικ. 1.4):

> ο δακτύλιος (*Ring*) ή γενικά το κυκλικό κόσμημα: το οποίο περιλαμβάνει τα περιδέραια, τα δαχτυλίδια, τις ζώνες, κ.ά. Τα κυκλικά κοσμήματα δίνουν έμφαση στις σωματικές αναλογίες και συνδέονται με την ευρυθμία συγκεντρώνοντας την προσοχή του θεατή τους στο μέρος του σώματος που περικυκλώνουν. Το δαχτυλίδι ή το στέμμα, για τον Semper, αποτελούν εκείνα τα κυκλικά κοσμήματα που τονίζουν ιδιαίτερα την κοινωνική και πολιτική δύναμη.

[2] Μεταφράστηκε στα αγγλικά μόνο πολύ πρόσφατα (Semper 2000, 2007, πρβλ. Papapetros 2010). Είναι αξιοσημείωτο το ότι το πρωτότυπο κείμενο, σε αντίθεση με άλλα, σύγχρονά του, δε συνοδεύεται από καμία εικονογράφηση.

> το περίαπτο κόσμημα (*Behang*): αντικείμενο το οποίο αναρτάται ελεύθερο, όπως ένα μενταγιόν ή ένα σκουλαρίκι. Αναρτώμενο επιτείνει τον κοσμικό νόμο της βαρύτητας και δίνει έμφαση στη συμμετρία (και για αυτό συνήθως συναντάται και σε ζεύγη). Επιπλέον, έχει και «ψυχολογική» αξία: εξωτερικεύει τον χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία του «φορέα» του (ο Semper φέρει ως παράδειγμα την σπασμωδική κίνηση των ενωτίων στα αυτιά μιας γυναίκας, ως απόρροια της νευρικότητάς της).
>
> το κατευθυντήριο κόσμημα (*Richtungsschmuck*): κόσμημα, όπως ένα κράνος ή η φτερωτή διακόσμηση του καλύμματος της κεφαλής, το οποίο δίνει έμφαση στην κατεύθυνση της κίνησης του «φορέα» του. Ο Semper διακρίνει δύο υποκατηγορίες, «κατευθυντήριων» κοσμημάτων, τα οποία, επιπλέον, συσχετίζει με την οπτική ιεραρχία του φορέα τους, ιδιαίτερα, στο πλαίσιο μίας μάχης: το «πτητικό», όπως τα λοφία στα κράνη των αρχαίων Ελλήνων, και το «στατικό», όπως τα φίδια στα μέτωπα των Φαραώ.

Η ταξινόμηση αυτή του Semper, ίσως να ανήκει περισσότερο στο πεδίο μελέτης της ιστοριογραφίας των (διακοσμητικών) τεχνών (πρβλ. Papapetros 2013 σχετικά με το πόσο απασχόλησε σύγχρονούς του θεωρητικούς της ιστορίας της τέχνης, όπως ο Aby Warburg). Θα ήταν δύσκολο να αποτελέσει, για παράδειγμα, ένα μεθοδολογικό εργαλείο καταγραφής «αρχαιολογικών» κοσμημάτων. Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι στην ανάλυση αυτή, τα κοσμήματα (και τα ενδύματα, καθώς ο Semper τα συμπεριλαμβάνει στην κατηγοριοποίησή του) θεωρούνται ως αντικείμενα, τα οποία –ανεξαρτήτως των όποιων αισθητικών ή τεχνολογικών διαφοροποιήσεών τους– είναι άμεσα συνδεδεμένα με το σώμα, επιτείνοντας ή/και καθορίζοντας την κίνησή τους, δρώντας παράλληλα ως μία γλώσσα.

Τόσο ο Semper, όσο και ο ακόλουθός του, εθνογράφος, ζωολόγος και εξελικτιστής, Emil Selenka, ερμηνεύουν, εξάλλου, την κόσμηση όχι ως ένα επιφανειακό στοιχείο ωραιοποίησης, άλλα ως μια επικοινωνιακή τέχνη, μία «γλώσσα με εικόνες» (*Bildsprache*, κατά τον Selenka, 1900: 1-3)˙ μία γλώσσα, της οποίας, μάλιστα, οι «βασικές λέξεις» (*Grundwörter*), θα μπορούσαν να ταυτιστούν πολύ πιο πιστά με τη μελέτη των «πρωτόγονων» και ανέγγιχτων από τον σύγχρονο (δυτικό) πολιτισμό λαών.

Η κόσμηση κατά τις επόμενες δεκαετίες θα αντιμετωπιστεί συχνά ως μια μη λεκτική επικοινωνία. Σε αυτό θα συνεισφέρει η έκδοση του *Système de la mode* από τον R. Barthes (1967). Ο Γάλλος σημειολόγος θα συλλάβει την ενδυμασία ως ένα σύστημα, το οποίο μπορεί να αποκωδικοποιηθεί όπως η γλώσσα (έχοντας, ωστόσο, ως πεδίο έρευνάς του ένα ιδιαίτερο πλαίσιο, αυτό των περιοδικών μόδας).

Η σύνδεση της («προσωπικής») κόσμησης με πολύπλοκους κοινωνικούς, συμβολικούς, αισθητικούς ή οικονομικούς μηχανισμούς, φαίνεται ιδιαίτερα σε δύο μονογραφίες οι οποίες δημοσιεύονται στα τέλη της δεκαετίας του ’70 και τις αρχές του ’80. Και οι δύο αφορούν κοινωνίες στην Παπούα-Νέα Γουινέα και είναι επικεντρωμένες στη λεπτομερειακή μελέτη των κοσμημάτων φυλών της Ωκεανίας. Στην περίπτωση του Mount Hagen, οι A. και M. Strathern (Strathern, A. 1987, Strathern, M. 1979, Strathern & Strathern 1971) αναλύουν τις πολύπλοκες σωματικές διακοσμήσεις και τους συμβολισμούς των χρωμάτων, που επιτελούνται τόσο στο πλαίσιο της καθημερινότητας, μεταξύ των φύλων και διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, όσο –και κυρίως– σε αυτό των τελετουργικών ανταλλαγών και λατρευτικών εκδηλώσεων. Ενώ ο τρόπος κόσμησης αποκαλύπτει τις εσωτερικές ιδιότητες των «φορέων» του, κατά τους Stratherns, για τον M. O’Hanlon (1989), ο οποίος μελετά τους Waghi, αρθρώνει την εσωτερική σφαίρα των ηθικών αξιών της κοινότητας.

Τύποι αμφίεσης	**Ιδιότητες**							
	Χρώμα	Όγκος και αναλογία	Σχήμα και δομή	Επιφανειακή διακόσμηση	Υφή	Οσμή	Ήχος	Γεύση
Σωματικοί μετασχηματισμοί								
Μετασχηματισμοί α. τριχώματος β. δέρματος γ. νυχιών δ. μυοσχελετικού συστήματος ε. δοντιών στ'. αναπνοής								
Σωματικά συμπληρώματα								
Περιβλήματα α. καλύμματα β. αναρτήσεις γ. προσχηματισμένα δ. συνδυασμοί των παραπάνω								
Προσαρτήσεις στο σώμα α. ενθέσεις β. αποκοπές γ. προσκολλήσεις								
Προσαρτήσεις στα περιβλήματα α. ενθέσεις β. αποκοπές γ. προσκολλήσεις								
Ανεξάρτητα αντικείμενα χειρός α. κρατημένα από τον/την ίδιο/ίδια β. κρατημένα από άλλον/άλλη								

Τόσο οι σωματικοί μετασχηματισμοί, όσο και τα σωματικά συμπληρώματα μπορούν κατ' επέκταση να κατηγοριοποιηθούν σε σχέση:

α) με τη γενική σωματική περιοχή (κεφάλι, λαιμός, μέση, πόδια, χέρια) και

β) με πιο συγκεκριμένο σημείο του σώματος (χείλη, βλεφαρίδες, μύτη, φρύδια, αυτιά, γεννητικά όργανα, στήθη)

Πίν. 1.1
Κατηγοριοποίηση της «αμφίεσης» κατά Roach-Higgins & Eicher [Roach-Higgins & Eicher 1992, Eicher & Roach-Higgins 1992]

Την ίδια περίοδο δημοσιεύεται ο σημαντικός συλλογικός τόμος *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment* (Cordwell & Schwarz επιμ. 1979). Στα κείμενα του βιβλίου αυτού (π.χ. Cole 1979, Cordwell 1979, Pokornowski 1979, Roach & Eicher 1979, Schwarz 1979) και με την παράθεση πολλών εθνογραφικών παραδειγμάτων από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια

παρουσιάζεται, επίσης, το μεγάλο φάσμα των στοιχείων κόσμησης και των σημασιών της. Για τις M. Roach-Higgins & J. Eicher (1979), η κόσμηση / 'adornment' έχει πολλαπλές λειτουργίες: αποτελεί αισθητική έκφραση, τρόπο καθορισμού του κοινωνικού ρόλου, δήλωση κοινωνικού πλούτου, ένδειξη οικονομικής θέσης, πολιτικό σύμβολο, στοιχείο που διευκολύνει τις τελετουργικές πράξεις, ενδυναμωτικό παρονομαστή δοξασιών, εθίμων και κοινωνικών αξιών, σεξουαλικό σύμβολο˙ και σε κάθε περίπτωση η κόσμηση / 'adornment' είναι δυνατόν να μεταφέρει πληροφορίες για τον «φορέα» της μόνο μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα.

Οι Roach-Higgins & Eicher θα ασχοληθούν τα επόμενα χρόνια σε μία μεγάλη σειρά άρθρων και βιβλίων με την προσπάθεια ταξινόμησης όλων αυτών των διαφορετικών στοιχείων «*μετασχηματισμών και προσαρτήσεων στο ανθρώπινο σώμα*», θεωρώντας τον όρο 'dress' / «αμφίεση» ως τον πλέον κατάλληλο για να αποδώσει λεκτικά το σύνολο αυτό (Πίν. 1.1). Αποκλείουν άλλους όρους όπως τα 'appearance', 'costume', 'fashion', 'apparel', θεωρώντας το 'dress' όρο πέραν προσωπικών ή κοινωνικών προκαταλήψεων, εθνικών ή πολιτιστικών συνόρων. Η απόδοσή του στα ελληνικά ίσως μοιάζει προβληματική, καθώς θα μπορούσε, για παράδειγμα, να σχετισθεί μόνο με τον ρουχισμό, και μάλιστα αυτόν που προορίζεται για ειδικές περιστάσεις, αν και οι κατηγορίες που στοιχειοθετούν την «αμφίεση» / 'dress' των συγγραφέων ασφαλώς και δεν περιορίζονται στην ένδυση. Π.χ., εκτός από τις «προσαρτήσεις στο σώμα» –στις οποίες θα ήταν δυνατή και η ένταξη ακόμα και των νεολιθικών κοσμημάτων (αναλόγως της πιθανής θέσης τους στο σώμα και της μορφολογίας τους)– προνοείται ακόμα και η κατηγορία «ανεξάρτητα αντικείμενα χειρός», στην οποία θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν αντικείμενα όπως σκήπτρα, βακτηρίες, βεντάλιες ή καθρέφτες.

Οι πρακτικές κόσμησης / αμφίεσης αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο εφαρμογής των θεωρητικών τάσεων στην εθνογραφία / ανθρωπολογία, καθώς σχετίζονται τόσο με τον τρόπο αναπαράστασης και επιτέλεσης των κοινωνικών δομών, όσο και με τη διαχείριση και επιτέλεση του κοινωνικού φύλου και της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας (πρβλ. σύνοψη του Johnson, 2009)˙ πρακτικές, οι οποίες (επιστρέφοντας στη λεζάντα του αρχαιολογικού μουσείου) θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως συμβολικός εξοπλισμός ή εργαλεία υπογράμμισης του κύρους των «φορέων» τους. Τα παραπάνω διαφαίνονται από την τεράστια –και χαοτική– υπάρχουσα βιβλιογραφία, η οποία είναι αποτέλεσμα επιτόπιων, κατά βάση, ερευνών είτε συνολικών (π.χ. Burt 2009, Seeger 1975) είτε συγκεκριμένων τρόπων σωματικής κόσμησης μέσα σε μία ομάδα (π.χ. Fiore 2008, Gell 1993, Schildkrout 2004, Williams 1987) ή σε ένα μεγαλύτερο γεωγραφικό πλαίσιο (π.χ. Bartholeyns επιμ. 2011, Mack επιμ. 1998, Sciama & Eicher επιμ. 1998).

Διαδήματα και *Nassarius*

Σε αντίθεση με την περίπτωση των κοινωνιών, των οποίων τις πρακτικές κόσμησης / αμφίεσης μελετούν –επιτόπια– οι εθνογράφοι / κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, τα «αρχαιολογικά» κοσμήματα –εννοώντας τα τμήματα εκείνα του υλικού πολιτισμού που μας σώζονται ανασκαφικά– είναι αποκομμένα, στις περισσότερες περιπτώσεις, από τα σώματα των αρχικών (και όχι δεύτερων – Εικ. 1.5α) χρηστών τους.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία έκρηξη δημοσιεύσεων σε σχέση με τη χρονολογική το-

α β

Εικ. 1.5

α. Η Σοφία Εγκαστρωμένου-Schliemann φορώντας το μεγάλο διάδημα, ενώτια και περιδέραιο από τον «θησαυρό του Πριάμου»

β. Όστρεα *Nassarius kraussianus* με ίχνη ανάρτησής τους από το σπήλαιο Blombos, Νότια Αφρική [Henshilwood κ.ά. 2004]

ποθέτηση και ταύτιση των πρώτων χρηστών[3] αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης, καθώς οι οπές ανάρτησης στα όστρεα και δόντια θεωρούνται δείκτες των απαρχών της συμβολικής σκέψης, της γλώσσας και της νοητικής εξέλιξης (Bednarik 2008, d'Errico & Vanhaeren 2009, Iliopoulos 2015, 2016, Kuhn & Stiner 2007β, Malafouris 2008), τόσο των σύγχρονων ανατομικά ανθρώπων, όσο και των –«παραμερισμένων» μέχρι πρότινος– Νεάντερταλ (Caron κ.ά. 2011, Zilhão κ.ά. 2010). Η εφαρμογή λεπτομερειακών διεπιστημονικών μεθόδων ανάλυσης –παλαιότερων και νεότερων– ευρημάτων της απώτατης προϊστορίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα όστρεα με οπές του είδους *Nassarius* (Bar-Yosef Mayer 2015) από θέσεις στη Βόρεια και Νότια Αφρική και την Εγγύς Ανατολή αποτελούν έως τώρα τις παλαιότερες –αρχαιολογικά σωζόμενες– ενσυνείδητες προσπάθειες δημιουργίας αντικειμένων κόσμησης (Εικ. 1.5β – Bouzouggar κ.ά. 2007, d'Errico 2005, Vanhaeren & d'Errico 2006, 2011, Zilhão 2007), οι οποίες χρονολογούνται στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο (100.000-70.000 π.Χ.).

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι το επίπεδο της έρευνας των «ταπεινών» αντικειμένων κόσμησης της Παλαιολιθικής περιόδου σε σχέση με τα –ασφαλώς πιο περίτεχνα– κοσμήματα των ιστορικών περιόδων είναι αρκετά υψηλό, με μία επιστημολογική παράδοση που ξεπερνά τον έναν αιώνα μελέτης

[3] Το κατά πόσο ορισμένες πρακτικές που διαπιστώνονται σε άλλα ζωικά είδη θα μπορούσαν να θεωρηθούν και πρακτικές «προσωπικής» κόσμησης αποτελεί, σαφέστατα, μία συζήτηση με πολλές πτυχές. Για παράδειγμα, τα πειράματα των Lethmate & Dücker (1973) έχουν αποδείξει την εξοικείωση των πιθήκων Orang-outans με τη χρήση καθρέφτη, ενώ έχει παρατηρηθεί ότι τα αρσενικά πτηνά του είδους *Ptilonorhynchidae* «διακοσμούν» περίτεχνα τις φωλιές τους, συλλέγοντας και διευθετώντας ποικίλα αντικείμενα (Borgia 1995). Στην πρώτη περίπτωση υποδηλώνεται η δυνατότητα αυτογνωσίας, ενώ στη δεύτερη η «κόσμηση» των φωλιών αποτελεί μέσο για την προσέλκυση των θηλυκών. Ωστόσο, μάλλον δε θα ήταν μονολεκτική η απάντηση στο αν η ανάγκη «προσωπικής» κόσμησης απορρέει μόνο από το αίσθημα της αυτογνωσίας ή την σεξουαλική επιθυμία.

(βλ. σύνοψη των Abadía & Nowell, 2014).

Τα κοσμήματα που προέρχονται από τις ιστορικές περιόδους, ωστόσο, συχνά μελετώνται με στιλιστικούς όρους και συνήθως αποκομμένα από το ανασκαφικό πλαίσιο εύρεσής τους (π.χ. Higgins 1961, Ruseva-Slokoska 1991). Τα βασικά ζητήματα / ερωτήματα της μελέτης τους αποτελούν η χρονολόγησή τους, στο πλαίσιο της εξέλιξης της μικροτεχνίας της κοσμηματοποιΐας, η αναγνώριση «εργαστηρίων» παραγωγής τους και η τεχνολογία κατασκευής τους, η οποία, ωστόσο, περιορίζεται, ως επί το πλείστον, σε αυτά που είναι κατασκευασμένα από πολύτιμα μέταλλα (π.χ. Deppert-Lippitz 1985, Ogden 1982).

Κατά συνέπεια, και όσον αφορά τουλάχιστον την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή περίοδο, η ανάγνωση των κοσμημάτων ελάχιστες φορές προσπερνά το επίπεδο της καταλογογράφησής τους ως πλούσια ταφικά κτερίσματα –γυναικών, κυρίως– συνοδευόμενης από την απαραίτητη, για τη εκμαίευση της χρονολόγησής τους, αναφορά βιβλιογραφικών παραλλήλων. Νεότερες, ωστόσο, μελέτες, εκμεταλλευόμενες τη δυνατότητα χρήσης των φιλολογικών πηγών των περιόδων αυτών, επιχειρούν μια πιο συνολική θεώρηση της κόσμησης και ένδυσης (πρβλ. Bodiou κ.ά. επιμ. 2011, Castor 2008, Cleland κ.ά. επιμ. 2005, Lee 2012, 2015, Rosten 2007).

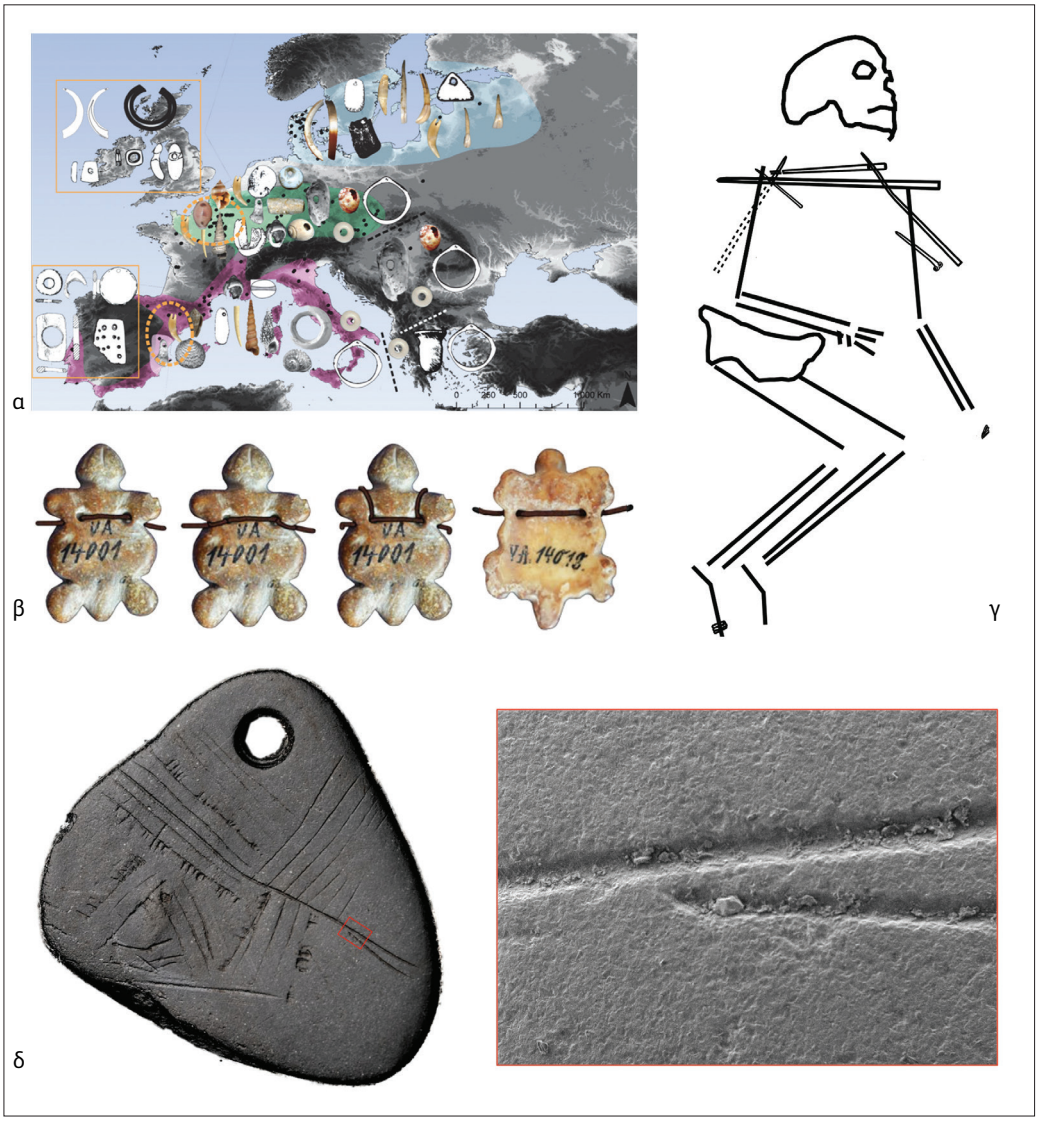
Η λεπτομερειακή περιγραφική ανάλυση και αυστηρή κατηγοριοποίηση των αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης, αποτελεί, ασφαλώς, μια σημαντική συνεισφορά της κλασικής αρχαιολογίας, στο πλαίσιο της ιστορικής / πολιτισμικής προσέγγισης. Αρκετές είναι, ωστόσο, οι μελέτες των πρακτικών κόσμησης / αμφίεσης –πέραν του αρκετά φορτισμένου ιδεολογικά κλασικού / ρωμαϊκού πολιτισμού– πρωιμότερων ή πολύ μεταγενέστερων χρονολογικά περιόδων, στις οποίες γίνεται προσπάθεια εφαρμογής –πέραν της στιλιστικής ανάγνωσης και της μεθοδολογίας της ιστορίας της τέχνης– νεότερων θεωρητικών μέσων στην ανθρωπολογία και αρχαιολογία.

Ιδιαίτερα όσον αφορά την προϊστορική αρχαιολογία, από την δεκαετία του ’80 και έπειτα οι μεταδιαδικαστικές προσεγγίσεις (Hodder 1986) φέρνουν στο προσκήνιο τον ενεργό ρόλο του υλικού πολιτισμού και του ατόμου, που υπόκεινται σε ενδελεχή νοηματοδότηση (Dobres & Robb επιμ. 2000, Κωτσάκης 1998-1999). Νέα θεωρητικά πεδία ανοίγονται, προερχόμενα από τις υπόλοιπες ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως: η μελέτη της ταυτότητας, ατομικής και συλλογικής (Fisher & Loren 2003, Jones 1997), του κοινωνικού φύλου (Gero & Conkey επιμ. 1991, Moore & Scott επιμ. 1997, Sørensen 2000, Treherne 1995), του σώματος (Hamilakis κ.ά. επιμ. 2002, Joyce 2005), η «βιογραφική» ανάλυση των αντικειμένων, πέραν της ανασύστασης των εγχειρηματικών αλυσίδων παραγωγής τους (Gosden & Marshall 1999).

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της αρχαιολογίας (μιας αρχαιολογίας, πλέον, στον πληθυντικό αριθμό) διαφαίνεται και από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό δημοσιεύσεων που αφορούν την κόσμηση / αμφίεση, ιδιαίτερα δε, σε πρόσφατους συλλογικούς τόμους με μελέτες περιπτώσεων από διαφορετικά χρονολογικά και χωρικά πλαίσια και εξίσου διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων (π.χ. Bar-Yosef Mayer κ.ά. επιμ. 2017, Cifarelli & Gawlinski επιμ. 2017, Colburn & Heyn επιμ. 2008, Orr & Looper επιμ. 2014).

Σε κείμενα περί κόσμησης διαπιστώνεται, επίσης, και η στροφή τόσο σε νεοδαρβινιστικές προσεγγίσεις, όπως η θεωρία της «δαπανηρής σηματοδότησης» / ‘costly signaling theory’, κατά την οποία πληροφορίες σε σχέση π.χ. με την (ανα)παραγωγική ικανότητα / διάθεση ή την κοινωνική θέση δίνονται με «μη χρηστικά» –εκτός της εξασφάλισης της διαβίωσης– μέσα, τα οποία απαιτούν τη δαπάνη ενέργειας (πρβλ. Power 2010), αλλά και στην αυστηρά στατιστική ανάλυση του υλικού πολιτισμού με στόχο τη διάκριση «εθνογλωσσικών» ομάδων (πρβλ. Vanhaeren & d’Errico 2006).

Οι «αρχαιολογίες» του κοσμήματος, με βάση τα παραπάνω, και, εξαιρώντας τις παραδοσιακές

Εικ. 1.6
Αρχαιολογικές μελέτες περιπτώσεων κόσμησης
α. Χαρτογράφηση των τύπων κόσμησης της Αρχαιότερης Νεολιθικής στην Ευρώπη [Rigaud κ.ά. 2015]
β. Πιθανοί τρόποι ανάρτησης χελωνόσχημου περιάπτου από την προ-αποικιοκρατική Καραϊβική σύμφωνα με την εξέταση των ιχνών χρήσης του [Falci 2015]
γ. Η θέση των μεγάλων περονών σε γυναικεία ταφή στη Hasanlu [Cifarelli 2017]
δ. Μεσολιθικό περίαπτο από το Star Carr φωτογραφημένο με ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης [Milner κ.ά. 2015]

τυπο-μορφολογικές παρουσιάσεις ανασκαφικών δεδομένων, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία, όπως διαπιστώνεται από ορισμένα παραδείγματα (Εικ. 1.6):

> η χρήση και επανάχρηση μεταλλικών δακτυλίων σε σχέση με την ηλικιακή ανάπτυξη και το φύλο στη λεκάνη των Καρπαθίων της Εποχής του Χαλκού (Sofaer-

Devereski 2000)

η «σκανδιναβική ταυτότητα», όπως αντικατοπτρίζεται σε στοιχεία κόσμησης στην Αγγλία του 9ου και 10ου αιώνα (Kershaw 2013)

η ταύτιση της τάξης, ηλικίας, φύλου, φυλετικής ομάδας μέσα από τα κοσμήματα στη Βόρεια Αμερική του 17ου και 18ου αιώνα (Loren 2010, White 2002, 2005)

οι οστρέινες χάντρες ως εμπορικό προϊόν των Μάγια και μέσο κατασκευής της κοινωνικής ταυτότητας (Isaza Aizpurúa & McAnany 1999)

οι μεγάλου μεγέθους μεταλλικές περόνες ως σημαντικοί δείκτες του κύκλου ζωής των γυναικών στη Hasanlu του Ιράν της Εποχής του Σιδήρου (Marcus 1994)

οι ίδιες περόνες ως αντικείμενα «δαπανηρής σηματοδότησης»: συνειδητά επικίνδυνα αντικείμενα για την καθημερινότητα των γυναικών (φορεμένες συχνά με το οξύ άκρο τους στραμμένο προς στο λαιμό και το κεφάλι) με αντάλλαγμα, όμως, τη δήλωση της κοινωνικής τους θέσης (Cifarelli 2017)

οι πρώιμες νεολιθικές χάντρες της Ιορδανίας, επίσης, ως μη χρηστικά, «δαπανηρά», αντικείμενα ανταλλαγής κοινωνικών πληροφοριών, όπως ή παραγωγικότητα (Quinn 2006)

τα χάλκινα περισφύρια της Εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου στην Εγγύς Ανατολή ως ενδείξεις της πατρογονικής κυριαρχίας των γυναικών και παιδιών (Green 2007)

τεχνολογικές / ιχνολογικές μελέτες με στόχο την ανασύσταση του κύκλου ζωής των κοσμημάτων στη νεολιθική Γαλλία (Bonnardin 2009), Πορτογαλία (Thomas 2014) και Συρία (Alahashi 2014) ή την προ-αποικιακή Καραϊβική (Falci 2015)

η λεπτομερής διεπιστημονική ανάλυση ενός λίθινου περιάπτου με εγχαράξεις από το Star Carr, το «αρχαιότερο δείγμα μεσολιθικής τέχνης» στη Βρετανία (Milner κ.ά. 2016)

η κόσμηση ως στοιχείο αναγνώρισης και τοπογράφησης «εθνογλωσσικών» ομάδων στην Ωρινάκεια (Vanhaeren & d'Errico 2006), τη Μεσολιθική (Newell 1990) και τη μεταβατική προς τη Νεολιθική περίοδο (Rigaud 2011, Rigaud κ.ά. 2015) στην Ευρώπη

Αυτό που υπογραμμίζεται σε όλες τις παραπάνω μελέτες, όπως και σε δεκάδες άλλες, είναι η αναγνώριση της αποσπασματικής κατάστασης διατήρησης των πρακτικών κόσμησης. Επιπλέον, διαφαίνεται η ανάγκη εφαρμογής διεπιστημονικών προσεγγίσεων στη μελέτη αυτών των –γενικά ισχνών– αρχαιολογικά σωζόμενων μαρτυριών κόσμησης, αντικείμενα, τα οποία, όπως διαπιστώνεται από τα εθνογραφικά / ανθρωπολογικά παράλληλα, αποτελούν μόνο ένα μικρό τμήμα μίας μεγάλης «εργαλειοθήκης» της σωματικής διακόσμησης˙ ένα σύνολο υλικών και άυλων πρακτικών, του οποίου τα όρια και οι δυνατότητες ανάλυσης, ταξινόμησης και ερμηνείας είναι, αρκετές φορές, θολά.

24
25
26
27
28
29
30
31
Κοσμήματα καὶ ἄλλα λίθινα

2

ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΚΟΣΜΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

κοσμήματα και άλλα λίθινα πράγματα

Στον Πίνακα 43 των «*Προϊστορικών Ακροπόλεων Διμηνίου και Σέσκλου*», με τίτλο «*κοσμήματα καὶ ἄλλα λίθινα πράγματα*», ο Χ. Τσούντας (1908) συγκεντρώνει κάποια από τα λίθινα περίαπτα, «κουμπιά» και χάντρες των ανασκαφών του στο Διμήνι και το Σέσκλο Μαγνησίας. Η παράθεση αυτή συνοδεύεται από σχετικό σχολιασμό τους στο κείμενο –εξάλλου, η λεπτομερειακή μελέτη του Τσούντα είχε συμπεριλάβει ακόμη και τους λίγους απανθρακωμένους σπόρους (1908: 359-60).

Για τα «*πράγματα*» αυτά, αλλά και για τα υπόλοιπα οστέινα, πήλινα και οστρέινα αντικείμενα που πιθανότατα αποτελούσαν κοσμήματα του «*λιθικοῦ αἰῶνος*» ο Τσούντας θα κάνει αρκετά σημαντικές παρατηρήσεις. Θα αναζητήσει μορφολογικές ομοιότητες προκειμένου να ερμηνεύσει τη χρήση τους ακόμη και σε τέχνεργα άλλων εποχών και περιοχών, όπως, π.χ. μεταξύ των δακτυλιόσχημων περιάπτων (αυτά που πλέον θεωρούνται ότι απαρτίζουν μια συγκεκριμένη τυπολογική κατηγορία, των 'ring-idol') (1908: 337, 350-1), καθώς και μεταξύ αντικειμένων που προέρχονται από άλλες χρονολογικές περιόδους και περιοχές, όπως για τα οστρέινα βραχιόλια του Διμηνίου, «*ὅμοια ψέλια ἐκ κογχυλίων ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον*» (356). Θα ταυτίσει την πρώτη ύλη κατασκευής ορισμένων, όπως οι «*ὀδόντες λύκου καὶ κάπρου φέροντες τρῆμα*» (357), ενώ, στο τέλος, θα αποπειραθεί και την ερμηνεία χρήσης άλλων, όπως στην περίπτωση των σήμερα γνωστών ως «ενώτια», τα «*ἐξαρτήματα ἤ καὶ πώματα ὀπῶν δερματίνων ἀσκῶν*», όμοιο των οποίων «*λίθινο πρᾶγμα εὑρέθη καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Χαιρωνείας*» (337).

Αναμφίβολα, οι παρατηρήσεις αυτές είναι ποσοτικά περιορισμένες, καθώς στον τόμο του Τσούντα, την πρώτη μελέτη-σταθμό για τη Νεολιθική στην Ελλάδα, το βάρος πέφτει –όπως είναι αναμενόμενο– στην προσπάθεια κατάρτισης μίας χρονολογικής αλληλουχίας με βάση την κεραμική και τα αρχιτεκτονικά στοιχεία αυτών των πρώτων ανασκαφών στη νεολιθική Θεσσαλία.

Στα επόμενα εκατό και πλέον χρόνια από την έκδοση των «*Ακροπόλεων*» τα κοσμήματα, όπως και γενικότερα τα «*άλλα πράγματα*» ή άλλα «*μικροευρήματα*», περιστασιακά μόνο τυγχάνουν μιας εκτενέστερης αντιπροσώπευσης στον αρχαιολογικό λόγο για τη Νεολιθική της Ελλάδας.

Παλαιολιθικά, μεσολιθικά και νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα

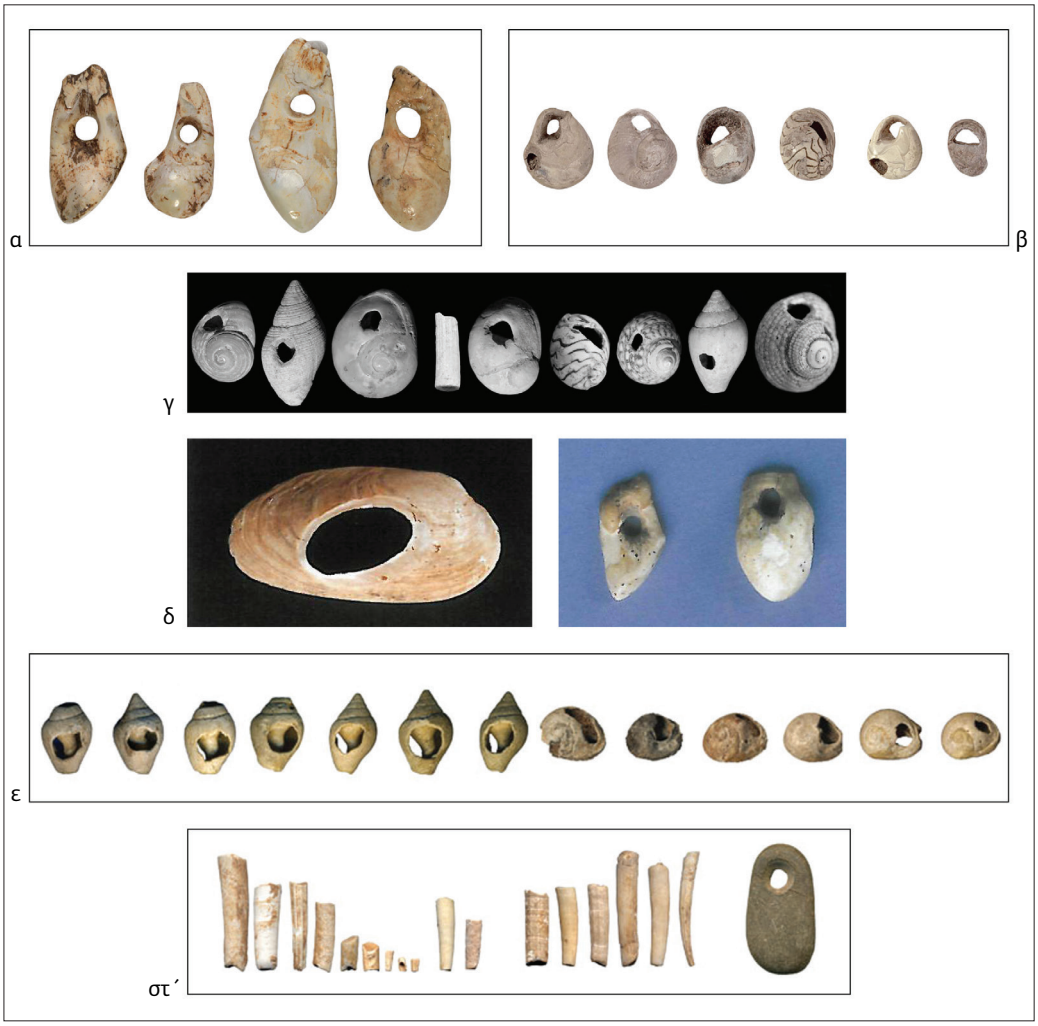
Στον κατάλογο μίας από τις μεγαλύτερες εκθέσεις για την κοσμηματοποιΐα στον ελλαδικό χώρο με τίτλο «*Το Ελληνικό Κόσμημα: 6000 Χρόνια Παράδοσης*» (Κυπραίου επιμ. 1997) η προϊστορία του «ελληνικού» κοσμήματος αντιπροσωπεύεται ουσιαστικά από τα (χρυσά) κοσμήματα της Εποχής του Χαλκού, Μινωικά και Μυκηναϊκά. Τα νεολιθικά κοσμήματα στον κατάλογο είναι ελάχιστα ενώ παραλείπονται εντελώς τα προνεολιθικά, που χρονολογούνται στην παλαιολιθική και μεσολιθική περίοδο της Ελλάδας.

Σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ευρώπη (πρβλ. Abadía & Nowell 2014, Ballet 1915, Cattelain 2012, Κουρτέση-Φιλιππάκη 1996, Kuhn & Stiner 2007α, 2007β, Taborin 1974, 1993, 2004, Vanhaeren 2006, 2010, Vanhaeren & d'Errico 2011, White 1993) τα αντικείμενα «προσωπικής» κόσμησης της Παλαιολιθικής και Μεσολιθικής στον ελλαδικό χώρο είναι ελάχιστα γνωστά (και δημοσιευμένα). Ασφαλώς, αυτό οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην αντιστοίχως περιορισμένη –μέχρι πρότινος– έρευνα προνεολιθικών θέσεων της Ελλάδας.

Τα περισσότερα στοιχεία προέρχονται από την Ήπειρο, όπου η παλαιολιθική έρευνα, ειδικά κατά τη δεκαετία του '60, σε αρκετά σπήλαια και βραχοσκεπές της Ανώτερης Παλαιολιθικής περιόδου ήταν αρκετά εντατική. Δόντια κόκκινου ελαφιού (*Cervus elaphus*) καθώς και όστρεα με οπή (όπως τα *Cyclope neritea*, *Dentalium* sp., *Theodoxus* sp., *Mitromorpha olivoidea*) βρέθηκαν στη θέση Κλειδί (Εικ. 2.1β) (Adam & Kotjabopoulou 1997), ενώ στην Καστρίτσα (Εικ. 2.1α) και τον Ασπροχάλικο αναφέρονται επίσης δόντια ελαφιού με οπή (Bailey κ.ά. 1983).

Σε στρώματα της **Ανώτερης Παλαιολιθικής** στο Σπήλαιο Θεόπετρας στην Καλαμπάκα (Εικ. 2.1δ) βρέθηκαν δόντια ελαφιού με οπή καθώς και λιμναίο όστρεο με οπή (*Unio* sp.) (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 107). Στη θέση Γράβα της Κέρκυρας, εκτός από δόντια με οπή, αναφέρεται και μία οστέινη χάντρα (Sordinas 1969). Στην Πελοπόννησο, στο Σπήλαιο Φράγχθι (Εικ. 2.1ε), μεγάλη είναι η ποσότητα χαντρών από *Dentalium* sp. (Miller 1997: 131) και *Cyclope* sp. οστρέων με οπή (Perlès 2012, 2018β). Τέλος, στο Σπήλαιο Κλεισούρας Αργολίδας (Stiner 2010) βρέθηκαν 1.500 περίπου οστρέινα κοσμήματα. Πρόκειται για περίαπτα με οπή από ποικιλία θαλάσσιων, κυρίως, οστρέων (π.χ. *Columbella* sp., *Cyclope* sp., *Theodoxus* sp.), τα οποία χρονολογούνται στην Ανώτερη Παλαιολιθική (Εικ. 2.1γ), και αποτελούν αντικείμενο μελέτης της μόνης πλήρους δημοσίευσης παλαιολιθικών κοσμημάτων που έχουμε έως σήμερα στη διάθεσή μας.

Από τις ελάχιστες ανεσκαμμένες **μεσολιθικές** θέσεις στην Ελλάδα αυτή που έχει δώσει τα περισσότερα στοιχεία για την κοσμηματοποιΐα της περιόδου είναι το Φράγχθι στην Αργολίδα. Αρκε-

Εικ. 2.1
Παλαιολιθικά και μεσολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα
α. Σπήλαιο Καστρίτσας Ιωαννίνων, περίαπτα από δόντια ελαφιών της Ανώτερης Παλαιολιθικής [Bailey κ.ά. 1983]
β. Βραχοσκεπή Κλειδί Ιωαννίνων, περίαπτα από όστρεα της Ανώτερης Παλαιολιθικής [Adam & Kotjabopoulou 1997]
γ. Σπήλαιο Κλεισούρας Αργολίδας, οστρέινα περίαπτα της Ανώτερης Παλαιολιθικής [Stiner 2010]
δ. Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων, περίαπτο από *Unio* sp. και περίαπτα από δόντια ελαφιών της Ανώτερης Παλαιολιθικής [Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001]
ε. Φράγχθι Αργολίδας, περίαπτα από όστρεα της Ανώτερης Παλαιολιθικής [Perlès 2012, 2018]
στ΄. Φράγχθι Αργολίδας, χάντρες από *Dentalium* sp. και περίαπτο από βότσαλο της Μεσολιθικής [Perlès 2012, 2018]

τοί είναι οι μελετητές του *corpus* κοσμημάτων του σπηλαίου στο Φράγχθι καθώς και της όμορής του θέσης με το όνομα Παραλία. Εξάλλου, πρόκειται για μία από τις ελάχιστες θέσεις στην Ελλάδα όπου είναι δυνατή η επισκόπηση της, σχεδόν αδιάκοπης χρονολογικά, παρουσίας κοσμημάτων, από την παλαιολιθική έως και το τέλος της νεολιθικής περιόδου. Η μελετήτρια του αρχαιομαλακολογικού υλικού, J. Shackleton (1988), αναφέρει έναν μεγάλο αριθμό από όστρεα *Cyclope neritea* με οπή από τη μεσολιθική περίοδο, ενώ η M. A. Miller στη διδακτορική διατριβή της (1997: 132-5) αναφέ-

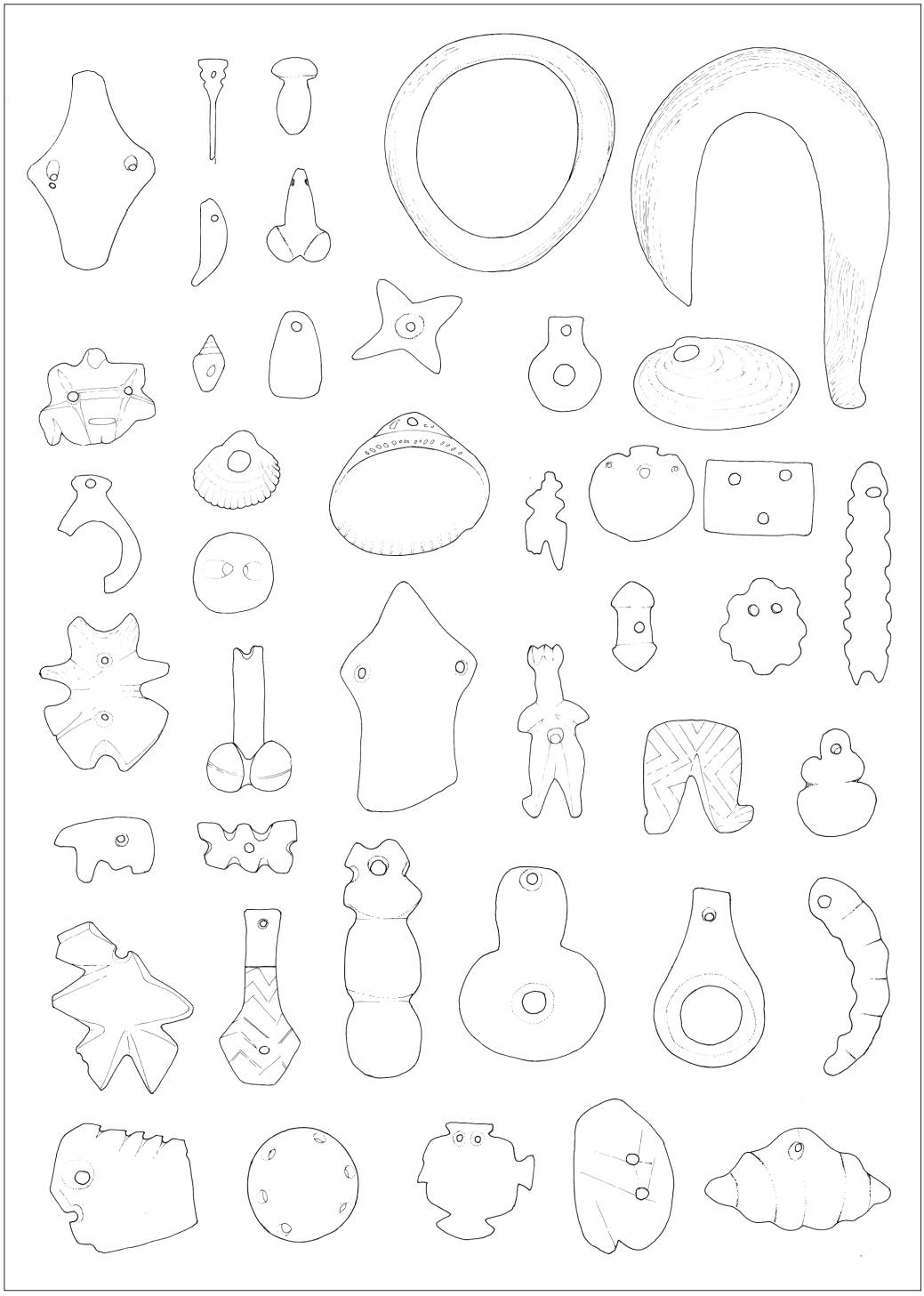
ρεται σε οστρέινες χάντρες από *Dentalium* sp. όπως και σε βότσαλα με οπή, ορισμένα από τα οποία, μάλιστα, είναι ημίεργα (Εικ. 2.1στ΄). Η εκ νέου μελέτη και τελική δημοσίευση του υλικού από την C. Perlès (2018β) σε συνεργασία με μία μεγάλη διεπιστημονική ομάδα έδωσε ακόμη περισσότερα στοιχεία για τα κοσμήματα της περιόδου, τα οποία ξεπερνούν τα 11.000 όστρεα (βλ. επίσης Lange κ.ά. 2008, Perlès 2012, Perlès & Vanhaeren 2010). Τέλος, μεσολιθικά κοσμήματα –επίσης βότσαλα με οπές ανάρτησης– αναφέρονται και από το σπήλαιο Κύκλωπα στα Γιούρα Αλοννήσου (Karali 2011, Sampson 2008).

Η ποικιλία «τύπων» κοσμημάτων (Εικ. 2.2) –χάντρες, περίαπτα, δακτύλιοι μεγάλης και μικρής διαμέτρου και, σε μικρότερο ποσοστό, πόρπες και περόνες– και των υλικών κατασκευής τους –λίθος και όστρεο και, σε μικρότερο ποσοστό, οστό και πηλός– αυξάνεται κατά τη Νεολιθική. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 3), ήδη από τις πρώτες φάσεις της **Αρχαιότερης Νεολιθικής** (6700/6500-5800/5600 BC) (πρβλ. Εικ. 3.16) εμφανίζονται αντικείμενα «προσωπικής» κόσμησης. Πρόκειται κυρίως για απλά μορφολογικά κοσμήματα, όπως π.χ. βότσαλα, δόντια ζώων ή θαλάσσια όστρεα στα οποία έχουν διανοιχθεί απλές οπές ανάρτησης. Δε λείπουν ωστόσο και τα πιο περίτεχνα περίαπτα –κυρίως λίθινα– τα οποία αποδίδουν ανθρώπινες ή ζωικές μορφές (π.χ. το ανθρωπόμορφο γυναικείο περίαπτο από το Αχίλλειο – Gimbutas 1989 ή τα περίαπτα σε μορφή βατράχων από τη Νέα Νικομήδεια – Rodden 1964α, Εικ. 3.8), αλλά και τύποι όπως τα «ενώτια» και τα «καρφιά» (π.χ. από τη Νέα Νικομήδεια, τα Γιαννιτσά Πέλλας – Χρυσοστόμου 1989, 1993, τα Ρεβένια Πιερίας – Μπέσιος & Αδακτύλου 2004, Εικ. 3.11) ή τα οστέινα άγκιστρα «πορπών» (π.χ. από το Σουφλί Λάρισας – Θεοχάρης 1967, Εικ. 3.14), γνωστά κυρίως από τις πρώτες ανασκαφές στη Θεσσαλία αλλά και από άλλες θέσεις της Αρχαιότερης Νεολιθικής.

Από τα κοσμήματα της περιόδου τα πιο γνωστά (και εν μέρει δημοσιευμένα) είναι αυτά που προέρχονται από τη Νέα Νικομήδεια Ημαθίας (Rodden 1962, 1964α, 1964β, 1965), από το Φράγχθι (Miller 1996, 1997, Schaeffer 1977, Shackleton 1988, Talalay 1993) και τη Λέρνα Αργολίδας (Banks 2015, Reese 2015) και την Κνωσό (Evans 1964). Σε αρκετές από τις ανασκαφές θέσεων στη Θεσσαλία βρέθηκαν λίγα σε αριθμό κοσμήματα, όπως π.χ. στον Πρόδρομο Καρδίτσας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001), το Αχίλλειο (Gimbutas 1989, Miller 1997) και το Σουφλί Λάρισας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι νεότερες ανασκαφές, στη Δυτική Μακεδονία, στις οποίες αναφέρεται η ανεύρεση αρκετών κοσμημάτων, αν και το υλικό παραμένει αδημοσίευτο. Πρόκειται για τις θέσεις Βαρεμένοι Γουλών (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2002), Παλιάμπελα Ροδίτη (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2002) και Φυλλοτσαΐρι Μαυροπηγής στην Κοζάνη (Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2013).

Κατά τη **Μέση Νεολιθική** (5800/5600-5400/5300 BC) αυξάνεται τόσο η ποικιλία όσο και η ποσότητα των κοσμημάτων: εμφανίζονται σε μεγαλύτερο αριθμό λίθινοι και οστρέινοι δακτύλιοι και γίνεται μεγαλύτερη εκμετάλλευση διαφορετικών ειδών οστρέων, κυρίως θαλάσσιων, για την κατασκευή περιάπτων (πρβλ. Εικ. 3.17).

Θέσεις με δημοσιευμένα κοσμήματα από την περίοδο αποτελούν το Άγιο Γάλας Χίου (Hood 1981), τα Λιμενάρια Θάσου (Maniatis κ.ά. 2009, Theodoropoulou 2007, 2011), τα Βασιλικά (Γραμμένος 1991), η Θέρμη (Παππά 2008, Παππά κ.ά. 2000, 2008) και η Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Γραμμένος & Κώτσος 2002, 2004), η Δήμητρα Σερρών (Γραμμένος 1991, Karali-Yannakopoulou 1991, 1997, Theodoropoulou 2007), τα Σέρβια Κοζάνης (Mould κ.ά. 2000), το Τσαγγλί Λάρισας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Wace & Thompson 1912), το Σέσκλο Μαγνησίας (Θεοχάρης 1967,

Εικ. 2.2
Νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα [σχεδιαστική αποτύπωση: Μ. Βασιλειάδου]

1973, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Πιλάλη 2006, Πιλάλη-Παπαστερίου 1993, Τσούντας 1908), οι Αλές Φθιώτιδας (Coleman 1992, Miller 1997), ανάμεσα σε άλλες. Καθώς όμως οι περισσότερες από αυτές τις θέσεις έχουν μεγάλη χρονική διάρκεια κατοίκησης –πέραν της Μέσης Νεολιθικής– δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη στις δημοσιεύσεις η στρωματογραφική τοποθέτηση των κοσμημάτων (πρβλ. Πίν. 3.5).

Στη **Νεότερη / Τελική Νεολιθική** (5400/5300-4700/4500 & 4700/4500-3300/3100 BC) (πρβλ. Εικ. 3.18)[4], ωστόσο, παρατηρείται η κορύφωση στην ποσότητα και ποικιλία των κοσμημάτων. Υπάρχουν πλέον ενδείξεις για εκτεταμένη και –σε ορισμένες περιπτώσεις– τυποποιημένη παραγωγή κοσμημάτων, όπως των δακτυλίων από τα θαλάσσια όστρεα *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp. (π.χ. στο Διμήνι, τον Μακρύγιαλο, τους Σιταγρούς και το Ντικιλί Τας) και των χαντρών από στεατίτη (τόσο από το Φράγχθι όσο και από άλλες άλλες θέσεις – Miller 1997, 2003), αλλά και για τη διακίνησή τους είτε με τη μορφή «έτοιμων» αντικειμένων είτε με τη μορφή πρώτης ύλης. Παράλληλα, εμφανίζονται τύποι κοσμημάτων τα οποία φαίνεται ότι ακολουθούν μια «κοινή», όπως τα δακτυλιόσχημα περίαπτα τύπου 'ring-idol'. Τέλος, λίγα σε αριθμό και συνήθως μεμονωμένα ευρήματα αποτελούν και τα πρώτα κοσμήματα (περόνες, περίαπτα και χάντρες) κατασκευασμένα από μέταλλο –χρυσό, χαλκό και ασήμι.

Από τις πάρα πολλές γνωστές θέσεις της Νεότερης Νεολιθικής, σχεδόν πλήρως δημοσιευμένα είναι τα κοσμήματα από τη Μάκρη Έβρου (Γιαγκούδη 2005), τους Σιταγρούς Δράμας (Miller 1997, 2003, Nikolaidou 1997, 2003, 2007), το Ντικιλί Τας (Karali-Yannakopoulou 1992, Miller 1997, Séfériadès 1992, Treuil κ.ά. 1992) και τον Παράδεισο Καβάλας (Reese 1987), τον Μακρύγιαλο Πιερίας (Pappa & Veropoulidou 2011), την Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας Κοζάνης (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2010), την Αγία Σοφία Λάρισας (Miller 1997, Tsuneki 1987) το Διμήνι Μαγνησίας (Chapman κ.ά. 2011, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Τσούντας 1908, Tsuneki 1988, 1989), το Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Kyparissi-Apostolika 2005, 2011), το Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας (Μαρή 2001, 2003), τη Σπηλιά του Κίτσου Αττικής (Vialou 1974, 1981) και τον Σάλιαγκο Αντιπάρου (Evans & Renfrew 1968, Miller 1997, Shackleton 1968).

Όψεις της έρευνας του νεολιθικού κοσμήματος στην Ελλάδα

Όπως μπορεί να διαπιστωθεί από μια στατιστική επισκόπηση των δημοσιεύσεων από 105 θέσεις[5] της νεολιθικής Ελλάδας, στις οποίες αναφέρεται η εύρεση κοσμημάτων (βλ. Κεφάλαιο 6) οι περισσότερες –50 σε αριθμό– αποτελούν μεμονωμένες αναφορές, 27 είναι οι σύντομες αναφορές

[4] Η συζήτηση περί ύπαρξης μίας περαιτέρω διακριτής χρονολογικής περιόδου με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αυτή της Τελικής Νεολιθικής ή/και Χαλκολιθικής, αποτελεί ένα ανοιχτό ζήτημα προς συζήτηση (πρβλ. Παπαδημητρίου & Τσιρτσώνη επιμ. 2010, Tsirtsoni επιμ. 2016). Η ορολογία αυτή χρησιμοποιείται κυρίως για θέσεις της Νότιας και νησιωτικής Ελλάδας (π.χ. Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας, Στρόφιλας Άνδρου, Κουκουναριές Πάρου), ορισμένες θεσσαλικές (π.χ. Μικροθήβες και Πύργος Μαγνησίας) και σε μικρότερο βαθμό για θέσεις της Βόρειας Ελλάδας (π.χ. Μάνδαλο Πέλλας, Ντικιλί Τας Καβάλας, Κάτω Αγιάννης Πιερίας).

[5] Στον αριθμό αυτό συμπεριλαμβάνονται και νεολιθικά κοσμήματα τα οποία αποτελούν μεμονωμένα, τυχαία, ευρήματα, εκτός ανασκαφικού πλαισίου (όπως ο «Νεολιθικός θησαυρός») ή αυτά που προέρχονται από μουσειακές συλλογές (πρβλ. Πίν. 3.4).

ορισμένων ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων και 32 μεγαλύτερες σε έκταση μελέτες, από τις οποίες όμως ελάχιστες αποτελούν συνθετικές μελέτες ή μονογραφίες. Αντίστοιχα, τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα (μετρήσεις, πρώτες ύλες) των κοσμημάτων κάθε θέσης δεν παρατίθενται παρά μόνο σε ελάχιστες εξαιρέσεις. Εξίσου ελλιπής είναι και η εικονογραφική τεκμηρίωση τους, σχεδιαστική ή/και φωτογραφική.

Παρόλα αυτά, τα περισσότερα από τα πιο «περίτεχνα» ή πιο «εντυπωσιακά» κοσμήματα, όπως επίσης και αυτά που είναι κατασκευασμένα από πολύτιμα μέταλλα προβάλλονται ήδη από τις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις των θέσεων, συνήθως ακολουθώντας την παρουσίαση των ειδωλίων (Εικ. 2.3). Η ίδια λογική ακολουθείται και σε συνθετικές δημοσιεύσεις για τη Νεολιθική στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, στον τόμο «*Νεολιθική Ελλάς*» (Θεοχάρης επιμ. 1973) δεν υπάρχει ιδιαίτερο κεφάλαιο που να αφορά τα κοσμήματα, αν και υπάρχει εκτενής αναφορά στη διακίνηση κοσμημάτων από το όστρεο *Spondylus gaederopus* στο κεφάλαιο που πραγματεύεται το «εμπόριο» (Renfrew 1973). Στον κατάλογο της έκθεσης «*Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*» (Παπαθανασόπουλος επιμ. 1996) τα κοσμήματα καταλαμβάνουν μόνο δύο σελίδες κειμένου (Καραλή 1996) με το κυριότερο βάρος να δίνεται στα περίαπτα / ειδώλια και τα μεταλλικά κοσμήματα.

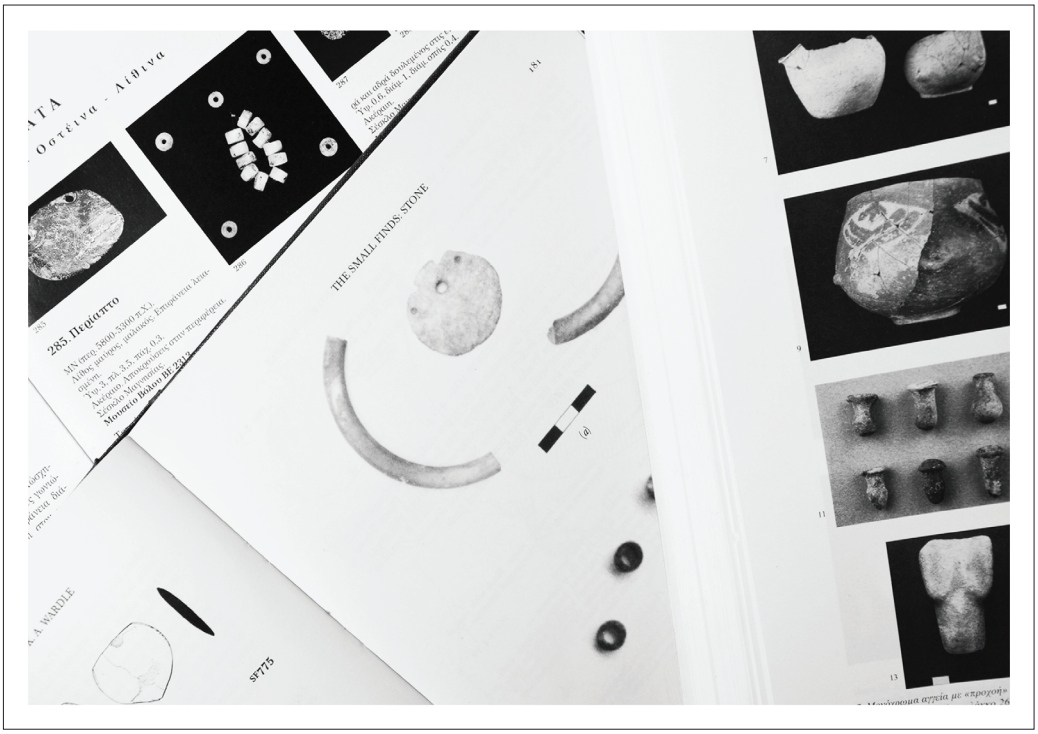
Συνηθέστερη είναι η τακτική –όσον αφορά τις κύριες / «τελικές» δημοσιεύσεις των νεολιθικών θέσεων– να παρατίθενται ορισμένες πληροφορίες για τα κοσμήματα σε κείμενα / υποκεφάλαια (τα οποία και συνήθως υπογράφονται από τους ίδιους τους ανασκαφείς και όχι από ειδικούς), κάτω από τον γενικό τίτλο «*Μικρά ευρήματα*», '*Miscellaneous finds*', '*Other finds*' και, σε ελάχιστες περιπτώσεις, «*Κοσμήματα*», όπως για παράδειγμα στις δημοσιεύσεις των Σερβίων Κοζάνης (Mould κ.ά. 2000), του Αχιλλείου Λάρισας (Gimbutas 1989), της Σπηλιάς του Κίτσου Αττικής (Vialou 1981) και του Ντικιλί Τας (Treuil κ.ά. 1992). Αρκετές είναι οι δημοσιεύσεις όπου τα κοσμήματα (μόνο τα οστρέινα) αναφέρονται στο πλαίσιο της μελέτης του οστρεολογικού υλικού της εκάστοτε θέσης, όπως π.χ. στον Παράδεισο Καβάλας (Reese 1987), το Ντικιλί Τας (Karali-Yannakopoulou 1992), τη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Καραλή 2002, 2004), τη Δήμητρα Σερρών (Karali-Yannakopoulou 1991, 1997) ή την Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου (Becker 1991).

Αντιστοίχως και στις προκαταρκτικές παρουσιάσεις ανασκαφών, κατά βάση σε αρχαιολογικά συνέδρια, η παρουσίαση των κοσμημάτων είναι, όπως είναι φυσικό, σύντομη. Παράδειγμα αποτελούν οι αναφορές των κοσμημάτων από τις νεολιθικές θέσεις Κίτρινη Λίμνη (Φωτιάδης & Χονδρογιάννη-Μετόκη 1993), Κρυονέρι Σερρών (Μαλαμίδου 1997), Αυγή Καστοριάς (Στρατούλη 2004), Ξηρολίμνη Κοζάνης (Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998, Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Παπαγιαννάκης 1997), Θέρμη Θεσσαλονίκης (Παππά κ.ά. 2000), Γιαννιτσά (Χρυσοστόμου 1993), τα Ρεβένια Πιερίας (Μπέσιος & Αδακτύλου 2004) ή τα Λιμενάρια Θάσου (Παπαδόπουλος & Μαλαμίδου 2000).

Τέλος, υπάρχουν δημοσιεύσεις οι οποίες αναφέρονται μόνο σε κάποια συγκεκριμένα κοσμήματα, κάποια από τα οποία αποτελούν τυχαία ευρήματα, όπως π.χ. τα ανθρωπόμορφα περίαπτα από τις Μυκήνες (Diamant 1974) και τη Μάλθη (Valmin 1938), ένα οστρέινο περίαπτο από τη Θεσσαλονίκη (Παππά 1993) ή το περιδέραιο από το Σπήλαιο Πανός (Παπαδημητρίου 1958).

Από το μεγαλύτερο ποσοστό των δημοσιεύσεων λείπουν πληρέστερες πληροφορίες, με αποτέλεσμα να μην δίνεται μία σαφής εικόνα των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών των κοσμημάτων. Σε άλλες περιπτώσεις σημαντικά σύνολα κοσμημάτων ανεσκαμμένων οικισμών παραμένουν είτε αδημοσίευτα ή εν μέρει δημοσιευμένα, π.χ. από τον Μακρύγιαλο πλήρως γνωστά μόνο τα οστρέινα κοσμήματα (Pappa & Veropoulidou 2011) ενώ από τα Σέρβια δεν έχουν δημοσιευθεί τα οστέινα (Mould κ.ά. 2000).

Εξαίρεση αποτελεί ο δεύτερος τόμος της ανασκαφής των Σιταγρών, όπου ένα σημαντικό τμήμα

Εικ. 2.3
Το νεολιθικό κόσμημα στην Ελλάδα στις δημοσιεύσεις
Κατάλογος της έκθεσης «*Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*» [Παπαθανασόπουλος επιμ. 1996] | Τελική δημοσίευση ανασκαφών Σερβίων Κοζάνης [Mould κ.ά. 2000] | Προκαταρκτική ανακοίνωση στα πρακτικά του συνεδρίου του *Αρχαιολογικού Έργου στη Μακεδονία και Θράκη* για την ανασκαφή στα Ρεβένια Πιερίας [Μπέσιος & Αδακτύλου 2004]

της δημοσίευσης αφιερώνεται στα κοσμήματα της θέσης. Η στατιστική μελέτη των κοσμημάτων της Νεολιθικής και της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, η παράθεση ενός πλήρους καταλόγου τους, αλλά και η εμπεριστατωμένη συζήτηση σχετικά με τα θεωρητικά ζητήματα που αφορούν την «προσωπική» κόσμηση (Nikolaidou 2003) συνοδεύεται από εξίσου σημαντικά υποκεφάλαια, που αφορούν την τεχνολογία παραγωγής κοσμημάτων (Miller 2003), τη χρήση των οστρέων (Shackleton 2003), καθώς και τη θέση συνεύρεσής τους (Nikolaidou & Elster 2003), δίνοντας με αυτόν τον τρόπο μία πλήρη εικόνα των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών τους.

Ελάχιστες είναι οι συνθετικές μελέτες που αφορούν αποκλειστικά τα νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα και δεν αποτελούν απλώς καταλόγους ευρημάτων. Γενικότερα, ωστόσο, τόσο στα Βαλκάνια όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη οι συνθετικές μελέτες νεολιθικών κοσμημάτων είναι λίγες (π.χ. Βουλγαρία – Todorova & Vajsov 2001, Γαλλία – Barge 1982, Bonnardin 2009, Ιταλία – Graniti 2002, Ισπανία – Barciela González 2008, Oliva Poveda 2015, Pascual Benito 1998, Πορτογαλία – Thomas 2014).

Η μεταπτυχιακή εργασία της Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα (1991) στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για τα –προερχόμενα από ιδιωτικές συλλογές– νεολιθικά κοσμήματα της Θεσσαλίας διευρύνθηκε στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001) με τη μελέτη κοσμημάτων από τρεις σημαντικές ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή (το Διμήνι, το Σέσκλο και το Σπήλαιο

Θεόπετρας) αποτελώντας και τη μόνη συνθετική μελέτη για τα νεολιθικά κοσμήματα δημοσιευμένη στα ελληνικά.

Η πιο ολοκληρωμένη μελέτη που αφορά τα νεολιθικά κοσμήματα της Ελλάδας αποτελεί η διδακτορική διατριβή της M. A. Miller (1997). Στην εργασία αυτή μελετώνται τα κοσμήματα από 7 θέσεις (Φράγχθι, Σιταγροί, Αλές, Ντικιλί Τας, Αγία Σοφία, Αχίλλειο και Σάλιαγκος), ωστόσο γίνεται επισκόπηση και των άλλων γνωστών, μέχρι την περίοδο της συγγραφής της διατριβής, κοσμημάτων. Η Miller επιδιώκει μία ολιστική προσέγγιση των νεολιθικών κοσμημάτων, όσον αφορά την παραγωγή, χρήση και διασπορά τους στη Νεολιθική Ελλάδα, αξιοποιώντας σε μεγάλο ποσοστό, εκτός από τα αρχαιολογικά δεδομένα –τα οποία και καταγράφει με μεγάλη λεπτομέρεια–, εθνογραφικές μελέτες και πειράματα ανακατασκευής ορισμένων από αυτά.

Ένας από τους βασικούς λόγους που ευθύνεται για αυτή τη σχετικά μικρή βιβλιογραφική αντιπροσώπευση των νεολιθικών κοσμημάτων αποτελεί, ασφαλώς, η μικρή ποσότητα αυτών των, συχνά, μικροσκοπικών αντικειμένων σε σχέση με τα υπόλοιπα ευρήματα ενός νεολιθικού οικισμού. Μία αρκετά σχηματική (καθώς τα περισσότερα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία είναι ελλιπή) αριθμητική απόδοση / εκτίμηση των δημοσιευμένων κοσμημάτων ανά νεολιθική θέση στην Ελλάδα, όπως αυτή που υπάρχει στο Κεφάλαιο 6 του βιβλίου, δείχνει ότι αυτό το *corpus* των αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης είναι όντως εξαιρετικά μικρό. Από την άλλη, μπορεί να παρατηρηθεί ότι η ποσότητά του σχετίζεται κατά βάση με τις ανασκαφικές μεθοδολογίες που αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Για παράδειγμα, μια μικρή σε έκταση ανασκαφή, όπως αυτή της Δήμητρας Σερρών (Γραμμένος 1997), απέδωσε μεγάλη ποσότητα κοσμημάτων ακριβώς επειδή είχε αποφασιστεί το κοσκίνισμα, ξερό και υγρό, όλου του χώματος της επίχωσης των μικρών ανασκαφικών τομών (πρβλ. Πίν. 3.1). Αντιθέτως, τα κοσμήματα που προέρχονται από θέσεις όπου έχουν διενεργηθεί μεγάλες ανασκαφές, κυρίως παλαιότερα, όπως αυτή του Διμηνίου, όπου και αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο ποσοστό του νεολιθικού οικισμού, φαίνονται αναλογικά πολύ λίγα σε αριθμό.

Έναν δεύτερο λόγο θα μπορούσε να αποτελεί το γεγονός ότι από το αρχαιολογικό «αρχείο» της Νεολιθικής της Ελλάδας είναι εξαιρετικά σπάνια η περίπτωση ανασκαφών ταφών / νεκροταφείων, αντίστοιχα με αυτά των Βαλκανίων (πρβλ. Avramova 2002, Chapman 2012, Ivanov 1988), κλειστών συνόλων, δηλαδή, όπου –θεωρητικά τουλάχιστον– θα αναμενόταν η εύρεση μεγαλύτερο αριθμού κοσμημάτων. Σε περίπτωση εύρεσης εκτεταμένων νεκροταφείων με κοσμήματα ως «κτερίσματα» ίσως η έρευνα των κοσμημάτων να ήταν πιο εντατική. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια η έρευνα της Νεολιθικής στην Ελλάδα, με τη διεξαγωγή ανασκαφών νέων θέσεων σε οικισμούς αλλά και σπήλαια φαίνεται ότι μελλοντικά θα εμπλουτίσει το σύνολο των νεολιθικών κοσμημάτων. Για παράδειγμα, ανασκαφές στη Νότια Ελλάδα (περιοχή όπου τουλάχιστον μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες η έρευνα της Νεολιθικής ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, σε αντίθεση με τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία), όπως στο Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας (Δάβρη κ.ά. 2015, Σάμψων 2014, Sampson 2008) ή τη θέση Γυαλού Σπάτων Αττικής (Ζγουλέτα 2015) έχουν αποδώσει μεγάλο αριθμό νεολιθικών κοσμημάτων, αν και δεν είναι έως τώρα πλήρως δημοσιευμένες.

Ένας τρίτος λόγος σχετίζεται με την ποικιλία όσον αφορά τη μορφολογία, τις διαφορετικές τεχνικές κατασκευής των κοσμημάτων και τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται. Το ετερόκλητο αυτό υλικό επομένως μελετάται αποσπασματικά και σπάνια δημοσιεύεται ως ένα μεμονωμένο σώμα πληροφοριών: στοιχεία δίνονται μόνο για ορισμένους «τύπους» κοσμημάτων, κατά βάση τα περίαπτα / ειδώλια ή γίνονται αναφορές στα κοσμήματα συγκεκριμένης πρώτης ύλης, κυρίως τα οστρέινα, στο ευρύτερο πλαίσιο άλλων μελετών (πρβλ. τις μελέτες της Καραλή, 1993, 2002, 2004, Karali 1999 και του Reese, 1987).

Τέταρτον, πρέπει να συνεκτιμηθεί και το ότι η στροφή στα «άλλα πράγματα», εννοώντας την εξει-

δικευμένη μελέτη αντικειμένων εκτός της κεραμικής και των λίθινων και οστέινων εργαλειοτεχνιών, άργησε να εδραιωθεί γενικότερα στη μελέτη της προϊστορίας με αποτέλεσμα ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό κενό. Επιπλέον, οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις, εννοώντας τόσο τις αρχαιομετρικές αναλύσεις, όσο και τη μελέτη των ιχνών χρήσης, οι οποίες μπορούν να δώσουν σημαντικές πληροφορίες στην περίπτωση των νεολιθικών κοσμημάτων, μόνο τα τελευταία χρόνια, και αρκετά περιστασιακά, άρχισαν να εφαρμόζονται.

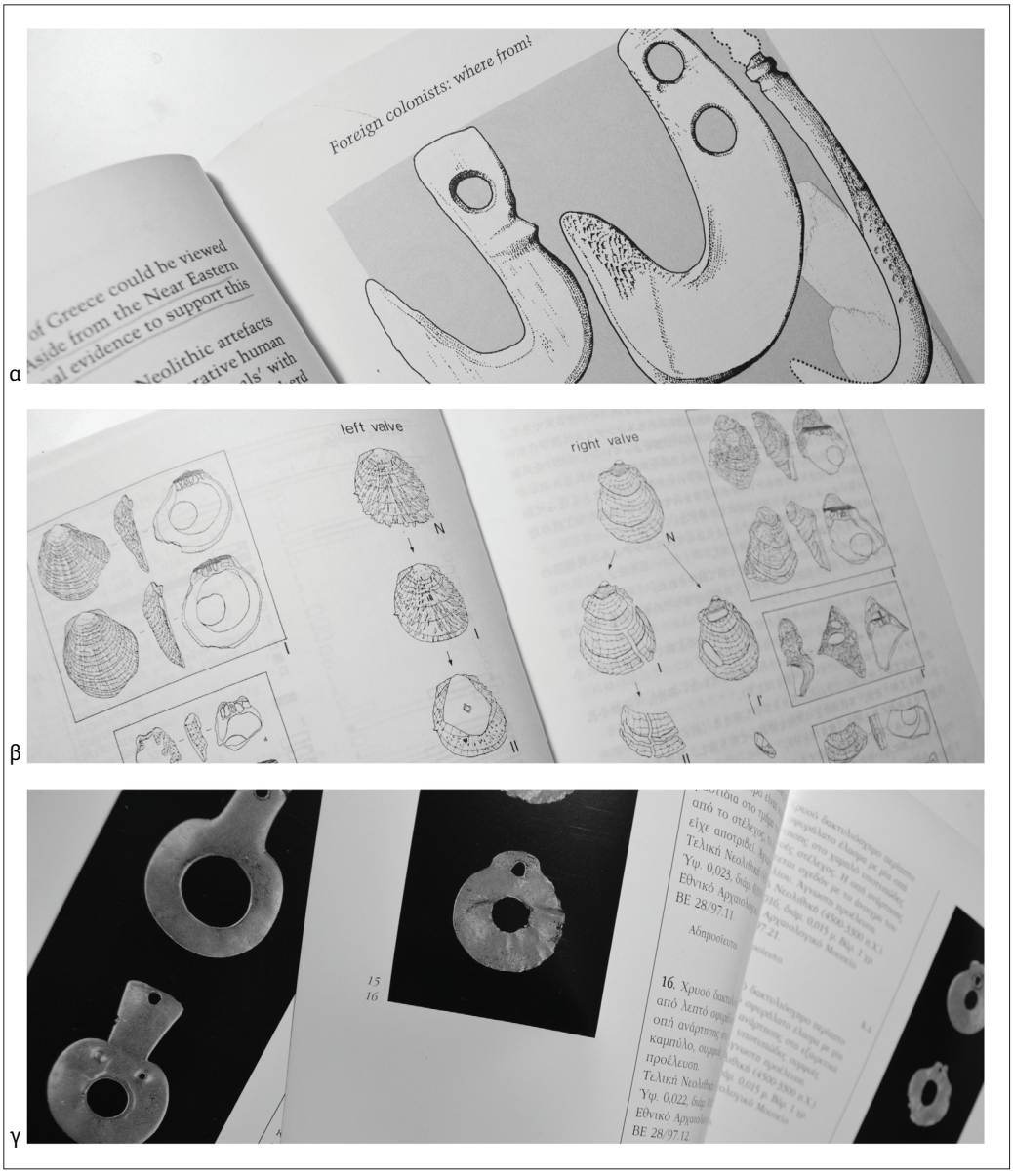
Τέλος, πιθανότατα η θεώρηση των κοσμημάτων ως συμβολικά αντικείμενα / εξαρτήματα «ωραιοποίησης» με δεδομένη, επομένως, την ερμηνεία τους και τοποθετημένα εκτός των κύριων οικονομικών συστημάτων παραγωγής μιας νεολιθικής κοινότητας, κατά τη διαδικαστική αρχαιολογία, ίσως επηρέασε σε κάποιο βαθμό την περαιτέρω μελέτη τους. Ωστόσο, οι νέες θεωρητικές προσεγγίσεις, αρχής γενομένης με τη μετά-διαδικαστική αρχαιολογία, την αναγνώριση του ενεργού ρόλου του υλικού πολιτισμού αλλά και τη στροφή σε μια αρχαιολογία του σώματος, του υποκείμενου, των ταυτοτήτων και της «βιογραφίας» (βλ. Κεφάλαιο 1), φαίνεται ότι τοποθετούν το κόσμημα, ως «προσωπικό» αντικείμενο σε μια κατηγορία του υλικού πολιτισμού με μεγάλες ερευνητικές δυνατότητες.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τέσσερα βασικά ζητήματα φαίνεται ότι αναδεικνύονται περισσότερο στην έως τώρα μελέτη των νεολιθικών κοσμημάτων στην Ελλάδα:

Το πρώτο σχετίζεται με το κατά πόσο τα νεολιθικά κοσμήματα στην Ελλάδα, και ειδικότερα τα πιο πρώιμα χρονολογικά, θα μπορούσαν να αποτελούν «δείκτες» ενός ενδεχόμενου «αποικισμού» της Ελλάδας από ομάδες γεωργοκτηνοτρόφων της Ανατολίας (Εικ. 2.4α). Πρόκειται κατά βάση για οστέινες «πόρπες», «ενώτια» και «καρφιά» (βλ. Κεφάλαιο 3). Τα κοσμήματα αυτά, μαζί με άλλα στοιχεία υλικού πολιτισμού, όπως π.χ. οι «σφραγίδες», έχουν θεωρηθεί από αρκετούς ερευνητές, ότι εξαιτίας της μορφολογικής ομοιότητάς τους με αντίστοιχα ευρήματα από θέσεις της Ανατολίας, πιθανότατα αποτέλεσαν τμήματα ενός νεολιθικού «πακέτου» το οποίο μεταφέρθηκε κατά τον «αποικισμό» της Ελλάδας. Τις ομοιότητες των αντικειμένων αυτών τις διακρίνει ο Θεοχάρης (1967, 1981), ο Rodden (1962, 1965), η Perlès (2001) και άλλοι μελετητές. Για ορισμένους θεωρείται άλλοτε ως ένδειξη της παρουσίας των ίδιων ομάδων από την Ανατολία, άλλοτε ως αφομοίωση πολιτισμικών στοιχείων από τον γηγενή πληθυσμό.

Η αναγνώριση της σημασίας του μεσογειακού οστρέου *Spondylus gaederopus* στην κατασκευή και διακίνηση κοσμημάτων τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη, Βαλκάνια και Ανατολία (Childe 1925, Clark 1952, Rodden 1970, Vencl 1959, βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 9, όπου και παρατίθεται το ιστορικό της έρευνας και τα έως τώρα γνωστά δεδομένα) αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία / σταθμούς στη μελέτη των νεολιθικών κοσμημάτων στην Ελλάδα (Εικ. 2.4.β, Εικ. 3.20). Η ανάδειξη του ζητήματος (για τη νεολιθική Ελλάδα) γίνεται πρώτη φορά, όπως προαναφέρθηκε, από τον Renfrew (1973) με αφορμή τα ευρήματα των ανασκαφών του στους Σιταγρούς. Είναι, ωστόσο, οι μελέτες του Tsuneki (1987, 1988, 1989) σε σύνολα κοσμημάτων από το Διμήνι και την Αγία Σοφία στη Θεσσαλία, αυτές που θα αποτελέσουν σταθμό στη διεθνή βιβλιογραφία (Νικολαΐδου & Υφαντίδης 2014, Nikolaidou & Ifantidis 2011) που αφορά τον *Spondylus gaederopus*, κυρίως όσον αφορά την τεχνολογία κατασκευής των δακτυλίων. Τα *Spondylus gaederopus* κοσμήματα αποτελούν πλέον ένα από τα κύρια παραδείγματα που παρατίθενται στη συζήτηση για τις δραστηριότητες ανταλλαγών και «εμπορίου» αντικειμένων «κύρους» κατά τη Νεολιθική (πρβλ. Κωτσάκης 1996).

Ένα τρίτο ζήτημα αφορά την εστίαση της βιβλιογραφίας στα δακτυλιόσχημα 'ring-idol' περίαπτα (Εικ. 2.4γ, 3.10, 3.19). Πρόκειται για μία ομάδα αντικειμένων, που εμφανίζεται στις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής και στην οποία αναγνωρίζονται κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά. Αυτά τα

Εικ. 2.4

α. Οστέινες «πόρπες» από τη Σουφλί Μαγούλα, τη Νέα Νικομήδεια και το Çatalhöyük [Perlès 2001]

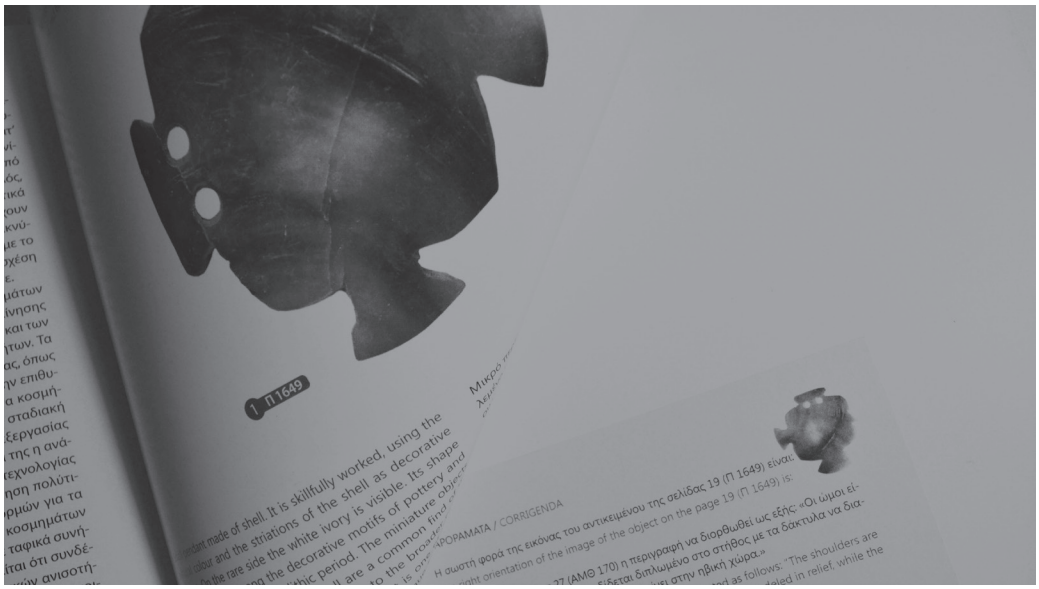
β. Τεχνικές κατασκευής οστρέινων *Spondylus gaederopus* δακτυλίων από το Διμήνι Μαγνησίας [Tsuneki 1988]

γ. Δακτυλιόσχημα χρυσά περίαπτα του τύπου 'ring-idol' στον κατάλογο της έκθεσης «*Κοσμήματα της Ελληνικής Προϊστορίας: Ο Νεολιθικός Θησαυρός*» [Δημακοπούλου επιμ. 1998]

δακτυλιόσχημα περίαπτα με μία ή δύο οπές σε εξέχον στέλεχος, τα οποία και θεωρείται πως αποτελούν αφαιρετικές σχηματοποιήσεις ανθρώπινης μορφής (εξού και ο όρος 'ring-idol') εμφανίζουν μεγάλη εξάπλωση στον χώρο των Βαλκανίων και κυρίως σε ταφές της Χαλκολιθικής Βουλγαρίας (πρβλ. Hansen 2009, Makkay 1985). Προφανώς το κύριο υλικό κατασκευής τους, ο χρυσός, αποτέλεσε και

τον κύριο λόγο για τον οποίο η διεθνής βιβλιογραφία έχει απασχοληθεί με αυτόν τον «τύπο» νεολιθικής κόσμησης. Στον ελλαδικό χώρο αρκετά είναι τα παραδείγματα κατασκευασμένα από πηλό, λίθο, όστρεο, χρυσό, χαλκό και ασήμι, τα οποία, μάλιστα, δημοσιεύονται συχνά σε μικρό χρονικό διάστημα από την ανεύρεσή τους. Ένα χαρακτηριστικό της μεγάλης σημασίας που έχει δοθεί στην κατηγορία αυτή είναι το ότι ο εντοπισμός και η κατάσχεση από αρχαιοκάπηλους, το 1997, ενός συνόλου 53 χρυσών κοσμημάτων, τα περισσότερα από τα οποία ανήκουν σε αυτόν τον «τύπο» περιάπτων, οδήγησε στην τάχιστη, για τα ελληνικά δεδομένα, διοργάνωση περιοδικής έκθεσης στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και στην επακόλουθη έκδοση ενός καταλόγου με τίτλο «*Κοσμήματα της Ελληνικής Προϊστορίας: Ο Νεολιθικός Θησαυρός*» (Δημακοπούλου επιμ. 1998).

Τέλος, τα τελευταία χρόνια νέες ανασκαφές, αρχαιολογικές και αρχαιομετρικές μελέτες δίνουν περισσότερα στοιχεία για τη νεολιθική κόσμηση στον ελλαδικό χώρο. Οι εξελιγμένες τεχνολογικές επιλογές και η ύπαρξη εντατικής παραγωγής κοσμημάτων ήδη από τις πρώτες φάσεις της Νεολιθικής (πρβλ. την περίπτωση των οστρέινων χαντρών στο σπήλαιο Φράγχθι – Miller 1996), τα πιθανά δίκτυα προσκομιδής πρώτων υλών των κοσμημάτων (πρβλ. Maniatis κ.ά. 2009, Stratouli & Melfos 2008, Υφαντίδης 2008), η σχέση τους με τα ανασκαφικά συμφραζομένα, όπως η ανεύρεση «εργαστηρίων» μέσα σε νεολιθικά νοικοκυριά ή οι συγκεντρώσεις τους εν είδει «αποθησαυρισμών» (πρβλ. Choquenet 2014, Darque κ.ά. 2013/υ. έκδ. και Ζγουλέτα 2015, αντίστοιχα), αποτελούν ενδείξεις για την πολυπλοκότητα παραγωγής και χρήσης αυτού του τμήματος του υλικού πολιτισμού, μίας πολυπλοκότητας ανάλογης με την εικόνα που πλέον διακρίνεται για τη Νεολιθική της Ελλάδας˙ μία περίοδο κάθε άλλο παρά στατική (πρβλ. Κωτσάκης 2008).

1_Π1649
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ / ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ERRATA / CORRIGENDA

3

ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΚΟΣΜΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΑΡΑΓΩΓΗ & ΧΡΗΣΗ

παροράματα / corrigenda

Η λάθος φορά που δόθηκε στην εικόνα ενός οστρέινου περιάπτου στον μικρό κατάλογο για τα «*Νεολιθικά Τέχνεργα*» του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (Αδάμ-Βελένη κ.ά. επιμ. 2014) αποτελεί ένα μάλλον σύνηθες τυπογραφικό και γραφιστικό λάθος˙ ένα παρόραμα, που τελικά διορθώθηκε με την προσθήκη ενός αυτοκόλλητου σημειώματος στις τελευταίες σελίδες της έκδοσης, αποκαθιστώντας τη «σωστή» φορά του κοσμήματος –αυτή με τις οπές ανάρτησης στο άνω μέρος του περιάπτου.

Ένα καθαρό, «ξεφονταρισμένο» ηλεκτρονικό αρχείο ενός νεολιθικού αντικειμένου αποτελεί –ούτως ή άλλως– μία «ξεφονταρισμένη» από το αρχικό πλαίσιο χρήσης αποτύπωση, που εύκολα αλλάζει φορά. Ως «φόντο» του περιάπτου αυτού θα μπορούσε να υποτεθεί το σώμα ενός κατοίκου της θέσης στην οποία βρέθηκε, έναν οικισμό της Μέσης Νεολιθικής που ανασκάφηκε στον χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, στο κέντρο της σύγχρονης πόλης (Παππά 1993).

Στη βιβλιογραφία για τη σωματική διακόσμηση είναι συχνή η ταύτιση του ανθρώπινου σώματος με έναν «καμβά» (πρβλ. Dissanayake 1992: 109-11, Schildkrout 2004, Turner 1980). Η διαχείριση αυτής της «επιφάνειας», μέσω της διακόσμησης, είτε με επίθετα, πολλές φορές προσωρινά, στοιχεία, όπως το χρώμα, τα αντικείμενα κόσμησης και ένδυσης, είτε με πιο μόνιμες παρεμβάσεις, όπως η δερ-

ματοστιξία (το τατουάζ), ο σκαριφισμός ή άλλες σωματικές μεταλλάξεις[6], θεωρείται ότι στοιχειοθετεί ένα (ανθρώπινο) χαρακτηριστικό της ικανότητας αυτογνωσίας και διαπραγμάτευσης της ταυτότητας, συλλογικής ή/και ατομικής (πρβλ. Colburn & Heyn 2008, Leary & Buttermore 2003: 390-1, Steiner 1990).

Από τα υπόλοιπα κοσμήματα της ανασκαφής της θέσης αναφέρονται μόνο ένα δεύτερο περίαπτο και ορισμένες χάντρες, χωρίς να δίνονται περαιτέρω ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία (Παππά 1993, βλ. και Κεφάλαιο 6). Σύμφωνα με την ανασκαφέα, η διαμόρφωση του συγκεκριμένου περιάπτου, το οποίο είναι κατασκευασμένο από ένα αδιάγνωστο όστρεο, θυμίζει μοτίβα που απαντώνται τόσο στην αγγειογραφία, όσο και στη σφραγιδογλυφία της Μέσης Νεολιθικής περιόδου. Το περίαπτο, όπως και το μεγαλύτερο ποσοστό των αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης που έχουν ανασκαφεί σε θέσεις της νεολιθικής Ελλάδας, βρέθηκε εντός των οικιακών δομών, χωρίς να «συνοδεύει» κάποιο συγκεκριμένο σώμα ως ένα ταφικό «κτέρισμα».

Μη γνωρίζοντας τον αρχικό φορέα του περιάπτου, υποθέτουμε ότι οι οπές εξυπηρετούσαν την ανάρτησή του πάνω σε κάποιο σώμα. Ωστόσο, δε μπορούμε να είμαστε βέβαιοι αν λειτουργούσε μόνο του ή σε συνδυασμό με άλλα αντικείμενα, αν ήταν περασμένο στον λαιμό ή ραμμένο στο ρουχισμό˙ ή αν τελικά αποτελούσε τμήμα, μόνο, μιας πιο περίτεχνης κόσμησης του ανθρώπινου σώματος με το οποίο σχετιζόταν –καθημερινής ή εφήμερης / ειδικών περιστάσεων: μια συγκεκριμένη κόμμωση και ένδυμα, μία συγκεκριμένη διακόσμηση με χρωματικά μοτίβα ή εγχαράξεις στο δέρμα ή το πρόσωπο. Αν λάβουμε υπόψη τα ανθρωπολογικά δεδομένα[7], όπου διαφαίνεται η ανεξάντλητη ποικιλία των εργαλείων και τεχνικών κόσμησης αυτού του «ανθρώπινου καμβά» (καθώς και το πλήθος κανόνων και συμβολισμών που τη διέπουν) τότε, μάλλον, η οποιαδήποτε επανατοποθέτηση του νεολιθικού περιάπτου στο αρχικό του «φόντο», ο σαφής προσδιορισμός της χρήσης και λειτουργίας του ως τμήμα μίας πρακτικής της σωματικής διακόσμησης, θα αποτελούσε ένα συνεχές παράδοξο.

Το περίαπτο του καταλόγου αποτελεί, παρόλα αυτά, μία (από τις σχετικά λίγες) **άμεσες μαρτυρίες** για τις πρακτικές της «προσωπικής» κόσμησης στον χώρο της νεολιθικής Ελλάδας (πρβλ. Nikolaidou 2003: 356-8). Το βασικό μορφολογικό χαρακτηριστικό αυτών των –κατά βάση μικρών διαστάσεων– αντικειμένων είναι η δυνατότητα ανάρτησης ή/και σύνδεσής τους (με οπές, εγκοπές ή αυλακώσεις). Αυτές οι χάντρες και τα περίαπτα διακοσμούν είτε σωματικές επιφάνειες, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό μεταξύ τους– είτε στοιχεία ένδυσης ως επιρραμμένες διακοσμήσεις. Εκτός των κατηγοριών αυτών, αντικείμενα τα οποία λειτουργούν ουσιαστικά με τη χρήση νήματος / δέρματος, άλλοι τύποι κόσμησης είναι εξαρχής διαμορφωμένοι με στόχο την άμεση προσάρτησή τους στο ανθρώπινο σώμα (Εικ. 3.1α) και, κυρίως, στα άκρα (π.χ. τα βραχιόλια, περιβραχιόνια και δαχτυλίδια).

Τα παραπάνω αποτελούν και έναν γενικό ορισμό των κοσμημάτων (πρβλ. Miller 1997: 5-7, 54)˙ αντικείμενα των οποίων η χρήση δεν παραπέμπει στην επίτευξη μίας συγκεκριμένης οικοτεχνικής δραστηριότητας αλλά στη σωματική «προσωπική» διακόσμηση. Τα κατασκευασμένα από λίθο, οστό,

---

6 Πρβλ. την «εγκυκλοπαίδεια» της σωματικής κόσμησης της DeMello (2007), όπου παρατίθεται, σε μορφή λημμάτων, πληθώρα κοσμητικών επεμβάσεων στο σώμα, καθώς και τη συλλογή κειμένων για τη χρωματική διακόσμηση του σώματος των Boëtsch κ.ά. επιμ. (2010).

7 Πρβλ. την πολυσέλιδη καταλογογράφηση της «εργαλειοθήκης» προσωπικής κόσμησης φυλών στη Νέα Γουινέα, τόσο στην περίπτωση των Pétrequin & Pétrequin (2006), όσο και στη γνωστή μονογραφία των Strathern & Strathern (1972).

Εικ. 3.1
Άμεσες και έμμεσες μαρτυρίες για τη νεολιθική κόσμηση
α. Οστέινο «δαχτυλίδι» από το Δισπηλιό, κατά την ανεύρεσή του (1/8/2002)
β. Πήλινες «σφραγίδες» από το Δισπηλιό
γ. Ανθρωπόμορφα ειδώλια με πιθανά στοιχεία κόσμησης (ανάγλυφα, εγχάρακτα και γραπτά) από τη Θεσσαλία [κόμμωση/κόσμηση κεφαλής; – Ορφανίδη & Γαλλής 2011, πόρπη; – Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001], τα Γιαννιτσά Πέλλας [πόρπη/επίραμμα; – Χρυσοστόμου 2000] και το Σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδας [ένδυμα με κρόσια/χάντρες; – Talalay 1993]
δ. «Ανθρωπόμορφο» αγγείο από το Δισπηλιό με εμπιέσεις στον «λαιμό» (περιδέραιο;) και γραπτή διακόσμηση στα «μάτια» και «κεφάλι» [τατουάζ; κόμμωση; – Βούλγαρη 2011, 2014]

όστρεο, πηλό και μέταλλο βραχιόλια, χάντρες και περίαπτα αποτελούν τμήμα μόνο αυτής της «εργαλειοθήκης», καθώς αντίστοιχα αντικείμενα ασφαλώς ήταν κατασκευασμένα και από άλλες, περισσότερο φθαρτές, πρώτες ύλες, οι οποίες και δεν έχουν σωθεί ανασκαφικά.

Μία δεύτερη κατηγορία αντικειμένων άμεσων μαρτυριών, που πιθανότατα σχετίζονται με τη σωματική κόσμηση, αποτελούν οι «σφραγίδες» (Εικ. 3.1β, Εικ. 4.42). Για τις πήλινες και λίθινες «σφραγίδες», οι οποίες εμφανίζονται τόσο στην Ελλάδα όσο και στα Βαλκάνια ήδη από τις πρώτες φάσεις της Νεολιθικής, συχνά έχει θεωρηθεί ότι η κάτω επιφάνειά τους, χαραγμένη ή πλαστικά διαμορφωμένη, είχε στόχο την αναπαραγωγή ενός μοτίβου τόσο στα ενδύματα όσο και στο ίδιο το σώμα με τη

χρήση χρώματος[8].

Γενικά στη Νεολιθική της Ελλάδας οι (υλικές) ενδείξεις για χρήση χρώματος στη σωματική κόσμηση είναι λιγοστές (πρβλ. γενικά για τη χρήση χρώματος: Boëtsch κ.ά. επιμ. 2010, Gajić-Kvaščeva κ.ά. 2012, Παπευθυμίου-Παπανθίμου 1997: 66-73)[9]. Πρόκειται κυρίως για ίχνη (ώχρα / κιννάβαρι;) πάνω σε ορισμένα κοσμήματα (π.χ. στο Μάνδαλο και τους Σιταγρούς, πρβλ. Εικ. 4.46). Είναι πολύ πιθανό, ευρήματα στις ανασκαφές, όπως σβώλοι ορυκτών χρωμάτων, λίθινες «παλέτες» και γουδιά να αποτελούσαν στοιχεία «ψιμυθιοθηκών», αντίστοιχες με αυτές των μεταγενέστερων περιόδων (π.χ. της Πρωτοκυκλαδικής: Τελεβάντου 1990, πρβλ. και Carter 2008).

Αντιστοίχως, ορισμένα αιχμηρά εργαλεία, όπως οι οστέινοι οπείς οι οποίοι βρίσκονται σε όλες τις νεολιθικές θέσεις, θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται επίσης ως εργαλεία για την εφαρμογή της δερματοστιξίας στο πρόσωπο ή το σώμα.

Στις **έμμεσες μαρτυρίες** για τη νεολιθική σωματική κόσμηση είναι διαθέσιμα μόνο όσα στοιχεία μπορούν να προκύψουν από την εξέταση των καθαυτό σωματικών αναπαραστάσεων, δηλαδή των ανθρωπόμορφων ειδωλίων (Εικ. 3.1γ). Κάποια στοιχεία που αποδίδονται επίθετα, γραπτά ή εγχάρακτα, ίσως αναπαριστούν με τη σειρά τους –τις περισσότερες φορές σχηματικά[10]– κοσμήματα, ενδύματα, κομμώσεις ή και διακοσμήσεις προσώπου και σώματος.

Πιο συγκεκριμένα: εγχαράξεις που αποδίδουν περιδέραια στην περιοχή του λαιμού ή χάντρες επιρραμμένες στα ενδύματα, επίθετα κυκλικά στοιχεία στην περιοχή της μέσης ως «πόρπες ζωνών» ή «κουμπιά» (πρβλ. Marangou 1992, 1993, Nikolaidou 2003: 356-7), γραπτές διακοσμήσεις στο πρόσωπο ή το σώμα των ειδωλίων (Kourtesi-Philippakis κ.ά. 2008, Nikolaidou 2003, Talalay 1993), ίσως αποδίδοντας τατουάζ, αλλά και μια μεγάλη ποικιλία κομμώσεων και καλυμμάτων κεφαλής που συναντάμε στα θεσσαλικά, για παράδειγμα, ειδώλια (βλ. Γαλλής & Ορφανίδη 1996, Ορφανίδη & Γαλλής 2011). Περισσότερο σπάνια είναι, ωστόσο, η απόδοση δακτυλίων –βραχιολιών ή περικάρπιων– ή «ενωτίων» στο σώμα των ειδωλίων.

Πέραν της ειδωλοπλαστικής, σπανιότερες είναι οι περιπτώσεις όπου η (διακοσμημένη) αγγειογραφία αποδίδει και κάποιες πιθανές πρακτικές κόσμησης και ένδυσης. Έχει υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι κάποια από τα μοτίβα της κεραμικής της Θεσσαλίας προέρχονται από την υφαντική (Θεοχάρης 1981: 104-5) ή ακόμη ότι εικονογραφούν και «πραγματικά» κοσμήματα, όπως τα δακτυλιόσχημα περίαπτα του τύπου 'ring-idol' (πρβλ. Televantou 2017 –η ίδια, επιπροσθέτως, θεωρεί ότι

---

8 Πρβλ. τις πειραματικές προσπάθειες αναπαραγωγής των «σφραγιστικών» μοτίβων πάνω στο ανθρώπινο σώμα και σε υφάσματα (ανάμεσα σε άλλες επιφάνειες) στους Çilingiroğlu (2009), Prijatelj (2007) και Υφαντίδης (2010). Εκτός από τη χρήση χρώματος για τη μεταφορά των μοτίβων στις επιφάνειες αυτές υπάρχει και η πιθανότητα ορισμένες σφραγίδες να πυρακτώνονταν με στόχο την αποτύπωση των μοτίβων, εν είδει εγκαυστικής. Ωστόσο, αυτό μάλλον δεν αφορά, τουλάχιστον, τις πήλινες σφραγίδες, το μεγαλύτερο ποσοστό των οποίων γενικά δε φέρουν έντονα ίχνη καύσης.

9 Μία από τις αρχαιότερες ενδείξεις χρήσης χρωμάτων προέρχεται από το σπήλαιο της Μέσης Παλαιολιθικής Cueva de los Aviones στην Ισπανία (το οποίο συνδέεται, μάλιστα, με κατοίκηση από Νεάντερταλ), όπου κίτρινες και κόκκινες χρωστικές βρέθηκαν μαζί με όστρεα (Zilhão κ.ά. 2010).

10 Το γνωστό (και ως μία από τις «εθνικές όψεις» των κυπριακών νομισμάτων του ευρώ) λίθινο σταυρόσχημο ειδώλιο που φέρει (πανομοιότυπο) σταυρόσχημο ειδώλιο / περίαπτο στον λαιμό του αποτελεί μία σπάνια (σχεδόν αυτοαναφορική) απεικόνιση της χρήσης ενός προϊστορικού κοσμήματος. Χρονολογείται στην Κυπριακή Χαλκολιθική (π. 3000 π.Χ.) αλλά, δυστυχώς, πρόκειται για ένα τυχαίο εύρημα (Dikaios 1934, Vagnetti 1991).

'ring-idol' περίαπτα εικονίζονται και σε βραχογραφίες της θέσης Σκάρκος στην Άνδρο). Τα αγγεία με ανθρώπινα χαρακτηριστικά είναι ελάχιστα στη Νεολιθική της Ελλάδας (πρβλ. Πηλείδου 2006), συνήθως αποδίδοντας μόνο τα μάτια ή τη μύτη. Στην περίπτωση του νεολιθικού Δισπηλιού, όμως, σε ένα μεγάλο σύνολο ανθρωπόμορφων αγγείων (Βούλγαρη 2011), ίσως αποδίδουν και κάποια αφαιρετικά δοσμένα στοιχεία κόσμησης: ανάγλυφα ή εμπίεστα κυκλικά στοιχεία σε κατακόρυφη διάταξη που ίσως είναι «κουμπιά» ενδύματος ή γύρω από τον «λαιμό» ως περιδέραια, γραπτά μοτίβα που ίσως αναπαριστούν χρωματισμό του προσώπου ή δερματοστιξία (Εικ. 3.1δ).

Παρόλα αυτά και στα «ανθρώπινα» αγγεία του Δισπηλιού αλλά και στα ειδώλια από άλλες θέσεις της Ελλάδας η ταύτιση συγκεκριμένων δομικών στοιχείων τους με συγκεκριμένα είδη «προσωπικής» κόσμησης δεν παύει να είναι παρακινδυνευμένη˙ και στις δύο περιπτώσεις δεν πρόκειται για μία πιστή αναπαράσταση φυσικών οντοτήτων, μία ρεαλιστική απόδοση νεολιθικών σωμάτων.

Μεθοδολογικά ζητήματα

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η μελέτη των κοσμημάτων της νεολιθικής Ελλάδας, εξαιτίας τόσο της μικρής –ανασκαφικά τουλάχιστον– ορατότητάς τους, όσο και της γενικότερης έλλειψης ενδιαφέροντος έρευνάς τους σε σχέση με άλλες κατηγορίες υλικού πολιτισμού, ήταν και είναι σχετικά περιορισμένη. Αποτέλεσμα αυτού είναι, στις λίγες υπάρχουσες δημοσιεύσεις η αναγνώριση, ταξινόμηση και καταγραφή των κοσμημάτων, να μην ακολουθείται πάντα μία κοινή μεθοδολογική προσέγγιση. Αντιθέτως, διαπιστώνονται αρκετές διαφοροποιήσεις σε σχέση π.χ. με την ορολογία που χρησιμοποιείται ή ακόμα και με την επιλογή των μετρήσιμων χαρακτηριστικών. Συνηθέστερα ο τρόπος διαχείρισης του υλικού διαμορφώνεται από τα διαθέσιμα στην εκάστοτε περίπτωση κοσμήματα προς μελέτη, κάτι που γίνεται εντονότερο, όταν πρόκειται για σύντομες παρουσιάσεις κοσμημάτων σε, προκαταρκτικού συνήθως, χαρακτήρα δημοσιεύσεις ανασκαφικών πεπραγμένων. Από την άλλη πλευρά, μελέτες οι οποίες επικεντρώνονται σε συγκεκριμένους «τύπους» κοσμημάτων ή σε κοσμήματα από συγκεκριμένη πρώτη ύλη κατασκευής παρουσιάζουν μία ελλιπή εικόνα για το σύνολο των κοσμημάτων (βλ. Κεφάλαιο 2).

Καθώς πρόκειται για ένα ανομοιογενές, όσον αφορά τις πρώτες ύλες και τα τυπολογικά χαρακτηριστικά, *corpus* αρχαιολογικών αντικειμένων η απόπειρα **ποσοτικοποίησης** και **κατηγοριοποίησής** του είναι δύσκολη. Για παράδειγμα, η καταγραφή 300 χαντρών σε μία θέση, οι οποίες ίσως αποτελούσαν ένα μόνο κόσμημα (ένα περιδέραιο ή κάποιο επιρραμμένο στοιχείο ένδυσης) σε αντιπαραβολή με 300 δακτυλίους / «βραχιόλια» σε μία άλλη θέση, τα οποία είναι (μάλλον) μεμονωμένα στοιχεία κόσμησης, είναι προβληματική, αν όχι παραπλανητική, στη διαδικασία εξαγωγής γενικών συμπερασμάτων ή διαμόρφωσης τυπολογιών για τις πρακτικές της σωματικής κόσμησης στην εκάστοτε θέση αλλά και ως μέτρο διακοινοτικής σύγκρισης.

Η όποια αμιγώς στατιστική αντιμετώπιση των δεδομένων θα πρέπει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα: α) αρχικά της αναγνώρισης των υλικών και «τύπων» κοσμημάτων, όπως αναφέρονται στις συχνά μικρές σε έκταση δημοσιεύσεις, β) της ένταξής τους σε ασφαλή χρονολογικά πλαίσια, κάτι που δεν είναι πάντα εύκολα αναγνώσιμο, ιδίως όταν πρόκειται για θέσεις με μεγάλη χρονική διάρκεια κατοίκησης, όπως και το μεγαλύτερο ποσοστό των ανεσκαμμένων οικισμών στην Ελλάδα και ταυτόχρονα γ) του υπολογισμού του ερευνημένου ποσοστού (στο χρονολογικό και χωρικό ορίζοντα) της θέσης που ανασκάφηκε σε σχέση με την παρουσία κοσμημάτων.

	ΧΡΟΝΟ-ΛΟΓΗΣΗ	ΕΙΔΟΣ ΘΕΣΗΣ	ΕΚΤΑΣΗ ΠΟΥ ΑΝΑΣΚΑΦΗΚΕ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ
Μάκρη Έβρου*	NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεσαία	262
Νέα Νικομήδεια Ημαθίας	AN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεσαία	78
Σιταγροί Σερρών*	NN-TN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεσαία	824
Ντικιλί Τας Καβάλας*	NN-TN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεγάλη	2.362
Παράδεισος Καβάλας	NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μικρή	40
Πολυπλάτανος Ημαθίας	NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεγάλη	3
Δήμητρα Σερρών*	MN-NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μικρή	705
Κάτω Αγιάννης Πέλλας	TN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεγάλη	21
Μακρύγιαλος Πιερίας*	NN	Επίπεδη	Μεγάλη	2.172
Ξηρολίμνη Κοζάνης	NN	Επίπεδη	Μεγάλη	94
Σέρβια Κοζάνης	AN-MN-NN	Επίπεδη	Μεσαία	59
Φυλοτσαΐρι Μαυροπηγής Κοζάνης	AN	Επίπεδη	Μεγάλη	72
Δισπηλιό Καστοριάς*	MN-NN	Λιμναία	Μεγάλη	1.585
Διμήνι Μαγνησίας	NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεγάλη	497
Σέσκλο Μαγνησίας	MN-NN	Τούμπα/Μαγούλα	Μεγάλη	48
Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας	NN-TN	Σπήλαιο	Μεγάλη	68
Σπηλιά του Κίτσου Αττικής	NN	Σπήλαιο	Μεσαία	159
Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας*	AN-MN-NN	Σπήλαιο	Μεσαία	10.719
Φράγχθι Αργολίδας*	AN-MN-NN	Σπήλαιο	Μεγάλη	1.186
Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας	NN-TN	Σπήλαιο	Μεγάλη	243

Πίν. 3.1
Ταξινόμηση νεολιθικών κοσμημάτων κατά Miller (1997: 78)
Στις θέσεις με αστερίσκο εφαρμόστηκε νεροκόσκινο/ξεροκόσκινο

Επομένως, η συλλογή, επεξεργασία και ποσοτικοποίηση των δεδομένων που αφορούν τα νεολιθικά κοσμήματα στον χώρο της Ελλάδας, όπως παρατίθεται στο Κεφάλαιο 6, σε πολλές περιπτώσεις φαίνονται εξίσου ανομοιογενή. Για παράδειγμα, ο αριθμός των περίπου 27.000 κοσμημάτων (βλ. και Πίν. 3.5), ύστερα από μία απλή πρόσθεση των στοιχείων από το σύνολο των θέσεων[11], σε έναν χρονικό ορίζοντα που καλύπτει πάνω από τέσσερις χιλιετίες, είναι αρκετά επισφαλής, αν αφαιρεθεί το σύνολο κοσμημάτων από μία μόνο θέση, στην οποία αναφέρεται ότι βρέθηκαν πάνω από 10.000 χάντρες (πρόκειται για το Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας: Δάβρη κ.ά. 2015, Σάμψων 2014).

Με τον κίνδυνο, πάντα, της γενίκευσης των δεδομένων, πολλά από τα οποία είναι ελλιπώς διαμορφωμένα, φαίνεται ότι σε μία θέση (Πίν. 3.1), η οποία έχει ανασκαφεί σε αρκετά μεγάλο ποσοστό, τα κοσμήματα (εννοώντας τα κατασκευασμένα από πρώτες ύλες οι οποίες σώζονται ανασκαφικά) εί-

[11] Από τον αριθμό αυτόν εξαιρούνται 7 περιπτώσεις (σε σύνολο 109, βλ. και παρακάτω), όπου πρόκειται για κοσμήματα εκτός ανασκαφικού πλαισίου ή προερχόμενα από συλλογές.

ναι λίγα σε ποσότητα –πολλές φορές δεν ξεπερνούν τον τριψήφιο αριθμό. Τα δεδομένα αυτά αλλάζουν, όμως, στην περίπτωση όπου έχει διενεργηθεί κοσκίνισμα της ανασκαφικής επίχωσης: τα αριθμητικά σύνολα των κοσμημάτων αυξάνονται δραματικά, τόσο σε μεγάλες (και πολυετείς) ανασκαφές (π.χ. Δισπηλιό Καστοριάς), όσο και σε πολύ μικρότερες σε έκταση (π.χ. Δήμητρα Σερρών).

Τέλος, υπάρχουν παραδείγματα, όπως το προαναφερθέν Σπήλαιο Σαρακηνού, όπου διαπιστώνεται πολύ μεγάλη πυκνότητα κοσμημάτων σε περιορισμένη έκταση. Στην περίπτωση αυτή, ίσως πρόκειται για εξαιρέσεις ή ιδιαίτερου χαρακτήρα συγκεντρώσεις: σπήλαια τα οποία αποτελούν εξαρχής περιορισμένα χωρικά, κλειστά, ανασκαφικά σύνολα, αλλά και «αποθησαυρισμοί», όπως η ανεύρεση χιλιάδων χαντρών μέσα σε ένα αγγείο στην πρόσφατη ανασκαφή στη θέση Γυαλού Σπάτων Αττικής (Ζγουλέτα 2015).

Μια από τις πρώτες προσπάθειες ταξινόμησης κοσμημάτων (εννοώντας κατά βάση τις χάντρες και τα περίαπτα) είναι αυτή του Beck (1928). Αν και σε πολλά σημεία προβληματική (πρβλ. Sprincz & Beck 1981), καθώς στηρίζεται σε μορφολογικές παρατηρήσεις χαντρών και περιάπτων που προέρχονται από διαφορετικές μεταξύ τους χρονολογικές περιόδους και περιοχές, η ταξινόμηση αυτή χρησιμοποιείται σε πολλές δημοσιεύσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά την ονοματοθεσία των τύπων (π.χ. Bar-Yosef Mayer 2013 αλλά και Miller 1997, Nikolaidou 2003 για τον ελληνικό χώρο –πρβλ. και κείμενα στον τόμο των Glover κ.ά. επιμ. 2003).

Η παρουσίαση των νεολιθικών κοσμημάτων στις «τελικές» δημοσιεύσεις ανασκαφικών συνόλων στην Ελλάδα (π.χ. στους τόμους που αφορούν τη Σπηλιά του Κίτσου – Vialou 1974, 1981, το Αχίλλειο – Gimbutas 1989 και τα Σέρβια – Mould κ.ά. 2000), αφορά μεμονωμένα σύνολα και επομένως η μέθοδος καταγραφής και ταξινόμησης που χρησιμοποιείται δε θα μπορούσε να έχει εφαρμογή για κάθε περίπτωση.

Δύο είναι οι κύριες εργασίες, το υλικό νεολιθικής σωματικής κόσμησης των οποίων, προέρχεται από πολλά ανασκαφικά συμφραζόμενα:

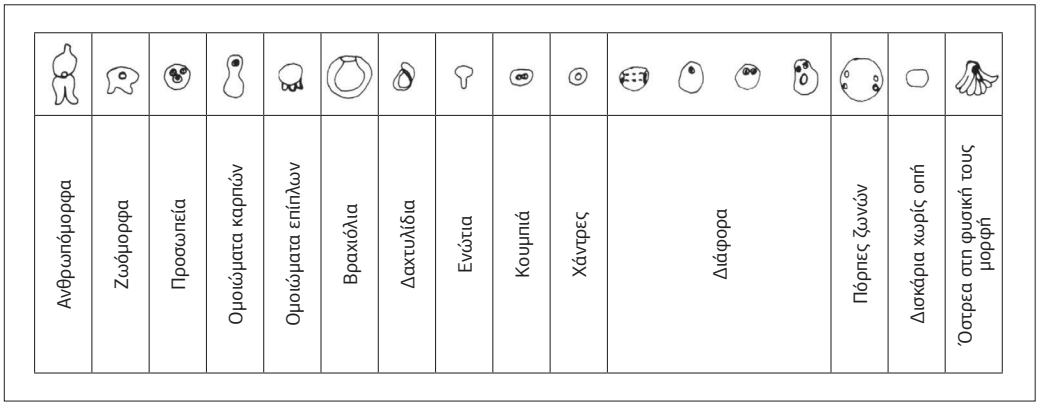
Η μελέτη της Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα (1991, 2001) αφορά κυρίως τα κοσμήματα από διάφορες ιδιωτικές συλλογές της Θεσσαλίας, όπως επίσης και αυτά από τις θέσεις του Διμηνίου και Σέσκλου, με την προσθήκη των δεδομένων από την ανασκαφή που διευθύνει, το Σπήλαιο της Θεοπέτρας.

Η ταξινόμηση που προτείνει βασίζεται κυρίως σε μορφολογικές ομοιότητες και αναλογίες (Πίν. 3.2). Οι τύποι αυτοί προκύπτουν εν μέρει από μια υποκειμενικά βασιζόμενη ομοιότητά τους με συγκεκριμένες «μορφές» χωρίς, ωστόσο, η διάκριση αυτή να ακολουθεί πάντοτε συγκεκριμένους κανόνες. Για παράδειγμα η κατηγορία των «ανθρωπόμορφων» περιλαμβάνει αντικείμενα που έχουν καθαρή αναπαράσταση του ανθρώπινου σώματος όμως και άλλα, που απεικονίζουν μόνο μέρη του σώματος. Στη δε κατηγορία «διάφορα» συγκεντρώνονται όλα τα κοσμήματα που «*τα σχήματά τους δεν επιτρέπουν να τους αποδώσουμε κάποιο συγκεκριμένο χαρακτηρισμό*» (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 105).

Σε περιπτώσεις, όπως η κατηγορία «προσωπεία», δε λαμβάνεται πάντα υπόψη ο τρόπος χρήσης των κοσμημάτων. Τα «προσωπεία» είναι λίθινα κυρίως περίαπτα με κεντρική απόφυση στο κέντρο με οπές στην περιφέρειά τους. Η Κυπαρρίση-Αποστολίκα θεωρεί πως τα κοσμήματα αυτά παριστάνουν το πρόσωπο ζώου, με την απόφυση να δηλώνει το ρύγχος χοίρου και τις οπές στο άκρο τα μάτια του. Θεωρεί ότι αποτελούν αντικείμενα «ανάμνησης» της διαδικασίας της «ομοιοποίησης» (μέσω της μεταμφίεσης) στο κυνήγι του αγριόχοιρου κατά την Παλαιολιθική περίοδο (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 64-5). Με μια πιο προσεκτική όμως ματιά φαίνεται, πως, όταν τα κοσμήματα αυτά αναρτώνταν, οι οπές / «μάτια» θα καλύπτονταν από το νήμα και επομένως δε θα ήταν ορατά.

Η προσπάθεια απόδοσης χαρακτηριστικών μέσω αναλογιών είναι έντονη και στην κατηγοριοποίηση και άλλων κοσμημάτων: μία χάντρα με εξέχοντα πλαστικά μαστίδια ερμηνεύεται ως μίμηση ενός «φραγκόσυκου» (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 1991: 14-5) ή ένα περίαπτο με αυλακώσεις ως ένα «σπονδυλωτό ζωύφιο» (1991: 63). Από την άλλη, μία ακόμη προβληματική επιλογή είναι η τοποθέτηση των «δισκαρίων χωρίς οπή» (λίθινα μικρά κυκλικού σχήματος αντικείμενα) σε μία ξεχωριστή κατηγορία, ενώ η ίδια η μελετήτρια αναγνωρίζει την πιθανότητα να αποτελούν στάδια επεξεργασίας χαντρών.

Τα στοιχεία που καταγράφονται (ή τουλάχιστον δημοσιεύονται) για το κάθε κόσμημα από την Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: 171-208) είναι τα απολύτως απαραίτητα. Τα μετρήσιμα χαρακτηριστικά περιορίζονται στο μήκος, πλάτος και τη διάμετρο, τα οποία δίνονται σε εκατοστά με ένα δεκαδικό στοιχείο. Η τελευταία απόφαση, ωστόσο, κρίνεται ανεπαρκής, καθώς για τα πολύ μικροσκοπικά κοσμήματα, όπως οι χάντρες, η καταμέτρηση σε χιλιοστά είναι σημαντική. Τα στοιχεία που δίνονται για το υλικό στις περισσότερες περιπτώσεις περιορίζονται στη διάκριση των τεσσάρων κατηγοριών (οστό, όστρεο, λίθος και πηλός) και μόνο στην περίπτωση των οστρέων γίνεται περαιτέρω ταύτιση του είδους. Επιπλέον, τα στοιχεία για τα ίχνη κατασκευής και χρήσης δεν αναφέρονται συστηματικά.

Πίν. 3.2
Ταξινόμηση νεολιθικών κοσμημάτων κατά Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: 127)

Πρέπει να καταστεί σαφές, ωστόσο, ότι, τόσο η μέθοδος καταγραφής, όσο και τα λίγα στοιχεία που δίνονται στην περίπτωση της εργασίας της Κυπαρίσση-Αποστολίκα σχετίζονται κατά ένα πολύ μεγάλο βαθμό με το γεγονός ότι το σημαντικότερο ποσοστό του υλικού (τα 2/3) προέρχεται από ιδιωτικές συλλογές. Λόγω της ιδιαιτερότητας αυτής δε θα ήταν δυνατή μια ολιστική προσέγγιση που να λαμβάνει υπόψη τους συσχετισμούς πρώτων υλών και τυπολογιών μεταξύ των κοσμημάτων. Για παράδειγμα, ένας λόγος όπου διακρίνεται μια ανάγκη προβολής χαρακτηριστικών ανθρώπων, ζώων, εντόμων ή καρπών, ίσως να οφείλεται στο ότι οι ίδιοι οι συλλέκτες αναζητούσαν τα πιο «περίτεχνα» κοσμήματα, κάποια από τα οποία έχουν ή μοιάζουν να έχουν ανθρώπινα ή ζωικά χαρακτηριστικά.

Η M. A. Miller (1997), στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής της, η οποία περιλάμβανε τη μελέτη των υλικών από επτά θέσεις, αναγνωρίζει και αυτή τα προβλήματα των προηγούμενων ερευνητών και προτείνει έναν διαφορετικό τρόπο ταξινόμησης κατ' αναλογία με τα συστήματα ταξινόμησης των έμβιων όντων (π.χ. των οστρέων). Η μέθοδος της Miller αποτελεί βελτίωση αυτής που αναπτύχθηκε από τη Schaeffer (1977), προηγούμενη μελετήτρια των κοσμημάτων από το Φράγχθι. Η Miller κατασκευάζει μία λεπτομερέστατη φόρμα καταγραφής των μορφολογικών και κατασκευαστικών στοι-

ΚΛΑΣΗ	**τάξη**	*οικογένεια*	*υπό-οικογένεια*	τύπος/μοναδικό	υπό-τύπος
ΠΕΡΙΑΠΤΑ	**χάντρα**	*όστρεο* *λίθος* *πηλός* *οστό* *μέταλλο*	*δισκοειδείς* *λεπτές* *κανονικές* *επιμήκεις*	δισκοειδείς *C. glaucum* λεπτές από μαλακό λίθο	μικροσκοπικές μαύρες χάντρες
	μη-χάντρα	*με μία οπή* *με πολλές οπές*	*φυσική μορφή* *τεχνητή μορφή*	περίαπτα από βότσαλα κουμπιά οστέινα πλακίδια	επίπεδα κουμπιά πλακίδια με 1 οπή πλακίδια με 2 οπές
ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ	**μεγάλος** **μικρός**	*όστρεο* *λίθος* *όστρεο*		*Spondylus* *Glycymeris* *Monodonta*	αριστερή θυρίδα δεξιά θυρίδα
ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΧΩΡΙΣ ΟΠΗ	**καρφιά** **ενώτια**	*όστρεο* *λίθος* *πηλός* *οστό*		οστέινα ενώτια	
ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΟΛΟΚΛΗΡΑ ΟΣΤΡΕΑ	**τεχνητή οπή** **φυσική οπή**	*οπή κρούσης* *οπή τριβής* *με αποκοπή* *με λειασμένο σώμα*		*C. glaucum* με οπή *Dentalia* χάντρες	

Πίν. 3.3
Ταξινόμηση νεολιθικών κοσμημάτων κατά Miller (1997: 78)

χείων του κάθε κοσμήματος. Όλες αυτές οι μεταβλητές συνδέονται σε ένα υπολογιστικό στατιστικό πρόγραμμα (Miller 1997, Vol. II, Appendix E: 105-21).

Η κατηγοριοποίηση κατά «κλάσεις», «τάξεις», «οικογένειες» κ.ο.κ. (Πίν. 3.3) από τη Miller (1997: 78) έχει το πλεονέκτημα της δυνατότητας να «*αντιληφθεί κανείς την απόσταση συσχετισμού του ενός κοσμήματος από το άλλο*»: δύο κοσμήματα του ίδιου τύπου θα έχουν τουλάχιστον πέντε μεταβλητές κοινές, ενώ αυτά που προέρχονται από την ίδια «οικογένεια» αλλά από διαφορετικό «τύπο» θα έχουν μόνο τρεις ή τέσσερις μεταβλητές κοινές κ.ο.κ. Το πλεονέκτημα, σύμφωνα με τη Miller, αυτού του συστήματος ταξινόμησης είναι η δυνατότητα διεύρυνσής του με την προσθήκη και νέων τύπων κοσμημάτων, νέων «κλάδων» σε αυτό το «δενδρόγραμμα». Ωστόσο, αυτή η αντικειμενοποίηση και ποσοτικοποίηση ενός τόσο πολυποίκιλου αρχαιολογικού *corpus* ίσως δεν είναι δυνατή σε κάθε περίπτωση.

Πέραν του ζητήματος της ταξινόμησης των κοσμημάτων, η καταγραφή και δημοσίευσή τους στον ελληνικό χώρο δεν περιλαμβάνει πάντοτε στοιχεία που να προκύπτουν από τη μελέτη των ιχνών κατασκευής και χρήσης. Η ιχνολογία, ένας κλάδος στον οποίο έχει συνεισφέρει –ακολουθώντας την πρωτοπόρα εργασία του Semenov (1964) για τα εργαλεία– κυρίως η γαλλική αρχαιολογική σχολή, έχει τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιηθεί ως πρωτεύον μεθοδολογικό εργαλείο στη μελέτη των προϊστορικών κοσμημάτων. Με τον όρο αυτόν δε νοείται μόνο η αναγνώριση και μελέτη των ιχνών κατασκευής με στόχο την ανασύσταση των εγχειρηματικών αλυσίδων, αλλά, εξίσου και η ανάλυση των ιχνών εκείνων της χρήσης και φθορών των αντικειμένων ή/και της καταστροφής τους (όπως π.χ. οι αποκρούσεις, απολεπίσεις, στιλβώσεις, αυλακώσεις, χρωματικές αλλαγές). Η αμιγώς τεχνολογική κατεύθυνση της σχολής αυτής στη μελέτη των κοσμημάτων, σε σύγκριση με συνθετικά έργα με πιο «παραδοσιακή» τυπολογική παρουσίαση, όπως αυτή των Todorova & Vajsov (2001) για τη Βουλγαρία, διακρίνεται στις εργασίες των Barge (1982) και Barge-Mahieu & Taborin (1991) και τις πιο πρόσφατες της Bonnardin (2006, 2008, 2009) και του Fromont (2005). Αντίστοιχης κατεύθυνσης είναι οι συνθετικές εργασίες για προϊστορικά κοσμήματα από την Ισπανία και τη Γερμανία (π.χ. Oliva Poveda 2015, Pau 2016 και Heumüller 2010, αντιστοίχως).

Τέλος –εκτός του παραδείγματος της Miller (1996)– η βιβλιογραφία για το νεολιθικό κόσμημα στην Ελλάδα δεν περιλαμβάνει τα αποτελέσματα πειραματικών αναπαραγωγών κοσμημάτων, αντίστοιχες με αυτές από άλλες χώρες (π.χ. η ανακατασκευή λίθινων δακτυλίων από τη νεολιθική Ισπανία: Martínez-Sevilla & Maeso-Taviro 2009 ή από νεολιθικές θέσεις της κεντρικής Ευρώπης: Bonnardin 2006).

Στην προσπάθεια συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων για τα κοσμήματα από τις νεολιθικές θέσεις της Ελλάδας, όπως παρατίθενται στο Κεφάλαιο 6, κάποιες συμβάσεις είναι αναγκαστικές για τη διαχείριση του υλικού. Ιδιαίτερα όταν πρόκειται για κοσμήματα, τα οποία στις διάφορες ανασκαφικές ανακοινώσεις και μελέτες συχνά αναφέρονται και ερμηνεύονται με διαφορετικό τρόπο, αν και μορφολογικά τουλάχιστον μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά. Είναι αρκετά δύσκολο να παραλειφθούν οι ευθέως αναλογικού χαρακτήρα ερμηνείες, π.χ. εκείνες που παρομοιάζουν ένα κόσμημα με συγκεκριμένα πρότυπα, όπως μια ανθρώπινη μορφή, ή εκείνες που με την ονοματοθεσία τους παραπέμπουν σε χρήση σε συγκεκριμένο σημείο του σώματος ή σε συγκεκριμένη λειτουργία («δαχτυλίδι», «βραχιόλι», «κουμπί»).

Εκτός του προβλήματος της κατηγοριοποίησης, είναι συχνή στις δημοσιεύσεις η μη απόδοση ασφαλών χρονολογικών συναφειών των κοσμημάτων, τα ελλιπή αριθμητικά στοιχεία καθώς και η απεικόνισή τους (φωτογραφική ή σχεδιαστική) –προβλήματα τα οποία ασφαλώς και είναι παρόντα στη μελέτη κάθε αρχαιολογικού υλικού. Παρόλη την ύπαρξη αυτών των «παροραμάτων», είναι δυνατή η σκιαγράφηση μίας πρώτης εικόνας για την παραγωγή και χρήση των κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα.

Τεχνολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά

Η μελέτη της παραγωγής των νεολιθικών (και όχι μόνο) κοσμημάτων περιλαμβάνει τα πεδία της προμήθειας και των χαρακτηριστικών της πρώτης ύλης κατασκευής τους, τα εργαλεία και τις τεχνικές που επιλέχθηκαν.

Στοιχεία για την άντληση πληροφοριών μπορούν να προκύψουν από τρεις πηγές (πρβλ. Miller 1997: 86-8). Η πρώτη αφορά το αρχαιολογικό σώμα πληροφοριών. Αυτό περιλαμβάνει τα ίδια τα κοσμήματα και τα εργαλεία που μπορούν να σχετισθούν με την κατασκευή τους. Όσον αφορά τα κοσμήματα, η ιδανική περίπτωση είναι να συμπεριληφθούν (αφού, βεβαίως, έχουν ταυτισθεί) εκτός από τα ολοκληρωμένα, «έτοιμα», κοσμήματα, τα ημίεργα, τα κατεστραμμένα ή τα αποτμήματα της επεξεργασίας τους.

Η δεύτερη πηγή πληροφοριών είναι η αντιπαραβολή αυτών των αρχαιολογικών δεδομένων τόσο με άλλες ενδείξεις παραγωγής κοσμημάτων, όσο και με αυτές που αντλούνται από τον χώρο της ανθρωπολογίας / εθνογραφίας.

Τέλος, η πειραματική προσπάθεια ανασύστασης της κατασκευής (και χρήσης) των κοσμημάτων, μπορεί να αναδείξει στοιχεία που αφορούν τόσο τον όγκο και χρόνο εργασίας που απαιτείται, όσο και να επαληθεύσει ή και να διαψεύσει προηγούμενες υποθέσεις.

Οι πρώτες ύλες

Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή των κοσμημάτων συνήθως προέρχονται από το άμεσο περιβάλλον της εκάστοτε νεολιθικής κοινότητας. Ωστόσο, αρκετές είναι οι περιπτώσεις όπου η πρώτη ύλη και τα ίδια τα κοσμήματα, ως έτοιμα προς χρήση αντικείμενα, φθάνουν στον οικισμό από περιοχές αρκετά μακρινές μέσω δικτύων ανταλλαγών.

Το **όστρεο** πιθανότατα αποτελεί το πιο συχνό υλικό για την κατασκευή των κοσμημάτων (εμφανίζεται σε 82 θέσεις). Οι λόγοι είναι, αφενός, η χρωματική και μορφολογική ποικιλία των όστρεων[12], και, αφετέρου, η ευκολία στη μεταποίησή τους, πολλές φορές μόνο με τη διάνοιξη μίας οπής ανάρτησης.

Αν και κάποια από τα όστρεα αποτελούσαν συμπληρωματικό τμήμα της διατροφής, τα οποία μεταποιούνται σε κοσμήματα, όπως π.χ. η δίθυρη αχιβάδα, *Cerastoderma glaucum*, το πιο κοινό όστρεο υφάλμυρων και θαλασσινών νερών που συναντάται στις περισσότερες νεολιθικές θέσεις (πρβλ. Βεροπουλίδου 2011), ένα μεγάλο ποσοστό φαίνεται ότι συλλεγόταν (από την ακτή ή από τον βυθό) κατεξοχήν για τις ανάγκες της κοσμηματοποιΐας. Πρόκειται κυρίως για όστρεα τα οποία είτε δεν είναι εδώδιμα είτε η διατροφική τους αξία είναι σχεδόν μηδαμινή. Για παράδειγμα, τα μικρού μεγέθους θαλάσσια γαστερόποδα *Cyclope neritea* και τα σκαφόποδα *Dentalium* sp., τα οποία με ελάχιστη επεξεργασία μεταποιούνται σε περίαπτα και χάντρες, αντιστοίχως. Εκτός από τα θαλάσσια όστρεα, μία μεγάλη ποικιλία των οποίων συναντάται, όπως είναι αναμενόμενο, στα σύνολα κοσμημάτων από θέσεις παραθαλάσσιες ή νησιωτικές (π.χ. στα Λιμενάρια της Θάσου ή το Σπήλαιο Ευριπίδη, βλ. Κεφάλαιο 6), χρησιμοποιούνται χερσαία και λιμναία όστρεα, αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό (π.χ. στο Δισπηλιό, το λιμναίο *Unio* sp., βλ. Κεφάλαιο 4, Εικ. 4.48).

---

[12] Η διαδικασία της ασβεστοποίησης, η οποία συνεπάγεται στην πλήρη λεύκανση, ουσιαστικά, πολλών από τα οστρέινα κοσμήματα έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια των υπολοίπων φυσικών χρωματισμών. Χρωματική διαφοροποίηση συναντάται επίσης και σε πολλά από τα οστέινα κοσμήματα, όπου το αρχικό υπόλευκο χρώμα τους λόγω των ταφονομικών συνθηκών σκουραίνει σε καστανό. Επομένως, από τη στιγμή που φυσικοχημικές διεργασίες μεταλλάσσουν την αρχική «εικόνα» των αρχαιολογικών αντικειμένων, είναι πολύ πιθανό κάποιες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που τονίζουν το χρώμα της πρώτης ύλης ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά για την παραγωγή κοσμημάτων (πρβλ. Chapman 2003, Gaydarska & Chapman 2008) να μη λαμβάνουν υπόψη και αυτό το «παρόραμα».

Κυρίαρχα όστρεα στην κοσμηματοποιΐα αποτελούν τα θαλάσσια *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp., τα οποία χρησιμοποιούνται κυρίως για την κατασκευή δακτυλίων (βλ. αναλυτικά Ifantidis & Nikolaidou επιμ. 2011, Νικολαΐδου & Υφαντίδης 2014)[13]. Ο *Spondylus*, όστρεο παχύ και στιβαρό φαίνεται ότι συλλεγόταν και από την ακτή αλλά και από τον βυθό. Η Miller (1997: 92) παρατήρησε στα πειράματά της ότι η κατασκευή χαντρών και δακτυλίων από όστρεα που έχουν συλλεχθεί «νεκρά» από την ακτή είναι περισσότερο εύθραυστα από αυτά που μαζεύονται «ζωντανά», με αποτέλεσμα την καταστροφή τους κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας τους (αντίστοιχα συμπεράσματα και από την πειραματική αναπαραγωγή που περιγράφεται στο Κεφάλαιο 4). Η συλλογή οστρέων από τον βυθό θα πρέπει να ήταν οργανωμένη διαδικασία, ανάλογη ίσως με αυτή που περιγράφει ο Malinowski (1922) για την απόκτηση των παρόμοιων οστρέων *Spondylus* για την κατασκευή αντικειμένων στον γνωστό στην εθνογραφία ως «κύκλος ανταλλαγών» *kula* στη Νέα Γουινέα της Μελανησίας (βλ. αναλυτικά εισαγωγή στο Κεφάλαιο 9).

Η συχνότητα προτίμησης του **λίθου** για την κατασκευή κοσμημάτων είναι εξίσου μεγάλη (καταγράφεται σε 82 θέσεις), μάλιστα σχεδόν αποκλειστική στις πρώτες φάσεις της Νεολιθικής. Παρόλη την πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τις λιθοτεχνίες, όσον αφορά την τεχνολογία, τυπολογία και προέλευση πρώτων υλών (π.χ. αυτές που αφορούν τη διακίνηση του οψιανού), αντίστοιχες μελέτες για την κοσμηματοποιΐα είναι ελάχιστες.

Τα περισσότερα από τα λίθινα κοσμήματα πιθανότατα κατασκευάζονταν από τοπικές πηγές, χωρίς να λείπουν παραδείγματα όπου η αρχαιομετρική / γεωλογική έρευνα έδειξε προέλευση μακρινή από τις εκάστοτε θέσεις. Για παράδειγμα, το μάρμαρο για τους δακτυλίους στο Δισπηλιό (βλ. Κεφάλαιο 4) ή ο γάβρος στο Σπήλαιο Δράκαινας της Κεφαλονιάς (Statouli & Melphos 2008).

Φαίνεται γενικά ότι προτιμώνται λίθοι χαμηλής σκληρότητας, όπως ο στεατίτης και ο σχιστόλιθος, αν και αρκετά είναι τα ασβεστολιθικά και μαρμάρινα κοσμήματα.

Το **οστό** δε φαίνεται να είχε χρησιμοποιηθεί ευρέως στη νεολιθική κοσμηματοποιΐα, παρόλο που πρόκειται για μία εύπλαστη πρώτη ύλη, η οποία θα ήταν πάντα εύκολα διαθέσιμη στους κατασκευαστές ως διατροφικό απόρριμμα και αποτελεί, εξάλλου, πρώτη ύλη ενός σημαντικού τμήματος των υπόλοιπων εργαλειοτεχνιών. Κοσμήματα κατασκευασμένα από οστό αναφέρονται σε 52 θέσεις της Ελλάδας. Αυτή η περιορισμένη του χρήση ίσως σχετίζεται με ζητήματα ευθραυστότητας, όταν πρόκειται για την κατασκευή αντικειμένων που έχουν άμεση σχέση με το σώμα. Αντιθέτως, δόντια από άγρια και εξημερωμένα ζώα (π.χ. κυνοειδών και ελαφοειδών) χρησιμοποιούνται ως κοσμήματα με τη διάνοιξη οπών ήδη από την Αρχαιότερη Νεολιθική, συνεχίζοντας την «παράδοση» της Παλαιολιθικής. Ένας υπό-τύπος τους ο οποίος φαίνεται ότι έχει αρκετά μεγάλη διάδοση είναι αυτός των πλακιδίων από μεγάλα δόντια αγριόχοιρου (*Sus scrofa*) (Εικ. 3.7).

Εκτός αυτών, άλλα οστά χρησιμοποιούνται περιστασιακά είτε εξαιτίας της ελάχιστης διαμόρφωσης που απαιτούν για να μεταποιηθούν σε κοσμήματα, όπως τα φυσικά διάτρητα οστά πουλιών, είτε λόγω, ίσως, της ιδιαίτερης φυσικής μορφολογίας τους, όπως τα οστά από χελώνα (βλ. και Κεφάλαιο 4).

Αντίστοιχα με τα οστέινα, τα **πήλινα** κοσμήματα δεν είναι πολλά στις ανασκαφές των νεολιθικών

[13] Μια σύνοψη των δεδομένων σχετικά με την προϊστορική χρήση των οστρέων *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp. παρατίθεται στο Κεφάλαιο 9. Περιλαμβάνεται το ιστορικό της έρευνας, τα στοιχεία για την προσκομιδή της πρώτης ύλης, την επεξεργασία, διακίνηση και χρήση αυτών των οστρέινων κοσμημάτων τόσο στην Ελλάδα, όσο και στον χώρο των Βαλκανίων, της Ευρώπης και της Ανατολίας. Παρατίθενται επίσης, σε μορφή καταλόγου, λεπτομερείς βιβλιογραφικές παραθέσεις για κάθε θέση εύρεσης κοσμημάτων ανά χώρα, καθώς και αντίστοιχοι χάρτες, όπου απεικονίζεται η διασπορά τους.

οικισμών. Ελάχιστα σε αριθμό ειδώλια με οπές ανάρτησης, περίαπτα, χάντρες και δακτύλιοι αναφέρονται σε 42 θέσεις της Ελλάδας. Και σε αυτή την περίπτωση η αντοχή του πηλού ως πρώτη ύλη για αντικείμενα άμεσα συνδεδεμένα με το σώμα ίσως αποτελεί μία αιτία της μικρής τους προτίμησης.

Μετάλλινα κοσμήματα, κατασκευασμένα από χρυσό, άργυρο ή χαλκό είναι γνωστά σε 23 θέσεις της Νεολιθικής[14]. Έξι από αυτές, όμως, αφορούν κοσμήματα τα οποία βρέθηκαν εκτός ανασκαφικού πλαισίου, όπως συμβαίνει και με το μεγαλύτερο σύνολο χρυσών κοσμημάτων, τον λεγόμενο «Νεολιθικό Θησαυρό» (Δημακοπούλου επιμ. 1998). Εμφανίζονται στις τελικές φάσεις της Νεολιθικής (κατά πολλούς χαρακτηρίζουν μία νέα υποπερίοδο, αυτή της Τελικής Νεολιθικής και της Χαλκολιθικής, κατ' αναλογία με τη σχετική χρονολόγηση που χρησιμοποιείται στα Βαλκάνια και κυρίως στη Βουλγαρία). Τα περισσότερα από αυτά είναι περίαπτα, κυρίως του τύπου 'ring-idol', ενώ τα υπόλοιπα είναι δακτύλιοι μικρής διαμέτρου, περόνες καθώς και ορθογώνια πλακίδια με οπές.

Τέλος, στα κοσμήματα που προέκυψαν από **μεταποίηση / ανακύκλωση** άλλων αντικειμένων, όπως π.χ. πελέκεις, όστρακα κεραμικής ή και κατεστραμμένα κοσμήματα, π.χ. δακτύλιοι, αναγνωρίζονται περαιτέρω στάδια στις αρχικές «αλυσίδες» της κατασκευής τους: μορφοποίηση των επιφανειών ή των θραυσμένων ακμών τους με λείανση, διάνοιξη οπών ανάρτησης ή/και επισκευής (πρβλ. παραδείγματα από το Δισπηλιό –Κεφάλαιο 4).

Τα εργαλεία και οι τεχνολογίες

Ελάχιστες είναι οι άμεσες μαρτυρίες για τα **εργαλεία** κατασκευής κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα: αφενός, μεν, σπάνια είναι τα ανασκαφικά δεδομένα που να στοιχειοθετούν *in situ* συνάφειες κοσμημάτων με εργαλεία κατασκευής, αφετέρου, δε, τα εργαλεία κατασκευής δε φαίνεται να ήταν διαφορετικά από τα υπόλοιπα που χρησιμοποιούνται για άλλες οικοτεχνικές δραστηριότητες.

Τα εργαλεία **αποκοπής / κρούσης**, που χρησιμοποιούνται συνηθέστερα στα πρώτα στάδια κατασκευής, για την απομόνωση ή/και μείωση του όγκου μίας πρώτης ύλης δεν υπάρχει λόγος να είναι διαφορετικά από αυτά που θα χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή κοσμημάτων. Για παράδειγμα, τα εργαλεία κρούσης για τα πρώτα στάδια κατασκευής μεγάλων λίθινων ή οστρέινων δακτυλίων θα μπορούσαν να είναι ίδια με αυτά για την κατασκευή των λίθινων λειασμένων αξινών. Σαφέστατα, εργαλεία διαφορετικών διαστάσεων θα εξυπηρετούσαν και άλλα στάδια της παραγωγής: για παράδειγμα μεγαλύτερου μεγέθους λίθινοι κρουστήρες για την απόσχιση λίθινων μπλοκ για την περαιτέρω επεξεργασία τους, μικρότεροι λίθινοι κρουστήρες ή και κλάδοι κεράτων για την αποκοπή και διαμόρφωση επιμέρους στοιχείων, π.χ. η αφαίρεση των «αγκαθιών» των δίθυρων οστρέων για τη μετέπειτα λείανση της επιφάνειάς τους και τη μεταποίησή τους σε δακτυλίους (Εικ. 3.2α).

Στη διαδικασία της **λείανσης** και **αρχικής μορφοποίησης** των κοσμημάτων, είτε πρόκειται για απλά περίαπτα είτε για δακτυλίους, όπου χρειάζεται συνήθως μία λίθινη αδρή επιφάνεια τριβής (Εικ.

[14] Ο Ζάχος (2010) καταλογογραφεί συνολικά 49 νεολιθικές θέσεις στην Ελλάδα με μετάλλινα ευρήματα (από χαλκό, χρυσό, άργυρο και μαλαχίτη). Προηγείται στη συχνότητα παρουσίας ο χαλκός (χάντρες, δακτύλιοι, βελόνες, πελέκεις, σπάτουλες, περόνες), ακολουθεί ο χρυσός (που περιλαμβάνει αποκλειστικά κοσμήματα), ο άργυρος και ο μαλαχίτης.

Εικ. 3.2
Παραδείγματα εργαλείων κοσμηματοποιΐας
α. Αρχική μορφοποίηση ενός οστρέου με αφαίρεση των αγκαθιών με κρουστήρα | Λείανση της επιφάνειας σε μυλόπετρα | Στίλβωση της επιφάνειας με κομμάτι δέρματος [Πειραματική αναπαραγωγή *Spondylus* περιάπτου, Hamon 2008]
β. Χρήση σύνθετου τρυπανιού για την διάτρηση χαντρών στη Νέα Γουινέα [Williams 1928]
γ. Εργαλειοθήκη πειραματικής αναπαραγωγής χαντρών από *Cerastoderma glaucum*: σφύρα, μυλόπετρα, θυρίδα *Spondylus gaederopus*, υγρή άμμος, τόξο και τρυπάνι [Miller 1996]

3.2α), δε φαίνεται πως ήταν απαραίτητη η ύπαρξη ξεχωριστών εργαλείων για τα κοσμήματα. Οι μυλόπετρες και γενικά οι λίθινες επιφάνειες, συχνό εύρημα σε ανασκαφές νεολιθικών θέσεων, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εξίσου αποτελεσματικά και για την προετοιμασία της τροφής, αλλά και για τη λείανση εργαλείων και κοσμημάτων. Είναι πιθανό ωστόσο, όπως διαφαίνεται τόσο από αρχαιολογικά όσο και εθνογραφικά δεδομένα, να υπήρχαν μυλόπετρες / λίθινες επιφάνειες οι οποίες θα χρησιμοποιούνταν ειδικά για τη –χρονοβόρα συνήθως– διαδικασία λείανσης των κοσμημάτων, και συγκεκριμένα των χαντρών. Μυλόπετρες ή άλλες λίθινες επιφάνειες με αυλακώσεις, όπου και τοποθετούνταν πολλές χάντρες μαζί, με στόχο την ταυτόχρονη λείανση και διαμόρφωση της επιφάνειάς τους, μία τεχνική γνωστή εθνογραφικά ως μέθοδος *heishi* (Francis 1989, βλ. και Κεφάλαιο 4), έχουν βρεθεί σε νεολιθικές θέσεις, όπως στο Ισραήλ (Garfinkel 1987α, 1987β).

Η **δημιουργία διαμπερών οπών** αποτελεί το βασικό μορφολογικό προαπαιτούμενο, την κύρια τεχνολογική επέμβαση στα περισσότερα από τα κοσμήματα. Οι οπές ανάρτησης μπορούν να επιτευχθούν με μία πλειάδα τεχνολογικών επιλογών: τριβή, μικροκρούσεις, πλάσιμο (στην περίπτωση των πήλινων κοσμημάτων). Η πιο κοινή μέθοδος, όμως, είναι αυτή της διάτρησης: είτε με μεμονωμένα πυριτολιθικά εργαλεία είτε με πιο σύνθετα, όπως τα τρυπάνια. Στη διεθνή βιβλιογραφία για τα προϊστορικά –και όχι μόνο– κοσμήματα ο τρόπος διάτρησης έχει απασχολήσει εκατοντάδες αρχαιομετρικές, αρχαιολογικές και τεχνολογικές μελέτες.

Ο πιο απλός τύπος τρυπανιού είναι αυτός στον οποίο το πυριτολιθικό εργαλείο προσαρτάται σε κυλινδρικό στέλεχος και επιτυγχάνεται η κίνησή του με το τρίψιμο μεταξύ των παλαμών. Συνήθως οι οπές που γίνονται από ένα τέτοιου είδος τρυπάνι είναι αρκετά ακανόνιστες και συχνά έκκεντρες (πρβλ. Gwinnet & Gorelick 1981: 21).

Πιο σύνθετοι τύποι αποτελούν το τρυπάνι με τόξο ('bow drill') και το τρυπάνι με βαρίδιο ('pump drill'). Στις περιπτώσεις αυτές επιτυγχάνεται πιο σταθερή κυκλική κίνηση με τη βοήθεια είτε ενός τόξου και ενός ιμάντα / σκοινιού περασμένο στο κεντρικό στέλεχος, είτε με ένα πήλινο ή λίθινο βαρίδιο περασμένο στο στέλεχος ή ενωμένο με το τόξο. Η περιστροφή του τόξου ή/και του βαριδίου γύρω από το κεντρικό στέλεχος, στο άκρο του οποίου το εργαλείο διάτρησης έχει ως αποτέλεσμα μία σταθερότερη διάτρηση στην επιθυμητή επιφάνεια. Ταυτόχρονα με την παλινδρομική κίνηση, ασκείται πίεση στο άνω μέρος του τρυπανιού, με το χέρι που ασκεί πίεση να προστατεύεται με τη χρήση πέτρας ή όστρεου. Παραδείγματα χρήσης τους για την κατασκευή χαντρών υπάρχουν σε πληθώρα αρχαιολογικών συμφραζομένων, π.χ. στην Ινδία (Francis 1991, Kenoyer κ.ά. 1991, Possehl 1981, Vidale 1995), το Αφγανιστάν (Kenoyer 1992), την Αίγυπτο και την Κρήτη (Xia 2014 [1946], Everly 1993, Effinger 1996) ή τη Γαλλία (Ricou & Esnard 2000, Ricou κ.ά. 2010). Αρκετές είναι και οι πειραματικές αναπαραγωγές νεολιθικών χαντρών, όπως για παράδειγμα από τη Βουλγαρία (Gurova κ.ά. 2013, 2014, Gurova & Bonsall 2017) και από την Ανατολία (Altinbilek κ.ά. 2001). Στη νεολιθική Ελλάδα είναι σημαντικά τα πειράματα που διεξήγε η Miller (1996, 1997: 110-1) για την αναπαραγωγή οστρέινων χαντρών από το Σπήλαιο Φράγχθι (Εικ. 3.2γ).

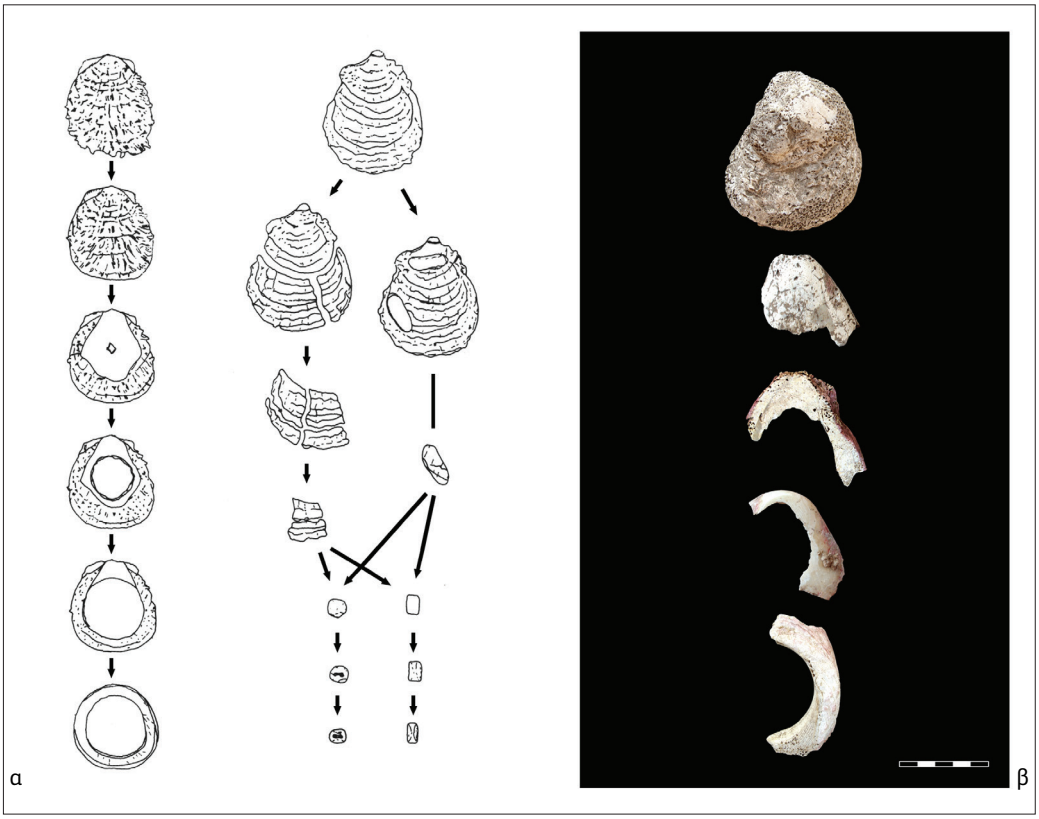
Μία τελευταία κατηγορία εργαλείων που αφορούν τα τελικά στάδια κατασκευής των κοσμημάτων, είναι αυτά της **λείανσης / στίλβωσης** των επιφανειών. Αν και η στίλβωση η οποία διακρίνεται στην εξέταση των κοσμημάτων εν πολλοίς οφείλεται και στη συνεχή χρήση τους, σε πολλές περιπτώσεις έχει προηγηθεί λείανση της επιφάνειας πριν τη χρήση. Τα εργαλεία που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν θα πρέπει να ήταν τα ίδια με αυτά της αρχικής διαμόρφωσης των αντικειμένων, όπως π.χ. οι μυλόπετρες, με την προσθήκη άμμου και νερού. Στην επίτευξη στίλβωσης και καλύτερου «φινιρίσματος» του αντικείμενου θα βοηθούσε και η τριβή με ένα κόμματι δέρμα (Εικ. 3.2α) ή ύφασμα (πρβλ. Hamon 2008, Bonnardin 2009).

Η ποικιλία τύπων και υλικών που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή των κοσμημάτων συνεπάγεται τη χρήση πολλών και διαφορετικών **εγχειρηματικών αλυσίδων** (Εικ. 4.3):

Στα **περίαπτα από όστρεα**, τα οποία χρειάζονται ελάχιστη μεταποίηση, η δημιουργία μίας οπής ανάρτησης, π.χ. στα πιο κοινά όστρεα που χρησιμοποιούνται ως περίαπτα, τα *Cerastoderma glaucum*, μπορούσε να γίνει με διαφορετικές τεχνικές: με τριβή της επιφάνειας, με ακανόνιστη διάτρηση μέσω κρούσης ή, πιο επιμελημένη, με τη χρήση τρυπανιού (βλ. και την πειραματική διάνοιξη οπών στο Κεφάλαιο 4, Εικ. 4.43).

Αντιστοίχως, στα **λίθινα ή οστέινα περίαπτα με ελάχιστες παρεμβάσεις** και χωρίς πολύπλοκο σχεδιασμό, όπως είναι τα δόντια ζώων ή τα βότσαλα, η εκάστοτε εγχειρηματική αλυσίδα θα περιλάμβανε το πελέκημα, την αποκοπή ή απόσχιση της εκάστοτε πρώτης ύλης, όπου αυτό ήταν απαραίτητο, έπειτα τη λείανση των ακμών / περιφέρειας, με τελευταίο στάδιο, και ίσως το πιο κρίσιμο, τη διαδικασία διάνοιξης οπής. Τα περισσότερα κοσμήματα, εξάλλου, τα οποία βρέθηκαν κατεστραμμένα κατά την επεξεργασία τους είναι αυτά στα οποία είχε γίνει λανθασμένος υπολογισμός για τη διάνοιξη οπής.

Στην περίπτωση των **πήλινων** κοσμημάτων, η πρώτη ύλη είναι ουσιαστικά συνθετική. Η προετοιμασία του πηλού, οι προσμίξεις, το πλάσιμο, το στέγνωμα, η στίλβωση, το ψήσιμο και η ενδεχόμενη διακόσμησή τους ακολουθούν τις τεχνολογικές πρακτικές της αγγειοπλαστικής και των υπόλοιπων

Εικ. 3.3
Η εγχειρηματική αλυσίδα κατασκευής *Spondylus gaederopus* κοσμημάτων
α. Κατασκευή δακτυλίων από την αριστερή θυρίδα, «κουμπιών» και χαντρών από τη δεξιά θυρίδα [Tsuneki 1987, 1988, 1989]
β. Αναγνώριση των 5 σταδίων κατασκευής δακτυλίου στον νεολιθικό οικισμό του Μακρυγιάλου Πιερίας [Βεροπουλίδου 2011, Pappa & Veropoulidou 2011]

πήλινων μικροαντικειμένων.

Η μεγαλύτερη πολυπλοκότητα παρατηρείται στα κοσμήματα των οποίων η τελική μορφή διαφέρει πολύ από την πρώτη ύλη. Ένα πρώτο παράδειγμα είναι τα **πλακίδια με οπές από δόντι** αγριόχοιρου. Στον τύπο αυτό γίνεται απόσχιση του, μεγάλου μεγέθους, δοντιού και διαμόρφωση του τμήματος (του αρχικά τρίπλευρου) δοντιού με πριόνισμα σε μία επιφάνεια ορθογώνιου σχήματος.

Ένα δεύτερο παράδειγμα, το οποίο όμως εμφανίζεται σε μεγάλη πυκνότητα μόνο σε μία θέση της νεολιθικής Ελλάδας, το Δισπηλιό, είναι τα **ελαφοκεράτινα «δακτυλίδια»** (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 4, Εικ. 4.19-24). Αν και η διαμόρφωση του τελικού αντικειμένου υπαγορεύεται από την αρχική φυσική μορφολογία των κλάδων του ελαφιού, η αφαίρεση του εσωτερικού φυσικού σπογγώδους του κεράτου για τη δημιουργία της κεντρικής οπής καθώς και η έντονη στίλβωση της επιφάνειας στο τελευταίο στάδιο της εγχειρηματικής αλυσίδας καθιστά σχετικά δύσκολη την παραπομπή στην αρχική εικόνα της πρώτης ύλης.

Η κατασκευή των **ανθρωπόμορφων και ζωόμορφων περιάπτων**, από την άλλη, σε ορισμένες περιπτώσεις αγγίζει τη μικρογλυπτική. Καθώς, ούτως ή άλλως, τα αντικείμενα αυτά είναι ελάχιστα και

συνήθως διαφορετικά μεταξύ τους ανά θέση, δε θα ήταν δυνατόν να συζητηθεί μία τυποποιημένη παραγωγή, η οποία και να ακολουθεί συγκεκριμένα στάδια κατασκευής. Παραλείποντας τα (λιγοστά) πήλινα περίαπτα, η κατασκευή των οποίων φαίνεται να συμφωνεί με όσα έχουν παρατηρηθεί σε άλλα πήλινα αντικείμενα, στα περισσότερα οστέινα περίαπτα συνήθως προτιμάται εξαρχής κάποιο επίπεδο οστό, το οποίο είναι εύκολο τα πριονιστεί και μετέπειτα να διακοσμηθεί (με εγχαράξεις, κυρίως) ενώ σε ορισμένα λίθινα, και ιδίως αυτά των πρώιμων νεολιθικών φάσεων, η τεχνική τους φαίνεται να συμβαδίζει με αυτή της σφραγιδογλυφίας.

Πολλές είναι οι μελέτες, εθνογραφικές και αρχαιολογικές, που αφορούν διάφορες εκφάνσεις της **εγχειρηματικής αλυσίδας κατασκευής χαντρών**, κυρίως αυτών που είναι κατασκευασμένες από όστρεο και λίθο. Η βιβλιογραφία για το ζήτημα αυτό είναι τεράστια και αφορά σχεδόν όλες τις περιοχές του Παλαιού και Νέου Κόσμου: από τα εθνογραφικά κείμενα των αρχών του 20ου αιώνα για την παραγωγή χαντρών στην Πολυνησία και την Αφρική (π.χ. Williams 1928, Woodford 1908), την τεχνολογία κατασκευής αλλά και τις ενδείξεις εξειδίκευσης για τις οστρέινες, κυρίως, χάντρες στη Βόρεια και Νότια Αμερική (π.χ. Arnold & Munns 1994, Falci 1995, Haury 1931, Suarez 1981, Yerkes 1993, καθώς και τη συλλογή κειμένων στον τόμο των Hayes III κ.ά. επιμ. 1993), τις πολύπλοκες τεχνολογικά χάντρες από στεατίτη στην περιοχή του Ινδού (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, βλ. και Kenoyer 2005) και την Αίγυπτο (π.χ. Tite & Bimson 1989) έως τα αρχαιολογικά παραδείγματα πρόσφατων διεπιστημονικών ερευνών υλικών από θέσεις στην Ευρώπη (π.χ. Augereau & Bonnardin 1998, Laporte κ.ά. 1998, Mărgărit 2016α, 2016β, Mărgărit κ.ά. 2015, Ricou & Esnard 2000) και την Ανατολία (π.χ. Bains κ.ά. 2013, Bar-Yosef Mayer κ.ά. 2004, Baysal 2013α, 2013β, 2014α, Özdoğan 2016, Wright 2012, Wright κ.ά. 2008, Wright & Garrard 2003).

Στις μελέτες αυτές περιγράφονται τα στάδια κατασκευής των λίθινων και οστρέινων χαντρών, όπως: η αποκοπή των τμημάτων από τον λίθινο πυρήνα ή η διαμόρφωση με μικροκρούσεις των οστρέων (κυρίως πρόκειται για δίθυρα όστρεα), η λείανση / τριβή των δύο επιφανειών και της περιφέρειας για την επίτευξη της διαμόρφωσης του κυκλικού σχήματος, η διάτρησή τους είτε με τρυπάνι είτε χειρωνακτικά με αιχμηρό εργαλείο και η τελική λείανσή τους, σε κάποιες περιπτώσεις όλων των χαντρών περασμένων με νήμα πάνω σε μυλόπετρα με αυλακώσεις (τεχνική *heishi*).

Στον χώρο της νεολιθικής Ελλάδας οι μόνες πλήρεις τεχνολογικές μελέτες αφορούν, προς το παρόν, τις χάντρες από το Σπήλαιο Φράγχθι. Η Miller (1996, 1997, 2003) μέσω μίας λεπτομερούς αρχαιολογικής και πειραματικής έρευνας στις οστρέινες χάντρες από *Cerastoderma glaucum* και στις λίθινες από τάλκη / στεατίτη ανέδειξε αρκετά στοιχεία που βοηθούν στην ανασύσταση της εγχειρηματικής αλυσίδας κατασκευής τους. Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία, μάλιστα, υποθέτει ότι οι χάντρες αυτές, που παρόμοιες μορφολογικά βρίσκονται και σε άλλες νεολιθικές θέσεις, είχαν υποστεί θερμική επεξεργασία με στόχο την αλλαγή του χρώματός τους (βλ. και Κεφάλαιο 4).

Τα περισσότερα ίσως στοιχεία για την επεξεργασία κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα αφορούν τους ***Spondylus gaederopus* δακτυλίους** (και σε μικρότερο βαθμό αυτά από το, επίσης θαλάσσιο, *Glycymeris* sp., βλ. αναλυτικά παρακάτω). Τεχνολογικές και πειραματικές έρευνες έχουν βοηθήσει στην αναγνώριση της εγχειρηματικής αλυσίδας κατασκευής τους (Tsuneki 1987, 1988, 1989)[15].

[15] Εκτός από τη σημαντική εργασία του A. Tsuneki (1987, 1988, 1989), ο οποίος πρώτος μελέτησε τις τεχνολογίες κατασκευής των *Spondylus gaederopus* κοσμημάτων, με αφορμή τις νεότερες ανασκαφές του Γ. Χ. Χουρμουζιάδη στο Διμήνι (και μετέπειτα ανέλυσε και το υλικό από τον οικισμό της Αγίας Σοφίας), πληθώρα ερευνητών έχουν συνεισφέρει στην περαιτέρω διερεύνηση του ζητήματος: π.χ. οι Bonnardin (2009: 83-90 και Annexe 4), Mărgărit (2012), Miller (1997: 113-6, 2003: 370-3), καθώς και οι συγγραφείς των περισσότερων κειμένων στο Ifantidis & Nikolaidou επιμ. (2011).

Θεωρείται πως κατά βάση η άνω, αριστερή, αγκαθωτή θυρίδα –λεπτότερη, επίπεδη και μισού σχεδόν βάρους από τη δεξιά–, χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των δακτυλίων. Αντίθετα, η κάτω, κυρτή και πιο συμπαγής, ήταν καταλληλότερη για την κατασκευή άλλων κοσμημάτων, όπως οι χάντρες και τα «κουμπιά». Σύμφωνα με την κρατούσα αναπαράσταση της εγχειρηματικής αλυσίδας (τα 5 στάδια επεξεργασίας κατά τον Tsuneki), η κατασκευή ενός δακτυλίου από την αριστερή θυρίδα του *Spondylus* ακολουθούσε την εξής διαδικασία:

> αρχικά κόβονταν τα «αγκάθια» στην επιφάνεια του οστρέου
>
> έπειτα γινόταν λείανση της επιφάνειας με στόχο τη μείωση του πάχους – στο στάδιο αυτό θα μπορούσε ήδη να προκύψει, λόγω της τριβής, η κεντρική οπή,
>
> η οποία διανοιγόταν περαιτέρω με μικροαποκρούσεις στην περιφέρειά της,
>
> στη συνέχεια η περιφέρεια της οπής λειαινόταν με στόχο τη διαπλάτυνσή της
>
> και, τέλος, γινόταν περαιτέρω λείανση των επιφανειών ώστε να φύγουν οι υπόλοιπες προεξοχές και να τα τελειοποιηθεί το κυκλικό σχήμα του δακτυλίου.

Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις, όπως στον Μακρύγιαλο (Pappa & Veropoulidou 2011) ή το Δισπηλιό (βλ. Κεφάλαιο 4) όπου οι δύο θυρίδες χρησιμοποιούνταν αδιακρίτως για την κατασκευή δακτυλίων. Επίσης, διαπιστώνεται πειραματικά ότι τα προτεινόμενα στάδια επεξεργασίας δεν ακολουθούνται πάντα με αυστηρότητα (βλ. Κεφάλαιο 4 για την πειραματική αναπαραγωγή δακτυλίου, Εικ. 4.28)˙ στις σχηματοποιημένες ανακατασκευές των σύγχρονων μελετητών και πειραματιστών, εξάλλου, οι διαδικασίες κατασκευής χάνουν την ευελιξία που θα είχαν στα έμπειρα χέρια των προϊστορικών τεχνιτών.

Λιγότερα είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε όσον αφορά την παραγωγή των **δακτυλίων που είναι κατασκευασμένοι από λίθο**, κυρίως εξαιτίας της μικρής συχνότητάς τους στο υλικό των θέσεων της Ελλάδας (βλ. αντιθέτως το παράδειγμα του Δισπηλιού, Κεφάλαιο 4).

Για την ανάλυση της **μεταλλοτεχνίας**, η οποία εμφανίζεται στις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής, απαιτούνται ειδικές αναλύσεις, όσον αφορά την προέλευση και εξόρυξη των μεταλλευμάτων, και τις διαδικασίες εκκαμίνευσης, χύτευσης, σφυρηλάτησης με τη χρήση εργαλειακού εξοπλισμού που είναι καλύτερα γνωστός από μεταγενέστερες περιόδους (πρβλ. τη σύνθεση των δεδομένων, Ζάχος 2010). Ευρήματα όπως μια μήτρα για τη δημιουργία δακτυλιόσχημων περιάπτων, που βρέθηκε στη θέση Çamlıbel Tarlası στην κεντρική Τουρκία (Schoop 2009, 2011, βλ. Κεφάλαιο 8 Β΄, ΙΙΙ) λείπουν από την Ελλάδα. Ωστόσο, η εύρεση αρκετών μεταλλικών κοσμημάτων και άλλων αντικειμένων, τόσο στη Βόρεια Ελλάδα όσο και στις νησιωτικές περιοχές, υποδηλώνει τις στέρεες βάσεις της μεταλλευτικής και μεταλλουργικής δραστηριότητας στο τέλος της Νεολιθικής.

Το ζήτημα της εξειδίκευσης

Η βιβλιογραφία σχετικά με το ζήτημα της ύπαρξης εξειδικευμένων παραγωγικών πρακτικών στη νεολιθική Ελλάδα είναι ανεξάντλητη (πρβλ. Κωτσάκης 1996, Χουρμουζιάδης 1981, Perlès 1992, Perlès & Vitelli 1999, Renfrew 1973), ασφαλώς λόγω των πολυδιάστατων μορφών στην οποία μπορεί να εντοπιστεί σε ένα πολύ μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων που αφορά ένα εξίσου μεγάλο εύρος στοιχείων υλικού πολιτισμού.

Η ύπαρξη ειδικευμένων ομάδων που ασχολούνται με συγκεκριμένες εργασίες ή μίας οικονομικής ελίτ, η οποία ελέγχει την πρόσβαση, διανομή και ανταλλαγή πλουτοπαραγωγικών πηγών ή την παραγωγή κάποιων αντικειμένων, αποτελεί ένα από τα κύρια πεδία συζήτησης, μεταξύ των θεωρήσεων της Νεολιθικής της Ελλάδας˙ γεωργοκτηνοτροφικές κοινότητες, από τη μια πλευρά, σχεδόν μονοδιάστατες, στηριζόμενες στην ισοκατανομή των πλουτοπαραγωγικών πηγών, την ίση πρόσβαση στα μέσα παραγωγής, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ελάχιστες κοινωνικές αλλαγές στο πέρασμα των αιώνων, και, από την άλλη, πεδία συνεχών αλλαγών με ομάδες, οι οποίες αναδύονται από τα νεολιθικά νοικοκυριά με στόχο τη διαχείριση του πλεονάσματος.

Συχνά τα κοσμήματα συμπεριλαμβάνονται με άλλα προϊόντα που απαιτούν **τεχνική εξειδίκευση**, στη συζήτηση για την ύπαρξη ανταλλακτικών μηχανισμών κατά τη Νεολιθική της Ελλάδας. Πρόκειται για αντικείμενα που χαρακτηρίζονται «εξωτικά» ή αντικείμενα «κύρους», εξαιτίας της σπάνιας πρώτης ύλης τους, των ιδιαίτερων μορφολογικών χαρακτηριστικών τους ή των τεχνολογικών απαιτήσεων κατασκευής τους: π.χ. τα εργαλεία από οψιανό, η διακοσμημένη κεραμική, τα λίθινα αγγεία ή οι «σφραγίδες» (πρβλ. Perlès & Vitelli 1999).

Έχει θεωρηθεί (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 143-50) ότι η κοσμηματοποιΐα κατά τις πρώιμες φάσεις της Νεολιθικής έχει περισσότερο προσωπική χρήση, εννοώντας ότι ο κατασκευαστής και ο φορέας ταυτίζονται, και συντελούνται, μάλιστα, σε εποχές «νεκρές» από άλλες οικοτεχνικές δραστηριότητες. Ασφαλώς ο όγκος των κοσμημάτων κατά τις περιόδους αυτές (βλ. παρακάτω) είναι μικρός, αλλά υπάρχουν εξαιρέσεις που δείχνουν ότι η κοσμηματοποιΐα αφορούσε ομάδες κοινοτήτων και όχι μεμονωμένα άτομα (π.χ. για την κατασκευή χαντρών στο Φράγχθι της Αρχαιότερης Νεολιθικής). Αναμφίβολα η αύξηση της παραγωγής των κοσμημάτων και η, σε μεγάλο βαθμό, τυποποίηση κάποιων από αυτά κατά τη Νεότερη Νεολιθική, τουλάχιστον, υποδηλώνει και τη ζήτηση κάποιων προϊόντων τα οποία και αποκτούν σημαντική ανταλλακτική αξία.

Άμεσες και έμμεσες ενδείξεις ενισχύουν την υπόθεση της ύπαρξης μιας, αρχικά, τεχνικής εξειδίκευσης (σε αντιδιαστολή με την ύπαρξη μιας κοινωνικής ή/και μιας οικονομικής εξειδίκευσης, πρβλ. Costin 1991: 18, Miller 1997: 117-23). Τέτοιες ενδείξεις είναι, για παράδειγμα, η ταύτιση εργαστηρίων κατασκευής (ή, έστω, μία πρώτη συσχέτιση εργαλειακού εξοπλισμού με τα τελικά προϊόντα), η εξέταση των ίδιων αντικειμένων (στο κατά πόσο π.χ. διαπιστώνεται τυποποίηση και αύξηση του όγκου παραγωγής τους), η ενδοκοινοτική διασπορά, αλλά και η ανάλυση της διακίνησής τους σε διακοινοτικό επίπεδο.

Η αναγνώριση ιδιαίτερων χώρων που θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως **εργαστήρια κατασκευής** νεολιθικών κοσμημάτων (αλλά και άλλων αντικειμένων) είναι σπάνια στις θέσεις που έχουν ανασκαφεί στην Ελλάδα. Είναι πιο πιθανό τα κοσμήματα να κατασκευάζονται σε χώρους οικιακούς ή/και ανοικτούς, με τα υπολείμματα της επεξεργασίας δύσκολο να αναγνωριστούν ανασκαφικά *in situ* (Miller 2003: 373). Εξάλλου από εθνογραφικές μελέτες, είναι γνωστή η πρακτική του επιμελούς καθαρισμού και περισυλλογής των απορριμμάτων επεξεργασίας εκτός των χώρων επεξεργασίας και των οικιακών μονάδων (π.χ. Murray 1980).

Η παραγωγή ***Spondylus gaederopus*** κοσμημάτων κατά τη Νεότερη Νεολιθική ίσως αποτελεί και το μόνο ανάλογο παράδειγμα μιας εξειδικευμένης βιοτεχνίας σε επίπεδο κοινοτικό, ένα σύστημα που πιθανότατα ήταν και αυστηρά ελεγχόμενο (Miller 1997: 305-6). Έχει προταθεί η ύπαρξη κέντρων παραγωγής σε παραθαλάσσιες, κυρίως, θέσεις της Μακεδονίας, όπως ο Μακρύγιαλος Πιερί-

ας (Εικ. 3.3β), καθώς και σε θέσεις στις πεδιάδες της εγγύς ενδοχώρας, όπως οι Σιταγροί Δράμας[16]. Στις θέσεις αυτές υπάρχουν αρκετά στοιχεία, τα οποία υποστηρίζουν την επιτόπια επεξεργασία των κοσμημάτων: πρώτη ύλη, απορρίμματα, ημίεργα και έτοιμα κοσμήματα. Ενδείξεις για συγκεκριμένη χωροθέτηση αυτών των πρακτικών υπάρχουν στο Διμήνι, όσον αφορά την κατασκευή *Spondylus* κοσμημάτων στην «Οικία Ν» και τη «Θέση Οικοτεχνικής Δραστηριότητας Γ» (Tsuneki 1989) αλλά και στην πολύ πρόσφατη ανασκαφή της «Οικίας 1» στο Ντικιλί Τας της Νεότερης Νεολιθικής ΙΙ (Choquenet 2014, Darque κ.ά. 2012), όπου υπάρχει πληθώρα υπολειμμάτων επιτόπιας παραγωγής πολλών «τύπων» κόσμησης (δακτύλιοι, χάντρες, πλακίδια) από διαφορετικές πρώτες ύλες (οστό, όστρεο, χρυσός).

Ιδιαίτερα όσον αφορά την περίπτωση του Διμηνίου, η εκτεταμένη παραγωγή και συγκέντρωση *Spondylus* κοσμημάτων έχει ερμηνευτεί διαφορετικά από τους ερευνητές, αν και θεωρείται εξαρχής ως ένδειξη μιας εξειδικευμένης βιοτεχνίας. Ο πρώτος μελετητής, A. Tsuneki (1987, 1989), καθώς και η Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001) θεωρούν ότι πρόκειται για ένα εργαστήριο κατασκευής που διοχέτευε τα προϊόντα του (δακτύλιους και «κουμπιά») σε άλλους οικισμούς της Θεσσαλίας, αλλά και σε μακρινότερους, αποτελώντας με αυτόν τον τρόπο και μία από τις κύριες αιτίες άνθησης του οικισμού κατά τη Νεότερη Νεολιθική. Ο P. Halstead (1993), επιπλέον, θεωρεί πως οι ενδείξεις καταστροφής των προς εκμετάλλευση προϊόντων (όπως η καύση που παρατηρείται στα περισσότερα αντικείμενα), είχαν ως στόχο τον έλεγχο της κυκλοφορίας και διαθεσιμότητάς τους από συγκεκριμένες, προνομιούχες, ομάδες. Αντιθέτως, οι J. Chapman κ.ά. (2008, 2011) θεωρούν ότι η καταστροφή αυτών των αντικειμένων και η επακόλουθη διασπορά των θραυσμάτων εντός (και, ενδεχομένως, εκτός) του οικισμού αποτελεί μία σκόπιμη πρακτική στο πλαίσιο δημιουργίας και συντήρησης «αλυσιδωτών σχέσεων» μεταξύ ατόμων και ομάδων (βλ. παρακάτω).

Μία δεύτερη κατηγορία κοσμημάτων, οι **χάντρες από στεατίτη** οι οποίες έχουν πιθανότατα υποστεί θερμική επεξεργασία, εμφανίζεται περίπου την ίδια περίοδο, κατά τη Νεότερη Νεολιθική σε διάφορες θέσεις. Η Miller (1997: 267-71) αναγνώρισε αυτόν τον τύπο αρχικά στο Φράγχθι, και μετέπειτα και σε άλλες θέσεις, όπως οι Αλές, οι Σιταγροί, το Ντικιλί Τας και η Σπηλιά του Κίτσου. Μεγάλη ποσότητα τους βρέθηκε και στις ανασκαφές του Δισπηλιού (βλ. Κεφάλαιο 4, Εικ. 4.59) σε χωρική συσχέτιση με θερμικές κατασκευές. Η ομοιομορφία στις διαστάσεις και τα υπόλοιπα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους σε συνδυασμό με την τεχνολογική εξειδίκευση που υποδηλώνουν αυτά, ίσως μελλοντικά αποδείξει (με την εφαρμογή των απαραίτητων αρχαιομετρικών αναλύσεων), την ύπαρξη μίας ακόμα εξειδικευμένης παραγωγής κοσμημάτων, όπως και την πιθανότητα χάραξης «νέων» δικτύων ανταλλαγών.

Εξίσου μεγάλη είναι η συζήτηση που αφορά την πιθανή κατανομή εργασιών και τους κανόνες που διέπουν την οργάνωσή τους σε σχέση με την **ηλικία** και το **φύλο** (πρβλ. Κοκκινίδου & Νικολαΐδου 1993 και κείμενα στους συλλογικούς τόμους των Gero & Conkey επιμ. 1991 και Moore & Scott επιμ. 1997). Ασφαλώς η απόδοση έμφυλων χαρακτηριστικών σε συγκεκριμένες εργασίες των προϊστορικών νοικοκυριών αποτελεί εξαρχής ένα πολύπλοκο ζήτημα με πολλές παραμέτρους και πολλά δεδομένα που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αυτή της Barber (1994: 30), θεωρείται ως σχεδόν παγκόσμιο φαινόμενο η ταύτιση του γυναικείου φύλου με εργασίες όπως η ανατροφή των παιδιών, η προετοιμασία της τροφής και η ενασχόληση με όλα τα στάδια της υφαντικής. Επίσης, όσον αφορά τη νεολιθική Ελλάδα έχει θεωρηθεί ότι η αγγειοπλαστική ήταν μία πρακτική στην οποία συνεισέφεραν κατά βάση γυναίκες, τουλάχιστον κατά την Αρχαιότερη και Μέση Νεολιθική περίοδο (Vitelli 1995).

---

[16] Ωστόσο, συχνά γίνονται ταυτίσεις «εργαστηρίων» χωρίς την ύπαρξη αρκετών δεδομένων (βλ. ενδεικτικά Karali-Yannakopoulou 1991, Κάραλη 2002).

Όσον αφορά την κοσμηματοποιΐα ειδικότερα, αρκετά είναι τα εθνογραφικά παράλληλα που τονίζουν ανάλογους έμφυλους διαχωρισμούς. Ο Kenoyer (1983, 1984), αναφερόμενος στην κατασκευή δακτυλίων από όστρεο στην Ινδία, διαχωρίζει ως «ανδρικές» εργασίες τα πρώτα στάδια επεξεργασίας και ως «γυναικείες» τη μετέπειτα τριβή και στίλβωσή τους. Αντιθέτως, ο Possehl (1981: 42) παρατηρεί ότι, ενώ την αρχική διαμόρφωση των λίθινων πυρήνων για την κατασκευή χαντρών από σάρδιο λίθο στη σύγχρονη Ινδία αναλαμβάνουν οι άνδρες, στα υπόλοιπα στάδια της λείανσης και διάτρησης συμμετέχουν τόσο άνδρες όσο και γυναίκες κάθε ηλικίας.

Κατά τη Miller (1997) οι περισσότερες εργασίες για την κατασκευή κοσμημάτων αφορούν και τα δύο φύλα στον ίδιο βαθμό. Αντιθέτως, διαδικασίες όπως η προσκομιδή του *Spondylus* από τον θαλάσσιο βυθό και η αρχική μορφοποίηση των οστρέων, οι οποίες απαιτούσαν μεγάλες σωματικές δυνάμεις, ίσως αφορούσαν τους άνδρες (με την πρώτη από αυτές να είναι πιθανότατα μια ομαδική εργασία), ενώ η περαιτέρω επεξεργασία τους, π.χ. η λείανση των δακτυλίων, να ήταν περισσότερο «γυναικεία» εργασία, σε αντιστοιχεία με τα εθνογραφικά παραδείγματα (Miller 1997: 130, 305). Δεν αποκλείει, ωστόσο, και τον πλήρη διαχωρισμό των εργασιών, αν πρόκειται για την περίπτωση ενός κοσμήματος με ισχυρή έμφυλη νοηματοδότηση: π.χ. αν ένα κόσμημα ήταν κατασκευασμένο για τη χρήση του αποκλειστικά από γυναίκες, ως σύμβολο / φυλακτό της αναπαραγωγικής διαδικασίας, ίσως τότε να υπήρχαν αυστηροί κανόνες οι οποίοι να απέτρεπαν την οποιαδήποτε ανάμειξη με την κατασκευή του από τους άνδρες (Miller 1997: 129).

Τα διαθέσιμα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα για την κοσμηματοποιΐα παρουσιάζουν μεγάλες διαφοροποιήσεις ανά νεολιθική θέση, κάποιες από τις οποίες οφείλονται σε παράγοντες ελλιπούς συλλογής και διατήρησης του υλικού ή ακόμη και στους θεωρητικούς προσανατολισμούς στην πορεία της αρχαιολογίας. Η αναγνώριση της ύπαρξης μιας οργανωμένης παραγωγής που στοιχειοθετεί τη διαμόρφωση εξειδικευμένης εργασίας –ανεξαρτήτως έμφυλων διαχωρισμών– δε θα ήταν δυνατή για το σύνολο του *corpus* αλλά μόνο κατά περίπτωση και με αρκετές επιφυλάξεις, ιδίως όσον αφορά την ορολογία που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Η τεχνολογία, ωστόσο, ως μία ολότητα υλικών, κοινωνικών (πρβλ. π.χ. τις ενδεχόμενες σχέσεις «μαθητείας» μεταξύ του τεχνίτη και μικρότερων σε ηλικία εκπαιδευομένων, βλ. και Nikolaidou 2007, Νικολαΐδου 2010) αλλά και συμβολικών συσχετίσεων (πρβλ. Dobres 1995, 2010, Dobres & Hoffman 1994: 211-58, Pfaffenberger 1995) δεν περιορίζεται στις απτές διαστάσεις –στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτές των υλικών ενδείξεων για τη νεολιθική κοσμηματοποιΐα.

Οι τυπολογίες

Στην περιγραφή των τυπολογικών χαρακτηριστικών των κοσμημάτων από τη νεολιθική Ελλάδα (βλ. Κεφάλαιο 6 για λεπτομερειακά στοιχεία για κάθε θέση ανά τύπο κόσμησης) αναφέρονται τα βασικά ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα από το υλικό των θέσεων σε αντιπαραβολή με αντίστοιχα ευρήματα από τα Βαλκάνια, την Ευρώπη και την Ανατολία (βλ. Κεφάλαιο 8). Καθώς μόνο ορισμένοι «τύποι» κόσμησης μπορούν να θεωρηθούν είτε ως χρονολογικοί «δείκτες», είτε ως «χαρακτηριστικοί» μίας γεωγραφικής περιοχής, δε θα ήταν δυνατόν να ακολουθηθεί εξαρχής στην παρουσίασή τους ένας διαχωρισμός κατά χρονολογική περίοδο ή γεωγραφική περιοχή.

Δακτύλιοι

Σε αυτήν την τυπολογική κατηγορία περιλαμβάνονται εκείνα τα κοσμήματα, τα οποία είτε ως μεμονωμένα στοιχεία είτε σε συνδυαστικά (π.χ. μία σειρά χαντρών) παίρνουν ένα κυκλικό σχήμα το οποίο θα μπορούμε να εφαρμοστεί σε ένα μέρος του σώματος, συνήθως στον καρπό. Αναλόγως με το μέγεθος της εσωτερικής διαμέτρου και σε συνδυασμό με τις ιδιότητες της πρώτης ύλης (π.χ. αν είναι κατασκευασμένοι από σκληρό λίθο ή αποτελούν σειρές χαντρών περασμένων σε νήμα) θα μπορούσαν να προσαρτηθούν και σε αλλά σημεία του σώματος: τα κάτω άκρα, τον λαιμό, τον βραχίονα κ.ο.κ.

Οι δακτύλιοι κατασκευασμένοι από μία πρώτη ύλη, όπως για παράδειγμα οι λίθινοι, θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε δυο βασικές κατηγορίες όσον αφορά το κύριο μορφολογικό τους χαρακτηριστικό, το κυκλικό σχήμα: σε αυτούς οι οποίοι είναι «κλειστοί κύκλοι», και σε αυτούς οι οποίοι είναι «ανοικτοί», υπάρχει δηλαδή ένα κενό σε ένα σημείο του κύκλου. Οι δακτύλιοι της δεύτερης κατηγορίας είναι γνωστοί κυρίως από μεταγενέστερες χρονολογικές περιόδους και είναι κατασκευασμένοι από μέταλλο (π.χ. ως ένα έλασμα ή ένα σύρμα σε κυκλική μορφή με ελεύθερα τα δυο άκρα του). Λόγω του σχήματος αυτού και της πλαστικότητας της πρώτης ύλης τους διαθέτουν, αφενός, τη δυνατότητα να αυξομείωσης της διαμέτρου τους με εφαρμογή πίεσης στα δυο άκρα (πρβλ. Sofaer-Devereski 2000), αφετέρου, δε, η εφαρμογή τους μπορεί να γίνει μέσω του διάκενου και όχι μόνο από την κεντρική οπή. Αν και αυτή η δεύτερη κατηγορία δεν είναι γνωστή στη Νεολιθική, πολλοί από τους αρχικά «κλειστούς» δακτυλίους, ύστερα από μια καταστροφή τους, είναι δυνατόν να μεταποιηθούν σε ανοικτούς, π.χ. με τη λείανση των σπασμένων άκρων τους (Εικ. 4.14, πρβλ. Κεφάλαιο 4 σχετικά με τους επιδιορθωμένους μαρμάρινους δακτυλίους του Δισπηλιού).

Είναι ενδιαφέρον ότι ένα παρόμοιο παράδειγμα λίθινου δακτυλίου, ο οποίος μεταποιήθηκε από «κλειστό» σε «ανοικτό», προέρχεται από την Ανώτερη Παλαιολιθική περίοδο, από το σπήλαιο Denisova στη Ρωσία (Derevianko κ.ά. 2008). Πρόκειται ασφαλώς για μία σπάνια περίπτωση, αφενός, λόγω του ότι στην κοσμηματοποιΐα της Παλαιολιθικής είναι εξαιρετικά σπάνιοι οι δακτύλιοι / βραχιόλια, αφετέρου, δε, επειδή η τεχνολογική επιλογή της λείανσης του λίθου είναι εξίσου σπάνια για την περίοδο, και ιδίως όσον αφορά την κοσμηματοποιΐα.

Οι αρχαιότεροι **λίθινοι δακτύλιοι** (Εικ. 3.4) της Νεολιθικής προέρχονται από την Ανατολία, με το τμήμα από έναν δακτύλιο από εξαιρετικά σκληρό οψιανό να αποτελεί ένα πολύ πρώιμο παράδειγμα, που χρονολογείται στην Ακεραμική περίοδο της θέσης Aşıklı (Astruc κ.ά. 2011). Οι αναλύσεις των ιχνών κατασκευής του υποδεικνύουν την ύπαρξη ιδιαίτερα πολύπλοκης τεχνολογίας. Οι μεταενέστεροι δακτύλιοι είναι κατασκευασμένοι κατά βάση από λιγότερα σκληρά πετρώματα: από το Caferhöyük, όπου υπάρχουν ενδείξεις ύπαρξης ειδικευμένου εργαστηρίου παραγωγής τους (Cauvin κ.ά. 1999, Maréchal 1985), το Aktopraklık (Karul & Avci 2013) και το Aşıklı (Esin & Harmakayan 1999, Özbaşaran 2012) και. Τέλος, μία πρόσφατη δημοσίευση αφορά ένα πιθανό εργαστήριο κατασκευής δακτυλίων από τη χαλκολιθική θέση Kanlitaş (Baysal κ.ά. 2015).

Στον χώρο των Βαλκανίων αναφέρονται λίθινοι δακτύλιοι από λίγες θέσεις, όπως το Χαλκολιθικό νεκροταφείο του Durankulak και το Kovačevo Βουλγαρίας (Avramova 2002: 198, Lichardus-Itten κ.ά. 2002) ή το Divostin Σερβίας (McPherron 1988). Παρόλα αυτά φαίνεται πως η μεγαλύτερη διάδοση των λίθινων δακτυλίων, με πάρα πολλές τυπολογικές παραλλαγές, καταγράφεται στην Ευρώπη. Πρόκειται κυρίως για ασβεστολιθικούς δακτυλίους σε πλειάδα θέσεων της νεολιθικής (αλλά αρκετά μεταγενέστερης χρονολογικά σε σχέση με τα Βαλκάνια) Γαλλίας και Ισπανίας και Ιταλίας (Auxiette 1989, Bonnardin 2009, Chevillot 1976, Courtin & Gutherz 1976, Fromont 2005, Martínez-Sevilla

2010, Martínez-Sevilla & Maeso-Taviro 2009, Micheli 2013). Ειδικά στη Γαλλία πλήθος ερευνών από τη δεκαετία του '60 και έπειτα ασχολείται τόσο με την τεχνολογία τους, όσο και με τη διασπορά και διακίνησή τους τους σε σχέση με την προέλευσή των πρώτων υλών κατασκευής τους.

Η συχνότητα των δακτυλίων κατασκευασμένων από λίθο στη νεολιθική Ελλάδα είναι μικρή. Αναφέρονται στις δημοσιεύσεις των ανασκαφών των Βασιλικών (Γραμμένος 1991: 110-2), της Δήμητρας (Γραμμένος 1991: 110), της Σταυρούπολης (Γραμμένος & Κώτσος 2002: 194, 2004: 36, 65), του Προμαχώνα (Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 1996: 77, Παλαιολόγου 2007), των Σιταγρών (Nikolaidou 2003: 337), των Σερβίων (Mould κ.ά. 2000: 176), της Τούμπας Κρεμαστής / Κοιλάδας Κοζάνης (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009), της Ολύνθου (Mylonas 1929: 77) και του Δισπηλιού (Εικ. 4.8). Αρκετοί πρέπει να είναι οι δακτύλιοι από τη θέση Κλείτος Κοζάνης (Ζιώτα 2014), αν και το υλικό είναι αδημοσίευτο.

Εικ. 3.4
Δακτύλιοι από τη νεολιθική Ελλάδα
Λίθινος με αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνεια [Βασιλικά Θεσσαλονίκης] | Οστρέινος *Spondylus gaederopus* [Διμήνι Μαγνησίας] | Πήλινος [Σέρβια Κοζάνης] | Ασημένιος [Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας]

Από την υπόλοιπη Ελλάδα λίθινοι δακτύλιοι αναφέρονται από το Τσαγγλί (Wace & Thompson 1912: Fig. 78 c-d) και το Ραχμάνι (Wace & Thompson 1912: 43) της Θεσσαλίας, το σπήλαιο Άγιο Γάλας στη Χίο (Hood 1981: 68), την Κνωσό (Evans 1964: 237) και τον Σάλιαγκο (Evans & Renfrew 1968: 65).

Σε όλες τις περιπτώσεις οι λίθινοι δακτύλιοι βρίσκονται σε αποσπασματική κατάσταση και δεν ξεπερνάνε τους 5 σε κάθε θέση, με συνηθέστερη ποσότητα τους έναν ή δύο. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις γίνεται ταύτιση του λίθου κατασκευής τους, αν πρόκειται π.χ. για μάρμαρο ή ασβεστόλιθο.

Η χρωματική, μορφολογική και τεχνολογική τους ποικιλία είναι μεγάλη, χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις τυποποιημένης παραγωγής τους. Για παράδειγμα αναφέρονται δακτύλιοι κατασκευασμένοι από οπάλιο (Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας), μάρμαρο (Δισπηλιό, Προμαχώνας), κυκλικής διατομής (Θέρμη) ή με πλατιά επιφάνεια με εγχαράξεις ή αυλακώσεις (Βασιλικά, Σταυρούπολη). Ίσως επομένως πρόκειται για μια περιστασιακή παραγωγή, η οποία είναι, επιπλέον, μικρή σε όγκο λόγω των τεχνολογικών απαιτήσεων για την κατασκευή τους.

Το μεγαλύτερο έως τώρα γνωστό σύνολο λίθινων (μαρμάρινων) δακτυλίων, προέρχεται από το Δισπηλιό της Μέσης και Νεότερης Νεολιθικής (βλ. Κεφάλαιο 4, Υφαντίδης 2008, Ifantidis & Papageorgiou 2011) ενώ ακολουθεί αυτό του Προμαχώνα όπου αναγνωρίστηκαν 17 (τμηματικοί) δακτύλιοι.

Αντιθέτως, οι **οστρέινοι δακτύλιοι** αποτελούν, κυρίως κατά τη Νεότερη Νεολιθική, μια κυρίαρχη κατηγορία κόσμησης, όπως προκύπτει από το αρχαιολογικά σωζόμενο αρχείο.

Η χρήση του οστρέου στην κατασκευή δακτυλίων είναι γνωστή από πολλά παραδείγματα του Παλαιού και Νέου Κόσμου (πρβλ. Kenoyer 1984, 1991, Woodward 1936). Τα όστρεα που χρησιμοποιούνται στη νεολιθική Ελλάδα είναι, σχεδόν αποκλειστικά, τα θαλάσσια δίθυρα *Spondylus gaederopus* και σε μικρότερο βαθμό τα *Glycymeris* sp., αν και είναι γνωστή η κατασκευή δακτυλίων και από μεγάλα γαστερόποδα όστρεα από άλλες περιοχές και περιόδους.

Τα όστρεα *Spondylus* και *Glycymeris* μπορούν, ανάλογα με τις αρχικές διαστάσεις τους, να μεταποιηθούν σε δακτυλίους που φτάνουν έως και τα 10 εκατοστά σε εσωτερική διάμετρο (για το ζήτημα της εσωτερικής διαμέτρου βλ. συζήτηση στο Κεφάλαιο 4 καθώς και το άρθρο των Gaydarska κ.ά. 2004).

Οστρέινοι δακτύλιοι έχουν βρεθεί σε μεγάλο αριθμό θέσεων (βλ. Κεφάλαιο 6 και τη λίστα θέσεων στο Κεφάλαιο 9), με εντονότερη την παρουσία τους σε στρώματα που χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική. Από τα αρχαιότερα τμήματα ενός *Spondylus* δακτυλίου είναι αυτό από το Σπήλαιο Φράγχθι (Perlès 2012) που χρονολογείται στην Αρχαιότερη Νεολιθική[17]. Γενικώς η χρήση τους επιβεβαιώνεται καθ' όλη τη Νεολιθική, τόσο στην Ελλάδα, όσο και άλλου, αλλά κορυφώνεται στη Νεότερη Νεολιθική.

Παρατηρούνται πολλές διαφοροποιήσεις, όσον αφορά την τελική μορφή των δακτυλίων ύστερα από την επεξεργασία τους (βλ. παραπάνω, τεχνικές κατασκευής). Αυτές οι διαφορές οφείλονται στο γεγονός ότι κάθε όστρεο είναι ουσιαστικά διαφορετικό, αλλά και στο ποια από τις δύο θυρίδες επιλέγεται για τη μεταποίησή τους σε δακτυλίους. Επομένως, υπάρχουν και απόλυτα κυκλικοί δακτύλιοι (οι πιο συμμετρικοί είναι αυτοί από *Glycymeris*), και πιο ασύμμετροι και παχείς, οι οποίοι ακολουθούν τη μορφή του κλείθρου του οστρέου. Ανάλογες διαφορές παρατηρούνται και στην επεξεργασία της εξωτερικής τους επιφάνειας: από σχεδόν πλήρως έως ελάχιστα λειασμένοι, πολλές φορές με ορατές τις αυξητικές γραμμές του οστρέου (βλ. και Κεφάλαιο 4, Εικ. 4.27).

Οι **μετάλλινοι δακτύλιοι** είναι σχεδόν απόντες από το *corpus* των κοσμημάτων της νεολιθικής Ελλάδας, όπως και γενικότερα από τα Βαλκάνια, με εξαίρεση αυτούς από το μεγάλο σύνολο κοσμημάτων του χαλκολιθικού νεκροταφείου της Βάρνας (Fol & Lichardus 1988, Leusch κ.ά. 2015) όπου ο χρυσός χρησιμοποιείται και για την κατασκευή περιάπτων, επιρραμμάτων και χαντρών.

Αν και είναι γνωστοί στην Ελλάδα δακτύλιοι μικρής διαμέτρου (βλ. παρακάτω) κατασκευασμένοι από χρυσό, οι δακτύλιοι μεγαλύτερης διαμέτρου σχεδόν απουσιάζουν. Η ποσότητα της πρώτης ύλης που θα απαιτούνταν για την κατασκευή τους, ενδεχομένως αποτελεί την αιτία[18]. Φυσικά, η συνεχής ανακύκλωση των κοσμημάτων από πολύτιμα μέταλλα αποτελεί έναν ακόμη λόγο της μη εύρεσης πολλών κοσμημάτων.

Τα ίδια ισχύουν και στην περίπτωση των ασημένιων και χάλκινων δακτυλίων οι οποίοι είναι επίσης ελάχιστοι σε αριθμό. Το πιο γνωστό παράδειγμα είναι αυτό των δύο ανοικτών δακτυλίων (οι οποίοι αναφέρονται ως ενώτια) από το Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας (Παπαθανασόπουλος 1996), οι οποίοι βρέθηκαν ως μέρος ενός συνόλου ασημένιων κοσμημάτων (μαζί με ένα περίαπτο και χάντρες).

---

17 *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι έχουν βρεθεί και σε άλλες πρώιμες θέσεις, όπως το Αχίλλειο Λάρισας (Gimbutas 1989) και τη Νέα Νικομήδεια Πιερίας (Moundrea 1985, χωρίς όμως να δίνονται περισσότερες πληροφορίες). Η Karali (2011) τοποθετεί ορισμένους δακτυλίους σε στρώματα της Ακεραμικής Νεολιθικής του Σπηλαίου του Κύκλωπα. Η χρονολόγηση όμως αυτή είναι αρκετά προβληματική, καθώς στον ίδιο τόμο της δημοσίευσης τα ίδια στρώματα συχνά χρονολογούνται από τους συγγραφείς άλλων κεφαλαίων και στην Ακεραμική και στη Νεότερη Νεολιθική.

18 Στον «*Νεολιθικό θησαυρό*» (Δημακοπούλου επιμ. 1998), για παράδειγμα, δεν περιλαμβάνονται δακτύλιοι μεγάλης διαμέτρου, αλλά μόνο μικρού μεγέθους περίαπτα και χάντρες.

Τέλος, οι **πήλινοι δακτύλιοι**, όπως είναι ίσως αναμενόμενο, είναι ελάχιστοι. Αναφέρονται λίγοι σε αριθμό από τη Σταυρούπουλη και τα Σέρβια. Αν και η κατασκευή τους θα ήταν πολύ εύκολη, ίσως ο πηλός δεν αποτελεί την καταλληλότερη επιλογή για την δημιουργία ενός αντικειμένου που προσαρτάται στον καρπό, λόγω της ευθραυστότητάς τους από τη μία, και του σχετικά μεγάλου βάρους τους από την άλλη. Γενικότερα η ερμηνεία παρόμοιων αντικειμένων ως αντικείμενα κόσμησης είναι προβληματική, από τη στιγμή που είναι δύσκολη και η αναγνώριση σαφών ιχνών χρήσης.

Δακτύλιοι μικρής διαμέτρου / «δαχτυλίδια»

Οι δακτύλιοι μικρής εσωτερικής διαμέτρου (Εικ. 3.5), ανεξαρτήτως υλικού, οι οποίοι θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως δαχτυλίδια, είναι λίγοι σε ποσότητα τόσο στη νεολιθική Ελλάδα, όσο και σε άλλες περιοχές των Βαλκανίων και της Ευρώπης. Αυτή η μικρή συχνότητά τους είναι αξιοσημείωτη σε αντιπαραβολή με την εικόνα που έχουμε από μεταγενέστερες περιόδους, όπου το δαχτυλίδι εξελίσσεται σε μία από τις πιο προσωπικές εκφάνσεις της σωματικής διακόσμησης, συχνά με έντονη συμβολική χροιά[19].

Το ότι η χρήση τους στο συγκεκριμένο σημείο τους σώματος θα εμπόδιζε στην περάτωση των πολλών και διαφορετικών καθημερινών χειρωνακτικών εργασιών μάλλον δε θα ήταν αρκετή για να εξηγήσει τη μικρή παρουσία τους στα σύνολα κοσμημάτων της νεολιθικής. Εξάλλου, η πιθανότητα κατασκευή τους από πρώτες ύλες που δε σώζονται αρχαιολογικά είναι περισσότερο από πιθανή. Ειδικότερα όσον αφορά τα δαχτυλίδια, το ξύλο ίσως θα αποτελούσε την ιδανική επιλογή για την κατασκευή τους, καθώς θα μπορούσε να προσαρμοστεί με μεγάλη ακρίβεια στα δάχτυλα του εκάστοτε χρήστη.

Εξαιτίας και αυτών των ειδικών απαιτήσεων στην κατασκευή τους (η επίτευξη, καταρχάς, της κατάλληλης διαμέτρου για την εφαρμογή τους στα δάχτυλα) τα περισσότερα γνωστά παραδείγματα, κυρίως από τη νεολιθική Ισπανία (Pascual Benito 1996, Tarrús κ.ά. 1994, Yravedra Sainz de los Terreros κ.ά. 2008) είναι κατασκευασμένα από οστό (λόγω της υπάρχουσας, «φυσικής», οπής) και αργότερα από μέταλλο (λόγω της δυνατότητας εύκολης μεταποίησης του χρυσού, αργύρου και χαλκού σε οποιοδήποτε σχήμα).

Εκτός από τα **οστέινα δαχτυλίδια** που έχουν αρκετά μεγάλη διασπορά στην Ιβηρική, λίγα παραδείγματα προέρχονται από βαλκανικές νεολιθικές θέσεις, όπως το Karanovo Βουλγαρίας (Hiller & Nikolov 1988, Höglinger 1997), το Divostin Σερβίας (McPherron 1988), το Barice στην Κροατία (Vujević & Horva 2012) και τη Cheia Ρουμανίας, όπου υπάρχουν και αρκετά απορρίμματα επεξεργασίας τους (Voinea κ.ά. 2014).

Πιο πρώιμα χρονολογικά είναι αυτά από το Çatalhöyük, τα οποία, επιπλέον, βρίσκονται συχνά και σε ταφικά συμφραζόμενα (βλ. Martin & Russell 1996, Russell 2001, 2005, 2012, βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 4).

Στην Ελλάδα ελάχιστα είναι τα πιθανά οστέινα δαχτυλίδια, όπως από τα Βασιλικά (Γραμμένος 1991: 112) και τη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Γραμμένος & Κώτσος 2002, 2004) και τα Πευκά-

---

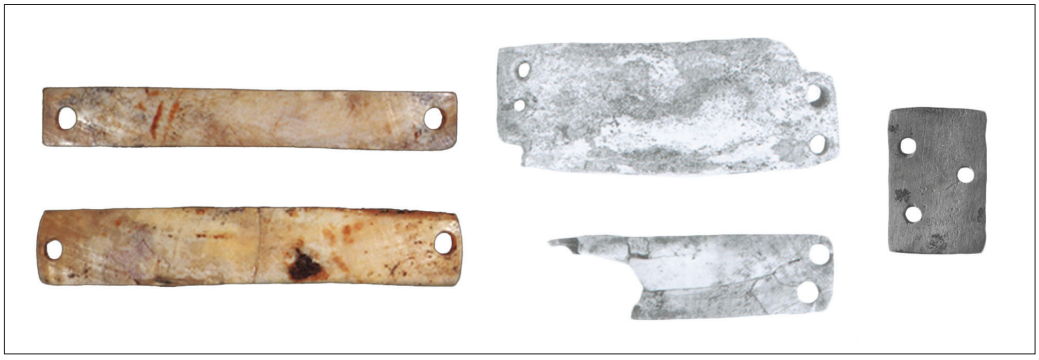
[19] Για παράδειγμα, τα μινωικά και μυκηναϊκά δαχτυλίδια με σφραγιδόλιθους ή φυσικά τα δαχτυλίδια των κλασικών και μετακλασικών περιόδων (πρβλ. κείμενα στον τόμο *Kosmos* για την κόσμηση στην Εποχή του Χαλκού της Ελλάδας, Nosch & Laffineur επιμ., 2012 και όσον αφορά τα δαχτυλίδια ιστορικών περιόδων βλ. ενδεικτικά Spier, 1992).

Εικ. 3.5
Δακτύλιοι μικρής διαμέτρου / «δαχτυλίδια» από τη νεολιθική Ελλάδα
Οστέινος [Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης] | Οστρέινος *Spondylus gaederopus* [Δισπηλιό Καστοριάς] | Λίθινος [Τσαγγλί Λάρισας] | Πήλινος [Δισπηλιό Καστοριάς] | Χρυσός [Αραβησσός Πέλλας]

Εικ. 3.6
Όστρεα με οπή από τη νεολιθική Ελλάδα
Cerastoderma glaucum [Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας] | *Arca noae* [Μικρό Βουνί Σαμοθράκης] | *Unio* sp. [Κλείτος Κοζάνης] | *Patella* sp. [Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας] | *Glycymeris* sp. [Δισπηλιό Καστοριάς] *Hexaplex* sp. [Μικρό Βουνί Σαμοθράκης] | *Columbella rustica* [Σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδας] | *Cerithium vulgatum* [Μάκρη Έβρου] | *Cyclope neritea* [Δισπηλιό Καστοριάς] | *Luria lurida* [Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας]

Εικ. 3.7
Οστέινα περίαπτα / πλακίδια από τη νεολιθική Ελλάδα
Ντικιλί Τας Καβάλας | Σιταγροί Δράμας | Σπηλιά του Κίτσου Αττικής

κια Μαγνησίας (Weishaar 1989). Στην αρχαιότερη φάση κατοίκησης του Δισπηλιού, του τέλους της Μέσης και των αρχών της Νεότερης Νεολιθικής, διαπιστώνεται μία μεγάλη πυκνότητα οστέινων δαχτυλιδιών, τα περισσότερα από τα οποία δεν είναι κατασκευασμένα από μακρύ οστό με «φυσική» οπή, αλλά από κέρατο ελαφιού (Εικ. 4.19, βλ. Κεφάλαιο 4). Προφανώς ο συγκεκριμένος τρόπος κόσμησης έχει τοπικό χαρακτήρα, καθώς δεν είναι γνωστή, έως τώρα, από άλλες θέσεις, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στα Βαλκάνια.

Ως **οστρέινα δαχτυλίδια** αναφέρει η Miller (1997) ορισμένα αντικείμενα από το όστρεο *Monodonta* sp. στο Σπήλαιο Φράγχθι και τις Αλές, τα οποία, ωστόσο, είναι όλα ημίεργα αντικείμενα. Από *Spondylus gaederopus* είναι γνωστοί ελάχιστοι δακτύλιοι μικρής διαμέτρου, που ίσως αποτελούσαν δαχτυλίδια (βλ. παραδείγματα από το Δισπηλιό: Κεφάλαιο 4).

Ωστόσο και σε αυτήν την περίπτωση όπως και σε άλλες, όπως σε αυτά που χαρακτηρίζονται ως **λίθινα** ή **πήλινα δαχτυλίδια** (π.χ . τα λίθινα από τη Θέρμη Θεσσαλονίκης – Παππά κ.ά. 2000, το Τσαγγλί – Wace & Thomson 1912: 125, αυτό από πράσινο σχιστόλιθο από τον Σάλιαγκο Αντιπάρου, – Evans & Renfrew 1968: 65 και τα όστρακα σε δεύτερη χρήση από το Δισπηλιό, Εικ. 4.49) είναι μεγάλη η πιθανότητα να πρόκειται για περίαπτα ή μεγάλου μεγέθους χάντρες, καθώς κάποια από αυτά είναι αρκετά μεγάλα και κάποια αρκετά μικρά για να φορεθούν σε δάχτυλα.

Αντιθέτως, τα **μετάλλινα** ίσως είναι πιο εύκολο να ερμηνευθούν ως δαχτυλίδια. Ως δαχτυλίδια έχουν ταυτιστεί αντικείμενα –κατασκευασμένα με συρματερή ή ταινιωτή τεχνική– χρυσά (π.χ. από τον Αραβησσό Πέλλας – Γραμμένος 1991 και τους Ανάργυρους IXb Φλώρινας – Chysostomou κ.ά. 2015), χάλκινα (π.χ. ένα σχετικά μεγάλο σύνολο από τον Μακρύγιαλο Πιερίας – Παππά κ.ά. 1998) και ασημένια (π.χ. από την Ξηρολίμνη Κοζάνης – Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998).

Περίαπτα

Σε αυτήν τη μεγάλη τυπολογική κατηγορία περιλαμβάνονται αντικείμενα τα οποία φέρουν οπή ή έχουν αυλακώσεις για το δέσιμο και προσάρτησή τους με νήμα στο σώμα ή την ένδυση. Ο τρόπος χρήσης τους είναι ποικίλος, σε συνδυασμό με χάντρες ή άλλα περίαπτα σε όλα τα πιθανά μέρη του σώματος.

Ένας πρώτος γενικός διαχωρισμός των υπό-τύπων θα ήταν τα περίαπτα εκείνα που πέραν της οπής ανάρτησης ή άλλου τρόπου προσάρτησης δεν έχουν επιδεχθεί περαιτέρω επεξεργασία («αυτό-μορφα»)[20] και σε εκείνα που έχουν επεξεργαστεί με στόχο την απόδοση μίας συγκεκριμένης μορφής («βιό-μορφα»), είτε απλής, γεωμετρικής, είτε πολύπλοκης, όπως στην περίπτωση της απόδοσης ανθρώπινων χαρακτηριστικών αλλά και του περιάπτου από την Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης που σχολιάστηκε στην εισαγωγή του κεφαλαίου.

Από την πρώτη κατηγορία τη μεγαλύτερη ποικιλία διαθέτουν τα **όστρεα με οπή** / οπές ανάρτησης (Εικ. 3.6). Όστρεα με οπή έχουν βρεθεί σχεδόν σε πάνω από τις μισές θέσεις που καταλογο-

[20] Ο διαχωρισμός αυτός, «αυτό-μορφα» (π.χ. όστρεα, βότσαλα) και «βιό-μορφα» (π.χ. ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα περίαπτα) χρησιμοποιείται περισσότερο για να αποφευχθεί η περιφραστική επεξήγηση. Την ορολογία αυτή (στο πρωτότυπο: *automorphic* και *biomorphic*) χρησιμοποιεί η Falci (2015) βασιζόμενη στην Lammers-Keijers (2007). Εκτός του ότι η απόδοσή της στα ελληνικά πιθανότατα δημιουργεί ορισμένα νοηματικά προβλήματα, σαφώς δε θα μπορούσε να συμπεριλάβει και άλλες υποκατηγορίες περιάπτων και γενικότερα κοσμημάτων.

γραφούνται στο Κεφάλαιο 6, αν και είναι βέβαιο ότι θα πρέπει να υπάρχουν αναμιγμένα στο αρχαιομαλακολογικό υλικό της κάθε θέσης. Οι οπές ανάρτησης, όπως προαναφέρθηκε, γίνονται είτε με διάτρηση ή προκλήθηκαν αρχικώς στα μαλάκια από άλλους θαλάσσιους οργανισμούς (πρβλ. d'Errico κ.ά. 1993). Τα περισσότερα, αριθμητικά, όστρεα που μεταποιούνται σε περίαπτα φαίνεται πως είναι αυτά για τα οποία υπάρχουν και οι περισσότερες ενδείξεις για τη διατροφική τους χρήση (πρβλ. Βεροπουλίδου 2011). Πρόκειται για τα *Cerastoderma glaucum*, τα οποία συνήθως αποτελούν τμήματα περιδεραίων, ήδη από την Αρχαιότερη Νεολιθική σε όλα τα Βαλκάνια και την Ευρώπη (πρβλ. Κεφάλαιο 8: Danilo Κροατίας – Kukoč 2012, Arene Candide Ιταλίας – Borrello & Micheli 2011).

Μια μεγάλη ποικιλία άλλων οστρέων, από τη θάλασσα, τις λίμνες και υφάλμυρα νερά καταγράφεται. Όπως είναι αναμενόμενο, τα περισσότερα είδη οστρέων καταγράφονται από ανασκαφές παραθαλάσσιων θέσεων. Για παράδειγμα: τα γαστερόποδα *Bolinus brandaris*, *Cylcope nertiea*, *Conus mediterraneus*, *Columebella rustica*, *Cerithium vulgatum*, *Hexaplex trunculus*, *Luria lurida*, *Patella* sp. και τα δίθυρα *Arca noae*, *Cerastoderma glaucum*, *Glycymeris* sp., *Pinna nobilis*, *Solen* sp., *Venus verrucosa*, *Unio* sp. Εκτός αυτών, οπές ανάρτησης δημιουργούνται και σε ορισμένα χερσαία σαλιγκάρια, τα *Helix* sp.

Εκτός από τα **βότσαλα**, στα οποία πέραν της οπής δεν έχει γίνει περαιτέρω επεξεργασία, στα υπόλοιπα λίθινα περίαπτα συνήθως δίνεται κάποιο απλό γεωμετρικό σχήμα, κυρίως κυκλικό ή σταγονόσχημο.

Όσον αφορά τα οστέινα περίαπτα στα οποία δεν έχει δοθεί μία συγκεκριμένη μορφή, αναφέρονται **σπόνδυλοι ψαριών** με οπή από τον Άγιο Πέτρο Σποράδων (Efstratiou 1985: 46), τον Σάλιαγκο Αντιπάρου –σπόνδυλος πιθανώς από καρχαρία με οπή 2,4 εκατοστών– (Evans & Renfrew 1968: 65), τη Κνωσό Ηρακλείου (Evans 1964: 14, 65, Fig 78, 5, Pl. XLVI, 2), τη Δήμητρα Σερρών (Karali-Yannakopoulou 1997: 205), το Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας (Μαρή 2001: 174) και το Δισπηλιό (Εικ. 4.38).

Δόντια με οπή έχουν βρεθεί σε πολλές θέσεις, όπως στο Σέσκλο (λύκος – Τσούντας 1908: 337, 350), το Ντικιλί Τας (σκύλος – Karali-Yannakopoulou 1992: 161), τα Σέρβια (Heurtley 1939: 139, Fig. 7e), τη Σπηλιά του Κίτσου (αρκούδα – Vialou 1981: 408), τον Πύργο Μαγνησίας (αρκούδα; – Μπάτζιου 1981) και τους Σιταγρούς (σκύλος – Nikolaidou 2003: 349). Ιδιαίτερες περιπτώσεις αποτελούν τα δόντια καρχαριοειδών που καταγράφονται στο Μικρό Βουνί Σαμοθράκης (Theodoropoulou 2011) αλλά και ανθρώπινα δόντια με οπές στο Δισπηλιό (βλ. Κεφάλαιο 5).

Από δόντι χοίρου, κυρίως, είναι κατασκευασμένα και κάποια **περίαπτα / πλακίδια με οπές** στις άκρες τους (Εικ. 3.7), αυτή τη φορά με επεξεργασμένες τις επιφάνειές τους. Η Miller (1997: 265) είχε σημειώσει ότι αυτή η κατηγορία των πλακιδίων από οστό ή δόντι χοίρου παρουσιάζει περιέργως αρκετά μεγάλη διασπορά στη νεολιθική Ελλάδα (τα δεύτερα τα ονομάζει 'boar's tusk plaques'). Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα πρόσφατα ευρήματα από την ανασκαφή της «Οικίας 1» στο Ντικιλί Τας, όπου βρέθηκε μεγάλη ποσότητα έτοιμων και ημίεργων πλακιδίων από δόντι χοίρου (Choquenet 2014, Darque κ.ά. 2012). Περίαπτα / πλακίδια από δόντια βρέθηκαν επίσης στους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003), το Φράγχθι (Miller 1997) και το Δισπηλιό (Εικ. 4.36). Περίαπτα / πλακίδια από οστό βρέθηκαν στο Αχίλλειο (Gimbutas 1989) και στη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981).

Τα **ανθρωπόμορφα** και **ζωόμορφα** περίαπτα είναι από τα πρώτα (και, τις περισσότερες φορές, τα μόνα) κοσμήματα που γνωστοποιούνται πολύ γρήγορα, ακόμα και στο προκαταρκτικό στάδιο της ανασκαφικής έρευνας. Ίσως όμως εξαιτίας αυτής της μεγάλης προβολής τους, δίνεται η εσφαλμένη εντύπωση ότι η κοσμηματοποιΐα της Νεολιθικής χαρακτηρίζεται από τέτοια περίτεχνα περίαπτα.

Εικ. 3.8
Ανθρωπόμορφα / ζωόμορφα περίαπτα από τη νεολιθική Ελλάδα
Καραμουρλάρ Μαγνησίας | Όλυνθος Χαλκιδικής | Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης | Σπήλαιο Δράκαινας Κεφαλλονιάς
Σιταγροί Δράμας | Σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδας | Σάλιαγκος Αντιπάρου | Σπηλιά του Κίτσου Αττικής
Μυκήνες Αργολίδας | Μάλθη Μεσσηνίας | Κνωσός Ηρακλείου | Σέσκλο Μαγνησίας
Πευκάκια Μαγνησίας | Νέα Νικομήδεια Ημαθίας | Σπηλιά του Κίτσου Αττικής | Διμήνι Μαγνησίας

Η πραγματικότητα είναι ότι αποτελούν ένα μάλλον πολύ μικρό σύνολο σε σχέση με την άνω των τεσσάρων χιλιετιών χρονική διάρκεια της Νεολιθικής. Κοσμήματα με ανθρώπινη ή ζωική μορφή είναι γνωστά από 30 θέσεις, φτάνοντας περίπου τα 63 σε αριθμό. Εκτός αυτών που προέκυψαν από ανασκαφικά συμφραζόμενα, είναι γνωστά άλλα 24 περίαπτα / ειδώλια από περισυλλογές, μουσεία ή ιδιωτικές συλλογές.

Αυτή η μικρή ποσότητά τους αντιστοιχεί σε μία μη τυποποιημένη παραγωγή και, επομένως, μία τυπολογική κατάταξή τους μάλλον δε θα είχε ισχυρές βάσεις. Ωστόσο, φαίνεται ότι τα περισσότερα από αυτά αναπαριστούν γυναικείες μορφές / χαρακτηριστικά, ενώ η πρώτη ύλη καθορίζει και την τελική διαμόρφωσή τους: τα οστέινα είναι επίπεδα, περισσότερο αφαιρετικής λογικής ενώ τα λίθινα, αρκετά

από τα οποία αποτελούν προϊόντα μικρογλυπτικής, θα μπορούσαν να θεωρηθούν πιο «φυσιοκρατικά».

Τα περισσότερα είναι κατασκευασμένα από λίθο, και μάλιστα μάρμαρο. Π.χ. αυτά από την Όλυνθο Χαλκιδικής (Mylonas 1929), τη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Γραμμένος & Κώτσος 2002), το Σπήλαιο Δράκαινας Κεφαλλονιάς (Stratouli 2005), τη Μαγούλα Καραμουρλάρ Μαγνησίας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001), το Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας (Σάμψων 2013), τις Αλές (Miller 1997), τις Κουκουναριές Πάρου (Σκιλάρντι 1990), τις Μυκήνες Αργολίδας (Diamant 1974), τη Μάλθη Μεσσηνίας (Valmin 1938) και την Κνωσό (Evans 1964). Λιγότερα είναι τα οστέινα, όπως π.χ. αυτά από τον Σάλιαγκο Αντιπάρου (Evans & Renfrew 1968), τη Σπηλιά του Κίτσου Αττικής (Vialou 1974, 1981) και το Δισπηλιό (Εικ. 4.40-42).

Όσον αφορά τη θεματολογία τους, αρκετά είναι αυτά που δηλώνουν είτε με αρκετές λεπτομέρειες είτε πιο αφαιρετικά το γυναικείο φύλο, όπως τα παραδείγματα από το Αχίλλειο, τη Μάλθη, τις Μυκήνες, το Φράγχθι και το Δισπηλιό και αυτά από τους Σιταγρούς και το Μουσείο Μπενάκη (Παπαγεωργίου 2002) αντίστοιχα. Χωρίς δήλωση φύλου είναι τα περισσότερα μαρμάρινα περίαπτα, όπως αυτά από τη Σταυρούπολη (Γραμμένος & Κώτσος 2002), την Όλυνθο (Mylonas 1929) και τη Μαγούλα Καραμουρλάρ (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001), καθώς και κάποια οστέινα, όπως του Δισπηλιού (Εικ. 4.41) και της Σπηλιάς του Κίτσου (Vialou 1981).

Η απόδοση ζωικών χαρακτηριστικών έχει προταθεί για περίαπτα από: τη Νέα Νικομήδεια (Rodden 1964α) –βάτραχος, τη Σπηλιά του Κίτσου –αρκούδα, το Σπήλαιο Φράγχθι (Miller 1997) –πουλί, τα Πευκάκια (Weishaar 1989) –ψάρι (πρβλ. Εικ. 4.42 και συζήτηση στο Κεφάλαιο 4).

Ενδιαφέρουσα κατηγορία είναι αυτή των **φαλλόσχημων** περιάπτων (Εικ. 3.9), τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν σε ανασκαφές σπηλαίων. Τα τέσσερα από τα έξι παραδείγματα είναι λίθινα και αρκετά φυσιοκρατικά: από τη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981), το Σπήλαιο Θεόπετρας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001) και δύο από το Σπήλαιο Σκοτεινής Θαρρουνίων Εύβοιας (Ορφανίδη & Σάμψων 1993). Το πέμπτο λίθινο, αρκετά διαφορετικό, προέρχεται από τον Μακρύγιαλο (Παππά 2001) και έχει ερμηνευθεί ως διπλός φαλλός. Τέλος, στον «Νεολιθικό θησαυρό» περιλαμβάνεται ένα πιο αφαιρετικά αποδοσμένο χρυσό φαλλόσχημο περίαπτο (Δημακοπούλου επιμ. 1998).

Σε αντίθεση με τα φαλλόσχημα, τα οποία, αν και λίγα σε ποσότητα, έχουν αρκετές μορφολογικές ομοιότητες μεταξύ τους, στην κατηγορία των **δακτυλιόσχημων περιάπτων** του τύπου 'ring-idol' (βλ. και Εισαγωγή) τόσο τα υλικά κατασκευής όσο και οι παραλλαγές τους παρουσιάζουν πολύ μεγάλη ποικιλία (Εικ. 3.10). Ως τύπος γνωστός κυρίως από τα Βαλκάνια, έχει μεγάλη διάδοση στο τέλος της Νεολιθικής σε πάρα πολλές θέσεις. Στην Ελλάδα είναι γνωστά περίπου 84 παραδείγματα, από τα οποία 32 προέρχονται από ανασκαφές θέσεων, 5 αποτελούν τυχαία ευρήματα (Εικ. 3.20) και 47 (χρυσά) περιλαμβάνονται στον «Νεολιθικό θησαυρό»[21].

Όσον αφορά τα υλικά κατασκευής, λίγα είναι τα πήλινα (3), από τα Πευκάκια (Weishaar 1981), τον Πλαταμώνα Πιερίας (Μερούσης & Στεφανή 2004), τη Βισβίκη (Alram-Stern & Duraer 2015) και το Δισπηλιό, ενώ μόνο ένα παράδειγμα είναι οστρέινο, από την Παλιόσκαλα (Toufexis 2016). Ακολουθούν τα λίθινα (περίπου 16), κυρίως μαρμάρινα, π.χ. από τον Μακρύγιαλο (Παππά 1998), το Δισπηλιό, τον Στρόφιλα Άνδρου (Τελεβάντου 2006α, 2006β, Televantou 2017) και το Διμήνι (Τσούντας 1908).

[21] Ο αριθμός αυτός προκύπτει από τα 33 περίαπτα που έχουν ήδη δημοσιευθεί (Δημακοπούλου επιμ. 1998) με την πρόσθεση 14 ακόμη δακτυλιόσχημων περιάπτων που εκτίθενται στην ίδια προθήκη με τον «Νεολιθικό Θησαυρό». Τα τελευταία, μαζί με άλλα 3 χρυσά ελάσματα, παραδόθηκαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο τον Μάιο του 2000 και παραμένουν αδημοσίευτα (Χριστοπούλου 2001).

Εικ. 3.9
Φαλλόσχημα περίαπτα από τη νεολιθική Ελλάδα
Σπηλιά του Κίτσου Αττικής [λίθινο] | Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων [λίθινο] | Σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνίων Εύβοιας [λίθινα] | Μακρύγιαλος Πιερίας [λίθινο] | «Νεολιθικός θησαυρός» [χρυσό]

Εικ. 3.10
Δακτυλιόσχημα περίαπτα 'ring-idol' από τη νεολιθική Ελλάδα
Πήλινα – Πευκάκια Μαγνησίας | Δισπηλιό Καστοριάς
Οστρέινο – Παλιόσκαλα Αγιάς Λάρισας
Λίθινα – Μακρύγιαλος Πιερίας (2) | Δισπηλιό Καστοριάς (2) | Στρόφιλας Άνδρου | Διμήνι Μαγνησίας
Χρυσά – Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης | Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων | Ανάργυροι IXb Φλώρινας
Ασημένια – Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας | Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας
Χάλκινο – Μακρύγιαλος Πιερίας

Τα περισσότερα σε αριθμό (57) είναι τα χρυσά, όπους εκτός από τα 47 του «Νεολιθικού θησαυρού» έχουν βρεθεί π.χ. στο Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης (Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005), στο Σπήλαιο Θεόπετρας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001), τους Ανάργυρους IXb Φλώρινας (Chrysostomou κ.ά. 2015), στην Αραβησσό Πέλλας (Γραμμένος 1991) και τα Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας (Κωτσάκης & Halstead 2002).

Λιγότερα είναι τα ασημένια (5), από το Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας (Μαρή 2001, 2003), το Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας (Παπαθανασόπουλος 1998), τη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981), τη Φτελιά Μυκόνου (Σάμψων 2006, Sampson 2002) και το Σπήλαιο Ειλειθυίας Αμνισού Ηρακλείου (Δημακοπούλου επιμ. 1998), ενώ χάλκινα αναφέρονται από τον Μακρύγιαλο Πιερίας (Παππά κ.ά. 2000) και τη Μάνδρα Λάρισας (Τουφεξής 2009).

Μια ενδιαφέρουσα κατηγορία κοσμημάτων είναι αυτή των **«υβριδικών»** και **«σκευομορφικών».** Πρόκειται για περίαπτα (κυρίως) τα οποία είτε ήταν (ενεργά τις περισσότερες φορές) εργαλεία, τα οποία μεταποιήθηκαν αργότερα σε κοσμήματα είτε μιμούνται τη μορφή ή την πρώτη ύλη άλλων κοσμημάτων ή/και άλλων αντικειμένων (τα οποία είναι συνηθέστερα κατασκευασμένα από μια συγκεκριμένη πρώτη ύλη).

Εργαλεία μεταποιημένα σε κοσμήματα είναι γνωστά από νεολιθικές θέσεις στη Μάλτα (Skeates 1995, 2002) και τη Γαλλία (Bordreuil κ.ά. 2008, Polloni 2005), ενώ περιπτώσεις σκευομορφισμού ή/και απομίμησης είναι γνωστές από οστέινα περίαπτα που μιμούνται δόντια ελαφιού (π.χ. Choyke 2001, 2008), ασβεστολιθικών δακτυλίων που μιμούνται *Spondylus gaederopus* δακτύλιους (π.χ. στη θέση Bucy-le-Long της Γαλλίας – Bonnardin 2009, Κεφάλαιο 8), χαντρών από οστό ή δόντι που πιθανότατα μιμούνται –ύστερα από χημική και θερμική επεξεργασία– χάντρες κατασκευασμένες από τιρκουάζ (στη θέση Barcın Höyük – Baysal & Bursalı 2016, Bursalı κ.ά. 2017).

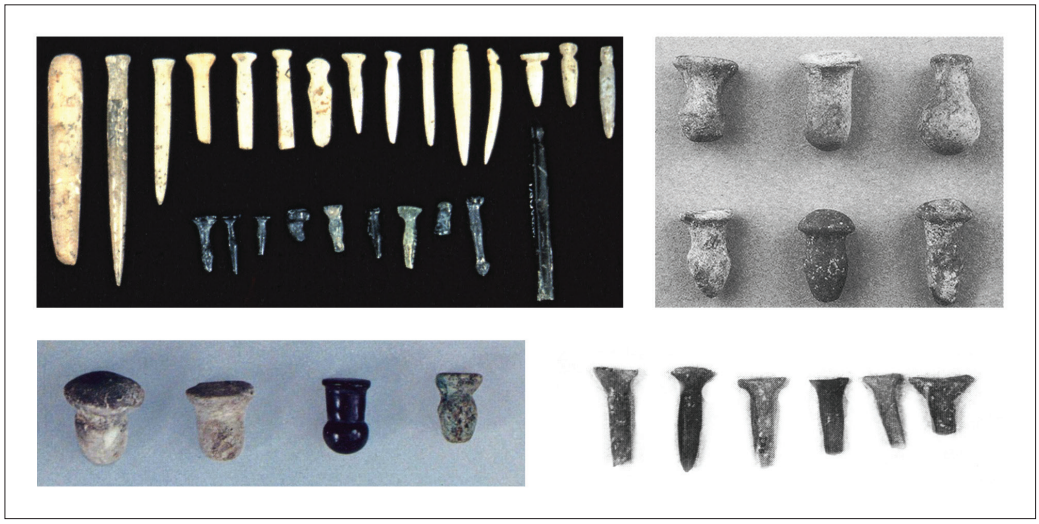
Από τη νεολιθική Ελλάδα πελέκεις με οπές είναι γνωστοί από την Πάλλα Ράχη (Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Παπαγιαννάκης 1997: 74), τη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981: 409) τις Αλές Φθιώτιδας (Miller 1997) και το Δισπηλιό (Εικ. 4.32-33). Πέραν των περιάπτων, ως σκευομορφικός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ένας τμηματικά σωζόμενος λίθινος δακτύλιος από την Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009), ο οποίος φαίνεται ότι μιμείται τη μορφολογία ενός μεγάλων διαστάσεων *Spondylus gaederopus* δακτυλίου (Εικ. 4.10). Άλλα παραδείγματα σκευομορφικών περιάπτων αναφέρονται για την περίπτωση του Δισπηλιού στο Κεφάλαιο 4.

«Ενώτια» / «Καρφιά»

Σε αυτήν την τυπολογική κατηγορία (Εικ. 3.11), όπως και στις επόμενες των «περονών», των «κουμπιών» και των «πορπών» η χρήση εισαγωγικών κρίνεται απαραίτητη, καθώς η ονοματοθεσία τους παραπέμπει σε συγκεκριμένες χρήσεις των κοσμημάτων, για τις οποίες όμως δεν υπάρχουν αρκετές ενδείξεις υποστήριξής τους. Επιπλέον, είναι περισσότερο από πιθανό κάποια αντικείμενα από τις κατηγορίες αυτές να εξυπηρετούσαν την κόσμηση των ίδιων σημείων του σώματος ή άλλα κοσμήματα άλλων κατηγοριών να είχαν ανάλογη χρήση (για παράδειγμα κάποια περίαπτα –λίθινα ή οστρέινα– να χρησιμοποιούνταν ως «πόρπες», για τη σύνδεση ενδυμάτων).

Τα «ενώτια» είναι κυρίως μικρά σε μέγεθος κυλινδρικά αντικείμενα, κατά κύριο λόγο λίθινα, με στρογγυλεμένες κορυφές και αυλάκωση στη μέση. Και στα «ενώτια» αλλά και στα «καρφιά» διαπιστώνονται πολλές παραλλαγές, ιδίως όσον αφορά τις απολήξεις τους, αν και τα δεύτερα είναι κατά βάση πιο μεγάλα σε μέγεθος και έχουν μία οξεία απόληξη. Κατά καιρούς έχουν ερμηνευθεί ως διακοσμήσεις κόμμωσης, ως σχηματοποιημένα ειδώλια, ως πώματα, ως σκουλαρίκια, ως διακοσμητικά ένθετα στα χείλη (πρβλ. Reingruber 2008: 563-70).

Βρίσκονται σε αρκετά μεγάλη ποσότητα (πάνω από 140) και με μεγάλη χωρική διασπορά σε πολλές θέσεις της Ελλάδας, κυρίως της Αρχαιότερης Νεολιθικής: π.χ. στο Σέσκλο (Τσούντας 1908), το

Εικ. 3.11
«Ενώτια» / «Καρφιά» από τη νεολιθική Ελλάδα
Νέα Νικομήδεια Ημαθίας | Ρεβένια Πιερίας
Σέσκλο Μαγνησίας | Γιαννιτσά Πέλλας

Σουφλί (Θεοχάρης 1967), την Άργισσα (Milojčić κ.ά. 1962), τα Ρεβένια Πιερίας (όπου και βρέθηκαν πάνω από 40 «ενώτια» – Μπέσιος & Αδακτύλου 2004), τα Γιαννιτσά (Χρυσοστόμου 1992), τη Νέα Νικομήδεια (Rodden 1962, 1965), το Σπήλαιο Φράγχθι (Miller 1997) και τη Λέρνα Αργολίδας (Banks 2015).

Τα «ενώτια» ή «καρφιά» απασχόλησαν ιδιαίτερα τους ερευνητές, καθώς εμφανίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε πολύ πρώιμα αρχαιολογικά στρώματα της Νεολιθικής της Ελλάδας και συσχετίσθηκαν με αντίστοιχα ευρήματα από την Ανατολία. Η κυρίαρχη υπόθεση όσον αφορά τα «ενώτια» αλλά και τις «πόρπες», τοποθετημένη στο πλαίσιο του ζητήματος της αρχής της Νεολιθικής στην Ελλάδα, είναι αυτή της προέλευσης (κυριολεκτικής και μεταφορικής) αυτών των αντικειμένων από τις πρώιμες κοινότητες της Ανατολίας μέσω του αποικισμού (πρβλ. Miller 1997: 263, Perlès 2001, Rodden 1965).

«Περόνες»

Οι «περόνες» (Εικ. 3.12) θα μπορούσαν να αποτελούν εξαρτήματα για τη στερέωση του ρουχισμού, όπως προτείνει η Nikolaidou (1997: 185) αλλά και για τη διακόσμηση των μαλλιών (πρβλ. Marcus 1993) ή και τη στερέωση άλλων κοσμημάτων (Marangou 1993: 332). Τα περισσότερα κοσμήματα αυτού του τύπου στη Βαλκανική προέρχονται από τη Βουλγαρία (Todorova & Vajsov 2001: Taf. 20), όπως για παράδειγμα οι περόνες από το νεκροταφεία της Βάρνας (Ivanov 1988: 187-8, 197-9, 202) και του Durankulak, συνήθως οστέινες και σε μικρότερο ποσοστό χάλκινες (Avramova 2002: 198).

Όσον αφορά τη Νεολιθική της Ελλάδας, από τους Σιταγρούς ως «περόνες» έχουν χαρακτηρι-

Εικ. 3.12
«Περόνες» από τη νεολιθική Ελλάδα
Αυγή Καστοριάς (οστέινη) | Μάκρη Έβρου (οστέινη) | Διμήνι Μαγνησίας (οστέινη) | Σπηλιά του Κίτσου Αττικής (χάλκινη)

στεί 19 οστέινα αντικείμενα της Νεολιθικής και της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (Elster 2003: 42, Fig. 2.4-5) ενώ από το Διμήνι, ένα οστέινο αντικείμενο, το οποίο η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (1992: 188) χαρακτηρίζει εργαλείο / κόσμημα, έχει παρόμοια διαμόρφωση κεφαλής με άλλες, γνωστές από τα Βαλκάνια, περόνες. Άλλες οστέινες περόνες έχουν βρεθεί στην Αυγή Καστοριάς (από ελαφοκέρατο – Παπαδημητρίου & Τσιρτσώνη επιμ. 2012, λήμμα 63), τη Νέα Νικομήδεια (Stratouli 1998) και τη Μάκρη Έβρου (Γιαγκούδη 2005). Χάλκινες πόρπες αναφέρονται από τον Μακρύγιαλο (Παππά κ.ά. 2002: 275), τη Σπηλιά του Κίτσου (Bourhis κ.ά. 1981: 425, Fig. 288) και τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: 354-5). Τέλος, ασημένιες περόνες βρέθηκαν στο Σπήλαιο Ζα Νάξου (Zachos 1999), τη Φτελιά Μυκόνου (Σάμψων) και τα Λιμενάρια Θάσου (Παπαδόπουλος & Μαλαμίδου 2000).

Εικ. 3.13
«Κουμπιά» από τη νεολιθική Ελλάδα
Οστρέινα: Διμήνι Μαγνησίας | Αυγή Καστοριάς
Λίθινα: Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας | Σέσκλο Μαγνησίας

«Κουμπιά»

Η μεγαλύτερη ποσότητα «κουμπιών» (Εικ. 3.13), κυκλικών στοιχείων άλλοτε με επίπεδη και άλλοτε με κυρτή τη μία επιφάνεια που φέρουν συνήθως οπές στην πίσω πλευρά σχήματος ν, προέρχεται από το Διμήνι (Κυπαρίσση 2001: 91-4). Βρέθηκαν πάνω από 140 σχεδόν όμοια αντικείμενα, όλα κατασκευασμένα από το όστρεο *Spondylus gaederopus*.

Εκτός από το Διμήνι, *Spondylus gaederopus* «κουμπιά» αναφέρονται από το Μεγάλο Νησί Γαλάνης (Theodoropoulou 2007), την Αυγή Καστοριάς (Theodoropoulou 2011), ενώ κάποια κυκλικά αντικείμενα με οπές όμως στην περιφέρειά τους από τον Μακρύγιαλο (Pappa & Veropoulidou 2011) και το Δισπηλιό επίσης θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εξαρτήματα ένδυσης, είτε κουμπιά είτε πόρπες.

Τα λίθινα «κουμπιά» είναι περισσότερα, γνωστά από πολλές θέσεις κυρίως της Θεσσαλίας (Μαγούλα Θεοφάνη, Μεσσιανή Μαγούλα, Αγία Σοφία, Οτζάκι Μαγούλα, Άγιος Πέτρος, Πευκάκια, Σέσκλο), από τα περισσότερα σπήλαια (όπως η Σπηλιά του Κίτσου, το Σπήλαιο Ευριπίδη, το Σπήλαιο Δράκαινας, το Σπήλαιο Σκοτεινής Θαρρουνίων, το Σπήλαιο Φράγχθι).

«Πόρπες»

Πόρπες, αντικείμενα τα οποία λειτουργούν ως εξαρτήματα της ένδυσης, είτε για τη σύνδεση ενδυμάτων, είτε ως αγκράφες ζωνών, θα μπορούσαν να αποτελούν πολλά και διαφορετικά μεταξύ τους αντικείμενα: κυκλικά και ελλειψοειδή με οπές, αγκιστροειδή, διάτρητα («οφθαλμοί»), ή σύνθετα, αγκιστροειδή και στοιχεία με οπές. Ο αριθμός των «πορπών» στη νεολιθική Ελλάδα είναι αρκετά μικρός (περίπου 51).

Πόρπες κατασκευασμένες από οστό είναι γνωστές κυρίως από την Ανατολία. Εκτός από τα «άγκιστρα» και τους «οφθαλμούς» πορπών που βρέθηκαν στη θέση Aşıklı (Esin & Harmakayan 1999), τα περισσότερα παραδείγματα προέρχονται από το Haçilar (Mellaart 1970) και το Catalhöyük (Mellaart 1964, 1967, Russell 2012, Stefanović & Tringham 2002). Ιδιαίτερα στις παλαιότερες και σύγχρονες ανασκαφές του Catalhöyük οι οστέινες «πόρπες» είναι ένα αρκετά συχνό εύρημα, και, καθώς αρκετές σχετίζονται με ταφικά σύνολα, δίνεται η δυνατότητα να προσδιορίστει με ακρίβεια η θέση τους στο σώμα (π.χ. ένα άγκιστρο πόρπης βρέθηκε στην περιοχή της μέσης ενός ενήλικα άνδρα – Daly 2004).

Εικ. 3.14
«Πόρπες» από τη νεολιθική Ελλάδα
Οστέινο άγκιστρο «πόρπης» [Σουφλί Μαγούλα Λάρισας] | Σύνθετη «πόρπη» με άγκιστρο και οφθαλμό [Νέα Νικομήδεια Ημαθίας] | Οστρέινο άγκιστρο «πόρπης» [Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας] | Ελαφοκεράτινο άγκιστρο «πόρπης» [Λιμενάρια Θάσου]

Παρομοίως με τα «ενώτια» και «καρφιά», η εύρεση οστέινων «πορπών» στις αρχαιότερες φάσεις της Νεολιθικής της Ελλάδας (π.χ. στο Σέσκλο, τη Νέα Νικομήδεια, τη Σουφλί Μαγούλα, τα Σέρβια) συνδέθηκε με το ζήτημα του πληθυσμιακού ή/και πολιτισμικού αποικισμού από την Ανατολία (πρβλ. Sidéra 1998 για αντίστοιχα ευρήματα από θέσεις των Βαλκανίων). Αν και τα «ενώτια» / «καρφιά» φαίνεται ότι απουσιάζουν στις μεταγενέστερες φάσεις της Νεολιθικής, οστέινες και ορισμένες λίθινες «πόρπες» βρίσκονται σε θέσεις όπως τα Λιμενάρια Θάσου (Παπαδόπουλος & Μαλαμίδου 2000), η Δήμητρα Σερρών (Christidou 1997: 130), η Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Χατζούδη 2002: 616-7, Σχ. 6θ) και το Δισπηλιό (Εικ. 4.54).

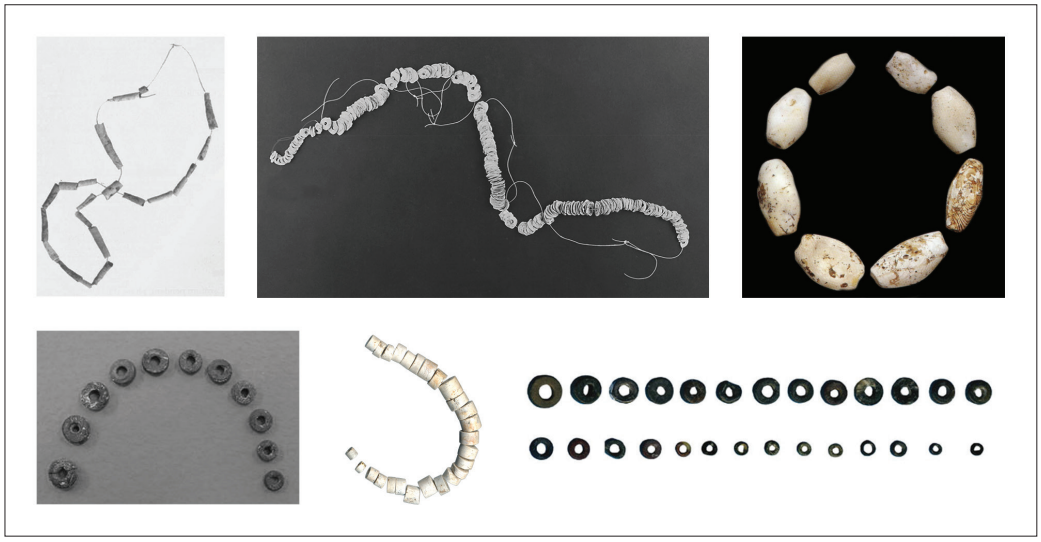
Εκτός αυτών, ιδιαίτερο είναι το παράδειγμα των οστρέινων *Spondylus gaederopus* αγκιστροειδών «πορπών», μεγάλο σύνολο του οποίου βρέθηκε στο Δισπηλιό (Εικ. 4.55, βλ. συζήτηση στο Κεφάλαιο 4).

Χάντρες

Στην πολυπληθέστερη τυπολογική κατηγορία κοσμημάτων, η παρουσία της οποίας είναι δεδομένη σε κάθε ανασκαφή νεολιθικής θέσης (Εικ. 3.15), χρησιμοποιήθηκαν όλες οι πρώτες ύλες που σώζονται αρχαιολογικά για την κατασκευή κυκλικών κυρίως διάτρητων στοιχείων, τμήματα συνθετότερων περιδέραιων ή επιρραμμάτων τοποθετημένων σε κάθε πιθανό μέρος του σώματος ή της ένδυσης (πρβλ. τις ραμμένες σε ενδύματα *Dentalium* χάντρες ή ως διακοσμητικά στοιχεία άλλων εξαρτύσεων σε ταφές στο Durankulak Βουλγαρίας και τη θέση Alsónyék-Bátaszék Ουγγαρίας – Avramova 2002, Osztás κ.ά. 2012, αντίστοιχα – βλ. Κεφάλαιο 8).

Λογώ των μικρών τους διαστάσεων οι χάντρες ανιχνεύονται δύσκολα, ειδικά όταν δεν εφαρμόζονται ανασκαφικές τεχνικές οι οποίες να περιλαμβάνουν το κοσκίνισμα της επίχωσης ή τη διαλογή από το ξηρό υπόλοιπο της επίπλευσης του χώματος. Εκτός αυτής της δυσκολίας, και καθώς λίγα είναι τα κοσμήματα τα οποία βρίσκονται σε «κλειστά» συμφραζόμενα, η περίπτωση εύρεσης *in situ* συνόλου χαντρών, ως περιδέραια, δεν είναι συχνή.

Αναλογιζόμενοι το μικρό μέγεθός τους, καθώς και τη μεγάλη ποσότητα που θα χρειαζόταν για την δημιουργία ενός μόνο περιδέραιου (χωρίς φυσικά να αποκλείεται η περίπτωση της χρήσης, άλλων χαντρών κατασκευασμένων από οργανικά υλικά), ο αριθμός χαντρών που έχει διασωθεί είναι εξαιρετικά μικρός. Εξαιρέσεις αποτελούν, όπως προαναφέρθηκε, το παράδειγμα εύρεσης δεκάδων χιλιάδων χαντρών από το Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας (Δάβρη κ.ά. 2015), και της εξίσου μεγάλης «αποθησαύρισης» χαντρών σε αγγείο από τη θέση Γυαλού Σπάτων Αττικής (Ζγουλέτα 2015) αλλά και της εύρεσης 215 *Spondylus gaederopus* χαντρών, οι οποίες στοιχειοθετούσαν δύο περιδέραια εναποθετημένα σε ταφική συστάδα στην Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας Κοζάνης (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009, 2010).

Εικ. 3.15
Χάντρες από τη νεολιθική Ελλάδα
Περιδέραιο από *Dentalium* sp. χάντρες [Σιταγροί Δράμας] | Περιδέραιο από *Unio* sp. χάντρες [Κάτω Αγιάννης Πιερίας] | Χάντρες από *Spondylus gaederopus* [Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων]
Χάντρες από σερπεντινίτη [Μάκρη Έβρου] | Χάντρες από θερμικά επεξεργασμένο στεατίτη [Δισπηλιό Καστοριάς] | Χάντρες από σερπεντινίτη και σχιστόλιθο [Σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδας]

Οι περισσότερες ποσοτικά χάντρες –ανεξαρτήτως περιόδου της Νεολιθικής– είναι οι λίθινες –κυρίως λευκές, μαύρες ή πρασινωπές. Στην πλειονότητά τους είναι κατασκευασμένες από σχετικά μαλακό λίθο, όπως ο στεατίτης και το μάρμαρο, αλλά και από μεσαίας σκληρότητας σχιστολιθικά και σερπεντινιτικά πετρώματα. Όπως έχει προαναφερθεί, οι χάντρες από στεατίτη ο οποίος έχει επιδεχθεί θερμική επεξεργασία, αποτελούν έναν τύπο που εμφανίζεται στη Νεότερη Νεολιθική με μεγάλη διασπορά στις θέσεις της Ελλάδας, όπως το Σπήλαιο του Φράγχθι, τη Σπηλιά του Κίτσου, τις Αλές, το Διμήνι, τους Σιταγρούς, το Ντικιλί Τας και το Δισπηλιό (βλ. Miller 1997: 267-71 και συζήτηση στο Κεφάλαιο 4).

Ακολουθούν οι οστρέινες χάντρες: εκτός από την περίπτωση των οστρέων *Dentalia*, τα οποία χωρίς περαιτέρω επεξεργασία μπορούσαν να αποτελέσουν στοιχεία ενός περιδέραιου (όπως στο παράδειγμα των Σιταγρών –Nikolaidou 2003: Pl. 9.13), ήδη από την Αρχαιότερη Νεολιθική είναι γνωστή στο Σπήλαιο Φράγχθι η δημιουργία χαντρών από *Cerastoderma glaucum* (Miller 1996). Στις μεταγενέστερες περιόδους, μαζί με την παραγωγή δακτυλίων από *Spondylus gaederopus* εμφανίζονται και χάντρες από το ίδιο όστρεο. Συνήθως πρόκειται για λεπτές κυλινδρικές χάντρες, αν και υπάρχει η εξαίρεση αυτών από το Σπήλαιο της Θεόπετρας (Kyparissi-Apostolika 2011): το μεγάλο μέγεθός τους θυμίζει αντίστοιχες χάντρες *Spondylus gaederopus,* οι οποίες όμως εμφανίζονται κυρίως στην Ευρώπη.

Πολύ λιγότερες είναι οι πήλινες, οστέινες και μετάλλινες χάντρες. Υπάρχουν ωστόσο αρκετές εξαιρέσεις, όπως –όσον αφορά τις πήλινες χάντρες– στους Σιταγρούς, όπου στη Φάση ΙΙΙ παρατηρείται μία αύξηση της παραγωγής ενός τύπου πήλινων, αρκετά πρόχειρα φτιαγμένων, χαντρών (Miller 1997: 179-81), και –όσον αφορά τις μετάλλινες– στο Ντικιλί Τας, όπου στην ανασκαφή της «Οικίας 1» (Choquenet 2014, Darque κ.ά. 2012) βρέθηκε πλήθος χρυσών χαντρών, σαφέστατα κατάλοιπα ενός ειδικευμένου εργαστηρίου κατασκευής.

Χρονολογική και χωρική κατανομή

Αναφέρθηκε σε αρκετά σημεία του κειμένου ότι τόσο λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών του υλικού μελέτης, όσο και των προβλημάτων της δημοσίευσής του, η εξαγωγή στατιστικού χαρακτήρα συμπερασμάτων είναι αρκετά δύσκολη και με αρκετά μεγάλο τον κίνδυνο απλουστεύσεων και γενικεύσεων.

Τέτοιου είδους γενικεύσεις είναι αρκετά συχνές στις (λιγοστές) δημοσιεύσεις νεολιθικών κοσμημάτων. Για παράδειγμα, και στο επίπεδο της μελέτης μίας θέσης, αυτή του Αχίλλειου Λάρισας (Gimbutas 1989), είναι χαρακτηριστική η ευκολία στην εξαγωγή συμπερασμάτων όσον αφορά την προτίμηση πρώτων υλών και των αλλαγών στις πρακτικές κόσμησης ανά φάση κατοίκησης, παρόλο που τα διαθέσιμα στοιχεία είναι ελάχιστα, ενώ γίνονται συχνά λανθασμένες ταυτίσεις κοσμημάτων (πρβλ. Miller 1997: 72).

Στο επίπεδο μιας μεγαλύτερης γεωγραφικής ενότητας, όπως η Θεσσαλία, η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001), παραδεχόμενη το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του υλικού μελέτης της προέρχεται από ιδιωτικές συλλογές, αποκομμένο από το αρχικό αρχαιολογικό του πλαίσιο, επιχειρεί τυπολογικές κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες ίσως είναι προβληματικές. Για παράδειγμα, στην ταξινόμηση των χαντρών το δείγμα από όλες τις θέσεις της Θεσσαλίας μοιάζει εξαιρετικά μικρό (237). Επιπλέον, πολλές από αυτές τις χάντρες, όπως και γενικότερα τα κοσμήματα του *corpus*, είναι και οι περισσότε-

ΕΙΔΟΣ ΘΕΣΗΣ ΜΕ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ	
Τούμπα / Μαγούλα / Σε λόφο	48
Επίπεδη	34
Τούμπα / Μαγούλα – Επίπεδη	1
Λιμναία / Παραλίμνια	2
Σπήλαιο	16
Σπήλαιο – Επίπεδη	1
Αδιάγνωστο / Συλλογή / Μουσείο	*7*
	109

Πίν. 3.4
Είδος θέσεων της νεολιθικής Ελλάδας με παρουσία κοσμημάτων

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΑΡ. ΘΕΣΕΩΝ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ
ΑΝ	9	209
ΑΝ-ΜΝ	9	2.728
ΜΝ	4	271
ΜΝ-ΝΝ	16	2.931
ΝΝ	26	4.165
ΝΝ-ΤΝ	19	3.688
ΤΝ/ΧΘ	10	145
ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	*13*	*12.822*
Ν	3	346
	109	27.305

Πίν. 3.5
Θέσεις της νεολιθικής Ελλάδας σε σχέση με τα ποσοτικά στοιχεία των κοσμημάτων κατά χρονολογική περίοδο
Ως Ν (=Νεολιθική) αναφέρονται τα κοσμήματα εκείνα που αποτελούν τυχαία ευρήματα ή αποτελούν αντικείμενα συλλογών ή μουσείων

ρο «εντυπωσιακές» – η απόρροια των αισθητικών επιλογών των συλλεκτών.

Αν και ο διαχωρισμός των *corpora* κοσμημάτων ανά τύπο θέσης, εννοώντας τη μορφή κατοίκησής του, είναι αρκετά εύκολος (Πίν. 3.4), ο διαχωρισμός των διαθέσιμων και γνωστών από δημοσιεύσεις κοσμημάτων ανά χρονολογική περίοδο σε κάθε θέση (Πίν. 3.5), αποτελεί ένα αρκετά δύσκολο εγχείρημα, καθώς δεν αναφέρονται πάντοτε τα πλήρη στοιχεία στρωματογραφικής συνάφειάς τους[22].

Όπως είναι αναμενόμενο, τα περισσότερα κοσμήματα προέρχονται από θέσεις σε τούμπες / μαγούλες / γήλοφους, οι οποίες κατοικούνται συχνά καθ' όλη τη διάρκεια της Νεολιθικής. Εξίσου μεγάλος όμως είναι και αριθμός των κοσμημάτων που προέρχονται από ανασκαφές «επίπεδων» οικισμών. Αυτό οφείλεται καταρχάς στο επίπεδο της έρευνας κατά τις τελευταίες δεκαετίες (και την ανάγκη μεγάλων σωστικών ανασκαφών), όταν αυτοί, οι περισσότερο «αφανείς», νεολιθικοί οικισμοί άρχισαν να ανασκάπτονται, συχνά σε μεγάλη έκταση (όπως π.χ. ο Μακρύγιαλος Πιερίας ή το Κλείτος Κοζάνης), αποκαλύπτοντας μεγάλα τμήματά τους με αντίστοιχα μεγάλο αριθμό κοσμημάτων[23].

Τα βασικά χαρακτηριστικά των τύπων κόσμησης ανά χρονολογική περίοδο έχουν ήδη αναφερθεί στη σύνοψη της έρευνας που επιχειρήθηκε στο Κεφάλαιο 2:

[22] Στον Πίν. 3.5 δεν επιτεύχθηκε σε όλες τις περιπτώσεις ο ποσοτικός διαχωρισμός των κοσμημάτων προερχόμενων από την ανασκαφή πολυπερίοδων θέσεων, καθώς σε αρκετές από αυτές δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Αξίζει όμως να σημειωθεί, ότι από τον μεγάλο αριθμό των πάνω από 12.000 κοσμημάτων που εμφανίζονται στις θέσεις με κατοίκηση από την Αρχαιότερη έως και τη Νεότερη Νεολιθική, πάνω από τα 10.000, προερχόμενα από το Σπήλαιο Σαρακηνού, πρέπει να τοποθετηθούν (αν και δεν είναι επαρκώς δημοσιευμένα) στη Νεότερη Νεολιθική.

[23] Αυτή η μεγάλη ποσοτική αλλαγή των «νέων» νεολιθικών κοσμημάτων λόγω των νεότερων ανασκαφών φαίνεται και σε σχέση με τα διαθέσιμα στοιχεία που είχε η Miller (1997) στο διδακτορικό της, πέραν των 7 θέσεων που η ίδια μελέτησε.

Εικ. 3.16
Θέσεις της Αρχαιότερης Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων

Λίθινο περίαπτο / ειδώλιο γυναικείας μορφής [Αχίλλειο Λάρισας]
Λίθινο περίαπτο / ειδώλιο σε μορφή βατράχου [Νέα Νικομήδεια Ημαθίας]
Οστέινο άγκιστρο πόρπης [Σουφλί Μαγούλα Λάρισας]
«Ενώτια» [Αχίλλειο Λάρισας]

Εικ. 3.17
Θέσεις της Μέσης Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων

Ελαφοκεράτινος μικρός δακτύλιος [Διπηλιό Καστοριάς]
Περιδέραιο λίθινων και οστρέινων χαντρών [Βασιλικά Θεσσαλονίκης]
Λίθινο περίαπτο [Σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδας]
Οστρέινο περίαπτο [Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης]

Εικ. 3.18
Θέσεις της Νεότερης / Τελικής Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία κοσμημάτων

Οστρέινο *Spondylus gaederopus* «κουμπί» [Διμήνι Μαγνησίας]
Λίθινο περίαπτο / ειδώλιο [Σάλιαγκος Αντιπάρου]
Λίθινο φαλλόσχημο περίαπτο [Σπηλιά του Κίτσου Αττικής]
Οστρέινος *Spondylus gaederopus* δακτύλιος [Δισπηλιό Καστοριάς]
Ασημένιο δακτυλιόσχημο περίαπτο 'ring-idol' [Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας]
Περιδέραιο από χάντρες στεατίτη [Δισπηλιό Καστοριάς]

Εικ. 3.19
Θέσεις της Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία δακτυλιόσχημων 'ring-idol' κοσμημάτων
Στις θέσεις που δηλώνονται με τριγωνικό σύμβολο τα ευρήματα είναι εκτός ανασκαφικού πλαισίου

Χρυσό 'ring-idol' [Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων]
Χρυσό 'ring-idol' [Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης]
Ασημένιο 'ring-idol' [Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας]
Μαρμάρινο 'ring-idol' [Μακρύγιαλος Πιερίας]
Πήλινο 'ring-idol' [Πευκάκια Μαγνησίας]
Χρυσό 'ring-idol' [Ανάργυροι IXb Φλώρινας]

Εικ. 3.20

Θέσεις της Νεολιθικής στην Ελλάδα με παρουσία *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp. κοσμημάτων
Στις θέσεις που δηλώνονται με τριγωνικό σύμβολο παρατηρείται μεγαλύτερη παρουσία ή/και ενδείξεις επιτόπιας κατασκευής *Spondylus gaederopus* ή/και *Glycymeris* sp. κοσμημάτων

Spondylus gaederopus δακτύλιος [Σιταγροί Δράμας]
Spondylus gaederopus δακτύλιος [Διμήνι Μαγνησίας]
Spondylus gaederopus χάντρες [Διασπηλιό Καστοριάς]
Spondylus gaederopus «πόρπη» [Μακρύγιαλος Πιερίας]
Glycymeris sp. περίαπτο [Διασπηλιό Καστοριάς]

Αν και τα περισσότερα σωζόμενα κοσμήματα της **Αρχαιότερης Νεολιθικής** (Εικ. 3.16) είναι απλά, όπως π.χ. βότσαλα ή όστρεα με οπές ανάρτησης (π.χ. στο Σπήλαιο Φράγχθι), δε λείπουν πιο περίτεχνα (π.χ. τα ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα από το Αχίλλειο και τη Νέα Νικομήδεια ή τα περίαπτα από τη Μικρή Βόλβη –Λιούτας & Κώτσος 2006, Kotsos & Urem-Kotsou 2016–, που παρόμοιά τους εντοπίζονται σε θέσεις της ίδιας περιόδου στη Βουλγαρία: πρβλ. Hansen 2003: 348). Τύποι όπως τα «ενώτια» / «καρφιά» παρουσιάζουν μεγάλη διασπορά σε αρκετές θέσεις σε όλη την επικράτεια, από τη Μακεδονία έως την Κρήτη, ενώ οστέινες «πόρπες» είναι περισσότερο γνωστές από τις πολύ πρώιμες χρονολογικά θεσσαλικές θέσεις.

Στη **Μέση Νεολιθική** (Εικ. 3.17) εμφανίζονται σε μεγαλύτερο αριθμό κοσμήματα όπως οι λίθινοι και οστρέινοι δακτύλιοι ενώ γίνεται μεγαλύτερη εκμετάλλευση διαφορετικών ειδών οστρέων –κυρίως θαλάσσιων– για την κατασκευή περιάπτων.

Στις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής, **Νεότερη** και **Τελική** (Εικ. 3.18), παρατηρείται κορύφωση στην ποσότητα και ποικιλία, με ενδείξεις εκτεταμένης παραγωγής κοσμημάτων, κυρίως των οστρέινων δακτυλίων και χαντρών. Πρώτες ύλες και «έτοιμα» κοσμήματα (μάρμαρο, *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι, δακτυλιόσχημα περίαπτα, μικροσκοπικού μεγέθους χάντρες), φαίνεται ότι αποκτούν μεγάλη διακοινοτική κινητικότητα. Επιπλεόν, οι απαρχές της μεταλλουργικής δραστηριότητας στην περίοδο αυτή αντικατοπτρίζονται και από την εύρεση ενός αρκετά μεγάλου όγκου χρυσών, χάλκινων και αργυρών κοσμημάτων.

Αρκετά είναι τα ανθρωπολογικά / εθνογραφικά κείμενα που ανάγουν την κόσμηση (και γενικά τη διαχείριση της εξωτερικής εμφάνισης) ως ένα σημαντικό στοιχείο διαφοροποίησης μίας κοινότητας από μία άλλη. Τη διάκριση ομάδων με όχημα τη μελέτη των αντικείμενων κόσμησης έχουν προσπαθήσει να επαληθεύσουν αρχαιολογικές μελέτες, τόσο παλαιότερες (πρβλ. Newell κ.ά. 1990) όσο και πιο πρόσφατες (πρβλ. Rigaud 2011, Vanhaeren 2010), οι οποίες κυρίως αφορούν χρονολογικές περιόδους «μεταιχμιακές», όπως το πέρασμα από τη Μεσολιθική στη Νεολιθική. Είναι περισσότερο από αμφίβολο το αν μία ανάλογη προσπάθεια αυστηρής τυπολογικής και στατιστικής ανάλυσης με υπόθεση εργασίας τη νεολιθική κοσμηματοποιΐα στην Ελλάδα θα προσέφερε ανάλογα συμπεράσματα.

Παρόλα αυτά, είναι δυνατή η αναγνώριση **τοπικών διαφοροποιήσεων**, κυρίως όμως στο επίπεδο κάποιων ομάδων κοσμημάτων. Π.χ.: η μεγάλη ποσότητα ελαφοκεράτινων δακτυλίων στο Δισπηλιό του τέλους της Μέσης της αρχής της Νεότερης Νεολιθικής, μία παραγωγή η οποία δε συναντάται σε άλλες θέσεις ή τα περίαπτα / ειδώλια της Μέσης Νεολιθικής ('half body pendants' – Miller 1997, Talalay 1993) στο Σπήλαιο Φράγχθι τα οποία επίσης αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα της θέσης.

Εκτός αυτών των διαφοροποιήσεων, όμως, επιβεβαιώνονται και **ομοιότητες σε τύπους κόσμησης**, κυρίως σε κοντινούς μεταξύ τους οικισμούς. Αυτές οι ομοιότητες ίσως υποδεικνύουν, εκτός από την κινητικότητα των αντικειμένων αυτών, την ύπαρξη μεμονωμένων τεχνιτών ή ακόμα και αντικείμενα κατασκευασμένα από το «ίδιο χέρι». Π.χ.: τα *Spondylus gaederopus* αντικείμενα (πόρπες;), τα οποία έχουν το ένα άκρο τους επεξεργασμένο στη μορφή πτηνού, στο Σπήλαιο του Ζα Νάξου (Zachos 1999) και τον Στρόφιλα Άνδρου (Televantou 2008) ή τα παρόμοια μεταξύ τους οστέινα αντικείμενα με αυλώσεις (περίαπτα;) από το Σπήλαιο Αλεπότρυπας (Παπαθανασόπουλος 2011) και το Κουφόβουνο στη Λακωνία (Cavanagh κ.ά. 2004).

Σε μεγαλύτερο όμως χωρικό φάσμα, φαίνεται ότι κάποια από τα κοσμήματα μοιράζονται μία **«κοινή»**. Για παράδειγμα, τα δακτυλιόσχημα περίαπτα του τύπου 'ring-idol' (Εικ. 3.19) εμφανίζονται σε αρκετές θέσεις στη νεολιθική Ελλάδα, με πολλές παραλλαγές, όσον αφορά το υλικό κατασκευής και

τη μορφολογία τους, επαναλαμβάνοντας ωστόσο ένα συγκεκριμένο πρότυπο. Λόγω της ευρείας διάδοσής τους σε μια συγκεκριμένη φάση της Νεολιθικής θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι αποτελούν έναν συγκεκριμένο «συρμό», ίσως προερχόμενο αρχικά από οικισμούς των Βαλκανίων.

Τα κοσμήματα *Spondylus gaederopus* (Εικ. 3.20), από την άλλη, αποτελούν ένα **«εμπορικό» κόσμημα**, του οποίου η κινητικότητα διαπιστώνεται όχι μόνο μέσα στα (σύγχρονα) όρια της Ελλάδας, αλλά και σε όλα τα Βαλκάνια και σε αρκετές θέσεις της Ευρώπης (πρβλ. Κεφάλαιο 9). Σε θέσεις της Μακεδονίας, όπως οι Σιταγροί, το Ντικιλί Τας, η Δήμητρα και ο Μακρύγιαλος διαπιστώνεται η επιτόπια κατεργασία του *Spondylus,* ενώ σε άλλες, όπως το Δισπηλιό και το Κλείτος, η έντονη «κατανάλωσή» του. Παράλληλα διαπιστώνεται σε άλλες θέσεις η σχεδόν αποκλειστική χρήση του *Glycymeris* τόσο για την κατασκευή περιάπτων, όπως στον Παράδεισο Καβάλας (Reese 1987), όσο και δακτυλίων, όπως στα Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας (Βεροπουλίδου 2011). Στη Θεσσαλία, περιέργως, εκτός από το παράδειγμα του Διμηνίου, δεν υπάρχουν ενδείξεις –τουλάχιστον όχι δημοσιευμένες– για άλλα μεγάλα κέντρα επεξεργασίας, με εξαίρεση αυτό της Βισβίκης (Galik 2015).

Αντίστοιχης σημασίας, τουλάχιστον όσον αφορά την ελληνική επικράτεια, ίσως αποτελεί και η περίπτωση των χαντρών από στεατίτη, οι οποίες εμφανίζονται σχεδόν παράλληλα με την ενταντικοποίηση της παραγωγής των *Spondylus* κοσμημάτων σε αρκετές θέσεις, όπως το Φράγχθι, τις Αλές, τους Σιταγρούς, το Ντικιλί Τας, τη Σπηλιά του Κίτσου και το Δισπηλιό. Η μεγάλη ομοιομορφία τους έγκειται: στο μικρό μέγεθος τους, στο ίσιο προφίλ τους (που υποδηλώνει και ταυτόχρονη επεξεργασία τους), στη λευκή, υαλώδη, επιφάνεια (η οποία είναι αποτέλεσμα θερμικής επεξεργασίας) και στο, πολλές φορές, γκρίζου χρώματος εσωτερικό τους (Miller 1997: 267-8).

Για την αναγνώριση και τοποθέτηση επί χάρτου των πιθανών μηχανισμών διακίνησης, τόσο των πρώτων υλών, όσο και των ίδιων των κοσμημάτων, επιβάλλεται –πέραν της καταγραφής των πιθανών μορφολογικών ομοιοτήτων– μία διεπιστημονική προσέγγιση η οποία να περιλαμβάνει περισσότερες αρχαιομετρικές και τεχνολογικές αναλύσεις.

Ωστόσο, το μεγαλύτερο –και αρχικό στη σειρά– πρόβλημα που σχετίζεται άμεσα με τον εμπλουτισμό των ενδείξεων που θα διασαφήνιζαν τη χρονολογική και χωρική κατανομή των κοσμημάτων, παραμένει ο τρόπος άντλησης μεγαλύτερου δείγματος από το αρχαιολογικό αρχείο˙ η πιο προσεκτική ανασκαφική ανάκτηση όσο το δυνατόν περισσότερων (μικροσκοπικών) κοσμημάτων. Καθώς τα καινούρια ανασκαφικά προγράμματα αναγνωρίζουν τη σημασία της εφαρμογής λεπτομερειακών αρχαιολογικών μεθοδολογιών, είναι σίγουρη η αύξηση των δεδομένων αυτών μελλοντικά˙ φυσικά με την προϋπόθεση ότι τα δεδομένα αυτά γίνονται γνωστά στη βιβλιογραφία –έστω και με μία προκαταρκτικού χαρακτήρα δημοσίευση.

4

ΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΥ ΔΙΣΠΗΛΙΟΥ

πέρα από το χωράφι, τη λίμνη και το στάβλο

Το 2002 τυπώθηκε μια συλλογή κειμένων με τα πρώτα αποτελέσματα των μελετών που αφορούσαν τις –δεκαετείς τότε– ανασκαφές στο Δισπηλιό Καστοριάς (Χουρμουζιάδης επιμ. 2002). Στον τόμο αυτό καταγράφονται οι πρώτες «εντυπώσεις» της έρευνας που ξεκίνησε στη νοτιοδυτική όχθη της λίμνης της Καστοριάς το 1992 υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή Αρχαιολογίας στο Α.Π.Θ., Γ. Χ. Χουρμουζιάδη˙ κείμενα για την κεραμική, τα οστέινα και λίθινα εργαλεία, το πώς (και με πόση δυσκολία) «ορίζονται» οι αρχιτεκτονικές δομές σε έναν –μέχρι πρότινος άγνωστο στον ελλαδικό χώρο– ανασκαμμένο λιμναίο προϊστορικό οικισμό ή τις (απανθρακωμένες) ενδείξεις της αγροτικής καλλιέργειας των Δισπηλιωτών[24].

Στο κεφάλαιο με τίτλο «*Πέρα από το χωράφι, τη λίμνη, το στάβλο*» ο διευθυντής της ανασκαφής (Χουρμουζιάδης 2002) αναφερόταν στα ευρήματα εκείνα τα οποία, σύμφωνα με τις θεωρητικές του προσεγγίσεις, εντάσσονταν πέραν των παραγωγικών και οικονομικών δραστηριοτήτων του οικισμού, στο πεδίο της «ιδεολογίας».

Πρόκειται για ευρήματα και πρακτικές, όπως η ειδωλοπλαστική, οι ταφές, αντικείμενα «μη χρη-

[24] Ο τόμος *Δισπηλιό: 7500 Χρόνια Μετά* (2002) προέκυψε ύστερα από μια αρχική δημοσίευση κειμένων στο περιοδικό *Επτάκυκλος* (2000).

Εικ. 4.1

α. Δισπηλιό, Ανατολικός Τομέας, ανασκαφικό τετράγωνο Δ03δ, λεπτομέρεια του Στρώματος 7 (9/8/2002) – Πασσαλότρυπες, τμήματα αγγείων, πυριτόλιθοι, τμήμα «άγκιστρου πόρπης» από *Spondylus gaederopus*

β. Αποθήκη/εργαστήριο ανασκαφών Δισπηλιού (19/2/2010) – Φοιτητές μπροστά από συρτάρι με οστρέινα κοσμήματα

στικά» που συνδέονται με έξω-παραγωγικές δραστηριότητες, όπως τα μουσικά όργανα, οι πήλινες ή ξύλινες επιφάνειες με χαράγματα που παραπέμπουν σε ένα είδος «γραφής», η κοσμηματοποιΐα και γενικότερα η πρακτική της διακόσμησης.

Στόχος του Γ.Χ.Χ. δεν ήταν μία «παραδοσιακή» αρχαιολογική απαρίθμηση και παρουσίαση του υλικού. Εξάλλου, στην περίπτωση των κοσμημάτων του Δισπηλιού, όπως και του μεγαλύτερου ποσοστού των ειδωλίων, τα ακριβή ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά δεν ήταν γνωστά, καθώς δεν είχε προηγηθεί ενδελεχής μελέτη τους.

Αν και ο Γ.Χ.Χ. αναφέρεται σε λιγοστά κοσμήματα –τα οστέινα «δαχτυλίδια», τις χάντρες και κάποια περίαπτα– σημειώνει το πρόβλημα της ερμηνείας τους ως καθαρά συμβολικά και εξωραϊστικά αντικείμενα ή ως έργα τέχνης που θα πρέπει να ιδωθούν με όρους «αισθητικής». Τα τοποθετεί σαφώς «*εκτός του χωραφιού και του στάβλου*» –πέραν δηλαδή των οικονομικών δραστηριοτήτων προς επιβίωση των νεολιθικών Δισπηλιωτών, αποκομμένα από τον κύκλο παραγωγής και κατανάλωσης– αλλά αναγνωρίζει σε αυτά την ύπαρξη μιας σχέσης αλληλεξάρτησης μεταξύ ανθρώπου και φύσης˙ και ειδικά στην περίπτωση του Δισπηλιού, το ότι τα κοσμήματα αυτά θα πρέπει να ήταν επηρεασμένα, και όσον αφορά την κοινωνική τους σημασία, από τη λίμνη.

Τα κοσμήματα του Δισπηλιού, πέρα από το χωράφι, τον στάβλο και τη λίμνη τους (Εικ. 4.1), ήταν σχεδόν αόρατα στη μικρή έκθεση, δίπλα στην αποθήκη / εργαστήριο των ανασκαφών, λόγω του μικρού μεγέθους τους αλλά και των περιορισμών όσον αφορά την ασφάλεια του χώρου˙ ήταν όμως –σίγουρα όχι στην ίδια μεγάλη συχνότητα εμφάνισης με τους ξύλινους πασσάλους και τα αρνητικά τους αποτυπώματα– ορατά στην ανασκαφική πραγματικότητα.

Οι ανασκαφές στο Δισπηλιό

Η αναγνώριση και ανασκαφή λιμναίων προϊστορικών οικισμών είναι συνδεδεμένη με την ιστορία της Ευρωπαϊκής αρχαιολογίας. Η έρευνά τους ξεκινά ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα και κυρίως στις περιοχή των Άλπεων, στη Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ελβετία κτλ. (βλ. Pétrequin 1984, Pétrequin & Pétrequin 1988, Schlichtherle επιμ. 1997). Αν και είναι βέβαιο πως οι λίμνες στον ελλαδικό χώρο

προσέφεραν ένα ιδανικό περιβάλλον κατοίκησης, το Δισπηλιό υπήρξε η πρώτη συστηματική ανασκαφή ενός προϊστορικού λιμναίου οικισμού.

Οι πρώτες ενδείξεις για την ύπαρξη προϊστορικής θέσης στο χωριό Δισπηλιό στην όχθη της λίμνης της Καστοριάς (Ορεστιάδας) αναφέρονται από τη δεκαετία του '30, όταν ένας μεγάλος αριθμός πασσάλων, οστράκων και λίθινων εργαλείων αποκαλύφτηκαν λόγω της δραματικής πτώσης της στάθμης της λίμνης. Ο καθηγητής Α. Κεραμόπουλος διεξήγαγε μία περιορισμένη έρευνα στις θέσεις που φάνηκαν οι πάσσαλοι και κοντά στην επίχωση που είχε την ονομασία «Νησί», ένα χαμηλό έξαρμα που βρεχόταν γύρω από το νερό της λίμνης. Γρήγορα διαπιστώθηκε ότι το «Νησί» δεν αποτελούσε «επακτή γη», μπάζωμα, όπως πίστευε ο Κεραμόπουλος, αλλά ότι δημιουργήθηκε από τα πολιτισμικά κατάλοιπα των ανθρώπων που κατοικούσαν το χώρο.

Τριάντα χρόνια αργότερα, ο καθηγητής αρχιτεκτονικής του ΑΠΘ, Ν. Μουτσόπουλος, στο πλαίσιο της έρευνάς του για τη βυζαντινή Καστοριά, χαρτογράφησε, εκτός από το τείχος των ιστορικών χρόνων, τμήμα του οποίου σώζεται κυρίως στα νότια της θέσης, και τους πασσάλους του Δισπηλιού προσφέροντας μια πρώτη τοπογραφική τους εικόνα.

Το 1992 ο καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, ξεκίνησε τη συστηματική έρευνα του οικισμού (Χουρμουζιάδης 1996 επιμ. 2002, 2008). Την περίοδο 1992-2013 έλαβαν μέρος στην ανασκαφή και μελέτη του υλικού εκατοντάδες φοιτητές και ερευνητές από ελληνικά και ξένα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Μετά τον θάνατό του το 2013, η έρευνα συνεχίζεται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με επιστημονικό διευθυντή των ανασκαφών τον Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Κ. Κωτσάκη.

Η ειδική σχέση των κατοίκων του προϊστορικού οικισμού με το οικοσύστημα της λίμνης και του πλούσιου περιβάλλοντός της αποτέλεσε κεντρικό θέμα της αρχαιολογικής έρευνας στο Δισπηλιό, με βασικό άξονα τη μελέτη της οργάνωσης του χώρου, της οικονομίας και της ιδεολογίας (πρβλ. Χουρμουζιάδης 1978, 1979, 1981), άμεσα συνυφασμένα στην περίπτωση του οικισμού του Δισπηλιού με το σύνθετο και δυναμικό οικοσύστημα της λίμνης και της παραλίμνιας όχθης.

Η θέση καταλαμβάνει περίπου 17.000 τ.μ. (Εικ. 4.2α, Εικ. 4.3) και κατοικήθηκε από τη Μέση Νεολιθική έως τα τέλη της Νεότερης Νεολιθικής, όπως επίσης και σε περιόδους της Εποχής του Χαλκού.

Η πρωιμότερη ραδιοχρονολόγηση που διαθέτουμε χρονολογεί την εγκατάσταση στο 5.467-5.324 π.Χ., δηλαδή στο τέλος της Μέσης και στην αρχή της Νεότερης Νεολιθικής (Φακορέλλης & Μανιάτης 2002, Facorellis κ.ά. 2013, Karkanas κ.ά. 2011). Δεν αποκλείεται, ωστόσο, με βάση τις πιο πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες, ο οικισμός να ιδρύθηκε νωρίτερα. Ο οικισμός συνεχίζει να κατοικείται μέχρι και τις αρχές της 3ης χιλιετίας, ενώ στο τέλος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, γύρω στο 1.200 π.Χ., τον χώρο περιβάλλει ένας κυκλικός λίθινος περίβολος, που έχει σήμερα αποκαλυφθεί στο σύνολό του. Η αρχαιολογική ιστορία της θέσης τελειώνει με την οικοδόμηση ενός ελληνιστικού οχυρού, μέρους του τείχους του οποίου διασώζεται ακόμη.

Η ανασκαφική έρευνα στο «Νησί» αναπτύχθηκε σταδιακά σε 5 βασικούς τομείς, με στόχο την καλύτερη κατανόηση των χωρικών και χρονολογικών ορίων του οικισμού, αλλά και για την αξιολόγηση και επανεκτίμηση προηγούμενων αρχαιολογικών υποθέσεων.

Ο **Ανατολικός Τομέας** (Εικ. 4.2β) ανασκάπτεται από το 1992 και καλύπτει μία περιοχή περίπου 700 τ.μ. της θέσης. Η αφαίρεση της επίχωσης σε βάθος που στο μεγαλύτερο μέρος του Τομέα ξεπερ-

νάει τα 2,20 μ. (στα 22 από τα 35 ανασκαφικά τετράγωνα[25]) αποκάλυψε, αφενός, επάλληλες οικιστικές φάσεις, από τη Μέση Νεολιθική έως την Εποχή Χαλκού και, αφετέρου, μια σύνθετη και μεταβαλόμενη στο χρόνο εικόνα όσον αφορά τη σχέση του οικισμού με τη λίμνη.

Ο **Δυτικός Τομέας** (Εικ. 4.2γ) ανασκάπτεται από το 1998 και αναπτύσσεται σε 36 τετράγωνα που καλύπτουν μία έκταση περίπου 800 τ.μ., όπου αποκαλύφθηκαν οικιστικές φάσεις που χρονολογούνται στη ΝΝΙΙ. Αρχιτεκτονικά στοιχεία και κατασκευές σχετικά καλής διατήρησης (Θεουλάκης κ.ά. 2009), όπως εστίες (Kalogiropoulou 2013), δάπεδα, λάκκοι, πλινθόκτιστοι τοίχοι δίνουν πληροφορίες για την υστερότερη φάση του οικισμού, στοιχεία τα οποία είτε δεν υπήρχαν είτε δε σώζονταν σε καλή κατάσταση στις ψηλότερες επιχώσεις του Ανατολικού Τομέα.

Η ανασκαφή του **Νότιου Τομέα** (Εικ. 4.2δ), η οποία ξεκίνησε το 2002, αποκάλυψε επεισόδια κατοίκησης που χρονολογούνται –σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις από την κεραμική– στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Ο **Βόρειος Τομέας** (Εικ. 4.2ε) άρχισε να ανασκάπτεται το 2000 και αποκάλυψε μία μεγάλη λίθινη κατασκευή / «περίβολος» που χρονολογείται πιθανότατα στην Εποχή του Χαλκού (Σταυριδόπουλος & Σιάνος 2006, 2009).

Παράλληλα, ανοίχτηκαν κάποιες στρωματογραφικές / δοκιμαστικές τομές στη νοτιοανατολική περιοχή της ανασκαφής, οι περισσότερες από τις οποίες έφτασαν περίπου στο ίδιο βάθος με αυτές του Ανατολικού Τομέα.

Η αφαίρεση της επίχωσης στις ανασκαφές του Δισπηλιού εξαρχής γινόταν με βάση τα αρχαιολογικά στρώματα, το πάχος των οποίων ορίζεται όχι με τη λογική του διαχωρισμού σε πάσες / ανασκαφικές ενότητες αλλά στηρίζεται στις (αρχικές) παρατηρήσεις διαφοροποιήσεων της σύστασης του χώματος, εμφάνισης στοιχείων κατασκευής του χώρου (πασσαλότρυπες, εστίες, τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές, λάκκοι, κτλ.), καθώς και στις εναλλαγές των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών των κινητών ευρημάτων.

Ο ρυθμός διεξαγωγής των ανασκαφικών εργασιών επηρεαζόταν άμεσα από τις αυξομειώσεις της στάθμης του νερού, κυρίως όσον αφορά τα κατώτερα στρώματα που βρίσκονται σε άμεση επαφή με τον υδροφόρο ορίζοντα της λίμνης. Για παράδειγμα, λόγω αυτών των εναλλαγών η ανασκαφή του (βαθύτερου) Ανατολικού Τομέα έως και το «φυσικό» επιτεύχθηκε σε κάποια μόνο σημεία και όχι σε όλη την έκτασή του, ύστερα από πολλές ανασκαφικές περιόδους, μόλις το 2011.

Η «ανάγνωση» της στρωματογραφίας (Χουρμουζιάδη & Γιαγκούλης 2002, Γιαγκούλης & Χουρμουζιάδη 2002) –η μελέτη της οποίας αφορούσε κυρίως στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής– παρουσιάζει δυσκολίες, όσον αφορά το συσχετισμό οριζόντιων και κατακόρυφων στοιχείων, αλλά και τη σύνδεση των αρχιτεκτονικών στοιχείων με τα κινητά ευρήματα. Η ηλεκτρονική καταγραφή των δομικών «κυλινδρικών» στοιχείων, δηλαδή πασσάλων και πασσαλοτρυπών, δημιούργησε μια τρισδιάστατη ηλεκτρονική στρωματογραφία και στη συνέχεια αναγνωρίσθηκαν τρεις «περιοχές» έντασης οικοδομικής δραστηριότητας που αντιστοιχούν σε διαδοχικές φάσεις του οικισμού. Τα στοιχεία αυτά (που αφορούν τη μελέτη έως και το 2002), σε συνδυασμό με τα συμπεράσματα της μελέτης της κεραμικής και των μικρομορφολογικών αναλύσεων, συνετέλεσαν στον διαχωρισμό τριών οικιστικών / αρχαιολογικών φάσεων:

[25] Κάθε ανασκαφική τομή (10x10 μ.) χωρίζεται σε 4 ανασκαφικά τετράγωνα.

Εικ. 4.2

α. Η ανασκαφή του Δισπηλιού (από τα ανατολικά)
β. Ανατολικός Τομέας – Ανασκαφή ξύλινων δομικών στοιχείων
γ. Δυτικός Τομέας – Ανασκαφή πήλινης κατασκευής με συγκέντρωση από αγνύθες
δ. Νότιος Τομέας – Ανασκαφή συγκέντρωσης οστράκων/αγγείων
ε. Βόρειος Τομέας / «Περίβολος»

Στη ΝΝΙΙ διακρίθηκαν δυο υποφάσεις, **Α1** και **Α2**. Η μορφή και σύσταση των στρωμάτων τους δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με μια τυπική χερσαία νεολιθική θέση. Ο βαθμός διατήρησης είναι σχετικά χαμηλός και αποτελείται από κατασκευές που συνδυάζουν ξύλινο

σκελετό και πλιθιά πάνω σε μια αρκετά στιβαρή επιφάνεια, συμπέρασμα που προκύπτει από την παρουσία πασσαλοτρυπών, την εύρεση πήλινων δαπέδων, λάκκων κτλ.

Ουσιαστική διαφοροποίηση παρατηρείται όσο προχωράμε σε μεγαλύτερο βάθος. Έχουμε σταδιακή αύξηση της υγρασίας και βελτίωση της κατάστασης διατήρησης. Τα κατακόρυφα δομικά στοιχεία εντοπίζονται ως πασσαλότρυπες, ορισμένες από τις οποίες σώζουν στο κατώτερο τμήμα τους τον αρχικό ξύλινο πάσσαλο, ενώ τα οριζόντια σπάνια διατηρούνται. Σε αυτή τη δεύτερη φάση (Φάση Β, η οποία διακρίνεται σε τρεις υπό-φάσεις, την **Β1**, **Β2** & **Β3**, χρονολογημένες στη ΝΝΙ) ο μεγάλος αριθμός βαθιών πασσαλοτρυπών και η σπανιότητα οριζόντιων κατασκευών παραπέμπει στην ύπαρξη πλατφορμών πάνω σε υγρό χώμα.

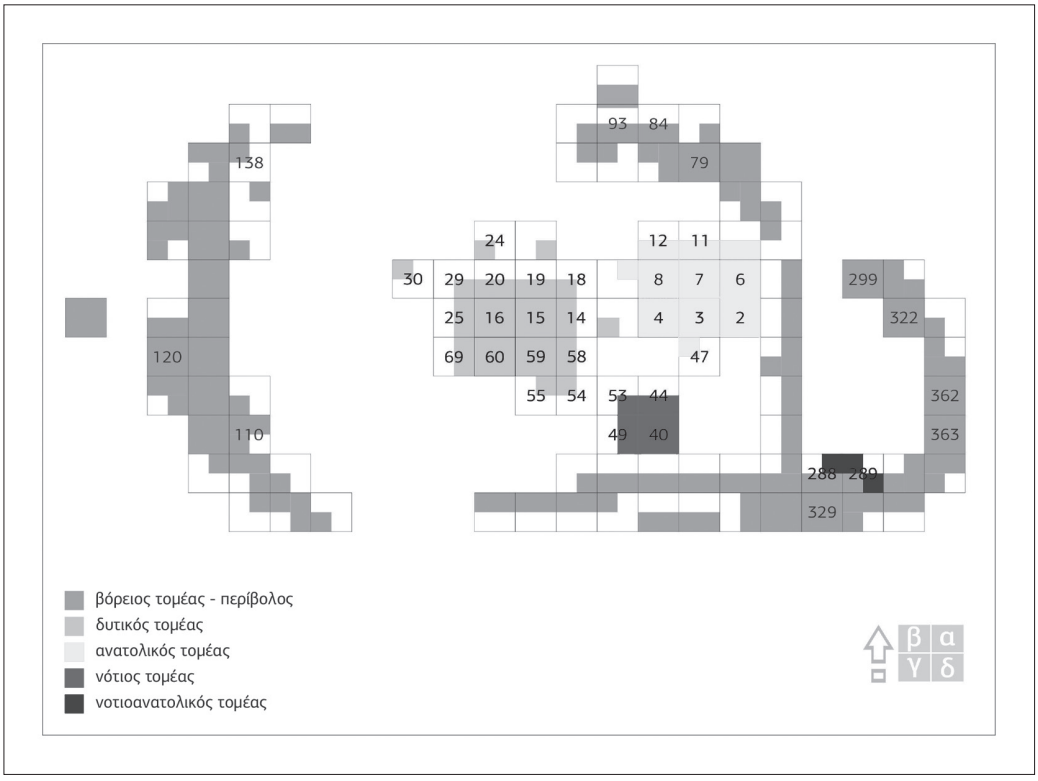
Η Φάση **Γ** χρονολογείται στη μετάβαση από τη ΜΝ στη ΝΝ και χαρακτηρίζεται από τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις υλικών. Επιπλέον, η κατάσταση διατήρησης τόσο των κατακόρυφων όσο και των οριζόντιων ξύλινων δομικών στοιχείων είναι σε αρκετές περιπτώσεις πάρα πολύ καλή. Η διάμετρος της πλειονότητας των πασσάλων, παρά τη μεγάλη διακύμανσή της (από 3 έως και 40 εκατοστά) κυμαίνεται στα 8-18 με συνηθέστερη τιμή αυτή των 12 εκατοστών. Σύμφωνα με τις γεωαρχαιολογικές και ιζηματολογικές αναλύσεις, ο οικισμός ιδρύεται πάνω σε ένα αμμώδες έξαρμα, σε ελώδη περιοχή κοντά στις όχθες της λίμνης. Στη φάση αυτή τα οικήματα φαίνεται να οικοδομήθηκαν με ξύλο και πηλό πάνω σε ξύλινες πλατφόρμες που στηρίζονταν με ισχυρούς συνήθως δρύινους πασσάλους μπηγμένους στον βυθό της λίμνης, τους οποίους αποκάλυψε η ανασκαφή κατά εκατοντάδες σε άριστη κατάσταση διατήρησης.

Όσον αφορά την ανασκαφή του Δυτικού Τομέα, αυτή δεν προχώρησε σε βαθύτερα στρώματα, λόγω της αποκάλυψης σημαντικών οικιστικών υπολειμμάτων, τα οποία φαίνεται ότι ανήκουν στη Φάση Α, η οποία χρονολογείται συμβατικά στο τέλος της ΝΝΙΙ.

Στην ανασύσταση των οικονομικών, κοινωνικών, τεχνολογικών και ιδεολογικών πρακτικών του υλικού πολιτισμού της θέσης (Εικ. 4.4), έχουν συμβάλει πλήθος μελετητών διαφόρων ειδικοτήτων.

Οι πρακτικές της **τροφοπαρασκευής** αντανακλώνται στην παρουσία του μεγάλου αριθμού πυριτολιθικών (Δουλκερίδου 2009, Τσαγγούλη 2002), λίθινων λειασμένων, οστέινων και κεράτινων εργαλείων (Στρατούλη 2002) και μυλοπετρών / τριβείων (Νίνου 2008, Τουλούμης 2002). Η αρχαιοβοτανική μελέτη (Μαγγαφά 2002, Margaritis 2011) έχει επαληθεύσει την καλλιέργεια δίκοκκου και μονόκοκκου σιταριού, κριθαριού κτλ., ενώ τα αποθηκευτικά αγγεία (Σωφρονίδου 2002) υποδεικνύουν την ύπαρξη ενός περιορισμένου αποθέματος, γεγονός που ανταποκρίνεται σε μία καλά οργανωμένη γεωργική παραγωγή. Τα αρχαιοζωολογικά κατάλοιπα, η διατήρηση των οποίων στα κατώτερα στρώματα είναι εξαιρετική (Phoca-Cosmetatou 2008, Samartzidou 2012), δίνουν την εντύπωση μίας τυπικής νεολιθικής κοινότητας. Οι παλαιοπεριβαλλοντικές, παλυνολογικές (Κούλη 2008, Ντίνου 2010, Τσαρτσίδου 2011) και μικρομορφολογικές (Karkanas 2002, Karkanas κ.ά. 2011) μελέτες επίσης βοηθούν στην ανασύσταση του περιβάλλοντος και της χρήσης του στο Νεολιθικό Δισπηλιό.

Παρόλη την άμεση γειτνίαση του οικισμού με τη λίμνη, τα ευρήματα δείχνουν ότι η **αλιεία** ήταν μία συμπληρωματική παραγωγική δραστηριότητα, αν και μόνιμη και καθόλου συμπτωματική. Αυτή η παρατήρηση στηρίζεται στη μεγάλη ποσότητα των οστών ψαριών και τη μικρότερη των λιμναίων οστρέων (Θεοδωροπούλου 2008, Stathopoulou κ.ά. 2013 και Βεροπουλίδου 2009, Veropoulidou 2004, 2005 αντίστοιχα) και συμπληρώνεται από την ποικιλία υψηλής ποιότητας αλιευτικών εξαρτημάτων, όπως οστέινα αγκίστρια (Στρατούλη 2008, Theodoropoulou & Stratouli 2009), πήλινα και λίθινα βαρίδια δικτυών (Αλματζή 2002). Τα ίχνη των τριών «καραβιών», που βρέθηκαν στα ανώτερα στρώματα της ανασκαφής (Marangou 2003, Χουρμουζιάδης 1996) δε θα πρέπει, ωστόσο, να συσχετισθούν μόνο με τις αλιευτικές δραστηριότητες, αλλά και με την ανάπτυξη ενός επικοινωνιακού

Εικ. 4.3
Τοπογραφικό των ανασκαφών του Δισπηλιού [αναγράφονται μόνο τα τετράγωνα στα οποία βρέθηκαν κοσμήματα]

Εικ. 4.4
Οστά ψαριών | Ζωόμορφα αγγεία | Πυριτολιθικές αιχμές βέλους | Πήλινο ανθρωπόμορφο ειδώλιο από το Δισπηλιό

δικτύου ανάμεσα σε άλλους γειτονικούς οικισμούς οι οποίοι είναι βέβαιο ότι θα υπήρχαν στην ακτογραμμή της λίμνης.

Η μελέτη της **κεραμικής** (Βούλγαρη 2002, 2011, Νικάκης 2003, Σωφρονίδου 2002, Σωφρονίδου & Δημητριάδης 2014) είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει, πέρα από τα προβλήματα του σχηματολογίου και της χρήσης των διαφορετικών τύπων αγγείων, τη λειτουργία της διακόσμησης και τα ζητήματα της κατανομής στον άξονα του χώρου και χρόνου. Παράλληλα, ένα πολυετές πρόγραμμα

συντήρησης συνετέλεσε στην αποκατάσταση ενός σημαντικού αριθμού αγγείων διαφορετικών σχημάτων που προέρχονται κυρίως από τον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής και ειδικότερα των αρχαιότερων φάσεων του οικισμού, όπου και είχε επικεντρωθεί η μελέτη. Το πλήθος και η ποικιλία των κεραμικών σκευών αντανακλά τις ικανότητες των τεχνιτών, τόσο στην κατασκευή αποθηκευτικών και μαγειρικών σκευών, όσο και άλλων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αγγεία «προσφοράς» εξαιτίας της επιμελημένης διακόσμησής τους. Αξιοσημείωτα είναι τα «τετραποδικά» αγγεία, οι υψηλόποδες φιάλες / «φρουτιέρες» με γραπτή διακόσμηση, τα «βαρκόσχημα» αγγεία, και ένας μεγάλος αριθμός γραπτών ή/και ανάγλυφων «ανθρωπόμορφων» αγγείων (Βούλγαρη 2011).

Ανάμεσα στο σύνολο των ανθρωπόμορφων και ζωόμορφων **ειδωλίων** (Χουρμουζιάδης 2007) υπάρχουν παραδείγματα όπως τα τυπικά «πτηνόσχημα», μία φυσιοκρατική αναπαράσταση ενός ηλικιωμένου άνδρα, καθώς και μία υπερμεγέθης (για τα δεδομένα της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής) ένθρονη εγκυμονούσα γυναικεία μορφή (Kaimaris κ.ά. 2011), η οποία θυμίζει αντίστοιχα ειδώλια από την Ανατολία. Άλλα ευρήματα, όπως πήλινα βουκράνια, πιθανά τμήματα αρχιτεκτονικής διακόσμησης, οστέινες φλογέρες, αλλά και εγχάρακτα πήλινα πλακίδια, μαζί με τη γνωστή ξύλινη εγχάρακτη «πινακίδα του Δισπηλιού», αποτελούν ενδείξεις δραστηριοτήτων «πέραν του καθημερινού μόχθου της επιβίωσης» (Χουρμουζιάδης 2002).

Στοιχεία για τις **ταφικές πρακτικές** των νεολιθικών Δισπηλιωτών αποκαλύφθηκαν κυρίως στον Δυτικό Τομέα της ανασκαφής, ενώ στον Ανατολικό, ανθρώπινα οστά βρίσκονται διάσπαρτα μέσα στο αρχαιοζωολογικό υλικό, χωρίς όμως συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς (Πετρουτσά 2009). Μετά την αποκάλυψη, το 1999, μίας διπλής ταφής ενηλίκων (Χουρμουζιάδης κ.ά. 1999), στα επόμενα χρόνια αρκετά αγγεία που περιείχαν οστά (κατά βάση παιδιών) αποκαλύφτηκαν στα στρώματα του Δυτικού Τομέα, ενώ μία διπλή ταφή παιδιών βρέθηκε το 2005 κάτω από μεγάλους λίθους και μέσα σε έναν επιμελημένο λάκκο με κόκκινο επίχρισμα (Χουρμουζιάδης 2008).

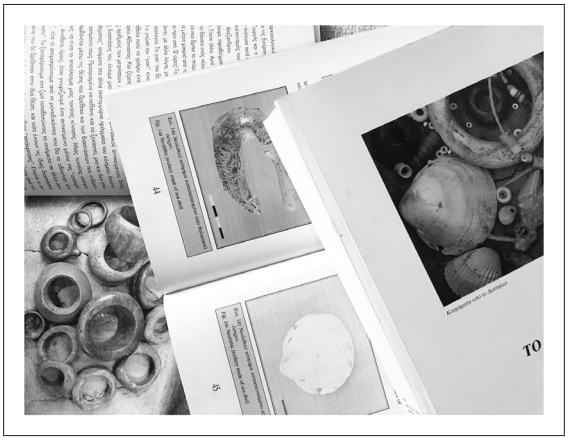
Η μελέτη των κοσμημάτων του Δισπηλιού

Η συστηματική μελέτη των κοσμημάτων του νεολιθικού Δισπηλιού ξεκίνησε όταν εντάχθηκαν στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργασίας στον Τομέα της Προϊστορικής Αρχαιολογίας του ΑΠΘ (Υφαντίδης 2006). Έως τότε οι αναφορές των δημοσιεύσεων στα κοσμήματα της θέσης ήταν λιγοστές (Εικ. 4.5)[26].

Τα κοσμήματα προς μελέτη τότε άγγιζαν τα 785, τα 105 από τα οποία όμως βρέθηκαν εκτός ανασκαφικού πλαισίου, καθώς προήλθαν από περισυλλογή κυρίως στα ανασκαφικά «μπάζα». Το υλικό του Δισπηλιού έκτοτε παρουσιάστηκε σε διάφορα συνέδρια εντός και εκτός Ελλάδας, με εργασί-

[26] Σποραδικές αναφορές ή απλώς φωτογραφική παράθεσή τους, κυρίως για το ανθρωπόμορφο οστέινο περίαπτο Κ 0228, τα οστέινα «δακτυλίδια» και τα οστρέινα *Spondylus* κοσμήματα (Χουρμουζιάδης 1996, 1999, 2002, 2006). Εκτενέστερη αναφορά γίνεται για το πήλινο δακτυλιόσχημο περίαπτο (Κ 0147), το οποίο είχε θεωρηθεί ως λίθινο 'ring-idol' και εκτέθηκε στην περιοδική έκθεση για τον «*Νεολιθικό Θησαυρό*» των (ανάλογων) χρυσών 'ring-idol' περιάπτων το 1998 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Δημακοπούλου επιμ. 1998, λήμμα 74), ενώ άλλα 6 κοσμήματα (το ανθρωπόμορφο Κ 0228, οι μαρμάρινοι δακτύλιοι Κ 0047 και Κ 0075-76, οι οστέινοι δακτύλιοι Κ 0003 και Κ 0037 και το οστρέινο «άγκιστρο πόρπης» Κ 0077 συμπεριλήφθηκαν στην έκθεση –καθώς και στη δημοσίευση του καταλόγου της (Παπαδημητρίου & Τσιρτσώνη επιμ. 2010)– «*Οι σχέσεις της Ελλάδας με τα Βαλκάνια στη Νεολιθική εποχή*» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης το 2010.

ες που αφορούσαν μεμονωμένες ομάδες κοσμημάτων (π.χ. οι οστρέινοι και οι μαρμάρινοι δακτύλιοι ή τα ανθρώπινα-δόντια / περίαπτα –βλ. αντίστοιχα: Ifantidis 2011, Ifantidis & Papageorgiou 2011 και Ifantidis 2006β, Υφαντίδης 2011) ή πιο συνολικές παρουσιάσεις του υλικού με αφορμή συγκεκριμένα ζητήματα (π.χ. σε σχέση με το οστρεοαρχαιολογικό υλικό ή τις πρακτικές ανακύκλωσης των κοσμημάτων – βλ. αντίστοιχα: Βεροπουλίδου & Υφαντίδης 2004, Veropoulidou & Ifantidis 2004, 2005 και Ifantidis 2014/υ. έκδ.).

Εικ. 4.5
Τα κοσμήματα του Δισπηλιού σε παλαιότερες δημοσιεύσεις – *Ανασκαφής Εγκόλπιον* (2006) | *Το Δισπηλιό Καστοριάς* (1996) | *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* (2004)

Η μελέτη του συνόλου των *Spondylus gaederopus* οστρέινων κοσμημάτων από το Δισπηλιό έδωσε το έναυσμα για τη διοργάνωση, το 2007, μίας συνεδρίας στο πλαίσιο της ετήσιας συνάντησης Ευρωπαίων Αρχαιολόγων στο Zadar της Κροατίας. Οι συμμετοχές αφορούσαν αποκλειστικά την παραγωγή και «κατανάλωση» *Spondylus* αντικειμένων στην προϊστορία, με παραδείγματα από το Αιγαίο, τα Βαλκάνια, την κεντρική Ευρώπη, αλλά και τη Νότια Αμερική. Η δημοσίευση των πρακτικών έγινε το 2011 (Ifantidis & Nikolaidou επιμ. 2011) με εμπλουτισμό και άλλων κειμένων που αφορούσαν κυρίως αρχαιομετρικές μελέτες (Douka 2011, Hladilová 2011), καθώς και συνόψεις της έρευνας του *Spondylus* σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ιταλία (Álvarez-Fernández 2011, Borrello & Micheli 2011), αποτελώντας την πρώτη δημοσίευση ενός τόμου αφιερωμένου αποκλειστικά στο «φαινόμενο» του προϊστορικού *Spondylus*.

Εικ. 4.6
Λίθινα, οστέινα και οστρέινα κοσμήματα από το Δισπηλιό

Ταυτόχρονα συνεχίσθηκε η συλλογή, επεξεργασία και καταγραφή του *corpus* των κοσμημάτων, καθώς κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών (έως και το 2013) το υλικό αυξανόταν με τις συνεχιζόμενες ανασκαφές στον νεολιθικό οικισμό. Παράλληλα, ξεκίνησαν κάποιες αρχαιομετρικές μελέτες για ομάδες κοσμημάτων, όπως οι χάντρες από στεατίτη / τάλκη και οι μαρμάρινοι δακτύλιοι, οι οποίες απέδωσαν κάποια προκαταρκτικά συμπεράσματα όσον αφορά ζητήματα τεχνολογίας

και προσδιορισμού της πρώτης ύλης τους.

Ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία

Έως και την ανασκαφική χρονιά του 2013 στο σύνολο των κοσμημάτων του Δισπηλιού αριθμούνται 1.758 κοσμήματα (Εικ. 4.6), ανεξάρτητα από τη χρονολόγησή τους και τον ανασκαφικό τομέα στον οποίο εντοπίστηκαν, τα κύρια χαρακτηριστικά των οποίων είναι τα εξής:

Αν και η κατηγορία των λίθινων δακτυλίων είναι γενικότερα σπάνια στη νεολιθική Ελλάδα, η παρουσία τους στο Δισπηλιό είναι αξιοσημείωτη. Στοιχείο ενδεικτικό για τη σημασία των δακτυλίων για τους κατόχους τους είναι ότι οι περισσότεροι τμηματικοί λίθινοι δακτύλιοι έχουν ενδείξεις επιδιόρθωσης και μεταποίησης (οπές, «εγχαράξεις νήματος», λείανση των άκρων όταν το αντικείμενο έχει σπάσει, ενδείξεις μεταποίησης σε άλλη κατηγορία κόσμησης). Στην ιδιαίτερη σημασία των δακτυλίων μπορεί να αποδοθεί και το ότι χρησιμοποιείται για την κατασκευή μάρμαρο, που πιθανόν προήλθε από περιοχές αρκετά μακριά από τον οικισμό.

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές κατηγορίες κόσμησης στο Δισπηλιό είναι οι οστέινοι δακτύλιοι, η διάμετρος των οποίων είναι τέτοια, ώστε είναι δυνατόν να θεωρηθούν δαχτυλίδια. Ο τύπος αυτός είναι σχεδόν άγνωστος για τη νεολιθική Ελλάδα, ενώ λίγα είναι τα αντίστοιχα παραδείγματα από τα Βαλκάνια και την Ανατολία. Η πρώτη ύλη κατασκευής των οστέινων δακτυλίων είναι σχεδόν αποκλειστικά το κέρατο ελαφιού.

Η πλειονότητα των οστρέινων δακτυλίων, κατασκευασμένοι από τα θαλάσσια όστρεα *Spondylus gaederopus* και (σε πολύ μικρότερο ποσοστό) *Glycymeris* sp., βρίσκεται στο Δισπηλιό σε αποσπασματική κατάσταση. Οι ενδείξεις για επιτόπια κατεργασία της πρώτης ύλης είναι λίγες, ενώ οι πολλές οπές επιδιόρθωσης και οι μεταποιήσεις των δακτυλίων σε άλλα αντικείμενα κόσμησης υποδηλώνουν τη μεγάλη σημασία καταρχήν της «εξωτικής» τους πρώτης ύλης κατασκευής.

Η μεγάλη κατηγορία των «περιάπτων» μπορεί να διαχωριστεί αρχικά ανάλογα με το υλικό κατασκευής και σε δεύτερο επίπεδο ανάλογα με τον ειδικότερο υπό-τύπο του υλικού αυτού. Η ποικιλία των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή περιάπτων, καθώς και των «τύπων» (π.χ. από λιμναία και θαλάσσια όστρεα και δόντια ζώων με απλές οπές ανάρτησης έως περίτεχνα ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα περίαπτα) αντιπροσωπεύει το σύνολο σχεδόν των γνωστών στη βιβλιογραφία νεολιθικών τύπων περίαπτων. Ξεχωρίζουν όμως κάποια από αυτά, είτε λόγω της εξαιρετικής επεξεργασίας τους και της τεχνογνωσίας που αυτή υποδηλώνει (όπως π.χ. τα οστέινα ειδώλια / περίαπτα) είτε λόγω της μοναδικότητάς τους (όπως π.χ. ανθρώπινα δόντια ως περίαπτα / χάντρες).

Ως «πόρπες ζώνης» αναγνωρίζονται ορισμένα οστέινα, οστρέινα και πήλινα αντικείμενα. Οι «πόρπες» διακρίνονται σε «άγκιστρα», «οφθαλμούς» και «σύνθετες πόρπες». Από αυτές, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος κρίνονται τα οστρέινα «άγκιστρα πορπών» από *Spondylus gaederopus*. Πρόκειται για αρκετά μεγάλα αγκιστροειδή αντικείμενα (κατασκευασμένα κυρίως από τη δεξιά θυρίδα του οστρέου). Παρόμοια αντικείμενα είναι ελάχιστα γνωστά στη νεολιθική Ελλάδα. Τα μόνα αντίστοιχα ευρήματα προέρχονται κυρίως από νεκροταφεία της περιόδου Linearbandkeramik στην Ευρώπη (γνωστά βιβλιογραφικά ως 'V-klappe', 'entaillés', 'notched' ή 'bi-winged' *Spondylus*).

Ελάχιστα είναι τα αντικείμενα που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «περόνες», κυρίως αυτά με διακοσμημένη «κεφαλή» (με πολλά βαλκανικά κυρίως παράλληλα), αν και πολλά άλλα επιμήκη

		ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	Ν.Α. ΤΟΜΕΑΣ	ΝΟΤΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΒΟΡΕΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ / «ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ»	ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ		
ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ		29	10		2		1		42
ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ		64		1		2	2		69
ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ		52	13	1	1				67
ΠΕΡΙΑΠΤΑ	ΛΙΘΟΣ	11	7		2			20	196
	ΟΣΤΟ	33	3		27	1		64	
	ΟΣΤΡΕΟ	75	21	1	3			100	
	ΠΗΛΟΣ	6	2		1	1	1	12	
ΠΕΡΟΝΕΣ		1	1		1				3
ΠΟΡΠΕΣ	ΟΣΤΟ	4	1					5	15
	ΟΣΤΡΕΟ	8						8	
	ΠΗΛΟΣ	2						2	
ΧΑΝΤΡΕΣ	ΛΙΘΟΣ	139	930	48	12	11	94	1.234	1.366
	ΟΣΤΟ	10	1		1			12	
	ΟΣΤΡΕΟ	36	38	3		1	5	83	
	ΠΗΛΟΣ	33				2	2	37	
		503	1.027	55	50	18	105		**1.758**

Πίν. 4.1
Τα κοσμήματα του Δισπηλιού κατά τύπο και ανασκαφικό τομέα

οστέινα αντικείμενα με απόληξη θα μπορούσαν να έχουν την ίδια λειτουργία.

Τη μεγαλύτερη ποσοτικά κατηγορία κοσμημάτων αποτελούν οι χάντρες, κατασκευασμένες από όστρεο, πηλό, λίθο και οστό. Η εύρεση πολλών υλικών και τύπων χαντρών δίνει την εικόνα της ανάπτυξης μίας ποικιλίας τεχνολογικών επιλογών. Ιδιαίτερη αναφορά μπορεί να γίνει: α) στις χάντρες από τον μαλακό λίθο τάλκη / στεατίτη, για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις δευτερεύουσας θερμικής επεξεργασίας, β) σε μία ομάδα χαρακτηριστικών πήλινων αυλακωτών χαντρών, γ) στην εύρεση περιδεραίων και δ) στην αναγνώριση –για πρώτη φορά στη νεολιθική Ελλάδα– οστέινων «διαχωριστικών νημάτων περιδεραίων».

Τα περισσότερα κοσμήματα (Πίν. 4.1) προέρχονται από τον Δυτικό Τομέα της ανασκαφής (1.027), από όπου και πλήθος χαντρών κατασκευασμένες από στεατίτη / τάλκη. Η μεγαλύτερη όμως ποικιλία όσον αφορά τον «τύπο» τους βρέθηκε στις επιχώσεις του Ανατολικού Τομέα (503), και ειδικότερα στα αρχαιότερα στρώματά του.

Στο υπόλοιπο υλικό που μελετήθηκε περιλαμβάνονται τα κοσμήματα από τις δοκιμαστικές / στρωματογραφικές τομές που έγιναν στον Νοτιοανατολικό Τομέα (55). Συμπεριλήφθηκαν, εν είδει καταλόγου ωστόσο (βλ. Κεφάλαιο 7), τα κοσμήματα που βρέθηκαν στον Νότιο Τομέα (50) και στην ανασκαφή του Βόρειου Τομέα και γενικά των τετραγώνων που ερευνήθηκαν περιμετρικά του «Νησιού»,

όπου και απλώνεται ο –μεταγενέστερος της Νεολιθικής– «περίβολος» (18). Και στις δύο περιπτώσεις, η χρονολόγηση του υλικού δεν είναι πάντοτε εφικτή από τη στιγμή που δεν έχει προχωρήσει η μελέτη του υλικού (βλ. παραπάνω). Τέλος, παρατίθενται και τα κοσμήματα που βρέθηκαν εκτός συμφραζομένων (η πλειονότητά τους χάντρες), από την περισυλλογή των χωμάτων της ανασκαφής (105), πολλά από τα οποία πιθανότατα προέρχονται από τα στρώματα του Ανατολικού Τομέα της ανασκαφής.

Μεθοδολογικά ζητήματα

Ο αριθμός των έως και το 2002 καταχωρισμένων ως κοσμήματα, αντικειμένων (κατασκευασμένα από κάθε είδος πρώτης ύλης –πηλό, οστό, όστρεο και λίθο), όταν ξεκίνησε η μελέτη τους στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής εργασίας (Υφαντίδης 2006), ήταν σχετικά μικρός. Χρειάστηκε να γίνει επανέλεγχος του συνόλου των μικροευρημάτων στις εγκαταστάσεις της ανασκαφής, και η εκ νέου συνάθροισή τους, καθώς ήταν αποθηκευμένα σε διαφορετικά σημεία του εργαστηρίου / αποθήκης[27]. Εκτός αυτών των «νέων» κοσμημάτων που προήλθαν από τον έλεγχο των ήδη καταλογογραφημένων κοσμημάτων, έγιναν κατά τη διάρκεια των ετών πολλές περαιτέρω «μετά-ανασκαφές» σε όσο το δυνατόν περισσότερες ομάδες άλλων ευρημάτων, όπως σε σακούλες κεραμικής, οστών, οστρέων όπως επίσης και των «ξερών υπολοίπων» από την επίπλευση των δειγμάτων χώματος προς αρχαιοβοτανική μελέτη[28].

Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση ήταν αυτή των αντικειμένων που είχαν ταξινομηθεί ως εργαλεία αλλά θα μπορούσαν να αποτελούν ταυτόχρονα και κοσμήματα. Εξάλλου, πολλά εργαλεία, όπως π.χ. οι οστέινοι οπείς και αλλά διατρητικά εργαλεία, θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται και ως αντικείμενα (σωματικής) κόσμησης. Σαφέστατα, οι περιπτώσεις όπου υπήρχαν οπές ανάρτησης ήταν περισσότερο ενδεικτικές προς μία τέτοια ταξινόμηση, π.χ. μία σπάτουλα με έντονα ίχνη χρήσης και λείανσης ή ένα πήλινο ειδώλιο με οπή ανάρτησης (ανάμεσα σε αλλά, αρκετά μεγαλύτερα όμως σε μέγεθος, ειδώλια με οπές ανάρτησης).

Ο επανέλεγχος των ήδη ταξινομημένων κοσμημάτων αναμφίβολα λειτούργησε και αντίστροφα: αντικείμενα που είχαν θεωρηθεί από τους ανασκαφείς κοσμήματα αποτελούσαν εργαλεία ή άλλα, αδιάγνωστης χρήσης, αντικείμενα.

Αναμφίβολα, ο αριθμός του *corpus* κοσμημάτων συνεχίζει να φαίνεται σχετικά μικρός, αν αντιπαραβάλουμε τον όγκο των αρχαιολογικών στρωμάτων που ερευνήθηκαν μεταξύ 1992-2013. Ένα ποσοστό ίσως χάθηκε, επειδή δεν εφαρμοζόταν επίπλευση των χωμάτων της ανασκαφής σε εντατικούς ρυθμούς (κυρίως λόγω της χρονοβόρας διαδικασίας που απαιτείται για τη διαλογή του χώματος)[29]. Αυτό αφορά κυρίως τις μικροσκοπικές χάντρες και αποτμήματα που αποτελούν εν δυνάμει

---

27 Αυτή η ελευθερία στην πρόσβαση στο υλικό των ανασκαφών, ανεξαρτήτως του σε «*ποιον* (μελετητή) *ανήκει*» δε θα μπορούσε να θεωρηθεί δεδομένη. Οφείλεται αποκλειστικά στον Γ.Χ.Χ.

28 Στο σύνολο των κοσμημάτων από τους κύριους ανασκαφικούς τομείς τα «νέα» κοσμήματα που προέκυψαν από αυτές τις «μετά-ανασκαφές» ανέρχονται σε 48, από τα οποία 26 προέρχονται από σακούλες οστών, 14 από σακούλες οστρέων και 8 από υπόλοιπες κατηγορίες υλικών. Αντίστοιχα, 74 ήταν τα κοσμήματα που προέκυψαν από τη διαλογή του αρχαιοβοτανικού υλικού.

29 Τόσο το κοσκίνισμα των χωμάτων των «μπάζων» της ανασκαφής, όσο και το μεγαλύτερο ποσοστό των χαντρών που βρέθηκαν οφείλεται στον αρχιεργάτη Νίκο Πανταζόπουλο, ένθερμο αναζητητή όσο το δυνατόν πιο μικροσκοπικών χαντρών.

Εικ. 4.7
Δισπηλιό, Δυτικός Τομέας, ανασκαφικό τετράγωνο Δ20γ (26/7/2005) – Ο τμηματικός *Spondylus gaederopus* δακτύλιος Κ 0716 κατά την ανεύρεσή του, εντός και εκτός [φωτογραφικής] εστίασης

απορρίμματα επεξεργασίας κοσμημάτων, καθώς τα περισσότερα μεγαλύτερου μεγέθους κοσμήματα (οι δακτύλιοι και τα περίαπτα) πρέπει να είχαν περισυλλεγεί.

Ούτως ή άλλως, υπάρχει ένας προβληματισμός στο αν τα κοσμήματα μπορούν (και πρέπει) να αντιμετωπίζονται με τις ίδιες ποσοτικές μεταβλητές όπως αλλά αντικείμενα˙ κυρίως γιατί αρκετές φορές ένα κόσμημα μπορεί να αποτελείται από πολλά αντικείμενα σε σύνθεση, όπως π.χ. πολλές χάντρες που δημιουργούν ένα περιδέραιο (βλ. και Κεφάλαιο 3, Εικ. 3.15)[30]. Σε σύγκριση με άλλες ανασκαφές (βλ. Κεφάλαιο 6) και λαμβάνοντας υπόψιν ότι πρόκειται για κοσμήματα που βρέθηκαν σε οικισμό και όχι σε κλειστά σύνολα, όπως οι ταφές, το υλικό του Δισπηλιού αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα στον ελλαδικό χώρο για τη χρονική περίοδο μεταξύ του τέλους της ΜΝ και του τέλους της ΝΝ (βλ. και Κεφάλαιο 7) με επιπλέον αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό την ποικιλία τύπων και υλικών κατασκευής τους.

Ένα πρακτικό πρόβλημα που έπρεπε να διευθετηθεί για οργανωτικούς λόγους, αφορούσε την κωδικοποίηση των μικροαντικειμένων της ανασκαφής. Η καταλογογράφηση όλων των ευρημάτων στο Δισπηλιό είχε γίνει κατά υλικό κατασκευής με αύξοντα αριθμό (π.χ. Λ=λίθινο, ΟΣ=οστέινο αλλά και οστρέινο κ.ο.κ.). Αυτή η απόφαση, αφενός, αποδείχθηκε προβληματική, όσον αφορά τη δυνατότητας μιας πρώτης αριθμητικής ανάγνωσης του υλικού της ανασκαφής, καθώς δεν μπορούσε να δοθεί σαφής εικόνα για τον αριθμό μιας κατηγορίας ευρημάτων, παρά μόνο σε σχέση με το υλικό τους, αφετέρου, δε, οι (συχνά) λανθασμένες ταυτίσεις πρώτης ύλης περιέπλεκαν την αναπροσαρμογή του στατιστικού δείγματος.

Καθώς το *corpus* των κοσμημάτων αποτελούνταν από αντικείμενα διαφόρων υλικών κατασκευής αποφασίστηκε η δημιουργία μίας νέας κατηγορίας (και επομένως νέου καταλόγου) με το διακριτικό Κ (=κόσμημα), όπου συγκεντρώθηκαν όλα τα αντικείμενα, ανεξαρτήτως πρώτης ύλης. Φυσικά αυτό αποτελούσε λύση ανάγκης, μια και το πιο σωστό θα ήταν να υπάρχει εξαρχής ένας ενιαίος κατάλογος μικροευρημάτων, απαλλαγμένος από *a priori* ερμηνευτικές ταξινομήσεις (όπως αποτελεί ούτως ή άλλως και η πρόθεση του διακριτικού Κ).

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της ένταξης των κοσμημάτων σε ασφαλείς στρωματογραφημένες ανασκαφικές ενότητες, δε θα μπορούσε να λυθεί με την ίδια ευκολία. Παρόλη την ενδελεχή και πολυετή μελέτη των κεραμικών και αρχιτεκτονικών ευρημάτων, καθώς και την εφαρμογή πολλών αρχαιομε-

[30] Για παράδειγμα, στον κατάλογο κοσμημάτων του Δισπηλιού (Κεφάλαιο 7) περιδέραια που αποτελούνται από πολλές χάντρες ή περίαπτα που βρέθηκαν *in situ* ή/και σε άμεση συνάφεια μεταξύ τους κωδικοποιήθηκαν ως ένα, σύνθετο, κόσμημα.

τρικών αναλύσεων, δεν είναι ακόμα πλήρως γνωστές οι χρονολογικές και στρωματογραφικές αλληλουχίες της ανάπτυξης του προϊστορικού οικισμού. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο ότι στην περίπτωση ενός λιμναίου οικισμού, οι διακυμάνσεις του υδροφόρου ορίζοντα έχουν ως αντίκτυπο τη δημιουργία πολλών οικιστικών επεισοδίων, πολλές φορές μη εύκολα αναγνωρίσιμων κατά την ανασκαφή τους. Στην καταγραφή των κοσμημάτων ακολουθήθηκε η συμβατική χρονολόγηση, σε τρεις μεγάλες φάσεις, η οποία προέκυψε από τη μελέτη των αρχιτεκτονικών και της κεραμικής του Ανατολικού Τομέα και επικαιροποιήθηκε από τα πρόσφατα αποτελέσματα των μικρομορφολογικών μελετών και των ραδιοχρονολογήσεων που εφαρμόστηκαν και στους υπόλοιπους τομείς της ανασκαφής (βλ. παραπάνω).

Ωστόσο, η ένταξη των κοσμημάτων σε ασφαλείς στρωματογραφημένες ανασκαφικές ενότητες θα ήταν δυνατή μόνο με την επιπλέον μελέτη των υπολοίπων υλικών –και ειδικά της κεραμικής– για τη χρονολόγηση των οικιστικών φάσεων[31] όπως επίσης και με τον ενδελεχή επανέλεγχο της στρωματογραφίας. Στην περίπτωση του Δισπηλιού, ένα επιπλέον πρόβλημα αποτελεί η ανασκαφική μεθοδολογία που εφαρμόστηκε. Από την έναρξη των ερευνών το 1992 η ανασκαφή των επιχώσεων γινόταν με τον διαχωρισμό εξαρχής κατά στρώματα (και ουσιαστικά κατά ημερομηνία ανασκαφής τους), και όχι κατά πάσες / ανασκαφικές ενότητες ή κατά το αγγλοσαξωνικό σύστημα του *single context recording*, οι οποίες θα ομαδοποιούνταν μετέπειτα σε ανασκαφικά στρώματα. Αποτέλεσμα αυτού, μεταξύ άλλων, ήταν η δυσκολία στη διαχείριση του υλικού. Στην προσπάθεια εύρεσης π.χ. συναφειών μεταξύ των κοσμημάτων έπρεπε να ληφθούν υπόψη εξαρχής όλα τα ανασκαφικά δεδομένα και να ελεγχθούν πολλά στοιχεία, τα οποία στην περίπτωση που είχε εφαρμοστεί κάποιο άλλο σύστημα θα ήταν ίσως πιο άμεσα διαθέσιμα.

Μία σημαντική παράμετρος για την πρακτική διαχείριση του προς μελέτη υλικού ήταν η απόφαση να γίνει «μαρκάρισμα» όσο το δυνατόν περισσότερων κοσμημάτων[32]. Με αυτόν τον τρόπο έγινε απλούστερη τόσο η φωτογράφησή τους κατά ομάδες όσο και η ταυτόχρονη αντιπαραβολή πολλών και διαφορετικών κοσμημάτων[33]. Τέλος, στην προσπάθεια συναρμολόγησης τμηματικών κοσμημάτων, όπως οι οστρέινοι και οι οστέινοι δακτύλιοι, δεν υπήρχε η πιθανότητα, λόγω του «μαρκαρίσματός» τους, να χαθεί η ανασκαφική ταυτότητα.

Το γεγονός ότι το υλικό προερχόταν από μια «ζωντανή» πανεπιστημιακή ανασκαφή στην οποία η συμμετοχή μου ήταν ενεργή για αρκετά χρονιά, τόσο ως ανασκαφέας όσο και ως μελετητής, βοήθησε επιπλέον στην κατανόηση και επεξεργασία του. Αυτή η, πολλές φορές φυσική, παρουσία στην πρωτογενή παραγωγή της αρχαιολογικής πληροφορίας, κατά την ανασκαφή, προσέφερε μια πρώτη εικόνα του προς μελέτη υλικού˙ αναμφίβολα, η εικόνα αυτή δεν παύει να είναι τελικά θολή, παρόλη τη φαινομενική εγγύτητα (Εικ. 4.7).

---

31 Όπως όμως θα φανεί παρακάτω, στην παρουσίαση του υλικού, κάποιες ομάδες κοσμημάτων είναι διαγνωστικές όσον αφορά την τοποθέτησή τους στις χρονολογικές φάσεις κατοίκησης του οικισμού.

32 Το «μαρκάρισμα», η συμπλήρωση δηλαδή πάνω στην επιφάνεια του κοσμήματος του κωδικού Kxxxx, έγινε με αναστρέψιμα υλικά, ύστερα από τον πλήρη καθαρισμό και συντήρηση του εκάστοτε αντικειμένου και μόνον εφόσον η γενικότερη κατάσταση διατήρησής του το επέτρεπε.

33 Το «μαρκάρισμα» είχε γίνει σε μεγάλο τμήμα του αρχαιολογικού υλικού του Δισπηλιού για τον επιπλέον λόγο ότι επρόκειτο για μια πανεπιστημιακή ανασκαφή. Τα αντικείμενα, απαλλαγμένα από «σακουλάκια», έγιναν με αυτόν τον τρόπο πιο εύκολα προσβάσιμα τόσο στους μελετητές (πρβλ. το σημαντικό πρόγραμμα επανασύστασης του μεγάλου αριθμού αγγείων από το Δισπηλιό), όσο και στους φοιτητές.

Η μέθοδος καταγραφής

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μία επισκόπηση των μεθόδων καταγραφής των νεολιθικών κοσμημάτων στον ελλαδικό χώρο. Τονίστηκε ότι η προσπάθεια ταξινόμησης ενός τόσο πολύπλευρου αρχαιολογικού υλικού, όσον αφορά τις πρώτες ύλες κατασκευής και τα διαφορετικά μορφολογικά και τεχνολογικά χαρακτηριστικά που θα πρέπει να αξιολογηθούν και μελετηθούν, δε θα μπορούσε να οδηγήσει στην καθιέρωση ενός ενιαίου τρόπου καταγραφής νεολιθικών κοσμημάτων, η οποία να λειτουργεί ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων του κάθε *corpus*.

Και αυτό εν πολλοίς οφείλεται εξαρχής στις (μη ασφαλείς) παραδοχές του εκάστοτε μελετητή ότι κάποια ευρήματα ερμηνεύονται ως κοσμήματα˙ για κάποιο λίθινο εργαλείο ή για τα όστρακα ενός αγγείου, ανεξαρτήτως της «τελικής» ένταξής τους σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, οι παραδοχές είναι πολύ πιο εύκολες, όσον αφορά την ταξινόμησή τους σε μια ομάδα αντικειμένων που θα μπορούσαν να μελετηθούν συνολικά.

Αυτές οι παραδοχές έγιναν αναγκαστικά και στο υλικό του Δισπηλιού (βλ. και Κεφάλαιο 1), ύστερα από τον συγκερασμό στοιχείων από προηγούμενους τρόπους καταγραφής κοσμημάτων, προερχόμενα από τον ελλαδικό χώρο και εκτός αυτού.

Έγινε προσπάθεια η ταξινόμηση που θα προέκυπτε να μην είναι a *priori* ερμηνευτική. Για παράδειγμα, προτιμήθηκαν όροι όπως «δακτύλιος», αντί του «βραχιόλι», «ψέλλιο» ή «δαχτυλίδι», οι οποίοι θα παρέπεμπαν άμεσα στη χρήση των αντικειμένων σε συγκεκριμένο σημείο του σώματος. Εξάλλου, οι όποιες κατηγοριοποιήσεις και ταξινομήσεις των αρχικών παραγωγών και χρηστών τους σίγουρα θα ήταν εξαιρετικά διαφορετικές από αυτές που κάνουμε εμείς, 7.500 χρόνια μετά (βλ. και Κεφάλαιο 1).

Η κατηγοριοποίηση κοσμημάτων που πρότεινε η Miller (1997) για τις ανάγκες της μελέτης της κινήθηκε στο πρότυπο μιας «φυσικής ταξινόμησης», όπως για παράδειγμα αυτή των οστρέων (κατά οικογένειες, γένη, είδη). Στο υλικό του Δισπηλιού ακολουθήθηκε κατά μια έννοια η ίδια λογική, στην προσπάθεια μίας «αντικειμενικής» κατηγοριοποίησης, η οποία ξεκινά από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά (π.χ. «δακτύλιος») και επεκτείνεται στο υλικό κατασκευής (π.χ. λίθινοι, οστέινοι και οστρέινοι δακτύλιοι). Ωστόσο, υπήρξαν αναγκαστικά κάποιες περιπτώσεις όπου παραμερίζονται τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και δηλώνεται εξαρχής μία ερμηνευτική πρόταση (όπως οι «πόρπες» και οι «περόνες»).

Η ψηφιακή βάση καταγραφής δεδομένων δημιουργήθηκε αρχικά για τις ανάγκες της μεταπτυχιακής εργασίας για τα κοσμήματα του Δισπηλιού (Υφαντίδης 2006) με στόχο να συμπεριλάβει όλους αυτούς τους «τύπους» κοσμημάτων (βλ. στιγμιογραφήσεις της βάσης δεδομένων στην εισαγωγή του Κεφαλαίου 7)[34]. Η βάση δεδομένων συνεχίστηκε να αναπτύσσεται και να συμπληρώνεται με την προσθήκη των νέων δεδομένων. Είναι διαχωρισμένη σε τρία πεδία καταγραφών:

---

[34] Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι τα περισσότερα συμπεράσματα για το υλικό του Δισπηλιού δεν προέκυψαν εντέλει μέσω της χρήσης της βάσης δεδομένων, όσο κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης των μεταβλητών για το κάθε κόσμημα˙ ένα «παράδοξο» αρκετά αναμενόμενο, εξαιτίας της αναγνώρισης της δυσκολίας εξαγωγής στατιστικών συμπερασμάτων λόγω της ιδιαιτερότητας του υλικού. Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους για τη δημιουργία της βάσης ήταν, εξάλλου, και μια εύγλωττη αρχειακή παρουσίαση του *corpus*, εύκολα προσβάσιμου σε άλλους μελετητές, όσο και η δυνατότητα περαιτέρω ανάπτυξης και εφαρμογής της για υλικό προερχόμενο και από άλλες ανασκαφές του ελλαδικού χώρου.

Το πρώτο πεδίο αφορά τα στοιχεία ανεύρεσης, διατήρησης και συντήρησης του κάθε κοσμήματος. Καταχωρίζονται όλες οι πληροφορίες που αφορούν την ανασκαφική ταυτότητα του κοσμήματος, δηλαδή οι συντεταγμένες, τα στοιχεία για τη θέση του ευρήματος κατά στρώμα και κατά φάση, τα ανασκαφικά συμφραζόμενα και η πιθανή συνάφειά του με άλλα κοσμήματα[35]. Μια σύντομη περιγραφή του κοσμήματος συνοδεύεται από τη φωτογραφική ή σχεδιαστική αποτύπωσή του. Η ακεραιότητα του αντικειμένου αποδίδεται σε ποσοστό, ενώ γίνεται πιο αναλυτική περιγραφή της εκάστοτε αποσπασματικότητάς του: ποιο τμήμα λείπει, σε πόσα κομμάτια βρέθηκε σπασμένο, αν πρόκειται για μετά-ανασκαφική καταστροφή κτλ. Οι φθορές και η κατάσταση διατήρησης δεν αναφέρονται σε ζημίες που προήλθαν από τη χρήση ή την κατασκευή του αντικειμένου, αλλά σχετίζονται με τους ταφονομικούς παράγοντες (π.χ. η διάβρωση ή η ύπαρξη ιζημάτων). Στην περιγραφή της συντήρησης δίνονται στοιχεία για την πιθανή συγκόλληση, συμπλήρωση, το χημικό ή μηχανικό καθαρισμό στον οποίο υπεβλήθη το αντικείμενο[36].

Το δεύτερο πεδίο της βάσης δεδομένων αφορά την πρώτη ύλη κατασκευής και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου. Η ταύτιση υλικού κατασκευής (πηλός, λίθος, οστό, όστρεο) γίνεται με όσο το δυνατόν πιο λεπτομερειακό τρόπο (με προσπάθεια διάκρισης του είδους π.χ. του λίθου που χρησιμοποιήθηκε). Αποδίδεται το σχήμα του κοσμήματος –δηλαδή αν πρόκειται για «φυσική» μορφή (π.χ. ένα όστρεο), γεωμετρικό σχήμα ή αναπαραστημένη μορφή, καταγράφεται η επεξεργασία των επιφανειών του κατά την κατασκευή του και τέλος η διατομή του (η οποία αφορά πρωτίστως τους δακτύλιους). Στα μετρήσιμα χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται το μήκος, πλάτος, πάχος, η εξωτερική και εσωτερική διάμετρος, η διάμετρος μικρότερης και μεγαλύτερης οπής κτλ. Όσον αφορά τους δακτύλιους κρίθηκε σκόπιμο να καταγραφεί και η εκτιμώμενη εσωτερική και εξωτερική διάμετρος, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για τμηματικά αντικείμενα[37]. Το βάρος τοποθετήθηκε ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό κυρίως για την περίπτωση των οστρέινων «άγκιστρων πορπών» αλλά και για τα υπόλοιπα, μεγάλου μεγέθους, κοσμήματα. Στην περίπτωση ύπαρξης πολλαπλών οπών, αποφασίστηκε να λαμβάνονται μετρήσεις της μικρότερης, μεγαλύτερης και ημίεργης οπής / οπών, αλλά και να δίνεται ο μέσος όρος τους. Υπάρχει, ωστόσο, τμήμα της βάσης καταγραφής που αφορά ειδικά τις οπές, όπου και γίνεται αναλυτικός σχολιασμός τους με την αντίστοιχη ποσοτική και ποιοτική καταγραφή τους. Πρόκειται για τη συμπλήρωση μεταβλητών που περιγράφουν το είδος της διάτρησής τους (αν είναι διαμπερείς ή ημίεργες), την κατασκευή τους (αν προήλθαν από λείανση, διάνοιξη ή αν η οπή είναι φυσική), αλλά και υποθέσεις για την ερμηνεία τους (αν πρόκειται για οπές ανάρτησης, επιδιόρθωσης, μεταποίησης ή κατεστραμμένες). Επιπλέον, καταγράφεται η θέση και το σχήμα τους, όσον αφορά την όψη, τομή και συμμετρία. Σε ένα κοινό πίνακα έχουν συγκεντρωθεί τα επιμέρους διακοσμητικά στοιχεία που είναι ορατά σε κάθε κόσμημα προς καταγραφή, δηλαδή οι εγχαράξεις, αυλακώσεις και εγκοπές. Όλες οι πιθανότητες, όσον αφορά το είδος και τη θέση τους, είναι συγκεντρωμένες σε λίστες πολλαπλών επιλογών.

---

35 Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τα ανασκαφικά ημερολόγια. Τα αντικείμενα που βρέθηκαν κατά τη μελέτη του υλικού ύστερα από έλεγχο των οστών, οστρέων και του ξερού υπολοίπου του νεροκόσκινου, τοποθετήθηκαν κατόπιν στον αντίστοιχο στρωματογραφικό ορίζοντα. Σε ελάχιστες περιπτώσεις γίνεται λεπτομερειακή αναφορά στα ημερολόγια για τα κοσμήματα, ενώ η περιγραφή τους, όσον αφορά την ταύτιση του υλικού ή εν γένει την ερμηνεία τους, στους ανασκαφικούς καταλόγους συχνά είναι λανθασμένη.

36 Τα στοιχεία για τη συντήρηση των κοσμημάτων προήλθαν από τα ημερολόγια και τους καταλόγους συντήρησης. Δεν κατέστη δυνατή η εύρεση όλων των στοιχείων των εργασιών συντήρησης για μεγάλο αριθμό αντικειμένων, καθώς στο μεγάλο χρονικό διάστημα των ανασκαφών οι διαδοχικοί συντηρητές και συντηρήτριες δεν είχαν πάντοτε κοινή μέθοδο καταγραφής των εργασιών.

37 Όλες οι διαστάσεις λήφθηκαν (με παχύμετρο συμβατικό και ψηφιακό) σε εκατοστά με τρία δεκαδικά ψηφία και το βάρος σε κιλά με τρία δεκαδικά ψηφία (με ηλεκτρονικό ζυγό). Οι εσωτερικές και εξωτερικές διάμετροι των τμηματικών δακτυλίων εκτιμήθηκαν με τη βοήθεια πίνακα διαμέτρου.

Στο τρίτο πεδίο καταγράφονται τα χαρακτηριστικά της χρήσης και γίνεται η πιθανή ερμηνεία του κοσμήματος, όπως προκύπτει από την κατάταξή του σε έναν «τύπο». Καταγράφονται (μακροσκοπικά και σε ορισμένες περιπτώσεις με τη χρήση οπτικού στερεοσκοπίου) οι φθορές λόγω κατασκευής και χρήσης (ρωγμές, στίλβωση, αλλαγή χρώματος, αποκρούσεις, αυλακώσεις και εγχαράξεις) και δηλώνεται το στάδιο επεξεργασίας / «ζωής» του κοσμήματος (αν πρόκειται για απόρριμμα, ημίεργο, κατεστραμμένο, μεταποιημένο ή επιδιορθωμένο κόσμημα). Ιδιαίτερα όσον αφορά την περίπτωση των μεταποιημένων ή/και επιδιορθωμένων κοσμημάτων, δηλώνεται η λείανση των σπασμένων άκρων και οι οπές μεταποίησης / επιδιόρθωσης. Η τυπολογική ταξινόμηση ακολουθεί τον τρόπο διαχωρισμού που περιγράφηκε παραπάνω με πιο λεπτομερείς πληροφορίες, ενώ στα σχόλια δίνονται πληροφορίες που αφορούν αρχαιολογικά ή/και εθνογραφικά / ανθρωπολογικά παράλληλα, όπως επίσης και ποικίλα στοιχεία τα οποία δε θα μπορούσαν να κωδικοποιηθούν.

Το *corpus* νεολιθικών κοσμημάτων του Δισπηλιού

Παρακάτω παρουσιάζονται τα κοσμήματα του Δισπηλιού κατά ομάδες, σύμφωνα με την αρχική ταξινόμηση του υλικού: *Λίθινοι δακτύλιοι*, *Οστέινοι δακτύλιοι*, *Οστρέινοι δακτύλιοι*, *Περίαπτα*, «*Περόνες*», «*Πόρπες*» και *Χάντρες*. Τα γενικότερα στοιχεία παραγωγής και χρήσης για κάθε τύπο κοσμημάτων, καθώς και η βιβλιογραφική επισκόπηση της παρουσίας τους στη νεολιθική Ελλάδα έχουν συζητηθεί στο Κεφάλαιο 3.

Τα αναλυτικά στοιχεία για κάθε κόσμημα υπάρχουν στο Κεφάλαιο 7, όπου και η συντομευμένη και κωδικοποιημένη μορφή της ψηφιακής βάσης δεδομένων. Εκτός από τις περιπτώσεις των ομοειδών και πολυπληθών χαντρών, τα χαρακτηριστικά των οποίων συζητούνται κατά ομάδες, το σύνολο σχεδόν των υπολοίπων κοσμημάτων παρουσιάζεται ξεχωριστά, κατά «τύπο» και «υπό-τύπο» / πρώτη ύλη, κατά ανασκαφικό τομέα, οικιστική / χρονολογική φάση και κατά τομή.

Λίθινοι δακτύλιοι

Η επεξεργασία του λίθου για τη δημιουργία δακτυλίων, είτε για τη χρήση τους ως βραχιόλια είτε ως περιβραχιόνια, όπως αναφέρεται και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι σχετικά σπάνια στην κοσμηματοποιΐα της Νεολιθικής Ελλάδας. Τα (δημοσιευμένα) παραδείγματα είναι ελάχιστα από αντίστοιχα ελάχιστες θέσεις, χωρίς να είναι δυνατή η δημιουργία μιας ακραιφνούς τυπολογίας τους, καθώς δεν μπορούν να διαγνωστούν κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, υποδηλώνοντας ότι πρόκειται για μια μάλλον μη τυποποιημένη και περιαστασιακή παραγωγή.

Στις επιχώσεις του νεολιθικού Δισπηλιού, ωστόσο, βρέθηκε ένα αρκετά μεγάλο σύνολο λίθινων δακτυλίων, το οποίο παρουσιάζει μεγάλη ομοιογένεια κυρίως όσον αφορά το υλικό κατασκευής, αλλά και τα χαρακτηριστικά επεξεργασίας του, πρωτογενούς και δευτερογενούς.

Στοιχεία παραγωγής και χρήσης

Οι λίθινοι δακτύλιοι (Εικ. 4.8) έχουν βρεθεί στην πλειονότητά τους σε αποσπασματική μορφή, σε αντιστοιχία με τους οστρέινους δακτύλιους από τον θαλάσσιο *Spondylus* (βλ. παρακάτω). Πρόκειται για 39 τμήματα, 29 προερχόμενα από τα στρώματα του Ανατολικού Τομέα της ανασκαφής (2 από τη Φάση Β1, 3 από τη Φάση Β2, 8 από τη Φάση Β3 και 15 από τη Φάση Γ) και 10 από αυτά του Δυτικού. Εκτός αυτών, έχουν βρεθεί ακόμη δύο τμήματα επιδιορθωμένων / μεταποιημένων δακτυλίων, ο ένας από την περισυλλογή των χωμάτων της ανασκαφής και ο δεύτερος από τον Νότιο Τομέα (Κ 0086 και Κ 1633, αντίστοιχα, βλ. Κεφάλαιο 7). Η πρώτη ύλη κατασκευής τους είναι το μάρμαρο, πέτρωμα όχι ιδιαίτερα σκληρό, ενώ μόνο σε δύο από αυτούς (στον Κ 0059 και στον Κ 1597) έχει χρησιμοποιηθεί κάποιο άλλο (ασβεστολιθικό) πέτρωμα. Επιπλέον, υπάρχουν δύο περιπτώσεις (ο Κ 0047 και ο Κ 0049, βλ. παρακάτω) όπου οι δακτύλιοι είτε προέκυψαν από τη συγκόλληση αποτμημάτων είτε συνανήκουν στο ίδιο αντικείμενο.

Αν και το σύνολο είναι αρκετά μεγάλο, τα στοιχεία για μια επιτόπια επεξεργασία τους λείπουν, από τη στιγμή που δε βρέθηκαν ημίεργοι δακτύλιοι, ούτε και άλλα ημίεργα μαρμάρινα κοσμήματα. Αυτή η πρώτη ύλη, εξάλλου, καταγράφεται μόνο στα κοσμήματα του Δισπηλιού και όχι σε άλλα τέχνεργα. Αντιθέτως, στην πλειονότητα των τμημάτων διαφαίνονται πρακτικές επιδιόρθωσης ή/και μεταποίησης των αντικειμένων ύστερα από την πρωταρχική καταστροφή τους. Επομένως τα στοιχεία είναι περισσότερα όχι τόσο για την εγχειρηματική αλυσίδα παραγωγής τους (*chaîne opératoire*), όσο για την «αλυσίδα φθοράς / χρήσης τους» (*chaîne d'usure* – πρβλ. Bonnardin 2006, 2009).

Εξαιτίας της σπανιότητας του τύπου στο νεολιθικό *corpus*[38], δεν είναι δυνατή η πλήρης περιγραφή του τρόπου κατασκευής των λίθινων δακτυλίων και η αντιπαραβολή τους με άλλα παραδείγματα από τη νεολιθική Ελλάδα. Είναι σαφές ότι μία προσπάθεια πειραματικής αναπαραγωγής τους θα έδινε πολλά και πολύτιμα στοιχεία για τα στάδια της παραγωγής τους. Αντίστοιχες πειραματικές αναπαραγωγές έχουν γίνει σε λίθινους δακτύλιους που αφορούν κυρίως υλικό από τη νεολιθική Ευρώπη, όπως η Ισπανία και η Γαλλία, όπου και η παραγωγή και χρήση λίθινων δακτυλίων (υστερότερων κυρίως περιόδων) είναι πολύ πιο εντατική κατά τη Νεολιθική (πρβλ. Martínez-Sevilla & Maeso-Taviro 1996 και Fromont 2013, αντίστοιχα). Ωστόσο, στις περιπτώσεις αυτές, οι δακτύλιοι ως επί το πλείστον είναι κατασκευασμένοι από άλλα, εκτός μαρμάρου, πετρώματα.

Οι πρώτες αρχαιομετρικές, ορυκτολογικές και ισοτοπικές αναλύσεις σε ορισμένα τμήματα λίθινων δακτυλίων έδειξαν τις Κυκλάδες ως πιθανότατη πηγή προέλευσης του μαρμάρου. Συγκεκριμένα, εφαρμόστηκε σε τρία τμήματα δακτυλίων η μέθοδος σταθερών ισοτόπων άνθρακα και οξυγόνου [$\delta^{18}O$ $\delta^{13}C$][39]. Μάλιστα για το ένα δείγμα η ανάλυση έδωσε μόνο μία προέλευση, συγκεκριμένα το νησί της Νάξου.

Οι μακροσκοπικές παρατηρήσεις που μπορούν να γίνουν για το υλικό του Δισπηλιού, σε συνδυασμό με τις μελέτες αντίστοιχων υλικών (πρβλ. Baysal κ.ά. 2015, Carmagnani & Pailler 2007, Hintzman 2011, Martínez-Sevilla & Maeso-Taviro 1996, Micheli 2013) δείχνουν τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτιζε καταρχάς η επιλογή του κατάλληλου λίθου προς επεξεργασία. Χαρακτηριστι-

[38] Πρβλ. σύνοψη της έρευνας και κατάλογο των λίθινων δακτυλίων στη Μέση Ανατολή και το Αιγαίο από τον Ünlüsoy (2002).

[39] Η προκαταρκτική μελέτη έγινε από τον Β. Μέλφο του τμήματος Γεωλογίας του Α.Π.Θ. Το εύρος προέλευσης θα μπορούσε να μειωθεί με περαιτέρω αναλύσεις με λεπτές τομές και ακτίνες Χ.

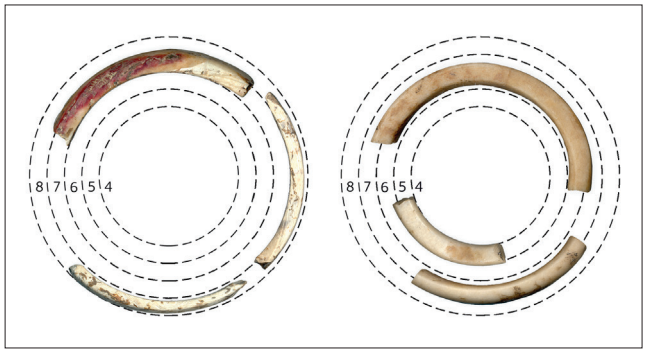

Εικ. 4.8
Λίθινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό [εντός τετραγώνου οι μη μαρμάρινοι δακτύλιοι]

κά όπως η διαφάνεια, η λευκότητα, αλλά και η παρουσία χρωματικών φλεβώσεων του λίθου πρέπει να λαμβάνονταν υπόψιν για την προμήθεια της πρώτης ύλης και την απόσπαση του αρχικού μπλοκ του πετρώματος (βλ. και Εικ. 4.15). Η διάνοιξη της κεντρικής οπής γίνεται με κρούση και λείανση με τη βοήθεια άμμου και νερού, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των λίθινων λειασμένων εργαλείων. Η λείανση των δακτυλίων οφείλεται σε ένα μεγάλο ποσοστό και στην ιδιαίτερη πατίνα που αποκτά το

αντικείμενο με την πάροδο του χρόνου σε συνδυασμό με τη συνεχή χρήση. Αυτό που τονίζεται από τις περισσότερες αρχαιολογικές και εθνογραφικές μελέτες είναι ότι απαιτείται μία δεξιότητα / εξειδίκευση στην κατεργασία[40].

Η συνεχής χρήση, επιδιόρθωση και επανάχρηση των μαρμάρινων δακτυλίων, που σώζονται ούτως ή άλλως σε αποσπασματική κατάσταση, έχει ως συνεπακόλουθο τη δυσκολία περαιτέρω ταξινόμησής τους σε υποκατηγορίες, καθώς η αρχική μορφή τους δεν είναι πλέον εύκολα αναγνωρίσιμη.

Εικ. 4.9
Διάμετρος οστρέινων και λίθινων δακτυλίων από το Δισπηλιό

Η πλειονότητα των αποτμημάτων, ωστόσο, παραπέμπει σε (αρχικά) δακτυλιόσχημα αντικείμενα, τα περισσότερα από τα οποία πρέπει να ήταν απολύτως συμμετρικά. Η διατομή τους είναι συνηθέστερα ορθογώνια και σε λιγότερες περιπτώσεις ημικυκλική, τραπεζιόσχημη ή κυκλική. Το πλάτος τους κυμαίνεται από 1 έως και 3 εκατοστά και η εσωτερική διάμετρός τους από 8 έως 4 εκατοστά, με συνηθέστερη τιμή γύρω στα 7 εκατοστά (Εικ. 4.9)[41].

Εξαίρεση πρέπει να αποτελούσε ο δακτύλιος **Κ 0074** (Εικ. 4.10α), η μορφή του οποίου παραπέμπει σε αυτή των μεγάλων οστρέινων δακτυλίων από *Spondylus gaederopus*. Η αρχική του μορφή πρέπει να ήταν ασύμμετρη, το πλάτος του είναι αρκετά μεγάλο και η διαμόρφωση της μίας πλευράς του θυμίζει αυτή του κλείθρου του οστρέου. Εκτός της διαμόρφωσης αυτής, πρέπει να ληφθεί υπόψη και το χρώμα του συγκεκριμένου δακτυλίου, το οποίο δεν είναι λευκό, αλλά έχει καστανές φλεβώσεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι επικαλούνται τις αυξητικές γραμμές των οστρέων του *Spondylus*. Μεγάλου μεγέθους *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι (Εικ. 4.10β) είναι σπάνιοι έως άγνωστοι στη νεολιθική Ελλάδα και υπάρχουν κυρίως σε θέσεις στη Βουλγαρία αλλά και τη Ρουμανία (π.χ. Avramova 2002, Lazăr κ.ά. 2009, Şerbănescu 2002, Todorova 2002). Ένας παρόμοιος με του Δισπηλιού λίθινος δακτύλιος από την Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας Κοζάνης (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009) ίσως αποτελεί επίσης ένα τέτοιο παράδειγμα «σκευομορφισμού» (πρβλ. Gheorgiu 2012), μίμησης ενός συγκεκριμένου τύπου κοσμήματος από συγκεκριμένη «εξωτική» πρώτη ύλη, σε μία αντίστοιχα «εξωτική» πρώτη ύλη.

Στο μεγαλύτερο ποσοστό των λίθινων δακτυλίων δεν καταγράφονται ίχνη χρήσης που να δικαιολογούν την εφαρμογή τους σε άλλο, εκτός του καρπού, σημείο του σώματος, π.χ. στον λαιμό με απλή

---

40 Στο Δισπηλιό δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ ο εύκολα διαθέσιμος σερπεντινίτης τον οποίο προμηθεύονταν από την κοντινή περιοχή του χωριού Μανιάκοι (Μέλφος & Στρατούλη 2002) –η πρώτη επιλογή για την πληθώρα των λειασμένων εργαλείων– για τη δημιουργία κοσμημάτων (εκτός από την περίπτωση αντικειμένων σε επανάχρηση, βλ. παρουσίαση περιάπτων), εξαιτίας ακριβώς της μεγάλης σκληρότητάς του.

41 Η διάμετρος των λίθινων δακτυλίων από τη νεολιθική Γαλλία και Ιταλία κυμαίνεται μεταξύ 5 και 7 εκατοστών (Courtin & Gutherz 1976, Micheli 2013).

Εικ. 4.10
α. Ο λίθινος δακτύλιος Κ 0074 από το Δισπηλιό
β. Παραδείγματα παρόμοιων μορφολογικά δακτυλίων από το Durankulak Βουλγαρίας (*Spondylus gaederopus*), τη Sultana Ρουμανίας (*Spondylus gaederopus*) και την Τούμπα Κρεμαστής / Κοιλάδας στην Κοζάνη (λίθος)

ανάρτηση. Οι λειασμένες ακμές και οι οπές στους κατεστραμμένους δακτύλιους αποτελούν επιδιορθώσεις και, σε λίγες μόνο περιπτώσεις, μεταποιήσεις / ανακυκλώσεις σε άλλου τύπου κοσμήματα.

Πειραματικές προσπάθειες έδειξαν ότι *Spondylus* δακτύλιοι εσωτερικής διαμέτρου 5-5.7, 6 και 8-9 εκατοστών εφαρμόζονται στον καρπό παιδιού, ενήλικης γυναίκας και ενήλικα άνδρα αντιστοίχως (Gaydarska κ.ά. 2004: 24). Αν θελήσουμε να αξιοποιήσουμε τις παρατηρήσεις αυτές για την περίπτωση των λίθινων δακτυλίων, μπορούμε να πούμε ότι ορισμένοι από τους δακτύλιους φαίνεται να ήταν όντως τόσο μικροί ώστε να φοριούνταν από παιδιά. Δε θα μπορούσε, από την άλλη πλευρά, να αποκλειστεί η πιθανότητα χρήσης κάποιας λιπαντικής ουσίας για την εφαρμογή τους και σε ενήλικες. Δεν μπορεί επίσης να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να εφαρμοζόταν ο δακτύλιος σε μικρή ηλικία, να παρέμενε εκεί σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και να τον αφαιρούσαν από το σώμα του, ενήλικα πλέον, νεκρού. Αυτή η τελευταία υπόθεση θα μπορούσε να εξηγήσει, αφενός, την αποσπασματικότητα των δακτυλίων (λίθινων αλλά και οστρέινων) –καθώς η απόσπασή του από τον καρπό θα ήταν σχετικά δύσκολη– και, αφετέρου, τη γενικότερη απουσία κοσμημάτων σε ταφές (στο πλαίσιο τουλάχιστον της Νεολιθικής Ελλάδας).

Αντιθέτως, οι τρεις δακτύλιοι με εξαιρετικά μικρή εκτιμώμενη εσωτερική διάμετρο (Κ 0065, Κ 0060, Κ 0073) θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως δαχτυλίδια ή να αποτελούν το κάτω τμήμα δακτυλιόσχημων περιάπτων του τύπου 'ring-idol' (βλ. παρακάτω).

Στοιχεία δευτερογενούς επεξεργασίας

Η επιδιόρθωση και μεταποίηση κοσμημάτων αποτελεί μία συχνή πρακτική[42]. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα δακτυλίων –οστρέινων και λίθινων– που φέρουν οπές, στην ίδια λογική με τις οπές «συγκόλλησης» των κεραμικών αγγείων. Στην περίπτωση όμως των λίθινων δακτυλίων του Δισπηλιού προσπάθειες επιδιόρθωσης και μεταποίησης αναγνωρίστηκαν σχεδόν στο σύνολό τους (Εικ. 4.11).

Πιο συγκεκριμένα, από τους 39 (τμηματικούς) δακτύλιους, στους 23 καταγράφονται ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας. Από αυτούς, πιο συγκεκριμένα, εκτός από τη λείανση των σπασμένων άκρων που σημειώνονται στα περισσότερα δείγματα, οι 13 φέρουν οπές επιδιόρθωσης / μεταποίησης. Σε τέσσερις περιπτώσεις (3 από τον Δυτικό και 1 από τον Ανατολικό Τομέα) έχουν γίνει εγχαράξεις / αυλακώσεις στην επιφάνεια των δακτυλίων και μεταξύ των οπών επιδιόρθωσης. Επιπλέον, για τρεις δακτύλιους μπορεί να ειπωθεί με μεγαλύτερη ασφάλεια ότι έχουν μεταποιηθεί σε άλλα αντικείμενα κόσμησης (βλ. και παρακάτω, στην παρουσίαση των περιάπτων). Εκτός αυτών, δε θα μπορούσε εύκολα να συνυπολογιστεί η πιθανότητα χρήσης κατεστραμμένων δακτυλίων για τη δημιουργία χαντρών, η οποία και είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί λόγω του μικρού μεγέθους τους.

Πέρα όμως από τη διάτρηση για το πέρασμα νήματος / δέρματος, παρατηρούνται εμβαθύνσεις / εγχαράξεις περιμετρικά της επιφάνειας του δακτυλίου και συνήθως μεταξύ των οπών στις άκρες των επιδιορθωμένων δακτυλίων. Με αυτόν τον τρόπο, το νήμα περνά από τις δύο οπές και εφαρμόζεται καλύτερα στις εγχαράξεις της επιφάνειας, με αποτέλεσμα την καλύτερη στερέωση του δακτυλίου στον καρπό. Επιπλέον, η έντονη χρήση του νήματος δημιουργούσε με την πάροδο του χρόνου αυλακώσεις μεταξύ των άκρων και των οπών. Η αναγνώριση των εγχαράξεων ως λειτουργικές και όχι διακοσμητικές –ότι δηλαδή δημιουργήθηκαν μετά την καταστροφή του δακτυλίου και δεν αποτελούσαν στοιχεία της αρχικής μορφολογίας του– είναι σημαντική, καθώς μπορεί να ερμηνεύσει και άλλα αντίστοιχα παραδείγματα από τη νεολιθική Ελλάδα. Από τον νεολιθικό οικισμό της Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, για παράδειγμα, αναφέρονται δύο τμηματικοί λίθινοι δακτύλιοι, ο ένας από τους οποίους φέρει βαθιά αυλάκωση και ο άλλος τρεις εγχάρακτες ταινίες και δύο οπές στο ένα άκρο (Γραμμένος & Κώτσος 2002: 36, 194). Και στις δύο περιπτώσεις οι εγχαράξεις / αυλακώσεις θεωρήθηκαν από τους μελετητές διακοσμητικές, αλλά είναι πολύ πιθανότερο να είναι ανάλογες με αυτές του Δισπηλιού, να αποτελούν, δηλαδή, δευτερογενείς επεξεργασίες.

Αν και στην πλειονότητά τους οι λίθινοι δακτύλιοι του Δισπηλιού παρουσιάζουν αυτά τα έντονα ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας, σε λίγες περιπτώσεις –όταν το δείγμα σώζεται σε μεγαλύτερη πληρότητα– είναι δυνατή η ανασύσταση των σταδίων επιδιόρθωσης / μεταποίησης τους και η καλύτερη «ανάγνωση» αυτών των τεχνολογικών «λύσεων» που επιλέγει ο χρήστης / επιδιορθωτής στην προσπάθειά του για επιμήκυνση της «ζωής» των κοσμημάτων αυτών:

Τα δύο τμήματα των δακτυλίων **Κ 0075** και **Κ 0076** (Εικ. 4.12) φαίνεται πως ανήκαν αρχικά στο ίδιο «βραχιόλι». Μετά την καταστροφή του και την απόσπασή του σε δύο τμήματα (τουλάχιστον τόσα είναι αυτά που βρέθηκαν ανασκαφικά) ακολούθησε λείανση των ακμών του και διάνοιξη οπών στις

[42] Πρβλ. Hurcombe (2007) και Jennings (2014) για παραδείγματα επιδιόρθωσης και μεταποίησης κοσμημάτων από υστερότερες περιόδους. Πολλά και τα εθνογραφικά παραδείγματα: στην αφρικανική φυλή Dinka τα σπασμένα ελαφαντοστέινα βραχιόλια μεταποιούνται σε ενώτια, δαχτυλίδια και περίαπτα (Fisher 1984: 56-7).

Εικ. 4.11
Παραδείγματα επιδιόρθωσης/μεταποίησης λίθινων δακτυλίων από το Δισπηλιό – Λείανση σπασμένων άκρων, οπές επιδιόρθωσης, εγχαράξεις/αυλακώσεις

τέσσερις άκρες των δύο τμημάτων[43]. Πιθανότατα η δημιουργία εγχαράξεων / αυλακώσεων μεταξύ των οπών αυτών και στα δύο τμήματα να έγινε σε κάποια άλλη χρονική στιγμή. Πάντως με τη βοήθεια αυτών το νήμα που «συγκολλούσε» τον «νέο» δακτύλιο θα μπορούσε να σταθεροποιηθεί καλύτερα. Η έντονη λείανση μεταξύ οπών και άκρων αλλά και στις αυλακώσεις «νήματος» δείχνουν ότι το νέο αυτό «βραχιόλι» είχε χρησιμοποιηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η αρχική μορφή του δακτυλίου **Κ 0054** (Εικ. 4.13) πρέπει να ήταν δακτυλιόσχημη, όπως οι περισσότεροι μαρμάρινοι δακτύλιοι. Ύστερα από την αρχική καταστροφή του, ωστόσο, λειάνθηκε η εξωτερική πλευρά σε τέτοιο βαθμό που το σχήμα του εναπομείναντος τμήματος του δακτυλίου πήρε τη μορφή (σε τομή) αγκύλης. Επιπλέον, η μια ακέραιη απόληξη που σώζεται και στην οποία υπάρχει οπή επιδιόρθωσης έχει αποστρογγυλευτεί. Πιθανότατα, ίδια διαμόρφωση είχε και η δεύτερη απόληξη που δε σώζεται. Σύμφωνα με τα ίχνη χρήσης το αντικείμενο είχε φορεθεί για αρκετά μεγάλο διάστημα με τη βοήθεια νήματος. Μια δεύτερη καταστροφή του επιδιορθωμένου δακτυλίου οδήγησε στην προσπάθεια διάνοιξης οπής, η οποία ίσως κατέστρεψε περαιτέρω το αντικείμενο. Τα ίχνη λείανσης, όμως, σε αυτό το τμήμα της δεύτερης οπής υποδεικνύουν ότι το αντικείμενο συνέχισε να χρησιμοποιείται, πιθανότατα ως περίαπτο, αυτή τη φορά.

[43] Παρόμοια επιδιόρθωση έχει γίνει και στο παλαιολιθικό βραχιόλι από το σπήλαιο Denisova στη Σιβηρία (Derevianko κ.ά 2008).

Εικ. 4.12
Λίθινος δακτύλιος Κ 0075 / Κ 0076 από το Δισπηλιό – Υποθετικός τρόπος επανάχρησης των επιδιορθωμένων τμημάτων του

Εικ. 4.13
Λίθινος δακτύλιος Κ 0054 από το Δισπηλιό

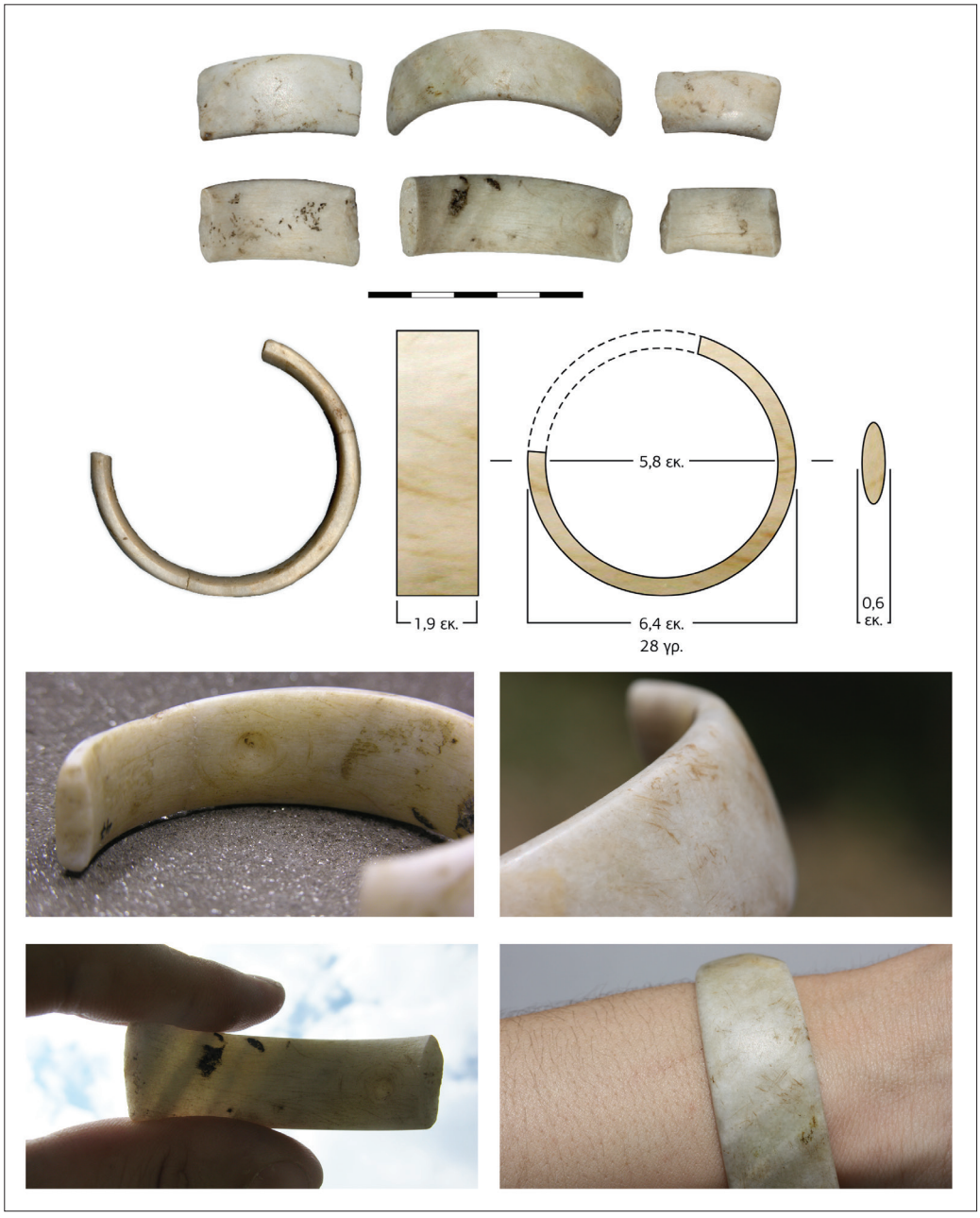
Ο δακτύλιος **Κ 0049** (Εικ. 4.14) αποτελείται από δύο τμήματα που βρέθηκαν σε σχετικά μακρινά μεταξύ τους ανασκαφικά τετράγωνα, τα Δ03β και Δ07β. Είναι αξιοσημείωτο το ότι το ένα από τα τμήματα του δακτυλίου σχετίζεται με τους υπολοίπους λίθινους δακτύλιους που βρέθηκαν στο ίδιο τετράγωνο και στον ίδιο ορίζοντα (βλ. σ. 117-9). Ο Κ 0049 είναι ο μόνος πλήρης σωζόμενος δακτύλιος, τουλάχιστον όσον αφορά τη μετά την επιδιόρθωση μορφή του. Μετά την καταστροφή του αρχικού δακτυλίου λειάνθηκαν οι σπασμένες άκρες του. Κατόπιν, ξεκίνησε η διαδικασία για τη δημιουργίας μίας οπής στο ένα άκρο. Η οπή αυτή έμεινε ημιτελής, πιθανότατα επειδή ο/η «επιδιορθωτής» δεν είχε υπολογίσει επακριβώς την απόσταση μεταξύ οπής και άκρης του δακτυλίου: η οπή θα ήταν αποτυχημένη ή και θα κατέστρεφε περαιτέρω τον δακτύλιο. Η δεύτερη οπή ανοίχθηκε τελικά δίπλα στην ημίεργη. Ίχνη μίας δεύτερης, ημίεργης, οπής διακρίνονται

Εικ. 4.14
Λίθινος δακτύλιος Κ 0049 από το Δισπηλιό – Λεπτομέρειες των λειασμένων άκρων και οπές επιδιόρθωσης

στην άλλη άκρη του δακτυλίου, καθώς μία δεύτερη οπή θα ήταν ίσως απαραίτητη για την καλύτερη στερέωση του δακτυλίου με τη χρήση νήματος / δέρματος. Η οπή αυτή δεν ολοκληρώθηκε, μια και φαίνεται πως στην προσπάθεια διάνοιξής της ο δακτύλιος καταστράφηκε.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτή η προσπάθεια είχε ως στόχο τη μετάλλαξη ενός «κλειστού» δακτύλιου σε «ανοιχτό». Επομένως, είναι εξίσου πιθανό αυτή η μετατροπή να μην οφείλεται σε μια τυχαία καταστροφή του αρχικού (ολόκληρου) δακτυλίου, αλλά να ήταν μία ενσυνείδητη πράξη, με τη λογική της συνέχισης χρήσης ενός δακτυλίου που πλέον εξαιτίας της βιολογικής ανάπτυξης του φο-

Εικ. 4.15
Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό

ρέα του δεν μπορούσε πλέον να χρησιμοποιηθεί[44]. Η παρατήρηση αυτή θα μπορούσε να ισχύσει και

[44] Ανάλογο παράδειγμα μεταποίησης ενός κοσμήματος εξαιτίας της βιολογικής ανάπτυξης του φορέα / κατόχου και ο οστρέινος *Glycymeris* sp. δακτύλιος Κ 0104, βλ. σ. 134-6.

για το σύνολο των δακτυλίων του Δισπηλιού, οστρέινων και λίθινων, στους οποίους παρατηρούνται ίδιες επιδιορθωτικές πρακτικές μετάλλαξης του «κλειστού» σχήματος σε «ανοικτό», το οποίο με τη χρήση νήματος (ή και όχι απαραίτητα) θα ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθεί σε μεγαλύτερη ηλικία. Στην περίπτωση του λίθου και του όστρεου (βλ. παραδείγματα παρακάτω, στην παρουσίαση των *Spondylus* δακτυλίων) μία τέτοια απόφαση ενέχει τον κίνδυνο περαιτέρω καταστροφής του αντικειμένου, σε αντίθεση με άλλα υλικά, όπως το μέταλλο, τα οποία μπορούν με μεγαλύτερη ευκολία να μεταλλαχθούν (πρβλ. Sofaer-Devereski 2000, Swift 2012). Ωστόσο θα ήταν μάλλον απλοϊκό να θεωρηθεί ότι η μεγάλη αποσπασματικότητα των δακτυλίων σχετίζεται κατ' αποκλειστικότητα με τη προσπάθεια μετάλλαξης του σχήματός τους.

Ο δακτύλιος **K 0047** (Εικ. 4.15) διατηρείται σε ποσοστό 70% και βρέθηκε σε τρία τμήματα. Είναι σχεδόν συμμετρικός και φαίνεται ότι ο κατασκευαστής του είχε επιπροσθέτως αξιοποιήσει τις φυσικές φλεβώσεις αλλά και τη σχετική διαφάνεια του λίθου. Πρώτα από όλα, μπορεί εύκολα να αποκλειστεί μία μετά–ανασκαφική καταστροφή του, καθώς σε όλες τις σπασμένες πλευρές υπήρχαν ιζήματα. Επιπλέον, μία προσεκτική εξέταση μπορεί να ανασυστήσει τον τρόπο «καταστροφής» του κατά τις (επανειλημμένες) προσπάθειες επιδιόρθωσής του (Εικ. 4.16):

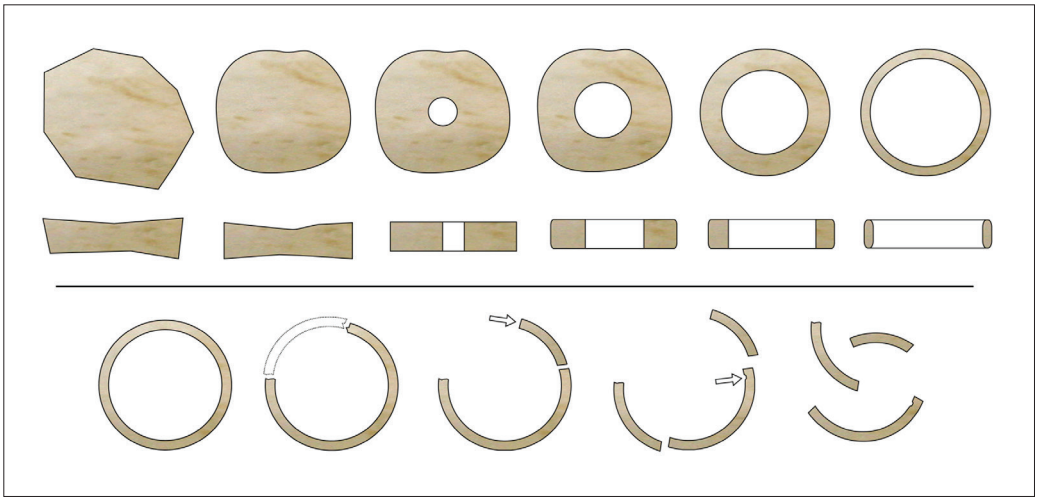
> Ο αρχικός –ακέραιος– λίθινος δακτύλιος καταστρέφεται και αποσπάται ένα τμήμα του (το οποίο και δε βρέθηκε ανασκαφικά)
>
> Κατόπιν, γίνεται λείανση της μίας σπασμένης πλευράς κατά τη διάρκεια της οποίας, όμως, αποσπάται και δεύτερο τμήμα από την άλλη πλευρά
>
> Αφήνοντας ημίεργη τη λείανση στη μία πλευρά, γίνεται προσπάθεια διάνοιξης οπής στο εσωτερικό της άλλης πλευράς, η οποία, επίσης, έχει ως αποτέλεσμα την απόσπαση και τρίτου τμήματος
>
> Η ανασκαφική εικόνα των τριών τμημάτων στην ίδια περιοχή πιθανόν να υποδηλώνει ότι η όλη επεξεργασία και η αποτυχημένη επιδιόρθωση έγιναν σε μία χρονική στιγμή και *in situ*. Εξετάζοντας όμως το πλαίσιο συνεύρεσης (βλ. σ. 117-9) είναι επίσης πιθανό τα τμήματα αυτά να συγκεντρώθηκαν στο σημείο αυτό αργότερα.

Σύμφωνα με αυτήν την εξιστόρηση, πιθανότατα ο δακτύλιος να μην επαναχρησιμοποιήθηκε ποτέ μετά την αρχική καταστροφή του. Αντίστοιχα, είναι πολύ πιθανό η εικόνα των τριών αυτών σωζόμενων τμημάτων του δακτυλίου, ενωμένων ως ένα αντικείμενο, να είχε διαρκέσει μόνο για μία στιγμή.

Ένα σημαντικό ζήτημα που προκύπτει, επομένως, σχετίζεται επιπροσθέτως με τα προβλήματα επαναπλαισίωσής του στο παρόν. Το αν πρέπει ή όχι να συγκολληθούν τα τρία τμηματά του –ή και να γίνει «αισθητική αποκατάσταση» του τμήματος που λείπει– για τις ανάγκες της μελέτης ή του κοινού τίθεται ως δεοντολογικό ζήτημα, τόσο της αρχαιολογικής πρακτικής όσο και της συντήρησης των αρχαιολογικών αντικειμένων[45].

---

[45] Ως ένα ακόμη επεισόδιο της «ζωής» του συγκεκριμένου δακτυλίου θα μπορούσε να προστεθεί και το «ταξίδι» του προς συμμετοχή σε ένα συνέδριο που αφορούσε ακριβώς τις «ζωές» αντικειμένων (Εικ. 4.17). Το συνέδριο, με τίτλο *Profils d'objets: Approches d'anthropologues et d'archéologues*, διοργανώθηκε το 2010 στο Παρίσι, στο Maison Archéologie & Ethnologie René-Ginouvès και εστίαζε στη βιογραφική προσέγγιση αντικειμένων από ένα μεγάλο χρονικό και χωρικό εύρος ανθρωπολογικών και αρχαιολογικών συμφραζομένων –από πλαστικά μπουκάλια και πήλινα ειδώλια έως τηλεφωνικές κάρτες και barcodes. Πρωταρχικός στόχος ήταν, σε συνεργασία με τη συντηρήτρια, Β. Παπαγεωργίου, η οποία συνυπογράφει την ανακοίνωση όπως και το τελικό άρθρο που εκδόθηκε ένα χρόνο αργότερα

Εικ. 4.16
Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό – Σχηματική ανασύσταση της παραγωγής και επιδιόρθωσης/καταστροφής του

Εικ. 4.17
Λίθινος δακτύλιος Κ 0047 από το Δισπηλιό
α. Στο συνέδριο *Profils d'objets: Approches d'anthropologues et d'archéologues* (Παρίσι, Maison Archéologie & Ethnologie René-Ginouvès, Ιούνιος 2010)
β. Στην έκθεση *Το ξεχασμένο παρελθόν της Ευρώπης: Η κοιλάδα του Δούναβη, 5000-3500 π.Χ.* (Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Οκτώβριος 2010) [παραχώρηση φωτογραφίας: Νίκος Παπαδημητρίου/Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης]

Το πρόβλημα αυτό προέκυψε, όταν στο πλαίσιο της φιλοξενίας της έκθεσης στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης «*Το ξεχασμένο παρελθόν της Ευρώπης: Η κοιλάδα του Δούναβη, 5000-3500 π.Χ.*» επιλέχθηκε από το υλικό του Δισπηλιού ο συγκεκριμένος δακτύλιος για μία παράλληλη παρουσίαση 90 αντικειμένων από ελληνικές νεολιθικές θέσεις (Παπαδημητρίου & Τσιρτσώνη επιμ. 2010). Τελικά ο δακτύλιος στάλθηκε στην Αθήνα όχι συγκολλημένος, αλλά στα τρία τμήματά του (Εικ. 4.17).

(Ifantidis & Papageorgiou 2011), να κατασκευαστεί ένα εκμαγείο του Κ 0047, το οποίο και θα συμπεριλαμβανόταν στη μικρή έκθεση με τα υπόλοιπα αντικείμενα προς συζήτηση στον συνεδριακό χώρο –κάτι που δεν κατέστη τελικά δυνατό. Στο κείμενο αναλύονται, εκτός άλλων, αυτά τα διλήμματα που αφορούν την αποκατάσταση / συντήρηση του δακτυλίου (πρβλ. Papageorgiou 2010: 80-3).

Χρονολογική και χωρική κατανομή

Το μεγαλύτερο ποσοστό των λίθινων δακτυλίων βρέθηκε στα κατώτερα ανασκαφικά στρώματα του Ανατολικού Τομέα της ανασκαφής, που χρονολογούνται στη ΝΝΙ, με πλήρη απουσία τους στη Φάση Α. Από την άλλη, όλα τα τμήματα δακτυλίων που βρέθηκαν στα μεταγενέστερα στρώματα της φάσης αυτής, που χρονολογούνται στη ΝΝΙΙ στον Δυτικό Τομέα έχουν ίχνη επιδιόρθωσης, εκτός από τον «σκευομορφικό» δακτύλιο Κ 0074 (βλ. παραπάνω), ο οποίος, ούτως ή άλλως δε σώζεται ακέραιος.

Θα μπορούσε να υποτεθεί ότι υπάρχει η πιθανότητα οι δακτύλιοι αυτοί να «προέρχονται» από τα αρχαιότερα στρώματα του Ανατολικού Τομέα, να αποτελούν «κειμήλια» που χρησιμοποιούνται σε ένα μεγάλο εύρος χρόνου και από πολλές γενιές (πρβλ. Lillios 1999). Η συγκόλληση, φυσικά, δύο τμημάτων από τον Ανατολικό και τον Δυτικό Τομέα (και επομένως δυο τμημάτων που θα ανήκαν πιθανότατα σε διαφορετικές χρονολογικές φάσεις του οικισμού) θα ενίσχυε την υπόθεση αυτή. Όμως ακριβώς εξαιτίας της έντονης επιδιορθωτικής και μεταποιητικής παρέμβασης στους δακτύλιους μία τέτοια «επανένωση» δεν είναι πλέον εύκολα εφικτή και αναγνωρίσιμη.

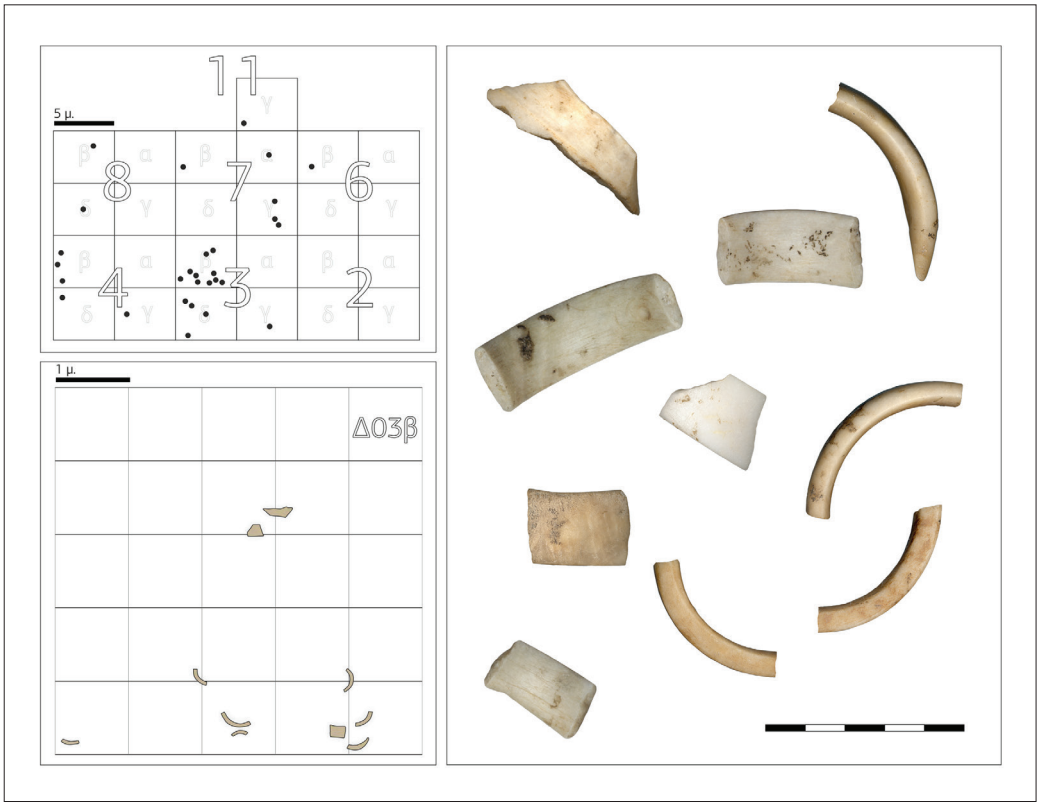
Όσον αφορά τη χωρική κατανομή των δακτυλίων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μία συγκέντρωση δέκα μαρμάρινων δακτυλίων στο τετράγωνο Δ03β του Ανατολικού Τομέα (Εικ. 4.18)[46]. Αν και δε βρέθηκαν σε ένα «κλειστό» σύστημα, π.χ. μέσα σε ένα αγγείο, η συγκέντρωσή τους στην ίδια περιοχή δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Πιο αναλυτικά, πρόκειται για 4 τμήματα αντίστοιχων δακτυλίων, τα οποία σώζονται σε ποσοστό 10-30%, δύο τμήματα ενός δακτυλίου, που σώζεται σε ποσοστό 50%, 3 τμήματα ενός δακτυλίου, που σώζεται σε ποσοστό 70% (Κ 0047) και ένα τμήμα δακτυλίου, το οποίο συγκολλάται με τμήμα από το τετράγωνο Δ07α (βλ. παραπάνω). Εξετάζοντας την αποσπασματικότητα των υπολοίπων δακτυλίων του Ανατολικού Τομέα, διαπιστώνεται πως στη συγκέντρωση του Δ03β οι περισσότεροι δακτύλιοι έχουν αρκετά μεγάλο ποσοστό πληρότητας. Επιπροσθέτως, αρκετά είναι τα υπόλοιπα κοσμήματα που βρέθηκαν στον ίδιο ανασκαφικό ορίζοντα και θα μπορούσαν να συσχετισθούν με τους λίθινους δακτύλιους (πρόκειται για είκοσι κοσμήματα, από τα οποία ένα περιδέραιο αποτελούμενο από 57 χάντρες, 4 οστέινοι δακτύλιοι και 6 δακτύλιοι, περίαπτα και άγκιστρα «πορπών» από *Spondylus*).

Πρόκειται για τη μεγαλύτερη συγκέντρωση τμημάτων μαρμάρινων βραχιολιών στο ανεσκαμ- μένο τμήμα του νεολιθικού οικισμού. Στα περισσότερα από αυτά υπάρχουν ενδείξεις επιδιόρθωσης, όπως λείανση των σπασμένων άκρων και δημιουργία οπών. Η συγκέντρωση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως αποθήκευση κατεστραμμένων κοσμημάτων, ως είδος ενός «κειμήλιου», όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Επιπροσθέτως, ίσως πρόκειται για ένα σημείο του οικισμού όπου υπήρχε ένα είδος «εργαστηρίου» επιδιόρθωσης / ανακύκλωσης αυτών των κοσμημάτων, αντικείμενα κατασκευασμένα από μία σπάνια και ίσως, κατ' επέκταση, πολύτιμη πρώτη ύλη[47]. Η πιθανότητα να πρόκειται για εμπρόθετα θρυμματισμένους / κατεστραμμένους δακτύλιους, όπως προτείνει ο Chapman για πολλές ομάδες

---

[46] Πρόκειται για τους δακτύλιους Κ 0044, Κ 0045, Κ 0046, Κ 0048 (ποσοστό πληρότητας 10-30%), Κ 0051 (δύο τμήματα που ενώνονται, ποσοστό πληρότητας 50%), Κ 0047 (τρία τμήματα που ενώνονται, ποσοστό πληρότητας 70%) και Κ 0049 (που ενώνεται με τμήμα δακτυλίου από το τετράγωνο Δ07β, ποσοστό πληρότητας 30%). Να σημειωθεί, ότι σε σχέση με την αποσπασματικότητα των υπολοίπων λίθινων δακτυλίων από τον Ανατολικό Τομέα στη συγκέντρωση αυτή οι περισσότεροι δακτύλοι έχουν και το μεγαλύτερο ποσοστό πληρότητας.

[47] Ο Chapman (2000) έχει καταλογογραφήσει τις περιπτώσεις «αποθησαυρισμού» κοσμημάτων από προϊστορικές θέσεις των Βαλκανίων (πρβλ. υποσ. 72). Ειδικά για τους λίθινους δακτύλιους είναι γνωστή η περίπτωση «αποθησαυρισμού» 6 σχιστολιθικών δακτυλίων από τη νεολιθική θέση Falaise στη Γαλλία, ερμηνευμένη ως μία τελετουργική απόθεση (Fromont κ.ά. 2010).

Εικ. 4.18
Σχηματική απόδοση της διασποράς των λίθινων δακτυλίων στον Ανατολικό Τομέα των ανασκαφών Δισπηλιού και της συγκέντρωσής τους στο τετράγωνο Δ03β

τμηματικών αντικειμένων στην προϊστορία της Βαλκανικής (βλ. Chapman 2000, 2001, Chapman & Gaydarska 2007, 2009), δε θα μπορούσε να έχει ισχυρές βάσεις. Αντιθέτως, αυτό που διαφαίνεται στο υλικό του Δισπηλιού είναι η προσπάθεια επιμήκυνσης της «ζωής» τους, όχι της περαιτέρω (τελετουργικά φορτισμένης) καταστροφής τους.

Περαιτέρω αρχαιομετρικες έρευνες στο σύνολο των λίθινων δακτυλίων ασφαλώς θα δώσουν πολλές απαντήσεις. Η ανάλυση των ισοτόπων άνθρακα και οξυγόνου για την ταύτιση προέλευσης της πρώτης ύλης αποτελεί βασική προτεραιότητα, ιδιαίτερα ύστερα από τις πρόσφατες αναλύσεις στο υλικό των Λιμεναρίων της Θάσου (Maniatis κ.ά. 2009)[48]. Εξετάστηκαν 11 μαρμάρινα τμήματα αγγείων στην περίπτωση της θέσης αυτής. Η ανάλυση έδειξε ότι η πρώτη ύλη δεν προέρχεται από κάποια από τις αρκετά γνωστές τοπικές πηγές, αλλά, αντιθέτως, από την περιοχή των Κυκλάδων, από πηγές μαρμάρου στη Νάξο, Κέρο και Πάρο. Μάλιστα, θεωρείται ότι δεν πρόκειται για επείσακτα αντικείμενα αλλά μόνο για επείσακτη πρώτη ύλη, καθώς η διαμόρφωση των λίθινων αγγείων φαίνεται ότι παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με την τοπική κεραμική.

[48] Περιορισμένης έκτασης ανάλογες έρευνες δεν έδωσαν σημαντικά αποτελέσματα (Herz 1992) κυρίως λόγω του μικρού αριθμού των λίθινων αντικειμένων, καθώς για τις αναλύσεις χρειάζεται να ληφθεί ικανό δείγμα. Οι νεότερες μελέτες (π.χ. Tambakopoulos & Maniatis 2012) αφορούν κυρίως μεταγενέστερες της Νεολιθικής προϊστορικές περιόδους.

Στην περίπτωση του Δισπηλιού δε θα μπορούσε να γίνει η ίδια υπόθεση, όσον αφορά την επιτόπια παραγωγή των δακτυλίων. Όπως αναφέρθηκε, ελάχιστα είναι τα τμήματα των λίθινων δακτυλίων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απορρίμματα / στάδια επεξεργασίας (π.χ. το Κ 0045). Αντίθετα, φαίνεται ευκολότερη η αναγνώριση των απορριμμάτων μεταποίησης και επιδιόρθωσης (π.χ. στους Κ 0055 & Κ 0047).

Εκτός των αρχαιομετρικών αναλύσεων είναι αναγκαία μια εις βάθος τεχνολογική μελέτη. Μία διεπιστημονική μελέτη, η οποία να περιλαμβάνει και την πειραματική αναπαραγωγή, χρήση αλλά και επανάχρηση των δακτυλίων. Περισσότερο ίσως από τις υπόλοιπες κατηγορίες κόσμησης, αυτή των λίθινων δακτυλίων όντως προσφέρεται για μία «βιογραφική» προσέγγιση (Gosden & Marshall 1999, Hoskins 1998, Joy 2009, Kopytoff 1986 –πρβλ. μελέτες με αντικείμενα κόσμησης: Jennings 2014, Martin 2012, Swift 2012, Woodward 2002)˙ αφενός, λόγω των εύκολα ορατών, εγγεγραμμένων στο σώμα των αντικειμένων αυτών, πρακτικών επιδιόρθωσης και μεταποίησης, αφετέρου, δε, λόγω της σπανιότητας της (επείσακτης) πρώτης ύλης τους, που υπονοεί την ύπαρξη πολλών άλλων σταδίων «ζωής» κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους με προορισμό τον λιμναίο οικισμό του Δισπηλιού.

Οστέινοι δακτύλιοι

Εκτός από την περίπτωση των δοντιών ζώων, τα οποία εύκολα μπορούν να μετατραπούν σε περίαπτα, με τη διάνοιξη μίας οπής, τα οστά γενικότερα δε φαίνεται ότι έχουν χρησιμοποιηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό στη νεολιθική κοσμηματοποιΐα στον ελλαδικό χώρο˙ αν και πρόκειται για μία πρώτη ύλη με μεγάλη πλαστικότητα και εύκολη σε επεξεργασία, όπως προκύπτει από τη μεγάλη χρήση της στις υπόλοιπες νεολιθικές εργαλειοτεχνίες.

Στο Δισπηλιό, αν και είναι ελάχιστα τα απλά περίαπτα δοντιών (βλ. σ. 144-6), τα κοσμήματα από οστό –συγκριτικά λίγα σε αριθμό με αυτά από άλλες πρώτες ύλες– αποτελούν ίσως τα πιο ενδιαφέροντα από τεχνολογική και μορφολογική / τυπολογική άποψη. Η γενικότερη εικόνα που έχουμε τόσο από το οστεολογικό υλικό, όσο από τις οστέινες εργαλειοτεχνίες στο Δισπηλιό είναι αυτή μιας νεολιθικής κοινότητας η οποία είχε αναπτύξει μεγάλες τεχνολογικές δεξιότητες στη χρήση του οστού: έντονες είναι οι ενδείξεις επιτόπιας επεξεργασίας μιας μεγάλης τυπολογίας οστέινων αντικειμένων, όπως επίσης πλούσιο είναι το οστεολογικό υλικό, ειδικά στα αρχαιότερα στρώματα του Ανατολικού Τομέα, όπου και η ποιότητα διατήρησής του είναι υψηλή.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των παρακάτω οστέινων αντικειμένων (Εικ. 4.19), που συμβατικά ονομάζονται οστέινοι δακτύλιοι, είναι κατασκευασμένα από ελαφοκέρατο. Πρόκειται για αντικείμενα δακτυλιόσχημα, μικρής εσωτερικής διαμέτρου, που θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως «δαχτυλίδια».

Δακτύλιοι / δαχτυλίδια μικρής εσωτερικής διαμέτρου, ανεξαρτήτως υλικού κατασκευής, είναι ελάχιστα γνωστά στην ελληνική νεολιθική κοσμηματοποιΐα. Για παράδειγμα, στις δύο βασικές μελέτες νεολιθικών κοσμημάτων από την Ελλάδα, αναφέρονται ελάχιστα παρόμοια αντικείμενα: η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: 86) εντάσσει μόνο 10 από τα κοσμήματα της νεολιθικής Θεσσαλίας στην κατηγορία αυτή, το καθένα διαφορετικού τύπου και υλικού κατασκευής (5 οστέινα, 4 οστρέινα, 1 λίθινο), ενώ η Miller (1997: 132, 190) χαρακτηρίζει ως δαχτυλίδια μόνο κάποια όστρεα του είδους *Monodonta*, από το Φράγχθι Αργολίδας και τις Αλές Φθιώτιδας, τα οποία, όμως, είναι ημίεργα. Αντί-

Εικ. 4.19
Οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό

στοιχα, τα δαχτυλίδια στη νεολιθική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολία δε φαίνεται να αποτελούν μια βασική κατηγορία προσωπικής κόσμησης, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, όπως αυτή του Çatalhöyük˙ στις ανασκαφές της θέσης αυτής αρκετά είναι τα οστέινα δαχτυλίδια που βρέθηκαν είτε μέσα στους οικιακούς χώρους είτε ως κτερίσματα ταφών (Hamilton 1996, 1997, Russell 1996, 1997, 1999, 2001, 2003, 2012).

Στοιχεία παραγωγής και χρήσης

Συνολικά οι οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό αριθμούνται στους 68. Από αυτούς, οι 64 προέρχονται από τον Ανατολικό Τομέα (2 από τη Φάση Β1, 4 από τη Φάση Β2, 4 από τη Φάση Β3, 41 από τη Φάση Γ και 13 από στρώματα κατώτερα αυτής) και ένας από τις στρωματογραφικές τομές του Νοτιοανατολικού Τομέα. Εκτός αυτών (βλ. Κεφάλαιο 7), δύο βρέθηκαν εκτός ανασκαφικών συμφραζομένων από την περισυλλογή χωμάτων (Κ 0289, Κ 0290) και ένας στον Βόρειο Τομέα / «Περίβολο» (Κ 1687).

Εικ. 4.20
Ημίεργοι οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό

Σχεδόν οι μισοί σε αριθμό (28) διατηρούνται ακέραιοι ή σχεδόν ακέραιοι, 18 σώζονται σε ποσοστό 50-60% και 18 είναι αποτμήματα, με ποσοστό διατήρησης 10-40%. Εκτός αυτών, 5 αντικείμενα αναγνωρίστηκαν ως ημίεργοι δακτύλιοι (Εικ. 4.20).

Πάνω από τα 2/3 του συνόλου των οστέινων δακτυλίων είναι κατασκευασμένοι από κέρατο ελαφιού, ενώ 4 από αυτούς αποτελούν δακτύλιους σε διάφορα στάδια της επεξεργασίας τους. Η ταύτιση του κεράτου για τους οστέινους δακτύλιους είναι αρκετά εύκολη, εξαιτίας της χαρακτηριστικής επιφάνειας και του εσωτερικού σπογγώδους του κεράτου. Εξάλλου, η μορφολογία των οστέινων δακτυλίων, όπως θα δούμε παρακάτω, φαίνεται πως ακολουθεί τη φυσική, μορφολογική ανάπτυξη των κεράτων των ελαφοειδών. Οι υπόλοιποι δακτύλιοι είναι κατασκευασμένοι πιθανότατα από μακρύ μηριαίο οστό αιγοπροβάτων, αν και η αποσπασματικότητα των περισσοτέρων δε βοηθά στην ακριβή ταύτισή τους.

Η χρήση κέρατου ελαφιού, κυρίως του κόκκινου (*Cervus elaphus*) (Εικ. 4.20) έχει έντονη παρουσία στο Δισπηλιό, τόσο στον εργαλειακό εξοπλισμό (Στρατούλη 2002), όσο και γενικά στο οστεολογικό υλικό (Phoca-Cosmetatou 2008). Πολλά είναι τα κέρατα που συλλέγονταν από τους κατοίκους[49] και έχουν βρεθεί στην ανασκαφή, όπως αρκετές είναι και οι ενδείξεις της επιτόπιας κατεργασίας τους για την κατασκευή εργαλείων, όπως μεγάλες βελόνες, οπείς, αλιευτικά αγκίστρια (Στρατούλη 2008, Theodoropoulou & Stratouli 2009) ή τμήματα στειλέωσης.

Ένα πρόβλημα που σχετίζεται, τόσο με τους οστέινους δακτύλιους, όσο και γενικότερα με τα οστέινα κοσμήματα του Δισπηλιού είναι το χρώμα τους. Τα οστά ζώων, κυρίως στα βαθύτερα στρώματα του Ανατολικού Τομέα, όπου και το πλήθος των κοσμημάτων, έχουν σκούρο καστανό χρώμα, που οφείλεται ίσως στο pH του χώματος και στις γενικότερες μετά-αποθετικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον υδροφόρο ορίζοντα της λίμνης (πρβλ. Stathopoulou κ.ά. 2013). Αν και το φυσικό χρώμα του ελαφοκέρατου δεν είναι το λευκό, θα πρέπει ίσως να υποτεθεί πως το σκούρο καστανό χρώμα των περισσότερων οστέινων κοσμημάτων (και εργαλείων) του Δισπηλιού δεν ήταν το αρχικό

[49] Τα κέρατα των αρσενικών ελαφοειδών έχουν ετήσιο κύκλο ανάπτυξης, τα οποία κάθε χρόνο απορρίπτονται (Campbell Pedersen 2004: 93-4). Επομένως, ανάμεσα στα κέρατα του Δισπηλιού κάποια ίσως να μην είχαν αποκοπεί από το (σφαγιασμένο) νεκρό σώμα αλλά να είχαν περισυλλεγεί.

χρώμα της πρώτης ύλης. Παρόλα αυτά, η θερμική επεξεργασία των οστέινων αντικειμένων για την απόκτηση έντονου χρώματος αλλά και γυαλάδας είναι γνωστή πρακτική στη νεολιθική περίοδο (πρβλ. Sidéra 2001). Υπάρχει επομένως η πιθανότητα, η στιλπνότητα και το σκούρο καστανό χρώμα ορισμένων οστέινων δακτυλίων (όπως για παράδειγμα οι δακτύλιοι Κ 0034, Κ 0036, Κ 0038 και Κ 0292) να οφείλεται ακριβώς σε αυτήν την πρακτική.

Η προσπάθεια δημιουργίας μιας τυπολογίας των δακτυλίων είναι δύσκολη, κυρίως επειδή πρόκειται για ένα μοναδικό στη νεολιθική Ελλάδα σύνολο κοσμημάτων. Επιπλέον, η ακριβής χρήση τους –εννοώντας τη θέση τους στο σώμα– δεν είναι δυνατό να εξακριβωθεί ή να προταθεί με βεβαιότητα· πολλοί δακτύλιοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν «πόρπες», εξαρτήματα ρουχισμού ή κόμμωσης ή και, τελικά, αδιάγνωστης σε εμάς χρήσης εργαλεία. Ωστόσο, οι μορφολογικές ομοιότητες ορισμένων υπό-ομάδων, με την ταυτόχρονη εξέταση των ιχνών χρήσης είναι δυνατό να οδηγήσουν σε ορισμένες πιθανές υποθέσεις για τη λειτουργία τους.

Εκτός του κοινού χαρακτηριστικού τους, το ότι πρόκειται για μικρού μεγέθους δακτυλιόσχημα αντικείμενα, οι δακτύλιοι παρουσιάζουν μια αρκετά μεγάλη μορφολογική ποικιλία:

Δακτύλιοι με **κρικοειδή έως και ταινιωτή μορφή** (Εικ. 4.21), οι οποίοι μπορούν να διαχωριστούν περαιτέρω, ανάλογα με το πάχος τους σε λεπτούς, μεσαίους και παχείς[50]. Παραδείγματα όπως ο Κ 0017 και ο Κ 0029 έχουν πάχος που δεν ξεπερνά τα 0,45 εκατοστά, ενώ οι μικρές εσωτερικές διάμετροι των Κ 0064 και Κ 0013 του Κ 0664, 1,1 και 1,475 εκατοστά αντιστοίχως, θα μπορούσαν να υποδηλώνουν τη χρήση τους από παιδί. Αντίθετα, ο Κ 0654 έχει μεγάλη εσωτερική διάμετρο, 1,9 εκατοστά, ενώ το πάχος του φτάνει τα 2,4 εκατοστά. Κατασκευασμένος από ελαφοκέρατο, δεν έχει λειασμένη την εξωτερική φυσική επιφάνεια. Παρόλο που με μία πρώτη ματιά το αντικείμενο αυτό δε φαίνεται να μπορούσε να φορεθεί ως δαχτυλίδι –εξαιτίας του μεγάλου πάχους του θα κάλυπτε ολόκληρη τη φάλαγγα του δαχτύλου– η εξέταση των ιχνών στην περιφέρεια δικαιολογούν τη χρήση αυτή. Υπάρχουν ίχνη χρήσης, στίλβωση και αλλαγή του χρώματος, που αντιστοιχούν σε επαφή του δακτυλίου ανάμεσα σε δύο δάχτυλα, πιθανότατα τον δείκτη και τον παράμεσο.

Γενικά, φαίνεται ότι η συνηθέστερη εσωτερική διάμετρος των δακτυλίων του Δισπηλιού θα συμφωνούσε με τη λειτουργία τους ως δαχτυλίδια για ενήλικες άνδρες και γυναίκες. Η εύρεσή τους σε ταφικά σύνολα θα ενίσχυε σαφώς τις υποθέσεις αυτές. Για παράδειγμα, η Russell (1997) αναφέρει μία ταφή ενήλικα στο Çatalhöyük που συνοδευόταν από 5 δαχτυλίδια, κατασκευασμένα από ένα μακρύ οστό[51], το ένα στο μεσαίο δάχτυλο και τα άλλα ανά δύο στον αντίχειρα και τον παράμεσο, τα οποία, μάλιστα, φαίνεται πως κατασκευάστηκαν από το ίδιο οστό. Δύο από αυτά φοριόνταν στο ίδιο δάχτυλο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, αν και δε βρίσκονταν στο ίδιο δάχτυλο κατά την ταφή.

---

50 Με τον όρο πάχος, εννοούνται οι διαστάσεις του δακτυλίου στον άξονα κάθετα της κεντρικής «οπής».

51 Η τεχνική κατασκευής δακτυλίων στο Çatalhöyük είναι πολύ πιο απλή από αυτή των κεράτινων δακτυλίων του Δισπηλιού. Συνίσταται στην αποκοπή του μηριαίου οστού αιγοπροβάτων (βλ. Κεφάλαιο 8). Αντίστοιχες τεχνικές κατασκευής δαχτυλιδιών αναγνωρίζονται και στην προϊστορική Ισπανία (Pascual Benito 1996, Yravedra Sainz de los Terreros κ.ά. 2008).

Εκτός όμως από τον τρόπο χρήσης, οι ταφές στο Çatalhöyük μπορούν να δώσουν σημαντικά στοιχεία και για την πιθανή σημασία των δακτυλίων. Η Russell (2001: 244, 2003: 79) αναφέρει μία ταφή στην οποία βρέθηκε ένας δακτύλιος σε στάδιο επεξεργασίας: ένα μηριαίο οστό με τα πρώτα ίχνη διαμόρφωσης δακτυλίων, από τον οποίο φαίνεται πως είχαν αποκοπεί τουλάχιστον δύο κομμάτια για να γίνουν δαχτυλίδια, ενώ από το υπόλοιπο κομμάτι θα μπορούσαν να κατασκευαστούν τουλάχιστον τρία ακόμη. Το γεγονός ότι τον νεκρό συνοδεύει μόνο αυτό το οστό για δημιουργία των δαχτυλιδιών και όχι ολοκληρωμένα δαχτυλίδια, όπως συμβαίνει σε άλλες περιπτώσεις, σύμφωνα με τη Russell, ίσως δηλώνει ότι, εκτός από τη στενή σχέση που υπονοείται μεταξύ του νεκρού, και πιθανότατα κατασκευαστή και κατόχου των δαχτυλιδιών, τα δαχτυλίδια σηματοδοτούσαν κάτι από τη ζωή του χρήστη τους.

Εικ. 4.21
Κρικοειδείς και ταινιωτοί οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό

Δύο είναι οι δακτύλιοι **με πλατιά σφενδόνη** (Εικ. 4.22): ο Κ 0033 και ο τμηματικός Κ 0019. Δεν είναι κατασκευασμένοι από ελαφοκέρατο, αλλά πιθανότατα από μεγάλο οστό. Οι δακτύλιοι αυτοί, αν και αποσπασματικά σωζόμενοι, φαίνεται ότι έχουν αρκετές ομοιότητες με κάποια σύγχρονα δαχτυλίδια. Ο δακτύλιος είναι μικρού πλάτους, ο οποίος, όμως, στη συνέχεια διαμορφώνεται σε μία πλατιά σφενδόνη, η οποία θα πρέπει να εφάρμοζε πολύ καλά στο δάχτυλο και να κάλυπτε μεγάλο τμήμα του. Μία μικρή εγκοπή ανάμεσα στη σφενδόνη και τον δακτύλιο ίσως αποτελεί κατασκευαστική λεπτομέρεια, καθώς αυτή δε θα ήταν ορατή, όταν ο δακτύλιος φοριόταν.

Μοναδικός στο σύνολο είναι ο Κ 0031, ο οποίος φέρει **έξαρμα στη σφενδόνη** του. Δεν είναι κατασκευασμένος από κέρατο, αλλά από αδιάγνωστο οστό. Δακτύλιοι με έξαρμα (πολύ μεγαλύτεροι όμως σε μήκος από το παράδειγμα του Δισπηλιού) είναι γνωστοί από το Çatalhöyük. Πρόκειται για την κατηγορία 'pillar-rings', τα οποία έχουν απόληξη / έξαρμα στη σφενδόνη, η οποία μπορεί να ξεπερνά και τα 3 εκατοστά (Farid 2002, Hamilton 1996, Russell 1996, 1999, 2001, 2016)[52]. Αν και αρχικά η μελετήτρια θεωρούσε πως πρόκειται για περίαπτα (Russell 1996), αργότερα (Russell 1997), η εύρεσή τους σε ταφές όσο και τα ίχνη χρήσης επιβεβαίωσαν τη λειτουργία τους ως δαχτυλίδια. Το δαχτυλίδι του Δισπηλιού έχει ορισμένες ομοιότητες με αυτά του Çatalhöyük και δεν υπάρχουν ίχνη χρήσης που να δικαιολογούν τη λειτουργία του ως περίαπτο. Ωστόσο, περισσότερο σημαντική (όχι τόσο για την περίπτωση του Κ 0031, όσο για το πώς αντιλαμβανόμαστε την προϊστορική κόσμηση) είναι η παρατήρηση της Russell (1999) ότι τα αντικείμενα αυτά, αν και η πρώτη εντύπωση είναι ότι δε θα ήταν άνετα στη χρήση τους, λειτουργούσαν ως δαχτυλίδια, ακόμη και αν δεν μπορούσαν να φορεθούν για μεγάλο διάστημα.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατηγορία των παχύτερων δακτυλίων, κατασκευασμένοι κυρίως από ελαφοκέρατο. Πρόκειται για τους περισσότερους αριθμητικά, από τους οποίους και τα περισσότερα ακέραια παραδείγματα (Εικ. 4.23α). Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ότι δεν πρόκειται για συμμετρικούς δακτύλιους όσον αφορά την περιφέρεια τους, καθώς φαίνεται ότι στην κατασκευή

[52] Είναι αξιοσημείωτο ότι ανάλογοι με του Δισπηλιού οστέινοι δακτύλιοι με εξάρματα συναντώνται στην επίσης λιμναία νεολιθική θέση La Draga της Ισπανίας (Tarrús 2008, Tarrús κ.ά. 1994, βλ. Κεφάλαιο 8).

Εικ. 4.22
Οστέινοι δακτύλιοι με πλατιά σφενδόνη από το Δισπηλιό

Εικ. 4.23
α. Οστέινοι δακτύλιοι με απολήξεις από το Δισπηλιό [σχέδιο: I. Zaloshnya/Ανασκαφές Δισπηλιού]
β. Οστέινος δακτύλιος Κ 0006 από το Δισπηλιό – Λεπτομέρειες ιχνών χρήσης (στίλβωση, αλλαγή χρώματος)

τους εκμεταλλεύονται τα φυσικά μορφολογικά χαρακτηριστικά του ελαφοκέρατου.

Ενώ κάποιοι από αυτούς θα μπορούσαν να αποτελούν «οφθαλμούς πόρπης» ή άλλο εξάρτημα

ρουχισμού (π.χ. ο Κ 0026 ή ο Κ 0039 στον οποίο παρατηρούνται έντονα ίχνη χρήσης στην πίσω επιφάνειά του ή ο Κ 0092 που έχει μεγάλη έκκεντρη οπή και θυμίζει «πόρπες» κυρίως από την Ανατολία), η κοινή λογική που διέπει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους σε συνδυασμό με τα ίχνη χρήσης οδηγούν στην ερμηνεία τους ως δαχτυλίδια.

Στην ομάδα αυτή διακρίνονται δακτύλιοι που έχουν **τριγωνική απόληξη** (4), **δύο εξωστρεφείς απολήξεις** (9) ή **μία εξωστρεφή απόληξη** (17). Οι δακτύλιοι με τριγωνική απόληξη είναι αρκετά παχείς και με επιμελημένη λείανση (βλ. π.χ. τα λήμματα Κ 0006, Κ 0008, Κ 0037 στο Κεφάλαιο 7). Τα ίχνη χρήσης είναι αρκετά: λείανση / στίλβωση των ακμών, λείανση του φυσικού σπογγώδους του ελαφοκέρατου στην πίσω όψη αλλά και αλλαγή χρώματος (π.χ. Κ 0006, Εικ. 4.23β). Με την αφή μπορούμε να διαπιστώσουμε πόσο λείο είναι το εσωτερικό του δακτυλίου, εξαιτίας της έντονης χρήσης, ενώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι τον φορούσαν με την τριγωνική απόληξη προς τη μεριά της ράχης του χεριού.

Από τους δακτύλιους με μία και δύο εξωστρεφείς απολήξεις το φυσικό σπογγώδες διατηρείται σε όλους τους κατασκευασμένους από ελαφοκέρατο –οι οποίοι είναι και οι περισσότεροι σε αριθμό. Και εδώ τα ίχνη χρήσης είναι επίσης έντονα: λείανση ή και στίλβωση των ακμών και του σπογγώδους, απολεπίσεις, αλλαγή χρώματος (βλ. π.χ. τα λήμματα Κ 0010, Κ 0016, Κ 0020 στο Κεφάλαιο 7).

Η αρκετά μεγάλη εσωτερική τους διάμετρος παραπέμπει στην τοποθέτηση των περισσοτέρων από αυτούς στον αντίχειρα. Παρόμοια μορφολογικά δαχτυλίδια για τον αντίχειρα είναι γνωστά από μεταγενέστερες περιόδους, γνωστά ως 'archer's thumb rings' –δαχτυλίδια αντίχειρα τοξοτών (Payne-Galloway 1995 [1903]). Κατασκευασμένοι από πολλά και διαφορετικά υλικά (μεταξύ των οποίων και το ελαφοκέρατο) χρησιμοποιούνται κατά την τοξοβολία με στόχο τόσο τη σταθεροποίηση του βέλους και την επίτευξη καλύτερης βολής αλλά και την προστασία του αντίχειρα. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις προστίθεται και κομμάτι δέρματος μεταξύ του δάχτυλου και του δαχτυλιδιού για καλύτερη προστασία (Dias-Meirinho 2011).

Ενώ υπάρχει μεγάλη τυπολογική ποικιλία τέτοιων δαχτυλιδιών, τα δαχτυλίδια τοξοτών από την Ανατολία και την Ασία (Payne-Galloway 1995 [1903], Tait 1986) φαίνεται ότι παρουσιάζουν τις περισσότερες ομοιότητες με αυτά του νεολιθικού Δισπηλιού (και ιδίως αυτά με τριγωνική απόληξη). Εκτός από τη βιβλιογραφία που είναι ειδική για την τοξοβολία, η μόνη αρχαιολογική βιβλιογραφία που αναφέρεται σε δαχτυλίδια τοξοτών αφορά τη Φαραωνική Αίγυπτο (Le Quellec 2011) και τη βυζαντινή περίοδο (Εικ. 4.24γ, Αντωνάρας 2004).

Ο δακτύλιος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με δύο τρόπους (Εικ. 4.24α και 4.24β). Τα ίχνη χρήσης δείχνουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο δακτύλιος όντως χρησιμοποιόταν και από τις δύο πλευρές, με την απόληξή του στραμμένη προς το εσωτερικό του χεριού ή προς τα έξω. Επίσης, κάποια ίχνη, όπως αλλαγές του χρώματος με συγκεκριμένη μορφή ίσως επιβεβαιώνουν την επιπρόσθετη χρήση κομματιού δέρματος ή/και νήματος.

Αυτό που τονίζεται τόσο από τις βιβλιογραφικές πηγές, όσο και από την πληθώρα σύγχρονων τοξοτών και κατασκευαστών τέτοιων δαχτυλιδιών ως το βασικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι τα αντικείμενα αυτά λειτουργούν αποτελεσματικότερα (όσον αφορά την επίτευξη καλής βολής και την προστασία του φορέα) όταν είναι φτιαγμένα ειδικά για τον συγκεκριμένο χρήστη / τοξότη˙ όταν αποτελούν, επομένως, εντελώς «προσωπικά» αντικείμενα, άμεσα συνδεδεμένα με συγκεκριμένα σώματα / άτομα.

Επιπλέον, κάποια από αυτά τα δαχτυλίδια τοξοτών είναι κατασκευασμένα από πολύτιμα υλικά, και αρκετές φορές διακοσμημένα με πολύτιμους λίθους ή με εγχάρακτα αραβουργήματα, υπονοώντας ότι με την πάροδο του χρόνου τα αντικείμενα αυτά χάνουν τις «πρακτικές» ιδιότητές τους και συμβο-

Εικ. 4.24

α. Οστέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό με τριγωνική απόληξη και με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

β. Σχεδιαστική απόδοση τρόπων χρήσης δακτυλίου τοξότη [σχέδιο: Μ. Βασιλειάδου]

γ. Βυζαντινά δαχτυλίδια [Αντωνάρας 2004], δαχτυλίδια του Σουλεϊμάν [Atıl 1987] και η απόδοσή τους από τον χρυσοχόο Η. Λαλαούνη [Μουσείο Κοσμήματος Ηλία Λαλαούνη]

λοποιούνται: ένα τέτοιο παράδειγμα είναι τα περίφημα δαχτυλίδια από ανοιχτό πράσινο νεφρίτη του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (Εικ. 4.24γ, Atıl 1987), διακοσμημένα με χρυσό και ρουμπίνια[53].

Εκτός αυτών, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ταύτιση αυτών των κοσμημάτων / εργαλείων με συγκεκριμένο φύλο, τον άνδρα τοξότη / κυνηγό (πρβλ. Αντωνάρας 2004). Η έλλειψη ικανού δείγματος ακέραιων δακτυλίων (και φυσικά η έλλειψη δακτυλίων από ταφικά συμφραζόμενα) δε θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα για το υλικό του Δισπηλιού. Η εσωτερική διάμετρος αρκετών από τους εν λόγω δακτύλιους κυμαίνεται στα 2-2.1 εκατοστά, όμως δε λείπουν και αυτοί μίας ελαφρώς μικρότερης διαμέτρου (1.6-1.7 εκ.). Επομένως, ο αποκλεισμός συγκεκριμένων φύλων αλλά και μικρότερων ηλικιακών ομάδων από την πρακτική της τοξοβολίας στο νεολιθικό Δισπηλιό μάλλον –σε αυτή τη φάση, τουλάχιστον, και με αυτά τα στοιχεία– θα ήταν κατά βάση υποθετικός.

Χρονολογική και χωρική κατανομή

Όλοι οι οστέινοι δακτύλιοι προέρχονται από τον Ανατολικό Τομέα και κυρίως από την αρχαιότερη φάση της θέσης (Εικ. 4.25). Τέσσερις ακόμα δακτύλιοι έχουν βρεθεί στους άλλους τομείς, όπως προαναφέρθηκε: ένας ακέραιος από το ανασκαφικό τετράγωνο Δ289β των στρωματογραφικών / δοκιμαστικών τομών του ΝΑ Τομέα, ο οποίος στρωματογραφικά τοποθετείται επίσης στη φάση Γ, δύο μικρά αποτμήματα από την περισυλλογή των χωμάτων της ανασκαφής, οι οποίοι πρέπει να προέρχονται από τα στρώματα του Ανατολικού Τομέα, και ένας τμηματικός από τον Βόρειο Τομέα / «Περίβολο», ο οποίος όμως αποτελεί τυχαίο / επιφανειακό εύρημα. Αντίθετα, στη Φάση Α, η οποία είναι καλύτερα ερευνημένη στον Δυτικό Τομέα, τα οστέινα (και κεράτινα) δαχτυλίδια λείπουν εντελώς.

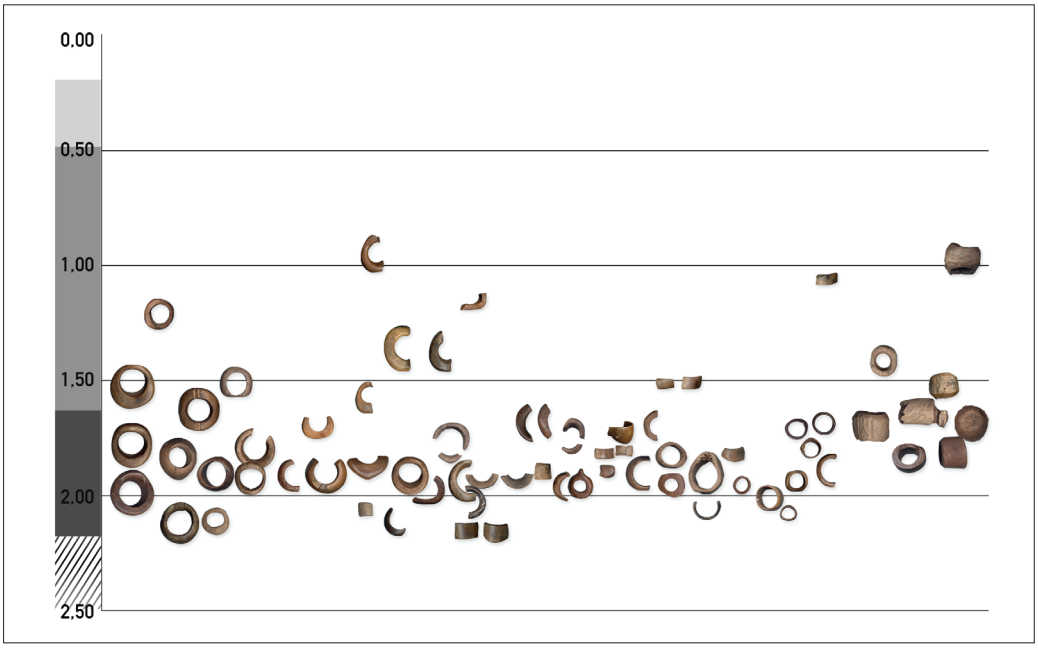
Η ύπαρξη αυτού του τύπου προσωπικής κόσμησης μόνο στην αρχαιότερη φάση του οικισμού και η πλήρης απουσία του στις μεταγενέστερες δεν οφείλεται ασφαλώς στην έλλειψη πρώτης ύλης, αλλά στις διαφορετικές ανάγκες και προτιμήσεις των κατοίκων του οικισμού της ΝΝΙΙ.

Μια πιο λεπτομερειακή μελέτη των οστέινων δακτυλίων, σε σχέση με τα οστέινα εργαλεία, αλλά και το οστεολογικό υλικό, θα έδινε ίσως περισσότερες απαντήσεις, τόσο στο πεδίο της χωρικής κατανομής (με την ταύτιση πιθανών θέσεων επεξεργασίας τους μέσα στον οικισμό) όσο και στο πεδίο της τεχνολογίας.

Εκτός από την περιγραφή των παραπάνω σε σχέση με τη χωρική κατανομή, μία ακόμα δυνατότητα περαιτέρω ανάλυσης της τεχνολογίας κατασκευής των οστέινων και ελαφοκεράτινων δακτυλίων θα προσέφερε η πειραματική αναπαραγωγή τους, που θα συνίστατο στην παρακολούθηση όλων των σταδίων επεξεργασίας: από την προμήθεια του υλικού και την επιλογή του κατάλληλου τμήματος του κεράτου, την κατασκευή όλων αυτών των διαφορετικών υπό-τύπων οστέινων δακτυλίων έως τη στίλβωση και τη χρήση τους. Προφανώς λόγω των μορφολογικών τους χαρακτηριστικών και της πρώτης ύλης τους στα «δαχτυλίδια» του Δισπηλιού δεν έχει επισημανθεί οποιαδήποτε προσπάθεια δευτερογενούς επεξεργασίας με στόχο την επιδιόρθωση ύστερα από μία ενδεχόμενη καταστροφή.

Εθνογραφικά και αρχαιολογικά παραδείγματα δείχνουν πως σε πολλές περιπτώσεις τα κοσμήμα-

[53] Πρβλ. και τα δαχτυλίδια του Ηλία Λαλαούνη, εμπνευσμένα από αυτά του Σουλεϊμάν (Εικ. 4.24γ).

Εικ. 4.25
Σχηματική απόδοση στρωματογραφικής κατανομής των οστέινων δακτυλίων στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής Δισπηλιού

τα και ο ρουχισμός λειτουργούν και ως «διακριτικά» μίας συγκεκριμένης φυλής / ομάδας (βλ. Pandya 2003, Reinhold 2003, Sørensen 2000, Straight 2002). Το να θεωρηθεί ότι η ομάδα των οστέινων δακτυλίων, μοναδική στη Νεολιθική της Ελλάδας, είχαν ένα παρόμοιο ρόλο θα ήταν αρκετά παρακινδυνευμένο –αντίστοιχα αντικείμενα πιθανότατα μπορεί να υπάρχουν και σε άλλες θέσεις, απλώς να μην είναι ακόμη ταυτισμένα και δημοσιευμένα.

Είναι όμως σίγουρο πως η ομάδα αυτή, εξαιτίας της παρουσίας της μόνο σε μία συγκεκριμένη φάση της ζωής του οικισμού, σχετίζεται με συγκεκριμένες ανάγκες και δραστηριότητες και μετέπειτα εγκαταλείπεται. Ίσως μία από τις δραστηριότητες αυτές να αποτελεί το κυνήγι, καθώς πολλοί από τους δακτύλιους αποτελούν υβριδικά «σωματικά» αντικείμενα, κοσμήματα / εργαλεία που σχετίζονταν με την τοξοβολία[54]. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι κάποιοι δακτύλιοι αποτελούν, επιπροσθέτως, και διακριτικά μίας τεχνικής εξειδίκευσης, κατ΄αναλογία με τα παραδείγματα από την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη[55].

Πέραν αυτών των υποθέσεων που αφορούν την κοινότητα σε συλλογικό επίπεδο, είναι σχεδόν αναγκαστική η –σαφέστατα πλήρης σύγχρονων, δυτικών, προσλαμβανουσών– συσχέτιση των «δακτυλιδιών» με το ατομικό επίπεδο. Οι συμβολισμοί, εξάλλου, που αποκτούν τα δαχτυλίδια στις με-

[54] Ασφαλώς όχι εννοώντας ότι η κυνηγετική πρακτική εγκαταλείπεται εντελώς στις επόμενες φάσεις˙ πιθανότατα όμως η σημασία του κυνηγιού (και της τοξοβολίας) να είχε μια ιδιαίτερη κοινωνική αξία, ώστε στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο των «δαχτυλιδιών» να αντανακλάται και στον υλικό πολιτισμό.

[55] Αναφέρομαι στα παρόμοιας χρήσης επιμήκη λίθινα ή οστέινα αντικείμενα, γνωστά και ως ‘bracers’ ή ‘brassards d’archer’, προστατευτικά πλακίδια τοξοτών, που έχουν βρεθεί σε ταφές «πολεμιστών» της Νεολιθικής και Εποχής του Χαλκού στη Γαλλία, Αγγλία και Ισπανία (Lemercier 2011, Fokkens κ.ά. 2008, Dias-Meirinho 2011, αντίστοιχα).

τέπειτα χρονικά περιόδους, έως και σήμερα[56], συνδέονται ακριβώς με την άμεση σχέση των αντικειμένων με το σώμα του κατόχου –και μάλιστα σε ένα από τα πιο ορατά σημεία του. Οι συμβολισμοί αυτοί ίσως να αφορούν, επομένως, και άλλες –εκτός από τις κυνηγετικές δεξιότητες– ιδιότητες / «ιστορίες» του φορέα.

Οστρέινοι δακτύλιοι

Ο θαλάσσιος *Spondylus gaederopus*, η μεγάλη σημασία του οποίου για τη νεολιθική κοσμηματοποιΐα αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια (βλ. συνόψεις της έρευνας των Chapman & Gaydarska 2014, Νικολαΐδου & Υφαντίδης 2014 και Κεφάλαιο 9), υπερτερεί ανάμεσα στα υπόλοιπα όστρεα, θαλάσσια και λιμναία, που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή κοσμημάτων στο Δισπηλιό (βλ. αναλυτικά στην παρουσίαση των οστρέινων περιάπτων). Ο *Spondylus* μαζί με τον *Glycymeris* (σε πολύ μικρότερο βαθμό), δίθυρα όστρεα μεγάλων διαστάσεων, αποτέλεσαν καθόλη τη διάρκεια της Νεολιθικής ιδανικές επιλογές για τη δημιουργία κοσμημάτων, και κυρίως δακτυλίων.

Στοιχεία παραγωγής και χρήσης

Το σύνολο των οστρέινων δακτυλίων αποτελείται από 67 αντικείμενα (Εικ. 4.26). Οι 62 από τους δακτύλιους είναι κατασκευασμένοι από *Spondylus gaederopus* ενώ μόνο οι 5 υπόλοιποι από *Glycymeris* sp. Οι 52 από αυτούς έχουν βρεθεί στις επιχώσεις του Ανατολικού Τομέα (από 1 στις Φάσεις Α1, Α2 και Β1, 5 από τη Φάση Β2, 8 από τη Φάση Β3, 36 από τη Φάση Γ), 13 στον Δυτικό Τομέα και ένας προέρχεται από τις στρωματογραφικές τομές στον Νοτιοανατολικό Τομέα. Εκτός αυτών, ένας *Spondylus* δακτύλιος (με ίχνη προσπάθειας επιδιόρθωσής του) προέρχεται από τον Νότιο Τομέα (Κ 1581, βλ. Κεφάλαιο 7).

Στους περισσότερους *Spondylus* δακτύλιους παρατηρείται έντονη διάβρωση, οφειλόμενη όχι τόσο στην πιθανότητα να συλλέχθηκε το όστρεο νεκρό, όσο στις μετά-αποθετικές ταφονομικές συνθήκες. Στα βαθύτερα στρώματα της ανασκαφής αρκετοί δακτύλιοι κατασκευασμένοι από την, ελαφρύτερη, αριστερή θυρίδα του οστρέου λόγω της υγρασίας παρουσιάζουν έντονα σημάδια ασβεστοποίησης. Συχνές είναι επίσης οι επικαθίσεις αρκετά σκληρών ιζημάτων σε άλλους δακτύλιους και κυρίως σε

---

[56] Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνδεσης προσωπικών ιστοριών με δαχτυλίδια, από τα πάρα πολλά, είναι το παρακάτω, το οποίο αναφέρεται σε ένα σύγχρονο έργο τέχνης, την πρώτη ύλη του οποίου αποτελούσαν γαμήλια δαχτυλίδια (Rosolowski 2002: 20):

«*Ο Otto Künzli* [ελβετός καλλιτέχνης και χρυσοχόος] *ξεκίνησε το έργο του* Kette [μτφρ. αλυσίδα] *μέσω αγγελιών σε εφημερίδες, που συνοδεύονταν από ένα τηλεφωνικό νούμερο και τη δήλωση* 'Συλλέγω δαχτυλίδια γάμου'. *Πολλοί ήταν εκείνοι που ανταποκρίθηκαν: ένα ζευγάρι από την Ελλάδα έστειλε ένα δαχτυλίδι και μία μπλε χάντρα –προστασία από το κακό μάτι˙ ένα δαχτυλίδι ανήκε σε ένα στρατιώτη που σκοτώθηκε κατά τη μάχη του Στάλινγκραντ και δόθηκε στην οικογένειά του από έναν σύντροφό του˙ μία γυναίκα δώρισε το δαχτυλίδι που της είχε δώσει ο πρώτος της σύζυγος σχολιάζοντας* 'Ηταν ένα γουρούνι'. *Το έργο* Kette *(1985/86) αποτελείται από 48 δαχτυλίδια γάμου διαφόρων μεγεθών, χρονολογημένα από το 1891 έως το 1981, το καθένα με τη δική του ιστορία. Όταν το έργο εκτέθηκε στην ατομική έκθεση του Künzli στη Γλασκόβη, η επιμελήτρια Virginia Rigney ρώτησε* 'Παρ' όλη την αντικειμενική ομορφιά του, ποιος θα άντεχε το βάρος όλων αυτών των μοναδικών ιστοριών βάζοντάς το γύρω από το λαιμό του;'».

αυτούς που είναι κατασκευασμένοι από την πιο στιβαρή και παχιά δεξιά θυρίδα.

Για την κατασκευή των *Spondylus* δακτυλίων (βλ. και Κεφάλαιο 9) έχει χρησιμοποιηθεί η αριστερή κυρίως θυρίδα του. Πιο αναλυτικά, 44 δακτύλιοι είναι κατασκευασμένοι από την αριστερή και 7 από τη δεξιά ενώ για 11 δακτύλιους δεν κατέστη δυνατή η αναγνώριση της θυρίδας. Όσον αφορά τους *Glycymeris* δακτύλιους η κατασκευή τους θα πρέπει ήταν παρόμοια, αν και οι δύο θυρίδες του οστρέου είναι αρκετά λεπτότερες των *Spondylus* και σχεδόν όμοιες μεταξύ τους (για αυτόν τον λόγο και δεν ήταν δυνατόν να αναγνωριστούν από το τμηματικά σωζόμενο υλικό του Δισπηλιού).

Παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση στην τελική μορφή της επιφάνειας των οστρέινων δακτυλίων (Εικ. 4.27). Σε κάποιες περιπτώσεις (κυρίως των δακτυλίων που είναι κατασκευασμένοι από την αριστερή θυρίδα) η επιφάνεια είναι ελάχιστα λειασμένη, με ορατές (και απτές) τις φυσικές, αδρές, αυξητικές γραμμές του οστρέου (π.χ. οι Κ 0080 και Κ 0081). Σε άλλους δακτύλιους, αντιθέτως, η επιφάνεια έχει δεχθεί μεγάλη επεξεργασία λείανσης, με αποτέλεσμα να θυμίζει, στην όψη και την αφή, μάρμαρο (π.χ. ο Κ 0127).

Οι φυσικοί χρωματισμοί –ανοικτό ροζ έως βαθύ κόκκινο– του περιόστρακου της αριστερής θυρίδας του *Spondylus* διατηρούνται σε πολλούς δακτύλιους (π.χ. στους Κ 0087, Κ 0716, Κ 0129 & Κ 0141). Το χρώμα, άλλωστε, αποτελούσε πιθανότατα έναν από τους πιο βασικούς λόγους για την επιλογή του οστρέου αυτού στην κατασκευή κοσμημάτων (πρβλ. Cambell 1983, Chapman 2003, Gaydarska & Chapman 2008). Αντίθετα, όσον αφορά το μικρότερο στατιστικά δείγμα, τους *Glycymeris* δακτύλιους (βλ. σ. 130-4), είναι ενδιαφέρον ότι όλοι, προερχόμενοι τόσο από τον Ανατολικό όσο και από τον Δυτικό Τομέα (και έχοντας διαφορετικά χρονολογικά συμφραζόμενα), παρουσιάζουν έντονα ίχνη καύσης, με συνεπακόλουθη την αλλαγή του φυσικού λευκού χρώματος του οστρέου σε σκούρο γκρίζο έως μαύρο, καθώς και γενικότερα μία μεταλλική όψη και στιλπνότητα στην επιφάνεια. Αυτό συμβαίνει μόνο στην περίπτωση των δακτυλίων, καθώς τα ακέραια *Glycymeris* sp. όστρεα με οπές ανάρτησης είναι αφημένα στον φυσικό τους χρωματισμό.

Περαιτέρω διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στα υπόλοιπα τεχνικά χαρακτηριστικά των δακτυλίων: το πάχος και η μορφή των διατομών ποικίλλει, καθώς συναντώνται ελλειπτικές, ορθογώνιες και φακοειδείς διατομές, όπως επίσης γενικότερα οι διαστάσεις τους, όσον αφορά το πάχος και την εξωτερική και εσωτερική διάμετρό τους.

Αυτή η έντονη διαφοροποίηση θα μπορούσε να υπονοεί ότι πρόκειται για μία παραγωγή αντικειμένων χωρίς τυποποίηση, μη εντατική και περιστασιακή. Όμως, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κάθε όστρεο *Spondylus* είναι σχεδόν μοναδικό. Όπως αναφέρουν και οι Chapman & Gaydarska (2007: 145-7), η συγκεκριμένη πρώτη ύλη, κινείται μεταξύ της συμμετρίας και της ασυμμετρίας, μπορεί να είναι εύθραυστη και ταυτόχρονα στιβαρή, βαριά ή ελαφριά, αδρή ή στιλπνή˙ και επομένως η «αντικειμενοποίησή» της δε θα μπορούσε να έχει πάντοτε το ίδιο, προκαθορισμένο, αποτέλεσμα –και αυτό είναι το πλεονέκτημά της.

Στο Δισπηλιό απορρίμματα επεξεργασίας των οστρέινων δακτυλίων δεν έχουν βρεθεί, εκτός από ένα μόνο, το Κ 0100 (βλ. Κεφάλαιο 7) –και αυτό με μεγάλη επιφύλαξη. Ούτως ή άλλως, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η αναγνώριση «εργαστηρίων» *Spondylus* κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα αφορά κατά βάση παραθαλάσσιες θέσεις, με εύκολη πρόσβαση στην πρώτη ύλη, στις επιχώσεις των οποίων υπάρχουν και αρκετές ποσότητες μη επεξεργασμένων οστρέων, στοιχεία που δε συναντώνται στην περίπτωση του Δισπηλιού (Βεροπουλίδου 2009, Βεροπουλίδου & Υφαντίδης 2004, Veropoulidou 2004, 2005, Veropoulidou & Ifantidis 2004, 2005).

Αν και για την επεξεργασία του *Spondylus* για την κατασκευή κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα έχουν ειπωθεί αρκετά (πρβλ. Miller 1997, 2002, 2003, Tsuneki 1987, 1988, 1989), δεν αναφέρο-

Εικ. 4.26
Οστρέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό

νται προσπάθειες πειραματικής αναπαραγωγής τους (βλ. αντιθέτως Bonnardin 2009, Hamon 2008, Suarez 1981).

Το 2012 διενεργήθηκε μία πρώτη προσπάθεια πειραματικής αναπαραγωγής *Spondylus* δακτυλίων στο Δισπηλιό (Εικ. 4.28). Τα όστρεα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αρκετά μεγάλα σε μέγεθος, καθώς είχαν αλιευθεί από μεγάλο βάθος (βλ. και Κεφάλαιο 9 για την προμήθεια του *Spondylus*, καθώς και για τη σημερινή απουσία μεγάλων οστρέων σε μικρά βάθη). Ακολουθήθηκαν τα στάδια επεξεργασίας, όπως αναλύονται στην αντίστοιχη βιβλιογραφία και η εργαλειοθήκη για την κατασκευή τους περιελάμβανε λίθινα τριβεία, κρουστήρες, άμμο και νερό για την επίτευξη καλύτερης λείανσης και επιπροσθέτως δέρμα για το τελικό φινίρισμα του δακτυλίου.

Κατά την αναπαραγωγή καταστράφηκαν τουλάχιστον δύο όστρεα, αφενός, μεν, λόγω απειρίας

Εικ. 4.27
Οστρέινοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό – *Glycymeris* με ίχνη καύσης, *Spondylus* με ορατές τις φυσικές αυξητικές γραμμές του οστρέου και τους χρωματισμούς του περιόστρακου

και λανθασμένων υπολογισμών, αφετέρου, δε, εξαιτίας της ίδιας της πρώτης ύλης. Τα συγκεκριμένα όστρεα ήταν αρκετά ασύμμετρα για να μπορέσουν να μορφοποιηθούν εύκολα αλλά και αρκετά λεπτά και εύθραυστα, με αποτέλεσμα να καταστραφούν στην πρώτη σχεδόν απόπειρα τριβής της επιφάνειας για τη δημιουργία της κεντρικής οπής.

Ένας πλήρης δακτύλιος που προέκυψε, με χρόνο επεξεργασίας του γύρω στις 6 ώρες, έχει πολύ μεγάλες ομοιότητες με τον δακτύλιο Κ 0095, ο οποίος πρέπει στην αρχική του μορφή να ήταν αρκετά συμμετρικός και λεπτός.

Ο αρκετά μεγάλος χρόνος που δαπανήθηκε στη δημιουργία αυτού του δακτυλίου σίγουρα θα μπορούσε να μειωθεί σημαντικά ύστερα από περαιτέρω εξοικείωση με τη διαδικασία. Αυτό που διαφάνηκε είναι ότι τα στάδια επεξεργασίας για την κατασκευή των δακτυλίων, όπως περιγράφονται από τους μελετητές (αποκοπή αγκαθιών – διάνοιξη οπής με τριβή / κρουστήρα – περαιτέρω λείανση) δεν έχουν αναγκαστικά γραμμική ροή, αλλά πολλές φορές κυκλική, ανάλογα με την πορεία της εργασίας. Αυτό που επιπροσθέτως δεν αναφέρεται είναι η μεγάλη βοήθεια που προσφέρει η χρήση του δέρματος για την επίτευξη μεγαλύτερης στιλπνότητας.

Καταλήγοντας, φαίνεται ότι τον πρωταρχικό ρόλο για τη δημιουργία ενός δακτυλίου έπαιζε η καλή πρώτη ύλη. Η διαδικασία κατασκευής ενός *Spondylus* δακτυλίου, όπως αυτός της συγκεκριμένης πειραματικής αναπαραγωγής (αρκετά λεπτός και συμμετρικός), δεν αποτέλεσε τελικά δύσκολο εγχείρημα. Σαφέστατα, όπως κάθε *Spondylus* είναι διαφορετικός σε μέγεθος και μορφολογία, η επεξεργασία του θα ήταν αναλόγως δύσκολη ή εύκολη. Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι αυτό που πιθανότατα θα απαιτούσε μεγαλύτερη εξειδίκευση και πιο πολύπλοκο εργαλειακό εξοπλισμό θα ήταν η κατασκευή *Spondylus* χαντρών.

Οι *Spondylus* δακτύλιοι του Δισπηλιού έχουν εσωτερική διάμετρο που κυμαίνεται στα 6,2 με 7 εκατοστά (π.χ. οι Κ 0094, Κ 0087, Κ 0114 & Κ 0081) με συνηθέστερη τιμή τα 6,6 (βλ. και Εικ. 4.9). Οι διαστάσεις αυτές είναι αντίστοιχες με αυτές των λίθινων δακτυλίων και φαίνεται να υποστηρίζουν τη χρήση των δακτυλίων ως «βραχιόλια», αντικείμενα για τον καρπό.

Εικ. 4.28
Πειραματική αναπαραγωγή *Spondylus* δακτυλίου – Αποκοπή αγκαθιών | Λείανση και κρούση για τη δημιουργία κεντρικής οπής | Στίλβωση με δέρμα | Αντιπαραβολή του με τον *Spondylus* δακτύλιο Κ 0095

Ο μόνος πλήρης σωζόμενος *Spondylus* δακτύλιος, ο Κ 0080, έχει και τη μικρότερη εσωτερική διάμετρο, 4,1 εκατοστά, κάτι που θα μπορούσε να σημαίνει τη χρήση του αποκλειστικά από παιδί. Η λείανση στο εσωτερικό του δακτυλίου, που δεν οφείλεται στην επεξεργασία, αλλά στη χρήση –καθώς ήταν επιλογή να διατηρηθούν οι φυσικές αυξητικές γραμμές του οστρέου– συμφωνούν με την εφαρμογή του σε καρπό. Εξίσου πιθανή είναι, όμως, και η χρήση του σε άλλο μέρος του σώματος, π.χ. στο κεφάλι (πρβλ. παράδειγμα ειδωλίου από το Ντικιλί Τας Καβάλας με απεικόνιση δακτυλίου στα μαλλιά, Marangou 1992: 332, Fig. 4b, Pl. I.4) ή ακόμα και στο λαιμό, ως απλό περίαπτο.

Μόνο για τον δακτύλιο Κ 0671 μπορεί να υποτεθεί πως θα μπορούσε να είναι δαχτυλίδι, εξαιτίας της μικρής εσωτερικής διαμέτρου του (1,5 εκατοστά). Αντίθετα, ο δεύτερος δακτύλιος από *Glycymeris* που βρέθηκε στο Δισπηλιό (Κ0137) έχει πολύ μεγάλη εσωτερική διάμετρο, πάνω από 7,5 εκατοστά, και θα μπορούσε ίσως να αποτελεί περιβραχιόνιο. Βρέθηκαν τέσσερα τμήματά του ενώ είναι πολύ πιθανό άλλα δύο τμήματα (Κ0135), τα οποία βρέθηκαν στην ίδια περιοχή να ανήκουν σε αυτόν τον δακτύλιο.

Στοιχεία δευτερογενούς επεξεργασίας

Οι *Spondylus* δακτύλιοι είναι πολύ πιο εύθραυστοι από τους λίθινους, ιδιαίτερα αυτοί που είναι κατασκευασμένοι από την αριστερή, λεπτότερη, θυρίδα. Το γεγονός αυτό εξηγεί εν μέρει τη μεγάλη αποσπασματικότητά τους –το μεγαλύτερο ποσοστό πληρότητας των δακτυλίων στη θέση είναι αυτό του 5-15%.

Η αποσπασματικότητα αυτή δε σχετίζεται αναγκαστικά με μία (τελετουργικής / συμβολικής φύσεως) προσπάθεια ενσυνείδητης (και τελειωτικής) καταστροφής / θραυσματοποίησής τους, όπως υποστηρίζει ο Chapman και η ομάδα του για τα *Spondylus* σύνολα στο Διμήνι, τη Βάρνα και το Durankulak Βουλγαρίας (βλ. Chapman 2000, 2001, Chapman & Gaydarska 2007, 2009, Chapman κ.ά. 2011). Αντιθέτως, η τμηματική διατήρησή τους πρέπει να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της έντονης χρήσης τους.

Εξάλλου, επιδιορθωτικές παρεμβάσεις παρατηρούνται σε πολλούς τμηματικούς δακτύλιους (Εικ. 4.29). Σε τουλάχιστον 16 τμήματα εντοπίζονται οπές «συγκόλλησης» ή ίχνη λείανσης σπασμένων δακτυλίων (σε τουλάχιστον 16 τμήματα), πρακτικές αντίστοιχες με αυτές που παρατηρήθηκαν και στους λίθινους δακτύλιους, οι περισσότερες από τις οποίες ουσιαστικά αφορούν τη συνέχιση χρήσης των κατεστραμμένων δακτυλίων, επομένως τη δημιουργία ενός «ανοιχτού» δακτυλίου / βραχιολιού από τον αρχικό «κλειστό» (ο οποίος είχε και συγκεκριμένη χρονική διάρκεια ζωής, σε σχέση με τη βιολογική ανάπτυξη του κατόχου / φορέα). Σε άλλες περιπτώσεις (βλ. σ. 138-40) οι δακτύλιοι μετατρέπονται σε περίαπτα (τουλάχιστον 6 παραδείγματα), ενώ τέλος, πολλές είναι και οι χάντρες που πιθανότατα προήλθαν από αρχικούς οστρέινους δακτύλιους, αν και είναι δύσκολη μία τέτοια ταύτιση.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η ύπαρξη πολλαπλών οπών επιδιόρθωσης δείχνει ακριβώς αυτήν τη σχεδόν αγωνιώδη προσπάθεια συνέχισης χρήσης των κατεστραμμένων δακτυλίων: στον Κ 0124 (Εικ. 4.29) για παράδειγμα, αναγνωρίζονται στο σωζόμενο άκρο του τμήματος 4 οπές επιδιόρθωσης –δύο αρχικές, οι οποίες καταστράφηκαν λόγω χρήσης, και δύο που διανοίχθηκαν μετέπειτα.

Έχει συχνά θεωρηθεί πως η χρήση *Glycymeris* δακτυλίων γινόταν αποκλειστικά από παιδιά (π.χ. Miller 1997: 217), καθώς το όστρεο γενικά είναι μικρότερων από τον *Spondylus* διαστάσεων και, κατά συνέπεια, οι δακτύλιοι που προκύπτουν έχουν αναλόγως μικρή εσωτερική διάμετρο. Αν όντως υφίσταται αυτή η ηλικιακή διαφοροποίηση, αναφορικά με τη χρήση των *Glycymeris* δακτυλίων, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι η οπή η οποία διανοίχτηκε στο κλείθρο του Κ 0104 μετέτρεψε τον αρχικό δακτύλιο σε περίαπτο, όταν με την πάροδο των χρόνων ο –ενήλικας πλέον– κάτοχός του δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει το «παιδικό βραχιόλι» του. Ο δακτύλιος φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς ακριβώς λόγω της έντονης χρήσης η «μεταποιητική» οπή του καταστράφηκε, όπως φαίνεται από το σωζόμενο σήμερα τμήμα[57].

Σε αυτήν την περίπτωση ο –τεχνικός– μετασχηματισμός ενός «προσωπικού» αντικειμένου ακολουθεί τον –βιολογικό– μετασχηματισμό του κατόχου / φορέα του, αποτελώντας, κατά μία έννοια, ένα «έμβιο», σωματικό, αντικείμενο[58].

---

[57] *Glycymeris* δακτύλιοι με οπή στο κλείθρο είναι γνωστοί και από το νεκροταφείο της Cernica στη Ρουμανία (Mărgărit & Vintilă 2015), χωρίς να αναφέρεται η πιθανότητα οι οπές να αποτελούν επιδιόρθωση ή μεταποίηση του αντικειμένου.

[58] Πρβλ. εθνογραφικά παραδείγματα που επισημαίνουν τη σχέση μεταξύ κοσμημάτων και της ηλικιακής ανάπτυξης (Alexander 1911, Hodder 1982: 75-86).

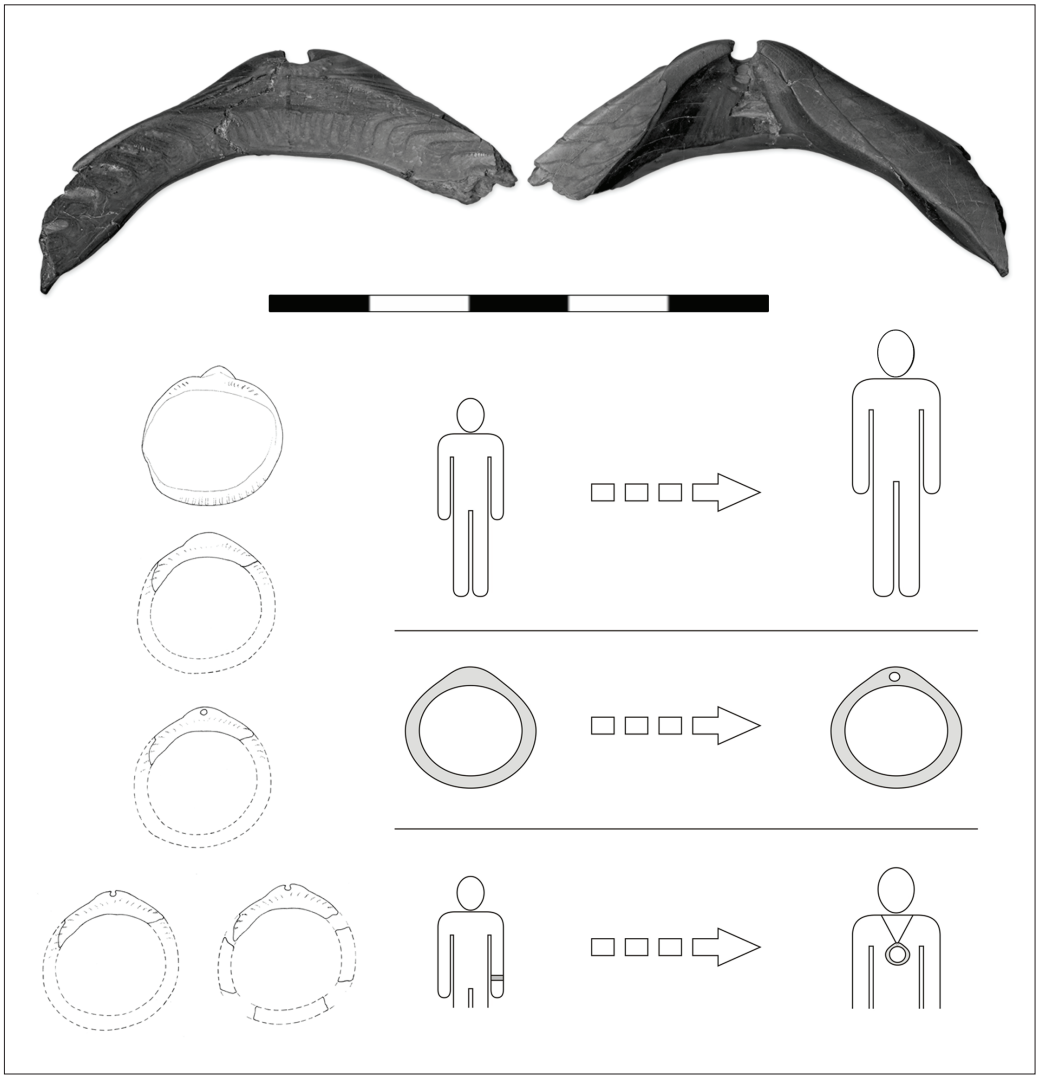

Εικ. 4.29
Οστρέινοι επιδιορθωμένοι και μεταποιημένοι δακτύλιοι από το Δισπηλιό

Χρονολογική και χωρική κατανομή

Όσον αφορά τη χρονολογική κατανομή των οστρέινων δακτυλίων παρατηρείται ότι πάνω από τους μισούς έχουν βρεθεί σε στρώματα των αρχαιότερων φάσεων (κυρίως της Φάσης Γ και ορισμένοι της Φάσης Β3) που είναι ερευνημένες στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής, ενώ μόλις 13 είναι αυτοί που βρέθηκαν στη Φάση Α, στο Δυτικό Τομέα (ένας αριθμός ο οποίος μειώνεται σε 10, καθώς ανάμεσά τους υπάρχουν 5 τμήματα που ανήκουν πιθανότατα σε δύο δακτύλιους –πρόκειται για τους *Spondylus* Κ 0139, Κ 0140 και Κ 0141 και τους *Glycymeris* Κ 0137 και Κ 0135).

Πρόκειται για μία εικόνα που συμφωνεί με τα έως τώρα δεδομένα: στον Δυτικό Τομέα της Φάσης Α λίγα είναι τα κοσμήματα από θαλάσσια όστρεα, σε αντίθεση με τις Φάσεις Β3 και Γ του Ανατολικού, όπου υπάρχει πληθώρα περιάπτων, δακτυλίων και χαντρών από διάφορα είδη θαλάσσιων οστρέων. Και σε αυτήν την περίπτωση, όπως ακριβώς αναφέρθηκε και για τους λίθινους δακτύλιους,

Εικ. 4.30
Ο *Glycymeris* δακτύλιος / περίαπτο Κ 0104 από το Δισπηλιό – Σχεδιαστική αποτύπωση της «ζωής» του [σχέδιο: Μ. Βασιλειάδου]: το αρχικό μη επεξεργασμένο όστρεο | το όστρεο ως δακτύλιος | διάνοιξη οπής στο κλείθρο του | καταστροφή οπής λόγω χρήσης | καταστροφή του δακτυλίου / περίαπτου – η «ζωή» του δακτυλίου/περιάπτου και η «ζωή» του φορέα του

δε θα μπορούσε να αποκλειστεί η πιθανότητα οι οστρέινοι δακτύλιοι του Δυτικού Τομέα να προέρχονται από αρχαιότερες φάσεις του οικισμού είναι πολύ μεγάλη.

Η χωρική κατανομή των οστρέινων δακτυλίων στον Ανατολικό Τομέα έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τα υπόλοιπα κοσμήματα, αλλά και γενικότερα με τα μικροευρήματα της θέσης. Το πλήθος των οστρέινων δακτυλίων συγκεντρώνεται στις νότιες ανασκαφικές τομές με μία μεγαλύτερη πυκνότητα στα τετράγωνα Δ02δ και Δ03γ, όπου και βρέθηκαν και τα περισσότερα παραδείγματα με τη μεγαλύτερη πληρότητα διατήρησης.

Το σύνολο των *Spondylus* και *Glycymeris* δακτυλίων (όπως φυσικά και των υπόλοιπων τύπων αντικειμένων κόσμησης που είναι κατασκευασμένα από αυτά τα δύο θαλάσσια όστρεα) είναι σαφέστατα σημαντικό, καθώς εκτός από αρκετά μεγάλο ποσοτικά, σε σχέση με τα δεδομένα που έχουμε από τη νεολιθική Ελλάδα, προέρχεται από μία θέση η οποία απέχει αρκετά από την πηγή της πρώτης ύλης, το Αιγαίο.

Εκτός όμως από το Αιγαίο, και εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης του οικισμού, εν δυνάμει και η Αδριατική θάλασσα θα μπορούσε να αποτελεί την πηγή αυτών των δύο οστρέων, αλλά και των υπολοίπων θαλάσσιων που έχουν βρεθεί (και αποτελούν όλα ανεξαιρέτως πρώτες ύλες για την κατασκευή κοσμημάτων και όχι διατροφικά κατάλοιπα).

Το αρχαιομετρικό πρόβλημα της διάκρισης μεταξύ των δύο αυτών πιθανών πηγών δε φαίνεται ότι μπορεί να λυθεί, όπως έδειξε και η πολύ πρόσφατη διεπιστημονική έρευνα, για τις ανάγκες της οποίας έγινε δειγματοληψία και από *Spondylus* κοσμήματα του Δισπηλιού (Bajnóczi κ.ά. 2013, Nándor κ.ά. 2012 και Κεφάλαιο 9).

Με μεγάλη ασφάλεια μπορεί να ειπωθεί ότι στο Δισπηλιό απουσιάζει η πρωτογενής παραγωγή των κοσμημάτων. Δεν υπάρχουν στο αρχαιομαλακολογικό υλικό μη επεξεργασμένα όστρεα *Spondylus* ή *Glycymeris*, όπως επίσης δεν έχει αναγνωριστεί κανένα απόρριμμα επεξεργασίας ή κάποιος ημίεργος δακτύλιος.

Αν και αυτά τα στοιχεία πρωτογενούς παραγωγής απουσιάζουν, έντονη είναι η εικόνα της συνεχούς χρήσης, επανάχρησης και μεταποίησης των οστρέινων δακτυλίων από τους κατοίκους της θέσης σε αντίστοιχο βαθμό με τους λίθινους (μαρμάρινους) δακτύλιους.

Προφανώς λόγω της μακρινής προέλευσης της πρώτης ύλης τους αλλά και των ίδιων των κοσμημάτων ως προϊόντα ανταλλαγών, θα πρέπει να ήταν πολυεπίπεδη η σημασία που αποδιδόταν στους οστρέινους δακτύλιους (οικονομική, συμβολική, αισθητική).

Πρόκειται για μία αξία ανάλογη με αυτή που πρέπει να είχαν και οι λίθινοι (μαρμάρινοι) δακτύλιοι. Η σχέση αυτών των δύο τύπων κόσμησης δεν είναι τυχαία και αξίζει μεγαλύτερης μελλοντικής διερεύνησης˙ π.χ. κατά πόσο η προμήθεια των δύο αυτών «εξωτικών» αντικειμένων κόσμησης είχε παράλληλους δρόμους, χρονολογικά και γεωγραφικά ή κατά πόσο η κατανάλωσή τους σχετιζόταν με τα βασικά κοινά χαρακτηριστικά τους, το λευκό χρώμα και η χρήση τους ως διακοσμητικά των καρπών.

Περίαπτα

Στο σύνολο των 160 περιάπτων του Δισπηλιού αντιπροσωπεύονται όλες οι κατηγορίες των νεολιθικών υλικών και μία ποικιλία «τύπων». Η παρουσίασή τους γίνεται κατά υλικό, δηλαδή λίθινα, οστέινα, οστρέινα και πήλινα, τα οποία διαχωρίζονται σε περαιτέρω υποκατηγορίες. Εκτενέστερες παρατηρήσεις γίνονται σε αυτά που είναι κατασκευασμένα από διαφορετικές πρώτες ύλες αλλά μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους και σε αυτά που αποτελούν ιδιαίτερα κοσμήματα είτε λόγω υλικού κατασκευής είτε λόγω της ιδιαίτερης επεξεργασίας και μορφολογίας τους.

Τα περισσότερα περίαπτα είναι τα οστρέινα (97), από τα οποία την πλειονότητα αποτελούν όστρεα αφημένα στη φυσική τους μορφή ύστερα από τη δημιουργία οπής / οπών ανάρτησης. Ακολουθούν τα οστέινα (36), το σύνολο σχεδόν των οποίων προέρχεται από τον Ανατολικό Τομέα, ενώ λιγότερα είναι

τα λίθινα (18) και τα πήλινα περίαπτα (9).

Εκτός αυτών, 33 περίαπτα βρέθηκαν στον Νότιο Τομέα (τα περισσότερα από αυτά δόντια, πιθανότατα λύκου, που αποτελούσαν ένα περιδέραιο), 2 στον Βόρειο Τομέα / «Περίβολο» και 1 κατά την περισυλλογή των χωμάτων της ανασκαφής (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 7).

Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν τα περίαπτα λειτουργούσαν μόνα τους, με την προσθήκη άλλων κοσμημάτων ή αν ήταν ραμμένα στο ρουχισμό. Ούτως ή άλλως, ο όρος «περίαπτα» χρησιμοποιείται συμβατικά, καθώς για πολλά από αυτά –λόγω έλλειψης ικανοποιητικών στοιχείων που μπορούν να αντληθούν τόσο από τα ίχνη χρήσης, όσο και από τα ίδια τα ανασκαφικά συμφραζόμενα– δε θα μπορούσε να είναι ξεκάθαρη η θέση τους πάνω στο ανθρώπινο σώμα, αν δηλαδή πρόκειται για σωματικά αντικείμενα κόσμησης για τον λαιμό, τον καρπό ή αν αποτελούσαν τμήματα σύνθετων βραχιολιών / περιδεραίων για τα πόδια ή τα μαλλιά.

Λίθινα περίαπτα

Ο λίθος, παρόλο που αποτελεί μια από τις πρώτες επιλογές υλικών για την παραγωγή περιάπτων, ήδη από τις πρώτες φάσεις της Νεολιθικής στην Ελλάδα, με τη μορφή απλών βότσαλων με οπές ανάρτησης ή πιο περίτεχνων κατασκευαστικά ανθρωπόμορφων ειδωλίων / περιάπτων, η χρήση του στο Δισπηλιό είναι αρκετά περιορισμένη. Μόνο 18 είναι τα λίθινα περίαπτα που βρέθηκαν, από τα οποία 9 είναι μαρμάρινα, 2 σχιστολιθικά, 2 από σερπεντινίτη, 1 από στεατίτη και 4 αδιάγνωστου λίθου. Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμα και σε αυτό το μικρό σύνολο λίθινων περιάπτων υπάρχουν μεγάλες μορφολογικές διάφορες και καμία τυποποίηση, με εξαίρεση αυτής των δακτυλιόσχημων περιάπτων του τύπου 'ring-idol'.

Στην παρουσίαση των λίθινων δακτυλίων έγινε αναφορά και σε δακτύλιους των οποίων η εσωτερική διάμετρος είναι τόσο μικρή, ώστε να μπορούν να θεωρηθούν δαχτυλίδια ή περίαπτα. Τα παραδείγματα αυτά είναι τρία, όλα μαρμάρινα (Κ 0060, Κ 0073, Κ 0065). Μπορεί επιπλέον να υποτεθεί ότι κάποιοι από τους δακτύλιους θα μπορούσαν –χωρίς περαιτέρω επεξεργασία τους– να είχαν και τη χρήση των περιάπτων. Όπως, επίσης, είναι πιθανό οι δευτερογενείς παρεμβάσεις, που αναλύθηκαν παραπάνω, σε κάποιους από τους δακτύλιους (π.χ. Κ 0086 και Κ 0043, Κ 0725 και Κ 0057) να μην αφορούσαν μόνο την επιδιόρθωση των αντικειμένων για τη συνέχιση χρήσης τους ως δακτύλιοι, αλλά και τη μεταποίησή τους σε περίαπτα.

Ωστόσο, σαφέστατα περίαπτα απαρτίζουν την ομάδα των Κ 0050, Κ 0069, Κ 0070 και Κ 0071 και Κ 1303 (Εικ. 4.31). Πρόκειται για 5 τμηματικά σωζόμενα μαρμάρινα αντικείμενα. Όλα –εκτός από ένα, το Κ 0050– προέρχονται από τις (νεότερες) επιχώσεις του Δυτικού Τομέα. Αν και όλα είναι αποσπασματικά σωζόμενα, φαίνεται ότι ανήκουν στην κατηγορία των δακτυλιόσχημων περιάπτων με εξέχον κυλινδρικό / επίμηκες στέλεχος, στο άκρο του οποίου υπάρχει οπή ανάρτησης, γνωστών στη βιβλιογραφία ως **'ring-idol'** (βλ. Κεφάλαιο 3, Εικ. 3.10, Εικ. 3.19).

Σε τρία από αυτά σώζεται η γένεση του δακτυλίου στο κάτω μέρος (Κ 0070, Κ 1303 και Κ 0069), ενώ στα υπόλοιπα (Κ 0050 και Κ 0071) μόνο το άνω μέρος με την οπή ανάρτησης. Εκτός αυτών, το προερχόμενο από τον Ανατολικό Τομέα Κ 0177 επίσης μπορεί να ενταχθεί στην ίδια κατηγορία των δακτυλιόσχημων περιάπτων –ως ημίεργο– αν και υπάρχει η πιθανότητα να πρόκειται για χάντρα σε στάδιο επεξεργασίας.

Εικ. 4.31
Λίθινα δακτυλιόσχημα περίαπτα από το Δισπηλιό (Κ 0070, Κ 1303, Κ 0050, Κ 0071 & Κ 0069)

Το καλύτερα σωζόμενο δακτυλιόσχημο περίαπτο είναι το Κ 0070. Διατηρείται ολόκληρο το επίμηκες στέλεχος με την οπή ανάρτησης, καθώς και η γένεση του δακτυλίου στο κάτω μέρος. Άμεσα παράλληλά του απαντώνται από τον οικισμό του Μακρυγιάλου, χρονολογημένα την ίδια περίοδο (Παππά 1998).

Το αμέσως επόμενο, όσον αφορά την πληρότητα του, είναι το Κ 1303, η «ζωή» του οποίου αναπτύχθηκε και στην Εισαγωγή˙ και αυτό γιατί αποτελεί ένα ιδανικό παράδειγμα του οποίου τα χαρακτηριστικά της πρώτης ύλης (το μάρμαρο που πιθανότατα είναι επείσακτο), της «τυπολογίας» (όμοιο μορφολογικά με αντίστοιχα περίαπτα κατασκευασμένα και σε πολύτιμα μέταλλα που τυγχάνουν μεγάλης διάδοσης την περίοδο της Νεότερης Νεολιθικής στα Βαλκάνια και άλλου) αλλά και της δευτερογενούς επεξεργασίας (προσπάθειες επιδιόρθωσης) μπορεί να οδηγήσει τη συζήτηση για τα νεολιθικά κοσμήματα σε πολλές διαστάσεις.

Προσπάθειες επιδιόρθωσης ανιχνεύονται και στο περίαπτο Κ 0069, το οποίο πιθανόν να είχε αρκετές φάσεις χρήσης: αρχικά δακτυλιόσχημο περίαπτο με επίμηκες στέλεχος με οπή, όπου μετά τη θραύση του στελέχους του έγινε απόπειρα διάνοιξης οπής, η οποία και ίσως κατέστρεψε περαιτέρω το περίαπτο. Το σημείο με την ημίεργη οπή στην κορυφή μετέπειτα λειάνθηκε, πιθανότατα για να χρησιμοποιηθεί το εναπομείναν τμήμα ως δακτυλίδι είτε ως περίαπτο, κρεμασμένο από τον κεντρικό δακτύλιο και όχι από μία οπή ανάρτησης.

Τα δακτυλιόσχημα περίαπτα του Δισπηλιού συμφωνούν χρονολογικά με αντίστοιχα ευρήματα στην Ελλάδα, τα Βαλκάνια και την Ανατολία (πρβλ. Δημακοπούλου επιμ. 1998, Hadsen 2003, 2009, Keskin 2011, Zimmermann 2007). Πολλές είναι οι συμβολικές σημασίες που έχουν αποδοθεί στον τύπο αυτό, που εμφανίζει μεγάλη εξάπλωση την περίοδο αυτή. Όμως δεν πρέπει να αγνοείται το γεγονός ότι στην ομάδα αυτή, αν εξαιρέσουμε τα χρυσά περίαπτα στην Ελλάδα, Βουλγαρία και Ανατολία, συγκαταλέγονται και αντικείμενα που έχουν πολλές μορφολογικές διαφορές μεταξύ τους. Επομένως, αν και κάποια από αυτά ίσως αποτελούν μεταφορές ενός προτύπου (αυτών που είναι κατασκευασμένα από χρυσό;) σε διαφορετικά υλικά κατασκευής, δεν παύει το πρότυπο αυτό να είναι τόσο απλό (ένα

Εικ. 4.32
Λίθινα «σκευομορφικά» περίαπτα από το Δισπηλιό (K 0295, K 1585 & K 0317)

κυκλικό σχήμα με ένα επίμηκες στέλεχος με οπή ανάρτησης), ώστε εντέλει η ταξινόμηση αυτή σε έναν συγκεκριμένο τύπο να είναι πλασματική και να μη ίσχυε για τους αρχικούς παραγωγούς / χρήστες.

Οι σύγχρονες κατηγοριοποιήσεις του υλικού πολιτισμού είναι, ούτως η άλλως, σε πολλές περιπτώσεις θολές. Το λίθινο περίαπτο K 0295 είχε χαρακτηρισθεί στα ανασκαφικά ημερολόγια ως «απομίμηση ψαριού», προφανώς λόγω της εντύπωσης του στόματος ψαριού που δίνει η κατεστραμμένη οπή στο άκρο του. Η ανάρτησή του με νήμα, ωστόσο, κρύβει το θεωρούμενο ως «στόμα ψαριού» άκρο του. Η διαμόρφωση του κάτω άκρου του σε μυτερή απόληξη και η κοίλη κατατομή του θα μπορούσε να οδηγήσει στην ερμηνεία ενός **σκευομορφικού** αντικειμένου (Εικ. 4.32), εννοώντας τη μεταφορά της μορφής ενός αντικειμένου σε διαφορετική από την πραγματική πρώτη ύλη (βλ. και Conneller 2013, Gheorghiu 2011, 2012)˙ στην περίπτωση του K 0295, αυτή του δοντιού ενός χοίρου. Αυτή η υπόθεση ενισχύεται, όπως θα φανεί παρακάτω, και από άλλα αντίστοιχα –οστρέινα αυτή τη φορά– περίαπτα που έχουν διαμορφωθεί με στόχο να θυμίζουν δόντια (πρόκειται για τα K 0101 και K 1531).

Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα σε μέγεθος περίαπτα, με μήκος σχεδόν 8 εκατοστά και είναι αρκετά βαρύ. Ίσως ένας από τους κύριους λόγους που η αρχική οπή ανάρτησης, η οποία έχει και έντο-

Εικ. 4.33
Λίθινα «υβριδικά» εργαλεία / περίαπτα από το Δισπηλιό (Κ 1587 & Κ 1600)

να ίχνη χρήσης, καταστράφηκε ήταν και το βάρος του. Μία δεύτερη οπή επιδιόρθωσης διανοίχθηκε κάτω από την κατεστραμμένη.

Μια δεύτερη πιθανή περίπτωση σκευομορφισμού στα λίθινα περίαπτα αποτελεί το Κ 1585. Πρόκειται για ένα επίμηκες περίαπτο με αυξανόμενο πάχος προς το κάτω άκρο. Ενώ η διατομή του είναι ορθογώνια στο άνω τμήμα, εξελίσσεται σε σχεδόν κυκλική στο κάτω. Η όλη μορφή του θυμίζει δόντι, μια αναλογία που επιτείνεται και από την εκμετάλλευση της διχρωμίας του λίθου.

Είναι, εξάλλου, γνωστά πολλά αρχαιολογικά και εθνογραφικά παραδείγματα μίμησης, σε λίθο ή όστρεο, δοντιών κυρίως άγριων ζώων, η προμήθεια των οποίων ήταν δύσκολη (π.χ. οι απομιμήσεις δοντιών κόκκινου ελαφιού σε οστό από τη νεολιθική Ουγγαρία και από θέσεις του πολιτισμού Cucuteni στη Ρουμανία – Beldiman & Sztancs 2008, Choyke 2001 ή και ακόμα παλαιότερα, παλαιολιθικά, πρβλ. Chauvière 2011).

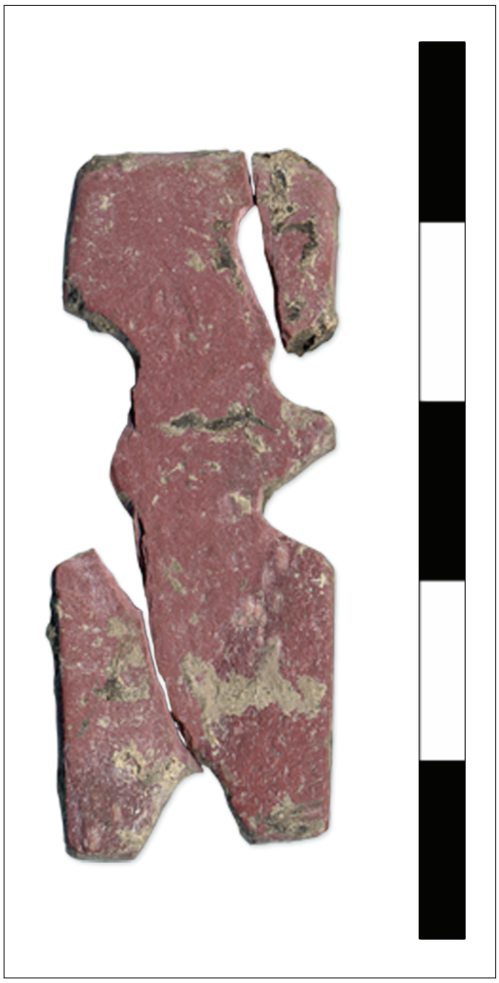
Αντίστοιχα, το Κ 0317 είχε χαρακτηρισθεί ως αιχμή βέλους, και ως τέτοια ήταν καταχωρισμένο και αποθηκευμένο στο εργαστήριο του Δισπηλιού. Η οπή ανάρτησης και το υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του αντικειμένου όμως, ο μαλακός λίθος στεατίτης, δείχνουν ότι πρόκειται ουσιαστικά για κόσμημα που μιμείται εργαλείο. Είναι ενδιαφέρον γιατί πρόκειται για ένα αντικείμενο που αποτελεί σκευομορφική μίμηση ενός εργαλείου, μιας αιχμής βέλους, που για να είναι όμως λειτουργική θα έπρεπε να ήταν κατασκευασμένη με εντελώς διαφορετική τεχνοτροπία και πρώτη ύλη. Οι αιχμές βελών, μεγάλος αριθμός των οποίων έχει βρεθεί στο Δισπηλιό, είναι πυριτολιθικά πελεκητά εργαλεία ενώ το σκευομορφικό Κ 0317 είναι κατασκευασμένο από τον μαλακό στεατίτη, του οποίου η σαπωνοειδής μαλακή υφή το καθιστά άχρηστο ως εργαλείο. Από την άλλη, η προσθήκη της οπής

ανάρτησης το καθιστά ουσιαστικά «σωματικό» αντικείμενο, αντικείμενο διακόσμησης.

Διαφορετική είναι η περίπτωση των λίθινων λειασμένων εργαλείων, μικροί πέλεκεις, που έχουν διαμορφωθεί σε κοσμήματα. Εδώ πρόκειται για πραγματικά –όχι σκευμορφικά– εργαλεία, τα οποία σε κάποια φάση της «ζωής» τους μετατράπηκαν σε κοσμήματα, αποτελούν επομένως **«υβριδικά»** αντικείμενα (Εικ. 4.33).

Στον πέλεκυ Κ 1587 είναι ορατά τα χαρακτηριστικά ίχνη χρήσης του ως εργαλείο στο ενεργό άκρο του. Κατόπιν, έγινε προσπάθεια μετατροπής του σε περίαπτο. Αναγνωρίζεται μια οπή ανάρτησης στο άνω μέρος του τμήματος της στειλέωσης (του αρχικού εργαλείου), η οποία είναι κατεστραμμένη. Τα ίχνη μιας δεύτερης οπής, αντικατάστασης της πρώτης, αναγνωρίζονται πιο κάτω. Μια άλλη πιθανότητα είναι το αντικείμενο να μην χρησιμοποιήθηκε τελικά ποτέ ως κόσμημα, ακριβώς επειδή στις διαδοχικές προσπάθειες διάνοιξης οπών ανάρτησης το αντικείμενο να καταστράφηκε.

Δύο είναι οι οπές και στο άλλο παράδειγμα πέλεκυ / περιάπτου, το Κ 1600. Οι δύο επίπεδες πλευρές του είναι πολύ καλά λειασμένες, ενώ στη μία από αυτές διακρίνεται, κατά μήκος, ευθύγραμμη εγχάραξη με ελαφρώς διαγώνια διάταξη (πρόκειται για το κατασκευαστικό ίχνος της αρχικής δημιουργίας του πέλεκυ). Επιπλέον, η επιφάνεια κοπής είναι αρκετά στομωμένη. Στο άνω μέρος υπάρχουν τα ίχνη μιας οπής ανάρτησης η οποία έχει καταστραφεί. Στη δεύτερη οπή παρατηρούνται ίχνη χρήσης που επιβεβαιώνουν τη χρήση τους ως περίαπτο για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Παρόμοιο με το Κ 1600 είναι και το Κ 1665 που βρέθηκε στο Νότιο Τομέα (βλ. Κεφάλαιο 7).

Εικ. 4.34
Λίθινο (ημιτελές;) περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 1336)

Εργαλεία που είχαν διαμορφωθεί ως κοσμήματα είναι γνωστά ήδη από την παλαιολιθική περίοδο (Taborin 2004: 16-7). Χαρακτηριστικό παράδειγμα μετασχηματισμού εργαλείων σε κοσμήματα στη Νεολιθική, είναι οι λίθινοι λειασμένοι πελέκεις, όπως π.χ. αυτοί από τη Μάλτα (Skeates 1995, 2002), τη Γαλλία (Polloni 2005), το Βέλγιο (Delaitte κ.ά. 2010), αλλά και από θέσεις της Νεολιθικής Ελλάδας, όπως η Σπηλιά του Κίτσου στην Αττική (Vialou 1981: 409, Pl. XLIX: 4) και η Πάλλα Ράχη Αιανής στην Κοζάνη (Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Παπαγιαννάκης 1997: 74, Εικ. 23).

Στο Δισπηλιό, εκτός από την αιχμή και τους πελέκεις με οπές ανάρτησης, μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία αυτή και δύο ακόμη οστέινα περίαπτα (τα Κ 0223 και Κ 0248), τα οποία θα

συζητηθούν παρακάτω. Επιπροσθέτως, η έννοια της «διπλής» υπόστασης κοσμημάτων / εργαλείων έχει ήδη τονισθεί και στο παράδειγμα των οστέινων / ελαφοκεράτινων δακτυλίων με απολήξεις, οι οποίοι εκτός από δαχτυλίδια, αποτελούσαν πιθανότατα και τμήμα της εργαλειοθήκης τοξοτών / κυνηγών.

Εκτός αυτών όμως, οπές ανάρτησης υπάρχουν και σε άλλα αντικείμενα ή εργαλεία (τα οποία όμως εξαιρέθηκαν από το προς μελέτη *corpus*), που θα μπορούσαν επίσης να θεωρηθούν κοσμήματα: πήλινα ειδώλια, οστέινες σπάτουλες, μία πήλινη πινακίδα με εγχαράξεις, ένα πήλινο «μουσικό όργανο» / σφυρίχτρα και πολλά άλλα αντικείμενα, στα οποία η διάνοιξη μίας απλής οπής / οπών ανάρτησης πιθανότατα αποτελεί το στοιχείο μετάλλαξης της (αρχικής;) χρήσης τους, που τα συνδέει με το ανθρώπινο σώμα.

Στο **Κ 1336** (Εικ. 4.34), όμως, αυτή η οπή λείπει. Συμπεριλαμβάνεται ωστόσο στην κατηγορία των περιάπτων. Σίγουρα δεν αποτελεί εργαλείο, λόγω τόσο της μορφολογίας, όσο και της εύθραυστης πρώτης ύλης του. Είναι παρόμοιο με άλλα αντικείμενα από το Δισπηλιό που έχουν πλευρικές διακοσμητικές εγκοπές, ένα μοτίβο που επαναλαμβάνεται και σε άλλα κοσμήματα (όπως και το τμηματικά σωζόμενο λίθινο Κ 0225), αλλά κυρίως σε μια ομάδα οστέινων περιάπτων. Το μοτίβο αυτό πιθανότατα αναπαράγει σχηματικά συγκεκριμένα πρότυπα (βλ. παρακάτω, στην παρουσίαση των οστέινων περιάπτων).

Εκτός της πιθανότητας να πρόκειται για ένα ημιτελές περίαπτο, ίσως η απουσία της οπής να οφείλεται και στα χαρακτηριστικά του λίθου που επιλέχθηκε, εξαιρετικά μαλακός, φλοιώδης και σαπωνοειδής. Η προσπάθεια διάνοιξης οπής σε αυτόν τον λίθο, θα οδηγούσε σίγουρα σε καταστροφή του αντικειμένου. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η πιθανότητα να πρόκειται ουσιαστικά για προσχέδιο ενός κοσμήματος, το οποίο ήταν πιο εύκολο να γίνει σε αυτόν τον λίθο και μετέπειτα να μεταφερόταν σε ένα πιο συμπαγές υλικό, για μία λανθασμένη επιλογή πρώτης ύλης, ή ακόμη και για μία περίπτωση «μαθητείας»: προσπάθεια δηλαδή κατασκευής ενός κοσμήματος σε μια πρώτη ύλη η οποία είναι εξαιρετικά εύκολη στο να δουλευτεί, στο πλαίσιο ενός πειραματισμού και μίας τεχνολογικής «εκπαίδευσης».

Σε αντίθεση με το περίαπτο αυτό, εξαιρετικά λεπτό, ελαφρύ και κατασκευασμένο από μαλακό λίθο, το **Κ 0744** (Εικ. 4.35) είναι ογκώδες (πάνω από 8 εκατοστά σε πλάτος), βαρύ (πάνω από 210 γραμμάρια) και κατασκευασμένο από αρκετά σκληρό πέτρωμα. Η μία πλευρά του είναι εντελώς επίπεδη, ενώ η άλλη κοίλη. Στην περιφέρεια του υπάρχει αλλαγή χρώματος, ενώ υπάρχουν αλλεπάλληλες προσπάθειες επιδιόρθωσης με τη διάνοιξη οπών. Παρόμοια περίαπτα ως προς το σχήμα είναι γνωστά από το Σέσκλο Μαγνησίας (Πιλάλη-Παπαστερίου 1993: 25).

Εικ. 4.35
Λίθινο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0744)

Οστέινα περίαπτα

Όπως έχει αναφερθεί, η χρήση του οστού στην κοσμηματοποιΐα της Νεολιθικής Ελλάδας είναι μικρή, παρόλο που το οστό αποτέλεσε βασική πρώτη ύλη για τον εργαλειακό εξοπλισμό. Στο Δισπηλιό, ωστόσο, το οστό κατέχει σημαντικό ποσοστό ως πρώτη ύλη για την κατασκευή κοσμημάτων. Αυτή η συχνή χρήση του οστού στην προσωπική κόσμηση, καθώς και οι τεχνικές δεξιότητες που υποδηλώνουν αρκετά παραδείγματα οστέινων κοσμημάτων, είναι αρκετά αναμενόμενη, κρίνοντας από την πολύ σημαντική ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά, οστέινη εργαλειοτεχνία του Δισπηλιού.

Η ταύτιση του οστού ορισμένων από τα οστέινα κοσμήματα δεν κατέστη δυνατή, εξαιτίας της έντονης επεξεργασίας που έχουν υποστεί τα περισσότερα από αυτά σε συνδυασμό με την αποσπασματική κατάσταση διατήρησής τους. Ωστόσο, διαφαίνεται η μεγάλη ποικιλία των οστών που προτιμήθηκαν για την κατασκευή των 36 περιάπτων. Στο σύνολο αντιπροσωπεύονται οστά από ζώα άγρια και εξημερωμένα, όπως το αιγοπρόβατο, το ελάφι, η χελώνα, ο χοίρος. Όσον αφορά την κατασκευή τους, χρησιμοποιήθηκαν είτε αυτούσια, με τη διάνοιξη οπής, όπως τα δόντια και οι σπόνδυλοι ψαριών, είτε τους δόθηκε συγκεκριμένη μορφή, όπως τα ανθρωπόμορφα περίαπτα.

Δόντια με οπή από άγρια και εξημερωμένα ζώα, όπως ο σκύλος, ο λύκος, η αρκούδα και ο χοίρος, έχουν σχετικά μεγάλη συχνότητα στη νεολιθική κόσμηση στην Ελλάδα: π.χ. τα δόντια / περίαπτα από το Σέσκλο Μαγνησίας (λύκος – Τσούντας 1908: 337, 350, Πίν. 21,2, 43,8, Εικ. 291), το Ντικιλί Τας Καβάλας (σκύλος – Karali-Yannakopoulou 1992: 161, Pl. 207b), τα Σέρβια Κοζάνης (Heurtley 1939: 139. Fig. 7e), τους Σιταγρούς Δράμας (σκύλος – Nikolaidou 2003: 349, Pl. 9.22), την Όλυνθο Χαλκιδικής (Heurtley 1939: Fig. 35j) και τη Σπηλιά του Κίτσου Αττικής (αρκούδα – Vialou 1981: 408, Fig. 281).

Στο Δισπηλιό βρέθηκαν 5 δόντια τα οποία έχουν οπή ανάρτησης (Εικ. 4.36), το ένα από τα οποία δόντι κυνοειδούς (Κ 0845) και τα υπόλοιπα από δόντι χοίρου (Κ0175, Κ0153, Κ0151, Κ0150). Εκτός αυτών, υπάρχουν τα Κ 0153, Κ 0670 & Κ 0154, πιθανότατα από δόντια αγριόχοιρου (*Sus scrofa*), τα οποία όμως δεν έχουν απλώς οπές ανάρτησης, αλλά και όλες τις πλευρές τους επεξεργασμένες. Παρόμοια «πλακίδια» με 2 έως 3 οπές έχουν βρεθεί στο Φράγχθι Αργολίδας (Miller 1997: 148-9, Fig. 16), τους Σιταγρούς (Elster 2003: 44, Pl. 2.17, Nikolaidou 2003: 349, Fig. 9.28 και το Ντικιλί Τας (Karali-Yannakopoulou 1992: 161, Pl. 207b). Η επεξεργασία δοντιών αγριόχοιρου είναι γνωστή στα Βαλκάνια και την Ανατολία, καθώς περίαπτα από τέτοια πλακίδια με οπές βρέθηκαν στο Durankulak (Todorova 2002: Abb. 219, 237, 241) και το Çatalhöyük (Daly 2004, Mellaart 1967), τα τελευταία, μάλιστα, εν είδει «διαδημάτων» και, επιπλέον, διακοσμημένα με εγχαράξεις (πρβλ. Κεφάλαιο 8).

Τέλος, δύο αντικείμενα από αυτό το σύνολο περιάπτων αποτελούν εντελώς ιδιαίτερες περιπτώσεις. Πρόκειται για τα Κ 0621 και Κ 0322, ανθρώπινα δόντια, ένα νεογιλό δόντι και ένα γομφίος αντίστοιχα, τα οποία θα συζητηθούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Αναγνωρίσθηκαν 4 περίαπτα κατασκευασμένα από **κέρατο**, πιθανότατα αιγοπροβάτου (Εικ. 4.37). Το Κ 0247 έχει μήκος πάνω από 13 εκατοστά και οπή στο μέσο του. Το αντικείμενο, το οποίο πέρα από τη λείανση διατηρεί το φυσικό σχήμα του κέρατου, φέρει εγχαράξεις που οργανώνονται σε 4 ζώνες με τρίγωνα στο άνω μέρος και 3 ζώνες με τρίγωνα στο κάτω. Παρόμοια μοτίβα εγχαράξεων υπάρχουν και στη διακοσμημένη –εγχάρακτη και γραπτή– κεραμική του Δισπηλιού (Βούλγαρη 2002, Νικάκης 2004) καθώς και σε άλλα αντικείμενα. Όσον αφορά τον τρόπο ανάρτησης του αντικειμένου, καθώς η επιφάνεια με τις εγχαράξεις είναι αυτή η οποία πρέπει να αναδεικνυόταν (η πίσω επιφάνεια

Εικ. 4.36
Περίαπτα και περίαπτα / πλακίδια από δόντια από το Δισπηλιό

Εικ. 4.37
Κεράτινα περίαπτα με εγχαράξεις από το Δισπηλιό (Κ 0247 & Κ 0249) | Παρόμοια εγχάρακτα μοτίβα στην κεραμική του Δισπηλιού

είναι έντονα φθαρμένη) πιθανότατα το αντικείμενο προσαρτόνταν ως εξάρτημα ρουχισμού ή ακόμα θα μπορούσε να αποτελεί κόσμημα για τα μαλλιά. Ίδιας λογικής είναι και το τμήμα κέρατου Κ 0319 το οποίο σώζει επίσης μία ζώνη από εγχαράξεις, αυτή τη φορά με τη μορφή πλέγματος.

Στην περίπτωση του Κ 0249 υπάρχει επεξεργασία και στα δύο άκρα του κέρατου αιγοπροβάτου.

Το αντικείμενο βρέθηκε σπασμένο σε δύο τμήματα, στο σημείο όπου υπάρχει η κεντρική οπή, και φαίνεται πως είχε σπάσει λόγω της χρήσης του, καθώς είναι έντονες οι φθορές στην οπή. Μπορεί να υποτεθεί πως, όπως και το Κ 0247, θα αποτελούσε ένα είδος εξαρτήματος ρουχισμού.

Εκτός από τα εγχάρακτα κέρατα, υπάρχει και το Κ 0645, το οποίο έχει και το μεγαλύτερο μήκος ανάμεσα στα κοσμήματα του Δισπηλιού, καθώς ξεπερνά τα 15 εκατοστά. Παρόλο που θα μπορούσε να ταξινομηθεί εύκολα ως εργαλείο, μια προσεκτική παρατήρηση υποδεικνύει ότι, αφενός, η οπή του δεν μπορεί να θεωρηθεί στειλέωσης και, αφετέρου, ότι λείπουν τα ίχνη χρήσης που πιστοποιούν ενεργό άκρο.

Ο λόγος που τα αντικείμενα αυτά θεωρήθηκαν κοσμήματα, προκύπτει, πρώτον από τις διακοσμητικές παρεμβάσεις, και, δεύτερον από τα ίχνη χρήσης, τα οποία δεν δικαιολογούν τη χρήση τους ως εργαλεία. Το ότι πρόκειται για μάλλον ογκώδη αντικείμενα δε σημαίνει ότι πρέπει να αποκλειστούν ως αντικείμενα κόσμησης, ιδίως αν όντως πρόκειται για εξαρτήματα ρουχισμού.

Εικ. 4.38
Περίαπτα από σπονδύλους ψαριών από το Δισπηλιό (Κ 0136, Κ 0155, Κ 0156 & Κ 0157)

Εικ. 4.39
Περίαπτα από οστό χελώνας από το Δισπηλιό (Κ 0143, Κ 0144, Κ 0145, Κ 0328, Κ 1693, Κ 1694 & Κ 1621)

Η σχέση των κατοίκων του Δισπηλιού με το άμεσο περιβάλλον τους, τη λίμνη, αντικατοπτρίζεται στον υλικό πολιτισμό (π.χ. τα διάφορα εξαρτήματα αλιείας και τα βαρκόσχημα αγγεία) και τα διατροφικά κατάλοιπα (π.χ. τα οστά ψαριών και τα λιμναία όστρεα). Η σχέση αυτή διαφαίνεται και στην προσωπική κόσμηση, στα παραδείγματα των περιάπτων από σπόνδυλους ψαριών (αλλά και στα περίαπτα με εγκοπές που θα συζητηθούν παρακάτω).

Στους τέσσερις **σπόνδυλους ψαριών** (Εικ. 4.38, Κ 0136, Κ 0155, Κ 0156 & Κ 0157), που ανήκουν σε λιμναίους γουλιανούς (*Silurus glanis*), έχουν αφαιρεθεί οι αποφύσεις κι έχει διευρυνθεί το διάκενο από το οποίο διέρχεται ο νωτιαίος σωλήνας με αιχμηρό εργαλείο.

Σπόνδυλοι ψαριών με οπή αναφέρονται από τον Άγιο Πέτρο (Efstratiou 1985: 46), το Σάλια-

γκο –σπόνδυλος πιθανώς από καρχαρία με οπή 2.4 εκατοστών– (Θεοδωροπούλου 2007, Evans & Renfrew 1968: 65), την Κνωσό (Evans 1964: 14, 65, Fig 78,5 Pl. XLVI, 2), τη Δήμητρα (Karali-Yannakopoulou 1997: 205) και το Σπήλαιο Ευριπίδη (Μαρή 2001: 174).

Επτά είναι τα περίαπτα που κατασκευάστηκαν από **οστό χελώνας** (Εικ. 4.39) (Κ 0143, Κ 0144, Κ 0145, Κ 0328, Κ 1693, Κ 1694 και Κ 1621). Η μεγάλη αποσπασματικότητά τους, που οφείλεται στην ευθραυστότητα του οστού, δε μας επιτρέπει να γνωρίζουμε την πλήρη μορφή τους. Αν και αναφέρονται περίαπτα από οστό χελώνας από τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: 335), αυτά δεν εικονίζονται, και επομένως δεν μπορούν να γίνουν ακριβείς αναλογίες. Παρόλα αυτά, μπορεί να υποτεθεί πως ένας λόγος για την προτίμηση του οστού αυτού θα ήταν οι φυσικές «ραφές», οι οποίες συναντώνται μόνο στα συγκεκριμένα οστά.

Τα Κ 0223 και Κ 0248 είναι δυνατόν να ενταχθούν στην κατηγορία **εργαλεία / κοσμήματα**. Το πρώτο, έχει εξαιρετική λείανση και η προσπάθεια διάνοιξης οπής ύστερα από την καταστροφή του –καθώς βρέθηκε σε δύο τμήματα, σπασμένο στην περιοχή της οπής– δείχνουν τη μεγάλη σημασία του για τον κάτοχο / φορέα του. Το δεύτερο είναι κοίλο και στο άνω μέρος του έχει αγκιστροειδείς εγκοπές, παρόμοιες με αυτές άλλων κοσμημάτων (βλ. παρακάτω). Αν και πιθανώς χρησιμοποιήθηκε και ως εργαλείο, ίσως πρόκειται για ένα είδος σπάτουλας ή κουτάλας, είναι ιδιαίτερα περίτεχνο κατασκευαστικά, ενώ τα ίχνη χρήσης στις εγκοπές (στίλβωση και αλλαγή χρώματος) δείχνουν ότι αναρτώνταν, με επίσης περίτεχνο τρόπο. Τα υπόλοιπα, Κ 0281, Κ 0146 και Κ 0226, είναι αποσπασματικά και επομένως δεν γνωρίζουμε την αρχική μορφή τους, ενώ μόνο το Κ 0649 σώζεται ακέραιο, επίμηκες με μία διακοσμητική εγκοπή στην περιοχή της οπής στο άνω μέρος.

Η απόδοση / αναπαράσταση **ανθρώπινων και ζωικών χαρακτηριστικών** αντιπροσωπεύεται κυρίως στην ειδωλοπλαστική και σε πολύ μικρότερο βαθμό την αγγειοπλαστική. Τα ανθρωπόμορφα, ζωόμορφα ή εικονίζοντα ανθρώπινα μέλη (κυρίως φαλλούς) ειδώλια / περίαπτα είναι γνωστά από αρκετές θέσεις της Νεολιθικής Ελλάδας, πάντα όμως σε πολύ μικρή ποσότητα (βλ. Κεφάλαιο 3, Εικ. 3.8-9).

Στο Δισπηλιό υπάρχουν επίσης λίγα παραδείγματα περιάπτων που ανήκουν σε αυτόν τον «τύπο» κοσμημάτων. Το ειδώλιο / περίαπτο Κ 0228 (μήκους 4,2 και πλάτους 1,95 εκατοστών) αποδίδει μια γυναικεία στεατοπυγική –άνευ άνω άκρων– μορφή. Δεν είναι γνωστό το είδος οστού που επιλέχθηκε, όμως το χρώμα του –σχεδόν πορτοκαλέρυθρο– είναι πολύ διαφορετικό από τα υπόλοιπα οστέινα αντικείμενα της θέσης. Το περίαπτο δεν είναι επίπεδο, αλλά έχει σχεδόν πλαστική διαμόρφωση και από τις δύο όψεις, ενώ η στίλβωσή του είναι σε όλες τις επιφάνειες εξαιρετική (Εικ. 4.40).

Εγχαράξεις και κοιλότητες αποδίδουν, διαχωρίζοντας την επιφάνεια σε πέντε «ζώνες», το κεφάλι, τα στήθη –όπου δύο κυκλικά στοιχεία τοποθετημένα μόνο στη μία όψη του ειδωλίου μάλλον αποδίδουν τις θηλές–, τη μέση –όπου επίσης κυκλικά στοιχεία περιτρέχουν σε τακτά διαστήματα το ειδώλιο αναπαριστώντας ίσως ένα είδος ζώνης–, την ηβική χώρα –στη μία όψη του– και τέλος τα πόδια.

Εκτός από μία κεντρική οπή, που διαχωρίζει τα στήθη, υπάρχει μία διαμπερής –πλάγια σε σχέση με το σώμα του ειδωλίου– που διέρχεται στην πίσω όψη του περιάπτου, μέσω μίας φυσικής νεύρωσης του οστού στην κεντρική οπή και απολήγει στο άνω τμήμα, όπου και το «κεφάλι». Δύο ακόμα οπές –οριζόντιες– υπήρχαν στο κάτω τμήμα, όπου και τα πόδια, οι οποίες έχουν καταστραφεί

λόγω χρήσης.

Σύμφωνα με τον Γ.Χ.Χ. (Χουρμουζιάδης 2002: 257-9) στο ειδώλιο μπορεί να αναγνωριστεί η συνύπαρξη δύο τρόπων «μορφοπλαστικής διατύπωσης»:

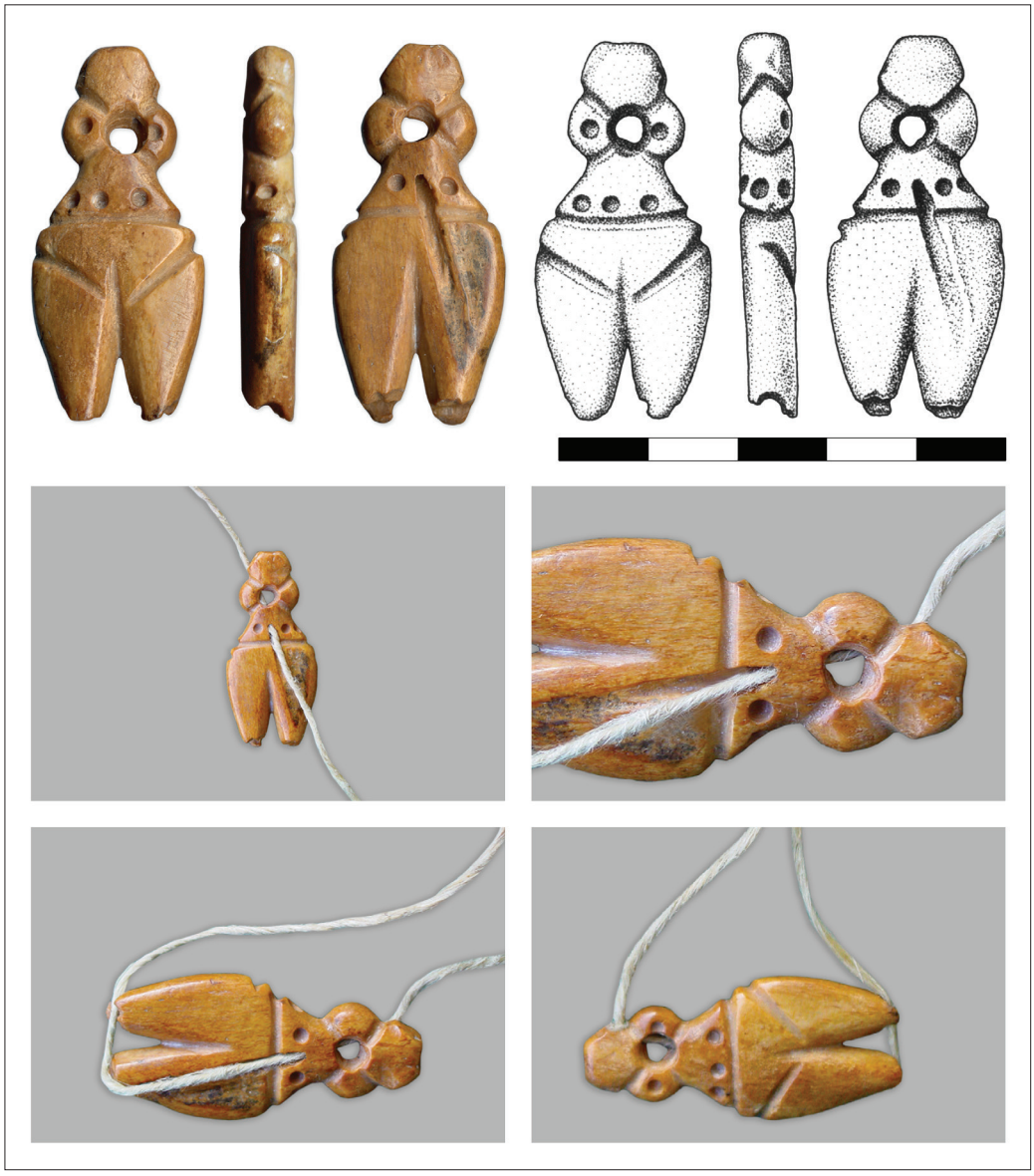
> *«Ο ένας είναι αυτός που οδηγεί στη διαμόρφωση του ειδωλίου από τη μέση και κάτω και ο άλλος που οδηγεί στη διαμόρφωσή του από τη μέση και πάνω. Στην πρώτη περίπτωση διαμορφώνονται με επιλογή οι τυποποιημένες περιγραφές, τα γεννητικά στοιχεία της μορφής* [τα οποία] *οδηγούν* (...) *τον θεατή ή τον χρήστη του ειδωλίου να μεταφέρει τη σκέψη του στην αναπαραγωγική λειτουργία της μορφής που παριστάνει το ειδώλιο, χωρίς η 'μεταφορά' αυτή να διεκπεραιώνεται με ρεαλιστικές λεπτομέρειες. Έχουμε επομένως ένα ειδώλιο που λειτουργώντας ως σύμβολο δεν υπαινίσσεται το σημαινόμενο, αλλά το αποκαλύπτει με έναν άκρως περιγραφικό υπομνηματισμό. Το επάνω μέρος* (...) *απομακρύνεται από τη φυσική πραγματικότητα, η ερμηνεία του προκύπτει από τις διατυπώσεις του κάτω μέρους και τα σημαινόμενα, αυτά στα οποία αυτό παραπέμπει, κατανοούνται με τη βοήθεια των προτύπων που έχουν εμπνεύσει τον ειδωλοπλάστη. Δηλαδή τις γυναίκες του οικισμού.* (...) *Τα δυο μέρη του ειδωλίου* (...) *με τους διαφορετικούς τρόπους της διατύπωσής τους παραπέμπουν στις διαφορετικές 'αισθητικές' εμπειρίες του ειδωλοπλάστη, που δεν μπορεί παρά να θεμελιώνονται στα δυο διαφορετικά περιβάλλοντα του οικισμού. Στο λιμναίο και στο χερσαίο. Το ένα συμβολίζεται με τη 'ρευστότητα' των διατρήσεων και το άλλο με τις μεταβάσεις από το νατουραλιστικό στο αφηρημένο.»*

Η παραπάνω περιγραφή του Γ.Χ.Χ. αποτελεί μία δεξιοτεχνική ερμηνευτική προσέγγιση των τεχνολογικών επιλογών για την κατασκευή του ειδωλίου / περιάπτου, συνδέοντάς το με το άμεσο περιβάλλον –χερσαίο και λιμναίο– του παραγωγού και ταυτόχρονα υπονοώντας την πολυπλοκότητα της σχέσης μεταξύ συμβολισμού, «προτύπων», συγκεκριμένων κοινωνικών αναπαραστάσεων φύλου και «αισθητικών επιλογών».

Ο Γ.Χ.Χ. αναφέρεται στα δύο «μέρη» του ειδωλίου / περιάπτου, που προκύπτουν από την κεντρική οπή στο μέσο του, η οποία θεωρούνταν και η οπή ανάρτησής του –δηλαδή το ειδώλιο αναρτώναν σε κατακόρυφη θέση. Ωστόσο, η μελέτη των επιμέρους στοιχείων, σε συνδυασμό με προσπάθειες να αναρτηθεί ξανά, έδειξε πως η οπή αυτή τελικά δεν αποτελούσε (αρχικά τουλάχιστον) οπή ανάρτησης. Το νήμα διαπερνούσε τις δύο –κατεστραμμένες– οπές που βρίσκονται στα πόδια (μία σε καθένα) και έπειτα από την εγκάρσια οπή που βρίσκεται στην πίσω όψη και έβγαινε από το κεφάλι του περιάπτου. Με τον τρόπο αυτό, το νήμα ουσιαστικά «αγκάλιαζε» το περίαπτο, το οποίο και θα αναρτώνταν σε οριζόντια θέση.

Αυτός ο οριζόντιος τρόπος ανάρτησης υποδηλώνει, αφενός, τις μεγάλες τεχνικές δεξιότητες στη σύλληψη και εκτέλεση της κατασκευής του ειδωλίου / περιάπτου –από την επιλογή του κατάλληλου οστού που διέθετε μία εγκάρσια φυσική νεύρωση έως τη μικρογλυπτικής, ουσιαστικά, φύσης διαμόρφωση του σώματος του ειδωλίου– και, αφετέρου, το πόσο διαφορετική είναι τελικά η δική μας –σύγχρονη– οπτική ως προς τη «σωστή» θέαση / αντίληψη ενός αντικειμένου (πρβλ. τη φορά του οστρέινου περιάπτου του Κεφαλαίου 3).

Φυσικά, η καταστροφή των οπών στα «πόδια» του ειδωλίου / περιάπτου ίσως οδήγησαν τελικά στη χρήση της κεντρικής οπής ως οπής ανάρτησης και, επομένως, στη θέασή του σε κατακόρυφη, «όρθια» θέση. Αυτή η αλλαγή, το γυναικείο στεατοπυγικό οστέινο σώμα, όρθιο πλέον αντί για ξαπλωμένο, ίσως τελικά να σήμαινε για τον κάτοχο / φορέα αλλά και τον θεατή του περιάπτου νέες –εντελώς διαφορετικές από τις αρχικές– νοηματοδοτήσεις.

Εικ. 4.40
Οστέινο ανθρωπόμορφο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0228) [σχέδιο: I. Zaloshnya / Ανασκαφές Δισπηλιού] | Αναπαράσταση του τρόπου ανάρτησής του

Σε αντιπαράθεση με το Κ 0228, το περίαπτο Κ 0229 (Εικ. 4.41) φαίνεται απλούστερο κατασκευαστικά. Επιλέχθηκε μακρύ οστό (πλευρό;) που με σχετικά απλές κατασκευαστικές επιλογές μεταλλάχθηκε σε μία σχηματική σταυρόσχημη ανθρώπινη μορφή, το προσχέδιο, όμως, της οποίας ήταν αναγκαίο να προϋπάρχει της επεξεργασίας, ακριβώς λόγω των περιορισμών της πρώτης ύλης. Περιέργως δεν είναι γνωστά άλλα «σταυρόσχημα» περίαπτα στη νεολιθική Ελλάδα, αν και η κατασκευή του, όσον αφορά τα μορφολογικά στοιχεία, δε θα πρέπει να είχε μεγάλες τεχνολογικές απαιτήσεις.

Εικ. 4.41
Οστέινο ανθρωπόμορφο / σταυρόσχημο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0229)

Το Κ 0227 (Εικ. 4.42α) είναι κατασκευασμένο από ελαφοκέρατο, επίπεδο και πολύ μικρού πάχους (0,155 εκατοστά), με εγκοπές (αγκιστροειδείς, κυματοειδείς και οδοντωτές) στην περιφέρειά του και μία οπή ανοιγμένη σε μία απόφυση στο άνω μέρος. Στο κάτω μέρος οι εγκοπές απολήγουν σε μία «ημισέληνο». Οι εγκοπές αποτελούν μοτίβο που επαναλαμβάνεται σε άλλα πέντε κοσμήματα (Εικ. 4.42β: την οστέινη σπάτουλα / κόσμημα Κ 0248, το κεράτινο Κ 0224 –το οποίο αποτελεί τμήμα όμοιου με το Κ 0227 περιάπτου– και τα λίθινα Κ 0225 και Κ 1336). Υπάρχουν και άλλα οστέινα αντικείμενα (τουλάχιστον 10 σε αριθμό) με διακοσμητικές εγκοπές στο Δισπηλιό, τα οποία όμως είναι αρκετά αποσπασματικά για να αναγνωρισθεί η λειτουργία τους (πρβλ. Στρατούλη 2002: 170-1).

Δύο είναι τα περίαπτα που μπορούν να θεωρηθούν ως αρχαιολογικά παράλληλα του Κ 0277 (Εικ. 4.42γ). Το πρώτο προέρχεται από το Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων και είναι κατασκευασμένο από όστρεο *Spondylus gaederopus* και το δεύτερο είναι λίθινο και προέρχεται από τα Πευκάκια Μαγνησίας. Το παράδειγμα του Σπηλαίου της Θεόπετρας είναι σχεδόν όμοιο με του Δισπηλιού, με τη διαφορά ότι δεν είναι επίπεδο αλλά κοίλο. Η Κυπαρίσση-Αποστολίκα, ενώ θεωρεί πως οι εγκοπές του περιάπτου από το Σπήλαιο της Θεόπετρας είναι απλώς διακοσμητικές (2001: 113), κατατάσσει το δεύτερο, από τα Πευκάκια, στα ζωόμορφα περίαπτα, που απεικονίζουν ψάρια (2001: 62).

Στα περίαπτα του Δισπηλιού (αλλά και της Θεόπετρας) είναι πιθανό να αποδίδεται με αφαιρετικό τρόπο κάποιο φυσικό πρότυπο, στην προκειμένη περίπτωση ένα ψάρι ή η ραχοκοκαλιά του. Όμως δεν πρόκειται τελικά ούτε για μια αφαιρετική μίμηση ούτε ακριβώς για ένα ψαροκόκαλο. Πανομοιότυπη μορφή παίρνει το κολλημένο στη ραχοκοκαλιά στο εσωτερικό της κοιλιάς, μακρόστενο και λεπτό, νεφρό του ψαριού[59], ύστερα από το μαγείρεμά του˙ ουσιαστικά πρόκειται για το σχήμα των υπερκείμενων οστών, το αρνητικό της ραχοκοκαλιάς.

Ακόμα πιο ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η αντιγραφή αυτού του «προτύπου», του επιμήκους μοτίβου με τις εγκοπές, υπάρχει και σε μία πήλινη «σφραγίδα» (Εικ. 4.42δ), διαστάσεων 4 x 3 εκα-

[59] Ευχαριστώ την αρχαιοϊχθυολόγο Δήμητρα Μυλωνά τόσο για την επιβεβαίωση της ταύτισης αυτής, όσο και για τις συζητήσεις μας.

Εικ. 4.42

α. Οστέινο / ελαφοκεράτινο ζωόμορφο περίαπτο από το Δισπηλιό (Κ 0227)
β. Κοσμήματα με εγκοπές από το Δισπηλιό (Κ 0248, Κ 0224, Κ 0225 & Κ 1336)
γ. Οστρέινο *Spondylus gaederopus* περίαπτο από το Σπήλαιο Θεόπετρας και λίθινο περίαπτο από τα Πευκάκια
δ. Πήλινη «σφραγίδα» από το Δισπηλιό – Πειραματική αναπαραγωγή του σφραγιστικού θέματος

τοστών, που απολήγει σε λαβή με οπή ανάρτησης[60], η οποία βρέθηκε το 2009 στο ανασκαφικό τετράγωνο Δ03δ (Υφαντίδης 2010). Η κατασκευή ενός εκμαγείου της «σφραγίδας» και η χρήση της για αναπαραγωγή του πλαστικά αποδομένου σφραγιστικού θέματος πάνω σε ύφασμα αλλά και στο ανθρώπινο σώμα έδειξαν πολλές ομοιότητες με το μοτίβο του «ψαροκόκαλου» που αναλύθηκε τόσο στην περίπτωση του κεράτινου περιάπτου Κ 0277, όσο και στα υπόλοιπα περίαπτα.

Μία από τις χρήσεις των «σφραγίδων» θεωρείται και αυτή της διακόσμησης του σώματος ή/και των ενδυμάτων του (πρβλ. Çilingiroğlu 2009, Prijatelj 2007, Skeates 2007, 2008). Μπορούν, επομένως, να συγκαταλεχθούν στην «εργαλειοθήκη» των πρακτικών «προσωπικής» / σωματικής κόσμησης (πρβλ. Nikolaidou 2003, 2007). Μία σημαντική διαφορά με τα υπόλοιπα «εργαλεία» κόσμησης είναι η δυνατότητα που παρέχουν οι «σφραγίδες» για την εύκολη, σχεδόν τυπογραφική, αναπαραγωγή συγκεκριμένων «εικόνων».

Στη «σφραγίδα» του Δισπηλιού[61], η «εικόνα» αυτή αποτελεί την αντιγραφή ενός συγκεκριμένου στοιχείου του άμεσου φυσικού περιβάλλοντος, ένα μοτίβο που συναντάμε και σε ορισμένα κοσμήματα, η οποία επικολλημένη ως διακόσμηση στο σώμα ή/και τον ρουχισμό ίσως αναφερόταν στη σχέση των κατοίκων με τη λίμνη ή ακόμα υπογράμμιζε –ή, καλύτερα, εντύπωνε με την κυριολεκτική σημασία του ρήματος– μία συγκεκριμένη κοινωνική πρακτική ή ακόμα και ένα συγκεκριμένο γεγονός ή κατάσταση.

Οστρέινα περίαπτα

Από τα 7 είδη που αναγνωρίστηκαν στα οστρέινα κοσμήματα μόνο ένα, το *Unio* sp., μπορούσαν εύκολα να προμηθευτούν οι κάτοικοι του Δισπηλιού, καθώς πρόκειται για ένα λιμναίο –τοπικό– όστρεο. Εκτός από τα *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp., τα οποία λόγω μεγέθους χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για την κατασκευή δακτυλίων, τα υπόλοιπα όστρεα χρησιμοποιούνται ως περίαπτα τα οποία διατηρούν τη φυσική μορφολογία τους με τη διάνοιξη οπής για ανάρτηση, χωρίς να λείπουν, ωστόσο, περιπτώσεις μεγαλύτερης επεξεργασίας για την απόδοση συγκεκριμένης μορφής.

Τα ***Cerastoderma glaucum*** Poiret 1789 (με κοινή ονομασία «αχιβάδες») είναι από τα πιο συ-

---

60 Η ύπαρξη οπής ανάρτησης παραπέμπει στην ανάγκη εύκολης μεταφοράς της «σφραγίδας». Όπως έχει αναφερθεί και αλλού (Skeates 2007: 195) στην περίπτωση ανάρτησης μίας «σφραγίδας» ως περίαπτο / κόσμημα η σφραγιστική επιφάνεια –το συνήθως πιο εντυπωσιακό οπτικά τμήμα της– δε θα ήταν ορατό. Ήταν ίσως πιο σημαντικό αυτό που αντιπροσώπευε μία «σφραγίδα», τη γρήγορη αναπαραγωγή ενός μοτίβου, παρά το ίδιο το αντικείμενο, το οποίο –πρέπει να τονιστεί– συχνά ήταν και πρόχειρα φτιαγμένο (αναφέρομαι στις πήλινες «σφραγίδες» και όχι στις λίθινες, στις περισσότερες από τις οποίες εφαρμόζεται ουσιαστικά μικρογλυπτική, η οποία και θα απαιτούσε αρκέτα μεγάλες τεχνικές δεξιότητες). Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση, η χρήση μίας «σφραγίδας» ως κόσμημα δεν μπορεί να αποκλειστεί.

61 Ο αριθμός των «σφραγίδων» που εντοπίζονται γενικά σε κάθε νεολιθική θέση είναι γενικά μικρός, 4-5 (βλ. και Skeates 2007: 185, 195, 2008: 180). Αντίστοιχα, στο Δισπηλιό οι έως τώρα γνωστές «σφραγίδες», όλες πήλινες, δε ξεπερνούν τις δέκα σε αριθμό. Χαρακτηρίζονται από ποικιλία όσον αφορά τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους και τα μοτίβα των «σφραγιστικών» επιφανειών, πολλά από τα οποία είναι γνωστά από άλλες θέσεις (π.χ. οι ομόκεντροι κύκλοι). Λίγες είναι οι εξαιρέσεις στη νεολιθική Ελλάδα, όπως στη Νέα Νικομήδεια (Rodden 1965) ή το Σέσκλο (Πιλάλη-Παπαστερίου 1993), όπου ο αριθμός των «σφραγίδων» ξεπερνά τις 20. Αυτή η μικρή ποσότητα εκπλήσσει, αν αναλογιστεί κανείς την αρκετά μεγάλη ευκολία κατασκευής τους (όσον αφορά τουλάχιστον τις πήλινες). Ίσως, επομένως, οι «σφραγίδες» δεν χρειαζόταν ή ακόμα δεν «έπρεπε» να είναι πολλές σε αριθμό και άρα να χρησιμοποιούνταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μεταβιβαζόμενες από γενιά σε γενιά.

χνά θαλάσσια όστρεα που χρησιμοποιήθηκαν ως κοσμήματα στη νεολιθική Ελλάδα (Εικ. 4.43).

Σε 50 από τα 61 *Cerastoderma glaucum* του Δισπηλιού, η οπή έχει δημιουργηθεί μέσω τριβής στον σπόνδυλό τους, πρακτική όχι πολύ γνωστή στη νεολιθική Ελλάδα, καθώς οι οπές στα περισσότερα παραδείγματα, ως αποτέλεσμα κρούσης ή ακανόνιστης διάτρησης, δεν είναι ιδιαίτερα επιμελημένες. Είναι χαρακτηριστικό, ότι τα 7 όστρεα με οπή που δημιουργήθηκε με οξύ εργαλείο, είναι αυτά που είναι είτε κατεστραμμένα κατά τη διάνοιξη είτε έχουν ακανόνιστη οπή. Το ότι υπάρχουν στο οστρεολογικό υλικό του Δισπηλιού ορισμένα μη κατεργασμένα όστρεα *Cerastoderma glaucum* (4) με ορατά τα ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής, αποδεικνύει την επιτόπια επεξεργασία τους. Καθώς το συγκεκριμένο όστρεο λείπει εντελώς από το Δισπηλιό ως διατροφικό κατάλοιπο (σε αντίθεση με τα στοιχεία που υπάρχουν για τη νεολιθική Ελλάδα, πρβλ. Βεροπουλίδου 2011), είναι σίγουρο ότι η προμήθειά του προοριζόταν μόνο για την κατασκευή κοσμημάτων.

Διενεργήθηκε πειραματική διάνοιξη οπών σε σύγχρονα όστρεα *Cerastoderma glaucum* με τριβή της κοίλης επιφάνειάς τους πάνω σε μία μυλόπετρα. Στις πρώτες προσπάθειες χρειάστηκαν 10 με 15 λεπτά, με την πρόσθεση, όμως, μικρής ποσότητας άμμου και νερού στην επιφάνεια της μυλόπετρας ο χρόνος διάνοιξης της οπής μειώθηκε στα 2 λεπτά. Για το καλύτερο αποτέλεσμα και τη μείωση των πιθανοτήτων θραύσης του οστρέου, έπρεπε ο αντίχειρας να βρίσκεται στο εσωτερικό της θυρίδας. Στο σημείο αυτό δημιουργείται έντονη θερμότητα, αν οι κινήσεις είναι πολύ γρήγορες. Επομένως, για την καλύτερη ασφάλεια του δακτύλου έπρεπε είτε να υπάρχει προστατευτικό κάλυμμα είτε οι κινήσεις να είναι σταθερές, αλλά όχι έντονες. Το αποτέλεσμα της διάνοιξης οπής με τριβή στα σύγχρονα όστρεα ήταν όμοιο με τα νεολιθικά περίαπτα. Αντίθετα, οι προσπάθειες δημιουργίας οπής με διάνοιξη, χρησιμοποιώντας πυριτολιθικό εργαλείο προκάλεσε είτε τη θραύση του οστρέου είτε τη δημιουργία ακανόνιστης οπής.

Τα τέσσερα *Cerastoderma glaucum* που βρέθηκαν μαζί στην τομή Δ04β, ίσως αποτελούν ένα περιδέραιο (Κ 0200). Καθώς συσχετίζονται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή από την ίδια φάση Γ της Δ04β, φαίνεται πως το περιδέραιο θα πρέπει να αποτελούνταν από τουλάχιστον 15 όστρεα. Η χωρική κατανομή των *Cerastoderma glaucum* με οπή στον Ανατολικό Τομέα, δείχνει πως υπάρχουν τουλάχιστον 2 ακόμα συγκεντρώσεις στις τομές Δ04γ και Δ03δ, οι οποίες πιθανόν να ανταποκρίνονται σε περιδέραια από *Cerastoderma glaucum*.

Προβληματικός, όμως, παραμένει ο τρόπος ανάρτησης αυτών των περιδεραίων, όχι μόνο σε αυτήν την περίπτωση του Δισπηλιού, αλλά γενικότερα στη νεολιθική περίοδο. Η εξωτερική επιφάνεια του οστρέου θα συγκρατούνταν στο λαιμό καλύτερα, αν υπήρχε και δεύτερη οπή στο απέναντι του σπονδύλου άκρο, οπότε το νήμα θα σταθεροποιούσε καλύτερα το όστρεο. Τέτοιες οπές, όμως, είναι γνωστές από εθνογραφικά παράλληλα και όχι από τη νεολιθική Ελλάδα. Θα πρέπει επομένως να υποτεθεί μία πιο πολύπλοκη ανάρτηση του περιδέραιου, όπου το κάθε όστρεο με οπή θα δενόταν αρχικά ξεχωριστά.

Όσον αφορά τη χρονολογική κατανομή τους, διαπιστώνεται και πάλι πως η πλειονότητα εντάσσεται στις αρχαιότερες φάσεις του οικισμού, στοιχείο που συνάδει και με την εικόνα που παρατηρείται γενικά για τα θαλάσσια όστρεα που χρησιμοποιήθηκαν στην κοσμηματοποιΐα.

Δύο είναι, τα επίσης θαλάσσια, ***Cyclope neritea*** Linnaeus 1758 όστρεα που φέρουν οπή στο χείλος, τα Κ 0197 και Κ 0666 (Εικ. 4.44). Αυτά τα μικρού μεγέθους γαστερόποδα, από τα πρώτα όστρεα που έχουν χρησιμοποιηθεί ως περίαπτα στην Παλαιολιθική, έχουν βρεθεί και σε άλλες θέσεις, όπως τη Δήμητρα (Karali-Yannakopoulou 1997: 208), τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: 349, Pl. 9.21), το Ντικιλί Τας (Miller 1997), την Αγία Σοφία (Weishaar 1989: Taf. 25.10), το Φράγχθι

Εικ. 4.43
Περίαπτα *Cerastoderma glaucum* από το Δισπηλιό | Περιδέραιο από *Cerastoderma glaucum* (Κ 0200) | Πειραματική διάνοιξη οπής με τριβή

(Shackleton 1988: 52) και το Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας (Μαρή 2001: 174).

Ένα είναι το θραύσμα από θαλάσσια ***Luria lurida*** Linnaeus 1758 (Εικ. 4.45), η λεγόμενη Κυπραία, που φέρει περιμετρικά οπές (Κ 0661). Από τη νεολιθική Ελλάδα είναι γνωστή η χρήση τους, π.χ. στο Σάλιαγκο της Αντίπαρου (Shackleton 1968: 135), τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: 349, Pl. 9.20, 26), τη Σκοτεινή Θαρρουνίων Εύβοιας (Καραλή 1993: 375-6), το Σπήλαιο Ευριπίδη (Μαρή 2001: 162), το Σπήλαιο Πανός Μαραθώνα (Παπαδημητρίου 1958: 20), τη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981: 408, Pl. XLVIII) και το Φράγχθι (Shackleton 1988: 106).

Η χρήση αυτού του είδους οστρέου είναι, σύμφωνα με τα εθνογραφικά δεδομένα, συνδεδεμένη με διάφορους συμβολισμούς, ενώ επιπλέον σε πολλές κοινωνίες αποτελούσε και σημαντικό στοιχείο στο σύστημα συναλλαγών (π.χ. Elwin 1942, Gollmer 1885: 169-71). Η προσπάθεια, ωστόσο, μεταφοράς των συμβολισμών (π.χ. Golani 2014, Καραλή 1996, Koerper 2001) που είναι γνωστοί εθνογραφικά σχετικά με το ότι οι Κυπραίες και τα *Dentalium* αποτελούν δηλωτικά του φύλου, γυναικείου και αρσενικού αντίστοιχα, είναι καθαρά υποθετική, καθώς δε στηρίζεται στα αρχαιολογικά δεδομέ-

να, τουλάχιστον όσον αφορά τη νεολιθική Ελλάδα.

Το ενδιαφέρον σχετικά με το παράδειγμα του Δισπηλιού είναι πως, εκτός του ότι οι οπές υπάρχουν στο χείλος και όχι στο κέντρο, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις, στο εσωτερικό του σώζονται έντονα ίχνη πορτοκαλέρυθρης χρωστικής ουσίας (πιθανότατα ώχρας;). Παρόλο που εργαστηριακές αναλύσεις δεν έχουν γίνει ακόμα, είναι περισσότερο από σίγουρο πως το υλικό αυτό δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας μετά-αποθετικής συμπεριφοράς. Η διακόσμηση του σώματος, αλλά και των κοσμημάτων με λίπος και χρωματισμένα υλικά είναι εξάλλου γνωστή –αρχαιολογικά και εθνογραφικά– πρακτική (Dubin 1987, Fisher 1984, Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1997, Straight 2002).

Εικ. 4.44
Περίαπτα *Cylope neritea* από το Δισπηλιό (Κ 0197 & Κ 0666)

Εικ. 4.45
Περίαπτο *Luria lurida* με ίχνη πορτοκαλέρυθρης χρωστικής από το Δισπηλιό (Κ 0661)

Αρκετές αντίστοιχες περιπτώσεις υπάρχουν στη νεολιθική Ελλάδα: αναφέρεται όστρεο *Unio* με ώχρα από τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: 357), ίχνη κόκκινης βαφής σε οστρέινες χάντρες από το Μάνδαλο Πέλλας (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου & Πιλάλη-Παπαστερίου 1988: 129-30), όπως επίσης και σε ένα περιδέραιο αποτελούμενο από πολλές χάντρες κατασκευασμένες από *Unio* από μία ταφή στον οικισμό της Τελικής Νεολιθικής Κάτω Αγιάννη στην Πέλλα (Μπέσιος & Αδακτύλου 2008) και σε *Dentalium* χάντρες από το Φράγχθι (Shackleton 1988). Στο Çatalhöyük της Ανατολίας συχνή είναι η εύρεση χρώματος, τόσο στο σώμα των νεκρών, όσο και στα κοσμήματά τους (π.χ. πράσινη χρωστική ουσία σε περιδέραιο από δόντια ελαφιών – Hamilton 1996: 260-1), ενώ και στον οικισμό της Hârşova στη Ρουμανία αναφέρονται χάντρες *Unio* με ίχνη κόκκινης χρωστικής (Mărgărit 2008, 2016a).

Γενικότερα, η εύρεση χρωστικών ουσιών σε αντικείμενα, όπως αγγεία και λίθινα γουδιά (π.χ. από τους Σιταγρούς και το Σπήλαιο Ζα Νάξου, αντίστοιχα, Nikolaidou 2003: 357, Zachos 1999: 161) μπορεί να θεωρηθεί ως μία έμμεση μαρτυρία για την προετοιμασία βαφών για την προσωπική κόσμηση.

Χαρακτηριστικό είναι ένα ολόκληρο όστρεο ***Glycymeris* sp.** Linnaeus 1767 (Εικ. 4.46α, β, γ) στο οποίο διακρίνονται 4 οπές, 2 από τις οποίες κατεστραμμένες λόγω χρήσης (Κ 0197). Μετά την καταστροφή των δύο οπών στο χείλος ανοίχθηκαν –με διάτρηση– δύο οπές στον σπόνδυλο / umbo. Ο συνδυασμός αυτός δημιούργησε έναν πολύπλοκο τρόπο ανάρτησης. Σύμφωνα με τα ίχνη χρήσης, το νήμα περνούσε από το εσωτερικό του οστρέου μέσα από τις κατεστραμμένες οπές και έπειτα από τις

Εικ. 4.46

α. Περίαπτα *Glycymeris* sp. από το Δισπηλιό (Κ 0197 & Κ 1632)

β. Περίαπτο *Glycymeris* sp. (Κ 0197)

γ. Σχεδιαστική αναπαράσταση της «αλυσίδας φθοράς» του περιάπτου Κ 0197 [σχέδιο: Μ. Βασιλειάδου] – Φθορές στις αρχικές οπές ανάρτησης | Καταστροφή αρχικών οπών και φθορά ακμών | Φθορά στις νέες οπές ανάρτησης

Εικ. 4.47

α. Περίαπτα/πόρπες *Spondylus gaederopus* από το Διισπηλιό (Κ 0092 & Κ 0093)

β. Σχεδιαστική αναπαράσταση της «αλυσίδας φθοράς» του περιάπτου/πόρπης Κ 0093 [σχέδιο: Μ. Βασιλειάδου] – Φθορά και λείανση ακμών και οπών ανάρτησης | Αυλακώσεις μεταξύ οπών ανάρτησης και πλευρών – μείωση μεγέθους του περιάπτου και περαιτέρω φθορά στην πίσω επιφάνεια | Θραύση τμήματος του περιάπτου

γ, δ. Σκευομορφικά περίαπτα *Spondylus gaederopus* από το Διισπηλιό (Κ 0101 & Κ 1531)

νέες οπές, με αποτέλεσμα η ανάρτηση του οστρέου να είναι περισσότερο σταθερή.

Ακριβώς ίδια περίπτωση είναι αυτή του μικρότερου σε μέγεθος Κ 1632 (Εικ. 4.46α). Και εδώ, ο κύκλος ζωής του περιάπτου αποτυπώνεται στις οπές που έχουν καταστραφεί λόγω χρήσης και σε αυτές που έγιναν για την επιδιόρθωσή του. Επιπλέον, υπάρχει και μία οπή στον σπόνδυλο, η οποία όμως πρέπει να είναι φυσική.

Όστρεα *Glycymeris* με οπές έχουν βρεθεί σε αρκετές νεολιθικές θέσεις, όπως ο Παράδεισος Καβάλας (Reese 1987), οι Σιταγροί Δράμας (Nikolaidou 2003), η Δήμητρα Σερρών (Karali-Yannakopoulou 1997) και η Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Καραλή 2002, 2004) κ.α.

Από τα ***Spondylus gaederopus*** περίαπτα δύο αποτελούν ολόκληρες θυρίδες με οπές στις άκρες (Εικ. 4.47α: Κ 0092 & Κ 0093), ενώ στα περισσότερα (Κ 0098, Κ 0101, Κ 1531, Κ 0118) διαπιστώνεται η μετατροπή κατεστραμμένων δακτυλίων σε περίαπτα με λείανση των σπασμένων άκρων και διάτρηση.

Όσον αφορά τα πρώτα δύο, αντίστοιχα παραδείγματα προέρχονται από τον Μακρύγιαλο Πιερίας (Παππά 1998: 75) και τα σπήλαια Θεόπετρας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 202) και Ροδοχωρίου Ημαθίας (Rodden 1964β: 112). Και στις δύο περιπτώσεις διαπιστώνεται έντονη χρήση, καθώς έχουν δημιουργηθεί αυλακώσεις μεταξύ των οπών και της άκρης, οι οποίες σε κάποια χρονική στιγμή κατέστρεψαν και τις οπές. Είναι πιθανή και η χρήση τους ως «πόρπες ζωνών», ιδιαίτερα για το Κ 0093 (Εικ. 4.47β), καθώς τα ίχνη χρήσης δείχνουν πως το νήμα στερέωνε το αντικείμενο οριζόντια (πρβλ. Bonnardin 2006, 2009 για παρόμοια παραδείγματα).

Το Κ 0101 (Εικ. 4.47γ και 4.47δ), το οποίο προέκυψε από τη μεταποίηση ενός κατεστραμμένου δακτυλίου, είναι εξαιρετικά στιλβωμένο και δίνει την εντύπωση μαρμάρου. Η αυλάκωση μεταξύ οπής και άκρης υποδεικνύει τη χρήση του ως περίαπτο, ενώ θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί ότι πρόκειται για προσπάθεια μίμησης δοντιού, κάτι που αναφέρθηκε και στην περίπτωση του μαρμάρινου περιάπτου Κ 0295.

Στο Κ 1531 (Εικ. 4.47γ και 4.47δ), το οποίο προέρχεται από τις στρωματογραφικές τομές στον Νοτιοανατολικό Τομέα, παρατηρείται παρόμοια προσπάθεια σκευομορφισμού (βλ. παραπάνω, λίθινα περίαπτα), απόδοσης δηλαδή της μορφής ενός δοντιού ύστερα από την καταστροφή, πιθανότατα, του αρχικού δακτυλίου. Αντίθετα με το Κ 0101 το περίαπτο αυτό είναι εξαιρετικά επίπεδο και λεπτό ενώ το κάτω άκρο του διαμορφώνεται σε μία αρκετά αιχμηρή απόληξη.

Το Κ 0084 έχει στο άνω μέρος δύο οπές, ενώ οι πλευρές του είναι διαμορφωμένες ως κυματοειδείς εγκοπές. Το περίαπτο αυτό θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στην ίδια κατηγορία περιάπτων με εγκοπές, όπου εντάσσονται τα οστέινα Κ 0227, Κ 0153 και Κ 0248 καθώς και το λίθινο Κ 0225.

Τα όστρεα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή κοσμημάτων στο Δισπηλιό είναι στη συντριπτική τους πλειονότητα θαλάσσια. Όστρεα που ζουν στο άμεσο περιβάλλον του οικισμού, είτε λιμναία είτε χερσαία σαλιγκάρια, δεν προτιμώνται. Η μελέτη του οστρεολογικού υλικού έδειξε πως υπάρχουν 26 είδη λιμναίων και χερσαίων οστρέων, τα οποία είναι συνήθως μικρού μεγέθους, αρκετά εύθραυστα και η παρουσία τους στις επιχώσεις του οικισμού δεν έχει μεγάλη συχνότητα και στις περισσότερες περιπτώσεις δε φαίνεται να σχετίζεται με συνειδητή συγκέντρωσή τους.

Αντίθετα, το λιμναίο ***Unio* sp.** Linnaeus 1758 (Εικ. 4.48), σχετικά μεγάλου μεγέθους δίθυρο λιμναίο όστρεο, έχει αρκετά μεγάλη συχνότητα, και φαίνεται πως είναι και το μόνο όστρεο το οποίο συλλεγόταν για τη διατροφή των κατοίκων, καθώς έχουν βρεθεί συγκεντρώσεις που μπορούν να θεωρηθούν ως κατάλοιπα «γευμάτων», αλλά και ίχνη που ερμηνεύονται ως αποσπάσεις του οστρέ-

Εικ. 4.48
Περίαπτα *Unio* sp. από το Δισπηλιό

ου για τη βρώση του κρέατος (Veropoulidou 2004, 2005, Βεροπουλίδου 2009, Βεροπουλίδου & Υφαντίδης 2004). Το *Unio* sp. είναι και το μοναδικό άμεσα στους κατοίκους διαθέσιμο όστρεο, το οποίο όμως χρησιμοποιούνταν πολύ περιστασιακά για την παραγωγή κοσμημάτων (χάντρες και περίαπτα).

Στα 22 παραδείγματα των *Unio* sp. περιάπτων οι οπές ανάρτησης είναι κατά βάση ακανόνιστες, δημιουργημένες με άμεση κρούση, και λίγες είναι οι μεγαλύτερες και πιο επιμελημένες. Πρέπει να τονιστεί, πως εξαιτίας της ευθραυστότητας του οστρέου, έγινε προσεκτική ανάλυση των οπών στο οστρεολογικό υλικό, ούτως ώστε να μην συμπεριληφθούν ως περίαπτα και *Unio* sp. που φέρουν οπή δημιουργημένη είτε μετά-ανασκαφικά είτε λόγω της απόσπασης των δύο θυρίδων για τη διατροφική τους χρήση. Ελάχιστα είναι τα *Unio* sp. περίαπτα γνωστά από άλλες νεολιθικές θέσεις, όπως τα Πευ-

κάκια (Becker 1991: 46-7).

Πήλινα περίαπτα

Όπως έχει αναφερθεί, ο πηλός χρησιμοποιείται ελάχιστα στην παραγωγή κοσμημάτων στη νεολιθική Ελλάδα. Μία υπόθεση είναι ότι ο πηλός χρησιμοποιόταν όταν ο λίθος και το όστρεο δεν ήταν διαθέσιμα. Η περίπτωση του Δισπηλιού δεν αποτελεί εξαίρεση, καθώς μόλις 44 είναι τα πήλινα κοσμήματα από τους τομείς της μελέτης. Όσον αφορά τα περίαπτα, αυτά είναι μόλις εννιά.

Το γεγονός ότι τα 6 από τα 9 πήλινα περίαπτα από το Δισπηλιό είναι κατασκευασμένα από όστρακα κεραμικής σε δεύτερη χρήση, και όχι ιδιαίτερα επιμελημένα, δείχνει πως η κατασκευή τους δεν ήταν ούτε οργανωμένη, ούτε απαιτούσε τεχνικές δεξιότητες, σε αντίθεση π.χ. με το *corpus* των πήλινων εντυπωσιακά φυσιοκρατικών ειδωλίων.

Εικ. 4.49
Πήλινα περίαπτα / δακτύλιοι από το Δισπηλιό

Πέντε από αυτά είναι δακτυλιόσχημα, κατασκευασμένα από όστρακα σε **δεύτερη χρήση** (Εικ. 4.49, Κ 0171, Κ 0172, Κ 0173, Κ 0250 από τον Ανατολικό Τομέα και το Κ 1533 από τις στρωματογραφικές τομές του Νοτιοανατολικού Τομέα). Συχνά όστρακα κεραμικής χρησιμοποιούνται ως εξαρτήματα υφαντικών εργασιών. Ωστόσο η διάκρισή τους από αυτά που μετατρέπονται σε κοσμήματα στηρίζεται, αφενός στο μέγεθος της οπής –στα περίαπτα η οπή είναι μεγαλύτερη– και αφετέρου στο βάρος τους –λόγω του μικρού βάρους τους αποκλείεται η χρήση τους ως σφονδύλια. Από αυτά τα πέντε, πιθανόν τα Κ 0171 και Κ 0173 να είχαν χρησιμοποιηθεί ως δαχτυλίδια.

Από όστρακο σε δεύτερη χρήση είναι επίσης κατασκευασμένο και το Κ 0656, σχεδόν τριγωνικού σχήματος με παράλληλο ένα περίαπτο από τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003: Pl. 11.3), ενώ το Κ 0158 είναι πλασμένο εξαρχής ως κόσμημα, μηνοειδές με δύο οπές, η μία από τις οποίες είναι κατεστραμμένη (Εικ. 4.50).

Δύο πήλινα περίαπτα προέρχονται από τις επιχώσεις της ΝΝΙΙ στον Δυτικό Τομέα. Το Κ 0932 είναι ένα επίμηκες και καμπύλο σχηματικό ανθρωπόμορφο **ειδώλιο** (Εικ. 4.51), στο άνω τμήμα του οποίου, όπου και η κεφαλή, υπάρχει μία οπή ανάρτησης. Η οπή είναι αρκετά πρόχειρα κατασκευ-

Εικ. 4.50
Πήλινα περίαπτα από το Δισπηλιό
(Κ 0656 & Κ 0158)

Εικ. 4.51
Πήλινο ειδώλιο / περίαπτο από το Δισπηλιό
(Κ 0932)

ασμένη, όπως φαίνεται από τη μη λείανση του πηλού που μετατοπίστηκε κατά την εφαρμογή του διατρητικού εργαλείου.

Η ίδια πρόχειρη διάνοιξη οπών ανάρτησης διακρίνεται και στις δύο (κατεστραμμένες πλέον) οπές ανάρτησης στο δεύτερο περίαπτο, το Κ 0842 (Εικ. 4.52). Πρόκειται για ένα **δακτυλιόσχημο** περίαπτο με ορθογώνιο έξαρμα στο άνω τμήμα της περιφέρειάς του στο οποίο διακρίνονται οι δύο οπές ανάρτησης. Πολύ πιθανό να πρόκειται για ένα περίαπτο που ανήκει στον τύπο των δακτυλιόσχημων περιάπτων 'ring-idol'. Στις επιχώσεις του Δυτικού Τομέα, εξάλλου, έχουν βρεθεί 4 μαρμάρινα δακτυλιόσχημα περίαπτα, τα οποία όμως έχουν πολλές μορφολογικές διαφορές με το Κ 0842 για να υποτεθεί ότι αυτό αποτελεί μία απομίμησή τους σε ένα εύκολα διαθέσιμο υλικό, όπως είναι ο πηλός.

Εικ. 4.52
Δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol' από το Δισπηλιό (Κ 0842)

«Περόνες»

Ως «περόνες», αντικείμενα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως εξαρτήματα για τη στερέωση του ρουχισμού (Nikolaidou 1997: 185), για τη διακόσμηση των μαλλιών (Marcus 1993) ή και τη στερέωση άλλων κοσμημάτων (Marangou 1992: 332), αναγνωρίστηκαν μόνο δύο από το Δισπηλιό (Εικ. 4.53). Ένα τρίτο παράδειγμα πρόερχεται από τον Νότιο Τομέα (Κ 1654). Πρόκειται για μία αρκετά μεγάλη σε μήκος περόνη με διπλή κερατόσχημη απόληξη (βλ. Κεφάλαιο 7).

Και τα δύο παραδείγματα είναι κατασκευασμένα από οστό. Οι περισσότερες γνωστές «περόνες» στη νεολιθική είναι εξάλλου κατασκευασμένες από οστό ή/και κέρατο (π.χ. από τη Μάκρη Έβρου – Γιαγκούδη 2005), ενώ λιγότερες είναι οι χάλκινες (π.χ. από τον Μακρύγιαλο – Παππά κ.ά. 2002: 275), τη Σπηλιά του Κίτσου – Bourhis κ.ά. 1981: 425, Fig. 288 και τους Σιταγρούς – Nikolaidou 2003: 354-5, Fig. 8.1-3, Pl. 8.2, 6, 8). Περισσότερα είναι τα παραδείγματα από τα Βαλκάνια, και κυρίως από τη Βουλγαρία (Todorova & Vajsov 2001: Taf. 20), όπως για παράδειγμα οι περόνες από το νεκροταφείο της Βάρνας, οστέινες και χάλκινες (Ivanov 1988: 187-8, 197, 199, 202), και αυτές από το νεκροταφείο του Durankulak, συνήθως οστέινες και σε μικρότερο ποσοστό χάλκινες (Avramova 2002: 198).

Εικ. 4.53
Οστέινες περόνες από το Δισπηλιό
(Κ 0279 & Κ 0327)

Η πρώτη (Κ 0279) βρέθηκε στον Δυτικό Τομέα. Είναι επίπεδη και επιμήκης και φέρει διακοσμητικές αυλακώσεις στην κεφαλή της. Η δεύτερη (Κ 1954) έχει επίσης διακοσμητικές αυλακώσεις στην κεφαλή της, είναι όμως αρκετά πιο στιβαρή από την πρώτη. Προέρχεται από τον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής και μάλιστα από τα αρχαιότερα στρώματα της θέσης. Έντονα ορατά είναι, με τη μορφή γραμμώσεων, τόσο τα κατασκευαστικά ίχνη όσο και τα ίχνη χρήσης σε όλη την επιφάνεια της περόνης, σε σημείο που να μην μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ των δύο. Στα υπόλοιπα ίχνη χρήσης προστίθενται και χρωματικές διαφοροποιήσεις κυρίως στο κάτω μέρος της, οι οποίες όμως ίσως αποτελούν ενδείξεις ηθελημένης καύσης για επίτευξη μεγαλύτερης στιλπνότητας.

Αντίστοιχα αρχαιολογικά παράλληλα από τη νεολιθική Ελλάδα προέρχονται από τους Σιταγρούς, όπου 19 οστέινα αντικείμενα της Νεολιθικής και της Πρώιμης Εποχής Χαλκού έχουν χαρακτηρισθεί «περόνες» (Elster 2003: 42, Fig. 2.4-5, Pl. 2.5, Nikolaidou 2003: 353, Fig. 9.26) και από το Διμήνι, όπου ένα οστέινο αντικείμενο, το οποίο η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (1992: 188) χαρακτηρίζει εργαλείο / κόσμημα, έχει παρόμοια με του Δισπηλιού λογική όσον αφορά τη διαμόρφωσή της κεφαλής.

Ως «περόνες» βέβαια (αλλά και ως άλλα πιθανά είδη κόσμησης, όπως ενώτια) θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί και πολλά διατρητικά οστέινα εργαλεία από το Δισπηλιό, παρόλο που δεν έχουν διακοσμητικές λεπτομέρειες (όπως οι αυλακώσεις στο άνω τμήμα).

Παρόλα αυτά, η λειτουργία των «περονών», και γενικότερα των αντικειμένων με απόληξη, θα μπορούσε να σχετίζεται με ποικίλες πρακτικές της προσωπικής κόσμησης. Τα εθνογραφικά παράλληλα δείχνουν πως παρόμοια αντικείμενα μπορούν να αποτελούν και εργαλεία για τη δερματοστιξία (πρβλ. Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1997: 103-13).

«Πόρπες»

Τα κυκλικά στοιχεία στην περιοχή της μέσης του σώματος ορισμένων νεολιθικών ειδωλίων, όπως αυτά της Θεσσαλίας (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 115), αλλά και στο στέρνο ειδωλίων από το νεολιθικό οικισμό των Γιαννιτσών (Χρυσοστόμου 2000) θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως διακοσμητικά εξαρτήματα του ρουχισμού. Η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001) ερμηνεύει κάποια πήλινα και λίθινα κυκλικά αντικείμενα με οπές ως «πόρπες ζωνών», όρος που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για αντίστοιχα ευρήματα από το Δισπηλιό.

Τα δημοσιευμένα παραδείγματα από την Ελλάδα (βλ. και Κεφάλαιο 3, Εικ. 3.14) αφορούν κυρίως οστέινες «πόρπες». Είναι ενδιαφέρον ότι τα περισσότερα από αυτά προέρχονται από θέσεις που χρονολογούνται στις αρχαιότερες φάσεις της Νεολιθικής (π.χ. Σουφλί Μαγούλα – Θεοχάρης 1981: 38, Σέρβια – Ridley & Wardle 1979: 212 και Νέα Νικομήδεια – Rodden 1965) και συχνά έχουν συνδεθεί με το ζήτημα του πληθυσμιακού ή/και πολιτισμικού «αποικισμού» από την Ανατολία (βλ. Κεφάλαιο 2), από όπου είναι γνωστές πολλές «πόρπες» (π.χ. Haçilar – Mellaart 1970 και Catalhöyük – Mellaart 1964, 1967, Stefanović & Tringham 2002).

Στο Δισπηλιό βρέθηκαν 14 αντικείμενα από οστό, όστρεο και πηλό που θα μπορούσαν να ενταχθούν στην κατηγορία των «πορπών» με έναν περαιτέρω διαχωρισμό τους σε «οφθαλμούς», «άγκιστρα» και «σύνθετες πόρπες».

Οστέινες «πόρπες»

«Πόρπες» κατασκευασμένες από οστό είναι γνωστές κυρίως από την Ανατολία. Ιδιαίτερα στις παλαιότερες και σύγχρονες ανασκαφές του Catalhöyük οι οστέινες «πόρπες» είναι ένα συχνό εύρημα και, καθώς αρκετές βρίσκονται σε ταφικά σύνολα, δίνεται η δυνατότητα να προσδιορισθεί με ακρίβεια η σχέση τους με το ανθρώπινο σώμα, όπως π.χ. στην περίπτωση ενός «άγκιστρου πόρπης» που βρέθηκε στην περιοχή της μέσης ενήλικα άνδρα (Daly 2004).

Στο χώρο των Βαλκανίων (βλ. Κεφάλαιο 8) είναι γνωστό ένα παράδειγμα «οφθαλμού πόρπης» από τη θέση Selevac (Russell 1990: 534-5, Pl. 14.3 c), ενώ από το Karanovo αναφέρονται τρία άγκιστρα (Höglinger 1997: 279-80, Taf. 127, 10, 14-16).

Στο Δισπηλιό 5 αντικείμενα αποτελούν πιθανές «πόρπες» (Εικ. 4.54). Οι 4 από αυτές προέρχονται από τις επιχώσεις του Ανατολικού Τομέα που χρονολογούνται στη μετάβαση από τη ΜΝ στη ΝΝΙ. Το Κ 0252 είναι αγκιστροειδές και κατασκευασμένο από κέρατο ελαφιού. Έντονα είναι τα ίχνη χρήσης, η στίλβωση και η αλλαγή χρώματος καθώς και δύο αυλακώσεις που δηλώνουν πως χρησιμοποιούνταν για τη γερή στερέωση με νήμα. Επιπλέον, το άγκιστρο είναι διακοσμημένο με εγχαράξεις τεθλασμένων γραμμών (πρβλ. ίδιες εγχαράξεις σε παράδειγμα οστέινου αντικειμένου από τη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης – Χατζούδη 2002, βλ. Κεφάλαιο 6) στις δύο πλευρές του. Παρόμοιες εγχαράξεις υπάρχουν και στο μικρό τμήμα του αγκίστρου της «πόρπης» Κ 1593.

Αποσπασματικά σωζόμενο είναι και το «άγκιστρο» Κ 0320, το οποίο είναι αρκετά μεγάλων διαστάσεων, επίσης κατασκευασμένο από ελαφοκέρατο. Και εδώ υπάρχουν ίχνη χρήσης, αλλαγή χρώματος και στίλβωση, η αποσπασματικότητά του, όμως, δεν δίνει περισσότερες πληροφορίες για τη χρήση του. Εντούτοις, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι και τα δύο παραδείγματα άγκιστρων

Εικ. 4.54
Οστέινες «πόρπες» από το Δισπηλιό – «Άγκιστρα πορπών» (Κ 1695, Κ 0320 και Κ 0252 & Κ 1593 με εγχαράξεις) | Διπλός «οφθαλμός πόρπης» (Κ 0672)

πορπών είναι σπασμένα στο ίδιο περίπου σημείο, στο κέντρο, φθορά που προκλήθηκε λόγω της έντονης χρήσης.

Το πιο πρόσφατο εύρημα «πόρπης» προέρχεται από τα κατώτερα στρώματα του Ανατολικού Τομέα, όπου με βάση την αλλαγή που παρατηρείται κατά κύριο λόγο στην κεραμική, πιθανολογείται ότι χρονολογούνται στη ΜΝ. Το Κ 1695 σώζεται σχεδόν ολόκληρο και αποτελείται από ένα μακρύ στέλεχος (πάνω από 18 εκ.) που απολήγει σε δρεπανόσχημο άγκιστρο, στην άκρη του οποίου υπάρχει μία οπή. Τα ίχνη χρήσης είναι αρκετά, όπως η λείανση και αλλαγή του χρώματος στην περιφέρεια της απόληξης και η φθορά μεταξύ της οπής και της άκρης, ωστόσο δε βοηθούν στην αναπαράσταση της λειτουργίας του αντικειμένου. Πιθανότατα σχετίζεται με τη στερέωση ενδύματος, εν είδει «πόρπης».

Το Κ 0672 προέρχεται από τις επιχώσεις της ΝΝΙΙ του Δυτικού Τομέα των ανασκαφών. Πρόκειται για έναν διπλό «οφθαλμό πόρπης», αντίστοιχης λογικής με παραδείγματα από την Ανατολία (π.χ. από το Aşıklı Höyük – Özbaşaran 2012). Η στίλβωση περιμετρικά των «οφθαλμών» και οι αποκρούσεις στην περιφέρεια είναι ενδεικτικά της έντονης χρήσης του.

Οστρέινες «πόρπες»

Οκτώ αγκιστροειδή αντικείμενα από το θαλάσσιο όστρεο *Spondylus gaederopus* (Εικ. 4.55) φαίνεται ότι θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως «πόρπες» (Ifantidis 2006α). Τα πέντε από αυτά προέρχονται από τη Φάση Β και τα υπόλοιπα από τη Φάση Γ. Τα επτά από αυτά είναι κατασκευασμένα από τη δεξιά –πιο συμπαγή– θυρίδα του οστρέου. Το ακέραιο Κ 0077 είναι ίσως το πιο εντυπωσιακό, καθώς είναι κατασκευασμένο από την αριστερή θυρίδα στην οποία υπάρχουν και οι έντονοι κόκκινοι φυσικοί χρωματισμοί. Κρίνοντας από το μέγεθος των αντικειμένων, και λαμβάνοντας υπόψη ότι πρόκειται για έντονα επεξεργασμένα αντικείμενα, υποδεικνύεται ότι τα όστρεα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους πρέπει να ήταν πολύ μεγάλων διαστάσεων, αλιευμένα από αρκετά μεγάλο βάθος. Το ακέραιο άγκιστρο Κ 0077 ξεπερνά τα 11 εκατοστά σε μήκος, ενώ τα υπόλοιπα επτά, σωζόμενα τα

Εικ. 4.55
Οστρέινα *Spondylus gaederopus* «άγκιστρα πορπών» από το Δισπηλιό

περισσότερα σε ποσοστό 40-50%, αντιστοιχούν σε ισάριθμα άγκιστρα. Είναι χαρακτηριστικές κάποιες παράλληλες αυλακώσεις στην επιφάνεια του Κ 0077, οι οποίες πιθανόν αποτελούν ίχνη χρήσης. Σε δύο περιπτώσεις, στα Κ 0090 και Κ 0120 υπάρχουν οπές επιδιόρθωσης.

Το μόνο (δημοσιευμένο) ακριβές παράλληλο με το σύνολο του Δισπηλιού από θέση της Νεολιθικής Ελλάδας προέρχεται από το Σπήλαιο Αλεπότρυπας (μήκους 10,2 και πλάτους 8 εκατοστών) (Καραλή 1998: 111, Παπαθανασόπουλος 1996: 228, 2011), το οποίο ωστόσο βρέθηκε κατά τη διάρκεια εργασιών στο σπήλαιο, εκτός ανασκαφικού πλαισίου. Ένα τμήμα παρόμοιου αντικειμένου, πιθανόν το κάτω μέρος, προέρχεται από τις Φθιώτιδες Θήβες Μαγνησίας (Θεοχάρης επιμ. 1973: 332) και ένα από το Σπήλαιο Φράγχθι (Miller 1997: 165, Part II, Illustrations: Fig. 22/FV 429, Shackleton 1988: 19), το οποίο φέρει και εγχαράξεις. Παρόμοια με του Δισπηλιού οστρέινα αντικείμενα αναφέρονται από τον πρόσφατα ανασκαμμένο οικισμό του Κλείτους στην Κοζάνη (Ζιώτα 2014, προσ. επικ. Ρ. Βεροπουλίδου).

Αγκιστροειδή *Spondylus* αντικείμενα είναι γνωστά από τη Γαλλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Τσεχία και Σλοβακία και σχετίζονται με τον «πολιτισμό» Linearbandkeramik (βλ. και Κεφάλαιο 9: Chertier 1985, 1998, 1999, Chertier & Joffroy 1966, Davis 1968, Jašková 1972, Komšo 2006, 2017, Kalicz & Szénászky 2001, Müller 1997, Pavúk 1972, Séfèriadès 1995α, 1995β, 2000, Taborin 1974, Todorova 2000), τα οποία αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως 'V-Klappe', 'V-notched', 'bi-winged' ή 'entaillés' *Spondylus*. Ο Vencl (1959) είχε πολύ νωρίς διαπιστώσει αυτή την ιδιαίτερη γεωγραφική κατανομή τους από την ανατολική Γαλλία στα δυτικά έως την Ουγγαρία στα ανατολικά και στην περιοχή γύρω από το Δούναβη, και έκτοτε οι υπόλοιποι μελετητές θεωρούν την ομάδα αυτή, ως χαρακτηριστική της «κατανάλωσης» του *Spondylus* στην Ευρώπη (π.χ. Séfèriadès 2011).

Η εύρεση τους στην περιοχή της λεκάνης των νεκρών (βλ. π.χ. Nieszery 1995), αλλά και πειραματικές αναπαραστάσεις της χρήσης τους (π.χ. Nieszery & Brienl 1993) οδηγούν στην ερμηνεία των αντικειμένων αυτών ως «πόρπες ζώνης». Επιπλέον, μία πρόσφατη μελέτη (John 2011) που συνέκρινε στατιστικώς τα δεδομένα από πολλά νεκροταφεία της περίοδου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι *Spondylus* «πόρπες» συσχετίζονται σχεδόν αποκλειστικά με ανδρικές ταφές.

Όπως αναφέρει και η M. A. Miller (1997: 286), η μη εύρεση αντίστοιχων αγκιστροειδών αντικειμένων στη νεολιθική Ελλάδα, την «πηγή» του *Spondylus*, είναι προβληματική, και μπορεί να εξηγηθεί αποκλειστικά με την πιθανότητα τα όστρεα να φθάνουν στην Ευρώπη από το Αιγαίο ολόκληρα, και κατόπιν να τα επεξεργάζονταν τοπικά. Αντίθετα, η Η. Todorova αναφερόμενη στο Δισπηλιό, παραθέτοντας μάλιστα και ένα σχέδιο από ένα άγκιστρο πόρπης (2000: 416) θεωρεί πως η εύρεση ενός 'V-Klappe *Spondylus gaederopus*' στο Δισπηλιό, «*αποτελώντας το νοτιότερο εύρημα τέτοιου είδους*» αποτελεί ένδειξη πως τα 'V-Klappe' του Linearbandkeramik πολιτισμού προέρχονται από το Αιγαίο, ως τελειωμένα αντικείμενα[62].

Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε, αν το σύνολο των *Spondylus* αγκιστροειδών αντικειμένων ενδέχεται να σχετίζεται με ένα (δευτερεύον;) δίκτυο ανταλλαγών, παράλληλο με αυτό των δακτυλίων, αφενός, επειδή αρκετά δεδομένα λείπουν, και, αφετέρου, επειδή μία τέτοια υπόθεση, η οποία στηρίζεται σε μερικές μορφολογικές ομοιότητες, θα πρέπει να διερευνηθεί με την ταυτόχρονη ανάλυση των αντικείμενων –κάτι που μόνο στο πλαίσιο ενός οργανωμένου προγράμματος μπορεί να συντελεσθεί. Ασφαλώς είναι ενδιαφέρουσα η εύρεση αυτού του αρκετά μεγάλου συνόλου *Spondylus* αντικειμένων στο Δισπηλιό –έναν νεολιθικό οικισμό εκτός δικτύων παραγωγής *Spondylus* λόγω της γεωγραφικής του θέσης– με μορφολογικά χαρακτηριστικά σχεδόν άγνωστα

[62] Το αγκιστροειδές *Spondylus* από το Δισπηλιό που παραθέτει σε σχέδιο η Todorova είναι λανθασμένο, καθώς αποτελείται από δύο μη συνανήκοντα τμήματα, τα Κ 0085 και Κ 0634.

στη νεολιθική Ελλάδα, αλλά με αρκετές αναλογίες με αντίστοιχα ευρήματα, θεωρούμενα παραδοσιακά ως χαρακτηριστικό αποκλειστικά των θέσεων της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης (πρβλ. και τις μορφολογικές διαφοροποιήσεις των *Spondylus* αντικειμένων μεταξύ Αιγαίου και Ευρώπης στο Κεφάλαιο 9).

Ο Γ. Παπαθανασόπουλος αναφερόμενος στο αγκιστροειδές αντικείμενο από την ανασκαφή του στο Σπήλαιο Αλεπότρυπας Διρού (1996: 228-9) (και προφανώς αγνοώντας την ύπαρξη παρόμοιων ευρημάτων στην Ευρώπη) πιστεύει ότι:

> *«είναι ίσως σωστότερο να δεχθούμε ότι τα αντικείμενα του σχήματος αυτού είναι κεφαλές ποιμενικών ράβδων, οι οποίες, λόγω της συνεχούς χρήσης στα χέρια των νεολιθικών κατόχων τους, συμβολίζουν αρχικά τον πλούσιο γεωργοκτηνοτρόφο και αργότερα, με το πέρασμα των γενεών, εξελίσσονται σε 'σκήπτρα', χωρίς χρηστική αξία, που συμβολίζουν το γόητρο, τη δύναμη και την πολιτική και θρησκευτική εξουσία του ποιμενάρχη»*

Εύκολα μπορεί κανείς να αντικρούσει μία τέτοια ερμηνεία: για παράδειγμα δεν υπάρχουν ενδείξεις για μία στειλέωση του αντικειμένου σε μία ράβδο, όπως επίσης ότι δεν είναι κατασκευασμένο εργονομικά, με στόχο να μπαίνει στην παλάμη. Δεν μπορεί να αγνοηθεί όμως ότι το παράδειγμα της Αλεπότρυπας, όπως και αυτό του ακέραια σωζόμενου Κ 0077 του Δισπηλιού αποτελούν όντως επιβλητικά αντικείμενα, με την έννοια του οπτικού αντίκτυπου που θα προκαλούσαν (και προκαλούν και στο σήμερα) λόγω των εντυπωσιακών διαστάσεων, έντονων χρωματισμών, της εξαιρετικής λείανσής τους, αλλά και του βάρους τους (το Κ 0077 ζυγίζει 140 γραμμάρια).

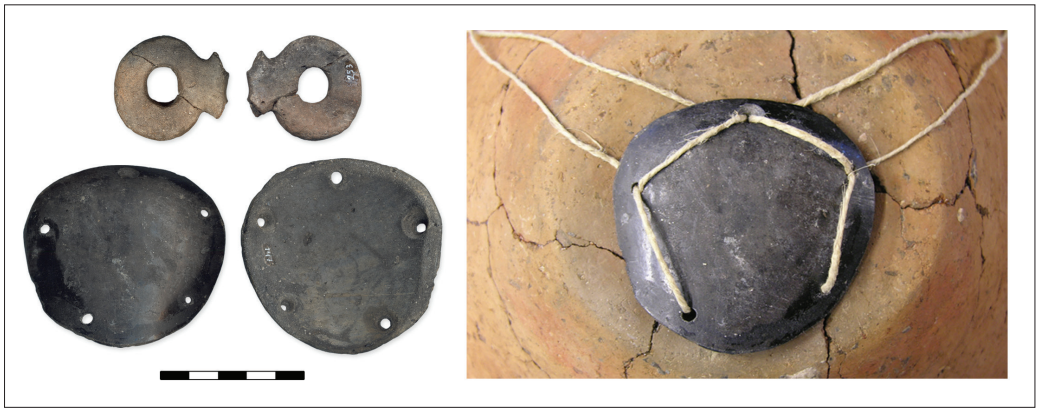
Πήλινες «πόρπες»

Λίγα είναι τα παραδείγματα πήλινων «πορπών» στη νεολιθική Ελλάδα, γεγονός που μπορεί να οφείλεται στην καταχώρησή τους στα εργαλεία ή στα αδιάγνωστα αντικείμενα. Η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: Πίν. 26, 725-731, 734) χαρακτηρίζει ως «πόρπες» ορισμένα κυκλικά και ελλειψοειδή αντικείμενα με οπές από τη Θεσσαλία.

Από το Δισπηλιό δύο είναι τα αντίστοιχα παραδείγματα (Εικ. 4.56). Στην περίπτωση του Κ 0147 χρησιμοποιήθηκε όστρακο από αγγείο, και συγκεκριμένα από την περιοχή της τροπίδωσης. Οι σπασμένες ακμές έχουν λειανθεί και στην περιφέρειά του έχουν ανοιχθεί πέντε οπές. Τα έντονα ίχνη χρήσης, όπως η φθορά της στίλβωσης, στην περιφέρεια, τόσο του αντικειμένου όσο και των οπών, αλλά και οι φθορές στην πίσω όψη, καθιστούν πιθανή τη χρήση νήματος ή νημάτων για τη στερέωση του αντικειμένου εν είδει μίας (σύνθετης) πόρπης ζώνης.

Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της πήλινης πόρπης Κ 0253, όχι τόσο για τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά της, όσο για την ερμηνεία που της είχε αποδοθεί κατά την ανεύρεσή της. Το αντικείμενο αυτό, βρέθηκε το 1993 και είχε θεωρηθεί ως περίαπτο τύπου 'ring-idol'. Με την ερμηνεία του αυτή, εκτέθηκε, στο πλαίσιο της περιοδικής έκθεσης του «Νεολιθικού Θησαυρού» των χρυσών δακτυλιόσχημων περίαπτων, αναφερόμενο μάλιστα στον κατάλογο της έκθεσης ως λίθινο (Χριστοπούλου 1998, Δημακοπούλου επιμ. 1998).

Όταν το αντικείμενο επιστράφηκε στο Δισπηλιό μετά το τέλος της έκθεσης, έγινε καθαρισμός του, καθώς ιδιαίτερα σκληρό ίζημα κάλυπτε την επιφάνειά του. Ο καθαρισμός έδειξε

Εικ. 4.56
Πήλινες «πόρπες» από το Δισπηλιό (K 0253 & K 0147) | Υποθετική αναπαράσταση χρήσης της «πόρπης» K 0147

πως η πιθανότητα να πρόκειται, τόσο για λίθινο, όσο για 'ring-idol' περίαπτο ήταν μηδαμινή. Έγινε φανερό, πως το τμήμα που λείπει δεν είναι στέλεχος με οπές, δηλαδή παρόμοιο ίσως με το πήλινο 'ring-idol' από τα Πευκάκια (Weishaar 1989: 51-2, Taf. XVII.1), αλλά πρόκειται για τη γένεση δακτύλιου ίσης διαμέτρου με τον σωζόμενο, γεγονός που αποδεικνύει πως η αρχική μορφή του ήταν ουσιαστικά οκτώσχημη, όμοια με τη λίθινη πόρπη της Κυψέλης Θεσσαλίας από την ιδιωτική συλλογή Θεοδωρόπουλου, που δημοσιεύει η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: Πίν. 25.733).

Χάντρες

Το μεγαλύτερο σε αριθμό σύνολο κοσμημάτων στο Δισπηλιό αποτελούν οι χάντρες (Εικ. 4.57). Ωστόσο, αυτή η αριθμητική υπεροχή σε σχέση με τα υπόλοιπα κοσμήματα προφανώς είναι φαινομενική. Οι χάντρες, σύμφωνα με τα ανθρωπολογικά και αρχαιολογικά δεδομένα (π.χ. Bains 2012, Dubin 1987, Erikson 1969, Falci 2015, Sciama & Eicher επιμ. 1998), δύσκολα λειτουργούν ως αυτόνομα στοιχεία σωματικής κόσμησης. Αντιθέτως, συνδυάζονται συνήθως μεταξύ τους ή μαζί με άλλα είδη κόσμησης, όπως τα περίαπτα, για τη σύνθεση ενός κοσμήματος, όπως τα περιδέραια ή ακόμη αποτελούν (επιρραμμένες) στοιχείο της διακόσμησης ρουχισμού.

Εξαιτίας των μικροσκοπικών τους διαστάσεων, του μεγάλου εύρους πρώτων υλών κατασκευής τους, της μεγάλης επεξεργασίας που έχουν δεχτεί και των γενικών μορφολογικών χαρακτηριστικών τους, τα οποία ορισμένες φορές παραπέμπουν στην ύπαρξη εξειδικευμένων τεχνολογιών και εργαλειακού εξοπλισμού, πρόκειται για αρχαιολογικά αντικείμενα, η μελέτη των οποίων απαιτεί τη σύμπραξη πολλών ειδικοτήτων (πρβλ. Baines κ.ά. 2013). Αντιστοίχως, στην περίπτωση του Δισπηλιού, ορισμένες ομάδες χαντρών, όπως αυτή των κατασκευασμένων από στεατίτη, οι οποίες παρουσιάζουν μεγάλη τυποποίηση αλλά και ιδιαίτερα μορφολογικά και τεχνολογικά χαρακτηριστικά, είναι αδύνατον να μελετηθούν πλήρως από έναν και μόνον ερευνητή.

Στο υλικό της θέσης, εκτός από αυτήν την ιδιαίτερη ομάδα χαντρών, αντιπροσωπεύονται τύποι γνωστοί και από άλλες θέσεις της νεολιθικής Ελλάδας, κατασκευασμένοι από όλα τα υλικά, πηλό,

		ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	Ν.Α. ΤΟΜΕΑΣ	ΝΟΤΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΒΟΡΕΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ / «ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ»	ΠΕΡΙΣΥΛ-ΛΟΓΗ		
ΛΙΘΟΣ	ΣΤΕΑΤΙΤΗΣ	101	926	47	13	2	47	1.136	1.346
	ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΟΣ	53	28			9	47	137	
	ΜΑΡΜΑΡΟ	45	27	1				73	
ΟΣΤΟ	ΠΤΗΝΟ	3	1					4	11
	ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΟ	4						4	
	ΚΕΡΑΤΟ	3						3	
ΟΣΤΡΕΟ	*Spondylus gaederopus*	34	33	3		1	5	76	85
	Unio sp.	1	3		1			5	
	Dentaliium sp.	1	2					3	
	Cerastoderma glaucum	1						1	
ΠΗΛΟΣ		33				2	2		37
		279	1.020	51	14	14	101		**1.479**

Πίν. 4.2
Χάντρες από το Δισπηλιό κατά υλικό και ανασκαφικό τομέα
[Ο αριθμός των χαντρών προκύπτει από το άθροισμα των χαντρών που αποτελούσαν περιδέραια]

Εικ. 4.57
Χάντρες από το Δισπηλιό

λίθο, οστό και όστρεο (Πίν. 4.2).

Ασφαλώς ο αριθμός τους θα ήταν πολύ μεγαλύτερος αν εφαρμόζονταν σε όλες τις ανασκαφικές περιόδους πιο λεπτομερείς τεχνικές, όπως η επίπλευση (και διαλογή) του χώματος. Ωστόσο, το σωζόμενο δείγμα χαντρών είναι αρκετά ικανοποιητικό. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μεγάλη ποσοτική διαφοροποίηση στις χάντρες που βρέθηκαν στους δύο κύριους ανασκαφικούς τομείς, τον Ανατολικό και Δυτικό, οφείλεται, επιπλέον, στους ιδιαίτερους ταφονομικούς παράγοντες που επηρέασαν και επηρεάζουν τις αρχαιολογικές επιχώσεις στα μεγαλύτερα βάθη, και, κατ' επέκταση την ανασκαφή τους.

Λίθινες χάντρες

Το μεγαλύτερο ποσοστό των χαντρών είναι κατασκευασμένες από λίθο. Για τις περισσότερες από τις πάνω από 1.000 λίθινες χάντρες έγινε μία πρώτη ταύτιση των υλικών κατασκευής (π.χ. μάρμαρο, σερπεντινίτης, στεατίτης), απαιτείται όμως πιο εξειδικευμένη ορυκτολογική και αρχαιομετρική μελέτη τους.

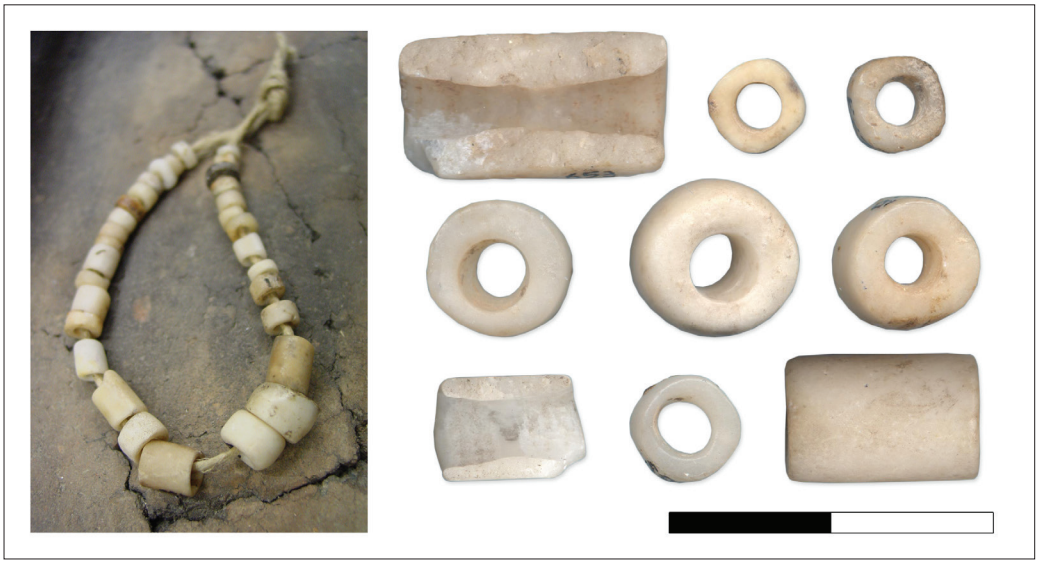
Ορισμένες από τις 66 **μαρμάρινες** χάντρες (Εικ. 4.58 – 41 προέρχονται από τον Ανατολικό Τομέα, 24 από τον Δυτικό και 1 από τις στρωματογραφικές τομές του Νοτιοανατολικού Τομέα) είναι πιθανόν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να προήλθαν από τη μεταποίηση κατεστραμμένων δακτυλίων. Οι περισσότερες είναι δισκοειδείς, μεγαλύτερου όμως μεγέθους από τις υπόλοιπες λίθινες χάντρες. Λιγότερες είναι οι κυλινδρικές, που φθάνουν το 1 εκατοστό σε μήκος, ενώ 14 είναι τετράγωνες με στρογγυλεμένες γωνίες. Στις περισσότερες από αυτές είναι ορατά έντονα τα ίχνη χρήσης: μείωση της περιφέρειάς τους (π.χ. Κ 0623), λείανση και αυλακώσεις μεταξύ της οπής και των πλευρών (π.χ. Κ 0667), εγκάρσια καταστροφή τους λόγω χρήσης (π.χ. Κ 0653), που σε ορισμένες περιπτώσεις ακολουθείται από λείανση της φθαρμένης επιφάνειας (Κ 0667).

Σχετικά λίγες είναι οι χάντρες **αδιάγνωστου** λίθου (53 από τον Ανατολικό Τομέα, 28 από τον Δυτικό Τομέα, κυρίως κόκκινες, γαλάζιες και πράσινες διαφόρων διαστάσεων.

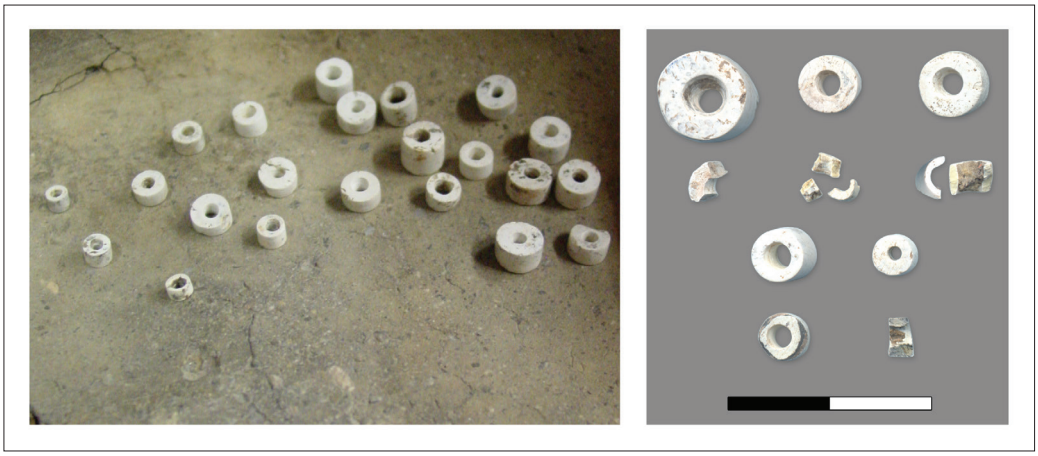
Η πολυπληθέστερη κατηγορία χαντρών είναι οι κατασκευασμένες από τον μαλακό λίθο **στεατίτη** (45 από τον Ανατολικό Τομέα, 926 από τον Δυτικό Τομέα και 47 από τις στρωματογραφικές τομές του Νοτιοανατολικού Τομέα), οι περισσότερες από τις οποίες μοιράζονται κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά ως προς τις διαστάσεις, τη διαμόρφωση της επιφάνειας και το χρώμα (Εικ. 4.59).

Αρχικά υπήρχε πολύ μεγάλη δυσκολία στην ταύτιση του υλικού κατασκευής αυτών των χαντρών, κάτι που διαφαίνεται και από τις περιγραφές που δίνονταν κατά την εύρεσή τους στα ανασκαφικά ημερολόγια και τους καταλόγους: συχνά ταυτίζονταν ως οστέινες ή οστρέινες.

Τα ίδια προβλήματα αντιμετώπισε και η Miller (1997) για μία μεγάλη ομάδα χαντρών από τους Σιταγρούς, το Ντικιλί Τας και το Φράγχθι. Στη διδακτορική διατριβή της τις ονομάζει συμβατικά 'opaque white beads', υποθέτοντας πως το υλικό κατασκευής τους είναι μία ανόργανη πρώτη ύλη η οποία έχει δεχθεί θερμική επεξεργασία. Τα χαρακτηριστικά των χαντρών αυτών (Miller 1997: 267-8), δηλαδή το μικρό μέγεθος, το ίσιο ή κυλινδρικό προφίλ που διαφέρει από το πιο αποστρογγυλεμμένο προφίλ των υπολοίπων χαντρών, τα «κρακελαρίσματα» στις επιφάνειες, οι βαθιές αυλακώσεις κατά μήκος των πλευρών και κάθετα του άξονα της οπής και το ότι, ενώ είναι λευκές εξωτερικά, οι αποκρούσεις στο σώμα τους αποκαλύπτουν συχνά ένα γκρίζο εσωτερικό, συμφωνούν απολύτως με αυτά των χαντρών

Εικ. 4.58
Μαρμάρινες χάντρες από το Δισπηλιό

Εικ. 4.59
Χάντρες από στεατίτη από το Δισπηλιό

του Δισπηλιού. Η Miller αργότερα (2003: 376-8) επιβεβαίωσε τις αρχικές υποθέσεις της, διατυπώνοντας την άποψη ότι πρόκειται για χάντρες από τάλκη / στεατίτη οι οποίες έχουν δεχθεί θερμική επεξεργασία σε θερμοκρασίες ίσως πιο υψηλές από 1.000 με 1.200 βαθμούς Κελσίου. Η όπτηση των χαντρών σε αυτές τις θερμοκρασίες έδινε το επιθυμητό λευκό χρώμα, αλλά και ορισμένη αύξηση της σκληρότητας. Επιπλέον, διαπίστωσε ότι η ομοιομορφία των χαντρών αυτών σε διαφορετικές θέσεις της Νεότερης –κυρίως– Νεολιθικής με μακρινή μεταξύ τους απόσταση, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν είναι γνωστές οι πηγές της πρώτης ύλης, ίσως δηλώνει ότι υπάρχει ένα κέντρο παραγωγής που διοχέτευε τις χάντρες, επομένως πρόκειται για ένα ακόμη –κατ' αναλογία με τους δακτύλιους *Spondylus gaederopus*– «εμπορικό» κόσμημα.

Η τεχνολογία αυτή –διαφοροποιημένη λίγο έως πολύ– είναι γνωστή και από άλλες χρονικές περιόδους και περιοχές, όπως για παράδειγμα στον πολιτισμό Harappa της Ινδίας, όπου οι χάντρες από τάλκη / στεατίτη ψήνονται μέσα σε πήλινα αγγεία για να αλλάξει το χρώμα τους (Kenoyer κ.ά. 1991: 50-3), στην Ανατολία της Χαλκολιθικής περιόδου, όπου ο λίθος κονιορτοποιείται, πλάθεται και έπειτα ψήνεται (π.χ. σπήλαιο Peqi'in – Bar-Yosef κ.ά. 2004, θέση Çamlıbel Tarlası – Pickard κ.ά. 2013) αλλά και σε υστερότερα παραδείγματα, όπως σε θέσεις του Λιβάνου της Πρώιμης Εποχής Χαλκού (Damick & Woodworth 2015). Όσον αφορά την Ελλάδα, είναι ενδιαφέρουσα η περίπτωση μίας ομάδας χαντρών από το Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας, η ανάλυση των οποίων μέσω της αναλυτικής ηλεκτρονικής μικροσκοπικής σάρωσης αποκάλυψε ότι κατασκευάστηκαν επίσης από τάλκη, οι οποίες στη συνέχεια καλύφθηκαν από «βερνίκι χαλκού» και ψήθηκαν (Μανιάτης 2001, Μαρή 2001).

Η περίπτωση οι χάντρες από στεατίτη του Δισπηλιού να κατασκευάζονται από κονιορτοποιημένο λίθο / «πάστα», όπως τα παραδείγματα από την Ανατολία είναι μικρή, ωστόσο η ανεύρεσή τους κοντά στις θερμικές κατασκευές του Δυτικού Τομέα (πρβλ. Kalogiropoulou 2013), όπως επίσης και η διαμόρφωση των επιφανειών τους, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η κατασκευή τους περιελάμβανε και τη θερμική επεξεργασία τους[63].

Εκτός αυτών, παρατηρείται ότι η ομοιομορφία στις διαστάσεις τους ίσως οφείλεται και στον ειδικό εργαλειακό εξοπλισμό κατασκευής τους. Αυτό είναι πιο ορατό στα παραδείγματα όπου αρκετές χάντρες, που πιθανότατα αποτελούσαν τμήματα ενός περιδεραίου, βρέθηκαν μαζί (βλ. παρακάτω) και οι οποίες φαίνεται ότι δουλεύτηκαν όλες μαζί ταυτόχρονα. Πιθανότατα πρόκειται για τη μέθοδο *heishi*, το όνομα της οποίας προέρχεται από τους ιθαγενείς Ινδιάνους του Νέου Μεξικού του Santo Domingo Pueblo (Francis 1989: 31). Η τεχνική αυτή διαπιστώνεται εθνογραφικά, με ορισμένες διαφοροποιήσεις, σε αρκετές ομάδες και σε διαφορετικά γεωγραφικά πλαίσια, όπως στην Ωκεανία, την Ινδία, την Αφρική (Goto 1996, Leigh 2002, Kenoyer 1997, Kenoyer κ.ά. 1991, Woodford 1908), αλλά και αρχαιολογικά, όπως π.χ. στην περίπτωση της κατασκευής οστρέινων *Cerastoderma glaucum* χαντρών σε νεολιθικές θέσεις της Γαλλίας (Ricou & Esnard 2000) και στον νεολιθικό οικισμό Yiftahel στο Ισραήλ (Garfinkel 1987α, 1987β). Το πλεονέκτημα της τεχνικής αυτής είναι ότι το δέσιμο πολλών χαντρών και η λείανσή τους σε μυλόπετρα με μία αυλάκωση, εκτός του ότι μειώνει δραματικά τον απαιτούμενο χρόνο για την τριβή / λείανση μίας χάντρας ξεχωριστά και αυξάνει συνεπώς τον αριθμό χαντρών που μπορούν να κατασκευαστούν από έναν τεχνίτη, επιπλέον επιτυγχάνει ομοιομορφία στο μέγεθος των χαντρών –πρόκειται επομένως για μία εξειδικευμένη «βιοτεχνική» παραγωγή προϊόντων μεγάλης τυποποίησης.

Το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες χάντρες από στεατίτη αποτελούν ένα είδος χρονολογικού ορίου για την προσωπική κόσμηση στο Δισπηλιό, καθώς εμφανίζονται σχεδόν αποκλειστικά και σε μεγάλη ποσότητα στις νεότερες χρονολογικά επιχώσεις της ΝΝΙΙ[64] οι οποίες ερευνήθηκαν και σώζονται κυρίως στον Δυτικό Τομέα των ανασκαφών, εκτός του ότι δηλώνει την ύπαρξη μίας εξειδικευμένης τοπικής παραγωγής προϊόντων, μία τυποποίηση στις προτιμήσεις της «σωματικής» κόσμησης, θα μπορούσε να συσχετισθεί με τη μικρή παρουσία, την περίοδο αυτή, χαντρών και γενικότερα κοσμημάτων από «εξωτικές» πρώτες ύλες, όπως ο *Spondylus gaederopus* και το μάρμαρο. Όπως έχει υποστηριχθεί

---

63 Μία πρώτη δειγματοληψία δειγμάτων από τις χάντρες από στεατίτη διενεργήθηκε από τον Γ. Μανιάτη. Τα προκαταρκτικά συμπεράσματα οδηγούν όντως στην άποψη ότι πρόκειται για χάντρες οι οποίες έχουν δεχθεί θερμική επεξεργασία.

64 Από τις χάντρες στεατίτη που βρέθηκαν στον Ανατολικό Τομέα, ελάχιστες έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω, και, επιπλέον, αυτές ανήκουν σε στρώματα που πρέπει να είναι σύγχρονα των ανεσκαμμένων του Δυτικού Τομέα.

εξάλλου, δεν μπορεί να απορριφθεί η πιθανότητα οι λιγοστοί μαρμάρινοι και οστρέινοι δακτύλιοι να προέρχονται από τις αρχαιότερες φάσεις (του Ανατολικού Τομέα) του οικισμού. Επομένως, είναι πιθανό να αναπτύχθηκε αυτή η τεχνολογία κατασκευής χαντρών από στεατίτη που μιμούνται –μέσω της όπτησης– το λευκό χρώμα των *Spondylus*, εξαιτίας της έλλειψης πρόσβαση σε αυτά τα «εξωτικά» υλικά. Εκτός αυτής της υπόθεσης, φυσικά υπάρχει η περίπτωση η άνθηση αυτής της «βιοτεχνίας» να οφείλεται, επιπλέον, και στις διαφορετικές (κοινωνικές και οικονομικές) ανάγκες της σωματικής κόσμησης της περιόδου.

Όπως είχε διαπιστώσει η Miller, παρόμοιες χάντρες πρέπει να υπάρχουν σε αρκετές νεολιθικές θέσεις της Ελλάδας. Εκτός από την αναφορά της στους Σιταγρούς, το Ντικιλί Τας, τις Αλές Φθιώτιδας και το Φράγχθι, που η ίδια μελέτησε, πιθανόν στην ίδια ομάδα να ανήκουν χάντρες από το Σπήλαιο Ευριπίδη στη Σαλαμίνα, τη Σπηλιά του Κίτσου στον Μαραθώνα, καθώς και χάντρες από πρόσφατα ανεσκαμμένες θέσεις, όπως αυτή στη Γυαλού Σπάτων Αττικής (Ζγουλέτα 2015) και το Σπήλαιο Σαρακηνού στη Βοιωτία (Δάβρη κ.ά. 2015, Sampson 2008). Σύμφωνα με τα έως τώρα δημοσιευμένα δεδομένα, η ποσότητα τέτοιων χαντρών εμφανίζεται μεγαλύτερη στο Δισπηλιό, το οποίο ίσως και να αποτελούσε ένα κέντρο παραγωγής και παράλληλα διοχέτευσης χαντρών σε άλλες θέσεις.

Οστέινες χάντρες

Παρ' όλη την αρκετά μεγάλη χρήση του οστού στην κατασκευή διαφόρων κοσμημάτων του Δισπηλιού, η παραγωγή χαντρών από οστό είναι περιστασιακή. Βρέθηκαν 8 χάντρες από τον Ανατολικό Τομέα και 1 από τον Δυτικό. Από αυτές, 3 είναι **κεράτινες** (Κ 0028, Κ 0179 & Κ 0251), 4 από οστό **πτηνού** (Κ 0178, Κ 0254, Κ 0651 & Κ 0928), 2 από **αδιάγνωστο** οστό (Κ 0655 & Κ 0180).

Από αυτά τα λίγα παραδείγματα, είναι χαρακτηριστική η προτίμηση στα οστά πτηνών. Τα οστά αυτά, εξαιτίας των μορφολογικών χαρακτηριστικών τους χρειάζονται ελάχιστη επεξεργασία για να διαμορφωθούν σε χάντρες (όπως συμβαίνει και με το όστρεο *Dentalium*), ουσιαστικά μόνο λείανση των δύο πλευρών τους (πρβλ. Mannermaa 2008, Pichon 1983).

Οστρέινες χάντρες

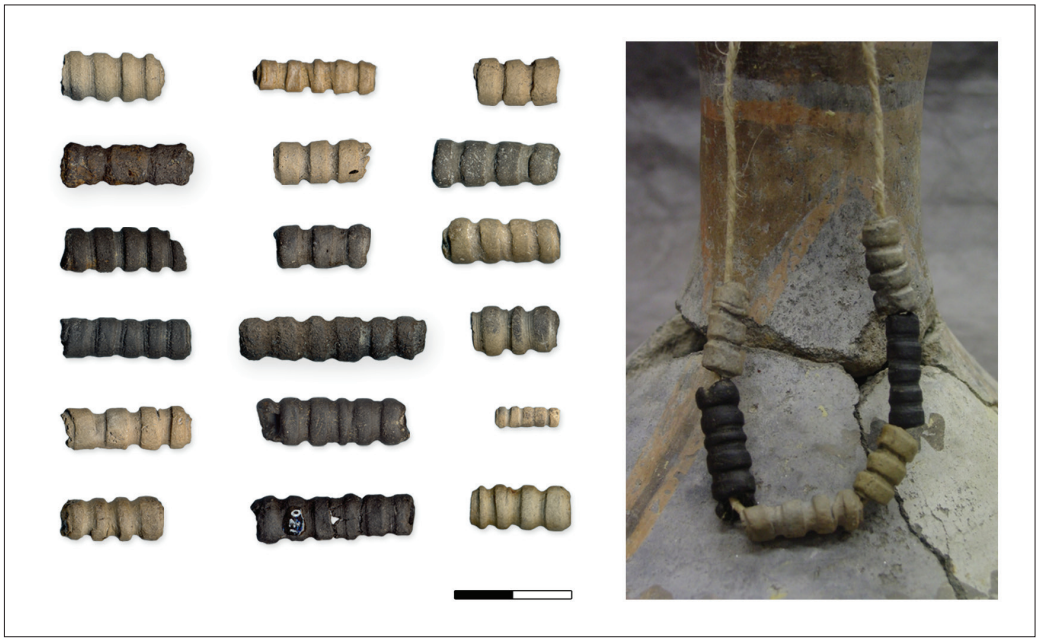
Οι περισσότερες οστρέινες χάντρες (Εικ. 4.60) είναι κατασκευασμένες από το θαλάσσιο *Spondylus gaederopus*. Ελάχιστα είναι τα παραδείγματα από τα επίσης θαλάσσια *Dentalium* sp. και *Cerastoderma glaucum* και από το τοπικά διαθέσιμο λιμναίο *Unio* sp.

Το 90% αυτών είναι κατασκευασμένες από ***Spondylus gaederopus*** (34 από τον Ανατολικό Τομέα, 33 από τον Δυτικό και 3 από τον Νοτιοανατολικό). Η πλειονότητά τους είναι μικρών διαστάσεων, και μόνο 11 ξεπερνούν το ένα εκατοστό σε μήκος. Είναι κυρίως κυλινδρικές, ενώ 8 είναι τετράγωνες. Η Karali-Yannakopoulou (1993: 51) αναφέρει ύπαρξη τετράγωνων οστρέινων χαντρών και από τον οικισμό της Δήμητρας Σερρών.

Στο σύνολό τους είναι διακριτά έντονα ίχνη χρήσης: μείωση και λείανση περιφέρειας (π.χ. Κ 1526),

Εικ. 4.60
Οστρέινες χάντρες από το Δισπηλιό – *Dentalium* sp. | *Spondylus gaederopus* | *Unio* sp. | *Cerastoderma glaucum*

Εικ. 4.61
Πήλινες «αυλακωτές» χάντρες από το Δισπηλιό

αυλακώσεις μεταξύ οπής και περιφέρειας λόγω της τριβής με το νήμα ανάρτησης ή στερέωσης (π.χ. Κ 1639, Κ 0256), οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγούν στην καταστροφή της χάντρας (π.χ. Κ.1792.2, Κ 0650, Κ 0284)

Πολλές από τις χάντρες αυτές πιθανότατα προήλθαν από κατεστραμμένους *Spondylus* δακτύλιους, αν και δεν είναι δυνατόν να διαγνωσθούν αυτές οι μεταποιητικές πρακτικές σε τόσο μικρού μεγέθους αντικείμενα. Μόνη εξαίρεση αποτελούν τα παραδείγματα των μεγάλου μεγέθους χαντρών Κ 0268, Κ 0847 και Κ 0848 (οι οποίες μάλιστα προέρχονται απο τον Δυτικό Τομέα), η μη κανονικότητα των οποίων και οι έκκεντρες οπές ανάρτησής τους δείχνουν ότι αποτελούν προϊόντα δευτερογενούς επεξεργασίας.

Τρεις είναι μόνο οι χάντρες από το –επίσης θαλάσσιο– ***Dentalium* sp.** (η Κ 0315 από τον Ανατολικό και οι Κ 0389 & Κ 1345 από τον Δυτικό Τομέα), όστρεο, το οποίο εξαιτίας της μορφολογίας του, η οποία απαιτεί ελάχιστες ή και καθόλου επεμβάσεις για τον μετασχηματισμό του σε χάντρα, χρησιμοποιείται στην προσωπική κόσμηση από την παλαιολιθική περίοδο.

Η μόνη ***Cerastoderma glaucum*** χάντρα από το Δισπηλιό αποτελεί τμήμα του περιδέραιου Κ 0221 (Εικ. 4.62), και πρόκειται ουσιαστικά για μία ολόκληρη θυρίδα της οποίας οι άκρες έχουν λειανθεί, ούτως ώστε να αποκτήσει το όστρεο κυκλικό σχήμα ανάλογο των υπόλοιπων μαρμάρινων κοίλων χαντρών του περιδεραίου. Πρέπει να σημειωθεί πως, αν και αναφέρεται συχνά σε διάφορες δημοσιεύσεις ότι αυτό το όστρεο αποτελεί τη βασική πρώτη ύλη για τη δημιουργία χαντρών, οι μόνες δημοσιευμένες χάντρες που είναι όντως κατασκευασμένες από *Cerastoderma glaucum* προέρχονται από το Φράγχθι, όπου τα στοιχεία της τεχνολογικής αλυσίδας της επεξεργασίας τους είναι άφθονα (Miller 1996).

Τέσσερις είναι οι χάντρες που κατασκευάσθηκαν από το λιμναίο ***Unio* sp.** (η Κ 0182 από τον Ανατολικό και οι Κ 0332, Κ 0691 & Κ 0929 από τον Δυτικό Τομέα). Μόνο μία αντίστοιχη χάντρα αναφέρεται από τον οικισμό της Δήμητρας Σερρών (Karali-Yannakopoulou 1991: 318). Ο κύριος λόγος της μη προτίμησης του *Unio* για την κατασκευή, τόσο κοσμημάτων γενικότερα, όσο και χαντρών, ειδικότερα, φαίνεται ότι είναι η χαμηλή αντοχή του, λόγω του λεπτού πάχους τους. Εξαιτίας, ίσως, της φυσικής, λαμπερής και μεταλλικής όψης του μάργαρου αυτών των εύθραστων οστρέων, δε λείπουν παραδείγματα χρήσης τους στην κοσμηματοποιΐα, τόσο στην Ελλάδα (περιδέραιο από *Unio* χάντρες στη θέση Κάτω Αγιάννης Πιερίας – Μπέσιος & Αδακτύλου 2008) όσο και εκτός αυτής (π.χ. χάντρες από τη θέση Hârşova Ρουμανίας, η μελέτη των οποίων περιλάμβανε και πειραματικές αναπαραγωγές τους – Mărgărit 2008, 2016α, 2016β).

Πήλινες χάντρες

Γενικά στον ελλαδικό χώρο, έχει βρεθεί μέχρι σήμερα μικρός αριθμός νεολιθικών πήλινων χαντρών, με μόνη ίσως εξαίρεση την περίπτωση των Σιταγρών όπου σε μία φάση του οικισμού διαπιστώνεται μία αρκετά μεγάλη παραγωγή πήλινων χαντρών (Miller 2003: 378-9, οι λεγόμενες 'pinched' χάντρες).

Το σύνολο των πήλινων χαντρών του Δισπηλιού (Εικ. 4.61) βρέθηκε στον Ανατολικό Τομέα της ανασκαφής. Από αυτές τις 33 σε αριθμό χάντρες, οι 7 είναι διαφορετικών σχημάτων, σωληνωτές, σφαιρικές και τετράγωνες, γεγονός που αποδεικνύει πως δεν υπήρχε συστηματοποίηση της παραγωγής τους. Αντίθετα οι υπόλοιπες 26 μοιράζονται κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά. Είναι επιμήκεις

και κυλινδρικές, με κύριο χαρακτηριστικό τους ότι στο σώμα τους υπάρχουν τακτά τοποθετημένες μεγάλες ρηχές αυλακώσεις. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται από τη Φάση Γ, με τη μεγαλύτερη συγκέντρωσή τους να παρατηρείται στα ανασκαφικά τετράγωνα Δ03δ και Δ04γ. Δύο ακόμα πήλινες αυλακωτές χάντρες (Κ 0282 και Κ 0169) βρέθηκαν κατά την περισυλλογή των χωμάτων της ανασκαφής, αλλά είναι πολύ πιθανό να προέρχονται επίσης από τη Φάση Γ του Ανατολικού Τομέα (βλ. Κεφάλαιο 7).

Οι χάντρες αυτές φαίνεται ότι πλάθονταν σε ξύλινο στέλεχος και έπειτα δημιουργούνταν οι αυλακώσεις, 4 έως 5 για κάθε χάντρα. Κατόπιν, το στέλεχος που δημιουργούσε την οπή αφαιρούνταν με τη πίεση του δείκτη και του αντίχειρα στο άκρο της χάντρας, το οποίο και είναι πεπιεσμένο και σώζει σε πολλές περιπτώσεις τα δακτυλικά αποτυπώματα. Φυσικά υπάρχει η πιθανότητα οι χάντρες να ψήνονταν μαζί με το ξύλινο στέλεχος, όμως δεν είναι αρκετά τα ίχνη καύσης.

Παρόμοιες χάντρες με αυλακώσεις γύρω από το σώμα υπάρχουν στη νεολιθική Ελλάδα στους Σιταγρούς, κατασκευασμένες όμως από άλλες πρώτες ύλες (λίθινες – Nikolaidou 2003: 345), τη Δήμητρα (λίθινες – Γραμμένος 1997: 49-51, Karali-Yannakopoulou 1997: 207), τον Άγιο Πέτρο (λίθινη; – Θεοχάρης επιμ. 1973: 332), τη Νέα Νικομήδεια (οστέινη – Stratouli 1998: 160) και την Ξηρολίμνη (λίθινη – Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998: 475). Ο Γραμμένος (1997: 49) θεωρεί πως πρόκειται για ημίεργες χάντρες.

Οι αυλακώσεις στο σώμα μίας χάντρας δίνουν την εντύπωση –αν περαστούν σε νήμα– περισσοτέρων της μίας χαντρών. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την εύκολη κατασκευή τους, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως μία «εύκολη» δημιουργία ενός περιδέραιου, χωρίς τη χρονοβόρα κατασκευή μεμονωμένων χαντρών. Το ότι τουλάχιστον 5 από αυτές βρέθηκαν σχετικά κοντά μεταξύ τους ίσως δηλώνει πως κατασκευάστηκαν για να αποτελέσουν ένα περιδέραιο.

Περιδέραια χαντρών

Σχετικά λίγες είναι οι περιπτώσεις εύρεσης *in situ* περιδεραίων (Εικ. 4.62) από χάντρες στη νεολιθική Ελλάδα. Τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι τα περιδέραια που βρέθηκαν στη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (μαρμάρινο ειδώλιο / περίαπτο με 1 μαρμάρινη και 6 *Dentalium* χάντρες – Γραμμένος & Κώτσος 2002), στους Σιταγρούς (ένα περιδέραιο από 22 *Dentalium* και ένα από 56 χάντρες διαφορετικών τύπων – Nikolaidou 2003: 346-7, Pl. 9.8, 9.13), στο Ντικιλί Τας (περιδέραιο από 50 χάντρες μαρμάρινες ή *Spondylus* – Darcque κ.ά. 1992: 717, Miller 1997: 211), στα Βασιλικά Θεσσαλονίκης (περιδέραιο με πάνω από 200 χάντρες διαφόρων τύπων και υλικών – Γραμμένος 1991: Πίν. 34, 43), στη Σπηλιά του Κίτσου (περιδέραιο από 108 χάντρες και πέλεκυ / περίαπτο – Vialou 1981: Fig. 76), στο Διμήνι (περιδέραιο από 48 διάφορες χάντρες – Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 95, Πίν. 42) και το πρόσφατο εύρημα των 2.580 χαντρών τοποθετημένων μέσα σε μία φιάλη στη θέση Γυαλού Σπάτων Αττικής (Ζγουλέτα 2015).

Το περιδέραιο **Κ 0222** από τον Ανατολικό Τομέα του Δισπηλιού (Φάση Β3) αποτελείται από 57 μικρές δισκοειδείς χάντρες από μαύρο / λαδί στεατίτη. Η στίλβωση είναι μεσαία έως υψηλή, η οπή ευθεία, κυκλική, συμμετρική (σε λίγες εκτός κέντρου). Η ομοιομορφία των διαστάσεων των χαντρών, όσον αφορά το μήκος, πλάτος, πάχος και τη διάμετρο της οπής σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στις περισσότερες από αυτές υπάρχουν τα ίδια κατασκευαστικά ίχνη (γραμμές) στην περιφέρεια, αποτελούν ενδείξεις ότι οι χάντρες πρέπει να κατασκευάσθηκαν ταυτόχρονα όλες μαζί, ίσως με τη μέθο-

Εικ. 4.62
Περιδέραια χαντρών από το Δισπηλιό (Κ 0222 & Κ 0221)

δο *heishi* (βλ. παραπάνω). Πιο αναλυτικά, ο μέσος όρος των διαστάσεων είναι: μήκος 0,532, πλάτος 0,532, πάχος 0.236 και διάμετρος οπής 0,209 εκατοστά. Το μήκος του περιδεραίου φτάνει τα 13,44 εκατοστά.

Το δεύτερο περιδέραιο, το **Κ 0221** (Φάση Γ), αποτελείται από επτά χάντρες, οι έξι από τις οποίες μαρμάρινες και η μία οστρέινη, και συγκεκριμένα από το δίθυρο *Cerastoderma glaucum*. Η επεξεργασία των μαρμάρου για τη δημιουργία ενός ουσιαστικά κοίλου σχήματος χαντρών δε συναντάται ούτε σε άλλα παραδείγματα από το Δισπηλιό, ούτε και σε άλλες νεολιθικές θέσεις. Είναι πολύ πιθανό το όστρεο να επιλέχθηκε εξαιτίας του φυσικού κοίλου σχήματός του, στο οποίο η μόνη επεξεργασία που έγινε ήταν η λείανση των πλευρών του για να αποκτήσει κυκλικό σχήμα, μιμούμενο τις υπόλοιπες χάντρες. Οι έντονες αποκρούσεις στις μαρμάρινες χάντρες δηλώνουν την έντονη χρήση του. Είναι πολύ πιθανό, εξαιτίας του μικρού αριθμού των χαντρών στο περιδέραιο αυτό, να πρόκειται για κόσμημα που φοριόταν στο χέρι ή το πόδι, όπου η πρόσκρουση μεταξύ των χαντρών είναι πιο έντονη κατά την κίνηση –ειδικά, δε, τη χορευτική– του σώματος. Ίσως, μάλιστα, το συγκεριμένο περιδέραιο να ήταν

εξαρχής κατασκευασμένο ως ένα ηχοποιητικό κόσμημα (πρβλ. γενικά Kolotourou, 2007 και Rainio & Mannermaa, 2014, Shaham & Belfer-Cohen, 2017 για ανάλυση των ιχνών χρήσης ηχοποιητικών περιδεραίων από τη Νεολιθική Σουηδία και το Ισραήλ της Νατούφιας περιόδου). Είναι δύσκολη η αναπαράσταση του τρόπου δεσίματος των χαντρών αυτών, καθώς υπάρχουν πολλές πιθανότητες π.χ. να τοποθετούνταν είτε η μία μέσα στην άλλη, είτε ανά ζεύγη ενωμένες στα κοίλα ή στα κυρτά τμήματά τους.

Εκτός αυτών, ο μεγάλος αριθμός χαντρών από στεατίτη στα στρώματα του Δυτικού Τομέα είναι περισσότερο από σίγουρο ότι μπορεί να ομαδοποιηθεί σε περιδέραια. Ωστόσο σε λίγες περιπτώσεις βρέθηκαν και περισυλλέχθηκαν συγκεντρωμένες χάντρες *in situ*, όπως π.χ. το Κ 1534, αποτελούμενο από 26 χάντρες και τα Κ 1402 και Κ 1404, αποτελούμενο από 12 και 13, αντίστοιχα, χάντρες (βλ. Κεφάλαιο 7). Στην περίπτωση μάλιστα του Κ 1534 μπορεί να αναγνωριστεί ότι οι χάντρες του συγκεκριμένου περιδεραίου προήλθαν από το ίδιο απότμημα πρώτης ύλης και κατασκευάστηκαν όλες ταυτοχρόνως.

Διαχωριστικά νημάτων περιδεραίων

Δύο οστέινα επιμήκη αντικείμενα αναγνωρίσθηκαν ως εξαρτήματα για τη σύνθεση περιδεραίων από χάντρες (Εικ. 4.63). Πρόκειται για τα Κ 0148 και Κ 0149, τα οποία έχουν 7 και 4 οπές, αντίστοιχα, κατά μήκος του σώματός τους. Βρέθηκαν στην ίδια περίπου περιοχή και από ότι φαίνεται λειτουργούσαν για τη στερέωση σειρών νημάτων από χάντρες σε ένα περιδέραιο.

Περιδέραια όπου χρησιμοποιούνται παρόμοια εξαρτήματα για τη σύνθεση περιδεραίων βρέθηκαν *in situ* σε νεολιθικές λιμναίες θέσεις της Γερμανίας (Dieckmann κ.ά. 1997, Heumüller 2010, 2016) αλλά είναι γνωστά και από μεταγενέστερες περιόδους, όπως στη θέση Σωτήρα Καμινούδια

Εικ. 4.63
Διαχωριστικά περιδεραίων από το Δισπηλιό (Κ 0148 & Κ 0149) | Υποθετική αναπαράσταση χρήσης τους | Διαχωριστικά περιδεραίων από την θέση Hornstaad-Hörnle Γερμανίας [Dieckmann κ.ά. 1997]

στην Κύπρο (Swiny 2003: 235,) στη Χαλκολιθική Βουλγαρία (Todorova & Vajsov 2001) και από πολλές θέσεις της Εποχής Χαλκού στην Κεντρική Ευρώπη (Popescu 1999/2001).

Αυτό το εξάρτημα κοσμημάτων αναγνωρίζεται για πρώτη φορά στη νεολιθική Ελλάδα, όμως είναι πολύ πιθανό αντικείμενα από άλλες θέσεις να είχαν την ίδια λειτουργία. Για παράδειγμα, ένα τμηματικό οστέινο αντικείμενο με οπές από τη Σπηλιά του Κίτσου (Vialou 1981: 406, Fig. 278) ή το λίθινο από τη Θεόπετρα, το οποίο θεωρεί η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001: 63) πως αποτελεί μίμηση «σπονδυλωτού ζωύφιου».

Η ύπαρξη τέτοιων εξαρτημάτων υποδηλώνουν ότι η σύνθεση των κοσμημάτων μπορούσε να είναι αρκετά πολύπλοκη, όπως, επίσης, να αποτελούνταν από πολύ μεγάλο αριθμό χαντρών ή/και περιάπτων.

Συμπεράσματα

> «...*μία κυπραία μπορεί να υποδεικνύει* 'περιφρόνηση και αποτυχία' (...) *πέντε κυπραίες μπορεί να δηλώνουν* 'ασθένεια και πόνο' (...) *έξι κυπραίες μπορεί να δηλώνουν* 'σύνδεση και αγάπη' (...) *εννέα κυπραίες μπορεί να δηλώνουν 'όφελος ή εκδίκηση'* (...) *δύο κυπραίες μπορεί να δηλώνουν* 'σχέση και αντάμωμα'. *Κατά συνέπεια: όταν δύο κυπραίες δένονται με σπάγκο μαζί,* 'πρόσωπο με πρόσωπο'*, και στέλνονται σε έναν απόντα αδελφό ή μια αδελφή, το μήνυμα είναι:* 'Είμαστε παιδιά της ίδιας μητέρας, τραφήκαμε από τα ίδια στήθη, είμαστε ένα, ό,τι σου λέω είναι μοναχά η αλήθεια: με κοιτάς και σε κοιτάζω, αλλά θέλω να δω εσένα τον ίδιο, πρόσωπο με πρόσωπο, έλα'...»

Το παραπάνω απόσπασμα μίας εθνογραφικής μελέτης του τέλους του 19ου αιώνα (Gollmer 1885: 169-71) ίσως να αποτελεί μία εξιδανικευμένη, ρομαντική, μη αντικειμενική, αποικιοκρατική θεώρηση της «ιθαγενούς» κόσμησης. Είναι όμως, μαζί με αμέτρητα παραδείγματα εθνογραφικών και ανθρωπολογικών μελετών (βλ. Κεφάλαιο 1), ενδεικτικό της πολυπλοκότητας των κοινωνικών ερμηνειών που είναι δυνατόν να συνδέονται με αυτό το τμήμα του υλικού πολιτισμού, τα «σωματικά» αντικείμενα «προσωπικής» κόσμησης.

Ως «σωματικά» αντικείμενα, τα κοσμήματα του νεολιθικού Δισπηλιού είναι πολύ πιθανό να συνδέονταν με εξίσου πολύπλοκες νοηματικές ταξινομήσεις. Προς το παρόν, τουλάχιστον, οι δικές μας ταξινομήσεις, 7.500 χρονια μετά (κατ' αναλογία με τον τίτλο της πρώτης μεγάλης δημοσίευσης του Δισπηλιού, που αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου) είναι εξίσου υποκειμενικές με αυτές που παραθέτει ο Gollmer για τις χάντρες από κυπραίες των Yoruba της δυτικής Αφρικής, 130 χρόνια πριν.

Αυτό που αποκαλύπτει η μελέτη τους είναι καταρχάς η ποικιλομορφία όσον αφορά τους «τύπους» και τα υλικά κατασκευής των αντικειμένων που οι κάτοικοι του νεολιθικού Δισπηλιού επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν με στόχο τη διακόσμηση των σωμάτων ή/και ενδυμάτων τους. Οι όποιες όμως στατιστικές αναλύσεις των αντικειμένων αυτών αφορούν μόνο τα αντικείμενα που διασώθηκαν ανασκαφικά, καθώς αγνοούμε τις υπόλοιπες, φθαρτές, εκφάνσεις μίας μεγάλης «εργαλειοθήκης» προσωπικής κόσμησης.

Έχοντας κατά νου αυτούς τους περιορισμούς, καθώς και τις ιδαιτερότητες μίας ανασκαφής, της οποίας το μεγαλύτερο τμήμα της αφορά έναν λιμναίο οικισμό, με πολλές φορές δύσκολη ανάγνωση της στρωματογραφίας του, μπορεί να ειπωθεί ότι η μεγαλύτερη ποικιλία τύπων κόσμησης συναντάται στις αρχαιότερες φάσεις της (Φάσεις Β3 και Γ, οι οποίες ερευνήθηκαν στον Ανατολικό Τομέα), οι οποίες χρονολογούνται απο το τέλος της Μέσης Νεολιθικής έως και τη ΝΝΙ περίοδο. Παρατηρούνται συγκεντρώσεις των κοσμημάτων στις νότιες ανασκαφικές τομές, και σε ορισμένες περιπτώσεις με διεύθυνση από ΒΑ προς ΝΔ, μία εικόνα που επαναλαμβάνεται και σε άλλες κατηγορίες του υλικού πολιτισμού της θέσης.

Ασφαλώς, η αποσαφήνιση των χρονολογικών φάσεων του οικισμού και η πιθανότητα αναγνώρισης «νοικοκυριών» με τα οποία θα ήταν δυνατόν να συσχετισθούν τα αντικείμενα «προσωπικής» κόσμησης, θα επέκτεινε τις δυνατότητες περαιτέρω έρευνας.

Στην υστερότερη φάση του οικισμού, της ΝΝΙΙ, η οποία διασώζεται καλύτερα στον Δυτικό Τομέα της ανασκαφής, η ποικιλία, όσον αφορά τα υλικά κατασκευής και τους τύπους κοσμημάτων μειώνεται, υπάρχουν όμως ενδείξεις μίας εντατικής τοπικής παραγωγής λίθινων χαντρών. Οι θερμικά επεξεργασμένες χάντρες από στεατίτη παρουσιάζουν χαρακτηριστική τυποποίηση και πιθανότατα αποτελούσαν προϊόν τεχνολογικής εξειδίκευσης.

Τοπική είναι και η επεξεργασία των οστών και κυρίως του ελαφοκέρατου, όπως παρατηρείται από το υλικό που προέρχεται από τις αρχαιότερες φάσεις του οικισμού. Πρόκειται κυρίως για οστέινα περίαπτα κατασκευασμένα από ποικίλα οστά ζώων –εξημερωμένων και άγριων–, άλλες φορές απλών μορφολογικά, όπως δόντια με οπές ανάρτησης και άλλες πιο περίτεχνων, όπως τα λιγοστά ανθρωπόμορφα περίαπτα, καθώς και για μία ιδιαίτερη ομάδα δακτυλίων μικρής διαμέτρου, που δεν είναι γνωστή από άλλες θέσεις στη νεολιθική Ελλάδα.

Καθόλη τη διάρκεια ζωής του οικισμού μεγάλο είναι το ποσοστό των κοσμημάτων, η πρώτη ύλη των οποίων ή και τα ίδια τα αντικείμενα προέρχονταν από μακρινές αποστάσεις. Περαιτέρω αρχαιομετρικές έρευνες για τον προσδιορισμό των πηγών αυτών είναι αναγκαίες. Η μεγάλη αξία αυτών των κοσμημάτων –κάποια από τα οποία, όπως τα οστρέινα «άγκιστρα πορπών» δε συναντώνται αλλού στη νεολιθική Ελλάδα–, τα οποία έφταναν στον οικισμό μέσα από αλυσιδωτά δίκτυα ανταλλαγών, αντικατοπτρίζεται στις επίμονες επιδιορθωτικές και μεταποιητικές διεργασίες, οι οποίες εγγράφονται στο σώματά τους. Σε πολλά από αυτά, κυρίως στους μαρμάρινους και οστρέινους δακτύλιους, οι προσπάθειες επιμήκυνσης της «ζωής» τους μετά την αρχική καταστροφή / φθορά τους είναι δυνατόν να αναγνωριστούν βήμα προς βήμα.

Η σχέση κάποιων κοσμημάτων με το σώμα του φορέα / κατόχου διαφαίνεται και από κάποια κοσμήματα που φαίνεται ότι μετασχηματίζονται με στόχο να ακολουθήσουν τη βιολογική ανάπτυξη του φορέα / κατόχου τους, όπως η περίπτωση των δακτυλίων που γίνονται περίαπτα, αλλά και σε κοσμήματα που όπως οι οστέινοι δακτύλιοι φαίνεται ότι ήταν κατασκευασμένοι για έναν συγκεριμένο χρήστη, καθώς αποτελούσαν ταυτοχρόνως εργαλεία προστασίας κατά την πρακτική της τοξοβολίας –μία λειτουργία που επιτυγχάνεται καλύτερα όταν ο δακτύλιος εφαρμόζει απόλυτα στα δάχτυλα.

Αυτός ο υβριδικός χαρακτήρας κάποιων κοσμημάτων αναγνωρίζεται και σε αρκετές περιπτώσεις στο υλικό του Δισπηλιού: αντικείμενα που αποτελούσαν αρχικά εργαλεία μετασχηματίζονται σε περίαπτα, κοσμήματα μιμούνται εργαλεία, κοσμήματα μιμούνται άλλους τύπους ή την πρώτη ύλη άλλων κοσμημάτων.

Πολλές από τις ταυτίσεις της πρώτης ύλης, τις υποθέσεις για την κατασκευή, χρήση, καταστροφή ή επανάχρηση των κοσμημάτων του Δισπηλιού ασφαλώς αποτελούν ανοικτά ζητήματα επανεξέτα-

σης –όσο μάλιστα νέα στοιχεία προκύπτουν από την πορεία των ανασκαφικών ερευνών στη θέση και τους γειτονικούς οικισμούς, αλλά και από τη δημοσίευση νέων συνόλων κοσμημάτων. Ωστόσο, ως αντικείμενα συνδεδεμένα με το σώμα των Δισπηλιωτών, μπορεί με μεγαλύτερη σιγουριά να υποτεθεί η καθημερινή ορατότητά τους, τόσο στο χωράφι και τον στάβλο, όσο και στη «*γωνία της λίμνης*»[65].

[65] Χουρμουζιάδης (1999: 15).

5

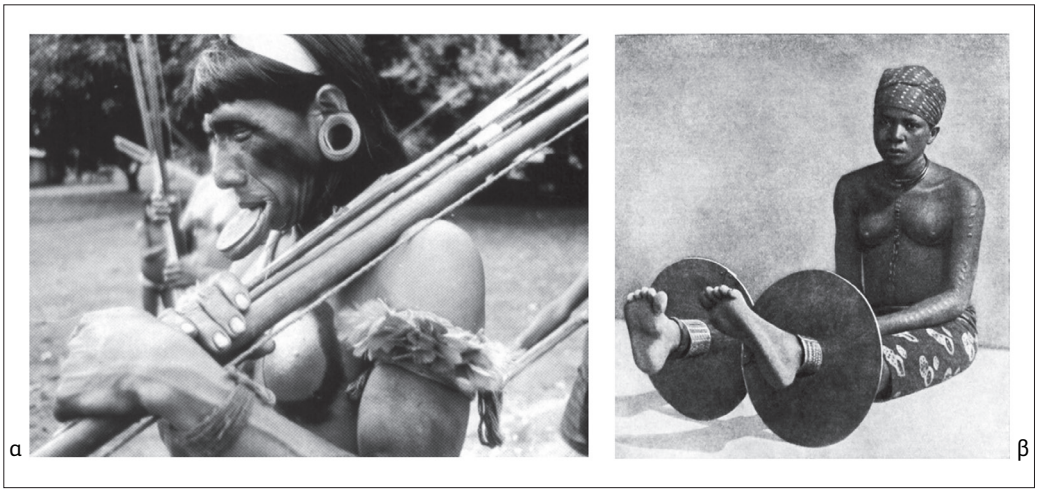
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ & ΟΡΙΑ

γομφίος κάτω γνάθου, Homo

Η ερμηνεία των «ορατών» κοσμημάτων στην καθημερινότητα τόσο του Δισπηλιού, όσο και άλλων νεολιθικών οικισμών στη Ελλάδα, ασφαλώς αποτελεί δύσκολο εγχείρημα, περισσότερο ίσως από τη στατιστική παράθεση των μεταβλητών της τυπολογικής ανάλυσής τους. Εξάλλου, η ορατότητα των αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης δεν είναι και το μοναδικό χαρακτηριστικό τους. Τα κοσμήματα, ως αντικείμενα άμεσα συνδεδεμένα, όπως υποθέτουμε, με σώματα, συν-κινούν και άλλες αισθήσεις[66]: αντικείμενα ευχάριστα ή μη στην αφή (μικροσκοπικές χάντρες περασμένες σε περιδέραια που προκαλούν ασυναίσθητα αγγίγματα με τα δάχτυλα, βραχιόλια που σφίγγουν ενοχλητικά τον καρπό), αντικείμενα που παίρνουν ή/και αναμιγνύονται με τις οσμές –αλλά και με τις γεύσεις, κατ' επέκταση– των σωμάτων, αντικείμενα ηχοποιητικά –κάποια ίσως κατασκευασμένα εξαρχής για να «ακούγονται» με μια ρυθμική κίνηση του σώματος του φορέα τους.

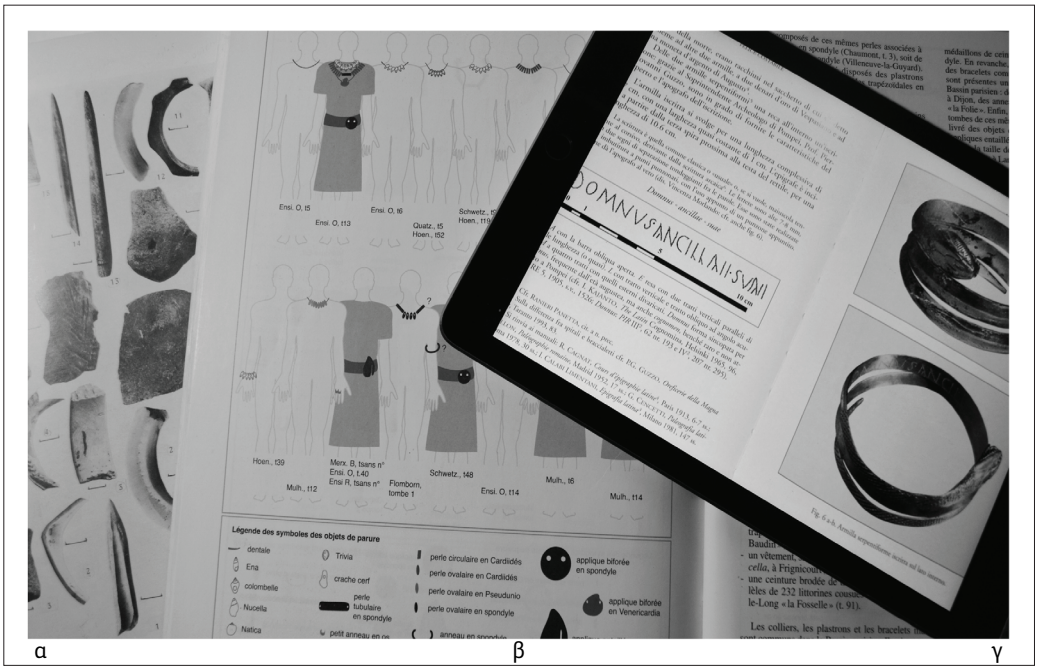
---

[66] Πρβλ. τη συζήτηση/σύνοψη σε σχέση με την προσπάθεια διερεύνησης της μυρωδιάς, ήχου και αφής διαφορετικών στοιχείων ένδυσης από τη μεσολιθική Σκανδιναβία (Harris 2014) και –ειδικότερα όσον αφορά τα ηχοποιητικά κοσμήματα– τα παραδείγματα έμμεσων και άμεσων αρχαιολογικών μαρτυριών, όπως η κυπριακή κοροπλαστική (Kolotourou 2007) και οι οστέινες χάντρες σε ταφές της Νατούφιας περιόδου (Shaham & Belfer-Cohen 2017), αντίστοιχα. Γενικά για τις θεωρητικές και μεθοδολογικές δυνατότητες μίας «αρχαιολογίας των αισθήσεων» βλ. Day (επιμ. 2013), Hamilakis (2013), Hurcombe (2007) και Skeates (2010β).

α β

Εικ. 5.1
α. Suya (Νότια Αμερική): δισκάρια στα χείλη και τα αυτιά [Φωτ.: R. Hanbury-Tenison (1971)]
β. Igbo (Νιγηρία): δισκάρια στους αστραγάλους (περισφύρια) [Φωτ.: T. Northcote (1922)]

α β γ

Εικ. 5.2
α. Κοσμήματα και άλλα μικροαντικείμενα από την πρώτη δημοσίευση της ανασκαφής στη Δήμητρα Σερρών [Γραμμένος 1991]
β. Σχηματική αναπαράσταση των ταφικών ενδυμάτων και κοσμημάτων από νεκροταφεία στη Γαλλία της φάσης Rubané (5100-5000 π.Χ.) [Bonnardin 2009]
γ. Ρωμαϊκό χρυσό βραχιόλι με τη μορφή φιδιού από ανασκαφές σε βίλα έξω από την Πομπηία. Στο εσωτερικό του φέρει την επιγραφή *Dom*[in]*nus ancillae suae* (=*από τον αφέντη στη σκλάβα του*) [Costabile 2001]

Πολλά είναι, εξάλλου, τα εθνογραφικά παραδείγματα που τονίζουν την αισθητηριακή / σωματική σχέση των πρακτικών κόσμησης: Ο βασικός τρόπος κόσμησης στη φυλή των Suya της Νότιας Αμερικής είναι η τοποθέτηση δισκαρίων στα χείλη και τα αυτιά (Εικ. 5.1α). Τα κοσμήματα αυτά αναφέρονται σε ζωογόνες κοινωνικές και κοσμολογικές σημασίες που σχετίζονται με τις αισθήσεις. Για παράδειγμα, τα παιδιά της φυλής δε φορούν αυτά τα κοσμήματα, καθώς δε «γνωρίζουν» να ακούν και να μιλάνε σωστά ενώ οι γυναίκες, ο κοινωνικός ρόλος των οποίων είναι μόνο να ακούν, φορούν δισκάρια μόνο στους λοβούς των αυτιών (Seeger 1975). Οι γυναίκες της φυλής Igbo στη Νιγηρία κοσμούν τους αστραγάλους με μεγάλων διαστάσεων δισκάρια / περισφύρια από ορείχαλκο (Εικ. 5.1β). Τόσο εξαιτίας τους βάρους τους, όσο και στην προσπάθεια αποφυγής της τριβής των δισκαρίων αυτών μεταξύ τους, οι γυναίκες / φορείς τους υιοθετούν ένα χαρακτηριστικό βάδισμα. Την κίνηση αυτή μιμούνται, όμως, και οι γυναίκες οι οποίες δεν κατέχουν τα πολύτιμα αυτά κοσμήματα, ούτως ώστε να αποδεικνύουν πως είναι εξοικειωμένες με τα αντικείμενα αυτά, τα οποία εκτός του ότι προσδίδουν γόητρο, έχουν και τις συγκεκριμένες «παρενέργειες» που εγγράφονται στο σώμα των χρηστών τους (Mack 1988: 10).

Παραδείγματα όπως τα παραπάνω, τα περισσότερα από τα οποία προέρχονται από πολυετείς επιτόπιες καταγραφές και μελέτες (ανεξαρτήτως, βέβαια, του πόσο «αντικειμενικές» ή μη είναι), δείχνουν, αφενός, μεν, τις πολλαπλές διαστάσεις που μπορεί να κατέχουν οι πρακτικές κόσμησης σε επίπεδο ατομικό και κοινοτικό, αφετέρου, δε, τους περιορισμούς που υπάρχουν στην ερμηνευτική προσέγγιση των «αρχαιολογικών» πρακτικών κόσμησης.

Ακόμα περισσότερο, όταν οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τις πρακτικές κόσμησης των προϊστορικών σωμάτων περιλαμβάνουν μόνο ένα πενιχρό ποσοστό αυτής της «εργαλειοθήκης», τις άμεσες μαρτυρίες λιγοστών λίθινων, οστέινων, οστρέινων, πήλινων και μεταλλικών αντικειμένων˙ σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις, όπου οι πληροφορίες αυτές δεν περιορίζονται στη συνοπτική αναφορά μιας προκαταρκτικής ανασκαφικής δημοσίευσης (Εικ. 5.2α), αλλά είναι ικανές για την (μερική, τουλάχιστον) κατανόηση της κόσμησης είτε σε επίπεδο μίας ομάδας / κοινότητας (π.χ. τα ταφικά «κοστούμια» σε νεολιθικά νεκροταφεία της δυτικής Ευρώπης – Εικ. 5.2β) είτε σε επίπεδο ατομικό (π.χ. ένα ενεπίγραφο ρωμαϊκό βραχιόλι από την Πομπηία, πιθανότατα «δώρο» σε μία σκλάβα από τον «κάτοχό» της – Εικ. 5.2γ).

Επομένως, αν και είναι αρκετά εμφανής και αναμενόμενη η διαφοροποίηση όσον αφορά τις πληροφορίες ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτήρα που παρατίθενται στην παρούσα εργασία, μεταξύ του *corpus* των κοσμημάτων του Δισπηλιού (το οποίο μελετήθηκε εκ του σύνεγγυς) και των άλλων συνόλων κοσμημάτων από τη νεολιθική Ελλάδα (γνωστά μόνο βιβλιογραφικά), οι ερμηνευτικές δυνατότητες και τα, επίσης αναμενόμενα, ερμηνευτικά όρια στην ανάγνωση των πρακτικών της νεολιθικής «προσωπικής» κόσμησης, είναι, και στις δύο περιπτώσεις, εξίσου περιορισμένα.

Ασφαλώς, στο κείμενο της εργασίας και ειδικότερα στα σημεία όπου παρατίθενται οι αρχαιολογικές πληροφορίες για την κόσμηση της Νεολιθικής στην Ελλάδα έχουν γίνει αρκετές υποθέσεις ερμηνευτικού χαρακτήρα, όσον αφορά τη χρήση των αντικειμένων αυτών –μία τυπολογική ταξινόμηση, εξάλλου, αποτελεί ήδη μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση. Πρόθεση της παρούσας εργασίας, ωστόσο, δε θα μπορούσε να είναι η ανασύσταση / αναπαράσταση των πρακτικών κόσμησης εν είδει μιας ιδεατής «αμφίεσης»[67], ιδιαίτερα δε, σε ένα τόσο πλατύ χρονολογικά και χωρικά πλαίσιο.

---

[67] Κατ' αναλογία με την κατηγοριοποίηση που προτείνουν οι Roach-Higgins και Eicher (Eicher & Roach-Higgins 1992, Roach-Higgins & Eicher 1992 –βλ. Κεφάλαιο 1, Πίν. 1.1).

Μια ανάλογη προσπάθεια (σε σαφώς μικρότερη κλίμακα) θα απαιτούσε καταρχάς ένα καλά τεκμηριωμένο και σε καλή κατάσταση διατήρησης –ποσοτικά και ποιοτικά σημαντικό– πρωτογενές αρχαιολογικό υλικό. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του Çatalhöyük. Εκτός από την πλειάδα πληροφοριών όσον αφορά τη χρήση των κοσμημάτων που βρέθηκαν στις πολυετείς ανασκαφές της διάσημης θέσης της Ανατολίας, είναι αξιοσημείωτη μία πρόσφατη δημοσίευση (Vasić κ.ά. 2014), όπου γίνεται αυτή ακριβώς η προσπάθεια, και μάλιστα με τη χρήση του όρου 'dress' / «αμφίεσης» στον τίτλο της. Η εργασία αυτή αποτελεί το αποτέλεσμα της διεπιστημονικής μελέτης πολλών «εργαλειοθηκών αμφίεσης»: κοσμημάτων, «σφραγίδων», υπολειμμάτων ένδυσης, σωματικών μορφοποιήσεων με βάση τις εικονογραφικές αναπαραστάσεις τους στην ειδωλοπλαστική και τις τοιχογραφίες, καθώς και των ανασκαφικών συμφραζομένων τους.

Στην περίπτωση της νεολιθικής Ελλάδας λίγες μόνο ανεσκαμμένες θέσεις θα ήταν υποψήφιες για μια ανάλογη μελέτη. Η αναγκαία σύσταση, εξάλλου, μιας πολυμελούς εξειδικευμένης επιστημονικής ομάδας για τον στόχο αυτό, σαφώς σχετίζεται και με την προβολή της εκάστοτε ανασκαφής (ακαδημαϊκή και μη), και κατ' επέκταση με την «οικονομική» της επιρροή.

Με την πάροδο δύο σχεδόν δεκαετιών από την τελευταία συνθετικού χαρακτήρα εργασία σε σχέση με τα νεολιθικά κοσμήματα στον ελλαδικό χώρο, τη διδακτορική διατριβή της Miller (1997), αυτό που παρατηρείται με μια πρώτη ματιά είναι η επαύξηση των διαθέσιμων δεδομένων, με υλικό προερχόμενο από νέες ανασκαφές και τη δημοσίευση ή επανεξέταση άλλων, από παλαιότερες ανασκαφές. Ωστόσο, τα νέα αυτά δεδομένα δε φαίνεται να συγκροτούν μια καίρια αλλαγή όσον αφορά την ερμηνεία των πρακτικών κόσμησης. Αντιθέτως, φαίνεται να υπογραμμίζουν τη φράση του Γ. Χ. Χουρμουζιάδη (1981: 43), όταν αναφέρεται στα νεολιθικά κοσμήματα, μαζί με άλλα «αξιακά αντικείμενα» (σφραγίδες, ειδώλια, διακοσμητικά θέματα), ως τέχνεργα που δεν ξέρει κανείς «*από πού να τα πιάσει*»[68].

Οι όποιες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που αφορούν τις χωροχρονικές εναλλαγές, τις πρώτες ύλες, την τεχνολογία, τις τυπολογικές παραλλαγές, τους χρήστες / φορείς και τα πλαίσια χρήσης / εναπόθεσης των κοσμημάτων, δεν έχουν, επομένως, στόχο την αφήγηση μιας «μεγάλης εικόνας», ενός «πανοράματος» της κόσμησης στη νεολιθική Ελλάδα. Εύκολα ένα τέτοιο «πανόραμα» μπορεί να μετατραπεί σε «παρόραμα» (βλ. Κεφάλαιο 3), ανεξαρτήτως της ποιότητας και ποσότητας του αρχαιολογικού υλικού. Εξάλλου, ακόμα και στην προσπάθεια τυποποίησης του διαθέσιμου αρχαιολογικού «αρχείου» –ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της εργασίας– στο Κεφάλαιο 6, όπου και παρατίθενται τα βιβλιογραφικά γνωστά κοσμήματα από τις νεολιθικές θέσεις στην Ελλάδα, σε πλήθος περιπτώσεων υπάρχουν ενδεχόμενες λανθασμένες ταυτίσεις υλικών και «τύπων», αλλά και λάθη / παροράματα στατιστικού χαρακτήρα ή/και αρχαιολογικής / χρονολογικής τεκμηρίωσης.

Η στροφή, τις τελευταίες δεκαετίες, αφενός, στη μελέτη των «παραμελημένων» μικροευρημάτων / *miscellanea* και, αφετέρου, στην εφαρμογή αρχαιομετρικών και άλλων διεπιστημονικών προσεγγίσεων ως αναπόσπαστο τμήμα της αρχαιολογικής πρακτικής, φαίνεται, ωστόσο, ότι θα διαμορφώσει μελλοντικά μία λιγότερη θολή, αλλά πιθανόν περισσότερο πολύπλοκη, εικόνα για τις πρακτικές κόσμησης τόσο στη Νεολιθική της Ελλάδας, όσο και άλλου.

---

[68] Ασφαλώς η φράση αυτή δεν είναι αγνωστικιστικού χαρακτήρα –τονίζει, αντιθέτως, την όλη προβληματική του Γ. Χ. Χ. για το ζήτημα της «ιδεολογίας» της Νεολιθικής, ένα θέμα το οποίο τον απασχόλησε σε όλα σχεδόν τα κείμενά του.

Πρώτες ύλες, τεχνολογίες, τυπολογίες

Όπως αναφέρεται και στο Κεφάλαιο 1, είναι αρκετοί οι προϊδεασμοί που υπάρχουν όσον αφορά την ερμηνεία των κοσμημάτων, αντικείμενα τα οποία σε σχέση με άλλες κατηγορίες («αρχαιολογικού») υλικού πολιτισμού μάς φαίνονται πιο εύκολα προσεγγίσιμα –π.χ. ως διακοσμητικά και συνήθως κατασκευασμένα από πολύτιμες πρώτες ύλες εργαλεία (κυρίως γυναικείας) εξωτερικής ωραιοποίησης (πρβλ. τη σύγχρονη χρήση του νεολιθικού ειδωλίου / περιάπτου από το Δισπηλιό – Εικ. 5.3).

Στην προσπάθεια ερμηνείας των κοσμημάτων είναι συχνή (και αναπόφευκτη), επομένως, εκτός από τη χρήση δεδομένων που προέρχονται από την καθαυτή μελέτη των αρχαιολογικών αντικειμένων, η προσφυγή σε αναλογίες, προερχόμενες από διαφορετικά συμφραζόμενα, αρχαιολογικά ή/και εθνογραφικά, οι οποίες συνήθως απέχουν χρονολογικά και χωρικά της Νεολιθικής της Ελλάδας (πρβλ. τις τυπολογικές και ερμηνευτικές αναλογίες για τη λειτουργία των ελαφοκεράτινων δαχτυλιδιών «τοξοτών» από το Δισπηλιό –Εικ. 4.24).

Η χρήση της αναλογίας ως μεθοδολογικό εργαλείο αποτελεί και το κύριο χαρακτηριστικό στο κεφάλαιο της εργασίας της Miller (1997: 204-58 – 'The function of Aegean prehistoric ornaments'), το οποίο αναφέρεται στην «λειτουργία» ('function') των κοσμημάτων της νεολιθικής Ελλάδας, θεωρώντας ότι αυτά αποτελούν «κώδικες» μιας μη λεκτικής επικοινωνίας. Η Miller, ακολουθώντας την Talalay (1993: 38), διαχωρίζει τη «λειτουργία» των κοσμημάτων, σε «χρήση» και «σημασία». Η «χρήση» ('use') αναφέρεται στο ποιοι και πώς φορούσαν τα κοσμήματα και η «σημασία» ('meaning') στους συμβολισμούς πολλών πτυχών των υλικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών τους.

Ωστόσο, η διάκριση των όρων «χρήσης», «λειτουργίας» και «σημασίας», όπως επίσης και η αντιμετώπιση του αρχαιολογικού υλικού ως κωδικοποιημένου συμβολισμού, ενδεχομένως να είναι προβληματική, πόσο μάλλον όταν, όπως και η ίδια αναγνωρίζει, η «σημασία» ενός αντικειμένου δεν είναι πάντοτε αυστηρά πολιτισμικά καθορισμένη, αλλά μπορεί να αλλάζει στην πάροδο του χρόνου ή να είναι διαφορετική μεταξύ των υποκειμένων (Miller 1997: 204).

Η διαφορετικότητα αυτή στις «σημασίες» των αντικειμένων «προσωπικής» κόσμησης από τους αρχικούς φορείς / χρήστες τους αλλά και στην πρόσληψή τους από άλλα άτομα, ομάδες ή/και μεγαλύτερες κοινότητες πιθανότατα αφορούσε ένα μεγάλο φάσμα των όψεων παραγωγής και «κατανάλωσής» τους, για το οποίο διαθέτουμε μόνο αποσπασματικές πληροφορίες.

Η επιλογή των **πρώτων υλών** για την κατασκευή κοσμημάτων –όσων βεβαίως σώζονται ανασκαφικά– ενδεχομένως να μη σχετίζεται αποκλειστικά με τη δυνατότητα της εύκολης πρόσβασης και μεταποίησής τους ή των φυσικών ιδιοτήτων τους που θα επέτρεπαν στα παραχθέντα αντικείμενα την έντονη χρήση και μεγάλη χρονική διάρκειά τους.

Πολλές από τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται προέρχονται από περιοχές μακριά από τον εκάστοτε οικισμό. Για παράδειγμα, τα κοσμήματα από το αιγαιοπελαγίτικο όστρεο *Spondylus gaederopus* που βρίσκονται σε θέσεις που απέχουν αρκετά από θαλάσσιες ακτές ή το κυκλαδίτικο μάρμαρο που φαίνεται ότι έφτασε, κυρίως στη μορφή βραχιολιών, μέχρι την Καστοριά, στο Δισπηλιό. Η σπανιότητα αυτών των πρώτων υλών ίσως να συνέδεε τους παραγωγούς και χρήστες των κοσμημάτων με άγνωστα ή γνωστά μόνο από τρίτους περιβάλλοντα (θάλασσες, λίμνες, νησιά) (πρβλ. Νικολαΐδου 2011, Nikolaidou 2007).

Εικ. 5.3
Ασημένιο αντίγραφο του ανθρωπόμορφου ειδωλίου / περιάπτου Κ 0228 από το νεολιθικό Δισπηλιό

Αντιθέτως, όπως αναφέρεται στο Κεφάλαιο 3, στη νεολιθική κοσμηματοποιΐα του ελλαδικού χώρου είναι μικρή σε συχνότητα η χρήση άλλων πρώτων υλών που ήταν άμεσα διαθέσιμες σε κάθε οικισμό, όπως για παράδειγμα ο εύπλαστος και ικανός να πάρει οποιαδήποτε σχεδόν μορφή πηλός.

Οι σημασιοδοτήσεις και αξιακές ταξινομήσεις που σχετίζονται με τις επιλογές των πρώτων υλών για την κατασκευή των «σωματικών» αντικειμένων κόσμησης, δεν έχουν επομένως ένα καθαρά οικονομικό (και λειτουργικό) χαρακτήρα. Αυτό υποδεικνύεται επιπλέον από παραδείγματα όπως η επιλογή οστών χελώνας (Εικ. 4.39) για κάποια περίαπτα στο Δισπηλιό και σε άλλες θέσεις, υλικού εξαιρετικά εύθραυστου ή τα δόντια άγριων ζώων, όπως η αρκούδα ή ο αγριόχοιρος, τα οποία ίσως να ήταν δύσκολο να αποκτηθούν.

Η συχνή, στα σύνολα από τις ελληνικές νεολιθικές θέσεις, μετατροπή κάποιων αντικειμένων, τα οποία έχουν ήδη μία προκαθορισμένη μορφή, σε κοσμήματα με μία μικρή παρέμβαση –τη διάνοιξη μίας οπής ανάρτησης–, πιθανόν να συνδέεται επιπλέον με νοηματοδοτήσεις τις οποίες αγνοούμε. Συμβολισμοί, ωστόσο, που είναι γνωστοί παραδοσιακά, όπως π.χ. οι έμφυλες αντιστοιχίσεις των οστρέων –η *Luria lurida* ως σύμβολο γυναικείο, το *Dentalium* ως σύμβολο ανδρικό και το *Cerastoderma glaucum* ως σύμβολο παιδικό (πρβλ. Karali 1999: 26)– ή η ερμηνεία των δοντιών άγριας πανίδας ως σύμβολο της δύναμής τους (πρβλ. Jeunesse 2002, Pickenpaugh 1997) δε θα μπορούσαν να μεταφερθούν αυτούσιες και στην περίπτωση των νεολιθικών κοσμημάτων.

Πολλές επιμέρους ιδιότητες των πρώτων υλών πιθανότατα προσμετρώνται στην επιλογή τους για την κατασκευή κοσμημάτων. Χαρακτηριστικά όπως:

η *σκληρότητά* τους, που ενδεχομένως σήμαινε και την αντοχή των κοσμημάτων στον χρόνο –για παράδειγμα τα κοσμήματα κατασκευασμένα από σκληρούς λίθους αλλά και αυτά από μέταλλο,

η *στιλπνότητα* και *γυαλάδα* τους, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις εντεινόταν τόσο από την επεξεργασία για την αρχική διαμόρφωσή τους, όσο και από την έντονη και πολύχρονη χρήση τους, ενώ σε άλλες ήταν φυσική –όπως αυτή του μάργαρου των οστρέων (π.χ. το θαλάσσιο *Pinna nobilis* και το λιμναίο *Unio* sp.), του χρυσού και του αργύρου,

η *διαφάνειά* τους –όπως π.χ. στο μαρμάρινο βραχιόλι από το Δισπηλιό (Εικ. 4.15) όπου διακρίνονται εύκολα οι φυσικές φλεβώσεις του λίθου

> και οι *χρωματισμοί* τους –π.χ. το λευκό χρώμα που φαίνεται ότι κυριαρχεί στη νεολιθική κοσμηματοποιΐα της Ελλάδας (τα οστρέινα περίαπτα και βραχιόλια, οι χάντρες από μάρμαρο και θερμικά επεξεργασμένο στεατίτη –πρβλ. Miller 1997: 226).

Και για τα παραπάνω χαρακτηριστικά των πρώτων υλών θα ήταν δυνατή η παραβολή πληθώρας –εθνογραφικών και ανθρωπολογικών– αναλογιών σχετικά με τους πιθανούς συμβολισμούς που θα μπορούσαν να υπογραμμίζουν τα τελικά προϊόντα, τα κοσμήματα (πρβλ. τις λεπτομερειακές αναφορές της Miller, 1997: 223-36). Μία αντιστοίχιση, ωστόσο, του τύπου «λευκό=αγνότητα», «μαύρο=θλίψη» ή «κόκκινο=αίμα / δύναμη» για την ερμηνεία π.χ. του χρώματος στα νεολιθικά κοσμήματα της Ελλάδας, μάλλον θα ήταν παρακινδυνευμένη[69].

Τόσο η επιλογή και η προσκομιδή της πρώτης ύλης, όσο και τα υπόλοιπα στάδια –οι **εγχειρηματικές αλυσίδες**– παραγωγής ενός κοσμήματος, δεν αποτελούν μόνο τεχνικές διαδικασίες. Αντίθετα, αυτός ο κύκλος παραγωγής μπορεί να λαμβάνει συμβολικές, κοινωνικές ή/και τελετουργικές διαστάσεις, οι οποίες και αντικατοπτρίζονται στο τελικό «προϊόν» (πρβλ. Νικολαΐδου 2011).

Είτε πρόκειται για μία οργανωμένη και συνήθως ομαδική εργασία στις τοπικές πηγές –πρβλ. τη συλλογή των οστρέων για την κατασκευή αντικειμένων για τον «κύκλο» kula (Malinowski 1922)– είτε πρόκειται για την απόρροια ανταλλακτικών μηχανισμών, η απόκτηση της πρώτης ύλης για την κοσμηματοποιΐα μπορεί να συνδέεται με πλήθος ιστοριών. Ιστορίες που να αναφέρονται στα πιθανά «ταξίδια» αυτών των «εξωτικών» υλικών αλλά και στις κοινές γνώσεις που αποκτούνται μέσω των συλλογικών προσπαθειών μίας κοινότητας για την προσκομιδή τους από το εγγύς περιβάλλον της.

Σε ένα αντικείμενο άμεσα συνδεδεμένο με το σώμα, όπως είναι το κόσμημα, μπορούν να αντικατοπτρίζονται, επομένως, και οι σχέσεις –ιεραρχικές, συναισθηματικές, έμφυλες, αλληλεξάρτησης, ανταγωνισμού– που δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων στις οποίες είναι πιθανόν κατανεμημένες (αυστηρά ή χαλαρά, κατά φύλο ή ηλικιακή ομάδα) οι τεχνικές διεργασίες για την παραγωγή του ή ακόμη και η ιδιαίτερη, προσωπική, σχέση μεταξύ δασκάλου και μαθητευόμενου.

Η διαμόρφωση περαιτέρω **«τυπολογιών»** νεολιθικής προσωπικής κόσμησης, εννοώντας τα αντικείμενα πέραν αυτών που ήδη φέρουν μία φυσική μορφή (ή, τουλάχιστον, αυτών που ο σημερινός μελετητής αναγνωρίζει ως «φυσική μορφή»), όπως τα δόντια ή τα όστρεα, θα υπόκειντο, επίσης, σε ερμηνευτικές ταξινομήσεις από τους κατασκευαστές και χρήστες, οι οποίες πιθανότατα να διέφεραν μεταξύ οικισμών ή/και μεταξύ ατόμων μέσα στην ίδια την κοινότητα ή θα άλλαζαν με τη πάροδο του χρόνου.

Απλά περίαπτα γεωμετρικής μορφής ή δακτύλιοι μικρής και μεγάλης διαμέτρου, λίθινοι και οστρέινοι, ενδέχεται να νοηματοδοτούνται διαφορετικά ανάλογα με τη θέση τους στο σώμα:

> ένα βραχιόλι φορεμένο στον δεξί καρπό μπορεί να δήλωνε κάτι διαφορετικό από

---

[69] Στην περίπτωση των πράσινων λίθινων χαντρών που εμφανίζονται για πρώτη φορά σε πρώιμες νεολιθικές θέσεις της Εύφορης Ημισελήνου, οι συγγραφείς (Bar-Yosef Mayer & Porat 2008) συνδέουν την επιλογή του συγκεκριμένου χρώματος με τη γονιμότητα και τις απαρχές της καλλιέργειας της γης. Με αρκετά μεγάλη ευκολία θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς στην ερμηνεία αυτή ότι το ανοικτό καστανό / χρυσαφί (των σιτηρών) και όχι το πράσινο είναι «σωστότερο» χρώμα –αν έπρεπε, αναγκαστικά, να τονισθεί και χρωματικά στην προσωπική κόσμηση η μετάβαση στη γεωργία.

ό,τι στον αριστερό ή κρεμασμένο στο λαιμό ως περίαπτο,

ένα δαχτυλίδι κατασκευασμένο αρχικά για να περαστεί στον παράμεσο ίσως φορτιζόταν με άλλη σημασία όταν περνιόταν στον δείκτη ή αν γινόταν τμήμα ενός περιδέραιου,

ένα «ενώτιο» / «καρφί» μπορεί να χρησιμοποιούνταν αρχικά ως ένθετο αντικείμενο στο αυτί ή στο χείλος, το οποίο όμως σε κάποια άλλη χρονική στιγμή θα *έπρεπε* να μετατραπεί σε τμήμα της εξάρτυσης ενός ενδύματος, όπως θα καθόριζε ρητά και απαράβατα ένας κοινωνικός κανόνας.

Ο συνδυασμός των κοσμημάτων μεταξύ τους μπορεί να έχει, επιπροσθέτως, πολλαπλούς συμβολισμούς. Τα κορίτσια και οι γυναίκες της φυλής των Zulu κατασκευάζουν περιδέραια από χάντρες, γνωστά στην εθνογραφική βιβλιογραφία ως «ερωτικά γράμματα», με λήπτες τους υποψήφιους και νυν συζύγους τους, αντίστοιχα. Αυτοί είναι και οι μόνοι που μπορούν να «διαβάσουν» τα εκάστοτε «γράμματα», να αποκωδικοποιήσουν τις χρωματικές και μορφολογικές διευθετήσεις των, κατά τα άλλα απλών, χαντρών (Conner & Pelrine 1983, Dubin 1987: 52, Twala 1951).

Ο αριθμός των σωζόμενων ανασκαφικά από τις νεολιθικές θέσεις στην Ελλάδα κοσμημάτων που είναι διαμορφωμένα έτσι ώστε να παραπέμπουν σε μια ανθρώπινη ή ζωική μορφή (Εικ. 3.8) είναι μικρός αναλογικά με τα απλά περίαπτα και τις χάντρες (πρβλ. Miller 1997: 244). Μια στατιστική τους ανάλυση δε θα ήταν βοηθητική στην εξαγωγή συμπερασμάτων (π.χ. ποιο φύλο προτιμάται να αποδοθεί στα ανθρωπόμορφα ειδώλια / περίαπτα).

Βάτραχοι (Νέα Νικομήδεια), αρκούδες (Σπηλιά του Κίτσου), γυναίκες που γεννούν (Αχίλλειο), «απομονωμένοι» φαλλοί (Σπήλαιο Θεόπετρας) και πόδια (Σπήλαιο Φράγχθι) αποτελούν ένα εικονογραφικό ρεπερτόριο που δε χαρακτηρίζεται από σαφείς κανόνες και, πιθανότατα, η ερμηνεία του καθενός από αυτά τα κοσμήματα να είχε εξίσου πολλές πτυχές: η επίτευξη μίας επιτυχούς κύησης και γέννας; η απόκτηση δύναμης αντίστοιχης με αυτής ενός άγριου ζώου; η εξασφάλιση της γονιμότητας; η προστασία / ενδυνάμωση ενός συγκεκριμένου τμήματος του σώματος;

Τέλος, η προσπάθεια αναπλήρωσης δύσκολα προσβάσιμων ή όχι πλέον διαθέσιμων πρώτων υλών δε θα μπορούσε να είναι ο μόνος λόγος για την παραγωγή κοσμημάτων που μιμούνται άλλα κοσμήματα. Όπως επίσης δεν είναι κενή νοήματος η μεταφορά των ποιοτικών χαρακτηριστικών ενός «τύπου» κόσμησης σε μία άλλη πρώτη ύλη μέσω μίας διαδικασίας σκευομορφισμού ή με τη δημιουργία υβριδικών αντικειμένων, εργαλείων / κοσμημάτων (Εικ. 4.32, 4.33). Η διάνοιξη μίας απλής οπής ανάρτησης, η οποία καθιστά έναν λίθινο πέλεκυ ή μία οστέινη σπάτουλα, η πρωτύτερη χρήση των οποίων θα χαρακτηριζόταν ως καθαρά «πρακτική», σε σωματικό «στολίδι» είναι μια ενσυνείδητη και όχι τυχαία απόφαση.

Χρήστες, πλαίσια χρήσης / εναπόθεσης

Τα «στολίδια» αυτά είναι πιθανό να μην προορίζονταν μόνο για τα (νεολιθικά) **σώματα ανδρών, γυναικών και παιδιών**. Κάποια από αυτά ίσως εξίσου διακοσμούσαν ζώα ή και αντικείμενα, όπως τα ειδώλια, κάποια μπορεί να αποτελούσαν μόνο παραφερνάλια τελετών ή γιορτών, μονάδες καταμέτρησης, προϊόντα προς ανταλλαγή ή δώρα μεταξύ των νεολιθικών κοινοτήτων˙ δώρα που δημιουργούσαν τόσο δεσμούς, όσο και υποχρεώσεις (πρβλ. Weiner 1992).

Τα περισσότερα, ωστόσο, στοιχεία που διαθέτουμε για αρκετές από τις κατηγορίες των κοσμημάτων που σώζονται ανασκαφικά, τόσο από την ίδια την μορφολογία των αντικειμένων, όσο και από τα ίχνη χρήσης τους σχετίζονται με ανθρώπινα σώματα. Η λεπτομερειακή μελέτη της επιφάνειας των αντικειμένων (όπως έχει εφαρμοστεί σε αρχαιολογικά σύνολα εκτός του ελλαδικού χώρου, π.χ. Bonnardin 2009) είναι δυνατόν να δώσει πληροφορίες για τους τρόπους χρήσης των χαντρών και περιάπτων, τη θέση των δακτυλίων στο σώμα ή αν πρόκειται για στοιχεία που διακοσμούσαν ενδύματα. Για κάποιες άλλες κατηγορίες, όπως τα «ενώτια», τα «καρφιά» ή οι «περόνες», ο τρόπος χρήσης τους είναι περισσότερο υποθετικός.

Οι πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από τα ταφικά συμφραζόμενα όσον αφορά τον τρόπο χρήσης και τη πιθανή θέση κάποιων κοσμημάτων στο σώμα αλλά και τον συσχετισμό τους ανάλογα με το φύλο ή με συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες είναι αναμφίβολα σημαντικές (πρβλ. Sørensen 1997: 102). Οι πληροφορίες αυτές λείπουν από τη νεολιθική Ελλάδα και οι ελάχιστες εξαιρέσεις δεν είναι αρκετές ώστε να αναδείξουν την ύπαρξη κάποιων «μοτίβων» ταφικής κόσμησης[70].

Εξάλλου, δεν πρέπει να μας διαφεύγει το ότι τόσο τα κοσμήματα όσο και τα υπόλοιπα αντικείμενα που βρίσκονται εναποθετημένα σε ένα ταφικό πλαίσιο δεν αντικατοπτρίζουν αναγκαστικά και την «εν ζωή» χρήση τους. Σε πολλές περιπτώσεις, τα «κτερίσματα» αυτά αποτελούν τις επιλογές των θρηνούντων για τους θανόντες (πρβλ. Pader 1982). Κάποια κοσμήματα, εξάλλου, φαίνεται ότι κατασκευάστηκαν εξαρχής για να συνοδεύουν ταφές, χωρίς να έχουν χρησιμοποιηθεί ποτέ (π.χ. αρκετές από τις λίθινες χάντρες σε ταφικά σύνολα, ανεξαρτήτως της ηλικιακής ομάδας των νεκρών, στο Çatalhöyük δε φέρουν κανένα ίχνος χρήσης – Bains 2012: 280).

Ωστόσο, διαχωρισμοί κατά φύλο ή ηλικία, άλλοτε αυστηροί και άλλοτε πιο χαλαροί, είναι βέβαιο ότι υπήρχαν στις πρακτικές της προσωπικής κόσμησης –η εθνογραφική / ανθρωπολογική βιβλιογραφία είναι πλούσια σε σχέση με αυτό το ζήτημα (πρβλ. Kassam & Megersa 1989, Miller 1997: 220).

Για τα κοσμήματα της νεολιθικής Ελλάδας και κυρίως για αυτά που η εφαρμογή τους στο σώμα είναι άμεση, έχουν γίνει υποθέσεις για τέτοιου είδους διαχωρισμούς, όπως αναφέρθηκε στην περίπτωση των οστρέινων δακτυλίων (βλ. Κεφάλαια 3 και 4). Είναι επίσης πιθανό ορισμένα κοσμήματα να ήταν «παιδικά», τα οποία, επιπροσθέτως, να ακολουθούσαν τη βιολογική ανάπτυξη του φορέα / χρήστη τους. Αυτό θα μπορούσε να ισχύει στο περίαπτο / βραχιόλι του Δισπηλιού (Εικ. 4.30), αλλά φυσικά και σε άλλα κοσμήματα τα οποία δεν έχουν ανάλογες εμφανείς ενδείξεις μεταποίησής τους: απλά περίαπτα που φοριούνται στην παιδική ηλικία και έπειτα, στην ενηλικίωση του κατόχου τους, ή απορρίπτονται (ή και ενσυνείδητα καταστρέφονται) καθώς χάνουν τον αρχικό ρόλο τους ή αλλάζουν θέση στο σώμα ή μεταποιούνται σε άλλους τύπους κόσμησης ή δωρίζονται / μεταβιβάζονται σε άλλα, νεότερα, μέλη της οικογένειας ή της ευρύτερης ομάδας.

Εξίσου πιθανή είναι η περίπτωση κάποια από τα κοσμήματα να μην ακολουθούσαν συγκεκριμένους κανόνες, που απέτρεπαν π.χ. τη χρήση τους λόγω ηλικιακών περιορισμών ή προκαταλήψεων όσον αφορά τον διαχωρισμό των φύλων, αλλά να αποτελούσαν ατομικές δημιουργίες, αντικείμενα προβολής των προσωπικών, αισθητικών (;), προτιμήσεων του φορέα / κατασκευαστή τους.

Από την άλλη, σε αντιδιαστολή με αυτά τα «προσωπικά» / «ατομικά» αντικείμενα, δεν αποκλείεται η κόσμηση ή γενικότερα η «αμφίεση» να λειτουργούσε και ως **«διακριτικό»** μίας νεολιθικής κοινό-

[70] Σε αντίθεση π.χ. με τα νεκροταφεία της περιόδου Linearbandkeramik στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη, όπου είναι εφικτές τέτοιες διακρίσεις τύπων κοσμημάτων κατά φύλο και ηλικία (John 2011, Nieszery 1995).

τητας. Η κατηγοριοποίηση του υλικού πολιτισμού με στόχο τη διάκριση ομάδων / «φυλών» / «πολιτισμών» στο χώρο και τον χρόνο αποτελεί πρακτική άμεσα συνδεδεμένη με τις απαρχές της αρχαιολογικής σκέψης. Παρόλη την κριτική μίας τέτοιας προσέγγισης ταξινόμησης με βάση στιλιστικά, κυρίως, κριτήρια, αρκετές είναι οι πρόσφατες μελέτες (βλ. Κεφάλαιο 1), οι οποίες θεωρούν εφικτή την αναγνώριση ομάδων με βάση τον τρόπο κόσμησής τους.

Η προσπάθεια (γεωγραφικής) διάκρισης ομάδων στη νεολιθική Ελλάδα με βάση την κόσμηση μάλλον θα αποτελούσε μεγάλη απλούστευση των ήδη αποσπασματικών δεδομένων. Για παράδειγμα, είναι σπάνιες οι περιπτώσεις τύπων κοσμημάτων που εμφανίζονται αποκλειστικά και μόνο σε μία θέση (π.χ. οι ελαφοκεράτινοι δακτύλιοι του Δισπηλιού). Μία τέτοια παρατήρηση, όμως, δε θα ήταν αρκετή για να υποτεθεί ότι τα συγκεκριμένα αντικείμενα ήταν και τα κύρια διακριτικά μίας κοινότητας. Αντιθέτως, κοσμήματα όπως τα «ενώτια» / «καρφιά» και οι «πόρπες» (Εικ. 3.11, 3.14), τύποι οι οποίοι εμφανίζονται στα αρχικά στάδια της Νεολιθικής στην Ελλάδα και στο μεγαλύτερο ποσοστό τους εκλείπουν στις επόμενες περιόδους, ίσως, όντως, αποτελούν και τα «διακριτικά» συγκεκριμένων ομάδων, των αποίκων από την Ανατολία.

Δε θα μπορούσε, όμως, να αποκλειστεί η χρήση άλλων πρακτικών εξωτερικής κόσμησης ως μέσο διαφοροποίησης και αναγνώρισης της μίας ομάδας από την άλλη: π.χ. ο τρόπος ένδυσης και κόμμωσης, οι εφήμερες ή μόνιμες διακοσμήσεις του σώματος.

Από την άλλη πλευρά, η μεγάλη διασπορά τυπολογικά όμοιων κοσμημάτων, όπως τα δακτυλιόσχημα 'ring-idol' περίαπτα (Εικ. 3.19), ίσως υποδηλώνει την ύπαρξη μίας **«κοινής»** στην κοσμηματοποιΐα της νεολιθικής Ελλάδας. Τα «βραχιόλια» από το όστρεο *Spondylus*, για παράδειγμα, τα οποία κατά τη Νεότερη Νεολιθική αποτελούν ένα σχεδόν «εμπορικό» προϊόν με εξάπλωση σχεδόν σε όλη την Ευρώπη και τα Βαλκάνια (Εικ. 3.20, Κεφάλαιο 9) ίσως αποτελούν έναν τέτοιο «συρμό», μια επιτυχημένη χρήση πρώτης ύλης για την κατασκευή κοσμημάτων, με μεγάλη διάδοση. Η χρήση του όρου αυτού δε γίνεται με τη σημασία που έχει δοθεί από θεωρητικούς της «μόδας» (π.χ. Barthes 1967). Αφενός, δεν πρόκειται για αντικείμενα κόσμησης που εμφανίζονται σε μια περιορισμένη χρονική περίοδο (η παρουσία τους εκτείνεται σε διάστημα άνω των δύο χιλιετιών), αφετέρου, δεν έχουμε μια συνολική εικόνα για τις υπόλοιπες (φθαρτές) πρακτικές κόσμησης, κάποιες από τις οποίες ίσως και αποτελούσαν εποχικούς / περιστασιακούς «συρμούς» / «μόδες» μέσα στις νεολιθικές κοινότητες.

Πέραν αυτών των «συρμών», μπορεί να υποτεθεί, με βάση πλήθος εθνογραφικών μαρτυριών, ότι συγκεκριμένες πρακτικές της σωματικής κόσμησης απαγορεύονταν ή υπαγορεύονταν σε **διαφορετικά πλαίσια**· σε εορτασμούς της κοινότητας ή της οικογένειας, στη μετάβαση από μία ηλικιακή ομάδα σε μία άλλη, σε συγκεκριμένες εποχές ή ως απαραίτητα συστατικά τελετουργιών.

Είναι χαρακτηριστική η αναφορά της Miller (1997: 209) για κάποια περίαπτα από το Φράγχθι τα οποία, αν και φαίνεται ότι είχαν κατασκευαστεί αρκετά βιαστικά, είχαν ίχνη χρήσης: είχαν κατασκευαστεί για την άμεση διεκπεραίωση ενός συγκεκριμένου σκοπού σε μία χρονική στιγμή;

Αυτό για το οποίο οι παρατηρήσεις είναι πιο βάσιμες, είναι το γεγονός ότι πολλά από τα κοσμήματα στις νεολιθικές θέσεις της Ελλάδας έχουν ενδείξεις **έντονης χρήσης**, που υποδηλώνει ότι επρόκειτο για αντικείμενα αναπόσπαστα με την καθημερινότητα των κοινωνιών. Επιπλέον, μεγάλο ποσοστό των κοσμημάτων αυτών επιδιορθώνονται ή μεταποιούνται μετά την αρχική φθορά ή κατα-

στροφή τους:

> βραχιόλια που σπάνε και συνεχίζουν να φοριούνται με τη διάνοιξη οπών,
>
> περίαπτα που έχουν κατεστραμμένες οπές ανάρτησης λόγω φθοράς και επαναχρησιμοποιούνται,
>
> αλλά και περιδέραια, η αρχική μορφή των οποίων αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου, με την προσθήκη, αφαίρεση ή αλλαγή διάταξης των χαντρών και περιάπτων.

Στις πρακτικές επιδιόρθωσης και μεταποίησης είναι εμφανής όχι μόνο η μεγάλη αξία –οικονομική, κοινωνική ή συμβολική– αυτών των κοσμημάτων που συνεχίζουν τη «ζωή» τους ύστερα από μία πρώτη καταστροφή τους˙ υποδηλώνεται, ταυτοχρόνως, και η **πολυχρονικότητά** τους: αντικείμενα τα οποία συχνά συνδέονται με έναν ή πολλούς κατασκευαστές / επιδιορθωτές / χρήστες.

Έχει θεωρηθεί ότι τα κοσμήματα θα μπορούσαν να αποτελούν «μνημονικές συσκευές» (Jennings 2014, Skeates 2012). Αντικείμενα που, εξαιτίας της φορητότητάς τους, της άμεσης συνάφειάς τους με σώματα –ζωντανά και νεκρά– και των, πολλές φορές, «αισθητικών» ιδιοτήτων τους ή και λόγω της «εξωτικής» πρώτης ύλης κατασκευής τους, μπορούν να συνδέουν ιστορίες χρήσης –παλαιότερες και νεότερες–, δεσμούς μεταξύ ανθρώπων και τόπων, αποκτώντας, με την πάροδο του χρόνου, ακόμα και τη δική τους «προσωπικότητα», πέραν της περιόδου «χρήσης» τους (πρβλ. Fowler 2006, Hoskins 1998). Η δημιουργία δεσμών που να αντανακλώνται σε ένα κόσμημα, προκύπτει όχι μόνο με την επίτευξη παράτασης της «ζωής» των αντικειμένων και την εναλλαγή των «κατόχων» τους, αλλά και με τη σκόπιμη θραυσματοποίησή τους, όπως έχει προταθεί για τους *Spondylus gaederopus* δακτυλίους από τη νεολιθική Ελλάδα και αλλού (Chapman κ.ά. 2011).

Η πολυχρονικότητα μπορεί να αφορά τόσο απλά περίαπτα και χάντρες, όσο και πιο περίτεχνα κοσμήματα, στα οποία χρειαζόταν μεγαλύτερη τεχνική δεινότητα. Στη νεολιθική Ελλάδα είναι ελάχιστα τα ανθρωπόμορφα ή/και ζωόμορφα περίαπτα / ειδώλια, κοσμήματα τα οποία ενδεχομένως ήταν προϊόντα με μεγαλύτερες τεχνολογικές απαιτήσεις, κάποια από τα οποία χρειάζονταν περισσότερο χρόνο για την επεξεργασία τους. Ποιος ο λόγος αυτού του (φαινομενικά, τουλάχιστον) μικρού αριθμού τους ανά θέση; Ήταν προϊόντα παραγωγής ενός χαρισματικού, με ιδιαίτερες δεξιότητες, ατόμου που υπογράμμιζαν την ιδιαίτερη κοινωνική θέση του φορέα τους; Αντικείμενα που έπρεπε να είναι ελάχιστα στην κλίμακα μιας κοινότητας και «ανήκαν» στο σύνολο των μελών της[71]; Ή, πιο απλά, υπήρχαν περισσότερα παρόμοια «περίτεχνα» κοσμήματα, βασισμένα σε ένα πρότυπο, τα οποία, όμως, ήταν κατασκευασμένα από (φθαρτές) πρώτες ύλες, όπως το ξύλο, οι οποίες ίσως ήταν πιο εύκολες στην επεξεργασία τους; Ή, ακόμη πιο απλά, μήπως το συγκεκριμένο ερώτημα ξεκινά από τον σημερινό μελετητή, ο οποίος επιχειρώντας μία σαφή διάκριση μεταξύ «έμβιων» και «άβιων» όντων, υπερθεματίζει την αξία των πρώτων έναντι των δεύτερων;

Από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να αγνοηθεί το ότι η ιδιαιτερότητα κάποιων κοσμημάτων –είτε ως προς τη μορφή είτε ως προς το υλικό κατασκευής τους– ίσως να δημιουργούσε μέσα σε μια ομάδα αναταραχές. Αντικείμενα, πολλά από τα οποία, ως κατασκευασμένα για να επιδεικνύονται, ίσως προκαλούσαν –πέραν των εκατοντάδων πιθανών στόχων του φορέα / χρήστη τους– και τον φθόνο

---

[71] Είναι ενδιαφέρον, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω (Κεφάλαιο 4), ότι αντίστοιχα μικρή σε συχνότητα ανά νεολιθική θέση είναι και η παρουσία των «σφραγίδων», αντικειμένων που επίσης θα μπορούσαν να συσχετισθούν με τις ανάγκες της κόσμησης του σώματος, ως εργαλεία αναπαραγωγής χρωματικών μοτίβων.

των υπολοίπων μελών, αποτελώντας ιδανική λεία.

Η ανάγκη απόκρυψης κοσμημάτων, ως σημαντικά περιουσιακά αντικείμενα, ίσως να βρίσκεται πίσω από την καταγραφή πολλών περιπτώσεων **«αποθησαυρισμού»**. Αν και τα περισσότερα γνωστά παραδείγματα προέρχονται από τα Βαλκάνια (πρβλ. Chapman 2000: 110-21, 246-54, όπου καταγράφονται πάνω από 70 παραδείγματα)[72], δε λείπουν κάποια από τη νεολιθική Ελλάδα, η ερμηνεία των οποίων μπορεί να ποικίλει, π.χ.:

> κοσμήματα επιμελώς τοποθετημένα στο εσωτερικό αγγείων στη θέση Γυαλού (Ζγουλέτα 2015) ή στο Σπήλαιο Μαραθώνα (Παπαδημητρίου 1958),
>
> η συνάθροιση οστρέινων κοσμημάτων στο Διμήνι, η οποία ίσως υποδεικνύει τη σκόπιμη καταστροφή τους (καθώς τα περισσότερα έχουν ίχνη καύσης) με στόχο τον οικονομικό έλεγχο της παραγωγής τους (Halstead 1993),
>
> η εύρεση, σε ένα σημείο, αποτμημάτων μαρμάρινων δακτυλίων στο Δισπηλιό (Εικ. 4.18), υποδεικνύοντας είτε τη συνάθροιση πολύτιμων, αλλά κατεστραμμένων πλέον, κοσμημάτων είτε ένα «εργαστήριο» επιδιόρθωσής τους, καθώς στα περισσότερα από αυτά είναι ορατές ενδείξεις ανακύκλωσής τους.

Ο **συσχετισμός** αρκετών από τα πολύτιμα μεταλλικά δακτυλιόσχημα περίαπτα με σπηλαιοπεριβάλλοντα (Εικ. 3.19), ίσως να αποτελεί μία προσπάθεια απόκρυψης (μεμονωμένων, σε αυτή την περίπτωση, κοσμημάτων). Από την άλλη, η εύρεση συγκεκριμένων τύπων κόσμησης επίσης –και σχεδόν αποκλειστικά– σε σπήλαια, όπως τα φαλλόσχημα περίαπτα (πρόκειται για 4 από τα 5 γνωστά φαλλόσχημα περίαπτα, τα οποία και είναι παρόμοια μεταξύ τους –Εικ. 3.9) ίσως οφείλεται και σε άλλους, συμβολικού χαρακτήρα, λόγους: π.χ. η εξασφάλιση της γονιμότητας, γενικά, και του κοπαδιού, ειδικότερα, μια και τα σπήλαια θεωρούνται τόποι άμεσα συνδεδεμένοι με κτηνοτροφικές δραστηριότητες.

Η κυρίαρχη εικόνα που προκύπτει, ωστόσο, από την ανασκαφική έρευνα στη νεολιθική Ελλάδας, είναι αυτή της εύρεσης των αντικειμένων κόσμησης μέσα στους οικισμούς, μαζί με άλλες εργαλειοτεχνίες και προϊόντα οικοτεχνικών δραστηριοτήτων. Η καταγραφή, κατανόηση και αξιολόγηση της

---

[72] Ασφαλώς ο όρος «αποθησαυρισμός» είναι φορτισμένος εννοιολογικά και η χρήση του μάλλον είναι συμβατική, για τη δήλωση μίας συνειδητής συσσώρευσης τεχνέργων. Πιο γνωστοί στη βιβλιογραφία (πρβλ. εικόνες στα Κεφάλαιο 8 και 9) οι «αποθησαυρισμοί» κοσμημάτων:
– στη Βουλγαρία, στις θέσεις Kosharna (αγγείο με *Spondylus* δακτύλιους και πυριτολιθικά εργαλεία – Chernakov 2016, Gaydarska κ.ά. 2012) και Omurtag (34 αντικείμενα σε ένα αγγείο, από τα οποία 11 τμήματα *Spondylus* δακτύλιων, μη επεξεργασμένα δόντια χοίρου και όστρεο *Cerastoderma glaucum*, 1 οστέινο περίαπτο, 1 λίθινη χάντρα κ.ά. – Gaydarska κ.ά. 2004)
– στη Σερβία στη θέση Lepenski Vir (αγγείο με 62 *Spondylus* χάντρες, 4 χάντρες από νεφρίτη, 4 περίαπτα *Columbella rustica* και 1 οστέινο περίαπτο – Srejović 1969),
– στην Κροατία στη θέση Čepin-Ovčara (440 χάντρες και περίαπτα από *Spondylus* και *Dentalium* τοποθετημένα κάτω από το δάπεδο σπιτιού – Šimić 2007, Tripković κ.ά. 2016),
– στη Ρουμανία στις θέσεις Ariuşd (2.034 αντικείμενα μέσα σε αγγεία: χάλκινες χάντρες, περίαπτα από δόντια ελαφιών, πλακίδια από δόντια αγριόχοιρων και *Spondylus*, χάλκινες χάντρες και δακτύλιοι – Sztáncsuj 2005), Brad (489 κοσμήματα σε ένα αγγείο: χάλκινα βραχιόλια, περιδέραια από δόντια ζώων, χάλκινες χάντρες και χρυσοί δίσκοι – Ursachi 1990), Hăbăşeşti (περιδέραιο αποτελούμενο από δόντια ελαφιού και απομιμήσεις τους σε οστό μέσα σε ένα αγγείο – Beldiman & Sztancs 2005) και Hîrşova (αγγείο με αποτμήματα *Spondylus* δακτυλίων μαζί με χάλκινα εργαλεία – Galbenu 1963),
– στην Ουγγαρία στη θέση Csóka (πλήθος *Spondylus*, μαρμάρινων και οστέινων κοσμημάτων και ειδωλίων μέσα σε ένα αγγείο – Raczky 1994) και
– στην Τουρκία στη θέση Yumuktepe (1.500 χάντρες μέσα σε ένα καλάθι – Baysal 2016α).

κατανομής των κοσμημάτων σε επίπεδο ενδοκοινοτικό και διακοινοτικό δεν είναι πάντοτε εφικτή. Η σύνδεση π.χ. κοσμημάτων με συγκεκριμένα «νοικοκυριά» είναι σε ελάχιστες περιπτώσεις δυνατή, ενώ η σύγκριση συνόλων κοσμημάτων ανά θέση παρουσιάζει αρκετά προβλήματα, κυρίως λόγω των άνισων ή/και λιγοστών ανασκαφικών δεδομένων (βλ. Κεφάλαιο 3).

Αυτές οι αποσπασματικές πληροφορίες της διατήρησης του αρχαιολογικού υλικού επιβάλλουν, πολλές φορές και τα όρια των ερμηνευτικών δυνατοτήτων στην προσπάθεια ανασύνταξης του **«βιογραφικού»** ενός νεολιθικού κοσμήματος˙ από την επιλογή της πρώτης ύλης και την επεξεργασία του, τη χρήση (και φθορά του) από ένα ή περισσότερα σώματα, έως την καταστροφή, επιδιόρθωση, ανακύκλωση ή/και εναπόθεσή του, «συμβολική» ή μη.

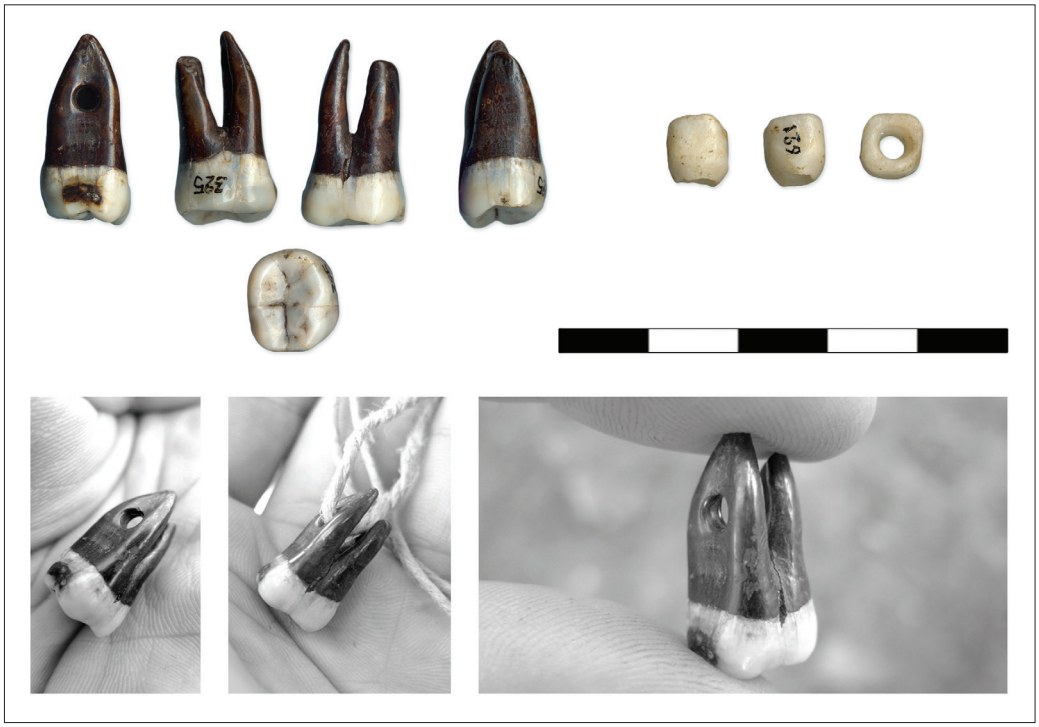
Βιογραφίες «προσωπικής» κόσμησης

Η εναπόθεση ενός ανθρώπινου δοντιού με οπή ανάρτησης στη σακούλα των (μη επεξεργασμένων) οστών της 24/8/2001 από το τετράγωνο Δ08δ της ανασκαφής του Δισπηλιού προφανώς δεν ήταν συμβολικής φύσης. Όπως και στην περίπτωση του μαρμάρινου δακτυλιόσχημου περιάπτου που αναφέρθηκε στην Εισαγωγή, το οποίο βρέθηκε επίσης μέσα σε μία σακούλα οστών μετά-ανασκαφικά, η αρχαιολογική ταξινόμηση του δοντιού αυτού ήταν λανθασμένη˙ είτε λόγω απροσεξίας είτε –και το πιθανότερο– εξαιτίας της συχνά λασπωμένης λιμναίας επίχωσης των κατώτερων αρχαιολογικών στρωμάτων του Ανατολικού Τομέα της ανασκαφής, η οποία και δυσχέραινε την αναγνώρισή του ως ένα επεξεργασμένο αντικείμενο.

Το ανθρώπινο δόντι / περίαπτο Κ 0325 (Εικ. 5.4), όπως και ταξινομήθηκε, είναι ένας αριστερός ή δεξιός πρώτος γομφίος της κάτω γνάθου νεαρού ενήλικα. Έχει αποτετριμμένη μασητική επιφάνεια και στη μία ρίζα του έχει διανοιχθεί οπή. Η οπή αυτή είναι επιμελημένη, κωνική, με διάμετρο 2,5 περίπου χιλιοστών. Η αυλάκωση μεταξύ της ρίζας και της οπής, καθώς και η λείανση που παρατηρείται στο άνω τμήμα της δεύτερης ρίζας (φαίνεται ότι τμήμα αυτής είχε αποκρουσθεί και κατόπιν λειάνθηκε λόγω χρήσης) υποδεικνύουν τη χρήση νήματος ανάρτησης για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το έντονο σκούρο καστανό / μαύρο χρώμα στις ρίζες του δοντιού οφείλεται στις μετά-αποθετικές διεργασίες (υγρασία και pH του χώματος), μία χρωματική διαφοροποίηση που παρατηρείται σε όλα τα οστέινα ευρήματα στο Δισπηλιό. Αντίθετα, λευκή παρέμεινε η μύλη, το ορατό τμήμα του «εν ζωή» δοντιού, εξαιτίας της αδαμαντίνης, δηλαδή του σμάλτου. Το μαύρο χρώμα στο σημείο επαφής με τα άλλα δόντια αποτελεί ίχνος μίας άλλης διαδικασίας, το αρχικό στάδιο τερηδόνας.

Στην τυπολογική κατάταξη των κοσμημάτων από τη νεολιθική Ελλάδα, η χρήση αυτής της πρώτης ύλης για την κατασκευή ενός περιάπτου είναι άγνωστη. Ωστόσο, εκτός από το Κ 0325, στο Δισπηλιό καταγράφεται και μία δεύτερη περίπτωση «μεταποίησης» ενός ανθρώπινου δοντιού σε περίαπτο / χάντρα, ένα νεογιλό, παιδικό, δόντι –προγόμφιος;– (Κ 0621, Εικ. 5.4) με μία διαμπερή εγκαρσίως, αυτή τη φορά, οπή.

Και τα δύο ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα βρέθηκαν σε σχετική συνάφεια μεταξύ τους, τόσο στρωματογραφικά όσο και χωρικά. Το Κ 0325 προέρχεται από το ανασκαφικό τετράγωνο Δ08δ και το Κ 0621 από το όμορό του Δ08α. Αν και στις δύο περιπτώσεις τα κοσμήματα βρέθηκαν μετά-ανασκαφικά (το πρώτο, όπως αναφέρθηκε, από τη διαλογή των οστών και το δεύτερο από τη

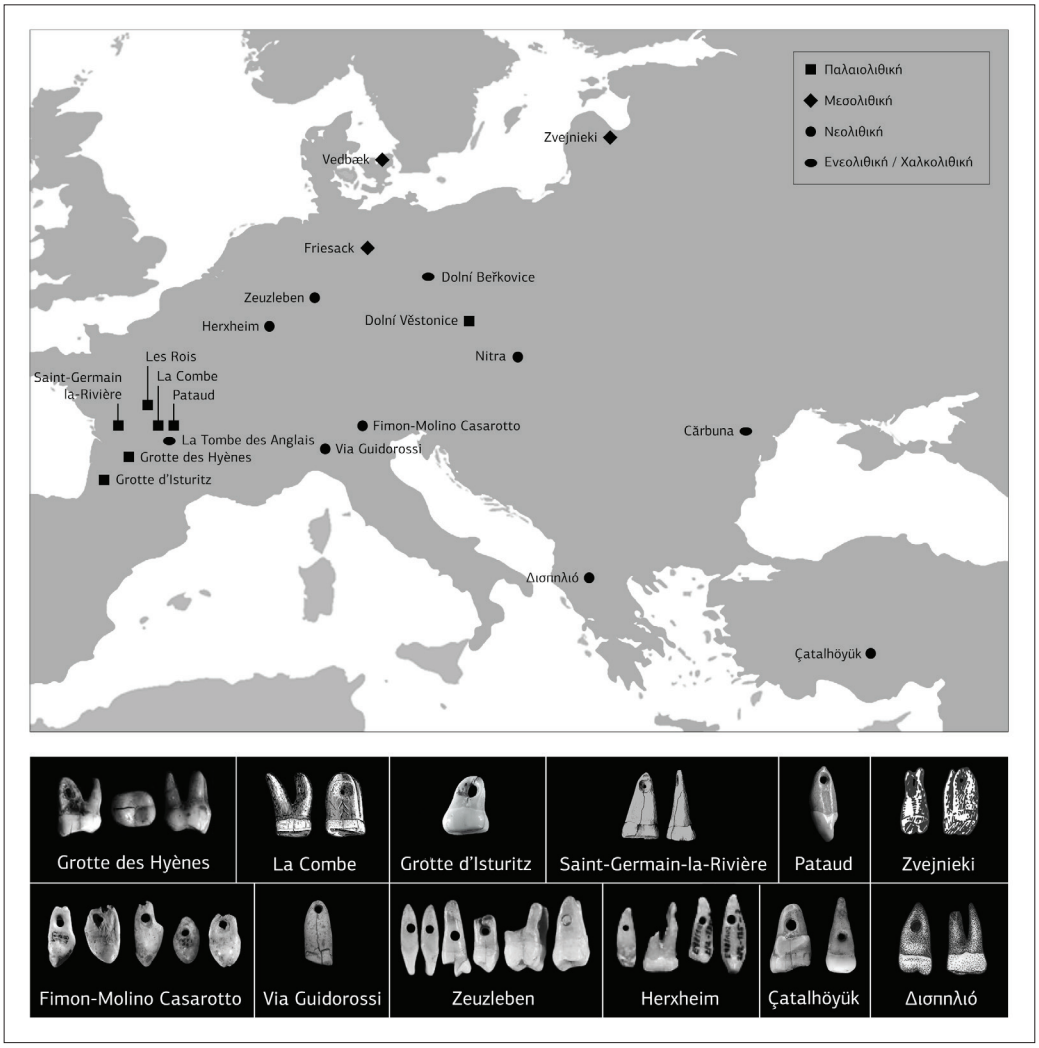

Εικ. 5.4
Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από το νεολιθικό Δισπηλιό – Περίαπτο από γομφίο κάτω γνάθου ενήλικα (Κ 0325) | Χάντρα / περίαπτο από νεογιλό δόντι (Κ 0621)

διαλογή των ξηρών υπολειμμάτων από την επίπλευση του χώματος για τις ανάγκες της αρχαιοβοτανικής μελέτης), ανήκουν μάλλον στον ίδιο στρωματογραφικό ορίζοντα, που χρονολογείται στα τέλη της Μέσης Νεολιθικής / αρχές Νεότερης Νεολιθικής. Δε θα ήταν επομένως απίθανο τα δύο αυτά δόντια να ανήκαν στο ίδιο άτομο, να προήλθαν –σε διαφορετικές χρονικές στιγμές– από το ίδιο στόμα / σώμα.

Αντίστοιχες «μεταποιήσεις» ανθρώπινων δοντιών σε αντικείμενα κόσμησης υπάρχουν σε λίγες προϊστορικές θέσεις των Βαλκανίων, της Ευρώπης και της Ανατολίας (Εικ. 5.5, Πίν. 5.1) χρονολογημένες από την Ύστερη Παλαιολιθική έως και τη Χαλκολιθική περίοδο[73]. Ο αριθμός των –γνωστών από τη βιβλιογραφία– 75 ανθρώπινων δοντιών / κοσμημάτων φαίνεται, ασφαλώς, εξαιρετικά μικρός, από τη στιγμή, μάλιστα, που η συγκεκριμένη πρώτη ύλη ήταν άφθονη καθ' όλη τη διάρκεια 35.000 ετών. Αντιθέτως, μια πληθώρα δοντιών ζώων από διαφορετικά είδη πανίδας, χρησιμοποιήθηκε στις πρακτικές κόσμησης, κάποια από τα οποία δεν ήταν πάντοτε εύκολα διαθέσιμα –είναι γνωστά, εξάλλου, πολλά παραδείγματα απομίμησης δοντιών / περιάπτων από άγρια ζώα, ήδη από την Παλαιολιθική περίοδο (πρβλ. Chauvière 2001, Choyke 2001, 2008).

[73] Πρόκειται κυρίως για γομφίους και κοπτήρες, με την οπή να διανοίγεται στην άκρη συνήθως της ρίζας του δοντιού. Παρόμοια με του Δισπηλιού χρήση νεογιλού δοντιού για τη δημιουργία χάντρας / περιάπτου, με εγκάρσια οπή, δεν είναι γνωστή.

Εικ. 5.5
Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από προϊστορικές θέσεις στα Βαλκάνια, Ευρώπη και Ανατολία
[Οι φωτογραφίες των δοντιών / κοσμημάτων από το Çatalhöyük αποτελούν ευγενική παραχώρηση του S. Haddow / Çatalhöyük Research Project]

Εξίσου σπάνια[74] είναι η εκμετάλλευση και του υπόλοιπου ανθρώπινου σκελετικού υλικού για την δημιουργία αντικειμένων στην προϊστορία. Ωστόσο, η χρήση ανθρώπινων οστών, κρανίων, δοντιών, μαλλιού, ακόμα και αποκομμένων μελών του σώματος για την δημιουργία αντικειμένων είναι γνωστή από αρκετά εθνογραφικά / ανθρωπολογικά παραδείγματα[75].

[74] Υπάρχουν, ωστόσο, κάποια παραδείγματα: π.χ. ανθρώπινα οστά / περίαπτα από θέσεις της Νεολιθικής και Εποχής του Χαλκού στη Γαλλία (Barge 1982), ένα ανθρώπινο πλευρό / περίαπτο σε νεκροταφείο της Πρώιμης Εποχής Χαλκού στη Σερβία (Stefanović 2006), περίαπτα από κρανιακό οστό από θέσεις στη Γαλλία (Corder 2005).

[75] Βλ. δύο πρόσφατες συλλογές κειμένων για τη χρήση ανθρώπινων μελών, που αφορούν κυρίως την Προκολομβιανή Αμερική: Chacon & Dye επιμ. (2008) και Hargrave κ.ά. επιμ. (2015). Για τη χρήση δοντιών, ειδικότερα, βλ. παραδείγ-

	ΘΕΣΗ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
1	La Combe (Dordogne, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Ωρινάκια φάση)	1 πρώτος ή δεύτερος γομφίος κάτω δεξιάς γνάθου με οπή στη μία ρίζα, πάνω από την οποία εγχαράξεις	MacCurdy 1914
2	Les Rois (Charente, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Ωρινάκια φάση)	1 κοπτήρας με οπή	Ramirez Rozzi κ.ά. 2009
3	Grotte des Hyènes (Brassempouy, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Ωρινάκια φάση)	2 προγόμφιοι με ίχνη δημιουργίας οπής, 2 κοπτήρες με οπή	Henry-Gambier & White 2006
4	Grotte d'Isturitz (Pyrénées-Atlantiques, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Ωρινάκια φάση)	1 κοπτήρας με οπή	Henry-Gambier κ.ά. 2004
5	Pataud (Dordogne, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Γκραβέττια φάση)	1 κυνόδοντας κάτω δεξιάς γνάθου (;)	Vercoutère κ.ά. 2008
6	Dolní Věstonice (Τσεχία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Γκραβέττια φάση)	1 κοπτήρας με οπή	Vlček 1992
7	Saint-Germain-la-Rivière (Gironde, Γαλλία)	Υστέρη Παλαιολιθική (Μαγδαλήνια φάση)	1 δεύτερος προγόμφιος άνω δεξιάς γνάθου	Le Mort 1985
8	Vedbæk (Δανία)	Μεσολιθική	3 δόντια με οπές, τμήμα ενός περιδέραιου (στην τριπλή Ταφή 19c)	Albrethsen & Brinch Petersen 1976
9	Friesack (Γερμανία)	Μεσολιθική	1 γομφίος	David 2004
10	Zvejnieki (Λετονία)	Ύστερη Μεσολιθική / Αρχαιότερη Νεολιθική	1 γομφίος και 1 προγόμφιος	Zagorskis 2004
11	Çatalhöyük (Τουρκία)	Νεολιθική	1 γομφίος και 1 προγόμφιος	Haddow, πρ. επικ.
12	Herxheim (Γερμανία)	Νεολιθική (Linearbandkeramik)	10 δόντια με οπή	Haack 2002
13	Zeuzleben (Γερμανία)	Νεολιθική (Linearbandkeramik)	29 δόντια με οπή, τμήμα περιδέραιου	Beßler κ.ά. 1978
14	Nitra (Σλοβακία)	Νεολιθική (Linearbandkeramik)	5 δόντια με οπή (στην ανδρική Ταφή 19)	Pavúk 1972
15	Fimon-Molino Casarotto (Veneto, Ιταλία)	Νεολιθική (Cultura dei Vasi a Bocca Quadrata)	5 δόντια της άνω γνάθου με οπή	Bagolini κ.ά. 1973, Broglio κ.ά. 2004
16	Via Guidorossi (Parma, Ιταλία)	Νεολιθική (Cultura dei Vasi a Bocca Quadrata)	1 προγόμφιος με οπή (στην γυναικεία Ταφή 6)	Bernabò Brea κ.ά. 2010
17	Δισπηλιό (Καστοριά, Ελλάδα)	Νεολιθική	1 πρώτος ή δεύτερος γομφίος κάτω γνάθου με οπή στην μία ρίζα, 1 νεογιλό με εγκάρσια οπή	Υφαντίδης 2011, Ifantidis 2006β
18	Loona (Εσθονία)	Νεολιθική	1 προγόμφιος	Luik & Ots 2009
19	Cărbuna (Μολδαβία)	Ενεολιθική / Χαλκολιθική (Tripolye)	1 δόντι με οπή στον αποθέτη / «θησαυρό» 852 αντικειμένων μέσα σε ένα ανθρωπόμορφο αγγείο (χάλκινα και οστρέινα βραχιόλια και χάντρες, δόντια ελαφιού με οπή, ανθρωπόμορφα ειδώλια, κτλ.)	Dergačev 1998, 2002
20	Dolní Beřkovice (Τσεχία)	Ενεολιθική / Χαλκολιθική (Corded Ware Culture)	2 προγόμφιοι με οπή (στις ταφές 954 και 1043)	Kyselý κ.ά. 2017
21	La Tombe des Anglais (Espeyroux, Γαλλία)	Ενεολιθική / Χαλκολιθική	1 κοπτήρας με οπή (σε μεγαλιθικό μνημείο)	Maury 1961

Πίν. 5.1

Ανθρώπινα δόντια / κοσμήματα από προϊστορικές θέσεις στα Βαλκάνια, Ευρώπη και Ανατολία

Τα συμφραζόμενα και οι αντίστοιχες ερμηνευτικές προσεγγίσεις σε κάθε ανάλογη περίπτωση εύρεσης ανθρώπινων δοντιών μετασχηματισμένα σε «κοσμήματα» είναι διαφορετικά:

Το 1914 ο McCurdy εκφράζει την έκπληξη και ικανοποίησή του για το ανθρώπινο δόντι / περίαπτο από το σπήλαιο La Combe, θεωρώντας το ως δείγμα της '*primitive esthetic sense*', της «πρωτόγονης αισθητικής» των Ωρινάκιων. Αντίστοιχα ευρήματα από άλλες θέσεις της Ωρινάκιας (Henry-Gambier & White 2006, Henry-Gambier κ.ά. 2004, White 2007, White κ.ά. 2004), έχουν θεωρηθεί ως ένδειξη ύπαρξης ιδιότυπων τελετουργιών, συνδυαζόμενες, ορισμένες φορές με το γεγονός ότι λείπουν ταφικά σύνολα από την περίοδο αυτή. Στην περίπτωση του σπηλαίου Les Rois (Ramirez Rozzi κ.ά. 2009), το ανθρώπινο δόντι με οπή βρέθηκε μαζί με σκελετικά κατάλοιπα τόσο σύγχρονων ανατομικά ανθρώπων, όσο και Neandertal, χωρίς να αποκλείεται η ύπαρξη πρακτικών κανιβαλισμού.

Για τον Fowler (2004) τα αντικείμενα που επιλέγονται ως κτερίσματα στις μεσολιθικές ταφές της Σκανδιναβίας, τμήματα οστών πτηνών και μικρών ζώων, κοσμήματα διαφόρων υλικών καθώς και, σε μία περίπτωση, ανθρώπινα δόντια που έχουν γίνει χάντρες (Albrethsen & Brinch Petersen 1976), λειτουργούν ως υλικοί δεσμοί μεταξύ του ανθρώπινου σώματος και του περιβάλλοντός του και κάθε ένα από αυτά μπορεί εν δυνάμει να αντιπροσωπεύει διαφορετικές ατομικότητες και συλλογικότητες.

Στην περίπτωση του dolmen / μεγαλιθικού μνημείου Tombe des Anglais (Maury 1961), στην Ενεολιθική / Χαλκολιθική Γαλλία, ένας ανθρώπινος κοπτήρας με οπή θα μπορούσε εύκολα να ερμηνευτεί ως πολεμικό τρόπαιο, μια και τα αρχαιολογικά δεδομένα στην ευρύτερη περιοχή –νεκροταφεία με πλήθος ανθρώπινων οστών με ίχνη βίαιου θανάτου– δίνουν την εικόνα μίας κοινωνίας με έντονο πολεμικό χαρακτήρα. Ο ανασκαφέας, ωστόσο, αναφέρει χαρακτηριστικά: '*nous laissons ce risque à plus courageux ou à plus téméraire*'˙ αφήνει, δηλαδή, αυτό το (ερμηνευτικό) ρίσκο στους πιο θαρραλέους και παράτολμους, καθώς δεν μπορεί να εξηγήσει για ποιο λόγο ένα παρόμοιο εύρημα σε μία πολεμόχαρη κοινωνία θα ήταν και το μοναδικό.

Η διατύπωση μίας και μοναδικής «θαρραλέας» ερμηνείας τόσο για το ανθρώπινο δόντι / περίαπτο από το dolmen στη νοτιοδυτική Γαλλία όσο και για τον τρυπημένο στη ρίζα του γομφίο που βρέθηκε δίπλα στη λίμνη της Καστοριάς, ασφαλώς, δε θα ήταν το ζητούμενο. Και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για την σπάνια εκμετάλλευση μίας ανθρώπινης «πρώτης ύλης» (μία εκμετάλλευση η οποία θα μπορούσε και να εκληφθεί ως πράξη αγριότητας, «μη ανθρώπινη»), η οποία μέσω μίας απλής –στην τεχνική εκτέλεσή της– απόφασης, αντικειμενοποιείται με στόχο –όπως τουλάχιστον υποθέτουμε– την κόσμηση ενός (ανθρώπινου) σώματος.

Αν ο «κάτοχος» ενός ανθρώπινου δοντιού / περιάπτου, όπως το Κ 0325, ήταν και ο «κάτοχος» του ίδιου του δοντιού, θα μπορούσε, ενδεχομένως, να θεωρηθεί ότι πρόκειται για ένα απόλυτα «προσωπικό» –όσον αφορά τη φυσιολογία– αντικείμενο «προσωπικής» κόσμησης. Η πιθανότητα να πρόκειται για το κομμάτι ενός άλλου σώματος από αυτό το οποίο κοσμούσε είναι αυτή που εμπλέκει ακόμα περισσότερες πιθανές ιστορίες / «βιογραφίες».

Μία λεζάντα αντίστοιχη της προθήκης με τα παλαιολιθικά κοσμήματα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, «*εξοπλισμός κύρους*» / '*symbolic gear*' (βλ. Κεφάλαιο 1), ίσως να ήταν μία εύκολη –μέσα στην ασάφειά της– και ασφαλέστερη λύση για να συνοδεύσει τόσο το ανθρώπινο δόντι / περίαπτο

ματα από την Πολυνησία και Αφρική: Burt (2009), Erikson (1969), Fairfield (1937), Neich & Pereira (2004), Skinner (1916), Skinner & Phillipps (1953).

του Δισπηλιού, όσο και τα υπόλοιπα αντικείμενα της αποσπασματικά σωζόμενης εργαλειοθήκης των πρακτικών της νεολιθικής «προσωπικής» κόσμησης, σε σχέση με άλλες επιλογές:

ένα *τρόπαιο* αποσπασμένο από το στόμα του εχθρού·

ένα είδος «*μεταμόσχευσης*», όπου το νεκρό τμήμα του σώματος ξαναζεί, ύστερα από τη διάνοιξη μίας απλής οπής, αλλάζοντας θέση, από ένα στόμα σε ένα λαιμό·

ένα –μακάβριο (για τα δικά μας μάτια)– προγονικό *κειμήλιο* / «φυλαχτό»·

ένα *memento mori*·

μία *τυχαία*, παράξενη ή παιγνιώδης διάθεσης επιλογή πρώτης ύλης για τη δημιουργία ενός «στολιδιού»·

γομφίος κάτω γνάθου με οπή ανάρτησης, *Homo*·

ένα –πλέον φορητό– τμήμα ενός νεολιθικού *χαμόγελου*.

1
2
4
5

6

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Στον ακόλουθο κατάλογο γίνεται μια συστηματική συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων που αφορούν την παρουσία νεολιθικών κοσμημάτων στον χώρο της Ελλάδας. Ανάλογες προσπάθειες έχουν γίνει, όπως στην περίπτωση της διδακτορικής διατριβής της M. Miller (1997), οι οποίες, αφενός, περιορίζονταν στα έως τότε γνωστά δεδομένα, αφετέρου, δε, είχαν τη μορφή καταλόγου.

Τα δεδομένα προέρχονται από δημοσιεύσεις είτε θεματικών μελετών/μονογραφιών (οι οποίες είναι περιορισμένες σε αριθμό), είτε ανασκαφικών αναφορών –εκτεταμένων ή μη. Για τη δημιουργία του καταλόγου συντάχθηκε αρχικά μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων όπου παρατίθενται όλα τα διαθέσιμα στοιχεία που αφορούν τη νεολιθική κόσμηση από θέσεις στην Ελλάδα που έχουν ανασκαφεί συστηματικά, από περιορισμένες ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα, αλλά και από επιφανειακά ευρήματα ή/και ευρήματα που προέρχονται από ιδιωτικές συλλογές ή μουσεία.

Η εξαγωγή στατιστικής φύσεως συμπερασμάτων που αφορούν τις πρακτικές «προσωπικής» κόσμησης στη νεολιθική Ελλάδα αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες στην εφαρμογή της: υπάρχουν εγγενή προβλήματα μιας «στατιστικής» αντιμετώπισης των νεολιθικών κοσμημάτων, ενός συνόλου ανομοιογενούς και ποικίλου τυπολογικά και κατασκευαστικά, όχι πάντα εύκολα αναγνωρίσιμου και κατά κανόνα περιορισμένου αριθμητικά. Επιπλέον, τα στοιχεία για τα σύνολα αυτά προέρχονται από επίσης ανομοιογενείς ανασκαφές, τόσο όσον αφορά την έκτασή τους και την ανασκαφική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε σε κάθε περίπτωση (για παράδειγμα, είναι εμφανής η ποσοτική διαφοροποίηση που

υπάρχει στο σύνολο των κοσμημάτων από θέσεις όπου έχει γίνει συστηματική χρήση νεροκόσκινου ή/και ξεροκόσκινου, ακόμα και σε ανασκαφές πολύ μικρής έκτασης, σε αντιπαράθεση με παλαιότερες ανασκαφές), όσο και στην περιορισμένη δημοσίευσή τους (εδώ πρέπει να σημειωθεί και το γενικότερο κενό της νεολιθικής έρευνας σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, ιδίως της νότιας Ελλάδας). Επιπροσθέτως, η δημοσίευση των κοσμημάτων, στο μεγαλύτερο ποσοστό των θέσεων, δεν προσφέρει πάντα μία συνολική εικόνα, καθώς συχνά επικεντρώνεται σε ένα τύπο ή υλικό κατασκευής κόσμησης. Τέλος, ένα ακόμη πρόβλημα αποτελεί η τεκμηρίωση των κοσμημάτων, φωτογραφική ή/και σχεδιαστική, η οποία στο μεγαλύτερο ποσοστό είναι είτε ελλιπής είτε εντελώς απούσα.

Η παράθεση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών στον κατάλογο –ακόμα και ελλιπών– σκιαγραφεί την παρούσα κατάσταση της έρευνας με στόχο να καταδείξει τα προαναφερθέντα προβλήματα αλλά και να εξάγει συμπεράσματα σε επιμέρους ζητήματα για τα οποία τα δεδομένα είναι ασφαλέστερα –αν όχι «αντικειμενικά».

Οι πληροφορίες για τα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα των κοσμημάτων δεν παρατίθενται πάντα αυτούσιες από τις πηγές αλλά διασταυρώνονται στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν αλληλοκαλυπτόμενες δημοσιεύσεις, ενώ επεξεργάζονται με στόχο μία «κοινή» –κατά το δυνατόν– ταξινόμηση, τόσο όσον αφορά τις πρώτες ύλες, όσο και την τυπολογική τους ταξινόμηση. Η διαδικασία αυτή σε πολλές περιπτώσεις έχει ως αποτέλεσμα τις διαφοροποιήσεις σε σχέση με την πηγή αναφοράς, οι οποίες και σχολιάζονται (για παράδειγμα, λανθασμένες ταυτίσεις υλικού κατασκευής ή τύπων κοσμημάτων). Επιπλέον, την παρουσίαση του συνόλου κάθε θέσης ακολουθεί σχολιασμός για ιδιαίτερα ζητήματα που προκύπτουν, πολλά από τα οποία έχουν τεθεί και στα κυρίως κεφάλαια της εργασίας.

Στον κατάλογο παρουσιάζονται (κατά σύγχρονο γεωγραφικό διαμέρισμα και νομό) μόνο οι θέσεις για τις οποίες είναι γνωστή –έστω και μέσω μίας σύντομης αναφοράς– η εύρεση κοσμημάτων από την Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο έως την Τελική Νεολιθική/Χαλκολιθική. Στοιχεία που αφορούν το είδος της θέσης, την ανασκαφή και χρονολόγησή της, το σύνολο των κοσμημάτων της και τα χαρακτηριστικά της μελέτης τους έχουν κωδικοποιηθεί με τη χρήση εικονιδίων (βλ. το σχετικό υπόμνημα). Οι πλήρεις παραπομπές παρατίθενται στη γενική βιβλιογραφία της εργασίας. Κρίθηκε, τέλος, αναγκαίο να συμπεριληφθεί ο μέγιστος αριθμός εποπτικού υλικού (σχέδια ή φωτογραφίες) των κοσμημάτων από κάθε θέση, το οποίο έχει εκ νέου επεξεργαστεί πλεκτρονικά με τη μορφή ενός ενιαίου πίνακα.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

τούμπα / μαγούλα / λόφος	
επίπεδος οικισμός	
σπήλαιο	
λιμναίος / παραλίμνιος οικισμός	
ταφικές πρακτικές	
άγνωστης προέλευσης	
ιδιωτική συλλογή / μουσειακό έκθεμα	
ανασκαφή μεγάλης έκτασης	
ανασκαφή μικρής έκτασης	
επιφανειακό εύρημα	
εφαρμογή επίπλευσης / ξεροκόκκινο	
1938 χρονολογία έρευνας	

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

ΠΚ	Προκεραμική Νεολιθική
ΑΚ	Ακεραμική Νεολιθική
ΑΝ	Αρχαιότερη Νεολιθική
ΜΝ	Μέση Νεολιθική
ΝΝ	Νεότερη Νεολιθική
ΤΝ	Τελική Νεολιθική
ΧΘ	Χαλκολιθική
Ν	Νεολιθική

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

	συνθετική μελέτη / εκτεταμένη αναφορά
	σύντομη αναφορά
	μεμονωμένη αναφορά
	εκτεταμένη αναφορά ποσοτικών στοιχείων
	ελλιπής αναφορά ποσοτικών στοιχείων
	εκτεταμένη φωτογραφική / σχεδιαστική αποτύπωση
	ελλιπής φωτογραφική / σχεδιαστική αποτύπωση
	εφαρμογή αρχαιομετρικών αναλύσεων
	πειραματικές αναπαραγωγές

3. ΠΟΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (ΤΥΠΟΙ)

	χάντρα / περιδέραιο
	περίαπτο / πλακίδιο
	μεγάλος δακτύλιος
	μικρός δακτύλιος
	όστρεο με οπή
	δόντι ζώου με οπή
	ανθρωπόμορφο / ζωόμορφο περίαπτο
	«πόρπη» / άγκιστρο «πόρπης»
	«περόνη»
	«κουμπί»
	«ενώτιο» / «καρφί»
	περίαπτο τύπου 'ring-idol'

ΠΟΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (ΥΛΙΚΑ)

ΟΣ	οστό
ΟΡ	όστρεο
Π	πηλός
Λ	λίθος
S/G	*Spondylus gaederopus* / *Glycymeris* sp.
ΧΑ	χαλκός
ΧΡ	χρυσός
ΑΡ	άργυρος

ΘΕΣΕΙΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ

ΝΗΣΙΑ ΒΑ ΑΙΓΑΙΟΥ
1. Άγιο Γάλας Χίου

ΘΡΑΚΗ
2. Μάκρη Έβρου
3. Μικρό Βουνί Σαμοθράκης
4. Παραδημή Ροδόπης

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ
5. Σιταγροί Δράμας
6. Λιμενάρια Θάσου
7. Ντικιλί Τας Καβάλας
8. Παράδεισος Καβάλας

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ
9. Νέα Νικομήδεια Ημαθίας
10. Πολυπλάτανος Ημαθίας
11. Σπήλαιο Ροδοχωρίου Ημαθίας
12. Βασιλικά Θεσσαλονίκης
13. Θέρμη Θεσσαλονίκης
14. Θεσσαλονίκη - ΔΕΘ
15. Λητή ΙΙΙ Θεσσαλονίκης
16. Μικρή Βόλβη Θεσσαλονίκης
17. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης
18. Αραβησσός Πέλλας
19. Άψαλος-Γραμμή Πέλλας
20. Γιαννιτσά Πέλλας
21. Μάνδαλο Πέλλας
22. Κάτω Αγιάννης Πιερίας
23. Μακρύγιαλος Πιερίας
24. Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας
25. Πηγή Αθηνάς Πιερίας
26. Ρεβένια Πιερίας
27. Δήμητρα Σερρών
28. Κρυονέρι Σερρών
29. Προμάχωνας - Topolnica Σερρών
30. Όλυνθος Χαλκιδικής

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ
31. Αυγή Καστοριάς
32. Δισπηλιό Καστοριάς
33. Κολοκυνθού Καστοριάς
34. Βαρεμένοι Γουλών Κοζάνης
35. Κλείτος Κοζάνης
36. Κρεμαστή Κοζάνης
37. Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης
38. Ξηρολίμνη Κοζάνης
39. Παλιάμπελα Ροδίτη Κοζάνης
40. Πάλλα Ράχη Κοζάνης
41. Σέρβια Κοζάνης
42. Φυλλοτσαΐρι Μαυροπηγής Κοζάνης
43. Ανάργυροι IXb Φλώρινας

ΝΗΣΙΑ ΙΟΝΙΟΥ
44. Σπήλαιο Δράκαινας Κεφαλονιάς
45. Χοιροσπηλιά Λευκάδας

ΘΕΣΣΑΛΙΑ
46. Μαγούλα Θεοφάνη Καρδίτσας
47. Πρόδρομος Καρδίτσας
48. Συκεών Καρδίτσας
49. Αγία Σοφία Λάρισας
50. Άργισσα Μαγούλα Λάρισας
51. Αχίλλειο Λάρισας
52. Γαλήνη Λάρισας
53. Γεντίκι Λάρισας
54. Μακρυχώρι Λάρισας
55. Μάνδρα Λάρισας
56. Μεσιανή Μαγούλα Λάρισας
57. Οτζάκι Μαγούλα Λάρισας
58. Παλιόσκαλα Αγιάς Λάρισας
59. Ραχμάνι Λάρισας
60. Σουφλί Μαγούλα Λάρισας
61. Τσαγγλί Μαγούλα Λάρισας
62. Άγιος Πέτρος Μαγνησίας
63. Βισβίκη Μαγούλα Μαγνησίας
64. Διμήνι Μαγνησίας
65. Καραμουρλάρ Μαγούλα Μαγνησίας
66. Κορυφούλα Μαγνησίας
67. Μικροθήβες Μαγνησίας
68. Παλιομαγούλες Ριζομύλου Μαγνησίας
69. Πετρομαγούλα Μαγνησίας
70. Πευκάκια Μαγνησίας
71. Πύργος Μαγνησίας
72. Σέσκλο Μαγνησίας
73. Φθιώτιδες Θήβες Μαγνησίας
74. Σπήλαιο Κύκλωπα Αλονήσσου
75. Πλατιά Μαγούλα Ζάκρου Τρικάλων
76. Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ
77. Γυαλού Σπάτων Αττικής
78. Μερέντα Μαρκοπούλου Αττικής
79. Σπηλιά του Κίτσου Αττικής
80. Σπήλαιο Πανός Μαραθώνα
81. Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας
82. Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας
83. Χαιρώνεια Βοιωτίας
84. Σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνίων Εύβοιας
85. Άγιος Βλάσης Φθιώτιδας
86. Αλές Φθιώτιδας
87. Ελάτεια Φθιώτιδας
88. Ρεγγίνι Φθιώτιδας
89. Κωρύκειο Άντρο Φωκίδας

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
90. Μυκήνες Αργολίδας
91. Λέρνα Αργολίδας
92. Φράγχθι Αργολίδας
93. Νεμέα Κορινθίας
94. Κουφόβουνο Λακωνίας
95. Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας
96. Άγιος Δημήτριος Μεσσηνίας
97. Μάλθη Μεσσηνίας

ΚΥΚΛΑΔΕΣ
98. Κουκουναριές Πάρου
99. Σάλιαγκος Αντιπάρου
100. Σπήλαιο Ζα Νάξου
101. Στρόφιλας Άνδρου
102. Φτελιά Μυκόνου

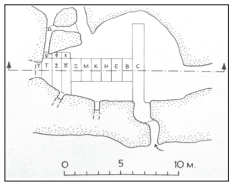
ΚΡΗΤΗ
103. Κνωσός Ηρακλείου
104. Σπήλαιο Ειλειθυίας Αμνισού Ηρακλείου
105. Αζοριάς Λασιθίου
106. Κεφάλα Πετράς Λασιθίου

ΜΗ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ / ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ
107. Μουσείο Μπενάκη
108. Νεολιθικός «Θησαυρός»
109. Ιδιωτικές συλλογές Θεσσαλίας

Άγιο Γάλας Χίου

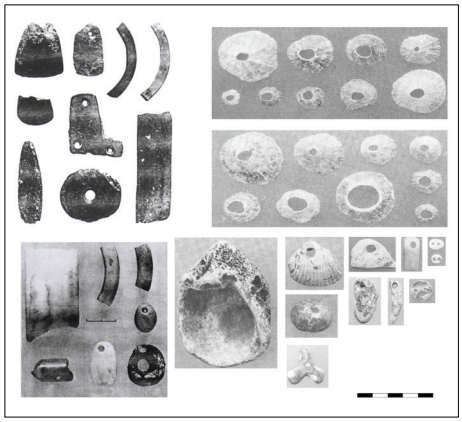
MN-NN 1938-55

Το σπήλαιο του Αγίου Γάλακτος βρίσκεται στη ΒΔ Χίο. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για ένα, αλλά για τρία επάλληλα σπήλαια, που επικοινωνούν με καρστικούς αγωγούς. Η ανασκαφική έρευνα στο κατώτερο και το μεσαίο σπήλαιο από τη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή έφεραν στο φως ευρήματα της Μέσης και Νεότερης Νεολιθικής περιόδου, αλλά και μεταγενέστερων χρόνων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
;	✓	✓	✓	✓			

	4	4		1	2	11+

Στα λίγα κοσμήματα από το σπήλαιο περιλαμβάνονται τμηματικοί λίθινοι και οστρέινοι δακτύλιοι (πρέπει να σημειωθεί ότι όστρεα με ίχνη κατεργασίας περιλαμβάνονται στο υλικό της ανασκαφής), γεωμετρικά περίαπτα, δόντια και όστρεα με οπή (κυρίως θαλάσσια *Patella* sp.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hood 1981

Μάκρη Έβρου

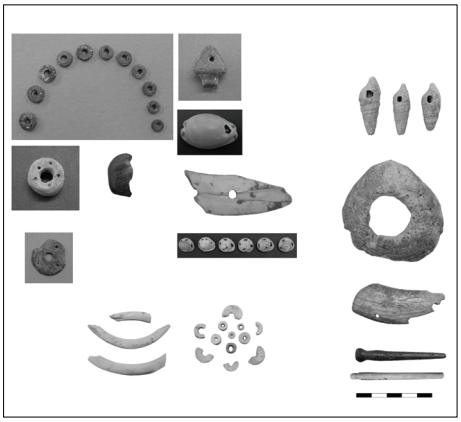
NN 1988-

Πρόκειται για μία χαμηλή τούμπα έκτασης 2000 τμ. Αναγνωρίστηκαν δύο διαδοχικές χρονολογικές και πολιτιστικές φάσεις.

Η Μάκρη Ι αποτελούσε ένα μικρό καταυλισμό που περιοριζόταν στην κορυφή του γηλόφου και πιθανόν κατοικούνταν εποχιακά. Στη Μάκρη ΙΙ διακρίθηκαν, χάρη στην παρουσία δαπέδων, 4 οικοδομικές φάσεις. Τα κτίρια είναι κυρίως πασσαλόπηκτα, ενώ αναγνωρίστηκε κεντρικός χώρος με ενδείξεις αποθηκευτικής δραστηριότητας.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

80	25	7	2	146		262
		2				

Το σύνολο των κοσμημάτων έχει μελετηθεί στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργασίας. Αναφέρονται θαλάσσια όστρεα με οπή (*Dentalium* sp., *Conus mediterraneus, Cerithium vulgatum, Cyclope neritea, Luria lurida, Glycymeris, Columbella rustica, Ostrea edulis, Chama gryphoides*). Λιγότερες είναι οι χάντρες και τα περίαπτα (κυρίως απλής μορφολογίας), κάποιες πιθανές περόνες (οστέινη και μαρμάρινη), καθώς και οι *Spondylus gaederopus* μεγάλοι δακτύλιοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαγκούδη 2005

ΘΡΑΚΗ

Μικρό Βουνί Σαμοθράκης

NN 1982-88/1999-

Η τούμπα του τειχισμένου οικισμού (έκτασης 10 στρεμμάτων) βρίσκεται πάνω στη ΝΔ παραλία της Σαμοθράκης.
Τα ευρήματα χρονολογούνται από τη ΝΝ έως την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Αναγνωρίστηκαν εννέα οικοδομικές φάσεις.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓			✓			

				238	2	240

Στοιχεία για τα κοσμήματα από το Μικρό Βουνί δίνονται μόνο στο πλαίσιο μελέτης του οστρεοαρχαιολογικού υλικού: εκτός από 114 *Cerastoderma glaucum,* πολλά είναι τα θαλάσσια είδη που αντιπροσωπεύονται, όπως *Glycymeris* sp., *Spondylus gaederopus, Conus* sp., *Columbella rustica, Luria lurida, Trochidae* sp., *Hexaplex* sp., *Thais* sp., *Patella* sp., *Arca noae*, *Pinna nobilis.* Εκτός αυτών, σημαντική είναι η αναγνώριση δοντιών καρχαριοειδών που χρησιμοποιήθηκαν ως περίαπτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Theodoropoulou 2007, 2011

Παραδημή Ροδόπης

NN 1929-30

Οι επιχώσεις του οικισμού ανήκουν στο τέλος της ΜΝ, στη ΝΝ, καθώς και στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.
Ελάχιστα είναι τα αρχιτεκτονικά λείψανα (πασσαλόπηκτες οικίες με πλεγμένα κλαδιά επιχρισμένα με πηλό και δάπεδα από πατημένο πηλό), ενώ η κεραμική παρουσιάζει κοινά στοιχεία με αντίστοιχα σύνολα ανεσκαμμένων οικισμών (Σιταγροί, Ντικιλί Τας, Δήμητρα).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

				3+	3+	6+

Το μικρό σύνολο κοσμημάτων, όπως δημοσιεύεται στον τόμο της Παραδημής αφορά ορισμένα όστρεα και δόντια με οπή. Τα τελευταία πιθανότατα είναι επεξεργασμένα δόντια χοίρου σε μορφή πλακιδίων, τύπος γνωστός σε πολλές θέσεις.

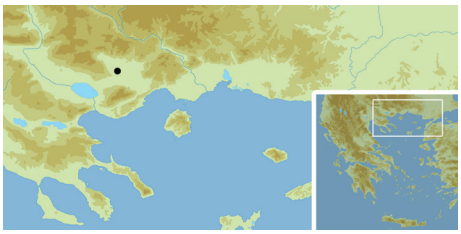
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bakalakis & Sakellariou 1981

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ

Σιταγροί Δράμας

5400/5300-3500 BC | NN-TN/XΘ | 1968-69

Ο οικισμός των Σιταγρών (τούμπα έκτασης 25 στρεμμάτων) βρίσκεται στην πεδιάδα της Δράμας, στην αριστερή όχθη του ποταμού Αγγίτη.

Διακρίθηκαν πέντε οικοδομικές φάσεις που χρονολογούνται στη Νεότερη, την Τελική Νεολιθική (Σιταγροί I-III) και την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (Σιταγροί IV-V). Τα λιγοστά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των φάσεων I-III υποδηλώνουν τη χρήση ορθογώνιων πασσαλόπηκτων οικιών, ενώ σε καλύτερη διατήρηση είναι οι οικίες της ΠΕΧ, όπως τα γνωστά στη βιβλιογραφία «Μακρύ Σπίτι» και «Καμμένο Σπίτι». Στη φάση III (4600-3500 π.Χ.) χρονολογούνται μεταλλικά αντικείμενα από χαλκό και χρυσό, καθώς και πήλινο χωνευτήρι, σημαντικές ενδείξεις άσκησης μεταλλοτεχνίας.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

566	13	159		74	2	824
1		9				

Τα κοσμήματα των Σιταγρών αποτελούν ένα από τα πιο ενδελεχώς μελετημένα σύνολα. Αν και η ανασκαφή δεν ήταν μεγάλης έκτασης, η επίπλευση των επιχώσεων σε ορισμένες τομές έδωσε μεγάλο αριθμό κοσμημάτων, κυρίως χαντρών.

Στο *corpus* των κοσμημάτων των νεολιθικών φάσεων I-III κυριαρχούν οι χάντρες διαφόρων σχημάτων και υλικών κατασκευής (αξιοσημείωτες οι πήλινες, οι οποίες σώζουν σε αρκετές περιπτώσεις και δακτυλικά αποτυπώματα) και ακολουθούν οι μεγάλοι δακτύλιοι (142 *Spondylus gaederopus*, 14 *Glycymeris* sp. και 3 μαρμάρινοι). Η επιτόπια παραγωγή οστρέινων δακτυλίων είναι βεβαιωμένη, καθώς όλα τα στάδια επεξεργασίας τους αντιπροσωπεύονται στο υλικό. Τα περισσότερα περίαπτα είναι απλά όστρεα με οπή *(Cerastoderma glaucum*, *Columbella* sp., αρκετά *Glycymeris* sp., *Murex* sp., *Cyclope neritea*, *Unio* sp.) και λιγότερα από άλλα ύλικά. Ένα *Spondylus* περίαπτο έχει τη μορφή αστεριού, ενώ ίχνη κόκκινης χρωστικής υπάρχουν σε ένα λιμναίο *Unio* sp. Λιγότερα είναι τα οστέινα πλακίδια και οι περόνες, ενώ αναφέρονται 3 χάλκινες και 1 χρυσή χάντρα, καθώς και δύο χάλκινες περόνες.

Τέλος, ένα λίθινο ανθρωπόμορφο ειδώλιο-περίαπτο, χωρίς οπή ανάρτησης αλλά με εγκοπές για το νήμα, είναι ανάλογο με αυτά από το Φράγχθι και τον Σάλιαγκο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Elster 2001, 2003, Marangou 1993, Miller 1997, 2003, Nikolaidou 1997, 2003, 2007, Shackleton 2003, Shackleton & Renfrew 1970

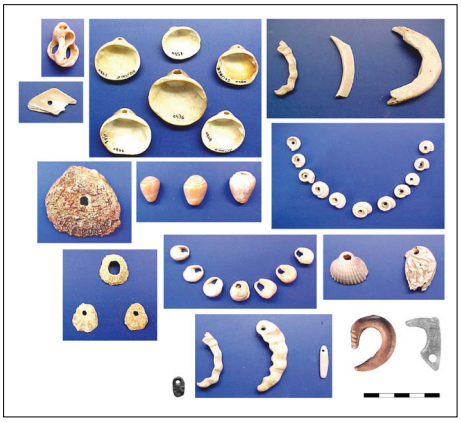
Λιμενάρια Θάσου

MN-NN-TN/ΧΘ | 1993-97/2000-1

Οι νεολιθικές φάσεις του οικισμού στη ΝΔ ακτή της Θάσου ερευνήθηκαν συνολικά σε έκταση 350 τμ.
Ο οικισμός αναπτύσσεται πάνω στο ύψωμα με οριζόντια μετατόπιση της εγκατάστασης και επομένως διαπιστώνονται περιοδικά εργασίες διαμόρφωσης με ισοπεδώσεις και κατασκευή ανδήρων με λίθινους αναλλημματικούς τοίχους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓			✓			✓

	1	3		116		122
	1	1				

Περισσότερο γνωστά είναι τα κοσμήματα κατασκευασμένα από όστρεο. Η Theodoropoulou αναφέρει περίαπτα από πολλά θαλάσσια όστρεα, όπως *Conus mediterraneus*, *Columbella* sp., *Cyclope neritea*, *Luria lurida*, *Trochidae* sp., *Murex* sp., *Cerithium vulgatum*, *Buccinulum corneum*, *Charonia tritonis*, *Patella* sp., *Pinna nobilis*, καθώς και, εκτός από 2 μεγάλους δακτύλιους από *Spondylus gaederopus*, έναν δακτύλιο από *Cymathium* sp.
Από τα υπόλοιπα κοσμήματα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση μίας οστέινης πόρπης (αν και δεν αναφέρεται ως τέτοια) η οποία φαίνεται ότι έχει δεχθεί θερμική επεξεργασία. Εκτός αυτής, υπάρχουν αναφορές σε ενδείξεις μεταλλοτεχνίας, π.χ. μία ασημένια πόρπη, άλλα και ένα περίαπτο από μαλαχίτη.
Αν και δεν είναι δημοσιευμένα μαρμάρινα κοσμήματα από τη θέση, σημαντικές πληροφορίες προέκυψαν από την αρχαιομετρική ανάλυση των μαρμάρινων αντικειμένων (κυρίως τμήματα αγγείων), οι οποίες υπέδειξαν ότι η πρώτη ύλη δεν προέρχεται από κάποιο γνωστό κοίτασμα στο νησί, αλλά αντιθέτως από τις Κυκλάδες. Παρόμοια προκαταρκτικά συμπεράσματα έχουν υποστηριχθεί και από την ανάλυση των μαρμάρινων δακτυλίων από το Δισπηλιό.

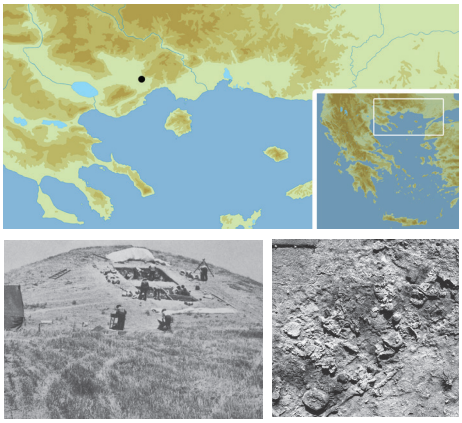
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Maniatis κ.ά. 2009, Παπαδόπουλος & Μαλαμίδου 2000, Theodoropoulou 2007, 2011, Θεοδωροπούλου 2012

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ

Ντικιλί Τας Καβάλας

NN-TN/ΧΘ | 1961-

Η θέση βρίσκεται στις παρυφές της πρώην λίμνης Φιλίππων και είναι γνωστή αρχαιολογικά ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα. Ανασκάπτεται συστηματικά από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα στο πλαίσιο ελληνο-γαλλικών προγραμμάτων.

Πρόκειται για μία από τις μεγαλύτερες τούμπες των Βαλκανίων, έκτασης 45 στρεμμάτων και ύψους 17 μ. Τα προϊστορικά στρώματα έχουν αποδώσει σημαντικά σύνολα αρχιτεκτονικής (π.χ. σειρές πασσαλόπηκτων κτισμάτων με στοιχεία *in situ*) και υλικού πολιτισμού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

1513+	543+	272+		33+	1+	2362+

Το *corpus* νεολιθικών κοσμημάτων από το Ντικιλί Τας, προερχόμενο κυρίως από τα στρώματα της NN/TN, συνεχίζει να αυξάνεται και να επαναμελετάται, καθώς οι ελληνογαλλικές ανασκαφές συνεχίζονται.

Από τις πρώτες δημοσιεύσεις αναφέρεται η πληθώρα τόσο οστρέινων δακτυλίων, όσο και άλλων τύπων, όπως τα πλακίδια-περίαπτα από δόντι χοίρου (τα λεγόμενα και boar's tusk plates). Αυτή η έντονη παραγωγή κοσμημάτων στη θέση επιβεβαιώνεται από τα τελευταία ευρήματα των *in situ*, τόσο δακτυλίων και πλακιδίων, όσο και χαντρών (αρκετών μάλιστα χρυσών) σε πολύ μεγάλες ποσότητες. Η περίπτωση του Ντικιλί Τας είναι ίσως η μόνη όπου η ταύτιση εργαστηριακών χώρων νεολιθικής κοσμηματοποιίας δεν αποτελεί απλώς μία υπόθεση εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Choquenet 2014, Darque κ.ά. 2012, Karali-Yannakopoulou 1992, Miller 1997, Séfériadès 1992, Theodoropoulou 2007

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ

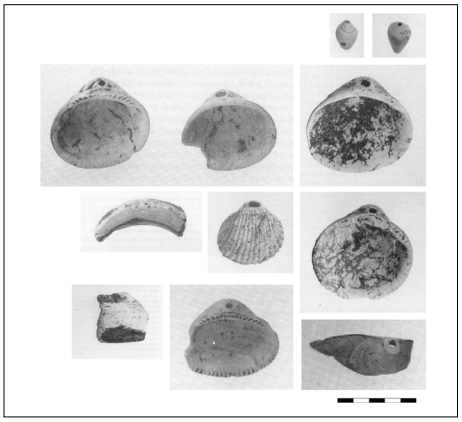
Παράδεισος Καβάλας

NN 1976

Η θέση βρίσκεται στη δεξιά όχθη του Νέστου. Πρόκειται για ένα λόφο 15 στρεμμάτων που απέχει 30 χλμ από τη θάλασσα, αλλά ήταν πιο κοντά κατά την περίοδο κατοίκησής του. Ο οικισμός είναι σύγχρονος με τη Φάση ΙΙΙ των Σιταγρών, καθώς και με το Ντικιλί Τας. Οι πολύ περιορισμένες χρονικά και χωρικά ανασκαφές δεν απέδωσαν κατόψεις οικημάτων, εκτός από αποσπασματικά πήλινα δάπεδα και πασσαλότρυπες.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

6		3		31		40

Στην τελική δημοσίευση αυτής της μικρής σε έκταση ανασκαφής δεν αναφέρονται άλλα κοσμήματα εκτός αυτών από όστρεο, σύμφωνα με τη μελέτη του Reese.

Τα περισσότερα σε αριθμό (23) είναι τα *Glycymeris* sp. περίαπτα (η οπή τους βρίσκεται στο umbo, όπως παρατηρείται συχνά σε αυτό το όστρεο), ακολουθούν τα υπόλοιπα όστρεα, κυρίως θαλάσσια, με οπή (1 *Conus mediterraneus*, 12 *Columbella* sp. και 3 *Cerastoderma glaucum*), 6 *Dentalium* sp. που φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκαν ως χάντρες, και τέλος 3 είναι οι τμηματικά σωζόμενοι μεγάλοι δακτύλιοι από *Spondylus gaederopus*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Reese 1987

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

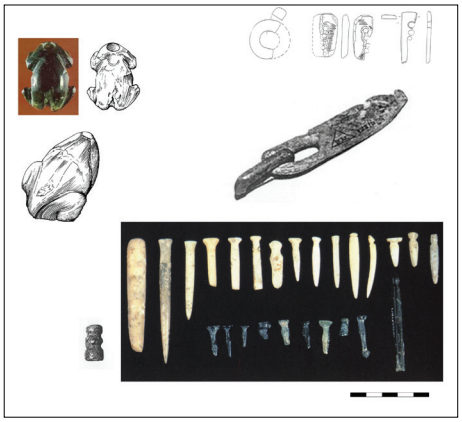
Νέα Νικομήδεια Ημαθίας

AN 1961/1963-64

Ο οικισμός της Νέας Νικομήδειας (έκτασης περίπου 24 στρεμμάτων) βρίσκεται 11 χλμ ΒΑ της Βέροιας.
Οι λεπτές σε πάχος επιχώσεις της ΝΝ ήταν κατεστραμμένες πριν την έναρξη των ανασκαφών. Η παλαιότερη φάση της ΑΝ περιλαμβάνει τετράγωνα πασσαλόπηκτα οικήματα, τα οποία διατάσσονται γύρω από ένα μεγαλύτερο (Οίκημα 4, 161 τμ), το οποίο, λόγω των διαστάσεων και των αντικειμένων που βρέθηκαν σ' αυτό (ειδώλια, αχρησιμοποίητες πυριτολιθικές λεπίδες κλπ.), θεωρήθηκε από τον ανασκαφέα ως ιερό. Κατά τη νεότερη φάση της ΑΝ τα οικήματα είναι ορθογώνια, επίσης πασσαλόπηκτα. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα ο οικισμός περιβαλλόταν από δύο περιβόλους οι οποίοι αργότερα αντικαταστάθηκαν από μια τάφρο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

5		7		44		78
3	5	1		13		

Τα κοσμήματα της θέσης παραμένουν αδημοσίευτα. Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις αναφέρονται οστέινες πόρπες (με αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με πόρπες από την Ανατολία, κάτι που χρησιμοποιήθηκε εξάλλου ως ένδειξη της πρωιμότητας της θέσης αλλά και της «μετανάστευσης» αντικειμένων και ιδεών από την Ανατολία), λίθινα περίαπτα με τη μορφή βατράχων, καθώς και λίθινα «ενώτια».
Όσον αφορά τα όστρεα, γίνεται λόγος για για ένα πιθανό περιδέραιο αποτελούμενο από *Cerastoderma glaucum*, καθώς και άλλα περίαπτα *Cyclope neritea* και *Glycymeris* sp. Η αναφορά για ύπαρξη μεγάλων δακτυλίων από *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* sp. είναι αρκετά σημαντική, ειδικά αν προέρχονται από πρώιμες νεολιθικές φάσεις, ωστόσο το υλικό αυτό παραμένει αδημοσίευτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Pyke & Yiouni 1996, Rodden 1962, 1964, 1965, Stratouli 1998, Theodoropoulou 2007

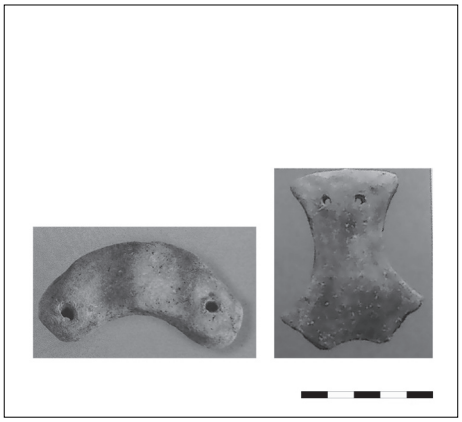
Πολυπλάτανος Ημαθίας

NN 1997-2003

Η σωστική ανασκαφή του οικισμού (256 τμ) έκτασης 80 στρεμμάτων απέδωσε 3 οικιστικές φάσεις.
Αναγνωρίστηκαν πηλόκτιστοι τοίχοι και χαλικόστρωτα δάπεδα, ενώ στο άκρο ενός οικήματος βρέθηκε εστία με συγκέντρωση δημητριακών και οσπρίων και μικρά αγγεία. Εκτός αυτών, μεγάλη είναι η παρουσία σφοντυλιών.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				

1	1					3+
					1;	

Τα κοσμήματα από τη θέση είναι ελάχιστα: αναφέρονται δύο πήλινα περίαπτα, μία λίθινη χάντρα «με διάμετρο μόλις 1,5 εκατοστό», καθώς και διάτρητα όστρεα. Τα περίαπτα εικονίζονται στην προκαταρκτική δημοσίευση. Το ένα από αυτά πιθανότατα αποτελεί τμήμα δακτυλιόσχημου 'ring-idol', ενώ το δεύτερο ίσως είναι τελικά κάποιο υφαντικό εξάρτημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μερούσης & Στεφανή 2004, Στεφανή 1997

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Σπήλαιο Ροδοχωρίου Ημαθίας

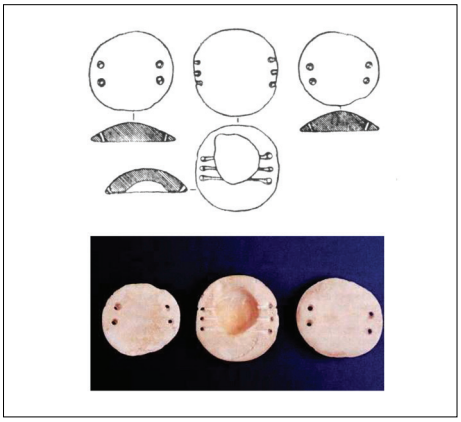
NN | 1964

Το σπήλαιο του Ροδοχωρίου βρίσκεται στα περίχωρα της Νάουσας, κοντά στα σύνορα με το νομό Πέλλας.
Μικρή ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Φ. Πέτσα. Σύμφωνα με τον Rodden θα μπορούσε να αποτελεί είδος «ταφικής θέσης».

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

2						5
	3					

Πέντε κοσμήματα παραδόθηκαν από το σπήλαιο. Πρόκειται για τρία περίαπτα με οπές (ουσιαστικά πόρπες), τα δύο *Spondylus gaederopus* και το τρίτο μαρμάρινο, καθώς και δύο χάντρες, η μία μαρμάρινη και η άλλη *Spondylus gaederopus*. Χωρίς να είναι γνωστές οι ακριβές συνθήκες εύρεσής τους, είναι ενδιαφέρον το ότι πρόκειται για ομοειδή αντικείμενα που σχετίζονται με ένα σπήλαιο (πρόκειται για μία εσκεμμένη εναπόθεση;).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Rodden 1964

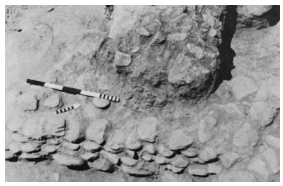
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Βασιλικά Θεσσαλονίκης

MN 1981-

Ένας από τους πρώτους επίπεδους-εκτεταμένους νεολιθικούς οικισμούς που ανασκάφθηκε στη Μακεδονία (έκτασης 200 στρεμμάτων). Ωστόσο η περιορισμένη έρευνά του δεν έδωσε αρκετά στοιχεία όσον αφορά την οργάνωση του χώρου.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

240+	7	23	1			271+

Στο σύνολο των κοσμημάτων της θέσης περιλαμβάνονται τμηματικοί μεγάλοι δακτύλιοι (οστρέινοι, *Spondylus gaederopus* αλλά κυρίως *Glycymeris* sp., και λίγοι λίθινοι), ένα τμήμα πιθανού οστέινου δακτυλιδιού και ορισμένα περίαπτα, κυρίως απλής γεωμετρικής μορφής.
Εκτός αυτών, σε αρκετές δημοσιεύσεις εικονίζεται ένα περιδέραιο από 240 χάντρες τοποθετημένο με ένα οστέινο δακτυλιόσχημο περίαπτο, το οποίο ωστόσο δεν βρέθηκε *in situ*. Οι χάντρες, λίθινες (στεατίτης;), οστέινες και οστρέινες (*Spondylus gaederopus* και *Dentalium* sp.), βρέθηκαν διασκορπισμένες στο εσωτερικό κτιρίου ενώ το οστέινο περίαπτο, αν και προέρχεται από τον οικισμό, αποτελεί επιφανειακό εύρημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γραμμένος 1991

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Θέρμη Θεσσαλονίκης

MN-NN 1987-

Ο νεολιθικός οικισμός αρχικά εντοπίστηκε στο πλαίσιο δοκιμαστικών τομών για τη διερεύνηση των ορίων του νεκροταφείου που συνδέεται με τον παράπλευρο οικισμό των ιστορικών χρόνων.

Πρόκειται για επίπεδη θέση με έκταση που ξεπερνά τα 100 στρέμματα. Από τη ΜΝ σώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Στις φάσεις της ΝΝ αναγνωρίστηκαν υπέργεια και υπόσκαφα κτίσματα, λάκκοι, πήλινα δάπεδα, λιθόστρωτα και ίχνη τάφρων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

	1+	2+	3+			6+

Στις ανακοινώσεις της πορείας των ανασκαφών στη θέση γίνονται συνοπτικές αναφορές για τα κοσμήματα (κυρίως μεγάλοι δακτύλιοι, οστρέινοι αλλά και ορισμένοι λίθινοι). Όσον αφορά τους πρώτους, φαίνεται ότι υπάρχουν στοιχεία επιτόπιας επεξεργασίας τους, καθώς στο υλικό υπάρχουν και δακτύλιοι ημίεργοι. Επιπλέον, αναφέρονται τμηματικοί λίθινοι μικροί δακτύλιοι και αρκετά περίαπτα από *Glycymeris* sp.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παππά 2008, Παππά κ.ά. 2000, 2008

Θεσσαλονίκη - ΔΕΘ

MN-NN 1992

Η θέση βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, κάτω από τις εγκαταστάσεις της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης.
Ανασκάφηκαν (800 τμ) 15 λάκκοι διαφόρων χρήσεων, ένα αβαθές όρυγμα το οποίο περιείχε τριβεία και τριπτήρες και ερμηνεύτηκε ως τροφοπαρασκευαστική εγκατάσταση.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓					

;	2					2+

Από την ανασκαφή στο χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης αναφέρονται μόνο δύο οστρέινα περίαπτα και πήλινες χάντρες. Το ένα από τα περίαπτα (κατασκευασμένο από αδιάγνωστο όστρεο), σύμφωνα με την ανασκαφέα, μορφολογικά θυμίζει διακοσμητικά θέματα της αγγειογραφίας και της σφραγιδογλυφίας της Μέσης Νεολιθικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παππά 1993, 2008

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Λητή ΙΙΙ Θεσσαλονίκης

MN-NN 2004-

Ο οικισμός βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της λεκάνης του Λαγκαδά σε απόσταση 3,5 χλμ από τη θέση Λητή Ι.
Η μικρή ανασκαφική έρευνα (140 τμ) απέδωσε ένα επίμηκες όρυγμα το οποίο ταυτίστηκε με δάπεδο υπόσκαφης οικίας και εικάζεται ότι δύο λάκκοι χρησίμευαν ως δεξαμενές συλλογής νερού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

;

;

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις των ανασκαφών στη θέση γίνεται αναφορά σε ποσότητες «βραχιολιών από όστρεο» (*Spondylus gaederopus*;), τα οποία ωστόσο δεν απεικονίζονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τζαναβάρη κ.ά. 2002

Μικρή Βόλβη Θεσσαλονίκης

Η θέση (έκτασης 30 στρεμμάτων) βρίσκεται στις υπώρειες λόφου στη ΒΑ όχθη της λίμνης Βόλβης, στην ανατολική πλευρά της λεκάνης του Λαγκαδά.
Οι επιχώσεις παρουσιάζουν σημαντική διάβρωση. Αναγνωρίστηκε ένα στρώμα κατοίκησης στο οποίο ερευνήθηκε μεγάλος αριθμός λάκκων χωρίς κανονική διάταξη (138), ελάχιστοι από τους οποίους παρουσιάζουν στοιχεία εσωτερικής διαμόρφωσης, καθώς και υπολείμματα τριών επίγειων κατοικιών με παραλληλόγραμμη κάτοψη (πάνω από 6 x 6 μ). Εκτός των αρχιτεκτονικών καταλοίπων βρέθηκε και μία ακτέριστη ταφή ενήλικα.

Οι προκαρκτικές δημοσιεύσεις για τις ανασκαφές στη θέση κάνουν λόγο για τρία λίθινα περίαπτα: τα δύο όμοια μεταξύ τους με σύνθετο γεωμετρικό σχήμα και το τρίτο ανθρωπόμορφο. Και τα τρία περίαπτα έχουν πολλά παρόμοια παραδείγματα από θέσεις στη Βουλγαρία που χρονολογούνται σε πρώιμες φάσεις της Νεολιθικής, όπως τη Slatina και το Kovačevo.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λιούτας & Κώτσος 2006, Kotsos & Urem-Kotsou 2016

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης

MN-NN 1994-

Οι συνεχιζόμενες σωστικού χαρακτήρα ανασκαφές σε διάφορα οικόπεδα στη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης αποκάλυψαν αποσπασματικά έναν μεγάλο επίπεδο οικισμό πάνω σε χαμηλό ύψωμα (έκτασης περίπου 112 στρεμμάτων).
Έχουν διακριθεί δύο οριζόντια μετατοπισμένες φάσεις με βασικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τις ημιυπόγειες, αλλά και τετράπελευρες οικίες, υπαίθριες εστίες και λάκκους, καθώς και μία τάφρο ή οποία φαίνεται ότι περιβάλλει τον οικισμό.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

15	5	50	1	52		128
1	4					

Στους δύο τόμους της δημοσίευσης των ανασκαφών στα διάφορα οικόπεδα της Σταυρούπολης δίνονται στοιχεία και για τα κοσμήματα που έχουν βρεθεί, εν είδει καταλόγου.
Η αρκετά μεγάλη ποσότητα *Spondylus gaederopus* δακτυλίων καθώς και η εύρεση ημίεργων οστρέινων δακτυλίων σύμφωνα με την Κάραλη, η οποία έχει μελετήσει το οστρεοαρχαιολογικό υλικό, αποτελούν ενδείξεις ενός τοπικού «εργαστηρίου». Πρέπει να σημειωθεί ότι σε μία ταφή στη θέση φαίνεται να υπάρχει εσκεμμένη εναπόθεση οστρέων *Spondylus gaederopus*.
Στα υπόλοιπα κοσμήματα αριθμητικά υπερτερούν τα όστρεα με οπή (κυρίως *Cerastoderma glaucum*, όλα με μη επιμελημένη οπή κρούσης), λίγες χάντρες και τμήματα πήλινων και λίθινων μεγάλων δακτυλίων (ορισμένοι από τους τελευταίους έχουν στην επιφάνειά τους αυλακώσεις και οπές δεύτερης χρήσης, μία παρόμοια πρακτική επιδιόρθωσης με αυτή των μαρμάρινων δακτυλίων του Δισπηλιού).
Τέλος, τέσσερα οστέινα αντικείμενα, τα οποία αναφέρονται ως αγκίστρια, είναι πιθανότερο να αποτελούν αγκιστροειδείς πόρπες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 2004, Κάραλη 2002, 2004, Χατζούδη 2002

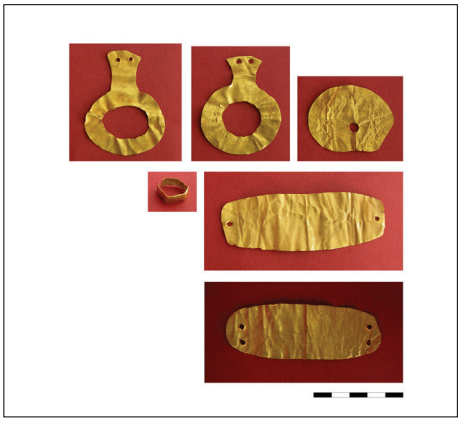
Αραβησσός Πέλλας

4500-3200 BC | TN | 1950(;)

Τα χρυσά κοσμήματα από την Αραβησσό βρέθηκαν κατά το όργωμα στον προϊστορικό οικισμό Παλαιόκαστρο στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Έκτοτε εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
						✓	

	3		1			6
					2	

Τα 2 δακτυλιόσχημα περίαπτα ανήκουν στον γνωστό και από άλλες θέσεις των Βαλκανίων τύπο των ‘ring-idol’. Δύο ελλειψοειδή διάτρητα ελάσματα είναι επίσης ανάλογα με αυτά από το νεκροταφείο της Βάρνας, όπου και είχαν τη λειτουργία κάλυψης του στόματος ή και του μετώπου στις «συμβολικές» ταφές των πήλινων προσωπείων (κενοτάφια). Αντίστοιχα με της Βάρνας είναι και τα υπόλοιπα δύο κοσμήματα, ένα δισκόμορφο διάτρητο έλασμα και ένα έλασμα με τη μορφή μικρού δακτυλίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

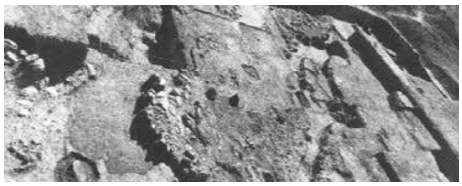
Γραμμένος 1991

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Άψαλος-Γραμμή Πέλλας

5700-5600 BC | MN | 1999

Ο οικισμός στη θέση Γραμμή (επίπεδος, έκτασης 50 στρεμμάτων), κοντά στον σημερινό οικισμό της Αψάλου, εντοπίστηκε με αφορμή την κατασκευή του επαρχιακού δρόμου Αψάλου-Αριδαίας.

Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως δύο ορύγματα τα οποία πρέπει να αποτελούν τμήμα μιας τάφρου που περιέκλειε τουλάχιστον ένα τμήμα του οικισμού. Στον χώρο μεταξύ των δύο ορυγμάτων βρέθηκε σημαντικός αριθμός μικρών λάκκων και μία υπόσκαφη οικία ενώ στο κέντρο αυτού του χώρου εντοπίστηκε και ένα πηγάδι.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

;		;				;

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις των δύο θέσεων γίνεται αναφορά σε λάκκους με πλήθος από χάντρες και βραχιόλια από *Spondylus gaederopus*. Ωστόσο, δεν εικονίζονται, ενώ δε δίνονται περισσότερα στοιχεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χρυσοστόμου κ.ά. 2000

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Γιαννιτσά Πέλλας

AN-MN-NN 1989-2001

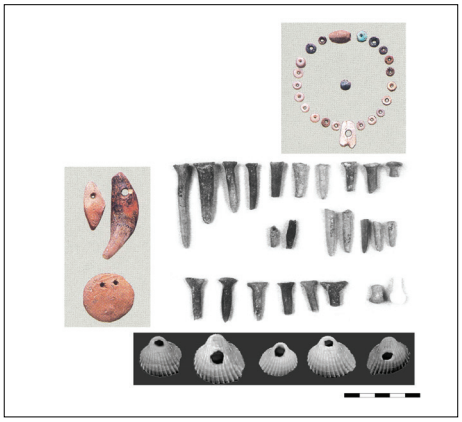

Οι σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα της πόλης έφεραν στο φως αποσπασματικά στοιχεία για έναν νεολιθικό οικισμό που βρίσκεται σε πλαγιά χαμηλού λόφου στο ΝΑ τμήμα της πόλης.

Η εγκατάσταση υπολογίζεται στα 30 στρέμματα. Αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα οικοδομικού συγκροτήματος, στο εσωτερικό του οποίου υπήρχαν θερμικές κατασκευές, σιροί, λάκκοι και εστία. Τμήμα του οικισμού φαίνεται ότι περιβαλλόταν από τάφρους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

25+	2+			118	1+	161+

				15		

Το υλικό των ανασκαφών σε διάφορα οικόπεδα στην πόλη των Γιαννιτσών παραμένει αδημοσίευτο. Στο πλαίσιο της μελέτης του οστρεολογικού υλικού από την Theodoropoulou αναφέρονται 115 *Cerastoderma glaucum* με οπή, 1 περίαπτο *Glycymeris* sp., 1 *Mactra* sp. και 1 (λιμναίο) *Unio* sp.

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις γίνεται λόγος για «αρκετές μικρές λίθινες δισκόμορφες χάντρες με διάμετρο 3-6 χιλιοστών, δύο πήλινες ατρακτοειδείς και μία μεγαλύτερη αμφικωνική», ενώ εικονίζονται και δόντια (λύκου;) με οπή.

Συμβαδίζοντας με τη γενικότερη συσχέτιση «ενωτίων» / «καρφιών» με τις πρώιμες νεολιθικές φάσεις, στο *corpus* των κοσμημάτων υπάρχουν 15 πήλινα «ενώτια» / «καρφιά» (τα οποία στη δημοσίευση χαρακτηρίζονται ως πήλινες περόνες).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Theodoropoulou 2007, Χρυσοστόμου 1989, 1993

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Μάνδαλο Πέλλας

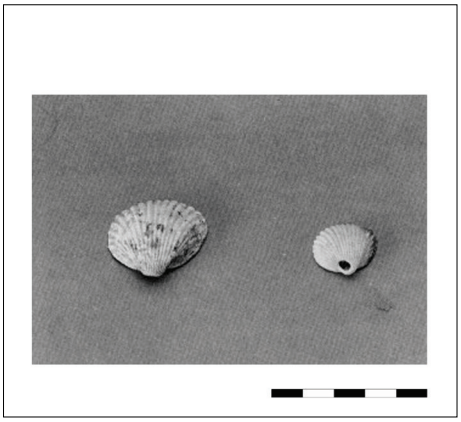
NN-TN 1981-88

Η ανασκαφή της χαμηλής τούμπας (έκτασης 5 στρεμμάτων) απέδωσε τμήματα πασσαλόπηκτων τοίχων και ξύλινων δαπέδων επιχρισμένων με ασβεστοκονίαμα ή πηλό. Στην κορυφή της βρέθηκε διπλός λίθινος περίβολος, η θεμελίωση του οποίου χρονολογήθηκε στη ΝΝΙΙ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓						

;				2		2+

Γίνεται αναφορά σε «πολύ μικρές οστρέινες χάντρες» με ίχνη κόκκινης βαφής (πιθανότατα πρόκειται για λιμναία *Unio* sp.). Παρόμοια είναι η περίπτωση του περιδέραιου από χάντρες *Unio* sp. με κόκκινη χρωστική στον Κάτω Αγιάννη, θέση σύγχρονη του Μάνδαλου. Τέλος, εικονίζονται όστρεα με οπή (*Cerastoderma glaucum*).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παπαευθυμίου-Παπανθίμου & Πιλάλη-Παπαστερίου 1988

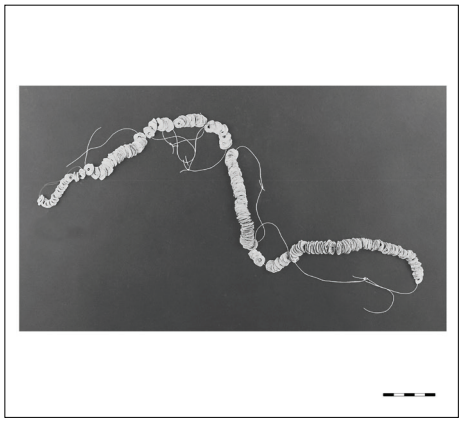
Κάτω Αγιάννης Πιερίας

TN 2004-7

Η θέση βρίσκεται σε χαμηλό λόφο στη βόρεια Πιερία.
Η σωστική ανασκαφή (525 τμ) αποκάλυψε τμήμα τάφρου που χρονολογείται στην TN, μέσα στην οποία είχε καταρρεύσει λίθινος τοίχος. Η διερεύνηση μίας δεύτερης τάφρου, ανατολικά της πρώτης, δεν ολοκληρώθηκε. Επιπλέον, στις επιχώσεις διερευνήθηκαν τρεις ταφές. Δεν βρέθηκαν οικιστικά κατάλοιπα που να σχετίζονται με τις τάφρους, παρά μόνο δύο λάκκοι με ελάχιστα ευρήματα. Πιθανότατα, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, τα οικιστικά κατάλοιπα διαβρώθηκαν.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

4	4	5		6		21
		1	1			

Το σύνολο των κοσμημάτων (21 σε σύνολο 603 μικροευρημάτων) αναφέρεται στην προκαταρκτική δημοσίευση της ανασκαφής (χωρίς ωστόσο να υπάρχει απεικόνισή του): μεγάλοι δακτύλιοι από *Spondylus gaederopus*, αλλά και ένας μαρμάρινος, πήλινες και λίθινες χάντρες και περίαπτα, όστρεα με οπή (πιθανότατα *Cerastoderma glaucum)*, μία οστέινη εγχάρακτη περόνη και ένα πήλινο «κουμπί».
Εκτός αυτών, αναφέρεται και εικονίζεται η περίπτωση ενός περιδεραίου κατασκευασμένου από το λιμναίο όστρεο *Unio sp.*, στο οποίο και αναγνωρίστηκαν ίχνη κόκκινης χρωστικής. Το περιδέραιο αυτό σχετίζεται με μία από τις τρεις ταφές που ερευνήθηκαν στον οικισμό. Ίχνη κόκκινης χρωστικής σε *Unio sp.* κοσμήματα αναφέρονται και από άλλες θέσεις, όπως οι Σιταγροί, το Δισπηλιό, το Μάνδαλο αλλά και η Hârşova στη Ρουμανία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπέσιος & Αδακτύλου 2008

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Μακρύγιαλος Πιερίας

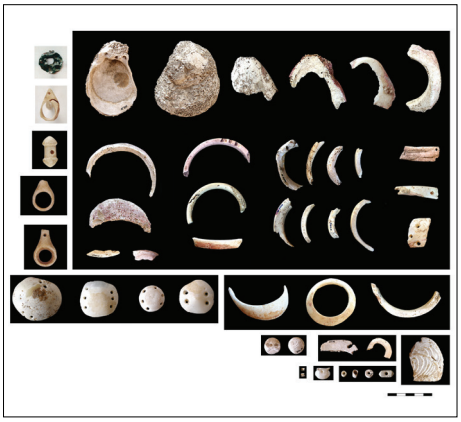
5300-4500 BC | NN | 1992-97

Μία από τις μεγαλύτερες σωστικές ανασκαφές με αφορμή την επέκταση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου (συνολικά 500 στρ, από τα οποία ερευνήθηκαν ανασκαφικά 60), αποκάλυψε έναν από τους μεγαλύτερους γνωστούς οικισμούς της NN. Ο οικισμός της NNI (Μακρύγιαλος I) αποτελείται από αραιά κτισμένες, κυκλικές ή ελλειψοειδείς πασσαλόπηκτες υπόσκαφες καλύβες και περιβάλλεται από διπλή τάφρο. Μετά την εγκατάλειψη του τμήματος αυτού, οι τάφροι χρησιμοποιούνται για ταφές και ως χώρος απόρριψης. Ακολουθεί προσωρινή εγκατάλειψη. Κατά τη NNII (Μακρύγιαλος II) κατασκευάζονται, σε πυκνή διάταξη, οικήματα όμοιου τύπου με διάμετρο έως 5 μ, ορθογώνια κτίσματα, καθώς και ένα αψιδωτό κτίριο μήκους 15 μ, που ίσως να μην ήταν και το μοναδικό. Ο οικισμός περιβάλλεται και στη φάση αυτή από προστατευτικές τάφρους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓	✓		
70;	228;	311	4;	1532;		2172+	
1			23	12	3		

Τα περισσότερα στοιχεία δίνονται για τα οστρέινα και χάλκινα κοσμήματα, λιγότερες είναι οι πληροφορίες που αφορούν τα λίθινα, ενώ άγνωστος είναι ο αριθμός των οστέινων και πήλινων.

Στον οικισμό του Μακρυγιάλου επιβεβαιώνεται η επιτόπια παραγωγή *Spondylus gaederopus* κοσμημάτων, καθώς υπάρχει πληθώρα πρώτης ύλης και ημίεργων κοσμημάτων. Απαντώνται σχεδόν όλοι οι γνωστοί τύποι *Spondylus gaederopus* κοσμημάτων, ενώ, επιπλέον, καταγράφεται η περίπτωση της εναπόθεσης ενός τμηματικού δακτυλίου σε μία ταφή.

Από τα υπόλοιπα κοσμήματα αναφέρονται όστρεα με οπή (κυρίως τα άφθονα στη θέση *Cerastoderma glaucum*), μαρμάρινα περίαπτα (ανάμεσά τους τμήματα από ένα «διπλό φαλλόσχημο» και δύο τύπου 'ring-idol') και δακτύλιοι καθώς και μικρού μεγέθους *Spondylus gaederopus* αντικείμενα χωρίς οπή ανάρτησης, τα οποία χαρακτηρίζονται ως «ενώτια». Στον τύπο του 'ring-idol' εντάσσεται και ένα χάλκινο περίαπτο που μαζί με τα υπόλοιπα μεταλλικά κοσμήματα (κυρίως χάντρες) επιβεβαιώνουν ενδείξεις μεταλλουργικών δραστηριοτήτων στον οικισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παππά 1998, 2008, 2009, Παππά κ.ά. 1998, 2002, Pappa & Veropoulidou 2011, Tsoraki 2007, 2008

Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας

AN-MN-NN-TN 1999-

Ο νεολιθικός οικισμός των Παλιαμπέλων βρίσκεται στη βορειοανατολική Πιερία, δίπλα στον ομώνυμο σύγχρονο συνοικισμο. Η συστηματική ανασκαφική έρευνα έκτασης 660 τμ αποκάλυψε εκτεταμένα οικιστικά κατάλοιπα της Νεολιθικής. Η αρχαιότερη φάση κατοίκησης εντάσσεται σε ένα αρχικό στάδιο της ΑΝ και εντοπίζεται στο βόρειο τμήμα του γήλοφου (ρηχοί, μικρών διαστάσεων, λάκκοι). Οι επιχώσεις της ΜΝ βρίσκονται στο κεντρικό, Β και ΝΑ τμήμα της τούμπας και περιλαμβάνουν οικιστικές και χωροοργανωτικές κατασκευές, με κύριο χαρακτηριστικό την παρουσία τριών τάφρων. Η ΝΝ εντοπίζεται στη Β, ΒΔ και ΝΑ περιοχή και αντιπροσωπεύεται κυρίως από κατασκευές οργάνωσης του χώρου (παρουσία λιθόκτιστων περιβόλων), ενώ αποσπασματικά στοιχεία ΤΝ βρίσκονται στα ΝΑ της θέσης.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓		✓	

	;	30		149		180+
					1	

Τα περισσότερα στοιχεία για τα αντικείμενα κόσμησης δίνονται από τη μελέτη του οστρεοαρχαιολογικού υλικού. Αναφέρονται αρκετά όστρεα με οπή (*Cerastoderma glaucum*) και 30 οστρέινοι δακτύλιοι, οι 21 από τους οποίους είναι κατασκευασμένοι από *Glycymeris* sp., ενώ οι υπόλοιποι από *Spondylus gaederopus*.
Στις υπόλοιπες προκαταρκτικές δημοσιεύσεις αναφέρονται λίθινα περίαπτα, καθώς και ένα χρυσό δακτυλιόσχημο του τύπου 'ring-idol'.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεροπουλίδου 2011, Κωτσάκης & Halstead 2002

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Πηγή Αθηνάς Πιερίας

NN 2001-3/2008-10

Στο πλαίσιο κατασκευής της Εθνικής Οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης ανασκάφηκε ο οικισμός που βρίσκεται σε χαμηλό ύψωμα.
Αναγνωρίστηκαν αποσπασματικά πολλές φάσεις κατοίκησης, ωστόσο, τα οικοδομικά καλύτερα σωζόμενα είναι τα προδιμηνιακά, όπου και εντοπίστηκαν υπολείμματα τοίχων κτιρίου. Λιγότερα είναι τα στοιχεία για τη ΜΝ και ΑΝ, ενώ αναφέρεται από τους ανασκαφείς και η περίπτωση ύπαρξης Ακεραμικής φάσης.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

	;	1			1	2+

Τα μόνα κοσμήματα που αναφέρονται ανήκουν στη Νεότερη Νεολιθική. Πρόκειται για ένα δόντι με οπή, έναν άγνωστο αριθμό περιάπτων και έναν δακτύλιο από *Spondylus gaederopus*.

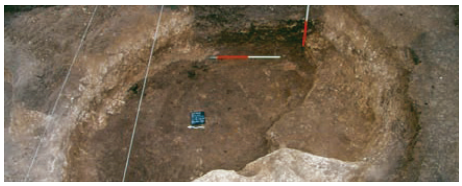
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cantuel 2013, Πουλάκη-Παντερμαλή 2003

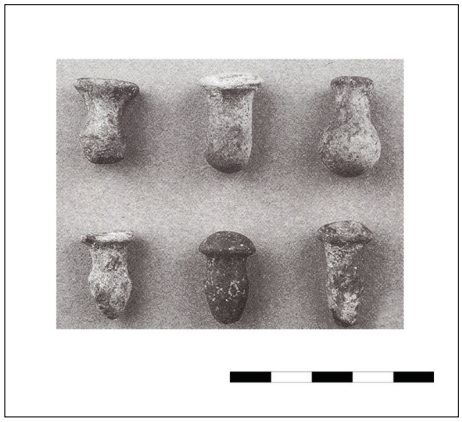
Ρεβένια Πιερίας

6600-5800 BC | AN | 2001-4

Η θέση (έκτασης 40 στρεμμάτων) βρίσκεται σε μία μικρή κοιλάδα δυτικά του Κορινού.
Πρόκειται για επίπεδο οικισμό, όπου το κύριο αρχιτεκτονικό στοιχείο είναι οι λάκκοι διαφόρων μεγεθών, που διακρίνονται σε απορριμματικούς και αποθηκευτικούς. Κάποιοι από τους λάκκους ίσως αποτελούσαν ημιυπόγειους χώρους οικημάτων. Στο ΝΑ τμήμα του ανασκάφηκε ένα πασσαλόπηκτο κτίσμα, ενώ σε άλλα σημεία υπάρχουν αποσπασματικά σωζόμενες αύλακες, που ερμηνεύθηκαν ως τάφροι θεμελίωσης. Εκτός αυτών, ερευνήθηκαν και ταφές.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓				

;	;			;		41+

			;	41	

Στην προκαταρκτική δημοσίευση αναφέρονται αρκετές λίθινες χάντρες, ελάχιστα λίθινα, οστέινα και πήλινα περίαπτα, αρκετά όστρεα με οπή και ελάχιστα λίθινα «κουμπιά».
Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί ο μεγάλος αριθμός «ενώτιων» (33 πήλινα και 8 λίθινα από τα οποία 1 μαρμάρινο), τα οποία χαρακτηρίζουν τις πρώιμες νεολιθικές φάσεις και ειδικά στη Θεσσαλία. Τα δώδεκα από αυτά βρέθηκαν μέσα σε λάκκο. Δεν αναφέρεται η περίπτωση κοσμημάτων σε ταφικά συμφραζόμενα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπέσιος & Αδακτύλου 2004

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

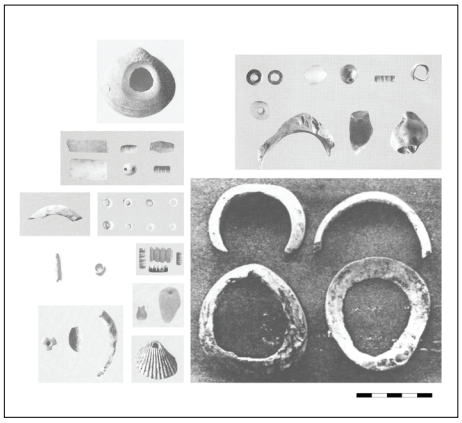
Δήμητρα Σερρών

MN-NN 1961/1978-83

Η πρώτη δοκιμαστική ανασκαφή στην τούμπα της Δήμητρας (έκτασης 20 στρεμμάτων) έγινε από τον Θεοχάρη, ενώ συστηματικές ανασκαφές έγιναν από τον Γραμμένο.
Η ανασκαφή ήταν περιορισμένη (32 τμ) και αποκάλυψε φάσεις που χρονολογούνται στη ΜΝ και τη ΝΝ, με αποσπασματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, καθώς και στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
599	9	30		67			

705

Αν και η ανασκαφή της θέσης ήταν μικρής έκτασης, η απόφαση να εφαρμοστεί ξεροκόσκινο και επίπλευση σχεδόν του συνόλου του χώματος των επιχώσεων αύξησε τον αριθμό των κοσμημάτων, κυρίως μικρού μεγέθους χάντρες.
Στη δημοσίευση παρατίθενται τα στοιχεία για τα κοσμήματα κατά τις τομές της ανασκαφής και με βάση τη χρονολόγησή τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά τα κοσμήματα που χρονολογούνται στη ΝΝΙ περίοδο και ακολουθούν αυτά της Μέσης Νεολιθικής. Σχεδόν όλοι οι *Spondylus gaederopus* μεγάλοι δακτύλιοι έχουν βρεθεί σε στρώματα της Νεότερης Νεολιθικής και η Karali-Yannakopoulou θεωρεί πως στη θέση υπήρχε «εργαστήριο» παραγωγής του. Από τα όστρεα με οπή αναφέρονται 18 *Cerastoderma glaucum*, 35 *Glycymeris* sp., λίγα *Spondylus gaederopus, Conus* sp., *Cyclope neritea* και ένα λιμναίο *Unio* sp. Μεγάλη ειναι η ποικιλία από τις χάντρες, κατασκευασμένες από όλα τα γνωστά υλικά, ενώ αναφέρονται 5 μεταλλικές (χρυσές και χάλκινες) που προήλθαν απο τη ΜΝ φάση (αν και αυτό δεν είναι τόσο ασφαλές χρονολογικά). Επιπλέον, βρέθηκαν 2 σπόνδυλοι ψαριού με οπή (του είδους *Silurus glanis*).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γραμμένος 1991, Karali-Yannakopoulou 1991, 1997, Theodoropoulou 2007

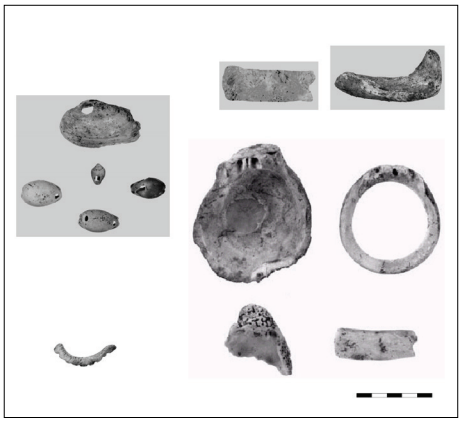
Κρυονέρι Σερρών

4800/4700-3900/3800 BC | NN | 1996-97

Η θέση (έκτασης 3 στρεμμάτων) βρίσκεται στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, στους πρόποδες των Κερδυλλίων.
Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, είχαν δημιουργηθεί άνδηρα από συσσωρεύσεις λίθων και πηλόχωμα τα οποία και όριζαν τον οικισμό. Η δόμηση εντός του οικισμού είναι πυκνή. Κατά τη σωστική ανασκαφή της θέσης αποκαλύφθηκαν τμήματα επάλληλων δαπέδων οικιών με εστίες, σύνολα αγγείων και εργαλείων *in situ*, όπως επίσης λάκκοι απορριμμάτων. Μεγάλη είναι η ποσότητα οστών ψαριών και οστρέων, καθώς η θέση απέχει 5 χλμ από τη θάλασσα.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

;	3	2		55		60+

Το *corpus* των κοσμημάτων από τη σωστική ανασκαφή του Κρυονερίου δεν έχει πλήρως μελετηθεί. Τα περισσότερα στοιχεία προέρχονται από την Theodoropoulou, η οποία μελέτησε το οστρεολογικό υλικό της θέσης. Αναγνωρίστηκαν οστρέινα περίαπτα από *Cerastoderma glaucum*, *Spondylus gaederopus*, *Luria lurida*, *Colllumbella rustica*, *Hexaplex* sp., *Ocinebrina* sp., *Cerithium vulgatum*, *Glycymeris* sp., αλλά και αρκετά λιμναία *Unio sp.* Δύο μεγάλοι *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι (και μάλιστα ο ένας σωζόμενος ακέραιος), αλλά και όστρεα που μπορούν να ερμηνευθούν ως ημίεργοι δακτύλιοι υποδηλώνουν την επιτόπια παραγωγή των δακτυλίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μαλαμίδου 1997, Malamidou 2007, Theodoropoulou 2007

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΚΕΝΤΡΙΚΗ

Προμαχώνας - Topolnica Σερρών

5300-4250 BC | NN | 1993-

Ο επίπεδος οικισμός (έκτασης 60 περίπου στρεμμάτων) βρίσκεται στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, πάνω από την κοιλάδα του Στρυμόνα, στους πρόποδες του όρους Κερκίνη.
Αναγνωρίστηκαν τέσσερις φάσεις, που χρονολογούνται από το τέλος της 6ης ως τα μέσα της 5ης χιλιετίας π.Χ. Ερευνήθηκαν πασσαλόπηκτα κτίσματα ορθογώνιας κάτοψης, ενώ στην αρχαιότερη φάση υπάρχουν κτίσματα με υπόσκαφους χώρους, καθώς και ένα μεγάλο υπόσκαφο κτίριο, το οποίο θεωρείται από τους ανασκαφείς ως κοινοτικό.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

;		25		4	1	31+

1					

Το υλικό των ελληνοβουλγαρικών ανασκαφών δεν είναι πλήρως δημοσιευμένο.
Αναφέρονται οστρέινα περίαπτα (*Hexaplex*, *Ostrea*), λίγοι οστρέινοι δακτύλιοι (6 *Spondylus gaederopus* και 2 *Glycymeris* sp.), χάντρες, περίαπτα και περόνες από διαφορετικά υλικά (ανάμεσά τους και ο μαλαχίτης), καθώς και ένα μαρμάρινο ανθρωπόμορφο περίαπτο. Σημαντικό είναι το σύνολο των 17 μαρμάρινων δακτυλίων, αντίστοιχων αυτών του Δισπηλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 1996, 2001, Koukouli-Chrisanthaki κ.ά. 2007, Παλαιολόγου 2007, Theodoropoulou 2007

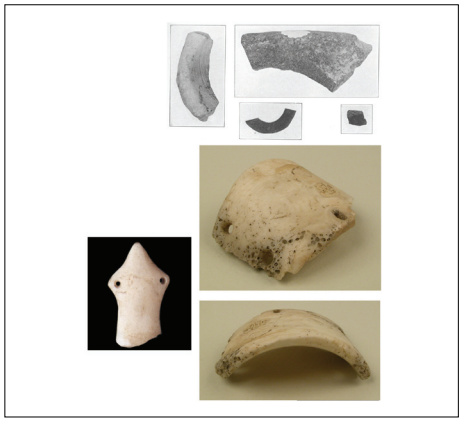
Όλυνθος Χαλκιδικής

NN 1928

Η συστηματική ανασκαφή της αρχαίας Ολύνθου πραγματοποιήθηκε από την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή στο διάστημα μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων.
Στο νότιο τμήμα του διπλού λόφου πάνω στον οποίο είναι κτισμένη εντοπίστηκαν κατάλοιπα που χρονολογούνται στη ΝΝ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

		3				4
1						

Στη δημοσίευση των ανασκαφών ο Mylonas αναφέρει τρεις τμηματικούς μεγάλους δακτυλίους (οι δύο *Spondylus gaederopus* και ο τρίτος λίθινος), καθώς και ένα ανθρωπόμορφο σχηματικό ειδώλιο-περίαπτο. Ο ένας από τους οστρέινους δακτύλιους είναι αρκετά πλατύς με οπές επιδιόρθωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Mylonas 1929

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Αυγή Καστοριάς

5600/5500-5000/4900 BC | MN-NN | 2002-

Η θέση (έκτασης 30 στρεμμάτων) βρίσκεται σε απόσταση 8 χλμ από το Δισπηλιό Καστοριάς.
Από την πυκνή κατανομή των οικιστικών καταλοίπων αναγνωρίστηκαν 10 κτίρια ελεύθερα, ορθογώνιας κάτοψης. Ο οικισμός, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, περιβάλλεται από τάφρους, ενώ αρκετά είναι τα στοιχεία για τις ταφικές πρακτικές (καύσεις σε μικρά αγγεία).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

38+	2					44+
		1	3			

Σύντομες αναφορές γίνονται στα κοσμήματα από τον γειτονικό με το Δισπηλιό νεολιθικό οικισμό της Αυγής. Αναγνωρίστηκαν τμηματικοί *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι, χάντρες και «κουμπιά» (αυτός ο τελευταίος τύπος ελλείπει από το υλικό του Δισπηλιού), αλλά και λίθινες χάντρες. Επιπλέον γίνεται αναφορά σε μία χάντρα από μαλαχίτη. Μία «καρφίτσα» (περόνη) από οστό ελαφιού με ζωόμορφη λαβή θυμίζει αρκετά βαλκανικά παραδείγματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στρατούλη 2004, Theodoropoulou 2011

Δισπηλιό Καστοριάς

MN-NN 1992-2013

Ο προϊστορικός οικισμός του Δισπηλιού βρίσκεται στη θέση Νησί, στη νότια όχθη της λίμνης της Καστοριάς. Εντοπίστηκε το 1932, όταν η στάθμη της λίμνης κατέβηκε και στο σημείο που χώριζε το Νησί από την όχθη της λίμνης φάνηκαν υπολείμματα ξύλινων πασσάλων. Οι συστηματικές ανασκαφές ξεκίνησαν το 1992. Η λιμναία θέση του Δισπηλιού κατοικήθηκε από τη ΜΝ έως και την Εποχή του Χαλκού. Οι οικιστικές φάσεις που έχουν διακριθεί συνδέονται άμεσα με το μεταβαλλόμενο περιβάλλον της λίμνης. Μεγάλες ποσότητες ξύλινων δομικών στοιχείων διασώζονται από την αρχαιότερη φάση του οικισμού (MN/NNI) που ανασκάφηκε στον Ανατολικό Τομέα της θέσης, ενώ καλά σωζόμενες είναι οι πήλινες κατασκευές, εστίες και φούρνοι, από τη φάση της NNII, που αντιπροσωπεύεται καλύτερα στον Δυτικό Τομέα της θέσης.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

1238	46	105	65	91	10	1585
6	15	2			7	

Το *corpus* των κοσμημάτων προέρχεται κυρίως από τους δύο μεγάλους τομείς της ανασκαφής, τον ανατολικό και δυτικό (στον τελευταίο σώζονται καλύτερα οι υστερότερες νεολιθικές φάσεις). Η έντονη ποικιλομορφία όσον αφορά τους «τύπους» των κοσμημάτων αλλά και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή τους είναι το κύριο χαρακτηριστικό του συνόλου.

Από τις πιο σημαντικές ομάδες είναι αυτή των μαρμάρινων και οστρέινων δακτυλίων, οι περισσότεροι από τους οποίους εμφανίζουν ίχνη έντονης επιδιόρθωσης και μεταποίησης, καθώς και των οστέινων μικρών δακτυλίων, κατασκευασμένων κυρίως από ελαφοκέρατο, τύπος που εμφανίζεται μόνο στο Δισπηλιό σε τόσο μεγάλη συχνότητα. Ανάμεσα στα περίαπτα υπάρχουν δόντια με οπές, όστρεα –θαλάσσια και λιμναία (*Cerastoderma glaucum*, *Luria lurida, Cyclope neritea*, *Unio* sp.)–, σπόνδυλοι ψαριών, οστά χελώνας, λίθινα, οστέινα και πήλινα ανθρωπόμορφα, ζωόμορφα και τύπου 'ring-idol', αλλά και δύο περιπτώσεις ανθρώπινων δοντιών. Σημαντικό είναι και το σύνολο *Spondylus gaederopus* αγκιστροειδών «πορπών», ένας τύπος που έχει παράλληλα κυρίως από τα νεκροταφεία της κεντρικής Ευρώπης. Στις υστερότερες φάσεις εμφανίζονται χάντρες κατασκευασμένες από στεατίτη –πιθανότατα θερμικά επεξεργασμένες–, για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις επιτόπιας παραγωγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεροπουλίδου & Υφαντίδης 2004, Ifantidis 2006, 2011, Ifantidis & Papageorgiou 2011, Υφαντίδης 2006, 2008, 2010

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Κολοκυνθού Καστοριάς

MN-NN-TN(;) 2001-2

Ο οικισμός εντοπίστηκε κατά τις εργασίες για τη διάνοιξη άξονα της Εγνατίας Οδού.
Ερευνήθηκε ένα μικρό κομμάτι του οικισμού (περίπου 1 στρέμμα). Εντοπίστηκαν λάκκοι αποθηκευτικής ή απορριμματικής λειτουργίας, και πασσαλότρυπες, που όμως δεν δίνουν σαφή εικόνα για την αρχιτεκτονική διάταξη του οικισμού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	;	✓		;			

5	1	1			1	8

Μικρό σύνολο κοσμημάτων, ανάμεσά τους χάντρες, ένα δόντι, αλλά και τμήμα «οστέινου» δακτυλίου (πιθανότατα πρόκειται για *Spondylus gaederopus*).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τσούγγαρης κ.ά. 2002

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Βαρεμένοι Γουλών Κοζάνης

AN-MN | 2001

Η θέση βρίσκεται στη νότια όχθη της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου. Λόγω της ανομβρίας του 2001 και της πτώσης της στάθμης δόθηκε η δυνατότητα σωστικής ανασκαφικής έρευνας.

Η μακρόχρονη διάβρωση της τούμπας κατέστρεψε σημαντικό μέρος των επιχώσεων. Η περιορισμένη ανασκαφική έρευνα απέδωσε ευρήματα που αντιστοιχούν στις τελευταίες φάσεις της ΑΝ και στην αρχή της ΜΝ. Η μετάβαση από τη μία περίοδο στην άλλη χαρακτηρίζεται από την ανασκαφέα από αλλαγή της χρήσης του χώρου, ο οποίος από κατοικίσιμος (πασσαλόπηκτα κτίσματα) γίνεται ταφικός (ταφή καύσης κάτω από λιθοσωρό, αλλά και ενδείξεις ύπαρξης αποτεφρωτηρίου).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

;	;			;		41

Στη σύντομη αναφορά για τα κοσμήματα που βρέθηκαν στη θέση γίνεται λόγος για χάντρες και περίαπτα από λίθο και «σαλιγκάρια» με οπές (πιθανότατα του είδους *Helix* sp.). Η μη εύρεση μεγάλων δακτυλίων ίσως είναι αναμενόμενη λόγω της χρονολόγησης της θέσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χονδρογιάννη-Μετόκη 2002

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Κλείτος Κοζάνης

NN-TN | 1995/2009-

Βρίσκεται στη λεκάνη της Κίτρινης Λίμνης. Η σωστική ανασκαφή (μία από τις μεγαλύτερες νεολιθικών οικισμών στην Ελλάδα) κάλυψε σχεδόν 75 στρέμματα και αποκάλυψε δύο νεολιθικούς οικισμούς. Ο Κλείτος Ι είναι επίπεδος αραιοκατοικημένος οικισμός, ορίζεται από τάφρους και περιβόλους και χρονολογείται στη NN. Αποκαλύφθηκαν 10 τετράπλευρα κτίσματα (στο εσωτερικό των οποίων βρέθηκαν πηλόκτιστες κατασκευές, αγγεία και εργαλεία *in situ*), ορισμένα από τα οποία έχουν τοίχους με αυλακωτή και γραπτή διακόσμηση. Μεταξύ των κτιρίων βρέθηκαν λάκκοι και θερμικές κυρίως κατασκευές, καθώς και 16 ταφές. Ο Κλείτος ΙΙ είναι μικρότερος οικισμός, και χρονολογείται στη NN-TN. Ανασκάφηκαν 4 πασσαλόπηκτα οικήματα, ενώ εντοπίστηκαν 14 ταφές, οι περισσότερες δευτερογενείς μέσα σε αγγεία.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

13+	6+	7+	2+	2+		44+
	3+		1+			

Η εξαιρετικά σημαντική ανασκαφή του Κλείτου, καθώς ανασκάφηκε σχεδόν το σύνολο του οικισμού, απέδωσε σημαντικό αριθμό κοσμημάτων, αν και τα στοιχεία που έχουν δοθεί έως τώρα είναι ελάχιστα.

Αναφέρονται κυρίως μαρμάρινα και οστρέινα περίαπτα, χάντρες και δακτύλιοι, και όστρεα με οπή (*Unio* sp., *Cerastoderma glaucum*). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρμάρινοι δακτύλιοι (πολλοί από τους οποίους φαίνεται ότι έχουν έντονα ίχνη επιδιόρθωσης και επανάχρησης), οι οποίοι θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό το μεγάλο σύνολο μαρμάρινων δακτυλίων του Δισπηλιού. Αντίστοιχα, τμήματα από αγκιστροειδείς πόρπες (λίθινες και ειδικά αυτές από *Spondylus gaederopus*) συναντώνται επίσης στο Δισπηλιό. Και τα δύο υλικά, το μάρμαρο και ο *Spondylus* αποτελούν «εξωτικές» πρώτες ύλες, και ίσως η σχέση των δύο οικισμών θα μπορούσε να διαφωτίσει περισσότερο τα πιθανά δίκτυα ανταλλαγών τους.

Γενικότερα, φαίνεται ότι τα αντικείμενα κόσμησης μεταξύ των δύο οικισμών μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Αναφέρεται, τέλος, ένας πέλεκυς κατασκευασμένος από *Spondylus gaederopus*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χονδρογιάννη-Μετόκη 2011, Theodoropoulou 2011, Ζιώτα 2011, 2014, Ζιώτα κ.ά. 1990

Κρεμαστή Κοζάνης

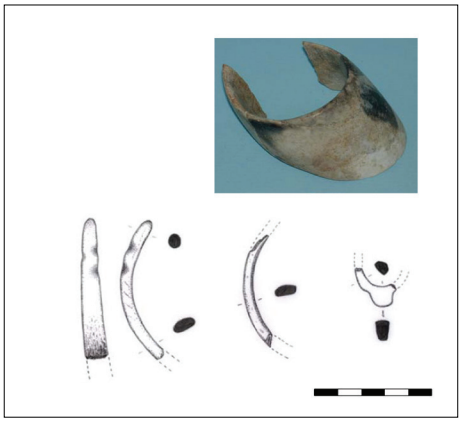
5340-4930 BC | NN 1996-99

Η θέση (έκτασης 35 στρεμμάτων) βρίσκεται σε ένα χαμηλό έως δυσδιάκριτο γήλοφο και το σύνολο των χρονολογικών δεδομένων της χρονολογείται στις προδιμηνιακές φάσεις της NN.
Εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα λάκκων (425), καθώς και 5 τάφροι ή τμήματά τους. Εκτός αυτών των αρχιτεκτονικών στοιχείων, εξαιρετικά σημαντική είναι η ανεύρεση 23 ταφών καύσεων και 2 ενταφιασμών σε λάκκους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

276	17	42		13	2	350

Η ανασκαφή της Κρεμαστής έδωσε σημαντικά στοιχεία για τις ελάχιστα γνωστές ταφικές πρακτικές της περιόδου, καθώς αποκαλύφθηκαν τουλάχιστον 25 ενταφιασμοί και καύσεις.
Από τα 350 κοσμήματα που βρέθηκαν τα 222 σχετίζονται με αυτά τα ταφικά συμφραζόμενα, γεγονός που καθιστά το υλικό της Κρεμαστής ακόμα πιο σημαντικό. Στη διατριβή της Χονδρογιάννη-Μετόκη δίνονται αρκετά στοιχεία για το σύνολο των κοσμημάτων, αλλά όχι και η απαραίτητη εικονογραφική τεκμηρίωσή τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν τα οστρέινα περίαπτα, δακτύλιοι και χάντρες (*Spondylus gaederopus*, *Cerastoderma glaucum*, *Unio* sp., *Patella* sp.) και ακολουθούν λίγα παραδείγματα από τμήματα λίθινου βραχιολιού, οστέινα περίαπτα, λίθινο δακτυλιόσχημο περίαπτο (δεν αναφέρεται αν πρόκειται για 'ring-idol'), καθώς και ένα περίαπτο με «μορφή αξίνας».
Σε μία από τις συστάδες τάφων φαίνεται πως έχουν εναποτεθεί δύο περιδέραια από 215 *Spondylus gaederopus* χάντρες και ένα τμήμα *Spondylus gaederopus* δακτυλίου, ενώ άλλες ταφές σχετίζονται με πολύ μικρότερο αριθμό κοσμημάτων (π.χ. 2 λίθινες χάντρες, 1 τμηματικό *Spondylus gaederopus* βραχιόλι).

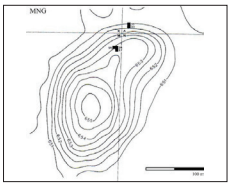
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χονδρογιάννη-Μετόκη 1999, 2009, 2010, Theodoropoulou 2007

Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης

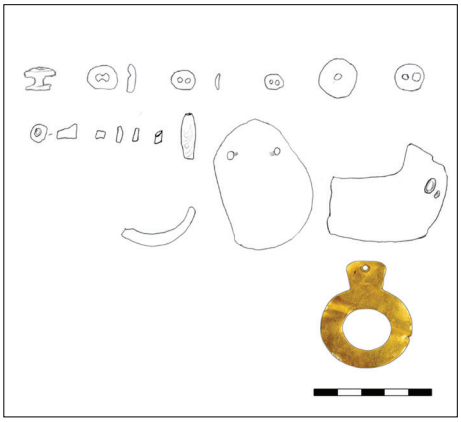
MN-NN-TN 1987-

Ο οικισμός, μία χαμηλή τούμπα, εκτείνεται σε 90 περίπου στρέμματα και βρίσκεται στο κέντρο περίπου του πυθμένα της λεκάνης της Κίτρινης Λίμνης.
Το βασικό υλικό για την κατασκευή των οικημάτων ήταν ο πηλός, που χρησιμοποιήθηκε για τοίχους και δάπεδα και τα ξύλα, ενώ ορισμένες κατασκευές έφεραν και λεπτό λευκό επίχρισμα. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, τα εισαγμένα αγγεία, τα εργαλεία από οψιανό και τα θαλάσσια όστρεα αποδεικνύουν την επικοινωνία των κατοίκων με μακρινές περιοχές της Βαλκανικής και του Αιγαίου.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓		✓	

14				14+		30+
			1		1	

Τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία για τα κοσμήματα της θέσης προέρχονται από την οστρεοαρχαιολογική μελέτη. Αναφέρονται περίαπτα από τα θαλάσσια *Spondylus gaederopus, Dentalium* sp. και *Cyclope neritea,* καθώς και χάντρες και «κουμπί» *Spondylus gaederopus.*
Εκτός αυτών, παραδόθηκε από τον ευρύτερο χώρο του οικισμού ένα χρυσό δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου ‘ring-idol’.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, Theodoropoulou 2007

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

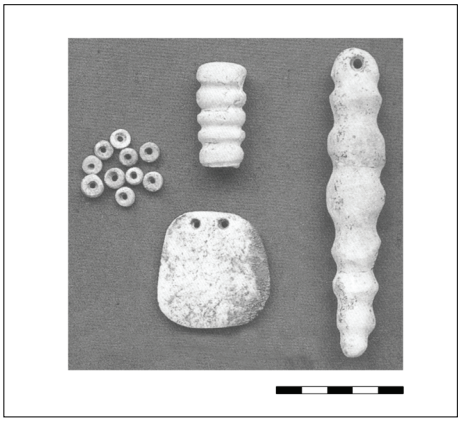
Ξηρολίμνη Κοζάνης

NN 1998-99

Ο σχεδόν επίπεδος προϊστορικός οικισμός της Ξηρολίμνης βρισκόταν εντός των ορίων του άξονα της Εγνατίας οδού. Η σωστική ανασκαφή των 5 στρεμμάτων της θέσης, στο πλαίσιο έργων οδοποιίας, απέδωσε στρώμα καταστροφής σε μεγάλη έκταση και οικοδομικό υλικό αποτελούμενο κατά βάση από κατεστραμμένες κατασκευές με λίθινες κρηπίδες και κατάλοιπα πηλόκτιστων κατασκευών. Αγγεία που βρέθηκαν *in situ* δηλώνουν, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, τη βίαιη εγκατάλειψή του λόγω πυρκαγιάς.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				✓

;	;		1			94

Στην προκαταρκτική δημοσίευση αναφέρονται 94 κοσμήματα, οστέινα περίαπτα, πήλινες και λίθινες χάντρες, αλλά και τμήμα μικρού δακτυλίου από άργυρο, χωρίς να δίνονται περαιτέρω πληροφορίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Παλιάμπελα Ροδίτη Κοζάνης

AN 2000

Ο οικισμός έχει μορφή χαμηλής τούμπας και έκταση 30 στρεμμάτων και βρίσκεται στα βόρεια όρια της κοιλάδας του μέσου ρου του Αλιάκμονα.
Οι σωστικές ανασκαφές απέδωσαν αποσπασματικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δαπέδων, λάκκων και πασσαλοτρυπών που παραπέμπουν σε κυκλικές κατασκευές. Μία ομάδα μεγάλων πήλινων πηνίων μπορεί να συσχετισθεί με την ανάπτυξη υφαντικής δραστηριότητας και γενικά θεωρείται από την ανασκαφέα ότι τα σωζόμενα δάπεδα, λόγω μικρών διαστάσεων, πιθανότατα να αποτελούν βοηθητικές κατασκευές και όχι κατοικίες. Εκτός αυτών, ερευνήθηκε και μία ταφή νηπίου που είχε ως πιθανό κτέρισμα έναν αστράγαλο. Η θέση χρονολογείται στις πρώιμες φάσεις της ΑΝ και κυρίως στη φάση πρωτο-Σέσκλο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

	1			;		1+

Δεν υπάρχει εικονογραφική τεκμηρίωση των κοσμημάτων, αλλά αναφέρονται ένα λίθινο περίαπτο, καθώς και «σαλιγκάρια με διάτρηση», πιθανότατα του χερσαίου είδους *Helix* sp.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χονδρογιάννη-Μετόκη 2002

Πάλλα Ράχη Κοζάνης

MN-TN 1987

Η σωστική ανασκαφή 350 τμ αυτού του μικρού οικισμού δεν απέδωσε οικιστικά λείψανα που να συνιστούν ολοκληρωμένη κάτοψη οικοδομήματος: πρόκειται κυρίως για πασσαλότρυπες σε ακανόνιστη διάταξη, μικρό τμήμα δαπέδου από πατημένο χώμα, καθώς και διαλυμένες κρηπίδες.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
		✓	✓				

	3					3

Η σωστική ανασκαφή της Πάλλας Ράχης έδωσε ελάχιστα κοσμήματα ή τουλάχιστον ελάχιστα από αυτά είναι τα δημοσιευμένα. Πρόκειται για 3 περίαπτα, 1 πήλινο και 2 λίθινα. Τα τελευταία είναι αρκετά ενδιαφέροντα, καθώς πρόκειται για πελέκεις σε δεύτερη χρήση, με διάτρηση στο άνω μέρος τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Παπαγιαννάκης 1997

Σέρβια Κοζάνης

AN-MN-NN 1911/1930/1971-73

Ο οικισμός στον χαμηλό λόφο δίπλα στον Αλιάκμονα κατοικήθηκε αρχικά στην αρχή της ΜΝ, αν και υπάρχουν ενδείξεις της ΑΝ.
Πέντε οικιστικές φάσεις αναγνωρίστηκαν κατά τη ΜΝ, οι οποίες περιελάμβαναν πασσαλόπηκτα οικήματα (αρχικά διαστάσεων 8 x 4 μ και έπειτα τετράγωνα, 6 x 6 μ με ορύγματα εν είδει «υπογείων»), καθώς και καλά διατηρημένες εστίες. Κατά τις δύο φάσεις της ΝΝ ο τρόπος δόμησης παραμένει ο ίδιος (οικήματα διαστάσεων περίπου 8 x 4 μ).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
;	✓	✓	✓	✓			

25	4	22		8		59+

Δημοσιεύεται το σύνολο των κοσμημάτων από τη θέση, εκτός αυτών που είναι κατασκευασμένα από οστό.
Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση των οστρέινων δακτυλίων, κάποιοι από τους οποίους έχουν επιδιορθωθεί με οπές συγκόλλησης. Επίσης, όπως και στην περίπτωση του Δισπηλιού, οι οστρέινοι *Glycymeris* sp. δακτύλιοι έχουν έντονα ίχνη καύσης (έαν δεν οφείλεται σε μετα-αποθετικές διαδικασίες, ίσως να πρόκειται για μία εσκεμμένη πρακτική για αλλαγή του χρώματός τους). Οι υπόλοιποι δακτύλιοι είναι κατασκευασμένοι από πηλό και λίθο. Τα όστρεα με οπή είναι κυρίως *Cerastoderma glaucum*. Τα περισσότερα κοσμήματα προέρχονται από τη φάση του οικισμού που χρονολογείται στη Μέση Νεολιθική περίοδο, όπου και εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Heurtley 1939, Mould κ.ά. 2000, Ridley κ.ά. 1979

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Φυλλοτσαΐρι Μαυροπηγής Κοζάνης

6600-5900 BC | AN | 2005-6

Πρόκειται για έναν μικρό οικισμό, που δεν ξεπερνά τα 5 στρέμματα, ο οποίος κατοικήθηκε για σχετικά μικρό διάστημα.
Η σωστική ανασκαφή του αποκάλυψε τρία στρώματα της ΑΝ, όπου και αποκαλύφθηκε κεντρικό οίκημα/όρυγμα, επτά πασσαλόπηκτες οικίες ακανόνιστου ορθογώνιου σχήματος, καθώς και 15 ταφές.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				

57	15					72

Το σύνολο των κοσμημάτων από αυτήν την πολύ πρόσφατα ερευνημένη θέση κρίνεται αρκετά σημαντικό λόγω της πρώιμης χρονολόγησής του, όσο και των αναφορών για κοσμήματα εναποθετημένα σε ταφικά συμφραζόμενα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι χάντρες σχετίζονται με δύο παιδικές ταφές.
Πέραν των ποσοτικών στοιχείων που δίνονται στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις, δεν έχουν δοθεί άλλες πληροφορίες για τα αντικείμενα που βρέθηκαν, εκτός του υλικού κατασκευής τους (8 λίθινα και 4 πήλινα περίαπτα, 4 οστέινες, 18 λίθινες και 30 πήλινες χάντρες) και κάποιων φωτογραφιών τους. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ποσοστό των κοσμημάτων σε συνάρτηση με τον συνολικό αριθμό των κινητών ευρημάτων είναι σχετικά μεγάλο για μία πρώιμη και μάλιστα μικρής χρονικής διάρκειας θέση (72 κοσμήματα σε σύνολο 2000 αντικειμένων). Ενδιαφέρουσα η περίπτωση εύρεσης ενός λίθινου βατραχόσημου ειδωλίου (ίσως και περιάπτου;) σε μία ταφή, σε σχέση με αντίστοιχα ευρήματα από τη Νέα Νικομήδειας της Αρχαιότερης Νεολιθικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2013, Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2015

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΔΥΤΙΚΗ

Ανάργυροι IXb Φλώρινας

4700-3300 BC | TN 2013-

Η ανασκαφή του προϊστορικού οικισμού Ανάργυροι IXb (έκτασης 28 στρεμμάτων) είναι μία από τις πολλές που διενεργούνται στη λεκανοπέδιο του Αμυνταίου, στην περιοχή των λιμνών Βεγορίτιδας, Πετρών, Ζάζαρης και Χειμαδίτιδας, στο πλαίσιο εργασιών για την κατασκευή ορυχείου της Δ.Ε.Η.

Κύριο χαρακτηστικό της θέσης, η οποία χρονολογείται στην ΝΝ και ΤΝ, είναι η καλή διατήρηση οργανικών υλικών (ξύλινοι πάσσαλοι και τέχνεργα). Σύμφωνα με τον ανασκαφέα ο οικισμός οριοθετούνται από διπλό πασσαλόπηκτο περίβολο ο οποίος συνδεόταν μέσω 4 επιμηκών διαδρόμων με την απέναντι όχθη.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
						✓	

	6		3			12+
					3	

Τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα, τόσο για τα κοσμήματα, όσο και για τα υπόλοιπα ευρήματα της θέσης αυτής, αλλά και όλων των πολύ σημαντικών θέσεων που ανασκάπτονται στην περιοχή στο πλαίσιο του ίδιου έργου είναι εξαιρετικά ελλιπή.

Στις λιγοστές ανακοινώσεις σε συνέδρια καθώς και σε δημοσιεύσεις στον τύπο αναφέρονται μεγάλες ποσότητες κοσμημάτων, τόσο από τη θέση Ανάργυροι, όσο και από τις υπόλοιπες νεολιθικές θέσεις, όπως το Λιμνοχώρι. Η μόνη αναφορά που έχει δημοσιευθεί (μέσω δελτίου τύπου) μαζί με φωτογραφική τεκμηρίωση, είναι αυτή του συνόλου (12;) χρυσών κοσμημάτων από τους Ανάργυρους IXb. Πρόκειται για χρυσά ελάσματα, δακτυλίους και περίαπτα του τύπου 'ring-idol', τα οποία βρέθηκαν σε στρώματα της ΤΝ. Δεν είναι γνωστά τα υπόλοιπα στοιχεία ανεύρεσής τους, αν πρόκειται, δηλαδή, για ένα είδος «αποθησαυρισμού».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chrysostomou κ.ά. 2015

Σπήλαιο Δράκαινας Κεφαλονιάς

5600/5500-3700 BC | NN | 1992-

Οι ανασκαφές αποκάλυψαν επιχώσεις που χρονολογούνται από τη ΝΝ έως την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, όσον αφορά τις προϊστορικές φάσεις χρήσης του σπηλαίου.
Επάλληλα δάπεδα από ασβεστοκονίαμα κάλυπταν μεγάλο τμήμα του σπηλαίου, ενώ ερευνήθηκαν και εστίες κατασκευασμένες από πέτρες σε κυκλική διάταξη. Σύμφωνα με τους μελετητές, το σπήλαιο δεν χρησιμοποιήθηκε ως χώρος μόνιμης εγκατάστασης, καθώς λείπουν στοιχεία αποθηκευτικού χαρακτήρα.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

182+		7+		;		194+
2			3			

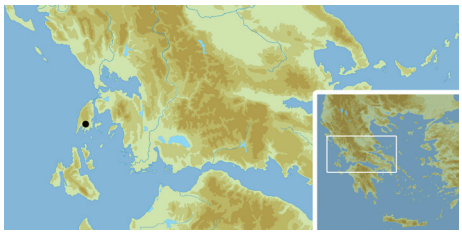
Τα στοιχεία για τα κοσμήματα είναι αποσπασματικά.
Αναφέρονται αρκετές χάντρες *Dentalium* sp., ορισμένοι μεγάλοι δακτύλιοι *Spondylus gaederopus*, όστρεα με οπή (*Cyclope neritea*;) χάντρες και κουμπιά από τάλκη/στεατίτη αλλά και δύο περίαπτα με σχηματοποιημένη ανθρώπινη μορφή (μαρμάρινο και *Spondylus gaederopus*). Αρχαιομετρικές αναλύσεις σε λίθινα εργαλεία και χάντρες αναγνώρισαν ως πρώτη ύλη τον γάββρο, πυριγενές πέτρωμα, πηγές του οποίου είναι άγνωστες στο Ιόνιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Stratouli 2005, Stratouli & Melfos 2008

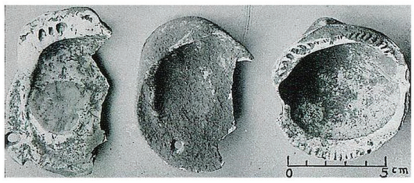
Χοιροσπηλιά Λευκάδας

NN(;) 1905-13

Το σπήλαιο βρίσκεται στη νότια ακτή της Λευκάδας και ερευνήθηκε από τον Dörpfeld στο πλαίσιο της έρευνάς του σχετικά με την ομηρική Ιθάκη. Άφθονα είναι τα εργαλειακά και κεραμικά κατάλοιπα, μεταξύ των οποίων και εμπίεστη κεραμική της ΑΝ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

	3					3

Στη δημοσίευση του Dörpfeld εικονίζονται 2 *Spondylus gaederopus* πόρπες/περίαπτα με οπές περιμετρικά τους και 1 *Glycymeris* sp. περίαπτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

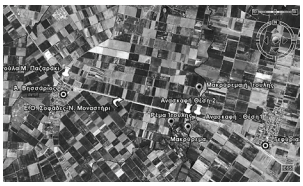
Dörpfeld 1927

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Μαγούλα Θεοφάνη Καρδίτσας

5210-4800 BC | NN-TN | 1966/2006

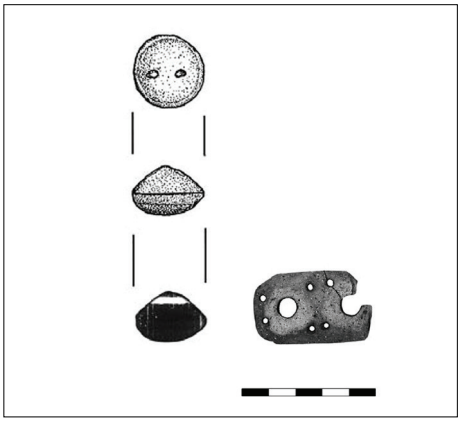

Η θέση εντοπίστηκε το 1966 από τον Γ. Χ. Χουρμουζιάδη, ο οποίος και διενήργησε επιφανειακή έρευνα στην ήδη κατεστραμμένη λόγω συνεχούς άροσης και ισοπέδωσης νεολιθικής επίχωσης.

Στο πλαίσιο εργασιών κατασκευής δρόμου διενεργήθηκε ανασκαφή. Διαπιστώθηκε πως το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού είναι κατεστραμμένο. Σώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά στοιχεία από την πρώτη φάση που χρονολογείται στα τέλη της ΜΝ, ενώ από τη δεύτερη, της NN-TN περιόδου, μόνο τρεις λάκκοι.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				

	1					4
1	1		1			

Μικρός είναι ο αριθμός των κοσμημάτων που αναφέρονται στην προκαταρκτική δημοσίευση: ένα λίθινο «κουμπί», μία πιθανή πήλινη «πόρπη» και δύο οστέινα περίαπτα, το ένα από τα οποία πιθανόν ανθρωπόμορφο, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, αν και περισσότερο θυμίζει απόρριμμα επεξεργασίας οστέινου εργαλείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαϊοπούλου 2009

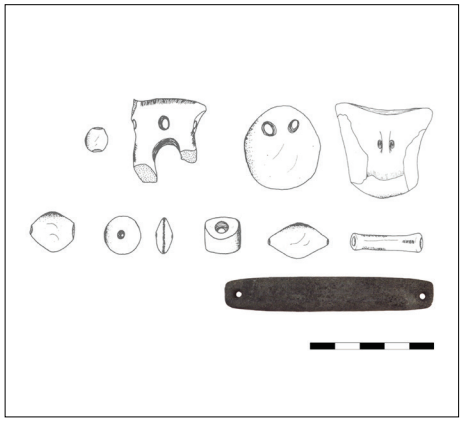
Πρόδρομος Καρδίτσας

AN-MN-NN 1970-72

Η σωστική ανασκαφή στην κορυφή της χαμηλής τούμπας του Προδρόμου αποκάλυψε δέκα αλλεπάλληλες οικιστικές φάσεις.
Τα αρχιτεκτονικά λείψανα αποτελούνταν από μεγάλα ορθογώνια, πασσαλόπηκτα οικήματα με χαμηλά εσωτερικά χωρίσματα από άψητα πλιθιά. Από τα σημαντικότερα ευρήματα της ανασκαφής ήταν η ξύλινη στέγη ενός σπιτιού με διαστάσεις τουλάχιστον 10 x 10 μ, κατασκευασμένης από κορμούς, κλαδιά δέντρων και σανίδες για την κατασκευή της οποίας είχαν χρησιμοποιηθεί και ξύλινα καρφιά, καθώς και ένα μεγάλο σύνολο πήλινων ειδωλίων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	;	✓	✓	;			

7	3	;				12+
1	1					

Μικρός αριθμός κοσμημάτων, σύμφωνα με τη διατριβή της Κυπαρίσση: ανάμεσά τους μία λίθινη πόρπη (επίμηκες πλακίδιο με δύο οπές στις στενές πλευρές), ορισμένες πήλινες, λίθινες και οστέινες χάντρες και ένα πήλινο περίαπτο, πιθανότατα ζωόμορφο. Η Moundrea αναφέρει την ύπαρξη δακτυλίων *Spondylus gaederopus*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Moundrea 1975

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Συκεών Καρδίτσας

5210-4800 BC | NN-TN 1998-2008

Ο προϊστορικός οικισμός Συκεώνος βρίσκεται στα ανατολικά όρια της δυτικής θεσσαλικής πεδιάδας.
Η έρευνα στη μαγούλα αποκάλυψε πασσαλόπηκτα οικήματα καθώς και κατάλοιπα οικιών με λίθινη κρηπίδα στη θεμελίωση και πλιθιά στους τοίχους, εστίες, αποθηκευτικούς και εργαστηριακούς χώρους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

		4+		1+		5+

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις αναφέρονται κοσμήματα από πηλό, λίθο και όστρεο, ιδιαίτερα αυτά από *Spondylus gaederopus*, χωρίς όμως περαιτέρω πληροφορίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

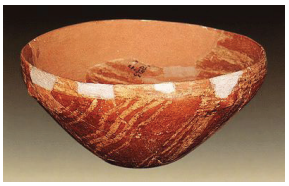
Χατζηαγγελάκης 1998, Χατζηαγγελάκης επιμ. 2011

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

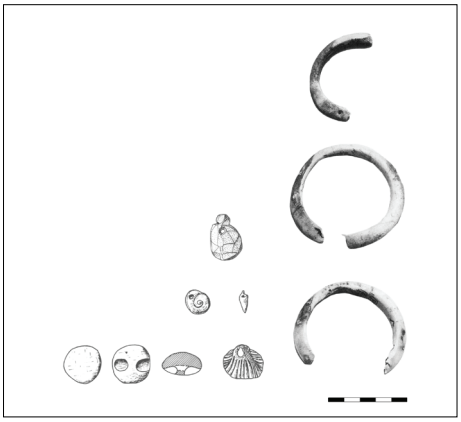
Αγία Σοφία Λάρισας

NN 1966

Στη μικρής κλίμακας ανασκαφή (περίπου 400 τμ) στο κέντρο της τούμπας ο V. Milojčić αποκάλυψε φάσεις της NN. Σημαντικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αποτελούν ένα «μέγαρο», πήλινες πλατφόρμες και τρία μικρότερα ορθογωνικά κτίρια.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

2		14		3		21
1			1			

Οι οστρέινοι *Spondylus gaederopus* δακτύλιοι μελετήθηκαν αρχικά από τον Tsuneki, ύστερα από την αντίστοιχη μελέτη του υλικού από το Διμήνι. Το σύνολο των κοσμημάτων μελετήθηκε κατόπιν από τη Miller.

Ο Tsuneki θεωρεί ότι οι περισσότεροι δακτύλιοι είναι κατασκευασμένοι από την αριστερή θυρίδα και είναι λεπτοί σε πάχος και πως η προτίμηση σε αυτή τη θυρίδα στις τελευταίες φάσεις της NN συνδέεται με την εξειδίκευση της παραγωγής και εμπορική διάθεση των δακτυλίων. Κάποιοι από τους δακτύλιους φέρουν οπές επιδιόρθωσης. Στα υπόλοιπα κοσμήματα περιλαμβάνονται όστρεα με οπή, θαλάσσια *Cerastoderma glaucum*, *Cyclope neritea* και *Columbella* sp., ένα λίθινο «ανθρωπόμορφο» περίαπτο, ένα «κουμπί» και χάντρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Miller 1997, Milojčić κ.ά. 1976, Tsuneki 1987

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

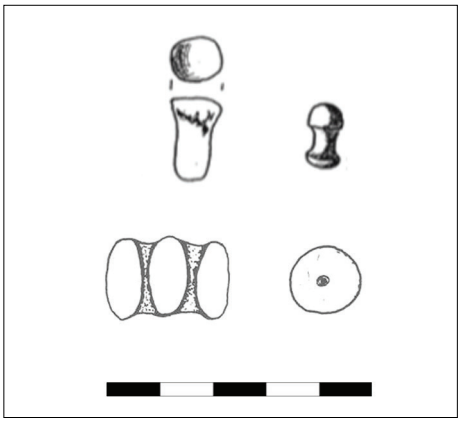
Άργισσα Μαγούλα Λάρισας

AN-MN 1955-58

Η μαγούλα Άργισσα βρίσκεται 4,5 χλμ δυτικά της πόλης της Λάρισας, στη βόρεια όχθη του Πηνειού ποταμού.
Η πρώτη ανασκαφική απόπειρα στην Άργισσα έγινε από τον Τσούντα με σκοπό να διερευνήσει τα κατώτερα στρώματα του οικισμού ενώ η συστηματική έρευνα της μαγούλας ξεκίνησε το 1955. Οι ανεσκαμμένοι λάκκοι ερμηνεύτηκαν ως υπόσκαφα οικήματα, εκτός από έναν που αναγνωρίστηκε ως «σιταποθήκη». Η Reingruber στο πλαίσιο επανεξέτασης του υλικού της Αρχαιότερης και Μέσης Νεολιθικής απέρριψε την αρχική υπόθεση για ύπαρξη «προκεραμικής» περιόδου.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
		✓	✓				

2						4
				2		

Αναφέρονται μόνο δύο χάντρες και δύο «ενώτια» από πηλό και λίθο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

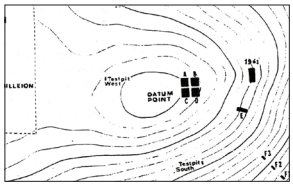
Milojčić κ.ά. 1962, Reingruber 2008

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Αχίλλειο Λάρισας

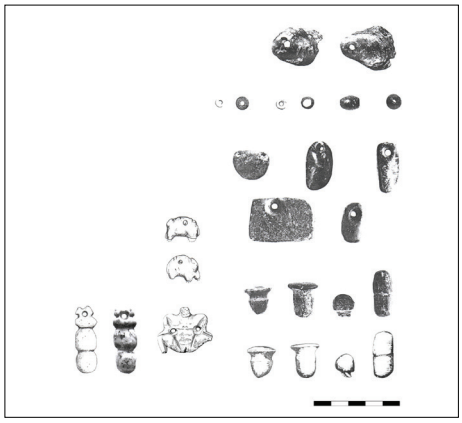
6400-5600 BC | AN-MN 1961/1973-74

Ο οικισμός, μια χαμηλή μαγούλα (200x260 μ), βρίσκεται στα νότια του ομώνυμου σύγχρονου χωριού, περίπου 5 χλμ ΝΑ των Φαρσάλων. Η θέση εντοπίστηκε από τον Θεοχάρη που το 1961 ερεύνησε τέσσερις δοκιμαστικές τομές. Κύριος στόχος του μετέπειτα προγράμματος, υπό τη διεύθυνση της Gimbutas, υπήρξε η διερεύνηση του «προκεραμικού στρώματος», κάτι που τελικά δε στάθηκε δυνατό να εντοπιστεί. Αναγνωρίστηκαν τέσσερις κύριες φάσεις. Οι I και II, που υποδιαιρούνται σε δύο υποφάσεις η καθεμία, ανήκουν στην AN, ενώ οι III-IV στη MN. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από την πρωιμότερη φάση περιορίζονται σε δάπεδα και λάκκους, που, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, αποτελούν οικίες. Στις επόμενες φάσεις τα αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι περισσότερα (τετράγωνα οικήματα και εστίες), ενώ στην τελευταία φάση του οικισμού μία τάφρος φαίνεται ότι διαχωρίζει τον οικισμό στο κέντρο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

	6		2	3		21
3				4		

Η δημοσίευση των κοσμημάτων στον τόμο της ανασκαφής έχει αρκετά προβλήματα, όπως σημειώνει η δεύτερη μελετήτριά τους, M. Miller, γενικεύσεις και ερμηνευτικά άλματα (π.χ. τυπολογίες και χρονολογικές ακολουθίες με βάση πολύ μικρό στατιστικό δείγμα), αλλά και λανθασμένες αναγνωρίσεις υλικού (π.χ. χάντρες που στην πραγματικότητα ήταν πλαστικές).

Ανάμεσα στο μικρό σύνολο των κοσμημάτων του Αχιλλείου, το ανθρωπόμορφο περίαπτο από στεατίτη που ονομάζει η ανασκαφέας «Θεά Μητέρα» / "Birth giving goddess" είναι το πιο εντυπωσιακό από άποψη τεχνολογίας και εικονογραφικού θέματος, ενώ πολλά από τα τεχνολογικά και μορφολογικά στοιχεία του απαντώνται και σε άλλα ειδώλια/περίαπτα του ελλαδικού χώρου. Τα λίθινα «ενώτια» τοποθετούνται χρονολογικά στην αρχαιότερη φάση του οικισμού, ενώ σημαντική (από άποψη χρονολόγησης) είναι η παρουσία μίας *Spondylus gaederopus* χάντρας και μίας θυρίδας η οποία φέρει ίχνη επεξεργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gimbutas 1989, Miller 1997

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Γαλήνη Λάρισας

NN-TN 1996-97

Στο πλαίσιο παράκαμψης της Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης ανασκάφηκε μία επίπεδη εκτεταμένη εγκατάσταση με πολύ ρυχή στρωματογραφία, η οποία χρονολογείται στην προδι- μηνιακή φάση Αράπη της ΝΝ (Γαλήνη Ι), στην ΤΝ (Γαλήνη ΙΙ) και ΠΕΧ (Γαλήνη ΙΙΙ).

Χαρακτηρίζεται από πολλούς λάκκους και κάποια πιθα- νά υπόσκαφα κτίσματα με οικιστική ή βοη- θητική χρήση, χωρίς να είναι δυνατή η εκτίμηση της έκτασής της, καθώς καλύφθηκε από τις αποθέσεις τις πεδιάδας. Θε- ωρείται ότι πρόκειται για έναν σύντομης διάρκειας οικισμό, σχετιζόμενο πιθανόν με πιο συστηματική διαχείριση και εκ- μετάλλευση της γεωργικής γης σε περιοχές της ανατολικής θεσσαλικής πεδιάδας.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

4		;			1	5+

Αναφέρονται ελάχιστα κοσμήματα που προήλθαν από την ανασκαφή στους λάκκους, όπως λίθινες χάντρες και ένα δόντι ζώου με οπή ανάρτησης, καθώς και τμήματα κοσμημάτων από *Spondylus gaederopus*, χωρίς άλλες πληροφορίες. Στην Ταφή 4 μία οστέινη χάντρα θεωρείται, λόγω της θέσης εύρεσής της, ότι ήταν περασμένη στον λαιμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

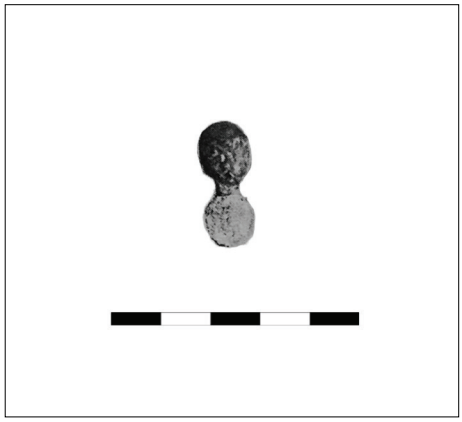
Τουφεξής 2017

Γεντίκι Λάρισας

ΠΚ-ΑΝ 1962

Βρίσκεται 10 χλμ ανατολικά της Σουφλί Μαγούλα στην ανατολική Θεσσαλία.
Ο Θεοχάρης αποκάλυψε στη δοκιμαστική τομή που διενήργησε στρώμα (περίπου 20 εκ) με απουσία κεραμικής, αλλά με άφθονα οστά ζώων και εργαλεία, το οποίο διαχωρίζεται από το αμέσως επόμενο στρώμα της ΑΝ με μία στρώση άμμου.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

						1
				1		

Γίνεται αναφορά μόνο σε ένα οχτώσχημο «ενώτιο», τύπος που είναι συχνός σε αυτές τις πρώιμες φάσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Reingruber 2008, Θεοχάρης 1962

Μακρυχώρι Λάρισας

5479-5000 BC | NN 1999-2000

Η μαγούλα, διαμέτρου 100 μ και ύψους 10 μ, ανασκάφηκε στο πλαίσιο κατασκευής παράπλευρης οδού της Ε.Ο. Αθηνών-Θεσσαλονίκης.

Διακρίθηκαν σε τρεις οικιστικές φάσεις (Μακρυχώρι I-III). Αποκαλύφθηκαν τμήματα 5 τάφρων στις δυτικές κλιτύες της μαγούλας. Στο Μακρυχώρι I ο οικισμός χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό λάκκων ενώ τα κτίσμα- τα, αν και σώζονται αποσπασματικά ήταν πασσαλόπηκτα. Το Μακρυχώρι II εκτεινόταν σχεδόν στην ίδια έκταση με την προηγούμενη με πιο αραιή διάταξη των κτισμάτων και κα- τασκευών και εμφάνιση λιθόστρωτων. Στο Μακρυχώρι III υπάρχουν ενδείξεις για πιο εντατική οικοδόμηση όμως η εικόνα των καταλοίπων ήταν πολύ αποσπασματική.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

		5;		2		7

Στους λάκκους της ανασκαφής βρέθηκαν λίγα τμήματα από κοσμήματα *Spondylus gaederopus*, για τα οποία δεν είναι πάντα σαφές αν πρόκειται για τμήματα δακτυλίων, περίαπτα ή εν μέρει επεξεργασμένες θυρίδες. Αναφέρονται επίσης 2 όστρεα με οπή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τουφεξής 2017

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Μάνδρα Λάρισας

4940-4550 BC | NN-TN

1996-98

Στο πλαίσιο κατασκευής της Παράκαμψης Μάνδρας-Κουτσοχέρου της Ε.Ο Λάρισας-Τρικάλων ανασκάφηκε έκταση 1800 τμ. Αναγνωρίστηκαν 4 κύριες οικιστικές φάσεις που χρονολογούνται στη ΝΝ (κλασικές διμηνιακές φάσεις), ενώ με επιφυλάξεις θα μπορούσε να αναγνωριστεί ακόμη μία της ΤΝ (Μάνδρα V). Στην πρωϊμότερη φάση ο οικισμός περιβαλλόταν σε μεγάλο τμήμα του από μία τουλάχιστον τάφρο. Στην Μάνδρα ΙΙ υπόσκαφες οικίες περιβάλλονται από ένα ζεύγος ομόκεντρων κυκλοτερών τάφρων. Στην Μάνδρα ΙΙΙ οι τάφροι επιχωματώνονται και εμφανίζονται υπέργειες οικίες. Στην Μάνδρα IV η έκταση του οικισμού περιορίζεται μέσα σε περίβολο, όπου εδράζονται προσκτίσματα. Από τις ελεύθερες οικίες στο κέντρο του σώζεται ικανοποιητικά το μεγαροειδές Οίκημα Α.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓	✓		

;		3;				4+
					1	

Γίνεται αναφορά για την εύρεση λίγων χαντρών και δακτυλίων. Κοσμήματα από *Spondylus gaederopus* βρέθηκαν σε ορισμένους λάκκους καθώς και στο Οίκημα Α. Σε μία προκαταρκτική δημοσίευση της ανασκαφής γίνεται λόγος για την εύρεση ενός χάλκινου δακτυλιόσχημου περιάπτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τουφεξής 2009, 2017

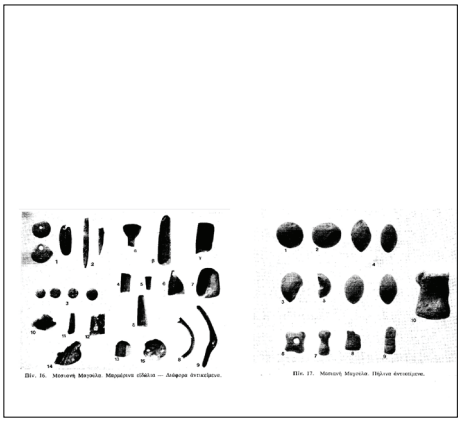
ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Μεσιανή Μαγούλα Λάρισας

AN-MN-NN 1902-3

Τη θέση αναφέρει ο Τσούντας, ο οποίος και διενήργησε δοκιμαστική ανασκαφή.
Η Χριστοπούλου μελέτησε το υλικό, το οποίο φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Καταλογογράφησε την κεραμική και τα υπόλοιπα ευρήματα χρονολογώντας τα κατά βάση στην ΑΝ και ΜΝ, χωρίς όμως να είναι δυνατή η στρωματογραφική διάκριση των φάσεων και ο συσχετισμός τους με τα λίγα ανασκαφικά στοιχεία που παραθέτει ο Τσούντας.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

		2				5
			1	2		

Η Χριστοπούλου επανεξετάζει το υλικό των παλιών ανασκαφών του Τσούντα και αναφέρει 5 κοσμήματα, από τα οποία 2 είναι τα «ενώτια», 1 «κουμπί», καθώς και 2 τμηματικοί δακτύλιοι. Τα «ενώτια» τοποθετούνται χρονολογικά στις πρωιμότερες φάσεις της θέσης από την ίδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τσούντας 1908, Χριστοπούλου 1973

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Οτζάκι Μαγούλα Λάρισας

AN-MN 1908-12/1953-58

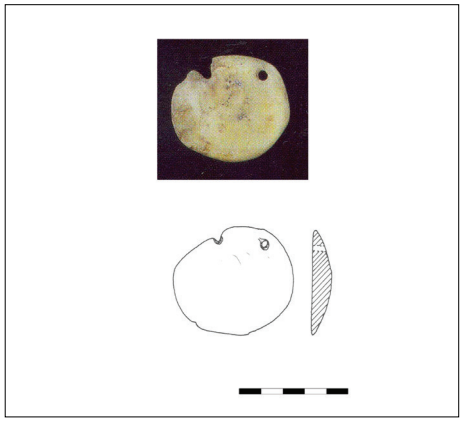

Η μαγούλα Οτζάκι (έκτασης 9 στρεμμάτων) βρίσκεται 7 χλμ ΒΔ της πόλης της Λάρισας και 5 χλμ ΒΑ του οικισμού της Άργισσας.

Πρόκειται για μια επιμήκη μαγούλα (διαστάσεων 250 x 150 μ) η οποία αναφέρεται για πρώτη φορά από τον Τσούντα και έπειτα από τους Wace & Thomson. Η πρωιμότερη κατασκευή είναι ένας λάκκος σκαμμένος στο φυσικό έδαφος και στη συνέχεια ένα κτίσμα από πλιθιά, του οποίου η καλή διατήρηση πιθανώς οφείλεται στην καταστροφή του από φωτιά. Τα επόμενα στρώματα σώζουν κατάλοιπα κτισμάτων επίσης από πηλό.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

	1					2
			1			

Ελάχιστα τα κοσμήματα της θέσης, ένα λίθινο «κουμπί» και ένα λίθινο περίαπτο με δύο οπές (η μία από τις οποίες φαίνεται πως έχει καταστραφεί λόγω έντονης χρήσης).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hauptmann 1981, Milojčić-von Zumbusch κ.ά. 1971

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Παλιόσκαλα Αγιάς Λάρισας

NN-TN 2001-2

Η κυκλική μαγούλα με διάμετρο 100-120 μ. και μέγιστο ύψος 6 μ. ανασκάφηκε σε έκταση 3,5 στρεμμάτων στο πλαίσιο του έργου «Κατασκευή Ταμιευτήρα της Λίμνης Κάρλας». Ο οικισμός περιβάλλεται από λιθόκτιστους περίβολους σε ομόκεντρη διάταξη, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν αναλημματικοί και δημιουργούσαν άνδηρα για οικίες και κατασκευές. Κτίσματα βρέθηκαν και εξωτερικά των περιβόλων αυτών. Στο κεντρικό τμήμα βρίσκεται ορθογώνιο οίκημα του τέλους της ΝΝ και των αρχών της ΤΝ, ενώ στα νότιά του υπάρχουν μικρότερα τεράπλευρα κτίσματα.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

2+	1+	3+				10+
			3+		1+	

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις της ανασκαφής αναφέρονται λίθινες χάντρες και η εύρεση λίγων σε αριθμό τμημάτων από κοσμήματα κατασκευασμένα από *Spondylus gaederopus*.
Σημαντική είναι η περίπτωση ενός οστρέινου δακτυλιόσχημου περιάπτου (του τύπου ring-idol), καθώς πρόκειται για το μόνο γνωστό κατασκευασμένο από όστρεο στη νεολιθική Ελλάδα. Στις φωτογραφίες των δημοσιεύσεων διακρίνονται επίσης ένα λίθινο «κουμπί», καθώς και δύο περίαπτα (λίθινο και *Spondylus*) με δύο οπές στην περιφέρειά τους και κεντρική απόφυση.

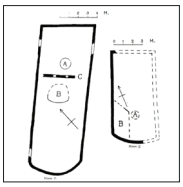
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τουφεξής 2014, Toufexis 2016

Ραχμάνι Λάρισας

NN-TN | 1910/1997

Το Ραχμάνι (μαγούλα διαμέτρου 200 μ και ύψους 10 μ), γνωστό από τις έρευνες των Wace & Thompson ταυτίστηκε με την ομώνυμη φάση της ΤΝ/ΧΘ.
Η σύντομη ανασκαφή της το 1910 αποκάλυψε 4 στρώματα κατοίκησης. Στο Στρώμα ΙΙΙ (ΤΝ ή ΧΛΘ) βρέθηκε η αποσπασματική αψιδωτή Οικία Q, ενώ στο Στρώμα IV η μεγάλη αψιδωτή Οικία P. Η νεότε- ρη έρευνα στις δυτικές παρυφές της μαγούλας, στο πλαίσιο κατασκευής οδού, σχετίζονται με κατάλοιπα της ΝΝ (φάση Κλασικό Διμήνι) και ΤΝ. Οι επιχώσεις που ερευνήθηκαν δεν αποκάλυψαν κτίσματα. Ερευνήθηκαν λάκκοι, βοηθητικού ή εργαστηριακού χαρακτήρα, καθώς και 6 πηγάδια, στο εσωτερικό των οποίων υπάρχει μεγάλη ποσότητα κεραμικής και άλλων αντικειμένων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

		7;		3		13
			3			

Από την ανασκαφή των λάκκων, θερμικών κατασκευών και των πηγαδιών αναφέρονται λίγοι δακτύλιοι, ένα «κουμπί» και θύρα από *Spondylus gaederopus*, 3 οστρέινα περίαπτα (το ένα από τα οποία *Cypraea*) και 2 λίθινα «κουμπιά».

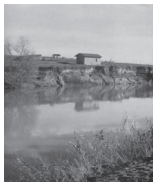
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τουφεξής 2017, Wace & Thompson 1912

Σουφλί Μαγούλα Λάρισας

AN-MN-NN | 1912/1958/1974

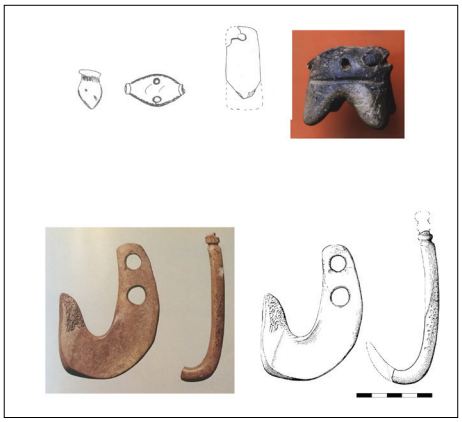

Η μαγούλα Σουφλί βρίσκεται 5 χλμ ΒΑ της πόλης της Λάρισας και περίπου 10 χλμ ανατολικά των θέσεων Άργισσα και Οτζάκι.

Πρόκειται για ένα χαμηλό έξαρμα μαστοειδούς σχήματος, ύψους 5 μ και διαμέτρου 200-250 μ, στην ανατολική όχθη του Πηνειού ποταμού. Ο Θεοχάρης αναγνώρισε στη διαβρωμένη τομή της μαγούλας στρώματα της ΑΝ. Οι έρευνες του Γαλλή μερικά χρόνια αργότερα, αποκάλυψαν ένα νεκροταφείο μικρής έκτασης, με καύσεις, καθώς και δύο λάκκους που ερμηνεύτηκαν ως αποτεφρωτήρια. Και οι δύο ανασκαφείς εντόπισαν μία τάφρο σκαμμένη στο φυσικό έδαφος.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				

1	1					13
1	2			8		

Δεν αναφέρεται κανένα κόσμημα που να βρέθηκε σε ταφικά συμφραζόμενα. Ενδιαφέρουσες είναι οι οστέινες πόρπες, που κατά καιρούς έχουν συνδεθεί με το ζήτημα της μεταφοράς στοιχείων υλικού πολιτισμού από την Ανατολία. Μαζί με αυτές τα «ενώτια», 8 σε σύνολο, προέρχονται επίσης από τις πρώιμες φάσεις του οικισμού.

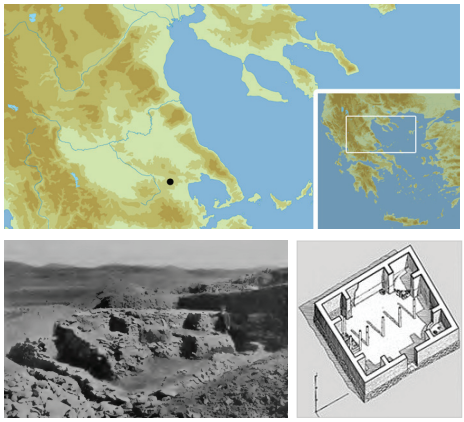
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θεοχάρης 1967, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001

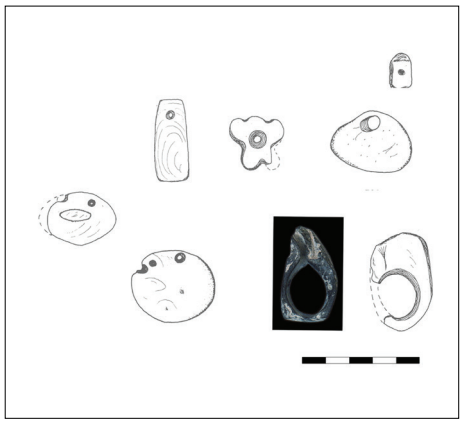
ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Τσαγγλί Μαγούλα Λάρισας

MN 1905/1907-10

Η πρώτη ανασκαφική διερεύνηση στη θέση (περίπου 200 x 200 μ) πραγματοποιήθηκε από τον Τσούντα.
Η ανασκαφή συνεχίστηκε από τους Wace & Thompson με τη διάνοιξη δοκιμαστικών τομών. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που εντοπίσθηκαν προέρχονταν από τέσσερα οικήματα, τα τρία εκ των οποίων επάλληλα. Πρόκειται για αρκετά μεγάλων διαστάσεων επιμελημένα ορθογώνια κτίσματα, με λίθινο θεμέλιο και πλίνθινη ανωδομή. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αποτελεί η ύπαρξη 8 αντηρίδων στο εσωτερικό τους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

	4	7	1	2		14

Τα περισσότερα κοσμήματα εικονίζονται στη δημοσίευση των Wace & Thompson και συγκαταλέγονται στη διατριβή της Κυπαρίσση-Αποστολίκα. Η ίδια ερμηνεύει ως ημιτελές λίθινο δακτυλίδι ένα λίθινο αντικείμενο, ενώ ως ζωόμορφο «προσωπείο» ένα περίαπτο με δύο οπές και έξαρμα στο κέντρο. Τα όστρεα *Luria lurida* και *Cerastoderma glaucum* χρησιμοποιήθηκαν ως περίαπτα, ενώ αναφέρονται 2 τμηματικοί λίθινοι και 2 οστρέινοι δακτύλιοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Wace & Thompson 1912

Άγιος Πέτρος Μαγνησίας

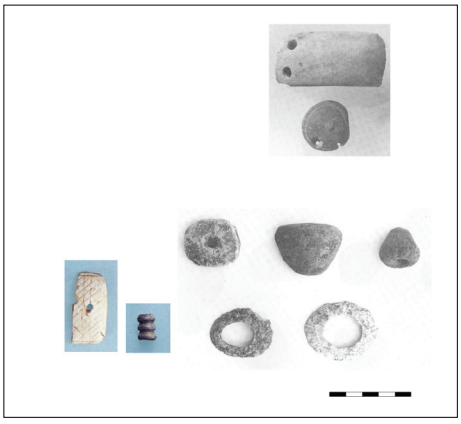
AN-MN 1981

Η μικρή θέση που κατοικήθηκε προς το τέλος της ΑΝ και στην αρχή της ΜΝ βρίσκεται στο μικρό νησί Κυρά-Παναγιά των Βόρειων Σποράδων.
Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα είναι λιγοστά και σε κακή κατάσταση διατήρησης. Πρόκειται σύμφωνα με τους ανασκαφείς για μια μικρή μόνιμη κοινότητα με στενές σχέσεις με την ηπειρωτική Θεσσαλία.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓				

2	8			2		13
			1			

Τα κοσμήματα δημοσιεύονται στη μονογραφία του Efstratiou και καταλογογραφούνται από την Κυπαρίσση-Αποστολίκα. Περιλαμβάνουν απλά μορφολογικώς περίαπτα και χάντρες, μία χάντρα με αυλακώσεις και τμήμα οστέινου (πιθανότατα όμως οστρέινου) περιάπτου με εγχάρακτη διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Efstratiou 1985, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Βισβίκη Μαγούλα Μαγνησίας

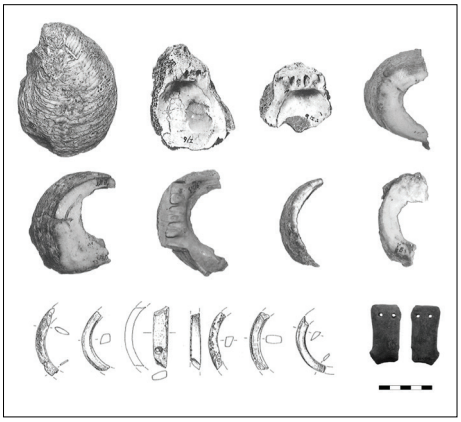
5300-4800 BC | MN-NN

1941/2009-12

Ο οικισμός ένας χαμηλός λόφος ΒΑ του Βελεστίνου κοντά στη λίμνη Κάρλα, γνωστός ήδη από την εποχή του Χ. Τσούντα, ανασκάφηκε κατά τη διάρκεια του Β' Π.Π.
Εντοπίστηκαν οικιστικά κατάλοιπα, που ο ανασκαφέας Η. Reinerth χαρακτήρισε ως «μέγαρο» (διαστάσεων 30 x 8,5 μ) και δημοσίευσε στην εφημερίδα *Völkischer Beobachter*, επίσημο όργανο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος. Το κτίριο αυτό, αρχικά θεωρήθηκε το αρχαιότερο «μέγαρο» στην Ελλάδα (φάση Αράπη), αλλά η ερμηνεία αυτή διαμορφώθηκε από την εθνικοσοσιαλιστική ιδέα περί καταγωγής του «μεγάρου» από ένα βόρειο τύπο οικίας. Το πιθανότερο είναι τα λείψανα που αναπαραστάθηκαν ως τμήματα μιας οικίας να ανήκουν τουλάχιστον σε δύο, ίσως και σε περισσότερες, ακόμα, οικοδομικές φάσεις.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

		39		7		47
					1	

Η σχετικά μεγάλη ποσότητα υλικού που σχετίζεται με την κατασκευή οστρέινων *Spondylus gaederopus* δακτυλίων (περίπου 22 θυρίδες σε διάφορα στάδια κατασκευής και 17 τμηματικοί δακτύλιοι) επιβεβαιώνουν την τοπική παραγωγή τους στη Βισβίκη. Εκτός των *Spondylus* κοσμημάτων (από στρώματα της Νεότερης Νεολιθικής) αναφέρονται περίαπτα από *Cerastoderma glaucum* (4), *Pinna nobilis* (1) και *Luria lurida* (2).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alram-Stern & Ντούζουγλη 2009, Alram-Stern & Dürauer 2015, Benecke 1942, Galik 2015

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Διμήνι Μαγνησίας

5300-4500 BC | NN

1901-3/1974-7

Οι πρώτες ανασκαφές στη θέση (έκτασης 8 στρεμμάτων) που ιδρύθηκε στις πρώιμες φάσεις της ΝΝ έγιναν από τον Τσούντα.
Το 1974 ο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης ξεκίνησε ανασκαφικές έρευνες με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό της αρχιτεκτονικής, όσον αφορά τη χρήση των 6 περιβόλων που διατάσσονται περικεντρικά του νεολιθικού οικισμού. Οι περίβολοι διακόπτονται σε τέσσερα σημεία από περάσματα που οδηγούν στο εσωτερικό του οικισμού και ο Γ.Χ.Χ. αναγνώρισε περιοχές οικοτεχνικών δραστηριοτήτων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

78	7	96		165		497
5	1	1	141		3	

Στο *corpus* κοσμημάτων από το Διμήνι επανέρχονται κατά καιρούς αρκετοί ερευνητές.
Ο Τσούντας είχε δημοσιεύσει αρκετά από τα κοσμήματα της θέσης, ενώ μετά τις έρευνες του Χουρμουζιάδη δόθηκε ιδιαίτερο βάρος κυρίως στο σύνολο των αντικειμένων από *Spondylus gaederopus* (πάνω από 100 δακτύλιοι, από τους οποίους μόνο ένας ακέραιος, και 141 «κουμπιά»). Ο Tsuneki αναγνώρισε ένα «εργαστήριο» κατασκευής δακτυλίων και «κουμπιών», συνεισφέροντας ουσιαστικά στη μελέτη του «φαινομένου» *Spondylus gaederopus*, κυρίως όσον αφορά την τεχνολογία κατασκευής τους. Οι Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Halstead και Chapman κ.ά. επανήλθαν στο υλικό αυτό, συζητώντας ζητήματα τεχνικής εξειδίκευσης, μηχανισμών «εμπορίου» αλλά και πρακτικών εσκεμμένης θραυσματοποίησης των *Spondylus* δακτυλίων αντίστοιχα.
Από τα υπόλοιπα κοσμήματα, αρκετά είναι τα ανθρωπόμορφα, ζωόμορφα και φαλλόσχημα περίαπτα, καθώς και τρία περίαπτα του τύπου 'ring-idol' και μία οστέινη περόνη. Τα όστρεα με οπή αντιπροσωπεύονται από αρκετά, θαλάσσια κυρίως, είδη (*Cerastoderma glaucum, Cypraea* sp., *Cerithium vulgatum, Murex trunculus, Columbella rustica, Arca noae, Patella* sp.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chapman κ.ά. 2011, Χουρμουζιάδης 1979, Halstead 1993, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Τσούντας 1908, Tsuneki 1988, 1989

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Καραμουρλάρ Μαγούλα Μαγνησίας

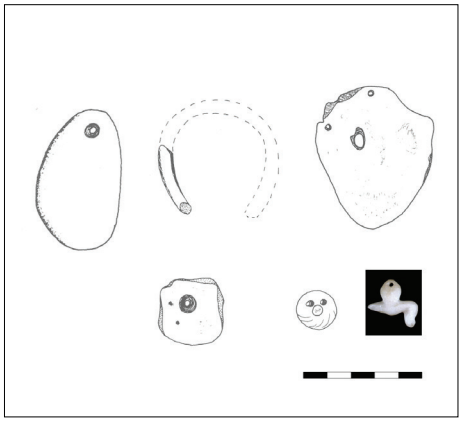
AN-MN-NN 1972

Πρόκειται για μία χαμηλή τούμπα 3 χλμ ΒΑ του χωριού Στεφανοβίκειο. Σωστικές ανασκαφές έγιναν από τον Θεοχάρη.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

2	7	1		1		12
1						

Μικρή ποσότητα κοσμημάτων, ανάμεσά τους ένας τμηματικός μεγάλος δακτύλιος *Spondylus gaederopus*, ένα πήλινο περίαπτο με έξαρμα στο κέντρο, καθώς και ένα μαρμάρινο ανθρωπόμορφο περίαπτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θεοχάρης 1973, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Κορυφούλα Μαγνησίας

NN-TN

Στο πλαίσιο επαναδημιουργίας ένος νέου ταμιευτήρα στην Κάρλα ανασκάφηκε νεολιθικός οικισμός στις ανατολικές όχθες της λίμνης.
Αποκαλύφθηκαν κτίσματα με λίθινες κρηπίδες και πλίνθινες ανωδομές, εστίες, θήκες, δάπεδα από πηλόχωμα, ενώ ο διαχωρισμός των επιμέρους χώρων γινόταν με ξύλινους πασσάλους επενδυμένους με πηλό.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

		33+				33+

Στη σύντομη αναφορά για τις ανασκαφές στη θέση γίνεται λόγος για λίθινα και οστρέινα κοσμήματα, χωρίς άλλη τεκμηρίωση. Η φωτογραφία που συνοδεύει το κείμενο απεικονίζει περίπου 30 *Spondylus gaederopus* τμηματικούς δακτυλίους, καθώς και τουλάχιστον 3 ημίεργους/σε στάδιο επεξεργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδρύμη-Σισμάνη 2013

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Μικροθήβες Μαγνησίας

3650-3380 BC | TN/XΘ | 1998

Η ανασκαφή στον κόμβο των Μικροθηβών, κατά τη διαπλάτυνση της εθνικής οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης εντόπισε έναν οικισμό της μεταβατικής φάσης από την Τελική Νεολιθική στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.
Ο οικισμός αναπτύχθηκε σε μορφή μαγούλας σε έκταση 20 στρεμμάτων. Αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα 5 ορθογώνιων οικιστικών μονάδων με αρκετές πήλινες και λίθινες τροφοπαρασκευαστικές και αποθηκευτικές κατασκευές.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

;	;	;				;

Στην προκαταρκτική δημοσίευση αναφέρεται ότι τα κοσμήματα αποτελούν το 1,5% του συνόλου των μικροευρημάτων. Ωστόσο, δε δίνονται ακριβή ποσοτικά στοιχεία.
Γίνεται λόγος για εύρεση «κυκλικών και κυλινδρικών» χαντρών από όστρεο (*Cerastoderma glaucum*), πηλό αλλά και χαλαζία, λίθινων περιάπτων κυκλικών και απιόσχημων, καθώς και «αρκετών» τμημάτων δακτυλίων *Spondylus gaederopus*. Όσον αφορά τα τελευταία, τονίζεται ότι στο υλικό της ανασκαφής έχουν βρεθεί και *Spondylus* χωρίς επεξεργασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adrymi-Sismani 2016

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Παλιομαγούλες Ριζομύλου Μαγνησίας

4800-4500 BC | NN

Το δακτυλιόσχημο περίαπτο αποτελεί επιφανειακό εύρημα από τη θέση Παλιομαγούλες ή Πλατομαγούλες Ριζόμυλου και ανήκει στην ιδιωτική συλλογή του Άγγ. Μπάστη.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
						✓	

						1
					1	

Το χρυσό δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol' αποτελεί επιφανειακό εύρημα. Είναι ανάλογο μορφολογικά με τα υπόλοιπα χρυσά περίαπτα που βρέθηκαν τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στα Βαλκάνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Skafida & Toufexis 1994

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

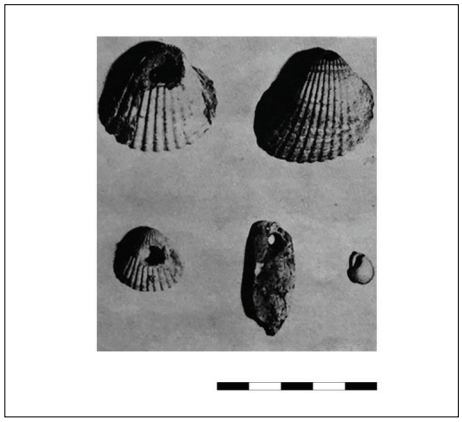
Πετρομαγούλα Μαγνησίας

4500-3200 BC | TN | 1981

Ο οικισμός απέχει 2 χλμ από το Διμήνι και τα Πευκάκια. Βρίσκεται σε μία επικλινή εσοχή του εδάφους.
Αναγνωρίστηκαν δύο οικιστικές φάσεις με αποσπασματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία (κυρίως λίθινα). Στη σύντομη έκθεση των ανασκαφικών εργασιών γίνεται αναφορά για ανεύρεση μεγάλης ποσότητας οστρέων, καθώς και μεταλλικών αντικειμένων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓						

	1			4		5+

Στη σύντομη αναφορά για τις ανασκαφές στη θέση εικονίζονται ελάχιστα όστρεα με οπή (*Cerastoderma glaucum* και πιθανότατα *Cyclope neritea*) και ένα οστέινο περίαπτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

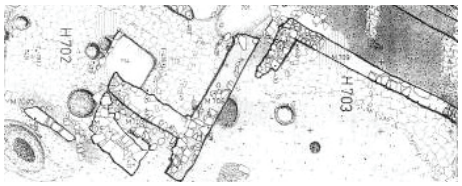
Χατζηαγγελάκης 1984

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

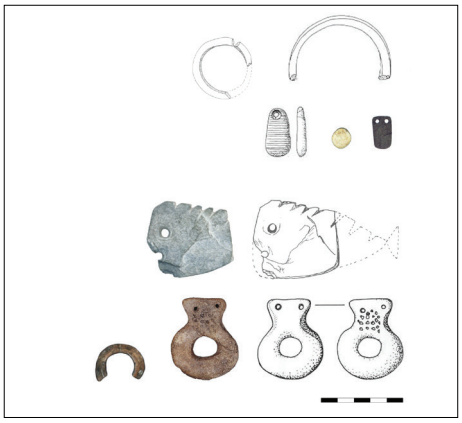
Πευκάκια Μαγνησίας

4500-3200 BC | TN | 1950/1967-77

Βρίσκεται 4 χλμ νοτιοανατολικά του Διμηνίου.
Οι πρώτες δοκιμαστικές έρευνες έγιναν από τον Θεοχάρη και ακολούθησε συστηματική ανασκαφή από τον V. Milojčić. Το μεγαλύτερο μέρος των ανασκαμμένων επιχώσεων χρονολογείται στην Εποχή του Χαλκού. Ωστόσο, ανασκάφηκε και ορθογώνιο οίκημα της TN, αποτελούμενο από λίθινα θεμέλια, εστίες και αποθηκευτικούς χώρους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

	3	6	1			13
1			1		1	

Τα κοσμήματα δημοσιεύονται από τον Weishaar και συμπεριλαμβάνονται στη μελέτη της Κυπαρίσση-Αποστολίκα.
Πρόκειται για 6 τμηματικούς *Spondylus gaederopus* μεγάλους δακτυλίους, λίγα περίαπτα, ένα «κουμπί», ένα τμήμα λίθινου περίαπτου με εγκοπές (σε μορφή ψαριού;), ένα τμήμα οστέινου μικρού δακτυλίου και τέλος το πήλινο δακτυλιόσχημο περίαπτο του τύπου 'ring-idol', που είναι αρκετά γνωστό σε πολλές δημοσιεύσεις και καταλόγους εκθέσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Weishaar 1989

Πύργος Μαγνησίας

NN-TN 1979

Η θέση βρίσκεται στα βόρεια της ακρόπολης του Σέσκλου και ερευνήθηκε αρχικά από τον Τσούντα.
Δοκιμαστικές τομές έγιναν αργότερα από την Εφορεία, οι οποίες απέδωσαν λίθινα αρχιτεκτονικά στοιχεία.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓						

	1			2	2	5

Ελάχιστα κοσμήματα προέρχονται από τη μικρής κλίμακας ανασκαφή: οστέινα περίαπτα (το ένα δόντι αρκούδας;), ενώ εικονίζονται και όστρεα με οπή, πιθανόν θαλάσσια *Cyclope neritea* και *Luria lurida*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπάτζιου 1981, Stratouli 1998, Τσούντας 1908

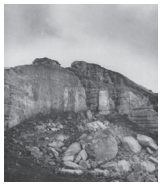
ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Σέσκλο Μαγνησίας

5300-4500 BC | MN-NN

1901-2/1956-77

Οι πρώτες ανασκαφές του οικισμού του Σέσκλου έγιναν από τον Τσούντα. Οι νέες ανασκαφές του Θεοχάρη δεν περιορίστηκαν στη μαγούλα, αλλά και στη γύρω περιοχή, έξω από το λόφο.

Κατά τη ΜΝ σημειώνεται η πυκνότερη κατοίκηση τόσο στην «ακρόπολη» όσο και στην επίπεδη πλαγιά δυτικά από αυτήν (Σέσκλο Β ή «πόλη»). Ορθογώνια κτίρια με λίθινα θεμέλια, τοίχους από ωμοπλίνθους και αμφικλινείς ή τετρακλινείς στέγες επικρατούν από την περίοδο αυτή. Στην «ακρόπολη» τα οικήματα διατάσσονται ελεύθερα και σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, ενώ στην «πόλη» κτίζονται το ένα δίπλα στο άλλο, σχηματίζοντας συστάδες, οι οποίες απέχουν αρκετά μεταξύ τους.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓			✓	

4	14			6	1	48
3	1		4	14	1	

Αρκετά από τα κοσμήματα του Σέσκλου δημοσιεύτηκαν ήδη από τον Τσούντα. Ανάμεσα σε αυτά (δόντι λύκου με οπή και λίθινα περίαπτα) εικονίζεται και ένα χρυσό δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol' (αρκετά διαφορετικής τεχνολογίας σε σχέση με τα άλλα γνωστά παραδείγματα), το οποίο όμως σήμερα θεωρείται χαμένο. Το λίθινο ανθρωπόμορφο (από στεατίτη) ειναι πανομοιότυπο και στις δύο όψεις, και κατά μία άποψη φορά μάσκα ζώου. Αρκετά μεγάλο τέλος είναι το σύνολο των «ενωτίων», πήλινων και λίθινων (τα περσσότερα βρέθηκαν στις νεότερες ανασκαφές του Θεοχάρη).

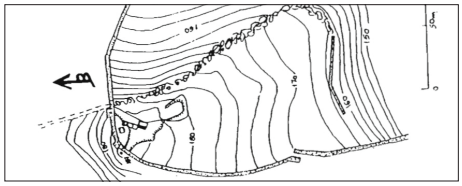
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θεοχάρης 1967, 1973, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Πιλάλη 2006, Πιλάλη-Παπαστερίου 1993, Τσούντας 1908,

Φθιώτιδες Θήβες Μαγνησίας

MN-NN-TN 1907-8/1994

Η θέση είναι γνωστή από το 1907. Πρώτες ανασκαφές έγιναν από τον Αρβανιτόπουλο (1907-1908), στις οποίες δεν αναφέρονται αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Οι νέες ανασκαφές από το 1994 ήταν μικρής κλίμακας και επίσης δεν απέδωσαν αρχιτεκτονικά λείψανα.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

	1	3;				5+
	1					

Κοσμήματα από τις Φθιώτιδες Θήβες εικονίζονται και στον τόμο *Νεολιθική Ελλάς*, ενώ συγκαταλέγονται στη διατριβή της Κυπαρίσση-Αποστολίκα. Αναφέρονται οστρέινα αντικείμενα από τις πρώτες ανασκαφές του 1907-8, ενώ δεν δίνονται άλλα στοιχεία από τις νεότερες, μικρής κλίμακας ανασκαφές, πέραν της αναφοράς παρουσίας μεγάλης ποσότητας ακατέργαστων όστρεων. Τα τμήματα *Spondylus gaederopus* δακτυλίων φέρουν οπές επιδιόρθωσης, ενώ το αγκιστροειδές τμήμα, που συνήθως αναφέρεται ως αγκίστρι, πιθανά αποτελεί το κάτω τμήμα αγκιστροειδούς πόρπης, παρόμοιας με αυτές του Δισπηλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βουζαξάκης 1997, Θεοχάρης 1973, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001

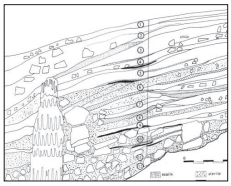
ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Σπήλαιο Κύκλωπα Αλονήσσου

AK-AN-MN-NN 1992-95

Βρίσκεται σε υψόμετρο 150 μ στη νότια πλευρά του ακατοίκητου νησιού Γιούρα, 20 μίλια από την Αλόννησο.
Στο σπήλαιο (διαστάσεων θαλάμου 60 x 50 μ) αναγνωρίστηκε συνεχής κατοίκηση από τη Μεσολιθική έως και τους ιστορικούς χρόνους. Στην Ακεραμική/Μεσολιθική η οικονομία των εποχικών ενοίκων ήταν στραμμένη προς τη θάλασσα (πλήθος διατροφικών καταλοίπων και οστέινα αγκίστρια). Στην ΑΝ η χρήση του σπηλαίου είναι μειωμένη, ενώ εντονότερη στη μετάβαση από ΑΝ σε ΜΝ, με μεγαλύτερο το ρόλο της κτηνοτροφίας στη ΝΝ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

2	1	2				5

Από τη Μεσολιθική φάση που αναγνωρίστηκε στις επιχώσεις του σπηλαίου αναφέρονται ελάχιστα βότσαλα με οπή (πάνω εικόνα: παρόμοια απαντώνται και στο Φράγχθι).
Στις επόμενες, νεολιθικές επιχώσεις, η Karali αναφέρει 2 μεγάλους δακτυλίους και 2 χάντρες από *Spondylus gaederopus*, τοποθετώντας ορισμένους σε αρκετά πρώιμες φάσεις (π.χ. στην Ακεραμική Νεολιθική), αν και φαίνεται από τη δημοσίευση της ανασκαφής ότι δεν υπάρχει πάντα αντιστοιχία στον καθορισμό των χρονολογικών φάσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Karali 2011, Σάμψων 2006, Sampson 2008

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Πλατιά Μαγούλα Ζάκρου Τρικάλων

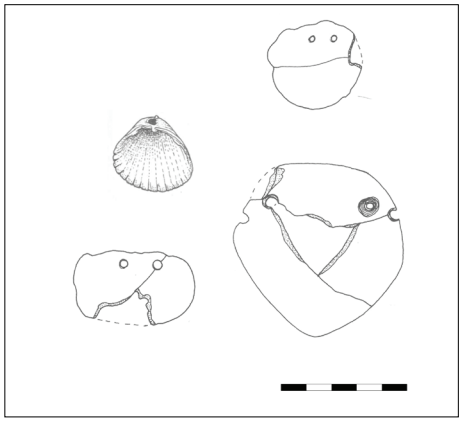
AN-MN-NN 1974-90

Οι ανασκαφές αποκάλυψαν νεκροταφείο που χρησιμοποιείται κατά τη ΝΝ, αποτελούμενο αποκλειστικά από ταφές καύσεων παιδιών και ενηλίκων, καθώς και τον οικισμό, 300 μέτρα νοτιότερά του, ο οποίος κατοικείται από τα τέλη της ΑΝ μέχρι τις αρχές της ΝΝ.

Ελάχιστα είναι τα στοιχεία για την οικιστική οργάνωση του οικισμού, με εξαίρεση την ανεύρεση πήλινου ομοιώματος σπιτιού κάτω από το δάπεδο ενός οικήματος της αρχής της ΝΝ (ορθογώνιο σπίτι χωρίς στέγη, με φούρνο, θρανίο και οκτώ ειδώλια), το οποίο θεωρείται ότι είχε τοποθετηθεί σκόπιμα κατά τη θεμελίωση του οικήματος.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓						

	3+			1+		4+

Τα κοσμήματα από τη θέση παραμένουν αδημοσίευτα. Στην οστρεοαρχαιολογική μελέτη της η Becker αναφέρει κάποια όστρεα με ίχνη επεξεργασίας (λιμναία, *Unio* sp.). Οι νέες μελέτες που ξεκίνησαν το 2014 ίσως δώσουν περαιτέρω στοιχεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Becker 1991

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

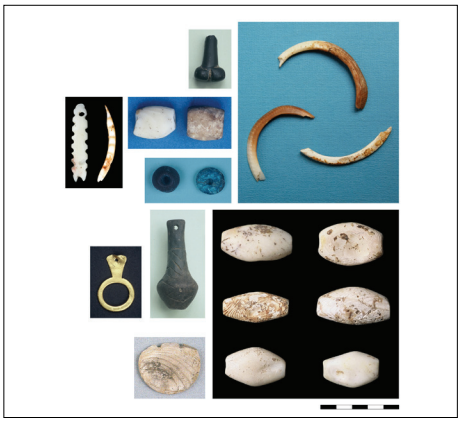
Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων

5300-3300 BC | NN-TN | 1987-

Το σπήλαιο Θεόπετρας βρίσκεται στη ΒΑ πλευρά του ασβεστολιθικού βράχου, που υψώνεται στην κοινότητα Θεόπετρας, περίπου 4 χλμ έξω από την Καλαμπάκα.
Το εσωτερικό του αποτελείται από μια κύρια αίθουσα περίπου 500 τμ. Το σπήλαιο άρχισε να κατοικείται κατά τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή (η οποία αρχίζει περίπου πριν 130.000 χρόνια) και διασώζει συνεχή στρωματογραφία μέχρι το τέλος της Νεολιθικής (3000 π.Χ.).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓		✓	

16	3	3				26
3					1	

Λίγα είναι τα κοσμήματα που προέρχονται από τα μεσολιθικά στρώματα της θέσης (όστρεα με οπή και δόντια ζώων). Τα επίσης λίγα νεολιθικά κοσμήματα, ωστόσο, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία. Το χρυσό περίαπτο τύπου 'ring-idol', το σκευομορφικό λίθινο περίαπτο (μικρογραφικό αγγείο;), το *Spondylus* περίαπτο με εγκοπές στην περιφέρεια (παρόμοιο με τα οστέινα του Δισπηλιού, τα οποία αποδίδουν σχηματικά ψαροκόκκαλο), καθώς και το λίθινο φαλλόσχημο (παρόμοιο από τη Σπηλιά του Κίτσου) είναι όλα τύποι κόσμησης με εξαιρετικά μικρή συχνότητα.
Από τα υπόλοιπα κοσμήματα, 3 είναι οι οστρέινοι δακτύλιοι (2 *Spondylus gaederopus*, 1 *Glycymeris* sp.), και 6 μεγάλες «βαρελόσχημες» *Spondylus* χάντρες, που δεν συναντώνται στην Ελλάδα, και, σύμφωνα με την ανασκαφέα, θα μπορούσαν να αποτελούν είτε προϊόντα ανταλλαγής από τον Βορρά είτε ακόμη κατασκευασμένες προς «εξαγωγή».
Στην περίπτωση της Θεόπετρας, όπως και άλλων σπηλαίων, παρατηρείται ότι τα κοσμήματα παρουσιάζουν έντονη ποικιλομορφία, ενώ στα σύνολά τους υπάρχουν «σπάνιοι» τύποι. Το γεγονός αυτό ίσως αποτελεί απόρροια του ιδιαίτερου χαρακτήρα των θέσεων αυτών (εποχική κατοίκηση, πιθανότατα από πολλές και διαφορετικές ομάδες), ενώ δεν αποκλείεται κάποια από τα σπήλαια να αποτελούσαν χώρους εναπόθεσης αξιακών αντικειμένων).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

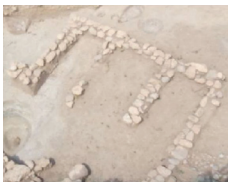
Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Kyparissi-Apostolika 2005, 2011

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Γυαλού Σπάτων Αττικής

AN-MN 2010

Η σωστική ανασκαφή της θέσης (500 τμ, αλλά συνολικά μεγαλύτερης έκτασης), η οποία βρίσκεται 4 χλμ ανατολικά του οικισμού της Παλλήνης, απέδωσε κατάλοιπα κτηρίων με λίθινες κρηπίδες (δίχωρο και τρίχωρο), τμήμα τάφρου, λάκκους και μικρές εστίες. Η χρονολόγησή της βασίζεται στο υλικό της νεολιθικής Νέας Μάκρης.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

2580+	6			;		2586+

Στην προφορική ανακοίνωση για τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της σωστικής ανασκαφής γίνεται αναφορά σε μία μικρή ποσότητα λίθινων χαντρών και περιάπτων, καθώς και στην εύρεση μίας φιάλης, νότια του νεολιθικού οικισμού, η οποία περιείχε πάνω από 2580 κυλινδρικές χάντρες, κυρίως υπόλευκου χρώματος (λιγότερες οι ερυθρές, κυανές και πορτοκαλόχρωμες). Θεωρείται ότι οι χάντρες αυτές ανήκαν σε περιδέραιο που ήταν τοποθετημένο στη βάση του αγγείου. Πραγματοποιήθηκε αρχαιομετρική μελέτη (spot test) στις χάντρες και διαπιστώθηκε, όσον αφορά την πρώτη ύλη, ότι πρόκειται για ορυκτό ασβεστιτικής σύστασης και όχι υαλόμαζα ή φαγεντιανή (κάτι που θα χρονολογούσε το σύνολο και σε υστερότερες φάσεις).
Πρόκειται για μία από τις σπάνιες στον ελλαδικό χώρο περιπτώσεις «αποθησαυρισμού» κοσμημάτων. Πιθανότατα, τέλος, το υλικό κατασκευής να είναι παρόμοιο με αυτό των χαντρών από θερμικά επεξεργασμένο στεατίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ζγουλέτα 2015

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Μερέντα Μαρκοπούλου Αττικής

NN 1998-2004

Οι σωστικές ανασκαφές στο πλαίσιο της κατασκευής του Νέου Ιπποδρόμου Αθηνών και του Ολυμπιακού Ιππικού Κέντρου, αποκάλυψαν, εκτός άλλων, νεολιθική κατοίκηση με μικρό πάχος επιχώσεων και έκταση (περίπου 4 στρ.) στην κορυφή ενός χαμηλού λόφου.

Αντιπροσωπεύονται οι τελευταίες φάσεις της Αρχαιότερης Νεολιθικής, με πασσαλόπηκτες οικίες, οι οποίες αργότερα αποκτούν ημιυπόγειες λιθόκτιστες κρηπίδες, ενώ ερευνήθηκε επίσης μία ημιυπόγεια ελλειψοειδής κατοικία με λιθόκτιστα θεμέλεια που χρονολογείται στη Νεότερη Νεολιθική.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	;			

1		1				2

Αντικείμενα προσωπικής κόσμησης αναφέρονται μόνο από την οικία της Νεότερης Νεολιθικής. Πρόκειται για ένα τμήμα «βραχιολιού από όστρεο» και μία χάντρα από «μαύρο σκληρό πέτρωμα», τα οποία, ωστόσο, δεν εικονίζονται στην προκαταρκτική δημοσίευση της ανασκαφής. Πιθανότατα πρόκειται, όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, για τμήμα από *Spondylus gaederopus* δακτύλιο.

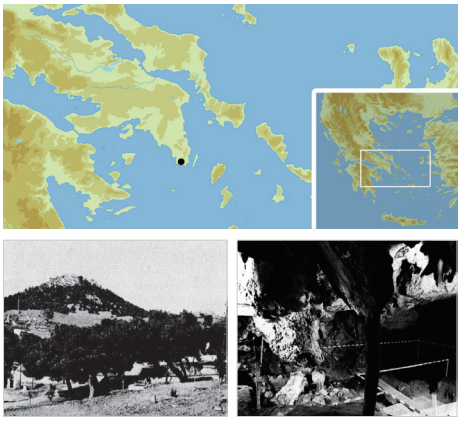
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κακαβογιάννη κ.ά. 2009

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

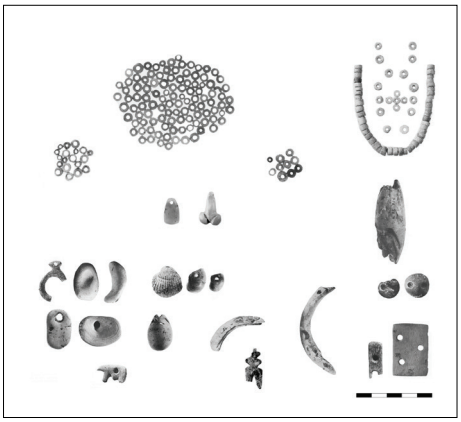
Σπηλιά του Κίτσου Αττικής

5300-4500 BC | NN | 1966

Η χρήση του σπηλαίου, το οποίο περιλαμβάνει τρεις χώρους στο εσωτερικό του και τρεις βραχοσκεπές, διακρίνεται στρωματογραφικά σε πέντε φάσεις, οι οποίες καλύπτουν χρονολογικά την Παλαιολιθική έως και την Ελληνιστική περίοδο.

Διάσπαρτα ανθρώπινα οστά που βρέθηκαν στα νεολιθικά στρώματα αποδίδονται σε 18 τουλάχιστον άτομα, τα περισσότερα παιδιά και έφηβοι, για τα οποία δεν λήφθηκε καμία μέριμνα προκειμένου να διευθετηθούν σε τάφους. Λόγω θέσης, το σπήλαιο αποτέλεσε ιδανικό καταφύγιο και παρατηρητήριο, μία εποχική βάση ομάδας που ασχολούνταν με κτηνοτροφία και κυνήγι. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, δεν υπάρχει καμία ένδειξη που να επιβεβαιώνει τη χρήση του ως μόνο λατρευτική ή ταφική.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			✓

140	7	2	1	3		159
3			2		1	

Στην τελική δημοσίευση της ανασκαφής γίνεται εκτεταμένη παρουσίαση των κοσμημάτων.

Το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελείται από χάντρες (οστέινες, οστρέινες και λίθινες –κάποιες σύμφωνα με τη Miller πρέπει να είναι από θερμικά επεξεργασμένο στεατίτη), ορισμένες από αυτές μάλιστα βρέθηκαν σε συνάρτηση με ανθρώπινα οστά. Από τα περίαπτα ξεχωρίζουν ένας μικρογραφικός πέλεκυς από πράσινο ίασπη με οπή, ένα σύμφωνα με τους ανασκαφείς σε μορφή αρκούδας από *Spondylus gaederopus* (αν και κατά την ανάρτησή του δύσκολα θα διακρινόταν κάτι τέτοιο), ένα λίθινο φαλλόσχημο (ενδιαφέρον το γεγονός ότι φαλλόσχημα περίαπτα βρέθηκαν στα σπήλαια της Θεόπετρας και της Σκοτεινής), ένα αργυρό δακτυλιόσχημο τύπου 'ring-idol' και ένα οστέινο σχηματικό ανθρωπόμορφο με εγκοπές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

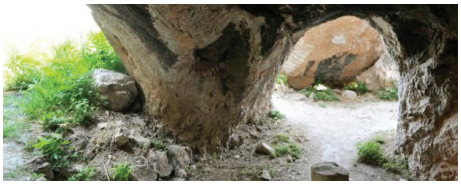
Bourhis κ.ά. 1981, Vialou 1974, 1981

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

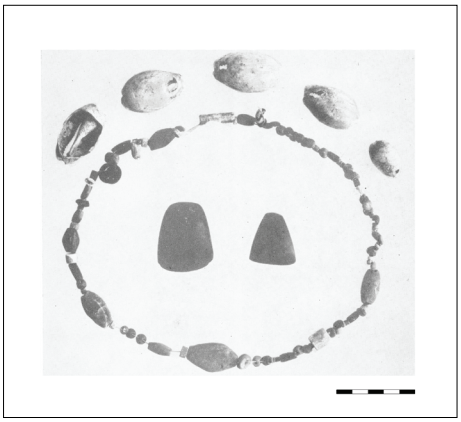
Σπήλαιο Πανός Μαραθώνα

NN-TN 1958

Στο σπήλαιο διενεργήθηκε μία μεγάλη ανασκαφική τομή. Ο ανασκαφέας αναφέρει την ανεύρεση ακέραιων αγγείων, κάποια καλυμμένα με πλάκες, ενώ θεωρεί λατρευτική κυρίως τη χρήση του σπηλαίου κατά τη νεολιθική περίοδο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

68+				5+		73+

Μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις «αποθησαυρισμού» νεολιθικών κοσμημάτων στον ελλαδικό χώρο, μαζί με το πολύ πρόσφατο εύρημα από τη θέση Γυαλού στα Σπάτα Αττικής.
Και σε αυτήν την περίπτωση ένα περιδέραιο αποτελούμενο από πολλές χάντρες και όστρεα (κυπραίες) βρέθηκε «σφραγισμένο» μέσα σε ένα αγγείο. Μαζί με το περιδέραιο είχαν εναποτεθεί «μικρά λίθινα εργαλεία».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παπαδημητρίου 1958

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Σπήλαιο Ευριπίδη Σαλαμίνας

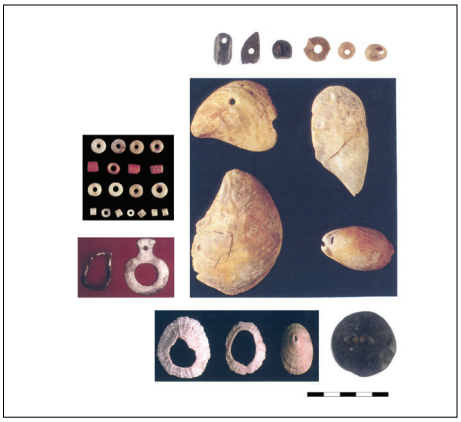
5300-4300 BC | NN-TN

1994-97

Το σπήλαιο βρίσκεται στο νότιο άκρο της Σαλαμίνας, κοντά στο ακρωτήριο Κόγχη.
Λόγω της ισχυρής διαταραχής των μικρών επιχώσεων, αλλά και της καταστροφής της στρωματογραφίας τους, η χρονολόγηση έγινε βάσει της κεραμικής. Καθώς το σπήλαιο έχει μικρούς, σκοτεινούς και όχι καλά αεριζόμενους θαλάμους, αποκλείεται η χρήση του ως μόνιμου ή εποχικού κατοικήσιμου ή αποθηκευτικού χώρου. Σύμφωνα με τους μελετητές, φιλοξενούσε μικρές ομάδες πιθανότατα στο πλαίσιο άσκησης λατρευτικών ή συμβολικών πράξεων, καθώς βρέθηκαν αρκετά εισηγμένα αγγεία και μικροαντικείμενα, ενώ λείπουν τα εργαλεία και τα αποθηκευτικά αγγεία.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			✓

51	1			11		68
2			2		1	

Όπως και τα υπόλοιπα μικροευρήματα της ανασκαφής, ομοίως και τα κοσμήματα από το σπήλαιο δεν είναι με ακρίβεια στρωματογραφημένα.
Τα περισσότερα ειναι χάντρες (από στεατίτη, *Spondylus gaederopus* και μάρμαρο), ενώ αρχαιομετρικές μελέτες έδειξαν την περίπτωση επικάλυψης μίας χάντρας με χαλκό. Δύο λίθινα περίαπτα πιθανότατα έχουν σχηματικά ανθρωπόμορφα χαρακτηριστικά (και στις δύο περιπτώσεις δεν υπάρχουν οπές ανάρτησης, αλλά εγκοπές για το νήμα), ενώ περισσότερο γνωστό βιβλιογραφικά είναι το αργυρό δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol', μαζί με το οποίο βρέθηκε και ένα αργυρό σύρμα, που πιθανότατα χρησίμευε στην ανάρτησή του.
Ανάμεσα στα όστρεα με οπή αντιπροσωπεύονται τα θαλάσσια είδη *Ostrea edulis*, *Patella* sp., *Diodora giberulla*, *Luria lurida*, *Cyclope neritea* και *Dentalium* sp.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

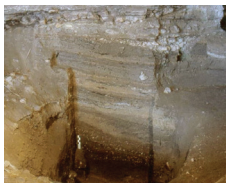
Μανιάτης 2001, Μαρή 2001, 2003

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας

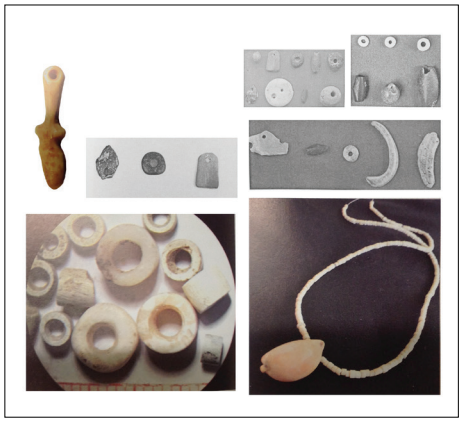
6700-3300 BC | AN-MN-NN | 1994/2000-

Το σπήλαιο βρίσκεται ανατολικά της πεδιάδας της Κωπαΐδας, σε ύψος 100 μ.
Οι ανασκαφείς αναγνώρισαν μία πολυπερίοδη στρωματογραφία, η οποία καλύπτει την Παλαιολιθική έως και την Εποχή του Χαλκού. Η μεγαλύτερη πυκνότητα κατοίκησης αφορά τη φάση της ΝΝΙ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓	✓			

10717+	;	1				10719+
1						

Κατά τις πολυετείς ανασκαφές στο σπήλαιο είχε βρεθεί ένας μικρός αριθμός από ατρακτοειδείς, αμφικωνικές και σφαιρικές χάντρες, κυρίως από τα στρώματα της ΝΝΙΙ περιόδου. Ωστόσο, μία πολύ μεγάλη ποσότητα χαντρών, πάνω από 10700, βρέθηκε σε ένα στρώμα της ΝΝΙ το 2012. Οι πρώτες αρχαιομετρικές μελέτες αναφέρονται σε χάντρες, κυρίως λίθινες (από πυριτόλιθο και στεατίτη), μικρού μεγέθους, διαμέτρου 3-4 χιλιοστών, καθώς και στην περίπτωση χάντρας με ίχνη επίστρωσης συνδετικού υλικού.
Όσον αφορά τα υπόλοιπα κοσμήματα, αναφέρονται όστρεα με οπή (κυπραίες και *Unio* sp.), λίθινα περίαπτα, ένας ακέραιος δακτύλιος *Spondylus gaederopus*, καθώς και ένα σχηματικό οστέινο ανθρωπόμορφο περίαπτο.
Η εύρεση τόσο μεγάλου αριθμού χαντρών είναι μοναδική περίπτωση στον ελλαδικό χώρο και θα πρέπει να σχετίζεται με το γεγονός ότι προέρχεται από ένα σπήλαιο, στο οποίο, όπως αναφέρουν οι δημοσιεύσεις, υπάρχει επίσης ασυνήθιστα μεγάλη ποσότητα πήλινων ειδωλίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δάβρη κ.ά. 2015, Sampson 2008

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

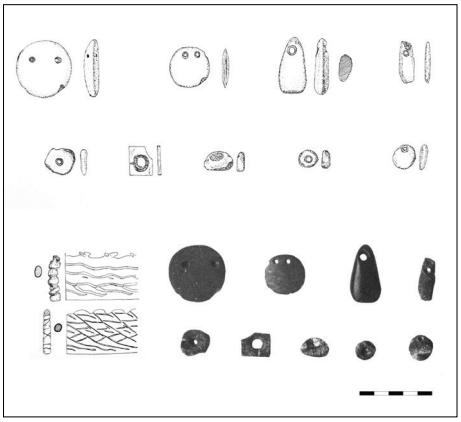
Χαιρώνεια Βοιωτίας

6900-5500 BC | AN-MN | 1902-7/1986

Η διερευνητική ανασκαφή του 1986 είχε ως στόχο την επανεξέταση του υλικού των παλαιότερων ανασκαφών του Σωτηριάδη στη λεγόμενη Τούμπα Μπαλωμένου και απέδωσε υλικό των πρώιμων φάσεων της Νεολιθικής.
Το αρχιτεκτονικό υλικό περιλαμβάνει εστίες και πεζούλια, ενώ μεγάλη είναι η ποσότητα των ειδωλίων που βρέθηκαν. Κατά την Τζαβέλλα-Evjen ο οικισμός είναι εποχιακός.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓		✓	✓				

3	16					19

Στην πρόσφατη τελική δημοσίευση τόσο των παλαιών ανασκαφών όσο και των νεότερων διερευνητικών ανασκαφών καταλογογραφούνται 19 κοσμήματα, χάντρες και περίαπτα, από λίθο και πηλό, κάποια από τα οποία θεωρούνται από την μελετήτρια ως ‘tokens’, πιθανές μονάδες καταγραφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Tzavella-Evjen 2001, Τζαβέλλα-Evjen 2012

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνίων Εύβοιας

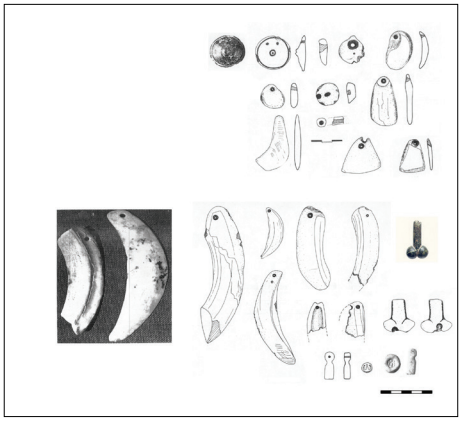
5300-4500 BC | NN | 1986-91

Τα παλαιότερα ευρήματα χρονολογούνται στην ΑΝ, αλλά η κύρια περίοδος κατοίκησης του σπηλαίου είναι η ΝΝΙ. Βρέθηκαν εργαλεία από οψιανό και πυριτόλιθο, αλλά και χάλκινα, μεγάλη ποσότητα αποθηκευτικών αγγείων, καθώς και μικρός αριθμός ταφών. Εκτός του σπηλαίου ανασκάφηκε ο νεολιθικός οικισμός και το νεκροταφείο της ΝΝΙΙ, σε απόσταση 400 μ από το σπηλαίο. Το πλήθος των ειδωλίων, οι ανάγλυφες μορφές πάνω σε πιθάρια, αλλά και τα αχρησιμοποίητα εργαλεία οψιανού δεν αποκλείεται, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, να σχετίζονται με κάποιες τελετουργικές πρακτικές.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓			✓				

7	21			1	4	37
2			1	1		

Στη δημοσίευση της ανασκαφής αναφέρονται 2 φαλλόσχημα λίθινα περίαπτα, δόντια με οπή, 1 οστέινη σφραγίδα με πιθανό ανθρωπόμορφο σφραγιστικό μοτίβο, 1 «κουμπί», 1 λίθινο περίαπτο με έξαρμα στο κέντρο, καθώς και 1 «κόκκαλο για τα μαλλιά», επίμηκες οστέινο αντικείμενο, πιθανότατα είδος περόνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

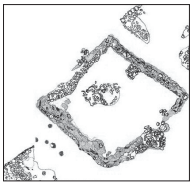
Κάραλη 1993, Ορφανίδη & Σάμψων 1993

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

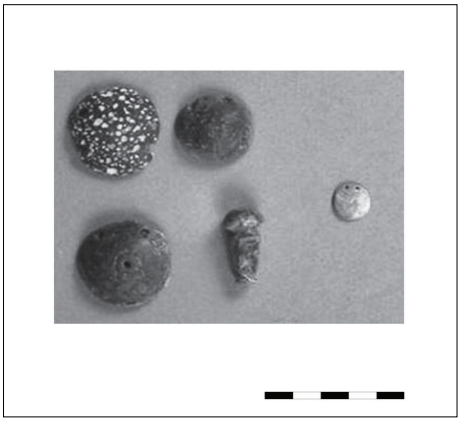
Άγιος Βλάσης Φθιώτιδας

AN 2000-8

Πρόκειται για θέση σε χαμηλό λόφο, η έκταση της οποίας (20 στρέμματα) ακολουθεί την περιφέρειά του.
Κατοικήθηκε κατά τη πρώιμη νεολιθική περίοδο και καταστράφηκε στην παλιότερη φάση του από πυρκαγιά. Η ανασκαφή αποκάλυψε την πλήρη κάτοψη τετράγωνου πλινθόκτιστου οικοδομήματος (5,50 x 5,50 μ), πιθανώς οικίας, καθώς και διάφορες κατασκευές και πασσαλότρυπες εξωτερικά και γύρω του. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς ο οικισμός είναι μόνιμος και κατοικήθηκε σε μια ώριμη φάση της AN χωρίς υπερκείμενα αρχαιολογικά στρώματα.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓				

	4			;		5+
				1		

Στη σύντομη δημοσίευση γίνεται αναφορά για κοσμήματα από θαλασσινά όστρεα και όστρεα του γλυκού νερού, περίαπτα από πηλό και οστό, ενώ εικονίζονται 5 κοσμήματα, 4 λίθινα περίαπτα και ένα «ενώτιο» από στεατίτη.
Ένα από τα περίαπτα, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, ανήκει στην κατηγορία των «προσωπείων», δηλαδή περίαπτων με έξαρμα στο κέντρο και οπές στην περιφέρεια. Την κατηγορία αυτή εισήγαγε η Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001), η οποία και τα θεωρεί ζωόμορφα (χοίρος). Πιο πιθανό να πρόκειται για είδος πόρπης, καθώς οι οπές, τις οποίες παρομοιάζει με μάτια η Κυπαρίσση, ήταν λειτουργικές, και επομένως μη ορατές εν χρήσει.
Η εύρεση ενός «ενωτίου» συμπίπτει με τη γενικότερη εικόνα που έχουμε για παρόμοια κοσμήματα που χρονολογούνται στις πρώιμες νεολιθικές φάσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημάκη & Σουβατζή 2009

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Αλές Φθιώτιδας

AN-MN-NN 1911/1990-

Η θέση, ακρόπολη κατά την περίοδο των κλασικών χρόνων, διατηρεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που χρονολογούνται στη ΝΝ, όπως ένα μεγάλο κτίριο με λίθινη κρηπίδα. Οι πρωιμότερες της ΝΝ περίοδοι αντιπροσωπεύονται αποσπασματικά. Η διαρκής κατοίκηση κατά τη Νεολιθική δεν υποδεικνύει σύμφωνα με τους ανασκαφείς εγκατάσταση νέων ομάδων. Σε όλες τις φάσεις υπάρχει πληθώρα όστρεων, καθώς και μηλιακού οψιανού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓	✓		

395	6	7	1	25		435
1						

Η πλειονότητα των κοσμημάτων αποτελείται από λίθινες χάντρες. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται λευκές χάντρες από στεατίτη που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά με αντίστοιχες από άλλες θέσεις, όπως το Φράγχθι και το Δισπηλιό. Ένα όστρεο *Monodonta* sp. πιθανότατα χρησιμοποιήθηκε ως μικρός δακτύλιος. Υπάρχουν ενδείξεις επιτόπιας επεξεργασίας *Spondylus gaederopus* δακτυλίων (7 ακέραιοι και 3+ σε διάφορα στάδια κατεργασίας), ενώ πολλά είναι τα μη κατεργασμένα *Spondylus gaederopus* που βρέθηκαν στη θέση. *Pinna nobilis, Dentalium* sp. και *Columbella rustica* είναι τα υπόλοιπα όστρεα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή κυρίως χαντρών, ενώ ένα μαρμάρινο ειδώλιο-περίαπτο έχει σχηματική ανθρώπινη μορφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Coleman 1992, Miller 1997

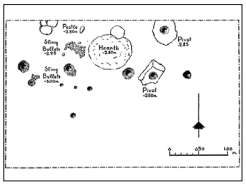
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ελάτεια Φθιώτιδας

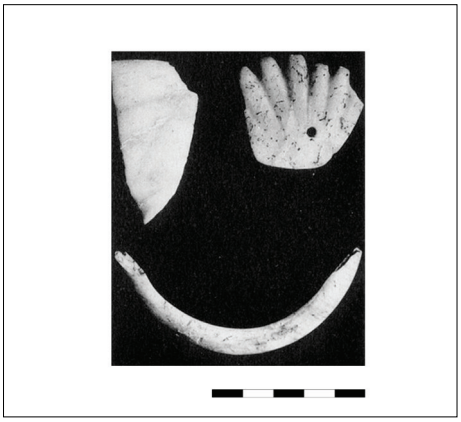
5400- BC | AN-MN | 1904-10/1959

Η μικρής κλίμακας ανασκαφή στον χαμηλό λόφο, όπου και η νεολιθική θέση της Ελάτειας, αποκάλυψε αποσπασματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία (λίθινοι τοίχοι, εστίες).
Αξιοσημείωτη είναι η εύρεση συγκεντρώσεων πήλινων πεσσών κοντά σε εστίες, καθώς και ο μεγάλος αριθμός τετραποδικών αγγείων του «τύπου Danilo».

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓			✓				

	2					2

Στην προκαταρκτική μελέτη των ανασκαφών εικονίζονται δύο κοσμήματα, ένα τμηματικό μαρμάρινο περίαπτο με αυλακώσεις και ένα επίσης τμηματικό πλακίδιο από δόντι χοίρου (ο τύπος των ‘boar’s tusk plates’ που συναντάται και σε άλλες θέσεις).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Weinberg 1962

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ρεγγίνι Φθιώτιδας

AN 2000-1

Σωστική ανασκαφή λόγω κατασκευής σιδηροδρομικής γραμμής στην κεντρική Φθιώτιδα.
Αναγνωρίστηκαν τρία στρώματα, από τα οποία τα δύο τελευταία χρονολογούνται στην ΑΝ. Στο τρίτο στρώμα αποκαλύφθηκαν μάζες διαλυμένων πλιθιών, πιθανότατα οικίας, με πλήθος καλά διατηρημένης κεραμικής και λίθινων κυρίως ευρημάτων. Η παρουσία μάλιστα αυτών των λίθινων ευρημάτων (ελάχιστα από τα οποία είναι εργαλεία, αλλά απλές πέτρες διαφόρων χρωματισμών που φέρουν αποκρούσεις και ίχνη προσπάθειας διάτρησης), σύμφωνα με τους ανασκαφείς, συνδέεται με ένα χώρο πειραματισμού με τοπικά κυρίως πτερώματα για την παραγωγή λίθινων τεχνέργων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓		✓				

2				;		3+
				1		

Στην προκαταρκτική δημοσίευση αυτής της σωστικής ανασκαφής αναφέρονται, χωρίς να εικονίζονται, δύο «πολύ μικρές» χάντρες από στεατίτη (βαρελόσχημη και φακοειδής), ελάχιστα όστρεα με οπές που βρέθηκαν στον ίδιο χώρο με τις χάντρες και ένα ημιτελές λίθινο αντικείμενο, πιθανώς ενώτιο ή περίαπτο (αντίστοιχο με τα «ενώτια» της ΑΝ).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φρούσσου 2003

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Κωρύκειο Άντρο Φωκίδας

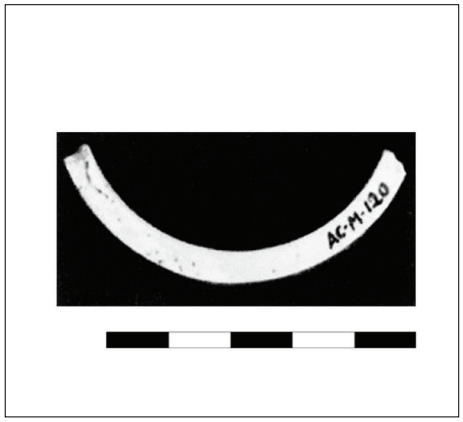
NN 1969

Το σπήλαιο, μήκους 100 μ, βρίσκεται στη ΝΔ πλευρά του όρους Παρνασσός, κοντά στους Δελφούς.
Το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε κυρίως κατά την Αρχαϊκή, Κλασική και Ρωμαϊκή περίοδο, από όπου και πλήθος ευρημάτων αναθηματικού χαρακτήρα. Εκτός αυτών αναγνωρίστηκαν κατάλοιπα που ανήκουν στη Νεότερη Νεολιθική περίοδο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓			✓			

		1				1

Στη δημοσίευση της ανασκαφής αναφέρεται μόνο ένας τμηματικός *Spondylus gaederopus* δακτύλιος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Perlès κ.ά. 1981

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

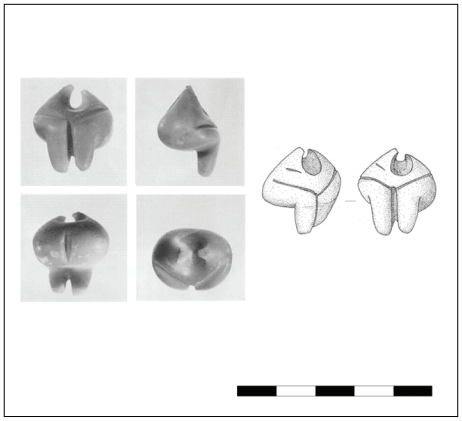
Μυκήνες Αργολίδας

N 1962

Το ειδώλιο-περίαπτο εντοπίστηκε σε στρώμα που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙβ, στον υπόγειο αποθηκευτικό χώρο με τη συμβατική ονομασία Δωμάτιο ΙΙ, ο οποίος βρίσκεται ανάμεσα στο «Δωμάτιο των Ειδώλων» και την κλίμακα που οδηγούσε στην αυλή της «Οικίας Τσούντα» του Θρησκευτικού κέντρου των Μυκηνών.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

						1
1						

Η καθισμένη γυναικεία μορφή, κατασκευασμένη από στεατίτη, έχει αρκετά παράλληλα με άλλα ειδώλια-περίαπτα (π.χ. αυτά της Μάλθης). Η οπή ανάρτησης έχει καταστραφεί λόγω χρήσης. Πιθανότατα πρόκειται για ένα αντικείμενο που αποτελεί ένα είδος «κειμηλίου», εξού και η εύρεσή του σε τόσο ύστερα χρονολογικά στρώματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

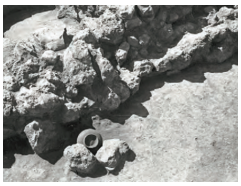
Diamant 1974, Παπαγεωργίου 2002

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Λέρνα Αργολίδας

AN-MN 1952-58

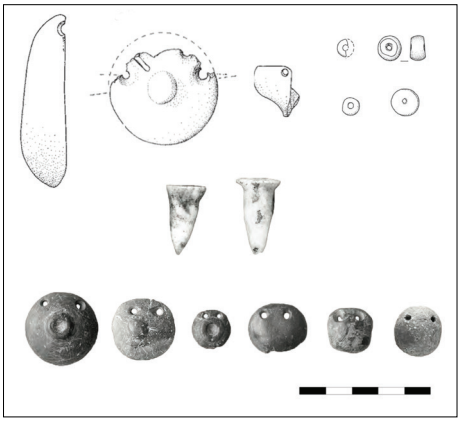

Σε διάσπαρτα σημεία του οικισμού της Λέρνας και όπου ήταν δυνατή η ανασκαφή των υπερκείμενων στρωμάτων της Εποχής του Χαλκού οι έρευνες του πανεπιστημίου του Cincinnati αποκάλυψαν στοιχεία για τη νεολιθική κατοίκηση της θέσης.

Στις φάσεις Λέρνα I και II, οι οποίες αντιστοιχούν στην ΑΝ και ΜΝ, αποκαλύφθηκαν κυρίως λίθινα θεμέλια ορθογώνιας κάτοψης, ενώ στη ΜΝ και στην ΤΝ χρονολογούνται λίγες ταφές.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

4	11			23		40
				2		

Τα αντικείμενα κόσμησης προέρχονται από τις φάσεις της ΑΝ και ΜΝ (τα περισσότερα από τα οποία δεν είναι διακριτά χρονολογικά), ενώ κάποια, όπως ένα *Spondylus* περίαπτο, αν και βρέθηκαν σε υστερότερα στρώματα χρονολογούνται από τους μελετητές στη Νεολιθική.

Όσον αφορά τα λίθινα κοσμήματα, 2 είναι τα μαρμάρινα «καρφιά» (τα οποία προέρχονται από στρώματα της ΑΝ), 8 τα περίαπτα με δύο οπές, τρία από τα οποία με αποφύσεις στο κέντρο, ενώ 4 είναι μόνο οι χάντρες, τρεις από στεατίτη και μία από σερπεντινίτη.

Ένα πήλινο περίαπτο με δύο οπές φαίνεται ότι «μιμείται» τα λίθινα με τις δύο οπές στην περιφέρεια.

Τα υπόλοιπα κοσμήματα είναι οστρέινα περίαπτα, από τα οποία 2 *Spondylus gaederopus*, 4 *Hexaplex* sp., 1 *Ostrea edulis*, 2 *Cerastoderma glaucum*, 12 *Arca noaea* και 4 *Murex trunculus*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Banks 2015, Reese 2015

Φράγχθι Αργολίδας

6000-3200 BC | AN-MN-NN

1967-79

Το Φράγχθι στη ΝΔ Αργολίδα αποτελεί μία από τις ελάχιστες θέσεις με στρωματογραφική ακολουθία από την αρχή της Ανώτερης Παλαιολιθικής (40000-10000 π.Χ.) έως και το τέλος της Νεολιθικής. Κατά την Παλαιολιθική και Μεσολιθική, το σπήλαιο υπήρξε καταφύγιο μετακινούμενων κυνηγών, τροφοσυλλεκτών και ψαράδων, ενώ ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανεύρεση ενταφιασμών και στοιχείων ύπαρξης συστηματικής αλιείας κατά τη Μεσολιθική. Κατά τη Νεολιθική η κατοίκηση επεκτάθηκε εκτός του σπηλαίου. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του οικισμού, το οποίο ονομάζεται Παραλία, είναι σήμερα καταβυθισμένο λόγω της ανόδου της θαλάσσιας στάθμης. Σπήλαιο και υπαίθριος χώρος αποτέλεσαν το χώρο δραστηριοτήτων μιας κοινότητας γεωργοκτηνοτρόφων, η οποία διατηρούσε επαφές με πολλές περιοχές του νοτίου Αιγαίου.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

948	67+	4	4	130		1186+
10	1		11	11		

Πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά σύνολα κοσμημάτων στην προϊστορία της Ελλάδας, τόσο λόγω της μεγάλης χρονικής αντιπροσώπευσης, όσο και της συνεχούς μελέτης τους η οποία έδωσε πολύτιμα συμπεράσματα. Τα παλαιολιθικά (894) και μεσολιθικά κοσμήματα (πάνω από 11.000) είναι κυρίως όστρεα με οπή (*Cyclope neritea*, *Columbella rustica*) και χάντρες από *Dentalium* sp. Βρέθηκαν ελάχιστα παλαιολιθικά *Glycymeris* sp. με φυσική οπή, τα οποία ίσως αποτελούσαν χρωματικές παλέτες και βότσαλα με οπή στα μεσολιθικά στρώματα.
Στην Αρχαιότερη Νεολιθική εμφανίζονται χάντρες *Cerastoderma*, περίαπτα λίθινα (ένα από τα οποία σε μορφή πουλιού;) και οστρέινα (*Columbella rustica*, *Cyclope neritea*), αλλά και ένα πολύ πρώιμο τμήμα *Spondylus gaederopus* δακτυλίου. Στη Μέση Νεολιθική εμφανίζονται λίθινα ανθρωπόμορφα περίαπτα ('half-body pendants'), ενώ στη Νεότερη οι χάντρες αυξάνονται, και ιδιαίτερα αυτές που είναι κατασκευασμένες από θερμικά επεξεργασμένο στεατίτη.
Ειδικά όσον αφορά τις χάντρες έχει αναγνωριστεί ότι η θέση αποτελούσε εξειδικευμένο «εργαστήριο» κατασκευής χαντρών, τόσο οστρέινων *Cerastoderma glaucum* κατά την Αρχαιότερη Νεολιθική (για τις οποίες έχει διεξαχθεί και πειραματική αναπαραγωγή από την Miller) όσο και αυτών από στεατίτη κατά τη Νεότερη Νεολιθική.
Η εκ νέου υπό δημοσίευση μελέτη των νεολιθικών κοσμημάτων θα δώσει περαιτέρω στοιχεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Miller 1996, 1997, Perlès 2012, 2018α, 2018β, Schaeffer 1977, Shackleton 1988, Talalay 1993

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

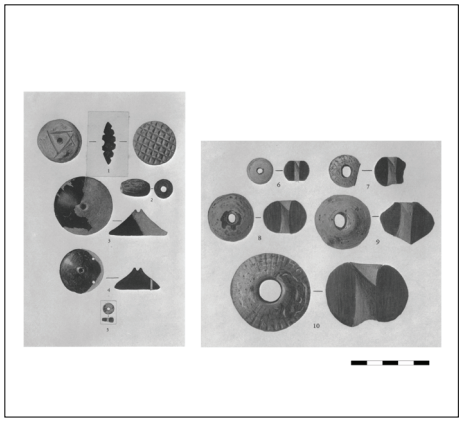
Νεμέα Κορινθίας

AN 1924-26

Η περιορισμένη ανασκαφή σε σπήλαιο στη ΝΑ πλαγιά του λόγου Τσούγκιζα, δυτικά του κλασικού ναού του Δία, αποκάλυψε κυρίως κεραμική που χρονολογείται στην ΑΝ.
Το σπήλαιο είχε υποστεί καταρρεύσεις, ίσως από σεισμό. Στη γύρω περιοχή δεν αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ίσως το σπήλαιο να αποτελούσε μέρος οικισμού και να χρησίμευε ως βοηθητικός χώρος.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
		✓	✓				

3						5
			2			

Ελάχιστα λίθινα και πήλινα κοσμήματα είναι γνωστά από την ανασκαφή: δύο λίθινα «κουμπιά», από τα οποία το ένα με απόφυση στο κέντρο (πρόκειται για την κατηγορία «προσωπεία» της Κυπαρίσση-Αποστολίκα) και τρεις χάντρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Caskey & Blegen 1975

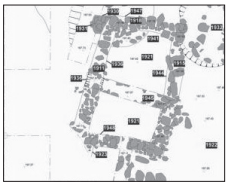
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Κουφόβουνο Λακωνίας

MN-NN-TN 1999-

Η θέση, ένας χαμηλός γήλοφος 3 χλμ ΝΔ της Σπάρτης, ανασκάπτεται συστηματικά από το 1999.
Οι καλύτερα σωζόμενες φάσεις είναι αυτές της Μέσης και Νεότερης Νεολιθικής. Ένας από τους κύριους στόχους της έρευνας ήταν ακριβώς η εξέταση της μετάβασης αυτής σε σχέση με τους υπόλοιπους οικισμούς της Πελοποννήσου, και ειδικότερα με το σπήλαιο στο Φράγχθι.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓			✓			

	3	1				4

Τέσσερα είναι τα κοσμήματα που αναφέρονται και εικονίζονται στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις, έντυπες και διαδικτυακές, των ανασκαφών της θέσης: ένα τμηματικός *Spondylus gaederopus* μεγάλος δακτύλιος, ένα τμηματικό περίαπτο από όστρεο και δύο όμοια μεταξύ τους οστέινα οξύληκτα περίαπτα με αυλακώσεις στο σώμα. Τα τελευταία είναι παρόμοια μορφολογικά με το οστέινο, ανθρωπόμορφο κατά τον ανασκαφέα, περίαπτο από το Σπήλαιο Αλεπότρυπας που βρίσκεται στην ευρύτερη γεωγραφική θέση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cavanagh κ.ά. 2004, Mee 2007

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας

5300-3200 BC | NN-TN

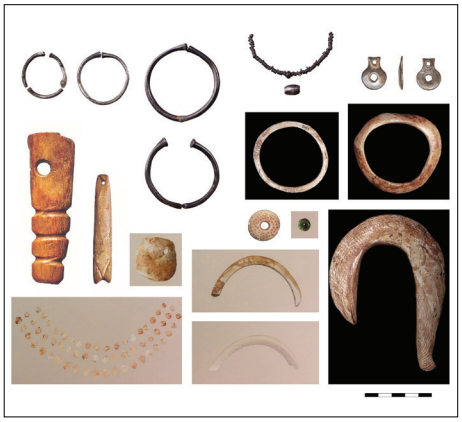
1970-

Το σπήλαιο βρίσκεται στον κόλπο του Διρού, περίπου 20 μ πάνω από το επίπεδο της θάλασσας.
Το σπήλαιο (συνολικού μήκους 280 μ) αποτελείται από ευρύχωρες επίπεδες αίθουσες με ελάχιστη υψομετρική διαφορά. Το εσωτερικό του, παρά τις καταστροφές και αποχωματώσεις, διατηρεί μεγάλου πάχους επιχώσεις. Η ανασκαφική έρευνα που ξεκίνησε το 1970 πιστοποίησε την κατοίκησή του κατά τη NN και TN. Εντοπίστηκαν χρηστικά και αποθηκευτικά αγγεία, εργαλεία, λιθόστρωτα δάπεδα, κυκλοτερείς εστίες, καθώς και πλούσιο ανθρώπινο οστεολογικό υλικό που αποκαλύφθηκε στις κόγχες κυρίως της σπηλιάς αλλά και διάσπαρτο. Κατά τον ανασκαφέα το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο, κατοικία, εργαστήριο, νεκροταφείο και ακόμα ως τόπος «λατρείας νεκρών και χθόνιας θεότητας».

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			✓

231+	4	6				243+
	1				1	

Ο ανασκαφέας θεωρεί πως κάποιοι χώροι του σπηλαίου είχαν ταφική και λατρευτική χρήση. Για παράδειγμα, συνδέει ένα περιδέραιο από 1 πράσινο λίθινο περίαπτο και 60 οστρέινες *Patella* sp. χάντρες ως «προσφορά στον χώρο λατρείας των νεκρών».
Δύο ανθρωπόμορφα περίαπτα αναφέρονται, από τα οποία ένα είναι από σχιστόλιθο, γυναικείο, με δηλωτικό V, και ένα οστέινο με αυλακώσεις «ακαθόριστου φύλου» (παρόμοια περίαπτα από το γειτονικό Κουφόβουνο, τα οποία με μεγάλη δυσκολία μπορούν να ερμηνευθούν ως ανθρωπόμορφα).
Ο ανασκαφέας ερμηνεύει το αγκιστροειδές *Spondylus gaederioys* αντικείμενο ως «σκήπτρο», ένα «συμβολικό σχήμα ως μακρινή ανάμνηση της κεφαλής της ποιμενικής ράβδου». Όμοια ευρήματα προέρχονται κυρίως από το Διστηλιό, ερμηνευμένα ως πόρπες. Δύο ακέραιοι και δύο τμηματικοί μεγάλοι δακτύλιοι από *Spondylus* έχουν βρεθεί στο σπήλαιο, όπως επίσης και δύο αργυρά ζεύγη βραχιολιών ή ενωτίων και ένα δακτυλιόσχημο περίαπτο τύπου 'ring-idol'. Σε προηγούμενες δημοσιεύσεις αναφέρεται και ένα περιδέραιο από 168 δισκοειδείς αργυρές χάντρες, μία σφαιρική και μία αμφικωνική, τα οποία ωστόσο παραλείπονται στον τελευταίο τόμο της ανασκαφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

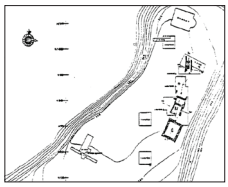
Κάραλη 1998, Παπαθανασόπουλος 1996, 2011

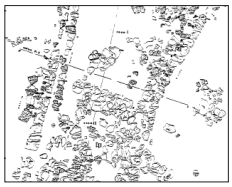
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Άγιος Δημήτριος Μεσσηνίας

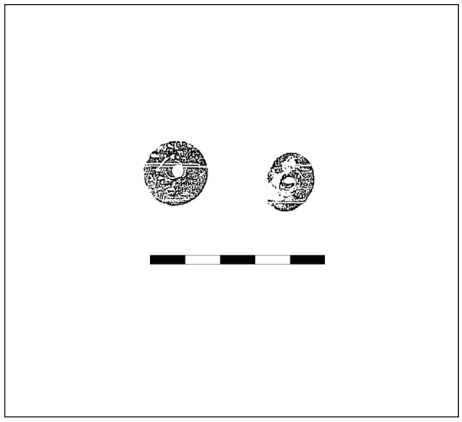
4250-4000 BC | NN | 1977-83

Η θέση βρίσκεται στην επίπεδη κορυφή λόφου με απότομες πλαγιές και έχει αποθέσεις κυρίως της Πρωτοελλαδικής περιόδου.
Από τα νεολιθικά στρώματα λείπουν τα μόνιμα οικοδομικά κατάλοιπα και θεωρείται ότι πρόκειται για θέση που σχετίζεται με την κτηνοτροφία και την περιοδική μετακίνηση.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

2						2

Στην τελική δημοσίευση της ανασκαφής αναφέρονται μόνο δύο χάντρες από τα νεολιθικά στρώματα, μία από σερπεντινίτη και μία από στεατίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Zachos 1987

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Μάλθη Μεσσηνίας

N 1927-34

Η ακρόπολη της Μάλθης ανασκάφηκε από το Σουηδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο αποκαλύπτοντας οικισμό που ήταν σε χρήση από την Τελική Νεολιθική ως την Υστεροελλαδική IIIB περίοδο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

						1
1						

Το γυναικείο ειδώλιο-περίαπτο της Μάλθης παρουσιάζει πάρα πολλές αναλογίες με αυτό του Μουσείου Μπενάκη (π.χ. είναι χαρακτηριστική η οπή ανάρτησης στο οπίσθιο τμήμα του). Πιθανότατα και σε αυτήν την περίπτωση το περίαπτο αποτελούσε ένα είδος «κειμηλίου», καθώς οι φθορές υποδεικνύουν έντονη και πολύχρονη χρήση του.

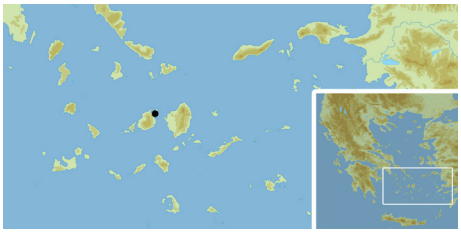
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Valmin 1938

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Κουκουναριές Πάρου

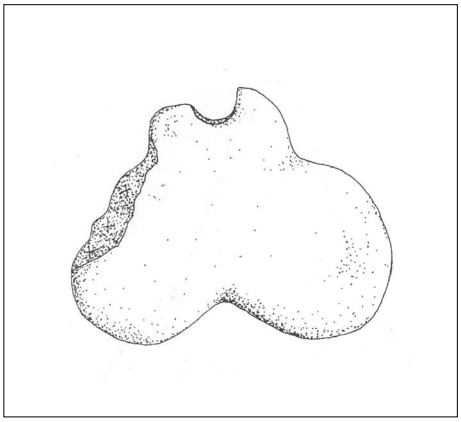
NN-TN 1974-92

Ο οικισμός βρίσκεται πάνω σε λόφο στον όρμο της Νάουσας Πάρου. Εκτός των μυκηναϊκών, στη θέση έχουν διασωθεί παλαιότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Νεολιθικής. Η πλειονότητα των ευρημάτων χρονολογείται στο τέλος της Νεολιθικής και στη μετάβαση προς την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

						1
1						

Αναφέρεται μόνο ένα μαρμάρινο ανθρωπόμορφο περίαπτο, το οποίο ο ανασκαφέας συγκρίνει με το γνωστό μαρμάρινο γυναικείο ειδώλιο από τον Σάλιαγκο της Αντίπαρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Katsarou & Schilardi 2004, Κατσαρού-Τζεβελέκη & Σκιλάρντι 2006

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Σάλιαγκος Αντιπάρου

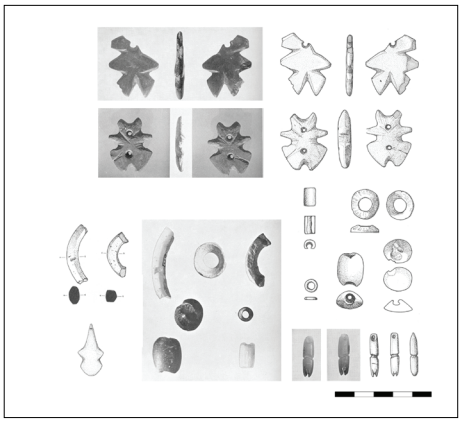
NN 1964-65

Πρόκειται για μία βραχονησίδα η οποία βρίσκεται μεταξύ Πάρου και Αντίπαρου.
Ο οικισμός περιελάμβανε ορθογώνια οικήματα με λίθινα θεμέλια, τα οποία περιβάλλονταν από τοίχο. Αναγνωρίστηκαν τρεις διακριτές φάσεις που χρονολογούνται στην αρχή της ΝΝ. Βασικές δραστηριότητες αποτελούσαν η αλιεία και κτηνοτροφία, με περιορισμένο το ρόλο της γεωργίας.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

2	2	1	1	3		13
3			1			

Δεν υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις επιτόπιας κατεργασίας κοσμημάτων, παρά μόνο για τους οστρέινους δακτύλιους. Ο Shackleton αναφέρει τουλάχιστον 178 *Spondylus gaederopus* από τη θέση, κυρίως θραύσματα, θεωρώντας πως αυτά αποτελούν διατροφικά κατάλοιπα. Αναφέρονται επίσης 5 δουλεμένα όστρεα. Η Miller, η οποία μελέτησε εκ νέου τα κοσμήματα, θεωρεί πως αυτά δεν αποτελούν διατροφικά κατάλοιπα (το μαλάκιο θα μπορούσε να εξαχθεί με χρήση φωτιάς και όχι με τόσο βίαιο τρόπο), αλλά επιτόπια παραγωγή δακτυλίων, οι περισσότεροι από τους οποίους θα μπορούσαν να είναι εξαγώγιμοι. Ωστόσο, μόνο ένα τμήμα *Spondylus gaederopus* δακτυλίου αναφέρεται από τη θέση.
Από τα υπόλοιπα κοσμήματα, τα θαλάσσια *Patella* sp. και *Conus mediterraneus* χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή περιάπτων, ένας σπόνδυλος καρχαρία ή σαλαχιού έχει διατρηθεί για τη χρήση του ως χάντρα, και τέλος αναφέρεται ένα δακτυλίδι από χλωρίτη λίθο.
Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ανθρωπόμορφα κοσμήματα, ένα οστέινο και ένα λίθινο, που φέρουν ομοιότητες με αυτά του Δισπηλιού και ένα λίθινο, επίσης σχηματοποιημένο, βιολόσχημο, χωρίς οπή ανάρτησης, αλλά με εγκοπή για προσάρτηση του νήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Evans & Renfrew 1968, Miller 1997, Shackleton 1968

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Σπήλαιο Ζα Νάξου

NN-TN 1985-86/1994

Βρίσκεται σε πλαγιά του ομώνυμου όρους της Νάξου. Η απουσία σταγονορροής στο εσωτερικό, το φυσικό φως, καθώς και η ευρυχωρία αποτέλεσαν κίνητρα για τη χρήση του σπηλαίου.

Το τέταρτο και πέμπτο ανασκαφικό στρώμα χρονολογείται στη Νεολιθική (Ζας II-I). Τα αρχιτεκτονικά ευρήματα περιορίζονται σε μικρές εστίες, ενώ λίγα είναι και διάσπαρτα ανθρώπινα οστά. Κατά τον ανασκαφέα το σπήλαιο κατά κύριο λόγο χρησιμοποιήθηκε από ομάδες στα πλαίσια των παραγωγικών δραστηριοτήτων επιβίωσης, και όχι αναγκαστικά για τελετουργικούς σκοπούς.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
;	;			;	✓	✓	

	1					3+
	2	;				

Λιγοστά είναι τα αντικείμενα κόσμησης που βρέθηκαν στο σπήλαιο: ένα χρυσό έλασμα, παρόμοιο με αυτό του «θησαυρού» της Αραβησσού, και δύο αντικείμενα, τα οποία ο ανασκαφέας θεωρεί ότι πρόκειται για κεφαλές από περόνες σε μορφή πτηνών, κατασκευασμένες από *Spondylus gaederopus*. Ωστόσο, είναι αμφίβολη η ταύτιση της πρώτης ύλης τους (περισσότερο μοιάζουν με οστέινα τα οποία ίσως έχουν υποστεί θερμική επεξεργασία), όπως και η ερμηνεία τους ως περόνες (περισσότερο μοιάζουν με απολήξεις είδους πόρπης). Παρόμοιο αντικείμενο έχει βρεθεί και σε μία ακόμη νησιωτική εγκατάσταση, στον οικισμό του Στρόφιλα.

Εκτός από αυτά τα κοσμήματα γίνεται αναφορά σε χάλκινες περόνες, αλλά και σε μαρμάρινα γουδοχέρια με ίχνη ώχρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Zachos 1999

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Στρόφιλας Άνδρου

NN-TN 1996-

Η θέση βρίσκεται στο κέντρο της δυτικής ακτής του νησιού, στο ακρωτήριο του Στρόφιλα, στην κορυφή του φυσικού οχυρού.

Αποκαλύφθηκε ένας πυκνός οικοδομικός ιστός με ορθογώνια και αψιδωτά κτίρια με επιμελημένη τοιχοποιία, καθώς και αμυντικά έργα κατά μήκος του αυχένα του οροπεδίου και ένα τείχος καλά διατηρημένο σε μήκος 100 μέτρων με πύλη και προμαχώνες. Ορισμένα από τα οικοδομήματα, όπως το «Αψιδωτό 1», σύμφωνα με την ανασκαφέα, είχαν ιδιαίτερη, τελετουργική, λειτουργία. Αξιοσημείωτες είναι οι βραχογραφίες σε διάφορα σημεία του οικισμού, πολλές από τις οποίες έχουν αφηγηματικό χαρακτήρα (απεικονίσεις ζώων που κυνηγούν ελάφι, κοιλότητες με σπειροειδή διάταξη, δακτυλιόσχημα μοτίβα, πλοία).

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

1+	1+					7+
	1;				4+	

Στις προκαταρκτικές δημοσιεύσεις γίνεται αναφορά σε αρκετά περίαπτα, χάντρες και δακτυλιόσχημα περίαπτα από όστρεο, πηλό, λίθο, αλλά και μέταλλο (1 χρυσή χάντρα). Από αυτά εικονίζονται μόνο τέσσερα δακτυλιόσχημα περίαπτα του τύπου 'ring-idol' και τμήμα περίαπτου (αγκίστρου πόρπης;) από *Spondylus gaederopus* «σε μορφή υδρόβιου πτηνού» (είναι πιο πιθανό να πρόκειται απλώς για το σημείο του κλείθρου του όστρεου, και τοποθετημένο το αντικείμενο σε μία συγκεκριμένη στάση απλώς να θυμίζει κεφάλι πτηνού).

Σύμφωνα με την ανασκαφέα στις βραχογραφίες σε διάφορα σημεία του οικισμού εικονίζονται δακτυλιόσχημα περίαπτα, κάποια από τα οποία φαίνεται ότι φοριούνται όχι στον λαιμό αλλά στον καρπό (βλ. εικόνα παραπάνω). Η ίδια συνδέει περαιτέρω τα δακτυλιόσχημα περίαπτα με τα πρωτοκυκλαδικά τηγανόσχημα σκεύη (ως «μία μεταφορά του νεολιθικού κωδικοποιημένου συμβόλου σε κινητό αντικείμενο»). Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό, ότι και στις δύο αυτές περιπτώσεις προσπάθειας αναλογίας, πρόκειται για 'ring-idol' περίαπτα στα οποία δεν εικονίζεται (ή δεν λαμβάνεται υπόψη) το βασικό χαρακτηριστικό τους, το στέλεχος με την οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τελεβάντου 2006α, 2006β, Televantou 2008, 2017

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Φτελιά Μυκόνου

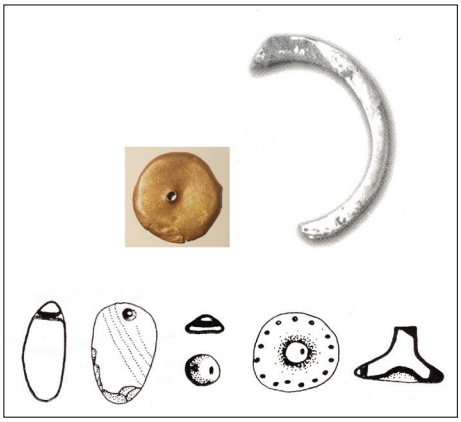
5100-4500 BC | NN 1995-

Η θέση βρίσκεται στη βόρεια πλευρά της Μυκόνου, στον μυχό του κόλπου Πανόρμου και καταλαμβάνει 7 στρέμματα. Αποκαλύφθηκαν κτίρια με μεγάλο ύψος, έως 1,50 μ και βαθιές επιχώσεις με πολυάριθμα κινητά ευρήματα. Στο ψηλότερο σημείο υπάρχει τριμερές κτίριο (Κτίριο Α) σε σχήμα μεγάρου και πολλά άλλα τμήματα κτιρίων γύρω του. Εκτός αυτών, ο ανασκαφέας αναφέρεται και στην ύπαρξη σιτοβολώνων. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η εύρεση αρκετών ψηγμάτων χαλκού, καθώς και χάλκινων εργαλείων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓

	7	;				10+
		1	1		1;	

Στη δημοσίευση της ανασκαφής αναφέρονται λίθινα περίαπτα και «κουμπί», καθώς και μεγάλοι δακτύλιοι *Spondylus gaederopus*. Ιδιαίτερα σημαντικά φαίνεται να είναι τα μεταλλικά κοσμήματα: μία χρυσή χάντρα/περίαπτο, μία χάλκινη περόνη, όπως και ένα αργυρό δακτυλιόσχημο περίαπτο «του τύπου της Βάρνας», χωρίς όμως να εικονίζεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

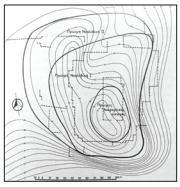
Sampson 2002, Σάμψων 2006

ΚΡΗΤΗ

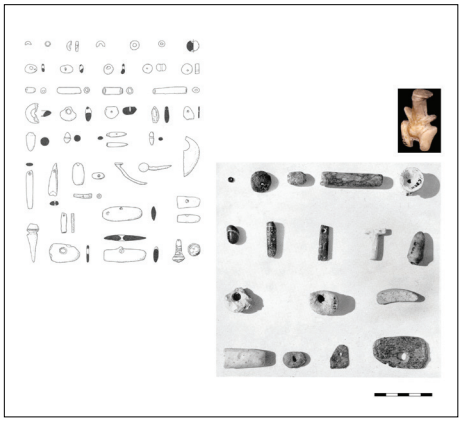
Κνωσός Ηρακλείου

ΠΚ-ΑΝ-ΜΝ-ΤΝ 1957-70

Ο οικισμός ιδρύθηκε στο λόφο της Κεφάλας, όπου αργότερα ανεργέθηκε το ανάκτορο.
Οι νεολιθικές επιχώσεις εντοπίσθηκαν σε τομές που πραγματοποιήθηκαν στην κεντρική και τη δυτική αυλή του ανακτόρου. Συνολικά διακρίθηκαν 10 φάσεις που ξεκινούν από την Προκεραμική έως την Τελική Νεολιθική περίοδο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓		✓	✓			

182	9	3				199
1				4		

Τα περίαπτα από τη θέση είναι κυρίως απλών γεωμετρικών μορφών, με εξαίρεση το λίθινο γυναικείο (;) ανθρωπόμορφο. Αρκετή είναι η ποσότητα χαντρών διαφόρων υλικών. Τμηματικοί δακτύλιοι υπάρχουν σε μικρούς αριθμούς σε όλα σχεδόν τα στρώματα και είναι κατασκευασμένοι από λίθο. Ένα από τα περίαπτα χωρίς οπή είναι κατασκευασμένο από *Spondylus gaederopus*, ενώ «ενώτια» υπάρχουν στα πρωιμότερα στρώματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Evans 1964, Miller 1997

ΚΡΗΤΗ

Σπήλαιο Ειλειθυίας Αμνισού Ηρακλείου

4000-3000 BC | TN

Βρίσκεται 7 χλμ ανατολικά του Ηρακλείου.
Τα ευρήματα μαρτυρούν συνεχή χρήση του από τη Νεολιθική μέχρι και την ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
							✓

						1
					1	

Το περίαπτο είναι κατασκευασμένο από σφυρήλατο έλασμα. Στο κυκλικό και στο γλωσσοειδές τμήμα του φέρει ανά μία οπή και ανά δύο έκτυπες στιγμές. Η χρονολόγησή του είναι προβληματική, αφενός λόγω της έλλειψης στρωματογραφικών δεδομένων (μια και πρόκειται για τυχαίο εύρημα), αφετέρου λόγω της παρουσίας αντίστοιχων περιάπτων με μαστοειδείς αποφύσεις, κυρίως στην κεντρική Ευρώπη, χρονολογημένων σε υστερότερες περιόδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

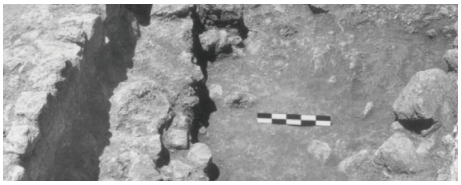
Δημακοπούλου επιμ. 1998

ΚΡΗΤΗ

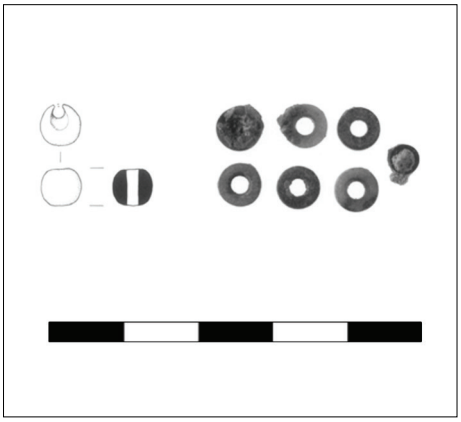
Αζοριάς Λασιθίου

4000-3200 BC | TN 2002-

Οι ανασκαφές στη θέση της βορειοδυτικής Κρήτης έχουν ως κύριο στόχο την έρευνα του πολίσματος των Αρχαϊκών χρόνων.
Οι ενδείξεις για πρωιμότερες φάσεις που χρονολογούνται στην ΤΝ αναγνωρίστηκαν αποσπασματικά σε τρία κτίρια, υποκείμενα των Αρχαϊκών και Υστερομινωικών κτιρίων.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

7+	1					8+

Στην προκαταρκτική δημοσίευση της ανασκαφής γίνεται αναφορά σε αρκετές σκούρες γκρίζες λίθινες χάντρες, καθώς και σε ένα σταγονόχημο περίαπτο από μεταβασίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

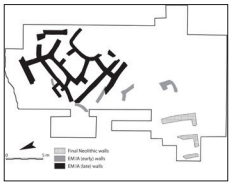
Haggis κ.ά. 2007

ΚΡΗΤΗ

Κεφάλα Πετράς Λασιθίου

3300-3000 BC | TN | 2002-4

Οι δοκιμαστικές ανασκαφές στον λόφο έφεραν στο φως υπολείμματα που χρονολογούνται στα τέλη της ΤΝ.
Τα ανεσκαμμένα κτιριακά κατάλοιπα ανήκουν σε τρεις αρχιτεκτονικές φάσεις. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς δίνεται η εικόνα μίας πρώιμης «εμπορικής» κοινότητας, κυρίως εξαιτίας των στενών σχέσεων με τις Κυκλάδες.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
	✓	✓	✓	✓			

	8					9
	1					

Οι ανασκαφείς ερμηνεύουν τα οκτώ επιμήκη με αυλακώσεις ανάρτησης στο άνω μέρος αντικείμενα ως φαλλόσχημα περίαπτα, αν και θυμίζουν περισσότερο ενώτια ή εξαρτήματα ρουχισμού (π.χ. κουμπιά ή πόρπες). Είναι κατασκευασμένα από διαφορετικές πρώτες ύλες (1 από *Spondylus gaederopus*, 3 από στεατίτη λίθο και 4 πήλινα, τα τελευταία μάλιστα θεωρείται ότι είναι εισηγμένα). Εκτός αυτών εικονίζεται και ένα *Spondylus gaederopus* αντικείμενο που θυμίζει πόρπη. Η μορφολογική ομοιότητα των φαλλόσχημων περιάπτων, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, υποδηλώνει ότι ανήκαν σε ένα σύνολο, κάτι που ενισχύεται και από το πλαίσιο συνάφειας εύρεσής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Papadatos & Tomkins 2013, 2014

ΜΗ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ / ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Μουσείο Μπενάκη

MN-NN 1949

Το ειδώλιο-περίαπτο δωρίσθηκε στο μουσείο από την Elizabeth French στη μνήμη του πατέρα της, Alan Wace, το οποίο είχε αγοράσει από αρχαιοπώλη με ένδειξη πιθανής προελεύσεως τη Μήλο το 1949. Ο ίδιος ο Wace σε άρθρο του το χρονολογούσε στην αρχή της ΠΕΧ.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
			✓				

						1
1						

Ο ίδιος ο Wace, αγοραστής του ειδωλίου, το είχε χρονολογήσει στην αρχή της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού προσδιορίζοντας την προέλευσή του στην ηπειρωτική Ελλάδα.
Το ειδώλιο, κατασκευασμένο από λευκό μάρμαρο με γκρίζες φλεβώσεις, αποδίδει μία καθιστή γυναικεία μορφή με ψηλό λαιμό, με μέγιστο ύψος τα 5 εκατοστά. Στην πίσω όψη έχει διαμορφωθεί οπή ανάρτησης. Η πορτοκαλέρυθρη κηλίδα που διακρίνεται στην πίσω όψη πιθανότατα οφείλεται σε επαφή του με οξείδια του σιδήρου, ίσως ενώ βρισκόταν στις προθήκες του αρχαιόπωλη. Η Παπαγεωργίου, που επανεξέτασε το περίαπτο, αποδίδει την προέλευσή του από κάποια θέση της Πελοποννήσου (συγκρίνοντας το με αυτά της Μάλθης και των Μυκηνών), χρονολογώντας το στη Μέση/Νεότερη Νεολιθική.

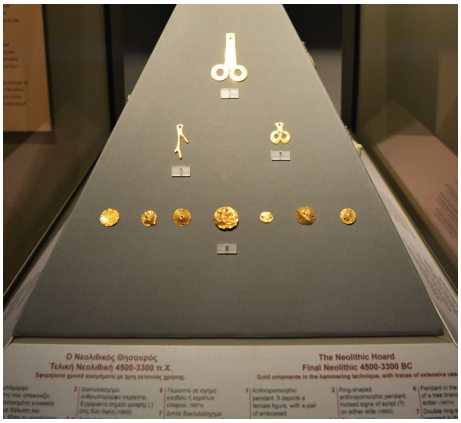
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παπαγεωργίου 2002, Wace 1949

ΜΗ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ / ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Νεολιθικός “Θησαυρός”

4500-3300 BC | ΤΝ/ΧΘ | 1997

Ο λεγόμενος «Νεολιθικός θησαυρός» 53 χρυσών κοσμημάτων κατασχέθηκε από το Τμήμα Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας τον Οκτώβριο του 1997.
Δεν είναι γνωστά τα στοιχεία για την ακριβή προέλευσή του. Χρονολογείται με βάση παράλληλα ευρήματα στην ΤΝ ή Χαλκολιθική περίοδο. Τα κοσμήματα παραδόθηκαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, όπου και παρουσιάστηκαν (και δημοσιεύθηκαν) την επόμενη χρονιά στο πλαίσιο περιοδικής έκθεσης. Τον Μάιο του 2000 παραδόθηκαν άλλα 17 παρόμοια (αδημοσίευτα) χρυσά κοσμήματα, τα οποία και εκτίθενται μαζί με τον «θησαυρό».

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
						✓	

4	18					70
1					47	

Ελάσματα / περίαπτα (κυκλικά, ρομβοειδή, ταινιόσχημα και κυκλικά), τέσσερις χάντρες (σφαιρικές, δακτυλιόσχημες και κυλινδρικές), ένα φαλλόσχημο περίαπτο, ένα περίαπτο με τη μορφή κλαδιού ή ελαφοκέρατου και 33 δακτυλιόσχημα περίαπτα του τύπου ‘ring-idol’ αποτελούν το σύνολο του «Νεολιθικού θησαυρού», συνολικού βάρους 231,25 γραμμαρίων και περιεκτικότητας χρυσού στο 92-95%. Τέσσερα από τα δακτυλιόσχημα περίαπτα φέρουν στικτή διακόσμηση, ενώ σε ένα από αυτά διακρίνονται εγχάρακτα σήματα, τα οποία αναφέρονται ως ενδείξεις γραφής. Εκτός αυτής της πρώτης ομάδας των 53 αντικειμένων, εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο επιπλέον 14 δακτυλιόσχημα περίαπτα και 3 ακόμη ελάσματα (αδημοσίευτα).
Έχουν εκφραστεί κατά καιρούς διάφορες απόψεις σχετικά με την προέλευση του «θησαυρού», π.χ. από κάποιο συλημένο νεκροταφείο στη βόρεια Ελλάδα ή ακόμη και από τον πρόσφατα ανεσκαμμένο οικισμό στον Στρόφιλα της Άνδρου (πιθανότατα λόγω των βραχογραφιών που σύμφωνα με την ανασκαφέα εικονίζουν περίαπτα του τύπου ‘ring-idol’). Δεν μπορεί ωστόσο να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να πρόκειται για κοσμήματα που έφτασαν λαθραία στην Ελλάδα από τη Βουλγαρία, όπου και είναι γνωστή η παρουσία των δακτυλιόσχημων περίαπτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημακοπούλου επιμ. 1998, Χριστοπούλου 2001

ΜΗ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ / ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Ιδιωτικές συλλογές Θεσσαλίας

Το σύνολο αποτελείται από κοσμήματα τα οποία μελετήθηκαν από την Κυπαρίσση-Αποστολίκα στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής και μετέπειτα διδακτορικής της διατριβής.
Η ακριβής θέση συλλογής, όπως και χρονολόγηση των κοσμημάτων δεν είναι γνωστή για αρκετά από αυτά.

ΟΣ	ΟΡ	Π	Λ	S/G	ΧΑ	ΧΡ	ΑΡ
✓	✓	✓	✓	✓			

112	131	1	2	14		344
22	7		32	23		

Ο κύριος όγκος του υλικού που μελέτησε η Κυπαρίσση-Αποστολίκα, στο πλαίσιο τόσο της μεταπτυχιακής όσο και της διδακτορικής της διατριβής, προέρχεται από 8 ιδιωτικές συλλογές (Ζούκη, Θεοδωρόπουλου, Καραμανώλη, Μπάστη, Παπανικολάου, Τλούπα, Χασιώτη, Χουλιάρα), καθώς και από το μουσείο Βόλου και το μουσείο Αλμυρού.
Για ορισμένα κοσμήματα είναι γνωστή η θέση από την οποία προέρχονται (π.χ. οι θέσεις Δομοκός, Δραγάτσι, Νεσσωνίς, Πύρασσος, Ζάππειο, Ομόλιο κτλ). Καθώς πρόκειται για αντικείμενα συλλεκτών, δεν είναι τυχαίο ότι αρκετά είναι τα ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα περίαπτα. Τα υπόλοιπα περίαπτα είναι γεωμετρικού σχήματος, ενώ αρκετά είναι και τα «κουμπιά».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυπαρίσση-Αποστολίκα 1991, 2001

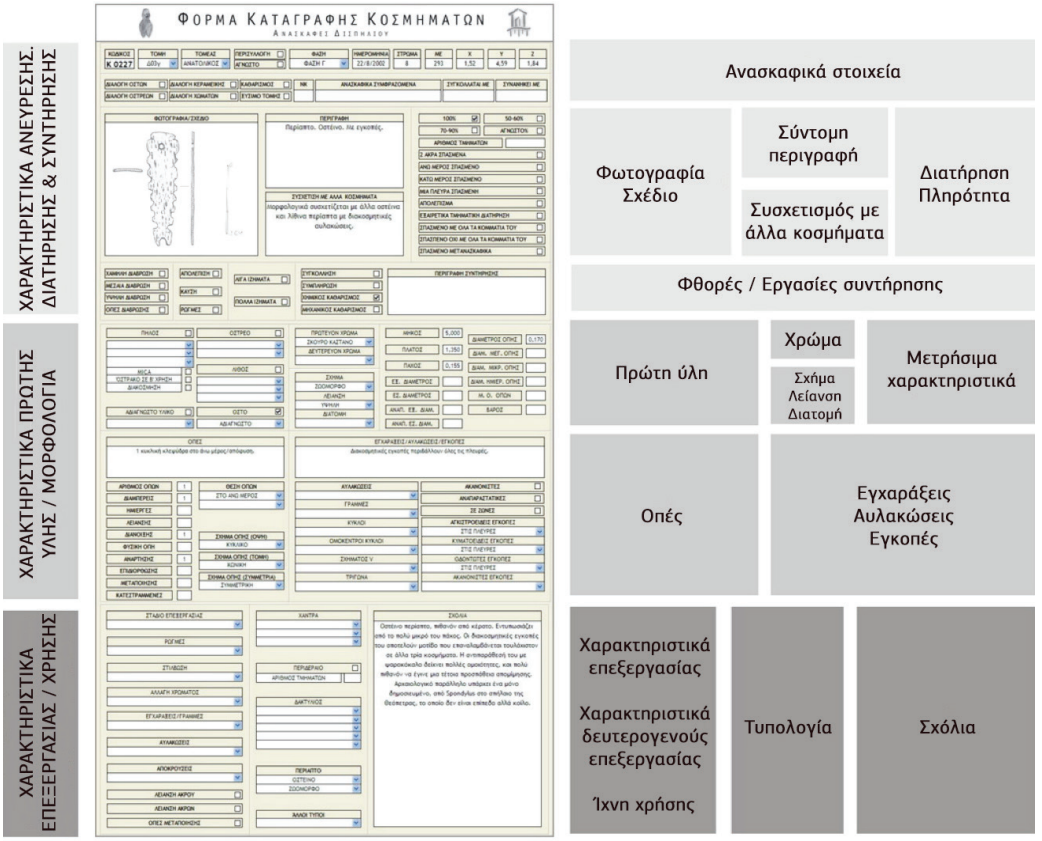
7

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟ

Ο ακόλουθος κατάλογος των 1758 κοσμημάτων από το νεολιθικό Δισπηλιό αποτελεί συντομευμένη εκδοχή της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων μελέτης των κοσμημάτων (από τις ανασκαφικές περιόδους 1992 έως και 2013). Αρκετές μεταβλητές έχουν παραλειφθεί, ενώ σε ορισμένες κατηγορίες ομοειδών κοσμημάτων (όπως οι χάντρες από στεατίτη και οι χάντρες από αδιάγνωστους λίθους) έχουν γίνει ομαδοποιήσεις των αντικειμένων προς παρουσίαση.

Ο κατάλογος αφορά τα κοσμήματα από τον Ανατολικό Τομέα (σύνολο: 503), τον Δυτικό Τομέα (σύνολο: 1027) και αυτά από τις στρωματογραφικές τομές Δ288/Δ289 στον Νοτιοανατολικό Τομέα της ανασκαφής (σύνολο: 55). Επιπλέον δίνονται συγκεντρωτικά στοιχεία και για τα υπόλοιπα κοσμήματα που βρέθηκαν στο Δισπηλιό (σύνολο: 173), προερχόμενα από υστερότερες φάσεις ή / και από μη χρονολογημένα σύνολα: τον Νότιο Τομέα (σύνολο: 50), τον Βόρειο Τομέα – «Περίβολο» (σύνολο: 18) καθώς και αυτά που προήλθαν από «Περισυλλογή» (σύνολο: 105).

Η παρουσίαση των αντικειμένων γίνεται κατά «τύπο» και «υπό-τύπο» / πρώτη ύλη, κατά ανασκαφικό τομέα (ΑΤ = Ανατολικός Τομέας | ΔΤ = Δυτικός Τομέας | ΝΑΤ = ΝοτιοΑνατολικός Τομέας – Δ288/Δ289), οικιστική / χρονολογική φάση (Φάση Α* | Φάση Β* | Φάση Γ | Φάση –) και κατά τομή (Δ***).

Στιγμιογράφηση της βάσης δεδομένων κοσμημάτων

Στον κατάλογο δίνονται οι παρακάτω πληροφορίες:

κωδικός κοσμήματος

(Κ ****)

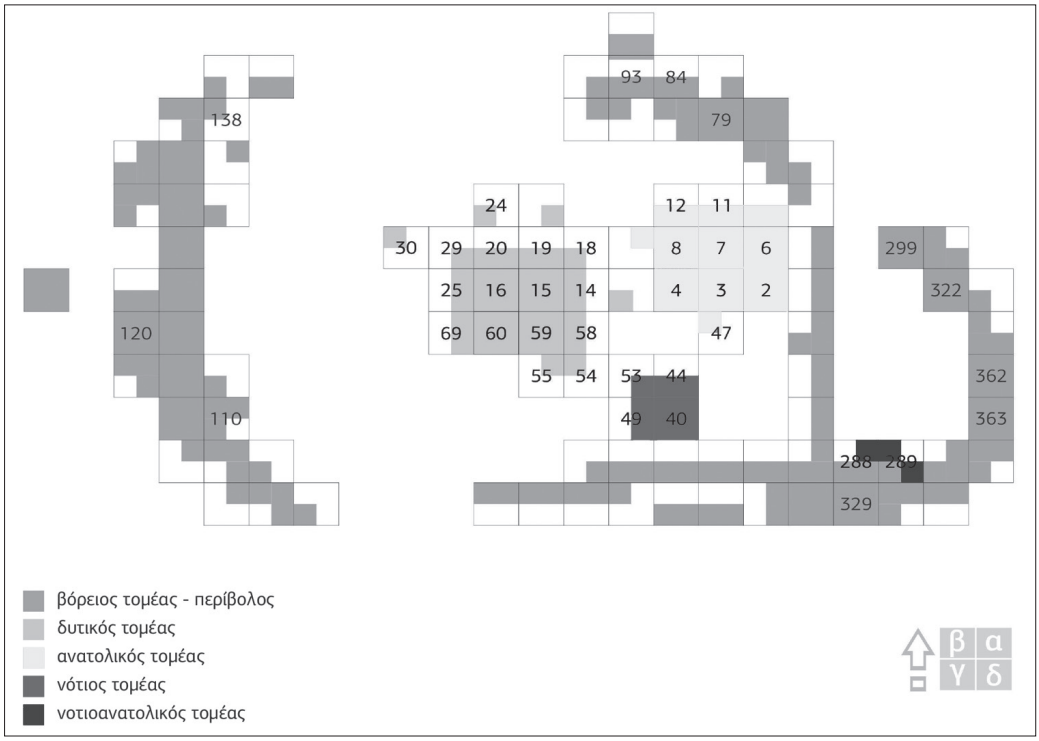
στοιχεία εύρεσης

ανασκαφική τομή (Δ****) | ανασκαφικός τομέας | φάση

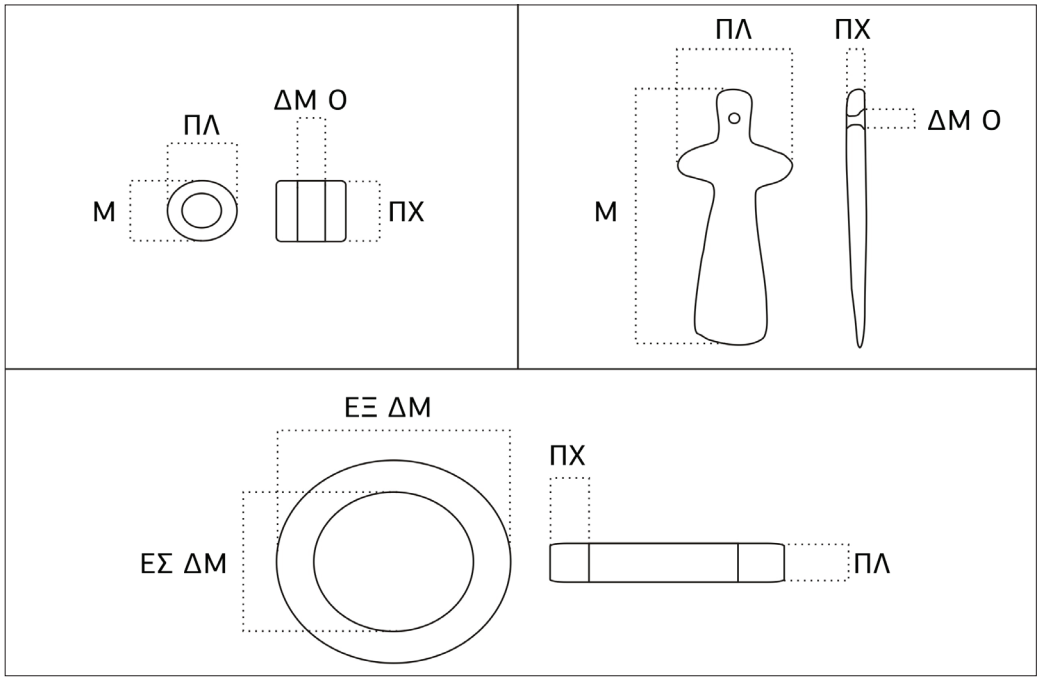
ημερομηνία εύρεσης (**/**/****) | αριθμός ΜικροΕυρήματος (ΜΕ*) | Στρ = ανασκαφικό Στρώμα | συντεταγμένες (Ν = Νότος / Δ = Δύση / Βάθος) | άλλα στοιχεία εύρεσης, π.χ.: ΝΚ**** = ΝεροΚόσκινο (κωδικός δείγματος επίπλευσης), Διαλογή κεραμικής / οστών / οστρέων

μετρήσιμα χαρακτηριστικά

Μ = Μήκος | ΠΛ = ΠΛάτος | ΠΧ = ΠάΧος | ΔΜ Ο = ΔιάΜετρος Οπής | ΕΞ ΔΜ = ΕΞωτερική ΔιάΜετρος | ΕΣ ΔΜ = ΕΣωτερική ΔιάΜετρος | ΕΚ ΕΞ ΔΜ = ΕΚτιμώμενη ΕΞωτερική ΔιάΜετρος | ΕΚ ΕΣ ΔΜ = ΕΚτιμώμενη ΕΣωτερική ΔιάΜετρος | ΔΜ ΗΜ Ο = ΔιάΜετρος ΗΜίεργης Οπής | ΔΜ ΜΕΓ Ο = ΔιάΜετρος ΜΕΓαλύτερης Οπής | ΔΜ ΜΙΚ Ο = ΔιάΜετρος ΜΙΚρότερης Οπής | Μ.Ο ΔΜ Ο = Μέσος Όρος

Τοπογραφικό διάγραμμα ανασκαφικού χώρου Διισπηλιού

Τρόπος λήψης μετρήσεων κοσμημάτων

ΔιαΜέτρου Οπών (όλα σε εκατοστά) | ΒΡ = ΒάΡος (σε χιλιογραμμάρια)

«τύπος»

λίθινος δακτύλιος | οστέινος δακτύλιος | οστρέινος δακτύλιος

λίθινο περίαπτο | οστέινο περίαπτο | οστρέινο περίαπτο | πήλινο περίαπτο

περόνη | πόρπη

λίθινη χάντρα | οστέινη χάντρα | οστρέινη χάντρα | πήλινη χάντρα

χαρακτηριστικά πρώτης ύλης

πρώτη ύλη | χρώμα (πρωτεύον / δευτερεύον) | άλλα χαρακτηριστικά, π.χ.: διαφάνεια λίθου, θυρίδα οστρέων, είδος πηλού

στοιχεία διατήρησης – συντήρησης

% διατήρησης | ιζήματα | διάβρωση | εργασίες συντήρησης

κατασκευαστικά χαρακτηριστικά

λείανση | διατομή | οπές ανάρτησης (σχήμα οπής / τρόπος διάτρησης) | διακοσμητικές αυλακώσεις

ίχνη χρήσης και δευτερογενής επεξεργασία

π.χ. λείανση (σπασμένων) άκρων | οπές επιδιόρθωσης / μεταποίησης | αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων | χρωματικές αλλαγές

Μετά από τα στοιχεία καταγραφής γίνεται μία σύντομη περιγραφή του αντικειμένου, η τυπολογική του κατάταξη και ο συσχετισμός του με άλλα κοσμήματα, καθώς και άλλες παρατηρήσεις, π.χ. αρχαιολογικά παράλληλα.

Σε κάθε περίπτωση υπάρχει φωτογραφία του κάθε κοσμήματος (συνοδευόμενη από κλίμακα), εκτός από τις περιπτώσεις των χαντρών από στεατίτη και αδιάγνωστο λίθο, για τις οποίες είτε υπάρχει συγκεντρωτική απεικόνιση είτε γίνεται επιλογή συγκεκριμένων συνόλων, και των κοσμημάτων που προέρχονται από άλλους τομείς, όπου έχει γίνει επιλογή κοσμημάτων προς απεικόνιση.

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (29)

Κ 0043

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1

4/6/1998 | ΜΕ25 | Στρ 4 | Ν 0,23 / Δ 3,37 / (-) 0,94

Μ 5,800 | ΠΛ 2,125 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000

Λίθινος δακτύλιος

Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)

100% | Λίγα ιζήματα

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή επιδιόρθωσης / μεταποίησης στη μία άκρη (κυκλική / κωνική / συμμετρική) | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους 7 λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0052

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1

29/7/1997 | ΜΕ96 | Στρ 7 | Ν 1,64 / Δ 3,80 / (-) 1,16

Μ 3,745 | ΠΛ 0,635 | ΠΧ 0,925 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 4,700 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 4,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)

20% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Κ 0053

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Β2

9/8/2001 | ΜΕ8 | Στρ 6 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,35

Μ 5,350 | ΠΛ 2,500 | ΠΧ 0,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 9,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,600 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,500 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,200

Λίθινος δακτύλιος

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές / μαύρες φλεβώσεις)

100% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 2 διαμπερείς οπές στα άκρα και 1 ημίεργη (μη συμμετρικές / αμφικωνικές) | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Ίχνη χρήσης: Αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων

Τμήμα κατεστραμμένου λίθινου δακτυλίου που επιδιορθώθηκε με τη δημιουργία οπών στα άκρα και λείανση αυτών. Το «νέο» κόσμημα θα μπορούσε να φορεθεί ξανά στον καρπό με τη βοήθεια είδους νήματος, την έντονη χρήση του οποίου δηλώνουν οι αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων.

Κ 0061

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β2

1/6/1998 | ΜΕ2 | Στρ 6 | Ν 4,00 / Δ 1,00 / (-) 1,75

Μ 4,200 | ΠΛ 1,775 | ΠΧ 0,710 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,400

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό κίτρινο / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)

10-20%

Υψηλή λείανση

Ακανόνιστη διατομή

Λανθασμένες πρακτικές συντήρησης είχαν ως αποτέλεσμα την αλλοίωση της αρχικής επιφάνειας αλλά και αλλαγή του χρώματος

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0068

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
11/8/1998 | Στρ 6 | ΝΚ1106 | Ν 1,20 / Δ 0,40 / (-) 0,45
Μ 2,830 | ΠΛ 1,730 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 4,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 4,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
10-20% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Συσχέτιση με Κ 0314 και Κ 0619

Κ 0062

Δ06β | ΑΤ | Φάση Β3
20/7/1995 | ΜΕ6 | Στρ 6 | Ν 0,25 / Δ 1,60 / (-) 1,65
Μ 3,630 | ΠΛ 2,555 | ΠΧ 0,680 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,600
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές)
5-10%
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Αποσπάσθηκε μικρό τμήμα του για ορυκτολογική ανάλυση

Κ 0063

Δ07β | ΑΤ | Φάση Β3
18/8/1995 | ΜΕ69 | Στρ 6 | Ν 1,00 / Δ 0,53 / (-) 1,67
Μ 2,825 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 0,660 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,400 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)
10-20%
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση πλευρών στην πίσω όψη και τις άκρες, πιθανόν για τη δημιουργία άλλου αντικειμένου / χάντρας (;)

Κ 0064

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Β3
18/9/1997 | ΜΕ57 | Στρ 6 | Ν 1,20 / Δ 3,64 / (-) 1,58
Μ 3,300 | ΠΛ 1,795 | ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,400 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
20%
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση ακμής ενός άκρου μετά την πρώτη καταστροφή του δακτυλίου

Κ 0065

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Β3
19/9/1997 | ΜΕ73 | Στρ 6 | Ν 1,48 / Δ 3,80 / (-) 1,64
ΠΛ 1,460 | ΠΧ 1,085 | ΕΞ ΔΜ 4,050 | ΕΣ ΔΜ 1,770
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό καστανό / καστανές φλεβώσεις / αδιαφανές)
50-60%
Υψηλή λείανση
Τριγωνική διατομή
Μικρός σε εσωτερική διάμετρο δακτύλιος, πιθανότατα τμήμα περιάπτου ή δακτυ-

λιδιού (;)

Κ 0047

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3

23/7/1998 | ΜΕ9-ΜΕ16-ΜΕ36 | Στρ 5 | Ν 1,00 / Δ 3,00 / (-) 1,45

ΠΛ 1,870 | ΠΧ 0,580 | ΒΡ 0,028 | ΕΞ ΔΜ 6,145 | ΕΣ ΔΜ 5,115 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,330

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές)

70-90% | Τρία τμήματα που συγκολλούνται | Αρκετά ιζήματα

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 ημίεργη οπή στο εσωτερικό του δακτυλίου (κυκλική / κωνική) | Ενδείξεις λείανσης στο ένα άκρο

Κατεστραμμένος κατά την αρχαιότητα. Βρέθηκε σε 3 τμήματα, στο ένα των οποίων υπήρχε ημίεργη οπή. Εκμετάλλευση των φυσικών φλεβώσεων του λίθου. Μπορούν να διακριθούν τρία «επεισόδια» μέσω της εξέτασης του δακτυλίου: Ο αρχικά ολόκληρος δακτύλιος σπάει. Στην προσπάθεια λείανσης του ενός σπασμένου άκρου ο δακτύλιος σπάει ξανά. Κατόπιν, στην προσπάθεια διάνοιξης οπής κοντά στο άκρο που έσπασε αποσπάται και τρίτο τμήμα του.

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0048

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3

23/7/1998 | ΜΕ12 | Στρ 5 | Ν 0,36 / Δ 0,18 / (-) 1,37

Μ 5,100 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές / καστανές φλεβώσεις)

40-50% | Αρκετά ιζήματα

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Κ 0056

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β3

2/8/1996 | ΜΕ12 | Στρ 7 | Ν 0,30 / Δ 1,10 / (-) 1,28

Μ 3,100 | ΠΛ 3,245 | ΠΧ 0,755 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,800 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,600

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / σχεδόν διαφανές)

10%

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Κ 0049

Δ03β + Δ07α | ΑΤ | Φάση Β3

24/7/1998 | ΜΕ18 | Στρ 5 | Ν 0,12 / Δ 4,25 / (-) 1,40

ΠΛ 2,715 | ΠΧ 0,870 | ΕΞ ΔΜ 7,500 | ΕΣ ΔΜ 6,400 | ΔΜ Ο 0,500 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,230

Λίθινος δακτύλιος

Μάρμαρο (λευκό / σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές / καστανές φλεβώσεις)

100% | Σπασμένο / επιδιορθωμένο με όλα τα τμήματά του | Αρκετά ιζήματα

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 διαμπερής οπή στο άκρο, 2 ημίεργες στην εξωτερική πλευρά (κυκλικές / αμφικωνικές / μη συμμετρικές) | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Αποτελείται από δύο τμήματα που βρέθηκαν σε μακρινές μεταξύ τους ανασκαφικές τομές. Μετά την καταστροφή του αρχικού δακτυλίου λειάνθηκαν οι δύο σπασμένες άκρες. Κατόπιν, ξεκίνησε η διαδικασία για τη δημιουργία μίας οπής στο ένα άκρο, η οποία όμως έμεινε ημιτελής, καθώς ο «επιδιορθωτής» δεν υπολόγισε καλά την

απόσταση μεταξύ οπής και άκρης: η οπή θα ήταν αποτυχημένη ή και θα κατέστρεφε περαιτέρω τον δακτύλιο. Η δεύτερη οπή ανοίχθηκε τελικά δίπλα στην ημίεργη. Ίχνη μίας δεύτερης ημίεργης οπής διακρίνονται στην άλλη άκρη του δακτυλίου –μία δεύτερη οπή θα ήταν απαραίτητη για την καλύτερη στερέωση του επιδιορθωμένου δακτυλίου με τη χρήση νήματος. Η οπή αυτή δεν ολοκληρώθηκε, καθώς φαίνεται πως στην προσπάθεια διάνοιξής της ο δακτύλιος καταστράφηκε.

Το ένα από τα τμήματα του δακτυλίου σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0044

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ

1/7/1998 | ΜΕ122 | Στρ 5 | Ν 3,63/ Δ 2,71 / (-) 1,33

Μ 2,625 | ΠΛ 1,925 | ΠΧ 0,585 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,800 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)

10% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0045

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ

1/7/1998 | ΜΕ118 | Στρ 5 | Ν 3,18 / Δ 3,33 / (-) 1,35

Μ 5,000 | ΠΛ 0,745 | ΠΧ 1,300 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές / καστανές φλεβώσεις)

Άγνωστο % | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ακανόνιστη διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση άκρου

Πιθανόν πρόκειται για τμήμα επιδιορθωμένου δακτυλίου, παρόμοιο με τον λίθινο δακτύλιο Κ 0049. Και στις δύο περιπτώσεις έχει γίνει λείανση του σπασμένου άκρου και δημιουργία γωνίας.

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0046

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ

1/7/1998 | ΜΕ120 | Στρ 5 | Ν 0,44 / Δ 3,89 / (-) 1,30

Μ 2,600 | ΠΛ 1,860 | ΠΧ 0,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές / καστανές φλεβώσεις)

10% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ημικυκλική διατομή

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0051

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ

29/7/1998 | ΜΕ55-ΜΕ72 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 1,55

ΠΛ 0,665 | ΠΧ 1,515 | ΕΞ ΔΜ 6,500 | ΕΣ ΔΜ 4,930

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές)

50-60% | Αρκετά ιζήματα | Συγκολλήθηκαν τα δύο τμήματα και έγινε μηχανικός καθαρισμός

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Σχετίζεται με τους υπόλοιπους λίθινους δακτυλίους που βρέθηκαν στην ίδια τομή και στον ίδιο ορίζοντα.

Κ 0054

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ

31/7/2002 | ΜΕ52 | Στρ 7 | Ν 3,17 / Δ 1,13 / (-) 1,54

Μ 4,200 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 0,430 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | Μ.Ο Ο 0,300

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / λευκό / αδιαφανές)

30-40%

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές (η μία κατεστραμμένη) (μη συμμετρικές / κυκλικές / αμφικωνικές) | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος γύρω από το σώμα | Αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων

Αρχικά το αντικείμενο ήταν δακτυλιόσχημο, όπως οι υπόλοιποι μαρμάρινοι δακτύλιοι. Ύστερα από την αρχική καταστροφή του, λειάνθηκε η εξωτερική πλευρά σε τέτοιο βαθμό που το σχήμα πλέον του τμήματος του δακτυλίου θύμιζε (σε τομή) περισσότερο αγκύλη. Επιπλέον η μία ακέραιη απόληξη που σώζεται, και στην οποία υπάρχει οπή επιδιόρθωσης, έχει αποστρογγυλευτεί. Πιθανότατα, ίδια διαμόρφωση είχε και η δεύτερη απόληξη που δε σώζεται. Σύμφωνα με τα ίχνη χρήσης το αντικείμενο είχε φορεθεί για αρκετά μεγάλο διάστημα με τη βοήθεια νήματος. Μια δεύτερη καταστροφή του επιδιορθωμένος δακτυλίου οδήγησε στην προσπάθεια διάνοιξης οπής, η οποία ίσως κατέστρεψε περαιτέρω το αντικείμενο. Τα ίχνη λείανσης όμως στο τμήμα αυτό της δεύτερης οπής υποδεικνύουν ότι το αντικείμενο συνέχισε να χρησιμοποιείται, πιθανότατα ως περίαπτο.

Κ 0055

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ

9/8/2002 | ΜΕ115 | Στρ 7 | Ν 4,80 / Δ 2,95 / (-) 1,59

Μ 3,000 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 0,660 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,200 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,400 | ΔΜ Ο 0,400 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,100

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)

10% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 κατεστραμμένη οπή και ίχνη 1 ημίεργης (αμφικωνικές / μη συμμετρικές) | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα) στο οποίο έγινε προσπάθεια επιδιόρθωσης (προφανώς σωζόταν μεγαλύτερο τμήμα). Η διάνοιξη οπής στο άκρο απέτυχε, και η προσπάθεια επαναλήφθηκε δίπλα στην κατεστραμμένη οπή. Λόγω της διάνοιξης της οπής ο δακτύλιος έσπασε σε μικρότερα κομμάτια και δεν συνεχίσθηκε η επιδιόρθωσή του.

Έχει αποσπασθεί μικρό τμήμα του για ορυκτολογική ανάλυση ισοτόπων, η οποία έδειξε ως πιθανή προέλευση τις Κυκλάδες και συγκεκριμένα τη Νάξο.

Κ 0057

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ

7/8/1997 | ΜΕ208 | Στρ 8 | Ν 2,90 / Δ 0,80 / (-) 1,68

Μ 3,000 | ΠΛ 2,300 | ΠΧ 0,585 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,400

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)

10-20%

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή στο κέντρο σε σχήμα κλειδαρότρυπας (;) (ακανόνιστη / αμφικωνική / συμμετρική)

Λίθινος δακτύλιος μεταποιημένος σε περίαπτο (;). Στο κέντρο μεγάλη οπή σε σχήμα κλειδαρότρυπας (;). Η προσεγμένη της επεξεργασία ίσως υποδηλώνει την προσπά-

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

θεια σχηματικής απεικόνισης ανθρώπινης μορφής (;).

Κ 0058

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
15/7/2002 | ΜΕ1 | Στρ 9 | Ν 2,50 / Δ 0,00 / (-) 2,00
Μ 3,600 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 0,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,400
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό καστανό / ημιδιαφανές)
10-20% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0060

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
12/8/2002 | ΜΕ50 | Στρ 7 | Ν 2,60 / Δ 1,25 / (-) 1,73
ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,500 | ΕΞ ΔΜ 2,175 | ΕΣ ΔΜ 1,245
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (γκρι / λαδί / αδιαφανές)
50-60% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή
Ο μικρότερος σε εσωτερική διάμετρο λίθινος δακτύλιος, κατά πάσα πιθανότητα δακτυλίδι

Κ 0066

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/7/2001 | ΜΕ6 | Στρ 8 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 2,02
Μ 3,100 | ΠΛ 4,350 | ΠΧ 0,650 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 10,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
10% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ημικυκλική διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή εγκάρσια μεταξύ πλευράς και πίσω όψης (κυκλική / αμφικωνική / μη συμμετρική), πιθανότατα οπή «συγκόλλησης» του κατεστραμμένου δακτυλίου

Κ 0067

Δ08β | ΑΤ | Φάση Γ
17/8/1998 | ΜΕ127 | Στρ 9 | Ν 3,29 / Δ 3,76 / (-) 1,64
Μ 4,700 | ΠΛ 2,560 | ΠΧ 0,765 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,500 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,300 | Μ.Ο Ο 0,400
Λίθινος δακτύλιος
Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα | Μηχανικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Τραπεζιόσχημη διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές μεταποίησης / επιδιόρθωσης στο ένα άκρο (κυκλικές / αμφικωνικές / μη συμμετρικές) | Λείανση (σπασμένων) άκρων
Λίθινος δακτύλιος, ο οποίος μετά το σπάσιμο επιδιορθώθηκε με λείανση των άκρων και διάνοιξη οπών για να σταθεροποιείται στον καρπό με νήμα. Πιθανότατα δύο ζευγάρια οπών υπήρχαν στα δύο άκρα, αλλά σε μία δεύτερη φάση το ένα άκρο έσπασε και έγινε περαιτέρω λείανσή του.

Κ 0278

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Γ
26/7/2001 | Στρ 9 | Διαλογή κεραμικής | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,67
Μ 3,350 | ΠΛ 1,970 | ΠΧ 0,540 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (υποκίτρινο / ημιδιαφανές)
10-20%
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων | Αυλακώσεις νήματος
Λίθινος δακτύλιος επιδιορθωμένος, με τη δημιουργία δύο παράλληλων αυλακώσεων στην επιφάνειά του, οι οποίες θα συνέδεαν το νήμα με τις επιδιορθωτικές οπές στις άκρες, οι οποίες όμως δεν σώζονται. Παρόμοιος δακτύλιος ο Κ 0072 από τον ΔΤ.

Κ 1305

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
11/6/2009 | ΜΕ10 | Καθαρισμός | Ν 0,20 / Δ 4,60 / (-) 1,66
Μ 3,270 | ΠΛ 2,290 | ΠΧ 0,615 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,700 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
Άγνωστο %
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή
Η μία πλευρά σπασμένη. Η άλλη με ίχνη λείανσης στη σπασμένη άκρη. Ίσως προσπάθεια απόσπασης τμήματος κατεστραμμένου δακτυλίου για μεταποίησή του σε χάντρα.

Κ 0844

Δ47β | ΑΤ | Φάση –
5/8/2009 | ΜΕ5 | (-) 0,42
Μ 4,610 | ΠΛ 1,638 | ΠΧ 0,890 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
20-30% | Αρκετά ιζήματα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / γκρίζες φλεβώσεις / αδιαφανές)
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή
Λείανση άκρου
Δευτερογενής επεξεργασία (;): Το ένα άκρο του αποστρογγυλεμένο

Κ 0059

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ70 | Στρ 9 | Ν 5,00 / Δ 2,70 / (-) 1,80
Μ 6,470 | ΠΛ 1,900 | ΠΧ 1,070 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 9,010 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,010
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Ασβεστόλιθος (γκρι / αδιαφανές)
30%
Χαμηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Λίθινος δακτύλιος μεγάλου μεγέθους. Διαφορετικής υφής από τους άλλους (τραχύς, με ελάχιστη λείανση), πιθανόν ασβεστολιθικός

Κ 1597

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
3/9/2009 | ΜΕ116 | Στρ 8 | Ν 1,15 / Δ 1,45 / (-) 2,04
Μ 4,800 | ΠΛ 1,470 | ΠΧ 0,960 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 9,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,283
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Ασβεστόλιθος (γκρι / αδιαφανές)
100%

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Προσπάθεια διάνοιξης οπής στο κέντρο της εξωτερικής επιφάνειας | Λείανση (σπασμένων) άκρων και εξωτερικής επιφάνειας
Παρόμοια προσπάθεια επιδιόρθωσης / μεταποίησης κατεστραμμένου λίθινου δακτυλίου με λείανση της εξωτερικής πλευράς του στο Κ 0254

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (10)

Κ 0072

Δ16δ | ΔΤ | Φάση Α
31/7/1997 | ΜΕ44 | Στρ 2 | Ν 1,30 / Δ 3,83 / (-) 0,45
Μ 4,200 | ΠΛ 1,815 | ΠΧ 0,345 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / σκούρο καστανό / ημιδιαφανές)
70-90% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων | Αυλακώσεις νήματος
Λίθινος δακτύλιος επιδιορθωμένος, με τη δημιουργία δύο παράλληλων αυλακώσεων στην εξωτερική επιφάνεια, οι οποίες θα συγκρατούσαν το νήμα που θα περνούσε από τις οπές επιδιορθώσεις στις άκρες, οι οποίες όμως δεν σώζονται. Έχουν λειανθεί οι (σπασμένες) άκρες του. Παρόμοια επεξεργασία με τον δακτύλιο Κ 0278 από τον ΔΤ.

Κ 0318

Δ16δ | ΔΤ | Φάση Α
21/7/2003 | ΜΕ1 | Στρ 2 | Ν 4,80 / Δ 1,52 / (-) 0,67
Μ 3,700 | ΠΛ 3,300 | ΠΧ 0,665 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (υποκίτρινο / αδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ακανόνιστη διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων
Αδιάγνωστος λίθινος δακτύλιος, ίσως σε στάδιο επεξεργασίας άλλου αντικειμένου ή απόρριμμα μεταποίησης. Όλες οι πλευρές είναι δευτερογενώς λειασμένες.

Κ 1717

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
20/7/2005 | ΜΕ81 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 2 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 0,60
Μ 2,330 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
5-10% | Λίγα ιζήματα | Μηχανικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0725

Δ29γ | ΔΤ | Φάση Α
9/8/2005 | ΜΕ53 | Στρ 2 | Ν 3,25 / Δ 0,45 / (-) 0,59
Μ 2,700 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 0,800 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,500
Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)
10% | Αρκετά ιζήματα | Μηχανικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Ημικυκλική διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή μεταποίησης / ανάρτησης στο ένα άκρο (κυκλική / αμφικωνική / μη συμμετρική) | Λείανση σπασμένου άκρου

Ίχνη χρήσης: Ενδείξεις κόκκινου χρώματος γύρω από την οπή

Ο δακτύλιος επιδιορθώθηκε μετά το αρχικό σπάσιμό του. Ίσως μεταποιημένο περίαπτο.

Κ 0073

Δ030β | ΔΤ | Φάση Α

28/7/1998 | ΜΕ130 | Στρ 2 | Ν 2,90 / Δ 3,88 / (-) 0,70

ΠΛ 0,800 | ΠΧ 0,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 1,500

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

50-60% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Τριγωνική διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων

Τμήμα δακτυλιδιού στο οποίο έγινε απόπειρα επιδιόρθωσης μετά την καταστροφή του (;)

Κ 0074

Δ60β | ΔΤ | Φάση Α

19/7/2000 | ΜΕ2 | Στρ 2 | Ν 4,55 / Δ 4,39 / (-) 0,60

Μ 8,300 | ΠΛ 3,200 | ΠΧ 0,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000 | ΒΡ 0,050

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

20-30% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / γκρίζες φλεβώσεις / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Φακοειδής διατομή

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στις άκρες

Το μεγάλο μέγεθος, καθώς και το σχήμα του δακτυλίου (μίμηση του κλείθρου), θυμίζει μεγάλο δακτύλιο *Spondylus gaederopus* (κυρίως από παραδείγματα από τη Βουλγαρία και Ρουμανία). Επομένως ίσως πρόκειται για παράδειγμα σκευομορφισμού (;).

Κ 0075

Δ60γ | ΔΤ | Φάση Α

29/9/1999 | ΜΕ23 | Στρ 2 | Ν 4,56 / Δ 3,06 / (-) 0,41

Μ 5,400 | ΠΛ 2,200 | ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,350 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,325

Λίθινος δακτύλιος

100% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (γκρι / σκούρο καστανό / μαύρες φλεβώσεις / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές επιδιόρθωσης στις άκρες (κυκλικές / αμφικωνικές / συμμετρικές) | 1 αυλάκωση νήματος | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Ίχνη χρήσης: Αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων

Τα δύο τμήματα δακτυλίων Κ 0075 και Κ 0076 ανήκαν στο ίδιο βραχιόλι, το οποίο μετά την καταστροφή του επιδιορθώθηκε με τη βοήθεια διάνοιξης οπών στις άκρες Οι εγχαράξεις / αυλακώσεις και στα δύο τμήματα φαίνεται πως έγιναν σε αυτήν την φάση επιδιόρθωσης / μεταποίησης του δακτυλίου, καθώς με τη βοήθεια αυτών το νήμα σταθεροποιούνταν καλύτερα στις οπές. Οι άκρες και των δύο τεμαχίων έχουν λειανθεί σε υψηλό βαθμό. Τα δύο τμήματα συνδέονταν μέσω των οπών και των αυλακώσεων μεταξύ τους.

Κ 0076

Δ60γ | ΔΤ | Φάση Α

29/9/1999 | ΜΕ24 | Στρ 2 | Ν 4,67 / Δ 2,56 / (-) 0,40

ΛΙΘΙΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Μ 2,800 | ΠΛ 2,070 | ΠΧ 0,655 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,400 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,365

Λίθινος δακτύλιος

100% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (γκρι / σκούρο καστανό / μαύρες φλεβώσεις / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές επιδιόρθωσης στις άκρες (κυκλικές / αμφικωνικές / συμμετρικές) | 2 παράλληλες αυλακώσεις μεταξύ των οπών | Λείανση (σπασμένων) άκρων

Ίχνη χρήσης: Αυλακώσεις μεταξύ οπών και άκρων

Βλέπε Κ 0075

Κ 1628

Δ14δ | ΔΤ | Φάση Α

12/7/2013 | ΜΕ11 | Εσωτερικό ΠΣ14 | (-) 1,00

Μ 3,200 | ΠΛ 1,300 | ΠΧ 0,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,300 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,200

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

10-20% | Αρκετά ιζήματα

Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές επιδιόρθωσης (1 διαμπερής, 1 ημίεργη) στα δύο άκρα (κυκλικές / κλεψύδρα / συμμετρικές)

Ο δακτύλιος πρέπει να ήταν αρκετά πλατύς. Στην προσπάθεια επιδιόρθωσης / μεταποίησης ίσως αποσπάστηκε τμήμα του. Ωστόσο αυτό συνέβη αργότερα, γιατί όπως φαίνεται από τη λείανση μεταξύ της οπής επιδιόρθωσης και του άκρου ο δακτύλιος χρησιμοποιήθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα. Αντίστοιχα, μεταξύ της αποτυχημένης, ημίεργης, οπής στο άλλο άκρο υπάρχουν επίσης ίχνη λείανσης, που ίσως σημαίνει ότι ο δακτύλιος χρησιμοποιήθηκε ως περίαπτο (;).

Κ 0832

Δ69α | ΔΤ | Φάση –

31/7/2008 | ΜΕ87 | Στρ 4 | Ν 0,35 / Δ 1,50 / (-) 1,51

Μ 5,000 | ΠΛ 1,280 | ΠΧ 0,765 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΣ ΔΜ 8,200

Λίθινος δακτύλιος (τμήμα)

25% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

Ορθογώνια διατομή

Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση ενός σπασμένου άκρου

Τμήμα λίθινου επιδιορθωμένου δακτυλίου. Και στα δύο άκρα έχει γίνει λείανση, που υποδηλώνει είτε ότι συνεχίσθηκε η χρήση του δακτυλίου με κάποιον άλλο τρόπο (δεμένος στο καρπό) είτε ότι δεν ολοκληρώθηκε η μεταποίησή του (με τη διάνοιξη οπών στα άκρα, όπως σε άλλα παραδείγματα).

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (64)

Κ 0748

Δ02β | ΑΤ | Φάση Β1
19/8/1996 | ΜΕ60 | Στρ 9 | Ν 3,60 / Δ 3,60 / (-) 0,93
Μ 3,200 | ΠΛ 2,800 | ΠΧ 2,800
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100% | Ρωγμές | Έγινε στερέωση του σπογγώδους και συγκόλληση των δύο τμημάτων του
Πρόκειται για στάδιο επεξεργασίας οστέινου δακτυλίου, πιθανότατα δακτυλιόσχημου τύπου

Κ 0015

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Β1
6/7/1998 | ΜΕ41 | Στρ 2 | Ν 3,66 / Δ 3,38 / (-) 0,80
ΠΧ 0,700 | ΕΞ ΔΜ 4,300 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
50-60%
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση σπογγώδους
Πεπλατυσμένος οστέινος δακτύλιος, πιθανότατα του τύπου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0021

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β2
6/8/1996 | ΜΕ36 | Στρ 7 | Ν 1,90 / Δ 3,70 / (-) 1,27
ΠΧ 0,500 | ΕΞ ΔΜ 2,800 | ΕΣ ΔΜ 1,700
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
100% | Συγκολλημένος από πολλά τμήματα
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση γύρω από το σώμα | Λείανση σπογγώδους στην πίσω πλευρά
Τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0034

Δ06β | ΑΤ | Φάση Β2
18/7/1994 | Στρ 4 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,40
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 3,300 | ΕΣ ΔΜ 1,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος σε όλο το σώμα | Πιθανόν θερμικά επεξεργασμένος
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0040

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
7/8/1995 | ΜΕ28 | Στρ 5 | Ν 0,55 / Δ 1,20 / (-) 1,16
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 2,700 | ΕΣ ΔΜ 2,500
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
10%
Μεσαία λείανση

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 0041

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
16/7/1998 | ΜΕ4 | Στρ 6 | Ν 2,30 / Δ 2,60 / (-) 1,51
ΠΧ 1,100 | ΕΞ ΔΜ 1,600 | ΕΣ ΔΜ 1,200
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
10%
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 0745

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
26/7/2002 | ΜΕ10 | Στρ 4 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,41
Μ 3,200 | ΠΛ 3,100 | ΠΧ 2,300
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Πρόκειται για στάδιο επεξεργασίας οστέινου δακτυλίου

Κ 0654

Δ07β | ΑΤ | Φάση Β3
16/8/1995 | ΜΕ56 | Στρ 7 | Ν 1,76 / Δ 0,97 / (-) 1,64
ΠΧ 2,400 | ΕΞ ΔΜ 3,400 | ΕΣ ΔΜ 1,900
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
70-90%
Χαμηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στο εσωτερικό | Αλλαγή χρώματος στις πλευρές
Ταινιωτός οστέινος δακτύλιος
Εξωτερική επιφάνεια μη επεξεργασμένη, εκμετάλλευση (αισθητική) της φυσικής επιφάνειας του κεράτου ελαφιού. Ίχνη στίλβωσης στην περιφέρεια (στίλβωση και αλλαγή χρώματος) δικαιολογούν τη χρήση του ως δακτυλιδιού (είναι πολύ πιθανόν να φοριόταν στο μεσαίο δάκτυλο, καθώς τα ίχνη χρήσης στις πλευρές αντιστοιχούν σε έντονη επαφή του δακτυλίου με τον δείκτη και τον παράμεσο), παρόλο το μεγάλο μέγεθός του.

Κ 0747

Δ07δ | ΑΤ | Φάση Β3
17/9/1997 | ΜΕ52 | Στρ 4 | Ν 1,32 / Δ 4,10 / (-) 1,49
Μ 2,300 | ΠΛ 2,600 | ΠΧ 1,300
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
50-60%
Πρόκειται για στάδιο / απόρριμμα επεξεργασίας οστέινου δακτυλίου, πιθανότατα ταινιωτού τύπου.

Κ 0660

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
10/8/1998 | Διαλογή οστών | Στρ 6 | Ν 1,00 / Δ 3,00 / (-) 1,40
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 4,100 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση του σπογγώδους | Αλλαγή χρώματος

Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0001

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
25/7/1994 | ΜΕ64 | Στρ 9 | Ν 3,67 / Δ 1,50 / (-) 1,87
ΠΧ 1,000 | ΕΞ ΔΜ 3,750 | ΕΣ ΔΜ 2,300
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση του σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0004

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
28/7/1994 | ΜΕ159 | Στρ 10 | Ν 1,65 / Δ 1,20 / (-) 1,87
ΠΧ 0,800 | ΕΞ ΔΜ 2,900 | ΕΣ ΔΜ 2,300
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100% | 5 τμήματα | Σπασμένο μετα-ανασκαφικά
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση του σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0003

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
27/7/1994 | ΜΕ134 | Στρ 10 | Ν 2,15 / Δ 1,55 / (-) 1,88
ΠΧ 1,200 | ΕΞ ΔΜ 3,150 | ΕΣ ΔΜ 2,270
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές σε όλο το σώμα
Τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0005

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
3/8/1994 | ΜΕ230 | Στρ 10 | Ν 1,72 / Δ 0,00 / (-) 1,88
ΠΧ 1,300 | ΕΞ ΔΜ 3,200 | ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές σε όλο το σώμα | Στίλβωση στην πίσω όψη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0002

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
25/7/1994 | ΜΕ89 | Στρ 10 | Ν 0,65 / Δ 2,87 / (-) 1,95
ΠΧ 0,650 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου με ορθογώνια διατομή

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0006

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/1997 | ΜΕ247 | Στρ 17 | Ν 2,60 / Δ 3,05 / (-) 2,13
ΠΧ 1,700 | ΕΞ ΔΜ 3,700 | ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100% | 4 τμήματα | Συγκόλληση / συμπλήρωση
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος σε όλο το σώμα | Λείανση εσωτερικά της οπής και του σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με τριγωνική απόληξη

Κ 0665

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/1994 | ΝΚ0241 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 1,80
ΠΧ 1,400 | ΕΞ ΔΜ 2,050 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
Άγνωστο %
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 0664

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/1997 | ΝΚ0450 | Στρ 13 | Ν 0,59 / Δ 1,30 / (-) 2,07
ΠΧ 0,330 | ΕΞ ΔΜ 1,500 | ΕΣ ΔΜ 1,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
70-90%
Υψηλή λείανση
Η μικρή εσωτερική διάμετρος θα μπορούσε να υποδηλώνει τη χρήση του από παιδί.
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου με ορθογώνια διατομή

Κ 0008

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2002 | ΜΕ148 | Στρ 8 | Ν 0,04 / Δ 2,35 / (-) 1,72
ΠΧ 1,000 | ΕΞ ΔΜ 3,300 | ΕΣ ΔΜ 2,400
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
70-90% | 3 τμήματα, από το οποία τα δύο συγκολλούνται
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση εσωτερικά της οπής και του σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με τριγωνική απόληξη

Κ 0009

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
9/8/2002 | ΜΕ159 | Στρ 8 | Ν 2,61 / Δ 1,70 / (-) 1,73
ΠΧ 1,200 | ΕΞ ΔΜ 4,050 | ΕΣ ΔΜ 2,315
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στις άκρες | Λείανση σπογγώδους στην πίσω όψη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0007

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2002 | ΜΕ147 | Στρ 8 | Ν 0,57 / Δ 3,40 / (-) 1,77
ΠΧ 1,100 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 1,600
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ημίεργος οστέινος δακτύλιος, πιθανότατα κρικοειδούς τύπου

Κ 0010

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/2002 | ΜΕ185 | Στρ 8 | Ν 1,45 / Δ 0,60 / (-) 1,91
ΠΧ 1,600 | ΕΞ ΔΜ 4,100 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση και αλλαγή χρώματος στην πίσω όψη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0013

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
1/8/2002 | ΜΕ70 | Στρ 7 | Ν 3,46 / Δ 4,08 / (-) 1,67
ΠΧ 0,775 | ΕΞ ΔΜ 1,765 | ΕΣ ΔΜ 1,475
Οστέινος δακτύλιος
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 0011

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/1997 | ΜΕ214 | Στρ 11 | Ν 2,80 / Δ 3,35 / (-) 1,72
ΠΧ 1,100 | ΕΞ ΔΜ 3,700 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
70-90%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος περιφερειακά | Αποκρούσεις στο κέντρο το σώματος
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0012

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
21/8/1997 | ΜΕ240 | Στρ 11 | Ν 2,76 / Δ 1,72 / (-) 1,73
ΠΧ 1,200 | ΕΞ ΔΜ 3,300 | ΕΣ ΔΜ 2,050
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές σε όλο το σώμα | Στίλβωση στην πίσω όψη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0014

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

19/8/2002 | ΜΕ217 | Στρ 8 | Ν 2,81 / Δ 1,94 / (-) 1,87
ΠΧ 0,400 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 1,950
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Αδιάγνωστος τύπος, πιθανότατα δευτερογενής επεξεργασία (απόσχιση σε δύο τμήματα)

Κ 0016

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
1/8/2002 | ΜΕ71 | Στρ 7 | Ν 4,60 / Δ 2,85 / (-) 1,57
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 2,800 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές σε όλο το σώμα | Στίλβωση στην πίσω όψη | Τμήμα της περιφέρειας του δακτυλίου είναι επίπεδο και έχει υποστεί μείωση πάχους λόγω χρήσης
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0017

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | ΜΕ194 | Στρ 7 | Ν 4,05 / Δ 3,25 / (-) 1,67
ΠΧ 0,450 | ΕΞ ΔΜ 2,135 | ΕΣ ΔΜ 1,625
Οστέινος δακτύλιος
Μακρύ οστό / αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου τετράπλευρης διατομής
Ο λεπτότερος οστέινος δακτύλιος από το Δισπηλιό

Κ 0018

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | ΜΕ190 | Στρ 7 | Ν 3,66 / Δ 3,92 / (-) 1,70
ΠΧ 1,200 | ΕΞ ΔΜ 3,100 | ΕΣ ΔΜ 2,500
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
20%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση σπογγώδους | Χρωματικές αλλαγές
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0019

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
16/9/1997 | Στρ 9 | Ν 3,00 / Δ 2,00 / (-) 1,80
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 2,800 | ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
50-60% | 2 τμήματα συγκολλημένα
Τμήμα ταινιωτού οστέινου δακτυλίου με γένεση πλατιάς σφενδόνης (Πρβλ. τον Κ 0033)

Κ 0020

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/2001 | ΜΕ13 | Στρ 8 | Ν 1,00 / Δ 3,00 / (-) 1,80

ΠΧ 1,300 | ΕΞ ΔΜ 3,750 | ΕΣ ΔΜ 2,10
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα και συμπληρωμένα
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0022

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
20/9/1997 | ΜΕ194 | Στρ 9 | Ν 0,60 / Δ 3,22 / (-) 0,92
ΠΧ 1,300 | ΕΞ ΔΜ 3,100 | ΕΣ ΔΜ 1,900
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Πιθανότατα τύπος οστέινου δακτυλίου με δύο εξωστρεφείς απολήξεις

Κ 0321

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
21/9/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,70
ΠΧ 0,600 | ΕΞ ΔΜ 2,700 | ΕΣ ΔΜ 1,700
Οστέινος δακτύλιος
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση
Αδιάγνωστος τύπος

Κ 0023

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
23/9/1998 | ΜΕ73 | Στρ 9 | Ν 5,36 / Δ 0,77 / (-) 1,81
ΠΧ 1,050 | ΕΞ ΔΜ 2,700 | ΕΣ ΔΜ 1,730
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
100% | 8 τμήματα συγκολλημένα | Χημικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου τετράπλευρης διατομής

Κ 0024

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
3/8/2001 | ΜΕ28 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 0,00 / (-) 1,90
ΠΧ 0,400 | ΕΞ ΔΜ 2,400 | ΕΣ ΔΜ 1,225
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Πιθανό στάδιο επεξεργασίας οστέινου λεπτού κρικοειδούς δακτυλίου ή εξάρτημα ρουχισμού (πόρπη ζώνης;)

Κ 0026

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ 3/9/2001 | ΜΕ91 | Στρ 9 | Ν 2,20 / Δ 4,20 / (-) 2,12
ΠΧ 0,600 | ΕΞ ΔΜ 2,500 | ΕΣ ΔΜ 1,300
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Οπή εκτός κέντρου
Ίχνη χρήσης: Λείανση του σπογγώδους
Πιθανό στάδιο επεξεργασίας οστέινου λεπτού κρικοειδούς δακτυλίου ή εξάρτημα ρουχισμού (πόρπη ζώνης;)

Κ 0025

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
31/8/2001 | ΜΕ73 | Στρ 9 | Ν 4,95 / Δ 2,11 / (-) 2,16
ΠΧ 0,800 | ΕΞ ΔΜ 2,600 | ΕΣ ΔΜ 1,750
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
50%
Υψηλή λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0027

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
17/8/1998 | ΜΕ186 | Στρ 5 | Ν 1,15 / Δ 1,76 / (-) 1,50
ΠΧ 0,900 | ΕΞ ΔΜ 2,500 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο (ανοικτό καστανό)
10%
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου με τετράπλευρη διατομή

Κ 0324

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 8 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 1,75
ΠΧ 1,200 | ΕΞ ΔΜ 4,000 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
20%
Υψηλή λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0031

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
21/8/2002 | ΜΕ140 | Στρ 8 | Ν 1,70 / Δ 3,84 / (-) 1,88
ΠΧ 0,760 | ΕΞ ΔΜ 2,300 | ΕΣ ΔΜ 1,200
Οστέινος δακτύλιος
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές στην πίσω όψη | Εγχαράξεις-γραμμώσεις στην πίσω όψη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μαστοειδές έξαρμα
Ίσως περίαπτο. Δακτύλιοι με έξαρμα (πολύ μεγαλύτερα όμως σε μήκος από το παράδειγμα του Δισπηλιού) συναντώνται στο Çatalhöyük (η κατηγορία 'pillar-rings' της N. Russell) τα οποία επειδή βρέθηκαν σε ταφές λειτουργούσαν όντως ως δακτυλίδια, ακόμη και αν δεν μπορούσαν να φορεθούν για πολύ χρόνο.

Κ 0029

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
8/9/2001 | ΜΕ92 | Στρ 9 | Ν 4,55 / Δ 2,35 / (-) 1,90
ΠΧ 0,390 | ΕΞ ΔΜ 1,650 | ΕΣ ΔΜ 1,175
Οστέινος δακτύλιος
Μακρύ οστό / αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στις άκρες

Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου

Κ 0030

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ106 | Στρ 8 | Ν 3,55 / Δ 2,60 / (-) 1,90
ΠΧ 0,750 | ΕΞ ΔΜ 2,700 | ΕΣ ΔΜ 2,100
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0032

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
9/7/2001 | ΜΕ10 | Στρ 7 | Ν 4,30 / Δ 2,90 / (-) 1,45
ΠΧ 0,750 | ΕΞ ΔΜ 2,800 | ΕΣ ΔΜ 1,300
Οστέινος δακτύλιος
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%
Χαμηλή λείανση
Πεπλατυσμένος και ωοειδούς σχήματος οστέινος δακτύλιος / ημίεργος δακτύλιος με δύο εξωστρεφείς απολήξεις (;)

Κ 0033

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
29/7/2002 | ΜΕ41 | Στρ 6 | Ν 0,55 / Δ 4,55 / (-) 1,67
ΠΧ 0,800 | ΕΞ ΔΜ 2,800 | ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου
Άψογη επεξεργασία του οστού για τη δημιουργία ενός εξαιρετικά λεπτού δακτυλίου με πλατιά ημικυκλικού σχήματος σφενδόνη που εφαρμόζει στην άνω επιφάνεια του δακτύλου.

Κ 0035

Δ07α | ΑΤ | Φάση Γ
21/7/1995 | ΜΕ8 | Στρ 7 | Ν 2,86 / Δ 0,62 / (-) 1,57
ΠΧ 0,500 | ΕΞ ΔΜ 3,100 | ΕΣ ΔΜ 1,400
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (ανοικτό καστανό)
50-60%
Υψηλή λείανση
Πεπλατυσμένος οστέινος δακτύλιος με έκκεντρη οπή. Ίσως χρήση του ως πόρπη ζώνης (;)

Κ 0746

Δ07α | ΑΤ | Φάση Γ
26/7/1995 | ΜΕ18 | Στρ 7 | Ν 1,50 / Δ 1,90 / (-) 1,65
Μ 4,500 | ΠΛ 2,500 | ΠΧ 2,900
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %
Πρόκειται για στάδιο επεξεργασίας οστέινου δακτυλίου, πιθανότατα ταινιωτού τύπου

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0036

Δ07α | ΑΤ | Φάση Γ
18/8/1995 | ΜΕ70 | Στρ 7 | Ν 1,34 / Δ 1,32 / (-) 1,87
ΠΧ 0,850 | ΕΞ ΔΜ 3,800 | ΕΣ ΔΜ 1,800
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
50%
Υψηλή λείανση
Τμήμα οστέινου δακτυλίου με τριγωνική απόληξη (;)

Κ 0037

Δ07β | ΑΤ | Φάση Γ
17/7/1997 | ΜΕ5 | Στρ 9 | Ν 1,13 / Δ 3,68 / (-) 1,80
ΠΧ 2,400 | ΕΞ ΔΜ 3,400 | ΕΣ ΔΜ 1,900
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος γύρω από την οπή | Αλλαγή χρώματος στην τριγωνική απόληξη
Τύπος οστέινου δακτυλίου με τριγωνική απόληξη
Εξαιρετική εκμετάλλευση της φυσικής κλίσης του κέρατου ελαφιού, που δείχνει και το λόγο για τη χρήση του ως πρώτη ύλη για τη δημιουργία οστέινων δακτυλίων. Στον τύπο αυτόν αλλά και στον τύπο των δακτυλίων με δύο εξωστρεφείς απολήξεις τα μορφολογικά χαρακτηριστικά καθώς και τα ίχνη χρήσης υποδεικνύουν τη χρήση τους ως δακτυλίδια «τοξωτών», κοσμήματα/εργαλεία για την προστασία των δακτύλων των τοξωτών.

Κ 0292

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/1997 | ΜΕ24 | Στρ 8 | Ν 0,45 / Δ 0,29 / (-) 1,56
ΠΧ 1,100 | ΕΞ ΔΜ 4,100 | ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση σπογγώδους στην πίσω όψη | Αλλαγή χρώματος
Τύπος οστέινου δακτυλίου με έκκεντρη οπή

Κ 0038

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Γ
25/7/1997 | ΜΕ33 | Στρ 8 | Ν 1,10 / Δ 3,88 / (-) 1,69
ΠΧ 0,700 | ΕΞ ΔΜ 2,900 | ΕΣ ΔΜ 1,700
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
70-90%
Υψηλή λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 0039

Δ07δ | ΑΤ | Φάση Γ
26/9/1997 | ΜΕ122 | Στρ 8 | Ν 1,50 / Δ 0,20 / (-) 1,65
ΠΧ 1,000 | ΕΞ ΔΜ 3,900 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση

Ίχνη χρήσης: Λείανση σπογγώδους
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη
Εκμετάλλευση του φυσικού σχήματος του κέρατου ελαφιού. Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως εξάρτημα ρουχισμού όπως οφθαλμός πόρπης ζώνης. Το πίσω μέρος του (όπου και το φυσικό σπογγώδες) είναι αρκετά φθαρμένο λόγω χρήσης.

Κ 1302

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
3/7/1998 | ΜΕ127 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 5 | (-) 1,35
Μ 2,100 | ΠΛ 1,565 | ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (ανοιχτό καστανό)
50%
Υψηλή λείανση
Αδιάγνωστος τύπος / Τετράγωνος (;)

Κ 0840

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
17/6/2009 | ΜΕ42 | Στρ 8 | Ν 3,10 / Δ 1,40 / (-) 1,73
Μ 3,480 | ΠΛ 1,530 | ΠΧ 0,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 4,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
40%
Ίχνη χρήσης: Λείανση σπογγώδους
Πιθανόν του τύπου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 1697

Δ07α | ΑΤ | Φάση –
22/8/2012 | ΜΕ31 | Στρ 9 | Ν 0,75 / Δ 2,55 / (-) 2,15
ΠΧ 0,720 | ΕΞ ΔΜ 2,500 | ΕΣ ΔΜ 1,920
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό έως μαύρο)
60% | Σε δύο τμήματα
Υψηλή λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου με φακοειδή διατομή

Κ 1625

Δ08δ | ΑΤ | Φάση –
28/9/2009 | ΜΕ14 | Ν 0,40 / Δ 4,70 / (-) 2,22
ΠΛ 1,450 | ΠΧ 0,270 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 2,400 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,200
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
40% | 2 τμήματα συνανήκοντα μη συγκολλούμενα
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος στις ακμές
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 1634

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
3/8/2010 | ΜΕ1 | Καθαρισμός
Μ 2,200 | ΠΛ 2,310 | ΠΧ 0,250 | ΕΞ ΔΜ 2,000 | ΕΣ ΔΜ 1,735
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Ίχνη χρήσης: Λείανση στο εσωτερικό και περιφερειακά | Ράγισμα, πιθανόν λόγω χρήσης

ΟΣΤΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

Κ 1635

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
24/7/2012 | ΜΕ19 | Στρ 9
Μ 3,030 | ΠΛ 1,700 | ΠΧ 0,570 | ΕΣ ΔΜ 1,850
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό έως μαύρο)
50% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη

Κ 1301

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
11/6/2009 | ΜΕ12 | Στρ 8 | Ν 1,45 / Δ 4,45 / (-) 1,74
ΠΛ 1,055 | ΠΧ 0,260 | ΕΞ ΔΜ 1,945 | ΕΣ ΔΜ 1,345
Οστέινος δακτύλιος
Μακρύ οστό / αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου τετράπλευρης διατομής

Κ 1571

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
8/7/2009 | ΜΕ60 | (-) 2,000
ΠΧ 0,620 | ΕΞ ΔΜ 3,480 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
Υψηλή λείανση
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου με τετράπλευρη διατομή

Κ 1583

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
26/8/2009 | ΜΕ36 | Στρ 8 | Ν 3,25 / Δ 1,85 / (-) 1,91
Μ 2,980 | ΠΛ 1,350 | ΠΧ 0,550 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 1,400
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
25%
Μεσαία λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη (;)
Βρέθηκε μαζί με ακόμη ένα άλλο τμήμα, το Κ 1586

Κ 1586

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
26/8/2009 | ΜΕ36 | Στρ 8 | Ν 3,25 / Δ 1,85 / (-) 1,91
Μ 3,000 | ΠΛ 1,310 | ΠΧ 0,550 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
40%
Μεσαία λείανση
Τύπος οστέινου δακτυλίου με μία εξωστρεφή απόληξη (;)
Βρέθηκε μαζί με ακόμη ένα άλλο τμήμα, το Κ 1583

Κ 1591

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
8/9/2009 | ΜΕ245 | Στρ 8 | Ν 3,91 / Δ 0,45 / (-) 1,96
ΠΛ 0,900 | ΠΧ 0,400 | ΕΞ ΔΜ 1,870 | ΕΣ ΔΜ 1,200
Οστέινος δακτύλιος
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Μικρές φθορές λόγω χρήσης
Τύπος κρικοειδούς οστέινου δακτυλίου με δύο αντιδιαμετρικά τοποθετημένες τριγωνικές απολήξεις

Κ 1596

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
3/8/2009 | ΜΕ6 | Στρ 8 | Ν 0,40 / Δ 1,00 / (-) 1,80
Μ 1,895 | ΠΛ 0,980 | ΠΧ 0,290 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 2,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
40%
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Λείανση στο εσωτερικό της οπής
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου με ορθογώνια διατομή

Κ 1636

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
12/7/2012 | ΜΕ16 | Καθαρισμός | (-) 2,05
Μ 1,310 ΠΛ 1,300 | ΠΧ 0,270 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 2,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,000
Οστέινος δακτύλιος (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (ανοιχτό καστανό)
10%
Μεσαία λείανση
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου

ΟΣΤΕΪΝΟΣ ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 0841

Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
21/7/2008 | ΜΕ163 | Στρ 4 | Ν 3,90 / Δ 2,50 / (-) 2,04
Μ 1,080 | ΠΛ 0,300 | ΕΞ ΔΜ 2,090 | ΕΣ ΔΜ 1,640
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
Ίχνη κατασκευαστικά και χρήσης στην περιφέρεια
Τύπος ταινιωτού οστέινου δακτυλίου
Η εύρεση οστέινου δακτυλίου σε βάθος πάνω από 2,00 μ. επιβεβαιώνει τη στρωματογραφική συσχέτιση αυτού του είδους κόσμησης στο Διισπηλιό και στον ΝΑ τομέα της ανασκαφής

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (52)

Κ 0104

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β2
6/8/1996 | ΜΕ44 | Στρ 7 | Ν 1,95 / Δ 2,57 / (-) 1,36
ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,250 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,960 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 4,670
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Glycymeris sp. (μαύρο) | Αδιάγνωστη θυρίδα
50-60% | Άνω άκρο σπασμένο | Χαμηλή διάβρωση | Καύση
1 οπή κατεστραμμένη στο κλείθρο (κυκλική / συμμετρική) / ρωγμές γύρω από την οπή

Παρόμοια παραδείγματα οστρέινων δακτυλίων με οπή στον σπόνδυλο (umbo) υπάρχουν από τους Σιταγρούς και τον Παράδεισο. Το μαύρο, λόγω έντονης καύσης, χρώμα παρατηρείται σε όλα τα παραδείγματα των δακτυλίων από το όστρεο *Glycymeris* sp. στο Δισπηλιό (αλλά όχι στα *Glycymeris* sp. περίαπτα). Μεγάλη η πιθανότητα η καύση να είναι ηθελημένη, με στόχο την αλλαγή χρώματος αλλά και τη μεγαλύτερη στιλπνότητα του δακτυλίου. Δεν είναι γνωστό αν πρόκειται για δακτύλιο ή για δακτύλιο που έπειτα έγινε περίαπτο με τη δημιουργία οπής.

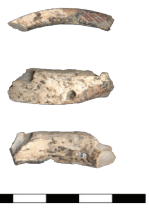
Κ 0131

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Α1
12/8/1996 | ΜΕ9 | Στρ 2 | Ν 1,57 / Δ 3,10 / (-) 0,45
Μ 2,300 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,300
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
5% | Αρκετά ιζήματα | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0128

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Α2
23/8/1995 | ΜΕ11 | Στρ 2 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 0,60
ΠΧ 1,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κόκκινο) | Αριστερή θυρίδα
10% | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Υψηλή λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0100

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Β1
9/7/1998 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 2 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,00
Μ 3,400 | ΠΛ 5,300 | ΠΧ 1,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κοκκινωπό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση

Απόρριμμα επεξεργασίας οστρέινου δακτυλίου. Σημαντικό στοιχείο για την επιβεβαίωση της επεξεργασίας του οστρέου στον οικισμό.

Κ 0659

Δ04α | ΑΤ | Φάση Β2
4/8/1993 | Διαλογή οστών | Στρ 4 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,50
Μ 2,500 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κοκκινωπό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Πιθανότατα τμήμα περιάπτου που προήλθε από μεταποίηση δακτυλίου
1 οπή (κυκλική / κλεψύδρα / συμμετρική)

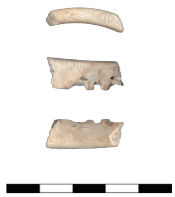
Κ 0119

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β2
23/6/1998 | ΜΕ53 | Στρ 7 | Ν 1,62 / Δ 0,76 / (-) 1,63
Μ 3,710 | ΠΛ 0,730 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινος δακτύλιος
Spondylus gaederopus (λευκό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Ίσως πρόκειται για ημίεργο μεταποιημένο δακτύλιο σε περίαπτο. Μορφολογικά θυμίζει δόντι ζώου.

Κ 0133

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Β2
13/7/2001 | ΜΕ2 | Στρ 4 | Ν 3,64 / Δ 4,77 / (-) 1,32
ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,200
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
5% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

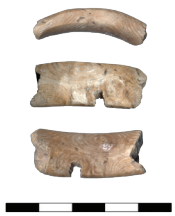
Κ 0134

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
16/7/1998 | ΜΕ2 | Στρ 6 | Ν 0,70 / Δ 0,60 / (-) 1,28
ΠΛ 1,400 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
20% | Λίγα ιζήματα | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Τριγωνική διατομή

Κ 0089

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3
26/6/1998 | ΜΕ124 | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,25
Μ 3,200 | ΠΛ 1,400 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / σκούρο κίτρινο) | Αριστερή θυρίδα
10% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Πρόκειται για σωζόμενο τμήμα του κλείθρου του οστρέου

Κ 0090

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3
24/7/2002 | ΜΕ22 | Στρ 5 | Ν 1,64 / Δ 4,40 / (-) 1,53
Μ 4,690 | ΠΛ 2,360 | ΠΧ 0,510 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / σκούρο κίτρινο) | Δεξιά θυρίδα
20% | Λίγα ιζήματα | Οπές διάβρωσης | Μηχανικός καθαρισμός
Υψηλή λείανση
Τμήμα δακτυλίου με ενδείξεις επιδιόρθωσης / μεταποίησης

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

1 οπή (κυκλική / κλεψύδρα / μη συμμετρική)

Κ 0094

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
21/8/1997 | ΜΕ253 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 11 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 1,75
ΠΧ 2,700 | ΕΞ ΔΜ 6,700 | ΕΣ ΔΜ 4,800
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0098

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
21/8/1997 | ΝΚ0763 | Στρ 11 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,60
Μ 2,280 | ΠΛ 1,020 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,220
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (σκούρο κίτρινο / ανοικτό καστανό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
5-10% | Μεσαία διάβρωση | Χημικός καθαρισμός
Τμήμα δακτυλίου μεταποιημένου σε περίαπτο (;)
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κλεψύδρα / μη συμμετρική)

Κ 0121

Δ06β | ΑΤ | Φάση Β3
27/7/1994 | ΜΕ34 | Στρ 5 | Ν 1,12 / Δ 1,57 / (-) 1,74
ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,700 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
10% | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
Πρόκειται ουσιαστικά για απολέπισμα (τμήμα του περιόστρακου) οστρέινου δακτυλίου.

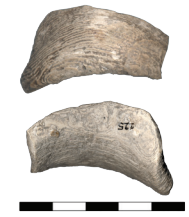
Κ 0122

Δ06β | ΑΤ | Φάση Β3
4/8/1994 | ΜΕ53 | Στρ 5 | Ν 1,50 / Δ 0,50 / (-) 1,90
Μ 3,160 | ΠΛ 3,000 | ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,500 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,100
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κοκκινωπό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
10% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Οστρέινος δακτύλιος μεγάλου πλάτους
Δευτερογενής επεξεργασία: 1 ημίεργη οπή επιδιόρθωσης στην εξωτερική πλευρά (κυκλική / κωνική)

Κ 0125

Δ06γ | ΑΤ | Φάση Β3
18/7/1996 | ΜΕ12 | Στρ 1 | Ν 2,60 / Δ 3,90 / (-) 0,45
ΠΧ 1,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,200
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
Άγνωστο % | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0129

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Β3
9/8/1996 | ΜΕ48 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 3,00 / (-) 1,45
ΠΧ 1,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (κοκκινωπό καστανό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
15-25% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ημικυκλική διατομή

Κ 0082

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
26/7/1994 | ΜΕ114 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 10 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,86
ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
30% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Ακανόνιστη διατομή
Έχει απολεπιστεί τμήμα του περιόστρακου

Κ 0078

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
3/8/1994 | ΜΕ238 | Στρ 10 | Ν 2,00 / Δ 0,00 / (-) 1,91
ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
25% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Ακανόνιστη διατομή
Έχει απολεπιστεί τμήμα του περιόστρακου

Κ 0083

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
27/7/1994 | ΜΕ125 | Στρ 10 | Ν 2,55 / Δ 3,25 / (-) 1,96
ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
30% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
Μεσαία λείανση
Ακανόνιστη διατομή
Έχει απολεπιστεί τμήμα του περιόστρακου

Κ 0081

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
12/8/1994 | ΜΕ317 | Στρ 12 | Ν 3,15 / Δ 0,10 / (-) 1,83
ΠΧ 2,500 | ΕΞ ΔΜ 9,000 | ΕΣ ΔΜ 5,900
Οστρέινος δακτύλιος
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Μεσαία διάβρωση
Ημικυκλική διατομή
Μεσαία λείανση
Δακτύλιος με μεγάλο πλάτος και πάχος. Εσκεμμένα διακριτές οι αυξητικές γραμμές του οστρέου

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0079

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
23/7/1997 | ΜΕ36 | Στρ 14 | Ν 2,57 / Δ 3,85 / (-) 1,88
ΠΧ 1,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
20% | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Έχει απολεπιστεί τμήμα του περιόστρακου

Κ 0080

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
25/7/1997 | ΜΕ59 | Στρ 14 | Ν 0,15 / Δ 2,86 / (-) 1,94
ΠΧ 1,500 | ΕΞ ΔΜ 6,550 | ΕΣ ΔΜ 4,100
Οστρέινος δακτύλιος
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
Κυκλική διατομή
Ο μόνος πλήρης δακτύλιος από το Δισπηλιό. Το μικρό μέγεθος της εσωτερικής διαμέτρου δεν ταιριάζει για καρπό ενήλικα. Δυστυχώς, όπως συμβαίνει με όλους τους οστρέινους δακτύλιους, είναι εξαιρετικά δύσκολη η εύρεση ικνών χρήσης. Πιθανότητες για χρήση του δακτυλίου είτε από παιδί είτε από ενήλικα ως άλλο εξάρτημα κόσμησης, π.χ. για τα μαλλιά.

Κ 0087

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
16/7/1994 | ΜΕ1 | Στρ 11 | Ν 1,00 / Δ 1,00 / (-) 1,70
ΠΧ 1,600 | ΕΞ ΔΜ 7,300 | ΕΣ ΔΜ 4,800
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κοκκινωπό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Ορατό τμήμα του περιόστρακου

Κ 0091

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
2/8/2002 | ΜΕ111 | Στρ 7 | Ν 1,81 / Δ 2,50 / (-) 1,65
Μ 4,700 | ΠΛ 1,000 | ΠΧ 0,500
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / λευκό) | Αριστερή θυρίδα
30% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Το ένα άκρο έχει υποστεί λείανση / επιδιόρθωση (;)

Κ 0095

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
2/8/2002 | ΜΕ81 | Στρ 7 | Ν 3,91 / Δ 0,94 / (-) 1,63
ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 10,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000
35% | Λίγα ιζήματα | Χαμηλή διάβρωση
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (κοκκινωπό καστανό / λευκό) | Αριστερή θυρίδα

Υψηλή λείανση
Τριγωνική διατομή

K 0096

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/2002 | ΜΕ177 | Στρ 8 | Ν 4,10 / Δ 0,25 / (-) 1,84
ΠΧ 2,000 | ΕΞ ΔΜ 6,300 | ΕΣ ΔΜ 5,100
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | 2 τμήματα συγκολλήθηκαν | Υψηλή διάβρωση
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή

K 0097

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/2002 | ΜΕ180 | Στρ 8 | Ν 3,82 / Δ 0,15 / (-) 1,84
ΠΧ 0,400 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
10% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Ακανόνιστη διατομή

K 0106

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
6/8/1997 | ΜΕ141 | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 4,50 / (-) 1,80
ΠΧ 0,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,200 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
20% | Χαμηλή διάβρωση | Οπές διάβρωσης
Υψηλή λείανση
Φακοειδής διατομή
Σώζεται το μυϊκό αποτύπωμα

K 0105

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
17/9/1997 | ΜΕ114 | Στρ 9 | Ν 3,40 / Δ 1,90 / (-) 1,65
ΠΧ 1,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 5,200
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
5% | Υψηλή διάβρωση
Απούσα λείανση
Ορθογώνια διατομή

K 0107

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
17/9/1997 | ΜΕ105 | Στρ 9 | Ν 0,35 / Δ 3,76 / (-) 1,80
ΠΧ 1,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,200 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 4,800
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / σκούρο κίτρινο) | Αριστερή θυρίδα
25% | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
Ημικυκλική διατομή

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0109

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
13/8/2001 | ΜΕ109 | Στρ 9 | Ν 0,25 / Δ 1,74 / (-) 2,04
ΠΧ 1,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
25% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Οπές διάβρωσης
Χαμηλή λείανση
Ακανόνιστη διατομή

Κ 0110

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
14/8/2001 | ΜΕ52 | Στρ 9 | Ν 1,30 / Δ 3,70 / (-) 2,08
ΠΧ 1,200 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
Άγνωστο % | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Απούσα λείανση
Ημικυκλική διατομή

Κ 0111

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
14/8/2001 | ΜΕ55 | Στρ 9 | Ν 1,80 / Δ 1,88 / (-) 2,09
ΠΧ 2,200 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,600
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
30% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0112

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
3/9/2001 | ΜΕ94 | Στρ 9 | Ν 0,57 / Δ 4,57 / (-) 2,13
ΠΧ 0,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,300 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,800
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0609

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
21/9/1998 | Διαλογή οστρέων | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,80
ΠΧ 2,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,800 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
20% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0108

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
25/9/1998 | ΜΕ151 | Στρ 10 | Ν 5,68 / Δ 3,96 / (-) 1,99
ΠΛ 1,700 | ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)

Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
20% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0116

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ97 | Στρ 8 | Ν 3,55 / Δ 3,65 / (-) 1,90
ΠΧ 0,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
25% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0117

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
23/8/2002 | ΜΕ17 | Στρ 8 | Ν 3,30 / Δ 3,65 / (-) 1,84
ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
10% | Μεσαία διάβρωση | Έγινε στερέωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Πρόκειται για απολέπισμα τμήματος περιόστρακου ενός οστρέινου δακτυλίου

Κ 0113

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
8/9/2001 | ΜΕ79 | Στρ 9 | Ν 4,90 / Δ 2,65 / (-) 1,93
ΠΧ 1,700 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,500
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής διατομή

Κ 0114

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ63 | Στρ 9 | Ν 4,65 / Δ 2,29 / (-) 1,82
ΠΧ 3,200 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 9,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Ίσως λείανση του ενός άκρου

Κ 0115

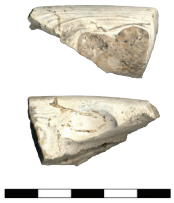
Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ71 | Στρ 9 | Ν 4,90 / Δ 2,70 / (-) 1,80
ΠΧ 1,900 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,200 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,400
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
30% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Μεσαία λείανση
Κυκλική διατομή
Φακοειδής διατομή

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0123

Δ06β | ΑΤ | Φάση Γ
15/7/2002 | ΜΕ1 | Καθαρισμός Α παρειάς | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 4,00 / (-) 1,80
ΠΧ 2,800 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,600 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | Αρκετά ιζήματα | Υψηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0124

Δ06β | ΑΤ | Φάση Γ
15/7/1997 | ΜΕ17 | Καθαρισμός Ν περιοχής Α παρειάς | Στρ 5 | Ν 1,00 / Δ 4,00 / (-) 1,80
Μ 4,120 | ΠΛ 3,500 | ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 10,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,570 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,170 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,400
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
10-20% | Λίγα ιζήματα | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: 4 οπές μεταποίησης / επιδιόρθωσης στο ένα σπασμένο άκρο, από τις οποίες 2 κατεστραμμένες και δύο διαμπερείς εκτός κέντρου (κυκλικές / μη συμμετρικές / κλεψύδρα)
Τμήμα οστρέινου δακτυλίου με μεγάλο πλάτος. Μεταποιημένο σε περίαπτο ή προσπάθεια επιδιόρθωσης κατεστραμμένου δακτυλίου.

Κ 0126

Δ07β | ΑΤ | Φάση Γ
13/7/2002 | ΜΕ9 | Στρ 9 | Ν 0,23 / Δ 0,27 / (-) 1,84
ΠΧ 1,900 | ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έχει στερεωθεί
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Το ένα άκρο του πιθανότατα να έχει περαιτέρω λειανθεί μετά την καταστροφή του δακτυλίου.

Κ 0127

Δ07β | ΑΤ | Φάση Γ
11/8/1995 | ΜΕ47 | Στρ 7 | Ν 0,94 / Δ 2,70 / (-) 1,68
ΠΧ 1,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,500
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / σκούρο κίτρινο) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ημικυκλική διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Έγινε προσπάθεια επιδιόρθωσης του (σπασμένου) δακτυλίου με τη δημιουργία οπής στο ένα άκρο (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0130

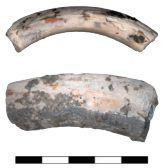
Δ08γ | ΑΤ | Φάση Γ
25/9/1997 | ΜΕ22 | Στρ 8 | Ν 3,35 / Δ 3,25 / (-) 1,81
ΠΧ 1,400 | ΔΜ Ο 7,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα

50-60% | Υψηλή διάβρωση
Χαμηλή λείανση
Τραπεζιόσχημη διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή κωνική στο ένα άκρο (κυκλική / κωνική)
Τμήμα επιδιορθωμένου οστρέινου δακτυλίου / μεταποιημένου περιάπτου

Κ 1530

Δ03α | ΑΤ | Φάση –
26/7/1993 | Διαλογή κεραμικής | Στρ 2 | (-) 1,20
Μ 5,800 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 1,000 | ΕΞ ΔΜ 8,400 | ΕΣ ΔΜ 7,000 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,200
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / πορτοκαλί) | Αριστερή θυρίδα
25% | Αρκετά ιζήματα | Λόγω εύρεσής του στην κεραμική ο δακτύλιος έχει υποστεί διάβρωση λόγω χρήσης υδροχλωρικού οξέος κατά το πλύσιμο των οστράκων
Φακοειδής διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Ίσως προσπάθεια διάνοιξης οπής στο κέντρο της εξωτερικής επιφάνειας

Κ 1622

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
29/9/2009 | ΜΕ100 | Στρ 9 | Ν 2,40 / Δ 2,25 / (-) 2,10
Μ 4,100 | ΠΛ 1,070 | ΠΧ 0,550 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,400 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus
10% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Ακανόνιστη διατομή

Κ 1592

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
7/9/2009 | ΜΕ234 | Στρ 8 | Ν 4,84 / Δ 1,10 / (-) 1,99
Μ 6,400 | ΠΛ 2,580 | ΠΧ 1,050 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 10,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Δεξιά θυρίδα
20% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποιημένο
Μεσαία λείανση
Τριγωνική διατομή
Ίχνη χρήσης: Λείανση των αυξητικών γραμμών στο εσωτερικό

Κ 1623

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
5/8/2009 | ΜΕ148 | Στρ 8 | Ν 4,10 / Δ 3,80 / (-) 1,85
Μ 5,500 | ΠΛ 1,080 | ΠΧ 0,660 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
25% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Το αντικείμενο δεν καθαρίστηκε περαιτέρω λόγω της υψηλής ασβεστοποίησής του
Φακοειδής διατομή

Κ 1529

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
16/6/2009 | ΜΕ22 | Στρ 8 | Ν 3,25 / Δ 4,00 / (-) 1,95
Μ 3,950 | ΠΛ 1,540 | ΠΧ 0,880 | ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα (;)
10% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Ακανόνιστη διατομή

Κ 0103

Δ07γ | ΑΤ | Φάση –
4/7/2012 | ΜΕ1 | Καθαρισμός Α μάρτυρα | Ν 4,95 / Δ 0,64 / (-) 2,02
Μ 5,750 | ΠΧ 1,300 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 8,800 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 7,400
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα (;)
40-45% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
Φακοειδής / Ορθογώνια διατομή
Αρκετά πλατύς και παχύς οστρέινος δακτύλιος

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (13)

Κ 0135

Δ016γ | ΑΤ | Φάση Β2
14/9/1999 | ΜΕ41 | Στρ 2 | Ν 3,50 / Δ 1,00 / (-) 0,60
ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,940 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,200
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Glycymeris sp. (μαύρο) | Αδιάγνωστη θυρίδα
50-60% | 2 τμήματα | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση | Καύση | Ρωγμές
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Ίσως το Κ 0137 συνανήκει, αν και δεν συγκολλείται λόγω της έντονης καύσης που υπέστη ο δακτύλιος. Μεγάλη η πιθανότητα να πρόκειται για πθελημένη καύση του δακτυλίου, με στόχο τόσο την αλλαγή του χρώματος, όσο και τη μεταλλική / στιλβωμένη όψη του δακτυλίου.

Κ 0137

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β2
14/9/1999 | ΜΕ15 | Στρ 2 | Ν 3,50 / Δ 1,00 / (-) 0,60
ΠΛ 1,300 | ΠΧ 0,700 | ΕΞ ΔΜ 9,600 | ΕΣ ΔΜ 7,500
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Glycymeris sp. (μαύρο) | Αδιάγνωστη θυρίδα
80-90% | 3 τμήματα συγκολλήθηκαν | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση | Καύση | Ρωγμές
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Εξαιρετικά μεγάλο μέγεθος εσωτερικής διαμέτρου, ίσως για το βραχίονα. Η έντονη καύση παραμόρφωσε ίσως αρκετά το μέγεθος του δακτυλίου.
Ίσως το Κ 0135 συνανήκει, αν και δεν συγκολλείται λόγω της έντονης καύσης που υπέστη ο δακτύλιος. Μεγάλη η πιθανότητα να πρόκειται για πθελημένη καύση του δακτυλίου, με στόχο τόσο την αλλαγή του χρώματος, όσο και τη μεταλλική / στιλβωμένη όψη του δακτυλίου.

Κ 0850

Δ18δ | ΑΤ | Φάση Β2
11/8/2006 | ΜΕ55 | Στρ 2 | Ν 2,45 / Δ 4,20 / (-) 0,55
Μ 3,440 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 0,580 | ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΣ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Glycymeris sp. (σκούρο γκρι / λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
10% | Αρκετά ιζήματα | Καύση
Ορθογώνια διατομή
Τμήμα του κλείθρου (;). Μεγάλη η πιθανότητα να πρόκειται για πθελημένη καύση του δακτυλίου, με στόχο τόσο την αλλαγή του χρώματος, όσο και την απόκτηση μεταλλικής / στιλπνής όψης του δακτυλίου.

Κ 0139

Δ69αγ | ΔΤ | Φάση Α
13/8/1999 | ΜΕ47 | Στρ 1 | Ν 4,73 / Δ 0,38 / (-) 0,36
ΠΧ 1,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,800 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κόκκινο) | Αριστερή θυρίδα
25% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0671

Δ15α | ΔΤ | Φάση Α
19/7/2001 | ΜΕ9 | Στρ 2 | Ν 1,67 / Δ 1,75 / (-) 0,47
ΠΧ 0,600 | ΕΣ ΔΜ 2,350 | ΕΞ ΔΜ 1,500
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Χαμηλή διάβρωση
Μεσαία λείανση
Φακοειδής διατομή
Πιθανότατα δακτυλίδι

Κ 0716

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
26/7/2005 | ΜΕ79 | Στρ 2 | Ν 0,34 / Δ 1,01 / (-) 0,62
Μ 5,875 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,360 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,600 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (κόκκινο / λευκό) | Αριστερή θυρίδα
40% | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Μετά το σπάσιμο του δακτυλίου έγιναν οι πρώτες εργασίες επιδιόρθωσής τους. Λειάνθηκε η μία σπασμένη άκρη και δίπλα της άρχισε να γίνεται διάνοιξη οπής (στο εσωτερικό). Παρόλα αυτά η εργασία αυτή δεν ολοκληρώθηκε.

Κ 0708

Δ20δ | ΔΤ | Φάση Α
20/7/2005 | ΜΕ11 | Στρ 2 | Ν 0,26 / Δ 4,83 / (-) 0,59
Μ 3,230 | ΠΛ 1,750 | ΠΧ 0,500 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 5,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
20% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση | Οπές διάβρωσης
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0140

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
16/8/1999 | ΜΕ55 | Στρ 2 | Ν 2,46 / Δ 2,94 / (-) 0,49
ΠΧ 1,100 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,800 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
30% | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

ΟΣΤΡΕΪΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΙΟΙ

Κ 0141

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
23/8/1999 | ΜΕ85 | Στρ 2 | Ν 1,69 / Δ 2,61 / (-) 0,55
ΠΧ 0,900 | ΔΜ Ο 0,360 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,800 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κόκκινο) | Αριστερή θυρίδα
40% | Αρκετά ιζήματα | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0138

Δ25γ | ΔΤ | Φάση Α
20/8/1998 | ΜΕ100 | Στρ 3 | Ν 1,80 / Δ 0,47 / (-) 0,83
Μ 3,480 | ΠΛ 1,100 | ΠΧ 0,400 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 8,000 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
10-20% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ακανόνιστη διατομή
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων για πιθανή μεταποίησή του / απόρριμμα μεταποίησης

Κ 0930

Δ14δ | ΔΤ
8/8/2000 | ΜΕ25 | Στρ 1 | Ν 3,29 / Δ 4,56 / (-) 0,52
Μ 1,700 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 6,800
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό)
5% | Αρκετά ιζήματα
Σώζεται το σημείο του κλείθρου
Ακανόνιστη διατομή

Κ 0843

Δ16β | ΔΤ
12/7/2006 | ΜΕ61 | Στρ 3 | Ν 3,10 / Δ 3,92 / (-) 0,63
Μ 1,460 | ΠΛ 2,600 | ΠΧ 0,535 | ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΣ ΔΜ 6,000
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό)
10% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ορθογώνια διατομή

Κ 0849

Δ16α | ΔΤ
29/7/2003 | Διαλογή κεραμικής | Καθαρισμός | (-) 0,65
Μ 4770 | ΠΛ 3,040 | ΠΧ 0,660 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 7,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 6,000 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,460 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,425
Οστρέινος δακτύλιος (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό)
20-30% | Έντονη διάβρωση (μετα-ανασκαφική) | Το αντικείμενο βρέθηκε μέσα στη σακούλα κεραμικής, για τον καθαρισμό της οποίας είχε χρησιμοποιηθεί και υδροχλωρικό οξύ. Για αυτό το λόγο η επιφάνεια του δακτυλίου είναι έντονα διαβρωμένη.
Πολύ πλατύς δακτύλιος
Φακοειδής διατομή
Τμήμα επιδιορθωμένου οστρέινου δακτυλίου
Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές επιδιόρθωσης / μεταποίησης εναλλάξ στις άκρες των δύο σπασμένων άκρων (κυκλικές / κωνικές / συμμετρικές / εκτός κέντρου)

ΟΣΤΡΕΪΝΟΣ ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 01532

Δ288α | ΝΑΤ | Φάση –
1/10/2008 | ΜΕ116 | Στρ 3 | Ν 2,60 / Δ 1,80 / (-) 1,54
Μ 6,000 | ΠΛ 1,835 | ΠΧ 0,660 | ΑΝ ΕΞ ΔΜ 8,000 | ΕΣ ΔΜ 9,00
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό / ροζ)
40% | Αρκετά ιζήματα
Υψηλή λείανση
Ορθογώνια διατομή

ΛΙΘΙΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (11)

Κ 0317

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Α1

27/7/1994 | ΜΕ63 | Στρ 2 | Ν 2,34 / Δ 2,60 / (-) 0,40

Μ 1,850 | ΠΛ 0,850 | ΠΧ 0,200 | ΔΜ Ο 0,100

Λίθινο περίαπτο

Στεατίτης (πράσινο / μαύρες φλεβώσεις / αδιαφανές)

100% | Λίγα ιζήματα

1 οπή ανάρτησης στο άνω μέρος / σε απόφυση (κυκλική / αμφικωνική / μη συμμετρική)

Ίχνη χρήσης: Στην περιφέρεια οπής ανάρτησης

Το αντικείμενο είχε χαρακτηρισθεί από τους ανασκαφείς ως αιχμή βέλους. Τέτοιου είδους αιχμές δεν είναι γνωστές και εξάλλου στο σύνολό τους πρόκειται για πελεκητά εργαλεία. Η οπή ανάρτησης και το υλικό που χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία του, ο εξαιρετικά μαλακός λίθος (τάλκης / στεατίτης), δείχνουν πως πρόκειται ουσιαστικά για κόσμημα που μιμείται εργαλείο / σκευομορφικό αντικείμενο. Η σαπωνοειδής υφή του λίθου τον καθιστά άχρηστο για τη χρήση του αντικειμένου ως ενεργού εργαλείου.

Κ 0050

Δ07δ | ΑΤ | Φάση Α2

6/8/1996 | ΜΕ58 | Στρ 4 | Ν 1 ,42 / Δ 3,76 / (-) 0,64

Μ 3,730 | ΠΛ 1,055 | ΠΧ 1,000 | ΔΜ Ο 0,295

Λίθινο περίαπτο 'ring-idol' (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / αδιαφανές)

70-90% | Λίγα ιζήματα

Υψηλή λείανση

1 οπή ανάρτησης στο άνω μέρος, κατεστραμμένη (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)

Λίθινο περίαπτο, πιθανότατα άνω τμήμα τύπου 'ring-idol'. Παρόμοιο με τα λίθινα περίαπτα του Δυτικού Τομέα Κ 0070 και Κ 0071.

Κ 0225

Δ12δ | ΑΤ | Φάση Β1

5/8/1998 | ΜΕ73 | Στρ 4 | Ν 2,35 / Δ 2,10 / (-) 1,18

Μ 1,740 | ΠΛ 0,850 | ΠΧ 0,750 | ΔΜ Ο 0,190

Λίθινο περίαπτο (τμήμα)

Αδιάγνωστος λίθος (κόκκινο / αδιαφανές)

Άγνωστο %

Μεσαία λείανση

Ημικυκλικές εγκοπές στην περιφέρεια

Τμήμα λίθινου περιάπτου παρόμοιο με τα οστέινα Κ 0224 και Κ 0227

Κ 0295

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ

10/8/1994 | ΜΕ282 | Στρ 11 | Ν 0,62 / Δ 1,06 / (-) 1,80

Μ 7,840 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 1,630 | ΔΜ Ο 0,550

Λίθινο περίαπτο

100% | Λίγα ιζήματα

Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

1 οπή ανάρτησης στο άνω μέρος (κλεψύδρα / συμμετρική) και 1 οπή κατεστραμμένη κατά τη διάνοιξη (κωνική).

Ίχνη χρήσης: Μεταξύ οπής ανάρτησης και κατεστραμμένης οπής | Στίλβωση στην πίσω όψη

Το λίθινο περίαπτο είχε χαρακτηρισθεί από τους ανασκαφείς ως «μίμηση ψαριού». Η

κατεστραμμένη οπή στο άκρο ίσως έδινε αυτήν την εντύπωση του στόματος ψαριού. Υπάρχουν ανάλογα παραδείγματα, αρχαιολογικά και εθνογραφικά, απομίμησης σε λίθο δοντιών κυρίως άγριων ζώων (π.χ. απομιμήσεις δοντιών ελαφιού). Το περίαπτο ξεχωρίζει από το μεγάλο μέγεθός του. Έντονα είναι τα ίχνη χρήσης μεταξύ της διαμπερούς οπής και της κατεστραμμένης, στοιχεία που δείχνουν τη μεγάλη χρονική διάρκεια χρήσης του περιάπτου. Είναι πολύ πιθανό να προέρχεται από μεταποιημένο λίθινο δακτύλιο.

Κ 0177

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/1997 | Στρ 11 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 1,75
Μ 3,530 | ΠΛ 1,225 | ΠΧ 1,200
Λίθινο περίαπτο (ημίεργο;)
100% | Λίγα ιζήματα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
Χαμηλή λείανση
Ωοειδής διατομή
Ίσως ημίεργο περίαπτο τύπου 'ring-idol'

Κ 1337

Δ06β | ΑΤ | Φάση –
2/6/2009 | ΜΕ12 | Καθαρισμός
Μ 3,190 | ΠΛ 1,945 | ΠΧ 0,505 | Μ.Ο Ο 0,400
Λίθινο περίαπτο (στάδιο επεξεργασίας)
Σχιστόλιθος (κόκκινο)
Άγνωστο %
Χαμηλή λείανση
Επεξεργασία / διαμόρφωση στο ένα άκρο
1 οπή στο κέντρο του σώματος (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)
Περίαπτο σε στάδιο επεξεργασίας (;)
Εξαιρετικά μαλακός και σαπωνοειδής ο λίθος που χρησιμοποιήθηκε.
Ο ίδιος λίθος χρησιμοποιήθηκε και για το περίαπτο Κ 1336 του ΔΤ και για το περίαπτο Κ 1578 από τον Νότιο Τομέα.

Κ 1589

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
31/8/2009 | ΜΕ193 | Στρ 8 | Ν 4,35 / Δ 3,50 / (-) 1,97
Μ 2,300 | ΠΛ 2,250 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,765
Λίθινο περίαπτο (στάδιο επεξεργασίας)
Μάρμαρο (λευκό / υποκίτρινες φλεβώσεις / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή διαμπερής στο κέντρο του σώματος (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη επεξεργασίας: Εγχαράξεις γύρω από την οπή και το σώμα
Ίχνη χρήσης: Λείανση της περιφέρειας
Πιθανότατα προοριζόταν για τη δημιουργία χαντρών / περίαπτων παρόμοιων με αυτών του περιδεραίου Κ 0221.

Κ 0652

Δ08β | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2001 | ΜΕ18 | Στρ 10 | Ν 2,30 / Δ 2,00 / (-) 2,00
Μ 3,700 | ΠΛ 3,600 | ΠΧ 1,300 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,600
Λίθινο περίαπτο (στάδιο επεξεργασίας)
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 ημίεργη οπή στο κέντρο του σώματος (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Χάντρα ή περίαπτο σε στάδιο επεξεργασίας. Πρβλ. τις λίθινες χάντρες του περιδεραίου Κ 0221.

Κ 1587

Δ04β | ΑΤ | Φάση –

24/8/2009 | ΜΕ41 | Στρ 10 | Ν 3,20 / Δ 3,50 / (-) 2,24

Μ 2,400 | ΠΛ 1,245 | ΠΧ 0,495

Λίθινο περίαπτο

Σερπεντινίτης (πράσινο / λαδί / αδιαφανές)

90-100% | Το άνω μέρος κατεστραμμένο | Απολεπίσεις πλευρικές

Περίαπτο, μικρογραφικός πέλεκυς

1 ημίεργη οπή στη μία πλευρά (αβαθής / κυκλική)

Πρόκειται για πέλεκυ που είχε αρχικά χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο (έντονα ίχνη χρήσης στο ενεργό άκρο) και κατόπιν έγινε προσπάθεια μετατροπής του σε περίαπτο. Η αρχική οπή, στο άνω μέρος είτε καταστράφηκε όταν έσπασε το περίαπτο είτε το άνω μέρος καταστράφηκε κατά τη διάνοιξη της οπής. Προσπάθεια διάνοιξης οπής έγινε κατόπιν πιο κάτω από την πρώτη οπή, η οποία όμως έμεινε ημίεργη. Ίσως καταστράφηκε στην προσπάθεια διάνοιξης της οπής

Πρβλ. Κ 1600 από τον ΑΤ και Κ 1665 από τον ΝΤ.

Κ 0744

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –

8/9/2001 | ΜΕ41 | Στρ 9 | Ν 5,00 / Δ 4,60 / (-) 1,90

Μ 7,600 | ΠΛ 8,662 | ΠΧ 1,200 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,700 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,500 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,825 | ΒΡ 0,211

Λίθινο περίαπτο

Ασβεστόλιθος (γκρι / λευκές φλεβώσεις / αδιαφανές)

100%

Μεσαία λείανση

Δευτερογενής επεξεργασία: 4 οπές, από τις οποίες 1 διαμπερής, 1 κατεστραμμένη και 2 ημίεργες στο άνω μέρος εκτός κέντρου (κυκλικές / κωνικές / μη συμμετρικές)

Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος στην περιφέρεια | Εγχαράξεις-γραμμές σε όλο το σώμα (κατασκευαστικά ίχνη χρήσης;)

Αρκετά βαρύ περίαπτο (±200 γραμμάρια), από τη μία πλευρά επίπεδο ενώ από την άλλη κοίλο, με καλοδουλεμένες άκρες στις οποίες υπάρχει και αλλαγή χρώματος, με αλλεπάλληλες προσπάθειες επιδιόρθωσης με τη διάνοιξη οπών. Παρόμοιο περίαπτο από το Σέσκλο.

Κ 1600

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –

31/8/2009 | ΜΕ73 | Στρ 8 | Ν 3,20 / Δ 2,00 / (-) 2,08

Μ 3,140 | ΠΛ 1,620 | ΠΧ 0,380 | ΔΜ Ο 0,500

Λίθινο περίαπτο

Σερπεντινίτης (πράσινο / λαδί / αδιαφανές)

100%

Πέλεκυς σε β' χρήση / Περίαπτο

Υψηλή λείανση

1 οπή ανάρτησης στο άνω τμήμα (κυκλική / συμμετρική / κλεψύδρα)

Δευτερογενής επεξεργασία: Ίχνη κατεστραμμένης οπής πάνω από τη διαμπερή (;)

Ορθογώνιου σχήματος με κυκλική οπή στο άνω τμήμα. Οι δύο επίπεδες πλευρές είναι πολύ καλά λειασμένες, ενώ στη μία από αυτές διακρίνεται κατά μήκος ευθύγραμμη εγχάραξη, με ελαφρώς διαγώνια διάταξη (κατασκευαστικό ίχνος της αρχικής δημιουργίας του πέλεκυ). Η επιφάνεια κοπής στομωμένη.

Πρβλ. Κ 1587 από τον ΑΤ και Κ 1665 από τον ΝΤ

ΛΙΘΙΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (7)

Κ 0069

Δ14β | ΔΤ | Φάση Α

27/7/2000 | ΜΕ21 | Στρ 1 | Ν 6,30 / Δ 0,58 / (-) 0,36

Μ 3,300 | ΠΛ 2,800 | ΠΧ 0,600

Λίθινο περίαπτο 'ring-idol' (τμήμα)

Μάρμαρο (σκούρο κίτρινο / λευκό / αδιαφανές)

Μεσαία λείανση

70% |Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση | Χημικός & μηχανικός καθαρισμός

Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων | Προσπάθεια διάνοιξης οπής στο άνω μέρος

Ίσως πρόκειται για δακτυλιόσχημο περίαπτο με στέλεχος (τύπου 'ring-idol') το οποίο μεταποιήθηκε σε δακτυλίδι. Ανήκει στην ίδια ομάδα με τα τμήματα λίθινων περιάπτων Κ 0070 και Κ 0071 που βρέθηκαν σε κοντινές ανασκαφικές τομές.

Κ 0071

Δ19γ | ΔΤ | Φάση Α

25/7/2000 | ΜΕ22 | Στρ 1 | Ν 0,20 / Δ 3,35 / (-) 0,31

Μ 3,340 | ΠΛ 0,965 | ΠΧ 0,960

Λίθινο περίαπτο 'ring-idol' (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / αδιαφανές)

70% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση

Μεσαία λείανση

Κυκλική διατομή

1 οπή στο άνω μέρος / στέλεχος κατεστραμμένη (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)

Ίσως πρόκειται για λίθινο περίαπτο τύπου 'ring-idol'. Παρόμοια παραδείγματα υπάρχουν μόνο από τα ανώτερα στρώματα του Δυτικού τομέα (Κ 0069 και Κ 0070)

Κ 0070

Δ15γ | ΔΤ | Φάση Α

25/7/2000 | ΜΕ19 | Στρ 1 | Ν 0,20 / Δ 4,43 / (-) 0,34

Μ 5,265 | ΠΛ 0,940 | ΠΧ 0,975 | ΔΜ Ο 0,385

Λίθινο περίαπτο 'ring-idol' (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό / σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές)

80% | Αρκετά ιζήματα | Μεσαία διάβρωση | Χημικός καθαρισμός

Μεσαία λείανση

1 οπή στο άνω μέρος / στέλεχος (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)

Το περίαπτο σώζει γένεση δακτυλίου, κάτι που θα μπορούσε να το κατατάξει στα περίαπτα τύπου 'ring-idol'.

Αρχαιολογικά παράλληλα: Μακρύγιαλος

Κ 1303

Δ16β | ΔΤ | Φάση –

21/7/2000 | Διαλογή οστών | Στρ 1 | (-) 0,25

Μ 4,835 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,362 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,200

Λίθινο περίαπτο 'ring-idol' (τμήμα)

Μάρμαρο (λευκό) | Αρκετά ιζήματα |Χημικός και μηχανικός καθαρισμός

50% | Λείπει ο μισός δακτύλιος, το κάτω μέρος

Λείανση μεσαία

1 οπή στο στέλεχος (κατεστραμμένη / κυκλική / συμμετρική)

Δευτερογενής επεξεργασία: Προσπάθεια διάνοιξης οπής κάτω από την κατεστραμμένη

Ημιτελής προσπάθεια επιδιόρθωσης αυτού του περιάπτου του τύπου 'ring-idol' –πιθανότατα η καταστροφή του δακτυλίοσχημου κάτω τμήματός τους επήλθε από την προσπάθεια διάνοιξης οπής επιδιόρθωσης.

Αρχαιολογικά παράλληλα: Μακρύγιαλος

Κ 0920

Δ18δ | ΔΤ | Φάση –

25/7/2000 | ΜΕ23 | Στρ 1 | Ν 0,94 / Δ 1,31 / (-) 0,40

Μ 2,500 | ΠΛ 2,500 | ΠΧ 1,500 | ΔΜ Ο 0,880

ΛΙΘΙΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Λίθινο περίαπτο (τμήμα)

Αδιάγνωστο (σκούρο βυσσινί)

100% | Αποκρούσεις

Υψηλή λείανση

1 οπή (κυκλική / συμμετρική)

Δακτυλιόσχημο περίαπτο με επίπεδη εσωτερική και καμπύλη εξωτερική επιφάνεια με εξαίρεση το κάτω τμήμα της, το οποίο μέσω υψηλής λείανσης διαμορφώνεται επίπεδο.

Κ 1336

Δ25γ | ΔΤ | Φάση –

25/9/2006 | ΜΕ33 | Στρ 3 | Ν 1,72 / Δ 2,86 / (-) 0,81

Μ 4,000 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 0,300

Λίθινο περίαπτο

Σχιστόλιθος (κόκκινο / ροζ)

90% | Σε τρία συνανήκοντα τμήματα / Προσπάθεια στερέωσης / Θραυσματική κατάσταση

Ορθογώνιο πλακοειδές αντικείμενο, πολύ μικρού πάχους. Στη μία μακρά πλευρά φέρει μία τριγωνική και μία ημικυκλική εγκοπή. Αντίστοιχες εγκοπές και στην άλλη πλευρά (η οποία έχει καταστραφεί). Στην κάτω στενή πλευρά υπάρχει τριγωνική εγκοπή στο κέντρο.

Αντίστοιχες διακοσμητικές εγκοπές σε αρκετά κοσμήματα από το Δισπηλιό (Πρβλ. το περίαπτο Κ 0227)

Στο συγκεκριμένο περίαπτο δεν υπάρχει οπή ανάρτησης. Εκτός της πιθανότητας να πρόκειται για ημιτελές περίαπτο, ίσως η απουσία της οπής να οφείλεται και στα χαρακτηριστικά του λίθου που επιλέχθηκε, εξαιρετικά μαλακός και σαπωνοειδής. Η προσπάθεια διάνοιξης οπής σε αυτό το λίθο θα οδηγούσε ίσως σε καταστροφή του αντικειμένου. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η πιθανότητα να πρόκειται ουσιαστικά για δοκιμή δημιουργίας περιάπτου, για λανθασμένη επιλογή πρώτης ύλη, ακόμη και για μία περίπτωση «μαθητείας»: προσπάθεια δηλαδή κατασκευής ενός κοσμήματος σε μία πρώτη ύλη η οποία είναι εξαιρετικά εύκολη στο να δουλευτεί, στο πλαίσιο πειραματισμού και τεχνολογικής «εκπαίδευσης».

Ίδιος λίθος χρησιμοποιήθηκε για τα περίαπτα Κ 1578 από τον ΝΤ και Κ 1337 από τον ΑΤ

Κ 1585

Δ60β | ΔΤ | Φάση –

17/8/1999 | Στρ 2 | (-) 0,40

Μ 4,230 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,600

Λίθινο περίαπτο

Αδιάγνωστος λίθος (σκούρο γκρι / υπόλευκο)

100% | Λίγα ιζήματα / Χημικός καθαρισμός

Επίμηκες ορθογώνιου σχήματος περίαπτο με αυξανόμενο πάχος προς το κάτω άκρο. Ορθογώνια διατομή στο άνω τμήμα, σχεδόν κυκλική στο κάτω.

1 οπή στο άνω μέρος (κυκλική / εκτός κέντρου / κλεψύδρα)

Ίχνη χρήσης: Στην οπή και στην πάνω επιφάνεια (αποκρούσεις / λείανση)

Μορφολογικά το αντικείμενο προσιδιάζει σε δόντι, γεγονός που επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση του σχήματος και την εκμετάλλευση της διχρωμίας του λίθου / σκευομορφικό.

ΟΣΤΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (33)

Κ 0228

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3

17/8/1998 | ΜΕ35 | Στρ 7 | Ν 0,87 / Δ 3,83 / (-) 1,52

Μ 4,200 | ΠΛ 1,950 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,350 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,100

Οστέινο περίαπτο (ανθρωπόμορφο)

Αδιάγνωστο (ανοικτό καστανό)

100% | Χημικός καθαρισμός

Υψηλή λείανση

Διακοσμητικά στοιχεία: Εγχαράξεις / κοιλότητες που αποδίδουν σχηματοποιημένα στήθη, ηβική χώρα αλλά και κοσμήματα (ζώνη;)

1 οπή διαμπερής στο άνω μέρος, 2 κατεστραμμένες στο κάτω μέρος (πόδια), 1 εγκάρσια / πλάγια στην πίσω όψη

Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος στην πίσω όψη (λόγω του νήματος ανάρτησης;) | Στίλβωση στην περιφέρεια | Καταστροφή οπών στα άκρα λόγω χρήσης

Ένα σημαντικό στοιχείο που μπορεί να αναδειχθεί από τη μελέτη αυτού του ειδωλίου-περίαπτου είναι –εκτός από τις ενδείξεις της υψηλής τεχνογνωσίας για την επεξεργασία των οστών στο Διισπλιό– ο τρόπος ανάρτησής του. Ενώ θεωρούνταν πως η κεντρική οπή στο άνω μέρος είναι και η οπή ανάρτησης, η πιο προσεκτική μελέτη των οπών έδειξε πως αυτή η οπή ήταν αρχικά τουλάχιστον διακοσμητική. Το νήμα περνούσε μέσα από την εγκάρσια οπή (μία φυσική νεύρωση του οστού) στο πίσω μέρος και έπειτα στις 2 κατεστραμμένες στα πόδια, «αγκαλιάζοντας» έτσι το περίαπτο, το οποίο στεκόταν στο λαιμό σε οριζόντια θέση (επομένως η κεντρική οπή είναι διακοσμητική και όχι ανάρτησης). Μετά την καταστροφή των δύο οπών στα πόδια, πιθανότατα το ειδώλιο εξακολούθησε να χρησιμοποιείται ως περίαπτο, αυτή τη φορά με τη χρήση της κεντρικής οπής ως οπή ανάρτησης. Πρόκειται για ένα από τα ελάχιστα περίαπτα-ειδώλια της ελληνικής Νεολιθικής που αποδίδουν με φυσιοκρατικό αλλά και σχηματικό τρόπο παράλληλα μια ανθρώπινη μορφή με τη χρήση τόσων διακοσμητικών εγχάρακτων στοιχείων. Άλλα περίαπτα-ειδώλια συναντώνται στο Αχίλλειο, το Σάλιαγκο, το Φράγχθι κ.α., ενώ αρκετές είναι οι ομοιότητες (όσο αφορά την επιλογή υλικού αλλά και τις διακοσμητικές λεπτομέρειες) με ειδώλια-περίαπτα από το χώρο των Βαλκανίων, και κυρίως της Βουλγαρίας.

Κ 0223

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ

19/9/1997 | ΜΕ103 | Στρ 9 | Ν 2,95 / Δ 3,92 / (-) 1,78

Μ 8,300 | ΠΛ 1,600 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,265

Οστέινο περίαπτο (εργαλείο / κόσμημα)

Αδιάγνωστο (κοκκινωπό καστανό)

100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Σπασμένο στο άνω μέρος (μετα-ανασκαφικά)

Υψηλή λείανση

1 οπή ανάρτησης (κυκλική / συμμετρική) στο άνω μέρος

1 ημίεργη οπή κάτω από τη διαμπερή

Πεπλατυσμένο με τριγωνική απόληξη

Σε όλη την επιφάνεια υψηλή λείανση / στίλβωση

Ίχνη χρήσης: Γύρω από την οπή (στίλβωση)

Δευτερογενής επεξεργασία: Το κάτω τμήμα είχε απολεπιστεί και επαναλειάνθηκε

Οι σπάτουλες στο νεολιθικό Διισπλιό δεν έχουν οπή ανάρτησης. Η συγκεκριμένη θα μπορούσε να αποτελεί υβριδική μορφή, ένα εργαλείο / κόσμημα, κυρίως λόγω της εξαιρετικής στίλβωσής της καθώς και των ιχνών επανάχρησης (ημίεργη οπή / Λείανση (σπασμένων) άκρων)

Κ 0281

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ

23/9/1997 | ΜΕ458 | Στρ 9 | Ν 1,50 / Δ 2,70 / (-) 1,95

Μ 4,100 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,500

| ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,400 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,450

Οστέινο περίαπτο (τμήμα)

Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)

ΟΣΤΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Άγνωστο % | Απολεπίσεις

Υψηλή λείανση

1 οπή (κυκλική / συμμετρική) και δίπλα της 1 οπή κατεστραμμένη

Ίχνη χρήσης: Εγχαράξεις σε όλη την επιφάνεια και κυρίως στο τμήμα των δύο οπών | Στίλβωση περιφερειακά και στο πίσω τμήμα

Ίσως τμήμα πόρπης (;)

Κ 0649

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ

20/8/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,75

Μ 5,200 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,400

Οστέινο περίαπτο (τμήμα)

Αδιάγνωστο / κέρατο (;) (σκούρο καστανό)

70-90%

Μεσαία λείανση

Επίμηκες / ακανόνιστο σχήμα

1 οπή ανάρτησης (κυκλική / συμμετρική) στο άνω μέρος

Διακοσμητικές εγκοπές στο κάτω μέρος

Ίχνη χρήσης: Γύρω από την οπή ανάρτησης

Αρχικά δίνει την εντύπωση ημίεργου (κυρίως εξαιτίας του ακανόνιστου, μη συμμετρικού, σχήματός του). Ωστόσο, είναι πιθανό ότι το αρχικό κόσμημα ήταν πιο συμμετρικό: η απόληξή του είχε σπάσει κατά την αρχαιότητα (ήταν περισσότερο συμμετρική) και λειάνθηκε. Το ίδιο συνέβη και στην αριστερή πλευρά του, όπου επίσης λειάνθηκε η σπασμένη άκρη καθώς και το πίσω (κοίλο) μέρος.

Κ 0248

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ

1/8/2002 | ΜΕ104 | Στρ 7 | Ν 0,70 / Δ 4,00 / (-) 1,63

Μ 12,500 | ΠΛ 3,000 | ΠΧ 0,300

Οστέινο περίαπτο (εργαλείο / κόσμημα)

Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)

90% | 8 τμήματα (σπασμένο μετα-ανασκαφικά) συγκολλημένα / Λείπει μικρό τμήμα στο κάτω μέρος

Μεσαία λείανση

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση περιφερειακά | Εγχαράξεις και στίλβωση μεταξύ των αυλακώσεων (ένδειξη χρήσης νήματος)

Μεγάλο σε μέγεθος αντικείμενο, κοίλο. Ο λόγος για τον οποίο η σπάτουλα αυτή προστέθηκε στο σύνολο των κοσμημάτων του Δισπηλιού είναι καταρχάς η ομοιότητα των εγκοπών του άνω μέρους με αυτές του οστέινου περιάπτου Κ 0227. Αν και απουσιάζει οπή ανάρτησης, υπάρχουν ίχνη χρήσης (και ανάρτησης) μεταξύ των εγκοπών.

Αρχαιολογικά παράλληλα υβριδικών εργαλείων / κοσμημάτων από θέσεις της Ανατολίας (π.χ. Hacılar)

Κ 0229

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ

14/8/2002 | ΜΕ69 | Στρ 7 | Ν 0,30 / Δ 4,60 / (-) 1,74

Μ 5,300 | ΠΛ 2,300 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,300

Οστέινο περίαπτο

Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)

100% | Χημικός καθαρισμός

Χαμηλή λείανση

1 οπή ανάρτησης στο άνω μέρος (κυκλική / συμμετρική / κλεψύδρα)

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση γύρω από την οπή και περιφερειακά

Σταυρόσχημο ανθρωπόμορφο ειδώλιο-περίαπτο. Παράλληλα από την Ελλάδα δεν υπάρχουν όσον αφορά το σχήμα. Σε αντιπαράθεση με το Κ 0228 το περίαπτο αυτό φαίνεται απλούστερο κατασκευαστικά. Αυτό που επιβεβαιώνεται είναι το γεγονός ότι η κατασκευή οστέινων περιάπτων –πολύ μικρή σε αριθμό στην Ελλάδα, παρόλο που το οστό είναι υλικό που δουλεύεται με μεγαλύτερη ευκολία εξαιτίας της φυσικής του

πλαστικότητας– σχετιζόταν άμεσα από την επιλογή των κατάλληλων οστών.

Στην περίπτωση του Κ 0229 επιλέχθηκε μακρύ οστό (πλευρό;) που με σχετικά απλές κατασκευαστικές επιλογές μεταλλάχθηκε σε μία σχηματική ανθρώπινη μορφή, το προσχέδιο όμως της οποίας ήταν αναγκαίο να προϋπάρχει της επεξεργασίας ακριβώς λόγω των περιορισμών της πρώτης ύλης.

Κ 0146

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
9/9/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 2,05
Μ 2,680 | ΠΛ 1,600 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,300
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Πλευρό / αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %
Μεσαία λείανση
1 οπή στη γωνία της μίας πλευράς (κυκλική / συμμετρική / κλεψύδρα), πιθανότατα δεύτερη οπή στην άλλη γωνία της πλευράς

Κ 0226

Δ07α | ΑΤ | Φάση Γ
29/7/1994 | ΜΕ301 | Διαλογή οστών | Στρ 7 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,65
Μ 2,380 | ΠΛ 0,720 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,235
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %
Υψηλή λείανση
1 οπή ανάρτησης (κυκλική / μη συμμετρική) στο άνω μέρος
Αυλακώσεις πάνω από την οπή
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στην περιφέρεια και στην οπή ανάρτησης

Κ 1616

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
28/9/2009 | ΜΕ140 | Στρ 8 | Ν 2,80 / Δ 1,90 / (-) 2,08
Μ 3,080 | ΠΛ 2,100 | ΠΧ 0,180 | ΔΜ Ο 0,360
Οστέινο περίαπτο
Κέρατο / αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
Άγνωστό %
Κατασκευαστικά ίχνη (γραμμώσεις)
Διακοσμητικές κυματοειδείς αυλακώσεις πλευρικά
1 οπή κατεστραμμένη (κυκλική / συμμετρική)
Δευτερογενής επεξεργασία: Λείανση (σπασμένων) άκρων

Κ 0621

Δ08α | ΑΤ | Φάση Β3
20/7/1995 | ΝΚ0261 | ΜΕ66 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,87
Μ 0,700 | ΠΛ 0,675 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 0,365
Οστέινο περίαπτο
Ανθρώπινο δόντι (λευκό)
100%
1 οπή ανάρτησης (κυκλική / συμμετρική)
Το δεύτερο παράδειγμα χρήσης ανθρώπινων δοντιών για την κατασκευή χαντρών. Το πρώτο είναι από την κοντινή τομή Δ08δ, ο γομφίος της κάτω γνάθου ενήλικα. Εδώ πρόκειται για νεογιλό, παιδικό, δόντι, προγομφίος.
Ίχνη χρήσης: Λείανση γύρω από την οπή

Κ 0325

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Γ
24/8/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 2,05

ΟΣΤΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Μ 2,060 | ΠΛ 0,875 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,230

Οστέινο περίαπτο

Ανθρώπινο δόντι (σκούρο καστανό / λευκό)

100% | 2 τμήματα | Καθαρισμός και συγκόλληση των δύο τμημάτων με HMG Paraloid B72

1 οπή ανάρτησης στο άνω τμήμα της μεγαλύτερης ρίζας (κυκλική / συμμετρική)

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση μεταξύ οπής και άκρης | Λείανση της δεύτερης εσωτερικής ρίζας

Δεν υπάρχουν άλλα αρχαιολογικά παράλληλα για τη χρήση ανθρώπινων δοντιών ως κοσμήματα στο χώρο της Ελλάδας και των Βαλκανίων, κάτι που ωστόσο δεν είναι σπάνιο από εθνογραφικά παραδείγματα (π.χ. Maori, όπου συναντώνται εκτός από περιδέραια από ανθρώπινα δόντια και απομιμήσεις αυτών, καθώς και άλλα παραδείγματα από την Πολυνησία, όπως τα Νησιά του Σολομώντα). Το έντονο σκούρο καστανό χρώμα της ρίζας οφείλεται στις μετά-αποθετικές διεργασίες. Αυτό είναι ενδεικτικό και για τα υπόλοιπα οστέινα κοσμήματα, το χρώμα των οποίων πρέπει να ήταν πάρα πολύ διαφορετικό στην αρχαιότητα (αυτό συμβαίνει κυρίως στα οστέινα αντικείμενα των κατώτερων φάσεων). Πρόκειται για γομφίο της κάτω γνάθου ενήλικα με τετραγωνισμένη όψη της μασητικής επιφάνειας.

Κ 0152

Δ03α | ΑΤ | Φάση Β2

26/7/1993 | ΜΕ34 | Στρ 2 | Ν 0,65 / Δ 3,14 / (-) 1,21

Μ 5,300 | ΠΛ 1,050 | ΠΧ 0,460 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,260 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,230 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,200

Οστέινο περίαπτο

Δόντι χοίρου (ανοικτό κίτρινο / ανοικτό καστανό)

70-90% | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

1 οπή στην περιφέρεια (ακανόνιστη / μη συμμετρική / εκτός κέντρου), 1 κατεστραμμένη οπή στο ένα άκρο (κυκλική)

Δευτερογενής επεξεργασία: 1 ημίεργη οπή δίπλα στη διαμπερή | Λείανση σπασμένου άκρου και κατεστραμμένης οπής

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση περιφερειακά | Εγχαράξεις σε όλη την επιφάνεια (ίσως κατασκευαστικές)

Πλακίδια από δόντι χοίρου είναι γνωστά από πολλές θέσεις, πρόκειται για τα λεγόμενα 'boar's tusk plates' τα οποία συναντώνται σε αρκετές θέσεις, π.χ. Ντικιλί Τας, Σιταγροί.

Κ 0175

Δ02β | ΑΤ | Φάση Γ

23/7/1997 | ΜΕ46 | Στρ 8 | Ν 0,35 / Δ 0,35 / (-) 1,91

Μ 2,755 | ΠΛ 1,000 | ΠΧ 0,600

Οστέινο περίαπτο (τμήμα)

Δόντι χοίρου (ανοικτό καστανό / σκούρο κίτρινο)

70-90% | Ρωγμές

Πιθανότατα ίχνη οπής ανάρτησης η οποία επιδιορθώθηκε ή κατέστρεψε το δόντι στο κέντρο (έπειτα λειάνθηκε)

Κ 0153

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ

10/8/1994 | ΜΕ295 | Στρ 11 | Ν 2,50 / Δ 0,00 / (-) 1,80

Μ 4,525 | ΠΛ 1,035 | ΠΧ 0,850 | ΔΜ Ο 0,300

Οστέινο περίαπτο (τμήμα)

Δόντι χοίρου (σκούρο κίτρινο / σκούρο καστανό)

70-90% | Απολεπίσεις

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στις πλευρές | Εγχαράξεις / γραμμώσεις στην πίσω όψη και στο σώμα

Κ 0151

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ

29/7/1993 | ΜΕ68 | Στρ 8 | Ν 3,60 / Δ 3,50 / (-) 1,21
Μ 5,170 | ΠΛ 0,965 | ΠΧ 0,550 | ΔΜ Ο 0,475
Οστέινο περίαπτο
Δόντι χοίρου (ανοικτό κίτρινο / γκρι)
100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Αρκετά ιζήματα | Απολεπίσεις | Ρωγμές
1 οπή κατεστραμμένη (κυκλική

Κ 0150

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
23/6/1998 | ΜΕ57 | Στρ 7 | Ν 0,28 / Δ 2,19 / (-) 1,73
Μ 5,270 | ΠΛ 0,745 | ΠΧ 0,650 | ΔΜ Ο 0,350
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Δόντι χοίρου (ανοικτό κίτρινο / ανοικτό καστανό)
70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα
Μεσαία λείανση
1 οπή κατεστραμμένη στο άκρο (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0224

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Β3
21/7/1994 | ΜΕ26 | Στρ 9 | Ν 3,00 / Δ 0,60 / (-) 1,70
Μ 2,860 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 0,230
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
Άγνωστο % | 2 τμήματα συγκολλημένα | Απολεπίσεις
Μεσαία λείανση
Τμήμα οστέινου περιάπτου όμοιου με το ακέραιο Κ 0227
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στην περιφέρεια | Λείανση σπογγώδους

Κ 0319

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
21/7/1994 | Διαλογή οστών | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,85
Μ 8,100 | ΠΛ 1,320 | ΠΧ 1,100
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Κέρατο αιγοπρόβατου (ανοικτό καστανό)
50-60% | Άνω τμήμα σπασμένο | Χημικός καθαρισμός (στερέωση)
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος περιφερειακά
Παρόμοιο με το κέρατο Κ 0248

Κ 0227

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
22/8/2002 | ΜΕ293 | Στρ 8 | Ν 1,52 / Δ 4,59 / (-) 1,84
Μ 5,000 | ΠΛ 1,350 | ΠΧ 0,155 | ΔΜ Ο 0,170
Οστέινο περίαπτο
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
100% | Χημικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Διακοσμητικές κυματοειδείς εγκοπές στην περιφέρεια, δρεπανόσχημες εγκοπές στην απόληξη
1 οπή στο άνω τμήμα (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος σε σημεία του σώματος
Εντυπωσιάζει το πολύ μικρό του πάχος. Οι διακοσμητικές εγκοπές του αποτελούν μοτίβο που επαναλαμβάνεται σε άλλα κοσμήματα του ΑΤ και του ΔΤ (οστέινη σπάτουλα / περίαπτο Κ 0248, τμήμα οστέινου περιάπτου Κ 0224, τμήμα οστρέινου περιάπτου Κ 0084, λίθινο περίαπτο Κ 1336) αλλά και στο αποτύπωμα μίας πήλινης σφραγίδας.
Ενώ δίνει την εντύπωση ενός σχηματοποιημένου ψαροκόκαλου, μορφολογικά όμως είναι πανομοιότυπο με το σχήμα που παίρνει το νεφρό του ψαριού (το οποίο είναι κολλημένο στη ραχοκοκαλιά του ψαριού), όταν αυτό μαγειρευτεί.
Η αντιπαράθεσή του με ψαροκόκαλο δείχνει πολλές ομοιότητες, και πολύ πιθανόν να έγινε

μια τέτοια προσπάθεια απομίμησης.

Αρχαιολογικό παράλληλο υπάρχει ένα μόνο δημοσιευμένο, το οστρέινο περίαπτο από *Spondylus gaederopus* από το σπήλαιο της Θεόπετρας, το οποίο δεν είναι επίπεδο αλλά κοίλο, ενώ παρόμοιο περίαπτο με εγκοπές είναι γνωστό και από τα Πευκάκια.

Κ 0247

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ

1/8/2002 | ΜΕ70 | Στρ 7 | Ν 4,10 / Δ 4,11 / (-) 1,55

Μ 13,460 | ΠΛ 1,610 | ΠΧ 0,960 | ΔΜ Ο 0,655

Οστέινο περίαπτο

Κέρατο αιγοπρόβατου (σκούρο καστανό)

100% | Σπασμένο μετα-ανασκαφικά | Το αντικείμενο συγκολλήθηκε με HBG PEG και στερεώθηκε με PRIMAL

Υψηλή λείανση

Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στην πίσω όψη και μεταξύ των οπών | Ρωγμές στο άνω μέρος

Παρόμοια μοτίβα εγχαράξεων υπάρχουν και στην εγχάρακτη κεραμική του Δισπηλιού αλλά και σε άλλα αντικείμενα από πηλό και οστό. Παρόμοια αντικείμενα δεν είναι γνωστά από τη νεολιθική Ελλάδα. Το έντονο βαθύ καστανό χρώμα –ακόμα και αν υπάρχει η περίπτωση να οφείλεται σε χημικές μετα-αποθετικές διεργασίες– ίσως να προήλθε από περαιτέρω θερμική επεξεργασία. Το πρόβλημα αυτό φυσικά υπάρχει και για τους οστέινους δακτυλίους, το χρώμα και η στίλβωση μερικών μπορεί εξίσου να οφείλεται σε θερμική επεξεργασία. Όσον αφορά τον τρόπο ανάρτησης του αντικειμένου, καθώς η επιφάνεια με τις εγχαράξεις είναι αυτή η οποία πρέπει να αναδεικνυόταν (η πίσω επιφάνεια είναι έντονα φθαρμένη) πιθανότατα το αντικείμενο προσαρτούνταν ως εξάρτημα ρουχισμού (εν είδει πόρπης) ή ακόμα και ως διακοσμητικό κόμμωσης.

Πρβλ. Κ 0319

Κ 0249

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ

27/7/2001 | ΜΕ39 | Στρ 8 | Ν 4,00 / Δ 0,38 / (-) 1,92

Μ 10,600 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 1,500 | ΔΜ Ο 0,450

Οστέινο περίαπτο

Κέρατο αιγοπρόβατου (σκούρο καστανό)

100% | 2 τμήματα συγκολλημένα και στερεωμένα | Χημικός καθαρισμός

Μεσαία λείανση

Ίχνη χρήσης: Ρωγμές γύρω από την οπή | Στίλβωση μεταξύ οπής και άκρης και στην πίσω όψη

Κ 0645

Δ06β | ΑΤ | Φάση Γ

9/8/1995 | ΜΕ53 | Στρ 8 | Ν 3,04 / Δ 3,16 / (-) 1,85

Μ 15,200 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 1,700 | ΔΜ Ο 0,600

Οστέινο περίαπτο

Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)

90%

Μεσαία λείανση

Το μεγαλύτερο σε μέγεθος περίαπτο, ξεπερνά τα 15 εκατοστά. Παρόλο που σε διαφορετική περίπτωση να είχε καταχωρηθεί ως εργαλείο, αφενός η οπή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως οπή στιλέωσης και επιπλέον λείπουν τα ίχνη χρήσης που να υποδεικνύουν ενεργό άκρο.

Κ 0156

Δ07β | ΑΤ | Φάση Β3

4/8/1996 | ΜΕ40 | Στρ 7 | Ν 0,35 / Δ 3,00 / (-) 1,56

Μ 3,540 | ΠΛ 3,925 | ΠΧ 0,900 | ΔΜ Ο 0,220

Οστέινο περίαπτο

Σπόνδυλος ψαριού (ανοικτό καστανό)

100%

1 οπή στο κέντρο του σπονδύλου (κυκλική / συμμετρική)

ΟΣΤΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

K 0155

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
18/8/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 13 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 2,18
Μ 1,500 | ΠΛ 1,730 | ΠΧ 0,340 | ΔΜ Ο 0,250
Οστέινο περίαπτο
Σπόνδυλος ψαριού (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή στο κέντρο του σπονδύλου (κυκλική / συμμετρική)
Σπόνδυλοι ψαριού με οπή συναντώνται στα νεολιθικά στρώματα της Κνωσού και στον Σάλιαγκο. Ο συγκεκριμένος σπόνδυλος είναι από γουλιανό (*Silurus glanis*), ο οποίος αλιεύθηκε καλοκαίρι. Η οπή είναι φυσική, από όπου περνάει ο νωτιαίος μυελός, η οποία ωστόσο διευρύνθηκε με εργαλείο.

K 0157

Δ07δ | ΑΤ | Φάση Γ
26/9/1997 | ΜΕ134 | Στρ 8 | Ν 0,35 / Δ 0,35 / (-) 1,91
Μ 1,800 | ΠΛ 2,185 | ΠΧ 0,800 | ΔΜ Ο 0,260
Οστέινο περίαπτο
Σπόνδυλος ψαριού (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή στο κέντρο του σπονδύλου (κυκλική / συμμετρική)
Παρόμοιο με το K 0155

K 0136

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
26/8/2009 | Διαλογή οστών | Στρ 8 | (-) 1,97
Μ 2,200 | ΠΛ 2,380 | ΠΧ 6,600 | ΔΜ Ο 0,420
Οστέινο περίαπτο
Σπόνδυλος ψαριού (ανοικτό καστανό)
100% | 3 τμήματα
1 οπή στο κέντρο του σπονδύλου (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης στο άνω μέρος

K 0143

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/1994 | ΜΕ335 | Στρ 12 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,84
Μ 2,820 | ΠΛ 3,580 | ΠΧ 0,230 | ΔΜ Ο 0,300
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα
Περίαπτα από οστά χελώνας είναι γνωστά και σε άλλους νεολιθικούς οικισμούς της Μακεδονίας (π.χ. Σιταγροί), ωστόσο δεν υπάρχουν δημοσιευμένα σχέδια ή φωτογραφίες τους. Πιθανόν να συνανήκει με το τμήμα από οστό χελώνας με οπή K 0144.

K 0144

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
10/8/1994 | ΜΕ294 | Στρ 11 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,80
Μ 3,230 | ΠΛ 2,380 | ΠΧ 0,310 | ΔΜ Ο 0,190
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %
Πιθανόν να συνανήκει με το τμήμα περιάπτου από οστό χελώνας με οπή K 0143

K 0145

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
1/8/2002 | ΜΕ107 | Στρ 7 | Ν 2,52 / Δ 0,30 / (-) 1,60

Μ 3,400 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,200
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %

Κ 0328

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 1,75
Μ 3,080 | ΠΛ 2,280 | ΠΧ 0,290 | ΔΜ Ο 0,400
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %

Κ 1694

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
24/7/2012 | ΜΕ35 | Στρ 10 | Ν 2,90 / Δ 3,20 / (-) 2,12
Μ 5,770 | ΠΛ 3,700 | ΔΜ Ο 0,440
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
Άγνωστο % | 2 τμήματα που συγκολλούνται
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος στην περιφέρεια | Ίχνη χρήσης στη μία πλευρά της οπής (νήμα) | Πίσω όψη λειασμένη (;)

Κ 1621

Δ08δ | ΑΤ | Φάση –
21/8/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | (-) 1,85
Μ 3,540 | ΠΛ 3,060 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,250
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
Άγνωστο %
Ημίεργη οπή (κυκλική / κωνική)

Κ 1693

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
13/7/2012 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | (-) 2,05
Μ 5,800 | ΠΛ 3,090 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 4,300 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 3,700
Οστέινο περίαπτο (τμήμα)
Χελώνα (σκούρο καστανό)
90% | 2 τμήματα
Περίαπτο από οστό χελώνας σε δύο τμήματα
Φθορές στην επιφάνεια / απολεπίσεις
Το αρχικό σχήμα τριγωνικό (;). Μία οπή ακέραιη, μία κατεστραμμένη. Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος στην περιφέρεια

ΟΣΤΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (3)

Κ 0670

Δ15γ | ΔΤ | Φάση Α
15/7/2004 | Στρ 2 | Ν 3,50 / Δ 1,50 / (-) 0,55
Μ 4,500 | ΠΛ 2,100 | ΠΧ 0,375 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,200 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,200 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,200
Οστέινο περίαπτο
Δόντι χοίρου (γκρι / σκούρο καστανό)
100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Λίγα ιζήματα

Υψηλή λείανση
2 οπές κατεστραμμένες (κυκλικές / συμμετρικές / κωνικές) Ίσως πρόκειται για απόρριμμα μεταποίησης
Ίχνη χρήσης: Λειασμένες όλες οι πλευρές
Δευτερογενής επεξεργασία: Αποτυχημένη προσπάθεια επιδιόρθωσης (;)

Κ 0154

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
28/7/1998 | ΜΕ126 | Στρ 2 | Ν 4,60 / Δ 3,75 / (-) 0,70
Μ 3,040 | ΠΛ 1,000 | ΠΧ 0,260 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,285 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,245 | ΔΜ ΗΜ Ο 0,360
Οστέινο περίαπτο
Δόντι χοίρου (μαύρο / γκρι)
100%
3 οπές, από τις οποίες 1 διαμπερής, 1 κατεστραμμένη και 1 ημίεργη
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές γύρω από τις οπές | Εγχαράξεις στις πλευρές

Κ 0845

Δ30β | ΔΤ | Φάση –
26/7/2006 | ΜΕ45 | Στρ 2 | Ν 0,49 / Δ 1,00 / (-) 0,49
Μ 3,200 | ΠΛ 0,800 | ΠΧ 0,550 | ΔΜ Ο 0,255
Οστέινο περίαπτο
Δόντι αδιάγνωστο (κυνοειδούς;)
90%
1 κατεστραμμένη οπή ανάρτησης (κυκλική / συμμετρική)

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (75)

Κ 0191

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β1
12/7/2001 | ΜΕ3 | Στρ 4 | Ν 2,30 / Δ 2,60 / (-) 0,50
Μ 2,300 | ΠΛ 2,600 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0193

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Β2
9/8/2001 | ΜΕ9 | Στρ 6 | Ν 2,00 / Δ 4,00 / (-) 1,30
Μ 2,100 | ΠΛ 2,100 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική / εκτός κέντρου)

Κ 0602

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
31/7/2002 | Διαλογή οστών | Στρ 11 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,65
Μ 3,100 | ΠΛ 3,300 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / ακανόνιστη / συμμετρική / εκτός κέντρου)

Κ 0202

Δ02β | ΑΤ | Φάση Β3
12/8/1997 | ΜΕ110 | Στρ 17 | Ν 1,50 / Δ 3,50 / (-) 1,53
Μ 2,800 | ΠΛ 3,300 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0605

Δ02β | ΑΤ | Φάση Β3
7/8/1997 | Διαλογή οστρέων | Στρ 17 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1.55
Μ 2,200 | ΠΛ 2,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
Κατεστραμμένο
Ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής

Κ 0608

Δ04α | ΑΤ | Φάση Β3
13/8/1993 | Διαλογή οστρέων | Στρ 6 | Ν 3,00 / Δ 2,00 / (-) 1,60
Μ 2,300 | ΠΛ 2,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
Ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής

Κ 0641

Δ04α | ΑΤ | Φάση Β3
13/8/1993 | Διαλογή οστρέων | Στρ 6 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,80
Μ 3,000 | ΠΛ 3,200 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0207

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β3
30/7/1997 | ΜΕ37 | Στρ 8 | Ν 1,75 / Δ 1,98 / (-) 1,48
Μ 3,000 | ΠΛ 3,200 | ΔΜ Ο 0,600
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Μεσαία διάβρωση | Χημικός καθαρισμός
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0205

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β3
30/7/1997 | ΜΕ35 | Στρ 8 | Ν 3,60 / Δ 1,50 / (-) 1,47
Μ 2,300 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση

1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0606

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β3
7/8/1997 | Διαλογή οστρέων | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,70
Μ 2,200 | ΠΛ 2,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
70-90% | Χαμηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0217

Δ06δ | ΑΤ | Φάση Β3
3/8/1994 | Διαλογή οστών | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,65
Μ 2,900 | ΠΛ 3,000 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό / ροζ) | Αριστερή θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)
Σώζει ίχνη του φυσικού χρώματος

Κ 0206

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/1997 | ΜΕ43 | Στρ 14 | Ν 2,29 / Δ 2,43 / (-) 1,88
Μ 2,800 | ΠΛ 2,700 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0208

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/1994 | ΜΕ328 | Στρ 12 | Ν 0,81 / Δ 2,55 / (-) 1,85
Μ 3,000 | ΠΛ 3,100 | ΔΜ Ο 0,460
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0607

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
6/8/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 15 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 2,07
Μ 2,100 | ΠΛ 1,700
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)
Κατεστραμμένη οπή τριβής.

Κ 1300

Δ02δ | ΑΤ | Φάση –
25/5/2009 | ΜΕ26 | Καθαρισμός Ν παρειάς
Μ 2,550 | ΠΛ 2,780 | ΠΧ 1,200 | ΔΜ Ο 0,430
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

100% | Ασβεστοποίηση
1 οπή τριβής (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0490

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
20/7/1994 | Στρ 7 | Ν 0,86 / Δ 0,21 / (-) 2,23
Μ 2,700 | ΠΛ 2,600
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη / κατεστραμμένη)
Κατεστραμμένο κατά τη διάνοιξη της οπής. Το αντικείμενο συγκολλήθηκε από δύο τμήματα που βρέθηκαν σε διπλανές τομές που σκάφτηκαν σε διαφορετικές ανασκαφικές περιόδους, και για αυτόν τον λόγο υπάρχει χρωματική διαφορά.

Κ 0215

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2001 | ΜΕ19 | Ξύσιμο Ν παρειάς | Στρ 13 | Ν 0,35 / Δ 1,00 / (-) 1,72
Μ 2,500 | ΠΛ 2,200 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0189

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
23/7/2002 | ΜΕ2 | Στρ 5 | Ν 0,60 / Δ 2,70 / (-) 1,57
Μ 2,500 | ΠΛ 2,600 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0185

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2002 | ΜΕ96 | Στρ 7 | Ν 3,43 / Δ 3,35 / (-) 1,65
Μ 2,500 | ΠΛ 2,600 | ΔΜ Ο 0,450
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική)

Κ 0212

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
16/7/2002 | ΜΕ28 | Στρ 6 | Ν 4,21 / Δ 1,86 / (-) 1,49
Μ 2,000 | ΠΛ 2,100 | ΔΜ Ο 0,450
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0211

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
22/8/2002 | ΜΕ138 | Στρ 7 | Ν 3,40 / Δ 4,85 / (-) 1,56
Μ 2,800 | ΠΛ 2,900 | ΔΜ Ο 0,300

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0190

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2002 | Διαλογή οστρέων | Στρ 7 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,60
Μ 3,100 | ΠΛ 2,800
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Χαμηλή διάβρωση
Καμία οπή, αλλά ίχνη τριβής σε όλο το σώμα

Κ 0648

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
14/8/2002 | Στρ 7 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,60
Μ 2,800 | ΠΛ 2,900
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
Ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής
Ίχνη του φυσικού χρώματος του οστρέου

Κ 0186

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
9/8/2002 | ΜΕ124 | Στρ 7 | Ν 4,15 / Δ 3,35 / (-) 1,61
Μ 2,200 | ΠΛ 2,200 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / εκτός κέντρου)

Κ 0219

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ199 | Στρ 7 | Ν 3,40 / Δ 3,15 / (-) 1,65
Μ 2,200 | ΠΛ 2,200
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Χαμηλή διάβρωση
1 οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη / συμμετρική)
Κατεστραμμένο κατά τη διάνοιξη της οπής ανάρτησης. Στοιχείο που επιβεβαιώνει την επεξεργασία των *Cerastoderma glaucum* μέσα στον οικισμό.

Κ 0187

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
13/8/2002 | ΜΕ154 | Στρ 7 | Ν 3,00 / Δ 3,40 / (-) 1,67
Μ 2,300 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / εκτός κέντρου)

Κ 0329

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | Διαλογή οστών | Στρ 7 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,70
Μ 2,100 | ΠΛ 1,800

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
70-90% | Υψηλή διάβρωση
Χωρίς οπή
Ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής

K 0184
Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
22/8/2002 | ΜΕ228 | Στρ 7 | Ν 3,30 / Δ 2,00 / (-) 1,86
Μ 2,300 | ΠΛ 2,400 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / κατεστραμμένη)

K 0603
Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
17/9/1997 | Διαλογή οστών | Ξύσιμο Ν παρειάς | Στρ 9 | Ν 0,00 / Δ 2,50 / (-) 1,80
Μ 2,500 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

K 0200.1 – K 0200.4
Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
18/9/1997 | ΜΕ123 | Στρ 9 | Ν 1,49 / Δ 3,40 / (-) 1,80
Μ 2,300 | ΠΛ 2,100 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,600 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,300 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,400
4 οστρέινα περίαπτα (λευκό)
Cerastoderma glaucum
100% | Υψηλή διάβρωση
Περιδέραιο από 4 *Cerastoderma glaucum*, 2 αριστερές και 2 δεξιές θυρίδες (ωστόσο δεν αποτελούν 2 άτομα). Αν όντως συσχετίζονται με τα υπόλοιπα όστρεα με οπή από τη φάση Γ της Δ04β τότε το περιδέραιο θα αποτελούνταν από τουλάχιστον 15 όστρεα. Προβληματικός παραμένει ο τρόπος ανάρτησης των *Cerastoderma glaucum*, όχι μόνο σε αυτήν την περίπτωση του Διστηλιού, αλλά γενικότερα στη Νεολιθική. Η εξωτερική επιφάνεια του οστρέου θα συγκρατούνταν στο λαιμό καλύτερα αν υπήρχε και δεύτερη οπή στο απέναντι του σπονδύλου άκρου, οπότε το νήμα θα σταθεροποιούσε καλύτερα το όστρεο. Τέτοιες οπές όμως δεν είναι γνωστές στην αρχαιολογική βιβλιογραφία, παρά μόνο από εθνογραφικά παράλληλα. Επομένως πρέπει να φανταστούμε ένα πιο πολύπλοκο δέσιμο του κάθε οστρέου.
Οπές τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλικές / συμμετρικές)
Συσχετίζεται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή που βρέθηκαν στο ίδιο στρώμα και τομή.

K 0201
Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
18/9/1997 | ΜΕ397 | Στρ 9 | Ν 1,55 / Δ 3,92 / (-) 1,80
Μ 2,800 | ΠΛ 2,400 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)
Συσχετίζεται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή που βρέθηκαν στο ίδιο στρώμα και τομή.

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Κ 0203

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
18/9/1997 | ΜΕ131 | Στρ 9 | Ν 1,33 / Δ 3,22 / (-) 1,85
Μ 2,500 | ΠΛ 2,700 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)
Συσχετίζεται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή που βρέθηκαν στο ίδιο στρώμα και τομή.

Κ 0220.1 – Κ 0220.2

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
21/9/1998 | ΜΕ4 | Στρ 9 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,85
Μ 2,500 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,300
2 οστρέινα περίαπτα
Cerastoderma glaucum (λευκό) / 1 αριστερή και 1 δεξιά θυρίδα
100% | 3 τμήματα | Υψηλή διάβρωση
Οπές τριβής στον σπόνδυλο (umbo) κατεστραμμένες
Συσχετίζεται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή που βρέθηκαν στο ίδιο στρώμα και τομή.

Κ 0192

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
22/9/1998 | ΜΕ61 | Στρ 9 | Ν 5,89 / Δ 1,35 / (-) 1,88
Μ 2,600 | ΠΛ 2,700 | ΔΜ Ο 0,350
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (σχεδόν κυκλική / συμμετρική)

Κ 0194

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
21/9/1998 | ΜΕ25 | Στρ 9 | Ν 5,70 / Δ 1,86 / (-) 1,88
Μ 2,600 | ΠΛ 2,900 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0489

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
23/9/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,90
Μ 2,000 | ΠΛ 2,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
70-90% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0213

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
22/9/1998 | ΜΕ38 | Στρ 9 | Ν 6,10 / Δ 1,60 / (-) 1,91
Μ 2,300 | ΠΛ 2,300 | ΔΜ Ο 2,600
Οστρέινο περίαπτο

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
Συσχετίζεται με τα υπόλοιπα *Cerastoderma glaucum* με οπή που βρέθηκαν στο ίδιο στρώμα και τομή.
1 οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη / συμμετρική)

Κ 0642

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
24/9/1998 | ΜΕ126 | Στρ 9 | Ν 6,22 / Δ 1,29 / (-) 1,97
Μ 1,700 | ΠΛ 2,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0188

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | ΜΕ83 | Στρ 8 | Ν 0,20 / Δ 2,75 / (-) 1,84
Μ 2,600 | ΠΛ 2,900 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό / γαλάζιο) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα | Καύση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0488

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ110 | Στρ 8 | Ν 3,42 / Δ 1,93 / (-) 1,89
Μ 2,300 | ΠΛ 2,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
70-90% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0643

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ101 | Στρ 8 | Ν 3,12 / Δ 2,36 / (-) 1,90
Μ 1,900 | ΠΛ 1,800
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0644

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ113 | Στρ 8 | Ν 3,50 / Δ 2,85 / (-) 1,90
Μ 1,800 | ΠΛ 2,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Υψηλή διάβρωση | Χημικός καθαρισμός
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0214

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
22/8/2002 | ΜΕ147 | Στρ 8 | Ν 0,80 / Δ 2,27 / (-) 1,92
Μ 3,100 | ΠΛ 3,100 | ΔΜ Ο 0,300

Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0199

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
9/9/2001 | ΜΕ122 | Στρ 9 | Ν 4,47 / Δ 4,32 / (-) 2,03
Μ 2,000 | ΠΛ 2,400 | ΔΜ Ο 0,500
70-90% | Υψηλή διάβρωση
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0176

Δ07β | ΑΤ | Φάση Γ
21/7/1997 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,85
Μ 3,000 | ΠΛ 3,200 | ΔΜ Ο 1,000
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή κρούσης στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)

Κ 0204

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Γ
29/7/1997 | ΜΕ55 | Στρ 8 | Ν 2,80 / Δ 2,00 / (-) 1,70
Μ 2,700 | ΠΛ 2,200 | ΔΜ Ο 0,600
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0283

Δ08α | ΑΤ | Φάση Γ
9/8/1995 | Διαλογή οστών | Στρ 5 | Ν 2,50 / Δ 4,50 / (-) 1,60
Μ 2,500 | ΠΛ 2,800 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0183

Δ08β | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2001 | ΜΕ17 | Στρ 10 | Ν 3,30 / Δ 2,00 / (-) 1,96
Μ 2,700 | ΠΛ 3,000 | ΔΜ Ο 0,600
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / κυκλική / συμμετρική)

Κ 1378

Δ02δ | ΑΤ | Φάση –
26/5/2009 | Καθαρισμός
Μ 2,440 | ΠΛ 1,750 | ΠΧ 1,140 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής (κυκλική / συμμετρική)

Κ 1610

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
16/9/2009 | ΜΕ162 | Στρ 8 | Ν 0,60 / Δ 4,76 / (-) 2,11
Μ 3,200 | ΠΛ 3,500 | ΠΧ 1,600 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης στον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

Κ 1588.1

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
4/7/2012 | Καθαρισμός
Μ 2,500 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,480
Οστρέινα περίαπτα
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χωρίς οπή αλλά με ίχνη τριβής στον σπόνδυλο (umbo)

Κ 1588.2

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
4/7/2012 | Καθαρισμός
Μ 2,500 | ΠΛ 2,500 | ΔΜ Ο 0,480
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

Κ 1299

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
2/7/2009 | ΜΕ79 | Καθαρισμός Ν παρειάς
Μ 1,620 | ΠΛ 2,100 | ΔΜ Ο 0,320
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
30% | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής (κυκλική / συμμετρική)

Κ 1698

Δ04α | ΑΤ | Φάση –
21/8/2012 | ΜΕ34 | Στρ 10 | Ν 0,75 / Δ 2,20 / (-) 2,28
Μ 2,900 | ΠΛ 3,000
Οστρέινο περίαπτο / χάντρα
Cerastoderma glaucum (σκούρο γκρι) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Καύση
1 οπή κρούσης στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική / κατεστραμμένη)
Μοναδική περίπτωση *Cerastoderma glaucum* με λειασμένη όλη την επιφάνεια και διαμορφωμένη σε χάντρα (;)

Κ 1696

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
20/8/2012 | ΜΕ34 | Στρ 9 | Ν 4,80 / Δ 380
Μ 0,780 | ΠΛ 0,830 | ΔΜ Ο 0,550
Οστρέινο περίαπτο

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
1 οπή τριβής στο κέντρο (σχεδόν κυκλική)

Κ 0197

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β2
23/6/1998 | ΝΚ0924 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 1,73
Μ 1,000 | ΠΛ 1,000 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cyclope neritea (λευκό)
100% | Λίγα ιζήματα
1 οπή (ακανόνιστη)

Κ 0666

Δ011γ | ΑΤ | Φάση Β3
17/8/1998 | ΝΚ1159 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,45
Μ 1,600 | ΠΛ 1,200 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cyclope neritea (λευκό)
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή (ακανόνιστη)

Κ 0293

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
28/7/1994 | ΜΕ164 | Στρ 10 | Ν 1,10 / Δ 1,30 / (-) 2,02
Μ 4,940 | ΠΛ 4,925 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,400 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,360
Οστρέινο περίαπτο
Glycymeris sp. (λευκό / ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
4 οπές, από τις οποίες 2 κατεστραμμένες και 2 διαμπερείς (κυκλικές / συμμετρικές)
Ίχνη φυσικού χρώματος στις αυξητικές γραμμές. Μετά την καταστροφή των δύο οπών στο χείλος ανοίχθηκαν δύο οπές στον σπόνδυλο (umbo). Ο συνδυασμός αυτός δημιούργησε έναν πολύπλοκο τρόπο ανάρτησης. Σύμφωνα με τα ίχνη χρήσης, το νήμα περνούσε από το εσωτερικό του οστρέου μέσα από τις κατεστραμμένες οπές και έπειτα από τις νέες οπές, με αποτέλεσμα το περίαπτο να αναρτάται πιο σταθερά.

Κ 1632

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
25/9/2009 | ΜΕ92 | Στρ 9 | Ν 3.55 / Δ 2.80 / (-) 2,07
Μ 4,035 | ΠΛ 3,850 | ΠΧ 1,450 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Glycymeris sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
90% | Λείπει μικρό κομμάτι | Υψηλή διάβρωση | Δεν καθαρίστηκε περαιτέρω λόγω της υψηλής ασβεστοποίησής του
2 οπές στην περιφέρεια, από τις οποίες η μία κατεστραμμένη (κυκλικές / συμμετρικές)
1 οπή στον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη) (ίσως λόγω χρήσης;)
Ίχνη χρήσης: Μεταξύ οπών και περιφέρειας | Λείανση στην πίσω πλευρά του οστρέου

Κ 0661

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
9/7/2001 | Διαλογή οστρέων | Στρ 7 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,50
Μ 3,000 | ΠΛ 2,000 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)

Luria lurida (ανοικτό καστανό)
3 οπές, από τις οποίες 1 σώζεται ακέραιη και 2 είναι κατεστραμμένες (κυκλικές / συμμετρικές)
Πρόκειται για όστρεο του θαλάσσιου είδους *Cypraea*, γνωστού γενικότερα για τη

χρήση του ως κόσμημα. Είχε συλεγγεί από τους ανασκαφείς ως όστρεο χωρίς επεξεργασία. Το χώμα στο εσωτερικό, όπως και το εσωτερικό του οστρέου σώζει έντονα ίχνη κόκκινου χρώματος, πιθανόν ώχρας, κινναβάρεως;. Ώχρα σώζεται και σε άλλα κοσμήματα (πρβλ. Σιταγροί), αλλά γενικότερα οι ανθρωπολογικές πηγές δείχνουν την έντονη χρήση χρώματος εκτός από πάνω στο σώμα και στα ίδια τα κοσμήματα.

Κ 0084

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
4/8/1994 | ΜΕ144 | Στρ 10 | Ν 1,54 / Δ 0,73 / (-) 1,99
Μ 3,200 | ΠΛ 3,050 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,390 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,290
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / κοκκινωπό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
Άγνωστο % | 2 τμήματα συγκολλημένα | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
2 οπές στο ένα άκρο (κυκλικές / συμμετρικές)
Κυματοειδείς εγκοπές υπάρχουν και σε άλλα –οστέινα κυρίως– κοσμήματα του Δισπηλιού. Πρβλ. το περίαπτο Κ 0227.

Κ 0093

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2002 | ΜΕ89 | Στρ 7 | Ν 0,72 / Δ 3,45 / (-) 1,78
Μ 5,180 | ΠΛ 6,080 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,360 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,340
Οστρέινο περίαπτο
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Υψηλή διάβρωση | Χημικός καθαρισμός / στερέωση
Μεσαία λείανση
2 οπές στο άνω μέρος (κυκλικές / αμφικωνικές)
Αρχαιολογικά παράλληλα: Μακρύγιαλος (περίαπτο με 6 οπές), Σπήλαιο Ροδοχωρίου (περίαπτο με 6 οπές).

Κ 0092

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/2002 | ΜΕ195 | Στρ 8 | Ν 0,70 / Δ 1,93 / (-) 1,83
Μ 4,090 | ΠΛ 5,330 | ΠΧ 0,800 | ΔΜ Ο 0,440
Οστρέινο περίαπτο
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Χημικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
2 οπές στο άνω μέρος (κυκλικές / αμφικωνικές), η μία κατεστραμμένη λόγω χρήσης

Κ 0101

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ203 | Στρ 7 | Ν 1,80 / Δ 1,45 / (-) 1,64
Μ 6,320 | ΠΛ 0,900 | ΠΧ 0,870 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινο περίαπτο
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση | Χημικός καθαρισμός
Υψηλή λείανση
Δευτερογενής επεξεργασία: 2 οπές (μεταποίησης;) στο ένα άκρο (κυκλική / αμφικωνική / εκτός κέντρου)

Κ 0118

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
17/7/2001 | ΜΕ44 | Στρ 8 | Ν 1,81 / Δ 0,10 / (-) 1,90
Μ 5,380 | ΠΛ 2,300 | ΠΧ 2,000
Οστρέινο περίαπτο
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Χαμηλή διάβρωση

Μεσαία λείανση
Πιθανόν ημίεργο οστρέινο περίαπτο

Κ 0218

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β1
21/7/1997 | ΝΚ0468 | Στρ 5 | Ν 3,08 / Δ 0,37 / (-) 0,96
Μ 2,500 | ΠΛ 3,100 | ΔΜ Ο 1,100
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
Υψηλή διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης στο κέντρο του σώματος (ακανόνιστη)

Κ 0663.1

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β1
21/7/1997 | Στρ 3 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 0,75
Μ 4,400 | ΠΛ 2,700 | ΠΧ 0,840 | ΔΜ Ο 0,600
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (κοκκινωπό καστανό)| Δεξιά θυρίδα
70-90% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή στον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

Κ 0663.2

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β1
21/7/1997 | Στρ 3 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 0,75
Μ 4,100 | ΠΛ 2,500 | ΠΧ 0,800 | ΔΜ Ο 0,850
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (κοκκινωπό καστανό)| Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή στον σπόνδυλο (umbo)(ακανόνιστη)

Κ 0663.3

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β1
21/7/1997 | Στρ 3 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 0,75
Μ 0,440 | ΠΛ 1,300 | ΠΧ 0,260 | ΔΜ Ο 1,100
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (κοκκινωπό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή στο κέντρο του σώματος (κυκλική / κατεστραμμένη)

Κ 0322

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
29/7/1997 | Διαλογή οστών | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 1,15
Μ 2,500 | ΠΛ 3,200 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική)

Κ 1298

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
11/6/2009 | ΜΕ8 | Καθαρισμός | Ν 1,60 / Δ 4,80 / (-) 1,90
Μ 2,700 | ΠΛ 4,000 | ΠΧ 1,040 | ΔΜ Ο 0,860

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
90% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (21)

Κ 0715

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ80 | Διαλογή οστρέων | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 3,00 / (-) 0,43
Μ 2,900 | ΠΛ 2,400 | ΠΧ 1,380 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο (τμήμα)
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
50% | Υψηλή διάβρωση | Αρκετά ιζήματα | Μηχανικός καθαρισμός
1 οπή τριβής (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη τριβής και στην επιφάνεια του σώματος

Κ 0195

Δ25α | ΔΤ | Φάση Α
31/7/2000 | ΜΕ30 | Στρ 2 | Ν 1,28 / Δ 1,95 / (-) 0,43
Μ 2,100 | ΠΛ 2,100 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό / κόκκινο) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή τριβής πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / κυκλική / συμμετρική)

Κ 0042

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
10/7/2000 | Διαλογή οστρέων | Στρ 1 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,45
Μ 2,000 | ΠΛ 1,000
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
Χωρίς οπή
Ίχνη τριβής για τη δημιουργία οπής

Κ 0740

Δ15γ | ΔΤ | Φάση Α
8/8/2000 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,40
Μ 2,500 | ΠΛ 3,600 | ΔΜ Ο 0,800
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% |

Κ 0196

Δ16α | ΔΤ | Φάση Α
18/7/2000 | ΜΕ2 | Στρ 3 | Ν 1,74 / Δ 0,28 / (-) 0,46
Μ 2,500 | ΠΛ 4,000 | ΔΜ Ο 0,600
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική)

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Κ 0209

Δ16δ | ΔΤ | Φάση Α
31/7/1999 | ΜΕ36 | Στρ 2 | Ν 0,40 / Δ 0,35 / (-) 0,43
Μ 2,100 | ΠΛ 4,000 | ΔΜ Ο 0,650
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική)

Κ 0132

Δ16δ | ΔΤ | Φάση Α
12/7/2000 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,60
Μ 2,400 | ΠΛ 4,200 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100%
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη / συμμετρική)

Κ 0333

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
11/8/2003 | ΜΕ43 | Διαλογή οστρέων | Στρ 1 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 0,30
Μ 2,800 | ΠΛ 4,000 | ΔΜ Ο 0,350
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης στην άκρη (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0662

Δ59γ | ΔΤ | Φάση Α
25/7/2000 | Διαλογή οστρέων | Στρ 1 | Ν 4,50 / Δ 2,50 / (-) 0,30
Μ 1,900 | ΠΛ 3,400 | ΔΜ Ο 1,400
Οστρέινο περίαπτο | Αριστερή θυρίδα
Unio sp. (λευκό)
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 μεγάλη οπή κρούσης στο κέντρο

Κ 0682

Δ59γ | ΔΤ | Φάση Α
29/7/2004 | ΜΕ22 | Στρ 2 | Ν 1,70 / Δ 3,67 / (-) 0,75
Μ 2,200 | ΠΛ 4,000 | ΔΜ Ο 1,000
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0210.1 – Κ 0210.2

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
16/8/1999 | Διαλογή οστρέων | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,45
Μ 2,200 | ΠΛ 3,800 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,700 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,350
2 οστρέινα περίαπτα
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100%
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη) και 1 οπή κρούσης στην άκρη (κυκλική)

ΟΣΤΡΕΪΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ

Κ 0198

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
18/8/1999 | Διαλογή οστρέων | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,55
Μ 2,300 | ΠΛ 3,200 | ΔΜ Ο 1,000
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100%
1 οπή κρούσης στο κέντρο του σώματος (ακανόνιστη)

Κ 0741

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
29/7/2003 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,60
Μ 2,900 | ΠΛ 4,800 | ΔΜ Ο 0,235
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% |
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (σχεδόν κυκλική)

Κ 0834

Δ15α | ΔΤ | Φάση –
11/9/2007 | ΜΕ6 | Στρ 1 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,59
Μ 2,350 | ΠΛ 2,600 | ΠΧ 1,080 | ΔΜ Ο 0,360
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης (ακανόνιστη)

Κ 0833

Δ30β | ΔΤ| Φάση –
29/8/2006 | ΜΕ72 | Στρ 5 | (-) 1,60
Μ 0,560 | ΠΛ 0,560 | ΠΧ 0,235 | ΔΜ Ο 0,120
Οστρέινο περίαπτο
Cerastoderma glaucum (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
1 οπή τριβής δίπλα στον σπόνδυλο (umbo) (κυκλική)

Κ 0839

Δ20δ | ΔΤ | Φάση –
12/9/2007 | ΜΕ6 | ΛΑΚ 1 | (-) 1,72
Μ 2,750 | ΠΛ 5,000 | ΠΧ 0,825 | ΔΜ Ο 0,800
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
1 μεγάλη οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη)

Κ 0837

Δ24δ | ΔΤ | Φάση –
16/7/2008 | ΜΕ2 | Στρ 2 | Ν 3,70 / Δ 3,80 / (-) 0,60
Μ 2,480 | ΠΛ 4,480 | ΠΧ 1,000 | ΔΜ Ο 0,800
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

Κ 0838

Δ69α | ΔΤ | Φάση –

10/7/2006 | ΜΕ1 | Καθαρισμός | Ν 1,39 / Δ 1,15 / (-) 0,64
Μ 0,300 | ΠΛ 0,300 | ΠΧ 0,125 | ΔΜ Ο 0,175
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη)

Κ 0836

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
23/7/2008 | ΜΕ79 | Στρ 4 | Ν 1,65 / Δ 0,84 / (-) 1,40
Μ 2,590 | ΠΛ 4,400 | ΠΧ 0,950 | ΔΜ Ο 0,750
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100% Λείπει μικρό τμήμα | Λίγα ιζήματα
1 οπή κρούσης πάνω από τον σπόνδυλο (umbo) (ακανόνιστη)

Κ 0835

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
24/7/2008 | ΜΕ81 | Στρ 4 | Ν 2,30 / Δ 1,02 / (-) 1,41
Μ 0,400 | ΠΛ 0,400 | ΠΧ 0,200 | ΔΜ Ο 0,125
Οστρέινο περίαπτο
Unio sp. (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100%
1 οπή κρούσης στο κέντρο (ακανόνιστη)

ΟΣΤΡΕΪΝΟ ΠΕΡΙΑΠΤΟ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 1531

Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
21/7/2008 | ΜΕ91 | Στρ 3 | Ν 3,35 / Δ 2,00 / (-) 1,40
Μ 6,000 | ΠΛ 1,400 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,120
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
1 οπή στο πεπλατυσμένο άκρο (κυκλική / κλεψύδρα / εκτός κέντρου)
Στο κυρίως τμήμα του είναι λειασμένο διαμορφώνοντας επίπεδες πλευρές και ακμές. Μεταποιημένος δακτύλιος σε περίαπτο. Επίμηκες καμπύλο περίαπτο (μεταποιημένος δακτύλιος). Το ένα άκρο με την οπή είναι πεπλατυσμένο, ενώ το κάτω άκρο έχει διαμορφωθεί σε αιχμηρή απόληξη. Πιθανότατα στόχος ήταν να θυμίζει δόντι / σκευομορφικό / απομίμηση (;).

ΠΗΛΙΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (6)

Κ 0172

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Α1
22/8/1996 | ΜΕ38 | Στρ 5 | Ν 1,60 / Δ 1,29 / (-) 1,13
Μ 3,945 | ΠΛ 1,220 | ΠΧ 0,720 | ΕΞ ΔΜ 4,000 | ΕΣ ΔΜ 1,600
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός καθαρός με μεσαίες προσμίξεις, λειασμένος (κόκκινο / μαύρο)
Όστρακο σε β' χρήση (διακοσμημένο / mica)
50-60% | Λίγα ιζήματα | Αποπλείσεις
Δακτυλιόσχημο (οπή στο κέντρο)

Κ 0158

Δ02γ | ΑΤ | Φάση Α2
30/7/1996 | ΜΕ42 | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 0,78
Μ 2,900 | ΠΛ 2,000 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,200
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός καθαρός, λειασμένους (λαδί)
70-90% | Μία πλευρά σπασμένη
Μεσαία λείανση
2 οπές στα άκρα (κυκλικές / κλεψύδρα), η μία κατεστραμμένη
Ημικυκλικό

Κ 0171

Δ07α | ΑΤ | Φάση Β1
28/7/1994 | ΜΕ40 | Στρ 4 | Ν 0,96 / Δ 3,86 / (-) 0,65
Μ 3,110 | ΠΛ 0,800 | ΠΧ 0,600 | ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 1,000
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός καθαρός με μεσαίες προσμίξεις (κόκκινο / γκρι)
Όστρακο σε β' χρήση (διακοσμημένο)
50-60%
Ορθογώνια διατομή
Χαμηλή λείανση
Δακτυλιόσχημο (οπή στο κέντρο)

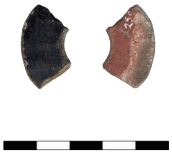
Κ 0173

Δ12δ | ΑΤ | Φάση Β1
5/8/1998 | ΜΕ74 | Στρ 4 | Ν 1,60 / Δ 1,29 / (-) 1,13
Μ 2,800 | ΠΛ 0,950 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 3,750 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 2,000
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός καθαρός (κόκκινο / μαύρο)
Όστρακο σε β' χρήση (διακοσμημένο / mica)
50-60% | Αρκετά ιζήματα
Ορθογώνια διατομή
Μεσαία λείανση
Δακτυλιόσχημο (οπή στο κέντρο)

Κ 0250

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β2
1/6/1998 | ΜΕ2 | Καθαρισμός Α παρειάς | Στρ 1 | Ν 4,00 / Δ 2,00 / (-) 0,80
Μ 2,820 | ΠΛ 0,950 | ΠΧ 0,570 | ΕΚ ΕΞ ΔΜ 4,000 | ΕΚ ΕΣ ΔΜ 1,600
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός καθαρός, λειασμένος (κόκκινο / μαύρο)
Όστρακο σε β' χρήση (mica)

10% | Λίγα ιζήματα
Ορθογώνια διατομή
Μεσαία λείανση Δακτυλιόσχημο (οπή στο κέντρο)

Κ 0656

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Β3
19/7/19914 | ΜΕ1 | Στρ 8 | Ν 1,80 / Δ 2,70 / (-) 1,65
Μ 2,500 | ΠΛ 1,900 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,350
Πήλινο περίαπτο
Πηλός καθαρός, λειασμένος (μαύρο / γκρι / mica)
Όστρακο σε β' χρήση (στιλβωμένο)
100%
1 οπή ανάρτησης (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Ρωγμές γύρω από την οπή
Σταγονόσχημο
Αρχαιολογικό παράλληλο: Σιταγροί

ΠΗΛΙΝΑ ΠΕΡΙΑΠΤΑ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (2)

Κ 0842

Δ24δ | ΔΤ | Φάση –
9/8/2007 | ΜΕ22 | Στρ 2 | Ν 3,18 / Δ 2,80 / (-) 0,42
Μ 2,455 | ΠΛ 2,165 | ΠΧ 1,150 | ΔΜ Ο 0,950
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός λεπτόκοκκος με λίγες προσμίξεις (ανοικτό καστανό / ροζ)
90% | Αρκετά ιζήματα
Δακτυλιόσχημο περίαπτο με ορθογώνιο έξαρμα στο άνω τμήμα της περιφέρειάς του, πιθανόν στον τύπο 'ring-idol' (;), στο οποίο διακρίνονται δύο κατεστραμμένων οπών ανάρτησης.
Μη λείανση του πηλού που μετατοπίστηκε κατά την εφαρμογή του εργαλείου για τη διάνοιξη της οπής υποδηλώνει πρόχειρη κατασκευή (;).

Κ 0932

Δ60β | ΔΤ | Φάση –
12/9/2006 | ΜΕ66 | Στρ 2 | Ν 0,65 / Δ 0,86 / (-) 0,89
Μ 4,000 | ΠΛ 2,100 | ΠΧ 1,150 | ΔΜ Ο 0,200
Πήλινο περίαπτο
Πηλός λεπτόκοκκος με λίγες προσμίξεις (ανοικτό καστανό)
90% | Αρκετά ιζήματα
Επίμηκες καμπύλο ανθρωπόμορφο ειδώλιο/περίαπτο σχήμα και δύο εξάρματα (χέρια) δεξιά και αριστερά. Σπάσιμο στο δεξί χέρι / λείπει το κάτω τμήμα του περιάπτου.
Στο άνω τμήμα (κεφάλι) οπή ανάρτησης, πρόχειρα κατασκευασμένη, όπως φαίνεται από τη μη λείανση του πηλού που μετατοπίστηκε κατά την εφαρμογή του εργαλείου για την διάνοιξή της.

ΠΗΛΙΝΟ ΠΕΡΙΑΠΤΟ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 1533

Δ288α | ΝΑΤ | Φάση –
17/10/2008 | ΜΕ166 | Στρ 4 | Ν 3,50 / Δ 3,60 / (-) 1,85
Μ 2,760 | ΠΛ 1,100 | ΠΧ 0,400 | ΑΝ ΕΞ ΔΜ 3,000 | ΕΣ ΔΜ 1,700
Πήλινο περίαπτο (τμήμα)
Πηλός λεπτός με μικρές προσμίξεις (ανοικτό πορτοκαλί).
Πιθανότατα όστρακο σε β' χρήση
50%
Δακτυλιόσχημο

«ΠΕΡΟΝΕΣ»

«ΠΕΡΟΝΗ» – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 0327

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ

29/6/2009 | ΜΕ393 | Διαλογή οστών | Στρ 8 | (-) 1,80

Μ 5,300 | ΠΛ 1,600 | ΠΧ 0,730

Οστέινη περόνη

Αδιάγνωστο οστό (κέρατο;) (σκούρο καστανό / μαύρο)

100% | Μικρή απολέπιση στο άνω μέρος τις κεφαλής

Υψηλή λείανση

Διακοσμητικές αυλακώσεις (μη συμμετρικές) στο άνω μέρος, αποστρογγυλεμένη απόληξη.

Ίχνη χρήσης: Χρωματικές διαφοροποιήσεις κυρίως στο κάτω μέρος –ίσως ενδείξεις ηθελημένης καύσης για επίτευξη μεγαλύτερης στιλπνότητας

Έντονα ίχνη κατασκευαστικά και ίχνη χρήσης σε όλη την επιφάνεια (γραμμώσεις / στίλβωση) (σε σημείο που δεν μπορεί να γίνει διάκριση)

Ο τύπος της περόνης όμοιος με παραδείγματα από τη νεολιθική / χαλκολιθική Βουλγαρία

«ΠΕΡΟΝΗ» – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 0279

Δ03δ | ΔΤ | Φάση Α

6/8/1998 | ΜΕ75 | Στρ 2 | Ν 1,05 / Δ 3,22 / (-) 0,65

Μ 4,900 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,380

Οστέινη περόνη (τμήμα)

Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)

70-90% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Λίγα ιζήματα

Μεσαία λείανση

Ως περόνες βέβαια (αλλά και ως άλλα είδη κόσμησης, όπως ενώτια) θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί και πολλά διατρητικά οστέινα εργαλεία από το Δισπηλιό, παρόλο που δεν έχουν διακοσμητικές λεπτομέρειες (όπως οι αυλακώσεις του άκρου στην περόνη αυτή).

Αρχαιολογικά παράλληλα: Σιταγροί, Διμήνι

«ΠΟΡΠΕΣ» – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (14)

Κ 0252

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
3/9/2001 | ΜΕ90 | Στρ 9 | Ν 1,10 / Δ 4,80 / (-) 2,13
Μ 5,500 | ΠΛ 5,600 | ΠΧ 1,400
Οστέινη πόρπη (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
70-90% | 2 τμήματα | Χημικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στην πίσω όψη και στη μία πλευρά
Παρόμοιες οστέινες πόρπες από την Ανατολία (Çatalhöyük) αλλά και από τα Λιμενάρια της Θάσου. Οι εγχαράξεις στις πλευρές αντιστοιχούν, όσο αφορά το μοτίβο, με τις εγχαράξεις σε άλλα οστέινα αντικείμενα, όπως τα εγχάρακτα κέρατα με οπή (Κ 0247, Κ 0319).

Κ 0320

Δ08δ | ΑΤ | Φάση Γ
23/8/2001 | Διαλογή οστών | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 2,10
Μ 6,400 | ΠΛ 6,100 | ΠΧ 1,700
Οστέινη πόρπη (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
70% | 3 τμήματα συγκολλημένα | Χημικός καθαρισμός
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση στην πίσω όψη και στο σώμα | Αυλάκωση στην πίσω όψη
Τμήμα μεγάλου άγκιστρου πόρπης. Πιθανότατα κατεστραμμένο.

Κ 1593

Δ04β | ΑΤ | Φάση –
24/8/2009 | ΜΕ46 | Στρ 10 | Ν 3,70 / Δ 0,24 / (-) 2,24
Μ 4,460 | ΠΛ 1,020 | ΠΧ 0,880
Οστέινη πόρπη (τμήμα)
20% | Χημικός καθαρισμός | Στερέωση
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
Τμήμα άγκιστρου πόρπης
7 εγχαράξεις (επάλληλες οριζόντιες ευθείες γραμμές)
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος | Λείανση σπογγώδους
Παρόμοιες οστέινες πόρπες από την Ανατολία (Çatalhöyük) αλλά και από τα Λιμενάρια της Θάσου.

Κ 1695

Δ04δ | ΑΤ | Φάση –
26/7/2012 | ΜΕ29 | Στρ 9 | Ν 0,30 / Δ 4,05 / (-) 2,28
Μ 18,300 | ΠΛ 5,600 | ΠΧ 0,700
Οστέινη πόρπη
Αδιάγνωστο οστό | (σκούρο καστανό)
100% | Σε δύο κομμάτια που συγκολλούνται, 3 μετα-ανασκαφικά
Ίχνη χρήσης: Λείανση και αλλαγή χρώματος στην περιφέρεια της δρεπανόσχημης απόληξης | Ίχνη χρήσης μεταξύ οπής και άκρης.
Πόρπη με μακρύ στέλεχος (πάνω από 18 εκ.) και οπή στο άνω τμήμα / δρεπανόσχημο άγκιστρο
Παρόμοιες οστέινες πόρπες από την Ανατολία (Çatalhöyük). Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οστέινες πόρπες –που θυμίζουν πρότυπα Ανατολίας– εμφανίζονται μόνο στις αρχαιότερες φάσεις του οικισμού (πριν τη Φάση Γ).

«ΠΟΡΠΕΣ»

Κ 0085

Δ03α | ΑΤ | Φάση Β1
2/8/1993 | ΜΕ80 | Στρ 3 | Ν 1,16 / Δ 3,00 / (-) 1,38
Μ 9,080 | ΠΛ 5,900 | ΠΧ 1,030 | ΒΡ 0,114
Οστρέινη πόρπη
Spondylus gaederopus (κοκκινωπό καστανό / ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Αρκετά ιζήματα
Υψηλή λείανση
Σχεδόν ολόκληρη οστρέινη πόρπη

Κ 0120

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β1
26/7/2002 | ΜΕ27 | Στρ 5 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,40
Μ 7,680 | ΠΛ 4,630 | ΠΧ 1,000 | ΔΜ Ο 1,000 | ΒΡ 0,084
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (κοκκινωπό καστανό / σκούρο κίτρινο) | Αριστερή θυρίδα
50-60% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα | Υπολείμματα μικροοργανισμών
Υψηλή λείανση
Δευτερογενής επεξεργασία: 1 οπή επιδιόρθωσης (κυκλική / κλεψύδρα / εκτός κέντρου)
Τμήμα οστρέινης πόρπης. Μετά την αρχική καταστροφή έγινε επιδιόρθωση με τη διάνοιξη οπής στο άνω μέρος

Κ 0077

Δ02β | ΑΤ | Φάση Β2
31/7/1997 | ΜΕ67 | Στρ 3 | Ν 1,70 / Δ 1,60 / (-) 1,28
Μ 11,050 | ΠΛ 6,980 | ΠΧ 1,050 | ΒΡ 0,140
Οστρέινη πόρπη
Spondylus gaederopus (σκούρο κίτρινο / κόκκινο) | Αριστερή θυρίδα
100% | 2 τμήματα συγκολλημένα | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Ακέραιη οστρέινη πόρπη
Παρόμοιες πόρπες στο χώρο της νεολιθικής Ελλάδας από τι Σπήλαιο Αλεπότρυπας Διρού Μάνης, αλλά και από το Κλείτος Κοζάνης

Κ 0634

Δ03α | ΑΤ | Φάση Β3
18/8/1993 | ΜΕ140 | Στρ 6 | Ν 1,15 / Δ 3,15 / (-) 1,86
Μ 5,720 | ΠΛ 2,160 | ΠΧ 1,500
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (σκούρο κίτρινο / ανοικτό καστανό) | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Μεσαία διάβρωση | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
Τμήμα κάτω μέρους πόρπης

Κ 0088

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3
23/7/2002 | ΜΕ14 | Στρ 5 | Ν 1,98 / Δ 0,00 / (-) 1,35
Μ 5,280 | ΠΛ 2,830 | ΠΧ 1,200 | ΒΡ 0,062
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / σκούρο κίτρινο) | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Τμήμα κάτω μέρους πόρπης

«ΠΟΡΠΕΣ»

Κ 0099

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ9/8/2002 | ΜΕ128 | Στρ 7 | Ν 4,43 / Δ 3,25 / (-) 1,66
Μ 5,870 | ΠΛ 6,540 | ΠΧ 1,120 | ΒΡ 0,081
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό / λευκό) | Δεξιά θυρίδα
70-90% | Μεσαία διάβρωση
Υψηλή λείανση
Τμήμα άγκιστρου πόρπης

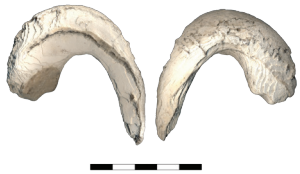
Κ 0102

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
6/8/2002 | ΜΕ84 | Στρ 7 | Ν 2,04 / Δ 4,00 / (-) 1,54
Μ 8,020 | ΠΛ 3,000 | ΠΧ 1,300 | ΒΡ 0,062
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Φυσικές οπές οστρέων | Δεξιά θυρίδα
50-60% | Χαμηλή διάβρωση
Υψηλή λείανση
Τμήμα κάτω μέρους πόρπης

Κ 1594

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
10/9/2009 | ΜΕ276 | Στρ 8 | Ν 1,10 / Δ 0,50 / (-) 2,00
Μ 7,000 | ΠΛ 6,000 | ΠΧ 2,100
Οστρέινη πόρπη (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
80% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Έγινε στερέωση
Τμήμα άγκιστρου πόρπης

Κ 0253

Δ08α | ΑΤ | Φάση Α1
20/7/1993 | ΜΕ9 | Στρ 1 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 0,20
Μ 3,930 | ΠΛ 3,655 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 1,075
Πήλινη πόρπη (τμήμα)
Πηλός μεσαίος με μεσαίες προσμίξεις, λειασμένος (ανοικτό καστανό / μαύρο)
50-60% | Κάτω τμήμα σπασμένο | Αρκετά ιζήματα | Επανασυγκόλληση 2 τμημάτων και εμβαπτίσεις σε οξύ

Το αντικείμενο είχε παλαιότερα θεωρηθεί ότι ανήκει στον τύπο των 'ring-idol'. Με το χαρακτηρισμό αυτό και ως λίθινο, παρουσιάσθηκε και στην έκθεση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και τον αντίστοιχο κατάλογο για τον λεγόμενο 'Νεολιθικό θησαυρό' των χρυσών κοσμημάτων. Ο καθαρισμός και η νέα μελέτη του έδειξε πως πρόκειται για πήλινο αντικείμενο το οποίο σώζει γένεση και άλλου δακτυλίου, επομένως μορφολογικά μπορεί να θεωρηθεί ως οφθαλμός πόρπης. Από τη Θεσσαλία σώζονται και άλλα παραδείγματα πήλινων και λίθινων οκτώσχημων οφθαλμών πόρπης (π.χ. από την Ιδιωτική συλλογή Θεοδωρόπουλου: Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001).

Κ 0147

Δ08α | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/1995 | ΜΕ45 | Στρ 11 | Ν 3,00 / Δ 2,96 / (-) 1,82
Μ 6,600 | ΠΛ 6,955 | ΠΧ 0,370 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,370 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,285 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,320
Πήλινη πόρπη
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις, στιλβωμένος
Όστρακο σε β' χρήση (μαύρο)
100%
5 οπές περιμετρικά (στην περιφέρεια / κυκλικές / κωνικές / συμμετρικές)
Ίχνη χρήσης: Απώλεια στίλβωσης στην περιφέρεια | Λείανση περιφέρειας και μεταξύ των οπών

«ΠΟΡΠΕΣ»

Το όστρακο που χρησιμοποιήθηκε είναι από μέρος της τροπίδωσης του αγγείου. Νήματα μπορούσαν να περαστούν με πολλούς τρόπους μέσα από τις οπές, επομένως η χρήση του μπορεί εκτός από πόρπη ζώνης να είναι και ως είδος περιάπτου ή άλλου εξαρτήματος ένδυσης.

«ΠΟΡΠΗ» – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 0672

Δ15α | ΔΤ | Φάση Α
19/7/2004 | ΜΕ10 | Στρ 2 | Ν 2,27 / Δ 0,20 / (-) 0,47
Μ 7,200 | ΠΛ 2,200 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 1,200
Οστέινη πόρπη (τμήμα)
Αδιάγνωστο (σκούρο καστανό)
70-90% | Αρκετά ιζήματα
Υψηλή λείανση
Στίλβωση γύρω από την οπή / Εγχαράξεις-γραμμώσεις σε όλο το σώμα
2 οπές στα άκρα (κυκλικές / συμμετρικές)
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση μεταξύ των οπών | Εγχαράξεις σε όλο το σώμα
Οστέινος οφθαλμός πόρπης. Αρχαιολογικά παράλληλα από την Ανατολία (π.χ. Çatalhöyük, Hacilar) και από τη Νέα Νικομήδεια.

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΟΣ ΛΙΘΟΣ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (53)

Πρόκειται για χάντρες διαφόρων χρωμάτων, κυρίως δισκοειδείς. Δε στάθηκε δυνατή η ορυκτολογική αναγνώριση για όλες τις χάντρες. Από αυτές ενδιαφέρον παρουσιάζουν η Κ 0619, λόγω της διαφάνειάς της καθώς και του εξαιρετικά μικρού πάχους της (0,110 εκ.) και οι Κ 0353 και Κ 1720, λόγω του έντονου πράσινου χρώματος, που δεν συναντάται στο υλικό του Διισπλιού.

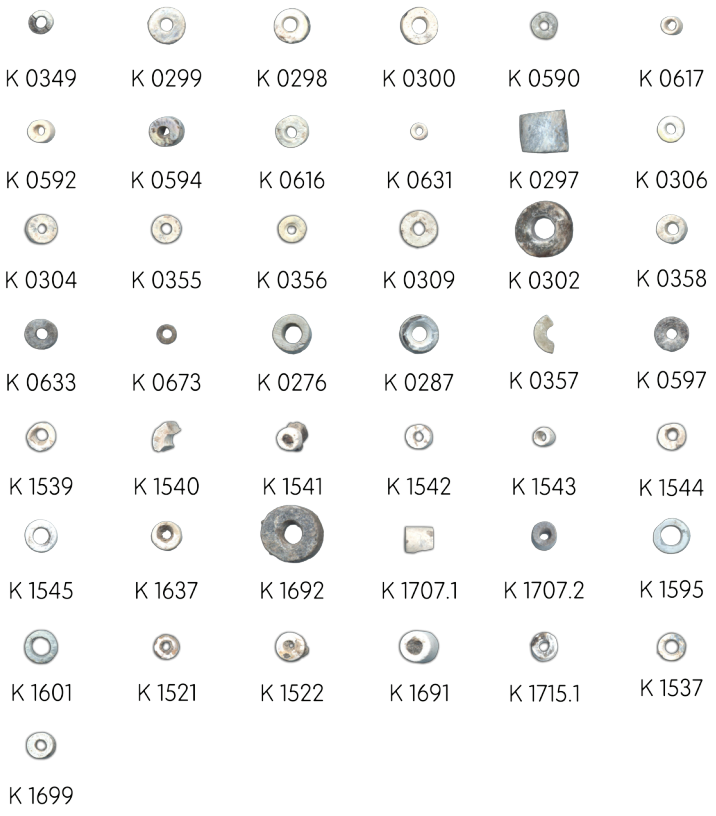
ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ.	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0341	Δ03β	27/6/1998		NK0913	5	A2	1,00	3,00	1,26	0,415	0,415	0,120	0,180
Κ 0334	Δ02δ	20/7/1993		NK0080	1	B1	3,00	1,00	1,00	0,435	0,425	0,120	0,145
Κ 0339	Δ03β	18/6/1998		NK0909	4	B1	2,65	1,87	1,20	0,350	0,350	0,200	0,170
Κ 0340	Δ03β	26/6/1998		NK0911	5	B1	1,00	1,00	1,25	0,460	0,440	0,100	0,230
Κ 0342	Δ03β	29/6/1998		NK0914	5	B1	1,00	3,00	1,32	0,265	0,265	0,160	0,135
Κ 0345	Δ03β	24/7/2002	20		5	B1	3,28	3,65	1,47	0,535	0,525	0,230	0,220
Κ 0589	Δ03β	27/6/1998		NK0913	5	B1	1,00	3,00	1,26	0,445	0,445	0,370	0,325
Κ 0591	Δ03β	2/7/1998		NK0964	5	B1	3,00	3,00	1,36	0,450	0,450	0,065	0,150
Κ 0360	Δ08γ	29/7/1997		NK0428	6	B1	2,00	2,00	1,10	0,365	0,365	0,265	0,180
Κ 0370	Δ12δ	13/8/1998		NK1101	4	B1	1,00	1,00	1,29	0,485	0,485	0,260	0,200
Κ 0307	Δ03γ	30/7/1997	114		7	B2	1,78	0,24	1,15	0,425	0,425	0,245	0,200
Κ 0346	Δ03γ	24/7/1997	60		6	B2	1,78	1,35	1,04	0,480	0,480	0,280	0,220
Κ 0354	Δ04δ	24/6/1998		NK0925	7	B2	3,00	2,00	1,78	0,480	0,450	0,130	0,200

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ.	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0359	Δ08β	6/8/1998		ΝΚ1049	8	Β2	2,00	2,00	1,40	0,500	0,500	0,180	0,200
Κ 0600	Δ08δ	18/6/1998		ΝΚ0937	7	Β2	3,00	1,00	1,11	0,500	0,500	0,160	0,180
Κ 0628	Δ08δ	18/6/1998		ΝΚ0937	7	Β2	3,00	1,00	1,11	0,360	0,360	0,200	0,160
Κ 0364	Δ11γ	3/8/1995	24		5	Β2	2,00	1,35	1,15	0,270	0,270	0,160	0,080
Κ 0365	Δ11γ	10/8/1995	45		5	Β2	2,55	2,17	1,32	0,480	0,480	0,115	0,245
Κ 0366	Δ11γ	19/8/1995	73		5	Β2	1,90	1,99	1,43	0,300	0,300	0,090	0,080
Κ 0367	Δ11γ	19/8/1995	75		5	Β2	2,34	2,95	1,47	0,475	0,430	0,200	0,275
Κ 0336	Δ02δ	28/7/1997		ΝΚ0671	14	Β3	0,50	3,55	1,95	0,375	0,375	0,165	0,150
Κ 0338	Δ03α	9/7/1998		ΝΚ0962	5	Β3	1,00	3,00	1,35	0,500	0,500	0,250	0,200
Κ 0344	Δ03β	23/7/2002	1		5	Β3	2,50	2,50	1,55	0,535	0,525	0,230	0,220
Κ 0595	Δ06β	26/7/1994		ΝΚ0141	5	Β3	2,00	3,00	1,75	0,400	0,400	0,100	0,200
Κ 0296	Δ07β	1/8/1995	103		7	Β3	1,00	4,00	1,67	1,000	1,065	0,300	0,380
Κ 0368	Δ11γ	13/8/1998		ΝΚ1144	7	Β3	1,00	2,00	1,53	0,400	0,400	0,180	0,225
Κ 0369	Δ11γ	17/8/1998		ΝΚ1100	7	Β3	1,00	3,00	1,41	0,415	0,425	0,160	0,240
Κ 0619	Δ11γ	11/8/1998		ΝΚ1106	6	Β3	1,20	0,40	1,45	0,775	0,775	0,110	0,325
Κ 0335	Δ02δ	24/7/1997		ΝΚ0466	14	Γ	2,00	2,00	1,94	0,350	0,350	0,175	0,190
Κ 0337	Δ02δ	29/7/1997		ΝΚ0672	15	Γ	2,00	2,00	2,00	0,460	0,450	0,195	0,180
Κ 0632	Δ03β	16/8/2002		ΝΚ1367	8	Γ	3,00	1,00	1,86	0,510	0,510	0,135	0,220
Κ 0286	Δ03γ	22/8/2002	228		8	Γ	3,05	4,95	1,91	0,800	0,725	0,380	0,270
Κ 0347	Δ03γ	14/8/1997		ΝΚ0743	11	Γ	1,30	1,60	1,60	0,470	0,470	0,185	0,200
Κ 0267	Δ04β	3/8/2001	31		9	Γ	2,00	0,00	1,90	0,600	0,600	0,340	0,355
Κ 0353	Δ04γ	16/8/2002	75		8	Γ	3,45	3,90	1,82	0,525	0,500	0,200	0,275
Κ 0363	Δ08δ	30/7/2001	29		9	Γ	0,20	2,50	1,93	0,520	0,500	1,400	0,275
Κ 1612	Δ03α	9/9/2009	12		8		0,65	1,75	2,02	0,700	0,700	0,385	0,300
Κ 1524	Δ03γ	10/7/2012	2		Κ					0,840	0,840	0,200	0,280
Κ 1708	Δ03γ	30/7/2002		ΛΑΚ1	8		3,59	3,09	1,60	0,280	0,280	0,175	0,090
Κ 1721	Δ03γ	2/8/2002		ΝΚ1350	7				1,33	0,300	0,300	0,160	0,110
Κ 1629	Δ03δ	29/9/2009	370		9		0,65	1,80	1,98	0,500	0,500	0,250	0,200
Κ 1711	Δ03δ	16/8/2002			7				1,65	0,210	0,210	0,110	0,060
Κ 1520	Δ04β	7/9/2010	20		Κ					0,510	0,510	0,150	0,255
Κ 1712.1	Δ04β				9					0,475	0,475	0,310	0,200
Κ 1712.2	Δ04β				9					0,430	0,430	0,320	0,215
Κ 1712.3	Δ04β				9					0,400	0,400	0,360	0,190
Κ 1720	Δ04β			ΝΚ1214						0,440	0,440	0,175	0,180
Κ 1714	Δ04γ	4/8/1998			5				1,20	0λ45	0,450	0,190	0,160
Κ 1715.2	Δ04δ	31/8/2001			9				2,09	0,410	0,410	0,060	0,190
Κ 1718	Δ04δ	31/8/2001		ΝΚ1332	9				2,09	0,290	0,290	0,165	0,100
Κ 1614	Δ06β	24/7/2009	16		10		3,30	2,27	1,93	0,410	0,410	0,235	0,145
Κ 1615	Δ06β	28/7/2009	20		10		1,12	3,31	1,98	0,535	0,535	0,230	0,195
Κ 1717	Δ08δ	14/8/1998		ΝΚ1149	9				1,80	0,275	0,275	0,100	0,150

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΣΤΕΑΤΙΤΗΣ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (45)

Οι χάντρες από στεατίτη που βρέθηκαν στον ΑΤ παρουσιάζουν ομοιότητες με το μεγάλο σύνολο χαντρών από στεατίτη του ΔΤ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ.	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0349	Δ03δ	25/6/1998		NK0930	1	A1	3,00	1,00	0,61	0,300	0,300	0,175	0,100
Κ 0299	Δ06γ	8/8/1996	86		2	A1	2,27	2,47	1,00	0,500	0,500	0,260	0,170
Κ 0298	Δ07δ	1/8/1996	55		3	A1	2,27	3,47	1,00	0,500	0,500	0,300	0,180
Κ 0239	Δ11γ	21/7/1994	1		1	A1	2,00	2,00	0,25	2,370	2,340	0,925	0,700
Κ 0300	Δ02β	18/8/1995	34		6	A2	3,06	2,46	0,76	0,500	0,500	0,265	0,200
Κ 0590	Δ03β	2/7/1998		NK0963	5	B1	3,00	1,00	1,36	0,350	0,350	0,100	0,100
Κ 0617	Δ03β	29/6/1998		NK0914	5	B1	1,00	3,00	1,32	0,255	0,255	0,165	0,100
Κ 0592	Δ03δ	6/7/1998		NK0967	2	B1	3,00	3,00	1,40	0,320	0,320	0,185	0,125
Κ 0594	Δ04δ	5/6/1998		NK0001	6	B1	1,00	3,00	1,30	0,400	0,400	0,325	0,160
Κ 0616	Δ12δ	13/8/1998		NK1101	4	B1	1,00	1,00	1,29	0,420	0,420	0,200	0,160
Κ 0631	Δ04α	24/7/1992		NK0020	4	B2	0,80	0,90	0,74	0,230	0,230	0,150	0,100

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ.	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0297	Δ11γ	9/8/1995	40		5	Β2	1,63	3,36	1,30	0,635	0,635	0,575	0,365
Κ 0306	Δ11γ	24/8/1995	92		5	Β2	2,67	1,04	1,16	0,360	0,360	0,235	0,115
Κ 0222	Δ03β	23/7/2002	15		5	Β3	3,48	3,95	1,34	0,532	0,532	0,235	0,210
Κ 0304	Δ06β	26/7/1994	29		5	Β3	2,64	0,45	1,75	0,400	0,400	0,300	0,175
Κ 0355	Δ06β	26/7/1994			5	Β3	2,64	0,45	1,75	0,380	0,380	0,185	0,145
Κ 0356	Δ06β	17/8/1994	60		5	Β3	0,20	1,80	1,04	0,375	0,370	0,150	0,150
Κ 0309	Δ07β	16/8/1995	59		7	Β3	1,65	0,96	1,62	0,500	0,500	0,200	0,175
Κ 0302	Δ08α	1/8/1994		ΝΚ0115	7	Β3	3,00	1,00	1,55	0,750	0,750	0,245	0,275
Κ 0358	Δ08α	24/8/1995		ΝΚ0381	7	Β3	4,00	1,20	1,61	0,390	0,390	0,200	0,155
Κ 0633	Δ03γ	16/8/2002		ΝΚ1367	9	Γ	3,00	1,00	1,86	0,450	0,450	0,175	0,125
Κ 0673	Δ04β	23/9/1997		ΝΚ0695	9	Γ	1,00	2,00	1,89	0,500	0,500	0,400	0,100
Κ 0276	Δ04γ	9/9/2001	121		9	Γ	5,30	3,85	1,95	0,500	0,500	0,450	0,245
Κ 0287	Δ04δ	9/7/2001	2		7	Γ	4,10	0,20	1,39	0,535	0,535	0,285	0,200
Κ 0357	Δ06β	2/8/1995		ΝΚ0304	7	Γ	1,00	3,00	1,70	0,500	0,500	0,155	0,200
Κ 0597	Δ07α	9/8/1995		ΝΚ0281	7	Γ	2,00	2,00	1,75	0,470	0,470	0,200	0,165
Κ 1539	Δ02δ	20/5/2009	4		Κ					0,385	0,385	0,230	0,160
Κ 1540	Δ02δ	22/5/2009	14		Κ					0,400	0,400	0,285	0,160
Κ 1541	Δ02δ	22/5/2009	17		Κ					0,315	0,315	0,175	0,155
Κ 1542	Δ02δ	23/5/2009	19		Κ					0,330	0,330	0,140	0,110
Κ 1543	Δ02δ	25/5/2009	25		Κ					0,260	0,260	0,220	0,130
Κ 1544	Δ02δ	25/5/2009	27		Κ					0,360	0,360	0,160	0,130
Κ 1545	Δ02δ	25/5/2009	28		Κ					0,440	0,440	0,230	0,200
Κ 1637	Δ02δ	10/7/2012	4		Κ					0,410	0,410	0,240	0,150
Κ 1692	Δ02δ	25/7/2012	24		9		3,20	2,30	2,11	0,790	0,790	0,290	0,255
Κ 1707.1	Δ03α	8/8/1994		ΝΚ0241	7				1,50	0,345	0,345	0,305	0,135
Κ 1707.2	Δ03α	8/8/1994		ΝΚ0241	7				1,50	0,330	0,330	0,380	0,120
Κ 1595	Δ03β	25/8/2009	34		8		2,60	1,36	1,91	0,475	0,475	0,255	0,265
Κ 1601	Δ03δ	26/8/2009	175		8		4,65	4,77	1,96	0,445	0,445	0,270	0,245
Κ 1521	Δ04δ	11/7/2012	10		Κ					0,340	0,340	0,150	0,140
Κ 1522	Δ04δ	13/7/2012	18		Κ					0,395	0,395	0,200	0,120
Κ 1691	Δ04δ	10/8/2009	6		Κ					0,425	0,425	0,320	0,185
Κ 1715.1	Δ04δ	31/8/2001		ΝΚ0241	9				2,09	0,360	0,360	0,230	0,120
Κ 1537	Δ06β	2/6/2009	6		Κ					0,380	0,380	0,265	0,155
Κ 1699	Δ07α	13/9/2012		Κ Β παρειάς	Κ					0,360	0,360	0,205	0,138

Κ 0239

Δ011γ | ΑΤ | Φάση Α1
21/7/1994 | ΜΕ1 | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 0,25
Μ 2,370 | ΠΛ 2,340 | ΠΧ 0,925 | ΔΜ Ο 0,700
Λίθινη χάντρα
Στεατίτης (μαύρο)
100%
Υψηλή λείανση
Κυλινδρική πεπλατυσμένη
Έντονα ίχνη χρήσης σε όλες τις επιφάνειες (εγχαράξεις, στίλβωση, αποκρούσεις)

Κ 0222

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3

19/9/1997 | ΜΕ15 | Στρ 5 | Ν 3,28 / Δ 3,95 / (-) 1,34
(Μ.Ο.) Μ 0,532 | ΠΛ 0,532 | ΠΧ 0,235 | ΔΜ Ο 0,210
Περιδέραιο από 57 χάντρες στεατίτη
Στεατίτης (μαύρο / σκούρο καστανό)
100%
Μεσαία λείανση
Το περιδέραιο βρέθηκε *in situ*. Αποτελείται από 57 χάντρες, όλες κανονικές δισκοειδείς.
Έντονα είναι τα ίχνη χρήσης στις ακμές των χαντρών (μείωση υλικού, λείανση)
Πιθανότατα οι χάντρες κατασκευάστηκαν ταυτόχρονα με τη μέθοδο heishi

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΜΑΡΜΑΡΟ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (41)

Κ 0257

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1
30/6/1998 | ΝΚ0917 | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,25
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,485
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0266

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1
2/7/1998 | ΝΚ0962 | Στρ 5 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,36
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Μάρμαρο
Κανονική δισκοειδής

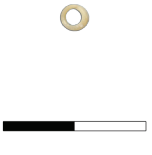
Κ 0326

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1
24/7/1998 | ΜΕ29 | Στρ 6 | Ν 2,45 / Δ 1,95 / (-) 1,48
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,600 | ΔΜ Ο 0,325
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0343

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β1
30/6/1998 | ΝΚ0916 | Στρ 5 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,30
Μ 0,380 | ΠΛ 0,375 | ΠΧ 0,160 | ΔΜ Ο 0,220
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Λεπτή δισκοειδής

K 0310

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Β1
9/9/2001 | ΜΕ126 | Στρ 9 | Ν 5,15 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,350 | ΔΜ Ο 0,265
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0623

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Β1
9/9/2001 | ΜΕ126 | Στρ 9 | Ν 5,15 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 0,325 | ΔΜ Ο 0,265
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0624

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Β1
9/9/2001 | ΜΕ126 | Στρ 9 | Ν 5,15 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,275 | ΔΜ Ο 0,275
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0361

Δ08γ | ΑΤ | Φάση Β2
1/8/1997 | ΝΚ0429 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 2,00 / (-) 1,2
Μ 0,400 | ΠΛ 0,400 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,200
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

K 0362

Δ08γ | ΑΤ | Φάση Β2
4/8/1997 | ΝΚ0696 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 1,00 / (-) 1,27
Μ 0,400 | ΠΛ 0,400 | ΠΧ 0,270 | ΔΜ Ο 0,250
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση

1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0259

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Β3
22/7/1994 | ΜΕ45 | Στρ 9 | Ν 3,50 / Δ 1,70 / (-) 1,72
Μ 0,770 | ΠΛ 0,770 | ΠΧ 0,900 | ΔΜ Ο 0,145
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0255

Δ03α | ΑΤ | Φάση Β3
23/7/2002 | ΜΕ10 | Στρ 5 | Ν 1,30 / Δ 2,75 / (-) 1,40
Μ 0,700 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 0,980 | ΔΜ Ο 0,500
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / γκρι φλεβώσεις / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0288

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
4/8/1997 | ΝΚ0700 | Στρ 8 | Ν 2,80 / Δ 1,20 / (-) 1,33
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,330 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0294

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
4/8/1997 | ΝΚ0700 | Στρ 8 | Ν 3,70 / Δ 1,10 / (-) 1,51
Μ 0,540 | ΠΛ 0,540 | ΠΧ 0,250 | ΔΜ Ο 0,270
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0653

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β3
12/7/2001 | ΜΕ5 | Στρ 5 | Ν 4,09 / Δ 0,00 / (-) 1,60
Μ 0,865 | ΠΛ 0,865 | ΠΧ 1,675 | ΔΜ Ο 0,390
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κλεψύδρα / συμμετρική)

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κανονική κυλινδρική
Αποκρουσμένη κατά μήκος

K 0596

Δ06β | ΑΤ | Φάση Β3
2/8/1994 | NK0147 | Στρ 5 | Ν 1,65 / Δ 2,30 / (-) 1,75
Μ 0,400 | ΠΛ 0,400 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0598

Δ07β | ΑΤ | Φάση Β3
7/8/1995 | NK0274 | Στρ 7 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,55
Μ 0,640 | ΠΛ 0,640 | ΠΧ 0,370 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0305

Δ08α | ΑΤ | Φάση Β3
20/7/1995 | ΜΕ66 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,87
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,230 | ΔΜ Ο 0,245
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0599

Δ08α | ΑΤ | Φάση Β3
2/8/1994 | NK0116 | Στρ 8 | Ν 3,00 / Δ 3,75 / (-) 1,65
Μ 0,645 | ΠΛ 0,610 | ΠΧ 0,280 | ΔΜ Ο 0,320
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή (στο κέντρο / ωοειδής / αμφικωνική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0646

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
17/8/1998 | NK1161 | Στρ 7 | Ν 1,47 / Δ 4,00 / (-) 1,74
Μ 0,570 | ΠΛ 0,570 | ΠΧ 0,350 | ΔΜ Ο 0,275
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

K 0647

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
17/8/1998 | ΝΚ1161 | Στρ 7 | Ν 1,47 / Δ 4,00 / (-) 1,74
Μ 0,570 | ΠΛ 0,570 | ΠΧ 0,345 | ΔΜ Ο 0,250
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή (στο κέντρο / ωοειδής / αμφικωνική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0667

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
17/8/1998 | ΝΚ1159 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,45
Μ 0,570 | ΠΛ 0,570 | ΠΧ 0,345 | ΔΜ Ο 0,250
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Απόκρουση και λείανση των άκρων
Επιμήκης κυλινδρική

K 0238

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/1997 | ΜΕ45 | Στρ 14 | Ν 1,95 / Δ 2,40 / (-) 1,94
Μ 1,100 | ΠΛ 1,00 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 0,400
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0265

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2001 | Στρ 13 | Ν 0,40 / Δ 0,55 / (-) 1,79
Μ 0,530 | ΠΛ 0,530 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,400
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

K 0610

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
9/8/1994 | ΝΚ0244 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,60
Μ 0,535 | ΠΛ 0,535 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,400
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (σκούρο κίτρινο / ημιδιαφανές)
50% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κ 0243

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
14/8/2002 | ΜΕ181 | Στρ 8 | Ν 0,65 / Δ 3,60 / (-) 1,80
Μ 0,800 | ΠΛ 0,800 | ΠΧ 0,565 | ΔΜ Ο 0,400
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κωνική / συμμετρική / εκτός κέντρου)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0264

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2001 | ΜΕ56 | Στρ 7 | Ν 4,20 / Δ 1,26 / (-) 1,59
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,370 | ΔΜ Ο 0,270
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό κίτρινο / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0221

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
3/9/2001 | ΜΕ62 | Στρ 9 | Ν 1,00 / Δ 2,50 / (-) 2,08
Μ 1,900 | ΠΛ 1,900 | ΠΧ 0,610 | ΔΜ Ο 0,225
Περιδέραιο
Μάρμαρο (6) και όστρεο (1 Cerastoderma glaucum) (λευκό)
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση | Χημικός καθαρισμός
Οπές στο κέντρο (κυκλικές / ευθείες / συμμετρικές)
Ίχνη χρήσης: Έντονες αποκρούσεις σε όλη την επιφάνεια των μαρμάρινων χαντρών
Περιδέραιο που βρέθηκε *in situ*. Αποτελείται από 6 μαρμάρινες χάντρες κοίλου σχήματος και 1 επεξεργασμένο *Cerastoderma glaucum* (απομίμηση των λίθινων;). Η έντονη διάβρωση και τα σημεία απόκρουσης δεν είναι βοηθητικά για την αποκατάστασή του.

Κ 0258

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
21/9/1998 | ΜΕ22 | Στρ 9 | Ν 5,58 / Δ 1,37 / (-) 1,72
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,950 | ΔΜ Ο 0,425
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50%
Μεσαία λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0241

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ99 | Στρ 8 | Ν 2,95 / Δ 3,10 / (-) 1,80
Μ 0,980 | ΠΛ 0,980 | ΠΧ 0,680 | ΔΜ Ο 0,400
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

K 0263

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
9/9/2002 | ΜΕ129 | Στρ 9 | Ν 5,15 / Δ 2,83 / (-) 2,07
Μ 0,575 | ΠΛ 0,575 | ΠΧ 0,595 | ΔΜ Ο 0,315
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό κίτρινο / αδιαφανές)
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

K 0627

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
18/8/1998 | ΝΚ1176 | Στρ 6 | Ν 3000 / Δ 3,00 / (-) 1,52
Μ 0,650 | ΠΛ 0,470 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,335
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Ελάττωση μεγέθους στις πλευρές
Κανονική τετράγωνη

K 0639

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
30/7/2002 | ΝΚ1358 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 4,00 / (-) 1,77
Μ 0,665 | ΠΛ 0,665 | ΠΧ 0,200 | ΔΜ Ο 0,280
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50%
Μεσαία λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 1603

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
3/9/2009 | ΜΕ122 | Στρ 8 | Ν 2,20 / Δ 1,65 / (-) 2,05
Μ 1,040 | ΠΛ 1,040 | ΠΧ 0,605 | ΔΜ Ο 0,285
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100% | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
Ίχνη χρήσης: Αποκρούσεις
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 1525

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
16/6/2009 | ΜΕ17 | Στρ 8 | Ν 1,30 / Δ 4,00 / (-) 1,71
Μ 0,780 | ΠΛ 0,780 | ΠΧ 1,195 | ΔΜ Ο 0,650
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αλλαγή χρώματος / στίλβωση στα άκρα
Κανονική κυλινδρική

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

K 1604

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
3/9/2009 | ΜΕ212 | Στρ 8 | N 4,65 / Δ 2,50 / (-) 1,98
Μ 0,840 | ΠΛ 0,840 | ΠΧ 0,680 | ΔΜ Ο 0,330
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / αμφικωνική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αποκοπή / λείανση τμήματος στην περιφέρεια
Κανονική κυλινδρική

K 1606

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
1/9/2009 | ΜΕ194 | Στρ 8 | N 4,30 / Δ 3,25 / (-) 1,99
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,430 | ΔΜ Ο 0,280
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100% | Μεσαία διάβρωση
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 1722

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
6/7/1998 | ΝΚ0966 ΒΑ περιοχή | Στρ 2 | (-) 0,90
Μ 0,435 | ΠΛ 0,435 | ΠΧ 0,310 | ΔΜ Ο 0,140
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

Κανονική δισκοειδής

K 1523

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
10/7/2012 | ΜΕ5 |Καθαρισμός
Μ 0,490 | ΠΛ 0,490 | ΠΧ 0,155 | ΔΜ Ο 0,225
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 1713

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
3/8/2002 | Στρ 6 | (-) 1,35
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 0,450
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
20%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης δισκοειδής

K 1538
Δ06β | ΑΤ | Φάση –
2/6/2009 | ΜΕ13 | Καθαρισμός
Μ 0,545 | ΠΛ 0,545 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,270
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
50% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

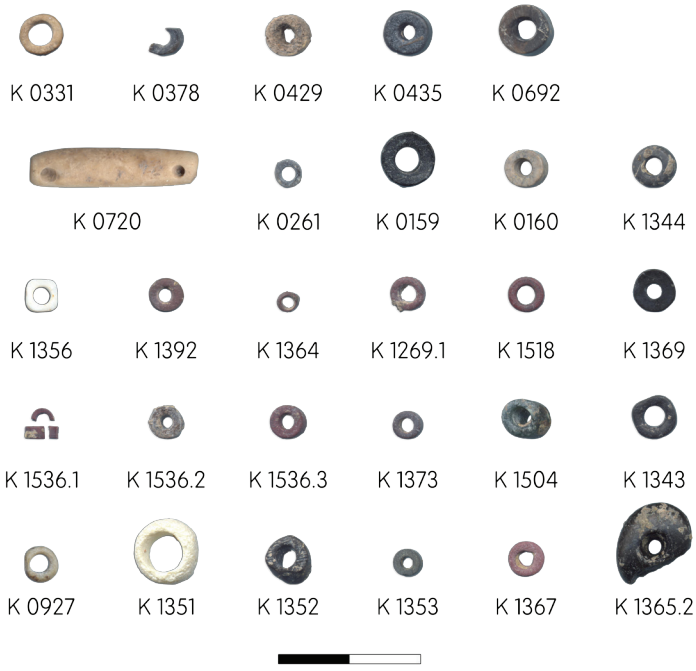

K 1716
Δ07δ | ΑΤ | Φάση –
16/9/1997 | ΝΚ0759 | Β Μάρτυρας| Στρ. 6 | (-) 1,65
Μ 0,585 | ΠΛ 0,585 | ΠΧ 0,450 | ΔΜ Ο 0,255
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΟΣ ΛΙΘΟΣ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (28)

Σε σχέση με τη μεγάλη ποσότητα των ομοιόμορφων λευκών χαντρών από στεατίτη, ελάχιστες είναι οι λίθινες χάντρες που κατασκευάστηκαν από διαφορετικό λίθο. Από αυτές ιδιαίτερη είναι η K 0720, επιμήκης κυλινδρική, η οποία έχει δύο οπές στις άκρες της μίας πλευράς και όχι μία διαμπερή οπή.

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0331	Δ14δ	1/8/2000	1		1	Α	1,44	1,40	0,21	0,600	0,600	0,300	0,300
Κ 0378	Δ15α	17/7/2003	6		2	Α	4,30	1,04	0,31	0,500	0,500	0,250	0,200
Κ 0429	Δ16δ	31/8/1999	104		2	Α	1,70	4,80	0,47	0,600	0,600	0,400	0,265
Κ 0435	Δ16δ	17/7/2000	36		2	Α	3,10	2,00	0,64	0,655	0,655	0,300	0,200
Κ 0692	Δ20γ	12/7/2005	1		2	Α	0,25	2,33	0,74	0,710	0,710	0,480	0,300
Κ 0720	Δ20δ	10/8/2005	84	ΛΑΚ1	2	Α	2,38	0,62	0,87	0,565	0,565	2,400	
Κ 0261	Δ30β	23/7/1998	79		2	Α	4,34	0,90	0,68	0,775	0,765	0,245	0,335
Κ 0159	Δ60α	17/9/1999	50		2	Α	3,06	1,80	0,45	0,550	0,550	0,375	0,220
Κ 0160	Δ60β	17/8/1999	14		2	Α	1,92	3,00	0,45	0,600	0,600	0,200	0,235
Κ 1344	Δ15α	1/8/2006	20		2		0,84	1,22	0,54	0,500	0,500	0,250	0,300
Κ 1356	Δ18δ	24/7/2006			2				0,45	0,500	0,500	0,165	0,160
Κ 1392	Δ18δ	12/9/2007	26		2		2,50	3,00	0,60	0,305	0,305	0,220	0,130
Κ 1364	Δ20δ	2/8/2005			2		3,00	3,80	0,67	0,485	0,485	0,230	0,220
Κ 1269.1	Δ30β	26/7/1998		ΝΚ1003	2				0,74	0,400	0,400	0,317	0,150
Κ 1518	Δ59γ	16/7/2010	6		2		2,20	4,60	0,81	0,605	0,605	0,245	0,220
Κ 1369	Δ60δ	26/7/2006			2				0,40	0,320	0,320	0,182	0,150
Κ 1536.1	Δ25α	21/7/2006			3				0,69	0,430	0,430	0,200	0,157
Κ 1536.2	Δ25α	21/7/2006			3				0,69	0,480	0,480	0,225	0,190
Κ 1536.3	Δ25α	21/7/2006			3				0,69	0,390	0,390	0,178	0,200
Κ 1373	Δ69γ	18/9/2006	133		3		0,77	1,46	1,02	0,555	0,555	0,435	0,225
Κ 1504	Δ69α	23/7/2008	75		4		0,10	1,30	1,40	0,630	0,615	0,280	0,300
Κ 1343	Δ14δ	8/9/2006	14		Κ				1,00	0,500	0,500	0,250	0,245
Κ 0927	Δ15β	28/6/2006	8		Κ		1,87	0,12	0,64	0,930	0,865	0,495	0,520
Κ 1351	Δ16β	30/6/2006	4		Κ		1,60	2,60	0,51	0,675	0,675	0,290	0,250
Κ 1352	Δ16β	30/6/2006	8		Κ		0,90	2,70	0,5	0,395	0,395	0,240	0,145
Κ 1353	Δ16β	30/6/2006	11		Κ		0,67	2.67	0,51	0,515	0,515	0,200	0,175
Κ 1367	Δ55α	26/6/2006	1		Κ		0,13	0,80	0,69	0,500	0,500	0,400	0,220
Κ 1365.2	Δ20δ									0,400	0,370	0,106	0,185

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΜΑΡΜΑΡΟ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (24)

Κ 0313

Δ14δ | ΔΤ | Φάση Α
9/8/2000 | ΜΕ30 | Στρ 1 | Ν 1,85 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,575 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,350 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / καστανές φλεβώσεις / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0272

Δ15γ | ΔΤ | Φάση Α
25/8/2000 | ΜΕ60 | Στρ 2 | Ν 1,90 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,710 | ΠΛ 0,710 | ΠΧ 0,325 | ΔΜ Ο 0,325

Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0291

Δ15δ | ΔΤ | Φάση Α
22/9/1999 | ΜΕ32 | Στρ 2 | Ν 4,30 / Δ 1,00 / (-) 0,42
Μ 0,660 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,325
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0688

Δ19δ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ4 | Στρ 2 | Ν 0,00 / Δ 3,00 / (-) 0,54
Μ 0,790 | ΠΛ 0,790 | ΠΧ 0,275 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0698

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ14 | Στρ 2 | Ν 0,34 / Δ 1,26 / (-) 0,58
Μ 0,580 | ΠΛ 0,580 | ΠΧ 0,260 | ΔΜ Ο 0,290
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0718

Δ20δ | ΔΤ | Φάση Α
9/8/2005 | ΜΕ65 | Στρ 2 | Ν 0,76 / Δ 0,60 / (-) 0,72
Μ 0,560 | ΠΛ 0,560 | ΠΧ 0,255 | ΔΜ Ο 0,280
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

K 0733

Δ20δ | ΔΤ | Φάση Α

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

17/8/2005 | ΜΕ103 | ΛΑΚ1 | Στρ 2 | Ν 3,40 / Δ 1,06 / (-) 1,11
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,360 | ΔΜ Ο 0,275
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0739

Δ20δ | ΔΤ | Φάση Α
18/8/2005 | ΜΕ112 | ΛΑΚ1 | Στρ 2 | Ν 3,56 / Δ 0,12 / (-) 1,30
Μ 0,560 | ΠΛ 0,560 | ΠΧ 0,330 | ΔΜ Ο 0,275
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0273

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
10/7/2000 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 0,00 / (-) 0,45
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,375 | ΔΜ Ο 0,250
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / ημιδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0625

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
23/7/1998 | ΝΚ1002 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 1,50 / (-) 0,68
Μ 0,660 | ΠΛ 0,660 | ΠΧ 0,380 | ΔΜ Ο 0,310
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (αμφικωνική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0630

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
3/8/1998 | ΝΚ1041 | Στρ 3 | Ν 1,50 / Δ 1,50 / (-) 0,80
Μ 0,475 | ΠΛ 0,425 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,250
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0925

Δ14β | ΔΤ | Φάση –
16/10/2007 | ΜΕ22 | Στρ 2 | Ν 4,00 / Δ 3,90 / (-) 1,01
Μ 0,860 | ΠΛ 0,850 | ΠΧ 0,405 | ΔΜ Ο 0,320

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / μη συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0924

Δ15α | ΔΤ | Φάση –
1/8/2006 | ΜΕ18 | Στρ 2 | Ν 4,16 / Δ 1,43 / (-) 0,63
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 0,920 | ΔΜ Ο 0,320
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / καστανό / αδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1347

Δ15δ | ΔΤ | Φάση –
26/9/2007 | ΜΕ10 | Ν 3,35 / Δ 0,20 / (-) 0,91
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,270 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1348

Δ15δ | ΔΤ | Φάση –
28/9/2007 | ΜΕ15 | Ν 5,00 / Δ 0,40 / (-) 1,09
Μ 0,560 | ΠΛ 0,560 | ΠΧ 0,215 | ΔΜ Ο 0,310
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1350

Δ16α | ΔΤ | Φάση –
9/7/2008 | ΜΕ3 | Καθαρισμός | Ν 1,85 / Δ 3,20 / (-) 0,66
Μ 0,775 | ΠΛ 0,775 | ΠΧ 0,330 | ΔΜ Ο 0,345
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (ανοικτό καστανό / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1354

Δ16δ | ΔΤ | Φάση –
6/7/2006 | ΜΕ3 | Καθαρισμός | Ν 1,47 / Δ 0,60 / (-) 0,60
Μ 0,540 | ΠΛ 0,540 | ΠΧ 0,165 | ΔΜ Ο 0,330

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 1355

Δ18δ | ΔΤ | Φάση –
17/7/2006 | ΜΕ20 | Στρ 1 | Ν 3,02 / Δ 0,80 / (-) 0,17
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,480 | ΔΜ Ο 0,325
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (καστανό / αδιαφανές)
100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / μη συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1362

Δ19δ | ΔΤ | Φάση –
28/6/2006 | ΜΕ3 | Καθαρισμός | Ν 4,15 / Δ 4,12 / (-) 0,77
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,280 | ΔΜ Ο 0,225
Μαρμάρινη χάντρα (τμήμα)
Μάρμαρο (λευκό / αδιαφανές)
25%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 1360

Δ20γ | ΔΤ | Φάση –
15/7/2005 | Στρ 3 | Ν 1,10 / Δ 1,40 / (-) 0,60
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,225 | ΔΜ Ο 0,275
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (κοκκινωπό καστανό / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
Ίχνη χρήσης / δευτερογενής επεξεργασία: Μείωση τμήματος της περιφέρειας
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

Κ 0926

Δ25α | ΔΤ | Φάση –
20/7/2006 | ΜΕ16 | Στρ 3 | Ν 2,10 / Δ 0,30 / (-) 0,62
Μ 0,810 | ΠΛ 0,810 | ΠΧ 0,510 | ΔΜ Ο 0,330
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ανοικτό καστανό)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 1366

Δ29γ | ΔΤ | Φάση –
3/7/2006 | ΜΕ7 | Καθαρισμός | Ν 3,60 / Δ 1,70 / (-) 0,74
Μ 0,615 | ΠΛ 0,615 | ΠΧ 0,465 | ΔΜ Ο 0,365
Μαρμάρινη χάντρα

Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1370

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
24/10/2006 | ΜΕ381 | Περιχείλωμα ΠΣ21
Μ 0,535 | ΠΛ 0,535 | ΠΧ 0,185 | ΔΜ Ο 0,300
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1372

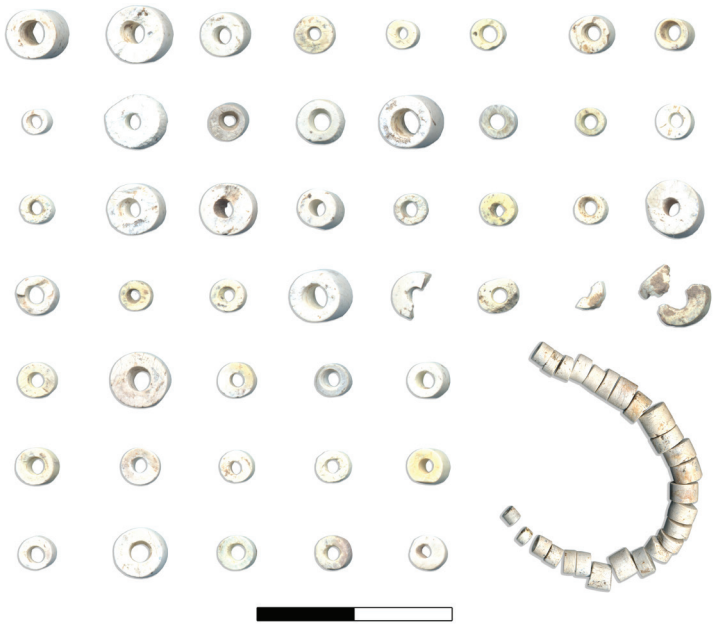
Δ69γ | ΔΤ | Φάση
18/7/2008 | ΜΕ39 | Στρ 4 | Ν 3,15 / Δ 3,60 / (-) 1,46
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,215 | ΔΜ Ο 0,235
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

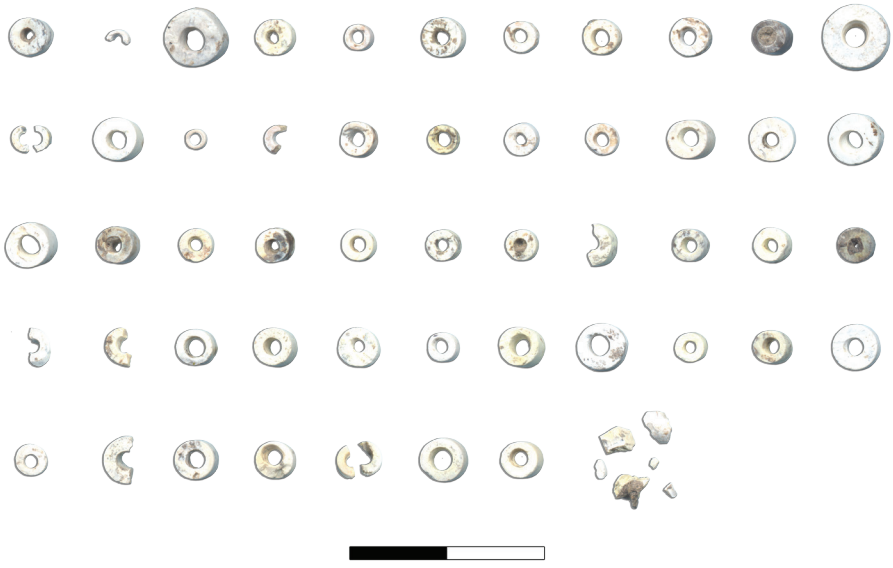
ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΣΤΕΑΤΙΤΗΣ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (875)

Οι χάντρες από στεατίτη που βρέθηκαν στον ΔΤ αποτελούν το μεγαλύτερο σύνολο κοσμημάτων ίδιου τύπου. Χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια όσο αφορά τα κατασκευαστικά και μορφολογικά τους χαρακτηριστικά (λευκό χρώμα, σαπωνοειδής υφή, επιφάνεια με «κρακελαρίσματα», συχνά γκρι έως και γαλάζιο εσωτερικό, εξαιρετική στιλπνότητα). Η συγκέντρωσή τους σε ορισμένες τομές (π.χ. στα τετράγωνα Δ69α και Δ69γ) υποδηλώνει ότι κάποιες από τις χάντρες αποτελούσαν στοιχεία περιδέραιων, ενώ σε κάποιες άλλες περιπτώσεις (π.χ. το Κ 1534, βλ. παρακάτω) η εύρεση αρκετών χαντρών μαζί υποδηλώνει τη μαζική επεξεργασία τους (π.χ. με τη μέθοδο heishi). Ένας αριθμός χαντρών έχει δοθεί για ορυκτολογική μελέτη, τα πρώτα συμπεράσματα της οποίας δείχνουν ότι πρόκειται για στεατίτη ο οποίος έχει υποστεί θερμική επεξεργασία. Ο συσχετισμός των χαντρών με το πλήθος θερμικών κατασκευών στην οικιστική φάση του ΔΤ είναι ίσως ενδεικτικός της επιτόπιας κατασκευής τους. Η φωτογραφική παράθεση όλων των χαντρών θα ήταν αδύνατη. Εικονίζονται 3 σύνολα που προέρχονται από 3 τομές με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση χαντρών στεατίτη στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα, καθώς και 3 ομάδες χαντρών που βρέθηκαν *in situ*. Ακολουθεί ο κατάλογος με τα στοιχεία των χαντρών και έπειτα παρουσιάζονται ξεχωριστά 3 μεμονωμένες περιπτώσεις συγκεντρώσεων *in situ*.

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Τομή Δ16β, Στρώμα 3

Τομή 69γ, Στρώμα 3

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Τομή 69α, Στρώμα 3

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0371	Δ14β	2/8/2000	35		1	Α	2,50	2,50	0,45	0,350	0,350	0,235	0,175
Κ 0372	Δ14δ	2/8/2000	5		1	Α	4,59	2,39	0,20	0,415	0,415	0,175	0,160
Κ 0373	Δ14δ	3/8/2000	11		1	Α	1,05	1,58	0,50	0,415	0,415	0,200	0,135
Κ 0374	Δ14δ	9/8/2000	31		1	Α	1,85	1,35	0,48	0,335	0,335	0,200	0,230
Κ 0375	Δ14δ	15/7/2003	7		1	Α	2,50	2,50	0,53	0,380	0,380	0,275	0,215
Κ 0618	Δ14δ	15/7/2003	7		1	Α	2,50	2,50	0,53	0,235	0,235	0,170	0,090
Κ 0382	Δ15γ	15/7/2000	23		1	Α	2,03	0,73	0,39	0,635	0,600	0,300	0,300
Κ 0385	Δ16α	12/7/2000	7		1	Α	1,35	1,32	0,13	0,425	0,425	0,185	0,155
Κ 0415	Δ16β	21/7/2000	1		1	Α	0,47	3,14	0,18	0,400	0,400	0,200	0,130
Κ 0416	Δ16β	21/7/2003	1		1	Α	0,87	4,20	0,33	0,440	0,440	0,500	0,390
Κ 0417	Δ16β	21/7/2003	2		1	Α	0,49	3,90	0,29	0,375	0,375	0,165	0,100
Κ 0418	Δ16β	21/7/2003	6		1	Α	1,12	0,30	0,37	0,375	0,375	0,200	0,120
Κ 0423	Δ16δ	28/7/1999	20		1	Α	3,40	0,90	0,30	0,435	0,435	0,375	0,220
Κ 0446	Δ19γ	22/7/2000	7		1	Α	1,85	0,75	0,12	0,420	0,420	0,230	0,200
Κ 0447	Δ19γ	1/8/2000	37		1	Α	4,10	2,62	0,37	0,435	0,435	0,175	0,165
Κ 0448	Δ19γ	16/7/2003	1		1	Α	2,50	2,50	0,10	0,600	0,600	0,400	0,200
Κ 0308	Δ25γ	13/7/1998	13		1	Α	3,00	4,14	0,37	0,375	0,375	0,225	0,170
Κ 0611	Δ25γ	13/7/1998	13	NK0958	1	Α	2,50	1,50	0,30	0,325	0,325	0,200	0,150
Κ 0323	Δ30β	9/7/1998		NK0956	1	Α	2,50	1,00	0,34	0,350	0,350	0,200	0,165
Κ 0614	Δ30β	13/7/1998		NK0957	1	Α	2,50	2,50	0,47	0,375	0,375	0,235	0,100
Κ 0483	Δ59α	18/8/2000	38		1	Α	1,70	1,40	0,51	0,375	0,375	0,200	0,130
Κ 0271	Δ60β	8/9/1999	9		1	Α	2,70	2,20	0,32	0,775	0,775	0,375	0,300
Κ 0234	Δ69α	11/8/1999	11		1	Α	0,52	2,19	0,26	0,335	0,335	0,200	0,145
Κ 0878	Δ18δ	20/7/2006	29		1	Α	3,73	0,88	0,35	0,390	0,390	0,200	0,150
Κ 0879	Δ18δ	21/7/2006			1	Α			0,40	0,385	0,385	0,225	0,155
Κ 0889	Δ58β	21/7/2006	23		1	Α	1,55	3,68	0,58	0,400	0,400	0,225	0,150
Κ 0983	Δ69γ	18/7/2006	15		1	Α	3,30	4,15	0,33	0,430	0,430	0,245	0,150
Κ 0984	Δ69γ	20/7/2006	27		1	Α	0,45	3,79	0,41	0,660	0,660	0,355	0,250
Κ 0687	Δ14δ	13/7/2005	4		2	Α	1,50	0,42	0,50	0,435	0,435	0,255	0,165
Κ 0376	Δ15α	17/7/2003	1		2	Α	2,25	1,25	0,34	0,375	0,375	0,200	0,160
Κ 0377	Δ15α	17/7/2003	2		2	Α	2,50	1,73	0,37	0,375	0,375	0,200	0,160
Κ 0674	Δ15α	21/7/2004	21		2	Α	4,38	0,90	0,48	0,425	0,425	0,485	0,100
Κ 0379	Δ15β	17/7/2003	4		2	Α	0,94	4,44	0,70	0,465	0,465	0,200	0,145
Κ 0380	Δ15β	17/7/2003	5		2	Α	2,10	0,20	0,65	0,350	0,350	0,220	0,150
Κ 0381	Δ15β	17/7/2003	7		2	Α	2,10	0,20	0,65	0,400	0,400	0,200	0,140
Κ 0383	Δ15γ	2/8/2000	36		2	Α	1,63	2,93	0,54	0,370	0,370	0,250	0,160
Κ 0384	Δ15γ	8/8/2000	56		2	Α	3,92	2,03	0,62	0,380	0,380	0,230	0,125
Κ 0316	Δ15δ	30/9/1999	52		2	Α	0,32	4,70	0,60	0,600	0,600	0,470	0,265
Κ 0386	Δ16α	14/7/2000	32		2	Α	4,36	0,02	0,32	0,335	0,335	0,180	0,125
Κ 0388	Δ16α	14/7/2000	41		2	Α	2,90	1,75	0,38	0,400	0,400	0,245	0,150
Κ 0390	Δ16α	15/7/2000	53		2	Α	3,18	3,20	0,35	0,415	0,415	0,135	0,140
Κ 0419	Δ16γ	11/7/2000	3		2	Α	1,14	0,74	0,46	0,345	0,345	0,200	0,130
Κ 0420	Δ16γ	12/7/2000	7		2	Α	2,05	3,65	0,58	0,300	0,300	0,170	0,125
Κ 0421	Δ16γ	12/7/2000	10		2	Α	4,55	1,50	0,63	0,300	0,300	0,200	0,150
Κ 0422	Δ16γ	28/7/2003	2		2	Α	3,67	3,98	0,67	0,370	0,370	0,230	0,125
Κ 0424	Δ16δ	3/8/1999	67		2	Α	3,67	3,98	0,67	0,380	0,380	0,250	0,160
Κ 0425	Δ16δ	4/8/1999	84		2	Α	2,20	2,96	0,52	0,400	0,400	0,200	0,100

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0426	Δ16δ	4/8/1999	93		2	Α	1,05	2,57	0,63	0,330	0,330	0,175	0,115
Κ 0427	Δ16δ	4/8/1999	96		2	Α	0,50	2,70	0,62	0,430	0,430	0,185	0,100
Κ 0428	Δ16δ	31/8/1999	102		2	Α	0,35	4,14	0,41	0,400	0,400	0,200	0,100
Κ 0430	Δ16δ	31/8/1999	105		2	Α	1,67	4,90	0,47	0,330	0,330	0,200	0,150
Κ 0432	Δ16δ	15/7/2000	24		2	Α	1,15	0,50	0,65	0,370	0,370	0,150	0,125
Κ 0433	Δ16δ	15/7/2000	28		2	Α	1,80	0,00	0,65	0,315	0,315	0,170	0,100
Κ 0434	Δ16δ	15/7/2000	29		2	Α	4,00	0,25	0,72	0,370	0,370	0,150	0,125
Κ 0436	Δ16δ	17/7/2000	39		2	Α	3,60	2,15	0,63	0,400	0,400	0,200	0,175
Κ 0437	Δ16δ	17/7/2000	40		2	Α	3,35	2,20	0,62	0,415	0,390	0,250	0,170
Κ 0438	Δ16δ	17/7/2000	44		2	Α	4,40	2,60	0,62	0,285	0,285	0,100	0,100
Κ 0439	Δ16δ	18/7/2000	46		2	Α	3,15	4,10	0,66	0,400	0,400	0,250	0,170
Κ 0440	Δ16δ	18/7/2000	47		2	Α	3,50	3,63	0,62	0,300	0,300	0,200	0,130
Κ 0441	Δ16δ	18/7/2000	49		2	Α	4,25	3,42	0,62	0,300	0,300	0,175	0,100
Κ 0442	Δ16δ	18/7/2000	50		2	Α	4,40	3,79	0,63	0,440	0,440	0,230	0,200
Κ 0443	Δ16δ	18/7/2000	53		2	Α	0,25	3,20	0,75	0,315	0,315	0,100	0,130
Κ 0444	Δ16δ	18/7/2000	54		2	Α	4,54	3,74	0,73	0,320	0,320	0,185	0,140
Κ 0445	Δ16δ	18/7/2000	58		2	Α	1,42	1,10	0,70	0,500	0,500	0,225	0,170
Κ 0449	Δ19δ	12/8/2003	22		2	Α	1,20	1,20	0,40	0,475	0,450	0,220	0,200
Κ 0676	Δ19δ	26/7/2004	2		2	Α	3,05	0,10	0,49	0,300	0,300	0,155	0,130
Κ 0678	Δ19δ	28/7/2004	16		2	Α	2,76	3,60	0,48	0,360	0,360	0,150	0,100
Κ 0679	Δ19δ	28/7/2004	17		2	Α	0,52	3,23	0,46	0,525	0,525	0,225	0,150
Κ 0680	Δ19δ	29/7/2004	20		2	Α	4,66	2,45	0,48	0,530	0,500	0,270	0,165
Κ 0681	Δ19δ	29/7/2004	21		2	Α	1,98	2,55	0,52	0,635	0,635	0,250	0,100
Κ 0689	Δ19δ	14/7/2005	7		2	Α	0,95	1,00	0,55	0,545	0,545	0,315	0,235
Κ 0690	Δ19δ	14/7/2005	9		2	Α	1,79	3,00	0,56	0,300	0,300	0,155	0,130
Κ 0714	Δ19δ	22/7/2005	37		2	Α	2,48	1,00	0,73	0,400	0,400	0,200	0,150
Κ 0734	Δ19δ	16/8/2005	3		2	Α	3,25	0,67	0,40	0,385	0,385	0,210	0,135
Κ 0695	Δ20γ	14/7/2005	9		2	Α	0,09	1,87	0,58	0,615	0,615	0,450	0,240
Κ 0696	Δ20γ	14/7/2005	10		2	Α	0,04	1,28	0,58	0,360	0,360	0,200	0,160
Κ 0699	Δ20γ	14/7/2005	15		2	Α	0,46	0,60	0,58	0,360	0,360	0,245	0,175
Κ 0700	Δ20γ	14/7/2005	21		2	Α	2,25	3,10	0,65	0,460	0,460	0,225	0,170
Κ 0701	Δ20γ	16/7/2005	36		2	Α	3,30	2,32	0,67	0,440	0,440	0,250	0,160
Κ 0702	Δ20γ	16/7/2005	40		2	Α	4,01	1,60	0,64	0,465	0,465	0,225	0,165
Κ 0703	Δ20γ	18/7/2005	53		2	Α	3,80	0,10	0,63	0,450	0,450	0,220	0,160
Κ 0704	Δ20γ	18/7/2005	54		2	Α	4,27	0,38	0,63	0,560	0,560	0,285	0,200
Κ 0713	Δ20γ	25/7/2005	68		2	Α	4,40	1,09	0,68	0,500	0,500	0,300	0,175
Κ 0451	Δ20δ	11/8/2000	22		2	Α	2,10	3,32	0,43	0,420	0,420	0,250	0,170
Κ 0452	Δ20δ	11/8/2000	26		2	Α	4,20	1,60	0,41	0,335	0,335	0,200	0,160
Κ 0453	Δ20δ	11/8/2000	27		2	Α	3,10	3,80	0,41	0,575	0,575	0,220	0,250
Κ 0454	Δ20δ	11/8/2000	28		2	Α	3,30	3,20	0,41	0,410	0,410	0,260	0,185
Κ 0455	Δ20δ	11/8/2000	29		2	Α	4,75	1,40	0,41	0,380	0,380	0,260	0,145
Κ 0456	Δ20δ	11/8/2000	30		2	Α	4,65	1,50	0,41	0,300	0,300	0,130	0,100
Κ 0457	Δ20δ	11/8/2000	31		2	Α	2,50	4,10	0,41	0,420	0,420	0,230	0,100
Κ 0458	Δ20δ	18/7/2003	4		2	Α	3,10	0,25	0,41	0,400	0,400	0,180	0,160
Κ 0459	Δ20δ	18/7/2003	5		2	Α	1,10	3,20	0,43	0,500	0,500	0,165	0,290
Κ 0460	Δ20δ	13/8/2003	10		2	Α	1,97	0,00	0,56	0,535	0,535	0,430	0,190
Κ 0705	Δ20δ	12/7/2005	2		2	Α	3,43	4,07	0,68	0,460	0,460	0,285	0,200

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0706	Δ20δ	12/7/2005	5		2	Α	3,97	4,10	0,60	0,355	0,355	0,140	0,135
Κ 0707	Δ20δ	12/7/2005	7		2	Α	4,44	4,44	0,68	0,310	0,310	0,230	0,100
Κ 0709	Δ20δ	20/7/2005	16		2	Α	1,10	3,45	0,66	0,460	0,460	0,315	0,200
Κ 0710	Δ20δ	26/7/2005	25		2	Α	4,75	4,30	0,64	0,615	0,615	0,430	0,200
Κ 0711	Δ20δ	27/7/2005	36		2	Α	4,68	0,88	0,50	0,400	0,400	0,165	0,125
Κ 0712	Δ20δ	27/7/2005	43		2	Α	0,26	0,81	0,53	0,515	0,515	0,300	0,275
Κ 0719	Δ20δ	10/8/2005	82		2	Α	3,60	0,50	0,80	0,455	0,455	0,220	0,155
Κ 0730	Δ20δ	17/8/2005	95	Ν περιφέρεια ΛΑΚ2	2	Α	3,08	0,30	0,84	0,510	0,510	0,335	0,200
Κ 0731	Δ20δ	17/8/2005	100	ΛΑΚ1	2	Α	2,64	0,52	1,11	0,475	0,475	0,235	0,160
Κ 0732	Δ20δ	17/8/2005	101	ΛΑΚ1	2	Α	3,55	0,17	1,08	0,375	0,375	0,235	0,145
Κ 0735	Δ20δ	16/8/2005	88	ΛΑΚ1	2	Α	2,57	0,28	0,93	0,500	0,500	0,230	0,200
Κ 0736	Δ20δ	18/8/2005	106	ΛΑΚ1	2	Α	2,77	0,07	1,22	0,305	0,350	0,170	0,100
Κ 0737	Δ20δ	18/8/2005	108	ΛΑΚ1	2	Α	2,45	0,35	1,20	0,415	0,415	0,155	0,130
Κ 0738	Δ20δ	18/8/2005	110	ΛΑΚ1	2	Α	3,17	0,12	1,25	0,450	0,750	0,220	0,185
Κ 0742	Δ20δ	1/8/2005	115	Από ταφή	2	Α	3,40	3,40	0,95	0,300	0,300	0,100	0,100
Κ 0461	Δ25α	28/7/2000	24		2	Α	3,65	2,95	0,34	0,585	0,580	0,345	0,200
Κ 0462	Δ25γ	3/8/1998	54		2	Α	3,52	4,80	0,55	0,370	0,365	0,190	0,175
Κ 0629	Δ25γ	4/8/1998		NK1074	2	Α	1,50	1,50	0,80	0,325	0,325	0,150	0,100
Κ 0721	Δ29γ	28/7/2005	3		2	Α	2,61	4,31	0,63	0,440	0,440	0,200	0,145
Κ 0722	Δ29γ	5/8/2005	17		2	Α	4,02	2,70	0,48	0,385	0,385	0,250	0,155
Κ 0723	Δ29γ	5/8/2005	29		2	Α	2,50	1,00	0,56	0,535	0,535	0,320	0,200
Κ 0724	Δ29γ	9/8/2005	45		2	Α	1,00	1,60	0,58	0,525	0,525	0,355	0,200
Κ 0726	Δ29γ	10/8/2005	65		2	Α	4,32	1,32	0,68	0,525	0,525	0,415	0,225
Κ 0727	Δ29γ	10/8/2005	67		2	Α	4,46	2,76	0,67	0,465	0,465	0,200	0,125
Κ 0728	Δ29γ	10/8/2005	70		2	Α	3,64	2,81	0,68	0,420	0,420	0,215	0,125
Κ 0729	Δ29γ	11/8/2005	77		2	Α	4,60	3,98	0,70	0,415	0,415	0,300	0,200
Κ 0269	Δ30β	23/7/1998	71		2	Α	2,64	0,20	0,65	0,600	0,600	0,440	0,225
Κ 0277	Δ30β	24/7/1998			2	Α	4,60	2,50	0,68	0,585	0,585	0,450	0,225
Κ 0303	Δ30β	21/7/1998	34		2	Α	1,95	1,52	0,57	0,465	0,465	0,275	0,250
Κ 0464	Δ30β	23/7/1998	72		2	Α	3,96	0,90	0,64	0,400	0,400	0,200	0,200
Κ 0465	Δ30β	23/7/1998	77		2	Α	3,95	0,25	0,68	0,390	0,390	0,350	0,210
Κ 0466	Δ30β	23/7/1998	81		2	Α	3,60	1,27	0,70	0,375	0,375	0,250	0,170
Κ 0467	Δ30β	23/7/1998	84		2	Α	4,05	0,98	0,47	0,335	0,335	0,200	0,145
Κ 0468	Δ30β	23/7/1998	86		2	Α	4,34	1,54	0,72	0,450	0,450	0,245	0,200
Κ 0469	Δ30β	23/7/1998	88		2	Α	4,68	1,08	0,68	0,450	0,450	0,275	0,200
Κ 0470	Δ30β	24/7/1998	95		2	Α	4,50	1,80	0,70	0,400	0,370	0,260	0,100
Κ 0471	Δ30β	24/7/1998	109		2	Α	4,60	2,50	0,68	0,237	0,370	0,175	0,100
Κ 0472	Δ30β	30/7/1998	142		2	Α	4,30	1,00	0,87	0,325	0,325	0,170	0,135
Κ 0480	Δ59α	9/8/2000	33		2	Α	4,08	4,60	0,64	0,365	0,335	0,160	0,100
Κ 0481	Δ59α	9/8/2000	36		2	Α	2,10	4,68	0,64	0,500	0,500	0,300	0,225
Κ 0482	Δ59α	9/8/2000	36		2	Α	4,40	4,60	0,64	0,375	0,375	0,185	0,150
Κ 0484	Δ59β	18/8/2000	7		2	Α	0,80	4,50	0,76	0,430	0,430	0,125	0,130
Κ 0230	Δ60β	26/8/1999	40		2	Α	2,08	1,47	0,58	0,425	0,425	0,170	0,140
Κ 0231	Δ60β	2/9/1999	53	Α μάρτυρας	2	Α	4,55	4,20	0,56	0,425	0,425	0,180	0,175
Κ 0232	Δ60β	22/7/2003	2		2	Α	0,40	0,86	0,61	0,340	0,340	0,200	0,140
Κ 0233	Δ60β	22/7/2003	3		2	Α	0,56	2,80	0,71	0,500	0,500	0,275	0,145

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0280	Δ60β	12/8/2004	6		2	Α	2,50	2,50	0,68	0,400	0,400	0,200	0,150
Κ 0235	Δ69α	16/8/1999	72		2	Α	2,35	1,50	0,47	0,610	0,610	0,285	0,170
Κ 0486	Δ69α	16/8/1999	74		2	Α	3,00	0,20	0,44	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 0487	Δ69α	22/7/2003	3		2	Α	1,40	4,12	0,55	0,320	0,320	0,200	0,130
Κ 0684	Δ69α	12/8/2004	2		2	Α	2,50	2,50	0,64	0,300	0,300	0,220	0,100
Κ 0685	Δ69α	12/8/2004	2		2	Α	2,50	2,50	0,64	0,485	0,485	0,220	0,220
Κ 0686	Δ69α	12/8/2004	2		2	Α	2,50	2,50	0,64	0,325	0,325	0,200	0,150
Κ 1339	Δ14β	5/10/2006	7		2		4,70	0,55	0,56	0,495	0,495	0,245	0,200
Κ 1340	Δ14β	18/10/2006	46		2		1,35	2,60	0,90	0,400	0,400	0,220	0,125
Κ 1380	Δ14β	24/9/2007	2		2	Α	3,70	2,00	0,95	0,410	0,410	0,230	0,120
Κ 1381	Δ14β	25/9/2007	5		2	Α	3,75	2,47	1,00	0,340	0,340	0,170	0,130
Κ 1382	Δ14β	17/10/2007	27		2	Α	3,70	2,80	1,01	0,305	0,305	0,220	0,130
Κ 0861	Δ15α	31/7/2006	7		2	Α	0,50	0,76	0,60	0,340	0,340	0,200	0,125
Κ 0862	Δ15α	31/7/2006	8		2	Α	1,00	0,59	0,59	0,340	0,340	0,175	0,100
Κ 0863	Δ15α	31/7/2006	9		2	Α	1,40	0,70	0,59	0,330	0,330	0,185	0,115
Κ 0864	Δ15α	31/7/2006	15		2	Α	2,45	3,26	0,62	0,560	0,560	0,350	0,200
Κ 0865	Δ15α	31/7/2006	16		2	Α	1,46	2,45	0,58	0,360	0,360	0,235	0,135
Κ 1509	Δ15γ	28/7/2010	16		2	Α	3,70	4,05	0,75	0,400	0,400	0,220	0,155
Κ 1626	Δ15γ	28/7/2010	15		2	Α	3,90	1,09	0,78	0,385	0,395	0,150	0,130
Κ 0880	Δ18δ	21/7/2006			2	Α			0,40	0,330	0,330	0,200	0,125
Κ 1388	Δ18δ	11/9/2007	4		2	Α	0,28	4,79	0,58	0,355	0,355	0,170	0,135
Κ 1389	Δ18δ	13/9/2007	10		2	Α	1,84	0,50	0,65	0,375	0,375	0,230	0,160
Κ 1390	Δ18δ	13/9/2007	11		2	Α	2,90	1,60	0,65	0,530	0,530	0,305	0,205
Κ 1391	Δ18δ	2/10/2007	23		2	Α	1,63	1,28	0,69	0,375	0,375	0,155	0,125
Κ 1393	Δ19γ	21/9/2007	4		2	Α	2,16	0,00	0,72	0,360	0,360	0,230	0,130
Κ 1394	Δ19γ	21/9/2007	5		2	Α	3,10	0,00	0,71	0,460	0,460	0,265	0,140
Κ 1395	Δ19γ	24/9/2007	7		2	Α	0,41	1,41	0,70	0,360	0,360	0,230	0,130
Κ 1396	Δ19γ	24/9/2007	16		2	Α	2,54	1,30	0,69	0,375	0,375	0,180	0,100
Κ 1397	Δ20γ	25/7/2005			2	Α	2,75	4,10	0,60	0,290	0,290	0,195	0,120
Κ 1513	Δ20γ	29/7/2010	15		2	Α	4,40	1,80	0,71	0,335	0,335	0,215	0,155
Κ 1514	Δ20γ	30/7/2010	30		2	Α	2,40	2,60	0,73	0,395	0,395	0,185	0,125
Κ 1400	Δ20δ	2/8/2005			2	Α	3,00	3 ,8	0,67	0,355	0,355	0,220	0,120
Κ 1442	Δ24δ	15/7/2008	1		2	Α	0,40	3,00	0,65	0,385	0,385	0,170	0,085
Κ 1443	Δ24δ	18/7/2008	3		2	Α	0,30	3,10	0,69	0,355	0,355	0,210	0,120
Κ 1447	Δ24δ	22/7/2008	12		2	Α	0,30	2,65	0,75	0,345	0,345	0,210	0,100
Κ 0789	Δ29γ	12/10/2006	17		2	Α	4.15	0.18	0,74	0,325	0,325	0,205	0,140
Κ 0790	Δ29γ	12/10/2006	18		2	Α	4.70	0.17	0,76	0,470	0,470	0,255	0,125
Κ 0791	Δ29γ	12/10/2006	19		2	Α	2.70	0.05	0,75	0,425	0,425	0,260	0,240
Κ 0792	Δ29γ	12/10/2006	20		2	Α	4.63	0.31	0,74	0,370	0,370	0,215	0,165
Κ 0793	Δ29γ	12/10/2006	21		2	Α	3.90	0.47	0,73	0,375	0,375	0,220	0,175
Κ 0794	Δ29γ	12/10/2006	22		2	Α	4.60	0.55	0,74	0,375	0,375	0,285	0,175
Κ 0795	Δ29γ	12/10/2006	23		2	Α	2.40	0.47	0,77	0,415	0,415	0,215	0,160
Κ 0796	Δ29γ	12/10/2006	24		2	Α	2.80	0.68	0,75	0,390	0,390	0,200	0,165
Κ 0797	Δ29γ	12/10/2006	26		2	Α	3.85	0.90	0,74	0,440	0,440	0,270	0,230
Κ 0798	Δ29γ	12/10/2006	29		2	Α	4.14	1.13	0,78	0,360	0,360	0,215	0,125
Κ 0799	Δ29γ	12/10/2006	33		2	Α	4.50	1.00	0,79	0,185	0,185	0,120	0,075
Κ 0800	Δ29γ	13/10/2006	34		2	Α	1.86	1.50	0,80	0,350	0,350	0,175	0,115

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0801	Δ29γ	13/10/2006	35		2	A	1.35	1.42	0,79	0,385	0,385	0,170	0,150
Κ 0802	Δ29γ	13/10/2006	37		2	A	1.34	1.41	0,80	0,275	0,275	0,100	0,125
Κ 0803	Δ29γ	13/10/2006	38		2	A	1.36	1.40	0,79	0,415	0,415	0,315	0,150
Κ 0804	Δ29γ	13/10/2006	39		2	A	1.40	1.39	0,78	0,415	0,415	0,220	0,175
Κ 0805	Δ29γ	13/10/2006	42		2	A	4.67	1.78	0,80	0,460	0,460	0,295	0,175
Κ 0806	Δ29γ	13/10/2006	43		2	A	3.85	1.74	0,78	0,640	0,640	0,260	0,150
Κ 0807	Δ29γ	13/10/2006	44		2	A	4.60	1.63	0,80	0,365	0,365	0,225	0,120
Κ 0808	Δ29γ	13/10/2006	45		2	A	2.80	1.70	0,81	0,350	0,350	0,265	0,200
Κ 0809	Δ29γ	13/10/2006	46		2	A	1.80	1.67	0,79	0,390	0,390	0,335	0,195
Κ 0810	Δ29γ	13/10/2006	49		2	A	3.20	1.75	0,78	0,275	0,275	0,165	0,130
Κ 0811	Δ29γ	13/10/2006	53		2	A	2.80	1.90	0,82	0,310	0,310	0,195	0,160
Κ 0812	Δ29γ	13/10/2006	54		2	A	2.90	1.89	0,80	0,440	0,440	0,235	0,245
Κ 0813	Δ29γ	13/10/2006	56		2	A	0.90	2.07	0,81	0,330	0,330	0,170	0,145
Κ 0814	Δ29γ	13/10/2006	55		2	A	4.90	2.10	0,80	0,355	0,355	0,230	0,145
Κ 0815	Δ29γ	13/10/2006	50		2	A	3.30	1.74	0,78	0,320	0,320	0,160	0,125
Κ 0816	Δ29γ	13/10/2006	59		2	A	4.94	2.02	0,80	0,400	0,400	0,220	0,180
Κ 0818	Δ29γ	13/10/2006	65		2	A	3.10	2.20	0,81	0,355	0,355	0,200	0,170
Κ 0819	Δ29γ	18/10/2006	75		2	A	1.10	3.16	0,79	0,300	0,300	0,135	0,115
Κ 0820	Δ29γ	18/10/2006	77		2	A	2.60	3.44	0,85	0,390	0,390	0,310	0,185
Κ 0821	Δ29γ	18/10/2006	79		2	A	1.05	3.30	0,82	0,625	0,625	0,440	0,310
Κ 0822	Δ29γ	18/10/2006	80		2	A	2.01	3.35	0,84	0,365	0,365	0,135	0,160
Κ 0823	Δ29γ	18/10/2006	83		2	A	3.20	3.60	0,85	0,440	0,440	0,270	0,145
Κ 0824	Δ29γ	18/10/2006	84		2	A	3.56	0.34	0,83	0,365	0,365	0,260	0,170
Κ 0825	Δ29γ	18/10/2006	86		2	A	1.45	3.64	0,83	0,300	0,300	0,200	0,110
Κ 1307	Δ29γ	13/10/2006	60		2	A	1.20	2.07	0,81	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1308	Δ29γ	13/10/2006	64		2	A	0.85	2.25	0,81				
Κ 1309	Δ29γ	18/10/2006	78		2	A	1.89	3.25	0,84	0,335	0,335	0,130	0,070
Κ 1310	Δ29γ	18/10/2006	81		2	A	2.50	3.33	0,83	0,380	0,380	0,195	0,120
Κ 1311.1	Δ29γ	13/10/2006	48		2	A	2.60	1.66	0,80	0,515	0,515	0,197	0,270
Κ 1311.2	Δ29γ	13/10/2006	48		2	A	2.60	1.66	0,80	0,480	0,480	0,245	0,120
Κ 1311.3	Δ29γ	13/10/2006	48		2	A	2.60	1.66	0,80	0,450	0,450	0,240	0,100
Κ 1312	Δ29γ	13/10/2006	62		2	A	2.50	2.01	0,83	0,330	0,330		
Κ 1269.2	Δ30β	26/7/1998		NK1003	2	A			0,74	0,303	0,305	0,180	0,130
Κ 0877	Δ54β	5/10/2006	81		2	A	2,40	2,73	0,65	0,660	0,660	0,375	0,225
Κ 1338	Δ55α	29/9/2006	14		2	A	4,60	1,74	0,77	0,400	0,400	0,230	0,125
Κ 1317	Δ58β	6/9/2006	45		2	A	2,55	4,35	0,68	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 0867	Δ59γ	22/9/2006	3		2	A	0,20	2,40	0,70	0,415	0,415	0,240	0,185
Κ 0868	Δ59γ	25/9/2006	10		2	A	3,25	2,30	0,75	0,350	0,350	0,200	0,140
Κ 0751	Δ60β	6/9/2006	8		2	A	3,73	2,72	0,72	0,375	0,375	0,175	0,130
Κ 0752	Δ60β	6/9/2006	12		2	A	2,87	2,70	0,74	0,330	0,330	0,226	0,130
Κ 0753	Δ60β	6/9/2006	15		2	A	2,97	1,91	0,72	0,400	0,400	0,150	0,115
Κ 0754	Δ60β	7/9/2006	21		2	A	2,22	2,23	0,73	0,335	0,335	0,225	0,155
Κ 0755	Δ60β	7/9/2006	24		2	A	5,00	2,00	0,75	0,400	0,400	0,200	0,125
Κ 0756	Δ60β	7/9/2006	25		2	A	0,62	1,70	0,75	0,350	0,350	0,240	0,130
Κ 0757	Δ60β	8/9/2006	29		2	A	1,50	1,40	0,76	0,400	0,400	0,225	0,150
Κ 0758	Δ60β	8/9/2006	32		2	A	0,80	0,50	0,78	0,335	0,335	0,150	0,125
Κ 0759	Δ60β	8/9/2006	33		2	A	1,45	0,36	0,78	0,340	0,340	0,200	0,145

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0760	Δ60β	9/9/2006	34		2	Α	1,16	0,10	0,78	0,500	0,500	0,200	0,175
Κ 0761	Δ60β	9/9/2006	40		2	Α	2,83	0,10	0,76	0,410	0,410	0,200	0,155
Κ 0762	Δ60β	9/9/2006	42		2	Α	4,64	3,50	0,77	0,345	0,345	0,175	0,140
Κ 0763	Δ60β	11/9/2006	45		2	Α	3,41	1,85	0,78	0,325	0,325	0,180	0,135
Κ 0764	Δ60β	11/9/2006	47		2	Α	3,13	2,30	0,81	0,350	0,350	0,210	0,125
Κ 0765	Δ60β	11/9/2006	48		2	Α	3,20	3,90	0,81	0,350	0,350	0,225	0,105
Κ 0766	Δ60β	11/9/2006	49		2	Α	2,25	1,85	0,80	0,350	0,350	0,170	0,090
Κ 0767	Δ60β	11/9/2006	50		2	Α	2,60	2,70	0,81	0,325	0,325	0,185	0,100
Κ 0768	Δ60β	11/9/2006	51		2	Α	2,85	1,55	0,81	0,425	0,425	0,230	0,160
Κ 0769	Δ60β	11/9/2006	52		2	Α	1,82	1,60	0,83	0,510	0,510	0,185	0,160
Κ 0770	Δ60β	12/9/2006	56		2	Α	1,41	0,09	0,82	0,355	0,355	0,210	0,130
Κ 0771	Δ60β	12/9/2006	58		2	Α	1,11	0,68	0,82	0,440	0,440	0,250	0,135
Κ 0772	Δ60β	12/9/2006	60		2	Α	0,81	0,23	0,83	0,415	0,415	0,170	0,140
Κ 0773	Δ60β	12/9/2006	61		2	Α	1,25	0,46	0,83	0,350	0,350	0,230	0,115
Κ 0774	Δ60β	12/9/2006	62		2	Α	0,83	0,29	0,84	0,560	0,560	0,235	0,120
Κ 0776	Δ60β	12/9/2006	71		2	Α	0,88	3,90	0,84	0,570	0,575	0,380	0,230
Κ 0777	Δ60β	12/9/2006	73		2	Α	0,30	3,90	0,82	0,575	0,575	0,350	0,230
Κ 0778	Δ60β	12/9/2006	74		2	Α	0,70	4,00	0,84	0,585	0,585	0,370	0,230
Κ 0779	Δ60β	12/9/2006	75		2	Α	0,69	3,90	0,84	0,535	0,535	0,280	0,200
Κ 0780	Δ60β	12/9/2006	76		2	Α	0,43	4,23	0,84	0,300	0,300	0,215	0,090
Κ 0881	Δ60δ	26/7/2006	24		2	Α	2,15	2,10	0,49	0,500	0,500	0,300	0,200
Κ 0882	Δ60δ	26/7/2006	25		2	Α	4,20	2,75	0,43	0,600	0,600	0,400	0,300
Κ 0883	Δ60δ	9/8/2006	38		2	Α	1,20	0,20	0,54	0,400	0,400	0,245	0,125
Κ 0884	Δ60δ	9/8/2006	39		2	Α	2,67	0,30	0,58	0,315	0,315	0,160	0,170
Κ 0885	Δ60δ	9/8/2006	40		2	Α	2,15	0,20	0,57	0,345	0,345	0,150	0,155
Κ 0886	Δ60δ	11/8/2006	46		2	Α	4,20	2,40	0,71	0,300	0,300	0,160	0,200
Κ 0887	Δ60δ	24/8/2006	56		2	Α	4,23	0,60	0,75	0,455	0,455	0,230	0,200
Κ 0888	Δ60δ	24/8/2006	57		2	Α	4,40	1,40	0,74	0,350	0,350	0,200	0,200
Κ 1315	Δ60δ	11/8/2006	47		2	Α	3,53	1,90	0,68	0,370	0,370	0,260	0,120
Κ 1063	Δ69α	30/8/2006	3		2	Α	0,60	1,20	0,69	0,375	0,375	0,175	0,175
Κ 1064	Δ69α	30/8/2006	4		2	Α	1,20	0,60	0,69	0,425	0,425	0,275	0,200
Κ 1065	Δ69α	31/8/2006	9		2	Α	3,60	2,87	0,75	0,400	0,400	0,175	0,125
Κ 1066	Δ69α	1/9/2006	13		2	Α	0,68	0,70	0,78	0,375	0,375	0,275	0,175
Κ 1067	Δ69α	1/9/2006	14		2	Α	3,73	0,93	0,77	0,300	0,300	0,175	0,150
Κ 1068	Δ69α	1/9/2006	15		2	Α	3,32	0,88	0,76	0,375	0,375	0,250	0,200
Κ 1069	Δ69α	1/9/2006	17		2	Α	4,20	0,65	0,78	0,275	0,275	0,150	0,150
Κ 1070	Δ69α	1/9/2006	18		2	Α	4,00	0,65	0,76	0,425	0,425	0,350	0,225
Κ 1071	Δ69α	1/9/2006	19		2	Α	1,46	1,25	0,79	0,350	0,350	0,225	0,200
Κ 1072	Δ69α	4/9/2006	20		2	Α	2,40	1,20	0,79	0,400	0,400	0,200	0,175
Κ 1073	Δ69α	4/9/2006	21		2	Α	2,70	1,05	0,77	0,375	0,375	0,250	0,250
Κ 1074	Δ69α	4/9/2006	22		2	Α	3,79	1,25	0,76	0,375	0,375	0,175	0,150
Κ 1075	Δ69α	4/9/2006	23		2	Α	3,69	1,50	0,77	0,400	0,400	0,200	0,200
Κ 1076	Δ69α	4/9/2006	24		2	Α	3,60	1,40	0,78	0,375	0,375	0,225	0,125
Κ 1077	Δ69α	4/9/2006	27		2	Α	3,77	2,20	0,77	0,325	0,325	0,175	0,200
Κ 1078	Δ69α	5/9/2006	30		2	Α	1,07	1,70	0,80	0,350	0,350	0,200	0,175
Κ 1079	Δ69α	5/9/2006	31		2	Α	2,14	3,09	0,78	4,250	4,250	2,500	1,750
Κ 1080	Δ69α	5/9/2006	33		2	Α	4,30	3,70	0,79	0,600	0,600	4,250	2,500

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1081	Δ69α	5/9/2006	36		2	Α	1,73	3,90	0,78	0,375	0,375	0,200	0,175
Κ 1082	Δ69α	5/9/2006	40		2	Α	3,30	4,08	0,78	0,300	0,300	0,150	0,150
Κ 1083	Δ69α	6/9/2006	46		2	Α	1,37	1,82	0,80	0,400	0,400	0,200	0,175
Κ 1084	Δ69α	29/9/2006	47		2	Α	4,54	1,21	0,85	0,325	0,325	0,200	0,200
Κ 1085	Δ69α	29/9/2006	49		2	Α	4,56	1,33	0,86	0,425	0,425	0,200	0,250
Κ 1086	Δ69α	29/9/2006	50		2	Α	4,55	1,66	0,85	0,325	0,325	0,150	0,175
Κ 1087	Δ69α	29/9/2006	57		2	Α	4,33	3,83	0,83	0,400	0,400	0,150	0,175
Κ 1088	Δ69α	29/9/2006	58		2	Α	4,39	3,05	0,86	0,350	0,350	0,150	0,200
Κ 1089	Δ69α	29/9/2006	59		2	Α	4,32	0,37	0,90	0,475	0,475	0,225	0,250
Κ 1090	Δ69α	29/9/2006	60		2	Α	4,22	0,36	0,87	0,225	0,225	0,125	0,100
Κ 1091	Δ69α	29/9/2006	61		2	Α	4,13	0,63	0,86	0,425	0,425	0,225	0,250
Κ 1092	Δ69α	29/9/2006	62		2	Α	4,06	2,73	0,88	0,275	0,275	0,175	0,200
Κ 1093	Δ69α	29/9/2006	63		2	Α	4,08	0,57	0,87	0,225	0,225	0,150	0,200
Κ 1094	Δ69α	29/9/2006	64		2	Α	4,06	1,37	0,85	0,450	0,450	0,200	0,300
Κ 1096	Δ69α	29/9/2006	66		2	Α	3,19	3,68	0,86	0,350	0,350	0,125	0,100
Κ 1097	Δ69α	29/9/2006	69		2	Α	3,18	0,97	0,87	0,300	0,300	0,200	0,175
Κ 1098	Δ69α	29/9/2006	70		2	Α	3,32	1,56	0,85	0,300	0,300	0,125	0,175
Κ 1099	Δ69α	29/9/2006	71		2	Α	3,66	1,47	0,86	0,325	0,325	0,175	0,150
Κ 1100	Δ69α	29/9/2006	72		2	Α			0,86	0,350	0,350	0,175	0,150
Κ 1101	Δ69α	29/9/2006	74		2	Α	4,52	3,98	0,86	0,400	0,400	0,185	0,195
Κ 1102	Δ69α	2/10/2006	76		2	Α	2,97	3,36	0,85	0,345	0,345	0,195	0,095
Κ 1103	Δ69α	2/10/2006	77		2	Α	2,99	2,96	0,84	0,310	0,310	0,190	0,125
Κ 1104	Δ69α	2/10/2006	78		2	Α	3,30	2,45	0,86	0,400	0,400	0,260	0,165
Κ 1105	Δ69α	29/9/2006	73		2	Α	3,28	1,53	0,87	0,425	0,425	0,165	0,160
Κ 1106	Δ69α	2/10/2006	79		2	Α	3,12	1,91	0,85	0,310	0,310	0,150	0,135
Κ 1107	Δ69α	2/10/2006	82		2	Α	2,73	3,68	0,85	0,340	0,340	0,160	0,115
Κ 1108	Δ69α	2/10/2006	83		2	Α	2,43	2,99	0,87	0,300	0,300	0,185	0,130
Κ 1109	Δ69α	2/10/2006	84		2	Α	2,19	2,74	0,86	0,400	0,400	0,200	0,150
Κ 1110	Δ69α	2/10/2006	86		2	Α	2,42	2,55	0,85	0,375	0,375	0,200	0,150
Κ 1111	Δ69α	2/10/2006	87		2	Α	2,53	0,68	0,86	0,300	0,300	0,150	0,150
Κ 1112	Δ69α	2/10/2006	88		2	Α	2,51	1,00	0,85	0,550	0,550	0,350	0,350
Κ 1113	Δ69α	2/10/2006	89		2	Α	2,12	2,54	0,85	0,375	0,375	0,200	0,250
Κ 1114	Δ69α	2/10/2006	91		2	Α	2,20	1,70	0,86	0,250	0,250	0,150	0,100
Κ 1115	Δ69α	2/10/2006	92		2	Α	2,13	1,62	0,87	0,325	0,325	0,200	0,200
Κ 1116	Δ69α	3/10/2006	94		2	Α	1,86	2,57	0,86	0,350	0,350	0,200	0,200
Κ 1117	Δ69α	3/10/2006	96		2	Α	1,90	2,98	0,86	0,350	0,350	0,175	0,100
Κ 1118	Δ69α	3/10/2006	98		2	Α	1,71	2,23	0,87	0,400	0,400	0,200	0,150
Κ 1119	Δ69α	3/10/2006	99		2	Α	1,55	0,81	0,87	0,325	0,325	0,200	0,175
Κ 1120	Δ69α	1/9/2006	16		2	Α	2,76	0,35	0,78	0,475	0,475	0,300	0,225
Κ 1121	Δ69α	3/10/2006	102		2	Α	1,62	3,36	0,86	0,450	0,450	0,200	0,200
Κ 1122	Δ69α	3/10/2006	103		2	Α	1,55	3,22	0,86	0,425	0,425	0,225	0,125
Κ 1123	Δ69α	3/10/2006	104		2	Α	0,12	4,76	0,87	0,335	0,335	0,250	0,200
Κ 1124	Δ69α	3/10/2006	105		2	Α	0,17	4,63	0,85	0,450	0,450	0,200	0,100
Κ 1125	Δ69α	4/10/2006	110		2	Α	0,73	2,46	0,85	0,350	0,350	0,175	0,100
Κ 1126	Δ69α	4/10/2006	111		2	Α	0,18	0,16	0,83	0,400	0,400	0,200	0,125
Κ 1323	Δ69α	5/9/2006	43		2	Α	3,38	3,70	0,80	0,410	0,410	0,137	0,070
Κ 1324	Δ69α	2/10/2006	90		2	Α	2,22	2,07	0,86	0,400	0,400	0,217	0,075

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1325	Δ69α	3/10/2006	97		2	Α	1,73	2,67	0,86	0,360	0,360	0,180	0,080
Κ 1326	Δ69α	3/10/2006	100		2	Α	1,24	1,00	0,88	0,350	0,350	0,160	0,080
Κ 1403.1	Δ69α	29/9/2006	86		2	Α				0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1403.2	Δ69α	29/9/2006	86		2	Α				0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 0985	Δ69γ	21/7/2006	33		2	Α	1,70	4,55	0,49	0,350	0,350	0,200	0,125
Κ 0986	Δ69γ	21/7/2006	36		2	Α	3,05	3,56	0,50	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 0987	Δ69γ	27/7/2006	42		2	Α	1,50	0,34	0,52	0,340	0,340	0,215	0,100
Κ 0988	Δ69γ	31/7/2006	49		2	Α	3,18	4,20	0,59	0,425	0,425	0,275	0,200
Κ 0989	Δ69γ	3/8/2006	55		2	Α	3,50	0,80	0,63	0,355	0,355	0,185	0,130
Κ 0990	Δ69γ	3/8/2006	56		2	Α	4,00	0,45	0,64	0,325	0,325	0,200	0,100
Κ 0991	Δ69γ	4/8/2006	58		2	Α	0,30	1,10	0,62	0,340	0,340	0,200	0,120
Κ 0992	Δ69γ	7/8/2006	61		2	Α	3,30	2,19	0,60	0,500	0,500	0,300	0,200
Κ 0993	Δ69γ	7/8/2006	64		2	Α	2,97	2,92	0,62	0,415	0,415	0,200	0,135
Κ 0995	Δ69γ	8/8/2006	73		2	Α	4,15	4,30	0,64	0,350	0,350	0,230	0,155
Κ 0996	Δ69γ	8/8/2006	74		2	Α	1,34	0,55	0,66	0,300	0,300	0,215	0,135
Κ 0997	Δ69γ	28/8/2006	80		2	Α	2,63	2,55	0,69	0,620	0,620	0,375	0,200
Κ 0998	Δ69γ	29/8/2006	86		2	Α	4,50	2,16	0,74	0,375	0,375	0,225	0,175
Κ 0999	Δ69γ	7/9/2006	92		2	Α	4,69	2,19	0,81	0,525	0,525	0,275	0,175
Κ 1000	Δ69γ	7/9/2006	93		2	Α	1,86	1,25	0,80	0,360	0,360	0,200	0,160
Κ 1001	Δ69γ	8/9/2006	94		2	Α	3,40	2,78	0,87	0,380	0,380	0,230	0,175
Κ 1002	Δ69γ	8/9/2006	95		2	Α	2,19	3,33	0,88	0,435	0,435	0,260	0,175
Κ 1003	Δ69γ	8/9/2006	98		2	Α	2,94	4,08	0,86	0,355	0,355	0,175	0,150
Κ 1004	Δ69γ	11/9/2006	101		2	Α	2,26	4,96	0,92	0,375	0,375	0,225	0,120
Κ 1005	Δ69γ	11/9/2006	102		2	Α	1,82	4,98	0,90	0,415	0,415	0,205	0,100
Κ 1006	Δ69γ	11/9/2006	105		2	Α	0,84	0,25	0,84	0,410	0,410	0,210	0,130
Κ 1007	Δ69γ	12/9/2006	107		2	Α	3,21	0,92	0,88	0,300	0,300	0,175	0,140
Κ 1008	Δ69γ	12/9/2006	108		2	Α	2,73	0,91	0,87	0,320	0,320	0,200	0,130
Κ 1009	Δ69γ	12/9/2006	109		2	Α	2,82	1,10	0,88	0,535	0,535	0,300	0,200
Κ 1010	Δ69γ	13/9/2006	110		2	Α	4,21	1,59	0,90	0,385	0,385	0,200	0,200
Κ 1011	Δ69γ	13/9/2006	112		2	Α	0,64	2,21	0,90	0,415	0,415	0,225	0,155
Κ 1012	Δ69γ	14/9/2006	115		2	Α	2,72	3,06	0,94	0,375	0,375	0,170	0,150
Κ 1013	Δ69γ	14/9/2006	117		2	Α	3,00	1,65	0,95	0,350	0,325	0,200	0,125
Κ 1014	Δ69γ	15/9/2006	120		2	Α	2,15	4,05	0,99	0,400	0,400	0,200	0,125
Κ 1015	Δ69γ	15/9/2006	122		2	Α	3,07	0,70	0,96	0,425	0,425	0,180	0,125
Κ 1016	Δ69γ	15/9/2006	124		2	Α	0,75	4,49	0,97	0,320	0,320	0,175	0,100
Κ 1332	Δ69γ	3/8/2006	54		2	Α	3,50	0,50	0,62	0,355	0,355	0,185	0,130
Κ 1333	Δ69γ	8/9/2006	97		2	Α	1,61	4,05	0,86	0,355	0,355	0,165	0,070
Κ 0395	Δ15δ	18/7/2000	87		3	Α	3,39	0,95	0,49	0,470	0,470	0,170	0,100
Κ 0391	Δ16α	18/7/2000	70		3	Α	4,46	0,91	0,54	0,410	0,420	0,220	0,140
Κ 0392	Δ16α	18/7/2000	74		3	Α	2,50	2,50	0,65	0,385	0,380	0,185	0,140
Κ 0393	Δ16α	18/7/2000	78		3	Α	4,34	1,40	0,48	0,335	0,335	0,200	0,130
Κ 0394	Δ16α	18/7/2000	84		3	Α	4,26	0,90	0,51	0,345	0,345	0,200	0,135
Κ 0397	Δ16α	18/7/2000	91		3	Α	2,50	2,50	0,45	0,300	0,300	0,120	0,115
Κ 0398	Δ16α	19/7/2000	104		3	Α	2,45	2,29	0,59	0,365	0,365	0,210	0,125
Κ 0399	Δ16α	19/7/2000	105		3	Α	2,45	2,29	0,59	0,330	0,330	0,220	0,160
Κ 0400	Δ16α	19/7/2000	106		3	Α	2,70	2,45	0,59	0,380	0,380	0,200	0,150
Κ 0401	Δ16α	19/7/2000	107		3	Α	2,47	1,97	0,59	0,370	0,370	0,220	0,160

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0402	Δ16α	19/7/2000	109		3	A	2,87	2,60	0,56	0,370	0,385	0,250	0,180
Κ 0403	Δ16α	19/7/2000	110		3	A	2,87	2,60	0,56	0,365	0,365	0,220	0,125
Κ 0404	Δ16α	19/7/2000	112		3	A	3,37	1,52	0,56	0,320	0,320	0,185	0,145
Κ 0405	Δ16α	20/7/2000	114		3	A	3,82	1,09	0,62	0,365	0,365	0,200	0,170
Κ 0406	Δ16α	20/7/2000	119		3	A	4,25	1,63	0,61	0,340	0,340	0,200	0,150
Κ 0407	Δ16α	20/7/2000	120		3	A	4,47	1,00	0,60	0,385	0,385	0,170	0,140
Κ 0408	Δ16α	20/7/2000	121		3	A	4,54	1,10	0,60	0,390	0,390	0,185	0,125
Κ 0409	Δ16α	20/7/2000	122		3	A	4,03	0,74	0,60	0,500	0,500	0,185	0,100
Κ 0410	Δ16α	20/7/2000	123		3	A	4,71	0,94	0,60	0,315	0,315	0,135	0,150
Κ 0411	Δ16α	20/7/2000	125		3	A	2,52	2,50	0,50	0,650	0,650	0,310	0,255
Κ 0412	Δ16α	16/7/2003	3		3	A	5,00	1,20	0,51	0,345	0,345	0,180	0,140
Κ 0413	Δ16α	16/7/2003	4		3	A	4,90	1,80	0,51	0,365	0,365	0,225	0,160
Κ 0612	Δ25γ	4/8/1998		NK1072	3	A	3,50	1,50	0,55	0,300	0,300	0,230	0,160
Κ 0613	Δ25γ	14/8/1998		NK1104	3	A	2,50	1,50	0,72	0,465	0,465	0,275	0,190
Κ 0274	Δ30β	30/7/1998	148		3	A	4,60	2,50	0,68	0,715	0,715	0,415	0,275
Κ 0275	Δ30β	31/7/1998	156		3	A	1,65	0,92	0,89	0,465	0,465	0,335	0,200
Κ 0473	Δ30β	30/7/1998	146		3	A	3,50	2,50	0,89	0,300	0,300	0,160	0,140
Κ 0474	Δ30β	30/7/1998	150		3	A	4,60	0,15	0,87	0,365	0,365	0,230	0,100
Κ 0475	Δ30β	30/7/1998	151		3	A	4,50	0,30	0,87	0,345	0,345	0,250	0,225
Κ 0476	Δ30β	4/8/1998	215		3	A	1,08	2,72	0,84	0,440	0,440	0,200	0,130
Κ 0477	Δ30β	4/8/1998	217		3	A	1,14	2,49	0,84	0,415	0,415	0,200	0,160
Κ 0478	Δ30β	4/8/1998	218		3	A	1,65	2,57	0,84	0,480	0,480	0,285	0,220
Κ 0479	Δ30β	4/8/1998	225		3	A	2,59	4,37	0,88	0,315	0,315	0,175	0,155
Κ 0615	Δ30β	4/8/1998		NK1052	3	A	3,50	3,50	0,85	0,320	0,320	0,165	0,100
Κ 0626	Δ30β	23/7/1998		NK1002	3	A	2,50	1,50	0,69	0,440	0,440	0,200	0,230
Κ 0936	Δ16β	5/7/2006	12		3		0.27	4.86	0,60	0,315	0,315	0,180	0,120
Κ 0937	Δ16β	5/7/2006	14		3		4.20	4.24	0,56	0,345	0,345	0,235	0,180
Κ 0938	Δ16β	5/7/2006	15		3		0.92	4.52	0,60	0,525	0,525	0,400	0,245
Κ 0939	Δ16β	5/7/2006	16		3		3.30	4.10	0,56	0,350	0,350	0,150	0,125
Κ 0940	Δ16β	5/7/2006	17		3		0.70	4.00	0,59	0,400	0,400	0,200	0,125
Κ 0941	Δ16β	5/7/2006	18		3		1.12	3.94	0,57	0,330	0,330	0,220	0,150
Κ 0942	Δ16β	5/7/2006	19		3		4.63	4.00	0,56	0,320	0,320	0,155	0,150
Κ 0943	Δ16β	5/7/2006	20		3		0.50	3.70	0,61	0,380	0,380	0,250	0,130
Κ 0944	Δ16β	5/7/2006	21		3		0.60	3.60	0,60	0,400	0,400	0,200	0,130
Κ 0945	Δ16β	5/7/2006	24		3		4.13	3.15	0,57	0,525	0,525	0,300	0,200
Κ 0946	Δ16β	5/7/2006	26		3		4.65	3.58	0,57	0,350	0,350	0,250	0,150
Κ 0947	Δ16β	6/7/2006	29		3		1.63	2.02	0,60	0,380	0,380	0,165	0,120
Κ 0948	Δ16β	6/7/2006	30		3		0.86	2.16	0,60	0,585	0,585	0,285	0,155
Κ 0949	Δ16β	6/7/2006	31		3		0.60	2.15	0,59	0,355	0,355	0,155	0,125
Κ 0950	Δ16β	6/7/2006	33		3		0.83	1.94	0,59	0,260	0,260	0,185	0,135
Κ 0951	Δ16β	6/7/2006	34		3		0.60	1.90	0,60	0,370	0,370	0,175	0,145
Κ 0952	Δ16β	6/7/2006	38		3		0.86	4.89	0,59	0,525	0,525	0,465	0,175
Κ 0953	Δ16β	6/7/2006	40		3		0.74	0.93	0,58	0,330	0,330	0,230	0,150
Κ 0954	Δ16β	11/7/2006	41		3		2.04	4.79	0,65	0,375	0,375	0,300	0,150
Κ 0955	Δ16β	11/7/2006	42		3		3.06	4.65	0,65	0,350	0,350	0,250	0,140
Κ 0956	Δ16β	11/7/2006	44		3		3.18	4.64	0,63	0,400	0,400	0,250	0,170
Κ 0957	Δ16β	11/7/2006	48		3		3.60	4.80	0,66	0,480	0,480	0,225	0,175

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0958	Δ16β	11/7/2006	51		3		4.10	3.30	0,64	0,370	0,370	0,160	0,150
Κ 0959	Δ16β	12/7/2006	52		3		0.25	4.00	0,69	0,305	0,305	0,185	0,150
Κ 0960	Δ16β	12/7/2006	53		3		0.96	3.95	0,64	0,520	0,520	0,300	0,265
Κ 0961	Δ16β	12/7/2006	54		3		0.50	3.85	0,68	0,465	0,465	0,300	0,155
Κ 0962	Δ16β	12/7/2006	56		3		1.20	3.68	0,64	0,325	0,325	0,165	0,110
Κ 0963	Δ16β	12/7/2006	57		3		1.24	3.95	0,65	0,555	0,555	0,300	0,165
Κ 0964	Δ16β	12/7/2006	58		3		1.55	3.90	0,64	0,600	0,600	0,300	0,200
Κ 0965	Δ16β	12/7/2006	59		3		3.04	3.97	0,65	0,525	0,525	0,325	0,150
Κ 0966	Δ16β	12/7/2006	60		3		0.20	3.90	0,68	0,350	0,350	0,135	0,100
Κ 0967	Δ16β	12/7/2006	62		3		4.70	2.91	0,66	0,375	0,375	0,150	0,140
Κ 0969	Δ16β	12/7/2006	68		3		2.70	2.90	0,65	0,375	0,375	0,200	0,120
Κ 0971	Δ16β	12/7/2006	75		3		0.83	1.50	0,63	0,375	0,375	0,300	0,135
Κ 0972	Δ16β	12/7/2006	76		3		0.70	1.90	0,69	0,535	0,535	0,285	0,225
Κ 0973	Δ16β	13/7/2006	77		3		0.60	0.85	0,68	0,300	0,300	0,150	0,100
Κ 0974	Δ16β	14/7/2006	78		3		4.54	3.40	0,66	0,310	0,310	0,150	0,100
Κ 0975	Δ16β	14/7/2006	79		3		1.08	4.80	0,66	0,600	0,600	0,380	0,200
Κ 0976	Δ16β	14/7/2006	80		3		1.36	4.60	0,63	0,550	0,550	0,255	0,160
Κ 0977	Δ16β	14/7/2006	81		3		1.36	4.60	0,63	0,545	0,545	0,460	0,280
Κ 0978	Δ16β	17/7/2006	85		3		4.39	1.69	0,50	0,310	0,310	0,260	0,165
Κ 0979	Δ16β	17/7/2006	87		3		3.37	0.90	0,46	0,360	0,360	0,205	0,135
Κ 0980	Δ16β	17/7/2006	88		3		4.00	0.00	0,48	0,375	0,375	0,200	0,150
Κ 0981	Δ16β	18/7/2006	89		3		0.79	0.13	0,49	0,325	0,325	0,200	0,125
Κ 1318	Δ16β	12/7/2006	73		3		0.62	2.10	0,69	0,405	0,340	0,185	0,145
Κ 1322	Δ16β	5/7/2006	28		3		2.50	2.60	0,59	0,500	0,500	0,190	0,140
Κ 1334	Δ16β	6/7/2006	35		3		0.47	1.80	0,60	0,400	0,400	0,165	0,055
Κ 1444	Δ24δ	21/7/2008	6		3		0,55	3,75	0,86	0,395	0,395	0,320	0,170
Κ 1445	Δ24δ	21/7/2008	9		3		3,00	3,70	0,75	0,320	0,320	0,135	0,125
Κ 1446	Δ24δ	21/7/2008	10		3		1,40	3,50	0,85	0,370	0,370	0,235	0,150
Κ 1448	Δ24δ	22/7/2008	13		3		1,75	3,20	0,87	0,300	0,300	0,150	0,110
Κ 1449	Δ24δ	22/7/2008	16		3		0,70	3,10	0,90	0,345	0,345	0,175	0,120
Κ 1450.1	Δ24δ	22/7/2008	18		3		3,40	3,30	0,83	0,320	0,320	0,170	0,160
Κ 1450.2	Δ24δ	22/7/2008	18		3		3,40	3,30	0,83	0,410	0,390	0,210	0,170
Κ 1451	Δ24δ	22/7/2008	19		3		0,50	3,20	0,85	0,410	0,410	0,200	0,155
Κ 1452	Δ24δ	23/7/2008	20		3		1,89	3,00	0,84	0,305	0,305	0,190	0,135
Κ 1453	Δ24δ	23/7/2008	21		3		0,65	3,00	0,86	0,555	0,555	0,400	0,230
Κ 1454	Δ24δ	23/7/2008	23		3		1,85	2,80	0,82	0,390	0,390	0,205	0,125
Κ 1455	Δ24δ	25/7/2008	33		3		0,35	1,20	0,78	0,570	0,570	0,415	0,195
Κ 1456	Δ24δ	29/7/2008	35		3		3,40	3,40	0,79	0,565	0,565	0,370	0,230
Κ 1457	Δ24δ	30/7/2008	43		3				0,85	0,440	0,440	0,240	0,150
Κ 1458	Δ24δ	31/7/2008	48		3				0,85	0,380	0,380	0,250	0,160
Κ 1459	Δ24δ	1/8/2008	49		3		3,70	1,80	0,82	0,360	0,360	0,105	0,135
Κ 1460	Δ24δ	4/8/2008	50		3		3,20	1,10	0,95	0,430	0,430	0,270	0,165
Κ 1461	Δ24δ	4/8/2008	51		3		3,20	0,60	0,95	0,340	0,340	0,225	0,110
Κ 1462	Δ24δ	5/8/2008	52		3		2,90	2,10	0,91	0,345	0,345	0,215	0,145
Κ 1463	Δ24δ	8/8/2008	61		3		2,15	2,18	0,94	0,400	0,400	0,230	0,165
Κ 1546	Δ24δ	20/8/2008	92		3		3,40	3,95	1,03	0,375	0,375	0,145	0,130
Κ 1547	Δ24δ	18/8/2008	73		3		0,90	0,75	0,91	0,480	0,480	0,320	0,195

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1548	Δ24δ	18/8/2008	77		3		0,80	2,80	0,89	0,320	0,320	0,165	0,100
Κ 1549	Δ24δ	21/8/2008	100		3		2,93	3,12	1,02	0,340	0,340	0,160	0,115
Κ 1550	Δ24δ	21/8/2008	102		3		2,15	3,10	1,01	0,325	0,325	0,220	0,095
Κ 1551.1	Δ24δ	22/8/2008	112		3		2,05	0,75	1,04	0,420	0,420	0,265	0,140
Κ 1551.2	Δ24δ	22/8/2008	112		3		2,05	0,75	1,04	0,400	0,400	0,235	0,120
Κ 1552	Δ24δ	22/8/2008	114		3		1,80	1,35	1,05	0,370	0,370	0,200	0,155
Κ 1553	Δ24δ	22/8/2008	116		3		1,50	0,70	1,05	0,520	0,520	0,280	0,195
Κ 1554	Δ24δ	22/8/2008	122		3		1,30	0,65	1,06	0,300	0,300	0,180	0,105
Κ 1555	Δ24δ	22/8/2008	123		3		1,30	0,60	1,06				
Κ 1556	Δ24δ	25/8/2008	124		3		0,85	1,45	1,05	0,400	0,400	0,260	0,125
Κ 1558	Δ24δ	25/8/2008	127		3		0,80	3,13	1,03	0,285	0,285	0,205	0,115
Κ 1559	Δ24δ	25/8/2008	130		3		0,15	1,10	1,03	0,485	0,485	0,265	0,125
Κ 1560	Δ24δ	26/8/2008	138		3		3,60	1,65	1,12	0,345	0,450	0,150	0,120
Κ 1561	Δ24δ	26/8/2008	141		3		3,85	3,40	1,14	0,410	0,410	0,210	0,120
Κ 1562	Δ24δ	27/8/2008	144		3		3,50	2,10	1,08	0,270	0,270	0,155	0,110
Κ 1563	Δ24δ	27/8/2008	145		3		3,15	3,16	1,12	0,370	0,370	0,205	0,150
Κ 1564	Δ24δ	27/8/2008	146		3		2,90	3,66	1,10	0,305	0,305	0,135	0,120
Κ 1565	Δ24δ	27/8/2008	150		3		2,85	2,20	1,10	0,300	0,300	0,155	0,130
Κ 1566	Δ24δ	28/8/2008	153		3		2,35	0,60	1,15	0,420	0,420	0,230	0,165
Κ 1567	Δ24δ	28/8/2008	156		3		2,20	2,30	1,14	0,320	0,320	0,165	0,095
Κ 1568	Δ24δ	29/8/2008	163		3		1,60	0,70	1,16	0,360	0,360	0,160	0,100
Κ 1569	Δ24δ	29/8/2008	176		3		0,45	2,80	1,19	0,300	0,300	0,180	0,130
Κ 1570	Δ24δ	11/8/2008	64		3		2,40	2,83	0,90	0,380	0,380	0,345	0,170
Κ 0905	Δ25α	7/7/2006	1		3		1,36	4,39	0,52	0,280	0,280	0,160	0,125
Κ 0906	Δ25α	7/7/2006	2		3		1,28	3,70	0,50	0,325	0,325	0,170	0,100
Κ 0907	Δ25α	19/7/2006	11		3		1,17	3,65	0,50	0,415	0,415	0,190	0,140
Κ 0908	Δ25α	20/7/2006	23		3		3,71	1,11	0,59	0,615	0,615	0,435	0,375
Κ 0909	Δ25α	20/7/2006	25		3		2,76	1,15	0,58	0,500	0,500	0,200	0,150
Κ 0910	Δ25α	20/7/2006	28		3		3,10	1,10	0,59	0,490	0,490	0,245	0,205
Κ 0911	Δ25α	20/7/2006	30		3		4,50	0,45	0,59	0,475	0,475	0,230	0,155
Κ 0912	Δ25α	24/7/2006	36		3		0,90	0,88	0,68	0,370	0,370	0,190	0,160
Κ 0913	Δ25α	25/7/2006	39		3		5,00	0,55	0,68	0,375	0,375	0,245	0,135
Κ 0914	Δ25α	25/7/2006	44		3				0,65	0,450	0,450	0,200	0,150
Κ 0915	Δ25α	28/7/2006	48		3		4,58	1,55	0,57	0,600	0,600	0,355	0,200
Κ 0916	Δ25α	31/7/2006	50		3		1,05	3,53	0,61	0,330	0,330	0,165	0,115
Κ 0917	Δ25α	4/8/2006	56		3		3,60	3,90	0,58	0,365	0,365	0,170	0,105
Κ 0918	Δ25α	24/8/2006	67		3		2,10	4,70	0,65	0,335	0,335	0,170	0,105
Κ 0919	Δ25α				3					0,340	0,340	0,165	0,125
Κ 1401	Δ25α	24/7/2006			3				0,73	0,165	0,165	0,155	0,100
Κ 0853	Δ25γ	19/9/2006	7		3		3,64	1,40	0,83	0,380	0,380	0,190	0,150
Κ 0854	Δ25γ	21/9/2006	11		3		4,42	1,99	0,74	0,410	0,410	0,260	0,150
Κ 0855	Δ25γ	22/9/2006	16		3		0,96	2,27	0,64	0,325	0,325	0,175	0,125
Κ 0856	Δ25γ	25/9/2006	20		3		2,05	2,20	0,78	0,450	0,450	0,225	0,200
Κ 0857	Δ25γ	25/9/2006	25		3		1,67	2,23	0,77	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 0858	Δ25γ	25/9/2006	27		3		2,01	2,08	0,80	0,360	0,360	0,200	0,130
Κ 1313.1	Δ25γ	25/9/2006	24		3		1,72	2,70	0,79	0,400	0,400	0,167	0,090
Κ 1313.2	Δ25γ	25/9/2006	24		3		1,72	2,70	0,79	0,350	0,350	0,238	0,148

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1314.1	Δ25γ	25/9/2006	27		3		2,01	2,08	0,80	0,560	0,560	0,260	0,185
Κ 1314.2	Δ25γ	25/9/2006	27		3		2,01	2,08	0,80	0,474	0,474	0,295	0,230
Κ 0826	Δ29γ	19/10/2006	87		3		4.82	1.43	0,83	0,500	0,500	0,235	0,175
Κ 0827	Δ29γ	19/10/2006	90		3		4.00	1.80	0,90	0,315	0,315	0,175	0,150
Κ 0828	Δ29γ	19/10/2006	93		3		3.98	1.53	0,91	0,275	0,275	0,090	0,085
Κ 0829	Δ29γ	19/10/2006	94		3		4.10	1.57	0,93	0,325	0,325	0,190	0,135
Κ 0830	Δ29γ	20/10/2006	96		3		3.20	3.00	0,90	0,350	0,350	0,230	0,165
Κ 0831	Δ29γ	20/10/2006	98		3		4.85	3.20	0,91	0,380	0,380	0,275	0,160
Κ 1127	Δ69α	4/10/2006	112		3		4,23	3,78	0,93	0,325	0,325	0,225	0,125
Κ 1129	Δ69α	4/10/2006	114		3		4,27	3,71	0,92	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1130	Δ69α	4/10/2006	115		3		4,64	1,41	0,94	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1131	Δ69α	4/10/2006	116		3		4,24	3,20	0,94	0,475	0,475	0,275	0,175
Κ 1132	Δ69α	4/10/2006	117		3		4,20	1,36	0,95	0,325	0,325	0,175	0,125
Κ 1133	Δ69α	4/10/2006	118		3		4,26	1,41	0,95	0,225	0,225	0,125	0,100
Κ 1134	Δ69α	4/10/2006	119		3		4,59	1,36	0,94	0,300	0,300	0,200	0,150
Κ 1135	Δ69α	4/10/2006	121		3		4,56	3,03	0,93	0,375	0,375	0,200	0,100
Κ 1136	Δ69α	4/10/2006	122		3		4,29	2,36	0,93	0,325	0,325	0,225	0,125
Κ 1137	Δ69α	4/10/2006	123		3		4,63	2,83	0,96	0,325	0,325	0,225	0,100
Κ 1138	Δ69α	4/10/2006	124		3		4,80	1,48	0,95	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1139	Δ69α	4/10/2006	125		3		4,87	2,03	0,94	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1140	Δ69α	4/10/2006	126		3		4,72	1,79	0,94	0,325	0,325	0,175	0,125
Κ 1141	Δ69α	4/10/2006	128		3		4,72	1,96	0,93	0,325	0,325	0,225	0,125
Κ 1142	Δ69α	4/10/2006	129		3		4,66	1,95	0,93	0,525	0,525	0,400	0,200
Κ 1143	Δ69α	4/10/2006	130		3		4,57	1,86	0,92	0,350	0,350	0,200	0,100
Κ 1144	Δ69α	5/10/2006	132		3		4,58	0,82	0,96	0,300	0,300	0,125	0,100
Κ 1145	Δ69α	5/10/2006	133		3		4,84	0,95	0,99	0,400	0,400	0,225	0,100
Κ 1146	Δ69α	5/10/2006	135		3		4,38	0,22	0,98	0,350	0,350	0,200	0,125
Κ 1147	Δ69α	5/10/2006	136		3		4,18	3,57	0,97	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1149	Δ69α	5/10/2006	138		3		4,80	3,04	0,98	0,300	0,300	0,175	0,100
Κ 1150	Δ69α	5/10/2006	139		3				1,00	0,400	0,400	0,175	0,100
Κ 1151	Δ69α	5/10/2006	140		3		4,24	3,58	0,97	0,275	0,275	0,200	0,100
Κ 1152	Δ69α	5/10/2006	141		3		4,21	3,12	0,98	0,350	0,350	0,150	0,125
Κ 1153	Δ69α	5/10/2006	142		3		4,27	2,95	0,96	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1154	Δ69α	5/10/2006	143		3		4,31	2,50	0,98	0,325	0,325	0,125	0,125
Κ 1155	Δ69α	5/10/2006	144		3		4,35	1,97	0,97	0,475	0,475	0,225	0,125
Κ 1156	Δ69α	5/10/2006	145		3		4,28	2,90	0,97	0,325	0,325	0,150	0,100
Κ 1157	Δ69α	5/10/2006	147		3		3,98	2,82	0,98	0,375	0,375	0,150	0,100
Κ 1158	Δ69α	5/10/2006	148		3		4,22	2,01	0,97	0,400	0,400	0,300	0,125
Κ 1159	Δ69α	5/10/2006	150		3		3,79	2,92	0,98	0,380	0,380	0,200	0,200
Κ 1160	Δ69α	5/10/2006	151		3		3,71	1,01	0,96	0,315	0,315	0,150	0,285
Κ 1161	Δ69α	5/10/2006	152		3		4,00	2,05	0,97	0,300	0,300	0,150	0,120
Κ 1162	Δ69α	5/10/2006	155		3		3,61	2,20	0,98	0,275	0,275	0,110	0,100
Κ 1163	Δ69α	5/10/2006	156		3		3,67	2,28	0,97	0,400	0,400	0,250	0,170
Κ 1164	Δ69α	5/10/2006	157		3		3,83	2,26	0,98	0,475	0,475	0,200	0,200
Κ 1165	Δ69α	5/10/2006	158		3		4,36	0,87	0,97	0,300	0,300	0,150	0,100
Κ 1166	Δ69α	5/10/2006	159		3		3,57	1,76	0,98	0,330	0,330	0,185	0,170
Κ 1167	Δ69α	5/10/2006	160		3		3,20	3,09	0,98	0,450	0,450	0,225	0,170

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	N	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1168	Δ69α	6/10/2006	161		3		3,32	2,59	0,96	0,325	0,325	0,175	0,160
Κ 1169	Δ69α	6/10/2006	162		3		3,46	1,22	0,96	0,475	0,475	0,215	0,200
Κ 1170	Δ69α	6/10/2006	164		3		3,72	2,22	0,96	0,350	0,350	0,200	0,125
Κ 1171	Δ69α	6/10/2006	165		3		3,27	3,72	0,95	0,310	0,310	0,200	0,150
Κ 1172	Δ69α	6/10/2006	166		3		3,00	0,60	0,97	0,350	0,350	0,150	0,100
Κ 1173	Δ69α	6/10/2006	169		3		2,92	2,71	0,97	0,325	0,325	0,175	0,125
Κ 1174	Δ69α	6/10/2006	170		3		3,11	2,95	0,96	0,400	0,400	0,225	0,175
Κ 1175	Δ69α	6/10/2006	171		3		3,21	2,72	0,96	0,300	0,300	0,230	0,175
Κ 1177	Δ69α	6/10/2006	173		3		2,88	1,47	0,96	0,300	0,300	0,150	0,110
Κ 1178	Δ69α	6/10/2006	178		3		2,71	3,62	0,96	0,445	0,445	0,215	0,200
Κ 1179	Δ69α	6/10/2006	180		3		2,25	0,44	0,97	0,350	0,350	0,250	0,170
Κ 1180	Δ69α	6/10/2006	181		3		2,24	0,23	0,97	0,500	0,500	0,325	0,200
Κ 1181	Δ69α	6/10/2006	182		3		2,42	2,24	0,96	0,325	0,325	0,250	0,175
Κ 1182	Δ69α	6/10/2006	184		3		2,21	2,76	0,95	0,585	0,585	0,400	0,215
Κ 1183	Δ69α	6/10/2006	187		3		2,29	2,87	0,96	0,550	0,550	0,425	0,200
Κ 1184	Δ69α	6/10/2006	188		3		1,67	0,58	0,97	0,300	0,300	0,135	0,130
Κ 1186	Δ69α	6/10/2006	190		3		1,63	1,42	0,96	0,275	0,275	0,175	0,100
Κ 1187	Δ69α	6/10/2006	191		3		1,75	2,66	0,97	0,225	0,225	0,225	0,200
Κ 1188	Δ69α	9/10/2006	194		3		0,89	4,69	0,95	0,750	0,375	0,150	0,175
Κ 1189	Δ69α	9/10/2006	196		3		1,05	3,76	0,95	0,575	0,575	0,330	0,200
Κ 1190	Δ69α	9/10/2006	197		3		0,98	3,85	0,95	0,500	0,500	0,300	0,300
Κ 1191	Δ69α	9/10/2006	198		3		0,92	3,98	0,96	0,325	0,325	0,120	0,125
Κ 1192	Δ69α	9/10/2006	199		3		0,86	4,04	0,96	0,300	0,300	0,175	0,125
Κ 1193	Δ69α	6/10/2006	192		3		1,31	1,47	0,95	0,350	0,350	0,200	0,175
Κ 1194	Δ69α	9/10/2006	200		3		1,45	4,54	0,96	0,490	0,490	0,330	0,225
Κ 1195	Δ69α	9/10/2006	202		3		1,61	4,75	0,94	0,350	0,350	0,190	0,200
Κ 1196	Δ69α	9/10/2006	203		3		0,79	0,61	0,96	0,450	0,450	0,220	0,160
Κ 1197	Δ69α	9/10/2006	206		3		0,69	1,98	0,96	0,510	0,510	0,300	0,235
Κ 1198	Δ69α	9/10/2006	207		3		0,66	2,24	0,95	0,450	0,450	0,200	0,190
Κ 1199	Δ69α	9/10/2006	208		3		0,22	0,84	0,97	0,335	0,335	0,255	0,165
Κ 1200	Δ69α	9/10/2006	209		3		0,26	0,47	0,96	0,410	0,410	0,155	0,210
Κ 1201	Δ69α	10/10/2006	210		3		0,35	1,05	0,96	0,395	0,395	0,215	0,130
Κ 1202	Δ69α	10/10/2006	212		3		4,83	3,00	0,98	0,310	0,310	0,135	0,145
Κ 1203	Δ69α	10/10/2006	215		3		4,45	2,53	1,02	0,295	0,295	0,170	0,125
Κ 1204	Δ69α	10/10/2006	216		3		4,56	2,24	1,03	0,370	0,370	0,175	0,150
Κ 1205	Δ69α	10/10/2006	217		3		4,80	2,92	1,02	0,375	0,375	0,150	0,175
Κ 1206	Δ69α	10/10/2006	219		3		4,73	2,60	1,05	0,465	0,465	0,320	0,230
Κ 1207	Δ69α	10/10/2006	222		3		4,45	1,43	1,07	0,420	0,420	0,200	0,130
Κ 1208	Δ69α	10/10/2006	223		3		4,26	2,90	1,07	0,335	0,335	0,215	0,155
Κ 1209	Δ69α	10/10/2006	225		3		4,16	1,65	1,06	0,415	0,415	0,280	0,200
Κ 1210	Δ69α	10/10/2006	226		3		3,60	2,60	1,07	0,335	0,335	0,190	0,135
Κ 1211	Δ69α	10/10/2006	227		3		3,87	2,00	1,07	0,375	0,375	0,235	0,155
Κ 1212	Δ69α	10/10/2006	229		3		4,17	1,92	1,05	0,380	0,380	0,190	0,145
Κ 1213	Δ69α	10/10/2006	230		3		3,66	1,62	1,06	0,320	0,320	0,200	0,125
Κ 1214	Δ69α	10/10/2006	231		3		3,75	0,68	1,06	0,415	0,415	0,180	0,155
Κ 1215	Δ69α	10/10/2006	232		3		3,65	1,48	1,06	0,350	0,350	0,155	0,150
Κ 1216	Δ69α	10/10/2006	233		3		3,62	3,34	1,07	0,340	0,340	0,185	0,130

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1217	Δ69α	10/10/2006	235		3		3,40	3,00	1,07	0,345	0,345	0,195	0,120
Κ 1218	Δ69α	10/10/2006	236		3		3,90	2,60	1,06	0,465	0,465	0,355	0,215
Κ 1219	Δ69α	10/10/2006	237		3		3,20	3,20	1,06	0,355	0,355	0,200	0,135
Κ 1220	Δ69α	10/10/2006	241		3		3,17	3,28	1,07	0,315	0,315	0,160	0,120
Κ 1221	Δ69α	10/10/2006	242		3		3,33	2,68	1,07	0,450	0,450	0,375	0,250
Κ 1222	Δ69α	10/10/2006	243		3		3,08	3,66	1,06	0,325	0,325	0,195	0,130
Κ 1223	Δ69α	10/10/2006	244		3		3,07	3,09	1,07	0,200	0,200	0,225	0,130
Κ 1225	Δ69α	10/10/2006	246		3		2,64	3,12	1,07	0,330	0,330	0,200	0,100
Κ 1226	Δ69α	10/10/2006	248		3		3,20	2,70	1,05	0,295	0,295	0,195	0,135
Κ 1227	Δ69α	10/10/2006	249		3		3,37	0,92	1,05	0,445	0,445	0,400	0,220
Κ 1228	Δ69α	10/10/2006	250		3		2,83	3,20	1,07	0,300	0,300	0,150	0,120
Κ 1229	Δ69α	10/10/2006	251		3		3,18	0,77	1,07	0,275	0,275	0,150	0,100
Κ 1230	Δ69α	11/10/2006	253		3		2,93	0,93	1,07	0,325	0,325	0,150	0,150
Κ 1231	Δ69α	11/10/2006	256		3		2,21	3,02	1,04	0,300	0,300	0,150	0,150
Κ 1232	Δ69α	11/10/2006	257		3		2,27	2,74	1,04	0,325	0,325	0,225	0,200
Κ 1233	Δ69α	11/10/2006	262		3		2,16	3,37	1,05	0,330	0,330	0,150	0,200
Κ 1234	Δ69α	11/10/2006	263		3		1,74	3,03	1,05	0,335	0,335	0,165	0,200
Κ 1235	Δ69α	11/10/2006	264		3		1,44	3,02	1,04	0,285	0,285	0,185	0,150
Κ 1236	Δ69α	11/10/2006	265		3		1,14	4,28	1,06	0,525	0,525	0,250	0,150
Κ 1237	Δ69α	11/10/2006	266		3		1,48	0,63	1,06	0,300	0,300	0,130	0,200
Κ 1238	Δ69α	11/10/2006	269		3		1,09	4,57	1,06	0,285	0,285	0,200	0,175
Κ 1239	Δ69α	11/10/2006	272		3		1,22	3,19	1,04	0,475	0,475	0,250	0,175
Κ 1240	Δ69α	11/10/2006	273		3		1,11	3,15	1,05	0,400	0,400	0,240	0,200
Κ 1241	Δ69α	11/10/2006	274		3		0,97	2,91	1,06	0,475	0,475	0,225	0,150
Κ 1242	Δ69α	11/10/2006	275		3		0,86	1,61	1,04	0,300	0,300	0,225	0,100
Κ 1243	Δ69α	12/10/2006	277		3		0,55	2,89	1,05	0,475	0,475	0,275	0,150
Κ 1244	Δ69α	12/10/2006	278		3		0,88	3,62	1,06	0,325	0,325	0,225	0,100
Κ 1245	Δ69α	12/10/2006	279		3		0,30	4,62	1,07	0,475	0,475	0,350	0,200
Κ 1246	Δ69α	12/10/2006	281		3		0,73	3,42	1,06	0,325	0,325	0,175	0,100
Κ 1247	Δ69α	12/10/2006	282		3		0,63	3,89	1,07	0,300	0,300	0,175	0,100
Κ 1248	Δ69α	12/10/2006	283		3		0,28	3,83	1,07	0,375	0,375	0,200	0,100
Κ 1249	Δ69α	12/10/2006	284		3		0,43	3,89	1,06	0,475	0,475	0,275	0,200
Κ 1250	Δ69α	12/10/2006	286		3		0,58	4,15	1,07	0,475	0,475	0,325	0,200
Κ 1251	Δ69α	12/10/2006	290		3		0,34	2,77	1,07	0,400	0,400	0,250	0,100
Κ 1252	Δ69α	12/10/2006	291		3		0,46	2,64	1,07	0,275	0,275	0,125	0,100
Κ 1253	Δ69α	12/10/2006	293		3		0,38	1,17	1,07	0,350	0,350	0,175	0,100
Κ 1254	Δ69α	12/10/2006	294		3		0,16	0,68	1,07	0,300	0,300	0,175	0,100
Κ 1255	Δ69α	12/10/2006	295		3		0,35	0,57	1,06	0,425	0,425	0,125	0,100
Κ 1256	Δ69α	12/10/2006	296		3		0,06	0,43	1,06	0,320	0,320	0,170	0,155
Κ 1257	Δ69α	12/10/2006	297		3		0,33	2,19	1,15	0,575	0,575	0,225	0,150
Κ 1258	Δ69α	12/10/2006	298		3		0,16	4,25	1,19	0,425	0,425	0,240	0,300
Κ 1259	Δ69α	13/10/2006	299		3		0,96	2,10	1,13	0,330	0,330	0,125	0,175
Κ 1260	Δ69α	11/10/2006	260		3		1,84	2,38	1,04	0,450	0,450	0,275	0,150
Κ 1261	Δ69α	13/10/2006	301		3		0,10	2,07	1,12	0,235	0,235	0,125	0,100
Κ 1262	Δ69α	13/10/2006	303		3		1,04	0,39	1,14	0,425	0,425	0,225	0,200
Κ 1263	Δ69α	13/10/2006	309		3		1,34	2,76	1,14	0,300	0,300	0,200	0,125
Κ 1264	Δ69α	13/10/2006	310		3		1,26	4,00	1,13	0,480	0,480	0,200	0,200

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1265	Δ69α	13/10/2006	312		3		2,36	0,86	1,14	0,375	0,375	0,200	0,200
Κ 1266	Δ69α	13/10/2006	314		3		1,68	2,05	1,14	0,415	0,415	0,260	0,155
Κ 1267	Δ69α	13/10/2006	321		3		2,40	2,23	1,14	0,360	0,360	0,200	0,155
Κ 1268	Δ69α	13/10/2006	322		3		2,27	3,08	1,14	0,325	0,325	0,160	0,175
Κ 1270	Δ69α	16/10/2006	327		3		2,70	2,15	1,18	0,220	0,220	0,100	0,075
Κ 1271	Δ69α	16/10/2006	328		3		4,13	0,56	1,15	0,345	0,345	0,200	0,175
Κ 1273	Δ69α	16/10/2006	332		3		3,37	3,28	1,17	0,335	0,335	0,140	0,150
Κ 1274	Δ69α	16/10/2006	333		3		4,44	2,10	1,16	0,355	0,355	0,160	0,175
Κ 1275	Δ69α	16/10/2006	334		3		3,45	3,00	1,17	0,300	0,300	0,155	0,120
Κ 1276	Δ69α	16/10/2006	335		3		3,49	2,52	1,18	0,455	0,455	0,016	0,150
Κ 1277	Δ69α	17/10/2006	336		3		3,73	3,36	1,24	0,440	0,440	0,175	0,225
Κ 1278	Δ69α	17/10/2006	337		3		3,90	2,78	1,21	0,350	0,350	0,170	0,145
Κ 1279	Δ69α	17/10/2006	343		3		3,54	2,93	1,30	0,450	0,450	0,275	0,245
Κ 1280	Δ69α	18/10/2006	344		3		2,97	3,08	1,33	0,300	0,300	0,200	0,175
Κ 1281	Δ69α	18/10/2006	345		3		2,36	3,04	1,31	0,370	0,370	0,170	0,200
Κ 1282	Δ69α	18/10/2006	346		3		2,71	2,72	1,30	0,250	0,250	0,145	0,130
Κ 1283	Δ69α	18/10/2006	347		3		2,44	3,00	1,31	0,375	0,375	0,185	0,150
Κ 1284	Δ69α	18/10/2006	348		3		2,64	3,02	1,31	0,380	0,380	0,200	0,125
Κ 1285	Δ69α	18/10/2006	350		3		2,52	2,58	1,31	0,325	0,325	0,220	0,125
Κ 1286	Δ69α	18/10/2006	351		3		1,76	3,04	1,33	0,370	0,370	0,175	0,150
Κ 1287	Δ69α	19/10/2006	360		3		1,14	4,76	1,30	0,520	0,520	0,280	0,250
Κ 1288	Δ69α	19/10/2006	361		3		1,33	4,71	1,31	0,340	0,340	0,160	0,125
Κ 1289	Δ69α	19/10/2006	362		3		0,27	3,67	1,32	0,325	0,325	0,225	0,125
Κ 1290	Δ69α	19/10/2006	363		3		1,03	4,68	1,31	0,450	0,450	0,230	0,215
Κ 1291	Δ69α	19/10/2006	364		3		0,30	0,66	1,30	0,375	0,375	0,200	0,225
Κ 1327.1	Δ69α	11/10/2006	261		3				1,10	0,470	0,470	0,288	0,115
Κ 1327.2	Δ69α	11/10/2006	261		3				1,10	0,435	0,435	0,183	0,185
Κ 1327.3	Δ69α	11/10/2006	261		3				1,10	0,365	0,365	0,135	0,060
Κ 1327.4	Δ69α	11/10/2006	261		3				1,10	0,300	0,300	0,142	0,130
Κ 1328.1	Δ69α	13/10/2006	313		3				1,15	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1328.2	Δ69α	13/10/2006	313		3				1,15	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1328.3	Δ69α	13/10/2006	313		3				1,15	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1329	Δ69α	13/10/2006	316		3		1,79	4,04	1,14	0,425	0,425	0,200	0,100
Κ 1330.1	Δ69α	26/10/2006	384		3		4,47	0,96	1,06	0,280	0,280	0,150	0,900
Κ 1330.2	Δ69α	26/10/2006	384		3		4,47	0,96	1,06	0,328	0,328	0,200	0,100
Κ 1331.1	Δ69α	16/10/2006	329		3				1,20	0,340	0,340	0,108	0,100
Κ 1331.2	Δ69α	16/10/2006	329		3				1,20	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1017	Δ69γ	18/9/2006	125		3		1,54	0,87	1,02	0,400	0,400	0,250	0,100
Κ 1018	Δ69γ	18/9/2006	127		3		1,16	1,43	1,01	0,275	0,275	0,180	0,130
Κ 1019	Δ69γ	18/9/2006	130		3		4,11	1,28	1,03	0,400	0,400	0,250	0,150
Κ 1020	Δ69γ	18/9/2006	132		3		3,21	1,86	1,01	0,370	0,370	0,275	0,170
Κ 1021	Δ69γ	18/9/2006	134		3		0,84	2,49	1,02	0,350	0,350	0,250	0,200
Κ 1022	Δ69γ	20/9/2006	145		3		4,56	4,94	1,10	0,600	0,600	0,270	0,220
Κ 1023	Δ69γ	20/9/2006	147		3		3,48	4,90	1,09	0,425	0,425	0,250	0,125
Κ 1024	Δ69γ	20/9/2006	149		3		3,50	4,20	1,08	0,330	0,330	0,200	0,135
Κ 1025	Δ69γ	20/9/2006	150		3		3,68	4,25	1,09	0,685	0,685	0,355	0,230
Κ 1026	Δ69γ	20/9/2006	151		3		3,95	4,20	1,10	0,375	0,375	0,175	0,125

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1027	Δ69γ	20/9/2006	153		3		3,70	1,59	1,11	0,450	0,450	0,250	0,180
Κ 1028	Δ69γ	21/9/2006	156		3		0,76	1,27	1,15	0,470	0,470	0,265	0,200
Κ 1029	Δ69γ	21/9/2006	157		3		0,39	1,40	1,18	0,220	0,220	0,100	0,150
Κ 1030	Δ69γ	21/9/2006	158		3		3,29	0,21	1,15	0,310	0,310	0,150	0,135
Κ 1031	Δ69γ	21/9/2006	160		3		2,32	1,71	1,13	0,375	0,375	0,180	0,150
Κ 1033	Δ69γ	22/9/2006	163		3		3,88	3,71	1,08	0,475	0,475	0,275	0,140
Κ 1034	Δ69γ	22/9/2006	164		3		2,54	2,50	1,18	0,300	0,300	0,160	0,150
Κ 1035	Δ69γ	22/9/2006	165		3		2,23	2,77	1,17	0,325	0,325	0,160	0,125
Κ 1036	Δ69γ	22/9/2006	166		3		0,54	2,47	1,18	0,325	0,325	0,200	0,100
Κ 1037	Δ69γ	22/9/2006	168		3		0,58	3,30	1,17	0,525	0,525	0,325	0,225
Κ 1038	Δ69γ	22/9/2006	169		3		2,69	3,95	1,17	0,460	0,460	0,380	0,200
Κ 1039	Δ69γ	22/9/2006	170		3		2,95	2,75	1,16	0,400	0,400	0,200	0,100
Κ 1040	Δ69γ	22/9/2006	171		3		3,34	3,49	1,18	0,345	0,345	0,200	0,100
Κ 1041	Δ69γ	25/9/2006	174		3		0,43	3,74	1,15	0,335	0,335	0,200	0,145
Κ 1042	Δ69γ	25/9/2006	175		3		1,85	4,14	1,17	0,330	0,330	0,175	0,125
Κ 1043	Δ69γ	25/9/2006	176		3		1,12	4,18	1,16	0,355	0,355	0,250	0,130
Κ 1044	Δ69γ	25/9/2006	178		3		2,21	4,55	1,17	0,330	0,330	0,200	0,125
Κ 1045	Δ69γ	25/9/2006	180		3		0,97	4,89	1,16	0,340	0,340	0,255	0,130
Κ 1046	Δ69γ	26/9/2006	182		3		2,08	4,80	1,16	0,475	0,475	0,300	0,175
Κ 1047	Δ69γ	26/9/2006	183		3		4,85	4,90	1,18	0,365	0,365	0,200	0,100
Κ 1048	Δ69γ	26/9/2006	184		3		4,90	5,00	1,18	0,325	0,325	0,165	0,125
Κ 1049	Δ69γ	27/10/2006	193		3		2,65	4,56	1,28	0,470	0,470	0,400	0,175
Κ 1050	Δ69γ	27/10/2006	194		3		2,86	3,73	1,28	0,380	0,380	0,255	0,175
Κ 1051	Δ69γ	27/10/2006	195		3		3,38	1,93	1,24	0,400	0,400	0,260	0,150
Κ 1052	Δ69γ	27/10/2006	199		3		1,94	4,23	1,27	0,300	0,300	0,200	0,130
Κ 1053	Δ69γ	27/10/2006	200		3		2,65	0,31	1,22	0,410	0,410	0,200	0,130
Κ 1054	Δ69γ	27/10/2006	202		3		1,62	4,81	1,25	0,350	0,350	0,220	0,150
Κ 1055	Δ69γ	27/10/2006	204		3		0,66	4,78	1,24	0,410	0,410	0,235	0,160
Κ 1056	Δ69γ	1/11/2006	205		3		0,65	3,07	1,27	0,310	0,310	0,175	0,130
Κ 1057	Δ69γ	1/11/2006	211		3		0,25	4,62	1,33	0,480	0,480	0,200	0,170
Κ 1058	Δ69γ	1/11/2006	214		3		2,30	4,84	1,33	0,485	0,485	0,275	0,225
Κ 1059	Δ69γ	1/11/2006	215		3		1,85	4,60	1,33	0,335	0,335	0,125	0,130
Κ 1060	Δ69γ	1/11/2006	218		3		1,80	4,10	1,36	0,400	0,400	0,225	0,150
Κ 1061	Δ69γ	1/11/2006	219		3		1,95	3,60	1,35	0,455	0,455	0,250	0,200
Κ 1062	Δ69γ	1/11/2006	222		3		2,54	3,13	1,34	0,400	0,400	0,240	0,150
Κ 1185	Δ69γ	21/9/2006	155		3		3,14	0,20	1,13	0,450	0,450	0,250	0,180
Κ 1319	Δ69γ	18/9/2006	131		3		4,60	0,60	1,02	0,300	0,300	0,200	0,100
Κ 1320.1	Δ69γ	1/11/2006	213		3		1,80	4,57	1,34	0,495	0,495	0,310	0,165
Κ 1320.2	Δ69γ	1/11/2006	213		3		1,80	4,57	1,34	0,410	0,410	0,270	0,160
Κ 1321	Δ69γ	1/11/2006	217		3				1,30	0,340	0,340	0,200	0,125
Κ 1335.1	Δ69γ	27/10/2006	192		3				1,25	0,440	0,440	0,254	0,118
Κ 1335.2	Δ69γ	27/10/2006	192		3				1,25	0,387	0,387	0,224	0,135
Κ 1335.3	Δ69γ	27/10/2006	192		3				1,25	0,348	0,348	0,210	0,085
Κ 1399	Δ20δ	1/8/2005			3,1		3,30	0,60	0,90	0,365	0,365	0,155	0,110
Κ 1505	Δ69α	23/7/2008	76		4		0,20	4,78	1,41	0,335	0,335	0,200	0,135
Κ 1527	Δ69α	23/7/2008			4		1,22	1,43	1,41	0,285	0,285	0,130	0,110
Κ 1584	Δ69α	5/8/2008	101		4		3,40	2,26	1,53	0,325	0,325	0,180	0,095

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1464	Δ69γ	16/7/2008	3		4		4,70	1,20	1,37	0,310	0,310	0,195	0,125
Κ 1465	Δ69γ	16/7/2008	4		4		4,30	0,58	1,36	0,330	0,330	0,175	0,120
Κ 1466	Δ69γ	16/7/2008	7		4		4,25	1,93	1,40	0,325	0,325	0,200	0,100
Κ 1467	Δ69γ	25/7/2008	41		4		0,27	0,48	1,58	0,310	0,310	0,195	0,150
Κ 0982	Δ69γ	17/7/2006	8		Επιφ.		0,20	1,15	0,25	0,345	0,345	0,175	0,130
Κ 0902	Δ14δ	21/6/2006	3		Κ		0,60	0,57	0,54	0,400	0,400	0,230	0,150
Κ 0903	Δ14δ	21/6/2006	4		Κ		3,35	4,00	0,54	0,400	0,400	0,200	0,100
Κ 0904	Δ14δ	21/6/2006	5		Κ		4,00	0,05	0,55	0,500	0,500	0,175	0,100
Κ 0859	Δ15α	22/6/2006	1		Κ		2,83	4,62	0,39	0,315	0,315	0,170	0,125
Κ 0860	Δ15α	22/6/2006	4		Κ		4,40	0,85	0,50	0,350	0,350	0,200	0,150
Κ 0899	Δ15β	28/6/2006	2		Κ		0,80	3,00	0,70	0,440	0,440	0,230	0,160
Κ 0900	Δ15β	28/6/2006	5		Κ		3,69	4,27	0,75	0,335	0,335	0,150	0,125
Κ 0901	Δ15β	28/6/2006	9		Κ		4,70	4,30	0,73	0,325	0,325	0,175	0,150
Κ 1148	Δ15γ	29/6/2010	1		Κ		0,80	3,30	0,60	0,350	0,350	0,245	0,160
Κ 0869	Δ16α	29/6/2006	1		Κ		1,61	2,47	0,63	0,260	0,260	0,150	0,100
Κ 0870	Δ16α	29/6/2006	3		Κ		1,36	1,72	0,62	0,330	0,330	0,200	0,110
Κ 0871	Δ16α	29/6/2006	6		Κ		4,20	0,56	0,67	0,435	0,435	0,200	0,120
Κ 0872	Δ16α	29/6/2006	7		Κ		0,75	1,68	0,62	0,325	0,325	0,220	0,175
Κ 0873	Δ16α	26/10/2006	8		Κ		1,70	1,20	0,64	0,335	0,335	0,285	0,155
Κ 0874	Δ16α	26/10/2006	9		Κ		2,10	4,20	0,65	0,360	0,360	0,220	0,140
Κ 0875	Δ16α	26/10/2006	10		Κ		2,35	2,10	0,63	0,365	0,365	0,170	0,165
Κ 0876	Δ16α	26/10/2006	11		Κ		1,90	4,20	0,64	0,345	0,345	0,200	0,150
Κ 0933	Δ16β	30/6/2006	5		Κ		1.20	3.67	0,52	0,350	0,350	0,175	0,130
Κ 0934	Δ16β	30/6/2006	6		Κ		2.55	4.50	0,53	0,375	0,375	0,160	0,150
Κ 0935	Δ16β	30/6/2006	9		Κ		0.91	2.73	0,51	0,365	0,365	0,180	0,110
Κ 1386	Δ16β	30/8/2007	3		Κ		0,62	4,95	0,68	0,500	0,500	0,385	0,175
Κ 1468	Δ16β	9/7/2008	2		Κ		1,80	2,30	0,60	0,340	0,340	0,220	0,150
Κ 1387	Δ16γ	18/9/2007	1		Κ				0,40				
Κ 0890	Δ16δ	6/7/2006	4		Κ		3,88	1,26	0,68	0,350	0,350	0,150	0,130
Κ 0891	Δ16δ	6/7/2006	5		Κ		3,60	1,47	0,54	0,350	0,350	0,250	0,175
Κ 0892	Δ16δ	6/7/2006	6		Κ		2,50	1,95	0,58	0,385	0,385	0,220	0,150
Κ 1469	Δ16δ	9/7/2008	1		Κ		1,20	2,40	0,78	0,355	0,355	0,200	0,140
Κ 1519	Δ16δ	2/7/2010	2		Κ		2,80	3,50	0,70	0,315	0,315	0,220	0,125
Κ 1342	Δ19δ	28/6/2006	6		Κ		3,00	4,30	0,79	0,380	0,380	0,270	0,200
Κ 1341	Δ20γ	29/6/2006	6		Κ		3,49	3,53	0,72	0,375	0,375	0,235	0,150
Κ 1398	Δ20γ	10/8/2007	2		Κ		0,85	4,34	0,65	0,355	0,355	0,180	0,150
Κ 0893	Δ20δ	30/6/2006	1		Κ				0,70	0,340	0,340	0,175	0,150
Κ 0894	Δ20δ	30/6/2006	3		Κ		1,65	2,40	0,72	0,335	0,335	0,140	0,150
Κ 0896	Δ20δ	30/6/2006	2		Κ				0,70	0,330	0,330	0,175	0,115
Κ 0851	Δ25γ	5/7/2006	3		Κ		1,10	0,65	0,65	0,385	0,385	0,225	0,200
Κ 0852	Δ25γ	5/7/2006	5		Κ		2,38	0,70	0,87	0,425	0,425	0,200	0,160
Κ 0781	Δ29γ	30/6/2006	1		Κ					0,300	0,300	0,170	0,120
Κ 0782	Δ29γ	3/7/2006	1		Κ		2,97	1,92	0,77	0,385	0,385	0,215	0,125
Κ 0783	Δ29γ	30/6/2006	3		Κ					0,410	0,410	0,275	0,150
Κ 0784	Δ29γ	3/7/2006	5		Κ		0,50	0,60	0,74	0,465	0,465	0,215	0,175
Κ 0785	Δ29γ	3/7/2006	6		Κ		1,40	0,85	0,77	0,325	0,325	0,205	0,125
Κ 0786	Δ29γ	26/7/2006	10		Κ		0.52	2.90	0,51	0,430	0,430	0,240	0,200

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 0787	Δ29γ	26/7/2006	11		Κ		1.73	3.65	0,75	0,315	0,315	0,170	0,175
Κ 0788	Δ29γ	26/7/2006	13		Κ		1.35	1.10	0,75	0,415	0,415	0,210	0,140
Κ 1306	Δ29γ	3/7/2006	2		Κ		2,60	1,95	0,75	0,330	0,330	0,220	0,100
Κ 1516	Δ29γ	6/7/2010	3		Κ		0,70	3,35	0,89	0,420	0,420	0,230	0,165
Κ 1517	Δ29γ	6/7/2010	11	ΠΣ 28	Κ					0,490	0,490	0,353	0,215
Κ 1316	Δ30β	21/7/2006	6		Κ					0,400	0,400	0,200	0,100
Κ 1470	Δ59α	10/7/2008	1		Κ		4,40	2,65	0,68	0,370	0,370	0,205	0,115
Κ 0749	Δ60β	7/7/2006	1		Κ		4,46	0,42	0,72	0,385	0,385	0,175	0,130
Κ 0750	Δ60β	7/7/2006	3		Κ		3,20	1,19	0,70	0,350	0,350	0,235	0,130
Κ 1383	Δ15δ	2/10/2007	21				3,40	0,40	1,14	0,300	0,300	0,235	0,115
Κ 1384	Δ15δ	2/10/2007	22				3,70	0,65	1,23	0,485	0,485	0,300	0,165
Κ 1385	Δ15δ	3/10/2007	24				4,10	0,50	1,29	0,325	0,325	0,175	0,110
Κ 1689	Δ15δ	1/10/2007	17				3,85	0,80	1,14	0,490	0,490	0,225	0,195
Κ 0895	Δ20δ	3/10/2006	7	ΛΑΚ1			2,76	0,47	1,45	0,370	0,370	0,240	0,150
Κ 0897	Δ20δ	4/10/2006	9	ΛΑΚ1			3,36	0,42	1,49	0,300	0,300	0,200	0,150
Κ 0898	Δ20δ	4/10/2006	13	ΛΑΚ1			3,12	0,45	1,48	0,350	0,350	0,160	0,125
Κ 1365.1	Δ20δ									0,320	0,320	0,175	0,135
Κ 1292	Δ69α	20/10/2006	367	Περιχείλωμα ΠΣ 26						0,325	0,325	0,125	0,125
Κ 1293	Δ69α	20/10/2006	368	Περιχείλωμα ΠΣ 26						0,400	0,400	0,220	0,170
Κ 1294	Δ69α	20/10/2006	369	Περιχείλωμα ΠΣ 30						0,375	0,375	0,160	0,200
Κ 1295	Δ69α	24/10/2006	376	Περιχείλωμα ΠΣ 4						0,455	0,455	0,320	0,210
Κ 1296	Δ69α	24/10/2006	380	Περιχείλωμα ΠΣ 8						0,460	0,460	0,300	0,250
Κ 1297	Δ69α	24/10/2006	382	Περιχείλωμα ΠΣ 8						0,325	0,325	0,165	0,150
Κ 1471	Δ69α	21/7/2008	7				0,77	0,92	0,86	0,330	0,330	0,240	0,100
Κ 1472	Δ69α	18/7/2008	8				3,90	0,90	0,74	0,380	0,380	0,240	0,120
Κ 1473	Δ69α	18/7/2008	9				2,90	0,30	0,71	0,390	0,390	0,210	0,130
Κ 1474	Δ69α	21/7/2008	10				2,00	0,67	0,83	0,410	0,410	0,285	0,120
Κ 1475	Δ69α	21/7/2008	14				4,47	0,35	0,89	0,310	0,310	0,170	0,140
Κ 1476	Δ69α	21/7/2008	15				1,88	0,66	0,84	0,345	0,345	0,215	0,130
Κ 1477	Δ69α	21/7/2008	19				1,08	4,68	0,87	0,495	0,495	0,280	0,130
Κ 1478	Δ69α	21/7/2008	20				4,30	0,87	0,86	0,355	0,355	0,200	0,035
Κ 1479	Δ69α	21/7/2008	21				3,00	0,90	0,85	0,330	0,330	0,155	0,130
Κ 1480	Δ69α	21/7/2008	22				4,20	0,59	0,97	0,355	0,355	0,250	0,225
Κ 1481	Δ69α	21/7/2008	23				3,58	1,30	0,97				
Κ 1482	Δ69α	21/7/2008	24				3,20	1,26	0,95	0,340	0,340	0,200	0,130
Κ 1483	Δ69α	21/7/2008	25				3,90	1,10	0,96	0,485	0,485	0,210	0,180
Κ 1484	Δ69α	21/7/2008	26				3,56	0,74	0,98	0,430	0,430	0,270	0,145
Κ 1485	Δ69α	21/7/2008	27				4,23	0,82	0,93	0,425	0,425	0,225	0,130
Κ 1486	Δ69α	21/7/2008	29				2,65	0,87	0,98	0,360	0,360	0,155	0,110
Κ 1487	Δ69α	21/7/2008	30				3,22	0,40	1,00	0,340	0,340	0,160	0,400
Κ 1488	Δ69α	22/7/2008	33				3,94	0,98	1,03	0,320	0,320	0,150	0,110
Κ 1489	Δ69α	22/7/2008	37				3,70	0,64	0,99	0,320	0,320	0,210	0,095
Κ 1490	Δ69α	22/7/2008	40				4,25	0,98	1,00	0,430	0,430	0,230	0,195
Κ 1491	Δ69α	22/7/2008	41				3,24	0,66	0,99	0,480	0,480	0,220	0,205

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1492	Δ69α	22/7/2008	44				1,65	0,77	1,04	0,450	0,450	0,230	0,205
Κ 1494	Δ69α	22/7/2008	46				4,00	0,93	1,02	0,355	0,355	0,195	0,160
Κ 1495	Δ69α	22/7/2008	54				2,27	2,88	1,19	0,315	0,315	0,170	0,110
Κ 1496	Δ69α	22/7/2008	60				2,50	0,46	1,27	0,315	0,315	0,200	0,130
Κ 1497	Δ69α	23/7/2008	62						1,32	0,305	0,305	0,205	0,140
Κ 1498	Δ69α	23/7/2008	65						1,35	0,325	0,325	0,240	0,150
Κ 1499	Δ69α	23/7/2008	66						1,31	0,310	0,310	0,190	0,105
Κ 1500	Δ69α	23/7/2008	67						1,30	0,400	0,400	0,200	0,150
Κ 1501	Δ69α	23/7/2008	69						1,31	0,360	0,360	0,155	0,135
Κ 1502	Δ69α	23/7/2008	71						1,33	0,310	0,310	0,185	0,150
Κ 1503	Δ69α	23/7/2008	72						1,32	0,435	0,435	0,245	0,185
Κ 1506	Δ69α	22/7/2008	34				4,10	1,15	0,97	0,390	0,390	0,200	0,170

Κ 1534

Δ16β | ΔΤ | Φάση –

11/7/2006 | ΜΕ50 | Στρ 4 | Ν 1,10 / Δ 4,00 / (-) 0,68

(Μ.Ο.) Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,140

Λίθινες χάντρες

Στεατίτης (λευκό / γαλάζια στίγματα)

100% | Λίγα ιζήματα

Υψηλή λείανση

Οπές στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

Ίχνη χρήσης: Λείανση στις ακμές τους | Αποκοπή τμημάτων σε ορισμένων χάντρες και λείανση λόγω χρήσης | «Κρακελαρίσματα» στην επιφάνεια (πιθανόν αποτελούν και κατασκευαστικά ίχνη)

26 κανονικές κυλινδρικές χάντρες

Βρέθηκαν *in situ*. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι είναι πολύ πιθανό το σύνολο των χαντρών να κατασκευάστηκαν από το ίδιο απότμημα πρώτης ύλης, καθώς οι χάντρες «συγκολλούνται» δημιουργώντας ένα επίμηκες στοιχείο. Μπορεί να υποτεθεί ότι μετά την αποκοπή αυτού του στελέχους σε τμήματα για τη δημιουργία χαντρών έπειτα το σύνολό τους λειάνθηκε με τη μέθοδο heishi.

Κ 1402

Δ25γ | ΔΤ | Φάση –

11/7/2006 | ΜΕ10 | Στρ 3 | Ν 1,10 / Δ 4,00 / (-) 0,68

(Μ.Ο.) Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,140

Λίθινες χάντρες

Στεατίτης (λευκό / γαλάζια στίγματα)

100% | Λίγα ιζήματα

Υψηλή λείανση

Οπές στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

Ίχνη χρήσης: Λείανση στις ακμές τους | Αποκοπή τμημάτων σε ορισμένων χάντρες και λείανση λόγω χρήσης | «Κρακελαρίσματα» στην επιφάνεια (πιθανόν αποτελούν και κατασκευαστικά ίχνη)

12 κανονικές κυλινδρικές χάντρες

Βρέθηκαν *in situ*

Κ 1404

Δ69α | ΔΤ | Φάση –

6/10/2006 | ΜΕ168 | Στρ 3 | Ν 2,78 / Δ 1,18 / (-) 0,97

(Μ.Ο.) Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,150

Λίθινες χάντρες

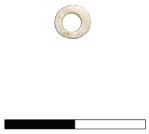
Στεατίτης (λευκό / γαλάζια στίγματα)

100% | Αρκετά ιζήματα
Μεσαία λείανση
Οπές στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Λείανση στις ακμές τους | «Κρακελαρίσματα» στην επιφάνεια (πιθανόν αποτελούν και κατασκευαστικά ίχνη).
13 κανονικές κυλινδρικές χάντρες
Βρέθηκαν *in situ*

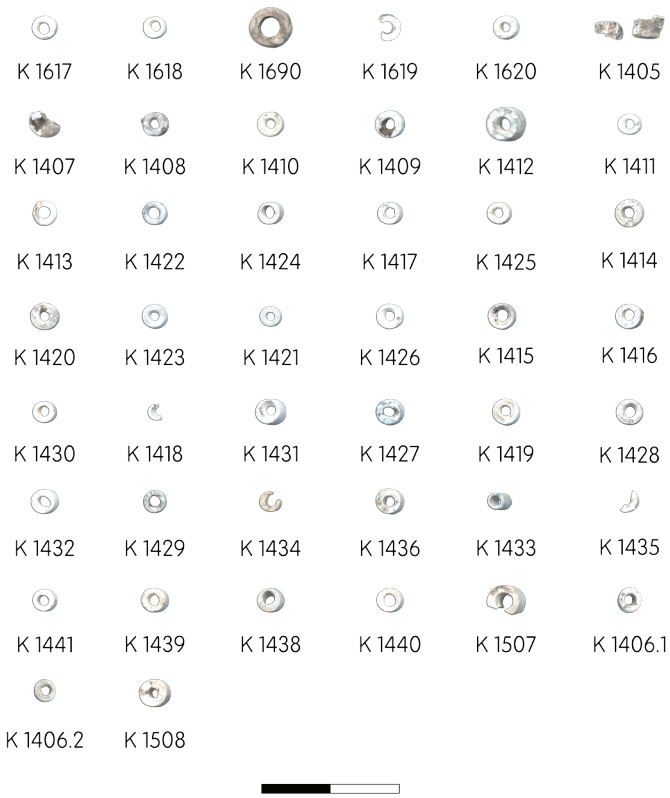
ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΜΑΡΜΑΡΟ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 1376
Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
2/7/2008 | ΜΕ105 | Στρ 3 | Ν 3,70 / Δ 4,20 / (-) 1,62
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,220 | ΔΜ Ο 0,265
Μαρμάρινη χάντρα
Μάρμαρο (λευκό / ημιδιαφανές)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΣΤΕΑΤΙΤΗΣ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (47)

Οι χάντρες από στεατίτη που βρέθηκαν στις τομές Δ288 και Δ289 παρουσιάζουν ομοιότητες με το μεγάλο σύνολο χαντρών από στεατίτη που βρέθηκε στον ΔΤ

ΛΙΘΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ.	ΦΑΣΗ	Ν	Δ	Β	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο
Κ 1617	Δ288α	10/10/2008							1,37	0,355	0,355	0,145	0,150
Κ 1618	Δ288α	13/10/2008	142		3		1,60	0,30	1,50	0,320	0,320	0,170	0,145
Κ 1690	Δ288α	6/10/2008	122		3		2,50	2,00	1,66	0,585	0,585	0,300	0,290
Κ 1619	Δ288α	15/10/2008	153		3		2,00	0,50	1,73	0,390	0,390	0,230	0,215
Κ 1620	Δ288α	17/10/2008	165		4		4,00	0,30	1,82	0,345	0,345	0,195	0,140
Κ 1405	Δ289β	13/6/2008	22		2		4,85	4,20	0,97	0,480	0,480	0,285	0,125
Κ 1407	Δ289β	13/6/2008	25		2		3,80	3,90	1,03	0,450	0,450	0,250	0,070
Κ 1408	Δ289β	19/6/2008	29		2		4,10	4,60	1,14	0,360	0,360	0,170	0,110
Κ 1410	Δ289β	20/6/2008	37		2		2,00	4,70	1,20	0,360	0,360	0,185	0,140
Κ 1409	Δ289β	20/6/2008	32		2		2,60	3,70	1,22	0,395	0,395	0,230	0,140
Κ 1412	Δ289β	23/6/2008	42		2		0,54	3,60	1,25	0,485	0,485	0,345	0,200
Κ 1411	Δ289β	23/6/2008	40		2		1,10	3,20	1,27	0,310	0,310	0,170	0,200
Κ 1413	Δ289β	23/6/2008	43		2		0,40	3,15	1,27	0,380	0,380	0,155	0,150
Κ 1422	Δ289β	26/6/2008	68		3		1,10	4,20	1,32	0,340	0,340	0,190	0,150
Κ 1424	Δ289β	26/6/2008	70		3		1,35	3,20	1,32	0,320	0,320	0,200	0,155
Κ 1417	Δ289β	26/6/2008	60		3		3,90	3,75	1,34	0,320	0,320	0,175	0,155
Κ 1425	Δ289β	26/6/2008	71		3		1,00	3,10	1,34	0,325	0,325	0,160	0,120
Κ 1414	Δ289β	25/6/2008	50		2		1,75	4,85	1,35	0,320	0,320	0,230	0,150
Κ 1420	Δ289β	26/6/2008	66		3		4,60	4,00	1,35	0,410	0,410	0,190	0,100
Κ 1423	Δ289β	26/6/2008	69		3		1,15	4,00	1,35	0,355	0,355	0,200	0,120
Κ 1421	Δ289β	26/6/2008	67		3		3,45	4,20	1,36	0,295	0,295	0,135	0,950
Κ 1426	Δ289β	26/6/2008	72		3		0,80	3,20	1,38	0,365	0,365	0,145	0,135
Κ 1415	Δ289β	25/6/2008	56		2		1,59	1,37	1,39	0,380	0,380	0,175	0,185
Κ 1416	Δ289β	25/6/2008	57		2		1,62	1,40	1,40	0,360	0,360	0,155	0,155
Κ 1430	Δ289β	30/6/2008	91		3		4,10	3,80	1,40	0,330	0,330	0,180	0,135
Κ 1418	Δ289β	26/6/2008	62		3		3,90	1,30	1,44	0,235	0,235	0,225	0,120
Κ 1431	Δ289β	1/7/2008	94		3		4,85	4,90	1,45	0,370	0,370	0,290	0,180
Κ 1427	Δ289β	26/6/2008	76		3		0,75	4,70	1,52	0,380	0,380	0,200	0,105
Κ 1419	Δ289β	26/6/2008	63		3		4,10	0,10	1,53	0,370	0,370	0,225	0,135
Κ 1428	Δ289β	27/6/2008	82		3		0,75	3,80	1,60	0,375	0,375	0,230	0,155
Κ 1432	Δ289β	1/7/2008	96		3		2,10	3,20	1,60	0,360	0,360	0,200	0,140
Κ 1429	Δ289β	27/6/2008	84		3		0,25	4,90	1,64	0,330	0,330	0,170	0,160
Κ 1434	Δ289β	2/7/2008	102		3		3,20	4,70	1,65	0,300	0,300	0,195	0,160
Κ 1436	Δ289β	3/7/2008	110		3		4,40	2,03	1,65	0,360	0,360	0,200	0,150
Κ 1433	Δ289β	1/7/2008	99		3		2,50	4,65	1,66	0,250	0,250	0,240	0,110
Κ 1435	Δ289β	3/7/2008	109		3		4,55	4,30	1,67	0,300	0,300	0,140	0,100
Κ 1441	Δ289β	14/7/2008	136		4		4,10	3,40	1,73	0,320	0,320	0,185	0,145
Κ 1437	Δ289β	7/7/2008	122		3		0,95	0,50	1,76				
Κ 1439	Δ289β	7/7/2008	125		3		1,00	2,55	1,78	0,350	0,350	0,245	0,155
Κ 1438	Δ289β	7/7/2008	124		3		1,00	2,60	1,79	0,350	0,350	0,240	0,145
Κ 1440	Δ289β	7/7/2008	126		3		1,15	2,60	1,79	0,355	0,355	0,200	0,175
Κ 1627.1	Δ289β	18/7/2008			4		0,80	4,40	1,89	0,510	0,510	0,240	0,255
Κ 1627.2	Δ289β	18/7/2008			4		0,80	4,40	1,89	0,400	0,400	0,325	0,140
Κ 1507	Δ289β	16/7/2008	150		4		3,20	4,30	1,90	0,480	0,480	0,320	0,185
Κ 1406.2	Δ289β	13/6/2008	24		2		4,65	4,30		0,310	0,310	0,190	0,120
Κ 1508	Δ289γ	9/6/2008	3		Επιφ.		2,70	4,10	0,78	0,405	0,405	0,205	0,130

ΟΣΤΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΔΙΑΧΩΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΔΕΡΑΙΩΝ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (10)

Κ 0251

Δ08α | ΑΤ | Φάση Β2
20/7/1994 | ΜΕ4 | Στρ 4 | Ν 3,00 / Δ 1,50 / (-) 1,40
Μ 1,300 | ΠΛ 1,000 | ΠΧ 5,700 | ΔΜ Ο 0,700
Οστέινη χάντρα
Αδιάγνωστο οστό (ανοικτό καστανό)
100% | Αρκετά ιζήματα | Το εσωτερικό γεμάτο με σκληρό ίζημα το οποίο δεν αφαιρέθηκε, καθώς το αντικείμενο παρουσιάζει ρωγμές στην επιφάνειά του
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Μεσαία λείανση
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0655

Δ03β | ΑΤ | Φάση Γ
14/8/2002 | ΜΕ183 | Στρ 8 | Ν 0,68 / Δ 2,80 / (-) 1,80
Μ 1,100 | ΠΛ 1,100 | ΠΧ 1,300 | ΔΜ Ο 0,800
Οστέινη χάντρα (τμήμα)
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
50%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Υψηλή λείανση
Κανονική κυλινδρική

Κ 0180

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/1997 | ΜΕ226 | Στρ 11 | Ν 3,29 / Δ 3,31 / (-) 1,74
Μ 1,780 | ΠΛ 1,400 | ΠΧ 1,400
Οστέινη χάντρα
Κέρατο ελαφιού (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή (στο κέντρο / ακανόνιστη / συμμετρική)
Μεσαία λείανση
Επιμήκης αδιάγνωστη

Κ 0178

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
28/7/1997 | ΜΕ75 | Στρ 8 | Ν 1,55 / Δ 3,20 / (-) 1,75
Μ 0,725 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 1,585 | ΔΜ Ο 0,540
Οστέινη χάντρα
Οστό πουλιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική / φυσική)
Επιμήκης κυλινδρική
Η οπή φυσική. Τέτοια στιλπνότητα και διαμπερείς οπές έχουν συνήθως τα οστά πουλιών. Ωστόσο η λείανση των άκρων δείχνει πως το οστό επεξεργάστηκε περαιτέρω για τη χρήση του ως χάντρα.

Κ 0651

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ

ΟΣΤΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ / ΔΙΑΧΩΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΔΕΡΑΙΩΝ

16/7/2001 | ΜΕ36 | Στρ 8 | Ν 4,45 / Δ 3,36 / (-) 1,86
Μ 0,775 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 1,800 | ΔΜ Ο 0,500 Οστέινη χάντρα
Οστό πουλιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική / φυσική)
Επιμήκης κυλινδρική
Βλ. Κ 0178

Κ 0254

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
22/9/1998 | ΜΕ59 | Στρ 9 | Ν 7,38 / Δ 0,50 / (-) 1,97
Μ 0,700 | ΠΛ 0,555 | ΠΧ 1,585 | ΔΜ Ο 0,340
Οστέινη χάντρα
Οστό πουλιού (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική / φυσική)
Επιμήκης κυλινδρική
Βλ. Κ 0178

Κ 0028

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ32 | Στρ 8 | Ν 4,60 / Δ 1,10 / (-) 1,70
Μ 2,100 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 1,600 | ΔΜ Ο 1,000
Οστέινη χάντρα (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού (σκούρο καστανό)
50% | 2 τμήματα μη συγκολλούμενα | Έγινε στερέωση του εσωτερικού σπογγώδους με PRIMAL
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης δισκοειδής

Κ 0179

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ51 | Στρ 9 | Ν 4,40 / Δ 1,00 / (-) 1,80
Μ 2,100 | ΠΛ 1,600 | ΠΧ 1,600 | ΔΜ Ο 1,300
Οστέινη χάντρα (τμήμα)
Κέρατο ελαφιού / Μακρύ οστό (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή (στο κέντρο / φυσική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0148

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
21/8/1997 | ΜΕ260 | Στρ 11 | Ν 3,42 / Δ 0,90 / (-) 1,73
Μ 4,100 | ΠΛ 4,000 | ΠΧ 0,325 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,200 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,165 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,182
Οστέινο διαχωριστικό χαντρών περιδέραιου
Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)
100%
Υψηλή λείανση
7 οπές κατά μήκος του σώματος (κυκλικές / αμφικωνικές)
Ίχνη χρήσης: Στίλβωση μεταξύ των οπών | Εγχαράξεις σε όλη την επιφάνεια
Βρέθηκε μαζί με το παρόμοιο οστέινο διαχωριστικό περιδέραιου Κ0149

Πιθανό εξάρτημα περιδεραίου / διαχωριστικό για τη στερέωση πολλών νημάτων με χάντρες. Παρόμοια αντικείμενα σε οστό και λίθο υπάρχουν σε νεολιθικές θέσεις λιμναίων οικισμών στη Γερμανία αλλά και σε θέσεις της Εποχής του Χαλκού στην Κύπρο (π.χ. Σωτήρα Καμινούδια).

Κ 0149

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ

14/8/2002 | ΜΕ171 | Στρ 7 | Ν 3,65 / Δ 0,90 / (-) 1,73

Μ 3,150 | ΠΛ 0,670 | ΠΧ 0,200 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,260 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,245 | Μ.Ο ΔΜ Ο 0,225

Οστέινο διαχωριστικό χαντρών περιδέραιου

Αδιάγνωστο οστό (σκούρο καστανό)

100%

Μεσαία στίλβωση

4 οπές κατά μήκος του σώματος (κυκλικές / συμμετρικές)

Βλ. Κ 0148

ΟΣΤΕΪΝΗ ΧΑΝΤΡΑ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (1)

Κ 0928

Δ58δ | ΔΤ | Φάση –

2/10/2007 | ΜΕ3 | Στρ 2 | Ν 0,55 / Δ 1,73 / (-) 0,95

Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 2,940 | ΔΜ Ο 0,450

Οστέινη χάντρα

Οστό πουλιού (ανοικτό καστανό)

100% | Λίγα ιζήματα

Υψηλή λείανση

1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική / φυσική)

Επιμήκης κυλινδρική

Βλ. Κ 0178 από τον ΑΤ

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (36)

K 0315

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
1/8/1997 | ΝΚ0661 | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,26
Μ 0,275 | ΠΛ 0,275 | ΠΧ 0,725 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα
Dentalium (ανοικτό καστανό / λευκό)
100%
Χαμηλή λείανση
Φυσική διαμπερής οπή (στο κέντρο)
Επιμήκης κυλινδρική

K 0622

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Β1
9/9/2001 | ΜΕ126 | Στρ 9 | Ν 5,15 / Δ 2,10 / (-) 0,50
Μ 0,675 | ΠΛ 0,675 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0301

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β1
25/7/1996 | ΜΕ32 | Στρ 6 | Ν 3,40 / Δ 0,70 / (-) 0,76
Μ 0,400 | ΠΛ 0,400 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,175
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 0601

Δ12δ | ΑΤ | Φάση Β1
4/8/1998 | ΝΚ1047 | Στρ 4 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,15
Μ 0,430 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,370 | ΔΜ Ο 0,260
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Μεσαία λείανση
Κανονική δισκοειδής

K 0593

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Β2
29/7/1996 | ΝΚ0463 | Στρ 7 | Ν 3,20 / Δ 0,85 / (-) 1,10
Μ 0,440 | ΠΛ 0,440 | ΠΧ 0,340 | ΔΜ Ο 0,235
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

K 0246

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
9/8/1995 | ΜΕ46 | Στρ 5 | Ν 2,20 / Δ 2,10 / (-) 1,34
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,900 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Απώλεια τμήματος των άκρων της οπής
Επιμήκης κυλινδρική

K 0256

Δ03β | ΑΤ | Φάση Β3
23/7/2002 | ΜΕ45 | Στρ 6 | Ν 2,65 / Δ 2,90 / (-) 1,49
Μ 0,770 | ΠΛ 0,725 | ΠΧ 1,200 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Οπές διάβρωσης
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση περιφερειών των οπών
Επιμήκης κυλινδρική

K 0620

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Β3
1/8/1997 | ΝΚ0661 | Στρ 8 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,25
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 0,870 | ΔΜ Ο 0,375
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
60% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

K 0245

Δ07γ | ΑΤ | Φάση Β3
12/8/1996 | ΜΕ50 | Στρ 5 | Ν 1,71 / Δ 2,03 / (-) 1,50
Μ 0,725 | ΠΛ 0,725 | ΠΧ 1,580 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό πορτοκαλί) | Δεξιά θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Ελάχιστη λείανση στην περιφέρεια των άκρων της οπής. Πιθανότατα η μικρή ποσότητα ιχνών και η πολύ κατάσταση διατήρησης είναι δηλωτικά της μικρής χρονικής διάρκειας χρήσης της.
Επιμήκης κυλινδρική

K 0314

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
11/8/1998 | ΝΚ1106 | Στρ 6 | Ν 1,20 / Δ 0,40 / (-) 1,45
Μ 0,440 | ΠΛ 0,440 | ΠΧ 0,625 | ΔΜ Ο 0,285
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / σκούρο καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0668

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
17/8/1995 | ΝΚ1159 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,45
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 0,450 | ΔΜ Ο 0,450
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

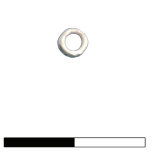
Κ 0669

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
13/8/1995 | ΝΚ1145 | Στρ 7 | Ν 1,00 / Δ 3,00 / (-) 1,54
Μ 0,475 | ΠΛ 0,475 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης δισκοειδής

Κ 0311

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β3
20/8/1995 | ΝΚ1195 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,55
Μ 0,385 | ΠΛ 0,385 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,245
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0604

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
27/7/1994 | ΝΚ1063 | Στρ 20 | Ν 0,00 / Δ 0,00 / (-) 1,95
Μ 0,580 | ΠΛ 0,580 | ΠΧ 1,175 | ΔΜ Ο 0,350
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
70-90%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση (σπασμένων) άκρων λόγω τριβής με το νήμα στερέωσης / ανάρτησης
Επιμήκης τετράγωνη

Κ 0216

Δ03α | ΑΤ | Φάση Γ
10/8/1994 | ΝΚ0244 | Στρ 20 | Ν 2,00 / Δ 1,00 / (-) 1,95
Μ 0,800 | ΠΛ 0,770 | ΠΧ 1,245 | ΔΜ Ο 0,450
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα

90%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αποκρούσεις και λείανση ενός άκρου
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0242

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
8/8/2002 | ΜΕ101 | Στρ 7 | Ν 3,29 / Δ 2,07 / (-) 1,59
Μ 0,680 | ΠΛ 0,680 | ΠΧ 0,525 | ΔΜ Ο 0,380
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0244

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | ΜΕ185 | Στρ 7 | Ν 3,80 / Δ 4,75 / (-) 1,71
Μ 0,800 | ΠΛ 0,815 | ΠΧ 1,345 | ΔΜ Ο 0,385
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Ραγίσματα / αποκρούσεις στην επιφάνεια
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0260

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/2002 | ΜΕ195 | Στρ 7 | Ν 3,60 / Δ 3,10 / (-) 1,70
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,375 | ΔΜ Ο 0,260
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0284

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
24/9/1998 | ΜΕ132 | Στρ 9 | Ν 5,55 / Δ 1,35 / (-) 2,03
Μ 0,450 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,950 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
80% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αποκοπή του τμήματος της χάντρας στη μία πλευρά που οφείλεται στην έντονη τριβή του νήματος. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι η χάντρα ήταν στερεωμένη σε ένδυμα (και για αυτό μόνο η μία πλευρά έχει φθαρεί έντονα) και όχι «ελεύθερη» εν είδει περιάπτου / τμήματος περιδέραιου.
Επιμήκης τετράγωνη

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κ 0350

Δ04β | ΑΤ | Φάση Γ
19/8/1998 | ΝΚ1147 | Στρ 9 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,85
Μ 0,575 | ΠΛ 0,575 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
50%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0351

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
7/9/2001 | ΜΕ67 | Στρ 9 | Ν 4,70 / Δ 3,79 / (-) 1,82
Μ 0,550 | ΠΛ 0,565 | ΠΧ 0,300 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0640

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
5/8/2002 | ΝΚ1364 | Στρ 9 | Ν 3,00 / Δ 3,00 / (-) 1,85
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 0,450 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0352

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
9/9/2001 | ΜΕ128 | Στρ 9 | Ν 4,95 / Δ 3,12 / (-) 2,06
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
50% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0285

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
9/892001 | ΜΕ127 | Στρ 9 | Ν 5,03 / Δ 3,31 / (-) 2,07
Μ 0,450 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,700 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κ 0650

Δ06δ | ΑΤ | Φάση Γ
3/8/1995 | ΝΚ0313 | Στρ 8 | Ν 3,00 / Δ 1,00 / (-) 1,75
Μ 0,735 | ΠΛ 0,735 | ΠΧ 1,550 | ΔΜ Ο 0,365
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
50% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Η χάντρα έχει αποκοπεί κατά μήκος του οριζόντιου άξονά της, πιθανότατα λόγω της τριβής με το νήμα στερέωσής της σε ένδυμα
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0237

Δ07α | ΑΤ | Φάση Γ
18/8/1995 | ΜΕ74 | Στρ 7 | Ν 1,59 / Δ 1,92 / (-) 1,90
Μ 1,000 | ΠΛ 1,100 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,670
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
90% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Στη μία επιφάνεια της χάντρας και στα σημεία μεταξύ περιφέρειας και άκρων της οπής διαπιστώνεται έντονη τριβή με το νήμα στερέωσης (π.χ. σε ένα ένδυμα) έχει επιφέρει απώλεια του υλικού.
Κανονική κυλινδρική

Κ 1638

Δ02δ | ΑΤ | Φάση –
19/7/2012 | ΜΕ19 | Στρ 9 | (-) 2,05
Μ 0,620 | ΠΛ 0,570 | ΠΧ 0,860 | ΔΜ Ο 0,340
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
90%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση ενός άκρου / οπής
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0846

Δ02δ | ΑΤ | Φάση –
26/7/2012 | ΜΕ31 | Στρ 9 | Ν 3,70 / Δ 0,30 / (-) 2,05
Μ 0,700 | ΠΛ 0,640 | ΠΧ 1,260 | ΔΜ Ο 0,360
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
90% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση άκρων στις οπές
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0142

Δ02δ | ΑΤ | Φάση –
10/7/2012 | ΜΕ5 | Καθαρισμός
Μ 0,850 | ΠΛ 0,780 | ΠΧ 1,710 | ΔΜ Ο 0,680
Οστρέινη χάντρα

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Spondylus gaederopus (λευκό) | Δεξιά θυρίδα
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Λείανση περιφέρειας οπών
Επιμήκης κυλινδρική

K 1526

Δ03δ | ΑΤ | Φάση
6/7/2009 | ΜΕ93 | Στρ 8 | Ν 4,50 / Δ 4,90 / (-) 1,89
Μ 0,730 | ΠΛ 0,710 | ΠΧ 0,620 | ΔΜ Ο 0,380
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση περιφερειών των οπών
Επιμήκης τετράγωνη

K 1630

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
25/9/2009 | ΜΕ351 | Στρ 9 | Ν 3,68 / Δ 4,87 / (-) 2,10
Μ 0,530 | ΠΛ 0,530 | ΠΧ 0,360 | ΔΜ Ο 0,310
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση του μεγαλύτερου τμήματος της χάντρας

K 1639

Δ04β | ΑΤ | Φάση –
13/7/2012 | ΜΕ7 | Καθαρισμός
Μ 0,850 | ΠΛ 0,850 | ΠΧ 1,450 | ΔΜ Ο 0,460
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Αυλάκωση / μείωση τμήματος της χάντρας στην περιφέρεια της μίας πλευρά της οπής
Επιμήκης κυλινδρική

K 1719.1

Δ04β | ΑΤ | Φάση –
12/8/1997 | ΝΚ0726 | Στρ 8 | (-) 1,70
Μ 0,720 | ΠΛ 0,720 | ΠΧ 1,080 | ΔΜ Ο 0,320
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
70% | 2 τμήματα μη συγκολλούμενα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 1719.2

Δ04β | ΑΤ | Φάση –

12/8/1997 | NK0726 | Στρ 8 | (-) 1,70
Μ 0,760 | ΠΛ 0,760 | ΠΧ 0,570 | ΔΜ Ο 0,320
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
40% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση / λείανση περιφερειών των οπών
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 1611

Δ07α | ΑΤ | Φάση –
28/8/2009 | ΜΕ11 | Στρ 8 | Ν 1,56 / Δ 4,48
Μ 0,730 | ΠΛ 0,680 | ΠΧ 0,610 | ΔΜ Ο 0,370
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0182

Δ11γ | ΑΤ | Φάση Β2
21/7/2006 | ΜΕ16 | Στρ 5 | Ν 2,60 / Δ 0,50 / (-) 1,18
Μ 1,260 | ΠΛ 1,290 | ΠΧ 0,110 | ΔΜ Ο 0,290
Οστρέινη χάντρα
Unio sp. (λευκό / ανοικτό καστανό)
100% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Στάδιο επεξεργασίας;
Λεπτή δισκοειδής

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ – ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (38)

Κ 0389

Δ16α | ΔΤ | Φάση Α
15/7/2000 | ΜΕ47 | Στρ 2 | Ν 4,40 / Δ 3,14 / (-) 0,46
Μ 0,300 | ΠΛ 0,300 | ΠΧ 0,570 | ΔΜ Ο 0,220
Οστρέινη χάντρα
Dentalium (λευκό)
100%
Χαμηλή λείανση
Φυσική διαμπερής οπή
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 1345

Δ15α | ΔΤ | Φάση –
31/7/2000 | ΜΕ10 | Στρ 2 | Ν 1,55 / Δ 0,60 / (-) 0,58
Μ 0,200 | ΠΛ 0,200 | ΠΧ 0,065 | ΔΜ Ο 0,006
Οστρέινη χάντρα
Dentalium (λευκό)
100%
Χαμηλή λείανση
Φυσική διαμπερής οπή
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0387

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Δ16α | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2000 | ΜΕ33 | Στρ 2 | Ν 4,44 / Δ 0,25 / (-) 0,32
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,170 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (ανοικτό πορτοκαλί) | Αριστερή θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0396

Δ16α | ΔΤ | Φάση Α
18/7/2000 | ΜΕ88 | Στρ 3 | Ν 4,37 / Δ 0,80 / (-) 0,44
Μ 0,480 | ΠΛ 0,480 | ΠΧ 0,265 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0431

Δ16δ | ΔΤ | Φάση Α
31/8/1999 | ΜΕ106 | Στρ 2 | Ν 1,73 / Δ 4,30 / (-) 0,45
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0450

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
8/8/2003 | ΜΕ12 | Στρ 2 | Ν 0,38 / Δ 0,12 / (-) 0,44
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,220 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αριστερή θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0693

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ7 | Στρ 2 | Ν 0,10 / Δ 1,30 / (-) 0,56
Μ 1,250 | ΠΛ 1,250 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,355
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0697

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α

14/7/2005 | ΜΕ12 | Στρ 2 | Ν 0,42 / Δ 1,70 / (-) 0,58
Μ 0,385 | ΠΛ 0,385 | ΠΧ 0,140 | ΔΜ Ο 0,235
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή τετράγωνη

Κ 0694

Δ20γ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ8 | Στρ 2 | Ν 0,25 / Δ 1,90 / (-) 0,60
Μ 0,480 | ΠΛ 0,480 | ΠΧ 0,260 | ΔΜ Ο 0,210
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0743

Δ20δ | ΔΤ | Φάση Α
1/8/2005 | ΜΕ116 | Από ταφή | Στρ 2 | Ν 3,40 / Δ 3,40 / (-) 0,95
Μ 0,500 | ΠΛ0,500 | ΠΧ 0,225 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0312

Δ30β | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΝΚ1154 | Στρ 4 | Ν 2,50 / Δ 2,00 / (-) 1,01
Μ 0,465 | ΠΛ 0,440 | ΠΧ 0,325 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0268

Δ59α | ΔΤ | Φάση Α
7/8/2000 | ΜΕ23 | Στρ 2 | Ν 4,10 / Δ 4,50 / (-) 0,54
Μ 1,535 | ΠΛ 1,515 | ΠΧ 0,550 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κωνική / μη συμμετρική)
Δισκοειδής μεγάλου πάχους
Δευτερογενής επεξεργασία: Μεταποιημένος δακτύλιος (;)

Στο υλικό του Διισπλιού ελάχιστες είναι οι παχιές δισκοειδείς *Spondylus gaederopus* χάντρες, προερχόμενες από στρώματα του ΔΤ. Και στις τρεις περιπτώσεις οι χάντρες φαίνεται ότι προήλθαν από μεταποίηση άλλων κοσμημάτων, πιθανότατα δακτυλίων, ενώ χαρακτηρίζονται από την πρόχειρη κατασκευή/μεταποίησή τους: μη κανονικό κυκλικό σχήμα, σχεδόν πολυγωνικές, και οπές ανάρτησης έκκεντρες και μη επιμε

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

λημένες.

Κ 0330

Δ59β | ΔΤ | Φάση Α
18/8/2000 | ΜΕ8 | Στρ 2 | Ν 0,20 / Δ 0,60 / (-) 0,73
Μ 0,850 | ΠΛ 0,860 | ΠΧ 1,425 | ΔΜ Ο 0,490
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (μαύρο) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα | Καύση
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική
Πιθανότατα η καύση ηθελημένη για αλλαγή χρώματος

Κ 0262

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
24/8/1999 | ΜΕ97 | Στρ 2 | Ν 1,85 / Δ 2,65 / (-) 0,59
Μ 0,550 | ΠΛ 0,550 | ΠΧ 0,420 | ΔΜ Ο 0,270
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 0270

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
16/8/1999 | ΜΕ71 | Στρ 2 | Ν 2,18 / Δ 1,40 / (-) 0,47
Μ 0,660 | ΠΛ 0,660 | ΠΧ 0,440 | ΔΜ Ο 0,225
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0683

Δ69α | ΔΤ | Φάση Α
12/8/2004 | ΜΕ2 | Στρ 2 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 0,64
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,250 | ΔΜ Ο 0,285
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 1346

Δ15α | ΔΤ | Φάση –
1/8/2006 | ΜΕ21 | Στρ 2 | Ν 4,50 / Δ 0,77 / (-) 0,64
Μ 0,610 | ΠΛ 0,610 | ΠΧ 0,755 | ΔΜ Ο 0,300
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (σκούρο γκρι) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα | Καύση
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κανονική κυλινδρική

Πιθανότατα η καύση να ήταν ηθελημένη προκειμένου να αποκτηθεί αλλαγή χρώματος και στιλπνότητα. Πρβλ. Κ 0330.

Κ 1510

Δ15γ | ΔΤ | Φάση –
28/7/2010 | ΜΕ19 | Στρ 2 | Ν 3,40 / Δ 4,40 / (-) 0,75
Μ 0,450 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,290 | ΔΜ Ο 0,225
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 1511

Δ15γ | ΔΤ | Φάση –
29/7/2010 | ΜΕ24 | Στρ 2 | Ν 3,80 / Δ 3,90 / (-) 0,75
Μ 0,450 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,275 | ΔΜ Ο 0,280
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 1349

Δ15δ | ΔΤ | Φάση –
10/7/2008 | ΜΕ1 | Ν 4,40 / Δ 4,00 / (-) 0,66
Μ 0,685 | ΠΛ 0,685 | ΠΧ 0,260 | ΔΜ Ο 0,475
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (ανοικτό πορτοκαλί) | Αριστερή θυρίδα
80%
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0922

Δ15δ | ΔΤ | Φάση
4/10/2007 | ΜΕ30 | Ν 4,80 / Δ 0,80 / (-) 1,49
Μ 0,770 | ΠΛ 0,740 | ΠΧ 1,090 | ΔΜ Ο 0,850
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Λείανση περιφερειών οπής | Αποκρούσεις / εγχαράξεις στην επιφάνεια
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0848

Δ16β | ΔΤ | Φάση –
17/8/2007 | ΜΕ1 | Καθαρισμός | Ν 3,22 / Δ 4,93 / (-) 0,55
Μ 1,750 | ΠΛ 1,630 | ΠΧ 0,580 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,230 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,215
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (ανοικτό καστανό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% |Αρκετά ιζήματα

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Υψηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / κλεψύδρα / μη συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Λείανση στην περιφέρεια
Δευτερογενής επεξεργασία: Μεταποιημένος δακτύλιος (;)
Δισκοειδής μεγάλου πάχους
Στο υλικό του Δισπηλιού ελάχιστες είναι οι παχιές δισκοειδείς *Spondylus gaederopus* χάντρες, προερχόμενες από στρώματα του ΔΤ. Και στις τρεις περιπτώσεις οι χάντρες φαίνεται ότι προήλθαν από μεταποίηση άλλων κοσμημάτων, πιθανότατα δακτυλίων, ενώ χαρακτηρίζονται από την πρόχειρη κατασκευή / μεταποίησή τους: μη κανονικό κυκλικό σχήμα, σχεδόν πολυγωνικές, και οπές ανάρτησης έκκεντρες και μη επιμελημένες.

Κ 1624

Δ16β | ΔΤ | Φάση –
17/8/2007 | Καθαρισμός | (-) 0,69
Μ 0,865 | ΠΛ 0,865 | ΠΧ 0,330 | ΔΜ Ο 0,270
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό / ανοικτό πορτοκαλί) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0923

Δ18δ | ΔΤ | Φάση –
13/7/2008 | ΜΕ10 | Επιφανειακό | Ν 0,93 / Δ 3,87 / (-) 0,28
Μ 1,000 | ΠΛ 1,000 | ΠΧ 0,500 | ΔΜ Ο 0,360
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1357

Δ19γ | ΔΤ | Φάση –
3/8/2006 | ΜΕ3 | Στρ 2 | Ν 2,24 / Δ 1,20 / (-) 0,50
Μ 0,525 | ΠΛ 0,525 | ΠΧ 0,440 | ΔΜ Ο 0,225
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 1358

Δ19γ | ΔΤ | Φάση –
21/9/2007 | ΜΕ6 | Στρ 2 | Ν 4,46 / Δ 0,27 / (-) 0,68
Μ 0,450 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,245
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 1359

Δ19δ | ΔΤ | Φάση –
28/6/2006 | ΜΕ1 | Καθαρισμός | Ν 3,40 / Δ 1,72 / (-) 0,79
Μ 0,845 | ΠΛ 0,845 | ΠΧ 0,390 | ΔΜ Ο 0,360
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα | Μεσαία διάβρωση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1361

Δ20γ | ΔΤ | Φάση –
12/8/2003 | Στρ 2 | (-) 0,45
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,170 | ΔΜ Ο 0,200
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
40% | Αρκετά ιζήματα
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 1363

Δ20γ | ΔΤ | Φάση –
29/6/2006 | ΜΕ5 | Καθαρισμός | Ν 2,71 / Δ 3,44 / (-) 0,74
Μ 0,465 | ΠΛ 0,465 | ΠΧ 0,140 | ΔΜ Ο 0,270
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή τετράγωνη

Κ 0921

Δ20δ | ΔΤ | Φάση –
4/10/2006 | ΜΕ12 | ΛΑΚ Ι | Ν 3,42 / Δ 0,49 / (-) 1,76
Μ 0,730 | ΠΛ 0,570 | ΠΧ 1,140 | ΔΜ Ο 0,335
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα | Οπές διάβρωσης
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Μείωση τμήματος του ενός άκρου λόγω της χρήσης του νήματος
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 1368

Δ60β | ΔΤ | Φάση –
7/9/2006 | ΜΕ20 | Στρ 2 | Ν 2,31 / Δ 1,90 / (-) 0,74
Μ 0,500 | ΠΛ 0,500 | ΠΧ 0,400 | ΔΜ Ο 0,220
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Λίγα ιζήματα
Μεσαία λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

Κ 0847

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
1/8/2008 | ΜΕ96 | Στρ 4 | Ν 2,87 / Δ 2,97 / (-) 1,49
Μ 1,900 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 0,415 | ΔΜ Ο 0,400
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (μαύρο) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Καύση
Μεσαία λείανση 1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / συμμετρική)
Δευτερογενής επεξεργασία: Μεταποιημένος δακτύλιος (;)
Πολυγωνική, δισκοειδής μεγάλου πάχους
Στο υλικό του Δισπηλιού ελάχιστες είναι οι παχιές δισκοειδείς *Spondylus gaederopus* χάντρες, προερχόμενες από στρώματα του ΔΤ. Και στις τρεις περιπτώσεις οι χάντρες φαίνεται ότι προήλθαν από μεταποίηση άλλων κοσμημάτων, πιθανότατα δακτυλίων, ενώ χαρακτηρίζονται από την πρόχειρη κατασκευή / μεταποίησή τους: μη κανονικό κυκλικό σχήμα, σχεδόν πολυγωνικές, και οπές ανάρτησης έκκεντρες και μη επιμελημένες. Πιθανότατα η καύση ηθελημένη για την αλλαγή χρώματος.

Κ 1528

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
18/8/2008 | ΜΕ112 | Στρ 4 | Ν 1,55 / Δ 1,06 / (-) 1,56
Μ 0,650 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 0,575 | ΔΜ Ο 0,210
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

Κ 1535

Δ69α | ΔΤ | Φάση –
6/8/2008 | ΜΕ107 | Στρ 4 | Ν 1,40 / Δ 0,97 / (-) 1,48
Μ 0,445 | ΠΛ 0,445 | ΠΧ 0,285 | ΔΜ Ο 0,210
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

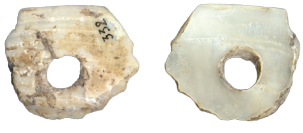
Κ 1371

Δ69γ | ΔΤ | Φάση –
8/8/2006 | ΜΕ70 | Στρ 2 | Ν 2,85 / Δ 4,60 / (-) 0,65
Μ 0,480 | ΠΛ 0,480 | ΠΧ 0,285 | ΔΜ Ο 0,265
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Υψηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή τετράγωνη

Κ 0332

Δ59γ | ΔΤ | Φάση Α
23/7/2003 | ΜΕ12 | Στρ 1 | Ν 1,60 / Δ 1,67 / (-) 0,54
Μ 1,900 | ΠΛ 1,600 | ΠΧ 0,265 | ΔΜ Ο 0,500
Οστρέινη χάντρα
Unio sp. (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Αρκετά ιζήματα
Στάδιο επεξεργασίας (;)

1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0691

Δ19δ | ΔΤ | Φάση Α
14/7/2005 | ΜΕ10 | Στρ 2 | Ν 1,94 / Δ 0,50 / (-) 0,61
Μ 1,000 | ΠΛ 0,875 | ΠΧ 0,160 | ΔΜ Ο 0,375
Οστρέινη χάντρα
Unio sp. (λευκό / ανοικτό καστανό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100%
Στάδιο επεξεργασίας;
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

K 0929

Δ18δ | ΔΤ | Φάση
21/7/2006 | ΜΕ32 | Στρ 2 | Ν 1,10 / Δ 2,00 / (-) 0,48
Μ 1,280 | ΠΛ 1,060 | ΠΧ 0,275 | ΔΜ Ο 0,006
Οστρέινη χάντρα
Unio sp. (λευκό / ανοικτό καστανό)
100% | Λίγα ιζήματα
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)

ΟΣΤΡΕΪΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ – ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (36)

K 1375

Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
14/7/2008 | ΜΕ138 | Στρ 4 | Ν 3,10 / Δ 3,20 / (-) 1,75
Μ 0,560 | ΠΛ 0,560 | ΠΧ 0,530 | ΔΜ Ο 0,410
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική δισκοειδής

K 1374

Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
14/7/2008 | ΜΕ135 | Στρ 4 | Ν 2,15 / Δ 4,00 / (-) 1,79
Μ 0,525 | ΠΛ 0,525 | ΠΧ 0,385 | ΔΜ Ο 0,220
Οστρέινη χάντρα
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
100% | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική κυλινδρική

K 1377

Δ289β | ΝΑΤ | Φάση –
16/7/2008 | ΜΕ155 | Στρ 4 | Ν 1,85 / Δ 0,20 / (-) 1,88
Μ 0,360 | ΠΛ 0,360 | ΠΧ 0,300
Οστρέινη χάντρα (τμήμα)
Spondylus gaederopus (λευκό) | Αδιάγνωστη θυρίδα
10% | Δύο τμήματα | Υψηλή διάβρωση | Ασβεστοποίηση
Χαμηλή λείανσηΚανονική δισκοειδής (;)

ΠΗΛΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (33)

Κ 0162

Δ07α | ΑΤ | Φάση Β1
19/7/1994 | ΜΕ4 | Στρ 4 | Ν 0,95 / Δ 1,82 / (-) 1,30
Μ 1,500 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,300
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός αδρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο / mica)
70-90%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική τετράγωνη

Κ 0658

Δ03δ | ΑΤ | Φάση Β2
3/8/1998 | ΜΕ104 | Στρ 4 | Ν 3,60 / Δ 2,35 / (-) 1,22
Μ 1,300 | ΠΛ 1,300 | ΠΧ 3,400 | ΔΜ Ο 0,360
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος, με προσμίξεις μεγάλου μεγέθους, αδρός (σκούρο καστανό)
100% | Λίγα ιζήματα
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 0240

Δ04β | ΑΤ | Φάση Β2
21/8/1996 | ΜΕ72 | Στρ 5 | Ν 0,42 / Δ 4,45 / (-) 1,09
Μ 1,300 | ΠΛ 1,300 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,170
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός (κοκκινωπό καστανό / mica)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Κανονική σφαιρική

Κ 0161

Δ08γ | ΑΤ | Φάση Β2
1/8/1997 | ΜΕ57 | Στρ 7 | Ν 2,00 / Δ 2,00 / (-) 1,15
Μ 1,500 | ΠΛ 1,500 | ΠΧ 0,420 | ΔΜ Ο 0,300
Πήλινη χάντρα
Όστρακο σε β' χρήση, πηλός καθαρός (λαδί / mica)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / κωνική / συμμετρική)
Λεπτή δισκοειδής

Κ 0167

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Β3
15/7/2002 | ΜΕ2 | Στρ 5 | Ν 2,50 / Δ 2,50 / (-) 1,30
Μ 0,350 | ΠΛ 0,350 | ΠΧ 1,100 | ΔΜ Ο 0,125
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός (ανοικτό καστανό / γκρι)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0163

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
10/8/1994 | ΜΕ163 | Στρ 11 | Ν 1,25 / Δ 1,33 / (-) 1,75

Μ 0,800 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 2,200 | ΔΜ Ο 0,300
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός (λαδί)
100%
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (3 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0236

Δ02δ | ΑΤ | Φάση Γ
10/8/1994 | ΜΕ279 | Στρ 11 | Ν 1,03 / Δ 1,35 / (-) 1,80
Μ 1,900 | ΠΛ 1,800 | ΠΧ 1,300 | ΔΜ Ο 0,300
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος με μεσαίες προσμίξεις (σκούρο καστανό)
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική)
Κανονική αμφικολουροκωνική

Κ 0168

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
22/8/2002 | ΜΕ299 | Στρ 8 | Ν 2,20 / Δ 4,80 / (-) 1,87
Μ 0,520 | ΠΛ 0,450 | ΠΧ 2,150 | ΔΜ Ο 0,220
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός στιλβωμένος (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0170

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ235 | Στρ 8 | Ν 0,26 / Δ 0,10 / (-) 1,86
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 2,800 | ΔΜ Ο 0,360
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός λειασμένος (μαύρο)
100% | Σε 8 τμήματα συγκολλημένη | Χημικός καθαρισμός, στερέωση με PRIMAL
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (6 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0348

Δ03γ | ΑΤ | Φάση Γ
16/8/2002 | ΜΕ196 | Στρ 8 | Ν 3,32 / Δ 0,55 / (-) 1,86
Μ 0,455 | ΠΛ 0,455 | ΠΧ 0,550 | ΔΜ Ο 0,135
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός λειασμένος με λίγες προσμίξεις (ανοικτό καστανό / mica)
Άγνωστο %
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Πρόκειται για μικρό τμήμα κυλινδρικής αυλακωτής χάντρας

Κ 0164

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
27/7/2001 | ΜΕ164 | Στρ 8 | Ν 4,34 / Δ 1,55 / (-) 1,92
Μ 0,700 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 2,250 | ΔΜ Ο 0,250
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο / mica)
90%
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική)

ΠΗΛΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0166

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
24/7/2001 | ΜΕ21 | Στρ 8 | Ν 0,23 / Δ 3,50 / (-) 1,86
Μ 0,750 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 2,280 | ΔΜ Ο 0,310
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός (ανοικτό καστανό / mica)
90%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)
Το ένα άκρο της πεπιεσμένο, σώζει δακτυλικά αποτυπώματα. Φαίνεται πως το ξυλαράκι που δημιουργούσε την οπή αφαιρούνταν με τη πίεση στο άκρο της χάντρας του δείκτη και του αντίχειρα.

Κ 0165

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ124 | Στρ 8 | Ν 3,75 / Δ 1,53 / (-) 1,80
Μ 0,800 | ΠΛ 0,70 | ΠΧ 1,650 | ΔΜ Ο 0,335
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός λειασμένος (λαδί)
Άγνωστο %
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (2 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0638

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΝΚ1387 | Στρ 8 | Ν 3,30 / Δ 2,00 / (-) 1,80
Μ 0,750 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 1,500 | ΔΜ Ο 0,320
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός μεσαίος, αδρός με λίγες προσμίξεις (σκούρο καστανό)
40-50%
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (3 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0636

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
23/8/2002 | ΜΕ174 | Στρ 8 | Ν 2,80 / Δ 2,90 / (-) 1,88
Μ 0,850 | ΠΛ 0,800 | ΠΧ 2,700 | ΔΜ Ο 0,300
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο)
90%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (5 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0635

Δ04γ | ΑΤ | Φάση Γ
20/8/2002 | ΜΕ174 | Στρ 8 | Ν 3,45 / Δ 2,80 / (-) 1,90
Μ 0,750 | ΠΛ 0,650 | ΠΧ 1,750 | ΔΜ Ο 0,250
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός, λειασμένος (λαδί)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (5 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

ΠΗΛΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Κ 0637

Δ04δ | ΑΤ | Φάση Γ
31/7/2002 | ΝΚ1361 | Στρ 8 | Ν 3,30 / Δ 4,00 / (-) 1,80
Μ 0,600 | ΠΛ 0,600 | ΠΧ 1,400 | ΔΜ Ο 0,250
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός, λειασμένος (μαύρο)
70%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (3 αυλακώσεις γύρω από το σώμα)

Κ 0657

Δ04α | ΑΤ | Φάση Γ
28/7/1995 | ΜΕ25 | Στρ 7 | Ν 3,12 / Δ 1,60 / (-) 1,68
Μ 1,200 | ΠΛ 1,200 | ΠΧ 3,900 | ΔΜ Ο 0,255
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος με λίγες προσμίξεις, λειασμένος (ανοικτό καστανό)
100%
Χαμηλή λείανση
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική

Κ 1599

Δ03β | ΑΤ | Φάση –
31/8/2009 | ΜΕ73 | Στρ 8 | Ν 2,05 / Δ 1,80 / (-) 1,97
Μ 0,770 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 1,750 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,270 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,250
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός, λεπτός (λαδί)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις)

Κ 1709

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
16/8/2002 | Στρ 8 | (-) 1,86
Μ 0,380 | ΠΧ 1,390 | ΔΜ Ο 0,140
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο)
10%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Τμήμα επιμήκους κυλινδρικής αυλακωτής (1 αυλάκωση)

Κ 1710

Δ03γ | ΑΤ | Φάση –
22/8/2002 | Στρ 8 | (-) 1,91
Μ 0,385 | ΠΧ 1,360 | ΔΜ Ο 0,090
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο)
10%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Τμήμα επιμήκους κυλινδρικής αυλακωτής (2 αυλακώσεις)

Κ 1379

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
8/7/2009 | ΜΕ103 | Στρ 8 | Ν 4,10 / Δ 3,08 / (-) 1,88
Μ 0,835 | ΠΛ 0,770 | ΠΧ 1,790 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,340 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,315

ΠΗΛΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (ανοικτό καστανό)
70-90%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (5 αυλακώσεις)

Κ 1590

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
5/8/2009 | ΜΕ147 | Στρ 8 | Ν 4,40 / Δ 3,75 / (-) 1,99
Μ 0,700 | ΠΛ 0,620 | ΠΧ 2,320 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,360 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,330
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο / καστανό)
100% | Αρκετά ιζήματα | Καύση (;)
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις)

Κ 1598

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
28/8/2009 | ΜΕ184 | Στρ 8 | Ν 4,65 / Δ4,00 / (-) 1,99
Μ 0,800 | ΠΛ 0,800 | ΠΧ 1,450 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,385 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,385
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (ανοικτό καστανό / μαύρο)
60-70%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις)

Κ 1602

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
10/8/2009 | ΜΕ159 | Στρ 8 | Ν 3,80 / Δ 3,85 / (-) 1,88
Μ 0,770 | ΠΛ 0,760 | ΠΧ 2,060 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,240 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,220
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (3 αυλακώσεις)

Κ 1605

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
20/7/2009 | ΜΕ125 | Στρ 8 | Ν 3,70 / Δ 4,20 / (-) 1,89
Μ 0,800 | ΠΛ 0,750 | ΠΧ 3,290 | ΔΜ ΜΕΓ Ο 0,320 | ΔΜ ΜΙΚ Ο 0,30
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος με λίγες προσμίξεις (μαύρο / mica)
100% |Αρκετά ιζήματα | Καύση;
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (6 αυλακώσεις)

Κ 1607

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
9/7/2009 | Στρ 8 | Ν 3,85 / Δ 2,20 / (-) 1,88
Μ 0,200 | ΠΛ 0,300 | ΠΧ 1,670 | ΔΜ Ο 0,130
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος με λίγες προσμίξεις (μαύρο / mica)
100%
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (8 αυλακώσεις)

Κ 1608

Δ03δ | ΑΤ | Φάση

ΠΗΛΙΝΕΣ ΧΑΝΤΡΕΣ

9/7/2009 | Στρ 8 | N 3,85 / Δ 2,20 / (-) 1,88
Μ 0,590 | ΠΛ 0,910 | ΠΧ 0,590 | ΔΜ Ο 0,390
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός μεσαίος (λαδί)
Άγνωστο %
Τμήμα επιμήκους κυλινδρικής αυλακωτής (1 αυλάκωση)

Κ 1609

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
9/7/2009 | Στρ 8 | N 3,85 / Δ 2,20 / (-) 1,88
Μ 0,700 | ΠΛ 0,700 | ΠΧ 1,670 | ΔΜ Ο 0,385
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός μεσαίος με λίγες προσμίξεις (λαδί)
40%
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (4 αυλακώσεις)

Κ 1613

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
21/7/2009 | ΜΕ127 | Στρ 8 | N 2,50 / Δ 4,45 / (-) 1,89
Μ 1,700 | ΠΛ 1,700 | ΠΧ 1,370 | ΔΜ Ο 0,380
Πήλινη χάντρα
Πηλός μεσαίος με αρκετές προσμίξεις (ανοικτό καστανό)
100%
1 οπή εκτός κέντρου (κυκλική / μη συμμετρική)
Σφαιρική

Κ 1631

Δ03δ | ΑΤ | Φάση –
21/9/2009 | ΜΕ166 | Στρ 8 | N 4,87 / Δ 0,50 / (-) 1,98
Μ 0,740 | ΠΛ 0,740 | ΠΧ 0,605 | ΔΜ Ο 0,310
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός με λίγες προσμίξεις (μαύρο / mica)
Άγνωστο %
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Τμήμα επιμήκους κυλινδρικής αυλακωτής

Κ 0931

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
20/8/2002 | Στρ 8 | N 3,30 / Δ 2,00 / (-) 1,77
Μ 7,600 | ΠΛ7,600 | ΠΧ 1,030
Πήλινη χάντρα (τμήμα)
Πηλός καθαρός (λαδί)
10%
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Τμήμα επιμήκους κυλινδρικής αυλακωτής (2 αυλακώσεις)

Κ 1304

Δ04γ | ΑΤ | Φάση –
Στρ 9 | (-) 1,88
Μ 0,755 | ΠΛ 0,755 | ΠΧ 2,200 | ΔΜ Ο 0,275
Πήλινη χάντρα
Πηλός καθαρός με μεσαίες προσμίξεις (μαύρο)
80-90% | Αρκετά ιζήματα
1 οπή στο κέντρο (κυκλική / συμμετρική)
Ίχνη χρήσης: Θραυσμένη (λόγω χρήσης;) κατά μήκος της οπής
Επιμήκης κυλινδρική αυλακωτή (5 αυλακώσεις)

ΝΟΤΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ (50)

Η ανασκαφή και η μελέτη υλικού στον Νότιο Τομέα, όπου και έχει αποκαλυφθεί φάση της εποχής του Χαλκού, δεν έχει ολοκληρωθεί. Στη φάση αυτή πρέπει να συμπεριληφθούν τα περίαπτα από δόντια αλεπούς / λύκου / σκύλου (;) τα οποία φαίνεται ότι αποτελούσαν ένα περιδέραιο (Κ 1642 – Κ 1675), καθώς και το περίαπτο-δόντι αρκούδας (Κ 1572). Οι επιχώσεις του ΝΤ δεν έχουν πλήρως αποσαφηνιστεί και επομένως κάποια από τα κοσμήματα πρέπει να χρονολογούνται στη νεολιθική περίοδο: ο οστρέινος δακτύλιος με ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας / μεταποίησης (Κ 1581), το λίθινο περίαπτο-πέλεκυς (Κ 1665) –παρόμοιά του έχουν βρεθεί και στον ΑΤ και στον ΔΤ, το τμήμα λίθινου περιάπτου από σχιστόλιθο (Κ 1578) –περίαπτα με ίδια πρώτη ύλη υπάρχουν από τον ΑΤ και τον ΔΤ, το τμήμα οστέινης περόνης (Κ 1654) με διπλή κερατόσχημη απόληξη –με αντίστοιχα παραδείγματα από τη νεολιθική Βουλγαρία, καθώς και ο λίθινος (μαρμάρινος) δακτύλιος (Κ 1633) –πολλά παραδείγματα επιδιορθωμένων (με δημιουργία οπών και λείανση των σπασμένων άκρων) δακτυλίων και από τους δύο κύριους ανασκαφικούς τομείς.

Κ 1642 (...) Κ 1675

Κ 1581 Κ 1654 Κ 1572 Κ 1665 Κ 1578

Κ 1633 Κ 1574 Κ 1573 Κ 1641 Κ 1576

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β'
Κ 1676	Δ53γ	9/10/2008	39		2	Δακτύλιος	Λίθος	
Κ 1633	Δ53γ	16/7/2010	16		3	Δακτύλιος	Λίθος	Μάρμαρο
Κ 1581	Δ40α	28/8/2008	149		4	Δακτύλιος	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*
Κ 1643	Δ40α	20/8/2008	91		4	Δακτύλιος	Πηλός	
Κ 1648	Δ44δ	17/9/2008	20		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1650	Δ44δ	17/9/2008	21		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1651	Δ44δ	17/9/2008	23		2	2 περίαπτα	Δόντι	*Canidae*
Κ 1652	Δ44δ	18/9/2008	28		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1656	Δ44δ	18/9/2008	33		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1657	Δ44δ	18/9/2008	34		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΣΤΡ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β'
Κ 1660	Δ44δ	18/9/2008	39		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1661	Δ44δ	18/9/2008	43		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1664	Δ44δ	19/9/2008	51		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1670	Δ53γ	6/10/2008	22		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1672	Δ53γ	6/10/2008	26		2	2 περίαπτα	Δόντι	*Canidae*
Κ 1673	Δ53γ	7/10/2008	31		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1674	Δ53γ	9/10/2008	46		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1675	Δ53γ	10/10/2008	48		2	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1642	Δ40α	13/8/2008	67		3	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1649	Δ44δ	20/7/2010	20		3	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1653	Δ44δ	23/7/2010	30		3	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1659	Δ44δ	31/7/2009	6		Κ	2 περίαπτα	Δόντι	*Canidae*
Κ 1671	Δ53γ	2/5/2009	26		Κ	Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1645	Δ44γ	10/8/2005	8			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1655	Δ44δ	10/8/2005	32			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1658	Δ44δ	17/8/2005	38			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1662	Δ44δ	17/8/2005	45			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1663	Δ44δ	17/8/2005	46			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1666	Δ49α	26/8/2008	79			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1669	Δ53γ	4/8/2005	17			Περίαπτο	Δόντι	*Canidae*
Κ 1572	Δ49α	20/10/2008	169		3	Περίαπτο	Δόντι	*Ursus*
Κ 1578	Δ40α	26/8/2008	131		4	Περίαπτο	Λίθος	Σχιστόλιθος
Κ 1665	Δ49α	28/7/2004	22			Περίαπτο	Μικρογραφικός πέλεκυς	Σερπεντινίτης
Κ 1641	Δ40α	22/7/2008	31		2	Περίαπτο	Όστρεο	Αδιάγνωστο
Κ 1573	Δ49α	20/10/2008	170		3	Περίαπτο	Όστρεο	*Cerastoderma glaucum*
Κ 1574	Δ49α	17/10/2008	149		3	Περίαπτο	Όστρεο	*Cypraea* sp.
Κ 1654	Δ44δ	18/9/2008	31		2	Περόνη	Οστό	
Κ 1646	Δ44γ	10/9/2008	24		2	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1647	Δ44δ	11/9/2008	19		2	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1575	Δ49α	11/9/2008	130		3	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1668	Δ53γ	16/7/2010	10		3	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1688	Δ40β	14/10/2008	147		3	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1577	Δ40α	22/8/2008	103		4	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1579	Δ40α	27/8/2008	144		4	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1580	Δ40α	27/8/2008	145		4	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1582	Δ40α	28/8/2008	146		4	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1640	Δ40α	2/5/2009	12			2 χάντρες	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1667	Δ49α	16/7/2004			Επιφ.	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1644	Δ40β	12/8/2004	2		Κ	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1576	Δ40α	6/8/2008	57		3	Χάντρα	Όστρεο	*Unio* sp.

ΒΟΡΕΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ / «ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ» (18)

Καθώς η ανασκαφή και μελέτη του υλικού που προέρχεται από τον Βόρειο Τομέα / «Περίβολο» δεν έχει ολοκληρωθεί, η χρονολόγησή του είναι ασαφής. Ανάμεσα στα λίγα κοσμήματα, ωστόσο, υπάρχει ένας οστέινος (ελαφοκεράτινος) δακτύλιος (Κ 1687), χαρακτηριστικός της Φάσης Γ. Προβληματικό είναι το τμήμα του πήλινου περιάπτου (Κ 1682) που θυμίζει μορφολογικά τον τύπο του 'ring idol' (αρχαιολογικό παράλληλο από τη θέση Πολυπλάτανος Ημαθίας)

Κ 1682 Κ 1687

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΟΜΗ	ΗΜ/ΝΙΑ	ΜΕ	ΣΤΡ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β'
Κ 1679	Δ330α	21/7/2008	13	1	Δακτύλιος	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1687	Δ93γ	2/8/2001	13	1	Δακτύλιος	Οστό	Κέρατο
Κ 1682	Δ79α	5/8/2005	6	0	Περίαπτο	Πηλός	
Κ 1703	Δ130δ	5/4/2013	7	1	Περίαπτο	Οστό	
Κ 1683	Δ79α	12/8/2005	8	0	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1701	Δ120β	15/6/2006	4	1	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1677	Δ322β	13/7/2007	2	1	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1680	Δ362γ	24/4/2008	12	1	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1700	Δ110β	6/11/2012	2	2	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1681	Δ363γ	8/5/2008	6	Επιφ.	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1684	Δ79γ	10/7/2001	2	Επιφ.	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1685	Δ79γ	10/7/2001	1	Επιφ.	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1686	Δ84δ	24/7/2001	6	Επιφ.	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο
Κ 1705	Δ363δ	30/7/2013	10	1	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1706	Δ363δ	30/7/2013	12	1	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης
Κ 1678	Δ329α	30/10/2008	22	1	Χάντρα	Πηλός	
Κ 1704	Δ138α	8/8/2012	45	1	Χάντρα	Πηλός	
Κ 1702	Δ299δ	12/3/2013	19	2	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ (105)

Στην «Περισυλλογή» περιλαμβάνονται κυρίως χάντρες που βρέθηκαν κατά το κοσκίνισμα των χωμάτων της ανασκαφής –και κατά βάση του ΑΤ–, για τις οποίες φυσικά δεν είναι δυνατή η στρωματογραφική τους τοποθέτηση, εκτός από τις δύο πήλινες αυλακωτές χάντρες (Κ 0169 και Κ 0282), οι οποίες είναι πολύ πιθανόν να προέρχονται από τα κατώτερα στρώματα του ΑΤ και τις τομές Δ03 και Δ04, στις οποίες και αποκλειστικά έχει βρεθεί ο συγκεκριμένος τύπος χαντρών. Αντίστοιχα, τα δύο τμήματα των οστέινων δακτυλίων (Κ 0289 και Κ 0290) πρέπει να ανήκουν σε στρώματα που αντιστοιχούν στη Φάση Γ. Ενδιαφέρον είναι το τμήμα του λίθινου (μαρμάρινου) δακτυλίου (Κ 0086), το οποίο παρουσιάζει δευτερογενή επεξεργασία μετά την αρχική του καταστροφή: λείανση των σπασμένων άκρων και δημιουργία οπών με στόχο την επιδιόρθωση και επανάχρησή του με τη χρήση νήματος.

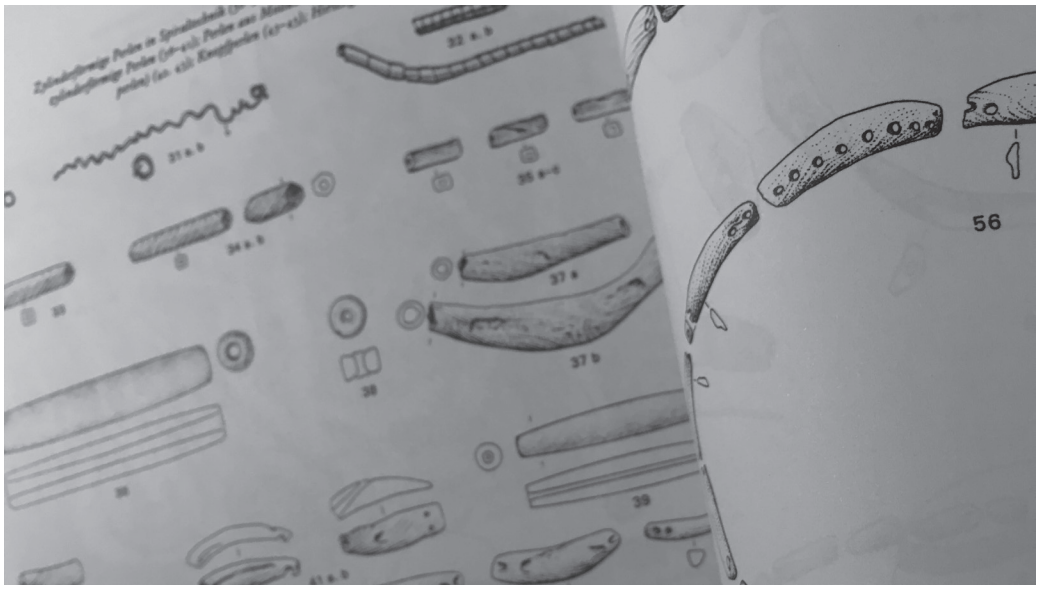
ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β΄	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο	ΕΞ ΔΜ	ΕΣ ΔΜ	ΔΜ ΜΕΓ Ο	ΔΜ ΜΙΚ Ο
Κ 0086	Δακτύλιος	Λίθος	Μάρμαρο	3,600	2,050	0,300				0,550	0,200
Κ 0289	Δακτύλιος	Οστό	Κέρατο			1,350		2,900	2,600		
Κ 0290	Δακτύλιος	Οστό	Κέρατο			1,300		4,000	2,000		
Κ 0174	Περίαπτο	Πηλός		2,800	2,600	0,300	1,200				
Κ 0181	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	2,900	2,900	1,300	0,700				
Κ 0494	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,525	0,525	0,285	0,265				
Κ 0496	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,450	0,450	0,265	0,185				
Κ 0497	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,660	0,660	0,240	0,245				
Κ 0498	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,350	0,300				
Κ 0499	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,350	0,200				
Κ 0500	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,860	0,365				
Κ 0502	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,700	0,700	0,500	0,300				
Κ 0503	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,375	0,300				
Κ 0505	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,600	0,600	0,750	0,300				
Κ 0506	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,575	0,575	0,385	0,275				
Κ 0507	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,400	0,250				
Κ 0508	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,660	0,660	0,775	0,320				
Κ 0509	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,800	0,800	1,325	0,400				

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β΄	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο	ΕΞ ΔΜ	ΕΣ ΔΜ	ΔΜ ΜΕΓ Ο	ΔΜ ΜΙΚ Ο
Κ 0510	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,570	0,570	0,290	0,280				
Κ 0511	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,550	0,550	0,280	0,220				
Κ 0514	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,670	0,670	0,265	0,250				
Κ 0521	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,285	0,285	0,140	0,150				
Κ 0525	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,375	0,375	0,165	0,200				
Κ 0527	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,480	0,480	0,230	0,165				
Κ 0529	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,570	0,570	0,400	0,380				
Κ 0531	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,275	0,325				
Κ 0533	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,700	0,700	0,700	0,400				
Κ 0534	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,700	0,700	0,400	0,300				
Κ 0535	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,400	0,255				
Κ 0537	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,250	0,250				
Κ 0538	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,450	0,450	0,230	0,235				
Κ 0539	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,700	0,700	0,375	0,350				
Κ 0540	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,300	0,300				
Κ 0541	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,250	0,250				
Κ 0542	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,375	0,375	0,225	0,235				
Κ 0543	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,445	0,445	0,245	0,160				
Κ 0544	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,260	0,175				
Κ 0547	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,720	0,720	0,200	0,300				
Κ 0548	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,450	0,450	0,160	0,275				
Κ 0549	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,500	0,500	0,200	0,240				
Κ 0564	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,300	0,300	0,100	0,200				
Κ 0566	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,430	0,430	0,150	0,245				
Κ 0571	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,700	0,700	0,500	0,275				
Κ 0572	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,675	0,675	0,230	0,225				
Κ 0573	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,525	0,520	0,160	0,300				
Κ 0574	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,650	0,650	0,200	0,225				
Κ 0575	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,525	0,525	0,200	0,300				
Κ 0576	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,300	0,300	0,200	0,150				
Κ 0578	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,335	0,335	0,125	0,140				
Κ 0580	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,255	0,255	0,135	0,155				
Κ 0553	Χάντρα	Λίθος	Αδιάγνωστο	0,270	0,270	0,200	0,100				
Κ 0491	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,200	0,160				
Κ 0493	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,270	0,160				
Κ 0495	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,300	0,190				
Κ 0512	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,525	0,525	0,335	0,225				
Κ 0513	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,520	0,520	0,240	0,210				
Κ 0515	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,565	0,565	0,312	0,200				
Κ 0516	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,240	0,200				
Κ 0517	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,325	0,200				
Κ 0518	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,480	0,480	0,225	0,125				
Κ 0519	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,360	0,360	0,220	0,125				
Κ 0520	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,225	0,155				
Κ 0522	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,325	0,325	0,200	0,145				
Κ 0523	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,425	0,425	0,245	0,200				
Κ 0524	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,380	0,380	0,200	0,200				

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ

ΚΩΔΙΚΟΣ	ΤΥΠΟΣ	ΥΛΙΚΟ	ΥΛΙΚΟ Β΄	Μ	ΠΛ	ΠΧ	ΔΜ Ο	ΕΞ ΔΜ	ΕΣ ΔΜ	ΔΜ ΜΕΓ Ο	ΔΜ ΜΙΚ Ο
Κ 0526	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,365	0,365	0,200	0,100				
Κ 0528	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,500	0,500	0,260	0,200				
Κ 0532	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,650	0,650	0,500	0,275				
Κ 0536	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,580	0,580	0,355	0,225				
Κ 0546	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,650	0,650	0,260	0,275				
Κ 0550	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,400	0,400	0,200	0,135				
Κ 0551	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,440	0,440	0,140	0,135				
Κ 0552	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,325	0,325	0,200	0,150				
Κ 0554	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,350	0,350	0,200	0,125				
Κ 0555	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,370	0,370	0,200	0,120				
Κ 0556	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,165	0,100				
Κ 0557	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,350	0,350	0,185	0,140				
Κ 0558	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,220	0,125				
Κ 0559	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,350	0,350	0,200	0,150				
Κ 0560	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,275	0,275	0,200	0,135				
Κ 0561	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,325	0,325	0,175	0,130				
Κ 0562	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,250	0,250	0,150	0,100				
Κ 0563	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,375	0,375	0,165	0,125				
Κ 0565	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,135	0,150				
Κ 0567	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,475	0,475	0,275	0,250				
Κ 0568	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,700	0,700	0,250	0,300				
Κ 0569	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,380	0,380	0,200	0,150				
Κ 0570	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,575	0,575	0,385	0,235				
Κ 0577	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,350	0,350	0,200	0,140				
Κ 0579	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,200	0,125				
Κ 0581	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,325	0,325	0,175	0,160				
Κ 0582	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,335	0,335	0,170	0,125				
Κ 0583	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,360	0,360	0,160	0,170				
Κ 0584	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,425	0,425	0,165	0,160				
Κ 0585	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,365	0,365	0,140	0,140				
Κ 0586	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,335	0,335	0,200	0,145				
Κ 0587	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,455	0,455	0,140	0,200				
Κ 0588	Χάντρα	Λίθος	Στεατίτης	0,300	0,300	0,170	0,100				
Κ 0169	Χάντρα	Πηλός		0,800	0,700	1,900	0,400				
Κ 0282	Χάντρα	Πηλός		0,650	0,650	1,900	0,370				
Κ 0492	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*	0,465	0,465	0,400	0,255				
Κ 0501	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*	0,575	0,575	0,300	0,300				
Κ 0504	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*	0,500	0,500	0,580	0,300				
Κ 0530	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*	0,500	0,500	0,500	0,300				
Κ 0545	Χάντρα	Όστρεο	*Spondylus gaederopus*	0,450	0,450	0,400	0,260				

56

8

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΑΣ, ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ & ΕΥΡΩΠΗΣ

Στον ακόλουθο κατάλογο παρουσιάζονται συνοπτικά τα αρχαιολογικά στοιχεία για την προσωπική κόσμηση από επιλεγμένες προϊστορικές θέσεις στην Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολία. Σύνολα κοσμημάτων, όπως αυτά της Βάρνας ή του Durankulak Βουλγαρίας και του Çatalhöyük Τουρκίας, συνεχίζουν να απασχολούν την έρευνα, με πλήθος δημοσιεύσεων και καθόρισαν εν πολλοίς την έρευνα της νεολιθικής προσωπικής κόσμησης, από τη μια λόγω των ιδιαίτερων ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών τους, από την άλλη εξαιτίας των διεπιστημονικών προσεγγίσεων που εφαρμόζονται στην πολυετή μελέτη τους.

Ασφαλώς, ο κατάλογος αυτός δε θα μπορούσε να έχει ως στόχο μια εξαντλητική παράθεση των ανασκαφικών δεδομένων παραγωγής και χρήσης κοσμημάτων ή την κατάρτιση μιας χρονολογικής / τυπολογικής ακολουθίας τους. Η συνοπτική παρουσίαση χαρακτηριστικών συνόλων προσωπικής κόσμησης από διαφορετικά μεταξύ τους χρονολογικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα αναδεικνύει την πλειάδα των πληροφοριών που μπορούν να εκμαιευθούν από την έρευνα της προϊστορικής προσωπικής κόσμησης, σε σχέση για παράδειγμα με τη διαχείριση των πρώτων υλών, τις τεχνολογικές επιλογές παραγωγής, τη χρήση, την απόθεση, τη διακίνηση ή τους πιθανούς συμβολισμούς της. Επιπροσθέτως, διαφαίνεται από την πρόσφατη βιβλιογραφία των περισσότερων από τα σύνολα κοσμήματων που αναφέρονται, η στροφή της έρευνας σε αυτό το άλλοτε αρκετά παραμελημένο τμήμα του υλικού πολιτισμού.

1. Χοιροκιτία (Κύπρος)
2. Λέμπα-Λάκκοι (Κύπρος)
3. Çatalhöyük (Τουρκία)
4. Aşıklı Höyük (Τουρκία)
5. Çamlıbel Tarlası (Τουρκία)
6. Aktopraklık (Τουρκία)
7. Aşağı Pınar (Τουρκία)
8. Gökçeada (Ίμβρος, Τουρκία)
9. Orlovo (Βουλγαρία)
10. Karanovo (Βουλγαρία)
11. Omurtag (Βουλγαρία)
12. Varna (Βουλγαρία)
13. Durankulak (Βουλγαρία)
14. Anza (ΠΓΔΜ)
15. Hârşova (Ρουμανία)
16. Pietrele (Ρουμανία)
17. Vlasac (Σερβία)
18. Vinča (Σερβία)
19. Danilo (Κροατία)
20. Barice (Κροατία)
21. Alsónyék-Bátaszék (Ουγγαρία)
22. Kleinhadershof (Αυστρία)
23. Aiterhofen-Ödmühle (Γερμανία)
24. Hornstaad-Hörnle (Γερμανία)
25. Arene Candide (Ιταλία)
26. Chalain (Γαλλία)
27. Bucy-le-Long (Γαλλία)
28. Ponthezières (Γαλλία)
29. Draga (Ισπανία)

ΚΥΠΡΟΣ

Χοιροκιτία

Ο οικισμός της Χοιροκιτίας χρονολογείται στις τελευταίες φάσεις της Ακεραμικής Νεολιθικής της Κύπρου (7000/6500-5800/5500 BC).
Ο οικισμός είναι κτισμένος στην απότομη πλαγιά ενός λόφου που βρίσκεται στη δυτική όχθη του ποταμού Μαρωνίου, σε απόσταση 6 χλμ. από τη θάλασσα. Οι οικίες είναι κυκλικές με λίθινα θεμέλια και πήλινη ανωδομή.
Αρκετές από τις ταφές (στο εσωτερικό των σπιτιών) είναι κτερισμένες είτε με λίθινα σκεύη είτε με κοσμήματα, κυρίως χάντρες από όστρεο και λίθο.
Η πλειονότητα των κοσμημάτων είναι κατασκευασμένα από τον ντόπιο, μαλακό και σαπωνοειδούς υφής, γαλαζοπράσινο πικρόλιθο.

1
2

1
Χάντρες Dentalium in situ
2
Χάντρες και περίαπτο από πικρόλιθο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

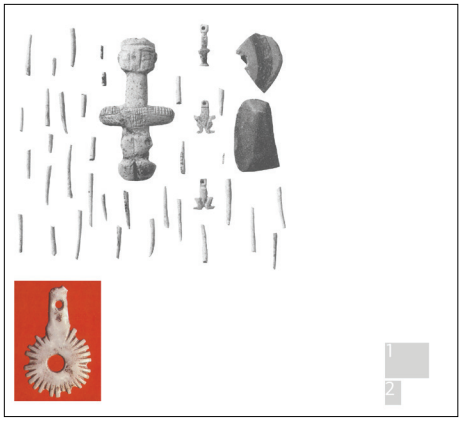
Dikaios 1953, Le Brun 1984, 1989, 1994

ΚΥΠΡΟΣ

Λέμπα-Λάκκοι

Ο οικισμός της Λέμπας-Λάκκοι χρονολογείται στα τέλη της Χαλκολιθικής περιόδου της Κύπρου (3500-2400 BC).
Οι οικίες του οικισμού είναι υπέργειες με κυκλικές κατόψεις. Τα θεμέλια και το κατώτερο μέρος των οικιών ήταν κτισμένο με λίθους, ενώ το ανώτερο μέρος τους με πλίνθους.
Σε εγγύτητα με τις οικίες ανασκάφηκε ένας σημαντικός αριθμός ταφών, με την πλειονότητά τους να αποτελείται από σκελετούς παιδιών και βρεφών. Αρκετές από τις ταφές είναι κτερισμένες με κοσμήματα, κυρίως περιδέραια από Dentalium καθώς και περίαπτα από τον τοπικό πικρόλιθο, κάποια από τα οποία ζωόμορφα ή ανθρωπόμορφα.

1
Κτερίσματα της Ταφής 653: Ανάμεσα σε αυτά, ανθρωπόμορφα περίαπτα από πικρόλιθο και χάντρες από Dentalium

2
Περίαπτο από πικρόλιθο

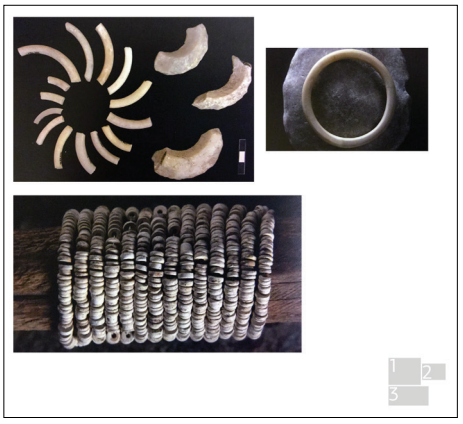
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Peltenburg (επιμ.) 1985

Aktopraklık

Το Aktopraklık βρίσκεται 25 χλμ από το κέντρο της Bursa στην ανατολική Θράκη. Οι πρόσφατες ανασκαφές από το 2004 και εξής αποκάλυψαν ένα πολύπλοκο δίκτυο θέσεων, αποτελούμενο ουσιαστικά από τρεις οικισμούς που χρονολογούνται από το τέλος της 7ης χιλιετίας. Ιδιαίτερα σημαντικό το σύνολο των μαρμάρινων δακτυλίων για το οποίο υπάρχουν ενδείξεις επιτόπιας επεξεργασίας που προέρχεται από τη θέση Β, και τα στρώματα που χρονολογούνται στη Χαλκολιθική της Ανατολίας. Αξιοσημείωτο το ότι αρκετές ταφές που έχουν βρεθεί στο στρώμα αυτό είναι κτερισμένες, για παράδειγμα με ένα ακέραιο μαρμάρινο βραχιόλι, αλλά και περιδέραια αποτελούμενα από λίθινες χάντρες. Λίθινες χάντρες έχουν χρησιμοποιηθεί, επίσης, ως ένθετη διακόσμηση σε ένα αγγείο.

1-2
Μαρμάρινοι δακτύλιοι
3
Περιδέραιο από λίθινες χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baysal 2016β, Karul & Avci 2013, Özdoğan 2016

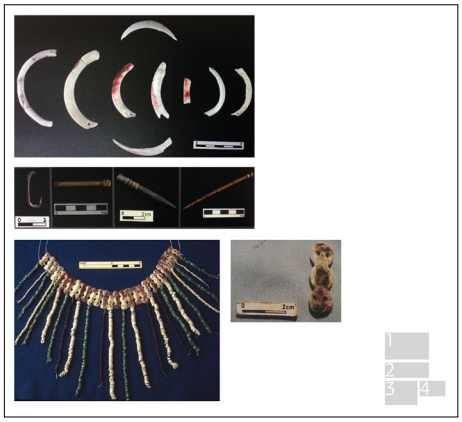
ΤΟΥΡΚΙΑ

Aşağı Pınar

Οι ανασκαφές στο Aşağı Pınar αποκάλυψαν στρώματα που καλύπτουν την περίοδο μεταξύ 6200-5000 BC, αποτελώντας τη μόνη θέση στην Ανατολική Θράκη που διασώζει την πλήρη ακολουθία από την Αρχαιότερη ως τη Νεότερη Νεολιθική.

Ανάμεσα στα κοσμήματα κατασκευασμένα από *Spondylus gaederopus* κάποια από τα περίαπτα με εγκοπές παρουσιάζουν αναλογίες με κοσμήματα που έχουν βρεθεί σε νεολιθικές θέσεις της Ρουμανίας. Ο τύπος αυτός είναι άγνωστος στο χώρο της Ελλάδας.

1
Τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων
2
Οστέινες περόνες και άγκιστρο πόρπης
3-4
Περιδέραια και χάντρες Spondylus gaederopus

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Lichter 2002, Özdoğan 2013, Özdoğan & Parzinger 2000

ΤΟΥΡΚΙΑ

Aşıklı Höyük

Ανάμεσα στα κοσμήματα που βρέθηκαν στη θέση Aşıklı Höyük στην Κεντρική Ανατολία, της Ακεραμικής Νεολιθικής (8300-7500 BC), μοναδική είναι η περίπτωση τμήματος δακτυλίου από οψιανό.

Οι αναλύσεις καθώς και η εξέταση ιχνών χρήσης και κατασκευής του βραχιολιού αποκαλύπτουν ένα πολύπλοκο τρόπο κατασκευής (η συμμετρία, τα ίχνη επεξεργασίας της επιφάνειας), δηλώνοντας την ύπαρξη τεχνολογικής εξειδίκευσης σε μία τόσο πρώιμη περίοδο.

1
Οστέινα άγκιστρα και οφθαλμοί πορπών
2
Χάντρες από δόντια ελαφιού και μαλαχίτη
3
Τμήμα δακτυλίου από οψιανό

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Esin & Harmakayan 1999, Özbaşaran 2012

ΤΟΥΡΚΙΑ

Çamlıbel Tarlası

Στη Χαλκολιθική θέση της 4ης χιλιετίας Çamlıbel Tarlası στην κεντρική Τουρκία αναγνωρίστηκε «εργαστήριο» κατασκευής μικροσκοπικών λίθινων χαντρών, παρόμοιες με παραδείγματα από την Εγγύς Ανατολή αλλά και την κοιλάδα του Ινδού. Οι περισσότερες από αυτές είναι κατασκευασμένες από συνθετικό στεατίτη, ενώ ένας φούρνος πιθανότατα σχετίζεται με την κατασκευή τους.
Εκτός αυτών, εξαιρετικά σημαντική είναι η εύρεση στο εσωτερικό μίας οικίας (σύμφωνα με τους ανασκαφείς τελετουργικής χρήσης) πήλινης μήτρας για την κατασκευή (μεταλλικών)περιάπτων τύπου 'ring-idol'.

1
Χάντρες από στεατίτη

2
Φούρνος που πιθανότατα σχετίζεται με την κατασκευή χαντρών από στεατίτη

3
Πήλινη μήτρα για την κατασκευή περιάπτων τύπου 'ring-idol'

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Pickard & Schoop 2013, Schoop 2008, 2011

ΤΟΥΡΚΙΑ

Çatalhöyük

Τα κοσμήματα της εμβληματικής νεολιθικής θέσης του Çatalhöyük έχουν τα τελευταία χρόνια αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών.
Καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό τους έχει βρεθεί σε ταφικά συμφραζόμενα, τα στοιχεία για τη χρήση τους και για τη θέση τους στο ανθρώπινο σώμα είναι διαφωτιστικά. Από τα πιο τυπικά κοσμήματα της θέσης είναι, εκτός από τα περιδέραια από χάντρες διαφόρων τύπων και υλικών, οι οστέινες πόρπες («άγκιστρα» και πολλαπλοί «οφθαλμοί»), τα σύνθετα «διαδήματα» από εγχάρακτα πλακίδια δοντιών χοίρου, αλλά και τα οστέινα δακτυλίδια.

1-2
Οστέινο άγκιστρο και οστέινος οφθαλμός πόρπης
3-4
Οστέινα δακτυλίδια
5-6
Λίθινες χάντρες
7
«Διάδημα» από εγχάρακτα πλακίδια δοντιών χοίρου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

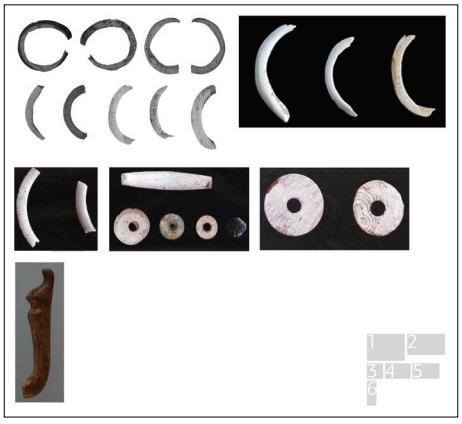
Bains 2012, Bains κ.ά. 2013, Martin & Russell 1996, Mellaart 1967, Russell 2001, 2005, 2012, Wright 2012

ΤΟΥΡΚΙΑ

Ίμβρος, Gökçeada

Η θέση της Αρχαιότερης Νεολιθικής και Χαλκολιθικής περιόδου βρίσκεται στο νησί της Ίμβρου.
Θεωρείται από τους μελετητές ότι υπάρχουν ενδείξεις για ύπαρξη «εργαστηρίου» κατασκευής *Spondylus gaederopus* δακτυλίων (51 θραύσματα καθώς και εκατοντάδες μη επεξεργασμένα όστρεα). Ενδιαφέρουσα η αναγνώριση επανάχρησης των οστρέινων δακτυλίων, καθώς και η εύρεση μαρμάρινων βραχιολιών, πιθανότατα «μιμήσεις» των *Spondylus* δακτυλίων.

1-2
Τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων
3
Τμήματα μαρμάρινων δακτυλίων
4-5
Οστρέινες και λίθινες χάντρες
6
Οστέινο άγκιστρο πόρπης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baysal & Erdoğu 2014, Erdoğu 2013

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Durankulak

Ο οικισμός του Durankulak στη ΒΑ Βουλγαρία ιδρύθηκε αρχικά σε ένα μικρό νησί και κατοικήθηκε από τα μέσα της 6ης έως τα μέσα της 5ης χιλιετίας.
Εκτός του οικισμού (τουλάχιστον 17 οικήματα) ερευνήθηκαν 1204 ταφές κτερισμένες με πληθώρα κοσμημάτων, πλήρως δημοσιευμένες στους τόμους των ανασκαφών.

1
Ογκώδεις Spondylus gaederopus δακτύλιοι, ο ένας με έντονα ίχνη επιδιόρθωσης

2
Περιδέραιο από χρυσές και λίθινες χάντρες και χρυσό περίαπτο του τύπου 'ring-idol'

3
Spondylus gaederopus περιδέραιο αποτελούμενο από επιμήκεις χάντρες και γεωμετρικά αποτμήματα του όστρεου

4
Ταφή με δακτύλιους από Spondylus gaederopus και χαλκό

5
Επιρραμμένες χάντρες Dentalium σε είδος ρουχισμού 6. Αναπαράσταση τύπου «ζώνης» αποτελούμενης από επιμήκεις Spondylus gaederopus χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

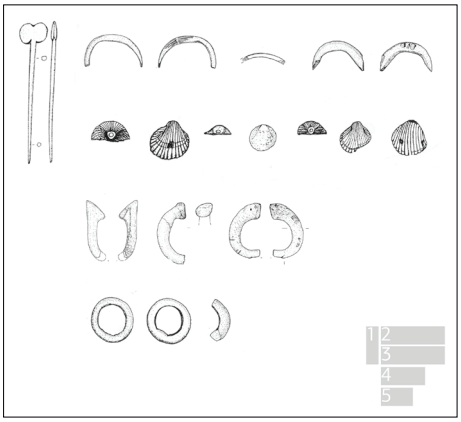
Avramova 2002, Chapman & Gaydarska 2007, Todorova 2002, Todorova & Vajsov 2001, Windler κ.ά. 2013

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Karanovo

Το Karanovo κατοικήθηκε συνεχώς από τις αρχές της 7ης χιλιετίας έως τις αρχές τις 2ης. Για τον λόγο αυτό τα αρχαιολογικά στρώματα της θέσης αποτελούν ουσιαστικά το χρονολογικό σύστημα για τη Βαλκανική προϊστορία.
Ανάμεσα στα κοσμήματα των νεολιθικών φάσεων υπάρχουν και οστέινοι δακτύλιοι μικρής διαμέτρου.

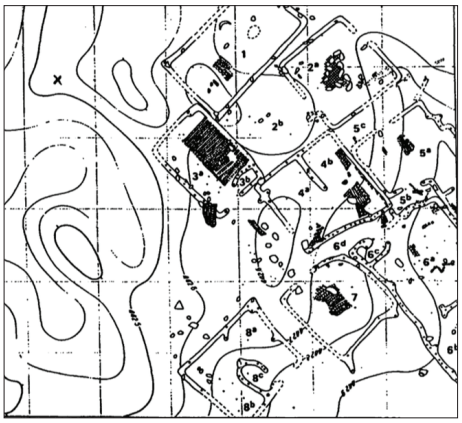

1
Οστέινη περόνη
2
Τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων
3
Περίαπτα Cerastoderma glaucum
4
Οστέινα άγκιστρα πορπών
5
Οστέινοι δακτύλιοι

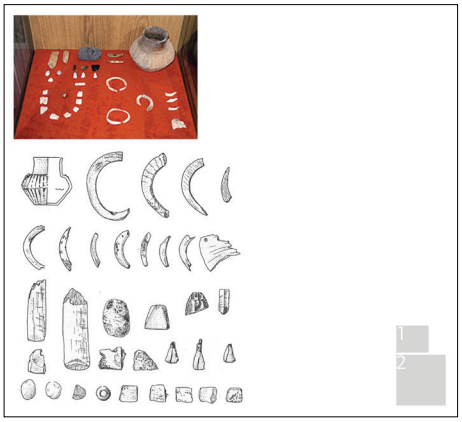
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hiller & Nikolov 1988, Höglinger 1997

Omurtag

Στη θέση Omurtag βρέθηκε μία ιδιαίτερη περίπτωση «αποθησαυρισμού» αντικειμένων μέσα σε ένα αγγείο.
Πρόκειται για 34 αντικείμενα, από τα οποία 11 τμηματικοί *Spondylus* δακτύλιοι, ένα μη επεξεργασμένο *Cerastoderma glaucum*, ένα οστέινο περίαπτο, μία λίθινη χάντρα, 2 οστά, 3 δόντια χοίρου, 2 πυριτόλιθοι, 1 πέλεκυς, 2 πιθανοί στιλβωτήρες, καθώς και 1 ελαφρόπτερα που θεωρείται αιγαιακής προέλευσης.
Κατά τους μελετητές, δεν πρόκειται για μία «εργαλειοθήκη ανακύκλωσης» κοσμημάτων, αλλά για μία ιδιότυπη συσσώρευση εξωτικών και καθημερινών αντικειμένων.

1-2
Ο «θησαυρός» του Omurtag: Spondylus gaederopus δακτύλιοι, περίαπτα από δόντια ζώων, Cerastoderma glaucum μη επεξεργασμένο όστρεο, πυριτολιθικά εργαλεία, τμήματα οστέινων περιάπτων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gaydarska κ.ά. 2004

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Orlovo

Αν και η θέση δεν έχει ούτε ανασκαφεί ούτε μελετηθεί με επιφανειακή έρευνα, η συλλογή αντικειμένων λόγω της συνεχούς άροσης αποτέλεσε θέμα για μία μονογραφία. Θεωρείται ότι το εξαιρετικά πλούσιο και πολύμορφο υλικό της θέσης προέρχεται από ένα μη ανεσκαμμένο Χαλκολιθικό νεκροταφείο.

1
Αποκατεστημένο περιδέραιο από Dentalium, Spondylus gaederopus, λίθινες χάντρες και Spondylus gaederopus περίαπτο

2-3-4
Ακατέργαστα Glycymeris, Spondylus gaederopus και Cerastoderma glaucum όστρεα

5
Μαρμάρινες και Spondylus gaederopus χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chapman & Kostov 2010

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Varna

Το νεκροταφείο της Varna ανακαλύφθηκε τυχαία το 1972. Ερευνήθηκαν 294 ταφές, πλούσια κτερισμένες με αγγεία, κοσμήματα και υψηλής ποιότητας λίθινα εργαλεία.
Ορισμένες από τις ταφές αυτές δεν περιέχουν σκελετό. Σε αυτά τα «συμβολικά» κενοτάφια με διαμορφωμένα από πηλό προσωπεία, βρέθηκαν και τα περισσότερα χρυσά αντικείμενα, σε σύνολο 3000 αντικειμένων και βάρους 6 κιλών). Πρόσφατες ραδιοχρονολογήσεις χρονολόγησαν τη νεκρόπολη στα 4560-4450 BC.

1-2
Η ταφή 43 και τα κτερίσματά της: χρυσά επιρράμματα, χάντρες και δακτύλιοι, Spondylus gaederopus δακτύλιος ο οποίος έχει επιδιορθωθεί με χρυσή επικάλυψη, «σκήπτρο» το στέλεχος του οποίου έχει επικαλυφθεί με φύλλα χρυσού.

3
Οστέινη περόνη και περιδέραια από Spondylus gaederopus χάντρες

4
Dentalium sp. χάντρες

5
Spondylus gaederopus δακτύλιος και περιδέραιο αποτελούμενο από χρυσές και λίθινες χάντρες και περίαπτο του τύπου 'ring-idol'

6
«Κενοτάφιο» 3: Χρυσά επιρράμματα στη θέση του προσώπου και δύο χρυσά περίαπτα του τύπου 'ring-idol'

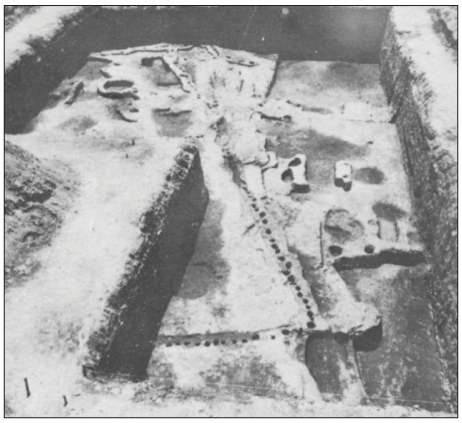
7
Χρυσά περίαπτα του τύπου 'ring-idol'

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

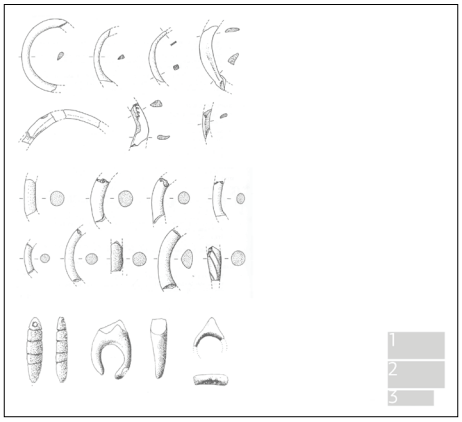
Chapman κ.ά. 2008, Fol & Lichardus 1988, Ivanov 1988, Leusch κ.ά. 2015, Todorova & Vajsov 2001

ΠΓΔΜ

Anza

Από τις πρώτες ανασκαφές διεπιστημονικού χαρακτήρα που διενεργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960.
Τα κοσμήματα δημοσιεύθηκαν στον τόμο των ανασκαφών της θέσης (6500-5000 BC). Πρόκειται για 77 αντικείμενα, περίαπτα, χάντρες και δακτυλίους. Καθώς διενεργήθηκε και επίπλευση του χώματος της ανασκαφής, αρκετές ήταν και οι μικροσκοπικού μεγέθους χάντρες.

1
Τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων
2
Τμήματα πήλινων δακτυλίων
3
Λίθινα περίαπτα/δαχτυλίδια

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gimbutas 1974, 1976

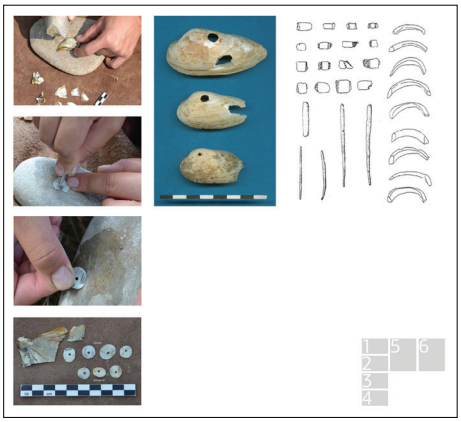
ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Hârşova

Η θέση βρίσκεται στη ΝΑ Ρουμανία και χρονολογείται από το πρώτο μισό της 5ης χιλιετίας (πολιτισμοί Boian και Hamangia) ως το δεύτερο μισό της 5ης χιλιετίας (πολιτισμοί Gumelniţa και Cernavoda I).

Εκτός από το παράδειγμα της εύρεσης, στις παλαιότερες ανασκαφές, ενός «θησαυρού» από θραύσματα *Spondylus gaederopus* δακτυλίων και χάλκινα εργαλεία, θεωρούμενη ως «εργαλειοθήκη» μεταποίησης, ενδιαφέρουσα είναι η αναγνώριση της εγχειρηματικής αλυσίδας κατασκευής χαντρών από το λιμναίο όστρεο *Unio* sp. καθώς και χαντρών από την περιοχή των βραγχίων κυπρίνων (του είδους *Cyprinus carpio*).

1-2-3-4
Πειραματική αναπαραγωγή χαντρών από οστό ψαριού (Cyprinus carpio)

5
Περίαπτα από το όστρεο Unio sp.

6
Ο «θησαυρός» από τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων και χάλκινα εργαλεία

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Comşa 1973, Galbenu 1963, Mărgărit 2008, 2016a, Mărgărit & Popovici 2012, Mărgărit, Radu & Popovici 2016

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Pietrele

Η θέση βρίσκεται στην αριστερή όχθη του Δούναβη, αποτελώντας τμήμα ενός μεγάλου δικτύου οικισμών στον κάτω Δούναβη και τη ΒΑ Βουλγαρία, οι περισσότεροι από τους οποίους δημιουργούνται την ίδια χρονική περίοδο, πριν το 4600 BC.

Τα κοσμήματα της θέσης που ανασκάπτεται τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα σημαντικά: πλήθος δακτυλίων από *Spondylus gaederopus* καθώς και δακτυλιόσχημα περίαπτα του τύπου 'ring-idol'.

1
Τμήματα Spondylus gaederopus δακτυλίων
2
Spondylus gaederopus θυρίδα με οπές
3
Περίαπτο/μικρογραφικός πέλεκυς από νεφρίτη λίθο
4
Χάντρες και οστέινο ειδώλιο/περίαπτο
5
Χάντρες και χρυσό ειδώλιο του τύπου 'ring-idol'

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hansen κ.ά. 2007, Nørgaard 2008, 2011

ΣΕΡΒΙΑ

Vinča

Η ομώνυμη θέση του πολιτισμού Vinča (5700-4500 BC) στην κεντρική και νοτιοανατολική Ευρώπη.
Τα κοσμήματα της θέσης από *Spondylus gaederopus* και *Glycymeris* αποτέλεσαν πρόσφατα αντικείμενο αρκετών μελετών προς διερεύνηση της πρώτης ύλης τους και της πιθανότητας χρήσης απολιθωμένων όστρεων για την κατασκευή κοσμημάτων.
Διαφάνηκε η εξίσου μεγάλη σημασία του όστρεου *Glycymeris* στη διακίνηση «εξωτικών» πρώτων υλών από τον Νότο.

1-2-3-4
Οστρέινα κοσμήματα Spondylus gaederopus και Glycymeris sp. δακτύλιοι (ορισμένοι με ίχνη δευτερογενούς επεξεργασίας/επιδιόρθωσης, περιδέραια από Dentalium χάντρες

5
Λίθινα περίαπτα και δόντια με οπή

6
Δαχτυλίδι από ελαφοκέρατο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Dimitrijević 2014, Dimitrijević & Tripković 2002, 2006, Srejović & Jovanović 1959

ΣΕΡΒΙΑ

Vlasac

Οι πρόσφατες ανασκαφές στην παραδουνάβια θέση Vlasac έδωσαν σημαντικά στοιχεία για τη μετάβαση από τη Μεσολιθική στη Νεολιθική των Βαλκανίων.
Στις ταφές που ερευνήθηκαν είναι συχνή η παρουσία χαντρών από δόντια κυπρίνων καθώς και από γαστερόπεδα *Cyclope neritea*. Η λεπτομερής μελέτη των ιχνών χρήσης τους έχει οδηγήσει στην αποκατάσταση/αναπαράσταση τέτοιων «κοστουμιών».
Εξίσου σημαντική είναι η εύρεση σε ταφή του τέλους της Μεσολιθικής με χάντρα από *Spondylus gaederopus*, το παλαιότερο εύρημα του είδους στα Βαλκάνια και την Ευρώπη.

1
Δόντια από κυπρίνο (Cyprinidae sp.)
2
Αναπαράσταση ενδύματος με επιρραμμένα δόντια
3
Χάντρες από κυπρίνο, όστρεα Cyclope neritea, Spondylus gaederopus και λίθο
4
Κτερισμένη ταφή με δόντια από κυπρίνο και Spondylus gaederopus χάντρα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Borić κ.ά. 2014, Cristiani & Borić 2012, 2017

ΚΡΟΑΤΙΑ

Barice

Νεότερες ανασκαφές στη θέση Barice του πολιτισμού Danilo (4700-3900 BC).
Αν και είναι λιγοστά τα *Spondylus gaederopus* κοσμήματα, υπάρχει πληθώρα μη κατεργασμένων οστρέων τα οποία έχουν βρεθεί στις επιχώσεις της θέσης.

1
Spondylus gaederopus κοσμήματα, ορισμένα από τα οποία ημίεργα
2-3
Οστέινα περίαπτα/δαχτυλίδια
4
Τμήμα λίθινου δακτυλίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

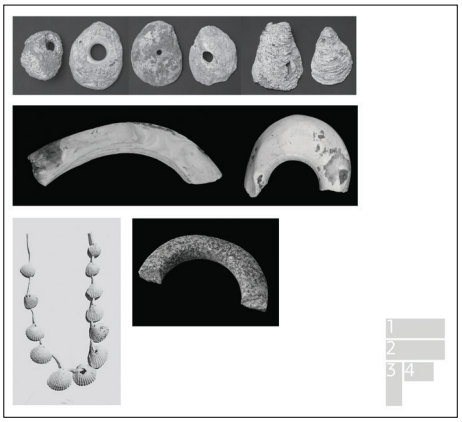
Kukoč 2012, Vujević & Horvat 2012

ΚΡΟΑΤΙΑ

Danilo

Η ομώνυμη θέση του πολιτισμού Danilo (4700-3900 BC) στις δαλματικές ακτές.
Από την πρώτη δημοσίευση των ανασκαφών στη θέση είναι γνωστά κοσμήματα από *Spondylus gaederopus*.

1-2
Spondylus gaederopus θυρίδες σε ίχνη επεξεργασίας και τμήματα δακτυλίων
3
Περιδέραιο από Cerastoderma glaucum όστρεα
4
Τμήμα λίθινου δακτυλίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Korošec 1958-1959, Kukoč 2012, Müller 1997

Alsónyék-Bátaszék

Η θέση κατοικήθηκε από την Αρχαιότερη Νεολιθική έως τη Χαλκολιθική.
Πιο σημαντική είναι η φάση του τέλους της Νεότερης Νεολιθικής, η περίοδος Lengyel, όπου ερευνήθηκαν πάνω από 100 πασσαλόπηκτα κτίρια και 2359 ταφές. Τουλάχιστον 100 από αυτές είναι πλούσια κτερισμένες με κοσμήματα από «εξωτικές» πρώτες ύλες, όπως τα μεσογειακά *Spondylus gaederopus* όστρεα ή χαλκό. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα κοσμήματα αποκαλύπτουν ουσιαστικά «κοστούμια», παρόμοια των ταφών στο νεκροταφείο του Durankulak. Οι ανθρωπολογικές μελέτες έδειξαν ότι τα σκελετικά κατάλοιπα ανήκουν εξίσου σε άνδρες και γυναίκες, ενώ θεωρείται από τους ανασκαφείς ότι οι ταφές αυτές πρέπει να ήταν ατόμων υψηλής κοινωνικής τάξης.

1-2-3
Κτερισμένες ταφές με κοσμήματα: Spondylus gaederopus, Dentalium sp. και χάλκινες χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Osztás κ.ά.. 2012

ΑΥΣΤΡΙΑ

Kleinhadershof

Το νεκροταφείο χρονολογείται στη LBK περίοδο. Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση απόθεσης επιδιορθωμένων *Spondylus gaederopus* δακτυλίων σε μία ανδρική ταφή, δείγμα της σημασίας που αποδίδεται στα «εξωτικά» αυτά κοσμήματα.

1
Κτερισμένη ταφή με τμήματα επιδιορθωμένων Spondylus gaederopus δακτυλίων

2
Λίθινες χάντρες

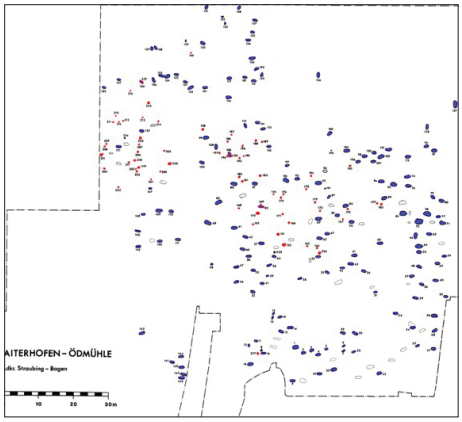
3
Spondylus gaederopus κοσμήματα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Lenneis 2007, Neugebauer-Maresch & Lenneis 2013

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Aiterhofen-Ödmühle

Στο νεκροταφείο αυτό, το μεγαλύτερο στη Βαυαρία, που χρονολογείται στη LBK περίοδο, ερευνήθηκαν περίπου 260 ταφές, αρκετές από τις οποίες κτερισμένες με κοσμήματα από *Spondylus gaederopus*.

Η μελέτη των κοσμημάτων σε διάφορα νεκροταφεία της περιόδου LBK έδειξε τον σημαντικό ρόλο που παίζουν τα *Spondylus* κοσμήματα. Υπάρχει μάλιστα μία διαφοροποίηση των τύπων κοσμημάτων κατά φύλο (πόρπες εντοπίζονται σε ανδρικές ταφές κυρίως, ενώ περίαπτα από ολόκληρο το όστρεο σε γυναικείες), αν και παρατηρούνται αρκετές εξαιρέσεις.

1-2-3
Ταφές κτερισμένες με Spondylus gaederopus κοσμήματα
4-5-6
Spondylus gaederopus χάντρες, πόρπες και δακτύλιοι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

John 2011, Nieszery 1995, Nieszery & Breinl 1993

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Hornstaad-Hörnle

Η θέση βρίσκεται στη λίμνη της Κωνσταντίας (Bodensee) και χρονολογείται στην 4η χιλιετία.
Βασική κατηγορία κόσμησης στη θέση είναι οι χάντρες από ασβεστόλιθο, για την οποία υπάρχουν πολλές ενδείξεις επιτόπιας παραγωγής τους: Συγκεντρώσεις ημίεργων χαντρών και εργαλείων για την επεξεργασία τους σε σημεία του οικισμού καθώς και εναποθέσεις τους σε αγγεία.

1
Ασβεστολιθικές χάντρες
2
Λίθινα, οστέινα, μεταλλικά και οστρέινα κοσμήματα
3
Αγγείο στο εσωτερικό του οποίου εναποτέθηκαν ασβεστολιθικές χάντρες σε διάφορα στάδια επεξεργασίας
4
Λίθινα και οστέινα διαχωριστικά περιδέραιων και λίθινα εργαλεία για λείανση χαντρών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Dieckmann κ.ά. 1997, Heumüller 2010

ΙΤΑΛΙΑ

Arene Candide

Το σπήλαιο Arene Candide αποτελεί μία από τις σπάνιες περιπτώσεις αναγνώρισης «εργαστηρίου» κατασκευής οστρέινων κοσμημάτων στη νεολιθική Ευρώπη.
Τα όστρεα συλλέγονταν από την κοντινή παραλία και διαμορφώνονταν είτε σε αντικείμενα κόσμησης (δακτύλιοι, χάντρες, περίαπτα) είτε σε εργαλεία (κουτάλια, αγκίστρια, διατρητικά εργαλεία).

1
Δακτύλιοι Spondylus gaederopus σε διάφορα στάδια επεξεργασίας
2
Οστρέινα και οστέινα περίαπτα και χάντρες
3
Περιδέραιο από Cerastoderma glaucum όστρεα
4
Περιδέραιο από Cerithium sp. όστρεα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bernabò Brea 1946, Borrello & Micheli 2011

ΓΑΛΛΙΑ

Bucy-le-Long

Στη θέση Bucy-le-Long, κοντά στον ποταμό Aisne, που ανήκει στον πολιτισμό Rubané (4800-4700 BC) ανασκάφηκαν τουλάχιστον 15 οικίες καθώς και 17 ενταφιασμοί (οι περισσότεροι από τους οποίους σε εγγύτητα με αυτές).
Οι ταφές είναι πλούσια κτερισμένες από οστρέινες και λίθινες χάντρες και βραχιόλια, ορισμένα από τα οποία φαίνεται ότι μιμούνται «εξωτικές» πρώτες ύλες, όπως ο *Spondylus gaederopus* και τα δόντια ελαφιών.

1
Ασβεστολιθικός δακτύλιος μιμούμενος αντίστοιχους Spondylus gaederopus δακτύλιους (εκτός της μίμησης του σχήματος, εγχαράξεις μιμούνται τις αυξητικές γραμμές του οστρέου)
2
Λίθινες χάντρες που μιμούνται χάντρες από δόντια ελαφιών
3
Οστρέινα περίαπτα του είδους Trivia (θαλάσσιο) με έντονα ίχνη χρήσης
4
Οστρέινες χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bonnardin 2009

ΓΑΛΛΙΑ

Chalain

Μια από τις αρκετές προϊστορικές λιμναίες θέσεις στην περιοχή των Άλπεων (3200-2400 BC).
Η ανάλυση κοσμημάτων από τη θέση αυτή, καθώς και από άλλες σύγχρονές της έδειξε ότι σε μία αρχαιότερη φάση υπερτερούσαν αριθμητικά τα δόντια ζώων με οπές ανάρτησης, εξαιτίας της μεγαλύτερης έμφασης στο κυνήγι, ενώ σε μία ύστερη φάση, όπου και η γεωργοκτηνοτροφία παίζει μεγαλύτερο ρόλο, οι χάντρες και τα περίαπτα από λίθο κυριαρχούν.

1
Οστρέινα περίαπτα της οικογένειας Glycymeris
2
Δόντια ζώων με οπή ανάρτησης ή/και αυλακώσεις
3
Οστά βοοειδών με οπές ανάρτησης
4
Περιδέραια από λίθινες χάντρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

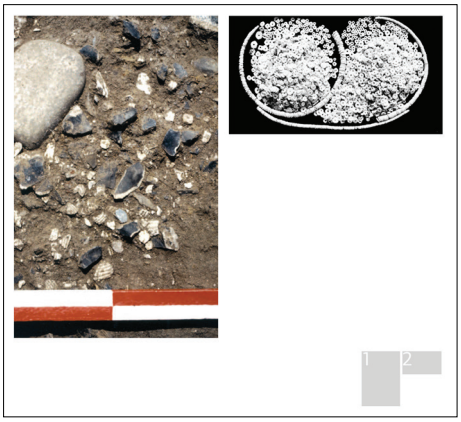
Chiquet 1997, Pétrequin 1998, Pétrequin & Pétrequin 1988

ΓΑΛΛΙΑ

Ponthezières

Η νησιωτική αυτή θέση στην ανατολική Γαλλία του τέλους της Νεολιθικής παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον καθώς εκεί ανασκάφηκε χώρος επεξεργασίας χαντρών από το όστρεο *Cerastoderma*. Είναι δυνατή η αναγνώριση όλων των σταδίων επεξεργασίας, καθώς και ο συσχετισμός της παραγωγής των χαντρών με εργαλεία κρούσης, λείανσης και διάτρησης.

1
Λεπτομέρεια χώρου επεξεργασίας χαντρών Cerastoderma
2
Πλήθος Cerastoderma χαντρών σε διάφορα στάδια επεξεργασίας

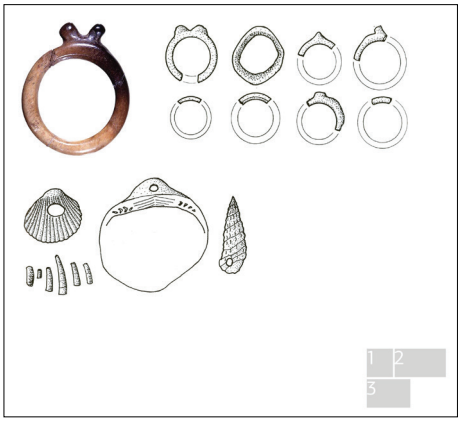
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gruet & Laporte 2009, Ricou & Esnard 2000

Draga

Η λιμναία νεολιθική θέση Draga παρουσιάζει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με αυτή του Δισπηλιού, κυρίως όσο αφορά την αρχιτεκτονική, αν και είναι κατά πολύ μεταγενέστερη. Είναι αρκετά ενδιαφέρον ότι ανάμεσα στα λιγοστά κοσμήματα της θέσης αρκετά είναι τα οστέινα δαχτυλίδια, όπως και στην περίπτωση του λιμναίου Δισπηλιού (όπου τα περισσότερα όμως είναι κατασκευασμένα από ελαφοκέρατο). Οστέινα δαχτυλίδια είναι αρκετά συχνά στην Ιβηρική Νεολιθική.

1-2
Οστέινα δαχτυλίδια
3
Οστρέινα περίαπτα και χάντρες (Dentalium sp., Glycymeris sp., Cerithium, Cerastoderma glaucum)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Poveda 2011

9

Spondylus gaederopus | *Glycymeris* sp. ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΑ, ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ & ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Το όστρεο του θαλάσσιου μαλακίου *Spondylus gaederopus* άσκησε ιδιαίτερη γοητεία σε πολλούς προϊστορικούς πολιτισμούς, ήδη από την Παλαιολιθική περίοδο (όπως για παράδειγμα τα ευρήματα από το Σπήλαιο – Lezetxiki Arrizabalaga κ.ά. 2011) και το Σπήλαιο de los Aviones – Zilhão κ.ά 2010). *Spondylus* αντικείμενα εμφανίζονται στο Αιγαίο ήδη από την 7η χιλιετία BC. και από το δεύτερο μισό της 6ης χιλιετίας σε θέσεις των παραλίων της Μαύρης Θάλασσας και σποραδικά στη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη (πρβλ. και Chapman & Gaydarska 2014). Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα πρόσφατα ευρήματα από τη θέση Vlasac, κοντά στο Lepenski Vir της Σερβίας, όπου εμφανίζονται χάντρες *Spondylus* χρονολογημένες στο 6200 BC, που υποδηλώνουν, σύμφωνα με τους συγγραφείς, ύπαρξη δικτύων ανταλλαγών ήδη από τα τέλη της Μεσολιθικής (Borić κ.ά. 2014). Στη διάρκεια της 5ης χιλιετίας η αριθμητική παρουσία τους κλιμακώνεται και εκτείνεται σε ένα ευρύ γεωγραφικό πλάτος, από τη Μεσόγειο έως την λεκάνη του Παρισιού. Κατά την 4η χιλιετία ο *Spondylus* είναι δυσκολότερα ορατός αρχαιολογικά και ίσως τη θέση του καταλαμβάνουν άλλες τοπικές ή «εξωτικές» πρώτες ύλες (πρβλ. Borello & Micelli 2011, Siklósi & Czengeri 2011).

Ο *Spondylus gaederopus* (Linnaeus 1758) (κοινή ονομασία γαϊδουροπόδαρο) είναι δίθυρο όστρεο που ζει στα νερά της Μεσογείου, Αιγαίο και Αδριατική, σε βάθος από 1 έως και 50 μέτρα, προσκολλημένο σε βράχους και σκεπασμένο από σπόγγους και άλλους θαλάσσιους οργανισμούς

(Delamotte & Vardala-Theodorou 1994). Το μαλάκιο είναι εδώδιμο ωστόσο τα μη επεξεργασμένα όστρεα *Spondylus* που αποτελούν μόνο διατροφικά κατάλοιπα, βρίσκονται σε σχετικά μικρούς αριθμούς στις νεολιθικές θέσεις στην Ελλάδα. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε πολιτισμούς της Νότιας Αμερικής (βλ. ενδεικτικά: Bauer 2007, Carter 2011, Martín 2009) ορισμένα *Spondylus* ενδέχεται να καταναλώνονταν ως ένα είδος παραισθησιογόνου ουσίας και ταυτόχρονα πολυτελούς τροφής (Glowacki 2005).

Πολύ πρώιμα στη Μεσόγειο (Προκεραμική Νεολιθική) είναι ίσως τα σποραδικά δείγματα από θέσεις στην Κύπρο (Rigaud κ.ά. 2017, Reese 2008), κάποια από τα οποία, ωστόσο, είναι απολιθωμένα όστρεα *Spondylus* και *Glycymeris*. Στη Μακεδονία διατροφική χρήση συνάγεται στον Μακρύγιαλο (Βεροπουλίδου 2011: 489-90) αλλά έχει προταθεί και για τους οικισμούς της Θεσσαλίας (Tsuneki 1989). Αντίθετα, περισσότερα είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε για την κατανάλωση του μαλακίου στην Εποχή του Χαλκού (Prummel 2001, Veropoulidou 2011). Φαίνεται ότι στη Νεολιθική η εδώδιμη χρήση του *Spondylus* ήταν δευτερογενής και άμεσα συναρτημένη με τη συλλογή των θυρίδων του προς επεξεργασία. Αντίστοιχα, το ενδιαφέρον των ερευνητών επικεντρώθηκε στο όστρεο ως πρώτη ύλη και τέχνημα.

Κάθε δίθυρο *Spondylus* είναι μοναδικό. Το μέγεθός τους ποικίλει, μπορεί να φτάσει μέχρι και τα 15 εκατοστά, έχουν σχήμα ελλειψοειδές και αρκετό πάχος, δομή στέρεη αλλά συνάμα ελαστική, και φέρουν ελκυστικούς χρωματισμούς που κυμαίνονται από το βιολετί/καφετί μέχρι το υπόλευκο. Οι θυρίδες είναι ασύμμετρες: η ελεύθερη, άνω θυρίδα, είναι επίπεδη και λεπτότερη με αγκαθωτή υφή και σκουρόχρωμη, ενώ η κάτω θυρίδα, προσκολλημένη στο βυθό, κυρτή και πιο βαριά, και συνήθως λευκή. Και οι δύο όμως, με τα ιδιαίτερα γνωρίσματά τους, προσφέρουν μία θαυμάσια επιφάνεια εργασίας για τη δημιουργία πολλών και διαφορετικών αντικειμένων, κυρίως κοσμημάτων: δακτύλιοι/βραχιόλια, χάντρες, «κουμπιά», περίαπτα και «πόρπες». Οι προϊστορικοί τεχνίτες/τεχνίτριες χρησιμοποίησαν «φρέσκα» όστρεα (μαζεμένα ζωντανά η πρόσφατα νεκρά) αλλά και απολιθώματά τους. Παράλληλα με τον *Spondylus* ένα άλλο είδος δίθυρου οστρέου, το μικρότερο σε μέγεθος και πάχος *Glycymeris* sp., επίσης χρησιμοποιούνταν –ίσως συμπληρωματικά– για την κατασκευή κοσμημάτων, τα οποία επίσης διακινούνταν στην προϊστορική Ευρώπη (Dimitrijević & Tripković 2006, Tripković 2006). Σε πολλές δημοσιεύσεις, μάλιστα, είναι αρκετά συνηθισμένη η λανθασμένη ταύτιση *Glycymeris* αντικειμένων ως *Spondylus* (παρόμοια προβλήματα υπήρχαν και με το *Ostrea edulis*).

Ιστορικό έρευνας

Ήδη στα τέλη του 19ου αιώνα (Virchow 1884), τα ευρήματα *Spondylus* σε προϊστορικές θέσεις της Ευρώπης τράβηξαν την προσοχή και εγκαινίασαν τη σχετική έρευνα (πρβλ. Miller 1997: 271-9, Willms 1985). Έκτοτε, και ανάλογα με τις θεωρητικές επιταγές κάθε εποχής, η πορεία της μελέτης αναπροσανατολίστηκε πολλές φορές, με αποτέλεσμα διαφορετικά κατά εποχές «αφηγήματα» των ταξιδιών του *Spondylus*.

Οι πρώτες ερμηνείες –μέσα στο κυρίαρχο κλίμα της πολιτισμικής διασποράς– επικεντρώθηκαν σε ερωτήματα μετανάστευσης, πληθυσμιακών επαφών και ανταλλαγών. Τα σημεία αναφοράς βρίσκονταν στα Βαλκάνια και στην κεντρική Ευρώπη, όπου ήδη υπήρχε σημαντικός αριθμός *Spondylus* ευρημάτων, ενώ η έρευνα στις θέσεις της νεολιθικής Ελλάδας μόλις ξεκινούσε. Το 1925 ο Childe προτείνει την πιθανότητα προέλευσης της πρώτης ύλης από τα νοτιοανατολικά, μέσω

εμπορίου, ενώ ο Clark το 1952 θεωρεί ότι πρόκειται για ένδειξη μετανάστευσης κατοίκων από το Νότο, το Αιγαίο ή τη Μαύρη Θάλασσα. Το 1959 ο Vencl συγκεντρώνει τα μέχρι τότε γνωστά δεδομένα από την Ανατολική Ευρώπη και με τη σειρά του υποστηρίζει μεταναστεύσεις και αποικισμούς. Το 1970 ο Rodden ερμηνεύει τις ομοιότητες μεταξύ θέσεων στη Μακεδονία (με αφορμή τις πρόσφατες ανασκαφές του στη Νέα Νικομήδεια) και θέσεων του πολιτισμού Vinča, ως προέλευση πολιτισμικών στοιχείων από τον Νότο προς Βορρά, προτείνοντας και μία δεύτερη πηγή προέλευσης, την Αδριατική.

Την ίδια όμως χρονιά νέες πορείες ανοίγονται, όταν οι Shackleton & Renfrew (1970) δημοσιεύουν τα αποτελέσματα των αρχαιομετρικών αναλύσεων ραδιοϊσοτόπων οξυγόνου σε *Spondylus* αντικείμενα από τέσσερις θέσεις, τους Σιταγρούς, το Goljamo Delčevo και τη Gradeshnitsa στη Βουλγαρία, και τη Vinča κοντά στο Βελιγράδι. Οι αναλύσεις τους υπέδειξαν ως πιθανότατη πηγή προέλευσης το Αιγαίο –και όχι τη Μαύρη Θάλασσα–, υπόθεση που ενισχύθηκε και από μεταγενέστερες αναλύσεις ραδιοϊσοτόπων στροντίου σε τεχνήματα *Spondylus* (Shakleton & Elderfeld 1990). Αυτή η εργαστηριακή ανάλυση αποτελεί μία από τις πρώτες σημαντικές εφαρμογές του μοντέλου της Νέας Αρχαιολογίας στον αιγαιακό χώρο. Στο ίδιο επιστημολογικό πλαίσιο, ο Renfrew είχε ερμηνεύσει τα «αιγαιακής» προέλευσης νεολιθικά κοσμήματα από *Spondylus* ως αντικείμενα «κύρους» που διακινούνταν ανά την Ευρώπη μέσω ανταλλαγών (Renfrew 1973, Shackleton & Renfrew 1970), με βάση εθνογραφικά παράλληλα και εμπνευσμένος από τον «κύκλο ανταλλαγών» *kula* στη Νέα Γουινέα της Μελανησίας, που είχε καταγράψει ο Malinowski (1922) στις αρχές του 20ου αιώνα. Στο δίκτυο *kula* δακτύλιοι κατασκευασμένοι από το γαστερόποδο *Conus* και περιδέραια από ένα είδος κόκκινου *Spondylus* ανταλλάσσονταν, το καθένα σε διαφορετική, κυκλική, διαδρομή, μεταξύ των «εμπορικών αντιπροσώπων» από διαφορετικά νησιά. Σπάνια τα «κοσμήματα» αυτά φοριούνταν, καθώς βρίσκονταν υπό το καθεστώς περιοδικής κατοχής. Με την πάροδο των χρόνων τα αντικείμενα γίνονταν όλο και πιο σημαντικά, καθώς συνδέονταν με αλλεπάλληλες ιστορίες των κατά καιρούς κατόχων τους, οι οποίοι αποκτούσαν έτσι κοινωνική επιφάνεια.

Κατ' αντιστοιχία με το «εξωτικό» πρότυπο *kula*, η διακίνηση του *Spondylus* χαιρετίστηκε ως δείκτης ανεπτυγμένης εξειδίκευσης, εμπορίου και επικοινωνιών στη Νεολιθική. Παρόλο που το αρχικό μοντέλο του Renfrew αργότερα αμφισβητήθηκε (Greenfield 1991) ή τροποποιήθηκε (Halstead 1993), ο αξιακός ρόλος των *Spondylus* αντικειμένων παρέμεινε έκτοτε σταθερό σημείο εστίασης των αρχαιολογικών ερμηνειών. Στα συμφραζόμενα της μακεδονικής προϊστορικής έρευνας θέση-κλειδί στην όλη προβληματική υπήρξαν οι Σιταγροί, όπου οι ανασκαφές του Renfrew και των συνεργατών του (1968-1970) αποκάλυψαν πληθώρα στρωματογραφημένων κοσμημάτων *Spondylus*, τα οποία ακριβώς έδωσαν και το έναυσμα για τη διεξαγωγή των σχετικών αρχαιομετρικών αναλύσεων. Πράγματι, η ανίχνευση της προέλευσης του οστρέου εναρμονιζόταν με το γενικότερο ερευνητικό πλαίσιο της ανασκαφής, όπου κύριος στόχος υπήρξε η διερεύνηση του πολιτισμικού χαρακτήρα της μακεδονικής Νεολιθικής σε σχέση με αντίστοιχους πολιτισμούς των Βαλκανίων (Renfrew κ.ά. 1986). Έτσι, το βάρος του ενδιαφέροντος μετατοπίστηκε από τον βορρά, τα κέντρα χρήσης του *Spondylus* στην Ευρώπη, στον νότο, στις πηγές προέλευσης της πρώτης ύλης.

Στη γενικότερη συζήτηση για τις ανταλλαγές και τις διακοινοτικές σχέσεις κατά τη Νεολιθική το «φαινόμενο» του *Spondylus* κατέχει ιδιαίτερη θέση και εμφανίζεται πλάι στα δεδομένα που υπάρχουν για διακινήσεις άλλων υλικών, όπως ο οψιανός, κάποιες κατηγορίες κεραμικής ή άλλα «πολύτιμα» αντικείμενα, όπως τα μαρμάρινα αγγεία και ειδώλια (Κωτσάκης 1996). Σε αυτό το πλαίσιο η παρουσία και η κυκλοφορία του *Spondylus* αντιμετωπίζεται κατά κανόνα ως μία ενιαία, ομοιογενής και αμετάλλακτη τροχιά που διασχίζει το χρονικό και γεωγραφικό τοπίο της Νεολιθικής, με αφετηρία το Αιγαίο και προορισμούς στην ενδοχώρα των βορειότερων περιοχών (πρβλ. Douka 2011: 176). Το «φαινόμενο» *Spondylus* νοείται έτσι ως μία μακρο-εικόνα με σταθερά περιγράμματα. Ωστόσο η ανίχνευση των δρόμων του *Spondylus* είναι εγχείρημα πολυδιάστατο και η ανταλλαγή εξωτικών αντικειμένων

«κύρους» συνιστά μία μόνο πτυχή της ιστορίας.

Το 1985 ο Willms χαρτογράφησε εκ νέου τη γεωγραφική κατανομή του *Spondylus* με βάση τα ως τότε δεδομένα και επισκόπησε τα κύρια ερωτήματα που είχαν προκύψει μετά από εκατό χρόνια έρευνας:

- παράλληλη χρήση απολιθωμάτων και «φρέσκων» οστρέων
- *Spondylus* και *Glycymeris*: αρχαιομαλακολογική αναγνώριση, πρακτικές χρήσης
- δρόμοι εμπορίου της πρώτης ύλης και τεχνημάτων από τις ακτές στην ενδοχώρα
- πρόβλημα «εργαστηρίων» στην Ευρώπη: τοπική παραγωγή ή χρήση εισαγμένων;
- απομιμήσεις *Spondylus* σε άλλα υλικά
- κοινωνικές και συμβολικές συσχετίσεις με βάση τα ταφικά σύνολα
- χρονολογικές διαφοροποιήσεις και γεωγραφικές παραλλαγές

Τα ερωτήματα που έθεσε αυτή η «πολυεστιακή» πραγμάτευση παραμένουν στο κέντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος, καθώς μάλιστα πληθαίνουν τα αρχαιολογικά δεδομένα αλλά και το εύρος των συμφραζομένων τους: π.χ. ο χάρτης κατανομής του Willms αριθμούσε περίπου 160 θέσεις, μία δεκαετία αργότερα, ο Müller (1995) καταλογογράφησε 193 θέσεις, ενώ σήμερα είναι γνωστές 449 θέσεις (σύμφωνα με τον χάρτη στη σ. 518) σε όλη την προϊστορική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολία, στις οποίες έχουν βρεθεί αντικείμενα από *Spondylus* (πρβλ. τον τελευταίο χάρτη κατανομής στο Séfériadès 2009).

Διαφορετικά εστιασμένες προσεγγίσεις από το '90 και μετά (βλ. για παράδειγμα τις συμβολές στο Ifantidis & Nikolaidou επιμ. 2011) αποκαλύπτουν ένα δίκτυο ταξιδιών στο χώρο και στο χρόνο (Nikolaidou 2011), ένα καλειδοσκόπιο «φαινομένων» που συνθέτουν την ύπαρξη του νεολιθικού *Spondylus* και την εικόνα του, όπως έφτασε ως εμάς –ρευστή και μεταβαλλόμενη, κατά τις εξελίξεις επί του πεδίου. Αρχαιομετρικές, τεχνολογικές και πειραματικές μελέτες, η ταφονομία, η συμβολική και κοινωνική ερμηνευτική, η ανάλυση των πρακτικών θραύσης, ανακύκλωσης, καταστροφής, αποθησαυρισμού και απόθεσης των αντικειμένων *Spondylus*, ανιχνεύουν τους πολλαπλούς κύκλους ζωής αυτού του οστρέου, από τη φυσική του ύπαρξη –στο θαλάσσιο βυθό– μέχρι την πολυεπίπεδη πολιτισμική «κατανάλωσή» του.

Σε κάθε κεφάλαιο της βιογραφίας αυτών των τεχνουργημάτων (πρβλ. Chapman κ.ά. 2008) προβάλλουν ανάγλυφες οι εμπειρίες, οι επιλογές και δεξιότητες των νεολιθικών ανθρώπων. Η ύπαρξη κάθε αντικειμένου είναι συνισταμένη πολλαπλών παραμέτρων εξειδίκευσης –υλικής, γνωστικής και κοινωνικής–, συμπυκνώνει αισθητικές και πολιτισμικές σταθερές με αξιοσημείωτη αντοχή στις αποστάσεις του χώρου και του χρόνου.

Συλλογή

Η ιδιαίτερη και πολύμορφη αξία που αποδιδόταν στον *Spondylus* φαίνεται καθαρά ήδη στην διαδικασία της περισυλλογής του. Πρόκειται πιθανότατα για μια ομαδική εργασία (ταυτόχρονα, η ίδια κατάδυση θα μπορούσε να είναι και μία σημαίνουσα προσωπική εμπειρία που θα συνέδεε το περιζήτητο όστρεο με τον/την συλλέκτη/συλλέκτριά του – πρβλ. Chapman κ.ά. 2008: 141), επίπονη και ίσως

κάποτε επικίνδυνη, όταν το όστρεο πρέπει να αποσπαστεί ζωντανό από το βραχώδη βυθό και από σημαντικό βάθος, συχνά μακριά από τον οικισμό. Απαιτείται σωματική ρώμη, γνώσεις, υπομονή και ειδικός εργαλειακός εξοπλισμός για την προμήθεια του επιθυμητού οστρέου, κατάλληλου σε μέγεθος και χρωματισμούς. Στο Αιγαίο γενικά υπήρχε σαφής προτίμηση για τη συλλογή «ζωντανών» οστρέων, τα οποία είναι πιο πρόσφορα στην επεξεργασία και παρέχουν ως πρόσθετο δέλεαρ την εύγευστη σάρκα τους (αντίθετα, η χρήση απολιθωμάτων είναι συχνότερη σε θέσεις της Αδριατικής και στην ευρωπαϊκή ενδοχώρα – βλ. για παράδειγμα, Borello & Micelli 2011, Chilardi κ.ά. 2005, Siklósi & Csengeri 2011: 54-5), ώστε με ασφάλεια να συνάγουμε την ειδικευμένη θέση της συλλογής *Spondylus* ανάμεσα στις ποικίλες αλιευτικές και οστρεοσυλλεκτικές πρακτικές των νεολιθικών κοινοτήτων του Αιγαίου. Τέτοιες εξορμήσεις δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν αυθόρμητα ούτε ασυλλόγιστα: έπρεπε ο καιρός να είναι κατάλληλος, τα νερά ευνοϊκά, οι συλλέκτες να γνωρίζουν σε ποιές περιοχές της παραλίας και του βυθού ζούσε ο *Spondylus* και πού θα ήταν η συγκομιδή ιδιαίτερα καλή, και πότε ο βιολογικός και εποχικός κύκλος του οστρέου ήταν πρόσφορος (περίοδοι υψηλής ή χαμηλής τοξικότητας, για παράδειγμα). Χρειαζόταν οπωσδήποτε συντονισμός, καταμερισμός εργασίας μεταξύ των μελών της ομάδας, παρουσία αρχηγών και οδηγών. Εξίσου σημαντική ήταν η εξασφάλιση σχέσεων καλής γειτονίας και συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών οικισμών, οι οποίοι επιδίδονταν ταυτόχρονα στην επεξεργασία του *Spondylus*, για παράδειγμα στις πεδιάδες της Δράμας και Σερρών (Σιταγροί, Δήμητρα, Ντικιλί Τας), όπου ο ανταγωνισμός για τις προσφορότερες φυσικές θέσεις και τα καλύτερα όστρεα θα ήταν αναπόφευκτος. Απαιτούνταν συνεπώς όχι μόνο πρακτικές γνώσεις και υλικά εφόδια, αλλά, εξίσου σημαντικό, κοινωνικές δεξιότητες (Nikolaidou 2007).

Ο δυσεύρετος *Spondylus* έπαιρνε έτσι την αξία ενός πολύτιμου θαλάσσιου «θησαυρού», όπως μαρτυρεί και η πάγια προτίμηση των αιγαιακών κοινοτήτων να χρησιμοποιούν τον *Spondylus* (και άλλα θαλάσσια όστρεα όπως τα *Glycymeris* και τα *Dentalia*) κατεξοχήν για την παρασκευή κοσμημάτων σε κλίμακα αντιστρόφως ανάλογη της περιορισμένης χρήσης αυτών των ειδών προς βρώση. Διαμετρικά αντίθετο είναι το καταναλωτικό σχήμα των ποταμίσιων και παράκτιων οστρέων, τα οποία καταναλώνονταν σε μεγάλες ποσότητες και συστηματικά για τροφή αλλά η χρήση τους στην κοσμηματοποιία ήταν σχετικά περιορισμένη (με την εξαίρεση του παράκτιου και εδώδιμου *Cerastoderma glaucum*, το οποίο χρησιμοποιούνταν συχνά για την κατασκευή απλών περιάπτων ή και πιο εξειδικευμένων χαντρών (Miller 1996)· και σε αυτή την περίπτωση, όμως, η διατροφική χρήση υπερτερεί κατά πολύ ποσοτικά της διακοσμητικής (Βεροπουλίδου 2011).

Επεξεργασία

Τεχνολογικές και πειραματικές έρευνες έχουν βοηθήσει στην αναγνώριση της εγχειρηματικής αλυσίδας για την κατασκευή των κοσμημάτων από *Spondylus* (Tsuneki 1987, 1989, Bonnardin 2009: 83-90 και Annexe 4, Mărgărit 2012, Miller 2003, Todorova & Vajsov 2001: 17-8). Θεωρείται πως κατά βάση η άνω, αγκαθωτή, θυρίδα, λεπτότερη και μισού σχεδόν βάρους από τη δεξιά, χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή δακτυλίων, ενώ η κάτω, κυρτή και πιο συμπαγής, για άλλα κοσμήματα, όπως οι χάντρες και τα «κουμπιά».

Σύμφωνα με την κρατούσα αναπαράσταση (βλ. Εικ. 3.3) η δημιουργία, για παράδειγμα, ενός δακτυλίου ακολουθούσε την εξής διαδικασία: αρχικά κόβονταν τα «αγκάθια» στην επιφάνεια της αριστερής θυρίδας και έπειτα γινόταν λείανση της επιφάνειας για μείωση του πάχους. Στο στάδιο αυτό θα μπορούσε ήδη να προκύψει λόγω τριβής η κεντρική οπή, η οποία διανοιγόταν περαιτέρω με μικροκρούσεις. Στη συνέχεια η περιφέρεια της οπής λειαινόταν ξανά ώστε να διαπλατυνθεί, και τέλος γινόταν περαιτέρω λείανση της όλης επιφάνειας ή ακόμα και στίλβωση με δέρμα ώστε να φύγουν οι υπό-

λοιπες προεξοχές και να «τελειοποιηθεί» ο δακτύλιος. Ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις, όπως στον Μακρύγιαλο, όπου οι δύο θυρίδες χρησιμοποιούνταν αδιάκριτα (Pappa & Veropoulidou 2011) ή ακόμα διαπιστώνεται πειραματικά ότι τα προτεινόμενα στάδια επεξεργασίας δεν ακολουθούνται πάντα με αυστηρότητα· στις σχηματοποιημένες ανακατασκευές των σύγχρονων μελετητών και πειραματιστών οι διαδικασίες κατασκευής χάνουν την ευελιξία που θα είχαν στα έμπειρα χέρια των προϊστορικών τεχνιτών.

Χώροι εργαστηριακοί καθαυτοί είναι δύσκολο να αναγνωριστούν ανασκαφικά. Η ύπαρξή τους συνάγεται από ημίεργα κοσμήματα και από εργαλεία, που θα χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των πρώτων. Ύπαρξη κέντρων επεξεργασίας στη νεολιθική Ελλάδα έχει προταθεί για τη Βόρεια Ελλάδα –εκτός του θεσσαλικού Διμηνίου (Tsuneki 1989, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: κατασκευή δακτυλίων αλλά και «κουμπιών»)– για τον Μακρύγιαλο (Pappa & Veropoulidou 2011: μεγάλη ποσότητα ημίεργων κοσμημάτων και τριπτών εργαλείων) και τους Σιταγρούς (Nikolaidou 2003, Miller 2003), ενώ ιδιαίτερα διαφωτιστικό είναι το πρόσφατο εντυπωσιακό εύρημα στην «Οικία 1» της Νεότερης Νεολιθικής ΙΙ του Ντικιλί Τας (Darcque κ.ά. 2013, Choquenet 2014): Ανάμεσα σε ένα πλήθος ευρημάτων που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών και δραστηριοτήτων (οινοποίηση, τροφοπαρασκευή, αποθήκευση, κ.ά.) βρέθηκαν *in situ* σύνολα κοσμημάτων σε άμεση συνάρτηση με εργαλεία. Ένα από αυτά αποτελείται από 30 οστέινα ταινιόσχημα οστέινα πλακίδια με οπές (περίαπτα ή επιρράμματα, τύπος γνωστός στη νεολιθική κοσμηματοποιΐα) μαζί με ποσότητες οστών ως πρώτη ύλη και από 12 *Spondylus* δακτυλίους.

Εκτός Αιγαίου, λίγα είναι τα παραδείγματα για επιτόπια επεξεργασία, προερχόμενα κυρίως από θέσεις στην Κροατία και την Ιταλία, όπως επίσης λίγα είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε για ακατέργαστα ή ημίεργα *Spondylus* (πρβλ. Ivanova 2012, Sümegi 2009).

Διακίνηση

Τα δεδομένα πιστοποιούν ότι τόσο οι παραθαλάσσιοι οικισμοί (Διμήνι, Μακρύγιαλος) όσο και αυτοί σε πεδιάδες της εγγύς ενδοχώρας (Ντικιλί Τας, Σιταγροί), θα πρέπει να έπαιζαν έναν πρωτεύοντα ρόλο στην προμήθεια του *Spondylus*, την κατασκευή και διακίνηση των προϊόντων σε ευρεία γεωγραφική κλίμακα. Είναι ενδεικτικό ότι τα πιο απαιτητικά στην κατασκευή κοσμήματα, τα βραχιόλια-δακτύλιοι, κατείχαν εξέχοντα ρόλο στα δίκτυα των ανταλλαγών, εντός και πέραν του βορειοελλαδικού χώρου. Στη Θεσσαλία, *Spondylus* από τις ακτές του Παγασητικού προωθούνταν σε κοινότητες της ενδοχώρας, όπως στην Αγία Σοφία και το Τσαγγλί (Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001: 73-8, Tsuneki 1989). Στις ακτές της Πιερίας ο μεγάλος οικισμός του Μακρύγιαλου, εστία επεξεργασίας *Spondylus*, θα μπορούσε να προμηθεύει θέσεις της ενδοχώρας, όπως τα Σέρβια (Mould κ.ά. 2000) και την Κρεμαστή Κοιλάδα (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2010) στην περιοχή του Αλιάκμονα, ακόμη και το Δισπηλιό στη λίμνη της Καστοριάς.

Δρόμοι που διέσχιζαν την Ευρώπη έφερναν αυτό το πολύτιμο υλικό σε θέσεις ακόμη πιο απομακρυσμένες από τις ακτές εξαγωγής του, μέσω του Αιγαίου, του Δούναβη, της Μαύρης Θάλασσας και των Αδριατικών ακτών, όπου ενσωματωνόταν σε νέα πολιτισμικά συμφραζόμενα (Greenfield 1991, Renfrew 1973, Séfériadès 2000, Willms 1985), όπως μαρτυρούν, μεταξύ άλλων, οι μεγάλες ποσότητες του *Spondylus* στα πλούσια νεκροταφεία της Βάρνας και του Durankulak στη Βουλγαρία (Avramova 2002, Fol & Lichardus 1988, Todorova 2002) καθώς και αυτών της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης (Nieszery 1995, Bonnardin 2009, Osztás κ.ά. 2012). Εκεί η παρουσία του

Spondylus, που συνοδεύεται συχνά και από απομιμήσεις του σε εύκολα προσβάσιμα, τοπικά, υλικά (Bonnardin 2009: 287-8, Kogălniceanu 2012: 86, Siklósi & Csengeri 2011: 53-7), συνηγορούν στην μεγάλη αξία που είχαν τα αντικείμενα αυτά, μία αξία που αυξανόταν, καθώς προέρχονταν από άγνωστους, μακρινούς τόπους, ενδεχομένως καλυμμένους με ένα πέπλο μυστηρίου.

Για να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα των δικτύων του *Spondylus* πρέπει να συνυπολογίσουμε ποικίλες παραμέτρους διαφοροποίησης στην τυπολογία και γεωγραφική κατανομή των αντικειμένων.

Η γνωστότερη ίσως περίπτωση αφορά τη διαφορετική μορφολογία ανάμεσα στα κοσμήματα που απαντώνται στο Αιγαίο και στα εκτός αυτού. Ιδιαίτερα τα ογκώδη βραχιόλια από νεκροταφεία της Μαύρης Θάλασσας, σε συνδυασμό με την έντονη (σχετικά με τη Μεσόγειο) συγκέντρωση τέτοιων τεχνημάτων στα δυτικά παράλια της περιοχής, έχουν κινήσει κατ' επανάληψη το ζήτημα της πιθανής προέλευσης του *Spondylus* από αυτή τη θαλάσσια ζώνη (Todorova 1995, 2000, 2002). Ωστόσο οι αρχαιομετρικές μελέτες συστηματικά απορρίπτουν αυτή την εκδοχή, χωρίς όμως να έχουν ακόμη διακρίνει με ασφάλεια την πηγή προέλευσης μεταξύ του Αιγαίου και της Αδριατικής, αντίστοιχα (βλ. Ivanova 2012, Sümegi 2009 και, κυρίως, την πρόσφατη αρχαιομετρική μελέτη με μεγάλο αριθμό δειγμάτων *Spondylus* των Bajnóczi κ.ά. 2013 και Nándor κ.ά. 2012).

Μία άλλη ενδιαφέρουσα κατηγορία είναι τα αγκιστροειδή *Spondylus*/πόρπες (γνωστά ως 'V-Klappe' ή 'entaillés' –βλ. Κεφάλαιο 4 και Ifantidis 2006, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία). Αυτός ο τύπος συναντάται αποκλειστικά στα νεκροταφεία της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης και όχι στα Βαλκάνια ή το Αιγαίο, με μοναδική εξαίρεση το Δισπηλιό Καστοριάς –θέση εκτός των «αιγαιακών» εστιών προμήθειας *Spondylus*– όπου και βρέθηκε μεγάλη ποσότητα παρόμοιων αντικειμένων (Ifantidis 2006, 2011, πρβλ. Todorova 2000: 416).

Τυπολογικές διαφοροποιήσεις *Spondylus* αντικειμένων που εμφανίζονται μόνο τοπικά αποτελούν οι χάντρες/περίαπτα με τριμερή διαμόρφωση και τέσσερεις οπές, τα οποία αν και είναι τυπολογικά άγνωστα τόσο στη Βουλγαρία όσο και στο Αιγαίο, υπάρχουν σε θέσεις στη Ρουμανία (Comşa 1973, Kogălniceanu 2012) και στην τουρκική Θράκη (Aşağı Pınar – Özdoğan & Parzinger 2000).

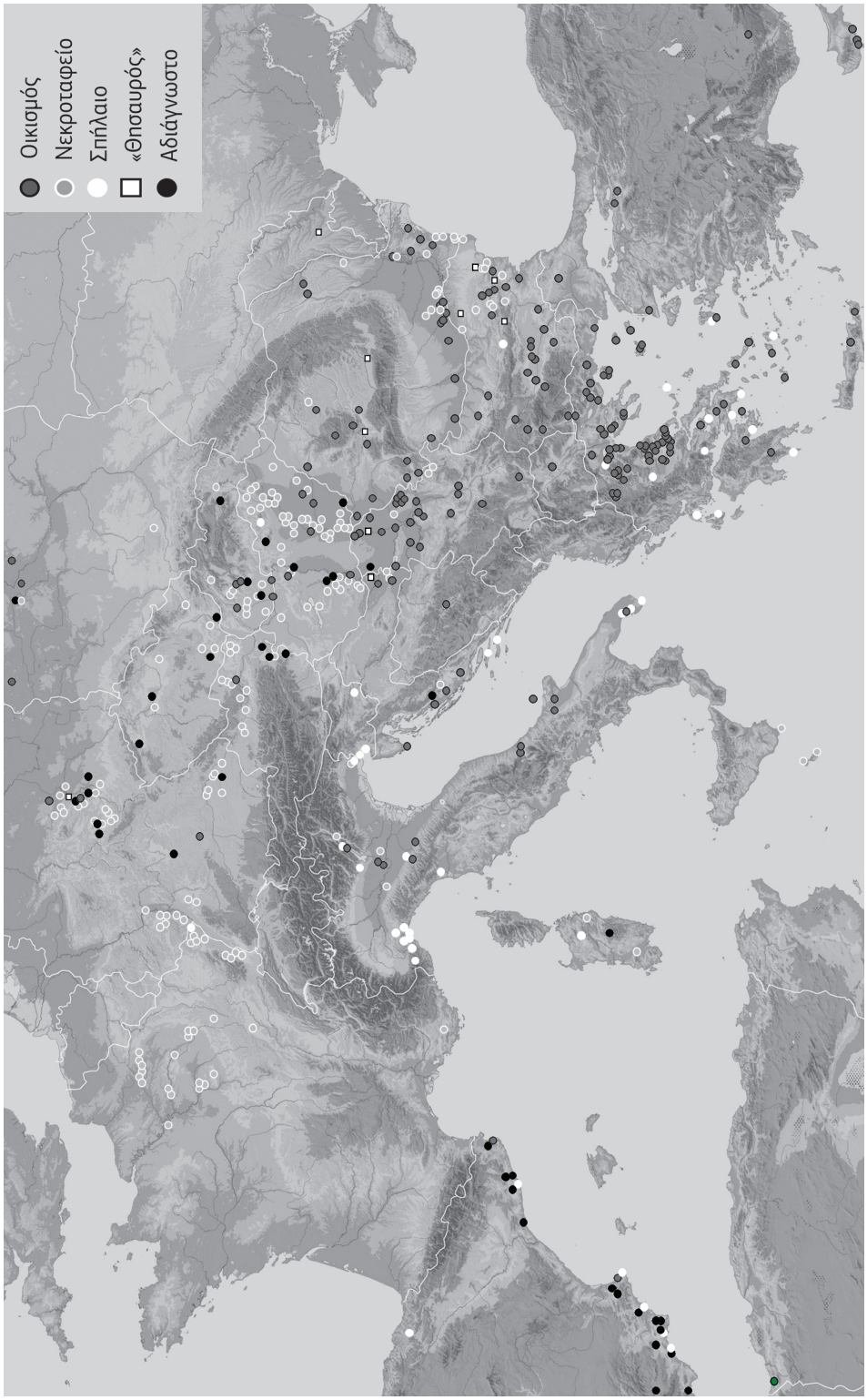
Τέλος, η κρατούσα εικόνα της μονόδρομης διακίνησης από νότο προς βορρά ίσως αντιστρέφεται με ευρήματα όπως αυτά του σπηλαίου της Θεόπετρας (Kyparissi-Apostolika 2011). Οι σχετικά ογκώδεις χάντρες είναι άγνωστες στη νεολιθική Ελλάδα, αλλά περισσότερο διαδεδομένες από την Κεντρική Ευρώπη (πρβλ. Siklósi & Csengeri 2011: 49, 52), προτείνοντας είτε την πιθανή «εισαγωγή» τους από τον βορρά (ως αντιδάνειο;) είτε ότι ήταν κατασκευασμένες στο Αιγαίο με στόχο τις «αγορές» του βορρά.

«Κατανάλωση»

Η παρουσία των *Spondylus* αντικειμένων σχεδόν αποκλειστικά σε ταφικά συμφραζόμενα στην Ευρώπη και σε μικρότερο βαθμό στα Βαλκάνια, εκτός του ότι προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για τη χρήση τους στην κόσμηση του σώματος, αντικατοπτρίζει κοινωνικές και συμβολικές διαστάσεις αυτής της χρήσης. Σε αρκετές περιπτώσεις είναι εμφανής ένας τυπολογικός διαχωρισμός κατά φύλο ή/και ηλικία: «πόρπες» για τους άνδρες, περίαπτα για τις γυναίκες και τα παιδιά (πρβλ. τα δεδομένα από τα Linearbandkeramik νεκροταφεία: John 2011, Nieszery 1995).

Στη νεολιθική Ελλάδα, όπου οι πληροφορίες για τις ταφικές πρακτικές είναι ελάχιστες, ακολούθως ελάχιστα είναι και τα δημοσιευμένα κτερίσματα *Spondylus*: κατεξοχήν αυτά του Μακρύγιαλου

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΜΕ ΠΑΡΟΥΣΙΑ *Spondylus gaederopus & Glycymeris sp.* ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

(Pappa & Veropoulidou 2011), όπου σε μία παιδική ταφή βρέθηκε ένας *Spondylus* δακτύλιος και της Κρεμαστής Κοιλάδας (Χονδρογιάννη-Μετόκη 2010), όπου σε μία ταφική συστάδα εναποτέθηκαν πάνω από 200 *Spondylus* χάντρες που πιθανότατα ανήκαν σε δύο περιδέραια.

Αντίθετα, κυριαρχούν τα *Spondylus* ευρήματα σε οικιστικά συμφραζόμενα, ορισμένα από τα οποία θέτουν ενδιαφέροντα ερωτήματα: στον Μακρύγιαλο (Βεροπουλίδου 2011) μεγάλο ποσοστό θυρίδων *Spondylus* έχει αποτεθεί σε λάκκους όπου μαρτυρούνται «συλλογικά» γεύματα, υπονοώντας, ίσως, την τελετουργική κατανάλωση της σάρκας του οστρέου πριν την επεξεργασία του σε αντικείμενα κόσμησης. Στους Σιταγρούς (Nikolaidou & Elster 2003) *Spondylus* αλλά και γενικότερα τα κοσμήματα βρίσκονται συχνά μαζί με σφοντύλια, σύνεργα υφαντικής καθώς και με ειδώλια διακοσμημένα με «μοτίβα/ενδύματα», δηλώνοντας μία ιδιαίτερη σύνδεση της κοσμηματοποιΐας με τις τεχνολογίες της ένδυσης (πρβλ. Marangou 1993). Στο Ντικιλί Τας (Darcque κ.ά. 2013, Choquenet 2014) η οικοσκευή της «Οικίας 1» περιλαμβάνει διακοσμημένα αγγεία, κοσμήματα, ειδώλια, ιδιαίτερα υλικά όπως ο χρυσός, ο γραφίτης και φυσικά ο *Spondylus*, καθώς και έντονες ενδείξεις για την επεξεργασία και αποθήκευση τροφής/οίνου.

Στη νεολιθική Ελλάδα, η κυρίαρχη εικόνα είναι αυτή των αποσπασματικά σωζόμενων *Spondylus* κοσμημάτων (π.χ. στους Σιταγρούς 4 από τους 186 δακτυλίους σώζονται ακέραιοι ενώ στο Διμήνι 1 στους 100), οι οποίοι, σε ορισμένες περιπτώσεις, παρουσιάζουν έντονα ίχνη καύσης με αποτέλεσμα την αλλαγή του λευκού χρώματός τους. Ειδικά η περίπτωση του Διμηνιού, όπου «κουμπιά» και δακτύλιοι, πολλά από τα οποία με υψηλό ποσοστό θραύσης και καύσης, κατανέμονται διαφορετικά στο χώρο, έχει έντονα απασχολήσει τη βιβλιογραφία και ερμηνευθεί με διαφορετικούς τρόπους: ως εργαστηριακά κατάλοιπα (Tsuneki 1989), ως αποθησαύριση και καταστροφή των προς εκμετάλλευση προϊόντων με στόχο τον έλεγχο της κυκλοφορίας και διαθεσιμότητάς τους από προνομιούχες ομάδες (Halstead 1993) ή ως σκόπιμη κατάτμηση των δακτυλίων, στην προσπάθεια δημιουργίας συνδετικών κρίκων μεταξύ ατόμων και ομάδων με την επακόλουθη διανομή των θραυσμάτων εντός και πέραν του οικισμού (Chapman κ.ά. 2011). Ο Chapman και η ομάδα του προσπαθεί να ελέγξει αν η αποσπασματική εικόνα των *Spondylus* δακτυλίων υποδηλώνει ενσυνείδητες πρακτικές θραύσης, μέσω μιας λεπτομερέστατης καταγραφής και προσπάθειας επανασύνδεσής τους. Σε αυτό το ερευνητικό πλαίσιο –το οποίο έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση και δεχθεί αρκετή κριτική– μελετήθηκαν σύνολα από το Διμήνι, το νεκροταφείο της Βάρνας καθώς και το νεκροταφείο και ο οικισμός του Durankulak (Chapman & Gaydarska 2007: 143-71).

Σίγουρα η θραύση/καταστροφή οφείλεται κατά μεγάλο βαθμό στην έντονη χρήση των *Spondylus* αλλά και των υπολοίπων κοσμημάτων (Bonnardin 2009: 105-71), αντικείμενα με ιδιαίτερη αισθητική και συναισθηματική αξία, αναπόσπαστα στοιχεία έμφυλης, ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, που πιθανότατα περνούσαν στα χέρια πολλών και διαφορετικών κατόχων στην πάροδο των χρόνων: ως δώρα, οικογενειακά κειμήλια ή φυλαχτά.

Αυτή, εξάλλου, η λειτουργία των *Spondylus* αντικειμένων συχνά παραβλέπεται στην προσπάθεια της ανασύστασης των «εμπορικών» δρόμων, της ανασύνθεσης, δηλαδή, μίας «μεγάλης αφήγησης». Ανάμεσα στα οστέινα, λίθινα, οστρέινα, πήλινα και λιγοστά μετάλλινα νεολιθικά περίαπτα, πόρπες, βραχιόλια και χάντρες ένα μικρό – η περιορισμένη αρχαιολογική συγκομιδή από μία ευρεία προϊστορική εργαλειοθήκη κόσμησης και ένδυσης– ποσοστό μίας ευρείας εργαλειοθήκης κόσμησης και ένδυσης, το όστρεο του *Spondylus* κατείχε σημαντική θέση ως ιδανική πρώτη ύλη για το στολισμό του σώματος: ογκώδεις πόρπες, βραχιόλια ή περιβραχιόνια, χάντρες και περίαπτα ποικίλων σχημάτων, άλλοτε εξαιρετικά επεξεργασμένα και στιλπνά, άλλοτε με σκόπιμα εμφανείς τις φυσικές αυξητικές γραμμές του οστρέου, μικρότεροι δακτύλιοι, κατάλληλοι ίσως για τους καρπούς μόνο νεαρών ατόμων ή παιδιών. Η εσωτερική διάμετρος κυμαίνεται γενικά μεταξύ 5,5-7,5 εκ. (στοιχεία από θέσεις της

Βόρειας Ελλάδας). Κάποιοι ίσως φοριούνται αποκλειστικά από παιδιά και γυναίκες (πρβλ. Gaydarska κ.ά. 2004: 24), χωρίς όμως να αποκλειστεί το ενδεχόμενο είτε να εφαρμόζονταν ο δακτύλιος σε μικρή ηλικία και να παρέμενε στο καρπό του ενήλικα είτε να χρησιμοποιείται κάποια λιπαντική ουσία (Υφαντίδης 2006: 74-5). Τέλος, κάποιοι δακτύλιοι μπορεί να προορίζονταν όχι μόνο για τους καρπούς, αλλά και για τα μαλλιά ή να αποτελούσαν περίαπτα.

Μία πιο προσεκτική ματιά στα κομματιασμένα *Spondylus* φανερώνει την, μερικές φορές αγωνιώδη, προσπάθεια των κατόχων να επεκτείνουν τη ζωή ενός κατεστραμμένου κοσμήματος, επιδιορθώνοντας ή και ανακυκλώνοντάς το. Κομμάτια από βραχιόλια που έχουν σπάσει, σκοπίμως ή τυχαία, επαναχρησιμοποιούνται, λειαίνονται οι σπασμένες ακμές τους, ανοίγονται οπές στις άκρες για να ξαναφορεθούν, ή μετατρέπονται σε περίαπτα ή χάντρες (πρβλ. Bonnardin 2009: 283-6, Υφαντίδης 2006, Ifantidis 2011, Ifantidis & Papageorgiou 2011).

Εξάλλου, αρκετές είναι οι περιπτώσεις –κυρίως εκτός του Αιγαίου– όπου τέτοια «κατεστραμμένα» *Spondylus* βρίσκονται σε σύνολα, υποδηλώνοντας είτε προσπάθεια δευτερογενούς επεξεργασίας/ανακύκλωσης (Hîrşova Ρουμανίας: αγγείο με τμήματα δακτυλίων μαζί με χάλκινα εργαλεία – Galbenu 1963) είτε πρακτικές αποθησαυρισμού (Omurtag Βουλγαρίας: αγγείο με πολλά και διαφορετικά «εξωτικά» υλικά – Gaydarska κ.ά. 2004, Kosharna Βουλγαρίας: αγγείο με δακτυλίους και πυριτόλιθους – Chapman κ.ά. 2012, Čepin-Ovčara Κροατίας: 440 χάντρες και περίαπτα από *Spondylus* και *Dentalium* τοποθετημένα κάτω από το δάπεδο ενός νεολιθικού σπιτιού – Šimić 2007).

Η μεγάλη αξία που αποδίδεται στον «εξωτικό» *Spondylus* εικάζεται και από ένα σπάνιο παράδειγμα χρήσης του ως «μόσχευμα» (Perrot κ.ά. 1972)· ύστερα από μια επέμβαση τρυπανισμού, στο κρανίο μιας νεαρής γυναίκας που βρέθηκε σε μία υστερονεολιθική ταφή στη Γαλλία, ανοίχθηκε περαιτέρω η οπή, ώστε να προστεθεί μία θυρίδα *Spondylus* στη θέση του αυτιού. Τα ίχνη τόσο στο κρανίο, όσο και στο όστρεο δείχνουν ότι τόσο η εγχείρηση, όσο και η ιδιότυπη αυτή μεταμόσχευση «πέτυχαν» και η νεαρή έζησε αρκετό διάστημα.

Σχόλια «επί χάρτου»

Προκύπτουν πολλά ερωτήματα κατά την προσπάθεια της αφήγησης μίας μεγάλης ιστορίας, μίας πανοραμικής εικόνας για τη χρήση του *Spondylus gaederopus* / *Glycymeris* sp. κατά τη διάρκεια μιας μεγάλης χρονικής περιόδου σε ένα μεγάλο γεωγραφικό πλάτος, καθώς η προσπάθεια καταγραφής και απόδοσης σε μορφή διασποράς στο χώρο «παρόμοιων» αρχαιολογικών αντικειμένων ενέχει πάντα ερμηνευτικούς κινδύνους.

Η περίπτωση της παρουσίας οστρέινων αντικειμένων *Spondylus gaederopus* / *Glycymeris* sp. είναι εξίσου προβληματική για αρκετούς λόγους. Αρχικά, πρόκειται για αντικείμενα που προέρχονται από ένα μεγάλο γεωγραφικό μήκος και πλάτος, τα οποία χρονολογούνται επίσης σε ένα μεγάλο εύρος, που καλύπτει πολλές χιλιετίες. Κατά δεύτερον, τα πρωτογενή στοιχεία των αναφορών τους δεν είναι εύκολα διαθέσιμα και επαληθεύσιμα, ιδίως δε όταν πρόκειται για μία βιβλιογραφία ενός αιώνα γραμμένη σε διάφορες γλώσσες. Είναι σαφές πως μία ενδελεχής μελέτη των ίδιων των αντικειμένων από κάθε θέση, η οποία φυσικά θα απαιτούσε πολύ χρόνο και ένα οργανωμένο πρόγραμμα που θα περιελάμβανε πολλούς ειδικευμένους μελετητές, θα μπορούσε να δώσει πιο «αντικειμενικά» δεδομένα, καθώς είναι πολλές οι περιπτώσεις λανθασμένων ταυτίσεων της πρώτης ύλης των αντικειμένων, ελλιπούς παράθεσης εικονογραφικής και χρονολογικής τεκμηρίωσής τους, όπως επίσης και η συχνή περίπτωση χρήσης απολιθωμένων όστρεων.

Αν και η αυτή η χαρτογραφική απόδοση του λεγόμενου «φαινομένου» *Spondylus/Glycymeris* θα μπορούσε να είναι παραπλανητική, δίνει μία εικόνα για τη διακίνηση και χρήση αυτών των οστρέινων αντικειμένων στην προϊστορία της Ευρώπης, των Βαλκανίων και της Ανατολίας (σύνολο θέσεων: 449):

• Είναι σαφής η διαφοροποίηση Βορρά και Νότου: στη Βόρεια ιδίως Ευρώπη, στη **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Αυστρία** και **Ουγγαρία** τα *Spondylus* κοσμήματα υπάρχουν σχεδόν αποκλειστικά στα ταφικά πλαίσια (π.χ. στα νεκροταφεία της περιόδου LBK), σε αντίθεση με την Ελλάδα και μεγάλο τμήμα των Βαλκανίων, όπου η ανεύρεσή τους γίνεται μέσα στους οικισμούς.

• Η απουσία τους από την άλλη πλευρά σε ορισμένες (σύγχρονες) χώρες, μπορεί να οφείλεται στο επίπεδο της έρευνας και να είναι πλασματική. Στην περίπτωση της **ΠΓΔΜ**, της **Βοσνίας & Ερζεγοβίνης**, της **Σλοβενίας** και της **Αλβανίας**, είναι σχεδόν σίγουρο ότι η ισχνή παρουσία και/ή απουσία αντίστοιχων ευρημάτων είναι φαινομενική και αποδίδεται στην μη επαρκή βιβλιογραφία.

• Αντίστοιχα, στη **Μολδαβία**, η ύπαρξη μίας μόνο θέσης γνωστής, πιθανότατα να είναι τυχαίο φαινόμενο.

• Σε άλλες περιπτώσεις, όπως αυτή της **Πολωνίας**, η έρευνα των *Spondylus* αντικειμένων δεν έχει προχωρήσει, αν και αναφέρονται θέσεις εύρεσής τους σε παλαιότερους χάρτες διασποράς, χωρίς όμως να είναι εύκολα επαληθεύσιμες.

• Εξίσου δύσκολα διαχειρίσιμες είναι οι πληροφορίες για αρκετά απομακρυσμένες περιοχές, όπως η **Ιβηρική** χερσόνησος, όπου τα στοιχεία προέρχονται κατά βάση από μοναδικά/τυχαία ευρήματα. Είναι αρκετά πιθανό μάλιστα η πλειονότητά τους να πρόκειται για διαφορετικά είδη οστρέων *Spondylus* / *Glycymeris*, προερχόμενα επομένως όχι αναγκαστικά από τη Μεσόγειο Θάλασσα, όπως επίσης πολλά από τα όστρεα να είναι απολιθωμένα.

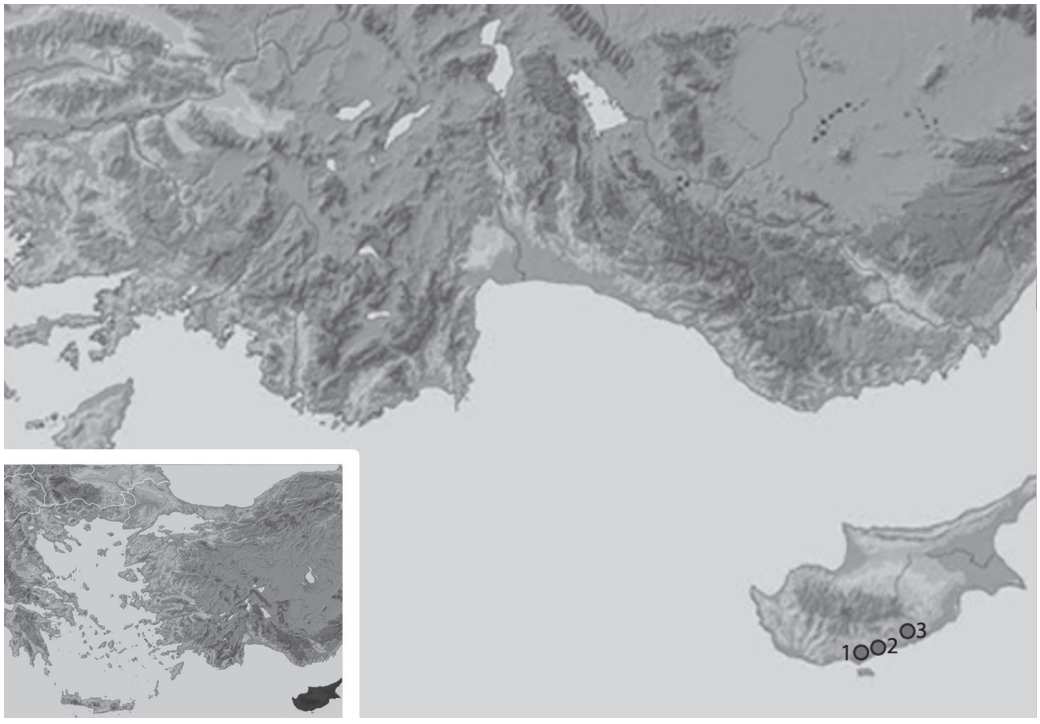
• Η περίπτωση της **Ιταλίας**, **Μάλτας** και **Κροατίας**, θα πρέπει ίσως να μας απασχολήσει περισσότερο μελλοντικά, καθώς θα μπορούσαν να δώσουν περισσότερα στοιχεία σχετικά με την προέλευση της πρώτης ύλης, λόγω της γειτνίασής τους με την Αδριατική.

• Κατά τον ίδιο τρόπο, η περίπτωση της **Τουρκίας**, με τα στοιχεία που δημοσιοποιούνται από τις πρόσφατες ανασκαφές, είναι επίσης ενδιαφέρουσα, και, πιθανότατα να δώσει νέες κατευθύνσεις στο ζήτημα πιθανών κέντρων παραγωγής και διακίνησης των αντικειμένων από *Spondylus* (ιδιαίτερα όσον αφορά τα νέα δεδομένα που προέρχονται από την πρώιμη θέση Gökçeada στο νησί της Ίμβρου).

• Στην **Κύπρο**, τα λίγα διαθέσιμα στοιχεία, αν και προέρχονται από πολύ πρώιμες θέσεις, της Προκεραμικής περιόδου, φαίνεται ότι αφορούν κυρίως είτε απολιθωμένα όστρεα είτε για διαφορετικά είδη *Spondylus* και *Glycymeris*. Κατά την Νεολιθική και Χαλκολιθική περίοδο της Κύπρου, εξάλλου, τόσο ο *Spondylus* όσο και ο *Glycymeris* δε χρησιμοποιούνται στην κοσμηματοποιΐα αλλά ως πρώτη ύλη για την κατασκευή άλλων αντικειμένων.

• Σαφέστατα οι πληροφορίες είναι περισσότερες σε χώρες όπως η **Σερβία**, η **Βουλγαρία**, η **Ρουμανία**, η **Ουγγαρία**, η **Τσεχία**, η **Ελλάδα**, όπου η βιβλιογραφία είναι μεγαλύτερη, λόγω αντίστοιχα μεγαλύτερου αριθμού ευρημάτων, ενώ αρκετές είναι οι συνθετικές μελέτες και οι προσπάθειες καταλογογράφησής τους (για παράδειγμα η πρόσφατη σύνθεση των δεδομένων για τη Σερβία, Bajčev & Obradović 2016).

Κύπρος

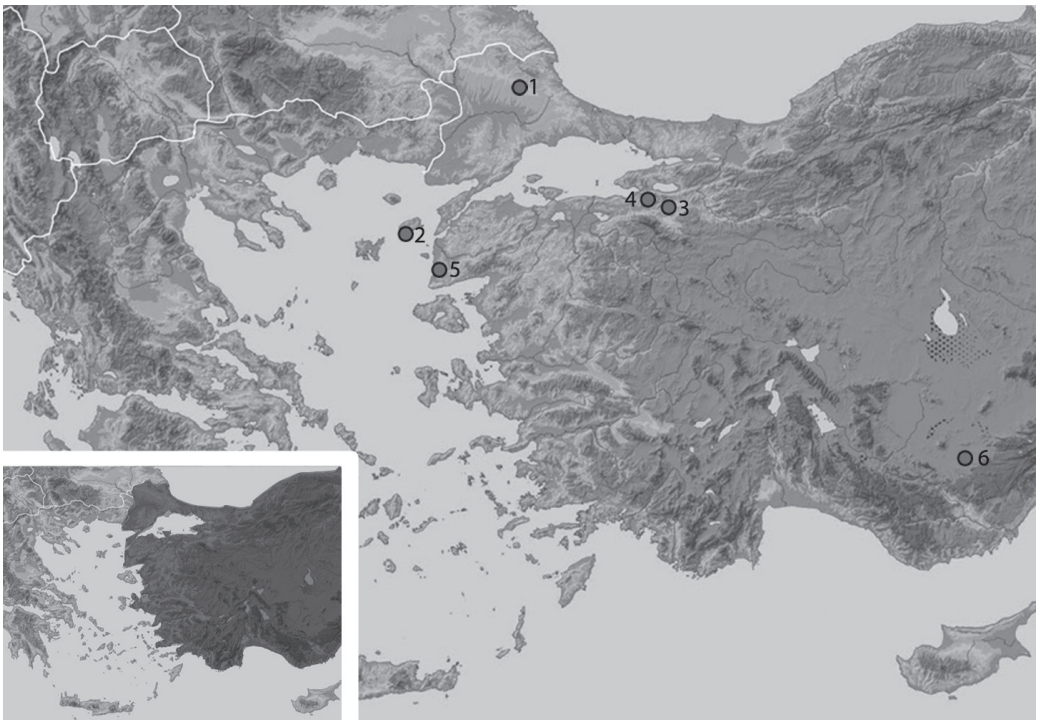

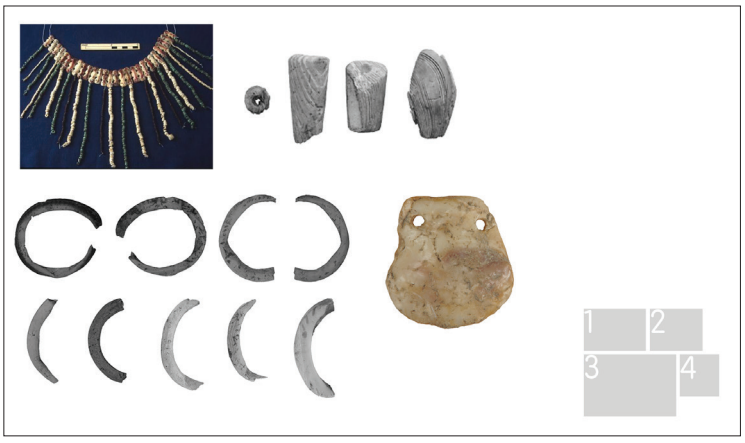

1 *Παρεκκλησιά - Σιλλουρόκαμπος*
2 *Άγιος Τύχωνας - Κλήμονας*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Άγιος Τύχωνας - Κλήμονας	Οικισμός	11000-10600 BC	Bar-Yosef Mayer 2017, Rigaud κ.ά. 2017
2	Παρεκκλησιά - Σιλλουρόκαμπος	Οικισμός	10400-9000 BC	Bar-Yosef Mayer 2017, Rigaud κ.ά. 2017
3	Καλαβασός - Τέντα	Οικισμός	8600-7300 BC	Bar-Yosef Mayer 2017, Reese 2008

Τουρκία

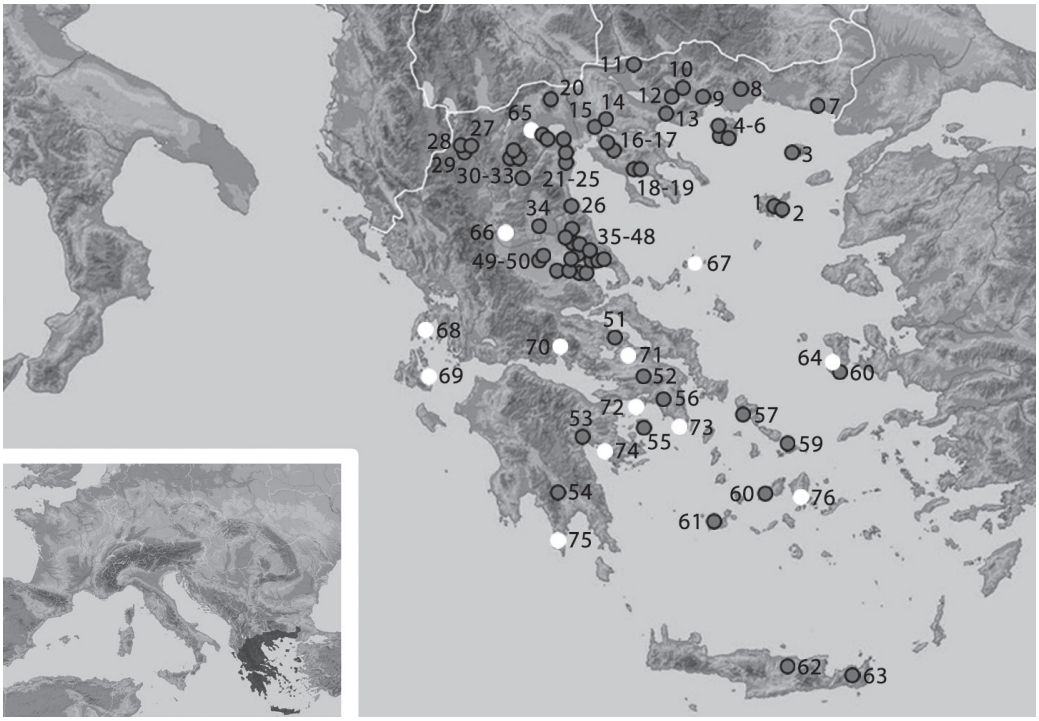

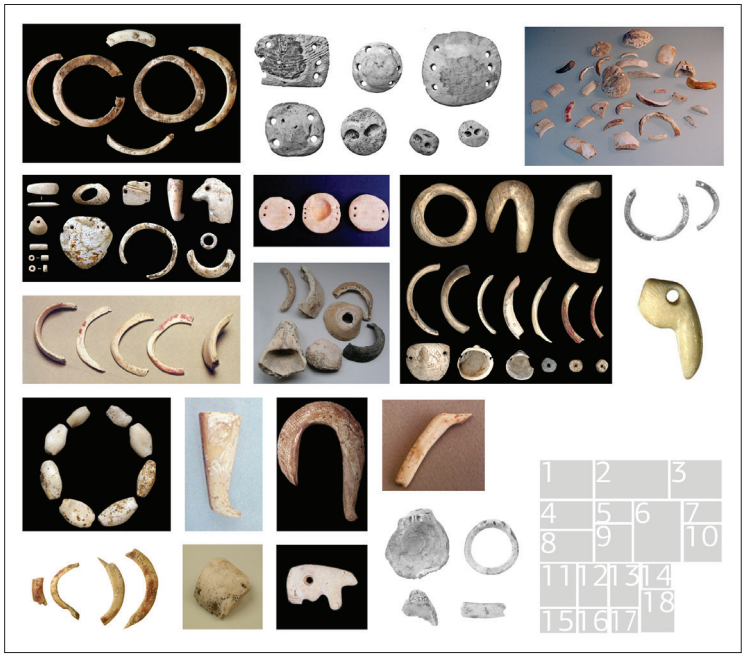

1 *Aşağı Pınar*
2 *Barcın Höyük*
3 *Gökçeada (Ιμβρος)*
4 *Aktopraklık*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Aşağı Pınar	Οικισμός	6200-5500 BC	Lichter 2002, Özdoğan 2013, Özdoğan & Parzinger 2000
2	Gökçeada, Ίμβρος	Οικισμός	6200-5500 BC	Baysal & Erdoğu 2014, Erdoğu 2013
3	Barcın Höyük	Οικισμός	6600-6000 BC	Baysal 2013α, 2014β
4	Aktopraklık	Οικισμός	6500-5500 BC	Baysal 2016β
5	Smitheion	Οικισμός	5200-4800 BC	Yavşan 2013
6	Canhasan	Οικισμός	6000-5100 BC	Baysal 2017, French 2010

Ελλάδα

1 *Διμήνι*
2 *Μακρύγιαλος*
3 *Κορυφούλα*
4 *Κλείτος*
5 *Σπ. Ροδοχωρίου*
6 *Δισπηλιό*
7 *Σέρβια*
8 *Σιταγροί*
9 *Θέρμη*
10 *Κεφάλα Πετράς*
11 *Σπ. Θεόπετρας*
12 *Φθιώτιδες Θήβες*
13 *Σπ. Αλεπότρυπας*
14 *Στρόφιλας Άνδρου*
15 *Ντικιλί Τας*
16 *Όλυνθος*
17 *Σπ. του Κίτσου*
18 *Κρυονέρι*

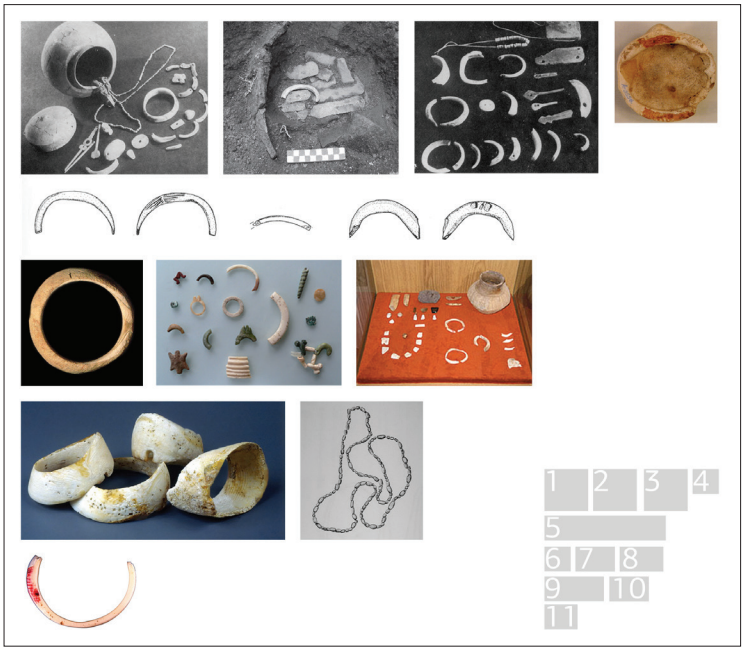
ΕΛΛΑΔΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Κουκονήσι Λήμνου	Οικισμός	Εποχή του Χαλκού	Theodoropoulou 2007
2	Πολιόχνη Λήμνου	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Bernabò Brea 1964
3	Μικρό Βουνί Σαμοθράκης	Οικισμός	ΝΝ-Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Theodoropoulou 2007, 2011
4	Σκάλα Σωτήρος Θάσου	Οικισμός	Εποχή του Χαλκού	Theodoropoulou 2011
5	Λιμενάρια Θάσου	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ-ΤΝ-ΧΘ	Theodoropoulou 2007, Θεοδωροπούλου 2012
6	Καστρί Θάσου	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Theodoropoulou 2011
7	Μάκρη Έβρου	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ	Γιαγκούδη 2005
8	Παράδεισος Καβάλας	Οικισμός	ΝΝ	Reese 1987
9	Ντικιλί Τας Καβάλας	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ/ΧΘ	Karali-Yannakopoulou 1992, Miller 1997, Theodoropoulou 2007
10	Σιταγροί Δράμας	Οικισμός	5400/5300-3500 BC | ΝΝ-ΤΝ/ΧΘ	Miller 1997, 2003, Nikolaidou 1997, 2003, Renfrew 1973, Shackleton 2003
11	Προμαχώνας-Topolnica Σερρών	Οικισμός	5300-4250 BC | ΝΝ	Παλαιολόγου 2007, Theodoropoulou 2011
12	Δήμητρα Σερρών	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Karali-Yannakopoulou 1991, 1997, Theodoropoulou 2007
13	Κρυονέρι Σερρών	Οικισμός	4800/4700-3900/3800 BC | ΝΝ	Μαλαμίδου 1997, 2007, Theodoropoulou 2007
14	Λητή ΙΙΙ Θεσσαλονίκης	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Τζαναβάρη κ.ά. 2002
15	Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Κάραλη 2002, 2004
16	Θέρμη Θεσσαλονίκης	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Παππά κ.ά. 2000, 2008
17	Βασιλικά Θεσσαλονίκης	Οικισμός	ΜΝ	Γραμμένος 1991, Theodoropoulou 2011
18	Άγιος Μάμας Χαλκιδικής	Οικισμός	Εποχή του Χαλκού	Becker 1996
19	Όλυνθος Χαλκιδικής	Οικισμός	ΝΝ	Mylonas 1929
20	Άψαλος-Γραμμή Πέλλας	Οικισμός	5700-5600 | ΜΝ	Χρυσοστόμου κ.ά. 2000
21	Γιαννιτσά Πέλλας	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Theodoropoulou 2007
22	Νέα Νικομήδεια Ημαθίας	Οικισμός	ΑΝ	Karali-Yannakopoulou 1993, Theodoropoulou 2011
23	Κάτω Αγιάννης Πιερίας	Οικισμός	ΤΝ	Μπέσιος & Αδακτύλου 2008
24	Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Βεροπουλίδου 2011
25	Μακρύγιαλος Πιερίας	Οικισμός	5500-4500 BC | ΝΝ	Παππά 2009, Pappa & Veropoulidou 2011
26	Πηγή Αθηνάς Πιερίας	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Cantuel 2013, Πουλάκη-Παντερμαλή 2003
27	Δισπηλιό Καστοριάς	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Ifantidis 2011
28	Κολοκυνθού Καστοριάς	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ-ΤΝ (;)	Τσούγγαρης κ.ά. 2002
29	Αυγή Καστοριάς	Οικισμός	5600/5500-5000/4900 BC | ΜΝ-ΝΝ	Στρατούλη 2004, Theodoropoulou 2011
30	Κλείτος Κοζάνης	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ	Χονδρογιάννη-Μετόκη 2011, Theodoropoulou 2011, Ζιώτα 2011, 2014
31	Μεγάλο Νησί Γαλάνης Κοζάνης	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Theodoropoulou 2007
32	Κρεμαστή Κοζάνης	Οικισμός	5340-4930 BC | ΝΝ	Χονδρογιάννη-Μετόκη 1999, 2009, 2010
33	Σέρβια Κοζάνης	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Heurtley 1939, Mould κ.ά. 2000
34	Αγία Σοφία Λάρισας	Οικισμός	ΝΝ	Miller 1997, Milojčić κ.ά. 1976, Tsuneki 1987
35	Αχίλλειον Λάρισας	Οικισμός	6400-5600 BC | ΑΝ-ΜΝ	Gimbutas 1989, Miller 1997
36	Γαλήνη Λάρισας	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ	Τουφεξής 2017
37	Μακρυχώρι Λάρισας	Οικισμός	5479-5000 BC | ΝΝ	Τουφεξής 2017
38	Μάνδρα Λάρισας	Οικισμός	4940-4550 BC | ΝΝ-ΤΝ	Τουφεξής 2009, 2017
39	Παλιόσκαλα Αγιάς Λάρισας	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ	Τουφεξής 2014
40	Ραχμάνι Λάρισας	Οικισμός	ΝΝ-ΤΝ	Τουφεξής 2017, Wace & Thompson 1912
41	Τσαγγλί Μαγούλα Λάρισας	Οικισμός	ΜΝ-ΝΝ	Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Wace & Thompson 1912
42	Βισβίκη Μαγούλα Μαγνησίας	Οικισμός	5300-4800 BC | ΜΝ-ΝΝ	Alram-Stern & Ντούζουγλη 2009, Galik 2015, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001
43	Διμήνι Μαγνησίας	Οικισμός	5300-4500 BC | ΝΝ	Chapman κ.ά. 2011, Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Miller 1997, Τσούντας 1908, Tsuneki 1988, 1989
44	Καραμουρλάρ Μαγούλα Μαγνησίας	Οικισμός	ΑΝ-ΜΝ-ΝΝ	Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
45	Κορυφούλα Μαγνησίας	Οικισμός	NN	Αδρύμη-Σισμάνη 2013
46	Μικροθήβες Μαγνησίας	Οικισμός	3650-3380 BC | TN/ΧΘ	Adrymi-Sismani 2016
47	Πευκάκια Μαγνησίας	Οικισμός	4500-3200 BC | TN	Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Weishaar 1989
48	Φθιώτιδες Θήβες Μαγνησίας	Οικισμός	MN-NN-TN	Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001
49	Πρόδρομος Καρδίτσας	Οικισμός	AN-MN-NN	Moundrea 1975
50	Συκεών Καρδίτσας	Οικισμός	NN	Χατζηαγγελάκης 1998, Χατζηαγγελάκης επιμ. 2011
51	Αλές Φθιώτιδας	Οικισμός	AN-MN-NN	Coleman 1992, Miller 1997
52	Λιθαρές Βοιωτίας	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Reese 1985
53	Λέρνα Αργολίδας	Οικισμός	MN | Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Banks 2015, Reese 2013, 2015
54	Κουφόβουνο Λακωνίας	Οικισμός	AN-MN-NN-TN	Cavanagh κ.ά. 2004, Mee 2007
55	Αίγινα Αττικής	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Walter & Felten 1981
56	Μερέντα Μαρκοπούλου Αττικής	Οικισμός	NN	Κακαβογιάννη κ.ά. 2009
57	Στρόφιλας Άνδρου	Οικισμός	NN-TN	Τελεβάντου 2006, Televantou 2008
58	Εμποριό Χίου	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Hood 1981
59	Φτελιά Μυκόνου	Οικισμός	5100-4500 BC | NN	Sampson 2002, Σάμψων 2006
60	Σάλιαγκος Αντίπαρου	Οικισμός	NN	Evans & Renfrew 1968, Miller 1997, Shackleton 1968
61	Φυλακωπή Μήλου	Οικισμός	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Renfrew 1985
62	Κνωσός Ηρακλείου	Οικισμός	AN-MN-NN-TN	Evans 1964, Miller 1997
63	Κεφάλα Πετράς Λασιθίου	Οικισμός	3300-3000 BC | TN	Papadatos & Tomkins 2013, 2014
64	Άγιο Γάλας Χίου	Σπήλαιο	MN-NN	Hood 1981
65	Σπήλαιο Ροδοχωρίου Ημαθίας	Σπήλαιο	NN	Rodden 1964
66	Σπήλαιο Θεόπετρας Τρικάλων	Σπήλαιο	5300-3300 BC | NN-TN	Κυπαρίσση-Αποστολίκα 2001, Kyparissi-Apostolika 2005, 2011
67	Σπήλαιο Κύκλωπα Αλοννήσου	Σπήλαιο	AN-MN-NN	Karali 2011
68	Χοιροσπηλιά Λευκάδας	Σπήλαιο	NN (;)	Dörpfeld 1927
69	Σπήλαιο Δράκαινας Κεφαλονιάς	Σπήλαιο	5600/5500-3700 BC | NN	Stratouli 2005, Stratouli & Melfos 2008
70	Κωρύκειο Άντρο Φωκίδας	Σπήλαιο	AN-MN-NN	Perlès κ.ά. 1981
71	Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας	Σπήλαιο	6700-3300 BC | AN-MN-NN	Δάβρη κ.ά. 2015, Sampson 2008, Σάμψων 2014
72	Σπήλαιο Ευρυπίδη Σαλαμίνας	Σπήλαιο	5300-4300 BC | NN-TN	Μαρή 2001, 2003
73	Σπηλιά του Κίτσου Αττικής	Σπήλαιο	5300-4500 BC | NN	Vialou 1974, 1981
74	Φράγχθι Αργολίδας	Σπήλαιο	6000-3200 BC | AN-MN-NN	Miller 1997, Perlès 2012, Schaeffer 1977, Shackleton 1988
75	Σπήλαιο Αλεπότρυπας Λακωνίας	Σπήλαιο	5300-3200 BC | NN-TN	Κάραλη 1998, Παπαθανασόπουλος 1996, 2011
76	Σπήλαιο Ζα Νάξου	Σπήλαιο	NN-TN	Zachos 1999

Βουλγαρία

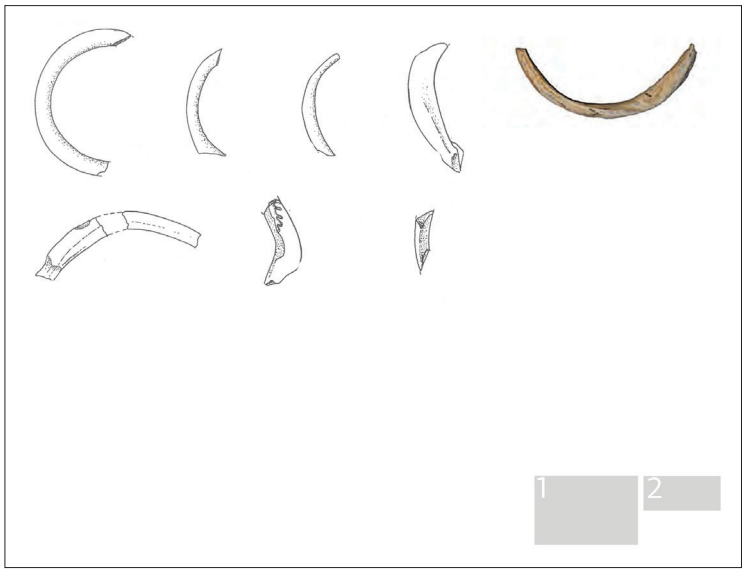
1 *Ovčarovo*
2 *Kosharna*
3 *Poljanica*
4 *Orlovo*
5 *Karanovo*
6 *Varna*
7 *Kovachevo*
8 *Omurtag*
9 *Durankulak*
10 *Gălăbnik*
11 *Yunatsite*

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Burgas	Οικισμός	6200-3950 BC | Karanovo I-Gumelniţa-Karanovo	Klasnakov 2011
2	Provadija	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
3	Zavet	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa	Todorova & Vajsov 2001
4	Smiadovo	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Willms 1985
5	Denev	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Müller 1997, Vencl 1959
6	Kodjadermen	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
7	Sultan	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
8	Drama	Οικισμός	4950-4000 | Karanovo V-VI	Lichardus κ.ά. 2000
9	Deve Bargan	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
10	Orlovo	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Chapman & Kostov 2010
11	Azmaška mogila	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Todorova & Vajsov 2001
12	Kolena	Οικισμός	4950-4000 | Karanovo V-VI	Chapman 2000
13	Karanovo	Οικισμός	6200-3950 BC	Hiller & Nikolov 1988, Höglinger 1997
14	Sadievo	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Chapman 2000
15	Gabarevo	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
16	Kapitan Dimitrievo	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa	Vencl 1959
17	Yunatsite	Οικισμός	4900-4100 BC | Kodzhadermen-Gumelniţa-Karanovo VI	Boyadziev κ.ά. 2011, Mazanova 2008
18	Kovachevo	Οικισμός	6200-4900 BC | Karanovo I-II	Lichardus-Itten κ.ά. 2002
19	Slatino	Οικισμός	5000/4900-4500 BC | Dikili Tash-Slatino	Chokhadzhiev 2006
20	Gălăbnik	Οικισμός	6200-5500 BC | Karanovo I	Todorova 2000, Todorova & Vajsov 2001
21	Sofia-Slatina	Οικισμός	6200-5500 BC | Karanovo I	Chapman 2000
22	Gradešnica, Malo Pole	Οικισμός	6200-4900 BC | Karanovo I-II	Müller 1997, Shackelton & Renfrew 1970
23	Lukovit	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Müller 1997
24	Rusé	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Todorova & Vajsov 2001
25	Radingrad	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Todorova & Vajsov 2001
26	Poljanica	Νεκροταφείο	4500-4400 BC | Poljanica-KGK VI	Todorova 1986
27	Targovište	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Angelova 1991, Lichardus & Fol 1988, Müller 1997
28	Vinitsa	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Radunčeva 1976
29	Goljamo Delčevo	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Todorova & Vajsov 2001
30	Devnja	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Vencl 1959
31	Reka Devnja	Νεκροταφείο	4000-3200 BC | Cernavodă	Govedarica 2004
32	Varna	Νεκροταφείο	4560-4450 BC | Varna	Chapman κ.ά. 2008, Ivanov 1988
33	Durankulak	Νεκροταφείο	5000-4250/4150 BC | Hamangia-Varna	Avramova 2002, Todorova 2002, Windler κ.ά. 2013
34	Golemata Peštera	Σπήλαιο	6200-5500 BC | Starčevo	Vencl 1959
35	Kosharna	«Θησαυρός»	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Chernakov 2016, Gaydarska κ.ά. 2012
36	Omurtag	«Θησαυρός»	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Gaydarska κ.ά. 2004
37	Kozludža	«Θησαυρός»	4700-3950 BC | Gumelniţa-Karanovo	Gellert & Garscha 1930
38	Ovčarovo	«Θησαυρός»	4500-4400 BC | Poljanica-KGK VI	Todorova 1986, Todorova & Vajsov 2001

ΠΓΔΜ

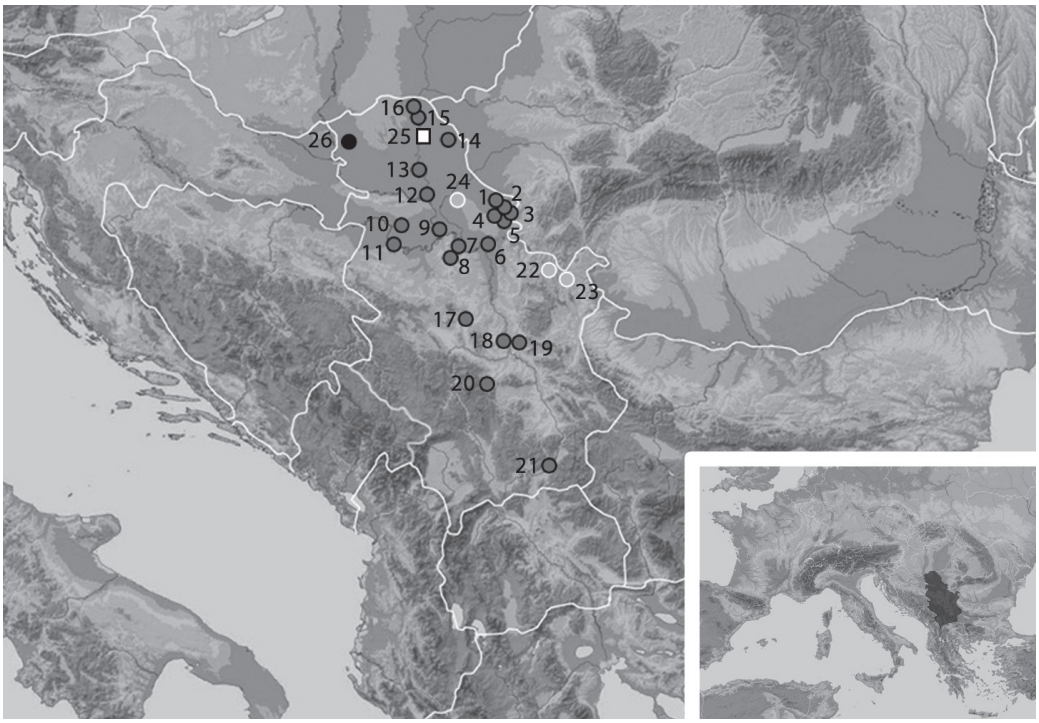

1 *Anza*
2 *Cerje - Govrlevo*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Anza	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Chapman 1981, Gimbutas 1974
2	Cerje - Govrlevo	Οικισμός	N	Fidanoski 2012, Serafimova 2016

Σερβία

1 *Lepenski Vir*
2 *Vinča*
3 *Mostonga*
4 *Divostin*
5 *Starčevo*
6 *Čsoka-Kremenjak*
7 *Vlasac*
8 *Drenovac*

ΣΕΡΒΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Vršac-Zapadna Strana	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981
2	Vršac-Kozluk	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981
3	At	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Milleker 1938
4	Vršac-Potporanjske Granice	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981
5	Podporanj	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981
6	Gaj-Čolak	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Dimitrijević & Tripković 2006
7	Starčevo	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Vitezović 2011β, 2012β
8	Vinča-Belo Brdo	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Dimitrijević & Tripković 2006
9	Opovo	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Tringham κ.ά. 1992
10	Zlatara	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Dimitrijević & Tripković 2002
11	Gomolava	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Dimitrijević & Tripković 2002, Müller 1997, Willms 1985
12	Aradac	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981, Milleker 1938
13	Matejski Brod	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Bajčev & Obradović 2016
14	Kikinda	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Dimitrijević & Tripković 2002
15	Novi Kneževac - Kamara humka	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981, Milleker 1938
16	Srpski Krstur	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Chapman 1981, Siklósi 2004, Vencl 1959
17	Divostin	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	McPherron 1988, Vitezović 2012β
18	Drenovac	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Vitezović 2011α
19	Svojnovo	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Bajčev & Obradović 2016
20	Vitkovo	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Bajčev & Obradović 2016
21	Pavlovac - Gumnište	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Bajčev & Obradović 2016
22	Vlasac	Νεκροταφείο	6200 BC | Μεσολιθική-Νεολιθική	Borić κ.ά. 2014
23	Lepenski Vir	Νεκροταφείο	6000-5000 BC | Lepenski Vir	Srejović 1969, 1981
24	Botoš	Νεκροταφείο	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981, Milleker 1938
25	Čsoka-Kremenjak	«Θησαυρός»	5700-4500 BC | Vinča	Raczky 1994
26	Mostonga	;	5700-4500 BC | Vinča	Séfériadès 2011

Κροατία

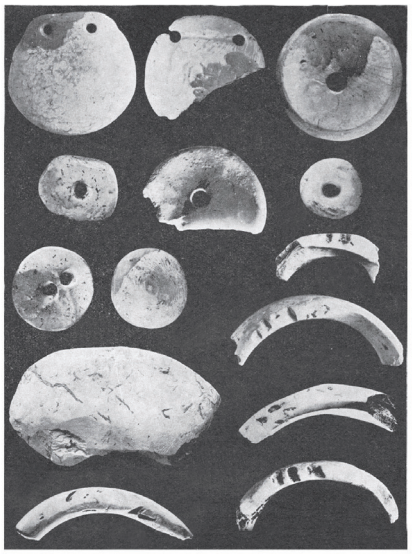
1 *Čepin – Ovčara*
2 *Vukovar*
3 *Barice*
4 *Kargadur*
5 *Bapska*
6 *Danilo*
7 *Vinkovci*

ΚΡΟΑΤΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Bapska	Οικισμός	4300-3700 BC | Sopot-Lengyel	Vencl 1959
2	Sopot	Οικισμός	4300-3700 BC | Sopot-Lengyel	Chapman 1981
3	Osijek-Hermannovo	Οικισμός	4300-3700 BC | Sopot-Lengyel	Chapman 1981
4	Kargadur	Οικισμός	6000-5600 BC | Danilo	Komšo 2006, 2017
5	Nin	Οικισμός	5000-3500 BC | Impresso	Müller 1997
6	Barice	Οικισμός	4700-3900 BC | Danilo	Vujevic & Horvat 2012
7	Danilo	Οικισμός	4700-3900 BC | Danilo	Korošec 1958-1959, Kukoč 2012, Müller 1997
8	Vinkovci	Νεκροταφείο	5700-4500 BC | Vinča	Burić & Težak-Gregl 2010
9	Vukovar	Νεκροταφείο	5000-4000/3500 BC | NN	Chapman κ.ά. 2012
10	Smilčić	Νεκροταφείο	4700-3900 BC | Danilo	Kukoč 2012
11	Grapčeva špilja	Σπήλαιο	4700-3900 BC | Danilo	Vencl 1959
12	Gudnja	Σπήλαιο	5000-3500 BC | Impresso	Müller 1997
13	Ražanac	;	N	Kukoč 2012, Vencl 1959
14	Čepin-Ovčara	«Θησαυρός»	5000-4200 BC | Sopot	Šimić 2007, Tripković κ.ά. 2016

Βοσνία & Ερζεγοβίνη

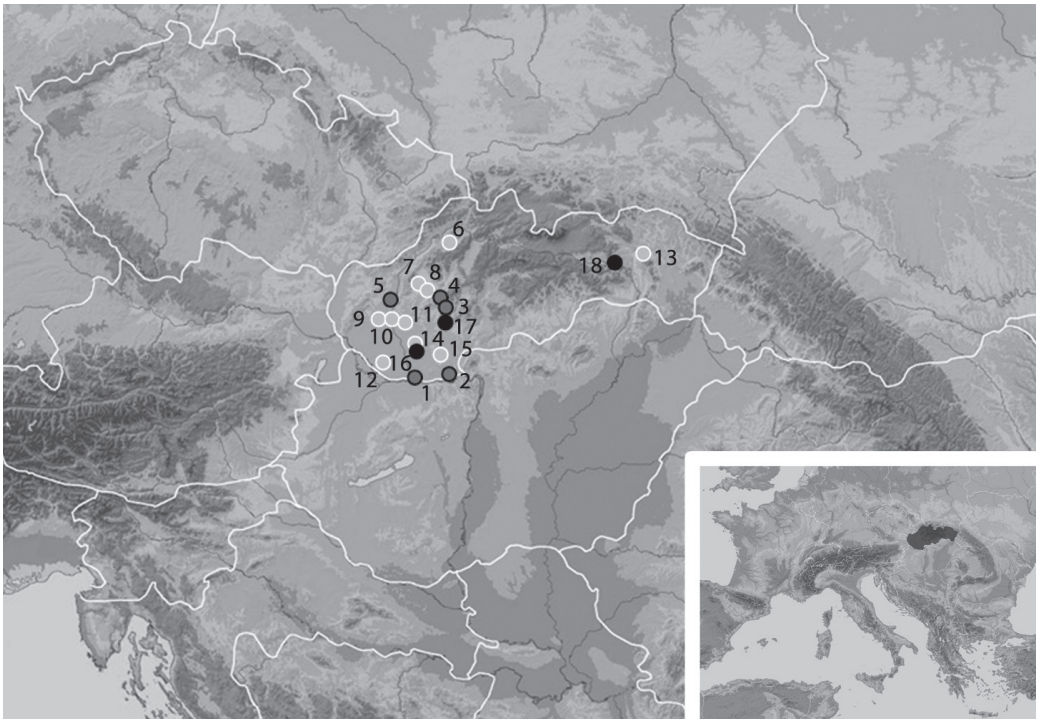

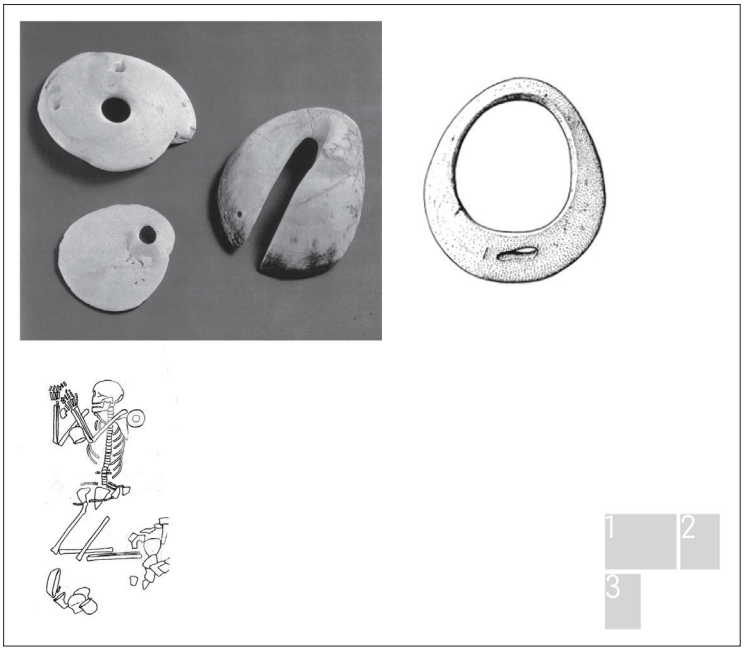

1 *Obre*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Obre II	Οικισμός	5200-4500 BC | Butmir II-III	Benac 1973, Müller 1997

Σλοβακία

1 *Nitra*
2 *Bajc*
3 *Svodin (Szogyen)*

ΣΛΟΒΑΚΙΑ

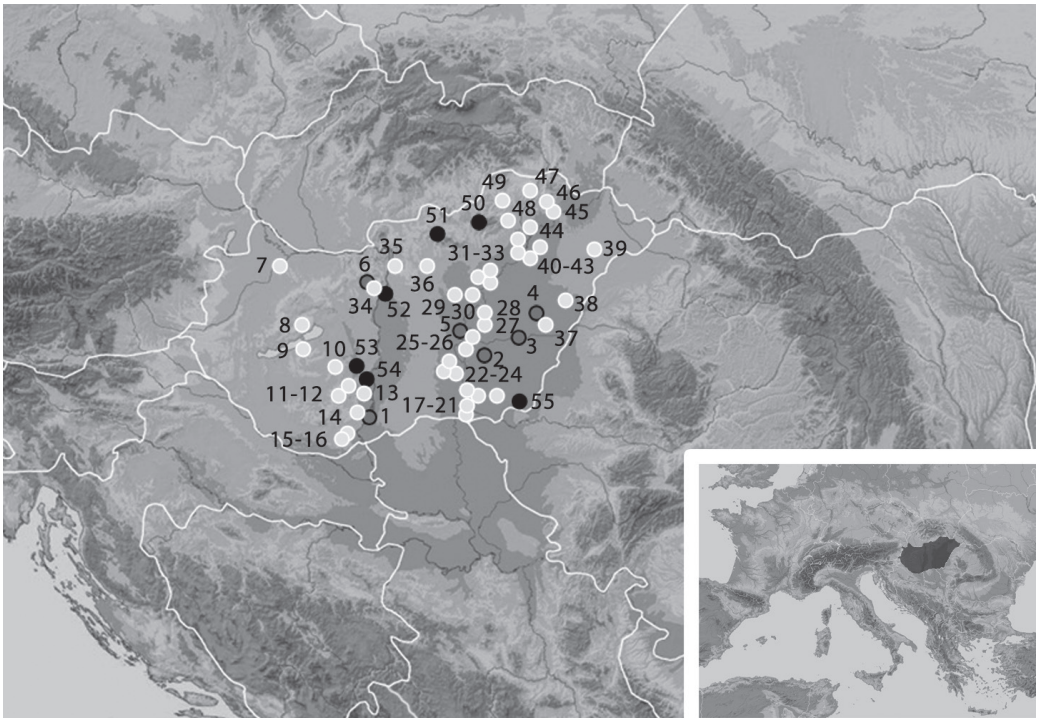
NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Iza	Οικισμός	5200-4400 BC | Želiezovce	Müller 1997
2	Štúrovo	Οικισμός	5200-4400 BC | Želiezovce	Müller 1997
3	Milanovce	Οικισμός	5200-4400 BC | Želiezovce	Müller 1997
4	Branč	Οικισμός	5000-3400 BC | Lengyel	Vladár & Lichardus 1968
5	Ruzindol-Borona	Οικισμός	5000-3400 BC | Lengyel	Kovács 2013
6	Dúpna diera	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959, Willms 1985
7	Lužianky	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959
8	Nitra	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Pavúk 1972
9	Blatné	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959, Willms 1985
10	Veľký Grob	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Vencl 1959
11	Abrahám	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959, Willms 1985
12	Holiare	Νεκροταφείο	5200-4400 BC | Želiezovce	Vencl 1959
13	Šarišské Michal'any	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Siklósi & Csengeri 2011
14	Bajc	Νεκροταφείο	5200-4400 BC | Želiezovce	Cheben 2000
15	Svodin (Szogyen)	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Nemejcová-Pavúková 1986
16	Hurbanovo	;	5200-4400 BC | Želiezovce	Vencl 1959
17	Svätuša	;	5000-3400 BC | Lengyel	Müller 1997, Vencl 1959
18	Zetra Devenik	;	;	Willms 1985

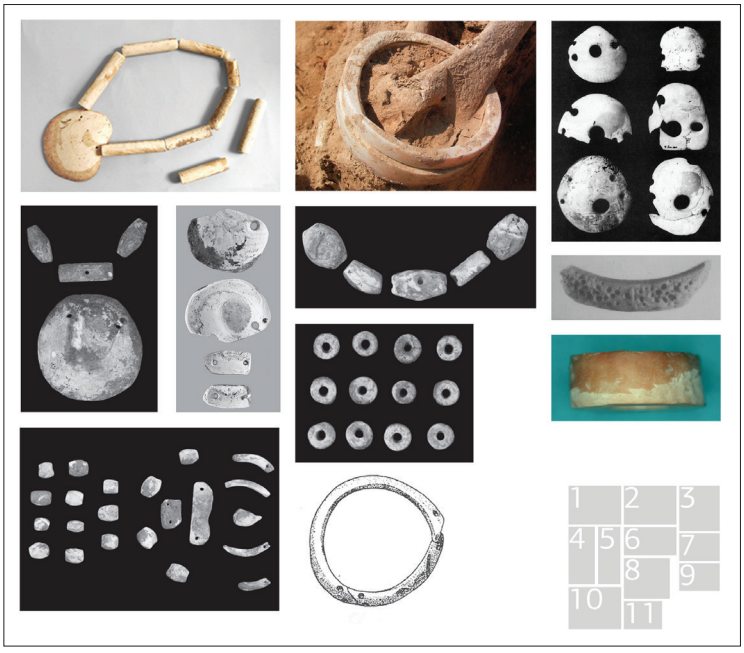
Σλοβενία

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Ajdovska	Σπήλαιο	4300-3700 BC | Sopot-Lengyel	Müller 1997

Ουγγαρία

1 2 3
4 5 6 7
8 9
10 11

1 *Szekszárd-Palánkról*
2 *Alsónyék-Bátaszék*
3 *Battonya*
4 *Mezőkövesd–Nagy–fertő*
5 *Balatonszárszó*
6 *Garadna–Elkerülő út, Site No. 2*
7 *Endrőd-Öregszőlők*
8 *Kesznyéten–Lúci Abony*
9 *Aszód – Papi-földek*
10 *Mezőzombor–Temető*
11 *Kisköre–Gát*

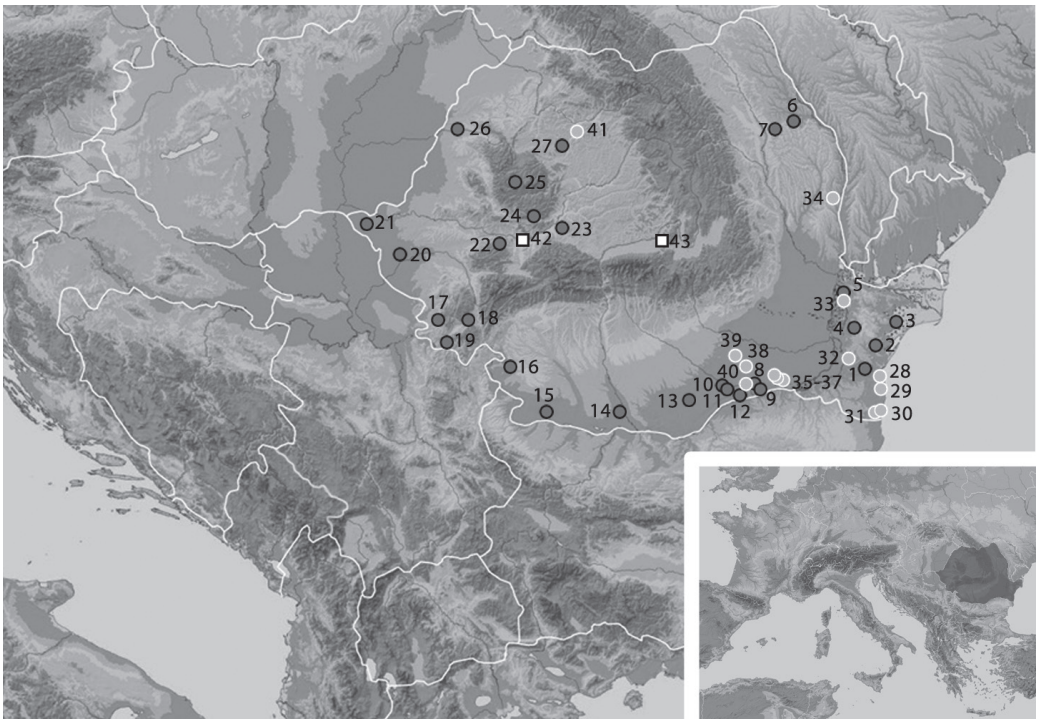
ΟΥΓΓΑΡΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Alsónyék-Bátaszék	Οικισμός	5000-3400 BC | Lengyel	Osztás κ.ά. 2012
2	Öcsöd-Kováshalom	Οικισμός	4900-4400 BC | Theiss	Raczky 1987
3	Endrőd-Öregszőlők	Οικισμός	4900-4400 BC | Theiss	Siklósi 2004
4	Szeghalom-Kovácshalom	Οικισμός	4900-4400 BC | Theiss	Kovács 2013
5	Szolnok-Tűzköves	Οικισμός	4900-4400 BC | Theiss	Kovács 2013
6	Csabdi-Télizöldes	Οικισμός	N	Kovács 2013
7	Mosonszentmiklós–Szilas	Νεκροταφείο	5200-4400 BC | Želiezovce	Kalicz & Szénászky 2001, Siklósi 2004
8	Szücs	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Müller 1997, Vencl 1959
9	Balatonszárszó–Kis–erdei–dűlő	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Oross & Marton 2012
10	Pári–Altacker	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Siklósi & Csengeri 2011
11	Lengyel	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959, Müller 1997
12	Tevel-Zsidóhegy	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Kovács 2013
13	Szekszárd–Palánki–hegy	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Siklósi 2004, Siklósi & Csengeri 2011
14	Mórágy–Tűzkődomb	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Siklósi & Csengeri 2011
15	Zengővárkony	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Kovács 2013
16	Villánykövesd	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Siklósi & Csengeri 2011
17	Ószentiván	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Müller 1997
18	Tápé-Lebő	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Kovács 2013
19	Hódmezövásárhely-Kopáncs	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Kalicz & Racsky 1990, Vencl 1959
20	Kökénydomb	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Müller 1997, Vencl 1959
22	Szegvár-Tűzköves	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Kovács 2013
23	Csanytelek–Újhalastó	Νεκροταφείο	5400-4900 BC | Szakálhát	Siklósi & Csengeri 2011
24	Kettőshalom	Νεκροταφείο	;	Govedarica 2004
25	Tiszaföldvár–Téglagyár	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi & Csengeri 2011
26	Kengyel–Halastó	Νεκροταφείο	5400-4900 BC | Szakálhát	Siklósi & Csengeri 2011
27	Tiszabura	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi 2004, Vencl 1959
28	Kisköre–Gát	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Schuster 2002, Siklósi & Csengeri 2011
29	Kompolt–Kistér	Νεκροταφείο	N	Siklósi & Csengeri 2011
30	Füzesabony–Gubakút	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi & Csengeri 2011
31	Mezőkövesd–Mocsolyás	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi & Csengeri 2011
32	Mezőkövesd–Nagy–fertő	Νεκροταφείο	5400-4900 BC | Szakálhát	Siklósi & Csengeri 2011
33	Mezőkeresztes–M3	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Siklósi & Csengeri 2011
34	Bicske–Galagonyás	Νεκροταφείο	N	Siklósi & Csengeri 2011
35	Szentendre	Νεκροταφείο	5300-3400 BC | Lužianky	Siklósi & Csengeri 2011
36	Aszód–Papi földek	Νεκροταφείο	5300-4900 BC | Aszód I-III	Bajnóczi κ.ά. 2013, Kalicz κ.ά. 2012
37	Vésztő-Mágor	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Müller 1997
38	Berettyóújfalu–Herpály	Νεκροταφείο	4800-4300 BC | Herpály	Siklósi & Csengeri 2011
39	Nagykálló–Strandfürdő	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi & Csengeri 2011
40	Kesznyéten–Lúci Abony	Νεκροταφείο	N	Siklósi & Csengeri 2011
41	Polgár–Csőszhalom	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Tisza	Siklósi & Csengeri 2011
42	Tiszalúc–Sarkadpuszta	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi & Csengeri 2011
43	Tiszavasvári–Deákhalmi–dűlő	Νεκροταφείο	5400-4900 BC | Szakálhát	Siklósi & Csengeri 2011
44	Mezőzombor–Temető	Νεκροταφείο	5200-5000 BC | Tiszadob	Siklósi & Csengeri 2011
45	Kenézlö	Νεκροταφείο	4900-4400 BC | Theiss	Vencl 1959, Müller 1997
46	Bodrogzsadány-Akasztószer	Νεκροταφείο	5000-4700 BC | Csőszhalom	Avramova 2002, Todorova 2002, Windler κ.ά. 2013
47	Garadna–Elkerülő út, Site No. 2	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Csengeri 2010, Siklósi & Csengeri 2011
48	Megyaszó–Csákó	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Siklósi & Csengeri 2011
49	Felsővadász–Várdomb	Νεκροταφείο	4500-4000 BC | Bükk	Siklósi & Csengeri 2011

ΟΥΓΓΑΡΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
50	Istállóskö	Σπήλαιο	4500-4000 BC | Bükk	Vencl 1959
51	Ecseg	;	5500-5000 BC | Alföd LBK	Siklósi 2004
52	Etyek-Botpuszta	;	5500-4500 BC | LBK	Müller 1997
53	Nagy Kajdács	;	;	Müller 1997, Vencl 1959
54	Tolna	;	;	Müller 1997, Sümegi 2009, Vencl 1959
55	Battonya	«Θησαυρός»	;	Kalicz & Szénászky 2001, Vencl 1959

Ρουμανία

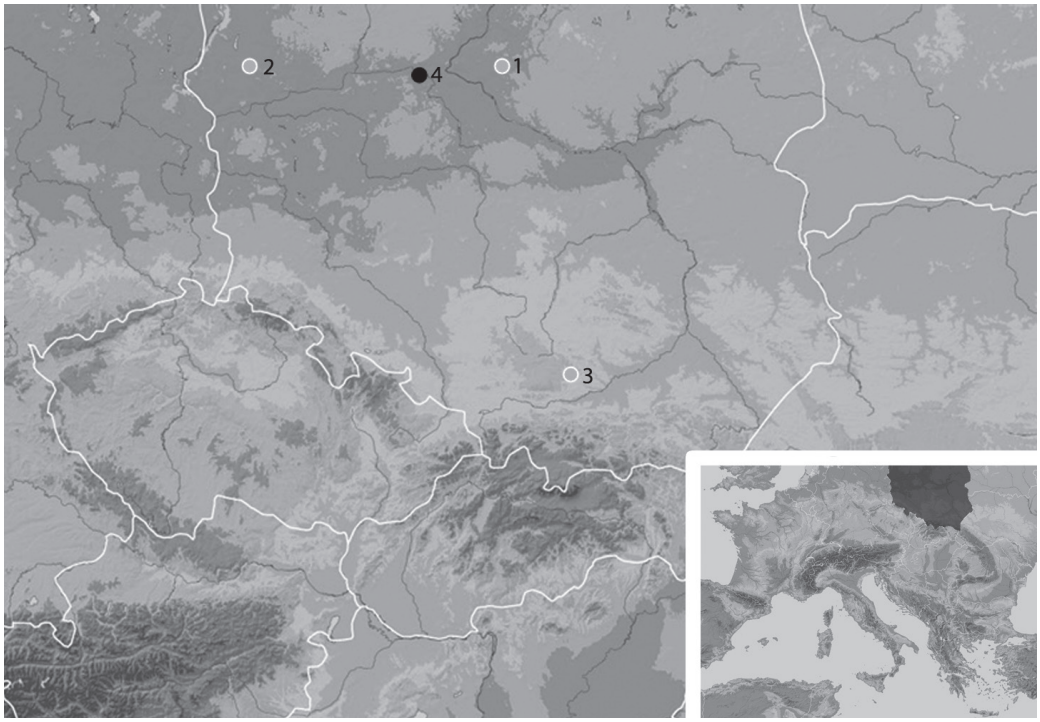

1 *Pietrele*
2 *Andolina*
3 *Sultana*
4 *Hârşova*
5 *Limanu*
6 *Cernavodă*
7 *Ariuşd*
8 *Radovanu*
9 *Cheia*
10 *Brăiliţa*
11 *Cernica*
12 *Vădastra*

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

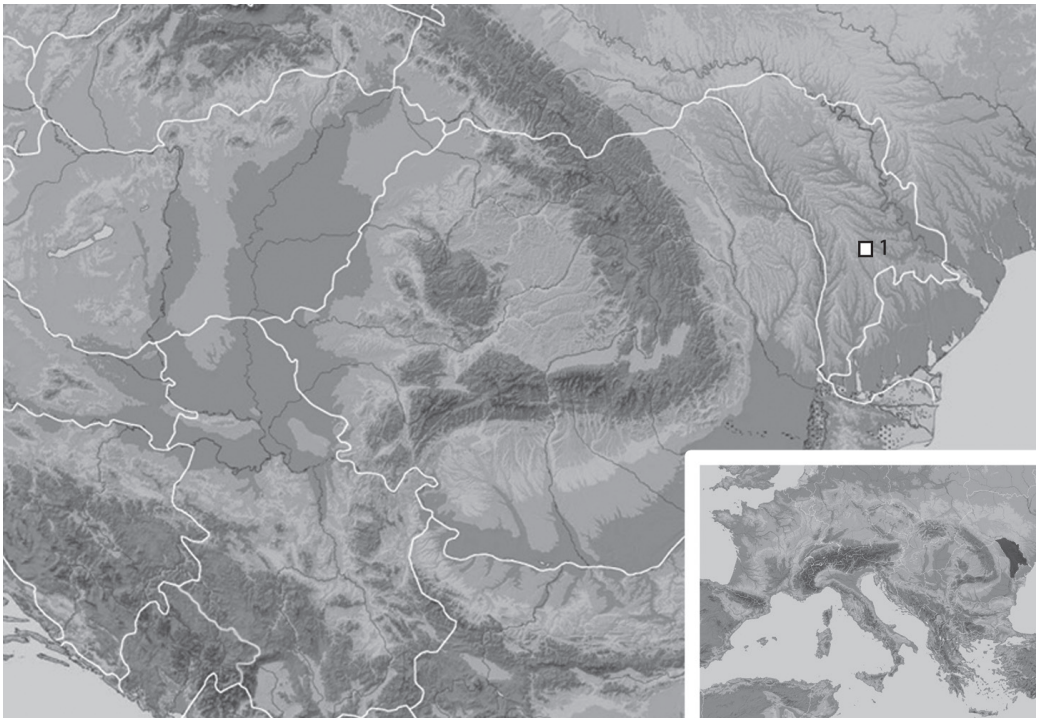
ΝΟ	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Medgidia	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelnița	Comșa 1973
2	Cheia	Οικισμός	5200-4500 BC | Hamangia	Voinea 2010, Voinea & Neagu 2008
3	Ceamurlia-de-Jos	Οικισμός	5200-4500 BC | Hamangia	Comșa 1973, Vencl 1959
4	Hârșova	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelnița	Galbenu 1963, Mărgărit & Popovici 2012
5	Brăila	Οικισμός	4800-4300 BC | Stoicani-Aldeni-Bolgrad	Comșa 1973
6	Scânteia	Οικισμός	4800-3000 BC | Cucuteni	Haimovici 2007, Schuster 2002
7	Dumești-între pâraie	Οικισμός	4800-3000 BC | Cucuteni	Schuster 2002
8	Radovanu	Οικισμός	4300-3500 BC | Boian	Schuster 2002, Ștefan 2014
9	Oltenița	Οικισμός	4300-3500 BC | Boian	Schuster 2002
10	Tangîru	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelnița	Comșa 1973, Vencl 1959
11	Uzunu	Οικισμός	4300-3500 BC | Boian	Gheorghiu 2011
12	Pietrele	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelnița	Nørgaard 2008, 2011
13	Măgura - Buduiasca	Οικισμός	5500-4800 BC | Vădastra	Mirea 2009
14	Vădastra	Οικισμός	5500-4800 BC | Vădastra	Gheorghiu 2011
15	Rast	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča-Turdaș	Todorova & Vajsov 2001
16	Ostrovul Corbului	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča-Turdaș	Comșa 1973, Vencl 1959
17	Răcășdia	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Comșa 1973, Schuster 2002
18	Cuptoare-Dealul Sfogea	Οικισμός	4400-4000 BC | Sălcuța	Schuster 2002
19	Liubcova	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Comșa 1973
20	Parta	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča	Resch & Germann 1995
21	Beșenova Veche	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Chapman 1981, Schuster 2002, Vencl 1959
22	Turdaș	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča-Turdaș	Comșa 1973, Schuster 2002
23	Păuca-Homm	Οικισμός	4500-4000 BC | Petrești	Schuster 2002
24	Alba Iulia (Lumea Nouă)	Οικισμός	5700-4500 BC | Vinča-Turdaș	Schuster 2002
25	Vidra	Οικισμός	4700-3950 BC | Gumelnița	Comșa 1973, Vencl 1959
26	Oradea (Nagyvárad-Salca)	Οικισμός	4800-4300 BC | Herpály	Kovács 2013
27	Gura Baciului	Οικισμός	6200-5500 BC | Starčevo	Schuster 2002
28	Palazu Mare	Νεκροταφείο	4400-4100 BC | Varna	Lichter 2001
29	Agigea	Νεκροταφείο	5200-4500 BC | Hamangia	Slobozianu 1959
30	Mangalia	Νεκροταφείο	5200-4500 BC | Hamangia	Comșa 1973, Vencl 1959
31	Limanu	Νεκροταφείο	5200-4500 BC | Hamangia	Comșa 1973, Schuster 2002, Séfériadès 2009, Voinea κ.ά. 2009
32	Cernavodă	Νεκροταφείο	5200-4500 BC | Hamangia	Kogălniceanu 2012, Mărgărit 2012
33	Brăilița	Νεκροταφείο	4000-3200 BC | Cernavodă	Dragormir 1959
34	Fălciu	Νεκροταφείο	4500-4300 BC | Suvorovo	Schuster 2002
35	Sultana	Νεκροταφείο	4300-3500 BC | Boian	Lazăr κ.ά. 2009, Șerbănescu 2002
36	Vărăști	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelnița	Comșa 1973
37	Andolina	Νεκροταφείο	4300-3500 BC | Boian	Comșa 1973, Lichter 2002, Séfériadès 2013
38	Popești	Νεκροταφείο	4300-3500 BC | Boian	Schuster 2002
39	Cernica	Νεκροταφείο	4300-3500 BC | Boian	Comșa 1973, Lichter 2002
40	Căscioarele-Ostrovelul	Νεκροταφείο	4700-3950 BC | Gumelnița	Comșa 1973, Vencl 1959
41	Iclod	Νεκροταφείο	4800-4500 BC | Iclod	Schuster 2002
42	Tartăriă	«Θησαυρός»	5700-4500 BC | Vinča	Chapman 1981
43	Ariușd	«Θησαυρός»	4800-3000 BC | Cucuteni	Beldiman & Sztancs 2008, 2012, Sztancs 2012, Sztáncsuj 2005

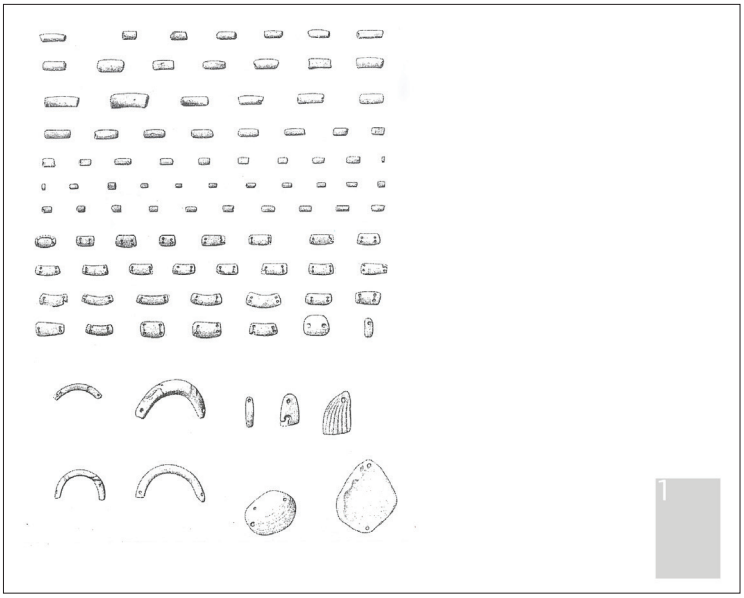
Πολωνία

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Brześć Kujawski	Νεκροταφείο	5300-3800 BC | Bresz-Kujawski	Vencl 1959
2	Karsk	Νεκροταφείο	4500-3900/3800 BC | Münchshöfener	Müller 1997
3	Scotkowice	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Müller 1997
4	Montwy	;	;	Müller 1997

Μολδαβία

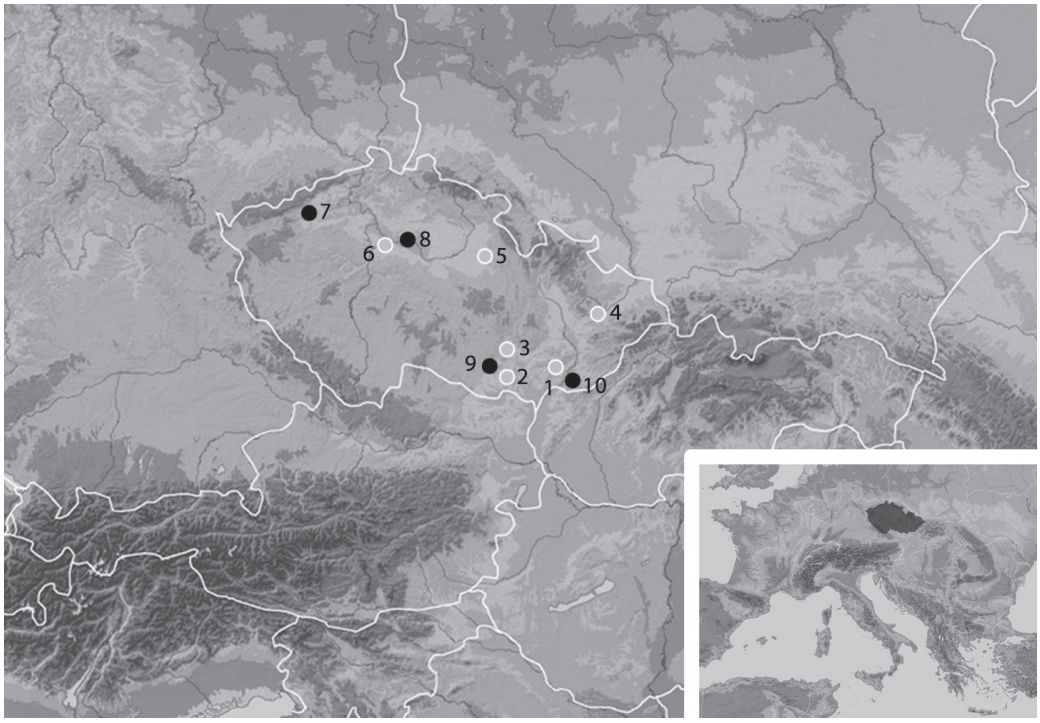

1 *Cărbuna*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Cărbuna	«Θησαυρός»	4800-3000 BC | Tripolye	Dergačev 2002

Τσεχία

1 *Kadaň-Bystřice*
2 *Přerov-Předmostí*
3 *Vejvanovice*
4 *Vedrovice*
5 *Moravský Krumlov (Zabrdovice)*
6 *Strážnice*

ΤΣΕΧΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Mistřín	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
2	Verdovice	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Hladilová 2011, Podborský 2002, Séfériadès 2011
3	Prštice	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Müller 1997, Vencl 1959
4	Přerov-Předmostí	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Jašková 1972, Müller 1997
5	Vejvanovice	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Vencl 1959
6	Praha-Dejvice	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
7	Kadaň-Bystřice	;	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
8	Dřevčice	;	5000-4500 BC | LBK	Vencl 1959
9	Moravský Krumlov (Zabrdovice)	;	5500-5000 BC | LBK	Müller 1997, Vencl 1959
10	Strážnice	;	5500-4500 BC | LBK	Gardelková-Vrtelová & Golej 2013

Αυστρία

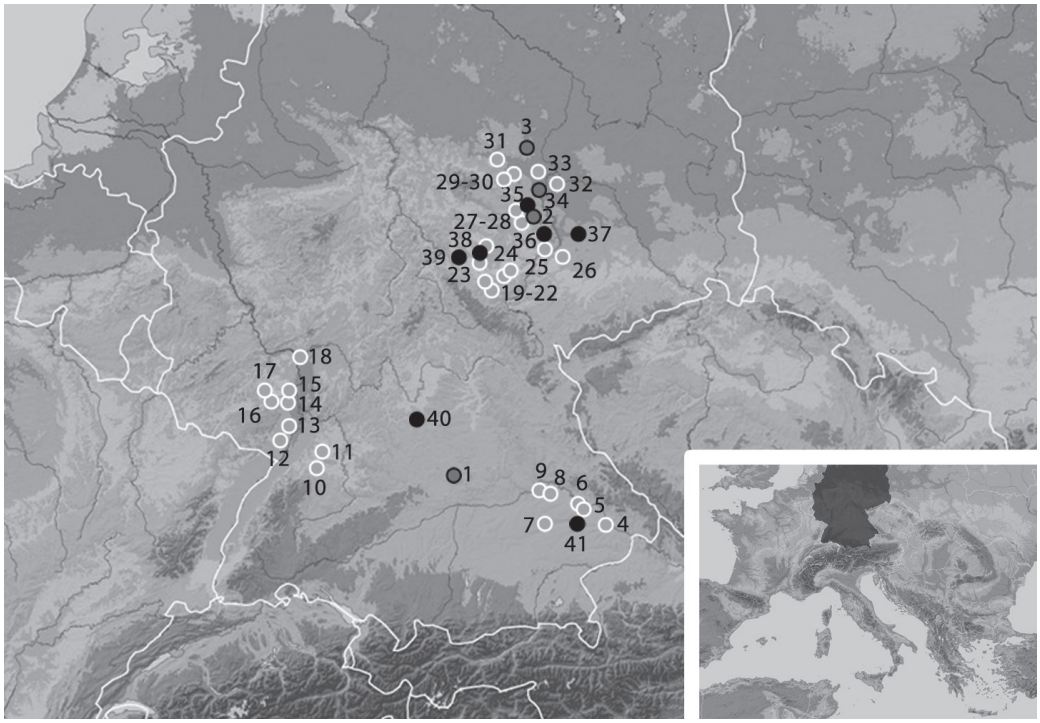

1 *Eggenburg*
2 *Rutzing*
3 *Pulkau*
4 *Kleinhadershof*
5 *Asparn an der Zaya-Schletz*

ΑΥΣΤΡΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Ravelsbach	Οικισμός	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959
2	Taborac (Drassburg)	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
3	Friebritz	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Neugebauer-Maresch κ.ά. 2002
4	Kleinhadersdorf	Νεκροταφείο	5250-5020 BC | Notenkopfkeramik	Gheorghiu 2011, Lenneis 2007, Neugebauer-Maresch & Lenneis 2013
5	Asparn an der Zaya-Schletz	Νεκροταφείο	5200-4900 BC | Notenkopfkeramik	Fehlmann 2011
6	Pulkau	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
7	Eggenburg	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | Lengyel	Ruttkay & Teschler-Nicola 1985, Vencl 1959
8	Maissau	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Kultus κ.ά. 2010
9	Reichersdorf	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Neugebauer & Neugebauer-Maresch 2003
10	Hankenfeld-Saladorf	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Müller 1997
11	Emmersdorf an der Donau	Νεκροταφείο	5000-3400 BC | Lengyel	Vencl 1959
12	Rutzing	Νεκροταφείο	5200-4900 BC | Notenkopfkeramik	Müller 1997
13	Haid	Νεκροταφείο	5300-3400 BC | MBK	Müller 1997
14	Winden am See	;	5500-4500 BC | LBK	Müller 1997
15	Föllik bei Grosshöflein	;	;	Vencl 1959
16	Frankenau	;	;	Müller 1997

Γερμανία

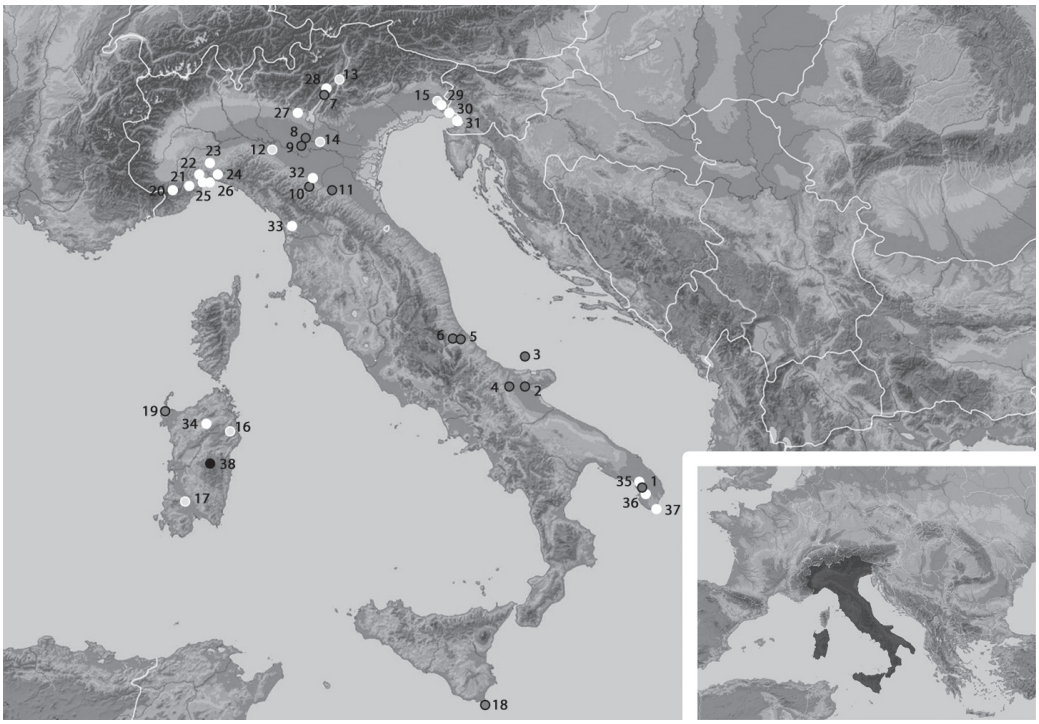

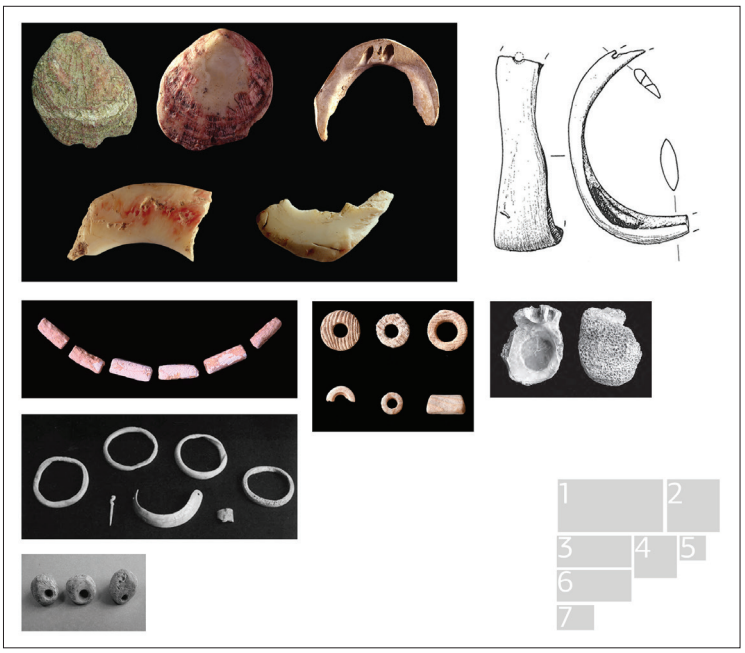
1 *Erfurt*
2 *Straubing*
3 *Essenback*
4 *Rheindürkheim*
5 *Schwetzingen*
6 *Flomborn*
7 *Mangolding*
8 *Friedensdorf*
9 *Aiterhofen-Ödmühle*
10 *Solvay-Werke Bernburg*
11 *Michelsberg bei Fronhofen*
12 *Herxheim*
13 *Sengkofen*

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Michelsberg bei Fronhofen	Οικισμός	5500-4500 BC | LBK	Frickhinger 1926
2	Helfta	Οικισμός	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
3	Eisleben	Οικισμός	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
4	Künzing-Bruck	Νεκροταφείο	5000-4600 BC | Oberlauterbach	Biermann 2001-2003
5	Aiterhofen-Ödmühle	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	John 2011, Nieszery 1995, Nieszery & Breinl 1993
6	Straubing	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Willms 1985
7	Essenbach - Ammerbreite	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Brink-Kloke 1990, Rigaud 2011, 2014
8	Sengkofen	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Nieszery 1995, Nieszery & Breinl 1993, Willms 1985
9	Mangolding	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Davis 1968, Nieszery 1995, Willms 1985
10	Vaihingen	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Krause 2000
11	Stuttgart-Mühlhausen	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Müller 1997, Price κ.ά. 2007
12	Herxheim	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Haack 2002
13	Schwetzingen	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Gerling 2007, 2012
14	Adlerberg	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Vencl 1959
15	Rheindürkheim	Νεκροταφείο	5000-4900 BC | Hinkelstein	Zápotocká 1972, Vencl 1959
16	Mölsheim	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
17	Flomborn	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
18	Trebur	Νεκροταφείο	5000-4900 BC | Hinkelstein	Spatz 1999
19	Wandersleben	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Willms 1985
20	Arnstadt Stadtrandsiedlung	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Vencl 1959
21	Bischleben	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Vencl 1959
22	Erfurt-Steiger	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
23	Bruchstedt	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Willms 1985
24	Sondershausen	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Vencl 1959
25	Salpeterhütte bei Markwerben	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
26	Zauschwitz	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Willms 1985
27	Bornstedt	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Marschall 1970
28	Großörner	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
29	Derenburg	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Fritsch κ.ά. 2008
30	Halberstadt - Sonntagsfeld	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Fritsch κ.ά. 2008
31	Wittmar	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Willms 1985
32	Wulfen (Kreis Köthen)	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Laser 1959
33	Egeln	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Biermann 2001-2003
34	Bernburg	«Θησαυρός»	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959, Virchow 1884
35	Eilsleben	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Willms 1985
36	Reinsdorf an der Unstrut (Nebra)	;	5500-4500 BC | LBK	Grössler 1902
37	Friedensdorf	;	5500-4500 BC | LBK	Davis 1968, Vencl 1959
38	Bliederstedt	;	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959
39	Körner	;	5500-4500 BC | LBK	Nieszery 1995, Willms 1985
40	Tückelhausen	;	;	Willms 1985
41	Kothingeichendorf	;	5500-4500 BC | LBK	Vencl 1959

Ιταλία

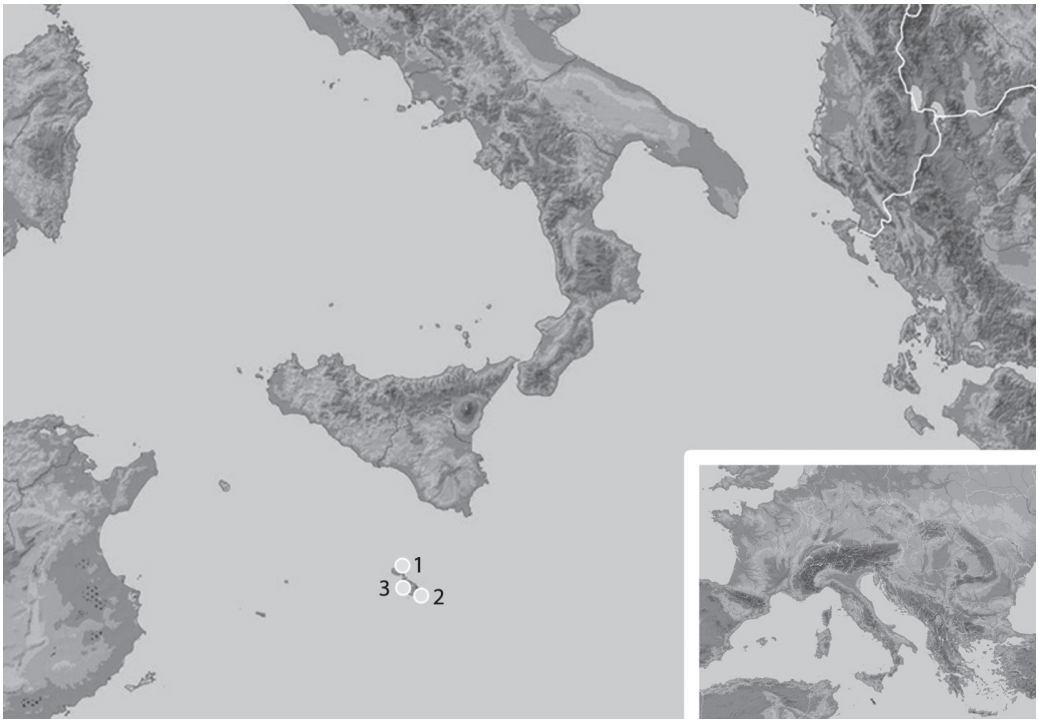

1 *Arene Candide*
2 *Isorella-Cascina Bocche*
3 *La Vela di Trento*
4 *Riva del Garda, via Brione*
5 *Cala Tramontana*
6 *Oliena, grotta Rifugio*
7 *Vulpiglia*

ΙΤΑΛΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Torre Sabea	Οικισμός	5000-3500 BC | Impresso	Borello & Micheli 2011
2	Passo di Corvo	Οικισμός	5000-3500 BC | Impresso	Borello & Micheli 2011
3	Cala Tramontana	Οικισμός	5000-4500 BC | Trichromed Painted Ware	Borello & Micheli 2011, Micheli 2010
4	Ripa Tetta	Οικισμός	5000-3500 BC | Impresso	Borello & Micheli 2011
5	Villa Badessa	Οικισμός	5300-4900 BC | Catignano-Scaloria Bassa	Borello & Micheli 2011
6	Catignano	Οικισμός	5300-4900 BC | Catignano-Scaloria Bassa	Borello & Micheli 2011
7	Riva del Garda, via Brione	Οικισμός	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borello & Micheli 2011, Micheli 2012
8	Isorella-Cascina Bocche	Οικισμός	5100-4700 BC | Vhò	Borello & Micheli 2011, Micheli 2012, Perini κ.ά. 1998
9	Ostiano-Dugali Alti	Οικισμός	5100-4700 BC | Vhò	Borello & Micheli 2011
10	Fiorano Modenese	Οικισμός	5500-4800 BC | Fiorano	Borello & Micheli 2011
11	Casalecchjio di Reno	Οικισμός	5500-4800 BC | Fiorano	Borello & Micheli 2011
12	Le Mose	Νεκροταφείο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borello & Micheli 2011
13	La Vela di Trento	Νεκροταφείο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borrello & Dalmeri 2005, Borrello & Micheli 2011
14	San Giorgio, via Raffaello	Νεκροταφείο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borello & Micheli 2011
15	Riparo Zaccaria	Νεκροταφείο	;	Borello & Micheli 2011
16	Grotta Rifugio	Νεκροταφείο	4000-3400 BC | Boni Ighinu	Borello & Micheli 2011
17	Padru Jossu	Νεκροταφείο	2600-2200 BC | Glockenbecher	Borello & Micheli 2011
18	Vulpiglia	Νεκροταφείο	5000-4000 BC | Serra d'Alto	Chilardi κ.ά. 2005
19	Anghelu Ruju	Νεκροταφείο	3900-3400 BC | Ozieri	Puddu 2014
20	Arma dello Stefanin	Σπήλαιο	5000-4500 BC | Trichromed Painted Ware-Impresso	Borello & Micheli 2011
21	Caverna di San Pietrino	Σπήλαιο	;	Borello & Micheli 2011
22	Arma delle Anime	Σπήλαιο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borrello & Michelli 2004β, 2011
23	Grotta Mandurea	Σπήλαιο	;	Borello & Micheli 2011
24	Grotta del Galluzzo	Σπήλαιο	;	Borello & Micheli 2011
25	Caverna Pollera	Σπήλαιο	5000-4500 BC | Trichromed Painted Ware-Impresso	Borello & Micheli 2011
26	Caverna di Arene Candide	Σπήλαιο	5000-4500 BC | Trichromed Painted Ware-Impresso	Borrello & Micheli 2011, Borrello & Rossi 2004
27	Corna Nibbia	Σπήλαιο	Εποχή του Χαλκού | Civate	Borello & Micheli 2011
28	Riparo di Moletta Patone	Σπήλαιο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borello & Micheli 2011
29	Grotta azzura	Σπήλαιο	;	Vencl 1959
30	Grotta dell'Orso	Σπήλαιο	N	Borello & Micheli 2011, Micheli 2004
31	Grotta degli Zingari	Σπήλαιο	;	Borello & Micheli 2011
32	Formigine, Cave Gazzuoli	Σπήλαιο	5100-4200 BC | Vasi a Bocca Quadrata	Borello & Micheli 2011
33	Buca del Corno	Σπήλαιο	Εποχή του Χαλκού | Vecchiano	Borello & Micheli 2011
34	Grotta Bariles	Σπήλαιο	4000-3400 BC | Boni Ighinu	Borello & Micheli 2011
35	Grotta del Fico	Σπήλαιο	5000-4500 BC | Trichromed Painted Ware	Borello & Micheli 2011
36	Grotta Cappuccini	Σπήλαιο	2950-2350 BC | Laterza-Cellino S. Marco	Borello & Micheli 2011
37	Grotta del Diavolo	Σπήλαιο	N	Vencl 1959
38	Belvi, Pitzu'e Pranu	;	4000-3400 BC | Boni Ighinu	Borello & Micheli 2011

Μάλτα

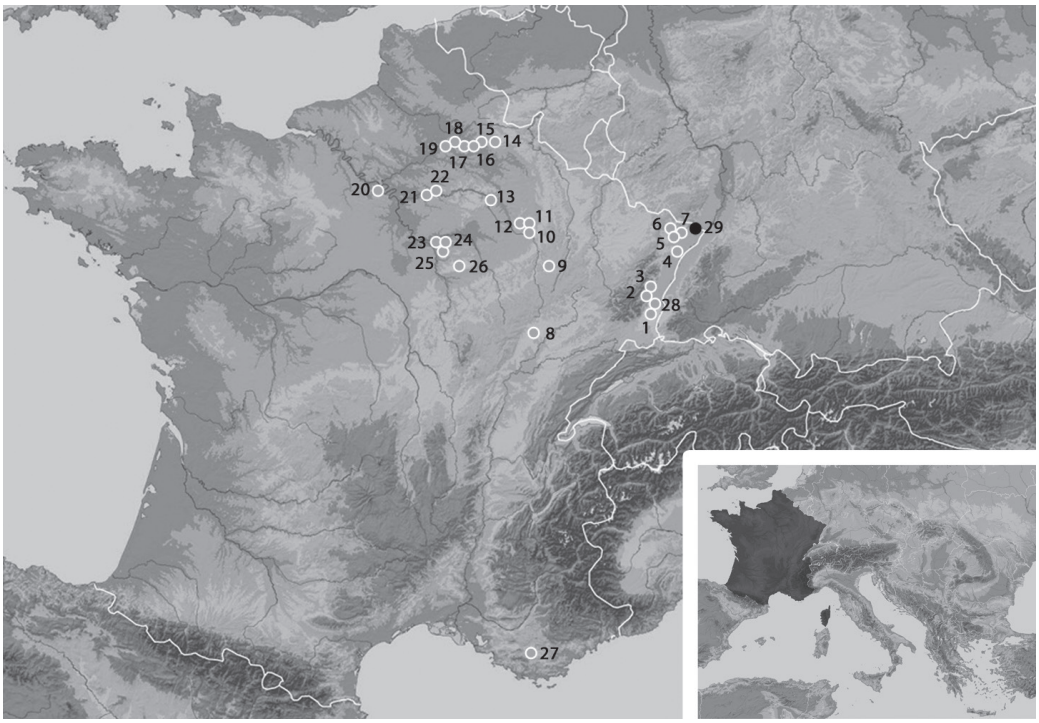

1 2

1 *Hal Saflieni*
2 *Xaghra*

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Xaghra, Gozo	Νεκροταφείο	4100-3700 BC | Żebbuġ	Chilardi κ.ά. 2005
2	Hal Saflieni	Νεκροταφείο	3150-2200 BC | Tarxien	Chilardi κ.ά. 2005
3	Żebbuġ	Νεκροταφείο	4100-3700 BC | Żebbuġ	Baldacchino & Evans 1954

Γαλλία

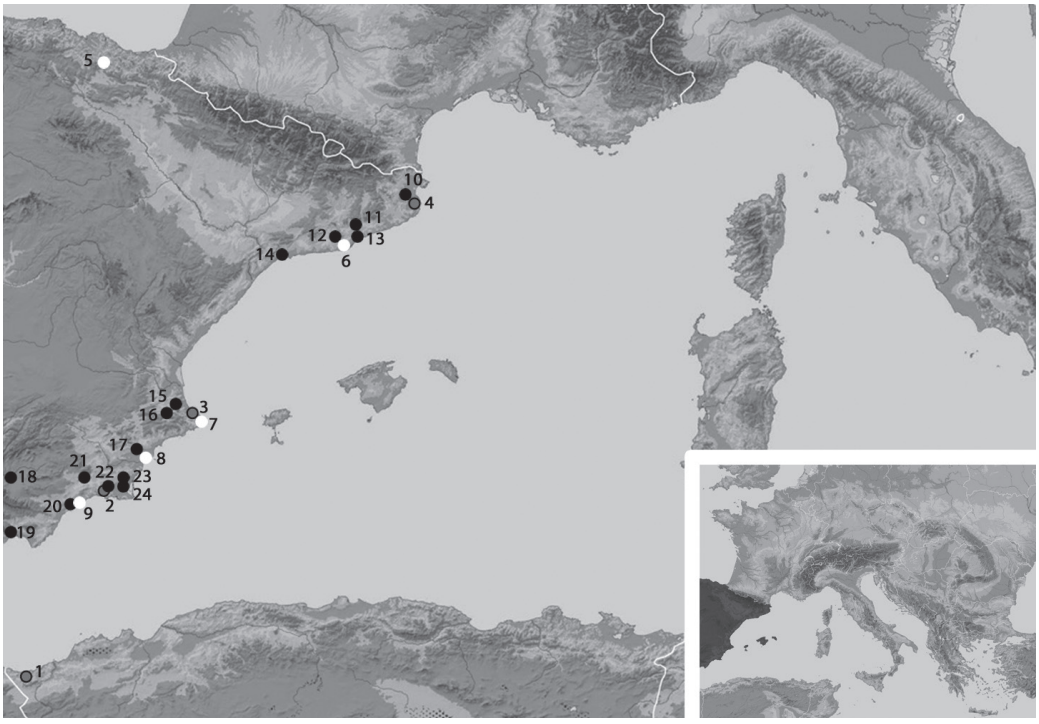

1 *Cys-la-Commune*
2 *Larzicourt*
3 *Mulhouse-Est (Rixheim)*
4 *Breuschwickersheim (Osthofen)*
5 *Ensisheim*
6 *Frignicourt*
7 *Chaumont-sur-Yonne*
8 *Vert-la-Gravelle*
9 *Bucy-le-Long*
10 *Menneville*
11 *Dijon*

ΓΑΛΛΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	Mulhouse-Est (Rixheim)	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Gallay & Schweitzer 1971
2	Merxheim	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Taborin 1974
3	Wettolshiem	Νεκροταφείο	5500-5000 BC | LBK	Bonnardin 2009, Vencl 1959
4	Erstein	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | Großgartach	Biermann 2001-2003
5	Entzheim	Νεκροταφείο	4500-4300 BC | Rössen	Biermann 2001-2003
6	Breuschwickersheim (Osthofen)	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Forrer 1916-1917
7	Lingolsheim	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | Großgartach	Biermann 2001-2003
8	Dijon	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Willms 1985
9	Chaumont	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Müller 1997, Nieszery 1995,
10	Larzicourt	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Müller 1997, Nieszery 1995,
11	Orconte - Les Noues	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
12	Frignicourt	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Taborin 1974, Vencl 1959
13	Vert-la-Gravelle	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Chertier & Joffroy 1966, Taborin 1974
14	Menneville - Derriere le Village	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
15	Berry-au-Bac	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
16	Cuiry-les-Chaudardes	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Willms 1985
17	Maizy-sur-Aisne - Les Grans Aisements	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
18	Cys-la-Commune	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Joffroy 1972
19	Bucy-le-Long - la Fosselle	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
20	Épône	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Séfériadès 1995, 2009
21	Jablines - la Pente de Croupeton	Νεκροταφείο	5000-4600 BC | Villeneuve-Saint-Germain	Bonnardin 2009
22	Vignely	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Taborin 1974, Vencl 1959
23	Montereau	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
24	Marolles-sur-Seine	Νεκροταφείο	5000-4600 BC | Villeneuve-Saint-Germain	Augereau & Bonnardin 1998
25	Villeneuve-la-Guyard - Prépoux	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009
26	Gron - Les Sablons	Νεκροταφείο	5000-4500 BC | LBK	Müller 1997, Bonnardin 2009
27	Roque d'Aille	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Perrot κ.ά. 1972
28	Ensisheim	Νεκροταφείο	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Jeunesse 1993
29	Hoenheim	;	5500-4500 BC | LBK	Bonnardin 2009, Taborin 1974

Ισπανία

1 2

1 *Σπήλαιο Lezetxiki*

2 *Sant Pau del Camp*

ΙΣΠΑΝΙΑ

NO	Όνομα θέσης	Χαρακτηριστικά θέσης	Χρονολόγηση	Βιβλιογραφία
1	El Zafrin	Οικισμός	N	Álvarez 2011, Gibaja κ.ά. 2012
2	Los Millares	Οικισμός	3200-2300 BC | Los Milares	Álvarez 2011
3	El Collado	Οικισμός	Μεσολιθική περίοδος	Álvarez 2011
4	Puig Mascaro	Οικισμός	N	Álvarez 2011
5	Lezetxiki	Σπήλαιο	Παλαιολιθική περίοδος	Arrizabalaga κ.ά. 2011
6	Gavá	Σπήλαιο	N	Álvarez 2011
7	Les Cendres	Σπήλαιο	N	Álvarez 2011
8	Cueva de los Aviones	Σπήλαιο	Παλαιολιθική περίοδος	Álvarez 2011, Zilhão κ.ά. 2010
9	Cueva de Nerja	Σπήλαιο	N-ΧΛΘ	Álvarez 2011
10	La Follonera	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
11	Vapor Gorina	;	ΧΛΘ	Álvarez 2011
12	Cova Bonica	;	N	Álvarez 2011
13	Sant Pau del Camp	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
14	El Cavet	;	N	Álvarez 2011
15	Colata	;	N-ΧΘ	Álvarez 2011
16	La Sarsa	;	N	Álvarez 2011
17	Fuente Álamo	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
18	Cerro de las Cabezas	;	ΧΛΘ	Álvarez 2011
19	Camposoto	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
20	Toscanos	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
21	Cuesta del Negro	;	Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011
22	Terrera Ventura	;	ΧΛΘ	Álvarez 2011
23	Cabezo Moro	;	N-ΧΘ	Álvarez 2011
24	Gatas	;	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Álvarez 2011

ΤΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ
La parure funéraire au Néolithique ancien
Beads and Bead Makers
ETHNIC JEWELLERY

Βιβλιογραφία

Abadía, O. M. & Nowell, A. (2014) Palaeolithic personal ornaments: Historical development and epistemological challenges. *Journal of Archaeological Method and Theory, 22*(3), 952–79.

Adam, E. & Kotjabopoulou, E. (1997) The organic artefacts from Klithi. Στο G. Bailey (επιμ.), *Klithi: Palaeolithic Settlement and Quaternary Landscapes in Northwest Greece, Vol. I: Excavation and Intrasite Analysis at Klithi*, 245–59. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research [McDonald Institute Monographs].

Αδάμ–Βελένη, Π., Στεφανή, Ε. & Δημουλά, Α. επιμ. (2014) *Νεολιθικά Τέχνεργα.* Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Αδρύμη–Σισμάνη, Β. (2013) Αγρότες και ψαράδες: «Παρά καλλίναον βοιβίαν λίμναν». *Ανάσκαμμα, 6*, 49–62.

Adrymi-Sismani, V. (2016) The settlement at the Mikrothives interchange and the transition from the Chalcolithic to the Early Bronze Age. Στο Z. Tsirtsoni (επιμ.), *The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria, 5000–3000 cal BC*, 365–416. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée–Jean Pouilloux [Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, n° 69].

Alarashi, H. (2014) *La parure épipaléolithique et néolithique de la Syrie (12e au 7e millénaire avant J.C.): Techniques et usages, échanges et identités.* Lyon: Université Lumière – Lyon 2 [Διδ. διατριβή].

Albrethsen, S. & Brinch Petersen, E. (1976) Excavation of a Mesolithic cemetery at Vedbæk, Denmark. *Acta Archæologica, XLVII,* 1–28.

Alexander, D. (1911) Notes on ornaments of the Womdeo Pagans, who are a section of the Marghi Pagans (females only). *Man, 11*, 1–2.

Αλματζή, Κ. (2002) Η αλιεία σ΄ένα λιμναίο οικισμό. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 135–44. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Alram–Stern, E. (2012) Visviki Magoula – Velestino: The so–called Megaron reconsidered. *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, 4*, 75–84.

Alram–Stern, E. & Ντούζουγλη, Α. (2009) Ο Υστερονεολιθικός οικισμός της Μαγούλας Βισβίκη στη νότια Θεσσαλία. *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, 2*, 75–84.

Alram–Stern, E. & Dürauer, C. (2015) Die Statuetten. Στο E. Alram–Stern & A. Dousougli–Zachos (επιμ.), *Die Deutschen Ausgrabungen 1941 auf der Visviki–Magula / Velestino: Die neolithischen Befunde und Funde*, 439–43. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, Band 36].

Altinbilek, Ç., Coşkunsu, G., Dede, Y., Iovino, M. R., Lemorini, C. & Özdoğan, A. (2001) Drills from Çayönü: A combination of ethnographic, experimental and use–wear analysis. Στο I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti & P. Biagi (επιμ.), *Beyond Tools: Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant*, 137–44. Berlin: Ex Oriente.

Álvarez–Fernández, E. (2011) *Spondylus* shells at prehistoric sites in the Iberian peninsula. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 13–8. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Αντωνάρας, Α. (2004) Δαχτυλίδια τοξοτών: Συμβολή στη μελέτη τους. *Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, 11*, 50–67.

Appadurai, A. (1986) Introduction: Commodities and the politics of value. Στο A. Appadurai (επιμ.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, 3–64. Cambridge: Cambridge University Press.

Arnold, J. E. & Munns, A. (1994) Independent of attached specialization: The organization of shell bead production in California. *Journal of Field Archaeology*, *21*(4), 473–89.

Arrizabalaga, Á., Álvarez–Fernández, E. & Iriarte, M.–J. (2011) *Spondylus* sp. at Lezetxiki Cave (Basque Country, Spain): First evidence of its use in symbolic behavior during the Aurignacian in Europe. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 19–24. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Astruc, L., Vargiolu, R., Ben Tkaya, M., Balkan–Atlı, N., Özbaşaran, M. & Zahouani, H. (2011) Multi–scale tribological analysis of the technique of manufacture of an obsidian bracelet from Asıklı Höyük (Aceramic Neolithic, Central Anatolia). *Journal of Archaeological Science*, *38*(12), 3415–24.

Atıl, E. (1987) *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*. Washington: National Gallery of Art / Harry N. Abrams, Inc.

Augereau, A. & Bonnardin, S. (1998) Marolles–sur–Seine 'Le Chemin de Sens' (Seine–et–Marne) et la fabrication de la parure en calcaire au Néolithique ancien. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *95*(1), 23–40.

Auxiette, G. (1989) Les bracelets néolithiques dans le Nord de la France, la Belgique et l'Allemagne rhénane. *Revue Archéologique de Picardie*, *1*(1), 13–56.

Avramova, M. (2002) Der Schmuck aus den Gräbern von Durankulak. Στο H. Todorova (επιμ.), *Die Prähistorischen Gräberfelder von Durankulak, Band II*, 191–206. Sofia / Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.

Bajčev, O. & Obradović, D. (2016) Exotic goods in the Neolithic of the Central Balkans: *Spondylus* and other marine shell objects from Neolithic sites in the Morava Valley, Serbia. Στο P. Slaviša & M. Korać (επιμ.), *The Neolithic in the Middle Morava Valley: New Insights into Settlements and Economy, 2*, 103–26. Belgrade: Institute of Archaeology.

Bagolini, B., Barfield, L. H. & Broglio, A. (1973) Notizie preliminari delle ricerche sull'insediamento neolitico di Fimon–Molino Casarotto (Vicenza) (1969–1972). *Rivista di Scienze Preistoriche, 28*(1), 161–215.

Bailey, G. N., Carter, P. L., Gamble, C. & Higgs, E. (1983) Asprochaliko and Kastritsa: Further investigations of Paleolithic settlement and economy in Epirus (North–West Greece). *Proceedings of the Prehistoric Society*, *49*, 15–42.

Bains, R. (2012) *The Social Significance of Neolithic Stone Bead Technologies at Çatalhöyük*. London: University College London, Institute of Archaeology [Διδ. διατριβή].

Bains, R., Vasić, M., Russell, N., Bar–Yosef Mayer, D. E., Wright, K. I. & Doherty, C. (2013) A technological approach to the study of personal ornamentation and social expression at Çatalhöyük. Στο I. Hodder (επιμ.), *Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008 Seasons*, 331–63. London / Los Angeles: British Institute of Archaeology at Ankara / Cotsen Institute of Archaeology Press [Çatalhöyük Research Project, Vol. 9 / Monumenta Archæologica, 31].

Βαϊοπούλου, Μ. (2009) Μαγούλα Θεοφάνη: Ένας προϊστορικός οικισμός στη δυτική θεσσαλική πεδιάδα. *Αρχαιολογικόν Δελτίον, 58–64, Α΄ – Μελέτες*, 1–30.

Bajnóczi, B., Schöll–Barna, G., Kalicz, N., Siklósi, Z., Hourmouziadis, G. H., Ifantidis, F., Kyparissi–Aposto-

lika, A., Pappa, M., Veropoulidou, R. & Ziota, C. (2013) Tracing the source of Late Neolithic *Spondylus* shell ornaments by stable isotope geochemistry and cathodoluminescence microscopy. *Journal of Archaeological Science*, *40*(2), 874–82.

Bakalakis, G. & Sakellariou, A. (1981) *Paradimi*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Baldacchino, J. G. & Evans, J. D. (1954) Prehistoric tombs near Zebbug, Malta. *Papers of the British School at Rome*, *22*, 1–21.

Ballet, M. (1915) La parure aux époques paléolithiques anciennes. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *12*(2), 96–170.

Banks, E. C. (2015) *Lerna: The Neolithic Settlement.* Princeton / New Jersey: American School of Classical Studies at Athens [Lerna: A Preclassical Site in the Argolid. Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens, Vol. VII].

Bar–Yosef Mayer, D. E. (2013) Towards a typology of stone beads in the Neolithic Levant. *Journal of Field Archaeology*, *38*(2), 129–42.

(2015) *Nassarius* shells: Preferred beads of the Palaeolithic. *Quaternary International*, *390*(10), 79–84.

(2017) Shell ornaments and artifacts in Neolithic Cyprus and correlations with other Mediterranean regions. *Quaternary International*.

Bar–Yosef Mayer, D. E., Bonsall, C. & Choyke, A. M. επιμ. (2017) *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork, and Personal Ornaments.* Oxford: Oxbow Books.

Bar–Yosef Mayer, D. E. & Porat, N. (2008) Green stone beads at the dawn of agriculture. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*(25), 8548–51.

Bar–Yosef Mayer, D. E., Porat, N., Gal, Z., Shalem, D. & Smithline, H. (2004) Steatite beads from Peqi'in: Long distance trade and pyro–technology during the Chalcolithic of the Levant. *Journal of Archaeological Science*, *31*(4), 493–502.

Barber, E. W. (1994) *Women's Work: The First 20,000 Years – Women, Cloth, and Society in Early Times*. New York: W. W. Norton & Co.

Barciela González, V. (2008) *Adorno y Simbolismo: Los Adornos Personales del Neolítico y Eneolítico en Villena (Alicante)*. Villena (Alicante): Fundación Municipal 'José Mª Soler'.

Barge, H. (1982) *Les parures du Néolithique ancien au début de l'Age des Métaux en Languedoc*. Marseille: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique [Laboratoire d'Anthropologie et de Préhistoire des Pays de la Méditerranée Occidentale].

Barge–Mahieu, H. & Taborin, Y. (1991) Fiche generale des objets de parure. Στο *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier IV: Objets de parure*, 3–19. Aix–en–Provence: UISPP, Commision de nomenclature sur l'industrie de l'os préhistorique / Publications del'université de Provence.

Barthes, R. (1967) *Système de la mode*. Paris: Éditions du Seuil.

Bartholeyns, G. επιμ. (2011) *Les apparences de l'homme. Civilisations*, *59*(2).

Bassermann–Jordan, E. (1909) *Der Schmuck*. Leipzig: Klinkhardt & Biermann.

Bauer, D. E. (2007) The reinvention of tradition: An ethnographic study of *Spondylus* use in coastal Ecuador. *Journal of Anthropological Research*, *63*(1), 33–50.

Baysal, E. (2013α) Will the real specialist please stand up? Characterizing early craft specialisation a comparative approach for Neolithic Anatolia. *Documenta Præhistorica*, *XL*, 233–46.

(2013β) Epipalaeolithic marine shell beads at Pınarbaşı: Central Anatolia from an Eastern Mediterranean perspective. *Anatolika*, *XXXIX*, 261–76.

(2014α) Findings relating to the manufacture and use of stone beads at Neolithic Boncuklu Höyük. *Colloquium Anatolicum*, *XIII*, 57–79.

(2014β) A preliminary typology for beads from the Neolithic and Chalcolithic levels of Barcın Höyük. *Anatolia Antiqua*, *XXII*, 1–10.

(2016α) Beadwork in a basket: An ornamental item from the final Halaf lever of Mersin Yumuktepe. *Adalya*, *XIX*, 17–29.

(2016β) Beads at the place of white earth: Late Neolithic and Early Chalcolithic Aktopraklık, Northwestern Turkey. *BEADS: Journal of the Society of Bead Researchers*, *28*, 50–9.

(2017) Reflections of faraway places: The Chalcolithic personal ornaments of Canhasan I. *Anatolian Studies*, *67*, 29–49.

Baysal, E., Baysal, A., Türkcan, A. U. & Nazaroff, A. (2015) Early specialized production? A Chalcolithic stone bracelet workshop at Kanlıtaş, Turkey. *Oxford Journal of Archaeology*, *34*(3), 235–57.

Baysal, E. & Bursalı, A. (2016) Turkey's first evil eye? The manufacture and use of blue beads in the Neolithic.

PAST: The Newsletter of the Prehistoric Society, 82, 14–5.

Baysal, E. & Erdoğu, B. (2014) Frog in the pond: Gökçeada (Imbros), an Aegean stepping–stone in the Chalcolithic use of *Spondylus* shell. *Proceedings of the Prehistoric Society, 80,* 363–78.

Beck, H. C. (1928) *Classification and Nomenclature of Beads and Pendants*. Oxford: Archaeologia Vol. LXXVII.

Becker, C. (1991) Die Tierknochenfunde von der Platia Magoula Zarkou: Neue Untersuchungen zu Haustierhaltung, Jagd und Rohstoffverwendung im neolithisch – bronzezeitlichen Thessalien. *Praehistorische Zeitschrift, 66*(1), 14–78.

Beckwith, C. & Fisher, A. (2002) *African Ceremonies.* New York: Harry N. Abrams Inc.

Bednarik, R. G. (2008) Beads and cognitive evolution. *Time & Mind: The Journal of Archaeology, Consciousness & Culture, 1*(3), 285–317.

Beldiman, C. & Sztancs, D.–M. (2008) Matière, artefact, symbole: Dents percées et imitations en os dans les dépôts d'objets de prestige de la culture Cucuteni. *Studii de Preistorie, 5,* 89–107.

(2012) Remarks on some Neo–Aeneolithic adornment made of osseous materials from Transylvania, Romania. Στο V. Cotiugă & Ş. Caliniuc (επιμ.), *Interdisciplinarity Research in Archaeology: Proceedings of the First Arheoinvest Congress, 10–11 June 2011, Iaşi, Romania*, 99–106. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2433].

Benac, A. (1973) *Obre II: A Neolithic Settlement of the Butmir Group at Gornje Polje.* Sarajevo: Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch–Herzegowinischen Landesmuseums, Bd. III.

Benecke, J. (1942) Steinzeitdörfer in den Ebenen am Olymp: Erster Bericht über Ausgrabungen des Reichsamtes für Vorgeschichte in Griechenland. *Völkischer Beobachter, 18. Februar 1942*, 8.

Bernabò Brea, L. (1946) *Gli Scavi nella Caverna delle Arene Candide.* Genova: Istituto internazionale di Studi liguri.

Bernabò Brea, M., Maffi, M., Mazzieri, P. & Salvadei, L. (2010) Testimonianze funerarie della gente dei Vasi a Bocca Quadrata in Emilia occidentale: Archeologia e antropologia. *Rivista di Scienze Preistoriche, LX,* 63–126.

Bernabò Brea, M., Mazzieri, P. & Micheli, R. (2010) People, dogs and wild game: Evidence of human–animal relations from Middle Neolithic burials and personal ornaments in northern Italy. *Documenta Præhistorica, XXVI,* 125–45.

Βεροπουλίδου, Ρ. (2009) Λιμναία όστρεα και χερσαία σαλιγκάρια από το νεολιθικό Δισπηλιό Καστοριάς. *Ανάσκαμμα, 3*, 13–26.

(2011) *Όστρεα από τους Οικισμούς του Θερμαϊκού Κόλπου: Ανασυνθέτοντας την Κατανάλωση των Μαλακίων στη Νεολιθική και την Εποχή Χαλκού*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

Βεροπουλίδου, Ρ. & Υφαντίδης, Φ. (2004) *Unio pictorum* vs. *Spondylus gaederopus:* Όστρεα και οστρέινα κοσμήματα από το Δισπηλιό. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 18*, 669–86.

Beßler, F., Brandt, M., Mierau, H.–D. & Wegner, G. (1978) Ausgrabungen und Funde in Unterfranken 1978, Frankenland. *Zeitschrift für Fränkische Landeskunde und Kulturpfleg NF, 30,* 320–2.

Biehl, P. F. & Rassamakin, J. επιμ. (2008) *Import and Imitation in Archaeology*. Langenweissach: Verlag Beier & Beran [Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes, Vol. 11].

Biermann, E. (2001–2003) *Alt– und Mittelneolithikum in Mitteleuropa: Untersuchungen zur Verbreitung verschiedener Artefakt– und Materialgruppen und zu Hinweisen auf regionale Tradierungen.* Köln.

Blanc, C. (1875) *L'art dans la parure et dans le vêtement.* Paris: Librairie Renouard.

Blauer, E. (1999) *African Elegance.* New York: Rizzoli.

Bodiou, L., Gherchanoc, F., Huet, V. & Mehl, V. επιμ. (2011) *Parures et artifices: Le corps exposé dans l'antiquité.* Paris: L'Harmattan.

Boëtsch, G., Chevé, D. & Claudot–Hawad, H. επιμ. (2010) *Décors des corps*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

Bonnardin, S. (2006) Produire pour les vivants, produire pour les morts. Στο L. Astruc, F. Bon, V. Léa & P.–Y. Milcent (επιμ.), *Normes techniques et pratiques sociales: De la simplicité des outillages pré– et protohistoriques*, 207–12. Antibes: APDCA.

(2009) *La parure funéraire des premières sociétés agro–pastorales des Bassins parisien et rhénan: Rubané, Hinkelstein et Villeneuve–Saint–Germain*. Paris: Société Préhistorique Française [Mémoire de la Société Préhistorique Française, 49].

Bordreuil, M., Bordreuil, M.–C., Jallot, L. & Remicourt, M. (2008) La 'hachette–pendeloque': Révision de l'inventaire pour la France méditerranéenne. Στο J. É. Brochier, A. Guilcher & M. Pangi (επιμ.), *Archéologies de Provence et d'ailleurs: Mélanges offerts à G. Congès et G. Sauzade*, 205–14. Aix–en–Provence: APA [Bulletin

Archéologique de Provence, suppl. 5].

Borgia, G. (1995) Why do bowerbirds build bowers? *American Scientist*, *83*(6), 542–7.

Borić, D., French, C. A. I., Stefanović, S., Dimitrijević, V., Cristiani, E., Gurova, M., Antonović, D., Allué, E. & Filipović, D. (2014) Late Mesolithic lifeways and deathways at Vlasac (Serbia). *Journal of Field Archaeology*, *39*(1), 4–31.

Borrello, M. A. & Dalmeri, G. (2004) Gli ornamenti preistorici lavorati in conchiglie conservati presso il Museo Tridentino di Scienze Naturali (Trento). *Conchiglie e Arheologia: Contributi Scientifici in Occasione della Mostra 'Dentro la Conchiglia' [Preistoria Alpina, Suppl. 1, 40]*, 43–52.

Borrello, M. A. & Micheli, R. (2004α) *Spondylus gaederopus*, gioiello dell'Europa preistorica. *Conchiglie e Arheologia: Contributi Scientifici in Occasione della Mostra 'Dentro la Conchiglia' [Preistoria Alpina, Suppl. 1, 40]*, 71–82.

(2004β) La lavorazione di ornamenti in *Spondylus gaederopus* nel neolitico della caverna delle Arene Candide (Savona, Italia) Nota preliminare. *Conchiglie e Arheologia: Contributi Scientifici in Occasione della Mostra 'Dentro la Conchiglia' [Preistoria Alpina, Suppl. 1, 40]*, 83–90.

(2011) *Spondylus gaederopus* in prehistoric Italy: Jewels from Neolithic and Copper Age sites. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 25–37. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Βουζαξάκης, Κ. (1997) Ο νεολιθικός οικισμός στην ακρόπολη των Φθιωτίδων Θηβών. *Αχαιοφθιωτικά, Β΄*(α΄), 225–46.

Βούλγαρη, Ε. (2002) Η διακοσμημένη κεραμεική: Αναζητώντας μια κοινωνική πρακτική. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 217–42. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

(2011) *Κοινωνική Σημασία της Ατομικής Έκφρασης και των Διακοσμητικών Θεμάτων στη Μελέτη της Νεολιθικής Κεραμικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

(2014) Εικόνες και αφηγήσεις από τα διακοσμημένα θραύσματα του Δισπηλιού. Στο Ε. Στεφανή, Ν. Μερούσης & Α. Δημουλά (επιμ.), *1912–2012: Εκατό Χρόνια Έρευνας στην Προϊστορική Μακεδονία*, 549–60. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Bourhis, J., Conophagos, C. & Lambert, N. (1981) Les métaux trouvés à Kitsos. Στο N. Lambert (επιμ.), *La grotte préhistorique de Kitsos (Attique): Missions 1968–1978, Tome I: L'occupation néolithique. Les vestiges des temps paléolithiques, de l'antiquité et de l'histoire récente*, 421–7. Paris: Éditions A.D.P.F. (Association pour la Diffusion de la Pensée Française) – École Française d'Athènes [Recherches sur les grandes civilisations, Synthèse no 7].

Bouzouggar, A., Barton, N., Vanhaeren, M., d'Errico, F., Collcutt, S., Higham, T., Hodge, E., Parfitt, S., Rhodes, E., Schwenninger, J. L., Stringer, C., Turner, E., Ward, S., Moutmir, A. & and Stambouli, A. (2007) 82,000–year–old shell beads from North Africa and implications for the origins of modern human behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *104*(24), 9964–9.

Boyadziev, Y., Aslanis, I., Terzijska–Ignatova, S. & Mazanova, V. (2011) Yunatsite: Ein Bulgarisch–Griechisches Grabungsprojekt. Die Jahre 2002–2008. Στο Y. Boyadziev & S. Terzijska–Ignatova (επιμ.), *The Golden Fifth Millennium: Thrace and its Neighbour Areas in the Chalcolithic*, 21–37. Sofia: National Institute of Archaeology with Museum.

Brink–Kloke, H. (1990) Das linienbandkeramische Gräberfeld von Essenbach–Ammerbreite, Ldkr. Landshut, Niederbayern. *Germania, 68*(2), 427–81.

Broglio, A., Cilli, C., Giacobini, G., Guerreschi, A., Malerba, G. & Villa, G. (2004) Typological and technological study of prehistoric implements in animal hard tissues. *Collegium Antropologicum, 28*(1), 55–61.

Burić, M. & Težak–Gregl, T. (2010) Das Grab 3 in Vinkovci: Ein Beitrag zur relativen Chronologie der Starčevo und Vinča–Kultur. Στο J. Šuteková, P. Pavúk, P. Kalábková & B. Kovár (επιμ.), *PANTA RHEI: Studies on the Chronology and Cultural Development of South–Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75th Birthday*, 59–65. Bratislava: Comenius University Bratislava.

Bursalı, A., Özbal, R., Baysal, E., Özbal, H. & Yağcı, B. (2017) Neolithic blue beads in Northwestern Anatolia: The social significance of skeuomorphism. Στο M. Cifarelli & L. Gawlinski (επιμ.), *What Shall I Say about Clothes? Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Dress in Antiquity*, 123–41. Boston, MA: Archaeological Institute of America [Selected Papers on Ancient Art and Architecture, Volume 3].

Burt, B. (2009) *Body Ornaments of Malaita, Solomon Islands*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Cambell, S. F. (1983) Attaining rank: A classification of kula shell valuables. Στο J. W. Leach & E. Leach (επιμ.), *The Kula: New Perspectives on Massim Exchange*, 229–49. Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell Pedersen, M. (2004) *Gem and Ornamental Materials of Organic Origin*. Oxford: Elsevier Butterworth–Heinemann.

Cantuel, J. (2013) Faunal remains from Pigi Athinas, a Late Neolithic settlement in Aegean. *Haemus Journal, 2*, 43–51.

Carmagnani, A. G. & Pailler, Y. (2007) Stone bracelet production in Mali. *Internet Archaeology*, *26* [http://intarch.ac.uk/journal/issue26/16/index.html].

Carter, B. P. (2011) *Spondylus* in South American prehistory. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 63–89. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Carter, T. (2008) Cinnabar and the Cyclades: Body modification and political structure in the Late EBI Southern Aegean. Στο H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu & R. Tuncel (επιμ.), *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age*, 119–29. Ankara: Ankara University Press [Research Center for Maritime Archaeology, Publication No. 1].

Caron, F., d'Errico, F., Del Moral, P., Santos, F. & Zilhão, J. (2011) The reality of Neandertal symbolic behavior at the Grotte du Renne, Arcy–sur–Cure, France. *PLoS ONE, 6*(6): e21545. doi:10.1371/journal.pone.0021545.

Caskey, J. L. & Blegen, C. W. (1975) Neolithic remains at Nemea: Excavations of 1925–1926. *Hesperia, 44*(3), 251–79.

Castor, A. Q. (2008) Grave garb: Archaic and classical Macedonian funerary costume. Στο C. S. Colburn & M. K. Heyn (επιμ.), *Reading a Dynamic Canvas: Adornment in the Ancient Mediterranean World*, 115–45. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Cattelain, P. (2012) Les parures au Paléolithique et au Mésolithique: Coquillages, dents, os, ivoire et pierres... Στο P. Cattelain, N. Bozet & G. V. di Stazio (επιμ.), *La Parure de Cro–Magnon à Clovis: 'Il n'y a pas d'Âge(s) pour se faire beau'*, 7–35. Treignes: Éditions du Cedarc [Guides Archéologiques du Malgré–Tout].

Cauvin, J., Aurenche, O., Cauvin, M.–C. & Balkan–Atli, N. (1999) The Pre–Pottery site of Cafer Höyük. Στο M. Özdoğan & N. Başgelen (επιμ.), *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries*, 87–103. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayinları [Ancient Anatolian Civilizations, Series 3].

Cavanagh, W., Mee, C. & Renard, J. (2004) *The Kouphovouno Project 2004* [https://www.nottingham.ac.uk/archaeology/documents/research/kouphovouno–2004.pdf].

Chacon, R. J. & Dye, D. H. επιμ. (2002) *Taking and Displaying of Human Body Parts as Trophies by Amerindians*. New York: Springer.

Chapman, J. C. (1981) *The Vinča Culture of South–East Europe*. Oxford: British Archaeological Reports [Int. Ser. 117].

(2000) *Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken objects in the Prehistory of South Eastern Europe*. London: Routledge.

(2001) Object fragmentation in the Neolithic and Copper Age of Southeast Europe. Στο P. F. Biehl, F. Bertemès & H. Meller (επιμ.), *The Archaeology of Cult and Religion*, 89–106. Budapest: Archaeolingua [Main Series, 13].

(2003) Colour in Balkan prehistory (alternatives to the Berlin and Kay colour paradigm). Στο L. Nikolova (επιμ.), *Early Symbolic Systems of Communication in Southeast Europe, Vol. I*, 31–56. Oxford: British Archaeological Reports [Int. Ser. 1139].

(2012) The shell, the pin and the earring: Balkan Copper age mortuary costumes in context. Στο Cochrane, A. & A. M. Jones (επιμ.), *Visualising the Neolithic*, 260–78. Oxford: Oxbow Books [Neolithic Studies Group Seminar Papers, Vol. 13].

Chapman, J. C. & Gaydarska, B. I. (2007) *Parts and Wholes: Fragmentation in Prehistoric Context*. Oxford: Oxbow Books.

(2009) The fragmentation premise in archaeology: From the Paleolithic to more recent times. Στο W. Tronzo (επιμ.), *The Fragment: An Incomplete History*, 131–53. Los Angeles: Getty Research Institute.

(2014) *Spondylus gaederopus – Glycymeris* exchange networks in the European Neolithic and Chalcolithic. Στο C. Fowler, J. Harding & D. Hofmann (επιμ.), *The Oxford Handbook of Neolithic Europe*, 639–56. Oxford: Oxford University Press.

Chapman, J. C., Gaydarska, B. I., Skafida, E. & Souvatzi, S. G. (2011) Personhood and the life cycle of *Spondylus* rings: An example from Late Neolithic, Greece. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 139–60. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Chapman, J. C., Gaydarska, B. I. & Slavčev, V. (2008) The life histories of *Spondylus* shell rings from the Varna I Eneolithic cemetery (North East Bulgaria): Transformation, revelation, fragmentation and deposition. Στο V. Slavchev (επιμ.), *The Varna Eneolithic Necropolis and Problems of Prehistory in Southeast Europe: Studia in Memoriam Ivani Ivanov [Acta Musei Varnænsis, VI]*, 139–62.

Chapman, J. C. & Kostov, R. (2010) The ornaments. Στο J. Chapman (επιμ.), *From Surface Collection to Prehistoric Lifeways: Making Sense of the Multi–Period Site of Orlovo, South East Bulgaria*, 40–79. Oxford: Oxbow Books.

Χατζηαγγελάκης, Λ. Π. (1984) Ο προϊστορικός οικισμός της Πετρομαγούλας. *Ανθρωπολογικά, 5,* 75–85.

(1998) Συκιές, *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, *55*, *Β' – Χρονικά*, 444.

Χατζηαγγελάκης, Λ. Π. επιμ. (2011) *Με μια Σφραγίδα Μαγική, Ταξίδι στη Νεολιθική Εποχή*. Καρδίτσα: Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας / ΛΔ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων Δυτικής Θεσσαλίας.

Χατζούδη, Α. (2002) Νεολιθικός οικισμός Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης: Προκαταρκτική μελέτη των οστέινων αντικειμένων. Στο Δ. Β. Γραμμένος & Σ. Κώτσος (επιμ.), *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, 609–26. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βόρειας Ελλάδας [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Βόρειας Ελλάδας, Αρ. 2].

Chauvière, F.–X. (2011) La parure préhistorique: Copies d'époque et imitations paléolithiques. Στο M.–A. Kaeser (επιμ.), *L'âge du faux: L'authenticité en archéologie*, 121–3. Hauterive: Éditions du Laténium.

Cheben, I. (2000) *Bajc: Eine Siedlung der Zeliezovce–Gruppe.* Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 68].

Chernakov, D. (2016) Settlement mound near the village of Kosharna. Στο Z. Tsirtsoni (επιμ.), *The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria, 5000–3000 cal BC*, 85–96. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée–Jean Pouilloux [Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, n° 69].

Chertier, B. (1985) Les spondyles entaillés de la nécropole danubienne de Larzicourt (Marne), lieu–dit Champ Bouchotte. *Préhistoire et Protohistoire en Champagne–Ardenne*, *9*, 3–18.

(1988) La sépulture danubienne de Vert–la–Gravelle (Marne), lieu–dit le Bas des Vignes. *Préhistoire et Protohistoire en Champagne–Ardenne*, *12*, 31–69.

(1998) Contribution à la connaissance du Néolithique en Champagne–Ardenne: I, Un coquillage utilisé comme parure au Néolithique ancien, le spondyle entaillé (1er partie). *Préhistoire et Protohistoire en Champagne–Ardenne*, *22*, 51–76.

(1999) Contribution à la connaissance du Néolithique en Champagne–Ardenne: I, Un coquillage utilisé comme parure au Néolithique ancien, le spondyle entaillé (2ème partie). *Préhistoire et Protohistoire en Champagne–Ardenne*, *23*, 31–44.

Chertier, B. & Joffroy, R. (1966) La sépulture danubienne de Vert–la–Gravelle. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *63*(7), 228–33.

Chevillot, C. (1976) Une atelier de bracelets en lignite décorés à Chalucet (Saint–Jean–Ligoure, Haute–Vienne). *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *73*(1), 422–36.

Chilardi, S., Guzzardi, L., Iovino, M. R. & Rivoli, A. (2005) The evidence of *Spondylus* ornamental objects in the central Mediterranean Sea. Two case studies: Sicily and Malta. Στο D. E. Bar–Yosef Mayer (επιμ.), *Archaeomalacology: Molluscs in Former Environments of Human Behaviour*, 82–90. Oxford: Oxbow Books.

Childe, G. V. (1925) *The Dawn of European Civilization.* London: Routledge & Kegan Paul.

Chiquet, P. A. (1997) La parure de Chalain 3. Στο P. Pétrequin (επιμ.), *Les sites littoraux néolithiques de Clairvaux–les–Lacs et de Chalain (Jura), III: Chalain station 3, 3200–2900 av. J.–C.*, 557–61. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.

Χονδρογιάννη–Μετόκη, Α. (1999) Εγνατία Οδός, ανασκαφή στην προϊστορική θέση «Τούμπα Κρεμαστής – Κοιλάδας», Νομού Κοζάνης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 13,* 399–414.

(2002) Αλιάκμων 2000–2002: Σωστική ανασκαφή σε δύο οικισμούς της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής περιόδου. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *15*, 557–70.

(2009) *Μη Οικιστικές Χρήσεις Χώρου στους Νεολιθικούς Οικισμούς: Το Παράδειγμα της Τούμπας Κρεμαστής Κοιλάδας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

(2010) Η καύση των νεκρών στο Νεολιθικό οικισμό της Τούμπας Κρεμαστής Κοιλάδας στην Κίτρινη Λίμνη ν.

Κοζάνης. Στο Ν. Μερούσης, Ε. Στεφανή & Μ. Νικολαΐδου (επιμ.), *ΙΡΙΣ: Μελέτες στη Μνήμη της Καθηγήτριας Αγγελικής Πιλάλη–Παπαστερίου από τους Μαθητές της στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, 213–34. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κορνηλία Σφακιανάκη.

(2011) Η ανασκαφή στα ανατολικά όρια του νεολιθικού οικισμού «Κλείτος 1» και στον οικισμό «Κλείτος 2». *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία*, *1*, 231–44.

Chokhadzhiev, S. (2006) *Slatino: Praistoricheski Selishta.* Veliko Turnovo: Faber.

Choquenet, C. (2014/προφορική ανακοίνωση) Evidence for jewellery making in a late 5th millennium household at Dikili Tash (Northern Greece): Local production and long–distance exchanges. *European Association of Archaeologists 20th Annual Meeting, İstanbul.*

Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαγκούλης, Τ. (2002) Προβλήματα και μέθοδοι προσέγγισης του χώρου. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 37–74. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Χουρμουζιάδης, Γ. Χ. (1978) Εισαγωγή στις ιδεολογίες της ελληνικής προϊστορίας. *Πολίτης*, *17*, 30–51.

(1979) *Το Νεολιθικό Διμήνι: Προσπάθεια για μία Νέα Προσέγγιση του Νεολιθικού Υλικού*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας [ανατύπωση, 1993].

(1981) Εισαγωγή στο νεολιθικό τρόπο παραγωγής (Β΄ μέρος). *Ανθρωπολογικά*, *2*, 39–54.

(1996) *Το Δισπηλιό Καστοριάς: Ένας Λιμναίος Προϊστορικός Οικισμός*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.

(1999) *Λόγια από Χώμα*. Σκόπελος: Νησίδες.

(2002) Πέρα από το χωράφι, τη λίμνη και το στάβλο. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 247–61. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

(2006) *Ανασκαφής Εγκόλπιον*. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.

(2007) Η μικρογραφία του Δισπηλιού ή με αφορμή τα νεολιθικά ειδώλια ενός λιμναίου οικισμού. *Εγνατία*, *11*, 51–77.

(2008) *Δισπηλιό: Σημειώσεις για τον Επισκέπτη*. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.

Χουρμουζιάδης, Γ. Χ. επιμ. (2002) *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Χουρμουζιάδης, Γ. Χ., Αλματζή, Ν. & Σωφρονίδου, Μ. (1999) Ανασκαφική πραγματικότητα και καθημερινές ερμηνείες. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *12*, 623–30.

Choyke, A. M. (2001) Late Neolithic red deer canine beads and their imitations. Στο A. Choyke & L. Bartosiewicz (επιμ.), *Crafting Bone: Skeletal Technologies through Time and Space [Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group, Budapest, 31 August – 5th September 1999]*, 251–66. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 937].

(2008) Shifting meaning and value through imitation in the European Late Neolithic. Στο P. F. Biehl & J. Rassamakin (επιμ.), *Import and Imitation in Archaeology*, 5–22. Langenweissach: Verlag Beier & Beran [Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes, Vol. 11].

Χριστοπούλου, Α. (1973) Συμβολή εις την έρευναν της Νεολιθικής Θεσσαλίας: Ευρήματα εκ Μεσιανής Τούμπας. *Μνήμων*, *3*, 179–208.

(2001) Νέα αποκτήματα: Χρυσά νεολιθικά κοσμήματα. *Τὸ Μουσεῖον: Περιοδική Έκδοση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου*, *2*, 121.

Χρυσοστόμου, Α., Γεωργιάδου, Α., Πολουκίδου, Χ. & Προκοπίδου, Ά. (2000) Ανασκαφικές έρευνες στην επαρχιακή οδό Άψαλου–Αριδαίας κατά το 2000. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *14*, 491–504.

Χρυσοστόμου, Π. (1989) Ο νεολιθικός οικισμός των Γιαννιτσών Β΄. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *3*, 119–34.

(1993) Ο νεολιθικός οικισμός Γιαννιτσών Β΄: Νέα ανασκαφικά δεδομένα (1992–93). *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *7*, 135–46.

(2000) *Η Νεολιθική Ειδωλοπλαστική της Επαρχίας Γιαννιτσών*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

Chrysostomou, P., Jagoulis, T. & Mäder, A. (2015) The 'Culture of Four Lakes': Prehistoric lakeside settlements (6th – 2nd mill. BC) in the Amindeon Basin, Western Macedonia, Greece. *Archäologie Schweiz*, *38*(3), 24–32.

Cifarelli, M. (2017) Costly choices: Signaling theory and dress in Period IVb Hasanlu, Iran. Στο M. Cifarelli & L. Gawlinski (επιμ.), *What Shall I Say about Clothes? Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Dress in Antiquity*, 101–19. Boston, MA: Archaeological Institute of America [Selected Papers on Ancient Art and Architecture, Volume 3].

Cifarelli, M. & Gawlinski, L. επιμ. (2017) *What Shall I Say about Clothes? Theoretical and Methodological Approaches to the Study of Dress in Antiquity.* Boston, MA: Archaeological Institute of America [Selected Papers on Ancient Art and Architecture, Volume 3].

Çilingiroğlu, Ç. (2009) Of stamps, loom weights and spindle whorls: Contextual evidence on the function(s) of

neolithic stamps from Ulucak, İzmir, Turkey. *Journal of Mediterranean Archaeology*, *22*(1), 3–27.

Clark, J. G. D. (1952) *Prehistoric Europe: The Economic Basis*. London: Methuen & Co.

Cleland, L., Harlow, M. & Llewellyn–Jones, L. επιμ. (2005) *The Clothed Body in the Ancient World*. Oxford: Oxbow Books.

Colburn, C. S. & Heyn, M. K. (2008) Bodily adornment and identity. Στο C. S. Colburn & M. K. Heyn (επιμ.), *Reading a Dynamic Canvas: Adornment in the Ancient Mediterranean World*, 1–12. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Colburn, C. S. & Heyn, M. K. επιμ. (2008) *Reading a Dynamic Canvas: Adornment in the Ancient Mediterranean World*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Cole, H. M. (1979) Living art among the Samburu. Στο J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (επιμ.), *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*, 87–102. The Hague: Mouton Publishers.

Coleman, J. E. (1992) Excavations at Halai, 1990–1991. *Hesperia*, *61*(3), 265–89.

Comşa, E. (1973) Parures néolithiques en coquillages marins découvertes en territoire roumain. *Dacia (N.S.), XVII,* 61–76.

Conneller, C. (2013) Deception and (mis)representation: Skeuomorphs, materials, and form. Στο B. Alberti, A. M. Jones & J. Pollard (επιμ.), *Archaeology after Interpretation: Returning Materials to Archaeological Theory*, 119–34. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

Conner, M. W. & Pelrine, D. (1983) *The Geometric Vision: Arts of the Zulu*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Galleries / Indiana University Press.

Corder, G. (2005) Rondelles crâniennes: Une enquête bibliographique. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *102*(2), 361–9.

Cordwell, J. M. (1979) The very human arts of transformation. Στο J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (επιμ.), *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*, 47–75. The Hague: Mouton Publishers.

Cordwell, J. M. & Schwarz, R. A. επιμ. (1979) *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*. The Hague: Mouton Publishers.

Costabile, F. (2001) Ancilla Domni: Una nuova dedica su armilla aurea da Pompei. *Minima Epigraphica et Papyrologica, IV*(6), 447–74.

Costin, C. L. (1991) Craft specialization: Issues in defining, documenting, and explaining the organization of production. Στο M. B. Schiffer (επιμ.), *Archaeological Method and Theory, Vol. 3*, 1–56. Tuscon: The University of Arizona Press.

Courtin, J. & Gutherz, X. (1976) Les bracelets de pierre du Néolithique méridional. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *73*(1), 352–69.

Cristiani, E. & Borić, D. (2012) 8500–year–old Late Mesolithic garment embroidery from Vlasac (Serbia): Technological, use–wear and residue analyses. *Journal of Archaeological Science, 39*(11), 3450–69.

(2017) Personal adornment and personhood among the last mesolithic foragers of the Danube Gorges in the Central Balkans and beyond. Στο D. E. Bar–Yosef Mayer, C. Bonsall & A. M. Choyke (επιμ.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork, and Personal Ornaments,* 39–68. Oxford: Oxbow Books.

Daly, R. (2004) Worked bone. Στο N. Russell, K. Pawlowska & K. Twiss, *Animal bone report. Çatalhöyük 2004 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep04/ar04_17.html]

Damick, A. & Woodworth, M. (2015) Steatite beads from Tell Fadous–Kfarabida: A case study in early Bronze Age technology in Northern Coastal Lebanon. *Journal of Archaeological Science: Reports*, *3*, 603–14.

Darcque, P., Κουκούλη–Χρυσανθάκη, Χ., Μαλαμίδου, Δ., Τσιρτσώνη, Ζ. & Βαλαμώτη, Μ.–Σ. (2012) Στιγμιότυπα από τις ποικίλες δράσεις ενός νεολιθικού νοικοκυριού: Η «Οικία 1» του Ντικιλί Τας. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 26,* 521–30.

Darcque, P., Touchais, G. & Treuil, R. (1992) Dikili Tash. *Bulletin de Correspondance Hellénique, 116*(2), 715–9.

David, É. (2004) *Technologie osseuse des derniers chasseurs préhistoriques en Europe du Nord (Xe–VIIIe millénaires avant J.–C.): Le Maglemosien et les technocomplexes du Mésolithique*. Nanterre: Maison Archéologie Ethnologie [Διδ. διατριβή].

Davis, F. D. (1968) Neue bandkeramische Gräber von Mangolding, Ldkr. Regensburg–Süd. *Quartär – Internationales Jahrbuch zur Erforschung des Eiszeitalters und der Steinzeit, 19,* 323–35.

Δάβρη, Κ., Μαστροθεόδωρος, Γ. & Σάμψων, Α. (2015) Οι πρώτες αναλυτικές παρατηρήσεις δέκα νεολιθικών ψήφων από το Σπήλαιο Σαρακηνού Βοιωτίας με την μέθοδο φθορισιμετρίας ακτινών Χ.

Day, J. επιμ. (2013) *Making Senses of the Past: Toward a Sensory Archaeology*. Carbondale & Edwardsville: Southern Illinois University Press [Center for Archaeological Investigations, Occasional Paper No. 40].

Delaitte, H., Errera, M., Jadin, I., Lawarrée, G. & Pétrequin, P. (2010) Une hache–pendeloque néolithique en néphrite alpine à Ouffet 'Houp–le–Loup'. *Bulletin des Chercheurs de la Wallonie, 49,* 77–94.

Delamotte, M. & Vardala–Theodorou, E. (1994) *Shells from the Greek Seas.* Athens: Goulandris Natural History Museum.

DeMello, M. (2007) *Encyclopedia of Body Adornment.* Connecticut: Greenwood.

Deppert–Lippitz, B. (1985) *Griechische Goldschmuck.* Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern [Kulturgeschichte der Antiken Welt, Band 27].

Derevianko, A. P., Shunkov, M. V. & Volkov, P. V. (2008) A Paleolithic bracelet from Denisova Cave. *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, *34*(2), 13–25.

Dergačev, V. (1998) *Karbunskij klad.* Chişinău: Tipografia Academiei de Ştiinţe.

(2002) *Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag [Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XX, Band 9].

d'Errico, F., Henshilwood, C., Vanhaeren, M. & van Niekerk, K. (2005) *Nassarius kraussianus* shell beads from Blombos Cave: Evidence for symbolic behaviour in the Middle Stone Age. *Journal of Human Evolution*, *48*(1), 3–24.

d'Errico, F., Jardon–Giner, P. & Soler–Mayor, B. (1993) Critères à base experiementale pour l' étude des perforations naturelles et intentionnelles sur coquillages. Στο P. C. Anderson (επιμ.), *Traces et fonctions: Les gestes retrouvés*, 243–54. Liège: Service de préhistoire, Université de Liège.

d'Errico, F. & Vanhaeren, M. (2006) *Earliest personal ornaments and their significance for the origin of language debate*. Στο R. Botha & C. Knight (επιμ.), *The Cradle of Language*, 16–40. Oxford: Oxford University Press [Studies in the Evolution of Language, 12].

Diamant, S. R. (1974) A prehistoric figurine from Mycenae. *Annual of the British School at Athens*, *69*, 103–7.

Dias–Meirinho, M.–H. (2011) *Des armes et des hommes: L'archerie à la transition fin du Néolithique–Age du Bronze en Europe occidentale*. Toulouse: Université de Toulouse [Διδ. διατριβή].

Dieckmann, V. B., Maier, U. & Vogt, R. (1997) Hornstaad–Hörnle, eine der ältesten jungsteinzeitlichen Ufersiedlungen am Bodensee. Στο H. Schlichtherle (επιμ.), *Pfahlbauten rund um die Alpen*, 15–28. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Dikaios, P. (1934) Two Neolithic steatite idols. *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, *2*, 16.

(1953) *Khirokitia: Final Report on the Excavation of a Neolithic Settlement in Cyprus on behalf of the Department of Antiquities, 1936–1946.* Oxford: Oxford University Press.

Δημάκη, Σ. & Σουβατζή, Σ. (2009) Οικισμός της πρώιμης νεολιθικής στον Άγιο Βλάση Λοκρίδας. *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, 3,* 1121–9.

Δημακοπούλου, Κ. επιμ. (1998) *Κοσμήματα της Ελληνικής Προϊστορίας: Ο Νεολιθικός Θησαυρός*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων.

Dimitrijević, V. (2014) The provenance and use of fossil scaphopod's shells at the Late Neolithic / Eneolithic site Vinča–Belo Brdo. Στο K. Dupont, C. Szabó, V. Dimitrijević, L. Gómez Gastélum & S. Nathalie (επιμ.), *Archaeomalacology: Shells in the Archaeological Record,* 33–41. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2666].

Dimitrijević, V. & Tripković, B. (2002) New *Spondylus* findings at Vinča–Belo Brdo: 1998–2001 campaigns and regional approach to problem. *Starinar, 52,* 47–62.

(2006) *Spondylus* and *Glycymeris* bracelets: Trade reflections at Neolithic Vinča–Belo Brdo. *Documenta Præhistorica, XXXIII,* 237–52.

Dissanayake, E. (1995) *Homo Aestheticus: Where Art Comes from and Why*. Seattle: University of Washington Press.

Dobres, M.–A. (1995) Gender and prehistoric technology: On the social agency of technical strategies. *World Archaeology*, *27*(1), 25–49.

(2010) Archaeologies of technology. *Cambridge Journal of Economics*, *34*(1), 103–14.

Dobres, M.–A. & Hoffman, C. H. (1994) Social agency and the dynamics of prehistoric technology. *Journal of Archaeological Method and Theory, 1*(3), 211–58.

Dobres, M.–A. & Robb, J. E. επιμ. (2000) *Agency in Archaeology.* London: Routledge.

Dörpfeld, W. (1927) *Alt–Ithaka: Ein Beitrag zur Homer–Frage.* München–Gräfelfing: R. Uhde.

Douka, K. (2011) The contribution of archaeometry to the study of prehistoric marine shells. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 171–80. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Δουλκερίδου, Σ. (2009) Ορισμένες παρατηρήσεις για τη λιθοτεχνία λαξευμένου λίθου από το Δισπηλιό Καστοριάς.

Ανάσκαμμα, *3*, 27–36.

Dragormir, I. T. (1959) Necropola tumulară de la Brăiliţa. *Materiale şi Cercetări Arheologice, V,* 671–94.

Dubin, L. S. (1987) *The History of Beads: From 30,000 B.C. to the Present*. New York: Abradale Press.

Effinger, M. (1996) *Minoischer Schmuck.* Oxford: British Archaeological Reports [Int. Ser. 646].

Efstratiou, N. (1985) *Agios Petros. A Neolithic Site in the Northern Sporades: Aegean Relationships during the Neolithic of the 5th Millennium.* Oxford: British Archaeological Reports [Int. Ser. 241].

Eicher, J. B. & Roach–Higgins, M. E. (1992) Definition and classification of dress: Implications for analysis of gender roles. Στο R. Barnes & J. B. Eicher (επιμ.), *Dress and Gender: Making and Meaning*, 8–28. Oxford: Berg.

Elster, E. (2001) Middle Neolithic to Early Bronze Age bone tools from Sitagroi, Greece. Στο A. Choyke & L. Bartosiewicz (επιμ.), *Crafting Bone: Skeletal Technologies through Time and Space [Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group, Budapest, 31 August – 5th September 1999]*, 355–70. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 937].

(2003) Bone tools and other artifacts. Στο E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968–1970. Vol. 2: The Final Report*, 31–80. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 20].

Elwin, V. (1942) The use of cowries in Bastar state, India. *Man, 42*, 121–4.

Erdoğu, B. (2013) Uğurlu: A Neolithic settlement on the Aegean Island of Gökçeada. Στο M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (επιμ.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research – Northwestern Turkey and Istanbul*, 1–33. İstanbul: Archaeology & Art Publications.

Erikson, J. M. (1969) *The Universal Bead.* New York: W. W. Norton & Co.

Esin, U. & Harmakayan, S. (1999) Aşıklı. Στο M. Özdoğan & N. Başgelen (επιμ.), *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries*, 115–32. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayinları [Ancient Anatolian Civilizations Series, 3].

Evans, J. D. (1964) Excavations in the Neolithic settlement of Knossos, 1957–60: Part I. *Annual of the British School at Athens*, *59*, 134–240.

Evans, J. D. & Renfrew, C. (1968) *Excavations at Saliagos near Antiparos*. London: British School at Athens [Suppl. Vol., No. 5].

Evely, R. D. G. (1993) *Minoan Crafts, Tools and Techniques: An Introduction.* Göteborg: Paul Åströms förlag [Studies in Mediterranean Archaeology, 92: 1–2].

Φακορέλλης, Γ. & Μανιάτης, Γ. (2002) Αποτελέσματα χρονολόγησης δειγμάτων με τη μέθοδο του ^{14}C. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 289–94. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Facorellis, Y., Sofronidou, M. & Hourmouziadis, G. H. (2014) Radiocarbon dating of the Neolithic lakeside settlement of Dispilio, Kastoria, Northern Greece. *Radiocarbon*, *26*(2), 511–28.

Fairfield, F. G. (1937) A necklace of human teeth. *Journal of the Polynesian Society, 46,* 130–3.

Falci, C. G. (2015) *Stinging Beads Together: A Microwear Study of Bodily Ornaments in Late Pre–Colonial North–Central Venezuela and North–Western Dominican Republic*. Leiden: University of Leiden, Faculty of Archaeology.

Farid, S. (2002) South Area Shelter. *Çatalhöyük 2002 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk./catal/Archive_rep02/a08.html].

Faris, R. (2007) Body art and modernity: South–east Nuba. Στο E. Ewart & M. O'Hanlon (επιμ.), *Body Arts and Modernity*, 72–87. Wantage, Oxon: Sean Kingston.

Fehlmann, D. (2008) *Die Knochen–, Zahn– und Geweihartefakte der linearbandkeramischen Siedlung Asparn, Zaya–Schletz (NÖ)*. Wien: Historisch–Kulturwissenschaftliche Fakultät.

Fidanoski, L. (2012) *Cerje – Govrlevo and Miloš Bilbija.* Skopje: Museum of the City of Skopje.

Fiore, D. (2008) Body painting and visual practice: The creation of social identities through image making and display in Tierra del Fuego (Southern South America). Στο D. Fiore, I. Domingo Sanz & S. K. May (επιμ.), *Archaeologies of Art: Time, Place, and Identity*, 243–66. Walnut Creek, California: Left Coast Press.

Fischer, G. & Loren, D. D. (2003) Embodying identity in archaeology: Introduction. *Cambridge Archaeological Journal*, *13*(2), 225–30.

Fisher, A. (1984) *Africa Adorned.* New York: Harry N. Abrams Inc.

Fokkens, H., Achterkamp, Y. & Kuijpers, M. (2008) Bracers or bracelets? About the functionality and meaning of Bell Beaker wrist–guards. *Proceedings of the Prehistoric Society*, *74*, 109–40.

Fol, A. & Lichardus, J. (1988) *Macht, Herrschaft und Gold: Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation.* Saarbrücken: Moderne Galerie des Saarlands–Museum.

Fowler, C. (2004) *The Archaeology of Personhood: An Anthropological Approach*. London: Routledge.
Francis, P. (1991) Beadmaking at Arikamedu and beyond. *World Archaeology*, *23*(1), 28–43.
French, D. (2010) *Canhasan Sites 3, Canhasan I: The Small Finds.* London: The British Institute at Ankara.
Frickhinger, E. (1926) Ein neuer *Spondylus*–Muschelschmuck. *Germania, 10,* 70–1.
Fritsch, B., Müller, U. & Dresely, V. (2008) Die linienbandkeramischen Gräberfelder von Derenburg 'Meerenstieg II' und Halberstadt 'Sonntagsfeld', Lkr. Harz. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte, 92,* 25–229.
Fromont, N. (2013) *Anneaux et cultures du Néolithique ancien: Production, circulation et utilisation entre massifs ardennais et armoricain.* Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2499].
Fromont, N., Hérard, A. & Hérard, B. (2010) Un dépôt d'anneaux en pierre du Néolithique ancien à Falaise, 'zone d'activité Expansia II' ? *L'Anthropologie, 114*(2), 199–237.
Φρούσσου, Ε. (2003) Κατάλοιπα ανθρώπινης παρουσίας της Αρχαιότερης Νεολιθικής στην περιοχή του Ρεγγινίου Φθιώτιδας. *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, 1,* 641–56.

Gajić–Kvaščeva, M., Marić Stojanović, M., Šmit, Ž., Kantarelou, V., Germanos Karydas, A., Šljivar, D., Milovanović, D. & Andrić V. (2012) New evidence for the use of cinnabar as a colouring pigment in the Vinča culture. *Journal of Archaeological Science*, *39*(4), 1025–33.
Galbenu, D. (1963) Neoliticheskaya musterskaya dlya obrabotki ukrashenii v Hîrşove. *Dacia (N.S.), VII,* 501–9.
Galik, A. (2015) Geräte und Schmuck aus Knochen, Geweih und Mollusken. Στο E. Alram–Stern & A. Dousougli–Zachos (επιμ.), *Die Deutschen Ausgrabungen 1941 auf der Visviki–Magula / Velestino: Die neolithischen Befunde und Funde*, 455–73. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, Band 36].
Gallay, G. & Schweitzer, R. (1971) Das bandkeramische Gräberfeld von Rixheim (Dép. Haut–Rhin). *Archäologisches Korrespondenzblatt, 1*(1), 15–22.
Γαλλής, Κ. & Ορφανίδη, Λ. (1996) *Ειδώλια της Νεολιθικής Θεσσαλίας – Τόμος Ι*. Αθήνα: Κέντρον Ερεύνης της Αρχαιότητος της Ακαδημίας Αθηνών.
Gardelková–Vrtelová, A. & Golej, M. (2013) The necklace from the Stránice site in the Hodonín district (Czech Republic): A contribution on the subject of *Spondylus* jewellery in the Neolithic. *Documenta Præhistorica, XL*, 265–76.
Garfinkel, Y. (1987α) Yiftahel: A Neolithic village from the seventh millennium B.C. in Lower Galilee, Israel. *Journal of Field Archaeology*, *14*(2), 199–212.
(1987β) Bead manufacture at the Pre–Pottery Neolithic B site of Yiftahel. *Mitekufat Haeven (Journal of the Israel Prehistoric Society)*, *20*, 79–90.
Gaydarska, B. I. & Chapman, J. C. (2008) The aesthetics of colour and brilliance: Or why were prehistoric persons interested in rocks, minerals, clays and pigments? Στο R. I. Kostov, B. Gaydarska & M. Gurova (επιμ.), *Geoarchaeology and Archaeomineralogy: Proceedings of the International Conference, 29–30 October 2008, Sofia*, 63–6. Sofia: St. Ivan Rilski.
Gaydarska, B. I., Gurova, M., Chernakov, D., Blake, E. & Chapman, J. C. (2012) A place to live, a place to bury and a place to hoard: Understanding deposition on and off the Bulgarian tell of Kosharna. *Archaeologia Bulgarica, XVI(2),* 27–58.
Gell, A. (1993) *Wrapping in Images: Tattooing in Polynesia.* Oxford: Clarendon Press [Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology, Cultural Forms].
Gellert, J. F. & Garscha, F. (1930) Prähistorisches Depotfund aus dem östlichen Tafelbalkan, insbesondere Muschelringe. *Praehistorische Zeitschrift, 21*, 269–71.
Gerling, C. (2007) Der Tod in der jüngeren Bandkeramik: Das Gräberfeld von Schwetzingen. *Denkmalpflege in Baden–Württemberg, 56*(3), 159–63.
(2012) Das linearbandkeramische Gräberfeld von Schwetzingen, Rhein–Neckar–Kreis. *Fundberichte aus Baden–Württemberg, 32*(1), 7–263.
Gero, J. M. & Conkey, M. W. επιμ. (1991) *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*. Oxford: Blackwell.
Gheorghiu, D. (2012) 'Skeuomorphs': On the rhetoric of material in the Gumelniţa tradition. *Documenta Præhistorica, XXXIX*, 287–94.
Gibaja, J. F., Carvalho, A. F., Rojo, M., Garrido, R. & García, I. (2012) Production and subsistence strategies at El Zafrín (Chafarinas Islands, Spain): New data for the early Neolithic of North–West Africa. *Journal of Archaeological Science, 39*(10), 3095–104.
Gimbutas, M. (1974) Anza, ca. 6500–5000 B.C.: A cultural yardstick for the study of Neolithic Southeast Europe. *Journal of Field Archaeology, 1*(1/2), 26–66.

(1976) Ornaments and other small finds. Στο M. Gimbutas (επιμ.), *Neolithic Macedonia, as reflected by Excavation at Anza, Southeast Yugoslavia*, 242–56. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 1].

(1989) Ornaments and miscellaneous objects. Στο M. Gimbutas, S. Winn & D. Shimabuku (επιμ.), *Achilleion: A Neolithic Settlement in Thessaly, Greece, 6400–5600 B.C.*, 251–8. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 14].

Γιαγκούδη, Ε. (2005) *Κοσμήματα από τη Νεολιθική Μάκρη Έβρου*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Μτπχ. εργασία].

Γιαγκούλης, Τ. & Χουρμουζιάδη, Α. (2002) Δισπηλιό 2002: Εικόνες ενός (απο)δομημένου χώρου. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 16,* 641–8.

Γραμμένος, Δ. Β. (1991) *Νεολιθικές Έρευνες στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία*. Αθήναι: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αρ. 117.

(1997) *Νεολιθική Μακεδονία*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, Αρ. 56].

Γραμμένος, Δ. Β. & Κώτσος, Σ. (2002) *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βόρειας Ελλάδας [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Βόρειας Ελλάδας, Αρ. 2].

(2004) *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης: Μέρος ΙΙ (1998–2003)*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βόρειας Ελλάδας [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Βόρειας Ελλάδας, Αρ. 6].

Glover, I. C., Hughes–Brock, H. & Henderson, J. επιμ. (2003) *Ornaments from the Past: Bead Studies after Beck: A Book on Glass and Semiprecious Stone Beads in History and Archaeology for Archaeologists, Jewellery Historians and Collectors.* London: Bead Study Trust.

Glowacki, M. (2005) Food of the gods or mere mortals? Hallucinogenic *Spondylus* and its interpretive implications for warly Andean society, *Antiquity, 79*(304), 257–68.

Golani, A. (2014) Cowrie shells and their imitations as ornamental amulets in Egypt and the Near East. Στο A. Golani & Z. Wygnańska (επιμ.), *Beyond Ornamentation: Jewelry as an Aspect of Material Culture in the Ancient Near East*, 71–84. Warsaw: Polish Archaeology in the Mediterranean Special Studies, XXIII/2.

Gollmer, C. A. (1885) On African symbolic messages. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 14*, 169–82.

González–Urquijo, J., Abbès, F., Alarashi, H., Ibáñez, J. J. & Lazuén, T. (2013) Microdrill use at Khiamian sites in central and northern Levant (Syria and Lebanon). Στο F. Borrell, J. J. Ibáñez & M. Molist (επιμ.), *Stone Tools in Transition: From Hunter–Gatherers to Farming Societies in the Near East*, 177–89. Bellaterra (Barcelona): Universitat Autònoma de Barcelona.

Gosden, C. & Marshall, Y. (1999) The cultural biography of objects. *World Archaeology*, *31*(2), 169–78.

Goto, A. (1996) Shell money production in Langa–Langa, Malaita Province, Solomon Islands. *SPC Traditional Marine Resource Management and Knowledge Information Bulletin, 7*, 6–11.

Govedarica, B. (2004) *Zepterträger – Herrscher der Steppen: Die frühen Ockergräber des älteren Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost– und Osteuropas.* Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Graniti, M. (2012) *Gli Ornamenti Neolitici Abruzzesi*. Pisa: Università di Pisa [Διδ. διατριβή].

Green, J. D. M. (2007) Anklets and the social construction of gender in the Late Bronze and Early Iron Age Southern Levant. Στο S. Hamilton, R. D. Whitehouse & K. I. Wright (επιμ.), A*rchaeology and Women: Ancient and Modern Issues*, 283–311. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

Greenfield, H. J. (1991) A *kula* ring in prehistoric Europe? A consideration of local and interregional exchange during the Late Neolithic and the central Balkans. Στο S. A. Gregg (επιμ.), *Between Bands and States*, 287–308. Carbondale: Southern Illinois University [Center for Archaeological Investigations, Occasional Papers, 9].

Gröning, K. (1998) *Body Decoration: A World Survey of Body Art.* New York: Vendome Press.

Grössler, H. (1902) Geschlossene vorgeschichtliche Funde aus den Kreisen Mansfeld, Querfurt und Sangerhausen. *Jahresschr. Vorgesch. Sächs–Thüring. Länder, 1*, 125–244.

Gruet, Y. & Laporte, L. (2009) Objets de parure recueillis sur le site artenacien de Ponthezières. Στο L. Laporte (επιμ.), *Des premiers paysans aux premiers métallurgistes sur la façade atlantique de la France (3500–2000 av. J.–C.)*, 470–507. Chauvigny: Association des publications Chauvinoises [Mémoire, XXXIII].

Gurova, M. & Bonsall, C. (2017) Experimental replication of stone, bone and shell beads from Early Neolithic

sites in Southeast Europe. Στο D. E. Bar–Yosef Mayer, C. Bonsall & A. M. Choyke (επιμ.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork, and Personal Ornaments*, 159–67. Oxford: Oxbow Books.

Gurova, M., Bonsall, C., Bradley, B. & Anastassova, E. (2013) Approaching prehistoric skills: Experimental drilling in the context of bead manufacturing. *Bulgarian E–Journal of Archaeology*, *3*, 201–21.

Gurova, M., Bonsall, C., Bradley, B., Anastassova, E. & Cura, P. (2014) Experimental approach to prehistoric drilling and bead manufacturing. Στο S. Cura, J. Cerezer, M. Gurova, B. Santande, Rl. Oosterbeek & J. Cristóvão (επιμ.), *Technology and Experimentation in Archaeology*, 47–55. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2657].

Gwinnett, A. J. & Gorelick, L. (1981) Beadmaking in Iran in the Early Bronze Age derived by Scanning Electron Microscopy. *Expedition*, *24*(1), 10–23.

Haack, F. (2002) *Die Bandkeramischen Knochen–, Geweih– und Zahnartefakte aus den Siedlungen Herxheim (Rheinland–Pfalz) und Rosheim (Alsace)*. Freiburg: Universität Freiburg [Μτπχ. εργασία].

(2008) Gewandknebel, Geweihknebel, Knochenknebel, *Spondylus*knebel: Zur Technologie, Typologie und Chronologie linienbandkeramischer Grabbeigaben. Στο F. Falkenstein, S. Schade–Lindig & A. Zeeb–Lanz (επιμ.), *Kumpf, Kalotte, Pfeilschaftglätter: Zwei Leben für die Archäologie. Gedenkschrift für Annemarie Häusser und Helmut Spatz*, 117–28. Rahden / Westfalen: Verlag Marie Leidorf [Internationale Archäologie, Studia Honoraria, 27].

Haggis, D. C., Mook, M. S., Carter, T. & Snyder, L. M. (2007) Excavations at Azoria, 2003–2004, Part 2: The Final Neolithic, Late Prepalatial, and Early Iron Age occupation. *Hesperia, 76*(4), 665–716.

Halstead, P. (1993) *Spondylus* shell ornaments from late Neolithic Dimini, Greece: Specialized manufacture or unequal accumulation? *Antiquity*, *67*(256), 603–9.

Hamilakis, Y. (2013) *Archaeology and the Senses: Human Experience, Memory, and Affect*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hamilakis, Y., Pluciennik, M. & Tarlow, S. επιμ. (2002) *Thinking through the Body: Archaeologies of Corporeality*. London / New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.

Hamilton, N. (1996) Figurines, clay balls, small finds, and burials. Στο I. Hodder (επιμ.), *On the Surface: Çatalhöyük 1993–95*, 215–63. Cambridge / London: McDonald Institute for Archaeological Research / British Institute of Archaeology at Ankara [McDonald Institute Monographs, Çatalhöyük Research Project, Vol. 1 / BIAA Monograph, No. 22].

(1997) Grave goods. *Çatalhöyük 1997 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep97/hamilton97.html].

Hammett, J. E. & Sizemore, B. A. (1989) Shell beads and ornaments: Socioeconomic indicators of the past. Στο C. F. Hayes III, L. Ceci & C. C. Bodner (επιμ.), *Proceedings of the 1986 Shell Bead Conference, Selected Papers*, 125–38. Rochester, NY: Research Division of the Rochester Museum & Science Center [Research Records, No. 20].

Hamon, C. (2008) Functional analysis of stone grinding and polishing tools from the earliest Neolithic of north–western Europe. *Journal of Archaeological Science*, *35*(6), 1502–20.

Hansen, S. (2003) Anhänger – Amulette – Siegel: Zu einer neolithischen Fundgruppe. Στο M. Ozdoğan, H. Hauptmann & N. Başgelen (επιμ.), *Köyden Kente: Yakındoğu'da ilk Yerleşimler – Ufuk Esin'e armağan / From Village to Cities: Early Villages in the Near East – Studies presented to Ufuk Esin*, 343–60. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

(2009) Kupfer, Gold und Silber im Schwarzmeerraum während des 5. und 4. Jahrtausends v. Chr. Στο J. Apakidze, B. Govedarica, B. Hansel & E. Sava (επιμ.), *Der Schwärzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Frühheisenzeit (5000–500 v. Chr.)*, 11–50. Rahden / Westfalen: Verlag Marie Leidorf [Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 25].

Hansen, S., Toderas, M., Reingruber, A., Gatsov, I. & Georgescu, C. (2007) Pietrele, Măgura Gorgana: Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2006. *Eurasia Antiqua, 13,* 43–112.

Hargrave, E. A., Schermer, S. J., Hedman, K. M. & Lillie, R. M. επιμ. (2015) *Transforming the Dead: Culturally modified Bone in the Prehistoric Midwest.* Tuscaloosa: The University of Alabama Press.

Harris, S. (2014) Sensible dress: The sight, sound, smell and touch of Late Ertebølle Mesolithic cloth types. *Cambridge Archaeological Journal, 24*(1), 37–54.

Hauptmann, H. (1981) *Die deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki–Magula in Thessalien, III: Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum.* Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 21].

Haury, E. W. (1931) Minute beads from prehistoric Pueblos. *American Anthropologist (N.S.), 33*, 80–7.

Hayes III, C. F., Ceci, L. & Bodner, C. C. επιμ. (1989) *Proceedings of the 1986 Shell Bead Conference, Selected Papers*. Rochester, NY: Research Division of the Rochester Museum & Science Center [Research Records, No. 20].

Henry–Gambier, D., Maureille, B. & White, R. (2004) Vestiges humains des niveaux de l'aurignacien ancien du site de Brassempouy (Landes). *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris, 16*(1–2), 49–87.

Henry–Gambier, D. & White, R. (2006) Modifications artificielles des vestiges humains de l'Aurignacien ancien de la Grotte des Hyènes (Brassempouy, Landes): Quelle signification? Στο V. Cabrera, F. B. De Quirós & J. M. M. Fernández (επιμ.), *En el Centenario de Cueva de El Castillo: El Ocaso de los Neandertales*, 73–88. Madrid: Centro Asociado a la Universidad Nacional de Educación a Distancia en Cantabria.

Henshilwood, C., d'Errico, F., Vanhaeren, M., van Niekerk, K. & Jacobs, Z. (2004) Middle Stone Age shell beads from South Africa. *Science*, *304*(5669), 404.

Herz, N. (1992) Provenance determination of Neolithic to Classical mediterranean marbles by stable isotopes. *Archaeometry*, *34*(5), 185–94.

Heumüller, M. (2010) *Der Schmuck der jungneolithischen Siedlung Hornstaad–Hörnle IA im Rahmen des mitteleuropäischen Mittel– und Jungneolithikums*. Stuttgart: Forschungen und Berichte zur Vor– und Frühgeschichte in Baden–Württemberg [Siedlungsarchäologie im Alpenvorland, X].

(2016) Pfahlbaujuwelen: Schmuck mal ohne Gold und Silber. Στο Archäologisches Landesmuseum Baden–Württemberg / Landesamt für Denkmalpflege Baden–Württemberg (επιμ.) *4.000 Jahre Pfahlbauten*, 161–5. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag.

Heurtley, W. A. (1939) *Prehistoric Macedonia: An Archaeological Reconnaissance of Greek Macedonia (West of the Struma) in the Neolithic, Bronze and Early Iron Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Higgins, R. A. (1961) *Greek and Roman Jewellery*. Berkeley / Los Angeles: University of California Press.

Hintzman, M. W. (2011) Stone ring production in the Neolithic of the Near East and analogies from the American West. Στο E. Healey, S. Campbell & O. Maeda (επιμ.), *The State of the Stone: Terminologies, Continuities and Contexts in Near Eastern Lithics. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment*, 125–33. Berlin: Ex Oriente.

Hladilová, Š. (2011) Paleobiological study of *Spondylus* jewelry found in Neolithic (LPC) graves at the locality Vedrovice (Moravia, Czech Republic). Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 181–9. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Hodder, I. (1982) *Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge: Cambridge University Press [New Studies in Archaeology].

(1986) *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Höglinger, P. (1997) Schmuck und Trachtbestandteile. Στο S. Hiller & V. Nikolov (επιμ.), *Karanovo: Die Ausgrabungen im Südsektor 1984–1992, Band I*, 271–82. Salzburg / Sofia: Verlag Ferdinand Berger.

Hood, S. (1981) *Excavations in Chios 1938–1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala*. London: British School at Athens [Suppl. Vol., No. 15].

Hoskins, J. (1998) *Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People's Lives*. London: Routledge.

Hurcombe, L. (2007) A sense of materials and sensory perception in concepts of materiality. *World Archaeology, 39*(4), 532–45.

Ifantidis, F. (2006α) 'Enigmatic' notched *Spondylus* ornaments from the Neolithic: New evidence from the Aegean. *The Archaeo+Malacology Group Newsletter*, *9*, 3–5 [http://archaeomalacology.com/MalacGp09.pdf].

(2006β) The most personal personal ornament. *Archaeolog: All Things Archaeological* [http://traumwerk.stanford.edu/archaeolog/2006/10/the_most_personal_personal_orn.html].

(2011) *Cosmos* in fragments: *Spondylus* and *Glycymeris* adornment at Neolithic Dispilio, Greece. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 123–37. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

(2013) *Archaeographies: Excavating Neolithic Dispilio*. Oxford: Archaeopress.

(2014/υ. έκδ.) Strategies for ornament survival: Re–use, re–cycling, and re–contextualizing Neolithic jewellery at Dispilio, Greece. *European Association of Archaeologists 20th Annual Meeting, İstanbul*.

Ifantidis, F. & Nikolaidou, M. επιμ. (2011) *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to*

the Archaeology of Shell Technologies. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Ifantidis, F. & Papageorgiou, P. (2011) Sur un anneau néolithique en marbre fragmenté (Dispilio, Grèce). Στο F. Wateau (επιμ.), *Profils d'objets: Approches d'anthropologues et d'archéologues*, 33–43. Paris: De Boccard.

Iliopoulos, A. (2015) *The Prehistory of Material Signification: Tracing the Nature and Emergence of Early Body Ornamentation through a Pragmatic and Enactive Theory of Cognitive Semiotics*. Oxford: University of Oxford [Διδ. διατριβή].

(2016) The evolution of material signification: Tracing the origins of symbolic body ornamentation through a pragmatic and enactive theory of cognitive semiotics. *Signs and Society*, *4*(2), 244–77.

Isaza Aizpurúa, I. & McAnany, P. A. (1999) Adornment and identity: Shell ornaments from formative K'axob. *Ancient Mesoamerica*, *10*(1), 117–27.

Ivanov, I. (1988) Katalog. Στο A. Fol & J. Lichardus (επιμ.), *Macht, Herrschaft und Gold: Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*, 183–208. Saarbrücken: Moderne Galerie des Saarlands–Museum.

Ivanova, M. (2012) Perilous waters: Early maritime trade along the western coast of the Black Sea (fifth millennium BC). *Oxford Journal of Archaeology, 31*(4), 339–65.

Jašková, M. (1972) Neolitické osídlení v Přerově–Předmostí (okr. Přerov). *Přehledy Výzkumů, 1971,* 28.

Jennings, B. (2014) Repair, recycle or re–use? Creating mnemonic devices through the modification of object biographies during the Late Bronze Age in Switzerland. *Cambridge Archaeological Journal, 24*(1), 163–76.

Jeunesse, C. (1993) La nécropole rubanée d'Ensisheim 'Les Octrois' (Haut–Rhin): La parure. *Cahiers de l'association pour la promotion de la recherche archéologique en Alsace, 9,* 59–79.

(2002) La coquille et la dent: Parure de coquillage et évolution des systèmes symboliques dans le Néolithique Danubien (5600–4500). Στο J. Guillaume (επιμ.), *Matériaux, productions, circulations du Néolithique a l'Age du Bronze. Séminaire du Collège de France*, 49–65. Paris: Éditions Errance.

John, J. (2011) Status of *Spondylus* artifacts within the LBK Grave goods. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 39–45. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Johnson, R. (2001) The anthropological study of body decoration as art: Collective representations and the somatization of affect. *Fashion Theory*, *5*(4), 417–34.

Jones, S. (1997) *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present.* London: Routledge.

Joy, J. (2009) Reinvigorating object biography: Reproducing the drama of object lives. *World Archaeology, 41*(4), 540–56.

Joyce, R. A. (2005) Archaeology of the body. *Annual Review of Anthropology*, *34*, 139–58.

Kaimaris, D., Hourmouziadis, G. H. & Patias, P. (2011) 3D scanning and digital processing used in the study of a Neolithic figurine. *Applied Geomatics*, *3*(3), 153–7.

Κακαβογιάννη, Ό., Τσελεπή, Έ. & Κατσαβού, Χ. (2009) Οικισμός της Αρχαιότερης Νεολιθικής και οικία της Νεότερης Νεολιθικής εποχή στη Μερέντα. Στο Β. Βασιλοπούλου & Σ. Κατσαρού–Τζεβελέκη (επιμ.), *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό*, 143–58. Αθήνα: Δήμος Μαρκοπούλου Μεσογαίας.

Kalicz, N. & Szénászky, J. (2001) *Spondylus*–Schmuck im Neolithikum des Komitats Békés, Südostungarn. *Praehistorische Zeitschrift, 76*(1), 24–54.

Kalogiropoulou, E. (2013) *Cooking, Space and the Formation of Social Identities in Neolithic Northern Greece*. Cardiff: University of Cardiff, School of History, Archaeology & Religion [Διδ. διατριβή].

Κάραλη, Λ. (1993) Θαλάσσια όστρεα και χερσαία μαλάκια από το σπήλαιο Σκοτεινή. Στο Α. Σάμψων, *Σκοτεινή Θαρρουνίων: Το Σπήλαιο, ο Οικισμός και το Νεκροταφείο*, 370–7. Αθήνα.

(1996) Κοσμήματα: Οστρέινα–οστέινα–λίθινα. Στο Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, 165–6. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

(1998) Τα όστρεα και οι χρήσεις τους στο σπήλαιο Αλεπότρυπα Μάνης. Στο *Άνθρωπος και Σπηλαιοπεριβάλλον: Α΄ Πανελλήνιο Σπηλαιολογικό Συνέδριο 26–29 Νοεμβρίου 1992, Πρακτικά*, 107–14. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, Αρ. 68].

(2002) Ανασκαφή Σταυρούπολης: Μαλακολογικό υλικό. Στο Δ. Β. Γραμμένος & Σ. Κώτσος (επιμ.), *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, 745–803. Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βόρειας Ελλάδας [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Βόρειας Ελλάδας, Αρ. 2].

(2004) Ανασκαφή Σταυρούπολης: Μαλακολογικό υλικό. Στο Δ. Β. Γραμμένος & Σ. Κώτσος (επιμ.), *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης: Μέρος ΙΙ (1998–2003)*, 527–603. Θεσσα-

λονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βόρειας Ελλάδας [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Βόρειας Ελλάδας, Αρ. 6].

Karali, L. (1999) *Shells in Aegean Prehistory.* Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 761].

(2005) Shells from prehistoric sites of Northern Greece. Στο D. E. Bar–Yosef Mayer (επιμ.), *Archaeomalacology: Molluscs in Former Environments of Human Behaviour*, 91–8. Oxford: Oxbow Books.

(2011) Malacological material. Στο A. Sampson (επιμ.), *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece, Vol. II: Bone Tool Industries, Dietary Resources and the Paleoenvironment, and Archeometrical Studies*, 267–88. Philadelphia: INSTAP Academic Press.

Karali–Yannakopoulou, L. (1991) Parure en coquillage du site de Dimitra en Macédoine protohistorique. Στο R. Laffineur & L. Basch (επιμ.), *THALASSA: L'Egée préhistorique et la mer*, 315–22. Liège: Université de Liège [Aegæum, 7].

(1992) La coquille – Le matériel malacologique – La parure. Στο R. Treuil (επιμ.), *Dikili Tash, Village préhistorique de Macédoine orientale, I: Fouilles de Jean Desayes 1961–1975*, 112, 153–7, 159–64. Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. XXIV.

(1997) Dimitra: Matériel malacologique. Στο Δ. Β. Γραμμένος, *Νεολιθική Μακεδονία* (200–11). Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, Αρ. 56].

Καραμήτρου–Μεντεσίδη, Γ. (1998) Ξηρολίμνη Κοζάνης 1998. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *12*, 465–80.

(2005) Μαυροπηγή: Λιγνιτωρυχεία και αρχαιότητες. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *19*, 511–39.

Καραμήτρου–Μεντεσίδη, Γ. & Παπαγιαννάκης, Κ. (1997) Αιανή: Σωστικές ανασκαφές προϊστορικών χρόνων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *11*, 67–80.

Karamitrou–Mentessidi, G., Efstratiou, N., Kaczanowska, M. & Kozłowski, J. K. (2015) Early Neolithic settlement of Mavropigi in western Greek Macedonia. *Eurasian Prehistory*, *12*(1–2), 47–116.

Karamitrou–Mentessidi, G., Efstratiou, N., Kozłowski, J. K., Kaczanowska, M., Maniatis, Y., Curci, A., Michalopoulou, S., Papathanasiou, A. & Valamoti, S. M. (2013) New evidence on the beginning of farming in Greece: The Early Neolihtic settlement of Mavropigi in western Macedonia. *Antiquity* [http://antiquity.ac.uk/projgall/mentessidi336].

Karkanas, P., Pavlopoulos, K., Kouli, K., Ntinou, M., Tsartsidou, G., Facorellis, Y. & Tsourou, T. (2011) Palaeoenvironments and site formation processes at the Neolithic lakeside settlement of Dispilio, Kastoria, Northern Greece. *Geoarchaeology*, *26*(1), 83–117.

Karul, N. & Avci, M. B. (2013) Aktopraklık. Στο M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (επιμ.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research – Northwestern Turkey and Istanbul*, 45–68. İstanbul: Archaeology & Art Publications.

Kassam, A. & Megersa, G. (1989) Iron and beads: Male and female symbols of creation. A study of ornament among Booran Oromo. Στο I. Hodder (επιμ.), *The Meaning of Things: Material Culture and Symbolic Expression*, 23–32. London: Unwin Hyman [One World Archaeology, 6].

Katsarou, S. & Schilardi, D. U. (2004) Emerging Neolithic and Early Cycladic settlements in Paros: Koukounaries and Sklavouna. *Annual of the British School at Athens*, *99*, 23–48.

Κατσαρού–Τζεβελέκη, Σ. & Σκιλάρντι, Δ. (2006) Η νεολιθική κατοίκηση στις Κουκουναριές Πάρου. Στο Α. Σάμψων, *Προϊστορία του Αιγαίου: Παλαιολιθική – Μεσολιθική – Νεολιθική* (194–8). Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.

Kenoyer, J. M. (1983) *Shell Working Industries of the Indus Civilization: An Archaeological and Ethnographic Perspective.* Berkeley, CA: University of California [Διδ. διατριβή].

(1984) Shell working industries of the Indus civilization. *Paléorient*, *10*(1), 49–63.

(1991) Ornament styles of the Indus Valley tradition: Evidence from recent excavations at Harappa, Pakistan. *Paléorient*, *17*(2), 79–98.

(2005) Bead technologies at Harappa, 3300–1900 BC: A comparative summary. Στο C. Jarrige & V. Lefèvre (επιμ.), *South Asian Archaeology 2001*, 157–70. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

Kenoyer, J. M., Vidale, M. & Bhan, K. K. (1991) Contemporary stone beadmaking in Khambhat, India: Patterns of craft specialization and organization of production as reflected in the archaeological record. *World Archaeology*, *23*(1), 44–63.

Kershaw, J. F. (2013) *Viking Identities: Scandinavian Jewellery in England.* Cambridge: Cambridge University Press [Medieval History & Archaeology].

Keskin, L. (2011) Anadolu'da ele geçen halka idoller: Tipolojik ve kronolojik bir değerlendirme [Anatolian ring–idols: A typological and chronological review]. *Anadolu / Anatolia*, *37*, 195–222.

Klasnakov, M. (2011) Sondage excavations of tell Burgas in 2008–2009: Preliminary report. *Археология, 2,* 73–84.

Knappett, C. (2002) Photographs, skeuomorphs and marionettes: Some thoughts on mind, agency and object. *Journal of Material Culture, 7*(1), 97–117.

Koerper, H. G. (2001) Cowry shells: Fertility / fecundity symbols In Southern California iconography. *Journal of California and Great Basin Anthropology, 23*(1), 27–38.

Kogălniceanu, R. (2012) Adornments from the Hamangia cemetery excavated at Cernavodă – Columbia D.: Contextual analysis. Στο R. Kogălniceanu, R.–G. Curcă, M. Gligor & S. Stratton (επιμ.), *Homines, Funera, Astra: Proceedings of the International Symposium on Funerary Anthropology 5–8 June 2011 '1 Decembrie 1918' University (Alba Iulia, Romania)*, 81–95. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2410].

Κοκκινίδου, Δ. & Νικολαΐδου, Μ. (1993) *Η Αρχαιολογία και η Κοινωνική Ταυτότητα του Φύλου: Προσεγγίσεις στην Αιγαιακή Προϊστορία.* Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Kolotourou, K. (2007) Rattling jewellery and the Cypriot coroplast. *Κυπριακή Αρχαιολογία – Archaeologia Cypria*, *5*, 79–99.

Komšo, D. (2006) Kargadur: Eine Siedlung aus dem frühen– und mittleren Neolithikum Istriens. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, *27*, 111–8.

(2017) *A Treasure from the Depths. Spondylus gaederopus: Neolithic Europe's Most Prized Jewellery.* Pula: Archaeological Museum of Istria [Exhibition Catalogues, 2].

Kopytoff, I. (1986) The cultural biography of things: Commoditization as process. Στο A. Appadurai (επιμ.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, 64–91. Cambridge: Cambridge University Press.

Korošec, J. (1958–1959) *Neolitska naseobina u Danilu Bitinju.* Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.

Kotsos, S. & Urem–Kotsou, D. (2016) Langadas basin and the Neolithic settlement of Mikri Volvi. Στο K. Bacvarov & R. Gleser (επιμ.), *Southeast Europe and Anatolia in Prehistory: Essays in Honor of Vassil Nikolov on his 65th Anniversary*, 117–29. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 293].

Κουκούλη–Χρυσανθάκη, Χ., Ασλάνης, Ι. & Βάλλα, Μ. (2001) Προμαχώνας–Topolniča. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 15*, 75–82.

Κουκούλη–Χρυσανθάκη, Χ., Todorova, H., Ασλάνης, Ι., Bojadziev, J., Κωνσταντοπούλου, Φ., Vazsov, I. & Βάλλα, Μ. (1996) Προμαχώνας–Topolniča: Νεολιθικός οικισμός ελληνοβουλγαρικών συνόρων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 10β*, 745–68.

Koukouli–Chrisanthaki, C., Todorova, H., Aslanis, I., Vajsov, I. & Valla, M. (2007) Promachon–Topolniča: A greek–bulgarian archaeological project. Στο H. Todorova, M. Stefanovich & G. Ivanov (επιμ.), *The Struma / Strymon River Valley in Prehistory*, 43–62. Sofia: Gerda Henkel Stiftung.

Κούλη, Κ. (2008) Βλάστηση και άνθρωπος: Η εξέλιξη του παλαιοπεριβάλλοντος του λιμναίου οικισμού του Δισπηλιού από την οπτική της παλυνολογίας. *Ανάσκαμμα, 1,* 143–56.

Κουρτέση–Φιλιππάκη, Γ. (1996) Η κόσμηση. *Αρχαιολογία*, *58*, 79–81.

Kourtessi–Philippakis, G., Orphanidis, L. & Gallis, K. (2008) Corps et couleurs corporelles en Grèce préhistorique: Le cas des figurines néolithiques. Στο J.–P. Albert, B. Andrieu, P. Blnchard, G. Boëtsch & D. Chevé (επιμ.), *Coloris Corpus*, 183–92. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

Kukoč, S. (2012) *Spondylus gaederopus* u neolitičkim kulturama na istočnom Jadranu [*Spondylus gaederopus* in Neolithic cultures in the East Adriatic]. *Histria Antiqua*, *21*, 177–202.

Kultus, M., Ruß, D. & Schmitsberger, O. (2010) Erste Ergebnisse der Rettungsgrabungen auf der Trasse der Ortsumfahrung Maissau 2009: Die Flächen 1–Nord und 2 bis 6. *Grabungsberichte FÖ, 48,* 326–45.

Kuhn, S. L. & Stiner, M. C. (2007α) Paleolithic ornaments: Implications for cognition, demography and identity. *Diogenes, 54*(2), 40–8.

(2007β) Body ornamentation as information technology: towards an understanding of the significance of early beads. Στο P. Mellers. K. Boyle, O. Bar–Yosef & C. Stringer (επιμ.), *Rethinking the Human Revolution: New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans*, 45–54. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research [McDonald Institute Monographs].

Κυπαρίσση–Αποστολίκα, Ν. (1991) *Νεολιθικά Κοσμήματα Ιδιωτικών Συλλογών Θεσσαλίας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Μτπχ. εργασία].

(2001) *Τα Προϊστορικά Κοσμήματα της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων [Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, Αρ. 76].

Kyparissi–Apostolika, N. (2011) *Spondylus* objects from Theopetra Cave, Greece: Imported or local production? Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 161–7. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int.

Ser. 2216].

Κυπραίου, Ε. επιμ. (1997) *Το Ελληνικό Κόσμημα: 6000 Χρόνια Παράδοση*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων.

Kyselý, R., Dobeš, M. & Svoboda, K. (2017) Drilled teeth and shell artefacts from a grave at Prague–Březiněves and a review of decorative artefacts made from animal material from Corded Ware culture in the Czech Republic. *Archaeological and Anthropological Sciences* [http://dx.doi.org/10.1007/s12520–017–0514–5].

Κωτσάκης, Κ. (1996) Ανταλλαγές και σχέσεις. Στο Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, 168–70. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

(1998–1999) Αντικείμενα και αφηγήσεις: Η ερμηνεία του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη αρχαιολογία. *Επτάκυκλος*, *10*(2), 11–23.

(2008) Μετά 9000 έτη: Γιατί μας ενδιαφέρει η Νεολιθική; Στο Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέρμη και Φώς – Licht und Wärme: Αφιερωματικός Τόμος στη Μνήμη του Α. Φ. Χριστίδη*, 485–97. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Κωτσάκης, Κ. & Halstead, P. (2002) Ανασκαφή στα Νεολιθικά Παλιάμπελα Κολινδρού. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *16*, 407–16.

Laffineur, R. (2012) For a kosmology of the Aegean Bronze Age. Στο M.L. Nosch & R. Laffineur (επιμ.), *KOSMOS: Jewellery, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age*, 3–20. Liège: Peeters [Aegæum, 33].

Lammers–Keijers, Y. (2007) *Tracing Traces from Present to Past: A Functional Analysis of Pre–Columbian Shell and Stone Artefacts from Anse à la Gourde and Morel, Guadeloupe, FWI*. Leiden: Faculty of Archaeology, Leiden University Press [Archaeological Studies Leiden University, 15].

Lange, K., Perlès, C., Vanhaeren, M. & Reiche, I. (2008) Heat–induced modification of marine shells used as personal ornaments at the prehistoric site of Franchthi Cave, Greece: First results of a multianalytical approach. Στο *9th International Conference on NDT of Art, Jerusalem Israel, 25–30 May 2008*, 1–6.

Laporte, L., Desse–Berset, N., Gruet, Y. & Tresset, A. (1998) Lieu de fabrication de parure au Néolithique final et son économie de subsistance: Le site de Ponthezières à Saint–Georges–d'Oléron (Charente–Maritime). Στο X. Gutherz & R. Joussaume (επιμ.), *Le Néolithique du Centre–Ouest de la France, Actes du XXIe colloque interrégional sur le Néolithique (Poitiers 1994)*, 237–55. Chauvigny: Mémoires de l'association des publications chauvinoises, 14.

Laser, R. (1959) Eine bandkeramische Hockerbestattung mit *Spondylus*schmuck aus Wulfen, Kr. Kothen. *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte, 43*, 87–8.

Lazăr, C., Andreescu, R., Ignat, T., Mărgărit, M., Florea, M. & Bălăşescu, A. (2009) New data on the Eneolithic cemetery from Sultana–Malu Roşu (Călăraşi county, Romania). *Studii de Preistorie, 6*, 165–99.

Leary, M. R. & Buttermore, N. R. (2003) The evolution of the human self: Tracing the natural history of self–awareness. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, *33*(4), 365–404.

Le Brun, A. (1984) *Le fouilles récentes à Khirokitia (Chypre), 1977–1981*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

(1989) *Le fouilles récentes à Khirokitia (Chypre), 1983–1986*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

(1994) *Le fouilles récentes à Khirokitia (Chypre), 1988–1991*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

Lee, M. M. (2012) Dress and adornment in Archaic and Classical Greece. Στο S. L. James & S. Dillon (επιμ.), *A Companion to Women in the Ancient World*, 179–90. Oxford: Blackwell.

(2015) *Body, Dress, and Identity in Ancient Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lethmate, J. & Dücker, G. (1973) Untersuchungen zum Selbsterkennen im Spiegel bei Orang–Utans und einigen anderen Affenarten. *Zeitschrift für Tierpsychologie*, *33*, 248–69.

Leigh, C. (2002) Cutting shell disks: Langa Langa Lagoon, Solomon Islands. *Art Pacific* [http://www.art–pacific.com/artifacts/nuguinea/solomons/cutshell.htm].

Lemercier, O. (2011) Le guerrier dans l'Europe du 3e millénaire avant notre ère: L'arc et le poignard dans les sépultures individuelles campaniformes. Στο L. Baray, M. Honegger & M.–H. Dias–Meirinho (επιμ.), *L'armement et l'image du guerrier dans les sociétés anciennes: De l'objet à la tombe*, 121–65. Dijon: Éditions universitaires de Dijon.

Le Mort, F. (1985) Un exemple de modification intentionnelle: La dent humaine perforée de Saint–Germain–la–Rivière (Paléolithique supérieur). *Bulletin de la Société Préhistorique Française, 82*(6), 190–2.

Lenneis, E. (2007) Mesolithic heritage in early Neolithic burial rituals and personal adornments. *Documenta Præhistorica, XXXIV*, 129–37.

Le Quellec, J.–L. (2011) Arcs et bracelets d'archers au Sahara et en Égypte, avec une nouvelle proposition de

lecture des 'nasses' sahariennes. *Cahiers de l' association des amis de l'art rupestre saharien*, *15*, 201–20.

Leusch, V., Armbruster, B., Pernicka, E. & Slavčev, V. (2015) On the invention of gold metallurgy: The gold objects from the Varna I cemetery (Bulgaria). Technological consequence and inventive creativity. *Cambridge Archaeological Journal*, *25*(1), 353–76.

Lichardus–Itten, M., Demoule, J.–P., Perničeva, L., Grebska–Kulova, M. & Kuov, I. (2002) The site of Kovačevo and the beginnings of the Neolithic period in Southwestern Bulgaria. Στο M. Lichardus–Itten, J. Lichardus & V. Nikolov (επιμ.), *Beiträge zu Jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien*, 99–158. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Saarbrück Beiträge zur Altertumskunde, 74].

Lichter, C. (2002) Burial customs of the Lower Danube and Eastern Balkans in the Neolithic and Chalcolithic. *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, XIX,* 26–42.

Lillios, K. T. (1999) Objects of memory: The ethnography and archaeology of heirlooms. *Journal of Archaeological Method and Theory*, *6*(3), 235–62.

Λιούτας, Α. & Κώτσος, Σ. (2006) Εγνατία οδός: Ανασκαφές στην περιοχή της Μικρής Βόλβης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *20*, 241–8.

Loren, D. D. (2010) *The Archaeology of Clothing and Bodily Adornment in Colonial America*. Gainesville, FL: University Press of Florida.

MacCurdy, G. G. (1914). La Combe: A Paleolithic cave in the Dordogne. *American Anthropologist (N.S.), 16*(2), 157–84.

Mack, J. (1988) Introduction: Adorning the body, expressing the person. Στο J. Mack (επιμ.), *Ethnic Jewellery*, 9–24. London: The British Museum Press.

Mack, J. επιμ. (1988) *Ethnic Jewellery.* London: The British Museum Press.

Μαγκαφά, Μ. (2002) Η αρχαιοβοτανική μελέτη του οικισμού. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 115–34. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Makkay, J. (1985) Diffusionism, antidiffusionism and chronology: Some general remarks. *Acta Archæologica Academiæ Scientiarum Hungaricæ*, *37*, 1–12.

Malafouris, L. (2008) Beads for a plastic mind: The 'Blind Man's Stick' (BMS) hypothesis and the active nature of material culture. *Cambridge Archaeological Journal, 18*(3), 401–14.

Μαλαμίδου, Δ. (1997) Ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό «Κρυονέρι» Ν. Κερδυλλίων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *11*, 509–38.

Malamidou, D. (2007) Kryoneri: A Neolithic and Early Bronze Age Settlement in the Lower Strymon Valley. Στο H. Todorova, M. Stefanovich & G. Ivanov (επιμ.), *The Struma / Strymon River Valley in Prehistory*, 297–308. Sofia: Gerda Henkel Stiftung.

Malinowski, B. (1922) *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagœs of Melanesia New Guinea*. London: Routledge & Kegan Paul.

Μανιάτης, Γ. (2001) Παράρτημα ΙΙΙ: Εξέταση χάνδρας 97.3Α.Ψ31. Στο Α. Μαρή, *Η Νεολιθική Εποχή στο Σαρωνικό: Μαρτυρίες για την χρήση του Σπηλαίου του Ευριπίδη στην Σαλαμίνα με βάση την Κεραμεική της Νεώτερης και Τελικής Νεολιθικής*, 281–2. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

Maniatis, Y., Papadopoulos, S., Dotsika, E., Kavoussanaki, D. & Tzavidopoulos, E. (2009) Provenance investigation of Neolithic marble vases from Limenaria, Thassos: Imported marble to Thassos? Στο Y. Maniatis (επιμ.), *ASMOSIA VII, Proceedings of the 7th International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity, Thassos 15–20/9/2003*, 439–49. Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. 51.

Mannermaa, K. (2008) Birds and burials at Ajvide (Gotland, Sweden) and Zvejnieki (Latvia) about 8000–3900 BP. *Journal of Anthropological Archaeology*, *27*(2), 201–25.

Marangou, C. (1992) *Eidolia: Figurines et miniatures du néolithique récent et du bronze ancien en Grèce*. Oxford: Tempus Reparatum [British Archaeological Reports, Int. Ser. 576].

(1993) Figurines néolithiques parées de Macédoine orientale (Néolithique Récent, Grèce du Nord). Στο J. Pavúk (επιμ.), *Actes du XIIe congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Bratislava, 1–7 septembre 1991, Vol 2*, 327–34. Bratislava: Institut archéologique de l'académie slovaque des sciences, Nitra.

(2003) Neolithic watercraft in Greece: Circumstantial evidence and serious guesses. Στο C. Beltrame (επιμ.), *Boats, Ships and Shipyards, Proceedings of the Ninth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Venice 2000*, 14–8. Oxford: Oxbow Books.

Marcus, M. I. (1994) Dressed to kill: Women and pins in Early Iran. *The Oxford Art Journal*, *17*(2), 3–15.

Maréchal, C. (1985) Les bracelets néolithiques en pierre de Cafer Höyük, Turquie. *Cahiers de l'Euphrate*, *4*, 218–51.

Mărgărit, M. (2008) Les perles en valves de *Unio* dans l'habitat néolithique de Hârşova–tell (département de Constanța). *Annales d'Université 'Valahia' Târgovişte Section d'Archéologie et d'Histoire*, *X*(1), 73–7.

(2012) Shell adornments from the Hamangia cemetery excavated at Cernavodă – Columbia D: Techno–typological analysis. Στο R. Kogălniceanu, R.–G. Curcă, M. Gligor & S. Stratton (επιμ.), *Homines, Funera, Astra: Proceedings of the International Symposium on Funerary Anthropology 5–8 June 2011 '1 Decembrie 1918' University (Alba Iulia, Romania)*, 97–106. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2410].

(2016α) Exploitation of the *Unio* sp. valves for non–alimentary purposes in the Romania Eneolithic: Archaeological and experimental data. Στο S. Vitezović (επιμ.), *Close to the Bone: Current Studies in Bone Technologies*, 208–17. Belgrade: Institute of Archaeology.

(2016β) Testing the endurance of prehistoric adornments: Raw materials from the aquatic environment. *Journal of Archaeological Science*, *70*, 66–81.

Mărgărit, M. & Popovici, D. N. (2012) From block to finished object: The function of personal ornaments in the Eneolithic settlement of Hârşova–tell (județul Constanța, Romania). *Acta Archæologica Carpathica*, *XLVII*, 91–114.

Mărgărit, M., Radu, V. & Popovici, D. N. (2015) From operculum to bead: Production of pearls from opercular bones of *Cyprinus carpio* in the Romanian Eneolithic. *Environmental Archaeology, 21*(4), 351–60.

Margaritis, E. (2011) Storage, gathering and lathyrism? at Dispilio. *Ανάσκαμμα*, *5*, 113–23.

Μαρή, Α. (2001) *Η Νεολιθική Εποχή στο Σαρωνικό: Μαρτυρίες για την χρήση του Σπηλαίου του Ευριπίδη στην Σαλαμίνα με βάση την Κεραμική της Νεώτερης και Τελικής Νεολιθικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

(2003) Νεολιθικά ειδώλια, κοσμήματα και λίθινα μικροαντικείμενα από το Σπήλαιο του Ευριπίδη. Στο Α. Βλαχόπουλος & Κ. Μπίρταχα (επιμ.), *ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ: Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Χρίστο Γ. Ντούμα από τους Μαθητές του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1980–2000)*, 38–58. Αθήνα: Καθημερινή.

Marschall, O. (1970) Ein Grabfund der Linienbandkeramik mit *Spondylus*muschelschmuck von Bornstedt, Kr. Eisleben. *Ausgrabungen und Funde. Nachrichtenblatt für Vor– und Frühgeschichte, 15,* 15–7.

Martín, A. J. (2009) *The Domestic Mode of Production and the Development of Sociopolitical Complexity: Evidence from the Spondylus Industry of Coastal Ecuador*. Pittsburgh: University of Pittsburgh [Διδ. διατριβή].

Martin, T. (2012) The theoretical implications of early Anglo–Saxon brooch repair, customisation and use–adaptation. Στο B. Jervis & A. Kyle (επιμ.) *Make–Do and Mend: Archaeologies of Compromise, Repair and Reuse*, 53–65. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2408].

Martínez–Sevilla, F. (2010) Un taller neolítico de brazaletes de piedra en la cueva de los Mármoles (Priego de Córdoba). *Antiqvitas*, *22*, 35–55.

Martínez–Sevilla, F. & Maeso–Taviro, C. (2009) Experimentación aplicada a un problema arqueológico: Tecnología de los brazaletes de sección plana en el Neolítico del Sur de la Península Ibérica. Στο Organización de Jóvenes en Investigación Arqueológica (επιμ.), *Actas de las II Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica (Madrid, 6, 7 y 8 de mayo de 2009)*, 509–15. Zaragoza: Libros Pórtico.

Matthias, J. (1871) *Der menschliche Schmuck: Form, Farbe und Anwendung*. Liegnitz: Verlag von Max Cohn.

Maury, J. (1961) 'La tombe des Anglais', dolmen des Espeyroux, com. de Muraille–Château (Aveyron). *Bulletin de la Société Préhistorique Française, 58*(1–2), 35–8.

Mazanova, V. (2008) Der frühbronzezeitliche Schmuck von Tell Yunatzite. *Cultură şi Civilizație la Dunărea de Jos, XXIV,* 77–91.

McPherron, A. (1988) Miscellaneous small artifacts. Στο A. McPherron & D. Srejović (επιμ.), *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, 325–31. Pittsburg, Pennsylvania: University of Pittsburg [Ethnology Monographs, 10].

Mee, C. (2007) Cohesion and diversity in the Neolithic Peloponnese: What the pottery tells us. Στο *Being Peloponnesian: Conference Proceedings 31 March – 1 April 2007*. Nottingham: University of Nottingham [http://www.nottingham.ac.uk/csps/open–source/peloponnese–2007.aspx].

Μέλφος, Β. & Στρατούλη, Γ. (2002) Η προέλευση των πρώτων υλών για τα τέχνεργα του οικισμού. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 175–84. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μερούσης, Ν. & Στεφανή, Λ. (2004) Ο νεολιθικός οικισμός στον Πολυπλάτανο Ημαθίας: Η ανασκαφική έρευνα και η μελέτη του υλικού (2003–2004). *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *18*, 455–64.

Micheli, R. (2004) Gli ornamenti in conchiglia del Neolitico dell'Italia settentrionale. *Conchiglie e Arheologia: Contributi Scientifici in Occasione della Mostra 'Dentro la Conchiglia' [Preistoria Alpina, Suppl. 1, 40]*, 53–70.

(2010) Nuovi dati da vecchie collezioni: I bracciali neolitici in conchiglia di Cala Tramontana (San Domino, Isole Tremiti). *Bollettino del Museo Civico di Storia Naturale di Verona, Geologia Paleontologia Preistoria, 34*, 23–36.

(2012) Personal ornaments, Neolithic groups and social identities: Some insights into Northern Italy. *Documenta Præhistorica, XXXIX,* 227–56**.**

(2013) Raw materials, personal ornaments and neolithic groups: Some observations on stone bracelets of the Early Neolithic of Northern Italy. *Rubricatum: Revista del Museu de Gavà [Congrés Internacional Xarxes al Neolític], 5*, 241–8.

(2015) Conchiglie affascinanti per ornamenti di prestigio: Produzione, distribuzione e impiego dello *Spondylus Gaederopu*s nella Preistoria europea. Στο A. Girod (επιμ.), *Appunti di Archeomalacologia*, 198–212. Sesto Fiorentino: All'insegna del giglio.

Micheli, R. & Mazzieri, P. (2012) The circle and the square: Steatite exploitation for personal ornaments manufacturing during the Middle Neolithic in Northern Italy. *Rubricatum: Revista del Museu de Gavà [Congrés Internacional Xarxes al Neolític], 5*, 233–40.

Milleker, F. (1938) Vorgeschichte des Banats: Neolithicum. *Starinar, XII*, 102–66.

Miller, M. A. (1996) The manufacture of cockle shell beads at Early Neolithic Franchthi cave, Greece: A case of craft specialization? *Journal of Mediterranean Archaeology, 9*(1), 7–37.

(1997) *Jewels of Shell and Stone, Clay and Bone: The Production, Function and Distribution of Aegean Stone Age Ornaments*. Boston: Boston University, Department of Anthropology [Διδ. διατριβή].

(2002) Grindstones in Greek Neolithic ornament production. Στο H. Procopiou & R. Treuil (επιμ.), *Moudre et Broyer. L'interprétation fonctionnelle de l'outillage de mouture et de broyage dans la préhistoire et l'antiquité II: Archéologie et histoire: Du Paléolithique au Moyen Âge*, 45–55. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique [CTHS–Sciences, 3].

(2003) Technical aspects of ornament production at Sitagroi. Στο E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968–1970. Vol. 2: The Final Report*, 369–82. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 20].

Milner, N., Bamforth, M., Beale, G., Carty, J. C., Chatzipanagis, K., Croft, S., Conneller, C., Elliott, B., Fitton, L. C., Knight, B., Kröger, R., Little, A., Needham, A., Robson, H. K., Rowley, C. C. A. & Taylor, B. (2016) A unique engraved shale pendant from the site of Star Carr: The oldest Mesolithic art in Britain. *Internet Archaeology, 40* [http://dx.doi.org/10.11141/ia.40.8].

Milojčić, V., Boessneck, J. & Hopf, M. (1962) *Die deutschen Ausgrabungen auf der Argissa–Magula in Thessalien, I: Das präkeramische Neolithikum sowie die Tier– und Pflanzenreste*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 2].

Milojčić, V., von den Driesch, A., Enderle, K., Milojčić–von Zumbusch, J. & Killian, K. (1976) *Die deutschen Ausgrabungen auf Magulen um Larisa in Thessalien 1966: Agia Sofia–Magula, Karagyos–Magula, Bunar–Baschi*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 15].

Milojčić–von Zumbusch, J. & Milojčić, V. (1971) *Die deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki–Magula in Thessalien, I: Das Frühe Neolithikum*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 10–11].

Moore, J. & Scott, E. επιμ. (1997) *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Archaeology.* London: Leicester University Press.

Mould, C. A., Ridley, C. & Wardle, K. A. (2000) The small finds [The shell small finds; Ornaments of stone, clay and shell]. Στο C. A. Mould, C. Ridley & K. Wardle (επιμ.), *Servia I: Anglo–Hellenic Rescue Excavation 1971–1973*, 276–88. Athens: British School of Archaeology at Athens [Suppl. Vol., No. 32].

Moundrea, H. A. (1975) *Le site néolithique ancien de Prodromos (Grèce): Outillage lithique et osseux. Position dans le contexte Thessalien.* Nanterre: Université Paris X [Μτπχ. εργασία].

Μπάτζιου, Α. (1981) Πύργος: Ένας προϊστορικός δορυφορικός οικισμός. *Ανθρωπολογικά, 5*, 108–20.

Μπέσιος, Μ. & Αδακτύλου, Φ. (2004) Νεολιθικός οικισμός στα «Ρεβένια» Κορινού. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 18*, 357–66.

(2008) Τάφρος της Τελικής Νεολιθικής στον Κάτω Αγιάννη Πιερίας. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 22*, 235–40.

Müller, J. (1997) Neolithische und Chalkolithische *Spondylus*–Artefakte: Anmerkungen zu Verbietung, Tauschgebiet und sozialer Funktion. Στο C. Becker, M.–L. Dunkelmann, C. Metzner–Nebelsick, H. Peter–Röcher, M. Roeder & B. Teržan (επιμ.), *ΧΡΟΝΟΣ: Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord– und Südosteuropa.*

Festschrift für Bernhard Hänsel, 91–106. Espelkamp: Verlag Marie Leidorf [Internationale Archäologie, Studia Honoraria, 1].

Murray, P. (1980) Discard location: The ethnographic data. *American Antiquity*, *45*(3), 490–502.

Mylonas, G. (1929) *Excavations at Olynthus, I: The Neolithic Settlement at Olynthos*. Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press [University Studies in Archaeology, 6].

Nándor, K., Siklósi, Z., Schöll–Barna, G., Bajnóczi, B., Hourmouziadis, G. H., Ifantidis, F., Kyparissi–Apostolika, A., Pappa, M., Veropoulidou, R. & Ziota, C. (2012) Aszód – Papi–földek késő neolitikus lelőhelyen feltárt kagylóékszerek származási helyének meghatározása stabilizotóp–geokémiai módszerrel [Stable isotope geochemical provenance study of shell ornaments from Aszód – Papi–földek]. Στο A. Kreiter Attila, Á. Peto & B. Tugya (επιμ.), *Környezet – Ember – Kultúra: A természettudományok és a régészet párbeszéde [Environment – Human – Culture: Dialogue between Applied Sciences and Archaeology]*, 317–26. Budapest: Hungarian National Museum Centre for National Cultural Heritage.

Negrin, N. (2000) Some thoughts on 'primitive' body decoration. *Postcolonial Studies*, *3*(3), 331–5.

Neich, R. & Pereira, F. (2004) *Pacific Jewelry and Adornment.* Honolulu: University of Hawai'i Press.

Nemejcová–Pavúková, V. (1986) Vorbericht über die Ergebnisse der systemathischen Grabung in Svodin in den Jahren 1971–1983. *Slovenská Archeológia*, *34*, 133–74.

Neugebauer–Maresch, C. & Lenneis, E. (2013) Origin and contacts of people buried at the LBK graveyard at Kleinhadersdorf, Austria. *Documenta Præhistorica*, *XL*, 305–12.

Newell, R. R., Kielman, D., Constandse–Westermann, T., van Gijn, A. & van der Sanden, W. A. B. (1990) *An Inquiry into the Ethnic Resolution of Mesolithic Regional Groups: The Study of their Decorative Ornaments in Time and Space*. Leiden: Brill Academic Publishers.

Nieszery, N. (1995) *Linearbandkeramische Gräberfelder in Bayern (Aiterhofen–Ödmühle, Senkhofen, Mangolding und Dillingen–Steinheim)*. Espelkamp: Verlag Marie Leidorf [Internationale Archäologie, 16].

Nieszery, N. & Breinl, L. (1993) Zur Trageweise des *Spondylus*schmucks in der Linearbandkeramik. *Archäologisches Korrespondenzblatt, 23*(4), 427–38.

Νικάκης, Δ. (2003) *Η Εγχάρακτη Κεραμική από το Δισπηλιό Καστοριάς*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Μτπχ. εργασία].

Νικολαΐδου, Μ. (2011) Κοσμήματα στη νεολιθική Μακεδονία: Πρόσωπα και τελετουργίες μιας προϊστορικής τεχνολογίας. Στο Ν. Μερούσης, Λ. Στεφανή & Μ. Νικολαΐδου (επιμ.), *ΙΡΙΣ: Μελέτες στη Μνήμη της Καθηγήτριας Αγγελικής Πιλάλη–Παπαστερίου από τους Μαθητές της στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, 137–58. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κορνηλία Σφακιανάκη.

Νικολαΐδου, Μ. & Υφαντίδης, Φ. (2014) Ταξίδια του νεολιθικού *Spondylus*: Αρχαιολογικές καταδύσεις στα βαθιά νερά της Αιγαιακής προϊστορίας. Στο Ε. Στεφανή, Ν. Μερούσης & Α. Δημουλά (επιμ.), *1912–2012: Εκατό Χρόνια Έρευνας στην Προϊστορική Μακεδονία*, 645–59. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Nikolaidou, M. (1997) Ornament production and use at Sitagroi, Northeast Greece: Symbolic and social implications of an Early Bronze Age technology. Στο R. Laffineur & P. P. Betancourt (επιμ.), *TEXNH: Craftsmen, Craftswomen and Craftsmaship in the Aegean Bronze Age*, 177–96. Liège & Austin: Annales d'Archéologie Egéenne de l'Université de Liège / University of Texas at Austin, Program in Aegean Scripts & Prehistory [Aegæum, 16].

(2003) Items of adornment. Στο E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968–1970. Vol. 2: The Final Report*, 331–60, 383–402. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 20].

(2007) Ritualized technologies in the Aegean Neolithic? The crafts of adornment. Στο E. Kyriakidis (επιμ.), *The Archaeology of Ritual*, 183–208. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Cotsen Advanced Seminar, 3].

Nikolaidou, M. & Elster, E. (2003) Contextual commentary, Phases I–V. Στο E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968–1970. Vol. 2: The Final Report*, 453–66. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 20].

Nikolaidou, M. & Ifantidis, F. (2011) A volume on *Spondylus*. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Pehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 3–8. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Νίνου, Ι. (2008) Τα τριβεία του Δισπηλιού: Τυπολογία, προέλευση, ερωτήματα. *Ανάσκαμμα, 1*, 67–78.

Nørgaard, H. W. (2008) Der nichtmetallene Schmuck des kupferzeitlichen Siedlungshügels Măgura Gorgana, Pietrele. *Eurasia Antiqua, 14*, 45–51.

(2011) Der nichtmetallene Schmuck aus Pietrele. *Eurasia Antiqua, 17*, 99–113.

Nosch, M.-L. & Laffineur, R. επιμ. (2012) *KOSMOS: Jewellery, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age*. Liège: Peeters [Aegæum, 33].

Ντίνου, Μ. (2010) Παλαιοπεριβάλλον και ανθρώπινες δραστηριότητες: Η ανθρακολογία στο λιμναίο Νεολιθικό οικισμό στο Δισπηλιό Καστοριάς. *Ανάσκαμμα, 4*, 45–60.

O'Hanlon, M. (1989) *Reading the Skin: Adornment, Display, and Society among the Wahgi*. Bathurst: Crawford House Press.

Ogden, J. (1982) *Jewellery of the Ancient World*. London: Trefoil Books.

Oliva Poveda, M. (2015) *Aprofitament i Transformació de Matèries Primeres per a l'Elaboració d'Ornaments durant la Prehistòria Recent (5600–3400 cal. ane) al Nord–Est de la Península Ibèrica.* Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona [Διδ. διατριβή].

Ορφανίδη, Λ. & Γαλλής, Κ. (2011) *Ειδώλια της Νεολιθικής Θεσσαλίας – Τόμος ΙΙ*. Αθήνα: Κέντρον Ερεύνης της Αρχαιότητος της Ακαδημίας Αθηνών.

Ορφανίδη, Λ. & Σάμψων, Α. (1993) Ειδώλια και ειδωλοπλαστική, λοιπά μικροαντικείμενα. Στο Α. Σάμψων, *Σκοτεινή Θαρρουνίων: Το Σπήλαιο, ο Οικισμός και το Νεκροταφείο*, 202–24. Αθήνα.

Oross, K. & Marton, T. (2012) Neolithic burials of the Linearbandkeramik settlement at Balatonszárszó and their european context. *Acta Archæologica Academiæ Scientiarum Hungaricæ, 63*, 257–300.

Orr, H. & Looper, M. G. επιμ. (2014) *Wearing Culture: Dress and Regalia in Early Mesoamerica and Central America*. Boulder: University Press of Colorado.

Osztás, A., Zalai-Gaál, I. & Bánffy, E. (2012) Alsónyék–Bátaszék: A new chapter in the research of Lengyel culture. *Documenta Præhistorica, XXXVII*, 377–96.

Owen, J. (1856) *The Grammar of Ornament*. London: Day.

Özbaşaran, M. (2012) Aşıklı. Στο M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (επιμ.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research – Central Turkey*, 135–58. İstanbul: Archaeology & Art Publications.

Özdoğan, E. (2016) Neolithic beads of Anatolia: An overview. Στο Ü. Yalçın (επιμ.), *Anatolian Metal VII: Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren / Anatolia and Neighbours 10.000 Years Ago*, 135–51. Bochum: Deutsches Bergbaumuseum [Der Anschnitt, Beiheft 31, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Deutsches Bergbaumuseum Bochum, Nr. 215].

Özdoğan, M. (2013) Neolithic sites in the Marmara region: Fikirtepe, Pendik, Yarimburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pinar. Στο M. Özdoğan, N. Başgelen & P. Kuniholm (επιμ.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research – Northwestern Turkey and Istanbul*, 167–269. İstanbul: Archaeology & Art Publications.

Özdoğan, M. & Parzinger, H. (2000) Aşağı Pınar and Kanlıgeçit excavations: Some new evidence on early metallurgy from Eastern Thrace. Στο Ü. Yalçın (επιμ.) *Anatolian Metal I,* 83–91. Bochum: Deutsches Bergbaumuseum [Der Anschnitt, Beiheft 13, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Deutsches Bergbaumuseum Bochum, Nr. 92].

Pader, E.-J. (1982) *Symbolism, Social Relations and the Interpretation of Mortuary Remains*. Oxford: British Archaeological Reports [Int. Ser. 110].

Παλαιολόγου, Μ. (2007) Προμαχώνας–Topolniča. Κοσμήματα και μαρμάρινα αγγεία: Μια πρώτη προσέγγιση. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *21*, 347–54.

Pandya, V. (2003) Nose and eyes for identity: Accoutrements and enumerations of ethnicity among the Jatha of Kachchh. *Journal of Material Culture, 7*(3), 295–328.

Papadatos, Y. & Tomkins, P. (2013) Trading, the longboat, and cultural interaction in the Aegean during the late fourth millennium B.C.E.: The view from Kephala Petras, East Crete. *American Journal of Archaeology, 117*(3), 353–81.

(2014) The emergence of trade and the integration of Crete into the wider Aegean in the late 4th millenium: New evidence and implications. Στο B. Horejs & M. Mehofer (επιμ.), *Western Anatolia before Troy: Proto-urbanisation in the 4th millennium BC*, 329–43. Wien: OERA Institut für Orientalische und Europäische Archäologie.

Παπαδημητρίου, Ι. (1958) Μαραθών: Σπήλαιο Πανός. *Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας, 5*, 15–22.

Παπαδημητρίου, Ν. & Τσιρτσώνη, Ζ. επιμ. (2010) *Η Ελλάδα στο Ευρύτερο Πολιτισμικό Πλαίσιο των Βαλκανίων κατά την 5η και 4η Χιλιετία π.Χ.* Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

Παπαδόπουλος, Σ. & Μαλαμίδου, Δ. (2000) Οι πρώιμες φάσεις κατοίκησης του νεολιθικού οικισμού των Λιμεναρίων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *14*, 25–32.

Παπαευθυμίου–Παπανθίμου, Α. (1997) *Τελετουργικός Καλλωπισμός στο Προϊστορικό Αιγαίο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Παπαευθυμίου–Παπανθίμου, Α. & Πιλάλη–Παπαστερίου, Α. (1988) Ανασκαφή στο Μάνδαλο (1988). *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *2*, 127–35.

Παπαγεωργίου, Ε. (2002) Μαρμάρινο νεολιθικό ειδώλιο–περίαπτο γυναικείας μορφής: Συμπεράσματα από ένα παλαιό εύρημα. *Μουσείο Μπενάκη*, *2*, 9–17.

Papageorgiou, P. (2010) *La conservation–restauration en archéologie: Stratégie et gestion du mobilier*. Paris: Université de Paris I [Διδ. διατριβή].

Papapetros, S. (2010) World ornament: The legacy of Gottfried Semper's 1856 lecture on adornment. *Res: Anthropology and Aesthetics, 57/58*, 309–29.

(2013) Warburg, lecteur de Semper: Ornement, parure et analogie cosmique. *Images Re–vues: Histoire, anthropologie et théorie de l'art, Hors–série*, *4* [http://imagesrevues.revues.org/2862].

Παπαθανασόπουλος, Γ. Α. (1996) Λήμμα καταλόγου αρ. 45. Στο Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, 228–9. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

(2011) *Το Νεολιθικό Διρό – Σπήλαιο Αλεπότρυπα, Τόμος Ι*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα / Κέντρο Νεολιθικών Μελετών Διρού.

Παππά, Μ. (1993) Νεολιθική εγκατάσταση στο χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *7*, 303–10.

(1998) Λήμματα καταλόγου αρ. 72–73, 101–104. Στο Κ. Δημακοπούλου (επιμ.), *Κοσμήματα της Ελληνικής Προϊστορίας: Ο Νεολιθικός Θησαυρός*, 67, 74–5. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων.

(2008) *Οργάνωση του Χώρου και Οικιστικά Στοιχεία στους Νεολιθικούς Οικισμούς της Κεντρικής Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

(2009) Νεολιθικός οικισμός Μακρύγιαλου Πιερίας: Αντικείμενα από *Spondylus gaederopus*. Στο *Κερμάτια Φιλίας: Τιμητικός Τόμος για τον Ιωάννη Τουράτσογλου, Τόμος Β΄: Επιγραφική – Αρχαιολογία – Varia*, 535–45. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού / Νομισματικό Μουσείο.

Παππά, Μ., Αντωνάρας, Τ., Βλιώρα, Ε. & Νανόγλου, Σ. (2008) Νεολιθικός οικισμός Θέρμης 2008–2009. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *22*, 343–50.

Παππά, Μ., Καρολίδης, Δ. & Scott, D. (2002) Νεολιθικός οικισμός Μακρύγιαλου Πιερίας: Τεχνολογία χάλκινων αντικειμένων. Στο *Η Προϊστορική Έρευνα στην Ελλάδα και οι Προοπτικές της: Θεωρητικοί και Μεθοδολογικοί Προβληματισμοί. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου στη Μνήμη του Δ. Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη–Καστοριά, 26–28 Νοεμβρίου 1998*, 273–9. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού.

Παππά, Μ., Νανόγλου, Σ. & Νίτσου, Α. (2000) Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *14*, 179–86.

Pappa, M. & Veropoulidou, R. (2011) The Neolithic settlement at Makriyalos, Northern Greece: Evidence from the *Spondylus gaederopus* artifacts. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 105–21. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Pascual Benito, J. L. (1996) Los anillos neoliticos de la Península Ibérica. *Rubricatum: Revista del Museu de Gavà*, *I*, 279–89.

(1998) *Utillaje Óseo, Adornos e Ídolos Neolíticos Valencianos*. València: Diputación Provincial de València [Servicio de Investigación Prehistórica, Serie de Trabajos Varios, Núm. 95].

Pau, C. (2016) *Los Objetos de Adorno en el Mediterráneo Occidental en Época Campaniforme y su Trascendencia Social*. Granada: Universidad de Granada, Departamento de Prehistoria y Arqueología [Διδ. διατριβή].

Pavúk, J. (1972) Neolithisches Gräberfeld in Nitra. *Slovenská Archeológia*, *20*, 5–105.

Payne–Galloway, R. (1995) [1903] *The Book of the Crossbow*. New York: Dover Publications, Inc.

Peltenburg, E. επιμ. (1985) *Lemba Archaeological Project I. Excavations at Lemba–Lakkous, 1976–1983*. Göteborg: Åström [Studies in Mediterranean Archaeology, Vol. 70:1].

Perini, M., Stranini, E., D'Amico, C. & Ottomano, C. (1998) A new settlement of the Vhò Group at Isorella (BS): Preliminary results of the 1997 research. *Preistoria Alpina, 34*, 271–9.

Perlès, C. (1992) Systems of exchange and organization of production in Neolithic Greece. *Journal of Mediterranean Archaeology*, *5*(2), 115–64.

(2001) *The Early Neolithic in Greece: The First Farming Communities in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

(2012) Tempi of change: When soloists don't play together. Arrhythmia in 'continuous' change. *Journal of Archaeological Method and Theory*, *20*(2), 281–99.

(2018α) Stones, pots... and now ornaments: Revisiting the Middle–Late Neolithic and the Late–Final Neolithic transitions at Franchthi. Στο S. Dietz, F. Mavridis, Ž. Tankosić & T. Takaoğlu (επιμ.), *Communities in Transition: The Circum–Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC*, 331–41. Oxford: Oxbow Books.

(2018β) *Ornaments and Other Ambiguous Artifacts from Franchthi, Vol. I: The Palaeolithic and the Mesolithic.* Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press [Excavations at Franchthi Cave, Greece, Fascicle 15].

Perlès, C., Courtois, L.–C., Touchais, G. & Dimou, E. (1981) Le matériel néolithique. Στο *L'Antre Corycien* (95–172). Paris: Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. 7.

Perlès, C. & Vanhaeren, M. (2010) Black *Cyclope neritea* marine shell ornaments in the Upper Palaeolithic and Mesolithic of Franchthi Cave, Greece: Arguments for intentional heat treatment. *Journal of Field Archaeology*, *35*(3), 298–309.

Perlès, C. & Vitelli, K. D. (1999) Craft specialization in the Neolithic of Greece. Στο P. Halstead (επιμ.), *Neolithic Society in Greece*, 96–107. Sheffield: Sheffield Academic Press [Sheffield Studies in Aegean Archaeology, 2].

Perrot, R., Morel, P. & Bérard, G. (1972) Un cas intéressant de trépanation mégalithique (dolmen de Roque–d'Aille, Lorgues, Var) associée à une imitation auriculaire. *Cahiers Médicaux Lyonnais 48*(26), 2871–80.

Pétrequin, P. (1984) *Gens de l'eau, gens de la terre: Ethno–archéologie des communautés lacustres.* Paris: Hachette [Collection 'La Mémoire du Temps'].

(1998) Parures et flèches du Néolithique final à Chalain et à Clairvaux (Jura): Une approche culturelle et environnementale. *Gallia Préhistoire, 40*(1)*,* 133–247.

Pétrequin, A.–M. & Pétrequin, P. (1988) *Le Néolithique des lacs: Préhistoire des lacs de Chalain et de Clairvaux* (4000–2000 av. J.–C.). Paris: Éditions Errance [Collection des Hespérides].

(2006) *Objets de pouvoir en Nouvelle–Guinée: Etude ethnoarchéologique d'un système de signes sociaux*. Paris: Réunion des Musées Nationaux et CTHS.

Πετρουτσά, Ε. (2009) Μελέτη ανθρώπινων σκελετικών υπολειμμάτων της θέσης Δισπηλιό. *Ανάσκαμμα*, *3*, 37–44.

Phoca–Cosmetatou, N. (2008) The terrestrial economy of a lake settlement: The faunal assemblage from the first phase of occupation of Middle Neolithic Dispilio (Kastoria Greece). *Ανάσκαμμα, 2,* 47–68.

Pichon, J. (1983) Parures natoufiennes en os de perdrix. *Paléorient*, *9*(1), 91–8.

Pickard, C. & Schoop, U.–D. (2013) Characterization of Late Chalcolithic micro–beads from Çamlıbel Tarlası, North–central Anatolia. *Archaeometry*, *55*(1), 14–32.

Pickenpaugh, T. E. (1997) Symbols of rank, leadership, and power in traditional societies. *International Journal of Osteoarchaeology, 7*(5)*,* 525–41.

Πηλείδου, Κ. (2006) *Η Νεολιθική Ανθρωπόμορφη Αγγειοπλαστική των Βαλκανίων.* Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Διδ. διατριβή].

Πιλάλη, Α. (2006) Νεολιθικά περίαπτα από το Σέσκλο Θεσσαλίας. Στο *Δώρον: Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Νίκο Νικονάνο*, 15–21. Θεσσαλονίκη: Δ΄ Τομέας Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. / 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Ορους.

Πιλάλη–Παπαστερίου, Α. (1993) *Οι Ανασκαφές του Δ. Ρ. Θεοχάρη στον Νεολιθικό Οικισμό του Σέσκλου: Μικροαντικείμενα ΙΙ (Χάνδρες, Περίαπτα, Ενώτια, Σφραγίδες, «Τράπεζες»).* Θεσσαλονίκη.

Podborský, V. (2002) Spondylovy šperk v hrobech lidu s lineární keramikou ve vedrovicích. *Archeologické rozhledy, LIV*(1), 223–40.

Pokornowski, I. (1979) Beads and personal adornment. Στο J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (επιμ.), *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*, 103–17. The Hague: Mouton Publishers.

Polloni, A. (2010) Un cas de récupération au Néolithique récent: Les pendeloques arciformes du Bassin parisien. *Archéopages*, *29*, 16–9.

Popescu, A. (1999/2001) Bone accesory of a Bronze Age necklace. *Dacia (N.S.), 43/45,* 17–30.

Possehl, G. L. (1981) Cambay beadmaking: An ancient craft in modern India. *Expedition*, *23*(4), 39–47.

Πουλάκη–Παντερμαλή, Ε. (2003) Η Πηγή Αθηνάς στην περιοχή του Μακεδονικού Ολύμπου. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 17,* 459–63.

Power, C. (2010) Cosmetics, identity and consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, *17*(7–8), 73–94.

Prévost, B. (2012) Cosmique cosmétique: Pour une cosmologie de la parure. *Images Re–vues: Histoire, anthropologie et théorie de l'art, 10* [http://imagesrevues.revues.org/2181].

Price, T. D., Wahl, J., Knipper, C., Burger–Heinrich, E., Kurz, G. & Alexander Bentley, R. (2003) Das bandkeramische Gräberfeld von Stuttgart–Mühlhausen: Neue Untersuchungsergebnisse zum Migrations verhalten im frühen Neolithikum. *Fundberichte aus Baden–Württemberg, 27*, 1–35.

Prijatelj, A. (2007) Digging the Neolithic stamp–seals of SE Europe from archaeological deposits, texts and mental constructs. *Documenta Præhistorica*, *XXXIV*, 231–56.

Prummel, W. (2001) Spiny oyster (*Spondylus gaederopus*) consumption during the Middle Bronze Age in Thessaly, Greece. Στο W. H. Metz, B. L. van Beek & H. Steegstra (επιμ.), *Patina: Essays Presented to Jay Jordan Butler on the Occasion of his 80th Birthday*, 465–71. Groningen.

Puddu, V. (2014) Gli ornamenti personali su conchiglia della necropoli di Anghelu Ruju (Alghero, SS): Aspetti tipologici e tecnologici. *ArcheoArte*, *3*, 7–20.

Pyke, G. & Yiouni, P. (1996) *Nea Nikomedeia: The Excavation of an Early Neolithic Village in Northern Greece, 1961–1964.* London: The British School at Athens [Suppl. Vol., No. 25].

Quinn, C. P. (2006) *Vital Signs: Costly Signaling and Personal Adornment in the Near Eastern Early Neolithic.* Washington: Washington State University [Μτηχ. εργασία].

Raczky, P. (1994) Two late Neolithic 'hoards' from Csóka (Čoka) Kremenyák in the Vojvodina. Στο G. Lőrinczy (επιμ.), *A kőkortól a közepkorig. Otto Trogmayer Festschrift*, 161–72. Szeged: Mora Ferenc Múzeum.

Radunčeva, A. (1976) *Vinica: Eneolitno Selište i Nekropol.* Sofija: Izd. na Bălg. Akad. na Naukite.

Rainio, R. & Mannermaa, K. (2014) Tracing the rattle of animal tooth pendants from the Middle Neolithic graves of Ajvide, Gotland, Sweden. *World Archaeology*, *46*(3), 332–48.

Ramirez Rozzi, F. V., d'Errico, F., Vanhaeren, M., Grootes, P. M., Kerautret, B. & Dujardin, V. (2009) Cut-marked human remains bearing Neandertal features and modern human remains associated with the Aurignacian at Les Rois. *Journal of Anthropological Sciences*, *87,* 153–85.

Reese, D. S. (1987) Marine and fresh–water molluscs. Στο P. Hellström (επιμ.), *Paradeisos: A Late Neolithic Settlement in Aegean Thrace*, 9–39. Stockholm: Medelhavsmuseet [Memoir, 7].

(2008) Recent marine invertebrates, fresh–water shells, fossils, and fish from Kalavasos–Tenta. *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 33–66.

(2015) Appendix III: The fauna. Στο E. C. Banks, *Lerna: The Neolithic Settlement* (289–307). Princeton / New Jersey: American School of Classical Studies at Athens [Lenra: A Preclassical Site in the Argolid. Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens, Vol. VII].

Reingruber, A. (2008) *Deutschen Ausgrabungen auf der Argissa–Magula in Thessalien. Vol. 2, Die Argissa–Magula, das frühe und das beginnende mittlere Neolithikum im Lichte transägäischer Beziehungen.* Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, Bd. 35].

Reinhold, S. (2003) Traditions in transition: Some thoughts on late Bronze Age and early Iron Age burial costumes from the northern Caucasus. *European Journal of Archaeology,* 6(1), 5–54.

Renfrew, C. (1973) Εμπόριο και τεχνική εξειδίκευση. Στο Δ. Ρ. Θεοχάρης (επιμ.), *Νεολιθική Ελλάς*, 179–200. Αθήναι: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

(1985) Shell. Στο C. Renfrew, *The Archaeology of Cult: The Sanctuary at Phylakopi*, 326–7. Athens: British School at Athens [Suppl. Vol., No. 18].

(1986) Development of the project. Στο C. Renfrew, M. Gimbutas & E. Elster (επιμ.), *Excavations at Sitagroi: A Prehistoric Village in Northeast Greece, Vol. 1*, 15–24. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 13].

Resch, F. & German, K. (1995) Schmuck aus *Spondylus*–Muscheln von Parța. *Acta Musei Nacopensis, 32,* 351–8.

Ricou, C. & Esnard, T. (2000) Etude expérimentale concernant la fabrication de perles en coquillage de deux sites artenaciens oléronais. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *97*(1), 83–93.

Ricou, C., Esnard, T. & Laporte, L. (2009) Archéologie expérimentale: Éléments de comparaison ethnographiques et archéologiques. Στο L. Laporte (επιμ.), *Des premiers paysans aux premiers métallurgistes sur la façade atlantique de la France (3500–2000 av. J.–C.)*, 506–20. Chauvigny: Association des publications chauvinoises [Mémoire, XXXIII].

Ridley, C. & Wardle, K. A. (1979) Rescue excavations at Servia, 1971–1973: A preliminary report. *Annual of the British School at Athens, 74,* 185–230.

Riefenstahl, L. (1973) *Die Nuba: Menschen wie von einem anderen Stern.* München: List.

Rigaud, S. (2011) *La parure: Traceur de la géographie culturelle et des dynamiques de peuplement au passage Mésolithique–Néolithique en Europe*. Bordeaux: Université Sciences et Technologies [Διδ. διατριβή].

(2014) Pratiques ornementales des premieres communautés agro–pastorales de Baviere (Allemagne): Intégration? Acculturation? Convergence? Nouveaux apports de la nécropole de Essenbach–Ammerbreite. *Anthropologie (Brno), 52*(2), 207–27.

Rigaud, S., d'Errico, F. & Vanhaeren, M. (2015) Ornaments reveal resistance of North European cultures to the spread of farming. *PLoS ONE, 10*(4): e0121166. doi: 10.1371/journal.pone.0121166.

Rigaud, S., Serrand, N. & Guilaine, J. (2017) Les parures des premières sociétés du Néolithique précéramique de Chypre: Apport des gisements de Klimonas et de Shillourokambos. Στο J.–D. Vigne, F. Briois & M. Tengberg (επιμ.), *Nouvelles données sur les débuts du Néolithique à Chypre*, 183–97. Paris: Société Préhistorique Française [Séances de la Société Préhistorique Française, 9].

Roach, M. E. & Eicher, J. B. (1979) The language of personal adornment. Στο J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (επιμ.), *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*, 7–21. The Hague: Mouton Publishers.

(1992) Dress and identity. *Clothing and Textiles Research Journal, 10*(1), 1–8.

Rodden, R. J. (1962) Excavations at the Early Neolithic site at Nea Nikomedeia, Greek Macedonia (1961 season). *Proceedings of the Prehistoric Society*, *28*, 267–88.

(1964α) Early Neolithic frog figurines from Nea Nikomedeia. *Antiquity*, *38*(152), 294–95.

(1964β) Recent discoveries from prehistoric Macedonia: An interim report. *Balkan Studies*, *5*, 109–24.

(1965) An Early Neolithic village in Greece. *Scientific American*, *212*(4), 82–8.

(1970) The *spondylus*–shell trade and the beginning of the Vinča culture. Στο J. Filip (επιμ.), *Actes du VIII congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques I*, 411–3. Prague: Institut d'Archéologie.

Rosolowski, T. (2002) The virtues of unwearability. *Metalsmith, 22*(2), 20–7.

Rosten, J. F. (2007) *Personal Adornment and the Expression of Identity in Roman Britain: A Study of the Material Culture of Appearance*. Leicester: University of Leicester [Διδ. διατριβή].

Ruseva–Slokoska, L. (1991) *Roman Jewellery: A Collection of the National Archaeological Museum, Sofia*. London: Cromwell Editions.

Russell, N. (1990) The bone tools. Στο R. Tringham & D. Krstić (επιμ.), *Selevac: A Neolithic Village in Yugoslavia*, 521–48. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 15].

(1996) Bone tools. *Çatalhöyük 1996 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep96/russell96.html].

(1997) Çatalhöyük 1997 bone tools. *Çatalhöyük 1997 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep97/Russell97.html].

(1999) Bone tools. *Çatalhöyük 1999 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep99/russell99.html].

(2001) The social life of bone: Preliminary assessment of bone tool manufacture and discard at Çatalhöyük. Στο A. Choyke & L. Bartosiewicz (επιμ.), *Crafting Bone: Skeletal Technologies through Time and Space [Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group, Budapest, 31 August – 5th September 1999]*, 241–50. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 937].

(2003) Worked bone 2003. *Çatalhöyük 2003 Archive Report* [http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep03/a13.html].

(2005) Çatalhöyük worked bone. Στο I. Hodder (επιμ.), *Changing Materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995–99 Seasons*, 339–67. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research [Çatalhöyük Research Project, Vol. 5 / McDonald Institute Monographs].

(2012) Worked bone from the BACH area. Στο R. Tringham & M. Stevanović (επιμ.), *Last House on the Hill: BACH Area Reports from Çatalhöyük, Turkey*, 349–61. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology Press [Monumenta Archæologica, 27].

(2016) Anatolian Neolithic bone tools. Στο Ü. Yalçın (επιμ.), *Anatolian Metal VII: Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren / Anatolia and Neighbours 10.000 Years Ago*, 125–34. Bochum: Deutsches Bergbaumuseum [Der Anschnitt, Beiheft 31, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Deutsches Bergbaumuseum Bochum, Nr. 215].

Ruttkay, E. & Teschler–Nicola, M. (1985) Zwei Lengyel–Gräber aus Niederösterreich. *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien [Anthropologie und Prähistorie], 87*, 211–35.

Samartzidou, E. (2012) The fauna of the neolithic lakeside settlement of Dispilio (Greek Macedonia). Στο D. Collard, J. Morris & E. Perego (επιμ.), *Food and Drink in Archaeology 3*, 133–8. Totnes: Prospect Books.

Σάμψων, Α. (2006) *Προϊστορία του Αιγαίου: Παλαιολιθική – Μεσολιθική – Νεολιθική*. Αθήνα: Ατραπός.

(2014) *Το Σπήλαιο Σαρακηνού στο Ακραίφνιο Βοιωτίας: Συμβολή στην Προϊστορία της Κεντρικής Ελλάδος*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εργαστήριο Περιβαλλοντικής Αρχαιολογίας / Δήμος Ορχομενού.

Sampson, A. (2002) *The Neolithic Settlement at Ftelia, Mykonos*. Ftelia: University of the Aegean, Department of Mediterranean Studies.

(2008) *The Sarakenos Cave at Akraephnion, Boetia, Greece, Vol. I: The Neolithic and the Bronze Age*. Athens: University of the Aegean / Polish Academy of Arts & Sciences.

Schaeffer, M. C. (1977) *An Attribute Analysis and Formal Typology of the Ornaments from Franchthi Cave, Greece*. Indiana: Indiana University [Μτπχ. εργασία].

Schildkrout, E. (2004) Inscribing the body. *Annual Review of Anthropology*, *33*, 319–44.

Schlichtherle, H. επιμ. (1997) *Pfahlbauten rund um die Alpen.* Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Schoop, U.–D. (2009) Ausgrabungen in Çamlıbel Tarlası 2008. *Archäologischer Anzeiger*, *2009*, 56–66.

(2011) Çamlıbel Tarlası, ein metallverarbeitender Fundplatz des vierten Jahrtausends v. Chr. im nördlichen Zentralanatolien. Στο Ü. Yalçın (επιμ.), *Anatolian Metal V*, 53–68. Bochum: Deutsches Bergbaumuseum [Der Anschnitt, Beiheft 24, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Bergbaumuseum Bochum, Nr. 180].

Schuster, C. (2002) Zu den *Spondylus*–Funden in Rumänien. *Thraco–Dacica, 23,* 37–83.

Schwarz, R. A. (1979) Uncovering the secret vice: Toward an anthropology of clothing and adornment. Στο J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (επιμ.), *The Fabrics of Culture: The Anthropology of Clothing and Adornment*, 23–45. The Hague: Mouton Publishers.

Sciama, L. D. & Eicher, J. B. επιμ. (1998) *Beads and Bead Makers: Gender, Material Culture and Meaning*. Oxford: Berg [Cross–Cultural Perspectives on Women].

Seeger, A. (1975) The meaning of body adornments: A Suya example. *Ethnology, 14,* 211–24.

Séfériadès, M. L. (1992) L'os et le bois de cervidé. Στο R. Treuil (επιμ.), *Dikili Tash, village préhistorique de Macédoine orientale, I: Fouilles de Jean Desayes 1961–1975*, 99–112. Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. XXIV.

(1995α) Le commerce des spondyles, de la mer Egée á la Manche. *Archéologia (Dijon), 309,* 42–50.

(1995β) *Spondylus Gaederopus*: The earliest European long distance exchange system – A symbolic and structural archaeological approach to Neolithic societies. *Poročilo o Raziskovanju Paleolitika, Neolitika in Eneolitika v Sloveniji, XXII,* 238–45.

(2000) *Spondylus gaederopus*: Some observations on the earliest European long distance exchange system. Στο S. Hiller & V. Nikolov (επιμ.), *Karanovo, Band III: Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*, 423–37. Wien: Phoibos Verlag.

(2009) *Spondylus* and long–distance trade in prehistoric Europe. Στο D. W. Antony & J. Y. Chi (επιμ.), *The Lost World of Old Europe: The Danube Valley, 5000–3500 BC*, 178–91. Princeton: Princeton University Press.

(2011) Protohistoric *Spondylus gaederopus* L. shell: Some considerations on the earliest European long–distance exchanges related to shamanism. Στο A. Vianello (επιμ.), *Exotica in the Prehistoric Mediterranean*, 3–12. Oxford: Oxbow Books.

(2013) Spondyles roumains, spondyles americains. Στο C. Bonsall & L. Nikolova (επιμ.), *Facets of the Past: The Challenge of the Balkan Neo–Eneolithic*, 247–72. Bucharest: The Publishing House of the Romanian Academy.

Selenka, E. (1900) *Der Schmuck des Menschen.* Berlin: Vita.

Semenov, S. A. (1964) *Prehistoric Technology: An Experimental Study of the Oldest Tools and Artefacts from Traces of Manufacture and Wear*. London: Cory, Adams & Mackay.

Semper, G. (2000) [1856] Concerning the formal principles of ornament and its significance as artistic symbol (first section) [Μτφρ.: D. Britt]. Στο I. Frank (επιμ.), *The Theory of Decorative Art: An Anthology of European & American Writings, 1750–1940*, 91–104. New Haven: Yale University Press.

(2007) [1856] On the formal principles of adornment and its meaning as a symbol in art (second section) [Μτφρ.: K. Schoefert & S. Papapetros]. *Res: Anthropology and Aesthetics*, *57/58*, 299–308.

Serafimova, M. (2016) Неолитски накит во Република Македонија / Neolithic jewelry in the Republic of Macedonia. *Асоциация за антропология, етнология и фолклористика ОНГЬЛ*, *14*, 383–8.

Şerbănescu, D. (2002) Observaţii preliminarii asupra necropolei neolitice de la Sultana – Valea Orbului, jud. Călăraşi. *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos*, *XIX*, 69–87.

Shackleton, J. C. (1984) *Spondylus* artifacts in Neolithic Europe: An overview. *American Journal of Archaeology*, *88*(2), 259.

(1988) *Marine Molluscan Remains from Franchthi Cave*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press [Excavations at Franchthi Cave, Greece, Fascicle 4].

Shackleton, J. C. & Elderfield, H. (1990) Strontium isotope dating of the source of Neolithic European *Spondylus* shell artifacts. *Antiquity*, *64*(243), 312–5.

Shackleton, N. J. (1968) Appendix IX: The *Mollusca*, the *Crustacea*, the *Echinodermata.* Στο J. D. Evans & C. Renfrew (επιμ.), *Excavations at Saliagos near Antiparos*, 122–38. London: British School at Athens [Suppl. Vol., No. 5].

(2003) Preliminary report on the molluscan remains at Sitagroi. Στο E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968–1970. Vol. 2: The Final Report*, 331–65. Los Angeles:

Cotsen Institute of Archaeology, University of California [Monumenta Archæologica, 20].

Shackleton, N. J. & Renfrew, C. (1970) Neolithic trade routes realigned by oxygen isotope analyses. *Nature, 228*(5276), 1062–5.

Shaham, D. & Belfer–Cohen, A. (2017) The Natufian audio–visual bone pendants from Hayonim cave. Στο D. E. Bar–Yosef Mayer, C. Bonsall & A. M. Choyke (επιμ.), *Not Just for Show: The Archaeology of Beads, Beadwork, and Personal Ornaments,* 95–102. Oxford: Oxbow Books.

Shaw, C. T. (1945) Bead–making with a bow–drill in the Gold Coast. *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, *75*(1/2), 45–50.

Sidéra, I. (1998) Nouveaux éléments d'origine proche–orientale dans le Néolithique ancien balkanique: Analyse de l'industrie osseuse. Στο M. Otte (επιμ.), *Préhistoire d'Anatolie: Genèse de deux mondes*, 215–39. Liège: Université de Liège, Service de Préhistoire.

(2001) Feu et industrie osseuse: Un marqueur d'identité culturelle. *Paléorient, 26*(2), 51–60.

Siklósi, Z. (2004) Prestige goods in the Neolithic of the Carpathian basin: Material manifestations of social differentiation. *Acta Archæologica Academiæ Scientiarum Hungaricæ*, *55*, 1–62.

Siklósi, Z. & Csengeri, P. (2011) Reconsideration of *Spondylus* usage in the Middle and Late Neolithic of the Carpathian basin. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 47–62. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Šimić, J. (2007) Čepin – Ovčara/Tursko groblje, istraživanje godine 2006. *Obavijesti HAD, 1*, 65–72.

Skafida, L. & Toufexis, G. (1994) Figurines de la fin de l'époque néolithique en Thessalie (Grèce Centrale). Στο P. Retomanu & M. Alexianou (επιμ.), *Relations Traco–Illuro–Helléniques: Actes du XIV symposium national de Thracologie, Băile Herculane, 14–19 Septembre 1992*, 12–24. București: Institute Roumain de Thracologie.

Skeates, R. (1995) Animate objects: A biography of prehistoric 'axe–amulets' in the central Mediterranean region. *Proceedings of the Prehistoric Society*, *61*, 279–301.

(2002) Axe aesthetics: Stone axes and visual culture in Prehistoric Malta. *Oxford Journal of Archaeology*, *21*(1), 13–22.

(2007) Neolithic stamps: Cultural patterns, processes and potencies. *Cambridge Archaeological Journal*, *17*(2), 183–98.

(2008) Embodiment and visual reproduction in the Neolithic: The case of stamped symbols. *Documenta Præhistorica, XXXV,* 179–84.

(2010α) The art of memory: Personal ornaments in Copper Age South–East Italy. Στο K. T. Lillios & V. Tsamis (επιμ.), *Material Mnemonics: Everyday Memory in Prehistoric Europe*, 73–84. Oxford: Oxbow Books.

(2010β) *An Archaeology of the Senses: Prehistoric Malta.* Oxford: Oxford University Press.

Skinner, H. D. (1916) Maori necklace and pendants of human and imitation teeth. *Man, 16,* 129–30.

Skinner, H. D. & Phillipps, W. J. (1953) Necklaces, pendants, and amulets from the Chatham Islands and New Zealand. *Journal of the Polynesian Society, 62,* 169–95.

Smith, H. C. (1908) *Jewellery.* London: Methuen and Co.

Sofaer–Derevenski, J. (2000) Rings of life: The role of early metalwork in mediating the gendered life course. *World Archaeology*, *31*(3), 389–406.

Sordinas, A. (1969) Investigations of the prehistory of Corfu during 1964–1966. *Balkan Studies*, *10*, 393–424.

Sørensen, M. L. S. (1997) Reading the dress: The construction of social categories and identities in Bronze Age Europe. *Journal of European Archaeology, 5*(1), 93–114.

(2000) *Gender Archaeology.* Cambridge: Polity Press.

Spier, J. (1992) *Ancient Gems and Finger Rings.* Malibu: J. Paul Getty Museum.

Sprincz, E. & Beck, C. W. (1981) Classification of the amber beads of the Hungarian Bronze Age. *Journal of Field Archaeology*, *8*(4), 471–58.

Srejović, D. (1969) *Lepenski Vir: Nova Praistorijska Kultura u Podunavlju.* Beograd: Srpska Književna Zadruga.

(1981) *Lepenski Vir: Menschenbilder einer Frühen Europäischen Kultur.* Köln / München: Römisch–Germanisches Museum & Prähistorische Staatssammlung.

Srejović, D. & Jovanović, B. (1959) Ustensiles et armes en os et parures de Vinča. *Starinar, IX–X,* 181–90.

Stathopoulou, E., Theodoropoulou, T. & Phoca–Cosmetatou, N. (2013) Black fish bones in waterlogged deposits: The case of the Neolithic lake settlement of Dispilio, Greece. *Archaeofauna*, *22*, 51–74.

Σταυριδόπουλος, Γ. & Σιάνος, Τ. (2006) Το Δισπηλιό «εν λίθοις φθεγγομένοις». *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη 20*, 901–10.

(2009) Ο λίθινος περίβολος του Δισπηλιού. *Ανάσκαμμα 3,* 53–66.

Ștefan, C. E. (2014) Relatii de schimb în Eneoliticul timpuriu la Dunărea de Jos (cca. 5000–4500 a. Chr.). Στο D. Măndescu (επιμ.), *Influențe, Contacte și Schimburi Culturale între Civilizațiile Spațiului Carpato–Dunărean, din Preistorie până în Antichitate*, 9–18. Pitești: Editura Ordessos.

Στεφανή, Ε. (1997) Τούμπα Πολυπλατάνου. *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, *52*, *Β' – Χρονικά*, 736–7.

Stefanović, S. (2006) Human rib as a pendant at the Early Bronze Age necropolis in Mokrin. *Journal of the Serbian Archaeological Society, 22,* 243–51.

Steiner, C. B. (1990) Body personal and body politic. *Anthropos*, *85*, 431–45.

Stiner, M. C. (2010) Shell ornaments from the Upper Paleolithic and Mesolithic layers of Klissoura Cave 1 by Prosymnia, Greece. *Eurasian Prehistory*, *7*(2), 287–308.

Straight, B. (2002) From Samburu heirloom to New Age artifact: The cross–cultural consumption of Mporo marriage beads. *American Anthropologist*, *104*(1), 7–21.

Strathern, A. (1987) Dress, decoration, and art in New Guinea. Στο M. Kirk, *Man as Art*, 15–36. London: Thames and Hudson.

Strathern, A. & Strathern, M. (1971) *Self–Decoration in Mount Hagen*. London: Duckworth.

Strathern, M. (1979) The self in self–decoration. *Oceania*, *49*(4), 241–58.

Στρατούλη, Γ. (2002) Τα εργαλεία απο λειασμένο λίθο, οστό και κέρατο. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 155–74. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

(2004) Νεολιθική Αυγή Καστοριάς: Ένα χωριό πριν από 7.000 χρόνια. *Αρχαιολογία & Τέχνες*, *91*, 111–6.

(2008) Νεολιθικά αγκίστρια από το Δισπηλιό Καστοριάς. *Ανάσκαμμα*, *2*, 13–24.

Stratouli, G. (1998) *Knochenartefakte aus dem Neolithikum und Chalkolithikum Nordgriechenlands*. Bonn: Habelt [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 32].

(2005) Symbolic behaviour at places of social activity beyond the domestic area in the Ionian Neolithic. *Documenta Præhistorica*, *XXXII*, 123–32.

Stratouli, G. & Melfos, V. (2008) Exchange networks in the Neolithic of Greece: Gabbro and talc objects from Drakaina Cave, Kephalonia Island, Western Greece. Στο Y. Facorellis, N. Zacharias & K. Polikreti (επιμ.), *Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry, National Hellenic Research Foundation, Athens 28–31 May 2003*, 381–7. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 1746].

Suarez, L. (1981) *Tecnicas Prehispanicas en los Objetos de Concha.* Mexico: Instituto Nacional de Antropología e Historia [Collecion Cientifica Arqueologia, 14].

Sümegi, P. (2009) Őskori kultúrák ékszereinek elemzése – lokális és távolsági anyagok a csiga és kagylóékszerek között [A study of the jewellery of prehistoric cultures – local and long distance material]. Στο G. Ilon (επιμ.), *MΩMOΣ VI. Nyersanyagok és kereskedelem. Őskoros kutatók VI. összejövetele. Kőszeg, 2009. március 19–21*, 335–45. Szombathely: Field Service for Cultural Heritage, Budapest & Vas County Museums' Directorate, Szombathely.

Svobodová, E. (2014) Artefacts from organic materials in Neolithic graves: Selected cases. *Studia Archaeological Brunensia*, *19*(1), 5–21.

Swift, E. (2012) Object biography, re–use and recycling in the late to post–Roman transition period and beyond: Rings made from Romano–British bracelets. *Britannia, 43*, 167–215.

Swiny, S. (2003) The ground stone. Στο S. Swiny, G. Rapp & E. Herscher (επιμ.), *Sotira Kaminoudhia: An Early Bronze Age Site in Cyprus*, 221–88. Boston, MA: American School of Oriental Research [Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series, Vol. 4].

Sztancs, D.–M. (2012) Around Black Sea in prehistory: Neolithic and Copper Age adornments discovered in Romania and Ukraine. Στο A. Biagini, C. Hlihor & A. Carteny (επιμ.), *Challenges and Oppurtinies for a Multilateral Cooperation*, 194–203. Bagheria: Mineo Giovanni Editore.

Sztáncsuj, S. J. (2005) The Early Copper Age hoard from Ariușd (Erösd). Στο G. Dumitroaia, J. Chapman, O. Weller, C. Preoteasa, R. Manteanu, D. Nicola & D. Monah (επιμ.), *Cucuteni, 120 ans de recherches: Le temps du bilan*, 85–105. Piatŗa / Neamț: Centre International de Recherches de la Culture Cucuteni, Institut d'Archéologie Iaşi / Editura Ćonstantin Mataša [Biblioteca Memoriæ Antiquitatis, XVI].

Σωφρονίδου, Μ. (2002) Η κεραμεική: Βασικές παρατηρήσεις. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 185–216. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Σωφρονίδου, Μ. & Δημητριάδης, Σ. (2014) Συνέχειες και ασυνέχειες στην κεραμική των πρώιμων φάσεων του νεολιθικού Δισπηλιού. Στο Ε. Στεφανή, Ν. Μερούσης & Α. Δημουλά (επιμ.), *1912–2012: Εκατό Χρόνια Έρευνας στην Προϊστορική Μακεδονία*, 537–47. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Taborin, Y. (1974) La parure en coquillage de l'Epi–paléolithique au Bronze ancien en France. *Gallia Préhistoire*,

17(1–2), 101–79, 307–417.

(1993) *La parure en coquillage paléolithique*. Paris: XXIXe supplément à Gallia–Préhistoire.

(2004) *Langage sans parole: La parure aux temps préhistoriques*. Paris: La Maison des Roches.

Tait, H. (1986) Functional finger–rings. Στο H. Tait (επιμ.), *Seven Thousand Years of Jewellery*, 227–41. London: British Museum Press.

Talalay, L. E. (1993) *Deities, Dolls, and Devices: Neolithic Figurines from Franchthi Cave, Greece*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press [Excavations at Franchthi Cave, Greece, Fascicle 9].

Tambakopoulos, D. & Maniatis, Y. (2012) The search for the prehistoric marble sources in the Cyclades. Στο A. Gutiérrez García–Moreno, M. Pilar Lapuente Mercadal & I. Rodà (επιμ.), *Interdisciplinary Studies on Sncient Stone: Proceedings of the IX Association for the Study of Marble and Other Stones In Antiquity Conference, ASMOSIA IX*, 287–99. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Tarrús, J. (2008) La Draga (Banyoles, Catalonia), an Early Neolithic lakeside village in Mediterranean Europe. *Catalan Historical Review*, *1*, 17–33.

Tarrús, J., Chinchilla, J. & Bosch, À. (1994) La Draga (Banyoles): Un site lacustre du Néolithique ancien cardial en Catalogne. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, *91*(6), 449–56.

Τελεβάντου, Χ. Α. (1990) Ενδυμασία – Κοσμήματα – Καλλωπισμός. Στο Λ. Μαραγκού (επιμ.), *Κυκλαδικός Πολιτισμός: Η Νάξος στην 3η π.Χ. Χιλιετία*, 57–75. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

(2006α) Ο οικισμός του Στρόφιλα στην Άνδρο. Στο Α. Σάμψων, *Προϊστορία του Αιγαίου: Παλαιολιθική – Μεσολιθική – Νεολιθική*, 185–93. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.

(2006β) Προϊστορική Άνδρος. Στο Ν. Χ. Σταμπολίδης (επιμ.), *ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ: Αναμνηστικός Τόμος για τη Συμπλήρωση Είκοσι Χρόνων Λειτουργίας του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης*, 1–16. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

Televantou, C. A. (2008) Strofilas: A Neolithic settlement on Andros. Στο N. Brodie, J. Doole, G. Gavalas & C. Renfrew (επιμ.), *Horizon / Ορίζων: A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades*, 43–54. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research [McDonald Institute Monographs].

(2017) Figurines from Strofilas, Andros. Στο M. Marthari, C. Renfrew & M. J. Boyd (επιμ.), *Early Cycladic Sculpture in Context*, 39–52. Oxford: Oxbow Books.

Θεοδωροπούλου, Τ. (2007) Κυνηγώντας καρχαρίες στο προϊστορικό Αιγαίο: Αρχαιο–ιχθυολογικά ευρήματα και πιθανές χρήσεις. Στο *Υδάτινοι Βιολογικοί Πόροι και Οικοσυστήματα – Πρακτικά 13ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ιχθυολόγων*, 29–32.

(2008) Ο άνθρωπος και η λίμνη: Ψαράδες και ψαρέματα στο προϊστορικό Δισπηλιό. *Ανάσκαμμα*, *2*, 25–45.

(2012) Η εκμετάλλευση του θαλάσσιου περιβάλλοντος από τους κατοίκους των νεολιθικών Λιμεναρίων. Στο Σ. Παπαδόπουλος & Δ. Μαλαμίδου (επιμ.), *Δέκα Χρόνια Ανασκαφικής Έρευνας στον Προϊστορικό Οικισμό Λιμεναρίων Θάσου*, 95–116. Θεσσαλονίκη: ΙΗ΄ Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Theodoropoulou, T. (2007) *L'exploitation des ressources aquatiques en Egée septentrionale aux périodes pré– et protohistoriques*. Paris: Université de Paris I [Διδ. διατριβή].

(2011) *Spondylus gaederopus* in Aegean prehistory: Deciphering shapes from Northern Greece. Στο F. Ifantidis & M. Nikolaidou (επιμ.), *Spondylus in Prehistory: New Data and Approaches – Contributions to the Archaeology of Shell Technologies*, 93–104. Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 2216].

Theodoropoulou, T. & Stratouli, G. (2009) Fishbones vs. fishhooks: A comparative study from the Neolithic lakeside settlement of Dispilio, Greece. Στο D. Makowiecki (επιμ.), *Fishes – Culture – Environment through Archaeoichthyology, Ethnography and History*, 126–30. Poznań: Stowarzyszenie Archeologii Srodowiskowej.

Θεουλάκης, Π., Στεφανής, Ν.–Α., Γερογιάννης, Γ., Ζιώγα, Κ. & Χατζή, Κ. (2009) Η διατήρηση *in situ* των πήλινων αρχιτεκτονικών κατασκευών στο Δισπηλιό: Εργαστηριακές δόκιμες στερέωσης και αποτίμηση των κατεργασιών. *Ανάσκαμμα*, 3, 89–100.

Θεοχάρης, Δ. Ρ. (1962) Από τη νεολιθική Θεσσαλία. *Θεσσαλικά*, *Δ΄*, 63–83.

(1967) *Η Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας: Αρχή και Πρώιμη Εξέλιξη της Νεολιθικής*. Βόλος: Φιλάρχαιος Εταιρεία Βόλου.

(1981) *Νεολιθικός Πολιτισμός: Σύντομη Επισκόπηση της Νεολιθικής στον Ελλαδικό Χώρο*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Θεοχάρης, Δ. Ρ. επιμ. (1973) *Νεολιθική Ελλάς*. Αθήνα: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

Thomas, J. T. (2014) *Emerging Economies: Late Neolithic and Copper Age Beads and Pendants of the Portuguese Estremadura*. Iowa: The University of Iowa [Διδ. διατριβή].

Tite, M. S. & Bimson, M. (1989) Glazed steatite: An investigation of the methods of glazing used in Ancient

Egypt. *Expedition*, *21*(1), 87–100.

Todorova, H. (1986) *Каменно–медната епоха в България / Die Kupferzeit Bulgariens.* Sofia: Izdatelstvo Nauka i Izkustvo.

(1995) Bemerkungen zum frühen Handelsverkehr wahrend des Neolithikums und des Chalkolithikums im westlichen Schwarz–merraum. Στο B. Hänsel (επιμ.), *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze– und Früheisenzeitlichen Südosteuropa*, 49–65. München / Berlin: Südosteuropa–Gesellschaft und Seminar für Ur– und Frühgeschichte der Freien Universität zu Berlin [Südosteuropa–Schriften, Band 17 / Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 11].

(2000) Die *Spondylus*–Problematik heute. Στο S. Hiller & V. Nikolov (επιμ.), *Karanovo, Band III: Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*, 415–22. Wien: Phoibos Verlag.

Todorova, H. & Vajsov, I. (2001) *Der kupferzeitlichen Schmuck Bulgariens.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag [Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XX, Band 6].

Τουλούμης, Κ. (2002) Η οικονομία ενός νεολιθικού λιμναίου οικισμού. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 89–113. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Τουφεξής, Γ. (2009) Νεολιθικός οικισμός στη θέση Προφήτης Ηλίας του Δ. Δ. Μάνδρας, Δήμος Κοιλάδας, Ν. Λάρισας. *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, *55*, *Β' – Χρονικά*, 444, 503–5.

Τουφεξής, Γ. (2014) *Ο Προϊστορικός Οικισμός στην Παλιόσκαλα Αγιάς*. Λάρισα: Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού / ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Τουφεξής, Γ. (2017) *Οικιστική Δραστηριότητα και Οργάνωση του Χώρου στους Οικισμούς της Νεότερης Νεολιθικής στη Θεσσαλία: Παραδείγματα από τους Οικισμούς στον Προφήτη Ηλία Μάνδρας, Μακρυχώρι, Γαλήνη και Ραχμάνι*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας [Διδ. διατριβή].

Toufexis, G. (2016) Palioskala: A Late Neolithic, Final Neolithic and Early Bronze Age settlement in the Eastern Thessalian plain, Central Greece. Στο Z. Tsirtsoni (επιμ.), *The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria, 5000–3000 cal BC*, 361–80. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée–Jean Pouilloux [Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, n° 69].

Treherne, P. (1995) The warrior's beauty: The masculine body and self–identity in Bronze–Age Europe. *Journal of European Archaeology*, *3*(1), 105–44.

Treuil, R., Deshayes, J., Blécon, J. & Commenge–Pellerin, C. (1992) *Dikili Tash, village préhistorique de Macédoine orientale, I: Fouilles de Jean Deshayes (1961–1975)*. Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. XXIV.

Tringham, R., Brukner, B., Kaiser, T., Borojević, K., Bukvić, L., Šteli, P., Russell, N., Stevanović, M. & Voytek, B. (1992) Excavations at Opovo, 1985–1987: Socioeconomic change in the Balkan Neolithic. *Journal of Field Archaeology, 19*(3), 351–86.

Tripković, B., Dimitrijević, V. & Rajković D. (2016) Marine shell hoard from the Late Neolithic site of Čepin–Ovčara (Slavonia, Croatia). *Documenta Præhistorica, XLIII,* 343–62.

Τσαγγούλη, Χ. (2002) Τα λίθινα λαξεμένα εργαλεία. Στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 Χρόνια Μετά*, 145–54. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Τσαρτσίδου, Γ. (2010) Ανάλυση φυτολίθων από τα ιζήματα του Δισπηλιού: Αναζητώντας τις πρακτικές διαβίωσης του προϊστορικού οικισμού. *Ανάσκαμμα*, *4*, 77–88.

Tsirtsoni, Z. επιμ. (2016) *The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria, 5000–3000 cal BC*. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée–Jean Pouilloux [Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, n° 69].

Tsoraki, C. (2007) Unravelling ground stone life histories: The spatial organization of stone tools and human activities at LN Makriyalos, Greece. *Documenta Præhistorica, XXXIV,* 289–97.

(2008) *Neolithic Society in Northern Greece: The Evidence of Ground Stone Artefacts.* Sheffield: University of Sheffield, Department of Archaeology [Διδ. διατριβή].

Τσούγγαρης, Χ., Σαλωνίδης, Θ., Δούμα, Α. & Σαρρηγιαννίδου, Χ. (2002) Κολοκυνθού: Ένας νέος παραποτάμιος νεολιθικός οικισμός του Ν. Καστοριάς. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 16*, 625–39.

Τσούντας, Χ. (1908) *Αι Προϊστορικαί Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*. Αθήναι: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 14.

Tsuneki, A. (1987) A reconsideration of *Spondylus* shell rings from Agia Sofia Magoula, Greece. *Bulletin of the Ancient Orient Museum*, *IX*, 1–15.

(1988) *Spondylus* shell objects of Neolithic Greece – Based on the materials from Dimini. *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, *31*(1), 87–115.

(1989) The manufacture of *Spondylus* shell objects at Neolithic Dimini, Greece. *Orient*, *XXV*, 1–21.

Turner, T. (1980) The social skin. Στο J. Cherfas & R. Lewin (επιμ.), *Not Work Alone: A Cross–Cultural View of Activi-*

ties Superfluous to Survival, 112–40. London: Temple Smith.

Twala, R. G. (1951) Beads as regulating the social life of the Zulu and Swazi. *African Studies, 10*(3), 113–23.

Τζαβέλλα–Evjen, Χ. (2012) *Χαιρώνεια*. Αθήναι: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αρ. 275.

Tzavella–Evjen, H. (2001) Neolithic Boiotian economy: Recording and exchange systems at Chaeronia. Στο Α. Αλεξανδρή & Ι. Λεβέντη (επιμ.), *Καλλίστευμα: Μελέτες προς Τιμήν της Όλγας Τζάχου–Αλεξανδρή*, 35–42. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού / ICOM–Ελληνικό Τμήμα.

Τζαναβάρη, Κ., Κώτσος, Σ. & Γκιούρα, Ε. (2002) Λητή ΙΙΙ: Μια νέα νεολιθική θέση στη λεκάνη του Λαγκαδά. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 16,* 211–22.

Ünlüsoy, S. (2002) Neolithische und chalkolithische Steinarmringe: Untersuchungen zur Chronologie und Verbreitung von Steinarmringen im Nahen Osten und in der Ägäis. Στο R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer & D. Thumm (επιμ.), *Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann*, 541–66. Gremshalden / Grunbach: Verlag Bernhard Albert Greiner.

Vagnetti, L. (1991) Stone sculpture in Chalcolithic Cyprus. Στο K. Hamma & J. W. Flanagan (επιμ.), *Chalcolithic Cyprus*, 139–51. Malibu: J. Paul Getty Museum.

Valmin, M. N. (1938) *The Swedish Messenia Expedition*. Lund: Berlignska Boktryckeriet.

van de Star, R. (2008) *Ethnic Jewellery from Africa, Asia and Pacific Islands*. Amsterdam: Pepin Press.

Vanhaeren, M. (2010) *Les fonctions de la parure au Paléolithique supérieur: De l'individu à l'unité culturelle*. Saarbrücken: Éditions Universitaires Européennes.

Vanhaeren, M. & d'Errico, F. (2006) Aurignacian ethno–linguistic geography of Europe revealed by personal ornaments. *Journal of Archaeological Science*, *33*(8), 1105–28.

(2011) L'émergence du corps paré: Objets corporels paléolithiques. *Civilisations [Les Apparences de l'homme], 59*(2), 59–86.

Vanhaeren, M., d'Errico, F., Stringer, C., James, S. L., Todd, J. A. & Mienis, H. K. (2006) Middle Paleolithic shell beads in Israel and Algeria. *Science*, *312*(5781), 1785–8.

Vasić, M., Bains, R., Russell, N., Bar–Yosef, D., Meskell, L. & Nakamura, C. (2014) Dress: A preliminary study of bodily ornamentation at Çatalhöyük. Στο I. Hodder (επιμ.), *Intergrating Çatalhöyük: Themes from the 2000–2008 Seasons*, 197–220. London / Los Angeles: British Institute of Archaeology at Ankara / Cotsen Institute of Archaeology Press [Çatalhöyük Research Project, Vol. 10 / Monumenta Archæologica, 32].

Vencl, S. (1959) Spondylový šperky v pondunajkem Neolitu. *Archeologické Rozhledy*, *XI*, 699–742.

Vercoutère, C., Giacobini, G. & Patou–Mathis, M. (2008) Une dent humaine perforée découverte en contexte Gravettien ancien à l'abri Pataud (Dordogne, France). *L'Anthropologie, 112*(2), 273–83.

Veropoulidou, R. (2004) Shell remains. Στο R. Veropoulidou & F. Ifantidis, *Shell Assemblage Analysis of the Neolithic Lakeside Settlement of Dispilio, Kastoria: The Eastern Sector*, 5–56. Thessaloniki: Institute for Aegean Prehistory Research Grant Report.

(2005) Shell assemblage. Στο R. Veropoulidou & F. Ifantidis, *Shell Assemblage Analysis of the Neolithic Lakeside Settlement of Dispilio, Kastoria: The Western Sector*, 8–65. Thessaloniki: Institute for Aegean Prehistory Research Grant Report.

Veropoulidou, R. & Ifantidis, F. (2004) *Shell Assemblage Analysis of the Neolithic Lakeside Settlement of Dispilio, Kastoria: The Eastern Sector*. Thessaloniki: Institute for Aegean Prehistory Research Grant Report.

(2005) *Shell Assemblage Analysis of the Neolithic Lakeside Settlement of Dispilio, Kastoria: The Western Sector*. Thessaloniki: Institute for Aegean Prehistory Research Grant Report.

Vialou, D. (1974) Grotte de Kitsos: La parure. *Bulletin de Correspondance Hellénique*, *98*, 743–8.

(1981) La parure. Στο N. Lambert (επιμ.), *La grotte préhistorique de Kitsos (Attique): Missions 1968–1978, Tome I: L'occupation néolithique. Les vestiges des temps paléolithiques, de l'antiquité et de l'histoire récente*, 391–419. Paris: Éditions A.D.P.F. (Association pour la Diffusion de la Pensée Française) / École Française d'Athènes [Recherches sur les grandes civilisations, Synthèse no 7].

Vidale, M. (1995) Early beadmakers of the Indus tradition: The manufacturing sequence of talc beads at Mehrgarh in the 5th millennium B.C. *East and West*, *45*(1/4), 45–80.

Virchow, R. (1884) Excursion nach Bernburg (Anhalt). *Zeitschrift für Ethnologie, 16,* 398–420.

Vitelli, K. D. (1995) Pots, potters, and the shaping of Greek Neolithic Society. Στο W. K. Barnett & J. W. Hoopes (επιμ.), *The Emergence of Pottery: Technology and Innovation in Ancient Societies*, 56–63. Washington: Smithsonian Institution Press.

Vitezović, S. M. (2011α) The neolithic bone industry from Drenovac, Serbia. Στο J. Baron & B. Kufel–Diakows-

ka (επιμ.), *Written in Bones: Studies on Technological and Social Contexts of Past Faunal Skeletal Remains*, 117–35. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii.

(2011β) Neolithic decorative objects from osseous materials from the site Starčevo–Grad. *Zbornik Narodnog Muzeja, XX*(1), 11–25.

(2012α) Neolithic bone industry in Banat. Στο *Proceedings of the Regional Conference Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy*, 25–9. Vršac: City Museum of Vršac.

(2012β) The white beauty: Starčevo culture jewellery. *Documenta Præhistorica, XXXIX*, 215–26.

(2013) Personal ornaments in the Vinča culture: The case study of Vitkovo and Stragari. Στο I. V. Ferencz, N. C. Rişcuţa & O. T. Bărbat (επιμ.), *Archaeological Small Finds and their Significance – Proceedings of the Symposion: Costume as an Identity Expression*, 9–20. Cluj–Napoca: Editura Mega.

Vladár, J. & Lichardus, J. (1968) Erforschung der frühäneolithischen Siedlungen in Branč. *Slovenská Archeológia, 16*(2), 263–352.

Vlček, E. (1992) Lovci mamutů z Dolních Věstonic (Die Mammutjäger aus Dolní Věstonice). *Acta Musei Nationalis Pragæ, XLVIII*(B), 3–64.

Voinea, V., Grigoruţă, O. & Cărpuş, C. (2014) Hard animal material adornments discovered in Hamangia settlement from Cheia. Στο M. Mărgărit, G. Le Dosseur & A. Averbouh (επιμ.), *An Overview of the Exploitation of Hard Animal Materlials during the Neolithic and Chalcolithic*, 101–36. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun.

Vujević, D. & Horva, K. (2012) Cultural image of the Danilo culture settlement in Barice. *Archæologia Adriatica*, *6*(1), 31–65.

Wace, A. J. B. (1949) Prehistoric stone figurines from the Mainland. *Hesperia Supplements, Vol. 8 [Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear]*, 423–6, 500.

Wace, A. J. B. & Thompson, M. S. (1912) *Prehistoric Thessaly*. Cambridge: Cambridge University Press.

Weinberg, S. S. (1962) Excavations at prehistoric Elateia, 1959. *Hesperia, 31*(2), 158–209.

Weiner, A. B. (1992) *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping–while–Giving*. Berkeley / Los Angeles, California: University of California Press.

Weishaar, H.–J. (1989) *Die deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia–Magula in Thessalien, I: Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag [Beiträge zur ur– und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer–Kulturraumes, 28].

White, C. L. (2002) *Constructing Identities: Personal Adornment from Portsmouth, New Hampshire, 1680–1820.* Boston: Boston University, Department of Archaeology [Διδ. διατριβή].

(2005) *American Artifacts of Personal Adornment, 1680–1820: A Guide to Identification and Interpretation.* Lanham, MD: AltaMira Press.

White, R. (1993) A social and technological view of Aurignacian and Castelperronian personal adornment in SW Europe. Στο Z. Cabrera Valdès (επιμ.), *El Origen del Hombre Moderno en el Suroeste de Europa*, 327–57. Madrid: Ministerio de Educacion y Ciencia.

(2007) Systems of personal ornamentation in the Early Upper Palaeolithic: Methodological challenges and new observations. Στο P. Mellars, K. Boyle, O. Bar–Yosef & Chris Stringer (επιμ.), *Rethinking the Human Revolution: New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans*, 287–302. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research [McDonald Institute Monographs].

White, R. Henry–Gambier, D. & C. Normand (2003) Human–tooth ornaments from the French Early Aurignacian: Implications for Early Upper Paleolithic treatment of the dead. *Annual Meetings of the Paleoanthropology Society, Tempe, Arizona* [http://www.paleoanthro.org/abst2003.htm].

Wijnen, M. H. J. M. N. (1981) *The Early Neolithic I Settlement at Sesklo: An Early Farming Community in Thessaly, Greece*. Leiden: Leiden University Press [Analecta Præhistorica Leidensia, 14].

Williams, F. E. (1928) A Binandele drill. *Man*, *28*, 12–3.

Williams, S. (1987) An 'archae–logy' of Turkana beads. Στο I. Hodder (επιμ.), *The Archaeology of Contextual Meanings*, 31–8. Cambridge: Cambridge University Press.

Willms, C. (1985) Neolithischer *Spondylus*–schmuck: Hundert Jahre Forschung. *Germania, 63*(2), 331–43.

Windler, A. (2013) From the Aegean sea to the Parisian basin: How *Spondylus* can rearrange our view on trade and exchange. *Metalla, 20*(1), 95–106.

Windler, A., Thiele, R. & Müller, J. (2013) Increasing inequality in Chalcolithic Southeast Europe: The case of Durankulak. *Journal of Archaeological Science, 40*(1), 204–10.

Woodford, C. M. (1908) Notes on the manufacture of the Malaita shell bead money of the Solomon group. *Man*,

8, 81–4.

Woodward, A. (1936) A shell bracelet manufactory. *American Antiquity*, *2*(2), 117–25.

Woodward, A. (2002) Beads and Beakers: Heirlooms and relics in the British Early Bronze Age. *Antiquity*, *76*(294), 1040–7.

Wright, K. I. (2012) Beads and the body: Ornament technologies of the BACH area buildings. Στο R. Tringham & M. Stevanović (επιμ.), *Last House on the Hill: BACH Area Reports from Çatalhöyük, Turkey*, 423–43. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology Press [Monumenta Archæologica, 27].

Wright, K. I., Critchley, P. & Garrard, A. (2008) Stone bead technologies and early craft specialization: Insights from two Neolithic sites in Eastern Jordan. *Levant*, *40*(2), 131–65.

Wright, K. I. & Garrard, A. (2003) Social identities and the expansion of stone bead–making in Neolithic Western Asia: New evidence from Jordan. *Antiquity*, *77*(267), 267–84.

Xia, N. (2014) [1946] *Ancient Egyptian Beads.* Heidelberg: Springer.

Yavşan, Ç. (2013) *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) kazıları buluntusu deniz kabukları*. Çanakkale: ÇOMÜ Matbaası.

Yerkes, R. W. (1993) Methods of manufacturing shell beads at prehistoric Mississippian sites in Southeastern North America. Στο P. C. Anderson (επιμ.), *Traces et fonctions: Les gestes retrouvés*, 235–42. Liège: Service de préhistoire, Université de Liège.

Υφαντίδης, Φ. (2006) *Τα Κοσμήματα του Νεολιθικού Οικισμού του Δισπηλιού Καστοριάς: Παραγωγή και Χρήση μίας «Αισθητικής Εργαλειοθήκης»*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας [Μτπχ. εργασία].

(2008) Λίθινοι δακτύλιοι από το νεολιθικό Δισπηλιό: Ιστορίες κόσμησης και θραύσματα ιστοριών. *Ανάσκαμμα*, *1*, 79–92.

(2010) Αντιγραφή και επικόλληση; Μία πήλινη νεολιθική «σφραγίδα». *Ανάσκαμμα*, *4*, 143–52.

(2011) Ανθρώπινα δόντια, «ανθρώπινα» κοσμήματα: Ένα σημείωμα με αφορμή το Κ0325 από το Δισπηλιό Καστοριάς. Στο Ν. Μερούσης, Λ. Στεφανή & Μ. Νικολαΐδου (επιμ.), *ΙΡΙΣ: Μελέτες στη Μνήμη της Καθηγήτριας Αγγελικής Πιλάλη–Παπαστερίου από τους Μαθητές της στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, 201–11. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κορνηλία Σφακιανάκη.

Yravedra Sainz de los Terreros, J., Maicas Ramos, R., Consuegra Rodríguez, S. & Díaz–del–Río Español, P. (2008) Anillos para una mina: Industria ósea y fauna de la mina de sílex neolítica de Casa Montero (Madrid). Στο M. S. Hernández Pérez, J. A. Soler Díaz & J. A. López Padilla (επιμ.), *Actas del IV Congreso de Neolítico Peninsular (Alicante, 27–29 de noviembre de 2006), Vol. II*, 240–7. Alicante: MARQ, Diputación Provincial de Alicante.

Ζάχος, Κ. (2010) Η μεταλλουργία στην Ελλάδα και στη ΝΑ Ευρώπη κατά την 5η και 4η χιλιετία π.Χ. Στο Ν. Παπαδημητρίου & Ζ. Τσιρτσώνη (επιμ.), *Η Ελλάδα στο Ευρύτερο Πολιτισμικό Πλαίσιο των Βαλκανίων κατά την 5η και 4η Χιλιετία π.Χ.*, 77–91. Αθήνα: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή / Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

Zachos, K. L. (1987) *Ayios Dhimitrios, a Prehistoric Settlement in the Southwestern Peloponnesos: The Neolithic and Early Helladic Periods.* Boston: Boston University [Διδ. διατριβή].

(1999) Zas Cave on Naxos and the role of caves in the Aegean Late Neolithic. Στο P. Halstead (επιμ.), *Neolithic Society in Greece*, 153–63. Sheffield: Sheffield Academic Press [Sheffield Studies in Aegean Archaeology, 2].

Zalai–Gaál, I. (2006) A lengyeli kultúra tengeri kagylóékszerei a Dél–Dunántúlon. *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve, 28*, 7–88.

Zagorskis, F. (2004) *Zvejnieki (Northern Latvia) Stone Age Cemetery.* Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports, Int. Ser. 1292].

Ζγουλέτα, Ζ. (2015/προφορική ανακοίνωση) Οικισμός Νεολιθικής εποχής στη θέση «Γυαλού» στα Σπάτα. Στο *Η Προϊστορία της Αθήνας και της Αττικής: Διεθνές Συνέδριο, Αθήνα, 27–31 Μαΐου 2015*.

Ζερβουδάκη, Η. (2007) Στολίδια και παιχνίδια μιας Αθηναίας του 1ου αιώνα μ.Χ. *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*, *40–41*, 219–46.

Zilhão, J. (2007) The emergence of ornaments and art: An archaeological perspective on the origins of 'behavioral modernity'. *Journal of Archaeological Research*, *15*(1), 1–54.

Zilhão, J., Angelucci, D. E., Badal–García, E., d'Errico, F., Daniel, F., Dayet, L., Martínez–Sánchez, M. J., Montes–Bernárdez, R., Murcia–Mascarós, S., Pérez–Sirvent, C., Roldán–García, C., Vanhaeren, M., Villaverde, V., Wood, R. & Zapata, J. (2010) Symbolic use of marine shells and mineral pigments by

Iberian Neandertals. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *107*(3), 1023–8.

Zimmermann, T. (2007) Anatolia and the Balkans, once again: Ring–shaped idols from western Asia and a critical reassessment of some 'Early Bronze Age' items form Ikiztepe, Turkey. *Oxford Journal of Archaeology*, *26*(1), 25–33.

Ζιώτα, Χ. (1995) Κίτρινη Λίμνη 1995: Νέες ερευνητικές δραστηριότητες. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *9*, 47–58.

(2011) Ο νεολιθικός οικισμός «Κλείτος» και τα νεότερα δεδομένα για την προϊστορική έρευνα. *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία*, *1*, 211–30.

Ζιώτα, Χ., Καλογήρου, Ά., Φωτιάδης, Μ. & Χονδρογιάννη, Α. (1990) Κίτρινη Λίμνη, τέσσερα χρόνια έρευνας. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, *4*, 93–104.